

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**Medhî'nin Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî Adlı Eseri: II.
Cildinin Çeviriyazımı ve Çeviri Eleştirisi**

Doktora Tezi

S. Zehra Akarvardar Koçak

Temmuz 2023

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**Medhî'nin Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî Adlı Eseri: II.
Cildinin Çeviriyazımı ve Çeviri Eleştirisi**

Doktora Tezi

S. Zehra Akarvardar Koçak

Danışman

Doç. Dr. Esma Şahin Öztaş

Temmuz 2023

TEZ JÜRİSİ ONAYI

S. Zehra Akarvardar Koçak tarafından hazırlanan "Medhî'nin Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî Adlı Eseri: II. Cildinin Çeviriyazımı ve Çeviri Eleştirisi" başlıklı bu Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Esmâ Şahin Öztas
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Ahmet Şefik Şenlik
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Güzelyüz
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Esra Egüz O Donohoe
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Sadık Yazar
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 24/ 07 / 2023

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığında yazılan bu tezin Chicago Manual of Style 17th Edition yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun dipnot kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Doç. Dr. Esmâ Şahin Öztaş

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

S. Zehra Akarvardar Koçak

ÖZET

Medhî'nin Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî Adlı Eseri: II. Cildinin

Çeviriyazımı ve Çeviri Eleştirisi

Akarvardar Koçak, S. Zehra

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Esmâ Şahin Öztaş

Temmuz, 2023. 666 sayfa

II. Osman'ın emri üzerine Derviş Hasan Medhî tarafından tercüme edilen *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî* adlı eserin incelendiği çalışmada, iki cilt halinde yapılan mezkûr tercümenin ikinci cildi incelenmiştir. Çalışmanın amacı, incelenen metni mütercimnin kaleme aldığı şekliyle ortaya koymak ve tercüme stratejisini tespit edebilmektir. Bu gâye ile önce incelemeye konu eserin St. Petersburg State Üniversitesi Kütüphanesi, 1378 numaradaki bilinen tek nüshası üzerinden neşri yapılmıştır. Metin tesisinden sonra mütercimnin tercüme stratejisi Peter Newmark ve Lawrance Venuti'nin çeviri kuramları ve Shunqing Cao tarafından geliştirilen *Varyasyon Teorisinden* istifade edilerek incelenmiştir.

Tercüme stratejisi araştırılırken incelenen eser önce kaynak metin olan Firdevsî'nin *Şehnâme'si* ile karşılaştırılmış böylece kaynak metin ve erek metin arasındaki farklar ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra tespit edilen farklar incelenmiş; kaynak metin ve erek metin arasındaki farkların kültürel öğelerin tercümesinde belirginleştiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine daha önce tespit edilen farklar ve seçilen bazı bölümler üzerinden, erek metin Osmanlı döneminde yapılmış diğer Şehnâme tercümeleri ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma neticesinde incelenen tercüme ile II. Murad dönemine ait mütercimi belirsiz bir tercüme arasında benzerlikler olduğu

fark edilmiş, bunun üzerine bahsi geçen iki Türkçe tercüme belli bölümlerle sınırlı tutularak yeniden mukayese edilmiştir.

Çalışmanın önemli bulgularından biri *Rıza Tezkiresi'*nde Derviş Hasan Medhî'den bahsedildiğinin anlaşılması ve bazı şiir mecmualarında kendisine yer verildiğinin tespit edilmesidir. Diğer i ise bugüne kadar tercüme olarak kabul edilen bir eserin, diliçi çeviri ya da intihal olabileceğinin tartışmaya açılmasıdır. Bu yönüyle çalışmanın Osmanlı dönemi tercüme geleneğ i çalış malarına katkı sunmakla beraber, bu sahada bundan sonra yapılacak çalış malara rehber olması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Osman, Osmanlı Dönemi Tercüme Geleneğ i, Klasik Türk Edebiyatı, Çeviri Kuramları, Varyasyon Teorisi.

ABSTRACT

Medhi's "Terceme-i Shah-nâme-i Firdavsî": Transliteration of Volume II and Translation Criticism

Akarvardar Koçak, S. Zehra

PhD Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Esma Şahin Öztaş

July, 2023. 666 pages

Terceme-i Shah-nâme-i Firdavsî which was translated in two volumes by Dervish Hasan Medhî upon the order of Osman II, and the second volume was analyzed in this study. The study aims to transliterate the text in the way the translator wrote and identify his translation strategy. For this purpose, the only known copy of the work in the St. Petersburg State University Library, number 1378, was analyzed. The translation strategy of the translator was analyzed by utilizing the translation theories of Peter Newmark and Lawrence Venuti, also the Variation Theory developed by Shunqing Cao.

While investigating the translation strategy, the analyzed translation was first compared with the source text, Firdavsî's Shah-nâme, to reveal the differences between the source and the target text. Then, the detected differences were examined; It was understood that the differences between the source text and the target text became clear in the translation of cultural elements. Furthermore, the translated text was compared with other translations of Shah-nâme made in the Ottoman period through the identified differences and some selected passages. As a result of this comparison, it was realized that there were similarities between the translation examined and a translation from the reign of Murad II with an unknown translator. The two Turkish translations were compared again by limiting them to certain chapters.

One of the study's significant findings is the realization that Dervish Hasan Medhî is mentioned in the “Rıza Tezkiresi” and that he is included in some poetry collections. The other is the discussion of the possibility that a work, which has been accepted as a translation until today, may be an interlingual translation or plagiarism. In this respect, the study is intended to contribute to the studies on the translation tradition in the Ottoman period and to serve as a guide for future studies in this field.

Keywords: Osman II, Ottoman Translation Tradition, Classical Turkish Literature, Translation Theories, Variation Theory.

Önsöz

Klasik Türk edebiyatının kaynaklarından biri olarak kabul edilen *Şehnâme*, İran şahlarının hayatını destansı bir üslupla anlatan muhtevası nedeniyle, tarih boyunca bilhassa yönetici zümrenin ilgisini çekmiştir. Tercümeleri vasıtasıyla etki alanını genişleten eserin Osmanlı coğrafyasındaki tercümelerinden biri II. Osman'ın emriyle sarayda meddahlık vazifesinde bulunan Derviş Hasan Medhî tarafından kaleme alınmıştır. III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed dönemlerinde de padişahların hizmetinde olan Medhî, mezkûr eseri iki cilt halinde nesren tercüme etmiştir. Padişaha sunulacak olması nedeniyle özenle hazırlanan tercümenin hattatlık vazifesini dönemin ünlü hattatı Cevrî İbrahim Çelebi üstlenmiştir.

Bu çalışma, daha önce üzerinde herhangi bir neşir çalışması yapılmamış olması nedeniyle Derviş Hasan Medhî tarafından kaleme alınan tercümenin ikinci cildinin metin neşrini hazırlayarak mezkûr eseri gelecek nesillere kazandırmak ve Osmanlı dönemi tercüme geleneği çalışmalarına katkı sunmak maksadıyla hazırlanmıştır. Bu bağlamda önce incelemeye konu eserin tamamı St. Petersburg State Üniversitesi Kütüphanesi, 1378 numaradaki bilinen tek nüshası üzerinden çeviriyazımı yapılmış, ardından tercüme yönüyle değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

Beş bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümü kaynak eserin müellifi olan Firdevsî-i Tûsî ve ünlü eseri *Şehnâme*'ye ayrılmıştır. Bu bölümde, bahsi geçen eserin Osmanlı dönemindeki etkisi ve Osmanlı döneminde yapılan *Şehnâme* tercümelerine de değinilmiştir. İkinci bölümde incelemeye konu eserin mütercimi Derviş Hasan Medhî'nin kimliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde *Terceme-i Şehnâme-i Firdevsî* adlı eser müstakilen değerlendirilmiş, muhtevası ve telif hikâyesinden de bahsedilmiştir. Çalışmaya konu eserin tercüme yönüyle değerlendirilmesi dördüncü bölüme bırakılmış; Peter Newmark, Lawrence Venuti ve Shunqing Cao'nun çeviri kuramlarından istifade edilerek mütercimnin tercüme stratejisi anlaşılmaya çalışılmıştır. İnceleme sonucu ortaya çıkan yeni bulgular nedeniyle Osmanlı döneminde yapılan diğer *Şehnâme* tercümeleri de konuya dahil edilmiş, çalışmaya konu olan eserin diğer tercümelerle belli yönlerden mukayesesine bu bölümde yer verilmiştir. Beşinci bölüm metnin çeviriyazımına ayrılmış, özel adlar ve yerler dizininden sonra çalışma sonlandırılmıştır.

Tez çalışması sürecinde konunun belirlendiği ilk andan itibaren önemli yönlendirmelerde bulunan Prof. Dr. Sadık Yazar'a ve Doç. Dr. Esra Egüz O Donohoe'ye, kelime tespiti noktasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Ahmet Şefik Şenlik'e, eserin tercüme yönüyle

incelenmesinde fikir teâtîsinde bulunduğum değerli hocam Prof. Dr. Necdet Neydim'e ve sayın Dr. İlkiz Tülek Saygılı'ya, çalışmaya konu nüshanın tarafıma ulaşmasına katkı sunan kıymetli dostum Elnara Gvardiya'ya, çalışmaya konu eserin birinci cildinin tarafımızca tespit edilen yeni nüshasını büyük bir özveriyle çalışarak elimize ulaştıran UCLA Kütüphanesi Özel Koleksiyonlar Koordinatörü sayın Neil Hodge'a ve danışmanlığımı üstlenerek çalışma boyunca desteğini eksik etmeyen muhterem hocam Doç. Dr. Esmâ Şahin Öztaş'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte desteklerini her zaman hissettiğim değerli dostlarım ve kıymetli aileme kalbî şükranlarımı sunarım.

S. Zehra AKARVARDAR KOÇAK

Suadiye, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: FİRDEVSÎ VE ŞEHNÂME ADLI ESERİ	5
1.1. FİRDEVSÎ'NİN HAYATI	5
1.2. ŞEHNÂME'NİN YAZILIŞ SÜRECİ	8
1.3. ŞEHNÂME'NİN KAYNAKLARI VE İÇERİĞİ	11
1.4. ŞEHNÂME'NİN OSMANLI DÖNEMİNDEKİ ETKİSİ	14
1.5. OSMANLI DÖNEMİNDE YAPILAN ŞEHNÂME TERCÜMELERİ.....	18
1.5.1. II. Murad Dönemi Mütercimi Belirsiz Tercüme	18
1.5.2. Derviş Hasan Medhî Tarafından Yapılan Tercüme	18
1.5.3. Derviş Osman Tarafından Yapılan Tercüme	19
1.5.4. Eyyûbî Tarafından Yapılan Tercüme	20
1.5.5. Mütercimi Belirsiz Tercüme.....	21
1.5.6. Şerifî Tarafından Yapılan Manzum Tercüme	22
1.5.7. Cevrî İbrahim Çelebi'ye Atfedilen Tercüme.....	22
BÖLÜM II: DERVİŞ HASAN MEDHÎ VE ESERLERİ.....	24
2.1. DERVİŞ HASAN MEDHÎ'NİN HAYATI.....	24
2.2. DERVİŞ HASAN MEDHÎ'NİN ESERLERİ	28
2.2.1. Divan.....	29
2.2.2. Hikâye-i Rıdvan Şâh	35
2.2.3. Menâkıb-ı Dervîş Hâkî.....	36
2.2.4. Şîr-i Dilîr bâ-Mihr-i Münîr	36
2.2.5. Hikâye-i Ebû Ali Sînâ ve Ebu'l-Hâris/Esrâr-ı Hikmet.....	36
2.2.6. Kısâ-i Nev-bâve.....	37
2.2.7. Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî.....	38
2.2.7.1. Eserin Yazılışı.....	38
2.2.7.2. Eserin Muhtevası.....	40
BÖLÜM III: TERCEME-İ ŞEH-NÂME-İ FİRDEVSÎ'NİN ÇEVİRİ KURAMLARIYLA İNCELENMESİ.....	54
3.1. LAWRENCE VENUTİ'NİN YERLİLEŞTİRME VE YABANCILAŞTIRMA STRATEJİSİ.....	54

3.2. PETER NEWMARK'IN KÜLTÜREL UNSURLARIN TERCÜMESİ STRATEJİSİ.....	56
3.3. VARYASYON KURAMI.....	58
3.4. TERCEME-İ ŞEH-NÂME-İ FİRDEVSÎ'DE KÜLTÜREL UNSURLARIN ÇEVİRİSİ.....	61
3.4.1. Müzikle İlgili Unsurların Çevirisi	62
3.4.2. Gelenek ve Görenekle İlgili Unsurların Çevirisi.....	63
3.4.3. Savaşla İlgili Unsurların Çevirisi	65
3.4.4. Dinî Unsurların Çevirisi	66
3.5. METİNDEN EKŞİLTİLEN VE METNE EKLENEN BÖLÜMLER	72
3.5.1. Metinden Eksiltelen Bölümler	72
3.5.2. Metne Eklenen Bölümler	75
3.5.3. Behrâm-ı Gûr ve Âzâde Hikâyesi	75
3.5.4. Diğer Türkçe Tercümelerde Behrâm-ı Gûr ve Âzâde Hikâyesi.....	78
3.5.5. II. Murad Dönemine Ait Tercüme ile Medhî'nin Eserinin Tercüme Yönüyle Mukayesesi ...	88
3.5.6. Firdevsî'nin Şehnâmesi ile Medhî'nin ve II. Murad Dönemi Tercümesinin Mukayesesi	92
BÖLÜM IV: METİN	96
4.1. NÜSHA TAVSİFİ	96
4.2. METNİN KURULUŞUNDA TAKİP EDİLEN YOL	98
4.3. ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ	101
4.4. METİN	102
SONUÇ	650
ÖZEL ADLAR VE YERLER DİZİNİ	660
ÖZGEÇMİŞ.....	667

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Behrâm-ı Gûr ve Âzâde hikâyesi bağlamında kaynak metnin Türkçe tercümelerle ilişkisi. ...	87
Tablo 2. Seçilen bölümlerde görülen farklılıklar	889

KISALTMALAR

Bknz.	:Bakınız
CLC	:Comparative Literature and Culture
Çev.	:Çeviren
Haz.	:Hazırlayan
İÜ NEK	:İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
TSMK	:Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTK	:Türk Tarih Kurumu
Ö.	:Ölümü
N.Y.	:Nimet Yıldırım
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
M.K.	:Millet Kütüphanesi
M.Ö.	:Milattan Önce
M. S.	:Milattan Sonra
S.K.	:Süleymaniye Kütüphanesi
Yay.	:Yayınları
Y.Ç.	:Yazarın Çevirisi

GİRİŞ

Doğu'nun *İlyada*'sı olarak bilinen *Şehnâme*, İran'ın millî destanı ve Fars edebiyatının en mühim eserlerinden biri olarak kabul edilir. Firdevsî tarafından manzum olarak kaleme alınan eserde İran tarihi, hükümdarlar merkezinde mitolojiyle harmanlanarak ele alınmıştır. Eser, ilk insan ve ilk hükümdar olarak tanımlanan Keyumers'in yaşadığı dönemden İran'ın Araplar tarafından işgal edildiği 7. yüzyıla kadar geçen tarih aralığında cereyan eden hadiseleri destansı bir üslupla aktarır. Sade ve akıcı bir dille yazılan eserin bazı bölümleri daha sonra yazılan birçok hikâyeye ilham kaynağı olmuştur.¹

Zamanla yazıldığı bölgenin sınırlarını aşarak farklı edebî gelenekleri etkileyen eser, Klasik Türk Edebiyatı sahasına da tesir etmiş, mesnevî tarzında yazılan destân ve hikâyelere ilhâm kaynağı olmuştur. Ahmedî'nin *İskender-nâme*, Ali Şîr Nevâyî'nin *Sedd-i İskenderî*, Ahmed Rıdvan'ın *İskendernâme*, Figânî-i Karamanî'nin *İskendernâme*, Fahrî'nin *Hüsrev ü Şirin* adlı eserleri konu, vezin ve içerik bakımından *Şehnâme*'den esinlenerek yazılmış eserler arasında sayılmaktadır.² Bununla birlikte Fatih Sultan Mehmed (ö.1481) döneminden itibaren devrin mühim hâdiselerini *Şehnâme* tarzında yazmak üzere saraylarda dönemin ünlü tarihçileri görevlendirilmiş, Osmanlı Padişahları adına şehnâme yazmak yaygınlaşarak *Şehnâmecilik* denilen bir edebî tarih yazımı ortaya çıkmıştır.

Eserin 15. ve 16. yüzyıllarda özellikle saray çevresinde belirgin etkileri olduğu görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı sultanları, *Şehnâme* örnek alınarak kendi savaşlarının ve kahramanlıklarının destansı bir dille kaleme alındığı “*Selimnâme*”, “*Süleymannâme*”, “*Şehinşâhnâme*” gibi isimlerle eserler yazdırmışlardır.³ Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren başlayan şehnâme yazma geleneği Kanuni Sultan Süleyman (ö. 1566) döneminde resmîleşmiş, içinde bulunulan dönemi ya da yakın Osmanlı tarihini edebî bir üslupla yazmak üzere daimî ve maaşlı memur olan şehnâmecilik makamı oluşturulmuştur. Takriben 1550 yılı civarında kurulan bu makam, 1601 tarihinden sonra kaldırılmıştır. Şehnâmecilik makamı resmî olarak kaldırılmış olsa da padişahlar adına *Şehnâme* yazma geleneği devam etmiştir.⁴

¹ Necati Lugal, *Şahname I* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2017), 36-38.

² Hasan Gültekin, “Firdevsî, Şeh-nâme, Şeh-nâmecilik ve Meşâhir-i İslâm'da Firdevsî Maddesi”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/3, 242-244.

³ Mehmet Kanar, “Şâhnâme”, *İslam Ansiklopedisi* içinde, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010). <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahname>

⁴ Christine Woodhead, “Şehnâmecî”, *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010). <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehnameci>

Muhtevası nedeniyle bilhassa yönetici zümrenin ilgisini gören *Şehnâme*, II. Murad (ö.1451) döneminden itibaren yapılan tercümeleri vasıtasıyla Osmanlı dönemi tercüme geleneğinde de kendine yer edinmiştir. Eserin ilk tam tercümesi II. Murad'ın emri üzerine yapılmıştır. Nesren yapılan bu tercüme iki ciltten müteşekkil olup mütercimi bilinmemektedir. Bu tercümenin ilk cildi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1116 numarada, ikinci cildi ise Hazine 1518 numarada kayıtlıdır. İlk cildin 1b-56a varakları arası Fatih Budak tarafından hazırlanan doktora tezine konu olmuştur.⁵ Belirtilen varak aralığının Latin harflerine aktarıldığı çalışmada, söz konusu nüsha dil ve yazım özellikleri bakımından tanıtılmış; Eski Anadolu Türkçesinin genel kullanımlarından farklı dil özelliklerini ve dönemin kelime hazinesini ortaya çıkarma gayesiyle dil incelemesi merkezinde bir çalışma gerçekleştirilmiştir. İkinci cildin ise tamamı Mustafa Kuğu tarafından hazırlanan doktora tezine konu olmuştur.⁶ Hazine 1518 numarada kayıtlı nüsha temel alınarak hazırlanan bu çalışmada, transkripsiyonlu metnin yanısıra sözlük ve dizin çalışması da yapılmıştır. Bu incelemede çalışmaya konu eserin tercüme yönüyle ele alındığı herhangi bir başlık olmamakla birlikte, sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Eserin bilinen ilk manzum tercümesi Şerîfî adıyla bilinen Hüseyin b. Hasan b. Muhammed el-Hüseynî el-Hanefî tarafından yapılmıştır. Bu tercüme Memlûk sultanı Kansu Gavri'nin (1501-1516) emri üzerine yapılmış olsa da Yavuz Sultan Selim döneminde saraya getirilmesi ve birçok kez istinsah edilmiş olması gibi saikler nedeniyle Osmanlı döneminde yapılan diğer tercümeler üzerindeki muhtemel etkisi göz önüne alınarak bu dönemde yapılan tercümeler arasında zikredilmektedir. Söz konusu tercümenin tamamı, TSMK Hazine 1519/1-2 numarada kayıtlı mütercim hattı nüsha temel alınarak Zühal Kültürel ve Latif Beyreli tarafından yayımlanmıştır.⁷ Giriş, metin ve sözlük bölümlerinden oluşan çalışmada, eserin söz varlığı üzerine bir inceleme de yapılmıştır. *Şehnâme*'nin bir diğer mensur tercümesi 1655 istinsah tarihli Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 2070 numarada bulunan Derviş Osman'a ait çeviridir.⁸ Başka bir tercüme ise 17. yüzyılda istinsah edilen İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 6131-6132-6133 numaradaki üç ciltlik mütercimi belirsiz mensur tercümedir. TY 6131 numaradaki cildin muhtelif bölümleri 2000-2022 tarihleri arasında yapılan farklı yüksek lisans tezlerine konu olmuştur.

⁵ Bknz. Fatih Budak, "Firdevsî Şâhnâme'sinin Türkçe İlk Mensur Çevirisi (1b-56a) (Metin-Dil İncelemesi-Dizin)", (Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2020).

⁶ Bknz. Mustafa Kuğu, "15. Yüzyıla Ait Şehname Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük)" (Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2017).

⁷ Zühal Kültürel ve Latif Beyreli, *Şerîfî Şehnâme Çevirisi I* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1999).

⁸ Bu tercümenin başka bir nüshası Millet Kütüphanesi, Ali Emiri 268 numarada bulunmaktadır.

Söz konusu çalışmalar genellikle seçilen varak aralığının Latin harflerine aktarımı ve dilbilimsel incelemesi merkezinde gelişmiş olmakla beraber, bir kısmında metnin günümüz Türkçesine çevirisine de yer verilmiştir. TY 6132 numaradaki cildin 284b-419b varakları arası ise Ramazan Bölük tarafından hazırlanan doktora tezinde dilbilimsel açıdan incelenmiştir. Eyyûbî'ye nispet edilen Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hüsrev Paşa 370 numaradaki 1812 istinsah tarihli nüsha ise eserin başka bir mensur tercümesidir⁹.

Osmanlı döneminde yazılan tercümelerden bir diğeri Derviş Hasan Medhî'ye ait olduğu bilinen *Şehnâme* tercümesidir. II. Osman'ın (ö.1622) emri üzerine kaleme alınan bu tercüme iki cilt halinde nesren yazılmıştır. Mezkûr tercümenin ilk cildinin bir nüshası Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi, Celsing, 1 numarada; diğer nüshası Fransa Millî Kütüphanesi, Suppl. Turc.326¹⁰ numarada bulunmaktadır. Kerem Aydın tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde bu iki nüsha temel alınarak eserin 1b-110a varakları arasının tenkitli metni hazırlanmıştır.¹¹ Tarafımızca hazırlanan doktora çalışması sırasında birinci cildin daha önce bilimsel yayınlarda varlığından söz edilmeyen yeni bir nüshası daha bulunmuştur. California Üniversitesi Kütüphanesi, Özel Koleksiyonlar, 332 numarada bulunan bu nüsha ile birlikte, eserin birinci cildine ait nüsha sayısı üçe çıkmıştır.¹²

Medhî tarafından yapılan tercümenin ikinci cildinin bilinen tek nüshası St. Petersburg State Üniversitesi Kütüphanesi, 1378 numarada yer almaktadır. Hazırladığımız doktora çalışmasının konusu, mezkûr nüshanın tamamının metin neşri ve tercüme yönüyle incelenmesidir.

Metin neşri, bilhassa Türk dili ve klasik Türk edebiyatı alanında yapılan bilimsel çalışmaların temelini teşkil etmektedir. “Mükemmel, güçlü ve sağlıklı bir edebiyat tarihinin kaleme alınabilmesi, bilindiği gibi öncelikle edebiyat tarihine konu oluşturan bütün edebî metinlerin, yazıldığı dönem de göz önünde bulundurularak tutarlı ve doğru birer yorum, tahlil ve tenkidinin ortaya konulmasına bağlıdır.”¹³ Bu nedenle Türk edebiyatının kaynaklarından biri sayılan *Şehnâme* gibi bir eserin tercümesini neşretmek Osmanlı dönemi tercüme literatürünün ortaya

⁹ Eyyûbî'ye nispet edilen başka bir tercüme Millet Kütüphanesi, Ali Emiri 270 numarada bulunmaktadır.

¹⁰ Bu nüshanın sonundaki vikâye varaklarından birinde sayfanın üst kısmını ortalayacak şekilde ‘Aklî mahlası ile yazılmış beş beyitlik bir tarih manzumesi ve hemen altında sayfanın sağ kenarında yine aynı mahlas ile yazılmış bir gazel bulunmaktadır.

¹¹ Kerem Aydın, “Derviş Hasan Medhî ve Terceme-i Şeh-nâme Adlı Eseri (1b-110a Varaklar Arası)(İnceleme-Tenkitli Metin)”, (yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Velî Üniversitesi, 2019).

¹² Bknz: S. Zehra Akarvardar Koçak, “Derviş Hasan Medhî'nin ‘Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî’ Adlı Eserinin Bilinmeyen Bir Nüshası”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Kemal Yavuz Armağanı*, 957-974, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2624723>.

¹³ Ahmet Kartal, *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2010), 393.

çıkması noktasında önem arz etmektedir. Söz konusu metnin II. Osman'ın emriyle yazılması ve hattatlık vazifesinin dönemin ünlü hattatlarından Cevrî İbrahim Çelebi (ö. 1654) tarafından ifâ edilmesi, çalışmaya konu olan metnin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Metin neşri yanında eseri tercüme yönüyle incelemek, Osmanlı dönemi tercüme tarihi ve tercüme geleneğine dair yapılan çalışmalara sunacağı katkı bakımından da mühimdir.

Beş bölümden müteşekkil çalışmanın birinci bölümü Firdevsî ve *Şehnâme* adlı eserine ayrılmıştır. Bu bölümde eserin Osmanlı dönemindeki etkisi ve bu dönemde yapılan Türkçe tercümelerine de yer verilmiştir. Derviş Hasan Medhî'nin kimliği ve eserlerine ayrılan ikinci bölümde, mütercimnin hayatı ve *Şehnâme* tercümesi dışındaki tercüme ve telif eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde *Terceme-i Şehnâme-i Firdevsî* adlı eserin yazılış süreci ve muhtevasına müstakilen değinilmiştir. Dördüncü bölümde çalışmaya konu olan eser, çeviribilim kuramlarıyla ilişkilendirilerek incelenmiştir. Bu incelemede Peter Newmark ve Lawrence Venuti'nin çeviri kuramları yanında Shunqing Cao tarafından geliştirilen *Varyasyon Teorisinden* de istifade edilmiştir. Hazırlanan çalışma, *Varyasyon Teorisinin* Osmanlı dönemi tercüme araştırmalarındaki ilk kullanımıdır.¹⁴ Bu incelemede mütercimnin tercüme stratejisini anlamak, kaynak metinde yer alan kültürel ifadelere hangi karşılıkların getirildiğini tespit etmek maksadıyla, erek metnin tamamı önce kaynak metinle daha sonra belli bölümlerle sınırlandırılmak kaydıyla Osmanlı döneminde yapılan diğer Türkçe tercümelerle mukayese edilmiştir. Beşinci bölümde yer alan metin neşri ile çalışma tamamlanmış, özel adlar ve yerler dizini de eklenmiştir.

¹⁴ Varyasyon Teorisi ilk olarak karşılaştırmalı edebiyat alanında yapılan bir yüksek lisans tezine daha sonra aynı alanda yapılan bir doktora çalışmasına konu olmuştur. Bknz: Hande Altar, "Doris Lessing'in Hayatta Kalma Güncesi ve Tahsin Yücel'in Gökdelen Adlı Romanlarında Modernite Eleştirisi Olarak Distopya", (yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2018), Veysel Lidar, "Edebiyat ve Modernite İlişkisi: 20. Yüzyıl Edebi Metinlerinde 'Bahçe Kültürü' ve Ötekinin Konumlandırılması", (doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2019).

BÖLÜM I: FİRDEVSÎ VE ŞEHNÂME ADLI ESERİ

1.1. FİRDEVSÎ'NİN HAYATI

Şehnâme adlı eseriyle yaşadığı bölgenin sınırlarını aşarak dünya edebiyatında önemli bir yer edinen Firdevsî'nin hayatıyla ilgili bilinenler oldukça sınırlıdır. Bazı *Şehnâme* nüshalarının girişinde ve çeşitli kaynaklarda şairin adı Mansur, Hasan ve Ahmed, babasının adı Hasan, Ahmed ve Ali, dedesinin adı ise Şerefşâh olarak geçmektedir. Firdevsî'nin kimliği ile ilgili en eski ve muteber kabul edilen kaynak, şairin bilinen tek eseri olan *Şehnâme*'yi 1223 yılında Arapçaya tercüme eden Feth b. Ali Bondarî'nin çevirisidir. Bu tercümede Firdevsî'nin adı *Emîrû'l-hakîm Ebu'l-Kâsım Mansûr b. el-Hasan el-Firdevsî et-Tûsî* şeklinde geçmektedir.¹⁵ Devletşâh b. Bahtîşâh-ı Semerkandî (ö. 1494-1495?)'nin *Tezkîretü's-şu'arâ* adlı eserinde ise Hasan b. İshak b. Şerefşâh olarak kaydedilmiştir.¹⁶ Firdevsî'nin doğum yeriyle ilgili farklı rivayetler olmakla birlikte Tâberân bölgesinde dünyaya geldiği hususunda birçok kaynak müttefiktir. Nizâmî-i Arûzî (1157?) *Çehâr Makâle* adlı eserinde şairin, günümüzde harabeleri Meşhed şehrinin yaklaşık 25 km. kuzeybatısında bulunan Tus şehrinin Tâberân bölgesinde Baj adı verilen bir köyde¹⁷, Devletşâh ise Tus şehrine bağlı Rezan köyünde dünyaya geldiğini söylemektedir.¹⁸ Şairin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte elimizde bulunan tarihler, *Şehnâme* adlı eserde müellifin kendi yaşına değindiği birkaç beyitten yapılan çıkarımlardan ibarettir. Firdevsî, Keyhüsrev'in Efrasiyâb'la olan savaşına geçmeden önce yazdığı Gazneli Mahmud (998-1030)'un övüldüğü bölümde bu hükümdar tahta geçtiği sırada kendisinin kaç yaşında olduğunu ifade etmiştir. Bu beyitler eserin birçok nüshasında farklılık göstermekle birlikte genel kabul hükümdarın tahta çıktığı sırada Firdevsî'nin 58 yaşında olduğudur. Gazneli Mahmud'un 997 tarihinde hükümdar olduğu kabul edildiğinde şairin doğum tarihi olarak 940 senesi karşımıza çıkmaktadır. Şair eserinin başka bir bölümünde

¹⁵ Jalal Khaleghi Motlagh, "Ferdowsi, Abu'l-Qâsem", erişim 08 12 2022

<https://www.iranicaonline.org/articles/ferdowsi-i>

¹⁶ Devletşâh, *Tezkîretü's-şu'arâ*, çev. Necati Lugal (İstanbul: Kervan Yayın ve Kitapçılık Neşriyat, 1977), 86.

¹⁷ Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle*, haz. Muhammed Kazvinî (Tahran:İntişarat-ı Emir Kebir, 1364), 74-81.

¹⁸ Devletşâh, *Tezkîretü's-şu'arâ*, 86.

yaşının 63 olduğunu belirterek o gün Behmen ayının ilk günü olduğunu ve günlerden Cuma olduğunu ifade etmektedir. İranlı arkeolog A. Shapour Shahbazi'nin araştırmasına göre Behmen ayının ilk gününün Cuma gününe denk geldiği tarih M.S. 1003 yılıdır. Bu tarihten 63 çıkartıldığında şairin doğum tarihi olarak 940 tarihine ulaşılmaktadır. Bununla birlikte şair *Şehnâme*'nin sonunda, eseri 1010 tarihinde tamamladığı sırada yaşının 71 olduğunu belirtmektedir. Buna göre şairin doğum tarihi yine 940 tarihine çıkmaktadır.¹⁹ Bu tarih birçok kaynakta şairin doğum tarihi olarak kabul edilmiş olsa da *Şehnâme*'nin beyitlerinden istifade edilerek yapılan bu çıkarımların, eserin nüshaları arasındaki farklılık nedeniyle kesinlik arz edemeyeceği, ancak yaklaşık bir tarihe işaret edebileceği hatırd tutulmalıdır.²⁰

Şairin çocukluğu ve eğitim hayatıyla ilgili neredeyse hiçbir veri bulunmamaktadır. Bu hususla ilgili bilinenler de yine şairin eserine dayanmaktadır. *Şehnâme*'den anlaşıldığı kadarıyla Firdevsî yirmi beş yaşlarına kadar eğitim görmüş, İran tarihine derin bir alaka duymuş, kendisinden önce yazılan şehnâmeler ve *Hudâyname* gibi eserler üzerine incelemelerde bulunmuştur. Yaşadığı dönemde İran'ın İslamiyet öncesi dönemine dair yazılan tarih kitaplarına olan ilgi nedeniyle Firdevsî'nin bu kitapları birincil kaynaklardan okuyabilmek maksadıyla babasından ya da Zerdüşť rahiplerinden Pehlevîce öğrendiği rivayet edilmektedir. Şiir yazacak kadar Arapçaya vakıf olduğu da rivayetler arasındadır.²¹ Fakat *Şehnâme*'nin hiçbir yerinde Firdevsî'nin Pehlevîce ya da Arapça bildiğine dair bir kanıt yoktur. Bu nedenle bu bahis bir netlik kazanmış değildir. Şairin neden Firdevsî mahlasını kullandığı kesin olarak bilinmemekle birlikte bu konuyla ilgili de farklı rivayetler bulunmaktadır. *Şehnâme*'nin Floransa nüshasında kaydedilen bir hikâyeye göre Sultan Mahmud, şairi gördüğünde cennetten gelen kişi manasında Firdevsî demiş ve şairin mahlası Firdevsî olarak kalmıştır.²² *Tezkîretü's-şu'arâ* adlı eserde ise babasının Firdevs adı verilen bağ ve bahçelerde bahçıvanlık yapması nedeniyle Firdevsî mahlasını aldığı belirtilmektedir.²³

Firdevsî'nin aile hayatıyla ilgili bilinenler de kesinlik arz etmemektedir. Şairin eşiyle ilgili herhangi bir bilgi olmamakla birlikte bazı araştırmacılar *Şehnâme*'de bulunan Bîjen ve Menîje hikâyesinin girişinde bahsedilen kadının, Firdevsî'nin eşi olduğu görüşündedir. Buna göre şairin eşi eğitimli bir hanımdır. O dönemde dihkân, yani toprak sahibi, soylu ailelerin kızlarını

¹⁹ Motlagh, "Ferdowsî, Abu'l-Qâsem". Karışıklığı önlemek adına sadece miladi takvim verildiğinden hesaplamalarda bir yıllık bir fark çıkmaktadır.

²⁰ Ahmed Ateş, "Şâh-nâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında", *Belleten* XVIII/LXX (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1937): 159-168.

²¹ Lugal, *Şahnâme I*, 16.

²² Motlagh, "Ferdowsî, Abu'l-Qâsem".

²³ Devletşâh, *Tezkîretü's-şu'ara*, 86.

eğittiğini belirten araştırmacılar buna dayanarak şairin eşinin de tıpkı kendisi gibi toprak sahibi, soylu bir aileden geldiği savını öne sürmektedir. Yine aynı hikâyeye dayanarak şairin gençlik döneminde zengin bir yaşam sürdüğü kanaatine varılmıştır.²⁴ Bazı kaynaklar şairin bir oğlu olduğunu söylerken²⁵ bir kızından başka kimsesi olmadığını²⁶ ve bir kız kardeşi olduğunu²⁷ ifade eden kaynaklar da vardır. Şairin dizelerinden yapılan çıkarımlara göre bir oğlu ve bir kızı olan Firdevsî altmış beş yaşına geldiğinde o sırada otuz yedi yaşında olan oğlu ölmüş ve bu durum Firdevsî'yi çok etkilemiştir.²⁸ Yaşadığı acıyı şiirine yansıtan Firdevsî, bu ani ölüm üzerine yazdığı beyitlerde babasını yalnız bıraktığı için oğluna sitem etmekte ve onun için Tanrı'dan af dilemektedir. Diğer taraftan oğlunun kendisine her zaman kaba davrandığını ifade ettiği bir beyit de bulunmaktadır. Bu beyit şair ile oğlu arasında bir anlaşmazlık mı vardı sorusunu akla getirse de verilecek cevapların tahminlerden öteye geçemeyeceği açıktır.²⁹

Şairin ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1020 ile 1025 tarihi aralığında vefat ettiği görüşü yaygındır. Arûzî, hayatının son demlerini imkânsızlıklar içinde geçiren Firdevsî'nin Râfizî olduğu gerekçesiyle Müslüman mezarlığına gömülmesine izin verilmediğini, bu nedenle şaire ait bir bahçeye defnedildiğini belirtmektedir. Rivayete göre Gazneli Mahmud şairin geride kalan kızına yardım etmek istese de kızı bu teklifi kabul etmemiştir. Bunun üzerine hükümdar, şairin kızı için ayırdığı parayı Ebu Bekir İshak Kirmânî'ye vermiş ve Tus şehri sınırlarında bir konak yaptırmıştır.³⁰ Devletşâh ise tezkiresinde Gazneli Mahmud'un şairin kız kardeşine yardım etmek istediğini fakat bu teklifin kabul edilmediğini belirtmektedir. Şairin ölümünden sonra Müslüman mezarlığına gömülmesi hususunda tepkiler olduğu bu kaynakta da yer almakla birlikte mezarının Tus şehrindeki Abbasiye mezarlığında olduğu, sultanın yakın adamlarından birinin Horasan'dan Gürgen ve Esterâbâd'a giden yolun üzerindeki Ribat-ı Aşk adı verilen konağı yaptırdığı bilgisi de yer almaktadır.³¹

²⁴ Motlagh, "Ferdowsî, Abu'l-Qâsem".

²⁵ Motlagh, "Ferdowsî, Abu'l-Qâsem".

²⁶ Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle*, 74-81.

²⁷ Devletşâh, *Tezkiretü's-Su'ara*, , 90.

²⁸ Lugal, *Şahnâme I*, 21.

²⁹ Motlagh, "Ferdowsî, Abu'l-Qâsem".

³⁰ Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle*, 81.

³¹ Devletşâh, *Tezkiretü's-Su'ara*, 85-91.

1.2. ŞEHNÂME’NİN YAZILIŞ SÜRECİ

Firdevsî’den geriye kalan tek şey büyük bir sebat ve azim göstererek yazdığı *Şehnâme* adlı anıtsal eseridir. Şairin hayatıyla ilgili olduğu gibi bu eseri yazdığı süreçle ilgili bilinenler de net değildir. Bu süreç hakkında bilgi veren ilk kaynak şairin ölümünden yaklaşık yüz otuz yıl sonra kaleme alınan Nizâmî-i Arûzî’nin *Çehâr Makâle* adlı eseridir. Firdevsî’nin yaşadığı döneme nispeten daha yakın bir tarihte telif edilmiş olan bu eserde Arûzî *Şehnâme*’nin yazılış sürecine değinirken, tarihsel olarak Firdevsî’ye uzak olan müelliflerden daha ihtiyatlıdır. Arûzî’ye göre Firdevsî, eserini yirmi beş yılda tamamlamıştır. Şairin maksadı eserden elde edeceği gelirle kızının çeyizini hazırlamaktır. Hem Arapça hem Farsça yazan şairler arasında Firdevsî kadar fasih söz söyleyen bir şaire rastlamadığını belirten Arûzî, eserin râvilerinden birinin Ebû Delef, müstensihinin ise Tus şehrinde yaşayan kâtiplerden biri olan Ali Deylem olduğu bilgisini paylaşmaktadır. Firdevsî, Ali Deylem’in yedi cilt halinde istinsah ettiği eseri sultana sunmak üzere Gazneli Mahmud’un huzuruna varmıştır. Arûzî’nin aktardığı rivayete göre *Şehnâme*’de bulunan “Geret zîn bed âyed gunâh-ı men est, Çonîn dâñ u îñ râh râh-ı men est³²” beyitleri delil gösterilerek Firdevsî’nin Râfîzî olduğu ileri sürülmüştür. Gazneli Mahmud ile Firdevsî arasındaki anlaşmazlık da bu noktada başlamaktadır. Sultan Mahmud, yanında bulunan eşrafa dönüp Firdevsî’ye ne vermeliyiz diye sorduğunda hâzîrûn, Râfîzî olduğu gerekçesiyle elli bin dirhem fazla olduğunu söylemiş böylece yirmi bin dirhem verilmesine karar kılınmıştır. Bu duruma çok içerleyen Firdevsî kendisine verilen yirmi bin dirhemi muhtelif yerlerde dağıtmış ve Sultan Mahmud’a hitaben bir hicviye yazmıştır. Daha sonra Sultan Mahmud’dan kaçarak Herat’a giden şair, burada altı ay kaldıktan sonra Tûs’a geri dönmüştür. Sultan Mahmud sonradan Firdevsî’ye yaptığı muameleden pişman olup kendisine altmış bin dirhem göndermişse de şairin ömrü bunu görmeye vefa etmemiştir.³³

Nizâmî-i Arûzî’nin eserinde Firdevsî’nin *Şehnâme*’ye başlamadan evvel Gazneli Mahmud ile yaptığı bir anlaşma ya da görüşmeye dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Buna mukabil Devletşâh’ın *Tezkîretü’ş-şu’arâ* adlı eserinde bu bahsin teferruatıyla nakledildiği görülmektedir. Eserde şairin Gazneli Mahmud ile tanışması siyasî bir nedene bağlanmıştır. Buna göre; Firdevsî kendisine eziyet eden Tus valisini şikâyet etmek maksadıyla Gazne’ye gitmiş birkaç kez Sultan Mahmud’un sarayına gidip gelse de sorunu çözmeye muvaffak olamamıştır. Zamanla ekonomik sıkıntılar çekmeye başlayan şair, kaside ve kıtalar yazarak

³² Eğer bu eser hoşunuza gitmezse bu benim hatamdır. Şöyle bilin ki bu yol benim yolumdur. (y.ç.)

³³ Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle*, 74-81.

geçimini sağlamaya başlamıştır. Firdevsî o dönem Sultan Mahmud'un sarayında bulunan şair Unsurî (ö. 1039-1040) ile tanışmanın yollarını aramış nihayet Unsurî'nin öğrencileri olan Ascedî (ö.1040?) ve Ferruhî'nin (1037-1038) de bulunduğu bir meclise girebilmeyi başarmıştır. Unsurî, kılık kıyafeti nedeniyle Firdevsî'nin dilenci olduğunu düşünmüş ve kendisine bu mecliste yer olmadığını söylemiştir. Buna karşılık Firdevsî kendisinin de şair olduğunu ifade edince Unsurî onun bu konudaki kabiliyetini ve birikimini sınamış, nihayetinde hem şairlik yeteneği hem de İran tarihine hakimiyeti olduğuna ikna olmuştur. Esere göre Firdevsî'nin *Şehnâme* eserini yazması bu mecliste teklif olunur. Buna göre; Sultan Mahmud, Unsurî'den İran hükümdarlarının tarihini manzum bir halde kaleme almasını istemiş fakat Unsurî zamanı olmamasını bahane ederek hükümdarın bu isteğini geri çevirmiştir. Unsûrî, Firdevsî'nin İran tarihine olan vukûfiyetini anlayınca bu teklifi ona sunmuş ve Firdevsî de kabul etmiştir. Bunun üzerine Unsurî, Gazneli Mahmud ile Firdevsî'yi tanıştırmış ve böylece *Şehnâme*'yi nazmetme görevi Firdevsî'ye verilmiştir. Sultanın emri üzerine şaire sarayın bahçesinde bir oda tahsis edilmiş ve maaşa bağlanmıştır. Firdevsî dört yıl kendisine tahsis edilen bu odada eserini yazmaya çalışmış daha sonra izin isteyerek Tus'a gitmiş ve dört yıl da burada kaldıktan sonra Gazne'ye geri dönmüştür. Bu süre zarfında eserin dörtte birlik kısmı kaleme alınmış ve sultana arz edilmiştir. Eser, sultanın beğenisine mazhar olunca şair çalışmasına kaldığı yerden devam etmiştir. Devletşâh bu süre zarfında Gazneli Mahmud ile Firdevsî arasında herhangi bir sorun olmadığını nakleder. Fakat daha sonra sultanın veziri ve süt kardeşi olan Ebu'l-Kâsım Şemsü'l-küfât Ahmed b. Hasen el-Meymendî'nin (ö.1032) daima Firdevsî'den övgü ile bahsetmesi, buna mukabil sultanın en yakın adamlarından biri olan Ayaz'ın adını hiç anmaması nedeniyle Ayaz'ın içinde Meymendî'ye karşı bir düşmanlık, Firdevsî'ye karşı ise bir kıskançlık doğmuştur. Bu nedenle Ayaz, Gazneli Mahmud'un olduğu bir ortamda Firdevsî'nin Rafizîlik ile ilişkili olduğu yönünde ithamlarda bulunmuştur. Bunu duyan hükümdar, Firdevsî'yi huzuruna çağırıp konuyla ilgili sual edince şair, sultanın ayaklarına kapanarak Rafizî olmadığını, ehl-i sünnet olduğunu ve kendisine iftira atıldığını söylemiştir. Bu olaydan sonra Gazneli Mahmud ile Firdevsî'nin arası açılmış buna rağmen Firdevsî eserini yazmaya devam etmiştir. Bu hadise nedeniyle eser tamamlandıktan sonra her beyit için bir dirhem altın verileceğine dair yapılan anlaşma bozulmuş beyit başına bir dirhem gümüş verilmiştir. Caizesi altmış bin dirhem gümüşe indirilen Firdevsî buna çok içerleyerek yirmi bin dirhemi hamamcıya, yirmi bin dirhemi şerbetçiye ve kalanı da ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştır. Dört ay Gazne'de gizlenen şair, yazdığı eseri sultanın hâfız-ı kütübünden hileyle almış ve sultanı hicvettiği bölümleri ilave etmiştir. Firdevsî daha sonra sultandan kaçarak Herat, Tus ve Rüstemdar'a gitmiştir. Rüstemdar'da sığındığı Sipehbed-i Cürcânî, yüz altmış dirhem altın

karşılığında *Şehnâme*'ye eklenen hiciv beyitlerini satın almış ve eserden çıkarmıştır. İhtiyarlık döneminde yeniden Tus'a dönen Firdevsî, ömrünün kalan kısmını zorluklar içinde geçirmiştir. Bu sırada Hint seferine hazırlanan Sultan Mahmud, Delhi melikine mektup yazmaktayken yanında duran Meymendî'ye dönüp mektuba uygun bir cevap verilmediği takdirde nasıl bir tedbir almak lazım gelir diye soru sormuş, Meymendî bu soruya *Şehnâme*'den bir beyitle cevap vermiştir. Meymendî'nin okuduğu beyitten oldukça etkilenen sultan, Firdevsî'ye haksızlık ettiğini fark etmiş ve hatasını telafi etmek maksadıyla on iki deveye çivit boyası yükleterek Tus'ta bulunan şaire câize olarak göndermiştir. Devletşâh, develer Tus şehrinin Rûdbâr kapısından girerken Firdevsî'nin cenazesinin Rezan kapısından çıktığını ifade etmektedir.³⁴

Firdevsî'nin hayatıyla ilgili malumat bulunan kaynaklar incelendiğinde şairin yaşadığı döneme yakın tarihlerde yazılan kaynaklarda kendisiyle ilgili daha az bilgi verildiği görülecektir. Buna mukâbil şairin hayatta olduğu dönemden yaklaşık beş yüz yıl sonra yazılan Devletşâh'ın eseri Firdevsî ile ilgili en çok rivayeti içeren kaynaklardan biridir. Firdevsî gibi bir şair hakkında geçmişte türlü rivayetler üretilmesi beklenen bir durumken bu rivayetlerin hakikate ulaşmada güçlük yarattığı bir gerçektir. Firdevsî ve Gazneli Mahmud arasındaki yukarıda bahsi geçen rivayetler, Firdevsî'den bahseden hemen her eserde görülse dahi sahih olduklarına dair yeterli kanıt bulunmamaktadır. Ahmed Ateş'in konuyla ilgili çalışmasında ifade ettiği gibi bu rivayetler "çok defa en küçük bir tarihî tenkide dayanamayacak kadar çürüktür."³⁵ Ateş, söz konusu çalışmada hem *Şehnâme*'nin yazılış tarihi hem Gazneli Mahmud ve Firdevsî arasında geçen anlaşmazlığı ve hiciv meselesini tarihî gerçeklerle sınavarak bilimsel olarak tenkit etmiş; Gazneli Mahmud'un bir kölenin oğlu olduğu için, mezhepsel ya da ırkî nedenlerle *Şehnâme*'yi beğenmediğine dair ortaya atılan iddiaları çürütmüştür. Ateş'in bu çalışmasına anlamlı bir itiraz gelmemekle birlikte günümüzde bilhassa İran ve Batı kaynaklı çalışmalarda bu rivayetlere itimat edildiğini görmek mümkündür.

Hiciv konusunu tenkit eden bir başka araştırmacı da Mahmud Han Şîrânî (1880-1946)'dır. Şîrânî, Firdevsî'nin Gazneli Mahmud'u yerdığı beyitlerin hükümdarı hicvetmek maksadıyla kaleme alınmış müstakil bir bölüm olmadığını, *Şehnâme*'nin muhtelif yerlerinden seçilen beyitler olduğunu ileri sürmüştür. Bazı araştırmacılar bu tenkidi söz konusu beyitlere eklenen farklı beyitlerin de olması, böylece tamamının *Şehnâme*'den seçilmediğini delil göstererek

³⁴ Devletşâh, *Tezkiretü's-Şu'ara*, 85-91.

³⁵ Ateş, "Şâh-nâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında", 159.

kabul etmemiştir. İlâveten beyitler gerçek olmasa dahi bu durumun böyle bir hicvin hiç var olmadığına delil teşkil edemeyeceği savunulmuştur.³⁶

1.3. ŞEHNÂME’NİN KAYNAKLARI VE İÇERİĞİ

Doğu’nun *İlyada*’sı olarak bilinen *Şehnâme*, İran tarihini hükümdarlar merkezinde mitolojiyle harmanlayarak ele almakta; ilk insan ve ilk hükümdar olarak tanımlanan Keyumers’in yaşadığı dönemden Arapların İran’ı işgal ettiği 7. yüzyıla kadar yaşanan olayları destansı bir üslup ile aktarmaktadır. Firdevsî bu geniş tarih aralığını, kendisinden önce var olan sözlü ve yazılı kaynaklardan istifade ederek derlemiştir. Bu kaynaklar arasında *Avesta* ve *Tevrat* gibi dinî metinler ve Sasaniler döneminin en önemli yazılı kaynağı olarak kabul edilen *Hudâynâme* etkin bir role sahiptir.³⁷ Bununla birlikte Ebû’l-Müeyyed’in kaleme aldığı İran tarihi ve hikâyelerini konu alan mensur *Şehnâme*, Ebû Mansur Muhammed b. Abdurrezzak himayesinde yazdırılan mensur *Şehnâme-yi Ebû Mansurî*, Mesudî-yi Mervezî ve Dakîkî’nin manzum şehnâmeleri de Firdevsî’nin istifade ettiği kaynaklar arasındadır.³⁸ Bu eserler dışında Sâ mânîler döneminde yazılmış fakat bir kısmı kaybolan bazı mensur kahramanlık destanlarının var olduğu da bilinmektedir. Firdevsî’nin *Şehnâme*’sinde yer alan Gerşâsb, Neriman ve Ferâmurz gibi isimlere ait bazı anlatılar, söz konusu mensur destanlarda da bulunmaktadır.³⁹

Fars edebiyatı tarihinde şehnâme ve kahramanlık hikâyeleri yazımının 10. yüzyılda ağırlık kazandığı görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri 8. ve 9. yüzyıllarda siyasî ve edebî bağımsızlıklarını kazanan İranlıların, kendi tarihlerini yazıya geçirerek millî varlıklarını muhafaza etme ve nesilden nesile aktarma kaygısıdır. Bu hususta toprak sahibi, soylu ailelerin etkin olduğu bilinmektedir.⁴⁰ Dihkân ailesinden olduğu bilinen Firdevsî de aynı kaygılarla, kendisinden önce yazılmış benzer eserlerde olduğu gibi mensup olduğu ulusun köklerini ilk insan olarak tanımlanan Keyumers’e dayandırarak ülkesinin tarih sahnesindeki konumunu güçlendirme gayesindedir. Bu gaye ile hareket eden şair, eserinde İran tarihindeki elli hükümdarlık dönemini kronolojik bir sırayla ele almıştır.⁴¹

³⁶ Motlagh, “Ferdowsî, Abu’l-Qâsem”.

³⁷ Lugal, *Şahnâme I*, 22-23.

³⁸ Kanar, “Şâhnâme”.

³⁹ Zebihullâh-i Safâ, *İran Edebiyatı Tarihi I*, çev. Hasan Almaz, (Ankara: Nüşa Yay., 2002), 109.

⁴⁰ Safâ, *İran Edebiyatı Tarihi*, 106-107.

⁴¹ Nimet Yıldırım, *Şahnâme II*, (İstanbul: Kabcı Yayıncılık, 2016), 27.

Şehnâme Allah'ın birliği, aklın övgüsü, dünyanın, insanın, güneşin ve ayın yaratılışı, Hz. Muhammed ve dört halifenin övgüsüyle başlamaktadır. Bu girişin ardından Dakikî'nin hikâyesi, kitabın yazılışı, Ebû Mansur ve Sultan Mahmud'a övgü bölümleri gelmekte, asıl konuya bu bölümden sonra girilmektedir. Firdevsî, eserin kalan kısımlarında İran mitolojik tarihinin ilk hanedanı olarak bilinen Pişdâdîler'den başlayarak, Keyânîler (M.Ö. 900-775), Eşkânîler (M.Ö. 247- M.S. 224) ve Sâsânîler (226-651) dönemlerinde yaşanan gelişmeleri sade ve akıcı bir üslupla aktarmaktadır. Söz konusu hanedanların egemen olduğu dönemler mitolojik çağ, kahramanlık çağı ve tarihi çağ olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Eserin mitolojik çağlara dayanan bölümleri Keyumers'ten Feridun'a kadar devam eden dönemi içermektedir. Ateşin bulunması, tarım faaliyetlerinin başlaması, insanoğlunun temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma gelmesi ve basit düzeyde siyasî yapıların kurulması bu döneme tekabül etmektedir. İnsanlar ve devler arasında başlayan anlaşmazlıklar, Tehmûrs ve Cemşîd'in verdiği mücadele neticesinde devlerin insanların hizmetine girmesi de bu dönemde yaşanan gelişmeler arasındadır. Eserin kahramanlık çağı olarak adlandırılan bölümü ise Kâve'nin Dahhâk'a isyan etmesiyle başlar. Kahramanlık anlatılarının ağırlıkta olduğu bu bölümlerde Feridun'un Dahhâk ile olan mücadelesi ve kahramanlıkları, Rüstem'in maceraları, Kâren, Gerşâsp, Sâam, Menûchehr dönemleri, *Şehnâme*'nin ilk aşk hikâyesi olan Zâl ile Rudâbe hikâyesi ve birçok kahramanlık anlatıları bulunmaktadır. İran ulusal tarihinin en önemli destanlarının anlatıldığı bu bölüm Rüstem'in öldürülmesiyle son bulmaktadır. İskender ve Dârâ hikâyesinin yer aldığı bölüm ise tarihî dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu bölümde mitolojik kahramanlar ve doğaüstü olaylara daha az yer verilmektedir. Behrâm-ı Gûr, Behrâm-ı Çübîn ve Husrev u Şîrîn gibi sonradan birçok esere ilham kaynağı olmuş hikâyeler ve tarihî şahsiyetlerin yer aldığı olaylar bu bölümdedir.⁴²

Eserin tamamına hakim olan savaş sahneleri ilk bölümlerden itibaren kendini göstermektedir. Büyük ölçüde İran ve Turan arasında geçen savaşların kaynağı mitolojik bir zemine oturtulmuştur. Buna göre İran'ın mitolojik kahramanlarından biri olan Feridun, imparatorluğunu üç oğlu arasında paylaşmış; Turan bölgesi Tûr'a, Anadolu bölgesi Selm'e ve İran'ın yönetimi İrec'e verilmiştir. Bu paylaşımı adaletsiz bulan Selm ve Tûr, güçlerini birleştirerek İrec'i öldürünce İran ve Turan arasında yüzyıllar boyunca devam edecek mücadelenin fitili ateşlenmiştir. Bu mücadele eserin neredeyse yarısında devam etmektedir. Firdevsî, İran kahramanlarını yüceltmek ve sahip oldukları her türlü değeri vurgulamak istediğinde bu arzusunu büyük oranda Turan'ı yererek gerçekleştirmektedir. Firdevsî'ye göre

⁴² Lugal, *Şahnâme I*, 36-38.

Turanlı kahraman Efrâsiyâb karakteri, Zerdüşt dininde kötülük tanrısı olan Ehrimen'in yeryüzündeki temsilcisidir. Efrâsiyâb, *Şehnâme*'de olduğu gibi *Avesta*'da da hilekâr ve kötü insan tipinin simgesi ve İran'ın baş düşmanıdır. İyilik tanrısı Ahura-Mazda'nın kötülüğün temsilcisi Ehrimen ile sürekli mücadele etmesi gibi İran ile Turan arasında da devamlı bir çekişme söz konusudur. Yine aynı öğretilerde nihayetinde muzaffer olan tarafın Ahura-Mazda olması gibi⁴³ İran-Turan savaşının kazananı da çoğunlukla İran olmaktadır. Benzer bir mücadele de babasını tuzağa düşürerek Arapların hükümdarı olan Dahhâk ile Feridun arasında geçmektedir. *Şehnâme*'ye göre Dahhâk, cesur ve çevik biri olsa da kötü tabiatlı bir yöneticidir. Bin yıl süren hükümdarlığın ardından Feridun'un kendisine açtığı savaşı kaybetmiş sonunda Demâvend Dağı'na bağlanarak kafasına çivi çakılması suretiyle işkenceyle öldürülmüştür.⁴⁴ Efrâsiyâb anlatısında olduğu gibi bu anlatı da bazı farklılıklarla birlikte *Avesta*'da yer almaktadır. Dahhâk, *Avesta*'da on kötülüğü hayata geçiren ilk devdir ve hileyle İran topraklarını ele geçirmeye çalışmış fakat amacına ulaşamamıştır.⁴⁵ Neticede Firdevsî, İran için tehdit olarak gördüğü Türk ve Arap unsurları kendi kültürüne ait kaynaklardan beslenerek yeniden kurgulamış, temelde Zerdüşt öğretisinden aldığı destekle İran ulusunu ve kültürünü iyinin temsili olarak yeniden inşa etmiştir.

Şehnâme'nin temel işlevlerinden biri de 7. yüzyılda yaşanan Arap işgalinden sonra güç kaybeden Fars dilini yeniden eski günlerine döndürmektir. Arap işgalinden sonra Zerdüşt inancında olan halkın bir çoğu tadrîcen İslam dinine girmiş; ortak dil olarak Arapçanın tercih edilmesiyle Farsça âtıl kalmıştır.⁴⁶ Bu nedenle Firdevsî, eserini yazarken mümkün olduğu kadar Farsça kelimelere sadık kalmış, yabancı kelimeler kullanmaktan kaçınmıştır. Bu husus eserde geçen mekan isimlerinde daha belirgindir. Firdevsî eserin birçok yerinde coğrafî olarak anmak zorunda olduğu bir bölgenin adını Pehlevîcesiyle birlikte vermektedir. Hatta bu bölümlerde çoğu zaman Pehlevîce ismin kullanımdan kalkmasının talihsizlik olduğunu belirtmektedir.⁴⁷ Şairin "Dirilttim İranlıyı ben bu Farsçayla"⁴⁸ dizesi dil, kültür ve ulus arasındaki ilişkiye dair farkındalığının delillerinden biridir.

⁴³ Nimet Yıldırım, "Zerdüşt ve Öğretisi", *Doğu Araştırmaları Dergisi* 3, (İstanbul:2009), 17.

⁴⁴ Lugal, *Şahnâme I*, 100.

⁴⁵ Nimet Yıldırım, "Zerdüşt Mitolojisi", *Doğu Esintileri İranoloji, Fars Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2/15 (2021): 95-96.

⁴⁶ Michael Morony, "ARAB ii. Arab conquest of Iran", erişim 07.01.2023
<https://www.iranicaonline.org/articles/arab-ii>

⁴⁷ Bknz: Necati Lugal, *Şahnâme I*, 922.

⁴⁸ Yıldırım, *Şahnâme II*, s.27.

1.4. ŞEHNÂME’NİN OSMANLI DÖNEMİNDEKİ ETKİSİ

Şehnâme, Osmanlı döneminde bilhassa devlet erkanı arasında tanınırlığı olan bir eserdir. Bu tanınırlığın tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemine kadar uzanmaktadır. Söz konusu dönemler Osmanlı dönemi *şehnâme* yazma geleneğinin ilk örneklerinin verildiği dönemlerdir. Fars kültürünün etkin olduğu ve Farsçanın resmî dil olarak kullanıldığı Anadolu Selçukluları döneminde Firdevsî’den ilhamla yazılan ilk *şehnâmelerin* de Farsça olduğu görülmektedir.

Anadolu Selçuklu hükümdarı II. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. İzzeddin Keykâvus, IV. Kılıcarşan dönemlerinde saray şairi olan Kaniî-i Tûsî (ö. 1273)⁴⁹ Selçuklu hanedanı ile ilgili otuz ciltlik bir *Şehnâme* kaleme almıştır. Bugün kayıp olan bu eserde kadim İran tarihi, peygamber kıssaları, İslam tarihinin muhtelif dönemleri, Gazneliler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları hakkında geniş ve teferruatlı malumat olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁰ Başka bir *şehnâme* de Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey (ö. 1398) döneminde Hoca Dehhânî tarafından yazılan *Selçuklu Şehnâmesi*’dir. Dehhânî, Fars dilinde kaleme aldığı eserin yaklaşık yirmi bin beytini Alâeddin Bey dönemine, altı yüz beytini ise Karamanoğulları’na ayırmış fakat eseri tamamlamaya ömrü vefa etmemiştir. Dehhânî’nin ölümü üzerine Alâeddin Bey, meclisinde bulunan Yârcânî adındaki şairden eseri tamamlamasını istemiştir.⁵¹ Dehhânî’nin eserine dair günümüze ulaşan herhangi bir nüsha bulunmamaktadır. Aynı şekilde Yârcânî’nin Farsça kaleme aldığı manzum *Yârcânî Şehnâmesi*’nin de uzun zamandır kayıp olduğu bilinmektedir. Esere ait günümüze ulaşan bölümler, takriben 16. yüzyılda yapılmış bir Türkçe tercümeyle dayanmaktadır. Aynı dönemde yaşadığı tahmin edilen Şikârî adlı bir müellif tarafından nesren yapılmış bu tercüme, Karamanoğlu tarihine ışık tutan ender eserlerden biri olarak kabul edilmektedir.⁵² Bu dönemde Ünsî adlı bir müverrih tarafından kaleme alındığı söylenen 1383-1384 istinsah tarihli Farsça yazılmış bir *Selçuklu Şehnâmesi* olduğu bilinse de müellife ve eserin muhtevasına dair bazı şüpheler bulunmaktadır.⁵³

⁴⁹ Rıza Kurtuluş, “Kaniî-i Tûsî”, “*Şehnâmecî*”, *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2001). <https://islamansiklopedisi.org.tr/kanii-i-tusi>.

⁵⁰ Fuad Köprülü, “Anadolu Selçukluları Tarihi’nin Yerli Kaynakları”, *Belleten* VII/ 27 (1943): 394-5.

⁵¹ Ersen Ersoy ve Ümran Ay, “Hoca Dehhânî Hakkında Yeni Bilgiler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15 (2015): 11-12.

⁵² Köprülü, “Anadolu Selçukluları Tarihi’nin Yerli Kaynakları”, 399-401.

⁵³ Köprülü, bu eserin bozuk bir Farsça ile ve manzum yazılmak istendiği halde vezinsiz olarak yazıldığını belirtmektedir. Ayrıca muhtevası yönünden tarihî bir ehemmiyeti olmadığını, sonradan uydurulmuş bir eser olduğunu belirtmekte ve müellifin cahil ve nazım kabiliyetinden mahrum biri olduğunu söyleyerek eleştirmektedir. Bknz. Fuad Köprülü, “Anadolu Selçukluları Tarihi’nin Yerli Kaynakları”, 381.

Yukarıda zikredilen eserlerin mevcudiyeti bilinse de günümüze ulaşmamış olmaları nedeniyle muhtevasına dair söylenecekler tahminlerden öteye geçemeyecektir. Bu nedenle adı geçen müelliflerin Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinden ne ölçüde istifade ettikleri bilinmemektedir. Yârcânî'nin kaleme aldığı *Şehnâme*'de geçen Alâeddin Keykubad'ın Firdevsî *Şehnâmesi*'ne benzer tarzda bir eser yazılmasını istediğine dair kayıt⁵⁴, Firdevsî'nin eserinin tesirinde kalındığının en güçlü delillerindendir.

Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde etkili bir eser olduğu görülen *Şehnâme*, Osmanlı döneminde bilhassa saray çevresi ve seçkin bir kesimin vakıf olduğu eserlerden biridir. Esere ait Türkiye'de mevcut nüshaların büyük bir kısmı Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁵⁵ Bu durum *Şehnâme*'nin sultanlar ve şehzadeler nezdinde kıymetli bir eser olduğuna delil kabul edilmektedir. Mevcut nüshaların istinsah yeriyle ilgili yeterli bilgi olmamakla birlikte önemli bir bölümünün Osmanlı coğrafyası dışında istinsah edildiği bilinmektedir. İstinsah yerleri birbirinden farklı olan bu nüshaların fetihler yoluyla ya da hediye olarak mevcut konumuna geldiği düşünülmektedir.⁵⁶ Osmanlı Devleti tarafından yaptırılan istinsahlar ise fazla değildir. Bu durum eserin Firdevsî'nin yazdığı haliyle yeterince popüler olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır.⁵⁷ Padişahların esere gösterdiği ilgi ise muhtemelen hem İran tarihini öğrenmek hem benzer şekilde kendi destansı tarihlerini yazdırmak maksadıyladır. Nitekim *Şehnâme*, kadim İran tarihini öğrenmek için Osmanlı tarihçilerinin başvurduğu bir eser olduğu gibi müverrih ve şairlerin Osmanlı tarihini aktarırken de istifade ettikleri bir kaynaktır. Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1600)'nin umumî bir tarih olarak kaleme aldığı *Künhü'l-Ahbâr* adlı eserinde istifade ettiği kaynaklar arasında *Şehnâme*'yi de sayması *Şehnâme*'nin sadece edebî bir eser olarak değerlendirilmediğinin göstergesidir.⁵⁸

Eserin, Osmanlı saray edebiyatı üzerindeki etkisi 15. ve 16. yüzyıllarda belirginleşmiş; “sultanın kitabını yazan kimse” anlamında kullanılan *şehnâmecî* kavramı saray tarihçilerini ifade etmek için kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönemleri, Osmanlı padişahlarının *Şehnâme*'den ilhamla kendi kahramanlıklarının anlatıldığı eserler yazılmasını

⁵⁴ Köprülü, “Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları”, 396.

⁵⁵ Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, 1961), 332-384.

⁵⁶ Osman G. Özgüdenli, “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmaların Öyküsü: Bir Giriş” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 27, (2008): 29.

⁵⁷ Jan Schmidt, “The Reception of Firdausi's Shahnama Among the Ottomans” *Shahnama Studies II*, (Leiden, The Netherlands: Brill, 2012): 124.

⁵⁸ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr I*, haz. Suat Donuk (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2020), 78.

istedikleri dönemlerdir.⁵⁹ Fatih döneminde yarı resmi saray tarihçiliği olan şehnâmecilik başlamış; bilhassa İstanbul'un fethinden sonra şehre gelen birçok Fars asıllı şair Fatih Sultan Mehmed tarafından korunarak telif ettikleri eser karşılığında maaş almışlardır. *Şehnâme* etkisinde dönemin padişahını öven bu şairler, Osmanlı dönemi şehnâme yazma geleneğine dair önemli kaynaklar bırakmışlardır.⁶⁰ Bu dönemin şairlerinden biri olan Şehdî'nin tamamlamadığı bir şehnâmesi olduğu bilinmektedir.⁶¹

Farsça yazılan ilk şehnâmelerde Osmanlı padişahlarının kahramanlıkları Firdevsî'nin eserinde olduğu gibi destansı bir üslup ile anlatılmaktadır. Başlangıçta Farsça ve manzum olarak yazılan şehnâmeler 1583 tarihinde III. Mehmed'in emriyle Türkçe yazılmaya başlanmış biçim olarak da nesir tercih edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise *şehnâmecilik* makamı kurulmuş, daimî ve maaşlı bir memur olan şehnâmecilere içinde bulundukları dönemi ya da Osmanlı tarihinin yakın geçmişini edebî bir şekilde yazma vazifesi verilmiştir. Bu makama ilk getirilen isim Ârifî Fethullah Çelebi (1561-2 ?) olmuştur. Ârifî'nin kaleme aldığı şehnâme belli bir hacme geldikten sonra sultan, eserin resimlendirilmesi ve çoğaltılmasını emretmiş; bu vazifeyi yerine getirmek üzere bir grup kâtip ve hattat görevlendirilmiştir. Böylece şehnâme yazımı yeni bir iş sahasının gelişmesine vesile olmuştur. Ârifî'nin vefatından sonra yerine sırayla Eflâtun-ı Şîrvânî, Seyyid Lokman, Tâlikîzâde Mehmed Subhi ve Hasan Hükmî gelmiştir. 1601 tarihinden sonra şehnâmecilik makamı nihayete ermiş, kâtiplik sınıfının bir unsuru olarak kalmıştır.⁶²

Resmî olarak şehnâmecilik makamı sona erse de padişahlar kendi adlarına şehnâme yazdırmaya devam etmiştir. Bu padişahlardan biri çalışmanın konusu olan Şehnâme tercümesinin yapılmasını emreden II. Osman'dır. Atâî, Taşköprîzâde Ahmed Efendi'nin oğlu Kemaleddin Mehmed (1551,1552-1621)'in II. Osman'ın emri üzerine Kemâlî mahlasıyla mensur bir şehnâme kaleme aldığını bildirmektedir.⁶³ Aynı kaynakta Ganîzâde Mehmed Nadirî (ö.1627) tarafından yazılan *Şehnâme*'nin de II. Osman'ın emri üzerine kaleme alındığı⁶⁴ belirtilse de söz konusu eserde bu ifadeyi destekleyen bir beyit bulunmamaktadır. Bununla beraber Nadirî,

⁵⁹ Woodhead, "Şehnâmecî".

⁶⁰ Abdülkadir Özcan, "Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, İstanbul'un Fethinin 550. Yılı Özel Sayısı, 14 (Kayseri: 2003), 58

⁶¹ Kınalîzâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. Aysun Sungurhan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 480-481, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0>.

⁶² Woodhead, "Şehnâmecî".

⁶³ Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî's-Şakâ'ik II*, haz. Suat Donuk (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 1606.

⁶⁴ Atâyî, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî's-Şakâ'ik II*, 1729.

mesnevi biçiminde yazdığı eserinde II. Osman zamanında meydana gelen önemli olaylardan bahsetmektedir.⁶⁵

Kendi adına şehnâme yazdıran padişahlardan diğeri IV. Murad'dır. IV. Murad, tarihçi ve şair olan İbrahim Mülhemî'ye (ö.1650) kendi adına bir şehnâme yazmasını emretmiştir. Bu emir üzerine Mülhemî, IV. Murad'ın doğumundan 1638 tarihindeki Bağdat seferinden dönüşüne kadar geçen sürede yaşanan önemli siyasî ve askerî olayları mesnevi tarzında yazarak *Şehinşâhnâme* adındaki eserini vücuda getirmiştir. Türkçe olarak kaleme alınan eser, Osmanlı şehnâme tarzının geç bir örneği kabul edilmektedir.⁶⁶

Divan şairi Mahremî'nin (ö. 1535) II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk iki yılındaki olayları anlattığı bir *Şehnâme*'si bulunmaktadır.⁶⁷ Osmanlı beylerbeyi ve tarihçisi olan Şemsi Ahmed Paşa (ö. 1580) da Hulefâ-yı Râşidîn'den itibaren çeşitli İslam devletlerini ve kuruluşundan itibaren Osmanlı tarihini anlattığı *Şehnâme-i Sultan Murad* adında bir eser kaleme almıştır. Eserde Kanuni Sultan Süleyman dönemi hakkında daha fazla malumat bulunmaktadır.⁶⁸

Bu şehnâmeler dışında Bursa doğumlu Celîlî Hamîdîzâde (ö.1569) tarafından yazılmış bir *Şehnâme-i Celîlî* olduğu bilinmektedir. Âşık Çelebi böyle bir *Şehnâme* yazılmakta olduğunu şairin bizzat kendisinden duyduğunu söyleyerek nakletmektedir.⁶⁹ Yavuz Sultan Selim'e methiyeler yazarak yakınlık uman Celîlî'nin⁷⁰ *Şehnâme*'sini de sultandan iltifat görmek umuduyla yazmış olması muhtemeldir. Manzum bir Osmanlı tarihi olan eserin eksik bir nüshası Milli Kütüphane A3825/2'de 18a-38b sayfaları arasındadır. Eser, Bursa'nın kuşatılması ile başlayıp Fâtih'in ölümünün anlatıldığı beyitlerle bitmektedir.⁷¹ Ayrıca dîvân-ı hümâyûn yazarı olması muhtemel Esîrî (1591-1592) mahlaslı bir şairin Osmanlı devletinin

⁶⁵ Numan Külekçi, "Gânî-zâde Nâdirî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Dîvânı ve Şeh-nâmesi'nin Tenkidli Metni" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1985), 43.

⁶⁶ Christine Woodhead, "İbrahim Mülhemî", *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-mulhemi>.

⁶⁷ Hatice Aynur, "Mahremî ve Şehnâme'si I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi, İnceleme-Metin- Sözlük-Dizin" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993). Hatice Aynur, "Mahremî", *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2003). <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahremi>.

⁶⁸ Şemsi Ahmed Paşa, *Şehnâme-i Sultân Murâd*, haz. Günay Kut, Nimet Bayraktar (Harvard: 2003), 11-18. Erhan Afyoncu, "Şemsi Ahmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010). <https://islamansiklopedisi.org.tr/semsi-ahmed-pasa>.

⁶⁹ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, haz. Filiz Kılıç (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 210, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>.

⁷⁰ Hasan Aksoy, "Celîlî, Hamîdîzâde", *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1993). <https://islamansiklopedisi.org.tr/celili-hamidizade>.

⁷¹ Arzu Atik, "Celîlî, Hâmîdî-zâde Abdülcelîl Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, erişim 18 03 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/celili-hamidizade-abdulcelil-efendi>.

kuruluşundan Bursa'nın fethine kadar geçen dönemi anlattığı eksik bir *Şehnâme*'si bulunmaktadır.⁷²

1. 5. OSMANLI DÖNEMİNDE YAPILAN ŞEHNÂME TERCÜMELERİ

Osmanlı döneminde yapılmış *Şehnâme* tercümeleri, çalışmaya konu olan eserin diğer tercümeler arasındaki konumunu belirlemek adına değinilmesi gereken bir noktadır. Aynı zamanda bu başlık, eserin tercüme yönüyle incelendiği bölümlerdeki bazı hususların anlaşılır kılınmasına da imkân verecektir.

Osmanlı dönemi şehnâmecilik geleneğinde olduğu gibi şehnâme tercümesi etkinliğine dair ilk adımlar da Beylikler döneminde atılmıştır. Bu dönemde eserin Türkçe tercümesine dair ilk izler, Sultan II. Murad döneminde (1421,1444-1446-1451) Osmanlı idaresi altına giren Aydınöğulları Beyliği'nde görölmektedir. 1367 tarihinde Fahrî mahlaslı Fahreddin Yakub tarafından yazılıp Aydınöğlü İsa Bey'e sunulan *Hüsrev u Şirin* adlı eser, *Şehnâme*'nin bir bölümüne ait ilk tercüme olarak kabul edilmektedir.⁷³ Bu eserin ardından Osmanlı döneminde yapılan tercümeleri şöyle sıralamak mümkündür:

1.5.1. II. Murad Dönemi Mütercimi Belirsiz Tercüme

II. Murad'ın emri ile yazılmış mütercimi bilinmeyen *Şehnâme* tercümesi, eserin Osmanlı döneminde yapılmış ilk tam çevirisi kabul edilmektedir. Nesren yapılmış bu tercümenin istinsah tarihi 1450-1451 olarak bilinmektedir.⁷⁴ İki cilt olan eserin ilk cildi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1116 numarada⁷⁵, ikinci cildi Hazine 1518 numarada bulunmaktadır.⁷⁶

1.5.2. Derviş Hasan Medhî Tarafından Yapılan Tercüme

Bu tercümeğe daha sonra ilgili başlıkta değinilecektir.

⁷² İsmet Parmaksızöğlü, "Yeni Bir Şehnâme", *Belleten* 46, s.182, (Nisan 1982): 320.

⁷³ Fahrî'ye ait *Hüsrev u Şirin*, Nizami Gencevî'nin aynı adlı eserinden tercümeler içerse de Fahrî'nin mezkur eserinden bahseden ilk isim olan Barbara Flemming, eserde Firdevsî'nin *Şehnâme*'sine ait çevirilerin daha fazla olduğunu belirtmektedir. Bknz: Barbara Flemming, *Fahrîs Husrev u Sirin Eine Türkische Dichtung Von 1367* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1974), 132-3.

⁷⁴ Budak, "Firdevsî Şâhnâme'sinin Türkçe İlk Mensur Çevirisi", 22.

⁷⁵ Bu nüshanın 1b-56a varakları Fatih Budak tarafından hazırlanan doktora çalışmasına konu olmuştur. Bknz. Fatih Budak, "Firdevsî Şâhnâme'sinin Türkçe İlk Mensur Çevirisi (1b-56a) (Metin-Dil İncelemesi-Dizin)" (Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2020).

⁷⁶ Bu nüshanın tamamı Mustafa Kuğu tarafından hazırlanan doktora çalışmasına konu olmuştur. Bknz. Mustafa Kuğu, "15. Yüzyıla Ait Şehname Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük)" (Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2017).

1.5.3. Derviş Osman Tarafından Yapılan Tercüme

Derviş Osman’a ait tercüme, eserin mensur çevirilerinden biridir. Söz konusu tercümenin Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 2070 numarada bulunan nüshasının baş tarafındaki vikâye varlığında “*Şāhnāme’nin evvel cildidir*” yazılıdır.⁷⁷ Bu ifadeye göre mezkûr nüshanın devam cildi ya da ciltleri olması muhtemeldir.

Besmele ile başlayan bu nüshanın girişinde kısa bir hamdele ve salve bulunmakta, bu bölümlerin ardından “*ammā ba’d*” ifadesi gelmektedir. Bu ifadenin ardından mütercim kısaca kendisini *Kıssa-han Derviş Osman* şeklinde tanıttıktan sonra sebep-i tercüme kısmına geçmektedir. Buna göre meddah olan mütercim, Farsça bildiği için Firdevsî’nin *Şehnâme*’sinden hikâyeler nakledebilmektedir. Fakat diğer meddahlar için aynı şey geçerli değildir. Mütercim, bu meddahların istifadesine sunmak üzere *Şehnâme*’den bazı bölümler seçip Türkçeye tercüme etmiş ve dostları tarafından takdir edilmiştir. Mütercimin değindiği başka bir husus da *Şehnâme* nüshalarının seçkin bir zümrenin elinde olduğudur. Eserin daha önce yapılan Türkçe tercümelerinden bahseden mütercim, Anadolu’da Celâlzâde adıyla bilinen Nişancı Paşa tarafından yapılmış bir tercüme daha olduğunu fakat bu tercümenin de yüksek mevkilerdeki kimselerin elinde olduğunu belirtmektedir. 1655 tarihinde istinsah edilen bu nüshanın 169b sayfasında, Sindüht’un kızı Rudâbe ve Zâl’in hikâyesinden sonra “*bu cild dahı burada tamām oldu...*” ifadesi ile birinci cildin sona erdiği belirtilmekte, devamında ise sonraki ciltte Zâl’in mektup göndermesi hikâyesinden bahsedileceğinin bilgisi verilmektedir. 169 varak olan nüshanın müstensihisi Mustafa b. Mehmed el-Yesârî’dir.

Derviş Osman’a ait bu tercümenin başka bir nüshası Millet Kütüphanesi, Ali Emiri 268 numarada yer almaktadır. Mustafa Nazif Bey’e ait bir temellük kaydı bulunan mezkûr nüshanın 1b varlığında “*Şāh-nāme-i Evvel*” ve “*Şāh-nāme-i Cild-i Evvel Muşannif-i Firdevsî-i Tūsî Rahmetullāh*” başlıkları olduğu görülmektedir. Bu nüshada Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi’ndeki nüshada bulunan hamdele ve salve kısmı metne dahil edilmemiş, mütercimin adını söylediği kısmın yerine “*rāvî-yi şîrîn-kelām eydür...*” ifadesi eklenerek istinsaha başlanmıştır. Efrâsiyâb, Rüstem ve Dev Ekvân’ın hikâyesiyle biten nüsha 174a sayfasında “*...bu cild dahı burda tamām olmağda*” ifadesiyle sona ermektedir. Bu durumda bahsi geçen nüshanın Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi’nde bulunan nüsha ile aynı yerde

⁷⁷ Aynı varakta biri Türkçe diğeri Farsça olmak üzere iki adet müfred bulunmaktadır. Söz konusu beyitler şöyledir: Ruḡsāruñ üze ol ḥāl ḥāl üze ol siyeh-mū, Şān âteş üze ‘anber ‘anberde dūd-ı hoş-bū. Bisiyār maḥbūb dīdem ‘āşık ne-şodem, Hemān ki to-rā dīdem dīvāne şodem.

bitmediği anlaşılmaktadır. İki nüsha arasındaki ilişkinin netleşmesi, söz konusu nüshalar üzerine yapılacak müstakil bir incelemeye bağlıdır.

1.5.4. Eyyûbî Tarafından Yapılan Tercüme

Şehnâme'yi Türkçeye tercüme eden isimlerden biri de Kanûnî dönemi müverrihlerinden biri olan Eyyûbî'dir⁷⁸. Mütercime nispet edilen iki adet mensur *Şehnâme* nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Edebiyat 270 numarada bulunan nüshadır. 81 varak olan nüshanın istinsah tarihi belli değildir. Baş kısmından eksik olan bu nüshada bölüm başlıkları bulunmamaktadır. Nüsha, *Şehnâme*'nin neredeyse yarısına tekabül eden Goştâsb Şâh ile Ercâsb'ın savaş sahnesi ile başlamakta,⁷⁹ Behrâm-ı Gûr'un iki aslanın arasından hükümdarlık tacını aldığı bölüm ile bitmektedir.⁸⁰ Şu halde eserin önceki bölümleri ihtiva eden ciltleri ve devam ciltleri olması muhtemeldir.

Eyyûbî'ye nispet edilen diğer nüsha ise Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hüsrev Paşa 370 numarada bulunan mensur tercümedir. Bu tercüme Eyyûbî'ye nispet edilmekle beraber nüshada mütercimim kimliğine dair bir işaret görülmemiştir. Bazı kaynaklar⁸¹ bu nüshanın 19. yüzyılın münevverlerinden biri olan Eyüp Sabri Paşa'ya ait olduğunu bildirir de *Şehnâme* tercümesinin sehven Eyüp Sabri Paşa'ya atfedildiğini söyleyen çalışmalar da bulunmaktadır.⁸² İstinsah tarihi 8 Rebî'ü'l-âhir 1227/21 Nisan 1812 olan nüsha, 166 varaktır.⁸³ Nüshada herhangi bir başlık olmaması karşılaştırma yapmayı güçleştiren bir durum olmakla birlikte, sebab-i tercüme ya da sebab-i telif bölümü de bulunmamaktadır. Tercüme, "*Firdevsî-Tusî kavlince..*" şeklinde başlayan ifadeden sonra *Şehnâme*'nin ilk hükümdarı olan Keyumers'in hikâyesi ile devam etmekte, Hz. Peygamber'in yüz bin kişilik İran ordusunu kılıçtan geçirip Acem hükümdarlarının sonunu getirdiği hikâye ile sona ermektedir. Firdevsî tarafından yazılan *Şehnâme*'de böyle bir bölüm bulunmamaktadır. Devam ciltleri olduğuna dair herhangi bir işaret bulunmayan nüsha, *Şehnâme*'nin tamamını içeren muhtasar bir çeviri izlenimi vermektedir. Diğer taraftan içinde *Şehnâme*'den farklı hikâyeler de mevcuttur. Kaynak metinle mukayese edilerek yapılacak müstakil bir inceleme *Şehnâme* tercümesi olarak değerlendirilen bu nüshanın

⁷⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri III*, haz. İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1975), 48.

⁷⁹ Eyyûbî, *Terceme-i Şeh-nâme*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Edebiyat, 270, 2a.

⁸⁰ Eyyûbî, *Terceme-i Şeh-nâme*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Edebiyat, 270, 81a.

⁸¹ Azmi Özcan, "Eyüp Sabri Paşa" *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1995). <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyup-sabri-pasa>. Zühal Kültür, "*Şâhnâme*" *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010). <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahname#2-turkce-tercumeleri>.

⁸² Mehmet Âkif Fidan, *Eyüp Sabri Paşa ve Tarihçiliği* (Ankara: TTK Yayınları, 2011), 84-88. Ömer Faruk Can, "Eyüp Sabri Paşa'nın Hayatı, Entelektüel Muhiti ve Eserleri Üzerine Bazı Yeni Bulgular", *Tarih Dergisi* 75/3 (2021): 159-189.

⁸³ Eyyûbî, *Terceme-i Şeh-nâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, 370, 166a.

niteliğiyle ilgili sahih bir netice almayı sağlayacaktır. Bununla birlikte böyle bir çalışma, mezkûr nüshanın Ali Emiri, Edebiyat 270 numarada yer alan nüsha ile olan münasebetinin anlaşılmasına da imkan verecektir.

1.5.5. Mütercimi Belirsiz Tercüme

Mütercimi belirsiz tercümelerden biri de İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 6131-6132-6133 numarada bulunan üç ciltlik mensur *Şehnâme* tercümesidir.⁸⁴ TY 6131 numaradaki nüsha, *Şehnâme*'nin telif hikâyesi ile başlayıp, şair Unsûrî, Ascedî ve Ferrûhî'nin Firdevsî'nin şiir yazmaktaki kabiliyetini sınadığı hikâye ile devam etmektedir. Bu hikâyenin ardından Gazneli Mahmud'un *Şehnâme* yazma vazifesini Firdevsî'ye vermesi üzerine gelişen olaylar nakledilir. Mütercim "*Râvî-yi sühen ü nâkil-i kühen üstâd-ı dâne a'nî Firdevsî-yi nazm-ârâ bu dâstân-ı leâfet-bağşı bu gûne inşâ eylemişdür ki...*" ifadesinden sonra Keyumers hikâyesi ile tercümeye başlamaktadır. Fakat *Şehnâme*'den farklı olarak Keyumers'den önce Hz. Adem ve Hz. Havva'dan da bahsetmektedir. Tercümeye göre Hz. Adem ve Hz. Havva yeryüzünde bir araya gelir ve Cebrâil (a.s.)'in getirdiği bir çift öküz ve buğday sayesinde ekip biçmeyi öğrenirler. Zamanla çoğalırlar ve çocukları Hâbil ve Kâbil arasında evlenecekleri kız nedeniyle bir anlaşmazlık çıkar. Kâbil, Hâbil ile evlenecek olan İklîmâ'yı kendi eş namzedinden daha güzel bulduğu için isyan eder ve Hâbil'i öldürür. Hâbil'in öldürüldüğünü anlayan Hz. Adem, derin bir üzüntüye gark olur. Çektiği elemin hafiflemesi için Hz. Şit ile müjdelenir ve ayrıca kendisine cennetten bir sanduka gönderilir. Bu sandukada evvelden âhire tüm enbiyâ ve evliyânın sûretleri nakş olunmuştur. Bir gün Hz. Havva Hz. Adem'e kendisinin sanduka içindeki her sûretin vücuda gelme sebebi olduğunu söyleyip sanduka içindeki sûretleri görmek istediğini bildirir. Hz. Adem bu söze içerlemekle birlikte sandukanın Cebrail (a.s.) tarafından mühürlendiği için açılmayacağını ve Allah dilediği takdirde vâlidesiz çocuk yaratılmasının da mümkün olduğunu söyler. *Şehnâme*'de ilk insan olarak tanımlanan Keyumers bu hadise üzerine, Allah'ın bir hikmeti olarak vâlidesiz dünyaya gelir. Tercümeye göre Hz. Şit, Hz. Adem'in yerine gelen ilk peygamber ve Keyumers de ilk hükümdardır.⁸⁵ Bu hikâye kaynak metinde bulunmamaktadır. Bununla birlikte mezkûr nüshada kaynak metinde olmayan başka hikâyeler de mevcuttur. Ferâmurz'un hikâyesiyle son bulan ilk cildin 569a sayfasında Derviş

⁸⁴ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 6131 numarada bulunan nüshanın muhtelif bölümleri 2000-2015 yılları arasında Zühal Kültürel ve Ahmet Topaloğlu danışmanlığında farklı öğrenciler tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. TY 6132'de bulunan II. cildin 284b-419b varakları arası 2017 yılında Mehmet Dursun Erdem danışmanlığında Ramazan Bölük tarafından hazırlanan doktora tezinde dilbilimsel açıdan incelenmiştir. Bknz: Ramazan Bölük, "18. Yy. Mensur Şehnâme Çevirisi, II. Cilt (284b-419b Varaklar Arası) İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım", (Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2017).

⁸⁵ *Terceme-i Şeh-nâme*, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 6131, 1b-3b.

Mustafa tarafından Ramazan 1187/Kasım-Aralık 1773 tarihinde istinsah edildiği kaydedilmiştir. Son taraftaki vikâye varağında ise “ez-metrûkât-ı Veliyyüddîn Efendizâde” ifadesi yer almaktadır.

TY 6132 numarada yer alan nüsha, tercümenin ikinci cildidir. Bu nüsha tercümenin ilk cildiyle devamlılık arz edecek şekilde Ferâmurz’un ilk cildin son bölümünde anlatılan hikâyesine kısaca değindikten sonra yeni bir hikâye ile başlar. 419b sayfasında Rüstem’in hikâyelerinden biri ile biten ikinci cildin son tarafındaki vikâye varağında yine nüshanın Veliyyüddin Efendi’nin metrûkâtından olduğuna dair kayıt bulunmaktadır.

Tercümenin son cildi olan TY 6133 numaradaki nüsha, Rüstem hikâyesiyle başlar ve Dârâb b. Dârâb’ın tahta çıkmasıyla sona erer. Bu nüshada da eserin Veliyyüddin Efendi’nin metrûkâtından intikal ettiğine dair kayıt bulunmaktadır. Tercümenin ilk sayfalarından itibaren kendini gösteren *Şehnâme* dışı hikâyeler eserin tamamında mevcuttur. Mütercim, tercümesinin farklı hikâyelerle zenginleştirildiğini son cildin 790b sayfasında “*Bu Şāh-nāme bu maḥalde tamām olup bu rûzgārda zuḥūrāt-ı kevnîyye olan mevādılar nice dürlü ve nice üstādılar dilinden naql ü beyān olundu.*” şeklinde ifade etmektedir. Bu husus bahsi geçen tercümenin üç cildinin toplu bir şekilde çeviri eleştirisi yapılarak incelenmesiyle netlik kazanacaktır.

1.5.6. Şerîfî Tarafından Yapılan Manzum Tercüme⁸⁶

Eserin önemli tercümelerinden biri de Memlûk sultanı Kansu Gavrî (1501-1516) adına yapılmış manzum çeviridir. Şerîfî adıyla bilinen Hüseyin b. Hasan b. Muhammed el-Hüseyinî el-Hanefî tarafından yapılan tercüme, eserin bilinen tek manzum çevirisi olma özelliğine sahiptir. Mısır’da 10 yıl zarfında tamamlanan bu tercüme 1510 tarihinde Kansu Gavrî’ye sunulmuş, muhtemelen Yavuz Sultan Selim’in Mısır seferi dönüşünde saraya getirilmiştir. Şerîfî tercümesinin, büyük bir kısmı İstanbul’da olmak üzere yaklaşık on adet istinsahı bulunmaktadır.⁸⁷

1.5.7. Cevrî İbrahim Çelebi’ye Atfedilen Tercüme

Cevrî İbrahim Çelebi (ö. 1654) 17. yüzyılın önemli hattatlarından biri olmakla birlikte çalışmaya konu olan *Şehnâme* tercümesinin hattatlık vazifesini üstlenen isimdir. Şair kimliğiyle de bilinen Cevrî’ye atfedilmiş üç ciltlik bir *Şehnâme* tercümesi bulunmaktadır. Cevrî’ye atfedilen bu mensur *Şehnâme* çevirisinin, *İslam Ansiklopedisi* “Cevrî İbrahim Çelebi”

⁸⁶ Bu tercüme Osmanlı coğrafyasında yapılmamakla birlikte eserin tek manzum çevirisi olması ve sonradan Osmanlı Devleti’nin eline geçmesi nedeniyle bu başlıkta yer verilmiştir.

⁸⁷ Zühal Kültürel ve Latif Beyreli, *Şerîfî Şehnâme Çevirisi I* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1999), v.

maddesinde Salih b. Celâl'e⁸⁸ ait olduğu belirtilmektedir.⁸⁹ Fakat söz konusu maddede kaynak gösterilen, Blochet tarafından hazırlanmış katalog ve eserin kendisi incelendiğinde bu bilginin doğru olmadığı görülmüştür. Cevrî İbrahim Çelebi maddesinde Salih b. Celâl'e atfedilen eser *Şehnâme* tercümesi değil *Husrev u Şîrîn* adlı eserdir. Bu eser Salih b. Celâl'e değil, 15. yüzyılın önemli isimlerinden biri olan Cemâlî'ye aittir. Maddede kaynak gösterilen Paris Bibliothèque 328-329-330 numarada bulunan eser *Şehnâme*'nin üç ciltlik mensur tercümesi değil, Şeyhî'nin *Husrev u Şîrîn* adlı eseri ve Cemâlî'nin yazdığı zeylidir.⁹⁰ Eserin bu nüshasından ayrıca Faruk Kadri Timurtaş'ın "Fatih Devri Şairlerinden Cemâlî ve Eserleri" adlı çalışmasında da bahsedilmektedir.⁹¹ Bu durumda hem Cevrî İbrahim Çelebi'ye hem Celâlzâde Salih Çelebi'ye atfedilen *Şehnâme* tercümelerinin gerçekten varolup olmadığını yeniden sorgulamak gerekmektedir.

⁸⁸ Bu isim, Derviş Osman tarafından yapılan tercümede adı geçen, Kanuni devrinin tanınmış alimlerinden biri olan Celâlzâde Salih Çelebi (ö. 1565) olmalıdır.

⁸⁹ Hüseyin Ayan, "Cevrî İbrahim Çelebi", *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1993). <https://islamansiklopedisi.org.tr/cevri-ibrahim-celebi>.

⁹⁰ Edgard Blochet, *Catalogue des Manuscrits Turcs II* (Paris: Bibliothèque Nationale, 1932), 140.

⁹¹ Faruk Kadri Timurtaş, "Fatih Devri Şairlerinden Cemâlî ve Eserleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 4/3 (1951): 193.

BÖLÜM II: Derviş Hasan Medhî ve Eserleri

2.1. Derviş Hasan Medhî'nin Hayatı

Medhî'nin kimliğine ve hayatına dair elimizde olan veriler oldukça sınırlıdır. Kendisiyle ilgili bilinenler yazdığı eserlerden elde edilen bulgulardan ibarettir. Mahlasının Medhî olduğu, meddahlık yaptığı, şairlik vasfının bulunduğu ve isminin Hasan olduğu divanında yer alan bir müfreden anlaşılmaktadır.⁹² Nezihe Seyhan, *Medhî Divanı*'nı incelediği çalışmasında şairin III. Murad'a (1574-1595) şiir yazabilecek duruma gelmesi için yaşça belli bir olgunluğa erişebilmesi gerektiğini ve II. Osman devrini idrak edebilecek kadar da yaşamış olduğunu göz önüne alıp Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde dünyaya gelmiş olabileceğini savunur⁹³. *Tevârih-hân* ve *kıssa-perdâz* olduğunu *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî* adlı eserinde yineleyen Medhî, aynı eserde III. Murad, III. Mehmed (1595-1603) ve I. Ahmed (1603-1617) dönemlerinde padişahların hizmetinde olduğunu da belirtmektedir. Müellifin çalışmaya konu olan eserinin II. Osman (1618-1622)'ın talebi üzerine telif edildiği göz önüne alındığında, II. Osman döneminde de hayatta olduğu kesinleşmektedir. Bu husus *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî*'nin ilk cildinde şöyle ifade edilmiştir:

“... bu bende-i bî-mikdâr u perîşân-rûzgâr u dil-fikâr, a'nî Medhî-i nâdire-kâr-ı kışsa-güzâr Sulţân Murâd bin Sulţân Selîm bin Sulţân Süleymân'un huzûr-ı şerîflerinde niçe rûzgâr tevârih-hânlık ve kışsa-perdâzlık idüp evkât-ı hamsede hayr du'âlarına meşgûl idüm. ‘Âkıbet ol şâh-ı şâhib-nazar fenâ dârından beķâ mülkine gûzer kıldı. Ba‘dehû Sulţân Mehemmed bin Sulţân Murâd’a irdüm, dîdâr gördüm ve bir niçe dem anuñ dahı kûyında bülbül-i nağme-serâ oldum ve her birinüñ luğf u ihsânlarına mazhar düşdüm. Şâlişen Sulţan Ahmed bin Sulţân Mehemmed’üñ zamân-ı ‘adlinde nice kitâblar yazdum.”⁹⁴

Şu halde müellife dair kesin olarak bilinenler mahlasının Medhî, adının Derviş Hasan olduğu; III. Murad dönemi ile II. Osman dönemleri arasında hayatta olduğudur.

⁹² Nezihe Seyhan, “Medhî Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000), 7.

⁹³ Seyhan, “Medhî Dîvânı”, 8.

⁹⁴ Derviş Hasan Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî I*, Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi Celsing nr.1, 5a.

Şair tezkireleri ve biyografiler incelendiğinde Medhî mahlaslı birçok şair olduğu görülmektedir.⁹⁵ Belirtilen tarih aralığında yaşamış şairlerden biri Kınalızâde Hasan Çelebi'nin tezkiresinde geçen İnebahtılı Derviş Hasan'dır. Fakat bu şairin mahlasının Medhî olduğuna ya da eserlerine dair bir kayıt yoktur.⁹⁶ *Sicill-i Osmani*'de aynı kişinin bir seyyah olduğu ve III. Murad (1574-1595) devri ortalarında vefat ettiği belirtilmektedir.⁹⁷ Fakat Derviş Hasan Medhî'nin bilinen son eserinin telif tarihi 1621'dir. Bu tarih dikkate alındığında müellifin III. Murad devrinden sonra da hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda İnebahtılı Derviş Hasan ile Derviş Hasan Medhî'nin farklı kişiler olma ihtimali yüksektir. Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ* adlı eserinde ise iki adet Medhî mahlaslı şair bulunmaktadır. Bunlardan biri Bursa doğumlu, mülâzimîn zümresinden olan Medhî Çelebi; diğeri Haydarzâde adıyla bilinen Medhî-i İstanbulî'dir.⁹⁸ Derviş Hasan Medhî'nin doğum yeri ya da mülâzimîn zümresinden olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Bu nedenle Medhî Çelebi'nin Derviş Hasan ile aynı kişi olduğu ya da olmadığıyla ilgili bir çıkarımda bulunulamaz. Bununla birlikte bahsi geçen her iki şairin de eserleriyle ilgili malumat verilmemektedir. Ayrıca Ahdî, Medhî-i İstanbulî'nin genç yaşta vefat ettiğini ifade etmektedir. Derviş Hasan Medhî'nin kaç yaşında vefat ettiği belli olmamakla birlikte mevcut verilerden istifade ederek genç yaşta vefat edip etmediği anlaşılabilir. III. Murad'ın hükümdar olduğu 1574 tarihi ile Medhî'nin bilinen son eserinin telif tarihi arasında 47 yıllık bir zaman dilimi vardır. Şairin III. Murad'a şiir yazabilecek duruma gelmesi için belli bir olgunluğa gelmesi gerektiği göz önüne alındığında kısa bir hayat sürüp genç yaşta vefat etmiş olması beklenemez. Ayrıca müellifin divanında yer alan;

Yaşadukça Medhîyâ yaşardı göz

*Yüz yaşaduk baştan aşdı yaşumuz*⁹⁹

beyitleri de Derviş Hasan Medhî'nin yaşlılık dönemini yaşadığının kanıtı sayılabilir. Bu durumda Ahdî'nin eserinde yer alan Medhî-i İstanbulî'nin Derviş Hasan Medhî olma ihtimali azalmaktadır. Kaynaklarda III. Mehmed (1595-1603) dönemi şairlerinden olup Medhî Çelebi olarak anılan bir isim daha vardır. Doğum yeri ve tarihi belli olmayan bu şairin adının İlyas olduğu, sipahilikten tezkireciliğe yükseldiği, Sadrazam İbrahim Paşa'nın tezkirecisi olarak

⁹⁵ Medhî mahlaslı diğer şairler için bkz: Edith Gülçin Ambros, "So Many Medhîs", *Türkische Miszellen Robert Anhegger Festschrift Armağanı*, Melanges, Varia Turcica IX (1987), 25-33.

⁹⁶ Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 364-365.

⁹⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî II*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308), 412.

⁹⁸ Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, haz. Süleyman Solmaz (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 283-284, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0>

⁹⁹ Seyhan, "Medhî Dîvânı", 28.

görev yaptıktan sonra reisülküttap olduğu bilinmektedir. 1601 tarihinde gerçekleşen Kaniye savunmasına dair fetih-nâmeler yazdığı bilinen Medhî Çelebi, sonradan Yemişçi Hasan Paşa'nın hizmetine girmiştir. Ölüm tarihi 1603 olan bu şairin hem adının İlyas olması¹⁰⁰, hem erken bir tarihte vefat etmesi nedeniyle Derviş Hasan Medhî olma olasılığı azdır.

Medhî mahlaslı başka bir şair de Beyânî'nin tezkiresinde geçen Kara Kâdîzâde adıyla meşhur Gelibolulu Medhî'dir.¹⁰¹ Bu şairin de hem adının Mahmud olması hem ölüm tarihinin 1597-98¹⁰² olması hasebiyle Derviş Hasan Medhî olma ihtimali düşüktür. Başka bir kaynak olan Belîğ'in *Nuhbetü'l-Âsâr* adlı eserinde meddah olduğu söylenen Medhî mahlaslı bir şair olmakla birlikte, bu kişinin adı Hasan değil Mustafa'dır.¹⁰³

İncelenen tezkireler içinde *Rıza Tezkiresi*'nde adı geçen Derviş Hasan, Derviş Hasan Medhî'nin özelliklerine en yakın şairdir. Söz konusu tezkirede şairle ilgili verilen malumat sınırlı olsa da tezkirelerde Medhî'ye dair bilgi olmadığı kanaatini değiştirecek niteliktedir. Nitekim *Rıza Tezkiresi*'nde Derviş Hasan adlı 1591-1592 tarihinden sonra vefat etmiş bir şairden bahsedilmektedir. Eserde, aynı zamanda kıssahan olduğu da belirtilen bu şairin bir beytine de yer verilmiştir.¹⁰⁴ Aynı beyit Derviş Hasan Medhî'nin divanında da bulunmaktadır. Söz konusu beyit şöyledir:

Şanma ıd-ı vuşlat-ı cānāna geldüñ ey gönül

*Tekye-geh-i dehre sen kırbāna geldüñ ey gönül*¹⁰⁵

Bu bilgiler ışığında *Rıza Tezkiresi*'nde Derviş Hasan olarak geçen şairin, çalışmanın konusu olan *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî* adlı eserin müellifi Derviş Hasan Medhî olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁰⁰ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî's-Şakâ'ik II*, 1234.

¹⁰¹ Beyânî, *Tezkîretü's-Şuarâ*, haz. Aysun Sungurhan, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 183-184, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0> Bu şaire Riyâzî Muhammed Efendi'nin tezkiresinde de yer verilmiştir. Bknz: Riyâzî Muhammed Efendi, *Riyâzü's-Şuarâ*, haz. Namık Açıköz, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 297, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>

¹⁰² Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî's-Şakâ'ik II*, 1127-1128. Riyâzî Muhammed Efendi, *Riyâzü's-Şuarâ*, haz. Namık Açıköz, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 295, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>

¹⁰³ İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, (Ankara: Gazi Üniversitesi yayınları, 1985), 485-486.

¹⁰⁴ Mehmed Rızâ, *Rıza Tezkiresi*, haz. Gencay Zavotçu (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 100, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73320,riza-tezkiresi2020pdf.pdf?0>. Beyit eserden aynen alınmıştır.

¹⁰⁵ Seyhan, "Medhî Dîvânı", 497. ¹⁰⁵ Mehmed Rızâ, *Rıza Tezkiresi*, 100.

Seyhan, *Medhî Dîvânı*'nı incelediği çalışmasında şairin bir dönem kalenderiliğe intisap etmiş olabileceğini; daima hakikatin peşinde olduğunu ifade ettiği beyitler ve bağlı olduğu pîri Hâkî Dede'ye yazdığı methiyeleri delil göstererek dervişane bir kimliğe sahip olduğunu kabul etmektedir. Medhî'nin tasavvuf geleneğine dair şiirler yazması ve Derviş İbrahim Vasfî adında bir şakirdinin olması, kendisinin dervişlikte bazı aşamalar kaydetmiş olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Yine aynı çalışmada şairin bir dönem meddahlık yaparak gezdiği, sürekli seyahat ettiği için kendisine “bî-diyâr” dediği ve hiçbir yerde yerleşik olmadığı belirtilmektedir. Yazdığı bir kasideden anlaşıldığı kadarıyla bir süre Edirne'de de bulunan Medhî'nin I. Ahmet ve II. Osman'ın tahta çıkışları için yazdığı cülûsiyeler nedeniyle 1603 ve 1618 tarihlerinde İstanbul'da olduğu tahmin edilmektedir. III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed ve II. Osman'a şiirler sunan şairin uzun süre saray çevresinde kaldığı düşünülmeyle birlikte methiye yazdığı kişiler dikkate alındığında devlet ricali ile yakın olduğu da anlaşılmaktadır. Divanında Halil Paşa, Cağaloğlu Sinan Paşa, Reisülküttap Yahya Efendi, Derya Emini İbrahim Paşa, Ahmed Ağa, Mahmud Paşa, Mustafa Paşa, Gazanfer Ağa, Fazlî Efendi ve adı bilinmeyen bir ağaya methiye sunduğu görülmektedir.¹⁰⁶ Bu methiyelerden biri Medhî'nin hayatına dair bir ipucu taşımaktadır. Medhî, ismi belli olmayan bir ağaya yazdığı 15 beyitlik bir kıta-i kebîrede, kardeşi için iş istemektedir.¹⁰⁷ Şairin söz konusu şiirde kullandığı “Bir yetîm inci gibi kiçi qarındaşum var”¹⁰⁸ ifadesi bir kardeşi olduğunun açık beyanı olmakla birlikte bu kişinin kimliğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

İncelenen tarihî kaynaklar dışındaki eserlerde de Medhî'ye dair detaylı bir malumata ulaşılamamıştır. Bu kaynaklardan biri Özdemir Nutku'nun meddahlar üzerine yaptığı çalışmasıdır. Eserde, Derviş Hasan'ın 16. yüzyıl meddahlarından biri olduğu belirtilmekle beraber hayatına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁰⁹ Fuad Köprülü'nün Türklerde halk hikâyeciliğini incelediği çalışmasında da Derviş Hasan ile ilgili söyleneler ünlü bir kıssahan olduğundan ibarettir. Köprülü bu çalışmasında, güzîdelere mahsus edebiyat ile halk edebiyatı arasındaki ayrımın belirginleşmediği dönemlerde, halk arasında okunmaya mahsus hikâyeler yazan birçok şair ve muharrir olduğundan bahsetmekte; 15. yüzyılda ise seçkin bir zümre çevresinde klasik edebiyat anlayışı tesis edildikten sonra kıssahanlığın küçümsendiği ve bu tarz

¹⁰⁶ Seyhan, “Medhî Dîvânı”, 17-25-26-27.

¹⁰⁷ Esmâ Şahin, “Hamilik Faaliyetleri Çerçevesinde Gazanfer Ağa (ö. 1603)'ya Yazılan Manzumeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/63 (2019): 190.

¹⁰⁸ Seyhan, “Medhî Dîvânı”, 616.

¹⁰⁹ Özdemir Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikayeleri* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., 1997), 335.

şeyler yazan şairlerin hor görüldüğünü ifade etmektedir.¹¹⁰ Köprülü'nün bu ifadeleri Medhî'ye dair bilinenlerin neden bu kadar sınırlı olduğunu açıklar mahiyettedir. Diğer taraftan Medhî ile ilgili gelecekte yapılacak çalışmalarda yeni verilere ulaşılması imkân dahilindedir.

2.2. DERVİŞ HASAN MEDHÎ'NİN ESERLERİ

Manzum ve mensur birçok eser kaleme alan Medhî, *Şeh-nâme* tercümesinde III. Murad ile I. Ahmed döneminde telif ettiği eser sayısının 11 olduğunu bildirmektedir. Bu eserler; *Şeh-nâme* ve *Gürşasb-nâme* adlı eserlerin icmalen tercümesi olup 40 cüz şeklinde yazılan *Edîb-nâme*, *Süleymân-nâme-i Kebîr*, *Me'aricü'n-nübüvve*, *Hikâyet-i Âl-i Selçuk*, *Hikâyet-i Âl-i Sâmân*, *Hikâyet-i Âl-i Bûyâ* ve *Tevârih-i Âl-i Osman*'dır. *Şeh-nâme* tercümesinde bu husus şöyle ifade edilmiştir:

“... bu bende-i bî-mikdâr u perîşân-rûzgâr u dil-fikâr a'nî Medhî-i nâdire-kâr-ı kışsa-güzâr Sulţân Murâd bin Sulţân Selîm bin Sulţân Süleymân'ıñ huzûr-ı şerîflerinde niçe rûzgâr tevârîh-h'ânlık ve kışsa-perdâzlık idüp evkât-ı hamsede hayr du'âlarına meşgûl idüm. ‘Âkıbet ol şâh-ı şâhib-nazar fenâ dârından beka mülkine güzer kıldı. Ba‘dehû Sulţân Mehemmed bin Sulţân Murâd’a irdüm, dîdâr gördüm ve bir niçe dem anuñ dahı gülşen-i küyında bülbül-i na‘me-serâ oldum ve her birinüñ luf u ihsânlarına mazhar düşdüm. Şâlişen Sulţân Ahmed bin Sulţân Mehemmed’üñ zamân-ı ‘adlinde niçe kitâblar yazdum. Zâmân-ı Sulţân Murâd’dan zamân-ı Sulţân Ahmed’e gelince on bir pâre kitâb te‘lif eyledüm. Edîb-nâme nâm kitâb kim Sulţân Ahmed bin Sulţân Mehemmed nâmına yazdum, kırk cüz’dür. Kırk cüz’ kitâbda Şeh-nâme ve Gürşasb-nâme’yi icmâlen terceme eyledüm, ol kitâbuñ içinde derc kıldum ve Süleymân-nâme-i Kebîr’den ve Me‘aricü’n-nübüvve’den dahı tahrîr idüp Hikâyet-i Âl-i Selçuk, Hikâyet-i Âl-i Sâmân ve Hikâyet-i Âl-i Bûyâ tahrîr olunduğundan mâ‘adâ tevârîh-i Âl-i ‘Osmân tâ Sulţân Ahmed bin Sulţân Mehemmed’üñ zamân-ı saltanatlarına gelince tahrîr olunmuşdur ve ol Sulţân-ı Sikender-kirdâr’a teslim olunmuşdur. Muqâbilinde kıldukları luf u ihsân hâdden füzûn ve ‘adedden bîründür.”¹¹¹

Yukarıdaki paragrafta Medhî, III. Murad ve I. Ahmed dönemleri arasında 11 eser kaleme aldığını belirtme fakat yedi eserin ismini vermektedir. Müellif, başka bir eseri olan *Kıssa-i Nev-bâve*¹¹²’nin girişinde ise III. Murad için bir yıl içinde dört kitap telif ettiğinden bahsetmektedir. Bu kitaplar; *Şîr-i Dilîr bâ-Mihr-i Münîr*, *Hikâyet-i Bû ‘Alî Sînâ*, *Sehlân bin Şîr* ve *Sultan Mahmûd Birle Bir Bengînün Ba‘zı Letâyi‘i*’dir.¹¹³ Bu kitaplardan bahseden *Hikâyet-i Âl-i Sâmân* adlı eserin III. Murad döneminde, yani *Şehnâme* tercümesinden önce yazıldığı dikkate

¹¹⁰Fuad Köprülü, *Meddahlar: Türklerde Halk Hikayeciliği Tarihine Aid Bazı Maddeler* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1925), 12.

¹¹¹ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî I*, 5a-5b.

¹¹² Müjgan Çakır, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* “Kıssa-i Nev-bâve/Târîh-i Yemînî Tercümesi/Hikâyet-i Âl-i Sâmân” başlığında bu eserler arasında yer alan Hikâyet-i Âl-i Sâmân adlı eserin bazı araştırmalarda yanlışlıkla Kaside-i Nev-bâve diye bahsolunan Kıssa-i Nev-bâve adlı Târîh-i Yemînî tercümesi olduğunu belirtmektedir. Bknz: Müjgan Çakır, “Kıssa-i Nev-bâve/Târîh-i Yemînî Tercümesi/Hikâyet-i Âl-i Sâmân”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, erişim 03 Mart 2023, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/kissa-i-nev-bave-tarih-i-yemini-tercumesi-hikayet-i-al-i-saman-medhi-dervis-hasan-meddah-medhi>.

¹¹³ Charles Rieu, *Catalogue Of the Turkish Manuscripts in the British Museum Primary Source Edition* (London: Printed By Order of the Trustees, 1888) 42.

alındığında, Medhî'nin *Şeh-nâme* tercümesinde bahsettiği 11 esere daha önce yazdığı bu dört eseri de dahil ettiği sonucuna varılmaktadır. Fakat Medhî'nin bunlardan başka, mevcut eserlerinde bahsetmediği bir *Türkçe Divân*'ı, *Hikâye-i Rıdvan Şâh* ve *Menâkıb-ı Derviş Hâkî* adlı eserleri de bulunmaktadır.

Bahsedilen *Edîb-nâme*, *Süleymân-nâme-i Kebîr*, *Me'âricü'n-nübüvve*, *Hikâyet-i Âl-i Selçuk*, *Hikâyet-i Âl-i Sâmân*, *Hikâyet-i Âl-i Bûyâ*, *Tevârih-i Âl-i 'Osmân*, *Sehlân bin Şîr* ve *Sultan Mahmûd Birle Bir Bengînün Ba'zı Letâyifi* adlı eserlere henüz ulaşılammış olmakla birlikte müellifin *Şehnâme* tercümesi dışında günümüze ulaşan 6 eseri mevcuttur.

2.2.1. Divan

Derviş Hasan Medhî'ye ait şiirler divanında bir araya getirilmiştir. Eserin eksiksiz tek nüshası Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Manzum Eserler 399 numaradaki nüshadır. Müellifin yazdığı “*Şorarsa tārîhin dîn bu kitābuñ, Elifle ğayn aña tārîh olupdur*” kıtası, divanın h. 1001/m. 1592-1593 tarihinde tamamlanmış olduğuna delil kabul edilmiştir. Eserin müntehabat bir nüshası ise Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mihrişah Sultan 370 numarada kayıtlıdır. Şiirlerin sıralanışındaki düzen ve kullanılan nazım şekilleri ile mürettep bir divan olarak tertip edilen eserde gazel nazım şekliyle yazılan şiirler ağırlıktadır.¹¹⁴ Eser, Nezihe Seyhan tarafından hazırlanan doktora tezine konu edilerek incelenmiş ve transkripsiyonlu metni hazırlanmıştır. Bugün Medhî'ye dair bilinenlerin çoğu bu divanda yer alan beyitlere dayanmaktadır.

Farklı kaynaklarda Derviş Hasan Medhî'nin divanında olmayan bazı beyitlere yer verildiği görülmektedir. Bu kaynaklardan biri Peşteli Hüseyin Hisâlî (ö.1651-1652)'nin divan edebiyatının başlangıcından müellifin yaşadığı döneme kadar eser vermiş birçok şairin nazire matla beyitlerini bir araya getirdiği *Metâlîü'n-Nezâir* adlı eseridir. İki ciltten oluşan eserde Medhî mahlaslı 7 şairin yer aldığı görülmektedir. Bu şairler; Medhî, Medhî Çelebi, Medhî el-Kadı, Medhî Gelibolulu el-Kadı, Medhî-i Kıssa-hân, Medhî-i Sirozî¹¹⁵ ve Medhî-i Üskübî'dir. Eserde Medhî'ye ait 24, Medhî Çelebi'ye ait 1, Medhî el-Kadı'ya ait 3, Medhî Gelibolulu el-Kadı'ya ait 1, Medhî-i Kıssa-hân'a ait 2, Medhî-i Sirozî'ye ait 1, Medhî Üskübî'ye ait 2 beyit yer almaktadır. Medhî mahlaslı şairlere ait beyitlerin tamamı Medhî'nin divanıyla karşılaştırıldığında Medhî, Medhî Çelebi, Medhî-i Kıssa-hân mahlaslı şairlerin beyitlerinden bazılarının *Medhî Dîvânı*'nda olduğu görülmüştür. Buna göre Medhî mahlaslı şaire ait 24

¹¹⁴ Seyhan, “Medhî Dîvânı”, 29-36.

¹¹⁵ Bu isim muhtemelen Siroz'da doğmuş Mustafa isimli şair Medihî'dir. Bknz: Beyânî, *Tezkîretü's-Şu'arâ*, 184.

beyitten 14'ü, Medhî Çelebi mahlaslı şaire ait 1 beyit, Medhî-i Kısâsa-hân'a ait 2 beytin ikisi de *Medhî Dîvânı*'nda yer almaktadır. Söz konusu beyitler şöyledir¹¹⁶:

Medhî:

Gülşende gayrlarla varup yâr içer şarâb

*Bağrum kebâba döndi gözümde uçar şarâb (XLVI)*¹¹⁷

Ğaddüñ nihâl-i bâğ-ı melâhat nişânıdur

*Rûyuñ ziyâsı mihr-i sa'âdet nişânıdur (CXXVI)*¹¹⁸

Bûlbûl hemîşe gül yüzüñi vaşf ider yürür

*Ğonca çemende şerm-ile başın şalup тұrur*¹¹⁹

Tiğüñ şehâ 'adûya dilîr-âne şarmaşur

*Āhen yürekli er gibi merdâne şarmaşur (CXLV)*¹²⁰

Bûlbûle her dem olur seyr-i gülistân mültemes

*'Āşık-ı dil-ğasteye dîdâr-ı cānân mültemes (CCXXXIX)*¹²¹

Hicrân şebinde ħücreme ey meh gelür misin

*Ğulmet serâma şem'-i şebistân olur mısın*¹²²

¹¹⁶ Medhî Dîvânı'nda yer alan beyitler Nezihe Seyhan'ın hazırladığı doktora tezinden aynen alınmıştır.

¹¹⁷ Seyhan, "Medhî Dîvânı", 346. Bilge Kaya, "Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâliü'n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)", (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2003), 167.

¹¹⁸ Seyhan, "Medhî Dîvânı", 387. Kaya, "Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâliü'n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi", 365.

¹¹⁹ Seyhan, "Medhî Dîvânı", 415. Kaya, "Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâliü'n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi", 683.

¹²⁰ Seyhan, "Medhî Dîvânı", 369. Kaya, "Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâliü'n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi", 783.

¹²¹ Seyhan, "Medhî Dîvânı", 445. Kaya, "Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâliü'n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi", 941.

¹²² Seyhan, "Medhî Dîvânı", 284. Abuzer Kalyon, "Peşteli Hisâlî Metâl'i'ün-Nezâ'ir (II.Cilt) İnceleme-Metin", (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011), 664.

Varur aġyār senüñ ħāneñe¹²³ maħremcesine

Heves-i cennet-i kūyuñ ider ādemcesine (CDLIII)¹²⁴

Bāzār-ı dehri geşt ü güzār itdi serserī

Şarrāf-ı dīde görmedi bir sence gevheri¹²⁵

Ĥüdāyā mazhar-ı kahr it bugün küffār-ı bed-kārı

Daĥı şol çār yārı sevmeyen şāh-ı sitem-kārı¹²⁶

Sīnemde olan dāġlarum kana boyanık

Dīdāruñı seyr itmege gözlerdür uyanık¹²⁷

Soñ demde seni görmek ümīd itmese °āşıķ

Öldükde anuñ qalmaz idi gözleri açıķ¹²⁸

Görmez isem gün yüziñ ey meh şeb-i hengāma dek

Çıksun āhum şu°lesi bu çarĥ-ı mīnā-fāma dek¹²⁹

Gideyin sevdā-yı zülfüñle diyār-ı Şām’a dek

Ŧırmayup āh ideyin her gün kara aĥşāma dek¹³⁰

Ŧoġmadı tıfl-ı ümīdüm māder-i eyyāmdan

Kime feryād ideyin bu çarĥ-ı nā-fercāmdan¹³¹

¹²³ Metālīü’n-Nezâir’de kelime “odana” şeklinde geçmektedir.

¹²⁴ Seyhan, “Medhî Dîvânı”, 554. Kalyon, “Peşteli Hisâlî Metâl’i’ün-Nezâ’ir”, 1065.

¹²⁵ İkinci mısranın son kelimesi olan “gevheri”, Metālī’ün-Nezâir’de “dilberi” şeklinde geçmektedir. Nezihe Seyhan, “Medhî Dîvânı”, 605. Kalyon, “Peşteli Hisâlî Metâl’i’ün-Nezâ’ir”, 1214.

¹²⁶ Seyhan, “Medhî Dîvânı”, 243. Kalyon, “Peşteli Hisâlî Metâl’i’ün-Nezâ’ir”, 1330.

¹²⁷ Seyhan, “Medhî Dîvânı”, 194. Kalyon, “Peşteli Hisâlî Metâl’i’ün-Nezâ’ir”, 159.

¹²⁸ Seyhan, “Medhî Dîvânı”, 194. Kalyon, “Peşteli Hisâlî Metâl’i’ün-Nezâ’ir”, 159.

¹²⁹ Seyhan, “Medhî Dîvânı”, 217. Kalyon, “Peşteli Hisâlî Metâl’i’ün-Nezâ’ir”, 194.

¹³⁰ Seyhan, “Medhî Dîvânı”, 217. Kalyon, “Peşteli Hisâlî Metâl’i’ün-Nezâ’ir”, 194.

¹³¹ Seyhan, “Medhî Dîvânı”, 227. Kalyon, “Peşteli Hisâlî Metâl’i’ün-Nezâ’ir”, 601.

Medhî Çelebi:

Tîğ-i hecrüñ dil-berā kıldı vücūdum iki şakk
*Çıkdı tenden şu gibi tahte 's-şerāya irdi çaķ*¹³²

Medhî-i Kıssa-hân:

Benem āşüfte-i sevdā-zede zülf ü 'izār
*Yaķdı yandurđı beni āteş-i rüy-ı dildār*¹³³

Dil ħalāş olmadı gitdi miĥnet ü ālāmdan
*Tañ midur şekvā idersem tāli'-i nā-kāmdan*¹³⁴

Şu halde *Metâliü'n-Nezâir* adlı nazire mecmuasında Medhî, Medhî Çelebi, Medhî-i Kıssa-hân mahlaslarıyla yer alan beyitlerin *Medhî Dîvânı*'nda da yer aldığı görölmektedir. Medhî-i Kıssa-hân'ın Derviş Hasan Medhî olduğunu kabul edersek bazı soru işaretleri ortaya çıkmaktadır. Mecmuada Medhî, Medhî Çelebi mahlaslarıyla beyitlerine örnekler verilen kişiler aslında bir kişi midir yoksa Medhî ve Medhî Çelebi mahlaslı iki farklı şair mi vardır? Lâtîfi'nin *Tezkîretü's-Şu'arâ* adlı eserinde Amasya Ladik doğumlu, Sultan Bâyezid dönemi şairlerinden olan Medhî mahlaslı Hacı Musa adında bir şair olduğu görölmektedir.¹³⁵ Dolayısıyla Medhî mahlaslı bir şair olduğuna kesin gözüyle bakılabilmektedir. Daha önce Medhî Çelebi olarak anılan iki şair olduğundan bahsedilmişti. Bunlardan biri Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ* adlı eserinde Bursa doğumlu, mülâzimîn zümresinden olan Medhî Çelebi; diğeri III. Mehmed dönemi şairlerinden İlyas adlı Medhî Çelebi idi. Bu durumda nazire mecmuasında geçen Medhî Çelebi'nin bu şairlerden hangisi olduğu bilinmemekle birlikte Medhî ve Medhî Çelebi'nin iki farklı şair olma ihtimali yüksektir. Muhtemelen *Metâliü'n-Nezâir*'in istinsahı sırasında Medhî mahlaslı şairlerin beyitlerinin karışmasıyla böyle bir netice ortaya çıkmıştır.

Medhî'ye ait beyitlerin yer aldığı başka bir eser, Berlin Devlet Kütüphanesi, Ms. or. oct. 3652 numarada kayıtlı *Mecmûa-i Nezâyir* adlı nazire mecmuasıdır. İstinsah tarihi 1594 olan

¹³² Seyhan, "Medhî Dîvânı", 465. Kalyon, "Peşteli Hisâlî Metâl'i'ün-Nezâ'ir", 145.

¹³³ Seyhan, "Medhî Dîvânı", 207. Kaya, "Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâliü'n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi", 732.

¹³⁴ Seyhan, "Medhî Dîvânı", 227. Kalyon, "Peşteli Hisâlî Metâl'i'ün-Nezâ'ir", 601.

¹³⁵ Latîfi, *Tezkîretü's-Şu'arâ ve Tabsîratü'n-Nuzamâ*, haz. Rıdvan Canım, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 480, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0>.

mecmuanın kim tarafından derlendiği belli değildir.¹³⁶ Mezkûr mecmuada Medhî'ye ait altısı divanında yer alan şiirlerden olmak üzere toplam sekiz şiir bulunmaktadır. Divanda yer alan şiirlerden beşi yukarıda geçen XLVI¹³⁷, CXXVI¹³⁸, CXLV¹³⁹, CCXXXIX¹⁴⁰, CDLIII¹⁴¹ numaralı gazellerdir. Altıncı gazel ise şöyledir:

Sâķī ‘aks-i ruh-ı alın mey-i gül-fāma koyar

Şūfī tesbih ü ‘aşāsını¹⁴² şatup cāma koyar

Ṭağīdup kākūl-i tārını ‘izārına o şūh

Hecr-ile¹⁴³ mihr-i münīri kara aḥşama koyar

Bir eṣer kor-idi dildāruñ eger bād-ı şabā

Būy-ı zūlfını şu dem kim dil-i nā-kāma koyar

Nıṣf-ı dünyā niye dirler¹⁴⁴ bilür oldum anı

Kim ki bir mīzer ile dil-beri ḥammāma koyar

‘Ömrüm oldukça ben elden komayam Medhī k’anuñ

Nāmını nāme-i dil-dāra ki şol ḥāme koyar (CLI)¹⁴⁵

Medhī Dīvānı’nda yer almayıp mecmuada yer alan iki gazelden biri şöyledir:

Kūy-ı vefāya gelse ger ol yār-i mihribān

Bām-ı sipihre seyre çıkar mihr-i āsumān

‘Aks-i ‘izārı yiryüzini lāle-reng ider

¹³⁶ Fatih Köksal, “Berlin Devlet Kütüphanesi’nde XVI. Yüzyılda Derlenmiş Kıymetli Bir Mecmua: ‘Mecmûa-i Nezâîr,” *Kültürk Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1, (Yaz 2020): 49.

¹³⁷ *Mecmûa-i Nezâîr*, Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. oct. 3652, 10a.

¹³⁸ *Mecmûa-i Nezâîr*, 85b.

¹³⁹ *Mecmûa-i Nezâîr*, 75a.

¹⁴⁰ *Mecmûa-i Nezâîr*, 111a.

¹⁴¹ *Mecmûa-i Nezâîr*, 254a.

¹⁴² Mecmuada “tâc-ile kabâsını” şeklindedir. Bknz: *Mecmûa-i Nezâîr*, 66b.

¹⁴³ Mecmuada “sihr-ile” şeklindedir. Bknz: *Mecmûa-i Nezâîr*, 66b.

¹⁴⁴ Mecmuada “dünyāya ne dirler” şeklindedir. Bknz: *Mecmûa-i Nezâîr*, 66b.

¹⁴⁵ Seyhan, “Medhī Dīvānı”, 399.

Seyl-i sirişküm ayağına yüz sürer revān

*Lāyık mıdur ki çarh ide hep naqd eşkümi
Ben bir gedā-yı bī-kesem ol şāh-ı kāmran*

*Semt-i vefāya seyre gel ey şeh-süvār-ı hüsn
İtsün nişār mā-melekin çeşm-i dūr-beyān (?)*

*Medhī vişāl-i yār ile her dem şafāda ol
Çeksün belā-yı fırkatin ağıār-ı bed-gümān¹⁴⁶*

Diğer gazel ise şöyledir:

*Şevküñle şol ki gögsine farkına yakdı key
Bakmaz kabā-yı kayşere geymez külāh-ı key*

*Bu bezm-i devre şāh-ı perī-ḥaşlet olmasa
Şırça sarāy içinde maḳām eylemezdi mey*

*Ey niçe servüñ itdi ḳadüñ ḳadrini şikest
Ey niçe [...] la'lüñ itdi [...]*

*Ḳā'il şikenc-i zülfüñe ḥübān-ı Hind ü Çīn
Ḳā'il ḥadīṣ-i hüsnüñe Türkān [u] Rūm-ı Rey*

*Ṭab'um Hudāy-ı ḥāmeleri kıldı hoş kelām
İsī-yi Meryem eyledi güyā 'aṭā-yı mey*

Dil meclisinde medḥ-i mey-i la'lüñ eylesem

¹⁴⁶ Mecmûa-i Nezâîr, 205a.

Olur şarîr-i hâmem o bezme nevâ-yı ney

Şîr-i laîfîm ile ‘adû nazmı fî ‘l-meşel

Enfâs-ı hoş-nesîm-i bahâr ile bād-ı dey¹⁴⁷

Medhî’ye ait bir beyte yer veren başka bir kaynak da kim tarafından derlendiği bilinmeyen, 17. yüzyılda kaleme alınmış bir şiir mecmuasıdır. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 398 numarada bulunan bu mecmuada Derviş Hasan mahlasıyla yer alan beyit, *Medhî Dîvânı*’nda bulunmamaktadır. Söz konusu beyit şöyledir:

Ey baña seng-i melâmetden ider ‘âr diyen

Benüm ol başımı bu yolda koyup yâr diyen¹⁴⁸

Son olarak şiir mecmualarının sistematik tasnifinin yapıldığı Mestap Projesi, Çorum İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 2211 numaradaki bir şiir mecmuasında Medhî’ye ait beş adet gazel bulunduğunu bildirmektedir.¹⁴⁹

Şu halde dört farklı mecmuada Derviş Hasan Medhî’ye yer verildiği görülmektedir. Söz konusu kaynaklardan elde edilen veriler sayesinde Medhî’nin divanında yer almayan şiirler açığa çıkarılmış olsa da hayatına dair var olan bilinmezlik kendini korumaktadır. İncelenen mecmuaların kaleme alındığı dönemler dikkate alındığında şairin zamanının tanınan simalarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Medhî’ye ait beyitlerin mecmualara dahil edilmiş olması şiirlerine olan teveccühün bir yansıması niteliğindedir.

2.2.2. Hikâye-i Rıdvan Şâh

Hikâye-i Rıdvan Şâh iki kahramanlı bir aşk hikâyesi olup Erdevan ve Rıza Şâh olarak iki ayrı isimle anılan bir şehzade ile Hurizad adlı bir peri kızının aşkını konu almaktadır. Halk hikâyelerinden örnekler ihtiva eden eser mesnevi özelliği taşımaktadır. Eserin mensur bölümleri olmakla birlikte manzum bölümleri daha fazla olup Adnan İnce tarafından yayımlanmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁷ *Mecmûa-i Nezâyir*, 280b-281a.

¹⁴⁸ Doğan Evecen, “17. Yüzyıldan Üç Mecmua-i Eş’âr” (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2011), 197.

¹⁴⁹ “Şiir Mecmualarının Sistematik Tasnifi Projesi”, erişim 21 Şubat 2023, <https://panel.mestap.com/ara.php>.

¹⁵⁰ Adnan İnce, “Medhî’nin Rıdvan Şâh Hikâyesi” *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Prof. Dr. Kemal Eraslan Armağan Sayısı 9, 10 (1998), 276.

Bir nüshası Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş 388/2 numarada kayıtlı olan eser İsmail el-Basırî tarafından Şaban 1079/ Ocak-Şubat 1669 tarihinde istinsah edilmiştir. Kataloğa *Divan-ı Medhî* adıyla yanlış kaydedilen nüshanın baş tarafı da eksiktir. Eserin tam nüshası Muş İl Halk Kütüphanesi, 379 numarada kayıtlı, 19 Muharrem 1289/29 Mart 1872 istinsah tarihli nüshadır.¹⁵¹

2.2.3. Menâkıb-ı Dervîş Hâkî

Medhî'nin, pîri Hâkî Dede'ye dair menkıbeleri, mesnevi nazım şekliyle anlattığı eseridir. Eserin bilinen tek nüshası Princeton University Library, Department of Rare Books and Special Collections, Manuscripts Collection, Islamic Manuscripts, Third Series 494 numarada bulunmaktadır.¹⁵² Bugün elimizde bulunan Medhî'ye ait eserlerde ya da müellifle ilgili yapılan çalışmalarda adına rastlanmayan bu eser Hasan Kaya tarafından yayımlanmıştır.¹⁵³

2.2.4. Şîr-i Dilîr bâ-Mihr-i Münîr

Olağanüstü öğelerle süslenmiş bu eser manzum ve mensur yazılmış bir hikâyedir. Câbelisâ şahı Ekrem Şâh'ın oğlu Şîr-i Dilîr ile Câbelikâ şahı Şerif Hân'ın kızı Mihr-i Münîr arasındaki aşkı konu alan eser, III. Murad döneminde yazılmış ve muhtemelen sultana takdim olunmuştur.¹⁵⁴

Bu eserden bahseden ilk kaynak Charles Rieu'nun *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum* adlı kataloğudur. Rieu, Medhî'nin *Kıssa-ı Nev-bâve* eseri hakkında bilgi verirken müellifin bu eserin girişinde III. Murad için yazdığı dört eserden bahsettiğini belirtmektedir.¹⁵⁵ *Şîr-i Dilîr bâ-Mihr-i Münîr* bu eserlerden biridir. Eserin biri Nuruosmaniye Kütüphanesi 3764 numarada diğeri Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 15 Hk 659 numarada olmak üzere aralarında önemli farklar bulunan iki nüshası mevcuttur. Nuruosmaniye nüshası Müjgan Çakır ve Hanife Koncu tarafından yayımlanmıştır.¹⁵⁶

2.2.5. Hikâye-i Ebû Ali Sînâ ve Ebu'l-Hâris/Esrâr-ı Hikmet

Esrâr-ı Hikmet adıyla da bilinen *Hikâye-i Ebû Ali Sînâ* adlı eser, halk arasında anlatılan İbn-i Sînâ hikâyelerinin ilk kez bir araya getirilip yazıya geçirilmesiyle oluşmuştur. Eserin bilinen ilk nüshası Ahmed Ateş tarafından tespit edilmiştir. Ateş, söz konusu nüshayı tanıttığı ve Türk

¹⁵¹ Seyhan, "Medhî Dîvânı", 34.

¹⁵² Hasan Kaya, "Dervîş Hasan Medhî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Menâkıb-ı Dervîş Hâkî", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6, 26 (Bahar 2013), 283.

¹⁵³ Hasan Kaya, *Dervîş Hasan Medhî Menâkıb-ı Dervîş Hâkî (İnceleme- metin- tıpkıbasım- dizin)*, (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2013).

¹⁵⁴ Müjgan Çakır ve Hanife Koncu, *XVI. Yüzyıldan Bir Aşk Hikâyesi: Medhî'nin Şîr-i Dilîr bâ-Mihr-i Münîr'i* (İstanbul: Kesit Yay., 2010), 37.

¹⁵⁵ Rieu, *Catalogue Of the Turkish Manuscripts in the British Museum Primary Source Edition*, 42.

¹⁵⁶ Çakır ve Koncu, *XVI. Yüzyıldan Bir Aşk Hikâyesi: Medhî'nin Şîr-i Dilîr bâ-Mihr-i Münîr'i*, 37-38.

halk hikâyelerinde İbn-i Sînâ'nın yerini incelediği çalışmasında, aynı hikâyenin sonradan Seyyid Ziyaeddin Yahya tarafından da yazıldığını belirtmektedir. Ateş, Seyyid Ziyaeddin Yahya'nın eserinde verdiği bilgilere dayanarak Medhî'nin *Esrâr-ı Hikmet* eserini önce III. Murad'a takdim ettiğini, beğenilmemesi üzerine gözden geçirip iki yıl sonra tahta çıkan III. Mehmed'e mukaddimesine bu sultanın adını ekleyerek takdim ettiğini belirtmektedir. Ateş'in değerlendirdiği nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 690 numarada bulunmaktadır.¹⁵⁷ Milli Kütüphane, Yz. A8125 numarada bulunan nüsha ise Vahit Türk tarafından yayımlanmıştır.¹⁵⁸ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan nüsha Duygu Dikici tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.¹⁵⁹ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 36104 numarada bulunan nüsha ise Sevinç Aksay Albuz tarafından hazırlanan doktora tezinde yapı ve dil bakımından incelenmiştir.¹⁶⁰

Eserin Fransa Milli Kütüphanesi 177, 194, 195 numarada kayıtlı üç adet nüshası daha bulunmaktadır.¹⁶¹ Bu nüshalardan 177 numarada kayıtlı olanı 1004/1595 tarihinde istinsah edilmiştir.¹⁶²

2.2.6. Kıssa-i Nev-bâve

Kıssa-i Nev-bâve, Utbî Muhammed bin Abdülcebbâr'ın 1021 tarihinde Arapça olarak kaleme aldığı, Gazneli Mahmud ve çağdaşı hükümdarların tarihini anlatan *Târîh-i Yemînî* adlı eserin tercümesidir.¹⁶³ Ebu's-Şeref Necîbüddin Nâsîh b. Zafer Cerbâzekânî 1206 tarihinde bu eseri Arapçadan Farsçaya tercüme etmiştir. *Târîh-i Yemînî*'nin Medhî tarafından yapılan Türkçe tercümesi eserin Farsça tercümesine dayanmaktadır.¹⁶⁴ Medhî bu eseri ismini vermediği bir dostunun yardımını alarak tercüme etmiştir. Eserin bilinen tek nüshası British Library Or. 1134 numarada bulunan bir ciltten ibaret nüshadır. Bu nüshanın sonunda bulunan "Bu kitâb-ı müstetâbuñ evvelki cildi bunda tamâm oldu. İkincisine şürûc olınsa gerek inşa'allâhu te'âlâ"

¹⁵⁷ Ahmed Ateş, "Türk Halk Hikâyelerinde İbn-i Sînâ", *Türkiyat Mecmuası XII* (1955), 265-275

¹⁵⁸ Vahit Türk, *Esrâr-ı Hikmet (İbn-i Sînâ'nın Maceraları)*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2014).

¹⁵⁹ Bu çalışmada ayrıca Seyyid Ziyaeddin Yahya'nın *Gencîne-i Hikmet* adlı eseri ile Medhî'nin *Esrâr-ı Hikmet* adlı eseri iç ve dış özellikleri bakımından mukayese edilmiştir. Bknz: Duygu Dikici, "Derviş Hasan Medhî'nin *Esrâr-ı Hikmet*'i (Metin-İnceleme)", (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2015).

¹⁶⁰ Bu çalışmada eserin farklı varyantlarına dair bir liste de yer almaktadır. Bknz: Sevinç Aksay Albuz, "Derviş Hasan Medhî'nin *Esrâr-ı Hikmet* Adlı Eseri (İnceleme-Metin)", (Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2021), 2-4.

¹⁶¹ Dikici, "Derviş Hasan Medhî'nin *Esrâr-ı Hikmet*'i (Metin-İnceleme)", 44.

¹⁶² Edgard Blochet, *Catalogue des Manuscrits Turcs II*, (Paris: Bibliotheque Nationale, 1932), 248.

¹⁶³ Rieu, *Catalogue Of the Turkish Manuscripts in the British Museum Primary Source Edition*, 42.

¹⁶⁴ Erdoğan Merçil, "Utbî, Muhammed b. Abdülcebbâr", *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2012), 236-237.

ifadesi eserin başka ciltleri olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bununla birlikte eserin ikinci cildinin hiç yazılmamış olması da muhtemeldir.¹⁶⁵

2.2.7. Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî

2.2.7.1.Eserin yazılışı

Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî adlı eser, Firdevsî tarafından yazılan *Şehnâme* adlı manzum eserin ağırlıklı olarak nesren yazılmış Türkçe tam çevirisidir. Sultan II. Osman'ın emri üzere kaleme alınan eser iki cilt halinde; bir seti genç padişaha, diğer seti muhtemelen Dârüssaâde Ağası Mustafa Ağa'ya sunulmak üzere¹⁶⁶ iki set şeklinde hazırlanmıştır. II. Osman için hazırlanan tercümenin ilk cildi Rebîülâhir ayının ortalarında hicrî 1029 senesinde istinsah edilmiştir. Miladi takvimde Mart-Nisan 1620 senesine tekabül eden bu tarih, eserde “Taḥrîren fî evâsıtı şehri Rebî’u’l-âḥir min şuhûri sene tise^c ve ıṣrîn ve elf mine’l-ḥicreti’n-nebeviyye ḥarrerahû el-fakîrû’l-ḥakîr Cevrî ğufira zenbuhû.”¹⁶⁷ şeklinde ifade bulunmaktadır. Bu ifade nüshanın istinsah tarihiyle birlikte eserin hattatlık vazifesini dönemin meşhur hattatlarından Cevrî’nin üstlendiğine de işaret etmektedir. Çalışmanın konusu olan ikinci cilde ait nüsha ise hicrî Rebîülevvel ayının ortaları 1030; miladî Ocak-Şubat 1621 senesinde istinsah edilmiştir. Bu nüsha da Cevrî hattı olup istinsah tarihi şöyle belirtilmiştir: “Taḥrîren fî-evâsıt-ı şehri Rebî’u’l-evvel min-şuhûri sene şelâşûn ve elf mine’l-ḥicreti’n-nebeviyye ‘aleyhi efzâlu’t-taḥiyye ḥarrerehu el-fakîru’l-ḥakîr İbrâhîm eş-şehîr bi-Cevrî, ğufira zenbuhû.”¹⁶⁸ İki tarih karşılaştırıldığında ilk cildin istinsahından yaklaşık bir yıl sonra ikinci cildin tamamlandığı anlaşılmaktadır. II. Osman’ın vefatı ile ikinci cildin istinsahı arasında yaklaşık bir buçuk yıl olduğundan eserin padişaha sunulmuş olması muhtemeldir.

Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî’nin yazılış süreci eserin ilk cildinin sebep-i tercüme bölümünde açıklanmıştır. Bu bölümde Medhî, daha önce telif ettiği eserlerden birini II. Osman’a sunarak padişahın ilgisine mazhar olduğunu belirtmektedir. Medhî’nin telif ettiği eseri beğenen padişah, Dârüssaâde Ağası Mustafa Ağa’yı huzuruna çağırarak müellif hakkında malumat istemiş, Mustafa Ağa’nın Medhî’den övgüyle bahsetmesi üzerine şair, saraya davet edilmiştir. II. Osman’ın huzuruna çıkan Medhî, geleneğe uygun şekilde önce devletin devamı için dua edip

¹⁶⁵ Çakır, "Kissa-i Nev-Bâve/Târîh-i Yemînî Tercümesi/Hikâyet-i Âl-i Sâ mân (Medhî, Dervîş Hasan, Meddâh Medhî)".

¹⁶⁶ Tülün Değirmenci, "Chapter 8 A Storyteller’s Shahnama: Meddâh Medhî and His Şehnâme-î Türkî", In *Shahnama Studies* III. Leiden (The Netherlands: Brill, 2018), 200-201.

¹⁶⁷ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî* I, 305a.

¹⁶⁸ Dervîş Hasan Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, St. Petersburg Üniversitesi Kütüphanesi 1378, 372b.

padişaha övgüde bulunmuş daha sonra padişahın ne tür bir eser istediğini sormuştur. Medhî, II. Osman'ı daha iyi tanımak maksadıyla üç eserin adını zikretmektedir. Bu eserler; *Dâstân-ı Hamza*, *Süleymân-nâme-i Kebîr* ve *Şeh-nâme-i Firdevsî*'dir. Şair, padişahın bu üç eserden birini seçmesini beklemektedir. Sebeb-i tercümede belirtildiğine göre bu sualden maksat, padişahın talihi hakkında bir çıkarımda bulunmaktır. Buna göre *Şeh-nâme* eserin tercih edilmesi sultanın bir anlamda dünya tarihi hakkında bilgi sahibi olmak istemesine ve adaletle hükmedeceğine işarettir. II. Osman, Medhî'nin bu düşüncesinden habersiz *Şeh-nâme-i Firdevsî*'nin sebeb-i telif bölümünden sonuna dek Türkçeye tercüme edilmesini istemiştir. Bunun karşılığında Medhî'nin her talebini karşılayacağını söyleyen padişah, hatasız bir tercüme istediğini belirtmektedir. Medhî bu teklifi kabul etmiş ve eseri tercüme etmeye başlamıştır. *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî*'nin kaleme alınma sürecini sarıh bir şekilde anlatan bu bölüm şöyledir:

“...Muḳaddemâ zıkr olunmuş idi ki Selâṭîn-i Rûm'dan dört dâne pâdişâhlarıñ nazar-ı şerîflerine vâsıl oldum, zamânlarında on bir pâre kitâblar kim yazdum ol kitâblarıñ birini Sulṭân ‘Osmân-ı dâñâ-dil ü rûşen-zamîre sundum. Ol şehriyâr-ı Ḳahramân-şüret ü Rüstem-şalâbetüñ dîde-i idrâk-ile nazar-ı pâki duş olduḳda bu kitâbuñ muşannifini şol muḥibb-i fuḳarâ ve mu‘în-i ehl-i kemâl ṭab‘-ı şerîflerinde buḡz u ḥased maḥâl-ender-maḥâl olan aḡa-yı ‘azîmü’ş-şân, aḥlâḳ-ı pesendîdesi meşhûr-ı cihân, ḥaccü’l-ḥaremeyni’ş-şerîfeyn olan Muştafa Aḡa ḥazretlerinden su‘âl buyurduḳlarında anlar daḡı bu gedâ-yı ḥâksâruñ keyfiyyeti aḥvâlini ḥaḳḳat üzre beyân iderler. Andan soñra şehriyâr-ı ‘alî-tebâr u kūh-vaḳâr u felek-medâruñ nazar-ı şerîflerine da‘vete sebeb oldılar. Çünkim ol serîr-i salṭanatda ḳarâr iden zıll-ı Ḥudâ’nuñ dîdarını gördüm, sāyeveş ol âsitân-ı gerdün-i‘tibâra düşüp yüz urdum, devâm-ı ‘ömr ü devletlerine du‘âdan soñra ‘arz-ı ḥâl-i faḳ[ī]r [ü] ḥaḳḳ-ı pür-taḳşîr böyle vâḳi‘ oldı. ... Devâm-ı devlet-i pâdişâhiden ve du‘â vü şenâ-yı sheñşâhiden soñra Pâdişâh-ı Sikender-kirdâr’uñ ṭab‘-ı şerîfleri ve ‘anaşır-ı laṭîflerini bilmek ve rûḡ-ı pür- fütûḫları şafâ idicek dâstânı naḳl eylemek murâd idindüm, sāyil olup didüm ki: ‘Şehriyârâ! Bu ‘abd-i ḥaḳḳ-ı pür-taḳşîr ne gûne dâstân taḳrîr ideyin? Dâstân-ı Ḥamza-i bâ-şafâ’dan veyâ Süleymân-nâme-i Kebîr’dan veyâ Şeh-nâme-i Firdevsî’dan ḳanḳısından fermân olunur?’ diyüp cevâb-ı bâ-şavâba çeşm ü gûş olup ṭurdum. Bu su‘âlden benüm murâdum fâl-i iḳbâl-i pâdişâhî idi. Ḥâtırumda münderic olan ma‘nâ bu idi ki eger Şeh-nâme emr ider-ise aḥvâl-i ‘âlemi bilmege ve ‘adl ü dâd kılmaḡa ḥâtır-ı şerîfleri mâyil olur didüm. Çünki dürc-i ḥâtırda derc olan ma‘nâ bu idi ol dem lafz-ı dürer-bârlarından bu kelâm-ı dil-peżîr ü bî-naẓîr şâdir oldı kim: ‘Şeh-nâme-i Firdevsî’dan naḳl eylesün tâ ibtidâ-i sebeb-i te‘lîfinden intihâsına dek.’ ...İşte ibtidâdan Şeh-nâme’yi naḳl eyledüm. Zamân-ı Keyḳubâd’a dek şehriyâr-ı ‘adâlet-şi‘âr u pâdişâh-ı pâkize-güftâruñ bir sa‘d sâ‘atde, bu gedâ-yı müstemende emr-i şerîfleri vârid oldı ki: ‘Benüm nāmuma Şeh-nâme’yi Türkî dile terceme eylesün, her ne murâdı var ise cenâb-ı ḥazretümde maḳbûldür.’ buyurdılar. ‘Ammâ taḳşîrât kılmasun!’ diyü fermân-ı hümayunları vârid olduḳda ben gedâ, der-i devlet-i pâdişâha yüz urdum, zemîn-bûs idüp du‘â kıldum. Ol sulṭân-ı ‘âdilüñ ve ḥakan-ı rûşen-dilüñ fermânına inḳiyâd kıldum ammâ anlarıñ lisân-ı dürer-bârlarından ‘ayân olan cevâb-ı bâ-şavâblarını fâl-i iḳbâl idindüm ve yümn ü sa‘âdet bildüm. Ba‘dehü Şeh-nâme-i Firdevsî’nüñ tercemesini taḥrîr ü taḳrîre âḡâz eyledüm.”¹⁶⁹

Eserin II. Osman'ın emri üzere kaleme alındığını açık bir şekilde ifade eden bu bölümde, tercüme yönünden dikkat çekici iki husus bulunmaktadır. Bunlardan biri padişahın, “Şeh-nâme’yi Türkî dile terceme eylesün...Ammâ taḳşîrât kılmasun...” şeklindeki talebidir. Buna

¹⁶⁹ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî* I, 6a-6b.

göre padişahın talebi, eserin kaynak metnin dili olan Farsçadan Türkçeye tercüme edilmesidir. “Taksirat kılmasın” yönündeki uyarı ise hem hata yapılmasın şeklinde anlaşılmalı, hem eser kısaltılmasın yahut eksiltmelerde bulunulmasın, tam bir tercümesi yapılsın şeklinde anlaşılmalı müsaittir. Her durumda eserin Farsçadan Türkçeye tercüme edileceği kesindir. Diğer husus da Medhî’nin “Şeh-nâme-i Firdevsî’nün tercemesini tahrîr ü takrîre âgâz eyledüm.” şeklindeki ifadesidir. Bu ifade de mütercimin, eseri Farsçadan Türkçeye tercüme ettiğine bir delildir. Daha doğru bir ifadeyle belirtmek gerekirse; Medhî’nin eseri Farsçadan Türkçeye tercüme ettiğini söylediğine bir delildir. Bu konuya çalışmanın ilgili başlığında yeniden değinilecektir.

Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî’nin ikinci cildinde eserin yazılış sürecine dair ilk ciltte olduğu gibi tafsilatlı bir açıklama bulunmamaktadır. Bununla birlikte “Muḳaddeme-i Dāstān” başlığı altında birinci ciltte tercüme edilen bölümlere değinildikten sonra ikinci ciltte eserin kalan kısmının tercüme edileceğine dair bilgi verilir. Medhî, sebep-i tercüme bölümünde ifade ettiği gibi bu bölümde de eserin Farsçadan Türkçeye tercüme edildiğine bir kez daha vurgu yapar. Bu cildin tamamlanmasıyla Medhî, II. Osman’ın verdiği görevi tamamlamış ve kendi ifadesine göre eserin tamamını Farsçadan Türkçeye tercüme ederek vazifesini yerine getirmiştir.

2.2.7.2. Eserin muhtevası

Çalışmanın konusu olan *Şehnâme* tercümesi 27 beyitlik Farsça bir şiir ile başlamaktadır. Bu şiir, *Şehnâme* vezni olarak da bilinen aruzun Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ül kalıbıyla yazılmakla birlikte muhteva yönünden de Firdevsî’nin eseriyle paralellik göstermektedir. Allah’a övgü ile başlayıp peygamberlere, Hz. Muhammed ve dört halifeye övgü ile devam eden beyitler, dört halifenin övgüsünden sonra Osmanlıların ve bilhassa II. Osman’ın övgüsüyle tamamlanmaktadır. Şair bu bölümde peygamberlerin, dört halifenin ve Osmanlı padişahlarının övgüsünde bulunurken hükümdarlar kitabı olan *Şehnâme*’nin içeriğine uygun olarak bayrak, ordu, fetihler, adalet ve asayiş gibi kavramları kullanmıştır:

“Be-nām-ı Hodā-yı zemîn u zemân

Ki bahşîd ber-Hosrevân izz u şân¹⁷⁰

Be-mulk-i cihân dād zîşân nizām

Çonîn emn u âsāyiş u intizām¹⁷¹

¹⁷⁰ Hükümdarlara şan ve şeref veren, zamanın ve mekanın sahibi Allah’ın adıyla.

¹⁷¹ O (Allah) cihan ülkesine emniyet, asayiş ve intizam gibi şanlı nizam vermiştir.

Nihādend her yek kemī resm u rāh

Keşīdend her yek direfş u sipāh

*Goşādend her yek diyār u bilād*¹⁷²

*Be-kerdend her yek digər gūne dād*¹⁷³

...

Muḥammed ki ū būd ḥatm-ı rusul

*Hem ū būd ārāyiş-i cuz^o vu kull*¹⁷⁴

...

Be-şer^c-i metīn u be-dīn-i mubīn

*Zi-mecmū^c-ı peygamberān şod guzīn*¹⁷⁵

Be-mulk-i nubuvvet çu şod şehriyār

*Şod erkān-ı dīvān-ı ū çār-yār*¹⁷⁶

Der-ān rukn-i a^czam Ebū Bekr būd

*Noḥostīn zi-dīneş nişān ū numūd*¹⁷⁷

Livā-yı ref^ceş ‘Ömer ber-firāşt

*Ez-ān-rū sereş ez-felekhā gozāşt*¹⁷⁸

Çu ‘Osmān be-yāmed be-ḥilm u ḥayā

¹⁷² Her bir hükümdar yeni bir usul getirmiştir. Her biri sancak çekip ordu göndererek ülkeler ve beldeler fethetmiştir.

¹⁷³ Her biri farklı bir adalet uygulamıştır.

¹⁷⁴ Peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed, bütünün ve parçanın süsüdür.

¹⁷⁵ O, vâzih din ve sağlam şeriat ile bütün peygamberlerden seçkin oldu.

¹⁷⁶ Peygamberlik ülkesinin padişahı olunca, dört halife onun divân erkânı oldu.

¹⁷⁷ Ebū Bekir bu divânın en önemli temeliydi. O’nun dinine inandığının alametlerini ilk gösteren oydu.

¹⁷⁸ O’nun yüce sancağını Ömer yükselttiği için başı felekleri aştı.

Nihān şod fiten der-hicāb-ı hafā¹⁷⁹

*‘Alī şod be-şimşīr-i kudret ‘ayān
Cihān ser-be-ser geşt daru ‘l-emān¹⁸⁰*

*Pes ez-çār-yārān bā-‘izz u şān
Ne-yāmed halīfe çu ‘Osmāniyān¹⁸¹*

*Zi-‘Osmāniyān hem ne-yāmed gozīn
Çu ‘Osmān hān-ı ‘adālet-ķarīn¹⁸² [1b]*

*“Berī her diyāreş zi-zulm u sitem
Tehī rūzgāreş zi-endūh u ğam¹⁸³*

*Der-eyyām-ı ‘adleş heme gorg u mīş
Be-hem ber-nişestend çūn yār u h ‘īş¹⁸⁴*

*Çonīn est der-‘ahdeş emn u emān
Be-şīrān birāder şevend āhuvān¹⁸⁵*

*Zi-tehdīd-i ķahreş sitem bī-vücūd
Be-te‘yīd-i luķeş cihān por-zi-sūd¹⁸⁶*

*Zi-cengeş heme serķeşān munfa‘il
Be-şulķeş heme doşmenān beste-dil¹⁸⁷*

¹⁷⁹ Osman yumuşaklık ve hayā ile gelince fitne gizlilik perdesinde saklandı.

¹⁸⁰ Ali kudret kılıcıyla āşikār olunca cihān baştan başa sığınılacak güvenli bir yer haline geldi.

¹⁸¹ Dört halifeden sonra izzet ve şerefle Osmanlılar gibi halife gelmedi.

¹⁸² Osmanlı padişahları arasından da Osman Han gibi adalete bağlı, seçkin bir kimse gelmedi.

¹⁸³ Hükmü altındaki her yer zulüm ve cefadan arınmıştır. Zamanı üzüntü ve gamdandır.

¹⁸⁴ Onun adaletle hükmettiği zamanda kurt ve kuzu dost olup bir araya gelmiştir.

¹⁸⁵ Zamanındaki güven ve emniyetle aslanlar ve ceylanlar kardeş gibi olmuştur.

¹⁸⁶ Onun kahrının tehdidi ile zulüm yok oldu. Onun lütfuna dayanarak dünya fayda ile doldu.

¹⁸⁷ İsyankarlar onun savaşıyla itaatkar oldu. Düşmanlar onun barışına gönül bağladı.

...

Felek der-zemāneş ne-rencid kesī

*Şikeste-dilān-rā nevāzed besī*¹⁸⁸

...

Be-vaşfeş çe gūyem ki çeşm-i zemān

*Ne-dīde çonīn pādīşeh der-cihān*¹⁸⁹ ” [2a]

Osmanlı padişahları arasında II. Osman’ın ayrı bir yeri olduğunu söyleyen Medhî, birkaç beyit sonra Farsça yazmayı bırakarak övgüsüne Türkçe devam eder:

“*Gel ey kilik-i dūr-pāş-ı tūtī-beyān*

Tekellümde eyle hünerler ‘ayān

Yeter Fārisīden bu deñlū peyām

Biraz eyle Türkī dil ile kelām

Eger söylesek yetmiş iki zebān

Ne mümkindür evşāf-ı şāh-ı cihān” [2b]

Aynı vezinle devam eden Türkçe yazılmış 15 beyitten sonra mukaddime bölümü gelmektedir. Medhî, ikinci cildin mukaddimesine ilk cilde atıfta bulunarak başlamaktadır. Adem ve Havva hikâyesi ile başlayan birinci cilt, Keyhüsrev dönemi, Berzû ile Efrâsiyab ve Zal oğlu Rüstem’in hikâyelerini de içermektedir. Keyhüsrev ve Efrâsiyab hikâyesi ile başlayan ikinci ciltte ise *Şehnâme*’nin kalan bölümleri tercüme edilmiştir.

“*Mukaddeme-i Dāstān*

Neşr: *Bu bende-i kemīne-i bī-mikdār ve bu çāker-i dīrīne-i hāksār ya’nī Medhī-i du‘ā-pīşe vü şenā-kār, fermān-ı ‘ālī-şān-ı şehriyār-ı vālā-tebār, Ferīdūn-iktidār, Keyhüsrev-vaqār ile Şeh-nāme-i Firdevsī-i belāğat-şi‘ār u feşāhat-dişārı sermāye-i tabī‘at-ı kem-pāyem yetdügince elsine-i müşkile-i Derī vü*

¹⁸⁸ Felek onun zamanında kimseyi incitmemiştir. Kalbi kırık olanların çokça gönlünü okşamıştır.

¹⁸⁹ Onu tarif etmek için ne söyleyebilirim ki? Zamanın gözü dünyada onun gibi bir padişah görmemiştir.

Pehlevî vü Fārsiden lisān-ı Türkîye tercîm (?) ve hāme-i ‘acz ü kuşūr ile terkîm idüp cild-i evvelde kışşa-i Âdem ‘aleyhi’s-selām ile hikāyet-i Havvā’yı beyān ve anlaruñ evlādı aḥvālını icmālen ‘ayān itdükden soñra, ibtidā bu mülk-i cihānda devlet-i šāhen-šāhī ile mükerrerrem ve şeref-i pādīšāhī ile muḥterem kılınan Keyūmers bin Âdem ‘aleyhi’s-selām’dan tā zamān-ı salṭanat-ı Keyḥusrev’e gelince ‘ale’t-tertib müselsel ü mufaşşal šāhān-ı Pīşdādiyān u Keyāniyān hikāyelerini naql ü taḥrīr ve zamān-ı Keyḥusrev’de Berzū ile Efrāsiyāb ve Rüstem-i Destān’uñ dāsītānını taşvīr ü taşfīr itdüm. İnşā’allāh te‘ālā bu def‘a bu cild-i şānīde baḳiyye-i dāsītān-ı mezbūruñ taḥrīr ü taḥrīrine şurū‘ olunur, bi-mennihī ve keremihī.”¹⁹⁰

Bu kısa mukaddimeden sonra ilk cilt ile devamlılık arz edecek şekilde devam eden ikinci cilt, Keyhüsrev ve Efrāsiyāb hikāyesi ile başlamakta; son Fars hükümdarı Yezdigird’in hikāyesi ile son bulmaktadır. Tercümenin neredeyse tamamında bölüm başlıklarından sonra *Şehnâme*’den bir ya da birkaç beyit metne dahil edilip bu beyitlerin nesren tercümesi yapıldıktan sonra konuya giriş yapılmıştır. Bu gidişat tercümenin 170a, 210b, 303b sayfalarındaki Türkçe beyitlerle üç yerde kesintiye uğramaktadır. “*Pādīšāhī-i Yezdigird Āḥir-i Mülūk-i ‘Acem Şānzdeh Sāl Būd*” başlığından sonra ise herhangi bir beyit yazılmamıştır. Eserde yer alan 113 başlığın tamamı Farsça yazılmıştır. Bu başlıklar ve sayfa numaraları şöyledir:

	Başlık	Sayfa Numarası
1	Muḳaddeme-i Dāstān	2b
2	Dāstān-ı Keyḥusrev u Efrāsiyāb	2b
3	Ceng-i Devāzdeh Ruḥ	10b
4	Reften-i Goştāsb be-Rūm u Aḥvāl-i ū bā-Ḳayşer-i Rūm	40a
5	Aḥvāl-i Goştāsb bā-Mīrīn-i Rūmī	43a
6	Koşten-i Goştāsb Gorg-rā	44b

¹⁹⁰ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 2b.

7	Hāl-i Goştāsb bā-Ehren	46a
8	Goftār-ı Kayşer bā-Goştāsb ve Resūl Firistāden be-Īrān u Bāj H̱āsten	51a
9	Ağāz-ı Dāstān ez-Goftār-ı Ebū Manşūr Daķīķī-i Şāʿir	53b
10	Naşīhat-nāme-i Şāh-ı Çīn be-Goştāsb-ı Şāh-ı Īrān-Zemīn	55b
11	Suʿāl Kerden-i Goştāsb Ṭālīʿ-i ḥod-rā ez-Cāmāsb	58a
12	Rezm-i Goştāsb bā-Ercāsb-ı Türk ez-Goftār-ı ebū-Manşūr Daķīķī	60a
13	Ḥadīş-i Īsfendiyār bā-Goştāsb ve Behānehā-yı Goştāsb ber-Īsfendiyār	64b
14	Rābıṭa-ı nazm-ı Daķīķī be-nazm-ı Firdevsī	67b
15	Rezm-i Ercāsb-ı Türk bā-Lohrāsb ez-goftār-ı Firdevsī	68a
16	Reften-i Īsfendiyār be-Rüyīndij ez-Rāh-ı Heft-H̱ān ve Dīden-i ʿAcāyibhā	75b
17	H̱ān-ı Evvel u Ceng-i Īsfendiyār bā-Gorgān	76b
18	H̱ān-ı Dovvom u Ceng-i Īsfendiyār bā-Şīrān	77a
19	H̱ān-ı Sivvom u Ceng-i Īsfendiyār ba-Ejderhā	77b
20	H̱ān-ı Çehārom u Ceng-i Īsfendiyār bā-Zen-i Cādū	79a

21	H̡ān-ı Pencom u Rezm-i İsfendiyār bā-Sīmorǧ	80b
22	H̡ān-ı Şeşom u Sahtī Keşīden-i Leşker-i İsfendiyār ez-Berf u Sermā	81b
23	H̡ān-ı Heftom u Resīden-i İsfendiyār bā-Leşker be-Rūyīndij	82b
24	Feth-nāme Nevişten-i İsfendiyār be-Goştāsb Şāh	87a
25	Āǧāz-ı Dāstān-ı İsfendiyār u Rustem	89a
26	Reften-i İsfendiyār be-Rezm-i Rustem u Aḥvāl-i Īşān	91b
27	Pāsuḡ Dāden-i Rustem Behmen-rā	95a
28	Āmeden-i Rustem-i Nāmdār be-Nezdīk-i İsfendiyār-ı Kāmkar	97b
29	Rezm Nümūden-i Rustem u İsfendiyār Bār-ı Evvel	105a
30	Daʿvet Kerden-i Zāl Sīmorǧ-rā	109a
31	Rezm-i Dovvom-ı Rustem bā-İsfendiyār u Koşte Şoden-i İsfendiyār	110a
32	Aǧāz-ı Dāstān-ı Rūstem bin Zāl bā-Şegād-ı Hīle-kār	113b
33	Kīn H̡āsten-i Ferāmerz ez-Şāh-ı Kābil	117a

34	Pādiṣāhī-i Behmen Yek Sad u Devāzde Sāl Būd	118a
35	Leşker Keşīden-i Behmen Bār-ı Diger ber-Ferāmerz	122a
36	Āmeden-i Bānū Goşesb der-ān Rezmgāh	123a
37	Leşker Keşīden-i Behmen be-Zāvil Bār-ı Diger	127a
38	Resīden-i Behmen be-Ĥişār-ı Periyān der-Şikār	129a
39	Muhāşara Kerden-i Behmen Ĥişār-ı Zāvil-rā	130b
40	Feth Kerden-i Behmen Şehr-rā vu Giriftār Şoden-i Zāl	132b
41	Āmeden-i Ferāmerz u Koşte Şoden-i Ū der-Ceng-i Behmen	134a
42	Reften-i Behmen ez-Pey-i Doĥterān-ı Rustem	136a
43	Reften-i Behmen be-Daĥme-i Şāhib-kırānān	142a
44	Bāz-gerden-i Behmen ez-Daĥmehā	144b
45	Dāstān-ı Rustem-i Tūr ve Ĥalāş Şoden-i Borzīn Āzer	148a
46	Şenīden-i Behmen Şāh ez-Ĥalāş Şoden-i Borzīn-i Āzer	150b
47	Āgāhī Yāften-i Borzīn Āzer der-Āmeden-i Leşker be-Sārī	152b

48	Reften-i Borzīn bā-Merzbān u Toḥār be-Şikār-ı Gāv Sergožeşt-i Īşān	155b
49	Leşker Keşīden-i Borzīn ber-Behmen u Ceng-i Īşān	159a
50	Sergožeşt-i Rustem-i Tūr der-Şikārgāh	165b
51	Āştī Kerden-i Borzīn bā-Behmen Şāh	167a
52	Helāk Şoden-i Behmen der-Kām-ı Ejdehā ve Koşten-i Borzīn Ān Ejdehā-rā	169a
53	Pādişāhī-i Humāy-ı Çehrāzād-ı bint-i Behmen Sī Sāl Būd	171a
54	Pādişāhī-i Dārāb bin Behmen Devāzde Sāl Būd	176a
55	Pādişāhī-i Dārā bin Dārāb Çehār Deh Sāl Būd	177b
56	Pādişāhī-i İskender-i Zü'l-ķarneyn der-Īrān Çehārdeh Sāl Būd	183a
57	Āğāz-ı Dāstān-ı H̱āb Dīden-i Keyd-i Hindī	184b
58	Cevāb Dāden-i Mihrān be-Keyd-i Hindī ez-H̱āb	185b
59	Dāstān-ı İskender be-Keyd-i Hindī	186b
60	Dāstān-ı İskender bā-Fūr-ı Hindī	189b

61	Rezm-i İskender bā-Fūr-ı Hindī	190b
62	Reften-i İskender be-Ziyāret-i Kaʿbe	192b
63	Dāstān-ı İskender bā-Ḳaydāfe	193a
64	Reften-i İskender be-Şehr-i Brehmenān	199a
65	Sıfat-ı ʿAcāyibhā ki İskender Dīd	200a
66	Resīden-i İskender be-Menzil-i Mağrib u Ṭaleb Kerden-i Āb-ı Ḥayāt	204a
67	Reften-i İskender be-Zemīn-i Maşrıḳ	205b
68	Ḥātime-i Dāstān-ı İskender	210b
69	Dāstān-ı Mulūk-ı Ṭavāʾif	210b
70	Dāstān-ı Kerem-i Heftvād	216b
71	Dāstān-ı Şābūr Şāh bā-Doğter-i Mihrek-i Nūşzād	224a
72	Vaşiyyet Kerden-i Erdeşīr Şābūr-rā der-Ḥālet-i Merg	226b
73	Pādişāhī-i Şābūr-ı Zuʾl-Ektāf Heştād u Se Sāl Būd	228a
74	Dāstān-ı Ṭāyir-i Yemenī	228b

75	Reften-i Şābūr bā-Rūm u Giriftār Şoden-i ber-Dest-i Kayşer	229b
76	Şebīhūn Kerden-i Şābūr Şāh bā-Kayşer-i Rūmī-i Bed-Tebār u Siyeh-Rūzgār	232b
77	Hikāyet-i Mānī-i Nakḡāş	234b
78	Pādişāhī-i Yezdigird bin Şābūr Bīst u Yek Sāl Būd	235a
79	Koşte Şoden-i Yezdigird [...] Esb [...] der-Ṭūs	240a
80	Pādişāhī-i Behrām-ı Gūr Şast Sāl Būd	245b
81	Rezm-i Behrām-ı Gūr be-Hākan-ı Çīn	252a
82	Dāstān-ı Behrām-ı Gūr bā-Şengul Şāh-ı Hindūstān	256a
83	Pādişāhī-i Fīrūz Deh Sāl u Noh Māh Būd	264b
84	Pādişāhī-i Belāş Penç Sāl Būd	265b
85	Pādişāhī-i Qabād-ı ibn-i Fīrūz Çihil Sāl Būd	266a
86	Āmeden-i Mazdek be-Nezd-i Qabād be-Daʿvā-yı Peygāmberī	268b
87	Pādişāhī-i Kistrā-yı Nūşīrevān Çihil u Heşt Sāl Būd	270b

88	Ber-Gešten-i Nūṣīrevān be-Kerd-i Īrān-Zemīn	273a
89	Dāstān-ı Nūṣzād bā-Pedereş Nūṣīrevān	277b
90	Ḥ̣āb Dīden-i Nūṣīrevān u Āmeden-i Bozorcmihr be-Taḥbīr-i Ḥ̣āb	278b
91	Dāstān-ı Mehbūd u Zavrān	281b
92	Dāstān-ı Ḥaḥan-ı Çīn bā-Hitāl u Nūṣīrevān	284a
93	Peydā Şoden-i Şaṭranc der-Hind u Āmeden be-Īrān	292a
94	Sāḥten-i Bozorcmihr Nerd-rā	293b
95	Der-Āmeden-i Resūl-i Qayşer-i Rūm Nezd-i Nūṣīrevān bā-Ḥoḳḳa	297a
96	Ḥaber Yāften-i Nūṣīrevān ez-Merg-i Qayşer-i Rūm	299a
97	Āġāz-ı Dāstān	303b
98	Pādişāhī-i Hurmuzd-ı Tācdār Devāzde Sāl Būd	303b
99	Dāstān-ı Sāve Şāh bā-Hurmuzd u Āmeden-i Behrām-ı Çübīne	306b
100	Muşāvere Kerdn-i Hurmuzd bā-Behrām-ı Çübīne	308b
101	Rezm-i Behrām-ı Çübīne bā-Sāve Şāh	313a

102	Košte Şoden-i Sāve Şāh ber-Dest-i Behrām-ı Çübīne	314b
103	‘İtāb-nāme-i Hurmuz bā-Behrām u ‘İşyān Kerden-i Behrām	321b
104	Meşğūl Şoden-i Behrām-ı Çübīn be-Pādişāhī	325a
105	Pādişāhī-i Husrev-i Pervīz Sī vu Heşt Sāl Būd	327b
106	Āmeden-i Husrev-i Pervīz be-Rūm	333a
107	Rezm-i Husrev u Pervīz u Rūmīyān bā-Behrām-ı Çübīne vu Īrāniyān	334b
108	Resīden-i Behrām-ı Çübīne be-Hākān-ı Çīn u Kışsa-yı Ū	342a
109	Koşten-i Behrām-ı Çübīn Şīr-i Kıbbī-rā der-Tūrān	345a
110	Āgāz-ı Dāstān-ı Husrev u Şīrīn	354a
111	Pādişāhī-i Erdeşīr bin Şīrūye Yek Sāl u Şeş Māh Būd	363b
112	Pādişāhī-i Yezdigird Āhir-i Muluuk-i ‘Acem Şānzdeh Sāl Būd	365b
113	Hātīme-i Kitāb der-Vaşf-ı Şehin-şāh-ı Zemān Hāzret-i Sultān ‘Osmān Hān ibn-i Aḥmed Hān	371b

Muhteva yönünden büyük oranda *Şehnâme* ile paralellik arz eden eser, bazı bölümlerde farklılık taşımaktadır. Bu bölümlere eserin tercüme yönüyle incelendiği bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

BÖLÜM III: TERCEME-İ ŞEH-NÂME-İ FİRDEVSÎ'NİN ÇEVİRİ KURAMLARIYLA İNCELENMESİ

3.1. LAWRENCE VENUTİ'NİN YERLİLEŞTİRME VE YABANCILAŞTIRMA STRATEJİSİ

Amerikalı çeviri teorisyeni Lawrence Venuti, tercüme sahasında kaleme aldığı en önemli çalışmalarından biri olan *The Translator's Invisibility: A History of Translation* adlı eserinde çeviriyi, mütercimin yorumlama gücü sayesinde kaynak dildeki metni oluşturan göstergeler zinciriyle hedef dildeki göstergeler zincirinin yer değiştirmesi olarak tanımlamaktadır. Venuti'ye göre tercüme sırasında yabancı dildeki dilsel ve kültürel farklılık, hedef dildeki okuyucu kitlesinin anlayışına uygun olarak değişime uğramaktadır.¹⁹¹ Bu tanımla çeviride mütercimin ve kültürün rolüne dikkat çeken Venuti, mütercimin *görünürlüğü-görünmezliği* kavramlarını ve bu kavramlarla ilişkili olarak *yerlileştirme* ve *yabancılaştırma* şeklinde tanımladığı iki tercüme stratejisine değinmektedir.

Venuti'ye göre bir metinde var olan anlam, göstergeler arasındaki ilişkilerin ve farklılıkların bir tezahürü olduğundan kaynak metinde olduğu haliyle bir bütünlük arz etmez. Yani anlam, değişmeyen birleşik bir öz olmaktan ziyade çoğul ve bünyesinde olasılıklar barındıran bir ilişkidir ve bu nedenle anlamsal eşdeğerlik ya da birebir karşılıklık gibi matematiksel kavramlarla değerlendirilemez.¹⁹² Kaynak metinde var olan anlamın hedef okuyucu kitlesi tarafından anlaşılıp anlaşılamayacağı ise mütercimin uygulamayı tercih ettiği çeviri stratejisine bağlıdır. Mütercimin görünürlüğü ve görünmezliği kavramları bu noktada açığa çıkmaktadır. Venuti'ye göre tercüme edilmiş bir metin akıcı bir şekilde okunuyor, okuyucuya yabancı gelen unsurlar içermiyor, adeta okuyucunun kendi dilinde üretilmiş bir eser algısı uyandırıyor, mütercimin kimliği görünmezdir. Fakat tercümede erek kültüre ait olmayan öğeler varsa, mütercimin okuyucuyu dipnotlarla bilgilendirme zarureti doğuyorsa ve bu durum eserin akıcılığını olumsuz yönde etkiliyorsa çevirmen kimliği görünürdür. Venuti'nin Alman filozof

¹⁹¹ Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (London: Routledge, 1995), 17-18.

¹⁹² Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, 17-18.

Friedrich Schleiermacher'den ilhamla geliştirdiği yerleştirme ve yabancılaştırma stratejileri, mütercimin görünürlüğu ve görünmezliği ile yakından ilişkilidir. Buna göre; kaynak metnin sahip olduğu kültürel öğeler erek metne hedef kültürün normlarına uygun şekilde aktarılıyor ve okurda yabancılık hissi uyandırmıyorsa *yerleştirme* söz konusudur. Yerleştirme stratejisi benimsendiği takdirde kaynak metin, erek kültürün ideolojisine, tabularına, kültürel kodlarına göre bir anlamda yeniden yazım sürecine girecek, farklılıklar tamamen yok edilemese bile azaltılacaktır. Mütercim bu stratejiyi bilinçli bir şekilde tercih edebileceği gibi farkında olmadan da seçmiş olabilir. Yerleştirme stratejisi uygulandığı takdirde mütercim erek metne yabancı gelen kültürel öğelerin metinden çıkartılması, erek kültüre uygun hale getirilmesi ya da değiştirilebilmesi gibi çeviri uygulamalarını kullanabilmektedir.¹⁹³

Mütercimin görünür olduğu yabancılaştırma stratejisinde ise kaynak metnin sahip olduğu farklılıklar erek kültürün kültürel kodlarını bozarak metne aktarılmaktadır.¹⁹⁴ Bu durumda okuyucu, okuduğu metnin bir tercüme olduğunu hissetmekte ve kültürel mesafenin farkına varmaktadır.¹⁹⁵ Bu strateji benimsendiği takdirde mütercim kültürel unsurları çevirirken sözcüğu sözcüğüne çevirme, erek metne yabancı olan öğeyi izah ederek çevirme, dipnot ekleme, sözcüğu olduğu gibi aktarma gibi çeşitli çeviri uygulamalarını kullanabilmektedir.¹⁹⁶

Venuti, okuyucuyu farklı kültürlerle tanıştırarak gelişmesine imkan sağladığı için yabancılaştırma stratejisinin gerekliliğini savunmakta, kaynak dildeki dilsel, kültürel normların ve metnin karakteristiğinin korunması gerektiğine inanmaktadır.¹⁹⁷ Böylece tercüme, bir kültürün yabancı bir kültürdeki temsili haline gelmekte ve o kültüre özgü değerlerin farklı kültürlerdeki tanınırlığına zemin hazırlamış olmaktadır.¹⁹⁸ Bu stratejinin erek kültürün kültürel hegemonyasına karşı bir direnç olduğunu savunan Venuti, kültürler arası etkileşimde yaşanan eşitsizliği gidermenin de bir aracı olarak görmektedir.¹⁹⁹

Görüldüğu üzere Venuti, tercüme kavramını kültür kavramıyla birlikte değerlendirmektedir. Bu husus kültürel öğeler yönüyle zengin olan çalışmaya konu eserin, bahsi geçen kuramdan faydalanarak incelenmesini elveşirli hale getirmiş; böylece mütercimin görünürlüğu ve

¹⁹³ Seda Taş, "Kültürel Unsurların Çevirisi ve Çeviri Stratejileri", *Humanitas* 5/10 (2017): 7.

¹⁹⁴ Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, 20.

¹⁹⁵ Seda Taş, "Çeviribilimde İkili Karşıtlıkları Yeniden Değerlendirmek: Çevirmenin "Görünürlüğu"/"Görünmezliği" ve "Yerleştirme"/"Yabancılaştırma", *Tarih Okulu Dergisi* 12/ XXXVIII (2019): 98.

¹⁹⁶ Taş, "Kültürel Unsurların Çevirisi ve Çeviri Stratejileri", 7.

¹⁹⁷ Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, 20.

¹⁹⁸ Taş, "Kültürel Unsurların Çevirisi ve Çeviri Stratejileri", 7.

¹⁹⁹ Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, 21.

görünmezliği noktasından hareket edilerek yerlileştirme ya da yabancılaştırma şeklinde tanımlanabilecek bir tercüme yönteminin varlığı irdelenmiştir.

3.2. PETER NEWMARK'IN KÜLTÜREL UNSURLARIN TERCÜMESİ STRATEJİSİ

Çeviribilimin kuruluşunda önemli aktörlerden biri olan Peter Newmark, 1988 yılında kaleme aldığı *A Textbook of Translation* adlı çalışmasında kültür ve tercüme arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Newmark, çevirinin problemlerini tarihi seyri içinde ele alırken, milattan önce birinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar çevirinin temel problemlerinden birinin *serbest çeviri* ile *sözcüğü sözcüğüne* çeviri uygulamalarından hangisinin tercih edilmesi gerektiği tartışması olduğunu belirtmektedir. Serbest çeviri 19. yüzyılın başlarına kadar bir çok tercüman tarafından desteklenmiş, bu nedenle metnin biçimi yerine konusu, içerdiği kelimeler yerine anlamı ve okura verdiği mesajı önem kazanmıştır. Kültürel antropoloji çalışmalarının dilsel engellerin aşılamaz olduğu ve dilin kültürün bir ürünü olduğunu söylediği 19. yüzyılın başlarında ise çevirinin imkansız olduğu savı ileri sürülmüş, yine de tercüme yapılacaksa sözcüğü sözcüğüne çeviri uygulamasının tercih edilmesi gerektiği görüşü yaygınlık kazanmıştır.²⁰⁰

Newmark kültürü, belli bir dili ifade aracı olarak kullanan bir topluluğa özgü yaşam biçimi ve bu yaşam biçiminin tezahürü şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımla kültür ve dil arasındaki yakın ilişkiye de dikkat çekmiş olan Newmark, *kültürel dili evrensel dil* ve *kişisel dilden* ayırmaktadır. Buna göre *ölmek*, *yaşamak*, *gökyüzü* gibi kelimeler herkesin bildiği evrensel kelimelerdir ve tercümede sorun teşkil etmezler. Fakat *muson*, *bozkır*, *otağ* gibi kelimeler kültüre özgü kelimelerdir ve kaynak dil ile hedef dil örtüşmüyorsa bu tür kelimelerin tercümesinde çeviri problemi yaşanması muhtemeldir.²⁰¹ Benzer şekilde güzel söz söylemek, yazmak ya da oynamak gibi eylemleri ifade etmek için kullanılan *döktürmek* kelimesi ya da bilgiçlik taslamak anlamında söylenen *felsefe yapmak* gibi bireysel dile ait kullanımların tercümesi çeviride zorluk yaratmaktadır. Bu nedenle Newmark, kaynak dil ve hedef dil arasındaki kültürel mesafenin çevirinin en büyük sorunlarından biri olduğunu düşünmektedir.²⁰²

Birebir tercüme edilemediği için kültürel kelimeleri tespit etmenin kolay olduğunu savunan Newmark, önce kültürel unsurları ekoloji, maddi kültür, toplumsal kültür, gelenek görenekler,

²⁰⁰ Peter Newmark, *A Textbook of Translation* (New York:, Prentice Hall, 1988), 45.

²⁰¹ Newmark, *A Textbook of Translation*, 94.

²⁰² Newmark, *A Textbook of Translation*, 94.

mimikler ve alışkanlıklar şeklinde beş maddeyle sınıflandırmış²⁰³ daha sonra 2010 yılında yazdığı *Translation and Culture* makalesinde bu sınıflandırmayı altı madde ile güncellemiştir:

1. Çevresel Unsurlar: Jeolojik ve coğrafi çevre.

2. Kamu Hayatı: Politika, hukuk ve yönetimle ilgilidir.

3. Sosyal Yaşam: Ekonomi, meslekler, toplumsal refah, sağlık ve eğitimle ilgilidir.

4. Kişisel Yaşam: Yiyecekler, giyim kuşam ve eşyaları içerir.

5. Gelenek görenekler ve sosyal etkinlikler: Yavaş alkışlama ve masaya vurarak alkışlama gibi gelenekler.

6. Kişisel merak ve tutkular: Din, müzik, şiir ve bunlara bağlı çeşitli toplumsal kuruluşlar, kiliseler, sanatsal kuruluşlar ve dernekler.²⁰⁴

Newmark, kültürü çevirinin zorluklarından biri olarak görmektedir. Bu zorluğun nedenlerini kaynak kültürdeki kültürel öğenin erek kültürde karşılığının olmaması, kaynak kültürdeki kültürel öğelerin erek kültürdeki okuyucunun ilgisini çekmemesi ve bu öğelerin erek kültüre yabancı gelmesi şeklinde sıralamaktadır. Çeviri problemlerine yol açan bu zorlukların aşılabilmesi için Newmark'ın geliştirdiği yöntemler şunlardır:

- **Sözcüğü sözcüğüne çeviri:** Kültürel öge, isim, öbekler, cümle ve yan cümleler hedef kültürdeki eşdeğerleriyle tercüme edilir.
- **Aktarım:** Hedef kültürde karşılığı olmayan kültürel unsurlar hedef kültüre olduğu gibi taşınır.
- **Uyarlama:** Kaynak metinde yer alan öğeler, hedef kültürdeki benzeriyle karşılanır.
- **İşlevsel Çeviri:** Kültürel öğeler, okur kitlesi tarafından kabul edilecek evrensel bir terimle karşılanır.
- **Açıklama:** Kültürel öğeler daha iyi anlaşılması için sözcükler ya da kavramlar eklenerek açıklanır.
- **Çıkarma:** Kültürel öge mütercimin inisiyatifıyla tercümeden tamamen çıkarılır.

²⁰³ Newmark, *A Textbook of Translation*, 95.

²⁰⁴ Peter Newmark, "Translation and Culture", *Meaning in Translation* içinde, haz. Barbara Lewandowska-Tomaszczyk&Marcel Thelen (2010), 175. Ceylan Yıldırım, "Amin Maalouf'un Afrikalı LEO ve Semerkant Romanlarında Kültürel Unsurların Çevirisi Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/39 (Ağustos, 2015): 224.

Çeviri sürecinde kullanılan başka bir çeviri yöntemi olan “ekleme” yöntemi yukarıda bahsi geçen çeviri yöntemlerine sonradan dahil edilmiş, bu yöntemle erek metnin daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir.²⁰⁵

Venuti’de olduğu gibi Newmark’ın yaklaşımında da kültür, çevirinin önemli bir parçası olarak görülmektedir. Newmark’ın geliştirdiği sınıflandırma, çalışmaya konu eserde tespit edilen kültürel öğeleri belli bir kuram zemininde kategorize etmeye imkan tanımakla birlikte, bu ifadelerin kuramın sunduğu yöntemlerle değerlendirilmesini de mümkün kılmıştır.

3.3. VARYASYON KURAMI

Varyasyon kuramı, Çinli akademisyen Shunqing Cao tarafından geliştirilmiş bir teoridir. Cao, Batı dünyasında geliştirilen karşılaştırmalı edebiyat ekollerini günümüzde yapılan çalışmalar için yeterli bulmamıştır. Böylece Amerika ve Avrupa dışında geliştirilen ilk karşılaştırmalı edebiyat kuramı olarak varyasyon kuramı doğmuştur.

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin amacı, temelde iki ya da daha fazla eseri içerik ve biçim yönüyle incelemek, metinler arasındaki benzerlik ve farklılıkları tespit etmek ve yorumlamaktır.²⁰⁶ Karşılaştırmalı edebiyat araştırmacısı bu incelemeyi bazı metotlar ve kuramlar zemininde gerçekleştirmektedir. Bu kuramlar arasında en etkin olanları Fransız ve Amerikan ekolleridir.

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi 19. yüzyılın başlarında Fransa’da ortaya çıkmıştır. Etki araştırmaları olarak da anılan Fransız ekolü, daha sonra yapılan çalışmalarla yetkinleşmiş, Paul Van Tieghem ve Jean Marie Carré’nin katkılarıyla olgunlaşarak ekol haline gelmiştir. Fransız ekolünün temel özelliği deneysel ve pozitivist yaklaşımı benimsemesidir. Yani karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında deneysellik ve pozitivist bakış hakim olmalı, tüm çalışmaların odak noktası uluslararası edebî ilişkiler tarihi olmalıdır. Bu ekolü savunan kuramcılarının birçoğu benzer görüşleri benimsemektedir. Tieghem’a göre karşılaştırmalı edebiyatın özelliği farklı kökenlerden gelen çok sayıda olası olguyu kucaklamak, sonra her birini açıklamak, son olarak etkilerin nedenlerini keşfedecek şekilde bilgi temelini genişletmektir. Tieghem’ın maksadı “karşılaştırmalı” sözcüğünü estetik değerlerden arındırarak bilimsel bir zemine yerleştirmektir.

²⁰⁵ Yıldırım, “Amin Maalouf’un Afrikalı LEO ve Semerkant Romanlarında Kültürel Unsurların Çevirisi Üzerine Bir İnceleme”, 224.

²⁰⁶ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi* (Ankara: Gündoğan Yayınları,1997), 7.

Jean Marie Carré de karşılaştırmalı edebiyatın, edebiyat tarihinin bir dalı olduğunu düşünmektedir.²⁰⁷

Fransız ekolünün etki araştırmaları *Doxologie*, *Mesologie* ve *Crenologie* adı verilen pozitivist yöntemlere dayanmaktadır. Bu yöntemlerin odaklandığı nokta ise eserler arasındaki homojenlik, başka bir deyimle benzerliktir. *Doxologie*, bir edebi fenomenin yabancı bir edebiyata seyahatini ve etkisini incelerken *Mesologie*, çevirmenler, eleştirmenler, akademisyenler, gezginler gibi araçların ve aktarıcılarının ya da kitap ve dergi gibi araçların işlevini incelemektedir. *Crenologie* ise yazarları alıcılar olarak görür ve daha sonra aldıkları etkilerin kaynağını araştırır. Cao'ya göre bu, başlangıç noktası net olmayan bir araştırma türüdür.²⁰⁸ Fransız ekolü bu araştırma yöntemiyle eserler arasındaki benzerliğe dikkat çekmekle birlikte temelde kendi kültürünün ve edebî söyleminin diğer edebiyatlar üzerindeki başat rolünü göstermeyi hedeflemektedir. Fransız ekolünün sınırlı kapsamını gösteren bu anlayış ve edebiyatı edebî söylemden soyutlayarak değerlendirme eğilimi, bu ekolü eleştirilerin merkezine koymuş; böylece karşılaştırmalı edebiyatın ikinci baskın ekolü olan Amerikan ekolünün doğmasına zemin hazırlamıştır.

Amerikan ekolü, Fransız ekolünün kültürel milliyetçiliğini eleştirmiş kozmopolit hümanizmin ön planda tutulması gerektiğine inanmıştır. Bununla birlikte Fransız ekolünün deneysel yaklaşımı savunarak kanıtlanabilir ilişkiler arayışında olması ve sosyoloji, psikoloji gibi alanları incelemesine dahil ederek edebiyatın kendi özerk alanını ihlal etmesi de Amerikan ekolünün Fransız ekolüne yönelttiği temel eleştiriler arasındadır. Amerikan ekolünün getirdiği anlayış ise paralel çalışmalar ve disiplinler arası yaklaşımdır. Fransız ekolünün dışarda bıraktığı edebî söylem araştırmasını da incelemesine dahil eden Amerikan ekolü, sanatsal yorumlamaya ve değerlendirmeye odaklanmakta, Fransız ekolünden farklı olarak eseri edebiyat tarihi içindeki konumundan çıkartıp salt sanat eseri olarak incelemektedir.²⁰⁹

Etki çalışmalarıyla Fransız ekolü, paralellik çalışmalarıyla Amerikan ekolü karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının en yaygın ekolleri olmuş, karşılaştırmalı edebiyat için sağlam bir teorik zemin sunduklarına inanılmıştır. Shunqing Cao, bu görüşe katılmamakla birlikte her iki teorinin de eksiklikleri ve çözülmesi gereken sorunları olduğunu ileri sürmektedir. *The Variation Theory of Comparative Literature* adlı kitabında Fransa ve Amerika dışında İngiltere, İtalya,

²⁰⁷ Shunqing Cao, *The Variation Theory of Comparative Literature* (Berlin: Springer Verlag, 2013), xx.

²⁰⁸ Cao, *The Variation Theory of Comparative Literature*, xx.

²⁰⁹ Cao, *The Variation Theory of Comparative Literature*, xx.

Almanya ve Rusya’da gelişen karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarını da inceleyen Cao, bugüne kadar geliştirilen kuramların hem alana sundukları katkıyı hem de eksik yönlerini göstermiştir.

Varyasyon kuramı, edebî metinlerin karşılaştırmalı edebiyatın daha önce geliştirilen kuramlarında olduğu gibi benzerlikler temelinde değil farklılıklar temelinde incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle kuramın teorik zemini çok katmanlılık yani heterojenlik ve varyasyon üzerine kurulmuştur. Cao, uluslararası varyasyon, diller arası varyasyon, kültürler arası varyasyon ve medeniyetler arası varyasyon olmak üzere dört tür varyasyondan bahsetmektedir. Hristiyanlık, İslam, Budizm, Çin ve Afrika’nın dünyayı şekillendiren beş kültürel değer olduğuna dikkat çeken Cao, bu beş değerden Hristiyanlığın Batı kültür dairesine diğerlerinin Doğu kültür dairesine ait olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Doğu ve Batı medeniyetlerinin kültürel özellikleri ve zihniyeti birbirinden farklıdır.²¹⁰ Bu durumda Doğu ve Batı medeniyetlerinde üretilmiş eserlerin karşılıklı incelenmesi söz konusu olduğunda Batı’nın sahip olduğu paradigmayla geliştirilmiş bir kuram, Doğu medeniyetini anlamakta eksiklikler barındıracaktır.

Cao’nun tanımladığı dört tür varyasyondan biri diller arası varyasyondur. Dilsel düzeydeki farklılıklara odaklanan diller arası varyasyon, tercüme yoluyla ortaya çıkan edebî varyasyonu incelemeyi ifade etmektedir. Edebî çeviride ortaya çıkan varyasyonun birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan biri mütercim ya da okuyucunun bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde erek dilin normları ve erek okuyucuların okuma alışkanlıkları tarafından kısıtlanmasıyla ortaya çıkan varyasyondur. Mütercim, kaynak metindeki edebîliği yansıtabilmek için okuyucunun alımlamasını ve erek ülkenin kültürel arka planını dikkate almak zorundadır. Bu nedenle ortaya çıkan varyasyona “yaratıcı ihanet” denmektedir. Yaratıcı ihanet, farklı diller arasında aktarım sürecinde yaşanan varyasyonu/değişimi/farklılığı ifade etmektedir. Bu kavram, farklı kültürler arasındaki iletişimde ortaya çıkan yanlış anlama, çarpıtma, ihtilaf gibi konulara odaklandığı için diller arası varyasyonla yakından ilişkilidir. Tercümeyi heterojenliğin dil düzeyinde aşılması olarak gören Cao, edebî metinlerin tercümesinde mükemmel eşdeğerliğin yakalanmasının zor olduğunu belirtmekle birlikte mutlak doğru anlamın mevcut olmadığı durumlarda, makûl bir anlamın tercih edilebileceğini düşünmektedir.²¹¹

²¹⁰ Cao, *The Variation Theory of Comparative Literature*, 210.

²¹¹ Shunqing Cao ve Zhoukun Han, “The Theoretical Basis and Framework of Variation Theory”, *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 19, 5 (2017), 2. <https://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol19/iss5/2/>.

Cao'ya göre edebî çeviri diğer çeviri türlerinden farklıdır. Edebî çeviride, eserin özgün halinde var olan sanatsal anlatım okura aktarılma gayesindedir. Bu nedenle edebî çevirinin dili, okuru sanatsal okumaya teşvik eden bir tür edebî dildir. Fakat edebî dil, o dili konuşan kişilerin bireysel tecrübeleriyle birlikte ancak kendi kültürel ve tarihsel çevresinde oluşabilir. Kaynak metinde yer alan kültürel bir ifadenin tercümesi, erek kültür okuyucusunda aynı etkiyi yaratmayacaktır. Bu nedenle mütercim, erek kültüre ait bir referans noktası bulmak zorundadır. Böylece çeviri sürecindeki varyasyon kaçınılmaz hale gelir. Bu varyasyon, edebî yaratıcılıkla edebî çeviriyi neredeyse aynı çizgiye taşır. Böylece hem kaynak metin başka bir dilde yeni bir hayat bulmuş olur hem de erek dile, kültüre, topluma yeni bir söylem, yeni fikirler ve yeni bir tasavvur aktarılmış olur.²¹²

Çalışmanın seyri içinde farklar, değişiklikler ya da Cao'nun deyiimiyle varyasyonlar son derece önemli hale gelmiştir. Tercüme çalışmalarında farka odaklanmak Cao tarafından geliştirilen bir anlayış değildir fakat Cao varyasyon kuramıyla, metinler arasındaki farklılıkları incelemeyi teorik bir zemine oturtmuş böylece kelime seçimlerindeki farklar, metinden eksiltmeler ve metne ilaveler gibi meseleleri nedenleriyle birlikte tartışmanın önünü açmıştır. Bu yönüyle varyasyon kuramı, çalışmakta olduğumuz metin için uygun bir altyapıya sahiptir. Çalışmanın bundan sonraki bölümleri daha önce bahsi geçen çeviri kuramları yanında, varyasyon teorisinin sunduğu teorik zeminde gelişmiştir.

3.4. TERCEME-İ ŞEH-NÂME-İ FİRDEVSÎ'DE KÜLTÜREL UNSURLARIN ÇEVİRİSİ

Edebiyatın sıkı bir ilişki içinde olduğu kültür kavramının, bir metnin tercümesi söz konusu olduğunda belirleyici bir rolü olduğunu Newmark ve Venuti'nin yaklaşımları açıkça göstermektedir. Çevirinin kültürler arasında kurduğu köprü vazifesi, mütercimin benimsediği tercüme yöntemine göre işlevsellik kazanmaktadır. Mütercim görünür olmayı tercih ettiğinde okur, kendi kültürüne yabancı unsurlarla karşılaşacak ve kaynak kültüre ait öğelerle tanışacaktır. Venuti'nin yabancılaştırma stratejisi adını verdiği bu yöntemi uygulamayı tercih eden mütercim sadece kelimelerin değil kültürün de transferini gerçekleştirmiş olacaktır. Mütercim, tercüman kimliğini gizlediğinde ise okur herhangi bir yabancı unsurla karşılaşmayacağı için tercüme edilen metni kendi kültür dairesinden uzaklaşmadan adeta kendi dilinde üretilmiş bir eseri okur gibi okuyacaktır. Yerlileştirme stratejisi denilen bu yöntemde

²¹² Cao, *The Variation Theory of Comparative Literature*, 118.

kaynak kültürün erek kültüre aktarımı güçleşmektedir. Çalışmanın bu bölümünde bir mütercim olarak Derviş Hasan Medhî'nin kaynak kültürde var olan kültürel öğeleri erek kültüre ne ölçüde aktardığı Venuti'nin yerileştirme yabancılaştırma stratejisi bağlamında ve kültürü çevirinin zorluklarından biri olarak gören Newmark'ın geliştirdiği çeviri yöntemleri bağlamında incelenecektir. Medhî'nin tercüme stratejisini tespit etmeye çalıştığımız bu incelemede önce kaynak metinden seçilen bölümlerin erek metindeki karşılıkları verilecek, daha sonra erek metin kültürel öğelerin tercümesi yönüyle değerlendirilecektir.²¹³

3.4.1. Müzikle İlgili Unsurların Çevirisi

Örnek 1:

Kaynak Metin	Erek Metin
Sipeh rā heme bā-Peşūten sipord Yekī cām-ı zerrīn por-ez mey be-bord	İsfendiyār buyurdu, bir tolu cām ve bir ķopuz getürdiler. Ol tolu cām-ıla ķopuzı aldı, leşkeri Beşūten'e ışmarladı... [79a]
Yekī sāhte neğz tanbūr h-āst Hemī rezīm pīş āmedeş sūr h-āst ²¹⁴	

Kuramsal Çözümleme: Yukarıdaki örnekte kaynak metinde geçen *tanbur* kelimesinin erek metinde *kopuz* şeklinde tercüme edildiği görülmektedir. Bir enstrüman olarak kökeni ve tarihi bilinmeyen tambur Özbek ve Uygur musikisinde kullanıldığı gibi İran, Irak, Suriye bölgesinde bağlama benzeri çalgılara verilen ortak isimdir. Türk musikisinde de kullanılan enstrümanın Osmanlı döneminde 17. yüzyıldan itibaren revaçta olduğu ve 18. yüzyılda en muteber çalgılardan biri olduğu bilinmektedir.²¹⁵ Kopuz ise Orta Asya menşeli bir Türk çalgısının adıdır. Anadolu Türk musiki kültüründe yer alan birçok çalgı kopuzdan türemiş ve bu nedenle Türklerin en eski millî çalgısı kabul edilmiştir.²¹⁶ Bu bilgiler ışığında anlaşılan mütercim,

²¹³ Bu bölüm tarafımızca İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nin hazırladığı 05.06.2021 tarihli çevrimiçi "*Türk Dili ve Edebiyatı Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu*"nda sunulan "Derviş Hasan Medhî'nin Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî Adlı Eserindeki Kültürel Unsurların Tercümesi" adlı bildirinin genişletilmiş halidir.

²¹⁴ Celal Halikî-i Mutlak, *Şāhnâme V* (California: Mazda Yayınları, 1997), 236, <https://dl.persianpdf.com/Shahnameh>. İsfendiyar orduyu Peşūten'in emrine verdi. Şarapla dolu altın bir kadeh aldı. Güzel bir tambur istedi ve alıp beraberinde götürdü. Savaşa gidiyordu, ama eğlencede kullanacağı herşeyi de beraberine alıyordu. (Yıldırım, *Şāhnâme II*, 164-165.)

²¹⁵ Fikret Karakaya, "Tambur", *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010). <https://islamansiklopedisi.org.tr/tambur>.

²¹⁶ Eray Cömert, "Kopuz", *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2019). <https://islamansiklopedisi.org.tr/kopuz>.

tambur kelimesini kaynak metinde olduğu haliyle erek metne taşımış olsaydı erek okuyucu tarafından anlaşılacaktı. Fakat mütercim yine de kelimeyi Türk kültüründen neşet etmiş bir çalgı ile karşılamayı tercih etmiştir. Yani kaynak metinde yer alan kültürel bir unsur erek metindeki kültürel eşdeğeriyle karşılamıştır. Bu durumda kullanılan tercüme yönteminin Newmark'ın uyarlama yöntemi ve kültürel eşdeğerlik uygulaması ile Venuti'nin yerileştirme stratejisine uygun olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir.

3.4.2. Gelenek ve Görenekle İlgili Unsurların Çevirisi

Örnek 1:

Kaynak Metin	Erek Metin
Çu nezdīk-i ān cāy-ı sermā resīd Heme ḥāste gird ber-cāy dīd	Ol şovuk yire yakın varıcaḡ gördiler ki hevā laṭīf olmış, çimenler bitmiş ve çiçekler açılmış. Tamām bahār olmuş...[88a]
Hevā hoş-guvār u zemīn por-nigār To goftī be- Tīr ender āmed bahār ²¹⁷	

Kuramsal Çözümleme: Yukarıdaki örnekte kaynak metinde geçen *Tīr* kelimesi kaynak metnin yazıldığı dönemde kullanılan güneş esaslı Yezdicerd takviminin aylarından biridir. Erek metnin yazıldığı dönemde kullanılan takvim ise ay esaslı hicrî takvimdir. Hicrî takvimde aylar muayyen bir mevsime tekabül etmeyip her yıl yer değiştirdiğinden mütercim bu kelimeyi kendi kültüründeki eş değeri ile karşılayamamış, bu nedenle tamamen çıkarmayı tercih etmiştir. Erek kültürde de kullanılan *bahār* kelimesini ise aynen almış yani ödünçlemiştir. Bu durumda tercümede kullanılan yöntemler arasında ödünçleme, eksiltme uygulamasının olduğunu ve erek kültür okuyucusu dikkate alındığından yerileştirme stratejisinin uygulandığını söylemek mümkündür.

Örnek 2:

Kaynak Metin	Erek Metin
Be-eyvān hemī būd ḥeste-ciger	Behrām elem ü ıztırāb-ıla sarāyına geldi, bir yıl tamām taşra çıkmadı ve atası yüzini

²¹⁷ Mutlak, *Şāhnāme* V, 286. O soğuk bölgeye vardığında havasını çok güzel ve el değmemiş bir şekilde buldu. Hava bulutlarla, yeryüzü ünlü bir ressamın tablolarıyla dopdoluydu; sanki Tīr ayında bahar gelmişti. (Yıldırım, *Şāhnāme* II, 190.)

Ne-dîd ender-ân sâl rûy-ı peder

görmedi. Meger **bayramda** ve **Nev-rûzda**
çıkardı, anda dağı atası kâtına gelmez idi.
[239a]

Meger **Mihr** u **Nev-rûz** u **Ceşn-i Sede**

Ki ez pîş refî miyân-ı rede²¹⁸

Kuramsal Çözümleme: Yukarıdaki örnekte babası tarafından sarayda oda hapsine alınan Behrâm'ın yaşadığı üzüntü, bu süre zarfında babası dahil hiç kimseyle görüşmemesi ve dışarı çıkmasına müsaade edilen muayyen zamanlardan bahsedilmektedir. Kaynak metne göre Behrâm sadece *Mihr*, *Nevruz* ve *Sede* bayramlarında odasından çıkabiliyordur. Bahsi geçen üç bayram da İran için önem arz etmektedir. *Mihr*, İran güneş yılının yedinci ayıdır. Bu ayın 16. gününde başlayıp 21. gününe kadar devam eden, gece ile gündüzün eşit olduğu sonbahar ekinoksu *Mihricân* ya da *Mihrigân* adı verilen bir bayramla büyük törenler eşliğinde kutlanır.²¹⁹ İlk kez nerede ve hangi tarihte ortaya çıktığı bilinmeyen *Nevruz* ise İran dahil geniş bir coğrafyada baharın gelişi dolayısıyla kutlanan yılbaşı bayramıdır.²²⁰ *Sede* ise İran takvimine göre *Behmen* ayının 10. günü büyük bir ateş yakılarak kutlanan bayramdır. Firdevsî bu günün kutlanmasını Pişdâdiyân hanedanının kurucusu Hûşeng'in ateşi bulmasıyla ilişkilendirmektedir.²²¹ Kaynak metinde geçen Behrâm'ın elem ve keder içinde olması ve bir yıl odasında kalarak babasını görmemesi erek metne olduğu gibi aktarılmış fakat devamında gelen *Sede* ve *Mihr* bayramları tercümeyle dahil edilmemiştir. *Nevruz* kelimesi ise aynen alınmıştır. Mütercim kendi kültüründe de yeri olan *Nevruz* kelimesini çeviriye dahil ederken kültürüne yabancı olan *Sede* ve *Mihr* kelimelerini metnin dışında bırakmayı tercih etmiştir. Kültürel unsurların tercümesi yönüyle değerlendirildiğinde çevirinin eksiltme uygulaması ve yerleştirme stratejisine uygun olduğu görülmektedir.

²¹⁸ Mutlak, *Şahnâme* VI, 383. Behrâm artık saraydaki zindanda gönlü yaralı olarak yapayalnız kalmaya başladı. Bir yıl süreyle babasının yüzünü göremedi. Sadece Nevruz günü ve Sede bayramı törenlerinde insanların içerisine çıkmasına ve onlarla bir arada olmasına izin verildi. (Yıldırım, *Şahnâme* II, 589.)

²¹⁹ Nebi Bozkurt, "Mihrican", *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020).
<https://islamansiklopedisi.org.tr/mihrican>.

²²⁰ Şinasi Gündüz, "Nevruz", *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2007).
<https://islamansiklopedisi.org.tr/nevruz>.

²²¹ Lugal, *Şahnâme* I, 64. Nevruz, Mihrigan ve Sede bayramlarının Gazneliler ve Büyük Selçuklular'da nasıl kutlandığına dair bkz: Cihan Piyadeoğlu, "Gazneliler ve Büyük Selçuklular'da Bayramlar ve Bayram Kutlamaları", *Türklük Bilgisi Araştırmaları Journal of Turkish Studies* 5/4 (2010).

3.4.3. Savaşla İlgili Unsurların Çevirisi

Örnek 1:

Kaynak Metin

Sipeh-rā çu rûy ender-âmed be-rûy
Cihân şod por-âvâz-ı por-ḥâşcûy²²²

Erek Metin

Çünkü iki leşker birbirine muḳābil oldu,
meymene ve **meysere** ārāste olup iki
tarafdan **ceng-i ḥarbiler** çalındı...[117a]

Kuramsal Çözümleme: Kaynak metinde iki ordunun karşı karşıya gelip her yerin savaşçıların haykırış sesleriyle dolduğu bir savaş sahnesi anlatılmaktadır. Bu anlatım erek metne kaynak metinde olmayan *meymene*, *meysere* ve *ceng-i harbi* kelimeleri ilave edilerek taşınmıştır. *Meymene* ordunun savaş sırasında aldığı beşli tertibin sağ tarafında yer alan birlikler için kullanılırken *meysere* sol taraftaki birlikler için kullanılmaktadır.²²³ Mütercim, kaynak metinde iki ordunun karşı karşıya geldiği bölümü aynen tercüme etmiş, devamında erek kültürdeki savaş geleneğine uygun kavramlarla ordunun hazır hale geldiğini ilave etmiştir. Bununla beraber kaynak metindeki savaşçıların haykırış sesi erek metinden çıkarılmış, yerine mehter musikisinde çok kullanılan Türk musikisi usullerinden biri olan ceng-i harbi²²⁴ terkihi getirilmiştir. Farsça *savaş* anlamına gelen *ceng* ve Arapça *mızrak* anlamına gelen *harbi* kelimelerinin terkibinden oluşan usulün, savaş sırasında sipahiler mızrak taarruzuna geçtiği sırada çalındığı için bu isimle anıldığı tahmin edilmektedir. Kaynağı Türk savaş geleneklerine uzanan *ceng-i harbi* usulünün yüzyıllar boyu mehter müziğinde yer aldığı bilinmektedir.²²⁵ Mütercim, savaşçıların sesi yerine mehter müziğini kullanmayı tercih ederek kaynak metinde var olan savaş sahnesini kendi kültürüne uygun şekilde yeniden canlandırmaktadır. Serbest çeviri yöntemine uygun olan bu tercümede erek kültüre uygun şekilde hareket edilerek yerlileştirme uygulandığı görülmektedir.

²²² Mutlak, *Şâhnâme* V, 462. İki tarafın orduları karşı karşıya yüz yüze geldiklerinde, dünya o ünlü savaşçıların haykırış sesleri ve feryatlarıyla doldu. (Yıldırım, *Şâhnâme* II, 285.)

²²³ Mustafa Zeki Terzi, "Ordu", *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2007). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ordu>.

²²⁴ İsmail Hakkı Özkan, "Ceng-i Harbi", *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1993). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ceng-i-harbi>.

²²⁵ F. Gülay Mirzaoglu, "Savaş Alanlarından Musikî Meclislerine 'Ceng-i Harbi'", *Türkbilgi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 3 (2002): 45-47, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/142954>.

3.4.4. Dinî Unsurların Çevirisi

Örnek 1:

Kaynak Metin	Erek Metin
Çu āgāh šod šāh ki āmed piser Kolāh-ı gītī ber-nihāde be-ser Mihān u kihān-rā heme h̄ānd pīš Vu Astāš be-nihād der-pīš-i h̄īš	Şāh İsfendiyār'ıñ geldügin işitdi, tahta çıķup cümle beglerini ve leşkerini büyügin ve küçügin cem ^e eyledi. ‘Ālimler geçüp kürsī ler üzre oturdılar. [66b]

Heme **mūbedān**-rā be-**kürsī** nişānd

Pes ān ḥosrev-i tīg-zen-rā be-h̄ānd²²⁶

Kuramsal Çözümleme: Kaynak metinde Goştasp Hükümdar'ın oğlu İsfendiyar'ı huzuruna kabul etmesinden bahsedilmektedir. Hükümdar, oğlunun geldiğini öğrenince tacını takar, Zerdüşť öğretisinin kutsal kitabı olan *Zend Avesta*'yı önüne koyar ve her mevkiden insanları huzurunda toplar. Ardından Mecusi rahipleri de meclisteki yerlerini alır ve İsfendiyar babasının huzuruna çıkar. Kaynak metinde baba, oğul, Mecusi rahipleri ve diğēr insanların toplanmasıyla oluşan meclis, tercümede baba, oğul ve farklı mevkilerden insanların bir araya gelmesi şeklinde yeniden oluşturulmuş ve kaynak metindeki *Zend Avesta* kelimesi tamamen çıkarılarak erek metin dinî öğelerden arındırılmıştır. Benzer şekilde erek kültürde yeri olmayan Mecusi rahipleri ifadesi de çıkarılmış yerine *ālim* kelimesi getirilmiştir. Diğēr taraftan *kürsī* kelimesinin erek metne aynen alındığı görölmektedir. Bu durumda erek kültürde karşılığı olmayan dinî unsurların metinden tamamen çıkartılmasının eksiltme yöntemine ve erek kültürün değērlerinin merkeze alınmasının yerlileştirme stratejisine uygun olduğunu söylemek mümkündür. Mecusī rahipleri yerine *ālim* kelimesinin tercih edilmesi kaynak metindeki ifadenin erek kültürdeki kültürel eşdeğeri ile karşılanmasına uygun görönmektedir. Erek kültürde karşılığı olan *kürsī* kelimesi ise ödünçlenmiştir.

²²⁶ Mutlak, *Şāhnāme* V, 164-165. Goştasp Hükümdar oğlunun geldiğini haber alınca, hükümdarlık tacını başına koydu, büyük küçük kim varsa hepsini huzuruna çağırđı; Avesta'yı önüne koydu. Bütün mubedleri kürsüleri üzerine oturttu ve ardından da kılıcı en güzel kullanan oğlu kahraman İsfendiyar'ı huzuruna aldı. (Yıldırım, *Şāhnāme* II, 130.)

Örnek 2:

Kaynak Metin

Cihān-cūy-ı pūr-dāniş Efrāsiyāb
Nişeste be-Gendez be-ḥord u be-ḥāb
Nişest enderān merz ez-ān kerde būd
Ki Gendez Ferīdūn ber-āverde būd

Ber-āverde der-Gendez āteşkede
Heme **Zend-Avestā** be-zer ājide

Ve-rā-nām Gendez budī Pehlevī
Eger Pehlevānī soḥen be-ş'nevī

Kinūn nām-ı Gendez be-Beykend geşt
Zemāne por-ez bend u terfend geşt²²⁷

Kuramsal Çözümleme: Kaynak metinde *Şehnâme*'nin önemli karakterlerinden biri olan Efrâsiyâb'ın *Beykent* adı verilen bölgede konaklamasından ve bu yerin öneminden bahsedilmektedir. Metne göre bu bölge İran'ın eski hükümdarlarından biri olan Ferīdun tarafından yaptırılmıştır. Aynı hükümdarın bölgede yaptırdığı, duvarlarında altınla *Zend Avesta*'nın yazılı olduğu bir ateşkede de bulunmaktadır. Devamında bu bölgenin Pehlevî dilindeki adının *Gengdij* olduğu fakat sonradan değiştirildiği belirtilmektedir. Bu bölümde kaynak metnin temel unsurları Efrâsiyâb, Feridun'un yaptırdığı, duvarlarında *Zend Avesta*'nın yazılı olduğu ateşkede ve eski adı *Gengdij* olan *Beykent* bölgesidir. Erek metinde bu unsurlardan ikisi olan Efrâsiyâb ve Beykent bölgesindeki ateşkedede konaklamasının tercüme edildiği fakat bu ateşkedenin hikâyesinin metne dahil edilmediği görülmektedir. Mütercim Feridun ve *Zend Avesta* kelimelerini metinden tamamen çıkarmıştır. Bununla beraber

Erek Metin

Efrâsiyâb'ın bir ateşkedesi var idi, nāmına
Gendez dirler idi, zamān-ı Pehlevīde ol
nām-ıla meşhūr idi. Şoñra nāmı Beykend
oldı, Tūrāniyān namāz ve niyāzlarını anda
edā iderler idi. Efrâsiyâb gelüp anda qarār
eyledi...[15a]

²²⁷ Mutlak, *Şahnâme IV*, 184. Dünyayı ele geçirmek isteyen o ün budalası Efrâsiyâb, Gengdij'de yiyip içmek ve yatıp uyumakla vakit geçiriyordu. Burada oturmasının sebebiyse, burayı Ferīdun'un yapmış olmasıydı. Ferīdun burada bir ateşkede yaptırmış ve duvarlarına bütün *Zend Âvesta*'yı altınla yazdırmıştı. Pehlevicede bu şehre Gengdij diyorlardı. Eğer Pehlevicede biliyorsan, ne demek olduğunu anlarsın. Şimdi adı Beykent'e döndü; çünkü zamanın işi hep hilekarlık ve şaklabanlık oldu. (Lugal, *Şahnâme I*, 922.)

ateşkedenin Efrâsiyâb'a ait olduğu ve Turanlıların burada namaz kıldıkları söylenmiştir. Oysa kaynak metinde herhangi bir ibadet bulunmamaktadır. Yani mütercim kaynak kültürde var olan dinî öğeleri tamamen çıkarmış, yerlerine kendi kültüründe var olan dinî öğeleri ilave etmiştir. Kültürel unsurların tercümesi açısından bu durum eksiltme, işlevsel eşdeğerini getirme uygulaması ile yerleştirme yöntemine uygunluk göstermektedir.

Örnek 3:

Kaynak Metin	Erek Metin
Ber-âmed besī rūzgārī be-devī Ki ħusrev sūy-ı Sistān kerd revī Zi-ancā koned Zend-Avesta revā Koned mūbedān-rā ber-ān ber gevā ²²⁸	Çünkü Goştāsb İsfendiyār'ı bende çeküp kal'aya gönderdi, birkaç günden sonra kendüsi Zāvilstān'a 'azm kıldı ki ol vilāyetüñ ħalkına âteş-perestlerüñ âyînini ve erkānını göstere tā andan kendüye âĥiretde şevāb ħāşıl ola. [67a]

Kuramsal Çözümleme: Kaynak metinde Goştasp, Zerdüştlük inancını yaymak ve insanlara *Zend Avesta*'yı ulaştırmak amacıyla Zerdüşť rahipleri ile birlikte Sistan'a gitmektedir. Erek metinde Goştasp'ın ateşperestliği yaymak amacıyla seyahat ettiği tercüme edilmekle beraber, kutsal kitapları *Zend Avesta* kelimesi metinden tamamen çıkartılmıştır. Bununla beraber seyahatin gayesi erek kültürün dinî terminolojisine uygun olarak *ahirette sevap kazanmak* şeklinde açıklanmıştır ki kaynak metinde böyle bir bilgi verilmemektedir. Kaynak metinde seyahat edilen bölgenin Sistan, erek metinde Zâvilistan olması muhtemelen nüsha farkından ileri gelen bir farktır. Tercüme yönünden değerlendirildiğinde eksiltme uygulaması ve yerleştirme yöntemine uygun bir çeviri olduğu görülmektedir.

²²⁸ Mutlak, *Şâhnâme V*, 169. Günler ayları aylar yılları kovaladı; bir gün Goştāsp Hükümdar Sistan'a gitmek üzere yola çıktı; Zend-Avesta'yı oralarda da insanlara ulaştıracak, yaygınlaştıracaktı. Mübedleri de bu işe tanık yapacaktı. (Yıldırım, *Şâhnâme II*, 132.)

Örnek 4:

Kaynak Metin

Ki dār-ı Mesîhā be-genc-i şomāst

Çu bīnīd dānīd goftār-ı rāst²²⁹

Erek Metin

Bizüm Hāzret-i ‘Îsâ’nuñ beşiği ki bunca

zamānlar geçmişdür, sizūñ hāzīneñüzde
kalmışdur...[353a-353b]

Kuramsal Çözümleme: Rum Kayseri ile Hüsrev-i Perviz’in mektuplaşmasından kısa bir bölüm olan yukarıdaki örnekte Kayser, Hristiyan inancına göre Hz. Îsâ’nın gerildiği çarmihın Hüsrev’in hazineleri arasında olduğunu söylemektedir. Mütercim kaynak metinde geçen *Îsâ’nın çarmihı* ifadesi yerine *Hazret-i Îsâ’nın beşiği* demeyi tercih etmiştir. Konunun devamında da kaynak metindeki *çarmih* kelimesi *beşik* ile karşılanmıştır. Erek okuyucunun mensup olduğu İslam inancına göre Hz. Îsâ çarmıha gerilmemiştir.²³⁰ Dolayısıyla çarmih ifadesi erek okuyucunun kültür dünyasına uzak bir kullanımdır. Beşik kelimesinin tercih edilmesi ise muhtemelen Kur’an-ı Kerîm’deki bir ayete telmihdir. Nitekim Meryem Sûresi’nin 28 ve 29. ayetleri Hz. Îsâ’nın beşikteyken konuştuğunu haber vermektedir.²³¹ O halde Müslüman erek okurun anlam dünyasında *çarmih* yerine *beşik* ifadesinin kullanımı daha rahat karşılık bulacaktır. Mütercimin çeviride kullandığı yöntem kelimeyi kültürel eşdeğeri ile karşılama uygulaması ve yerlileştirme stratejisine uygun görünmektedir.

Örnek 5:

Bu örnek, kaynak metinde uzun bir bölümü ihtiva ettiğinden tamamı yazılmayıp özetlenecektir. Firdevsî’nin Pehlevî bir hikâyeciden rivayetle anlattığı bu bölümde Hindistan’da yaşayan Keyd adında bir hükümdarın on gece üst üste gördüğü rüyalar ve bu rüyaların Mihran adında zahit bir kişi tarafından yorumlanması aktarılmaktadır.²³² Hikâyeye göre Keyd, gördüğü rüyaları tabir etmesi için önce bilge kişileri saraya davet eder fakat bu kişiler hükümdarın rüyasını yorumlamakta aciz kalırlar. İçlerinden birisi hükümdara, rüyalarını yorumlayabilecek bilgelikte olup şehirden uzak münzevi bir hayat yaşayan Mihran adında zahit bir kişiden bahseder. Bunun

²²⁹ Mutlak, *Şâhnâme VIII*, 251. Mesih’in haçı sizin hazinenizde, bakarsanız benim haklı olduğumu görürsünüz. (Yıldırım, *Şâhnâme II*, 1139.)

²³⁰ “Allah elçisi Meryem oğlu îsâ Mesîh’i öldürdük” demeleri yüzünden... Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler; (başkası ona benzer kılındığı için) şüphe içine düşürüldüler. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bu konuda tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmemişlerdir. (en-Nîsa 4/157)

²³¹ Bunun üzerine Meryem çocuğu işaret etti. “Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?” dediler. Cevabı çocuk verdi: “Ben Allah’ın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. (Meryem 19/28-29)

²³² Mutlak, *Şâhnâme VI*, 11.

üzerine hükümdar bu kişiyi bulur ve ona gördüğü rüyaları anlatır. Hükümdarın rüyalarını dinleyen Mihran, on rüyayı da yorumlar ve hükümdara bazı tavsiyelerde bulunur. Bu bölümün tercüme yönünden değerlendirilmesine geçmeden önce kaynak metinde yer almayan altıncı gecenin rüya yorumunun Türkçe tercümede yer aldığını belirtmek yerinde olacaktır. Nimet Yıldırım eserin ikinci cildinin tercümesinde, bilinen *Şehnâme* nüshalarının hiçbirinde altıncı gece görülen rüyanın tabirine dair bir şey olmadığı şeklinde not düşmüştür.²³³ Şayet bu kısım kaynak eserde mevcut fakat zamanla kaybolmuş bir bölümse çalışmaya konu olan tercüme kayıp bölümü içermektedir.²³⁴

Tercüme yönünden değerlendirilecek kısım üçüncü gece görülen rüyanın tabiridir. Kaynak metne göre Keyd, rüyasında dört kişinin beyaz renkte ince bir kumaşı var güçleriyle çekiştirdiklerini görür. Bu çekiştirmeye rağmen ne kumaş parçalanır ne de bu dört kişi kumaşı çekiştirmekten usanır. Kaynak metinde Mihran bu rüyayı yorumlarken önce Yezdan'ın dinini yaymak için Arabistan'dan güzel huylu bir kimse gelecek der. Kumaşı çekiştiren dört kişiden birini ateşi kutsayan dihkan, diğerini Hz. Musa, üçüncü kişiyi Hz. İsa ve dördüncü kişiyi iyilik dinini getirecek kişi olarak tabir eder. Firdevsî'nin ismini vermediği ateşi kutsayan ve elinde her zaman bersem tutan yaşlı dihkan şeklinde tasvir edilen kişi muhtemelen Zerdüş'tür. Yine isim verilmeden Arabistan'dan gelecek temiz huylu, iyilik dinini getirecek şeklinde tanımlanan dördüncü kişinin de Hz. Muhammed olduğu anlaşılmaktadır. Mihran'a göre ince kumaş Yezdan'ın dinidir ve bu dört kişi onu korumak için kendilerine çekip durmaktadırlar. Böylece dini korumak için başlatılan mücadele sonunda birbirlerinin düşmanı olurlar. Mihran, üçüncü gecenin rüyasını bu şekilde tabir ettikten sonra dördüncü gecenin rüyasını yorumlamaya başlar ve kaynak metin bu şekilde devam eder.

Bu bölüm tercümede, kaynak metinde olduğundan farklı bir şekilde çevrilmiştir. Mütercim hem rüyayı hem de tabirini değiştirmiştir. Erek metinde dört kişi tarafından çekiştirilen nesne beyaz kumaş yerine beyaz gömlek şeklinde tercüme edilmiştir. Metne göre dört kişi beyaz bir gömleği dört bir tarafından çekiştirir, ne gömlek yırtılır ne de birisi gömleği alabilir. Derken beşinci kişi çıkagelir, gömleği alır ve onu çekiştiren dört kişinin her birine gömlekten bir parça verir.²³⁵ Erek metne bu şekilde taşınan rüyanın yorumu da kaynak metinde olduğundan farklıdır. Çekiştirilen gömlek kaynak metinde olduğu gibi Allah'ın dinidir. Fakat çekiştiren kişiler kaynak metinde olduğu gibi bir dini temsil eden peygamberler değil, o dine tabi olan kimseler

²³³ Yıldırım, *Şahnâme* II, 364.

²³⁴ Bknz: Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 186a.

²³⁵ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 185a.

şeklinde yorumlanmıştır. Erek metne göre bu dört topluluktan biri güneşe tapan Cemşîdiler, diğeri ateşe tapan Mecusiler, kalan ikisi Yahudiler ve Hristiyanlardır. Mütercim, kavganın bu dört taraf arasında olduğunu ve ahir zamanda gelecek hak dinin bu dinleri nesh edeceğini söyledikten sonra o kişiye inanların kurtuluşa ereceğini söyleyerek diğer gecenin rüyasıyla tercümeyle devam etmektedir.²³⁶

Bu bölüm kaynak ve erek metnin mukayesesinde iki metin arasındaki farkı belirgin şekilde gösteren örneklerden biridir. Kaynak metinde peygamberlerin ismi zikredilerek birbirleriyle çekiştikleri ve sonunda düşman oldukları açıkça ifade edilirken erek metinde söz konusu hikâyeye bir rüyada geçiyor olsa bile hassasiyet gösterilmesi ilgi çekicidir. Diğer taraftan mütercimin bu tavrı İslam anlayışına daha uygundur. Nitekim, Yunus sûresinin 72. ayetinde Hz. Nuh “bana Müslümanlardan olmam emrolundu” demektedir, Bakara sûresi 131-132. ayetlerde Hz. İbrahim ve Hz. Yakub, oğullarına hitaben “Allah sizin için bu dini seçti, o halde sadece Müslümanlar olarak ölünüz” tavsiyesinde bulunmakta, Benî İsrâil peygamberleri, İslam kelimesiyle aynı kökten gelen isim ve fiillerle Allah’a teslim olmuş kişiler şeklinde anılmakta²³⁷ son olarak Hz. Muhammed’in de Müslüman olduğu ifade edilmektedir.²³⁸ “Dolayısıyla Allah katında yegâne din İslam’dır ve Hz. Adem’den son peygambere kadar devam eden vahiy geleneğinde bütün peygamberlerin getirdiği dinin özünü İslam yani Allah’a teslimiyet kavramı oluşturmaktadır.”²³⁹ O halde peygamberlerin birbirine düşman olması İslam’a uygun bir bakış açısı değildir. Fakat peygamberlere tabi olan insanların zamanla aralarında ihtilaflar doğabilir ve düşmanlıklar yaşanabilir. Tercümede peygamberler bu kavganın dışında tutularak söz konusu kısım İslam anlayışına uygun şekilde değiştirilmiştir. Her ikisi de İslam medeniyeti dairesinde yazılan söz konusu metinlerde görülen bu farklar dikkat çekicidir. Şu halde söz konusu bölümler özelinde, dinî meselelerde Türk İslam kültüründen neşet etmiş mütercimin, Fars İslam kültüründe yetişmiş Firdevsî’den daha ihtiyatlı olduğu fark edilmektedir. Tercüme yönünden değerlendirildiğinde, kaynak metnin erek okuyucunun dinî hassasiyetlerine uygun şekilde değiştirilerek çevrilmesi yerlileştirme stratejisine uygun görünmektedir.

Yukarıda verilen örneklerin tamamında uygulanan tercüme yönteminin Newmark’ın erek metin odaklı stratejisinin uyarlama metodu ve Venuti’nin yerlileştirme stratejisi kuramına uygun olduğunu söylemek mümkündür. Eser tercüme edilirken kaynak metin odaklı değil erek metin

²³⁶ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 186a.

²³⁷ el-Mâide 5/44.

²³⁸ el-En’âm 6/14, el-Mü’min 40/66.

²³⁹ Ömer Faruk Harman, “İslam”, *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2001).
<https://islamansiklopedisi.org.tr/islam#2-vahiy-gelenegi-icinde-islam>.

odaklı bir yaklaşımın benimsendiği, erek kültür okuyucusunun kültürel değerlerine yabancı gelecek öğelerin metinden çıkartıldığı, bazı yerlerde metinden çıkartılan bölümlere erek kültürün kültürel kodlarına uygun ifadeler eklendiği ve böylece erek kültürün okuyucu kitlesinin rahatlıkla benimseyeceği bir tercüme yapıldığı görülmektedir. Benimsenen bu yaklaşım, metnin kalan kısımlarında da benzer şekilde devam etmektedir. Örneklerde gösterildiği üzere *Şehnâme*'nin birçok yerinde kadim İran geleneğinde önemli bir yeri olan *Zend Avesta*'dan bahsedildiğini görmek mümkündür. Kaynak metindeki bu bölümler çalışmaya konu olan tercümenin 332a, 341b sayfaları dışında tutarlı bir şekilde ya tamamen değiştirilmiş ya da metne dahil edilmemiştir. Benzer şekilde 7. örnekte değinilen *Sede Bayramı* da metnin tamamında tercümenin dışında bırakılmış, buna mukabil *Nevruz* kelimesi aynen aktarılmıştır. Bu örnekler, mütercimın tercümeğe başlamadan önce kaynak metni iyice tahlil etmiş, çeviri sırasında karşılaşacağı güçlükleri düşünerek bir hazırlık yapmış, bir anlamda çeviri amaçlı metin çözümlemesi yapmış olabileceği izlenimini vermektedir. Diğer taraftan mütercimın tercüme için kullandığı kaynak metne ait nüshada söz konusu farkların var olması da imkan dahilindedir.

3.5. METİNDEN EKSİLTİLEN VE METNE EKLENEN BÖLÜMLER

3.5.1. Metinden Eksiltelen Bölümler

Kaynak metin ve erek metin mukayese edildiğinde bazı bölümlerin erek metinden çıkartıldığı görülmektedir. Örneğin kaynak metinde Peşûten'in İsfendiyyar'ın tabutunu Goştâsp'ın huzuruna getirdiği bölümde²⁴⁰ yaşanan matem uzun uzun anlatılırken erek metinde mütercim "Bu arada söz çok lâkîn takrîre yaramaz."²⁴¹ diyerek bu bölümleri metinden çıkartmıştır. Yine kaynak metinde yer alan Rüstem ile Şeğad hikâyesi²⁴² uzun bir girişle başlayıp Sultan Mahmud'un övgüsü ve Firdevsî'nin yazdığı bölümler için ödeme beklediği ifadeleri içeriyorken²⁴³ mütercim bu bölümü tercümeden tamamen çıkartmış, doğrudan hikâyeye giriş yapmıştır.²⁴⁴ Mütercim, metnin kalan kısmında da Sultan Mahmud için yazılan bölümleri metinden çıkartmayı tercih etmiştir. Kaynak metinde Dara'nın İskender'e yazdığı mektup²⁴⁵, İskender'in Habeş'e ve yumuşak ayaklılar ülkesine gittiği bölümler²⁴⁶ erek metne dahil edilmemiştir. İskender'in

²⁴⁰ Mutlak, *Şâhnâme V*, 426-432.

²⁴¹ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 112a.

²⁴² Mutlak, *Şâhnâme V*, 439-441.

²⁴³ Yıldırım, *Şâhnâme II*, 270-271-272.

²⁴⁴ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 113b.

²⁴⁵ Mutlak, *Şâhnâme V*, 549.

²⁴⁶ Mutlak, *Şâhnâme VI*, 80-81.

ölümünden sonra gelen Firdevsî'nin yaşlılıktan şikayet ettiği bölüm²⁴⁷ ve Sultan Mahmud'un övgüsü²⁴⁸ erek metinden çıkartılmış yerine *Hâtîme-i Dâsitân-ı İskender* başlığı ile II. Osman'ın övgüsünün yer aldığı bir hatime getirilmiştir.²⁴⁹ Kaynak metindeki *Kelile ve Dimne* adlı eserin Hindistan'dan İran'a nasıl ulaştığını anlatan hikâye²⁵⁰ de erek metinden tamamen çıkartılmıştır. Benzer şekilde Nuşinrevân'ın fermanının olduğu bölüm²⁵¹ ve aynı hükümdarın oğlu Hürmüzd'e yazdığı ferman²⁵² erek metne dahil edilmemiştir. Hüsrev Pervîz ile Behrâm-ı Çubîne'nin birbirlerine ulaştıkları bölüm²⁵³, Gordiyye'nin kardeşi Behrâm'a öğüt verdiği bölüm²⁵⁴ ve Rumluların büyü ile İranlıları sınıdığı bölüm²⁵⁵ erek metinden çıkartılan bölümler arasındadır. Horrad Borzîn'in Hintlilerin dini hakkında bilgi verdiği bölüm²⁵⁶ de tercümeyle dahil edilmemiştir.

Kaynak metinde Firdevsî, *Hüsrev Perviz ve Şirin* hikâyesine geçmeden önce *Şehnâme*'yi yazma sürecinden ve kıskanç birisinin kendisini Sultan Mahmud'un nazarında değersizleştirdiğinden bahseder²⁵⁷. Mütercim bu bölümü de erek metne dahil etmeden doğrudan *Hüsrev Pervîz ve Şirin* hikâyesine giriş yapmaktadır. Hüsrev'in takdis tahtını²⁵⁸ ve Eyvan-ı Medâin'i yaptırdığı bölümler²⁵⁹ de tercüme edilmemiştir. Aynı şekilde sanatçı Barbed'in hikâyesi²⁶⁰ de tercüme edilmemiş, bu hikâyeden sonra gelen Barbed'in Hüsrev için ağıt yaktığı bölüm de muhtemelen metin içi tutarlılığı sağlamak adına erek metinden çıkartılmıştır.

Tercümenin bazı bölümlerinde kaynak metinden eksiltmeler yapıldığı ima ediliyorken bazı bölümlerde neden böyle bir yola gidildiğine dair kısa açıklamalar yapılmaktadır. Bu bölümlerden biri kaynak metinde Mani'nin peygamberlik iddiasında bulunduğu bölümdür²⁶¹. *Şehnâme*'ye göre Mani, Şapûr'un hükümdarlığı döneminde Çin'den gelmiş, hitabet yeteneği kuvvetli bir kimsedir. Hükümdar Şapûr'un huzuruna çıkan Mani, dinini yaygınlaştırmak konusunda destek ister. Buna kızan ve inançlarına dair şüpheye düşen Şapûr, mübedleri

²⁴⁷ Mutlak, *Şâhnâme VI*, 133.

²⁴⁸ Mutlak, *Şâhnâme VI*, 135.

²⁴⁹ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 210b.

²⁵⁰ Mutlak, *Şâhnâme VII*, 361.

²⁵¹ Mutlak, *Şâhnâme VII*, 389.

²⁵² Mutlak, *Şâhnâme VII*, 456.

²⁵³ Mutlak, *Şâhnâme VIII*, 12.

²⁵⁴ Mutlak, *Şâhnâme VIII*, 35.

²⁵⁵ Mutlak, *Şâhnâme VIII*, 105.

²⁵⁶ Mutlak, *Şâhnâme VIII*, 110.

²⁵⁷ Mutlak, *Şâhnâme VIII*, 259.

²⁵⁸ Mutlak, *Şâhnâme VIII*, 272.

²⁵⁹ Mutlak, *Şâhnâme VIII*, 288.

²⁶⁰ Mutlak, *Şâhnâme VIII*, 281.

²⁶¹ Mutlak, *Şâhnâme VI*, 334.

huzuruna çağırır ve Mani ile mübedler arasında bir sohbet başlar. Mani dini ve Zerdüştlük üzerine olan bu konuşma tercümeyle birkaç cümle ile aktarılmıştır. Fakat mütercim “Mānī anuñ sözine cevāb virmekde ‘āciz qaldı, ne tafşıl olına.”²⁶² ifadesiyle aslında konunun daha uzun olduğuna fakat kendisinin bu kadarını söylemekle yetindiğine işaret etmektedir. Benzer bir durum kaynak metinde İskender’in ölümünün ardından hekimlerin yas tuttuğu bölümde²⁶³ de görülmektedir. Kaynak metinde genişçe yer verilen yas sahnesi erek metinden çıkartılmış; “Eger bu maḥâlde olan muşîbet-nāme şerḥ ü beyān olunursa qalbe elem ve derūna ḡam virür.”²⁶⁴ ifadesiyle okuyucuyu sıkmamak için bu bölümün metne dahil edilmediği ifade edilmiştir.

Kaynak metindeki Nuşîrevân hikâyesinin²⁶⁵ erek metne aktarımında da aynı tutum görülmektedir. Mütercim bu bölümde “Eger dāsītān-ı Nūşîrevān mufaşşal taḥrîr olunursa bir mücellled kitāb olur ammā biz bu mufaşşaldan güzîde kılduḡ.”²⁶⁶ diyerek tercümeyle başlamadan önce hangi bölümleri çevireceğine dair bir analiz yaptığına da işaret etmiş olmaktadır. Devamında söylediği “Ol ki pâdişāhlara layıḡ dāsītāndur ve şehin-şāhlara lâzım olacaḡ kışşadur, anları beyān kılduḡ.”²⁶⁷ ifadesi ise hem erek okuyucu kitlesinin kimler olduğuna hem de mütercimin kaynak metni hangi kıstaslara göre analiz ettiğine işaret etmektedir. Başka bir bölümde geçen “Erdeşîr’üñ pend ü naşîḥati ḥadden efzûn ve ‘āḡilāne sözleri ‘adedden bîründür ammā biz bu maḥâlde ihtîşār idüp ancaḡ pâdişāhlara lâzım olanları taḥrîr kılduḡ. ‘Āḡil olanlara bu miḡdār daḡı kifāyet ider.”²⁶⁸ şeklindeki ifade de çevirinin padişahlar için yapıldığına ve bazı bölümlerin ayrıntıya girilmeden tercüme edildiğine işaret etmektedir.

Kaynak metinde satranç oyununun nasıl ortaya çıktığının anlatıldığı bölüm²⁶⁹ de erek metne ihtisâren taşınmıştır. Mütercim bu bölümde Firdevsî’yi de eleştirerek kendisinin çok tafsilatlı yazdığını fakat buna gerek olmadığını belirtmektedir. Ona göre; “Keşret-i kelāmdan ihtîşār her vech-ile evlādur. Ḥuşûşa ki maḡşûd ne idüḡi az söz ile ma‘lûm ola, andan yeg olmaz.”²⁷⁰ Bu ifade, tercümede bazı bölümlerin detaya inmeden, ana hatlarıyla anlatılmasının nedenini açık bir şekilde göstermektedir. Mütercime göre konuyu uzatmadan, manayı az söz ile ifade etmek daha muteber bir üsluptur.

²⁶² Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 234b.

²⁶³ Mutlak, *Şâhnâme VI*, 125.

²⁶⁴ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 210b.

²⁶⁵ Mutlak, *Şâhnâme VII*, 87.

²⁶⁶ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 271a.

²⁶⁷ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 271a.

²⁶⁸ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 226b.

²⁶⁹ Mutlak, *Şâhnâme VII*, 304.

²⁷⁰ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 295a.

Bazı bölümlerde ise kaynak metinden herhangi bir eksiltme yapıldığına dair bir işaret ya da izah olmadan eksiltmeler yapıldığı görülmektedir. Mütercim bu eksiltmeleri tercümenin akışını bozmadan yapabilmektedir. Bu nedenle kaynak metne vakıf olmayan bir okur erek metin üzerinde yapılan bu değişiklikleri fark etmeyecektir.

3.5.2. Metne Eklenen Bölümler

Erek metnin tamamı incelendiğinde kaynak metne eklenen bölümlerin, kaynak metinden eksiltelen bölümlerden daha az olduğu görülmektedir. Bu bölümler büyük oranda birkaç satırlık kısa içeriklere sahiptir. Örneğin Behmen'in ölümüne dair kaynak metindeki hikâye²⁷¹ yakalandığı hastalıktan kurtulamayıp öldüğünden ibarettir. Erek metinde ise Behmen'in ölümüyle ilgili iki rivayet olduğundan bahsedilip ikisine de yer verilmektedir. Bu rivayetlerden biri, kaynak metinde olduğu gibi Behmen'in hastalık nedeniyle öldüğü versiyondur. Diğer rivayete göre ise Behmen ejderha ile savaşırken ölmüştür. Mütercim her iki rivayeti de naklettikten sonra "Bu üslûb üzre üstâdlar Behmen'ün vefâtın iki vech-ile yazmışlar. İkisi dahı bu kitâbda derc olunup tafşîl ile nakl olındı."²⁷² şeklinde not düşmektedir.

Benzer bir durum Humây-ı Çehrzâd hikâyesinin aktarıldığı bölümde de görülmektedir. Kaynak metinde Behmen'in ölümünden sonra yerine kızı ve aynı zamanda karısı olan Humây-ı Çehrzâd geçer. Humây'ın iktidarlığı sırasında yaşanan olayların anlatıldığı bölüm hükümdarın kurduğu yeni düzenle başlamaktadır²⁷³. Oldukça kısa olan bu girişte Humây'ın, ordusundaki bütün savaşçılara yükler dolusu hediyeler verdiğinden bahsedilmekte, devamında oğlu Dârâb ile olan hikâyeye geçiş yapılmaktadır. Erek metinde ise kaynak metinde kısaca değinilen bu husus genişletilerek aktarılmaktadır. Metne göre Humây, babası Behmen'in haksızlık ettiği Rüstem ve karısı Rudâbe'den özür dileyerek daha önce el konulan mal varlıklarını eksiksiz şekilde iade eder. Yaklaşık yarım sayfa devam eden bu bölümden sonra kaynak metinde olduğu gibi Dârâb hikâyesine geçilir.²⁷⁴

3.5.3. Behrâm-ı Gûr ve Âzâde Hikâyesi

Kaynak metne yapılan eklemeler içinde Behrâm-ı Gûr ve cariyesi Âzâde arasında geçen bir hadisenin konu edildiği hikaye²⁷⁵ dikkat çekicidir. Hikâyeye geçmeden önce incelemeye dair izah edilmesi gereken bir husustan bahsetmek yerinde olacaktır. Daha önce bahsedilen örneklerde olduğu gibi bu hikayenin mukayesesi de kaynak metin ve erek metin üzerinden

²⁷¹ Mutlak, *Şâhnâme* V, 484.

²⁷² Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 170b.

²⁷³ Mutlak, *Şâhnâme* V, 488.

²⁷⁴ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 171a-171b.

²⁷⁵ Mutlak, *Şâhnâme* VI, 373.

yapılmıştır. Fakat söz konusu hikaye kaynak metinde 33 beyit olup uzun bir bölümü kapladığı için Farsça metin çalışmaya taşınmamış, bunun yerine daha az yer tutan kaynak metnin günümüz Türkçesine yapılan tercümesine yer verilmiştir. Erek metne ilave edilen bölümler içinde farklı bir yeri olan bu hikayenin, mütercimmin kullandığı kaynaklara ulaşılmasında önemli bir rolü olmuştur. Bu konuya söz konusu hikayenin kaynak metin ve erek metinde nasıl yer aldığı gösterildikten sonra genişçe yer verilecektir.

Kaynak metne göre söz konusu hikaye, Behrâm'ın çeng çalmayı bilen, en sevdiği cariyesi Âzâde ile birlikte ava gitmesiyle başlar. Erek metne dair önemli işaretler taşıyan hikayenin devamı şöyledir:

“Bir anda karşılarına genç bir çift ceylan çıktı. Delikanlı Azade’ye şöyle dedi: ‘Ey ay yüzlü ben yayı gerip oku da tam ağzına verdiğimde, hangi ceylanı okla vurmamı istersin? Baksana dişisi genç ve eşi yaşlı.’ Azade şöyle dedi: ‘Ey aslan yapılı delikanlı! İnsanlar ceylanlarla savaştırmaz! O dişi ceylanı okunla erkek yap, dişi ceylanı senin okunla erkek arkadaş gibi yaşlı bir erkeğe dönüştür. Sonra da deveyi hızla hareket ettir; ceylan senin elinden kaçmaya çabalarsa, o zaman yayınla toprak mermilerinden at, gidip kulağına girsin, acıyan kulağını sırtına koysun. Sonra da ayağını sırtına doğru kaldırıp kulağını kaşımaya başlayınca, okunla başını, ayağını ve sırtını birbirine dik; eğer benim sana evreni ışılatan kişi dememi istiyorsan bunu yap!’ Behrâm-i Gûr, yayını gerip okunu taktı ve o sessiz sedasız çölde heyecanları doruğa çıkardı. Okluğunda iki başlı bir oku vardı. Avlakta, çölde avlanmak için onu hep yanında taşırdı. Tam o anda ceylan kaçmaya başladı. Kumandan o erkek ceylanın boynuzlarını iki uçlu okuyla vurup başından alıverdi. Onu izleyen cariyeye şaşkınlıklar içerisinde kaldı. Derken erkek ceylan dişiye dönüşmüş oldu; başındaki kara boynuzlar yok oluverdi. Usta avcı Behrâm, hemen onun kafasındaki iki boynuz yerine iki okunu saplayarak başında iki oku iki boynuz yerine koydu. Ceylanın her tarafı yakut kırmızısı kana bulandı. Sonra da deveyi eşinin üzerine sürdü. Ardından da yayıyla toprak mermilerini onun üzerine fırlattı. Birisi gidip ceylanın kulağına girdi. Behrâm yaptığı işi ve başarısını çok beğendi. Beğenilecek bir iş yapmıştı da. Hemen ceylan kulağını kaşımaya başladı. Büyücü gibi ok fırlatan Behrâm yeniden okunu taktı ve yaygını gerdi. Başını, kulağını okunu saplayarak sırtına dikti. Ancak ceylanın başına gelenlerden dolayı Azade’nin yüreği yanıp yakıldı. Onun bu halini gören Behrâm, ‘Baksana neyin var senin?’ diye sorunca Azade gözlerinden sanki ırmak gibi yaş akıtmaya başladı. Sonra da hükümdara, ‘Bu senin yaptığın adamlık ve yiğitlik değil ki?! Sen adam değilsin. Bir delisin sen!’ dedi. Birden Behrâm elini atıp onu eyerin üzerinden çekerek baş aşağı yerlere fırlattı. Deveyi de ay yüzlü güzelin üzerine sürdü. Onun tenini ve çengini kanlara buladı. Sonra da kendisine dönerek, ‘Ey akılsız çeng çalan cariyeye! Neden böylesine bir yenilgiyi başımıza getirdin?! Eğer ok atmada yeteneksiz olsaydım, güçsüz olsaydım, neredeyse attığım bu oklarla soyuma karşı mahcup olacaktım!’ dedi. Sonunda cariyeye devenin ayakları altında acıyla can verdi. Behrâm da ondan sonra avlağa gittiğinde beraberinde asla cariyeye götürmedi.”²⁷⁶

Yukarıdaki bölümde Behrâm'ın Âzâde ile birlikte avlanmaya gitmesi üzerine gelişen olaylar anlatılmaktadır. Behrâm'ın cariyesi ile ava çıkması, ceylanların cariyenin istediği şekilde avlanması, buna rağmen Âzâde'nin memnun olmaması üzerine Behrâm tarafından öldürülmesiyle sonuçlanan olaylar zinciri müstakil bir hikaye gibi görülmektedir. Bu hikayeden

²⁷⁶ Yıldırım, *Şahnâme II*, 583-584.

sonra kaynak metin, Behrâm'ın diğer av maceralarıyla devam etmektedir. Aynı hikaye Medhî tarafından yapılan tercümede farklı şekilde yer almaktadır:

“[237a] Tağda şikâr ider-iken nâ-gâh iki çift âhû gördiler. Behrâm gelüp Âzâde'ye eyitdi: 'Ey nigâr! Şol âhûlaruñ biri erkek ve biri dişidür. Kankısın dilersin ki oğ ile urayın?' didi. Âzâde eyitdi: 'Ey şîr-i dilîr! Âhûyı urmağ erlik degüldür. Hünerüñ var ise oğ-ıla urup erkek âhûyı dişî ve dişî âhûyı erkek eyle ve bir oğ-ıla dahî birisinüñ ayağını başına mihla.' didi. Behrâm yayını eline alup tîr-keşden iki çatal demrenlü bir oğ çıkardı, ol erkek âhûya atdı. Şöyle urdı ki demren boynuzlarını kesdi, ol erkek âhû şahsuz kalınca dişî âhûya döndi, cāriye hayrân kaldı. Andan Behrâm ol dişî âhûnuñ boynuzu yirine iki oğ atdı, hemân boynuzı beñzedi, dişî âhû erkege döndi. Andan ol bir çiftüñ dahî katına geldi, gâfil otlar iken kemân-göreyi eline aldı ve bir taşla birini kulağında[n] urdı. [237b] Âhûnuñ kulağı acıdı, ayağı-y-ıla kulağını kaşımağa başladı. Ol kulağın kaşur iken Behrâm aña bir oğ urdı, âhûnuñ ayağını ve kulağını ve başını bir araya mihladı. Âzâde anı göricek eyitdi: 'Şāhā! Bu idmānladur, oğ atmağda hōş idmānuñ var imiş.' didi. Behrām, Âzâde'nüñ bu sözinden incindi, hışm-ıla yire bırağdı, hecîne çignetdi, gövdesini şındurdi: 'Ey nākıs-akl kenîzek! Baña böyle söylemek senüñ ne haddüñ idi?' ve ol arada anı öldi diyü bırağdı, gitti. Ammā Hāk Te'ālā öldürmedügin hışm-ıla kimse öldürmez. Bu cāriyenüñ dāstānı garîbdür, maḥallinde zıkr olına.”²⁷⁷

Erek metinde cariyeye ölmemiş ve hikayenin daha sonra devam edeceği belirtilerek bir anlamda konuya bir virgül konulmuştur. Âzâde'nin ilginç bir hikayesi olduğunu söyleyen mütercim, cariyenin yere düştüğü bölümden Âzâde ile ilgili hikayenin devam ettiği bölüme kadar olan bölüme, kaynak metinde cariyenin ölümünden hemen sonra yer alan Behrâm'ın diğer av hikayelerini yerleştirmiştir. Bu hikayelerden sonra konu yeniden Behrâm ile cariyesinin av hikayesine gelir:

“Bizüm kıssamuz Âzâde-i çengîye geldi. Behrâm ki gür şikâr ider-iken Âzâde'yi hecînden yire urup anı hecîne çignedüp öldi diyü bırağup gitmiş idi. Meger Âzâde'nüñ dahî naşîbi dükemmemiş idi. Behrâm gitdükden soñra 'aklı başına geldi, yirinden kalkup hezâr dürlü miñnet-ile ve ol şınuk gövde ile bir köye geldi. Köy içinde ittîfāk bir devletlü kişiye tuş oldu, eyitdi: 'Ey sa'âdetlü kişi! Baña kerem kıl ve bu köyde bir ev bulıvir ki erüm baña zulm itdi ve çok döğdi.' didi. Ol kişi Âzâde'yi esirgeyüp eyitdi: 'Başum üstine. Eger begenürseñ gel benüm evümde ol. Kaç yıl hâṭruñ dilerse tur.' didi. Âzâde ol kişiniñ evine gelüp derd ü firāk-ıla ol evde olup kaldı ve hâlini kimseye bildürmedi. Meger ol ev ıssınuñ bir şu şıgırı var idi ki cüşsede pîle beñzer idi, ol şığırdan bir buzağı toğdı. Âzâde yirinden turdı, ol buzağuyı kucağına aldı, bir yüksek nerdibān var idi, ol nerdibāndan götürüp tam üstine çıkardı. Her gün ol dil-ārām ol buzağuyı götürüp tama çıkarmağa idmān eyledi. Bunuñ üzerine niçe zamān geçdi, buzağı büyüyüp bir pîle döndi. Her gün yine Âzâde anı kucağına alup ol nerdibāndan tam üstine çıkarur idi. Âzâde'nüñ işi 'āleme yayıldı ve her yerde söylenür idi ki fülān köyde bir ḥatun bir şu şıgırını götürür bir yüksek nerdibāndan tam üstine çıkarur dirler idi. Bir gün Behrām-ı Gūr katında bu hâli ḥikāyet itdiler. Behrām işidüp 'acebe kaldı, gönîlinden eyitdi: 'Nice ola ki bir 'avrat bir şu şıgırını götüre, bir tama çıkara! Anı görmek gerek.' didi. Bir gün turup birkaç hāş ādemleri ile ol köye geldi, Âzâde'nüñ olduğı eve irişdi. Âzâde bir Türk 'avratı şüretinde Behrām'ın katına geldi. Behrām eyitdi: 'Ey hünerlü ḥatun! İşitdüm ki bir şu şıgırını götürüp nerdibāndan tam üstine çıkarur imişsin. Ol hüneri bize göster.' didi. Âzâde yirinden turup ol ejderhā gibi şu şıgırını kucağına alup şahuñ önüne getürdi, bir nerdibāndan tama çıkardı. Behrām bu işi görüp hayrân kaldı, āferîn idüp eyitdi: 'Bu kuvvet ve bu zür pâyende olsun! Dünyāda bu idmānı kimse itmiş degüldür ve idmāna nesne ṭayanmaz.' didi. Hemân Âzâde eyitdi: 'Ey devletlü Şāh-zāde! Ben za'īf cāriyeñ dahî saña idmāndan artuk ne didüm idi ki beni böyle derdlü kılduñ, hışm-[ıla] vücūdumu hecîn ayağına çignetdüñ.' didi. Çünkü Behrām Âzâde'den bu sözi işitdi evvel itdüğü iş ḥāṭırına düşdi, itdügine

²⁷⁷ Medhî, Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II, 237a-237b.

nâdim olup Âzâde'den anuñ 'özrin diledi. Andan Âzâde'yi alup şafâ-y-ıla Münzir katına geldi. Pes, Behrâm Yemen diyârında gâh şayd ü şikâr ve gâ[h] 'ayş u 'işret ile karâr eyleyüp kaldı. [239b-240a]"

Metinde görüldüğü gibi erek metin, kaynak metinden önemli ölçüde farklı bir hikaye sunmaktadır. Kaynak metinde Âzâde'nin ölümü ile son bulan av hikayesi erek metinde cariyenin hayatta kalması üzerine yeni bir kurguyla devam etmektedir. Bir anlamda daha önce virgül konarak yarıda bırakılan konu, yeni bir hikaye ile genişletilerek tercümeyle dahil edilmiştir. Eklenen hikayede Âzâde'nin sığındığı evde yeni doğan bir buzağıyı evin merdivenlerinden taşıyarak son kata çıkarması, bu olayın Behrâm'ın kulağına gitmesi ve bu ilginç hadiseyi görmek için Âzâde'nin olduğu eve gelmesi ve burada karşılaştığı kızın, daha önce öldüğünü zannederek bıraktığı cariye olduğunu anlaması şeklinde devam eden olaylar zinciri tamamıyla kaynak metinden beslenerek geliştirilmiş bir kurguya benzememektedir.

Bu noktada erek metin ve mütercime dair giderilmesi elzem bazı soru işaretleri oluşmaktadır. Bunlardan biri mezkûr hikayenin mütercimnin kurgusu olup olmadığıdır. Şayet hikaye mütercime aitse neden Behrâm ve Âzâde hikayesi seçilmiştir? Mütercime ait değil ise hangi kaynaktan alınmıştır? En önemlisi mütercimnin tercümeyle yaparken istifade ettiği Şehnâme nüshasında bu hikaye yer almakta mıdır? Bir diğer önemli soru da Medhî'den önce yapılmış Türkçe tercümelerde bu hikayenin nasıl tercüme edildiğidir. Bu soruyu sormaktaki maksadımız hem mütercimnin kullandığı kaynakları tespit edebilmek hem de diğer tercümelerden bağımsız bir tercüme stratejisi olup olmadığını anlamaya çalışmaktır. Devam eden bölüm bu sorular üzerinde şekillenmektedir.

3.5.4. Diğer Türkçe Tercümelerde Behrâm-ı Gûr ve Âzâde Hikâyesi

Daha önce ilgili başlıkta Osmanlı dönemindeki Şehnâme tercümelerine değinilmiş, eserin II. Murad döneminden Medhî'nin yaşadığı döneme kadar yapılan tercümelerinden bahsedilmişti. Bu bölümde söz konusu tercümeler, Behrâm-ı Gûr ve Âzâde hikayesi bağlamında incelenmiş ve sorumuzun cevabı bir ölçüde ortaya çıkmıştır.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi 1116-1518 numaralı mütercimi bilinmeyen mensur Şehnâme tercümesi: 1450-1451 istinsah tarihli, birbirinin devamı olan bu tercümedeki Behrâm-ı Gûr ve Âzâde hikayesi Medhî'nin tercümesi ile örtüşmektedir.

Şerîfî-i Âmîdî tarafından yapılan manzum tercüme: Şehnâme'nin tam bir çevirisi olan bu tercümedeki Behrâm-ı Gûr ve Âzâde hikayesi bazı farklar olmakla birlikte Medhî'nin tercümesiyle örtüşmektedir.

Adnan Ötüken Ötüken İl Halk Kütüphanesi 2070 numarada bulunan Derviş Osman’a ait Şehnâme tercümesi: Bu nüsha muhtemelen birkaç cilt halinde tercüme edilmiş bir Şehnâme’nin ilk cildir. Söz konusu hikâye eserin bu cildinde bulunmamakla birlikte devam eden ciltlerde yer alma ihtimali vardır. Bu tercümenin başka bir nüshası kabul edilen Millet Kütüphanesi, Ali Emiri 268 numaradaki nüshada bahsi geçen bölüme rastlanmamıştır.

Millet Kütüphanesi, Ali Emiri 270 numarada bulunan Eyyubî’ye nispet edilen Şehnâme tercümesi: Bu tercümede mezkûr hikaye kaynak metin ile örtüşmektedir.

Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa 370 numarada bulunan Eyyubî’ye nispet edilen mensur Şehnâme tercümesi: Sadık Yazar tarafından ortaya çıkarılan bu tercümede kaynak metnin özet olarak tercüme edildiği görülmüş, Behrâm ve Âzâde hikayesine rastlanmamıştır.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 6131-6132-6133 numarada bulunan mütercimi belirsiz mensur Şehnâme tercümesi: Derviş Mustafa tarafından istinsah edilen bu tercüme muhtemelen birkaç cilt halinde olup mevcut nüshalarda Behrâm ve Âzâde hikayesinin yer aldığı bölüm bulunmamaktadır. TY 6133 numaralı son cilt, Dârâb’ın hükümdarlığı bölümü ile sona ermektedir. Behrâm ve Âzâde hikayesi bu bölümden çok daha sonra yer almaktadır. Bu nedenle söz konusu tercümede mezkûr hikayenin olup olmadığı hususu belirsizdir.

Bu bilgiler ışığında Şehnâme’nin bilinen ilk Türkçe tercümesi olan II. Murad dönemine ait TSMK 1116-1518 numaralı mütercimi belirsiz mensur tercümenin, söz konusu hikaye bağlamında Medhî’nin tercümesi ile neredeyse birebir örtüştüğü, bazı farklarla birlikte Şerîfi tarafından yapılan manzum tercümenin de Medhî’nin tercümesi ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Mustafa Kuğu tarafından hazırlanan doktora çalışmasından aynen aktarılan TSMK 1518 numaralı tercümede Behrâm ve Âzâde hikayesi şöyle geçmektedir:

“Tağda şikâr ederken nâgâh iki çift geyik gördiler. Behrâm gülüp Âzâde’ye eytdi: ‘Ëy nigâr şol geyiklerüñ birisi erkek (18) ve birisi dişidür. Kañsın dilersin ki okıla uram?’ dedi. Âzâde eytdi: ‘Ëy şîr-merd geyigi urmak erlik degüldür. Hünerüñ varısa (19) okıla ur ve erkek geyigi dişi eyle ve dişisin erkek eyle ve bir okıla dahı birisinüñ ayağın başına mihla.’ dedi. (20) Behrâm yayın ele alup terkeşden iki çatal demrenlü bir ok çıkardı. Ol erkek geyigi atdı. Şöyle urdı ki demren (21) boynuzların kesdi ol erkek geyik hemân dişi geyige döndi. Cârîye hayrân kaldı. Andan ol dişi geyigüñ boynuzu (22) yerine iki ok urdı ol iki ok hemân boynuzı beñzedi dişi geyik érkege döndi. Andan ol bir çiftüñ dahı katına (23) geldi. Gâfil otlariken kemân-göre[yi] eline aldı. Bir taşıla birini kulağında urdı. Geyigüñ kulağı acıdı ve dahı ayağıla kulağını (24) kaşımağa başladı. Ol kulağın kaşırken yayın eline aldı bir okıla urdı ayağın ve kulağın başın bir araya mihladı. (25) Âzâde anı göricek eytdi: ‘Şâha bu idmânıladur. Ok atmakta hoş idmânıñ varımış.’ dedi. Behrâm Âzâde’nüñ(157b) (1) bu sözinden incindi. Hışmıla ol ay yüzliyi yere bıraktı hecine tabanlatdı. Hecîn ayağıyla gövdesin uşatdı ve eytdi: (2) ‘Ëy ‘aklı yok çengî neñe gerek idi ki baya böyle deyesin?’ dedi. Andan şonra şikâra gidecek hiç cârîyeyi alup gitmedi.

Ol Āzāde (3) anı hecīn ayağında öldi dēyü bırağdı, gitdi. Ammā Hāk te ‘ālā öldürmedügin hışmıla kimse öldüremez.”²⁷⁸

Bu bölümden sonra Medhî’nin tercümesinde olduğu gibi araya farklı hikayeler yerleştirilmekte ve daha sonra yeniden aynı hikayeye dönüş yapılmaktadır:

“Ol dem Behrām-ı Gūr şikār ederken Āzāde’yi (12) hecinden yere urup ve anı hecīne tabanlatup öldi, dēyü bırağup gitmişidi. Meger Āzāde’nün rızkı dokunmayup tıururdi. (13) Şāh gitdüğinden şonra ‘aklı başına geldi. Yerinden kalkup hezār dürlü miñnet ile ve ol döğölmiş gevde ile bir köye (14) geldi. Köy içinde ittifāk bir devletlü kişiyē tıuş oldu, eytdi: ‘Ēy sa ‘ādetlü kişi baña kerem kıl, bu köyde bir ev bulı (15) vēr ki erüm baña güc etmişdür ve baña çok ağaç urmuşdur.’ dēdi. Türk eytdi: ‘Başum üstine eger begenürseñ gel benim evümde (16) ol, kaç yıl hātıruñ dilerise tıur.’ dēdi. Āzāde ol kişinün evine gelüp derd ü firākıla ol evde olurdi (17) ve halini kimseye bildürmedi. Meger ol ev issinün bir şu sığırı vardı ki büyüklükde bir pīle beñzerdi. Ol (18) sığırdan bir buzağı tıoğdı. Āzāde revān yerinden tıurdi ol buzağıyı götürdi. Bir yüksek nerdubān (19) varıdı ol nerdubāndan götürüp tam üstine çıkardı. Her gün ol dil-ārām ol buzağıyı götürüp tama çıkarmağı (20) idmān kıldı. Bunun üzerine niçe zamān geçdi az az buzağı büyüyüp bir pīle döndi. Her gün yine āzāde götürüp (21) ol tam üstine çıkarurdi. Āzāde’nün işi ‘āleme yayıldı ve her yerde söylenürdi ki: ‘Fülān yerde bir hātün bir şu sığırını (22) götürüp bir yüksek nerdubāndan tam üstine çıkarur.’ dērlerdi. Behrām-ı Gūr katında dañı bu hālī hikāyet ētdiler. Behrām eşidüp (23) ‘acebe kıldı. Göñlinde eytdi: ‘Nice ola ki bir ‘avrat bir şu sığırını götürē bir tama çıkara. Anı görmek.’ dēdi. Bir gün tıurup (24) bir kaç hāş ādemleriyle ol köye geldi. Bir yerde konup ol dil-ārāmı katına okudı. Eytdi ki: ‘Ēy hüner issi nigār, eşitdüm ki (25) bir şu sığırın götürüp nerdubāndan tam üstine çıkarurmuşsın. Ol hünerünji bize göster.’ dēdi. Dil-ārām revān yerinden tıurup (159a) (1) ol ejderhā gibi şu sığırını şāhuñ öñine getürdi. Tıurup ayağından götürdi nerdubāndan tama çıkardı. Behrām bu işi (2) görüp hayrān kıldı. Nigārına āferīn kılup eytdi ki: ‘Bu kuvvet bu bāzū pāyende olsun. Dünyāda bu idmānı kimse etmiş (3) degüldür.’ dēdi. Şāhzāde eyle dēyecek Āzāde eytdi: ‘Ēy devletlü sa ‘ādetlü şāh, ben za ‘ıfe dañı saña idmāndan artuñ ne (4) dēdümdi ki beni böyle dertlü kılduñ? Hışm ēdüp beni ol tağda horlıgıla koyup gideyduñ.’ dēdi. Çünkü Behrām Āzāde’dan (5) bu sözi eşitdi ol ētdüğü iş hātırına düşdi. ētdüğüne peşimān olup āzādeden anuñ ‘özrin diledi ve ol ay (6) yüzlünün başın kolına aldı. Rüzigāruñ işine hayrān kıldı. Andan Āzāde’yi alup Munzır katına geldi. Munzır Āzāde’yi görüp (7) Allāh’a şükr kıldı. Andan şonra Behrām meydāndan ve şikārdan hıç hālī olmazdı.”²⁷⁹

Görüldüğü gibi hikaye tıpkı Medhî’de olduğu gibi kaynak metinle paralel başlayıp farklı bir sonla devam etmektedir. İncelenen tercümenin 1450-1451 tarihinde, yani Medhî’nin tercümesinden yaklaşık 170 yıl önce istinsah edildiği göz önüne alındığında Medhî’nin TSMK 1518 numaralı tercümeyle görmüş olma ihtimalinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Medhî, istifade ettiği bir tercüme olduğundan bahsetmediği gibi kaynak metni Farsçadan Türkçeye çevirdiğini ifade etmektedir. Medhî’nin beyanını esas alıp mütercim TSMK 1518 numarada yer alan tercümeyle görmediği varsayıldığında 170 yıl arayla yapılmış iki farklı tercümede aynı bölümlerin, aynı kurgu ile değiştirildiği gibi bir sonuç ile karşı karşıya kalınmaktadır. Şu halde iki tercüme arasındaki ilişkiyi belirginleştirmek için söz konusu

²⁷⁸ Mustafa Kuğu, “15. Yüzyıla Ait Şahnâme Tercümesi: Giriş, Metin, Sözlük” (Doktora Tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, 2017) 452-453.

²⁷⁹ Kuğu, “15. Yüzyıla Ait Şahnâme Tercümesi”, 456.

metinlerin mukayese edilmesi elzemdir. Bu konuya çalışmanın devam eden bölümlerinde yeniden değinilecektir.

Daha önce belirtildiği gibi bazı farklar olmakla birlikte Şerîfî tarafından yapılan manzum tercüme ile Medhî tarafından yapılan mensur tercümede Behrâm ve Âzâde hikayesi benzer şekildedir. Şerîfî tarafından yapılan tercümede hikayenin ilgili kısmı 177 beyit tutmaktadır. Çalışmaya, bahsi geçen beyitlerin tamamı yerine, konuyu ana hatlarıyla gösteren 53 beyitlik kısmı dahil edilmiştir. Bu haliyle söz konusu hikaye şöyledir:

“44.146 *Irağdan gördi Behrâm irdi bir gūr*

Dilārām’a didi ben n’eylerem gör

44.147 *Başından kuyruğuna dek niresin*

Dir-iseñ ben vurayım ol arasın

...

44.149 *Didi vur ayağı-y-ıla kulağın*

Ğulağına yamasun oğ ayağın

...

44.152 *Şehün var-ıdı kıvsın bunduğı hem*

Ğulağın bunduğ-ıla urdı ol dem

44.153 *Ğulağ içine irdi batdı bunduğ*

Acıtdı ğulağın dermādenüñ çok

44.154 *Cefā irişdi bunduğdan şikāra*

Diledi ayağı-y-la çıkara

44.155 *Ğulağına ilette çün ayağın*

Vurup mığlar ayağı-la ğulağın

44.156 *Gine şeh-zādenüñ gönli bulandı*

Şenā itmedüğine içi yandı

44.157 *Dilārām oldu anda gine epsem*

Duā eylemedi Behrām’a ol dem

44.158 *Dilārām’a didi didüğüñ urdum*

Nicesi gördüñ āhır dest-bürdüm

...

44.161 *Cevābında didi ol fitne dil-ber*

- Ki şanuram degül müşkil bu işler*
- 44.162 *Bu işlerde şehüñ idmānı çoğdur*
Bir işi bir kişi kim eyleye pür
- 44.163 *Hüner ehli anı saymaz hünerden*
Egerçi yig hüner la'ı ü güherden
...
- 44.165 *Diyicek bu sözi anda Dilārām*
Yüregın oda yağıdı anda Behrām
...
- 44.168 *Didi kırsam bunu hāline epsem*
Yüregüm yandurısar āteş-i ğam
- 44.169 *Eger kânın dökersem bu arada*
Degüldür maşlahat anda ziyāde
- 44.170 *Zen-ile hem-ser olmaz şır-merdān*
Kaçan ʿavratdan er olan alur cān
...
- 44.172 *Var-ıdı şehriyāruñ bir nedīmi*
İderdi hıdmetin anuñ kadīmī
...
- 44.175 *Didi pīre bunuñ işin bitürgil*
Yiter cānum acıdı al yitürgil
...
- 44.177 *Şehüñ farmānı-y-ıla ive ive*
Alup ol kıızı pīr iletdi eve
- 44.178 *Dönüben kıza didi pīr-i pūr-dān*
Ki şeh buyruğıdur senden dökem kân
...
- 44.180 *Dilārām āh idüben ağıladı zār*
Didi ey atam itme bunu zinhār
...

44.182 Olısardur işine ol peşimān

Beni öldürme mühlet virgil ey cān

...

44.192 Evüñdür hoş otur bu bende-ḥāne

Görelüm kim ne gösterür zamāne

...

44.202 Var-ıdı pīr-içün bir kend ma^cmūr

Ḥalāyıkūñ gözinden ol-ıdı dūr

44.203 O kend içinde kaçrı var-ıdı ḥūb

O kaçr u kend-idi ol pīre mensūb

44.204 O kaçruñ altmış ayak nerdübānı

Var-ıdı çıkanuñ ürkerdi cānı

...

44.207 İnekleri var-ıdı pīrūn anda

Ṭoğurmuşdı biri yakın zamānda

...

44.209 Alup çignin ol şūh-ı zamāne

Çıkarur her seher-geh nerdübāna

...

44.210 Dürişüp ider idmān aña cāndan

Çıkarup çigne alup nerdübāndan

...

44.213 Buzağu bir ulu gāv oldu anda

Dilārām oynadur ol nerdübānda

...

44.218 Kız irgürdi çü idmānı kemāle

Diler Behrām'dan öcini ala

...

44.234 Gözedürler ki şayd-içün gele şāh

O kend üstine rāh irgüre nā-gāh

...

44.236 Meger bir gün ki baht irdi kenāra

Şeh-i Behrām ʿazm itdi şikāra

44.237 Yolu ol kende uğradı geçerken

Görür Behrām hoş yir tāze gül-şen

...

44.259 Görür Behrām-ı Gūr ol pīr serheng

Sözinde şādık u kavlinde yik-reng

44.260 Şehi cān u gönülden daʿvet ider

Şeh anuñ daʿvetine raġbet ider

...

44.268 Şikārında dönüben şāh Behrām

Gelüben kaşr içinde kıldı ārām

44.269 Çıkarılmış altmış ayaq nerdübāna

Ki ucu ırmış evc-i āsumāna

...

44.276 Çıkup inmesi bundan hayli müşkil

Ziyān ider bu ādem biline bil

44.277 Didi ben er kişiyem yimezem ġam

Ki cevre çok döyer dirler er ādem

44.278 ʿAceb bundan ki bir kızum var iy şāh

Yüzi gül saçı sünbül yañaġı māh

44.279 Götürür bir şıġır çignine ol kız

Çıkar bu nerdübānı berķden tīz

...

44.287 Didi bu söze bir kimse inanmaz

İşiden girçek ola diyü şanmaz

...

44.291 İşidüp bunu pīr-i pūr-ferāset

Dilārām'a varup kıldı hikāyet

44.292 Sevindi ol söze dilden Dilārām

Ki göre kendüyi ola ki Behrām

...

44.294 *Yüzine çekdi kâfûri niķābı*
Şanasın bulut örttdi āfitābı

...

44.296 *Varup ol ejdehā gāvı göttürdi*
Omuzında alup kaçra yitürdi

...

44.306 *Dönüp ol kıza Behrām dir ki iy cān*
Bu iş senden degül illā ki idmān

...

44.309 *Yir öpdı şāh öñinde anda dil-ber*
Didi ey şehriyār-ı heft-kişver

...

44.314 *Sen idmān diyenüñ kanına girdüñ*
Günehsüz bir faķīri bāda virdüñ

...

44.316 *Bilür Behrām dil-dārı sözinden*
El urdı bürķaın aldı yüzinden

...

44.323 *Çü dil-berden diledi ‘özr Behrām*
*Egildi ayağın öpdı Dilārām*²⁸⁰

Söz konusu hikâye bağlamında Şerîfî'nin tercümesi ile Medhî'nin tercümesi mukayese edildiğinde cariyenin adının Dilârâm olması dışında önemli bir fark olmadığı görülecektir. Bu durumda 1450-1451, 1510 ve 1621 tarihlerinde kaleme alınan mütercimi farklı üç tercümede Behrām-ı Gûr ve Âzâde hikayesinin neredeyse aynı olduğu anlaşılmaktadır. O halde Medhî'nin, hikâyeyi kaynak metinde olduğu gibi değil, kendisinden önce yapılmış tercümelerdeki versiyonuyla erek metne taşıdığı kesinleşmektedir.

Bu hikâye kaynak metinde erek metinde olduğu haliyle yer almadığından hem Şerîfî, hem Medhî'nin daha önce yazılmış mütercimi belirsiz tercümeden istifade etmiş olma ihtimali olmakla birlikte bahsi geçen üç tercümeyle farklı bir kaynaktan geçmiş olma ihtimali de

²⁸⁰ Zuhâl Kültürel ve Latif Beyreli, *Şerîfî Şehnâme Çevirisi III* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1999), 1562-69.

bulunmaktadır. Nitekim söz konusu hikâye Medhî'nin tercümesinde geçtiği şekliyle Nizâmî-i Gencevî (ö. 1214) tarafından 1197 tarihinde telif edilen *Heft Peyker* mesnevisinde de yer almaktadır. Baş kahramanı Behrâm-ı Gûr olan eserde Gencevî, Firdevsî'nin hikâyesini yeniden kurgulamıştır. İncelenen tercümelerde olduğu gibi *Heft Peyker*'de de hikâyenin başlangıcı ve bazı temel noktaları *Şehnâme* ile aynı fakat sonu tamamen farklıdır.

Her iki eserde de Behrâm'ın çeng çalabilen bir cariyesi vardır fakat Firdevsî'de bu kızın ismi Âzâde olarak geçiyorken Gencevî'de Fitne olarak geçer. Birlikte ava gidilmesi ve av hayvanlarının avlanması bölümü iki hikâyede de aynıdır fakat Firdevsî'de ava deve ile gidiliyorken Gencevî'de at ile gidilir. İki hikâyenin ayrıldığı en belirgin nokta ilk olarak cariyenin Behrâm'ın avlanmasına verdiği tepkide görülür. Firdevsî'nin eserinde Behrâm-ı Gûr, ceylanları cariyenin isteğine uygun olarak avladıktan sonra beklemediği bir tepkiyle karşılaşır. Âzâde hayvanların avlandığını gördükten sonra ağlayarak Behrâm'a hakaret eder. Behrâm bu muamele karşısında öfkeyle cariyeyi deveden atar ve devenin ayakları altında çiğneterek öldürür. Daha önce ifade edildiği gibi Firdevsî, Behrâm-ı Gûr'un bu hadiseden sonra ava giderken yanına cariyeye almadığını söyleyerek hikâyeyi bitirir. Gencevî'nin eserinde ise cariyenin Behrâm-ı Gûr'a hakaret etmediği fakat onu takdir de etmediği görülmektedir. Bu hikâyede Behrâm-ı Gûr, bu işe talimli olduğu için ceylanları avlayabildiğini söyleyen cariyesine çok kızmakta fakat öfkesini belli etmemektedir. Hikâyenin seyrinin değiştiği bu noktada hem Gencevî'nin hem Şerîfî'nin kullandığı bir ifade *Şehnâme* tercümelerinde neden Firdevsî'nin hikâyesi yerine bu hikâyenin tercih edildiğini gösterir niteliktedir. Bu ifade Gencevî'de şöyledir:

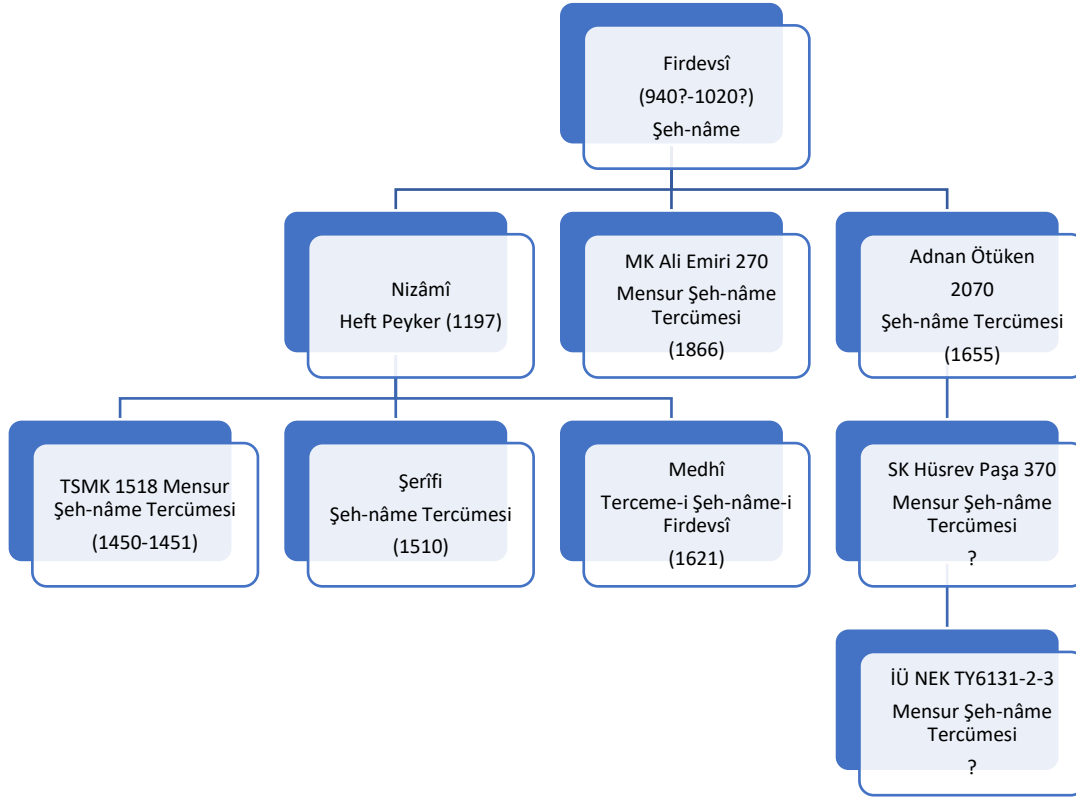
*“Fitne'nin bu cevabı Behrâm'ın kanına dokunup, o an kızı atından düşürerek atın ayağı altında ezecek derecede sinirlendirdi. Kızgınlığını belli etmeyip, sabır ve tahammülü elden bırakmayarak, düşünüp 'şayet bunu sağ bırakacak olsam, adına yaraşır şekilde bir fitne koparacağı kesin. Öldürsem daha beter, zira bir erkeğin kadın öldürmesi ayıp şey!' düşüncesiyle biraz beklerken, diğer atlılar Behrâm'ın yanına geldiler.”*²⁸¹

Metinde görüldüğü gibi Gencevî, bir kadını öldürmeyi yadırgamaktadır. Bu ifadeler Şerîfî'de “Zen-ile hem-ser olmaz şîr-merdân, Kaçan avratdan er olan alur cân” şeklinde tekrar edilerek bir kadını öldürmenin erkekliğe yakışmayacağı yinelenmektedir. Bu durumda bir hükümdarın cariyesini öldürmesinin Gencevî'nin yaşadığı kültürde kabul edilemez bir durumken Firdevsî'nin yaşadığı kültürde bir sorun teşkil etmediği anlaşılmaktadır. O halde Gencevî'nin bu hikâyeyi değiştirmesinde yettiği kültürel iklimin payı olması muhtemeldir. Değerlendirilen

²⁸¹ Nizâmî-i Gencevî, *Heft Peyker*, çev. Mehmed Emin Yümnî (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2013), 58-59.

üç tercümenin mütercimleri de hikâyenin Türk kültüründe gelişmiş yeni kurgusunu erek metne dahil ederek erek okuyucu tarafından benimsenen bir çeviri olmasını kolaylaştırmaktadırlar.

Bir tabloyla göstermek gerekirse Behrâm-ı Gûr ve Âzâde hikâyesi bağlamında, kaynak metnin diğer tercümelerle olan ilişkisi şöyledir:

Tablo 1. Behrâm-ı Gûr ve Âzâde hikâyesi bağlamında kaynak metnin Türkçe tercümelerle ilişkisi.

Yukarıdaki tabloda Behrâm-ı Gûr hikâyesi bağlamında kaynak metnin diğer tercümelerle olan ilişkisi gösterilmeye çalışılmıştır. Buna göre TSMK 1518 numarada yer alan mütercimi belirsiz tercüme, Şerîfî tarafından yapılan tercüme ve Medhî'nin tercümesinde söz konusu hikâye Gencevî'nin *Heft Peyker*'inden alıntılanmıştır. Bu üç tercüme içinde Gencevî'nin eserine en yakın olanı Şerîfî'nin tercümesidir. Diğer taraftan TSMK 1518 ve Medhî'nin tercümesi arasında büyük bir benzerlik söz konusudur. Millet Kütüphanesi, Ali Emiri 270'de bulunan tercüme ise kaynak metinle yani Firdevsî'nin *Şehnâme*'si ile örtüşmektedir. Bu bağlamda az önce belirtilen üç tercüme ile ilişkili olduğu düşünülmemektedir. Adnan Ötügen 2070, Hüsrev Paşa 370 ve TY 6131-6132-6133 numarada yer alan tercümede ise ilgili bölüme rastlanmadığı için değerlendirme yapılamamaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi bugün sahip olduğumuz verilere göre bu hikâyenin yer aldığı ilk *Şehnâme* tercümesi TSMK 1518 numarada bulunan mensur tercümedir. Bu durumda *Şehnâme*'nin Türkçe tercümelemleri nazarından değerdendirilecek olursa hikâye ilk olarak 1197 tarihli Nizâmî-i Gencevî'nin Farsça kaleme aldığı *Heft Peyker* eserinde, daha sonra 1450-1451 tarihinde istinsah edilmiş mütercimi belirsiz *Şehnâme* tercümesinde, sonrasında Şerîfî'nin 1510 tarihinde telif ettiğı manzum *Şehnâme* tercümesinde ve son olarak 1621 tarihinde istinsah edilen Medhî'nin tercümesinde görölmektedir. Dikkat edilirse Gencevî'nin eseri ile ilk *Şehnâme* tercümesi arasında 253 yıllık bir zaman dilimi olduğı görölecektir. İlk *Şehnâme* tercümesi ile Medhî'nin tercümesi arasında da yaklaşık 170 yıl olduğı daha önce belirtilmişti. Bu husus müstakil bir eserde yer alan bir hikâyenin tercümelemleri vasıtasıyla nasıl uzun yıllar tedavölde kaldığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu hikâye üzerine daha derin araştırmalar yapıldığı takdirde Firdevsî'den önce yazılmış farklı versiyonlarının bulunması muhtemeldir. Fakat çalışmanın konusu Medhî'nin tercümesi olduğundan Gencevî'nin, yazdığı eserde Firdevsî'ye atıfta bulunmasını delil kabul edip *Heft Peyker*'de yer alan Behrâm-ı Gûr ve Âzâde hikâyesinin kaynağını, Firdevsî'nin *Şehnâme*'si olarak kabul ediyoruz.

3.5.5. II. Murad Dönemine Ait Tercüme ile Medhî'nin Eserinin Tercüme Yönüyle Mukayesesi

Daha önce ifade edildiğı gibi TSMK 1518 numarada yer alan II. Murad dönemine ait tercüme ile Medhî'nin tercümesi arasında önemli ölçüde benzerlikler bulunmaktadır. İki metin arasındaki benzerlik, Medhî'nin tercümesine şüpheyle yaklaşılmamasına neden olacak kadar ileri seviyededir. Bu soru işaretini gidermek için mütercimi belirsiz tercüme ve Medhî'nin tercümesi, belli bölümlerle sınırlandırılarak mukayese edilecektir. Mütercimi belirsiz tercümenin metni Mustafa Kuğu'nun çalışmasından aynen alınmış, iki metinde aynı olan ifadeler altı çizilerek gösterilmiştir. Biz çalışmamızda, *Şehnâme*'de geçen özel isimleri Nimet Yıldırım'ın tercümesinde olduğu gibi Farsça aslına uygun olarak okuduğumuzdan Kuğu'nun çalışması ile çalışmamız arasında ortaya çıkan bu tür farklılıklar iki metnin benzerliğı hususunda gerçek bir fark olarak değerdendirilmemiştir.

II. Murad Dönemi Tercümesi:

“İsfendiyâr ta‘accüb etti. Tiz Gürksâr’ı kığırttı, eytdi: “Êy Gürksâr, ‘Yolda şu yokdur.’ dërdün. Bu turna âvâzı nedür?” dedi. Gürksâr ol dem İsfendiyâr’a eytdi: “Acı sular vardur. Hic âdem içecekleyin degöldür. Eved, kuşlar ve cânavarlar içerdı.” Ol aradan dahı gıtdiler. Dünün nısfı geçdükde sâhun kulağına şu çağıldısı erişdi. Tiz atını depdi ilerü vardı. Bir deniz gördi ki hic dibi yok. Katarun önindeki deve gâfil giderken kendiyi denize urdı. Belürsüz olup gidince şâh erişdi. Tiz

atını depdi iki kıc ayağından çeküp taşra çıkardı. tiz buyurdı Gürksār'ı getürdiler eytdi: “Ey pelid, niçün yalan söyledün? ‘Yolda şu yokdur.’ dëdün ve ‘Katı ıssı olur.’ dëvü haber vërdün.”²⁸²

Medhî'ye Ait Tercüme:

“İsfendiyār ta'accüb itdi, tiz Gorgsār'ı getürdüp eyitdi: “Ey Gorgsār, yolda şu yokdur dir idün. Bu turna āvāzı nedür?” Gorgsār eyitdi: “Server, acı sular vardur. Hic anı ādem içmek mümkün degüldür lākin kuşlar ve cānverler içerler.” didi. Ol aradan dahı gıtdiler dünün nısfı olduḡda şāhuñ kulağına su cıḡıldısı iriṣdi. Tiz atını sürdi, ilerü vardı. Bir deryā görđi hic dibi yok. Kataruñ öñindeki deve ḡafil giderken kendüvi deryāya urdı. Belürsüz olup gidince İsfendiyār iriṣdi, iki kıc ayağından deveyi çeküp taşra çıkardı. Tiz buyurdı Gorgsār'ı getürdiler, eyitdi: “Ey pelid, niçün yalan söyledün? Yolda şu yokdur didün ve katı ıssı olur diyü haber virdün.”²⁸³

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi II. Murad dönemine ait tercüme ile Medhî'nin tercümesi arasında büyük bir benzerlik söz konusudur. Bu benzerliği doğru yorumlamak için önce mütercimnin kelime seçimi tahlil edilecektir. Buna göre iki metnin birbirinden ayrıldığı 13 ifade bulunmaktadır. Bu ifadelerden üçü II. Murad dönemine ait tercümeden çıkarılan “dëdi, ol dem İsfendiyār'a, ki” ifadeleridir. İki ise II. Murad dönemi tercümesinde *cānavarlar* ve *dërdün*, Medhî'nin tercümesinde *cānverler* ve *dir idün* şeklinde geçen ifadelerdir. Bu ifadelerde vokal düşmesi dışında anlamlı bir fark yoktur. Kalan 9 tanesinde ise II. Murad dönemi tercümesinde yer alan kelimeler yerine farklı kelimeler kullanılmıştır. Aşağıdaki tabloda bu kelimeler gösterilmiştir.

	II. Murad Dönemi Tercümesi	Medhî'nin tercümesi
1	kıḡırtdı	getürdüp
2	içecekleyin	içmek
3	Eved	lākin
4	geçdüḡde	olduḡda
5	depdi	sürdi
6	deñiz	deryā
7	deñize urdı	deryāya urdı
8	şāh	İsfendiyār

Tablo 2. Seçilen bölümlerde görülen farklılıklar

²⁸² Kuḡu, “15. Yüzyıla Ait Şahnâme Tercümesi”, 181.

²⁸³ *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 82a.

Tabloda Medhî'nin *çağırmaq*, *davet etmek* anlamındaki *kığırtı* yerine getirtmek anlamında *getürdüp* ifadesini tercih ettiği görülmektedir. Bununla birlikte Medhî'nin tercümesinin tamamı tarandığında *kığırtmaq* kelimesinin hiç kullanılmadığı görülmüştür. Bu nedenle Medhî'nin, kullanımı yaygın bir kelimeyi tercih ettiği düşünülmektedir.

İkinci ifadede her iki metinde de *içmek* fiili kullanılmıştır. II. Murad dönemi tercümesinde mütercim bu fiili benzetme ve eşitlik bildiren isimden isim yapma eki *-leyin* ile kullanmıştır. Medhî aynı şekilde kullanmış olmasa da manayı bozacak bir durum söz konusu değildir. Diğer taraftan Medhî'nin bu eki, eserin farklı yerlerinde kullandığı görülmektedir; “...**sencileyin** bî-vefâ degüldür.”, “...ol da**hı** **bencileyin** ulu şāhdur...” gibi.

Üçüncü ifadede *Eved* yerine *lākin* kelimesinin tercih edildiği görülmüştür. Cümleyi günümüz Türkçesine çevirirsek II. Murad dönemi tercümesindeki ifade şöyle olacaktır: “*Acı sular var. Bir insanın içebileceği gibi değil. Evet, kuşlar ve hayvanlar içer.*” Bu bölümde kullanılan *evet* daha önce verilen bilgiyi tasdik etmek için kullanılmıştır. Medhî *ama*, *ancak*, *fakat* anlamında *lākin* kelimesini kullansa da anlam değişmemektedir. Medhî'nin cümlesi günümüz Türkçesine çevrildiğinde şöyle olacaktır: “... *acı sular var. Bir insanın içmesi mümkün değil, ancak kuşlar ve hayvanlar içer.*” Görüldüğü gibi iki metinde de anlam aynıdır.

Dördüncü örnekte görülen “*Dünüñ nışfi gēçdükde*” ve “*Dünüñ nışfi olduqda*” yine anlam yönünden bir fark taşımamaktadır.

Beşinci ifadede iki farklı kelime kullanılmış olsa da cümledeki anlam değişmemektedir. İki metinde de padişahın hızla atına binip yol aldığı ifade edilmektedir. Diğer taraftan Medhî eserin bir çok yerinde *depme* fiilini de kullanmaktadır.

Altıncı ifadede II. Murad dönemi tercümesinde Türkçe *deniz* kelimesi tercih edilmişken, Medhî kelimenin aynı anlamdaki Farsça karşılığı olan *deryā* kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Fakat, Medhî tercümesinin tamamı incelendiğinde mütercimin 44 yerde *deñiz* kelimesini kullandığı görülmektedir; “...ol **deñiz** kenārında birkaç gün qarār kıldı.”, “...nā-gāh ol **deñizden** bir boz at çıkdı.” gibi. Medhî, II. Murad dönemi tercümesinin *deñiz* dediği yerde bazen *deryā* demekte, bazen de *deñiz* ifadesini kullanmaktadır. Bu nedenle kelime tercihinde bir tutarlılık söz konusu değildir.

Sekizinci örnekte *şāh* yerine *İsfendiyār* kullanılmıştır ki kastedilen hükümdar zaten İsfendiyār olduğundan bu da anlam farkı olarak değerlendirilemez.

Tabloda görüldüğü gibi Medhî, II. Murad dönemi tercümesindeki bazı ifadeleri değiştirmiş fakat bu değişiklik anlamda farklılığa sebebiyet vermemiştir. Yine aynı tercümedeki “dédi, ol dem İsfendiyâr’a, ki” ifadeleri metinden çıkartılmasına rağmen anlamda bir bozulma olmamaktadır. Toplamda 13 noktada tespit edilen bu farklarla metnin benzerlik oranı oldukça yüksektir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

İki metin kelime seçimi yönüyle kıyaslandığında Medhî’nin belirgin bir kelime tercihi olduğunu söylemek zordur. Bunun nedeni mütercimın kelime seçiminde tutarlı davranmayışıdır. Bu durumda kelime seçimi üzerinden yapılacak bir tahlil Medhî’nin tercümesine dair bir kanaate varılmasını güçleştirmektedir. Medhî’nin istikrarlı olarak yaptığı şey ise Türkçe tamlamalar yerine Farsça tamlamalar kullanmasıdır. Mütercimın yaşadığı 17. yüzyılda Farsça üslup ve anlatı özelliklerinin korunduğu düşünöldüğünde bu durum doğal bir neticedir.²⁸⁴ Bu aşamada Medhî’nin dönemin dil ve anlatı özelliklerine göre metni yeniden yazdığı söylenebilir. Fakat kelime tercihiyle sınırlı bir tahlil iki metin arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yeterli olmayacaktır. Bu nedenle iki tercümeyi kaynak metinle mukayese etmek gerekmektedir.

İki tercümeyi kaynak metinle karşılaştırmadan önce belirtilmesi gereken bir husus daha vardır. II. Murad dönemi tercümesinde bulunan bir manzume, Medhî’nin tercümesinde mensur olarak bulunmaktadır. Bu bölüm şöyledir:

II. Murad dönemi tercümesi:

“Dèridi ki èy Kird-gār-ı cihān

Bilüp görüci āşkār ü nihān

Nigeh-dār kişi vü deryā özün

Hudāy šerā vü šüreyyā özün

Emīn eyle cān-ı sipāhüm benüm

Dağı taht u genc ve külāhum benüm”²⁸⁵

Medhî’nin tercümesi:

“Ey Kirdigār-ı cihān ve ey şināsende-i aşikārā vü nihān! Nigeh-dār-ı baır u berr sensin ve hudāvend-i şerā vu şüreyyā vu mihr-i envār sensin. Benüm genc ü taht ü külāhumı afātdan maşün eyle.”²⁸⁶

²⁸⁴ Saliha Paker, “Terceme ve Nazire Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak”, *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları II* (Harvard University: 2009), 33.

²⁸⁵ Kuğu, “15. Yüzyıla Ait Şahnâme Tercümesi”, 37-38.

²⁸⁶ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 30b.

Bu örnekte Medhî'nin tercümesi, kendisinden önce yapılan tercümenin nesren çevirisi gibidir. İki metin karşılaştırıldığında bunun gibi başka örnekler olduğu da görülmüştür.

3.5.6. Firdevsî'nin Şehnâmesi ile Medhî'nin ve II. Murad Dönemi Tercümesinin Mukayesesi

Firdevsî'nin eserinden seçilen bir bölümün II. Murad dönemine ait tercüme ve Medhî'nin tercümesi ile karşılaştırılacağı bu mukayesede ortak kelimeler değil, ortak hatalar ya da farklar aranacaktır. Kaynak metinde var olan bir ifadenin birbirinden bağımsız iki mütercim tarafından aynı hatalar ya da farklarla tercüme edilmesi çok düşük bir ihtimal olduğundan bu karşılaştırma iki tercüme arasındaki ilişkiye delil teşkil edecektir.

Şehnâme:

“*Kinûn in zemân rûz-i İskender est*

Ki ber târk-i mihterân efser est”²⁸⁷

Bu beyitlerin günümüz Türkçesine tercümesi şöyledir: “Şimdi artık bu zaman İskender'in çağıdır; o, uluların başlarındaki taç gibidir.”²⁸⁸ İskender hikâyesinin anlatıldığı bölümde geçen bu beyitte İskender'in fethettiği bölgelere ve boyun eğdirdiği hükümdarlara atıfta bulunarak onların döneminin geride kaldığı, artık İskender'in çağının başladığı ve onun, bütün kralların başındaki taç gibi olduğu söylenmektedir. Yani Firdevsî, İskender ile taç arasında bir teşbihte bulunmaktadır. Bu beyit, Medhî'nin tercümesinde şöyle çevrilmiştir:

“İmdi ey şâh-ı dâna, şimdiki hâlde zamân İskender Şâh'ındur ki Müşterî anuñ başına tâc olmışdur.”²⁸⁹

Medhî, Firdevsî'nin teşbihini değiştirmiş Müşteri yıldızının bir taç gibi İskender'in başında olduğunu söylemiştir. Yani kaynak metinde İskender'in bir taç gibi hükümdarların başında olduğu söylenirken, erek metinde Müşteri yıldızının bir taç gibi İskender'in başında olduğu söylenmiştir. Aynı bölüm II. Murad dönemi tercümesinde şöyledir:

“Şimdiki hâlde zamân İskender şâhuñdur ki Müşterî anuñ başına tâc olmışdur.”²⁹⁰

Görüldüğü gibi II. Murad dönemi tercümesi ile Medhî'nin tercümesinde bu bölüm birebir aynıdır. İki metinde de Firdevsî'nin beyti aynı şekilde değiştirilmiştir. Bu durumda şöyle bir

²⁸⁷ Mutlak, *Şâhnâme VI*, 19.

²⁸⁸ Yıldırım, *Şâhnâme II*, 365.

²⁸⁹ Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II*, 186b.

²⁹⁰ Kuğu, “15. Yüzyıla Ait Şahnâme Tercümesi”, 331.

soru işareti oluşmaktadır: Farklı dönemlerde yaşamış iki mütercim kaynak metinde geçen ifadeyi aynı şekilde değiştirerek tercüme etmiş olabilir mi? Aynı edebî gelenekten gelen iki mütercimin aynı muhayyileye sahip olması ve böyle bir beyti aynı şekilde tercüme etmesi düşük de olsa bir olasılıktır. Bu nedenle Medhî'nin bu tercümeden istifade ettiğini kesin olarak söyleyemeyiz. Kesin olarak söyleyebileceğimiz şey Medhî'nin kendisinden önce yapılan bu tercümeyi görmüş olma ihtimalinin çok yüksek olduğudur.

Hem kaynak metin ve erek metin arasında yapılan mukayese, hem erek metnin diğer tercümelerle olan mukayesesini sayesinde, inceleme sırasında ortaya çıkan soru işaretleri çözülmüş olmaktadır. Bu sorulardan biri Behrâm ve Âzâde hikâyesinin mütercimin kurgusu olup olmadığı yönündeydi. Yöneltilen sorunun cevabı yukarıda yapılan mukayesede açıkça görülmektedir. Buna göre Behrâm ve Âzâde hikâyesi Medhî'nin muhayyilesinden neşet etmiş bir hikâye değildir. Söz konusu hikâyenin kaynağına dair yöneltilen soru ise mezkûr hikâyenin II. Murad dönemine ait mütercimi belirsiz *Şehnâme* tercümesinden alıntılandığının anlaşılmasıyla çözülmüş olmaktadır. Diğer taraftan sadece bu hikâyede değil Medhî'ye ait tercümenin tamamında bu çeviriden önemli ölçüde istifade edildiği görülmektedir. Hikâyenin asıl kaynağı ise *Şehnâme*'nin Türkçe çevirilerinden çok önce yazılmış olan Nizâmî-i Gencevî'nin *Heft Peyker* adlı eseridir. Gencevî'nin eserinde kullandığı ifadeler, mütercimin neden bu hikâyeden alıntı yaptığını gösterir niteliktedir. Böylece neden Behrâm ve Âzâde hikâyesinin seçilmiş olduğuna dair sorulan soru da cevaba kavuşmuş olmaktadır. Medhî'den önce yapılan tercümelerin incelenmesi hem Medhî tarafından yapılan tercümenin konumunu hem de kaynaklarını tespit etmede önemli katkılar sağlamıştır.

Çalışmanın seyrini değiştiren bu karşılaştırma daha önce ortaya çıkan soru işaretlerini gidermişken yeni soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir. Daha önce ilgili başlıkta belirtildiği üzere Medhî, “*Şeh-nâme-i Firdevsî'nün tercemesini taḥrîr ü takrîre âğâz eyledüm*” şeklindeki ifadesiyle eseri Farsçadan Türkçeye tercüme ettiğini belirtmektedir. Hatta II. Osman'ın “*Şeh-nâme'yi Türkî dile terceme eylesün... Ammâ takṣîrât kılmāsın*”²⁹¹ şeklindeki uyarısından dahi bahsetmektedir. Bununla beraber çalışmaya konu olan eserde, Türkçe bir kaynaktan istifade edildiğine dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Fakat Medhî'nin tercümeyi kaynak metinden çok, daha önce yazılmış bir tercüme üzerinden aktarmış olma ihtimali yüksektir. Dolayısıyla mütercimin, eserin sebeb-i tercüme bölümüne yazdığı bu ifadeler gerçeği yansıtmamaktadır. O halde Medhî, neden II. Osman'ın buyruğunu da dahil

²⁹¹ Derviş Hasan Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî I*, 6b.

ederek eseri Farsçadan Türkçeye tercüme ettiğini söylemektedir? Oysa Osmanlı döneminde tercüme edilip çeşitli nedenlerle daha sonra yeniden tercüme edilen eserler bulunmaktadır. Örneğin Mercimek Ahmed (1431-1432?), II. Murad'ın buyruğu üzerine *Kâbüsnâme* adlı eseri Farsçadan Türkçeye tercüme etmiş, eserin daha önce Türkçeye tercüme edildiğini fakat II. Murad'ın bu tercümeyi yeterince sarıh bulmadığı için kendisinden yeniden tercüme etmesini istediğini *Kâbüsnâme* tercümesinin girişinde açıkça belirtmiştir.²⁹² Yine aynı hükümdar döneminde daha önce İbn-i Âlâ tarafından Türkçe olarak telif edilmiş (1245) *Dânişmendnâme* adlı eser II. Murad'ın emri üzerine Ârif Ali tarafından yeniden yazılmıştır.²⁹³ Aynı eser Gelibolulu Âlî (ö. 1600) tarafından kendi döneminin üslubuyla *Mirkâtü'l-Cihâd* adıyla yeniden ele alınmıştır.²⁹⁴ Örnekleri çoğaltmak mümkündür. O halde Medhî de Mercimek Ahmed'in yaptığı gibi padişahın önceki tercümelerden memnun kalmadığını ve eserin yeniden tercüme edilmesini istediğini belirtebilir ya da Gelibolulu Âlî'nin yaptığı gibi eseri kendi döneminin üslubuna göre yeniden yazdığını ifade edebilirdi. Fakat Medhî bunu yapmayı tercih etmemiştir. Bu durumda çalışmaya konu olan tercümenin intihal olma ihtimalini de göz önünde bulundurmak kaçınılmazdır.

İntihal kavramıyla birlikte doğan başka bir soru işareti de bir mütercimmin padişah tarafından verilen bir vazifeyi intihal yoluna giderek yerine getirmeye cesaret edip edemeyeceğidir. Bu suali bir nebze gidermek adına Derviş Hasan Medhî'nin de sarayda kıssahan olarak vazifeli olduğu, III. Murad döneminde kaleme alınan *Bedâiyü'l-Âsâr* adlı eserin, bir çok kaynakta bahsi geçen telif hikâyesini hatırlamakta fayda vardır. Rivayete göre III. Murad, daha önce duyulmamış hikâyeleri ihtiva eden yeni bir mecmua tertip etmesi için Cinânî Çelebî (ö. 1595)'yi görevlendirir. Cinânî, bu vazifeyi yerine getirerek *Bedâiyü'l-Âsâr* adını verdiği eseri kaleme alır. Eser, doğrudan padişaha takdim edileceği için güzel hatlı bir kâtime yazdırıldıktan sonra tezhibine itina edilerek bir müzehhibe verilir. Her nasılsa, o sırada padişahın kıssahânlarından olan Derviş-i Eğlence adında bir meddah konudan haberdar olur. Bir şekilde müzehhibe tanışan Derviş-i Eğlence, tezhibe gelen her cildi ezerberler ve padişahın huzurunda anlatır. Bu şekilde bütün hikâyeleri anlattıktan sonra kitabın tezhib ve teclidi tamamlanır ve Bâbüssaâde ağası Gazanfer Ağa aracılığıyla padişaha takdim edilir. Cinânî, câize beklentisi içinde Bâb-ı Âlîde beklerken padişah, 'bu hikâyeler bizim Eğlence'nin hikâyelerindendir' diyerek esere iltifat etmez. Neye uğradığını şaşırان Cinânî, eseri kendisinin yazdığına dair yeminler eder ve

²⁹² Keykavus, *Kâbüsnâme*, haz. Orhan Şaik Gökyay (İstanbul: MEB Yayınları, 1974), 3.

²⁹³ Mustafa İsmet Uzun, "Ârif Ali, Molla" *İslam Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1991). <https://islamansiklopedisi.org.tr/arif-ali-molla>.

²⁹⁴ Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Mirkâtü'l-Cihâd*, haz. Ali Akar (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2016).

bilâhare işin aslı açığa çıkar.²⁹⁵ Resmî bir vazife söz konusu olduğunda dahi bir meddahın ne kadar cüretkar olabileceğini gösteren bu hikâye, Medhî'nin tercümesiyle ilgili kesin bir delil olmasa da böyle bir şeye cüret edilebileceğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Dikkat çeken başka bir nokta ise Dervîş-i Eğlence ile Dervîş Hasan Medhî'nin aynı dönemde III. Murad'ın meddahı olması ve Gazanfer Ağa ile ilişkilerinin olmasıdır. Kaynaklarda Dervîş-i Eğlence'ye dair herhangi bir kayıt bulunamadığından iki meddah arasındaki ilişki yeni veriler elde edilinceye kadar soru işareti olarak kalacaktır.

Başlangıçta diller arası bir tercüme olması nedeniyle kaynak dil ve erek dil arasında gerçekleştirilen mukayese, ulaşılan veriler nedeniyle metni diliçi çeviri kavramıyla irdelemeyi de gerekli kılmaktadır. Bir metnin aynı dil kodları ile yeniden yazılması şeklinde tanımlanan diliçi çeviri, yeniden yazım kavramı ile iç içe geçmekle beraber Osmanlı telif geleneğinde yaygın olarak kullanılan kadim bir yazınsal üretim biçimidir.²⁹⁶ Bugüne kadar tercüme olduğu bilinen *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî* adlı eserin intihal olma ihtimalinin tartışmaya açılması, incelenen Türkçe tercümedeki benzerlikler yanında Medhî'nin eseri Farsçadan Türkçeye tercüme ettiğini ifade etmesiyle de doğrudan ilişkilidir. Bu husus şöyle bir sorgulamaya da kapı aralamaktadır: Şâyet Medhî böyle bir söylemde bulunmasaydı söz konusu eser bir diliçi çeviri olarak kabul edilebilir miydi? II. Murad dönemine ait tercüme ve Medhî'ye ait tercümenin belirli bölümleri incelendiğinde bu soruya müsbet bir cevap vermenin güçleştiği görülmektedir. Nitekim, çalışmaya konu olan tercümenin kaynak metin ile kültürel öğeler yönünden değerlendirildiği bölümde sunulan örneklerin neredeyse tamamı, 1450 tarihli tercümede çok büyük bir benzerlikle yer almaktadır. Daha önce belirtildiği gibi iki tercüme arasında göze çarpan en belirgin fark Medhî'ye ait tercümede mütercimmin yaşadığı döneme ait Farsça üslup ve anlatı özelliklerinin olmasıdır. Bu özellikler ve II. Osman'a hitâben tercümenin girişinde ve hâtimesinde nazmen ve metnin bazı kısımlarında nesren yazılmış olan metin dışı görülebilecek bölümler dışarıda bırakılarak değerlendirilecek olsa bugün tercüme olarak değerlendirilen metni, II. Murad dönemine ait tercümenin yeni bir nüshası olarak kabul etmek dahi mümkün görülmektedir.

²⁹⁵ Cihan Okuyucu, "Mustafa Cinânî ve 'Bedâyi'ü'l-Âsâr'ı", *Tarih Enstitüsü Dergisi* 13 (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1983-1987), 359.

²⁹⁶ Sadık Yazar, "Osmanlı Telif Geleneğinde Diliçi Çevirinin Sınırları", *Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri* içinde, haz. Sadık Yazar, Mücahit Kaçar (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022), 119.

BÖLÜM IV: METİN

4.1. NÜSHA TAVSİFİ

St. Petersburg State Üniversitesi Kütüphanesi, 1378

Baş:

Be-nām-ı Hudā-yı zemīn u zemān

Ki bahşīd ber-Husrevān izz u şān

Son:

Tahrīren fī-evāsīt-ı şehir-i Rebīʿu'l-evvel min-şuhūri sene selāşūn ve elf mine'l-hicreti'n-nebeviyye ʿaleyhi efzālu't-taḥiyye ḥarrerehū el-faḫīru'l-ḥaḫīr İbrāhīm eş-şehir bi-Cevrī, ḡufira zenbihī.

Nüsha kenarları altın yıldız zencirekli, köşebentli, şemseli, salbekli, kahverengi deri ciltlidir. Deri, ön kapak ve arka kapağın dış ve iç kısımlarına iki ayrı parça şeklinde yekpâre olarak kaplanmış; kapağın dış kısmından taşan parça, iç kapağın kenarlarına yapıştırılmıştır. İç kapakta görülen birleşim kısmı, altın yıldız cetvelle kapatılmıştır. Nüshanın iç kapağı da altın yıldızlı şemselidir. Ön iç kapakta bulunan şemsenin ortasında “Odessa Tarih ve Arkeoloji Eserleri Kurumu”nun amblemi bulunmaktadır. Arka kapağın sağ üst köşebendinde aşınma görülmektedir. Ön iç kapaktan sonra ve son kağıt olarak kiremit rengi, mavi, siyah ve beyaz renklerden müteşekkil ebrûlu kağıt kullanılmıştır. Rûmî ve hatâyî kompozisyonu ile sarmal helezon üzerine çizilmiş unvan sayfası tezhibi ve her sayfada yazı alanını çevreleyen altın yıldızlı cetvel bulunmaktadır. Bazı sayfaların derkenarında halkâr uygulaması görülmektedir. 275b ve muhtelif sayfalarda halkâr uygulamasındaki motifler farklı renklerde mürekkeple

doldurulmuştur. 29 adet minyatür²⁹⁷ bulunan nüshanın dış ölçüsü 37x25 cm, iç ölçüsü 36x24 cm'dir. Kağıt rengi bazı sayfalarda krem rengi, bazı sayfalarda saman sarısıdır. Az sayıda açık yeşil kağıt da bulunmaktadır. Nüsha 372²⁹⁸ varak olup ilk sayfa 17, diğer sayfalar 23 satırdır. 28 minyatürün önündeki ve arkasındaki sayfalar boş bırakılmış, bir minyatürde bu düzene uyulmamıştır. Talik hat ile harekesiz yazılmış olan eserde metin kısmında siyah mürekkep; başlıklarda genelde kırmızı, yer yer altın rengi mürekkep kullanılmıştır. Bazı sayfalarda kahramanların isimleri kırmızı mürekkeple yazılmış; bazı yerlerde özel isimlerin altı, bazen de üstü kırmızı mürekkeple çizilerek vurgulanmıştır. Başlıklar nüshanın genelinde altın yaldızlı cetvelle çerçevelenmiş, bazı bölümlerde çerçeve kullanılmamıştır. Bazı yerlerde ise başlık için ayrılan çerçeve boş bırakılmıştır. Manzum bölümler bazı sayfalarda altın yaldızlı cetvelle çerçevelenmiş iki sütun içinde, bazı sayfalarda üç sütun içinde yer almaktadır. Manzum bölümlerin ardından tercümeğe geçildiğini gösteren “neşr” kelimesi genelde kırmızı, bazı yerlerde siyah mürekkeple yazılmıştır. Reddâdeli olan nüshanın müstensihî İbrahim Cevrî olup istinsah tarihi h.1030/m.1621'dir. Ketebe kaydı üçgen formunda yazılmıştır. Ketebe kaydının sağına nüshanın varak sayısı, soluna ise minyatür sayısı kaydedilmiştir. Ketebe kaydının sağ tarafında cetvelin üzerine gelecek şekilde “Leningrad Devlet Üniversitesi Doğu Fakültesi Kütüphanesi”nin mührü görülmektedir. Vikâye yaprağının sol üst köşesinde yatay şekilde kütüphane kaydı “Ms. O. 1378” şeklinde yazılmıştır. Bu kaydın altında sayfa ortalanarak el yazısıyla “Bibliotheca Orientali Wenceslai” yazılmış ve “S. W. R.” harfleriyle imza atılmıştır. Bu imzanın altında sayfanın ortasına gelecek şekilde “Leningrad Devlet Üniversitesi Doğu Fakültesi Kütüphanesi”nin mührü yer almaktadır. Bu mührün sağ tarafında, sayfanın sağ kenarına gelecek şekilde envanter kaydı Kiril alfabesiyle dikey şekilde “инв 135/59 r.” şeklinde yazılmıştır. Mührün alt kısmında Osmanlı Türkçesi Alfabesi ile “Meclis 29/Yirmi dokuz meclisdir” şeklinde bir not bulunmaktadır. 345a ve 212b sayfalarının derkenarında metinde geçen kelimelere dair notlar alındığı görülmektedir. 217b sayfasının son kelimesi ve aynı sayfadaki reddâde muhtemel bir hatadan dolayı altın yaldızla kapatılmıştır. Az sayıdaki benzer durum başka sayfalarda da görülmektedir. 155a sayfasında sağ üst köşeden başlayıp metin

²⁹⁷ Nüshanın son sayfasında 30 adet minyatür olduğuna dair bir not bulunmaktadır. Bu not doğru ise bir minyatür kayıptır. Minyatürlerin Nakşî'nin başında bulunduğu bir ekip tarafından hazırlanmış olması muhtemeldir. Bknz: Firuza Abdullaeva, “A Turkish Prose Version of Firdawsî's Shâh-nâma in the Manuscript Collection of the St. Petersburg State University Library”, *Manuscripta Orientalia: International Journal for Oriental Manuscript Research*, 3, 2, (June 1997), 49-55.

²⁹⁸ Nüshada kütüphane tarafından atanan sayfa numaralarında iki yerde varakların numaralandırılması atlanmış, bir yerde numaralandırma hatalı yapılmıştır. Ayrıca nüsha dijitalize edilirken iki varak mükerreren kaydedilmiştir. Bununla birlikte sayfalar yazma eser düzenine göre dijitalize edilmemiş; minyatürlerin olduğu sayfalar dışında önce a yüzü sonra b yüzü taranmıştır. Bazı sayfalarda bu sıralamanın da değiştiği görülmektedir.

bölümünün bir kısmına kadar gelen su lekesi bulunmaktadır. 358a sayfasından nüshanın sonuna kadar, sayfanın üst kısmından başlayıp devam eden sayfalarda genişleyerek metin bölümünün büyük bir kısmını kaplayan su lekesi görülmektedir. Ayrıca bazı sayfalarda rutubet izlerine rastlanmaktadır. Nüshanın 55a, 139b, 150a, 372b sayfaları ve muhtelif sayfalarında tamir gördüğüne dair işaretler bulunmaktadır. Bazı sayfalarda yazı alanında oksitlenme görülmektedir.

4.2. METNİN KURULUŞUNDA TAKİP EDİLEN YOL

Çalışma, eserin ikinci cildine ait bilinen tek nüsha olan St. Petersburg State University Library, 1378 numaradaki nüsha üzerinden tamamlanmıştır. Metnin okunmasında Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri dikkate alınmıştır. Bu hususlar dışında metin kuruluşunda takip edilen yol şöyledir:

1. Her sayfanın numarası köşeli parantez içinde **[13b]** şeklinde verilmiştir.
2. Okunamayan kelimeler köşeli parantez içinde üç nokta ile [...] şeklinde gösterilmiştir.
3. Doğruluğundan emin olunamayan kelimeler parantez içinde soru işareti ile (?) şeklinde gösterilmiştir.
4. Eksik bırakılan harf ya da kelimelerde yapılan ilaveler köşeli parantez içine alınarak [] şeklinde gösterilmiştir.
5. Mütercimın hareke kullandığı az sayıdaki kelimede harekeye göre okuma yapılmıştır.
6. Metinde bulunan Farsça ve Arapça tüm ibareler transkribe edilerek verilmiştir.
7. Tamamı Farsça olan beyitlerde Farsça telaffuz esas alınmıştır.
8. Metinde geçen mütercime ait Farsça beyitler tarafımızca tercüme edilip anlamları dipnotta verilmiştir.
9. Genellikle bölüm başlarında yer alan Firdevsî'ye ait beyitlerin anlamları Nimet Yıldırım'ın *Şahnâme II*²⁹⁹ adlı eserinden alınarak dipnotta verilmiştir.
10. Söz konusu beyitlerin Yıldırım'ın tercümesi ile farklılık gösterdiği yerlerde tercüme aynı eserden istifade edilerek tarafımızca yapılmış, bu bölümler *yazarın çevirisi* anlamında (y.ç.) harfleriyle kısaltılarak gösterilmiştir. Bazı beyitlerde Yıldırım'ın tercümesi ile metinde geçen beyitler arasında görülen farklar parantez içinde gösterilmiştir. Yıldırım'ın tercümesi ile tarafımızca yapılan tercüme aynı dipnota denk geldiğinde Nimet Yıldırım'ın tercümesi (N.Y.) şeklinde kısaltılarak belirtilmiştir.

²⁹⁹ Yıldırım, *Şahnâme II*.

11. Metinde geçen Farsça özel isimler, Yıldırım'ın tercümesinde kullandığı telaffuz esas alınarak transkribe edilmiştir.
12. Metinde geçen diyaloglar tırnak işareti içine alınmış, mektuplar tırnak işareti içinde italik olarak yazılmıştır.
13. *Be* harfi ile yazılan zarf fiiller *p* harfi ile transkribe edilmiştir.
14. *Vâv-ı ma'dûleler* “ه” şeklinde gösterilmiştir.
15. Metinde yer alan şiirlere ait vezinler, şiirin üst kısmında köşeli parantez içinde yazılmıştır.
16. Manzum bölümlerde düzeltilemeyen vezin uyumsuzluğu dipnotlarda belirtilmiştir.
17. Türkçe kelimelerin okunuşunda dönemin dil özelliklerine dikkat edilmiş; *yer*, *demek*, *vermek* gibi kelimeler *yir*, *dimek*, *virme* şeklinde dar ünlüyle okunmuştur.
18. Müstensihin *câyiz*, *sâyir*, *dâyimâ*, *kâyinât*, *tâyife*... şeklinde yazdığı *câ'iz*, *sâ'ir*, *dâ'imâ*, *kâ'inât*, *tâ'ife* gibi kelimeler metinde yazıldığı gibi okunmuştur.
19. Arapça ve Farsça kelime ve eklerin yazımında İsmail Ünver'in “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler” adlı makalesi esas alınmıştır. Buna göre Farsça ve Arapça örnekler *nâ-ḥaḳ*, *bî-günâh*, kelimelerinde olduğu gibi kelimedden “-“ ile ayrılmış, sonekler ise *taḥtgâh*, *merğzâr*, *perîveş*, *sitemkâr*, *gamgîn*, *hümermend*, *nigehbân*, *ḥaberdâr* kelimelerinde olduğu gibi kelimeye bitişik yazılmıştır. *Hûn-âlûd*, *der-bend* gibi terkiplerde kelimeler “-“ ile ayrılmıştır. *Ser-â-ser*, *yek-â-yek*, *kut-â-kut*, *dem-be-dem*, *kelle-ber-kelle* gibi tekrarlanan iki kelime arasındaki ses ya da edat kısa çizgi içinde gösterilmiştir. *Zâr zâr*, *pâre pâre* gibi aynen tekrarlanan kelimeler ayrı yazılmıştır.
20. *N'oldı*, *k'ola* gibi iki kelimenin birleşmesinden kaynaklanan ünlü düşmeleri (‘) işareti ile gösterilmiştir.
21. *İçün* edatının başındaki vokal yazılmayıp yalnız *ى* harfi ile önceki kelimeye bitleştirilerek yazıldığı durumlarda transkripsiyonlu metinde de kelimeye bitişik yazılıp araya tire (-) konularak gösterilmiştir: *ḥidmeti-çün*, *añun-çün* gibi. Benzer şekilde *ile* vasıta hâli eki ve *imek* fiili baştaki vokal yazılmadan önceki kelimeye bitişik yazıldığı durumlarda araya tire (-) konulmuştur: *ḥâl-ile*, *vech-ile* gibi. Aynı ekler, ünlü ile biten kelimelerle bitiştiğinde iki ünlü arasındaki *y* türemesi tire (-) ile gösterilmiştir: *eli-y-ile*, *fermânı-y-ıla*. Manzum bölümlerde veznin gerektirdiği şekilde okuma yapılmıştır.
22. 212b sayfasında metinde geçen “gür-ı ner” terkibinin üzerine *غ* harfi atıf işareti olarak konulmuş, derkenarda “Gür-ner/Beyân-ı eski: Erkek” şeklinde terkinin anlamı verilmiştir. Bu notun hemen altına sahih kelimesinin kısaltması olan *صح* harfleri

yazılmıştır. Bahsi geçen not, metinde işaret edilen kelimeye atıfta bulunarak dipnotta verilmiştir. 345a sayfasının derkenarında “Karakand” kelimesinin anlamı “cebe ve çuğal” şeklinde verilmiştir. Bu not için metinde geçen Karakand kelimesi seçilmiş ve derkenardaki yazı dipnotta gösterilmiştir. 138a sayfasının derkenarında muhtemelen metne geçirilmesi unutulmuş kısa bir cümle dipnotta verilmiştir.156a sayfasında üstü çizilen kelime dipnotta gösterilmiştir.

23. *Allah* lafzının bulunduğu tamlamalarda, tamlama yazım kurallarına uyulmayıp *Allah* lafzı kelimeye bitişik yazılmıştır.
24. Metinli minyatür sayfaları nüshadaki düzene sadık kalınıp metne ara verilen yerde köşeli parantez içine minyatür yazılarak [**Minyatür**] şeklinde gösterilmiştir.
25. Metinde noktalama işaretleri kullanılmıştır.

Metnin transkripsiyonu aşağıdaki tabloya göre yapılmıştır.

4.3. ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ

ء	‘	ش	Ş, ş
آ, ا	A, Ā, a, ā, E, e	ص	S, s
ب	B, b, p	ض	Ḍ, ḍ, Ž, ž
پ	P, p	ط	Ṭ, ṭ
ت	T, t	ظ	Z, z
ث	Ṣ, ṣ	ع	‘
ج	C, c, ç	غ	Ġ, ġ
چ	Ç, ç	ف	F, f
ح	H, h	ق	K, k
خ	Ḥ, ḥ	ك	K, k, G, g, ñ
د	D, d	ل	L, l
ذ	Z, z	م	M, m
ر	R, r	ن	N, n
ز	Z, z	و	V, v, O, o, ū, ü
ژ	J, j	ه	H, h, e, a
س	S, s	ی	Y, y, ı, i, ī

4.4. METİN

[1b]

[Fe^cülün / Fe^cülün / Fe^cülün / Fe^cül]

Be-nām-ı Hodā-yı zemīn u zemān

Ki bahşīd ber-Hosrevān ^cizz u şān³⁰⁰

Be-mulk-i cihān dād zīşān nīzām

Çonīn emn u āsāyiş u intizām³⁰¹

Nihādend her yek kemī resm u rāh

Keşīdend her yek direfş u sipāh

Goşādend her yek diyār u bilād ³⁰²

Be-kerdend her yek diger gūne dād³⁰³

Huşuşā ki şāhān-ı İslām u dīn

Be-yārāsītend īn zemān u zemīn

Heme revnağ-ı dīn-i Ahmed şudend

³⁰⁰ Hükümdarlara şan ve şeref veren, zamanın ve mekanın sahibi Allah'ın adıyla.

³⁰¹ O (Allah) cihan ülkesine emniyet, asayiş ve intizam gibi şanlı nizam vermiştir.

³⁰² Her bir hükümdar yeni bir usül getirmiştir. Her biri sancak çekip ordu göndererek ülkeler ve beldeler feth etmiştir.

³⁰³ Her biri farklı bir adalet uygulamıştır.

Ber-āyīn-i şerʿ-i Muḥammed budend³⁰⁴

Muḥammed ki ū būd ḥatm-ı rusul

Hem ū būd ārāyiş-i cuzʿ vu kull³⁰⁵

Be-īcād-ı kevn u mekân ʿillet ūst

Ki dībāce-i nāme-i hikmet ūst³⁰⁶

Be-şerʿ-i metīn u be-dīn-i mubīn

Zi-mecmūʿ-ı peygamberān şod guzīn³⁰⁷

Be-mulk-i nubuvvet çu şod şehriyār

Şod erkān-ı dīvān-ı ū çār-yār³⁰⁸

Der-ān rukn-i aʿzam Ebū Bekr būd

Noḥostīn zi-dīneş nişān ū numūd³⁰⁹

Livā-yı refīʿeş ʿÖmer ber-firāşt

Ez-ān-rū sereş ez-felekhā gozāşt³¹⁰

³⁰⁴ Özellikle yeryüzü ve zamanı bezeyen İslam'ın ve dinin padişahları, Muhammed şeriatı usulünce Ahmed'in dinini süslediler.

³⁰⁵ Peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed , bütünün ve parçanın süsüdür.

³⁰⁶ O, kainâtın yaratılmasının sebebidir ve hikmet kitabının mukaddimesidir.

³⁰⁷ O, vâzıh din ve sağlam şeriat ile bütün peygamberlerden seçkin oldu.

³⁰⁸ Peygamberlik ülkesinin padişahı olunca, dört halife onun divân erkânı oldu.

³⁰⁹ Ebû Bekir bu dîvanın en önemli temeliydi. O'nun dinine inandığının alametlerini ilk gösteren oydu.

³¹⁰ O'nun yüce sancağını Ömer yükselttiği için başı felekleri aştı.

Çu ʿOsmān be-yāmed be-ḥilm u ḥayā

Nihān şod fiten der-hicāb-ı ḥafā³¹¹

ʿAlī şod be-şimşīr-i kudret ʿayān

Cihān ser-be-ser geşt daru'l-emān³¹²

Pes ez-çār-yārān bā-ʿizz u şān

Ne-yāmed ḥalīfe çu ʿOsmāniyān³¹³

Zi-ʿOsmāniyān hem ne-yāmed gozīn

Çu ʿOsmān ḥān-ı ʿadālet-ḥarīn³¹⁴

Ḥoceste şehin-şāh-ı ferḥunde-fāl

Felek-bārgāh u firīşte-ḥiṣāl³¹⁵

[2a]

Be-şehbāz-ḳadreş der-īn rūzgār

Humā-yı saʿādet kemīne şikār³¹⁶

Berī her diyāreş zi-zulm u sitem

³¹¹ Osman yumuşaklık ve hayā ile gelince fitne gizlilik perdesinde saklandı.

³¹² Ali kudret kılıcıyla āşikār olunca cihān baştan başa sığınılacak güvenli bir yer haline geldi.

³¹³ Dört halifeden sonra izzet ve şerefle Osmanlılar gibi halife gelmedi.

³¹⁴ Osmanlı padişahları arasından da Osman Han gibi adalete bağlı, seçkin bir kimse gelmedi.

³¹⁵ O, kutlu padişahların uğurudur, felek makamı ve melek tabiatlıdır.

³¹⁶ Bu devirde onun kadrinin doğanına saadet hüması basit bir av nisbetindedir.

Tehī rūzgāreş zi-endūh u ğam³¹⁷

Der-eyyām-ı ʿadleş heme gorg u mīş

Be-hem ber-nişestend çūn yār u ḥ ʿīş³¹⁸

Çonīn est der-ʿahdeş emn u emān

Be-şīrān birāder şevend āhuvān³¹⁹

Zi-tehdīd-i ʿahreş sitem bī-vücūd

Be-teʿyīd-i luţfeş cihān por-zi-sūd³²⁰

Zi-cengeş heme serkeşān munfaʿil

Be-şulheş heme doşmenān beste-dil³²¹

Ḳazā der-der-i ū ğulām-ı ḥaḳīr

Ḳader ḥalka-der-ġūş u fermān-peżīr³²²

Felek der-zemāneş ne-rencid kesī

Şikeste-dilān-rā nevāzed besī³²³

³¹⁷ Hükmü altındaki her yer zulüm ve cefadan arınmıştır. Zamanı üzüntü ve gamdan uzaktır.

³¹⁸ Onun adaletle hükmettiği zamanda kurt ve kuzu dost olup bir araya gelmiştir.

³¹⁹ Zamanındaki güven ve emniyetle aslanlar ve ceylanlar kardeş gibi olmuştur.

³²⁰ Onun kahrının tehdidi ile zulüm yok oldu. Onun lütfuna dayanarak dünya fayda ile doldu.

³²¹ İsyanıklar onun savaşıyla itaatkar oldu. Düşmanlar onun barışına gönül bağladı.

³²² Kaza onun kapısında itibarsız bir kul gibidir. Kader, kulağı halkalı bir köle gibi fermanını beklemektedir.

³²³ Felek onun zamanında kimseyi incitmemiştir. Kalbi kırık olanların çokça gönlünü okşamıştır.

Be-zāteş tefāhur koned tāt u taht

Be-nāzed be-iqbāl-i ū izz u baht³²⁴

Be-vaşfeş çe gūyem ki çeşm-i zemān

Ne-dīde çonīn pādīşeh der-cihān³²⁵

Der-ʿarz-ı iʿtizār-ı iktisār

Evşāf-ı pādīşāh-ı kāmkar

[Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūl]

Gel ey kilik-i dūr-pāş-ı tūtī-beyān

Tekellümde eyle hünerler ʿayān

Yeter Fārisīden bu deñlü peyām

Biraz eyle Türkī dil ile kelām

Eger söylesek yetmiş iki zebān

Ne mümkindür evşāf-ı şāh-ı cihān

Ṭotalum zebānuñ hezārān ola

Kelāma tūvānuñ firāvān ola

³²⁴ Taç ve taht onun zatiyla övünür. Şeref ve baht onun ikbaliyle gurur duyar.

³²⁵ Onu tarif etmek için ne söyleyebilirim ki? Zamanın gözü dünyada onun gibi bir padişah görmemiştir.

Yine vaşf-1 sultān olınmaz edā

Ögölmez kemāhī o zıll-1 Hudā

Hemān ʿarż-1 ʿözü ü kuşūr it müdām

Ki yanında nokşānuñ ola temām

Dilerseñ eger rifʿat ü qadr ü şān

Yüri āsitānında hāk ol hemān

Ki hāke nazar kılsa ol şehriyār

Olur ol zer-i şāf-1 kāmīl- ʿa[yār]

Hüner ʿayb olur kılmasa şeh kabūl

Pesend itse ʿayba hüner olur ol

Çü vaşfında kılduñ şehüñ iktişār

Yeter hem bu deñlü aña iʿtizār

Şenāsında kılduñ kuşūruñ beyān

Duʿāsında ey[l]e kemālüñ ʿayān

[2b]

Nitekim felek devr [ide] şubḥ u şām

Nitekim cihān içre ola nîzām

Nitekim ola mihr ü mehde ziyā

İde ʿālemi rûz u şeb rûşenā

Derûnı küşād ola āyīnevār

Ġubār-ı ğam ırgürmeye rûzgār

Vire kevkeb-i bahtı [dün]yāya tāb

Münevver ola qalbi çün āfitāb

Muḳaddeme-i Dāstān

Neşr: Bu bende-i kemīne-i bī-miḳdār ve bu çāker-i dīrīne-i ḥāksār yaʿnī Medḥī-i duʿā-pīşe vü şenākār, fermān-ı ʿālī-şān-ı şehriyār-ı vālā-tebār, Ferīdün-iḳtidār, Keyḥusrev-vaḳār ile Şeh-nāme-i Firdevsī-i belāġat-şiʿār u feşāḥat-dişārı sermāye-i ṭabīʿat-ı kem-pāyem yetdügince elsine-i müşkile-i Derī vü Pehlevī vü Fārsīden lisān-ı Türkīye tercīm ve ḥāme-i ʿacַz ü ḳuşūr ile terkīm idüp cild-i evvelde ḳışsa-i Ādem ʿaleyhi’s-selām ile ḥikāyet-i Ḥavvā’yı beyān ve anlaruñ evlādı aḥvālını icmālen ʿayān itdükden soñra, ibtidā bu mülk-i cihānda devlet-i şāhen-şāhī ile mükerrerem ve şeref-i pādīşāhī ile muḥterem ḳılınan Keyūmersḡ bin Ādem ʿaleyhi’s-selām’dan tā zamān-ı saltanat-ı Keyḥusrev’e gelince ʿale’t-tertīb müselsel ü mufaşşal şāhān-ı Pīşdādiyān u Keyāniyān ḥikāyelerini naḳl ü taḥrīr ve zamān-ı Keyḥusrev’de Berzū ile Efrāsiyāb ve Rüstemi Destān’uñ dāsītānını taşvīr ü taştīr itdüm. İnşāʾallāh tecālā bu defʿa bu cild-i şānīde baḳiyye-i dāsītān-ı mezbūruñ taḥrīr ü taḳrīrine şurūʿ olunur, bi-mennihī ve keremihī.

Dāstān-ı Keyḥusrev u Efrāsiyāb

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Hezārān dürūd u hezārān selām

Neşr: Keşşāf-ı müşkilāt-ı esrār-ı me‘ānī vü şarrāf-ı dārü’l-‘ayār-ı sühan-dānī, girih-bend-i cevāhir-i manzūme-i güftār ve ‘ukde-güşā-yı silk-i le’ālī-i aḥbār, ‘ankā-yı bülend-pervāz-ı ‘arş-āşiyān ya‘nī Firdevsī-i firdevs-mekān bu vech-ile beyān ve bu tarz üzre ‘ayān eyler. Ol zamān ki Efrāsiyāb Berzū bin Sohrāb imdādı ile Keyḥusrev’den intikām ve Rüstem-i Destān’dan kām alımayup ‘ākıbet terk-i neng ü nām idüp ol cengden firār u rāh-ı gürizi ihtiyār eyledi, nāle-künān u girye-zenān gelüp tahtgāhına irdi ve uluları yanına da‘vet kıldı. Meşelā Pīrān ve Gersīvez ve Ferāḥān ve Şīde gibi dilāverler gelüp Efrāsiyāb’uñ yanına cem‘ oldılar ve perīşān sözleri ortaya getürdiler ve Rüstem-i Destān ile geçen aḥvālī söyleşdiler. Efrāsiyāb eyitdi: “Şimden soñra şādılıktan dem urıcaḳ ḥālüm kalmadı. Minūcihr zamānından bu āna gelince İrāniyān Tūrāniyān üzerine bu kadar [hüc]üm itdiler [3a] egerçi hergiz anlaruñ cenginden ḥuzūr u ārām bulup vāşıl-ı kām olmadum ammā bu yakınlara gördüğüm muşbet ü melāmeti bir zamānda daḥı görmedüm. Bu ne melāmetdür ki benüm sarāyum ḳapusına gelüp perde-i ‘işmetümde olan duḥterüme el yitişdüreler ve ben ol intikāmı anlardan almaḡa Berzū gibi bir nāmdār ile varam, ‘ākıbet ol daḥı Rüstem’üñ nebīresi çıkup henüz bir belādan aḡlar iken şimdi bir belā daḥı üzerüme musallaḡ ola. Eger ben bu kīni bir vech-ile anlardan almayam ḡamdan helāk olmaḳ muḳarrerdür.” diyüp ḳan aḡladı. Pehlevānlar ki bu cevābları işitdiler, bi’l-cümle ḳalḳup Efrāsiyāb öninde baş ḳodılar ve du‘alar ḳıldılar ve ‘ahd ü peymān eylediler kim bu def‘a İrāniyān-ile şol resme ceng idelüm ki ya bizden ve yāḥud anlardan bir kimse bākī kalmaya. Efrāsiyāb ki serverlerden bu cevābları güş eyledi, şād oldu. Ol şafā-ile ele cām alup bir hefte ‘ayş u ‘işret ḳıldı. Ba‘dehū etrāfa nāmeler perākende eyledi, leşker cem‘ine meşḡul oldu. On beş gün olunca şol ḳadar leşker cem‘ oldu kim yiryüzi deryā gibi cüş u ḥurüş eyledi ve gerd ü ḡubār-ı leşker eflāke şöyle çıkıdı ki kimseler rüz-ı rüşen yüzün görmedi. Andan soñra Efrāsiyāb yir götürmez leşkeri Pīrān’a virdi ve cānib-i İrān’a gitmege fermān eyledi ve eyitdi: “Zinhār zinhār barışmaḳ murād eyleme.” didi. Pīrān daḥı leşkeri çeküp ‘azm-i İrān eyledi. Bir gün gelüp ser-ḥadd-i İrān’a kim irdi, bu ḥaber Keyḥusrev’e vāşıl oldu. Ol daḥı Tūs-ı Nevder’i ‘asker-i İrān’a serdār eyledi. Cümle serverler düşmen cānibine gitmek muḳarrer oldu ammā Keyḥusrev Rüstem’i yine da‘vet eyledi. Bu cem‘iyyetde gerçi ḥāzırdur ammā bile gitmez. Zīrā ḥaber aldılar kim Efrāsiyāb leşkerde bile degüldür, ol sebebden Rüstem daḥı gitmez ḳalur. Muḥaşşal Güderz ve Gīv ve Şīdveş ve Ferḥād ve Reḥḥām ve Bījen ve Gejdehem ve Gurgīn-i Zenge ve Gostehem gelüp dergāh-ı Keyḥusrev’de cem‘ oldılar. Keyḥusrev bu pehlevānlara: “Ey Dilāverān-ı İrān! İşte yine Efrāsiyāb-ı kīne-cū, leşker-i Türkān-ile ser-ḥadd-i İrān’a ḳadem başmış. Gerekdür ki

³²⁶ Bizden Muhammed ‘aleyhi’s-selām’a binlerce övgü ve binlerce selam olsun.

siz dađı ‘umūmen āmāde olup varup leřker-i Tūrān-ile muķābele olasız.” didi. Serverān-ı Ġrān dađı du‘ālar kılup tedārūke bařladılar. Andan ol gūn Tūs’uñ bārgāhını tařra çıkardılar. Her cānibe nāmeler yazıldı, ‘asker cem’ olmađa bařladı. Andan Hūserrev hazīne apuların aup sipāh zūmresine **[3b]** dirhem ū dīnār bařř eyledi ve cebe vū cevřen ve sāir ālat-ı ģarb u esbāb-ı ģarb ne ki lāzım ise virdi. Tamām-ı sipāh-ı Ġrān mūselleĥ ū mūkemmel ū mūretteb oldılar. Andan Keyĥusrev Rūstem’i otuz biñ leřker ile cānib-i Sistān’a gōnderdi ve aña emr eyledi ki varup Hindūstān’a leřker çeke, andan Ġazneyn’e vara, ol vilāyetleri dūřmenden pāk eyleye ve Ferāmūrz’e vire ve hem ol cāniblerde olan leřkeri cem’ idūp gōndere tā kim lāzım gelūrse Keyĥusrev dađı varup Efrāsiyāb-ile ceng eyleye. Ġřte Rūstem buradan Sistān’a varur, andan ‘asker eker, Hind’e ve Ġazneyn’e varup Keyĥusrev’uñ fermānını yirine getūrūr, Efrāsiyāb ūzerine gītmez.

Ūstād eydūr, ūñkim Rūstem ekilūp Sistān’a gītđi, bu cānibde Keyĥusrev, Tūs’ı serdār eyleyūp sipāh-ı Ġrān’ı aña teslīm kıldı ammā yine Tūs’a i‘timād itmedi. Zīrā bira kerre anuñ tūnd-ĥūlūğından ve ‘inādından zarar çekilmiř idi. Bu maĥalde Keyĥusrev, Gūderz-i Pīr’e eyitdi: Yā Gūderz! Sen sipeh-sālār-ı sipāh-ı Ġrān ol ve Tūs saña ser-leřker olsun ve yola kim gidersiz her menzilde ‘uķalā vū ĥūkemā ile mūřāvere itmeyince bir mařlahata řurū eylemeyesiz, tā ser-ĥadde varınca tedbīr ū tedārūkden ĥālī olmayasız. Hemān ki ser-ĥadde varduñuz Pīrān’a bir ilçi gōnder ki ‘āķil ū dānā ola. Anuñ benūm ūzerūmde ĥaķķı oķdur. Evvel bu cānibe da‘vet kılūñ abūl eylemez ise řoñra cenge mūbāřeret idesiz, didi. Gūderz kim řāĥ’dan bu cevābları iřitđi du‘ā kıldı, eyitdi: “Ey řehriyār-ı ‘ālī-cāĥ ki fermānuñ ĥurřīd ū māĥdan berterdūr, emr-i řerīfūñden tařra ĥareket itmek bizūm řānumuzdan degūldūr. Zīrā sen řāĥ-ı cihānsın ve biz bende-i fermānuz.” didi. Andan el ōpūp tařra ıķdı, leřker gāha geldi. Bahādurlar dōrt dāne pīllerūñ ūzerine bir taĥt bağladılar, Gūderz řāĥāne geūp arār eyledi, andan leřker ile ‘azm-i Tūrān kıldı. Vara vara bir gūn ser-ĥadde irdiler. Ol gūn Gūderz ‘azīm dīvān eyledi ve Gīv’i da‘vet idūp ilçilige Pīrān cānibine gōnderdi ve on biñ leřker virdi ve Keyĥusrev her ne kim sipāriř kıldı ise Gūderz dađı Gīv’e anları ıřmarladı. Gīv pederi yanından alkup Belĥ řehrine irdi. Bir ādem ile řehr içinde Pīrān’a ĥaber gōnderdi. Pīrān dađı leřkeri ile alkdı Ceyĥūn kenārına irdi. Gīv’uñ muķābelesinde on[đı] ve ĥaber gōnderdi ki Efrāsiyāb’a aĥvālī bildūreyin, ne cevāb gelūrse aña gōre size cevāb vireyin, didi. Ol dađı abūl eyledi. Pīrān, Efrāsiyāb’a bōyle ĥaber gōnderdi ki: “Ey Efrāsiyāb! **[4a]** Bilmiř ol kim Ġrān mūlkinden Gūderz, řāĥlıķ maķāmında arār idūp leřker-i bī-řūmār ile benūm ūzerūme geldi ve benūm yanuma ilçi gōnderdi. Ol cem‘iyyet řāĥibi eñ gūzīde oğlını ya‘nī Gīv-i Destān’ı gōndermiř.” Muĥařřal Pīrān ne kim gōrdi ve iřitđi, cūmlesini Efrāsiyāb’a bir bir mektūb ile bildūrđi. ūñkim bu sōzler sālār-

ı Türkāna iriřdi, leřkerinden cenge lāyık bahādurları seçdi ve Pīrān’a gönderdi ve anlar ile böyle haber dağı gönderdi kim: “Zinhār ‘adāvet kılıcını elden bırakma, řol kadar ceng itmek gereksin kim ne Gūderz qalmaq gerek ne Gīv ne Ferhād ve Gurgīn ve ne Ferhād-ı Nīv’den eřer qalmasun. Bizüm üzerümüze dört cānibden Tūrān leřkeri gelmiřdür ve dükeli taht-ı Tūrān’ı ārzū itmiřlerdür. Bu dem ben ol Tūrān sipāhını götürem ve dükeli Īrān řehrine ol sipāh-ile cūy-i hūn aqıdam” diyüp ol güzīde ‘askeri Pīrān’a gönderdi. Bir gün bu leřker gelüp Pīrān’a vāřıl oldu. Pīrān řād oldu ve ol dem ‘adāvet kemerini miyānına bend eyledi ve Gīv’e ceng haberin gönderdi. Gīv dağı ol yirden gelüp pederine iriřdi, öñinde bař kodı ve du‘ā kıldı. Andan düşmenüñ cümle hālinden tafřıl üzre haber virdi ve eyitdi: “Ey peder-i büzürgvār! Ben Pīrān ile tamām her yüzden söyleřdüm, ölmegi ihtiyār ider Hüsrev’e ser-fürü kılmaz.” didi. Andan Gūderz dağı ceng içün serverleri hāzır kıldı. Bu cānibden Pīrān dağı ol yir götürmez ‘asker ile Kūh-ı Kūnābed cānibine açıldı. Gūderz dağı řahrā semtine çıkdı. İki leřker biribirlerine yakın oldılar.

Üstād eydür, Pīrān ile tamām yüz biñ süvār leřker var idi ki her biri müsellāh ve kemer-beste-i kārzār idi ve her birinüñ ellerinde nīzeler ve tiğ-i Hindīler var idi, bu üslūb-ile yürüdiler. Atlaruñ řuhaylinden ve sipāhuñ gerd ü ğubārından mihr ü māhda nūr u zīyā kalmadı. Na‘l-i sūtūrāndan zemīn pür-cūř ve miğfer ü sināndan āsumān āhen-pūř oldu. Bu tertīb-ile iki leřker iki cānibden muqābil oldılar. Aħřam oldu, ol gice qarār itdiler tā kim řabāh oldu Gūderz düşmen üzerine alay düzdü. Bahādur serverleri řağ ve řolına aldı. Direfř-i kāviyānı miyān-ı sipāhda kodı ve Gorāze-i nāmveri taht ü külāha nighbān eyledi ve Ferīborz ile Ferhād’ı ve anlara mensūb olan serverleri mesīreye gönderdi. Andan Gīv’i on biñ dāne zirih-pūř ile leřkerüñ öñine gönderdi ve meymenede Hecīr-i dilīr-i rezm-dīde ile Geřmāre-i řīrgīri kodı. İřte bunlar **[4b]** bu üslūb ile düşmene karřu alay bağladılar. Ol cānibden Pīrān dağı gelüp Īrān leřkerini görince ğamġīn oldu. Andan otuz biñ leřker ile Hūmān’ı qalbgāhda kodı ve otuz biñ güzīde leřker ile Lehhāk ve Ferřīdverd’i meymeneye kodı ve bundan řoñra Zengāle-i Gord ile Gilbād-ı Sütürk’i biñ dāne sipāh-ı nīze-güzār ile öñ řafda olan dilāverlere kafādār eyledi ammā ne Īrānīyan Tūrānīyān üzerine geldiler ve ne Tūrānīyān Īrānīyān üzerine geldiler. Üç gün bu üslūb iki cānibden iki leřker qarār itdiler. Üçüncü gün Bījen-i nāmdār ilerü geldi. Babası öñine iriřdi, bař kodı ve ğayretinden egninde olan cāmelerini çāk çāk eyledi, eyitdi: “Ey peder, ne řurursın? Yoħsa ceng içün gelmedük mi? Īrān’da ğod Rüstem-i nāmdārdan řoñra Gūderz gibi bir süvār dağı yořdur. Qanı sizüñ ğayretüñüz? Sizüñ Ceng-i Peřen hātīruñuzdan gitdi mi? Anda dağı ihmālüñüz sebebi ile bu kadar evlād u ensābdan ayrıldıñuz. Bārī baña biñ er kafādār virüñ, varup düşmenle ceng ideyin.” didi. Gīv, Bījen’üñ sözlerine ğande eyledi ve taħsīn ü aferīn kıldı ammā yine dönüp Bījen’e eyitdi: “Server, sen dedeñe zebān-dırāzlık eyleme. Ol bir işde biñ fikr eyler andan řoñra

kāra āgāz eyler. Belī, Gūderz dahı Ceng-i Peşen'i yād ider, ol sebebden bu kadar qarār eyler, göre tā kim rūzgār ne gösterür." dedi. Döndi Bijen eyitdi: "Ey peder! Eger benüm dedemün rāyı bu ise imdi baña lāyık olan budur ki bu maħalde egnümde olan cebe vü cevşenümi çıkarup āsūde olam ve bāde-i nāb-ile ālūde olam." didi. İşte bu cānibde Bījen pederi nazarında bu maķūle ğayret-āmīz sözleri söylemekde ammā öte cānibde Hūmān dahı sürdi, qarındaşı Pīrān'ın öñine geldi, eyitdi: "Ey birāder! Niçe bir göñülleri kīn-ile pūr ve miyānları demür kuşağ-ıla beste olan dilāverler cengden berī olalar ve niçe bir iki gözlerin Īrān-zemīn cānibine diküp turalar. Bilürsin ki senün himmetün-ile ben Rüstem'den ğayrısına cevāb virmege kādirem." didi. Pīrān eyitdi: "Birāder, biz anlardan kōrkup tırmazuz lākin görürüz ki öte cānibden bir hareket yokdur, anuñ için tınmazuz." didi. Hūmān: "İmdi ceng kapusını ben açayın." diyüp Pīrān'ın öñinden gidüp Īrān sipāhına ʿazm kıldı, geldi tağ yolından Gūderz'ün üzerine irişdi. Her kim ol gün Hūmān'ın gürzini ve kaddini ve heybetini gördi ise öñine gelmege [5a] kādır olmadı. Ferīborz'ı meydāna okıdı girmede. Andan soñra sürdi tā gelüp Gūderz'ün öñine irdi, naʿra urdı, fenā virdi, Īrān sipāhını tarmār eyledi. Bu cānibde Bījen dahı Gīv'den ceng isteyüp ikdām iderken haber geldi ki: "Hūmān dedeñ öñine geldi." didiler. Bījen ki bu cevābı işitdi ʿinān-ı ihtiyārı elinden gitdi, qarārı kalmadı. Buyurdi, rahşına zīn urdılar. Üzerine kim süvār oldu, Gīv yine ol dem Bījen'e çok naşihat eyledi, eyitdi: "Ey server-i civān-baht! Hūmān, Rüstem'e gürz urup zebūn iden Hūmān'dur." didi. Bījen eyitdi: "Sen ğam yime. Hemān himmet eyle." didi. Ol zamān idi kim Hūmān niçe serverlere zaħmlar urdı, niçe dilāveri zebūn idüp gelür idi. Ol cengde iken Bījen sürdi Gūderz'ün öñine geldi ve Hūmān'ın cengini diledi. Gūderz çok menʿ eyledi, çāre olmadı. Āħir Gūderz Bījen'e Siyāveş cebelerini geydürdi. Andan Bījen atına süvār oldu. Atası ile ve dedesi ile helālleşdi. Andan Hūmān'ın cengine ʿazm eyledi. Bu cānibde Gīv yüzini āsumāna tutdı, Ĥudā'ya niyāz eyledi ve eyitdi: "Ĥudāyā! Eger oğlum Bījen'e Hūmān'dan zarar irişür ise benüm vücūdumı cebe vü cevşenden berī eyleyüp dünyāda bir nefes sağ koma." didi. Andan kendüsi dahı tıramayup Bījen'ün ardına düşdi, gitdi. Ammā bu cānibden Bījen atına binüp ʿazm-i düşmen kıldı ve leşkerden bir tercemān aldı ki Türkān'ın lisānlarını dürüst bilür idi. Ol tercemānı öñine bırağup şitāb-ıla Hūmān üzerine geldi. Hūmān'ı bir dem tağ meşābesinde cūş-ı ĥurūş ider gördi. Andan tercemānı ilerü gönderdi. Tercemān Hūmān'ın yanına gelüp naʿra urdı ve eyitdi: "Ya Hūmān! Eger murāduñ ceng ise işte Bījen geldi, senünle ceng eylemek ister. Beyhūde bu vādīde yilme, merd iseñ gel aña cevāb vir." didi. Hūmān döndi, ardına bakdı. Gördi Bījen ğarķ-ı āhen olmuş gelür, qarşulayup öñin aldı, eyitdi: "Ey Bījen! Çünki benümle ceng itmek istersin var bu gice kendü kārūnda ol, seħergāh gel senünle merdāne ceng idelüm." didi. Bījen razı oldu. Bu ʿahd-ile iki cānibden döndiler ve kōndılar. Bījen geldi, bu ĥikāyeti Gīv ve Gūderz'e didi, anlar dahı maʿkūl gördiler.

Tā kim geldi şabāh irdi öte taraftan Hūmān silāh-ı ceng-ile mükemmel oldu ve Pīrān önünde niçe vaşıyyet kıldı, Pīrān daḥı aña çok naṣṥhat eyledi. Andan Hūmān ʿazm-i meydān itdi. Bu cānibden Bījen daḥı **[5b]** Siyāveş cebelerini üzerine ārāyide idüp tīr-i jiyān gibi sürüp geldi, yanınca tercemān bile. Çünkü Hūmān’la Bījen muḳābil oldılar, cenge ağaz itmezden evvel çok güft ü gū itdiler. Āḥir raḥşların sürdiler ve kemānlarına zihler şaldılar, atların ḳopardılar. Hūmān, Bījen’e eyitdi: “Ey pehlevān! Ben senüñle bu meydānda ceng itmezsin, illā Kūh-ı Kūnābed eteginde iderin. Kūh-ı Kūnābed vādīlerinde senüñle bir vādīye girelüm. Ne senüñ feryāduña Īrāniyān’dan bir kimse irsün ne benüm feryāduma Tūrāniyān’dan bir ādem gelsün. Şol ḳadar ceng idelüm ki iki ḳişi gitmiş iken bir ḳişi geclüm.” didi. Bījen daḥı bu ʿahde rāzı oldu, Hūmān’la Kūh-ı Kūnābed cānibine gitdiler. Tā kim gelüp Kūh-ı Kūnābed önüne irdiler, bir vādīye girdiler ki biñ yıl feryād itseler kimse bunların feryādına ırmeye, bir ḳemenzāra geldiler ki nevʿ-i beşerden kimse anda ayak başmamış idi. Yine ol yirde tercemānla söyleşdiler ve ʿahd itdiler ki ḥile itmeyeler. İki daḥı ana ve atayı unıdup ḳarındaş ve yoldaş añmayalar, Ḥudā’dan ğayrıdan dermān ummayalar. Āḥir ʿahd ü peymānı tamām kıldılar, ikisi daḥı atlarından yire indiler, raḥşlarını ʿüryān idüp tīmār kıldılar, andan yine eyerlediler. Zīr-i neng ü zeber-i tenglerini muḥkem itdükden soñra süvār oldılar. Evvel birbirlerine üçer dāne oḳlar atdılar, andan soñra ellerine nīze aldılar. Biribirine şol ḳadar ḥamle kıldılar ki libāsları pāre pāre ve cismleri yāre yāre oldu. Zirih gözlerinden ḳan akmağa ve peykān-ı nīze ciger yakmağa başladı. Nīzelerden daḥı ellerini çekdiler, ḳılıçlarını ʿüryān idüp anuñ-ıla daḥı birbirlerine tāze yaralar açdılar. Anı daḥı ellerinden şaldılar, bu defʿa kūh-peyker gürzlere el urdılar. Şol ḳadar ceng eylediler kim bāzūlarında ḳuvvet ḳalmadı. Gürzlerini daḥı ellerinden bıraḳdılar, at üzerinden birbirinüñ kemerlerine el urdılar. Şol ḳadar zūr kıldılar ki ol zūra atları tāḳat getürmedi. Āḥir atlardan yire inüp yine kemer kemere oldılar. Atlarını tercemānları tutdı. Tā ki gelüp aḥşam oldu, gice ile daḥı ğayret cengini ol ḳadar eylediler ki şabāh olunca kemer kemere yaḳa yaḳaya oldılar. Tā kim yine gün ḳubbe-i eflāke dökildi, teşnelikten cigerleri kebāba döndi, ser-ā-pā dere ğarḳ oldılar, zaḥmları açıldı, zirihleri sökildi. Bundan soñra birbirlerinden ayrılıp ikisi daḥı şuların içdiler. Tekrār yine cenge başladılar ammā Bījen, Ḥālīḳ-ı bī-ḳūna niyāz eyledi ve ḥasmınuñ ziyādeligini bildi. Bījen eyitdi: “Ḥudāyā! Bugün benüm ḳuvvetümi benden kesme, beni Hūmān cenginde bī-tāḳat itme, baña nigeḥdār ol.” diyüp Hūmān’uñ üzerine sürdi. Hūmān daḥı zāğ-ı siyāh gibi Bījen cānibine irdi. İki daḥı birbirlerinden bīzār iken yine birbirlerine hücum kıldılar, bu aña ol buña muḥkem zūrlar eylediler. Üstād-ı dānā eydür, ḳuvvetde Bījen’den Hūmān **[6a]** ziyāde idi ammā merdūñ ki sitāresi ʿaksine döne hūnerini ʿayb eyler. Andan soñra Bījen peleng gibi el urdı, Hūmān’uñ şol eli ile gerdenini ve sağ eli ile uyluḡnu ḳapdı, zūr idüp ḳāmetini ḥam eyledi. Andan bir naʿra urup Hūmān’ı yirinden ḳaldırdı ve yire

urdu. Derhāl üzerine geldi hançer çekdi ve amān virmeyüp başını bedenden cüdā eyledi. **[Minyatür]** Hūmān hāk içinde gālṭān olup ol şaḥra-yı bī-pāyān anuñ kanı ile māl-ā-māl oldu. Bījen ki anuñ küştesine nazar eyledi gördi ki bir ner ejdehādur ki başsuz yatur, ol dem yüzün göge tutdı, Hālīk'a niyāz eyledi, eyitdi: “Ey mekān ve zamāndan yüce ve ey ululardan ulu pādīşāh-ı bī-zevāl! Eger sen baña kuvvet virmeyeydün **[6b]** benüm ne miḳdārüm var idi ki böyle bir pīl ile cenge kādır olaydum. Ammā Hudāyā, senüñ luṭfuñ oldu hem Siyāveş kanı içün ve hem pederümüñ yitmiş birāderleri içün bunuñ başını kesdüm.” didi. Bundan soñra Hūmān’uñ başını fitrākine aldı ve iki dāne tercemān ile sürdi, leşkere ‘azm eyledi. Leşkere kim yakın irdi, kendi arkasında olan Siyāveş cebelerin çıkardı Hūmān’uñ esbāblarını geydi ve Hūmān’la gelen tercemānı Türkān leşkerine gönderdi, eyitdi: “Var ne gördüñ ise anlara haber vir.” didi. Ol daḥı feryād u figān iderek gitdi ammā dīdebānlar ırakdan gördiler kim Hūmān Kūh-ı Kūnābed cānibinden gelür, Pīrān’a haber virdiler, eyitdiler kim: “Gözlerüñ rüşen olsun işte Hūmān göründi.” didiler. Pīrān ol cevābdan henüz mesrūr olmuş iken anı gördi ki vādiden tercemān giryān u nālān irdi. Anı görenler ḥayrān oldılar, hay nedür deyince kara ḥaberi tamām bunlara ırgürdi, feryād u figān itdiler. Ammā Īrān leşkeri muntazır tururlar iken gördiler ki evvel Tūrān leşkerinde şādmānī zuhūr eyledi, soñra mātem itdiler. Ne haldür deyince nā-gāh Bījen iki leşkerüñ berāberine geldi, kendü direfşini efrāşte kıldı. Īrān leşkeri Bījen’i bu şüret-ile gördiler, tabl-ı şādmānī çaldılar. Pīrān ki Hūmān’uñ küşte olduḡın taḥḳīk bildi, başından tācını yire çaldı, yaḳasını çāk eyledi, bī-huṣ oldu. Bu cānibde kim Bījen ‘askere irdi, Hūmān’uñ direfş-i siyāhını ser-nigün eyledi ve na‘ra urdu “Benem Bījen-i nāmdār, küşende-i Hūmān’am.” didi.

Üstād eydür, Bījen Hūmān’la cenge gitdükde Gīv-i nāmdār ḥaymesinden taşra çıkmayup oḡlunuñ elem ü ızdırābı ile Hudā’ya niyāz idüp zārī kılur idi. Nā-gāh ḥaber-i şādī irdi kim server: “Ne ağlarsın? İşte Bījen gālīblik ile geldi, Hūmān’uñ başını fitrākine aşmış ve direfşini ser-nigün itmiş.” didiler. Gīv bu ḥaberi işidince şafāsından bī-huṣ oldu. Yirinden kalkup serverler ile yügürdi, gelüp Bījen’e irdiler. Gīv kim Bījen’i Hūmān esbābı ile gördi atından yire atladı. Bījen daḥı yire indi. Gīv anı baḡrına başdı, gözlerin öpdı ve nazar şaldı, gördi silāhı kana ḡarḳ ve baş ve ayaḡı hākden fark olunmaz. Hūmān’uñ başı ise fitrākine bend olmuş, rīş-i sefīdi kan-ıla lāle-gün ve şüreti şarāb-ı mergden evgār olmuş. Andan soñra Bījen’üñ her taraḑdan bahādurlar ayaḡına yüzlerini sürdiler. Ba‘dehū Bījen **[7a]** dedesi Gūderz ḥuzurına yetdi. Gūderz Bījen’i baḡrına başup gözlerin öpdı. Bījen daḥı Hūmān’la olan cengini naḳl eyledi ve Hūmān’uñ başını Gūderz öñinde gālṭān eyledi. Andan soñra Gūderz, Bījen’e bir ḥil‘at-i fāḥir geydürdi ve on dāne girān-māye atlar ki raḥtları altun ve cevāhir idi ve on dāne perī-peyker ḡulām-ı zerrīn-kemer virdi. Bundan soñra Īrāniyān-ile Gūderz ‘ayş u nüş kılmaḡa muḳayyed oldu. Bu cānibde

Pîrân-ı miḥnet-zede zâr zâr ağladı ve cān u ciger tağladı. Andan Nestehîn-nām birāderine eyitdi: “Ey birader! Vaḳtidür ki ceng içün çengini tîz idesin, kîn-i birāderi almaḳda direng itmeyesin. Īrānīyan’a şebîḥün eyleyüp ḥün-ı düşmenden zemîni Ceyḥün idesin.” didi ve aña on biñ dāne güzîde süvâr virdi. Nestehîn daḥı on biñ süvâr ile Īrānīyân üzerine ʿazm kıldı. Tâ kim geldi leşkere yaḳın irdi, gözçiler geldiler, Īrân sipāhına ḥaber virdiler. Der-ʿaḳab cāsūslar daḥı gelüp eyitdiler kim: “Düşmen leşkeri şebîḥüna geldi.” didiler. Çünkim Gūderz bu ḥikāyeti gūş eyledi, buyurdı Bîjen-i nāmdārı daʿvet kıldılar. Eyitdi: “Yûri, benüm leşkerümde sen daḥı biñ dāne er al ve her kimi isterseñ anı al.” didi. Bîjen daḥı leşker-i Īrân’dan biñ süvar güzîde kıldı. Andan soñra gelüp Nestehîn-i nā-bekāruñ üzerine irdi, gürz ü tîğler çekdiler. Anlar daḥı ḥaberdār oldılar, tarafeynden ʿazîm ceng oldu. Bîjen-i nāmver ise Nestehîn’üñ üzerine sürdi, şöyle kim yiryüzinüñ tozını eflāke çıkardılar. Hevâ jengār-gün ve zemîn ġarḳa-i ḥün oldu. Nā-gāḥ Bîjen-i dilîr Nestehîn’üñ üzerine irdi, bir oḳ atdı, raḥşını helāk eyledi. At ki yüzinüñ üzerine yıkıldı Nestehîn zîr ü zeber oldu. Derḥāl Bîjen irişüp Nestehîn’üñ başına bir gürz urdı. Mağzı perrân olup kellesi târmār oldu. Dönüp Bîjen, nāmdārlara eyitdi: “Serverler, gerekdür ki Türkāndan kimse cānib-i selāmete çıkmaya.” didi. Ol dem Türkān’a şöyle urdılar tîğ ü teberi kim şahrālar ḳana ġarḳ oldu, ḳaçanları ḳodılar tâ Tūrān leşkerine dek. Nā-gāḥ Pîrân gördi kim leşkerden feryād belürdi, nedür ve nice gelüp aḥvālî ḥaber virdiler: “İşte Nestehîn daḥı Hūmān ardınca gitdi” didiler. Pîrân bir kerre ah idüp düşdi ʿaḳlı gitdi, saç u şaḳalın yolmağa başladı. Leşkerden feryād ḳopdı, Pîrân eyitdi: **[7b]** “Ḥudāyā! Ben ne günāḥ eyledüm ki beni iki dāne birāderlerden cüdā kılduñ? Maʿnā yüzinde anlar benüm iki gözlerüm idi. Beni gözden ayırduñ. Şimden girü mihr ü māḥuña naẓar ḳılmayam.” diyüp ol ġam ile buyurdı, hemān Tūrān leşkeri cümle süvâr oldılar. Bu cānibde Bîjen kim düşmene sille urdı yine Īrân leşkerine irdi, Tūrān sipāhı kim Īrānīyân’a yaḳın geldi, Gūderz daḥı kūs u nefîr çaldırdı, leşker süvâr oldılar, ʿalemler çekdiler. Çünkim beriden Gūderz cenge mübāşeret eyledi ammā bir mektûb yazup Hecîr-i dilîre virdi, sekiz nefer ādemle Ḥusrev’e gönderdi. Hecîr yedi gün ılğar eyledi, sekizinci gün gelüp Ḥusrev’e irdi, öñinde baş ḳodı. Ḥusrev aña ʿizzetler eyledi ve Gūderz’i ve serverleri suʿāl eyledi. Ol daḥı ulularuñ duʿā ve selāmını Ḥusrev’e virdi, dükeli kār-ı leşkerden yād eyledi. Andan Gūderz’üñ nāmesini virdi. Ḥusrev nāmeyi okıyup cümle aḥvālden ḥaberdār oldu. Bîjen’üñ erliklerin işitdi, şafāsından cūş u ḥurūş eyledi. Andan emr itdi Hecîr içün ḥazîneden şol ḳadar māl çıkardılar kim Hecîr ol māl içinde nā-bedîd oldu. Andan soñra buyurdı bir cāme-i ḥusrevānî ve bir tāk-ı pür-gevher ile bir kemer-i muraşşā virdi. Andan soñra bile gelen pehlevānlara daḥı dürlü dürlü cevāḥir ve ḳumāş virdiler. Ḥusrev ol gün bu şafā ile uluları cemʿ idüp ʿayş u ʿişret kıldı ve ol gice şubḥa dek Ḥudā’ya niyāz idüp ḥamd u şükr eyledi. İrtesi çıkup taḥtında ḳarār itdi, buyurdı Gūderz’e ḥiṭāben bir mektûb yazdılar. Bu minvāl üzre kim: “*Yine ġayret ḳılıcını*

elden kımayasız ve Pîrân'a benüm ağzumdan çok pend ü naşihat idesiz. Eger kabûl itmezse ceng iden her kişi başı yazusını göre.” diyüp sözi tamâm eyledi, Hecîr'i yine leşkere gönderdi. Bu cânibde iki leşker şol kadar ceng eylediler kim ahşam irince Tûrâniyân Kûh-ı Kûnâbed vâdisine girdiler, Īrâniyân şahrâ cânibine çekildiler, karar kıldılar. Bîjen dağı Efrâsiyâb'a haber gönderdi. Bundan sonra bir mektûb Gûderz'e gönderdi. Evvelinde Hüdâ'nuñ nâmını yâd eyledi andan sonra maşşudını yazdı. Didi kim: “Ey Gûderz-i Sâl-hurde! Egerçi dünyâda senüñ her muraduñ ele geldi ne diyesin ve yâhud ne bilesin ki ser-encâmuñ neye encâm olacaqdur ve nazar eyle kim Īrân ve Tûrân'dan ne kadar ocağ söyündi ve ne kadar pehlevânlar helâk oldu. [8a] Lâyık mıdur ki ölmüş ve nâ-bedîd olmuş kimseler için zindelerüñ başını kesesiz ve sen hod bilürsin ki rûzgârda gerekdür ki merd olan eyülik tohumını eke. İmdi merd iseñ sen de âlemde eyülik tohumını ek kim âhiretde eyülik hâşılın biçesin. Eger bu iki leşkeri dâyimâ ceng itdürmege heves idesin, bir gün ola kim anlardan bir ferdi ayağ üzere görmeyesin. Murğ-ı revânları perr ü bâl açup gide, yine kîn ü adâvet yirinde kıla. Andan sonra kim bile ki pîrûz kimdür yâ nigûn-baht ve gîtî-fürûz kimdür ve eger bu gavgâ mülk için ise ben anı dağı uhdeme alayın, şol yirler ki Rüstem'üñ ayağı başdı anları ve şol vilâyetler kim şimdi Sohrâb ol cânibde cengdedür anları ve Keşmîr ve Kâbil ve Kandeher'ı ol ser-ğadden tâ merkez-i Kâf'a dek Hüsrev'e vireyin ve bundan sonra dükeli akrabâ ve teallukâtumı da'vet ideyin ve her birine seng öninde and virüp ahd u peymân kılalum ki min-ba'd saña bed-endişlik kılmayalum. İşte yâ Gûderz eger bu ahde râzî olursañ ben dağı Efrâsiyâb'a haber gönderereyin ammâ sen dağı Keyhusrev'e benüm cevâblarumı arz eyle. Eger söz kabûl olursa laţîf, eger kabûl olmaz ise niçe bir Īrâniyân bir cânibden ve Tûrâniyân bir cânibden bî-günâh helâk olalar. Bârî öteden sen ve beriden ben iki pîr-i kühen-sâl meydâna girelüm. İkimizüñ dağı ömri âhire irdi, senüñle ceng idelüm. Aramızda ara-yenci olmasun. Bîjen ile Hümân ceng itdüğü gibi tâ kim birümüz helâk olunca ma'reke kılalum, bârî önümüzde bî-günâh müselmânlar helâk olduğunu görmeyelüm.” diyüp mektûbı tamâm eyledi, mührin urdı. Andan Rûyîne-nâm oğlunuñ eline viridi ve aña eyitdi: “Yüri Gûderz'üñ katına var sözüñi âkilâne söyle ve cevâbını huşyârâne istimâ eyle.” didi. Rûyîn dağı on dâne nâmver ile sürüp Gûderz'üñ nazarına irdi. Geldi öninde baş kodı, adâbla duâ kılup ayağ üzre tırdı. Gûderz anuñ adâbına ve hüsn-i hulkına hayrân oldu. Bî-ihtiyâr yirinden tırdı, aña karşı vardı, bağrına başdı, riâyet eyledi, Pîrân'dan ve leşkerinden suâl itdi. Ol dağı tekrâr Gûderz'e duâ kılup ba'dehü çıkardı, Pîrân'ın mektûbunu şındı. Gûderz dağı mektûbı kâtib eline viridi. Kâtib dağı nâmenüñ mefhûmunı Gûderz'e aşikâre i'lam eyledi. Gûderz cümle hâlden haberdâr oldu, döndi Rûyîne'ye eyitdi: “Ey şâh-zâde-i nev-civân! Şimdi lâzım olan budur ki bizde mihmân olasız, sizi ziyâfet idem [8b] tâ kim cevâb-nâme yazılup saña teslîm ola.” didi. Ol dağı kabûl eyledi, yedi gün alıkdılar. Bu yedi gün içinde Gûderz hem anı

ziyâfet idüp hem nâme ne cevâb yaza anı fıkır ider idi. Âhîr sekizinci gün dîvân eyledi, önüne bir kâtib getürdi, mektûba âğâz olındı. Evvel nâmede nâm-ı Hudâ'yı yâd idüp ba' dehû Pîrân'a hîttâben didi kim: “Ey Pîrân! Her ne kim ol nâmede yazduñ ben anı cümle okıdum. Senüñ sözüñi bâb bâb işitdüm ammâ şol zamân ki ben evvel geldükde saña Gîv'i gönderdüm idi ve seni barışmak semtine çekmiş idüm, sen cevâbda ‘adâvet haberin gönderdüñ, ceng murâd idindüñ. Şimdi bu sözleri kim söylersin yine müfîd olur ve şimden girü cengden gayrühü ‘ilâc yokdur. Tûr ve Selm ve Īrec unudılır, Nevder dağı unudılır ammâ Siyâveş kanı unutulmaz ve yirde kalmaz, elbette Efrâsiyâb’dan alınur. Eger sen kenâra çıkarısañ halâş olursın, râzı olmaz iseñ sen dağı helâk olursın ve eger yâ Pîrân, Hudâ baña biñ yıl ‘ömür virürse de cümlesini Tûrâniyân cengine şarf idem ve dağı şol vilâyetler kim bize karar eyledüñ anları Efrâsiyâb Rüstem’den hîle ile almış idi, ammâ eger Hudâ baña yâver olursa ben anları ceng ile alam.” didi ve dağı eyitdi: “Yâ Pîrân, bir pîr-i nâ-tüvân-ı bilâ-dîde sensin ve bir sâl-horde-i cefâ-keşîde benem. Bu sarây-ı si-pencde niçe bir iķâmet idelüm. Ol demler geldi ki birer birer çıkalum, gidelüm. İmdi hemân cevâbuñ netîcesi cengdür ve sen niçe murâd iderseñ cengi öyle iderüz.” diyüp nâmeyi tamâm eyledi ve mührin urdı ve Ruyîn’e virüp ‘izzet ü ikrâm-ıla Pîrân’a gönderdi. Tâ kim Ruyîn geldi, geldi pederi leşkerine irdi. Tûrân sipâhı karşı geldiler, aldılar, Pîrân yanına getürdiler. Ruyîn, Pîrân önüne gelüp yir öpdî, du‘a kıldı. Pîrân-ı cihân-dîde dağı anı bağına başdı. Ba’ dehû Ruyîn evvelâ Gûderz’üñ selâmını yetürdi ba’ dehû ol cânibde ne gördi ise anı söyledi ve çıkarup nâmeyi Pîrân’uñ önüne kodı. Pîrân nâmeyi kâtibin eline viridi. Kâtib ki nâmeyi okumağa âğâz itdi, mefhûmı aşikâr oldukça Pîrân’uñ çihresi gâh kararup gâ[h] şararmağa başladı. Çünkim bi’t-temâm mazmûn-ı nâmeyi ma’lûm idindi, derûnı pür-derd ü cânı pür-havf oldu. Bildi ki rûzgârı teng oldu, dönüp serverlerine eyitdi: “Şimden girü Gûderz’den merhamet ümîd itmeñ. Ol ister kim yitmiş evlâdınuñ acısını bizden çıkara. Çün ol bizden intikâm murâd iyler yâ ben andan [9a] ne içün qarındaşlarum kanını almayam? Bâ-vücûd ki Īrân ve Tûrân içinde Hümân gibi bir er yog-ıdı, imdi ben anuñ kanına tâ cânım tenümden cüdâ olmayınca cengden el çekmeyem.” didi ve hazîne kapuların açup dilâverlere ve ‘askere mâl ü esbâb viridi. Andan sonra bir mektûb yazdı. İçinde her ne vâkı‘ oldu ise beyân eyledi. Hümân’uñ ve Nestehîn’üñ Bîjen elinde helâk olduklarını ve Nestehîn cenginde toköz yüz güzîde süvârlar tebâh olduğunu tahrîr eyledi ve Keyhusrev’üñ gelmesi ihtimâlini bildürdi. Ba’ dehû nâmeyi tamâm idüp mührin urdı ve bir hîven-süvâr ile Efrâsiyâb’a gönderdi. Bir gün nâme gelüp Efrâsiyâb’a vâsıl oldu. Okıyup ahvâli bilince ‘aklı başından gitdi. Zamândan sonra ki kendüye geldi, gördi cümle uluları ayağa tûrmışlar. Andan dilâverlerine eyitdi: “Ey bahâdurân-ı Tûrân! Ahşam benüm sizüñle tenhâ bir cevâbum vardır. Hele şimdi yirlerüñüzde oturuñ.” didi, oturdılar. Ol gün ahşama dek bu elem ve ıztırâb-ıla gözlerinden yaşlar döküp derûnından âhlar

çekdi. Aḥşam ki iriṣdi sarāy-ı ḥāşına girdi, Pīrān’dan gelen ādemi da‘vet itdi ve ululardan niçe kimseyi getürdi. Murād olınanlar gelüp yanına cem‘ oldılar. Çünkim dōst u düşmen ḥālī bilindi kavlı ü qarārı böyle kıldılar kim; evvelā Pīrān’a yine ḡayret-āmīz cevāb göndereler, soñra Efrāsiyāb deryā-miṣāl ‘asker ile kendüsi gide. Andan Efrāsiyāb dönüp Pīrān’dan gelen ādeme eyitdi: “İmdi var Pīrān’a di kim; tā kim anadan toḡduñ bahādurlık meydānına ayak başduñ, bu ana gelince merdlik yolında cānuñı fedā ve tenüñi siper kılduñ ve daḡı şāḥān-ı selef zamānlarında bir ser-leşker sencileyin miyānına kemer-i ḡayreti beste kılmadı ve daḡı bir sipāḥ senüñ gibi bir serdāra mālīk olmadı ve daḡı Tūr’dān ve Peşeng’den benüm derūnumda senüñ maḡabbetüñ ziyādedür, zīrā māder-i eflāk bir senüñ gibi merd ḥāşıl itmedi. İmdi sen ḡayret kuşaḡını muḡkem kuşan çünkim Rüstem kendü diyārındadır, bile degüldür. Sen Ḥusrev’den ve ḡayrıdan uşanma. Ben bu yakında bir leşker cem‘ idem ki yirler tāḡat götürmeyeler ammā zinhār Ḥusrev’den ḡatı ḡavf eyleme. Aña vücūd virmek ‘aḡla mülāyim degüldür. Senüñ ḡod ma‘lūmuñdur ki ol benüm ḡanadum altından uçmış zāḡ-beççedür. İmdi ey pehlevān, şaḡın elem çekme. Rūzgāruñ ḥālī böyle olur. Biz anlara itdügümüz zamānda ḡoş mı idi bu da ḡoş görülsün? Dāyim sipihr-i ḡaddār ādemi bir ḡalde ḡomaz. **[9b]** ḡāḡ ṣād ider ve ḡāḡ müstemend ider ve ben ki yir götürmez leşker ile varam, ne Ḥusrev’i ve ne Güderz’i ve ne Tūs’ı koyam, ne taḡtını ve ne leşkerini ve ne pīl ü kūs koyam. Īrān’a bir ṣitāb-ıla leşker sürem ki artuḡ kimse anda tāc u taḡt ü bārgāḡdan nişān görmeye ve şol zamān ki Ḥusrev’i ele getürem anuñ başını ḡançer-i bürrānla kesem tā kim māderi üzerine girye kıla ve işte saña imdād içün on biñ sipāḡ seçüp gönderdüm ki her biri ḡayret şāḡibi, dilīr ü ser-bāz u ḡiredmenddür kim Īrān’dan on pehlevāna bunlardan birisi besdür ve belki her birinüñ gözine anlaruñ onı azdur. Çünki bu on biñ ḡüzide süvār saña vāşıl ola, Güderz’üñ işini tamām eyle.” diyüp bu zıkr olınān cevābları Pīrān’dan gelen ādeme bir bir sipāriş ol ‘asker ile gönderdi. Bir gün ol ādem gelüp Pīrān’a iriṣdi ve ‘asker daḡı ‘askere ḡavuşdı. Pīrān ol ādemden şāḡuñ sözlerini ki işitdi, ṣād oldı. Andan cümle Tūrān dilāverlerini da‘vet, Efrāsiyāb’uñ sözlerini anlara naḡl eyledi. Cümle sipāḡ ṣād oldılar. Āḡir ceng muḡarrer oldı. ḡaberleşdiler, iki cānibden iki leşker yüridi cūş u ḡurūş peydā oldı. İki sālār-ı pelengdār leşkerlerin ḡaldurup ceng yirine getürdiler. Andan birbirlerine tīr bārān itdiler. Pīrān, Lehhāk’le Ferşīdverd’e eyitdi: “Siz varuñ taḡ semtinden Īrān leşkerine ḡavāle oluñ.” didi. Anlar daḡı vardılar, ol semtden Īrān leşkerine nice ḡücüm itdiler. Güderz ol ḡālī gördi, Hecīr’i Gīv’e gönderdi ki: “Var söyle ol cānibe varsunlar, ceng kılsunlar, düşmenüñ def‘ine cehd kılıp ḡursunlar”. Gīv daḡı Ferḡād ve Gurgīn ile ve Bījen ile ve bākī ḡarındaşları ile ol cānibe ‘azm kıldı. Gelüp Lehhāk ve Ferşīd’i Pīrān üzerine ḡaçurdi ve kendüyi Tūrān leşkerine urdı. Pīrān ki ol ḡālī gördi Gīv’üñ üzerine at sürdi. Gīv daḡı nīze çekdi, irdi Pīrān’a bir nīze urdı, raḡşından ayurdi. Gīv geḡüp gidince Pīrān el tīr ü kemāna urdı, Gīv’e oḡ yaḡdurdi. Āḡir

(...) atından [ayr]ıldı. Ol dem Pīrān irişüp Gīv'e bir tāziyāne urdı şöyle kim Gīv serāsīme oldı. Bu eşnāda Pīrān yine süvār oldı, Gīv anı görünce eline tīr ü kemān aldı. Pīrān'ın başına üç dāne oklar urdı, kārger olmadı. Üç dağı atına urdı, anlar da kār itmedi. Gīv elem çekdi. Pīrān yine Gīv'ün üzerine yūriyince gördi kim bir cānibden Bījen niçe dilāverler ile zāhir oldı, hemān Pīrān at başını **[10a]** çevirdi, Gīv'e arka gösterdi. Bu maħalde Bījen pederi yanına geldi, eyitdi: "Ben şehriyārdan işitdüm ki Pīrān çok kārzar eylemeye, āhir Gūderz elinde helāk ola." didi. "İmdi bunuñ-ıla ceng itmek yine müfid olur." didi. Ammā bu cānibde Pīrān sürdi ıalbgāh-ı sipāha geldi. Lehhāk'e ve Ferşid'e çağırđı, eyitdi: "Ey benüm nāmdār u dilīr ü ħançergüzārlarum! Ben sizleri rüzgār ile bunuñ için beslerdüm ki bu günlerde sizden bir fāyide görem dir idüm. Niçün düşmenden yüz çevirdüñüz? Çün sipāh-ı düşmen cenge geldi, cihān bizüm üzerümūze ıarañu oldı. Lāyık mıdur ki şimdi sizden bir kimseyi nām u neng ardınca görmeyem." didi. Çünkü pehlevānlar Pīrān'ın bu sözini işitdiler derūnları kīn ile ıoldı. Bundan soñra cümle Tūrān sipāhı bir kezden şöyle ħarekete geldiler kim kıyāmet ıopardılar ammā Lehhāk-ı nāmdār hemān Gīv'i murād eyledi, sürdi üzerine geldi. Ceng içinde Gīv bir cānibe ve Bījen bir cānibe gitmiş idi. Lehhāk, Gīv'ün üzerine irdi. Elinde nīzesini Gīv'e ıoğrultdı, irişdi kemer-bendine bir nīze urdı. Az ıaldı ki Gīv'i eyer-ħānesinden ayırup atdan ser-nigūn zemīne bırağa. Ammā Gīv kendüyü cem° idüp Lehhāk'ün nīzesini men° eyledi, andan soñra ol dağı Lehhāk'e bir nīze urdı. Lehhāk kendüyü ıaçurınca nīze rahşına irişdi, rahş zaħmdār olup yıkıldı. Lehhāk atdan ayrıldı, yire düşdi. Gīv tīg çekdi, diledi kim Lehhāk'i helāk ide. Nā-gāh Ferşid-Türk, Gīv'ün ardından irişüp añsuzın bağrına bir gürz urdı, Gīv serāsīme oldı. Bu maħalde Lehhāk ayağa ıurdı, iki taraıdan Gīv'e ħamleler ııldılar. Gīv bunlar ile ceng iderken her taraıdan Türkān dağı ħücüm idüp Gīv'i ortaya aldılar, ħālī mükedder oldı. Ol dem bir taraıdan Gorāze irdi Ferşid'i yaraladı, bir taraıdan Gostehem irdi Lehhāk'i yaraladı. Aħşam olınca Gīv dağı Pīrān leşkerinden çok kimseyi helāk eyledi. Āhir aħşam oldı, ayrıldılar, döndiler. Gelüp Īrān dilāverleri Gūderz öñinde baş ıodılar, ol gice ıarār eylediler. Ammā öte cānibden Pīrān kim Kūh-ı Kūnābed cānibine çekildi, ħamnāk u lā-ya°kıl Tūrān sipāhı gelüp yanına cem° oldılar. Düşmenden cümlesinüñ ħālleri diğer-gūn ve zār u zebūn, ħiç kimse yok kim anuñ bir mātemi olmaya. Çünkim şabāħ oldı Pīrān Gūderz'e bir mektūb dağı gönderdi kim: "*Niçün bizüm cengümüz böyle uzanur? [10b] İmdi ben her vech-ile bunu revā görürem ki şimden girü sizde ne ıadar cengī-pehlevān var ise her birine bizden dağı biri muķābil olsun. Meşelā sizden on iki pehlevān ki her biri nāmdārlardur, bizden dağı anlara birer nāmdār pādāş olup meydāna girsünler tā ölince ceng itsünler.*" didi. Gūderz dağı revā gördi. Āhir cihān-gīrlar ile şöyle ıavl ü ıarār eylediler ki her server ki bir kimseyi Tūrāniyān'dan murād ide meydānda cümlesi berāber olup bir kezden ceng ideler. Meşelā Gīv ile Gerüy-ı nā-bekār ceng ide ve Gerüy ol

mel'ündür ki Siyāveş'ün şaķalını tutup helāk idenün biri daķı oldur. İşte bu minvāl üzre her biri  ahd u peym an idüp t rdılar.    nci gün iki c nibden iki leşker s v r oldılar.

Ceng-i Dev zdeh Ru 

Firdevs -i  st d bu cenge dev zdeh ru  diyü ta b r ider.   nkim iki leşker meyd na gelüp  af çekdiler, hem n cümleden evvel G v  azm-i meyd n eyledi, Ger y ana ber ber geldi. İkinci ise Fer borz ile G lb d bin V se mu  bil oldılar.    nci Rehh m ile B rm n cenge ba ladı. Dördünci Gor ze ile Siy mek ber ber oldu. Beşinci Gurg n-i Dil r ile Ender m n-ı   r cenge t rdılar. Beşinci B jen ile R y ne bin P r n duru dı. Altıncı A v st-ı Türk ile Zenge-i   ver n meyd na girdi. Yedinci Berte ile Kührem mu  bil oldu. Sekizinci F r hel ile Zengele ma rekeye    z eyledi. To uzuncı H c r ile Sipihrem p d   oldu. Onuncı G derz ile P r n duru dılar. On birinci ve on ikinci bunlardan  o ra bey n olunur. Geldük imdi bunlar ne g ne ma reke iderler anı bey n idelüm. İşte bu on nefer kimse  r niy n ve on kişi T r niy n'dan biribirlerine ki mu  bil oldılar, her biri  a mı ile  ahd   peym n itdiler ki   le semtine s lik olmayalar ve cengden yüz d nd rmeyeler.  st d eydür, meger ol ceng olacağ yirde iki d ne depeler var idi, biri ürün leşkerine ve biri T r n leşkerine ya ın idi. İki leşkerden her kim   lib olsa, ol depeye   k p bir  alem diküp na ra uralar t  kim   lib   ma l b ma l m ola.   nkim bu g ne şart u peym n itdiler cenge ba ladılar. Evvel  Fer borz ki G lb d ile mu  bil oldu, her vech-ile cenge ba ladılar gürz   n ze v   im  r ile.   ir Fer [b]orz G lb d'a bir kılıç urdı, gerdeninden t  kemerg hına gelince iki p re eyledi. [11a] Ol dem ra  ından yire indi, başını kesüp kemend ile fitr kine bend eyledi. Bir c nibden G v ki Ger y ile mu  bele olmuş idi, evvel n ze ile ceng itdiler, biribirlerini yo ladılar;   ir ellerine t r   kem n aldılar, biribirlerine o  atdılar. G v gördi ki anu -ıla dağı düşmene   re olmadı eline t   aldı, Ger y'ı t  -ile  aldı, Ger y men  eyledi. Ol dağı G v'e t  -ile bir  amle eyledi, G v dağı men  itdi. Tekr r gürzler çekdiler, biribirlerine  amleler kıldılar.   ir, G v   zaba gelüp Ger y'a bir gürz urdı. Ger y ser  ime oldu, ağzından ve burnından  an geldi, kendüyi cem  idemey p atdan yığıldı. Der  al G v atından inüp iki ellerini  af sında bend itdi. Mur dı bu kim; bend ile siy set yirinde hel k ide t  kim Siy ve   anını andan ala. Ba deh  Ger y'ı ol depen n üzerine   k rdı, direği a ik r eyledi, na ra urdı. İki leşker tem    itdiler. Bir taraftan S y mek-i Türk ile G r ze ki meyd na girmişler idi cenge    z eylediler. Elleri n zeler alup biribirlerine p l-i mest gibi  amle kıldılar. N zeler ile ol  adar ceng itdiler ki biribirlerine zafer bulımadılar.   ir g rzlere el urdılar,  ol  adar ceng eylediler kim atlarından ayrılıp piy de  aldılar, ya a yaşaya oldılar.   ir G r ze dest urdı   r-i g rr n gibi Siy mek-i Türk'i  apdı ve  uvvet ile yire urdı, Siy mek' n  st    nları  urd oldu. G r ze anu  başını kesdi ve ra  ını aldı, ol depeye   k dı.

İrân sipāhı sağ u soldan cūş u ħurūş itdiler. Düşmene gālib olan serverler cümle ol depenūñ üzerinde naʿralar ve Keyĥusrev'e duʿālar itdiler. Bir cānibde daĥı ki İrân sipāhından Fūrūhel-nām dilāver ve Tūrāniyāndan Zengele-nām Türk muĥābele olmışlar idi, Fūrūhel tīr ü kemān ʿilminde ġāyet māhir idi, eline tīr ü kemān aldı, meger Zengele daĥı uz oĥ atardı, ikisi biribirine bir niĥe oĥlar pertāb itdiler. Āĥir Fūrūhel-i nāmdār Zengele'nūñ atına bir oĥ urdı, at yüzi üzerine yıkıldı, Zengele ser-nigūn zemīne düşdi. Fūrūhel-i nāmdār üzerine geldi, ĥanĥer-i āb-gūn çekdi, başını kesdi, fitrākine aldı. Ol daĥı gālib olup peleng-mişāl ol yüce yire çıĥdı. Bir taraftan ki Rehhām ile Bārmān-ı Türk meydāna girmişler idi, ellerine tīr ü kemān alup cenge başladılar, cūş u ħurūş itdiler. Şol kadar ceng eylediler kim tīrleri dükendi ve kemānları şikest oldu. Andan soñra nīzeler[e] el urdılar. Āĥir Rehhām-ı dilāver Bārmān'a **[11b]** bir nīze urdı, nīze gelüp Bārmān'ūñ uyluġına irişdi, zaĥm açdı, Bārmān atdan yıkıldı. Rehhām yine üzerine sürüp Bārmān'ūñ arĥasından bir nīze urdı, yalman-ı nīze cigergāhına irişdi, Bārmān āh idüp cān virdi. Rehhām derhāl atından inüp başını kesdi ve Ĥudā'ya ĥamd idüp şehriyār[a] duʿā eyledi. Andan ol başı fitrākine bend idüp nişān yirine geldi, ʿalem diküp naʿra urdı, ĥarār eyledi. Bir cānibden Bījen ile Rūyīn daĥı cenge tūrup biraz tīr ü kemān-ıla elleşdiler, soñra ʿamūdlar çekdiler, niĥe ĥamlenūñ ĥatāsı geĥdi. Āĥir Bījen ġazabnāk oldu, Rūyīn'ūñ başına bir ʿamūd şöyle urdı kim ĥūn ile maġzı zemīne saçıldı, raĥşından yıkılıp cān virdi. Bījen atından yire indi, Rūyīn'ūñ başını gövdesinden cüdā ĥıldı. Atını ve esbābını alup başını fitrāke aşup nişān yirine geldi, Ĥudā'ya āferīn ve Keyĥusrev'e duʿā idüp tūrdı. Bir ġüşeden Ĥücīr-i nāmdār daĥı Sipihrem-i Türk [ile] cenge başladılar. Sipihrem, Efrāsiyāb'ūñ akrabāsındandır, Ĥudāvend-i ʿizz ü cāh ve şāĥib-i nigīn ü külāhdur. İşte bunlar daĥı ġürz ü nīze ile ve tīr ile ʿazīm ceng eylediler. Āĥir ĥılıĥlar ʿuryān itdiler. Ĥücīr, Sipihrem'ūñ miġferine bir ĥılıĥ urdı, gerdenine varınca iki pāre eyledi. Ĥücīr, Ĥudā'ya ĥamd idüp anuñ at ve esbābını alup geldi, nişān yirinde tūrdı. Bir taraftan daĥı Aĥvāst-ı Türk ile Zenge-i Şāverān cenge başladılar. Tīr ü kemān u ġürz-i ġirān-ıla ol kadar ceng eylediler kim atları ve kendūleri bī-mecāl oldu. Bunlar döndiler atların döġüşdördiler ve kendüler biribirinūñ rızāsı-y-ıla biraz diñlendiler, andan yine süvār olup nīze cengine başladılar. Zenge-i Şāverān irişüp Aĥvāst-ı Türk'ūñ kemergāhına bir nīze urdı, Aĥvāst atından yıkılıp yüzi üzere zemīne düşdi. Zenge atından inüp anuñ başını kesdi, raĥşına bindi. Ol bālāya ʿazm eyleyüp raʿd-ı ĥurūşān gibi bir naʿra urdı, yārānı yanına irüp ĥarār eyledi. Bir cānibden Gurgīn ile Enderīmān-ı Türk daĥı tīr ü kemān-ıla cenge başladılar, biribirlerine niĥe oĥlar urdılar. Āĥir Gurgīn, Enderīmān'ūñ miġferine bir oĥ urdı; dıraĥt bāddan ne resme ditrer ise Enderīmān raĥşıyla öyle dîtređi. Gurgīn tīzye bir oĥ daĥı urdı, bu kez pehlūsına tōkınıp arĥasından çıĥdı, Enderīmān atından ser-nigūn oldu. Derhāl Gurgīn atından **[12a]** indi. Enderīmān'ūñ başını gövdesinden ayırdı ve fitrākine bend idüp süvār oldu, manşūr u mużaffer

gelüp nişân yirine irdi. ‘Alemini diküp na‘ra urdı ve Keyhusrev’ün devām-ı devletine du‘alar idüp tırdı. Bir taraftan Berte-i nāmdār daḥı Kührem-i Türk ile ki muḳābele oldı, ol iki ḥunī vü tīg-zen, ol iki ser-efrāz-ı encümen ki biri pīl meşābesinde ve birisi şīr mişālinde idiler, ḥadd-i zātında ikisi de rezm içinde dilir idiler, her dürlü ālāt-i ḥarb ile imtiḥān oldılar. Āḥir ellerine tīgler aldılar şol mertebe ceng eylediler kim ḳābil-i ta‘bīr degül. Āḥir Berte Kührem’e bir tīg urdı, kemergāhına dek iki pāre eyledi. Andan soñra Berte-i nāmdār raḥşından indi, Kührem’ün raḥşına binüp esbābını geyüp kendü atını yedegine alup cānib-i bālāya ‘azm eyledi. Ol daḥı ‘alem diküp na‘ra urdı, Keyhusrev’ün devletine du‘a idüp ḳarār eyledi. Üstād-ı dānā eydür, bir cānibden daḥı ki Gūderz ile Pīrān ḥaşmāne meydāna girmişler idi cenge başladılar, bunların cengi bir cenge beñzemez; tīg ü kemend ü gürz ü ḥançer ile ‘azīm ceng kıldılar. Ba‘dehū ellerine tīr ü kemān alup ol iki sālār-ı leşker, ol iki pīr-i ḥuşyār, bir kezden biribirlerine tīr bārān eylediler. Āḥir Gūderz, Pīrān’uñ atın öldürdi, kendüyi daḥı zaḥmdār eyledi, atından yıkıldı. Pīrān kim zīr ü zeber ve hem zaḥmdār oldı, rüzgāruñ kendüye yār olmaduḡını bildi. Pīrān gördi kim ḥāl bir yüzden daḥı oldı, yirinden tırdı, taḡ başına toḡru ḳaçdı. Gūderz ardına düşdi, irişdi, na‘ra urdı. Pīrān naḡar eyledi, gördi kim ecel ökçesini başup gelür, ḳaçmaḡda sür‘at eyledi. Gūderz eyitdi: “Ey Pīrān, bizüm ‘ahdümüzde ḥod ḳaçmaḡ yoḡ-ıdı.” didi ve gördi ki Pīrān şarp yire ḳıçdı, Gūderz elinden tīgi bıraḡup kūpāl aldı ve sürüp Pīrān’a yakın irdi. Pīrān eyitdi: “Yā Gūderz! Baña şol işi itme kim senüñ daḥı başuña gelse gerek.” didi. Gūderz anuñ cevābına ḳulaḡ aşmadı, daḥı ziyāde iḳdām gösterdi. Pīrān gördi kim Gūderz kendüye amān virmez, el urdı ḥançerin ḳıçardı, Gūderz’ün üzerine pertāb eyledi. Ḥançer Gūderz’ün bāzūsına şaplandı, ol acı ile Gūderz daḥı götürdi ol āhenīn deste-çubı Pīrān’uñ sīnesine pertāb eyledi, zerrelerin pāre pāre kıldı. **[12b]** Pīrān’uñ cigeri ḳanı agzından geldi ve ol ḍarbdan cān virdi. Andan soñra Gūderz, Pīrān’uñ başını kesdi aldı, girü dönüp ‘azm-i leşker kıldı, **[Minyatür]** evvel ol yüce taḡa ḳıçup direfş gösterdi. Andan soñra Tūrāniyān’dan kimse ḳalmadı, tārmār oldılar, çoḡını daḥı kırdılar. Dilāverler Gūderz’e du‘alar kıldılar **[13a]** ammā Gūderz, Gerüy-ı nā-bekārı gördi, emr eyledi anı küşteler yanına ileteler, anda Siyāveş ḳanı içün ḳanını dökeler. Cümle serverler bu ḥuşuş içün Gūderz’e āferīn okıdılar, zamān u zemīn sensüz olmasun didiler ve: “Dükeli nef‘ ü şavāb senüñ güftāruñ-ıladur ve mihr ü māhuñ rüşenāsı dīdāruñ-ıladur.” didiler. Andan Gerüy-ı nā-bekārı keşān keşān götürip ol küşteler olduḡı yire iletüp siyāset ile helāk itdiler.

Bu maḥalde meger Lehhāk ile Ferşīd-i Türk añsuzın ‘asker-i Īrān’uñ bir cānib[in]den sipāh-ı Tūrān-ıla gelüp başkın eyledi, daḥı henüz leşker ayaḡ üzre idiler, bir ma‘reke peydā oldı. Gostehem ḥaberdār olınca geldi, Gūderz öninde baş ḳodı, du‘a kıldı, anların cengin istedi. Gūderz icāzet virdi. Gostehem bir niçe serverler aldı, vardı ceng eyledi, Lehhāk’le Ferşīd’i şıdı

ve kaçurdu. Gostehem yanında olan sipāhdan ayrıldı, yalūñuz anları kōdı. Īrān sipāhı gelüp Gūderz'e haber virdiler. Bījen Gūderz'e duā eyledi, Gostehem ardınca gitmek istedi. Gūderz çok men° eyledi çāre olmadı, āhīr ol daḥı Gostehem'ūñ ardınca gitdi. Bu cānibde kim Lehhāk'le Feršīd kaçdılar idi, varup bir bīşezāra irdiler, ormanuñ içine girüp şaklandılar. Tā kim geldi ol ormana irdi, nā-gāh Gostehem'ūñ atı atlaruñ rāyihāsın aldı, şuhayl urdı. Feršīd ile Lehhāk uyurlar idi. Feršīd gözin açdı gördi, Lehhāk'ūñ atı licāmını kırdı, bir cānibe kaçdı; Feršīd Lehhāk cānibine irdi, anı uyḥudan uyardı ve eyitdi kim: “Gözūñ aç, Īrāniyān geldiler.” didi. Lehhāk ol sözden kendüyi yitürdi. Āhīr ikisi daḥı bīşeden çıkdılar, şahrā cānibine geldiler, iki yirden Gostehem'ūñ üzerine hücum kıldılar. Gostehem daḥı anları gördi na°ra urdı, üzerlerine sürdi, ok yağdurdı. Hemān bir cānibden Feršīd Gostehem'ūñ üzerine geldi, eline kılıç aldı, ḥamle kıldı, Gostehem men° eyledi. Bir cānibden Lehhāk daḥı gürz-i girāna el urdı. Gostehem bunlar ile šīrāne cenge başladı, gāh birinūñ ve gāh birinūñ ḥamlelerin men° idüp ol yirūñ gerd ü ḡubārını eflāke çıkardılar. Āhīr Gostehem Feršīd'ūñ başına bir ok urdı, miḡferi maḡz u ḥūn ile āmiḥte oldu, Feršīd atından ser-nigūn olup cān virdi. Lehhāk ol ḥālī gördi, cān başına şıçradı, **[13b]** Feršīd'ūñ derdinden ḥīre vü lertzān oldu, cihān gözi öñinde tīre vü bī-niṣān oldu, cānından uşandı. Der-ḥāl bir tīri der-kemān idüp Gostehem'ūñ üzerine pertāb eyledi. Gostehem Ḥudā'nuñ luṭfı-y-ıla ol ḥadengi men° idüp ol daḥı pertāb eyledi. Ol buña ve bu aña oklar atışdılar. Birisinūñ okı yire düşmedi ve vücūdlarına toḡınup atlarına ve kendilerine zaḥm açdı. Ol kadar ceng itdiler kim kemānları şikest oldu. Andan soñra şimşīre el urdılar ve şöyle ma°reke kıldılar ki biribirinden tamām zebūn oldılar. Āhīr Gostehem Lehhāk'ūñ gerdenine bir tīḡ urdı, başını ṭop gibi yire düşürdi. Gostehem daḥı şöyle zebūn oldu kim yaralarından kan akdı ve teşnelik cigerini yakdı. Bu elem ile kanın akıdarak atın sürdi, ol yirden gidüp bir çāha irişdi. Hem āb-ı revān ve hem bir sāyedār yir gördi, atından aşağı indi, atı bir dıraḥta bağladı. Şu kenārına geldi, ol şudan nūş eyledi ve atına daḥı virdi. Āfitābuñ ḥarāreti zamānında vücūdını dūrdı ve bükdi, bī-tāb olup ol ṭopraḡuñ üzerinde ḡaltān oldu. Vücūdı ser-ā-ser çāk çāk olmuş idi. Bir miḡdār ol yirde bī-hūş yatdı ve ḥāba vardı. Andan göz açup kendüyi sağ görünce Ḥudā'ya hezār şükr eyledi, ol gice ol maḡāmda qarār kıldı tā kim şabāḥ. Çünkim cihān ḥurşīdden rūšenā oldu nā-gāh Bījen āşikār oldu. Uzaḡdan Gostehem'ūñ atını gördi daḥı yakın irdi, Gostehem'i pek zebūn buldı. Cān başına şıçradı, eyitdi: “Server saña ne ḥāl oldu? Ey benüm yār-ı mihribānum! Bu merḡzār içine neden düşdüñ ḡalduñ?” diyüp kan ağladı. Gostehem göz açdı Bījen'i ağlar gördi, eyitdi: “Server benüm üzerümde ağlamakdan ne olur? Bir çāre kıl kim tā beni bu cāygāhdan götürmeḡe ḡādir olasın. Ben ḥod ölmekden elem çekmezin ammā bir kerre šāhuñ cemālını görsem andan soñra cān virsem ḡam yimezdüm.” didi. “Zīrā ben ol zamān öldüğümde ḡam yir idüm ki ol iki ḥaşm-ı nā-pākı öldürmeyeydüm. Bārī server beni

götüremezseñ ol iki nā-bekārlaruñ başlarını Gūderz’e yetür tā kim ne vech-ile helāk olduğımı bilsünler, nāmumı hayr ile yād eylesünler.” didi ve anlaruñ helāk olduğu yiri gösterdi. Bījen ol yire irdi, gördi ol iki tağlar gibi başlar **[14a]** yaturlar, Bījen anlaruñ atların şikār eyledi, ikisini dañı rañşlarına yükletdi, götürdi. Yolda gider-iken gördi Türkler bir cānibe perākende gezerler. Bījen murād eyledi ki üzerlerine varup ceng eyleye ammā Gostehem ölüm maķāmında idi, ol sebebden muķayyed olmadı, yine gelüp Gostehem’uñ yanına irdi. Gördi hālī makedderdür, ağlayarak anı dañı atına şardı, alup leşker cānibine ‘azm kıldı.

Bu cānibde ol zamān kim Gūderz Pīrān’la cengi muķarrer kıldılar idi, Gūderz bir nāme yazup Keyhusrev’e göndermiş idi. Nāme Keyhusrev’e irince Kāvus’a vedā° idüp leşker cānibine ‘azm kıldı. Bir gün Husrev gelüp Kūh-ı Kūnābed kenārına irdi. Īrāniyān’a haber oldu, Husrev’e karşı geldiler ve hāk-i pāyine yüzler sürdiler, leşkeruñ manşūr olduğın didiler, şāh şād oldu. Tā kim geldi Gūderz dañı Husrev’uñ hāk-i pāyine irdi, du‘ālar kıldı, öñinde baş kodı, Keyhusrev anlara tahsīn ü āferīn eyledi. Andan soñra Gūderz, Husrev’uñ öñine düşüp ol küşteler yanına götürdi. Husrev anları temāşā ider-iken Gerūy-ı la‘īnūñ küştesin gördi, Hudā’ya şükr eyledi, serverlere du‘ā idüp ve istimālet virüp gider-iken Pīrān’uñ küştesini gördi, kan ağladı. Andan gördüğü eyülikleri ve anuñ eyü haşletlerini yād eyledi ve eyitdi: “Ey pehlevān, saña çok didüm ki dükeli dūdmanuñ ile Īrān cānibine revān ol. Sözümi kabūl itmedüñ, ‘ākıbet bu yolda kāruñ başa yitdi.” didi. Bundan soñra Husrev emr eyledi Pīrān’uñ karnını yardılar müşk ü ‘anber ve kāfūr ile pūr kıldılar ve dībā-yı Rūmī birle kefenlediler. Ba‘dehū Husrev buyurdi dañme peydā eylediler, farkını āsumāna berāber kıldılar. Andan soñra Husrev, Gostehem ve Bījen’i şordı: “Ol iki nāmdāruñ bu encümende görünmemeye bā‘iş nedür?” didi. Gūderz Husrev’e du‘ā kılıp bir bir Gostehem’uñ ve Bījen’uñ hikāyetini haber virdi. Husrev anları Hudā’ya emānet itdi, du‘ā kıldı. Andan soñra tamāmet-i ‘Irāk ve Īşfehān’ı şāhlık ile Gūderz-i Pīr’e virdi ve ol on bir dilāverler kim haşımlarını öldürmişler idi, cümlesine hil‘atlar virdi ve pāyelerin berter kıldı. Ol maħalde Pīrān’uñ firār iden leşkerinden bir miķdār kimesneler gelüp Husrev’uñ öñinde baş kodılar, du‘ālar kıldılar, eyitdiler kim: “Şāhum, bu günden biz ‘inān-ı ihtiyārumuzı saña tapşurduk, şāh-ı Tūrān’dan **[14b]** yüz çevirdük. Zīrā devlet-i Efrāsiyāb’dan ol zamān yüz döndürdi kim Siyāveş’i nā-hāk yire helāk eyledi. Ol günden bu āna gelince zulmi dañı dem-be-dem ziyāde olmaķdadur.” didiler. “Şimdiki hālümüz hōd bir hāle beñzemez. Bu ceng bize cümleden bed geldi, başumuza bed hāller getürdi. Bu hāl ğayrı hāle nice beñzesün ki bu cengde ata oğulsuz kaldı ve oğul atasuz kaldı. İmdi şāh bu gün bizüm günāhumuzı bağışlar-ısañ biz dañı senüñ yoluña cān ve baş virürüz.” didiler. Husrev dañı cümlesinüñ günāhlarından geçdi ve her birine va‘deler eyledi. Bunlar dañı cān-ıla hīdmetlerinde kāyım oldılar. Ol dem haber irdi ki:

“Gostehem ile Bîjen geldi ammā ġarîb hâl-ile geldiler.” didiler. Ol dem Bîjen dahı geldi, irdi tã kim Hüsrev’ün nazarına yetdi, yir öpdı ve yüz kôdı. Hüsrev dahı anuñ dîdâr-ı sürûr-encâmın görüp şâd oldı, dönüp Bîjen’e eyitdi: “Ey şîr-merd! Bu ceng şahrâsından sen kanda gitmiş idüñ ki şimdi geldüñ?” didi. Bîjen dahı Hüsrev’e du‘âlar kıldı. Gostehem’ün Lehhāk’le ve Ferşîdverd ile olan cengini bir bir haber virdi ve ol dem Gostehem’i alup Hüsrev’ün nazarına getürdiler. Gostehem la-ya‘kıl idi. Şâh ki Gostehem’i bu hâlde gördi gözyaşın bārân eyledi. Zîrâ Gostehem zahımlardan bir hâlete varmış idi kim nefes alup virdüğünü degme kimse fark itmez idi. Lâ-cerem Gostehem’ün ki güşına vü meşâmına güft ü gûy u bûy-ı Hüsrev irişdi gözin aç a düşdi, iki gözlerinden maħabbet yaşı ruhsâr-ı zerdi üzre akdı ve didi kim: “Hudâyâ, şimden girü ölürsem ġam yimem kim şâhuñ dîdârını gördüm.” didi ve bu sözden soñra yine ‘aklı gitdi. Serverler bu hâli görüp bir kezden feryâd u fiġân kıldılar, anuñ nâr-ı ġamından büryân oldılar, cümle dilâverler Gostehem’ün hayâtından ümîdi kesdiler. Firdevsî-i üstâd eydür, meger Keyhüsrev’e dedesi Tahmürs’dan ve Cemşîd’den mîrâş bir mühre degmiş idi, cümle derdlere anuñ-ıla dermân iderler idi ve zahımlar anuñ-ıla hoş olurlar idi. Meger ol mühreyi Hüsrev bázüsında götürür idi, yaz ve kış yanından eksük itmez idi. Hüsrev’ün hâtırına kim geldi anı bázüsundan çıkardı ve Gostehem’ün yaralarına sürdi ve bázüsına bağladı ve dahı dürlü dürlü ‘ilâclar [15a] itdiler ve Hüsrev halvete girüp Hâlîk’a ‘ibâdet eyledi, yedi gün taşra çıkmadı. Bu cânibde yedi günden soñra Hudâ Gostehem’e sıhhat virdi, ayaġa tırdı. Şâh dahı halvetden taşra çıkdı, gelüp Gostehem Şâh’uñ öninde baş kôdı, du‘â kıldı. Şâh dahı şâd oldı buyurdi, varup Bîjen’i getürdiler, Şâh aña hîl‘atler virdi. Gostehem dahı anı baġrına başdı ve gözlerin öpdı, zîrâ Gostehem’ün sebeb-i hayâtı oldı idi. Ol şevke Hüsrev eline cām aldı, ‘ayş u nûşa meşġûl oldı. Bir hefte baş kâldurmadı, sekizinci gün dîvân eyledi. Ulular gelüp bârgâhına cem‘ oldı, Efrâsiyâb’dan söz açdılar, her güne cevâbdan söyleşdiler. ‘Âkıbet Hüsrev Efrâsiyâb ile ceng itmegi muqarrer eyledi, andan nâmeler yazup etrâf-ı ‘âleme gönderdi. Her cânibden ‘asker cem‘ine başladı. Bir ay olınca her küşeden deryâ gibi leşker gelüp cem‘ oldı ammâ bu cânibden bir gün Efrâsiyâb’uñ şınan leşkeri gelüp Efrâsiyâb’a irdiler. Pîrân hikâyetini bir bir güş eyledi, zâr zâr aġladı ve feryâd u fiġânlar eyledi. Soñra bir haber dahı geldi kim: “Hüsrev bir leşker cem‘ eyledi kim hesâbını Hudâ bilür.” didiler. Efrâsiyâb dahı nâ-çâr leşker cem‘ine başladı. Şol kadar sipâh geldi kim şahrâlar görünmez oldı. Efrâsiyâb’uñ bir âteşkedesi var idi, nâmına Gendez dirler idi, zamân-ı Pehlevîde ol nâm-ıla meşhûr idi. Soñra nâmı Beykend oldı, Tûrâniyân namâz ve niyâzlarını anda edâ iderler idi. Efrâsiyâb gelüp anda karar eyledi, bu makâmda bârgâhlar kurdı, sipâh cem‘ eyledi, anda bî-had kumâş ve cevâhir getürdi. Efrâsiyâb bârgâhında taht kurıldı, Efrâsiyâb geçüp ol tahtuñ üzerinde karar eyledi, başına tâc-ı şâhî koyup destine gürz-i girân aldı. Bundan soñra Efrâsiyâb kendü evlâd u akrabâsından ve Peşengîlerden

her kim var ise ol yirde cem° eyledi. Ol dem düşmen ve dost cānibinden ādemler geldiler, Lehhāk’le Feršīd Gostehem elinde helāk oldukların ve Īrān’dan Keyhūsevv geldüğünü Efrāsiyāb’a bir bir haber virdiler, yaqalar çāk eylediler, feryād u figān kıldılar. Efrāsiyāb ki bu cevābları işitdi, °aqlı başından gitdi, hūrūş eyleyüp taht-ı °ācdan aşāğı indi, başından tācını ulular öñine atdı. Efrāsiyāb’uñ bu hālını görince leşkerden derd-ile bir hūrūş kıpdı, nāmdārānuñ çihresi derdden zerd oldı. Efrāsiyāb ol derdden giryeler kıldı, şakalın yolup **[15b]** āb-ı sirişkin revān eyledi ve helāk olan dilāverlerini bir bir yād eyleyüp mātem kıldı. Andan şöñra and içüp eyitdi: “Bu tāc u taht baña harām olsun! Eger ben Siyāveş neslinden yiryüzinde kimse kıor isem meger ben dağı helāk olam.” didi ve Tūrān sipāhına eyitdi: “İşte benüm °ahdüm budur. Siz dağı söyleñ bu °ahde rāzı olur mısıız?” didi. Cümle dilāverler bir kezden feryādlar kıldılar ve ağılaşdılar ve dağı didiler kim: “Biz cümlemüz saña bendeyüz, bu rāy u tedbīrden dönmezüz mādām ki kayd-ı hayātdayuz.” didiler. Efrāsiyāb ki sipāhdan bu cevābları işitdi hāzīne kıpuların güşāde kıldı, māl ü genc çıkardı, beylere bahşış eyledi. Tamām-ı leşkeri müheyyā itmekde bizüm kışşamuz Keyhūsevv’e geldi.

Çünkim ol dağı leşker cem° eyledi, gitmek murād idince Belğ şehrini Gostehem’e virdi, yanında çok serverler kıodı, kendüsi bākī dilāverler ile yine Īrān’a gitdi ki ba°z-ı levāzımāt dağı göre ve gelicek sipāh bi’l-küllīye gele. Bu cānibde Efrāsiyāb dağı tamām-ı leşkerini ki cem° eyledi, bu deryā gibi leşkerden yüz biñ leşker ayırdı, Belğ cānibine gönderdi ki Gostehem ol yirde idi. Bundan şöñra otuz biñ er dağı ayırdı, anları Ceyhūn üzerine gönderdi tā kim öte cānibden geçeler ve Efrāsiyāb’a gemiler hāzır ideler ve bundan şöñra Īrān sipāhınuñ geçicekleri cānibe bī-hadd leşker perākende kıldı. Andan şöñra yanında kıalan leşkeri iki bölüğünü Kıarağan-nām oğlına virüp anı muqaddem-i ceyş eyledi. Ol otuz biñ leşker ise varup Efrāsiyāb içün biñ pāre gemiler hāzırladılar, Efrāsiyāb’a haber gönderdiler. Andan şöñra Efrāsiyāb dağı sipāhını Beykend-nām mevzi°den kıaldurup ferr ü şevketle Ceyhūn cānibine çekdi, kenārında kıondı, deryā gemilerden görünmez oldı. Tā kim evvel pīlleri ve gergedānları ve esb ü ester ve hayme vü hargāhları şuyūñ öte cānibine geçürdiler. Andan Efrāsiyāb gemilere leşker ile girüp geçdi. Ceyhūn’uñ öte yüzinde ser-hadd-i Īrān’uñ kenārında kıonup emr eyledi üç günlük yola varınca zāhīre ve °alef itdiler. Bir zamān leşker kıarār eyledi. İşte bunlar bunda bu cānibde, Keyhūsevv düşmenüñ gelmesinden haberdār oldı. Ol dağı yir götürmez leşkerin kıaldurup °azm-i Efrāsiyāb kıldı ve bir mektüb yazup Rüstēm’e gönderdi ve cümle vākı° olan ahvālī aña i°lām eyledi. Bir gün Hūsevv’uñ gelmesi haberi Efrāsiyāb’a irdi, dīvān eyledi, Tūrān dilāverleri ile tanışık eyledi. Şīde-nām **[16a]** oğlı kim Siyāveş’i helāk idenüñ biri dağı oldur; ayağı kıırdı, Efrāsiyāb’a du°alar eyledi ve didi ki: “Baña icāzet vir, varayın Keyhūsevv’i meydāna da°vet

ideyin, andan cümle dilâverlerüñ kanın alayın, eger meydâna girerse devlet benüm.” didi. Efrâsiyâb eyitdi: “Server, benüm henüz derûnumdan Pîrân ve Rûyîn ve Lehâk ve gayrılaruñ acısı çıkmadı, sen de baña bir derd hâşıl itdürme ve hem şâhlar ile her kişi ceng eylemez. Egerçi sen dañı şâh-zâdesin, hele kôrkarın senüñ dañı nâr-ı firâkuñ benüm dâğum üzre dağ koya.” didi. Şide kim bu sözleri işitdi, germ olup ol yirde niçe lâf u güzâf eyledi, eyitdi: “Ben senüñ leşkerüñden ibtidâ mübâriz yâd olanlardanam ki şıfatum esb-efken ve zâtum şîr-i rûyîn-tendür. Lâ-cerem şimdi benüm ârzü itdügüm ceng-i Keyhüsrev’dür ki ol ciğânda henüz şehriyâr-ı nevdür.” didi. Efrâsiyâb aña eyitdi: “Ey merd-i nâ-dide kâr! Kaçan ola ki şehin-şâh senden neberd isteye ve seni haşım ‘add idüp meydânuña gele? Ammâ eger benümle meydânda ceng iderse ba‘îd degüldür, hem ben aña harîfem ve hem anı hâk-ile berâber kılmâğa kâdirem ve benüm netîce-i murâdum oldur ki ol benümle ceng eyleye, ben anuñ vücûdını hâke şalup bî-nâm u nişân eyleyem, ciğânda nâm u neng hâşıl idem. Mâdâm ki ol benümle yek-â-yek neberd itmeye, bu iki leşker âsûde olmazlar.” didi. Şide Efrâsiyâb’a eyitdi: “Pâdişâhum, belî râst söylersin ammâ iki haşım ki meydâna gireler lâ-büd birisi mağlûb olmağ muğarrerdür. Ol senüñle ceng itmek lâzım gelicek saña andan ziyân irerse ne sipâh ve ne Tûrân-zemîn kalur ammâ ben ölürsem gam degüldür, pâdişâh sağ olsun.” diyüp du‘â kıldı. Yine Efrâsiyâb eyitdi: “Ey pür-pesendide! Hemîşe rûzgâruñ bedlikleri senden dür olsun. Ben dilemez ki sen yok yire zâyî olasın. Şimdi benüm murâdum oldur ki seni Keyhüsrev’e göndereyin, var Keyhüsrev’e benden selâm yetürüp söyle ki; nebîre ki dedesi ile ceng eylese anuñ başından yaramazlık ve mekr ü hîle eksük olmaz. Eger Siyâveş içün dirseñ anı şanma ki bî-günâh küşte olmuş ola. Anuñ başı eyü kârlardan dönmiş idi ve Cihân-âferîn-i bî-hem-tânuñ tağdır[i] böyle idi ki ol sebep ile ciğânı ceng ü kînden pür eyleye ve ben ceng içün miqdâr-ı zerre gam yimezem ammâ [16b] iki cânibden niçe ehl-i İslâm helâk olur, âhîret dârında mes‘ûl oluruz. Yoğsa benüm leşkerüm deryâlaruñ kumu şağışincadur ve hem cümlesi bahâdurlar ve şîr-i nerlerdür. Fermân eylesem Kûh-ı Geng’i rûz-ı cengde deryâya dökerler ve lâkin Kirdigâr-ı ciğândan kôrkarın ki kan dökmek ile rûzgârum bed ola ve benüm ikdâmum ile niçe bî-günâh serler bu rezmgâhda tenlerden cüdâ olalar ve dañı Keyhüsrev’e buni dañı söyle ki hemân anlara lâyıq olan oldur ki benümle ‘ahd ü peymân kılsunlar, bu günden soñra ceng ü gavğâ olmasun. İşte bu kârda ben saña reh-nümâ olam ki genc ü sipâhuñ yirinde kala. Çünkü sen kâr-ı Siyâveş’i ferâmüş idüp dedeñe Tûrân’ı sipâriş idesin, ben dañı birâderüm Cehn-i nâmdârı saña göndereyin. Mâl ü cevâhir ile tâc u tahtumı ve raht u bahtumı ve silâh u genc ü esb ü ester her ne kim kaldı dedemden, bunlaruñ tamâmını saña bî-harb u kıtâl ve bî-ceng ü cidâl ve bî-cevâb u su‘âl göndereyin. Andan soñra iki leşker ceng zahmetinden âsûde-hâl olup min-ba‘d rezmümüz bezm olsun ve eger bu sözleri kabûl kılmaz iseñ senüñle bir ‘ahd dañı kılalum, iki leşker iki cânibde

ķarār ķılsunlar. Bījen ile Hūmān ne resme ceng itdiler ise biz daķı öyle ceng idelūm ve iki leķkerden řol mertebe dūr olalum ki birūmūze leķkerden feryād iriřmeye. Tā kim birūmūz helāk olunca iki cānibūñ mūbārizleri daķı artuķ ceng itmezler, ālām ve meřaķķatden ķurtılup āsāyiř iderler ve eger ben senūñ elūñde helāk olursam devlet señūndūr ve dūnyā senūñ olur ve eger sen benūm elūmde helāk olursañ leķkerūñden bir kimseyi rencīde ķılmam didi diyesin.” diyüp daķı buña beñzer niķe sözler ıřmarladı ve daķı eyitdi: “Eger Keyķusrev vech-i meřrūh ūzre řulķ u řalāķa rāzī olursa güzel ve eger minvāl-i mezkūr ūzre ceng murād iderse ūķ güne dek te’ķūr eylesūn, tedārūkūmūz gōrūp vařıyyetlerūmūz idelūm, dōrdūnci ol mařlaķatı gōrelūm.” didi. řīde daķı ol gice ķarār idūp irtesi biñ dāne er alup Tūrān sipāhından tařra geldi.

Ūstād eydūr, meger Tūrān sipāhından ol biñ dilāver kim giderler idi, řīde girūde idi. Bir bōlūķ iř gōrmedūķ civānlar giderler iken Īrāniyān’uñ ķaravulına yaķın geldiler, bī-muķābā cenge [17a] başladılar. řīde ise girūde bunlardan ķaberdār degūl, bunlar Īrāniyān’dan niķe kimseyi zaķmdār eylediler, gitdūķķe ceng ulaldı, na-gāh řīde gelūp ol yire iriřdi, Īrāniyān’uñ talāyesini bōyle gōrince řīde’nūñ gōñli bu ķārdān țaraldı. Pehlevānlarını cengden girūye dōndūrūp men° eyledi ve ķayķırup eyitdi: “Ey mūbārizān-ı Īrān! Tūrān’uñ nā-dānları kim bu bed ķarı itdiler, bilmezlik ile eylediler, ma°zūr olsun. Anlarıñ serdārları benem, ķālā benūm bu ma°reke de řun°um yokdur, anlara ceng ıřmarlamadum. Biz ķod ceng iķūn gelmedūķ ve ķaķıķati budur ki ben iķiyem. Efrāsiyāb cānibinden Keyķusrev’e niķe rāz-ı nihānī vardır, anlar ki ķavle gele ve ķavlden fi°le gele, lā-būd řulķ u řalāķ muķarrer olup mābeynūmūzde olan °adāvet ber-țaraf olur. Īmdi varuñ gidūñ ceng zamānı degūldūr. Efrāsiyāb’dan ķusrev’e niķe gizlū rāzum vardır, anları °arż ideyin yine ceng bāķīdūr, varuñ benūm geldūģimi Keyķusrev’e °arż eyleñ.” didi. Ol dem talāyeden bir sūvār segirdūp gitdi, Keyķusrev ķatına geldi, řīde’nūñ geldūģini ve andan gōrūp iřitdūģini bir bir ķaber virdi. Ūstād eydūr, ķusrev ki ol cevābları gūř ķıldı, gōzyařın dōkdı ve derūnı ol sözlerden pūr-řerm oldu ve eyitdi: “Bu řīde benūm ķālūmdūr ve ķad ū ķāmetde ve merdānelūķde benūm hemālūmdūr.” diyüp Kāren-i Kāve’ye eyitdi: “Server, var anuñ ōñine řād-kām biz[den] du°ā ve selām eyle ve anuñ peyāmını diñle.” didi. Kāren daķı yirinden țurup °asker ucına geldi, řīde’nūñ siyāh °alemini gōrdi. Yaķın varup řīde’ye selām virdi ve eyitdi: “řeh-zāde hoř geldūñ, buyur imdi ne cevābuñ var ise baña söyle.” didi. řīde daķı Efrāsiyāb’uñ sözlerini Kāren’e taķrīr itdi. Ćunki Kāren ol hūb kelimāti iřitdi, dōnūp řāh-ı Īrān’uñ ķatına geldi, řīde’dan ne iřitdi ise naķl eyledi. ķusrev ki Kāren’dan řīde’nūñ cevābların iřitdi, eski rūzgārı yādına geldi. Dedesinūñ ya°nī Efrāsiyāb’uñ bu ķarına ķande eyledi ve bu vech-ile hīle vū ķāresine ta°accūb ķıldı. Andan řoñra eyitdi: “Varise Efrāsiyāb Ceyķūn’dan beri geķdūģine peřīmān olmiřdur ammā anuñ gōzi pūr-āb ve lebi pūr-suķen ise benūm daķı derūnum

pür-derd ü endüh-ı kühendür. Efrāsiyāb belki böyle cevāblar ile kıyās eyler kim ben bu cengden ferāgat idem.” didi ve yine Keyh̄usrev dönüp Īrān sipāhına **[17b]** eyitdi: “Ey dilīrān u gordān! Lāzım geldi kim Şīde-i nāmdār ile ceng idem ve anuñ-ıla devlet āzmāyişini eyleyem.” didi. Ol dem cihān-gīrlər H̄usrev’e eyitdiler: “Şāhā! Efrāsiyāb gördi kim ceng itmek ile başa çıkmaz, diler kim çirkīn fikr ile sizi dāma giriftār ide. Ol h̄od cādūlīkdan ve mekr ü firīb ve bed-endīşlikden gayrı nesne bilmez.” didiler ve ʿuqālā H̄usrev’e eyitdiler ki: “Şimdi Efrāsiyāb leşkerden Şīde’yi güzīde kıldı kim bunu yaramazlık bendine kilīd eyleye, yaʿnī mekr ü h̄ile bābını bu yüzden güzāde eyleye ve anuñ için eger Şīde ve eger Efrāsiyāb, Şāh-ı Īrān’la ceng ü neberd itmek dilerler ki bizüm derūnumuzı pür-derd ideler. Ey Şāh-ı Īrān! Sizüñ Şīde ile ceng itmeñüz hiç bir vech-ile lāyık degüldür. Eger Şīde senüñ elünde tebāh olursa ol sipāhdan bir pehlevān eksük olur. Eger siz anuñ elinde helāk olursañuz Īrān mülkinde merd ü zenden eşer kalmaya ve bizden bir kimse yirinde zinde kalmaya ve Īrān’uñ şeh̄r ü ber ü bümından nişān belürmeye, Keyāniyān tohmından ise zinde bir kimse yokdur ki bundan sonra bu kīne kemer bağlaya. Egerçi Rüstem-i nāmdār sizüñ kanuñızı yirde kımaz ammā Efrāsiyāb gibi pīr-i bī-h̄iredüñ baş u cānı hiç sizüñ başuñuza berāber olsun mı? İmdi sizlere lāzım olan oldur ki; Rüstem gelince ārām idüp ceng itmeyesüz. Andan sonra kim ceng ola, H̄udā’nuñ luṭfı ile ne Tūrān ve ne Efrāsiyāb kıala ve baʿdehū şād u h̄urrem cānib-i Īrān’a ʿazm idüp geçmiş işleri yād itmeyevüz.” didiler ve: “Eger Rüstem gelince şabr olmaz ise biz cānib-i Īrān’a yüz uralum, Rüstem yanumuzda olmayınca bunlaruñ cengine gelmeyelüm” didiler. Ol dem Keyh̄usrev bahādurlarına eyitdi: “Serverler! Bu rāy degüldür ki biz bu yirden Īrān’a gidevüz. Bizüm murādumuz anlar ile ceng eylemek iken girü dönmek bize ʿār degül midür? Efrāsiyāb bizüm döndüğümüzi işidicek olursa yedi başlu bir ejder olur. Bilmez misiz ki Efrāsiyāb elinden Nevder’üñ başına ne geldi? Bir kezden gelüp anı helāk idüp Īrān’ı h̄arāb eyledi ve Siyāveş’i daḥı bī-günāh tāt u taht havfından öldürdi. İşte böyle zālīm ü bī-şefkāt ve esīr-i fırsatdur. Ol şimdi benümle ceng murād ider, siz baña rüy-ı zerd hāşıl idicek sözler söylersüñüz. Sizden bunuñ gibi cevāba ben taʿaccüb iderin. Bu sözden kıyās olunur ki Īrāniyān kīn ü ʿadāvet kuşağınuñ bendini güzāde kılmış olalar. İmdi siz kemer-i gayreti miyānuñuzdan çözdüñüz ise ben muhkem kıldum.” didi. Çünkü Īrāniyān Şāh’dan ol sözleri **[18a]** işitdiler, cümlesi günāhdan bī-cān oldılar, andan ʿözr itmege başladılar. Eyitdiler ki: “Şāh’um! Biz senüñ kıllaruñuz, kemīne fermān-berlerüñüz ve senüñ maḥabbetüñ ile cān-perverüz. Hemān işāret kim idesiz baş u cānumuz yoluñda fedā olsun.” diyüp her cānibden duʿālar kıldılar ammā döndi H̄usrev yine serverlere eyitdi: “Ġam degül! Baña lāzım olan oldur ki Şīde’nüñ cenginden rü-gerdān olmayam. Ammā Şīde’nüñ üzerinde olan cāmeleri cādūlīk esbābıdur kim anları Efrāsiyāb hezār siḥr ü füsūnla geydürmişdür. Ben anuñ cengini size virür idüm, nihāyet sizde ol yaraḳ yokdur

ki anuñ cevşen ü pulād u miğferine kārger ola. Huşūşā Şide’nüñ atı bāddan nişān virür. İmdi anuñ ile bir kimse ceng itmek gerekdür kim Ferīdün nebīresi ve Kubād tohmesi ola.” diyüp hāmūş oldu. Cihān-gīrlar her taraftan du‘ā kıldılar. Andan soñra Keyhusrev, Şide ile ceng itmek muqarrer kıldı ve bu cevāblar ile yine Kāren’i ol cānibe gönderdi ve eyitdi: “Yā Kāren! Yüri Şide[ye] söyle ğam yimesün. Yarın anuñ-ıla ceng idem ve Efrāsiyāb’a disün ki benüm anuñ ile cengüm māl ü genc ü mülk ü sipāh için degüldür, belki peder-i büzürgvārumuñ kanın almağa küşiş iderem ve benüm hem-neberdüm ve merd-i meydānum gerçi Efrāsiyāb’dur, Şide ile hiç bir münāsebetüm yokdur. Çünkü ol dañı cengümüzi istemiş, anuñ-ıla da bir maşāfumuz olsun, görelüm haq kime fırsat u nuşret virür. Eger Haq baña hidāyet idüp aña ğālib olursam leşker-i Īrān’ı dañı cūşa getürem, iki leşkerüñ dañı büzürgvārlarını imtiḥān idem ve ey Kāren, dañı Şide’ye di ki; Ey kem-ḥired-i mihter-i nāmçüy! Sen nām u neng için gelmedüñ, belki yaluñuz kendü vücūduñı bize dām itmek için geldüñ, peygām-ı Efrāsiyāb’ı bahāne eyledüñ, diyesin.” Çünkü Kāren dükeli bu sözleri işitdi, şāhuñ yanından taşra geldi, Şide’nüñ katına irdi, Keyhusrev’dan ne işitdi ise bir bir haber virdi. Ol dañı sürdi Efrāsiyāb’uñ yanına vardı, görüp işitdiğini naql eyledi. Üstād eydür, çünkü Efrāsiyāb Şide’den ol sözleri işitdi, bañr-ı pür-emvāc gibi cūş u ḥurūş eyledi ve zār zār ağladı. Vücūdı lerzān olup derūnı nehīb ile ṭoldı, bildi ki rüzgārı başına teng oldu. Dutdı Şide’ye eyitdi: “Ey nāmver! Yarın bu rezmgāhda şol resme ceng ola kim küştelerden qarıncalar **[18b]** geçicek yol bulmayalar. İmdi ey oğul, yarın kuşlık zamānından tā iki güne dek ‘ayş u nūşı yād itme.” didi. Döndi Şide Efrāsiyāb’a eyitdi: “Ey Şāh-ı Türkān u Çīn! Kendü gönllüñi buncılayın bed eyleme, himmet eyle. Yarın ki ḥurşīd-i tābān direfşini nümāyān idüp rüy-ı çerḥ-i benefşe dūr-efşān ola, deşt-i āverdgāhda bir ben ve bir Husrev ma‘reke idüp şāhdan gord-ı sipāhı engḥte ve anuñ kanını ḥāk-ile āmiḥte idem.” Şide bu ‘ahd üzre qarār eyledi. Çün ol gice geçdi şabāḥ oldu, tāb-ı ḥurşīd-i ‘ālem-tābdan sipihrüñ çāder-i lāciverdi rüşen olup cihān yāqūt-ı zerd deryāsına döndi, ol dem Şide yirinden ṭurup bir esb-i cengīye süvār oldu. Başı hevā-yı civānī iktizāsı-y-ıla heves-i neberd ile ṭoldı. At sürüp ser-i pür-kīne ve dil-i kīne-ḥ’āh ile Īrān sipāhına yakın geldi. Ol dem ṭalāyeden ḥurūş ḳopdı, Şāh-ı Īrān’a segirdüp eyitdiler: “İki şaffuñ ortasına bir süvār geldi, elinde bir tīg-i āteş-tāb tutup cūş u ḥurūş idüp dir ki; varuñ şāha söyleñ ki Peşeng geldi.” didiler. Husrev anı işidüp ḥānde eyledi, bildi ki gelen Şide’dür, kendüyi cenge da‘vet ider. Hemān yirinden ṭurup başına bir miğfer-i zerrīn urındı ve ‘alemini Rehhām’a virdi. Dükeli leşker anı görüp zār u giryān oldılar, ebr-i bahārī gibi ḥurūşān oldılar. Eyitdiler ki: “Ey şehriyār! Āhen ile kendü vücūduña zahmet virme. Pādişāhlara lāzım olan taḥtda oturmaḳdur, ceng itmek sipāha lāyıkdur.” didiler. Ammā Husrev anlaruñ sözine ḳulaḳ aşmadı, ālāt-ı cengi üzerine ārāyide idüp büzürgān-ıla vedā‘laştı ve anlara vaşiiyyet eyleyüp eyitdi: “Zinhār biriñüz bu rezmgāhdan deprenmeñ, sipāhuñ sağ ve şolından,

ardından ve öñinden gerekmez ki bir kimse ceng isteye. Rehham'a göz kulağ tutuñ çünkü hurşid kûbbe-i felege dikile, görürsüz ki kime zarar gele. Siz hergiz gönülünüzi tar tutmañ, cengin evveli ve ahiri böyledür. Gâh yükseldür ve gâh alçağ ider, gâh şad tutar ve gâh pür-nehîb eyler. Eger ben Şide elinde helâk olursam siz varuñ Rüstem'i taleb idüñ, benüm kanum içün aña bende-i fermân oluñ, benüm derdüm içün anı dermân görüñ. Bir sipāhuñ ki ancılayın nıgehbānı ola cenglerüñ üstine dükeli müşkiller āsān olur." didi. Andan eline nīze alup at sürdi, zīr-i na'li i rahşından çıkan gerd ü gubār **[19a]** sehāba irdi. İki şaffuñ ortasında Şide Keyhusrev'i bu cünbiş ü hareket ile görünce cigerden bir āh-ı serd çekdi eyitdi: "Taḥkīk pūr-ı Siyāveş sensin. Ey pesendide-i pūr-ḥired ve nebīre-i sipehdār! Tūrān-sipāhsın ki tācuñ felek üstinde māha toḳınur." didi. Bu taraftan Husrev gelüp cüş u huruş-ıla Şide'nüñ öñin aldı ve el sīneye koyup selām virdi ve eyitdi: "Ey pūr-ı Efrāsiyāb ki zātuñ mefḥar-ı şāh-zādegān-ı Tūran'dur, ḥaber aldum ki maḳsūduñ benümle ceng-i keyān itmek imiş. İşte şimdi meydānuña geldüm, ne hūnerüñ var ise aşkār eyle ki ben daḥı merdānelik resmini senüñ nazaruñda icrā ideyin. Göre[lüm] Cihān-aferīn fırsatı kime virür ve benüm derūnumda dāğ-ı Siyāveş kat katdur, ol Siyāveş-i bī-günāhuñ ferzend-i ercmendiyem ki senüñ pederüñ elinde küşte olmuştur ve ben Īrān'dan bu meydāna kīn ile geldüm, tāc u külāh u nigīn içün gelmedüm." didi. Şide: "Ey Şāh-ı Īrān! Sözüñ rāstdur, saña lāzım olan pederüñ intikāmını almaḳdur ammā Efrāsiyāb da senüñ cedd-i büzürgvāruñdur ve ben ḥod ikinci ṭayūnam. Kişi dedesiyle ceng itmek maḳūl degüldür ve ṭayısı ile ḥaşım olmaḳ münāsib degüldür ve hem neticesi ḥayr olmaz." diyüp naşihat eyledi. Keyhusrev eyitdi: "Ey Şide, niçün böyle söylersin? Ḥod pederüñ öñinde da'vā-yı merdī idüp benüm cengümi taleb eyledüñ. Hemān bu gün bir rezm-gāh ihtiyār eyle, senüñle ol yire varup rezm-i keyān idelüm." didi. Āḥīr ceng itmeleri muḳarrer oldu. İkisi daḥı 'ahd ü peymān itdiler ki hergiz iki leşkerden kendülere yardım içün bir ādem gelmeye ancak ḳafālarında birer bahādur sancaḳların götüre, anlar da ırāqdan şöyle temāşācı olup ṭuralar tā iş başa varınca. Andan soñra eger ḥayr ve eger şer ne vāḳi' olur-ısa varup sipāhlarına i'lām ideler ve hem kendüleri daḥı birbirlerinden firār itmeyeler ve cenglerine ḥile vü ḥud'a katmayalar. İşte bunlar bu minvāl üzre 'ahd ü şart itdiler. Andan ḳafālarına birer 'alemdār alup at başı berāber olup ikisi daḥı leşkerden dūr olup şafā-yı ḥātır u kemāl-i sürür ile 'ıyd ü sūra gider gibi sürdiler. Şol ḳadar gitdiler ki leşker görünmez oldu. **[19b]** Gide gide bir beyabānda bir tağ etegine yetdiler ve ceng idicek bir düz meydānı ihtiyār itdiler ve ol geldükleri yir Ḥ'ārezm ser-ḥaddi idi. Egerçi laṭīf vādī idi ammā bir ḳatre şudan eṣer yoğ-ıdı ve ol maḳāmuñ bebr ü pelengi ol taşlık muḥkem yirlerde şu içün zemīne niçe ururlar idi, güçle yirden tereşsuḥ ider idi, şöyle bir sengistān idi. Çünkü ol yire geldiler 'alemdārları birer küşede kendülerden uzak ṭurdılar ve kendüler daḥı atlarından inüp zīr-teng ü zeber-tenglerin müstahkem idüp bergüstüvānların düzeldüp süvār

oldılar ve ellerine nîzeler alup cenge āgāz itdiler. Seher vaktinden gün iki, üç nîze boyı çıkınca nîze ile ceng eylediler, şol resme kim nîzelerinüñ peykânları pâre pâre oldu. Andan soñra ellerine gürz-i gîrânlar aldılar yek-â-yek küt-â-küt döğüşdiler, potk-i âhengerân gibi uruşdılar. Şol mertebe maʿreke kıldılar kim fülād-ı ʿamūdlardan çıkan âteşler ol yerüñ seng-i hārāsını kāv gibi yakdı. ʿAķıbet ʿamūdlarınun destе-çūbları şındı, anı daķı bırağup bu defʿa ki bir ğayrı ālāta daķı yapışmak lâzım geldi. Şide gördi kim zūr-ı Husev kendünden her vech-ile kavî ve ziyāde, hem kendi zebūn oldu ve hem atı işlemez, kendü kendüye eyitdi: “Benüm atum ğāyet zebūn oldu, bārī bunun-ıla piyāde ceng ideyin. Eger yiryüzinde daķı zebūn olursam atuma binüp bir cānibe ʿazm idem.” diyüp Husev’e piyāde ceng eylemegi ʿarz eyledi, eyitdi: “Yā Husev, gel piyāde olalum, andan şırlar gibi birbirümüze çeng urup ceng idelüm.” didi. Husev-i cihāndār ol zamānda ol bed-gümānun endişesini bildi. Andan soñra birbirlerinden ayrılup rahşlarından inüp yiryüzine geldiler. Rehhām ki Husev’ün ʿalemini götürüp ol yire bile gelmiş idi, ırakdan turup anlarun cengini temāşā ider idi. Bu hālî görince ilerü gelüp Husev’e duʿā kıldı, eyitdi: “Server, sen rahşundan inme, revā degüldür ve hem pâdişāhlar piyāde ceng eylemezler. Luţf eyle süvār ol me-bādā ki bu Türk-i Ehrimen-beçcenün yiryüzinde bir gizlü kārı ola. Bārī ben kuluña emr eyle anuñ-ıla piyāde ceng ideyin.” didi. Husev, Rehhām’a eyitdi: “Ey pehlevān, ol nā-bekār hem Peşeng’dür ve hem pūr-ı Peşeng’dür. [20a] Me-bādā ki senün-ile ceng itmeye, hem senün daķı anuñ cengine tākātuñ yokdur ve Türkān içinde ancılayın leşker-ārāy yokdur. Zīrā ol bir merd-i cengidür ki Ferīdün-nejāddur ve ancılayın dilāver māderden toğmamışdur ve baña cenge gitmekde ʿār olmaz. Anuñ-ıla piyāde ceng-i pelenge āheng idelüm, icāzet vir.” didi. Bu taraftan Şide’nün daķı tercemānı yanına gelüp Şide’ye eyitdi: “Server gel benden işit. Husev’ün cengine tākāt getüremezsın. Hemān bunun çāresi aķşam irişmedin leşkere irmekdür, girü dönmekden ğayrı saña bu maħalde yir yokdur.” didi. Şide eyitdi: “Kaçan ola ki ben şimdi Husev’ün öninden kaçup pederüm yanına? Gerek olan oldur ki tā ölince ceng idem egerçi ʿömrüm içinde bu zūr-bāzūyı kimsede görmedüm ve miyānuma kemer-i mürdeyi beste kılaldan berü böyle bir haşm-ı kavî-zūra rāst gelmedüm. Eger buña cevāb virür isem başumı hurşide irgürürüm. Egerçi at üzerinde āzmāyiş eyledük bir zamān daķı yiryüzinde ceng idem, ola kim Hudā fırsat vire.” didi. Andan soñra Şide piyāde olup Keyhusev’i cenge daʿvet kıldı. Keyhusev eyitdi: “Server, egerçi toħme-i keyāna piyāde ceng eylemek lāyık degüldür ammā senün murāduñ ol ise anı daķı idelüm.” didi. Baʿdehū şāh, esb-i şeb-rengden aşağı indi ve rahşını Rehhām’a viridi. Āteş gibi gelüp Şide’nün üzerine yitdi. Çünkü Şide ırakdan Husev’i [gördi] ol daķı esb-i cengī-nehengden aşağı indi, atı tercemāna viridi. İki tercemān ellerinde rahşlarun licāmı ve birer ellerinde ʿalem çekilüp ırak yirde turup temāşācı oldılar. Andan ol iki girān-māye merdler ki biri mālīk-i memālīk-i Īrān-zemīn ve biri vāriş-i saltanat-ı Tūrān u Çīn

biribirleri ile cenge āgāz itdiler. Yiryüzünde piyāde pīl-i mest gibi şarıldılar. Ol şahrānuñ hākini hūn-ıla āmihte kıldılar. Üstād eydür, şol resme ceng itdiler ki zemīnūñ altı üstine geldi. Āhır Şīde be-ğāyet zebūn oldu, der-kenār olmağ arzūsın itdi. Yine gayret ü ‘ārı ilden kıomayup sürdi. Mağdūrın şarf idüp var kuvvetin bāzūya götürüp Husrev’ūñ kemer-i zencīrine şarıldı, şarıldı zūr eyledi ki anı yirden kıaldura, mümkün olmadı. Ol dem kemeri elden kıoyup tırdı dağı ne ideceğin bilmedi. Murād itdi ki girüye döne. Hüsrev anuñ hātīrasını bildi hemān **[20b]** cihānı yokdan var eyleyen Hudā’nuñ kendü vücūdına virdüğü kuvvet-i kāhireyi zāhire getürdi, sürüp Şīde’nūñ kemerine el urdı. Bir şīr gibi ki gūr-ı nerre el ura ve başa getüre. Ol dem bir eli-y-ile gerdenine ve bir eli-y-ile kemerine yapışup zūr idüp kıaldırdı ve yire urdı. Şīde’nūñ arkasınuñ kemükleri ney gibi şikest oldu. Hemān Husrev bir tīg-i Hindī çeküp cigergāhını çāk eyledi. **[Minyatür]** Çün Hudā Husrev’e bu fırsatı virdi, döndi Rehhām’a eyitdi: “Bu bedkār benüm tayum idi. Tūrān içinde akrānı yoğ-ıdı. Āhır bed-hūlūğı işte kendüyi bu hāle getürdi.” diyüp andan soñra yine acımağa başladı ve eyitdi: “Yā Rehhām, bu serverūñ lāşesini **[21a]** gerekdür kim leşkere alup gidesün, ben anı anda defn idem.” didi. Murād eyledi ki aña bir dağme-i Husrevānī ide, başını müşk ü ‘anber ile pür kılup gülāb ile yuyalar ve vücūdını kāfūr-ı nāb-ıla pāk ideler, gerdenine miskīn tavķ koyalar, külāhını ‘anber ile pür kılalar. İşte Husrev anı helāk kıldıktan soñra yine bu kıadar maħabbet zāhir kıldı. Ammā Şīde’nūñ tercemānı ol hālī gördi giribān-çāk olup Husrev’ūñ önine geldi, yir öpdı, du‘ā kıldı ve eyitdi: “Ey Şāh-ı Dād-h’āh! Ben Şīde’nūñ bir kıulıyam dağı henüz aña gelmişem, ceng-i süvār ve pehlevān degülem. Luţf eyle baña amān vir.” didi. Husrev eyitdi: “Korkma, saña darb yokdur ammā yürı var Tūrāniyān’a iriş ve benden her ne ki gördüñ ise anlara beyān eyle.” didi. Tercemān dağı ol yirden gitdi ammā öte cānibdeñ Tūrān sipāhı yollar gözleyüp tıururlar kim Şīde gelüp Husrev başını getüre diyüp ümidvār idiler. Üstād eydür, ol dem anı gördiler kim tercemān feryād ü figān-ıla Efrāsiyāb’uñ önine geldi ve ne ki vāқи° oldu ise bir bir hāber virdi. Efrāsiyāb ki bu muşībet hāberini işitdi cān u cihāndan nā-ümīd olup rīş-i sefidini yoldı, başına hāk şaçdı. Yir yirden ulular bu hāberi ki işitdiler segürdüp Efrāsiyāb’uñ bārgāhına irdiler. Şāh-ı Türkān’ı bu hālde göricek dükeli cāmelerin çāk idüp feryād ü figān kıldılar. Ol dem Efrāsiyāb ululara eyitdi: “Bundan soñra baña ārām u h’āb gerekmez. İmdi ben Şīde kıanı içün ya Husrev kıanını yire dökem veyā benüm kıanum dağı zemīne dökile. Size dağı lāzım olan oldur ki baña bu mātem içün yārlık idesiz. Zīrā benüm şımden girü tīgüm niyām görmeye ve hergiz bu sebebden şād-kām olmayam. Dāmen der-miyān idüp Īrān-zemīni bi’l-küllıye hārāb u yebāb idem. Ol server-i ser-efrāz kim Husrev’ūñ bād-ı hışmından yıkıldı, gerekdür Īrān’da ne pīr zinde kıala ve ne civān. Ol dem dükeli nāmdārlar Efrāsiyāb’a cevāb virüp eyitdiler: “Ey Şehriyār-ı Kāmķār! Belī, bizden dağı birümüz bu hıuşuşda ihmāli reva görmezüz. Gice ve gündüz Şīde’nūñ ğamı-y-ıla ser-ā-ser

dilümüzi hürüşân idelüm ve ordugâhta ser-efşânlık eyleyelüm.” didiler. Dükeli ‘ahd ü peymân idüp ceng[e] hâzır u amâde oldılar. Bu cānibde Husrev şād ü hurrem gelüp leşkere irdi ve dilāverān-ı Īrān anı istikbāl idüp “Ġazā mübārek bād.” didiler. Andan Efrāsiyāb’uñ [21b] hālinden haberdār oldılar, anlar dahı ceng esbābını hāzır kıldılar. Tā kim ol gice geçdi seher irdi, çünkü hūrşīd-i pūr tāb burc-ı gāvdan baş urdı, deşt ü şahrādan āvāz-ı çekāv zāhire geldi, ol dem iki cānibden tabl ü nefīr çalınup nāle-i nāy u hindī-derāy afāka velvele şaldı. Efrāsiyāb leşkerden yüz biñ şimşīr-zen dilāverān ile Cehn-i nāmdār ceng yirine geldi. Sūvārān-ı Türkān, ellerine tīr ü kemān alup tırdılar. Öte cānibden Husrev dahı buyurđı, Kāren-i ceng-cūy sipāh içinden taşra geldi, tağ gibi İşfehānīler ile alay bağladı, karar kıldı. Sağ kolda Gostehem bin Nevder tırdı, ceng sancağı ile pūr-hışm u kīn karar eyledi. Gerd-i sūvārāndan cihān benefş-reng oldı. Zemīn pūr-sipāh olup hevā pūr-direfş oldı. Andan soñra Husrev kalb-i sipāhdan hareket eyledi. Īrān çerisi cūş u hūrūşa geldi. Öte cānibden Efrāsiyāb dahı hareket eyledi, andan soñra cenge āğāz olındı. Yiryüzinüñ tozından āsumān karardı. Dükeli cengāverleriñ çeşmi tīre oldı. Bu ceng Kāren ile Cehn-i Türk’üñ oldı. Kāren ile ‘azīm ceng itdiler. Āhīr Kāren dilāver gālīb oldı, Cehn leşkerine inhizām irdi. Bu şıñkın, leşker-i Efrāsiyāb üzerine düşdi ammā Efrāsiyāb Husrev’e haber gönderdi ki yarın iki leşkerüñ tamāmı iki yirden hücüm idüp ceng-i mağlūbe olsun yā ben senden Şīde kanını alam ve yāhūd sen benden atañ kanını alasin, didi. Döndiler, ol gice Tūrān leşkeri ġamda, Īrān leşkeri zevk ü şevkde karar kıldılar. Tā kim yine şabāh oldı çünkü afitāb burc-ı harçengden baş urdı, cihān ceng ü āşüb-şūr ile tıldı, yine iki leşker sūvār oldı, cenge başladılar. Gitdükçe āteş-i neberd muhkem oldı. Husrev yüzini hāke sürdi, Hudā’ya niyāz eyledi, gözyaşını dökdi, didi kim: “Hudāyā! Sen ‘ālimsin ki benüm Efrāsiyāb’da haqqum çokdur, bu huşūşda günāhum yokdur. Senden fırsat u nuşret recā iderin.” didi. Andan yine sūvār olup ‘askerine irdi. Dilāverlere istimālet virdi. Bir cānibden Efrāsiyāb dahı leşkerini ġayrete götürüp Husrev’üñ üzerine hücüm itdi, ikdām eyledi. Üstād eydür, Efrāsiyāb’uñ bu ikdāmından Īrān sipāhı hayli şikest oldı. Ol dem Husrev gelüp bir yüce yirden iki leşkerüñ cengini gördi, bir kerre ra‘d gibi na‘ra urup kendüyi Tūrān sipāhına [22a] urdı. Cümle Īrān serverleri ki işitdiler anlar dahı kendülerin düşmene urdılar. Bir cānibden ki Husrev yüridi hemān bir cānibden Tūs dahı kāviyānī direfşi çeküp girān-māyegān zerrīne kefş ile yüridi. Bir taraftan dahı Gūderz, cihān-dīde kişvādgān-ıla ve büzürgān u bīdār u azādgān-ıla yüridi. Ol sā‘atde kıtāl-ı ‘azīm oldı. Üstād eydür, bu rezimde Husrev, Zeresb-i nāmdārı ve Menūşāh-ı ferhunde-rāyı şikār idüp taşra çıkardı, götürüp zindāna şaldı. Beri cānibde ceng-i mağlūbe şöyle oldı kim küştelerden şahrālar tağ-ıla yeksān oldı. Deşt ü beyābandan hūn Ceyhūn gibi ağıdı. Bir niçesi bī-ser ü bī-pā ve bir niçesi ser-nigūn olup ser-i bī-tenān ve ten-i bī-serān-ıla vādiler tıldı. Şadā-yı gürz-i girāndan ve şu‘le-i tīğ ü hañçer-i tīzden hūrşīd-i felek rāh-ı gürīz tıtdı.

Üstād eydür, harb u kıtāl şol resme oldı kim yiryüzinden toz kim āsumāna çıkdı bir qara bulut şeklini bağladı, ol rezmgāha bārān yirine kan yağdurdı. Her gūne cevşenden ve her dürlü direfşden cihān sürh ü zerd ü benefş oldı. Īrān leşkeri Tūrān leşkerine gālib gelmiş iken Gersīvez-i nā-bekār, Tūrāniyān’dan kırk biñ leşker intiḥāb eyledi ki hep neberd-āzmā ve maʿreke-ārā idiler, yanına alup Efrāsiyāb’uñ öñine gelüp baş kodı ve daʿvā-yı merdī eyledi ki Keyḥusrev’uñ ʿalemini yakup cemʿiyyetini tārmār ide. Efrāsiyāb aña istimālet virdi, Gersīvez daḥı at qoparup ʿalem-i siyāhı ḥarekete getürdi. Gitmek murād idince yine Efrāsiyāb aña eyitdi: “Ey birāder! Çünki bu cenge heves eyledüñ saña benüm pendüm budur kim; eger yanußında olan serverler merdāne ceng idüp saña hevādārлық iderler ise sen daḥı cengden yüz çevirme. Eger ol sözlerüñ ʿaksi zāhire gelür-ise zinhār ve zinhār ceng idüp kuvvetüñe tayanma, benüm cānibüme gel.” didi. Bundan şoñra Gersīvez-i nā-bekār yürüyüp Ḥusrev leşkerine şöyle tokındı kim qābil-i taʿbīr degül. Ammā Gersīvez’uñ yanında dört bahādur var idi; birinüñ nāmına Cehn-i rüyin dirler idi ve birine Esteḳilā dirler idi, birine Īlā-yı ḥarçengī dirler idi, biri pūr-ı Īlā idi. Bunlar Ḥusrev’uñ ʿalemi üzerine sürdiler, fenā virdiler. Bunlaruñ içinde Cehn-i Türk raḥşını hemān Ḥusrev üzerine sürdi. Qafāsında ol **[22b]** nāmları yād olınan pehlevānlar ḥāzır baş oldılar, gitdiler. Tā kim Ḥusrev’uñ gözi bunlara rāst geldi at sürdi, bunlaruñ illerine şaldı, irişüp Esteḳilā’nuñ gögsine bir nīze urdı, arqasından taşra çıkdı, cān virdi. Ammā sipāh ardından Īlā’ya irdi, şāhuñ kemer-bendine bir nīze urdı ammā ol nīze Ḥusrev’e kār kılmadı. Ḥusrev anuñ zūr-bāzūsını gördi, ḥayrān oldı. Tīz tiğini ʿüryān eyledi, üzerine at sürdi, yetüp anuñ miyānını iki pāre kıldı. Pūr-ı Īlā anı görince Ḥusrev’uñ öñinden kaçdı, Efrāsiyāb üzerine düşdi. Gersīvez daḥı kaçdı Efrāsiyāb’uñ yanında bulundu. Ol ḥālī görüp tamām-ı sipāhuñ yüzi döndi. Efrāsiyāb gördi kim eger sāʿat-i nücüm daḥı qarār iderse ne tāt qalur ne taḥt. Na-çār qarārı qalmayup hemān-dem cānib-i Tūrān’a yüz tutdı. Īrāniyān şol resme düşmene kılıç urdılar kim şahrā leşden görünmez oldı ammā Efrāsiyāb aḥşam olunca gitdi. Aḥşam ki oldı yine Tūrān sipāhını cemʿ eyledi. Leşker-i Īrān’a şebḥūn qaşdına girü döndi ammā Gersīvez qomadı, yine yolına gitdi. Bu cānibde Ḥusrev daḥı düşmenüñ şoñunu yağmā eyledi. Āḥir gelüp taḥt-ı ʿāc üzerinde qarār itdi. Başına ol tāt-ı dil-fürüzı kodı ve emr eyledi; evvelā Keykāvus’a bir mektüb yazdılar, cümle geçen mācerāyı bir bir beyān eyledi. Nāme ki tamām oldı üzerine yine mühr urdı, Kāvus’a gönderdi. Hikāyet yine Efrāsiyāb’a geldi. Çünki Efrāsiyāb ol cengden firār itdi, gelüp şitāb-ıla Ceyḥun kenārına yetdi. Bād-ı demān gibi ol ābdan geçüp Buḥāra şehrine geldi, feryād u fiḡān-ıla şehre irdi. Efrāsiyāb murād eyledi ki bir yoldan daḥı cenge mübāşeret ide; bir dīvān eyledi, uluları yanına getürdi. Cemʿiyyet çünkim ulular ile pūr oldı, leşker-i Tūrān’dan her şol kimse kim rāy u tedbīr şāḥibleri idi, anları yanına getürdi. Efrāsiyāb anlara ağlayarak eyitdi: “Qanı benüm dilāverlerüm ve nebīrelerüm vücūdlarını ḡayret yolında bezl eylediler? İmdi ey

serverler, ſimden ſonra dağı  re nedür?” didi. Ulular eyitdiler: “P diſ h, bu yirde  re v  tedb r itmek mümkün degüldür. Bundan gidüp Geng’e varalum, anda ted r k ne ise görelüm” didiler. Andan Efr siy b ol yirden  alk p Geng-ab d’a geldi,  ar r eyledi. Yine etr fa mekt blar gönderdi, leſker cem ine mu ayyed oldu. Bu c nibde Ğusrev dağı **[23a]** leſker çekdi, yine Efr siy b’u  üzerine kim  azm eyledi ve dehr-i diy ra kim irdi, fa  rlere m l   esb b virdi. Bir gün bu haber Efr siy b’u  [g ſına] irdi, ol dağı emr eyledi: “Leſker h z r olsun.” didi ve: “Kim ki leſkerden d r ola ve y h d ilerü gidem ol girü  ala, anu  m l   baſı size hel l olsun, yağma id  .” didi. Bundan ſo ra Efr siy b’dan ſol resme havf eylediler ki her kiſi eyitdi: “D ſmen elinde hel k olmak yegdür Efr siy b sitemi-y-ile p -m l olmadan.” diyüp kimse d ſmenden şalmaq arz sumu  ılnadı.  ſte Efr siy b yir götürmez leſker ile  alk dı ve leſker ardında t g-zenler  od  kim girü  alanlara ve leſkerden c d  olanlara siy setler eyleyeler. Ferm n bunu  üzerine c ri oldu, l -cerem girü  alanları yolda b -ser bulurlar idi.  st d-  d n  eydür, bu cenge Efr siy b yedi yaſında oğlanları bile aldı, gitdi. Bundan ſo ra Efr siy b yüz ferseng yir gitdi, ayak baſduđı yirler  ar b oldu. T  kim bu c nibden Ğusrev dağı bu h lden haberd r oldu, ol dağı leſker çekdi. T  kim biri birine ya ın oldılar, ceng esb b n  h z r  ıldı. Amm  Efr siy b gelir-iken reh-g z rında her ne diy ra kim irdi,  al a ve ſehr ſ hibleri kendüye leſker ile  arſu  ı up imd da geldiler ve anlar ki bir  n ihm l eyleyüp te allul eylediler, ſehrini ve diy r n   ar b eyledi ve  alk n  bi’l-külliye  atl-i   m eyledi. Bu tert b ile Efr siy b gelüp bir ſ hr -y  cennet-miſ le irdi kim diller vaſfında   ſ r idiler ve ken rında bir la  f akar ſu var idi. Efr siy b ol yirde otağ ve b rg hların şurup  ar r eyledi. Bir  arafdan Key usrev dağı iriſ p Efr siy b’u  mu  belesinde  ond . Ol gün  r m itdiler gice iriſ di, iki leſker    aravulları  ı dı, ſab ha dek etr flar n  olanup mu  fa a itdiler. T  kim gelüp ſab h oldu, iki b r-gahdan  abl   surn  ve kerren ylar çalındı, iki leſker s v r oldılar. Efr siy b leſkerin tert b itdi. Meymenede Cehn  urd ,  albg hda kendü  ar r itdi. Gers vez-i n -bek r p ſt-i sip hda  ar r itdi. Bu c nibde Ğusrev dağı kendüsi bi’z-z t p ſt-i sip hda  urd  amm  anlar ki çok ceng g rmiſler idi, meſel  G derz ve   s gibi ve Gurg n ve M l d ve Gostehem ve ſ deveſ gibi n mverler, Ğusrev anları yanına aldı ve Fer borz **[23b]** meymenede  urd  ve p ſ-i leſkerde G v ile G derz  urdılar. Anların m     na lesinden zem n   k h  hen oldu ve t gler n reng-i r yından dükeli r y-i h m n la l-gün oldu. Cenge     z itdiler, ſol mertebe ceng eylediler kim Ğusrev’ n leſkerine zeb n lık irdi.  usrev ol h li görüp yüzin göge  utdı,  ud ’ya niy z eyledi. Anı gördiler bir r zg r  ı dı ki niçe t ze v  ter d ra tları ſikest eyledi, rezmg h dan bir toz  alk dı. ſ h-  T r n sip hu  yüzine toğrı gitdi. Gerd n-  T rk na ſikest irdi. Kimi h ste ve kimi dest-beste oldu ſ yle ki; sip hr   zem n  ar olup fir v n-  T rk n girift r oldu. Ol ma alde gice iriſ di,   der m ſ k rengini  rtindi, kimse cenge gelmeye. A ſam kim oldu, ſ hlar birbirlerinden

ayrıldılar ve leşkerlerin yanlarına okıdılar. Efrāsiyāb ol gice şubḥ olunca göz yummadı. Bu cānibde ol gice Gostehem Īrān sipāhına qaravul oldı.

Üstād eydür, bālāda zıkr olunmış idi ki Husrev, Gostehem ibn-i Neverd'i Belḥ şehrinde muḥāfazaya ḳomış idi ve Efrāsiyāb anı işidine yüz biñ leşker ile Qaraḥan-nām oḡlını göndermiş idi kim varup Gostehem ile ceng idüp Belḥ'i fetḥ eyleye. Ol gicede Gostehem'den Keyḥusrev'e nāme geldi. Keyḥusrev nāmeyi açup okıdı. Mefhūmı bu ki: “*Şāh-ı cihān zinde-i cāvīd ola ki biz pīrūz u şād girü döndük. Ya'nī Belḥ'de fermānuñ-ıla oturur-iken işitdük ki yüz biñ leşker ile Qaraḥan-Türk üzerümüze gelür, bir gice ilḡar itdük, nısfü'l-leylde añsuzın üzerlerine otüz biñ leşker ile irdük. Gördük ḡāfil ü azāde ḥ'āb-ı rāḥatda yāturlar, ne talāyeleri var ve ne endişeden māyeleri var idi, kendümüzi anlara urduk, na'ralara ḥayḳırduk, çekdük leşker-i Türkāna kılıçlar urduk. Niçe zamāndan soñra anlaruñ uluları bīdār oldılar, serāsīmelik ile üzerümüze yüridiler. Gürz-i girān u şimşīr-i berrān çeküp anlar ile ceng itdük. Çün gice geçüp şabāh oldı, gerdān-ı Türkān'ıñ ekşeri küşte ve ḥaste olup Qaraḥan'dan ḡayrı kimse sağ ḳalmadı. Hālā Belḥ'üñ deşt ü şahrāsı anlaruñ lāşelerinden ṭolup pisterleri zemīn ve maḳbereleri çāder olmışdur. Biz kim düşmeni tamām şındurduk nā-ḡāḥ şitāb-ıla bir süvār geldi. Güyiyā bir keştī idi ki āb üzre yürir-idi. Ol süvār ki bize irdi [24a] Rüstem'üñ ḳudūmından müjde virdi. Anı işidine Rüstem'e ḳarşu varduk, aḥvāli bildürdük. Rüstem daḥı ilḡar eyleyüp geldi. Meger Qaraḥan baḳıyyetü's-süyūf olan leşker ile henüz anda ṭururdu. Rüstem ol leşkere fenā virdi ve Qaraḥan'ı helāk eyledi.”* dimiş. Husrev ki bu ḥaberi işitdi şād ü ḥurrem oldı. Bu cānibde Efrāsiyāb'a daḥı Qaraḥan leşkerinden Rüstem ḳılıcından ḥalāş olanlar gelüp feryād ü fiḡān-ıla irişdiler, Rüstem geldüğini ve Qaraḥan'ı helāk itdüğünü didiler. Efrāsiyāb-ı Türk ḳan ağladı ve Rüstem'üñ ḥavfından bir ān bir yirde ḳarār itmedi. Hemān ol gice içinde leşkerini ḳaldurup Şehr-i Geng'e vardı ve anı ḥişār idindi. Ḥadd-i zātında bu şehruñ vaşfinda diller ḳaşır idi, burc-ı bārūsına gözler irmez idi ve ne deñlü tīz-per 'uḳāb olsa bālāsı ile berāber pervāz idemez idi ve kimse ol yüksekliḡi düşünce görmez idi. Üstād eydür, ol şehr-i cennet-mişāle bihişt-abād daḥı dirlir idi. Efrāsiyāb ḳünkim ol şehre irdi, ḳarār ḳıldı ve etrāfa nāmeler gönderdi. Īrān sipāhınuñ geleceḡi yirlere ādemler ḳodı ve bir nāme daḥı faḡfūr-ı Çīn'e gönderdi. Mazmūnı bu ki evvelinde Ḥudā'ya āferīn idüp andan faḡfūra sitāyiş ḳıldı ve eyitdi: “*Gerdiş-i rūzgārdan baña ḳārzārdan ḡayrı behre gelmedi. Şimden girü ve bize yārḫıḡ ider-iseñ lāyıḳdur. Rūzgār ḥālını kim bilür? Belki rūzgār ile biz daḥı size şāḥāne bir ḥidmet ideyüz kim bu yardıma mükāfāt ola. Eger sen gelmez iseñ bārī sipāḥ gönderesin.*” diyüp mektūbı tamām eyledi ve ilçi eline virdi, faḡfūr-ı Çīn'e gönderdi. İlçi daḥı giceyi gündüze ḳatup yimedi, içmedi, yatmadı, uyumadı,

diñlenmedi; gitdi bir gün Çîn şehrine irdi, fağfûruñ hîdmetine yüz urdı, ol nâmeyi şundı. Fağfûr bi't-tamâm okıyup hâlden haberdâr oldı, andan ulular ile müşâvereye başladı.

Bizüm kışsamuz yine Efrâsiyâb'a geldi. Üstâd eydür, Efrâsiyâb şehir-i Geng'de bir hışâr peydâ eyledi. Emr eyledi tâ efsûngerler ağır taşlar çekdiler ve dahı çok iş bilenleri yanına okıdı ve ol kal'anuñ üzerine sipâh kodı ve mancınıklar peydâ eyledi, seng-endâzlar kodı. Ok ve yay ve siper ve cebe ve cevşenden, alât-ı cengden hışâruñ üzeri görünmez oldı ve her cānibini pülâd ile müstahkem itdi, şöyle ki âhengerler ol hîdmetden derdlü oldılar. **[24b]** Muhaşşal Efrâsiyâb ol hışârı alât-ı ceng ve Esbâb-ı neberd ile pür kıldı ve burc [u] bārusına cengī sipâh kodı. Andan hazîne açup leşker-i bî-şümāra māl-i bisiyār virdi ve dahı miğfer ü şimşir ü şeş-per ü bergüstüvān u hançer ü nize vü sinān u gürz-i girān u tır ü kemān ve dahı Çinī siperler ve elmās-güne teberler virdi; rezm tedārükinde kuşur komadı: “Bundan sonra biñ Husrev ve Rüstem gelürse gam degül.” diyüp eline cām-ı şarāb-ı gülfām alup ‘ayş u nūşa āğāz eyledi. Düşmen cānibine göz kulak tutup karar eyledi. Üstâd eydür, bir gün bu taraftan Rüstem-i Destān, Gostehem ile gelüp Keyhusrev’uñ huzūrına irdi. Husrev şād oldı. Niçe günler ‘ayş u nūş idüp anlara ‘ālī ziyāfetler eyledi. Bundan sonra leşker çeküp Efrâsiyâb üzerine ‘azm eyledi. Bu cānibde Efrâsiyâb iki hefte elinden cāmı yire komadı. Üçünci hefte Husrev gelüp hışâr berāberine irdi, ceng āvāzı ve kūs u nefir şadāsı kulağına irdi. Ol hışâruñ dahı ser-bülendliğini ve mişāl-i cennet oldugını görüp kalb-i pākine bir güşādelik geldi. Andan leşker-i Īrāniyān yedi ferseng yirde bār-gahlar kurdılar. Serā-perde-i Rüstem’i sağ kola kurdılar ve Tūs ile Ferīborz’uñ serā-perdelerini sol kola kurdılar ve Gūderz-i Pīr’uñ bārgāhını Kāvus bārgāhınuñ ardına kurdılar. Cümle serverler gelüp Husrev’uñ bārgāhında karar kıldılar. Rüstem sağda karar eyledi. Husrev üç gün ‘ayş u nūş kıldı, dördüncü gün Keyhusrev Rüstem’e eyitdi: “Ey pehlevān! İşte rüzgār bize bu zamāna dek eyüden ve kemden niçe işler gösterdi. Hele şimdi minnet Hudā’ya kim düşmen elümüzden kaçup bu hışāra girdi. İmdi lāyık degüldür kim Efrâsiyâb bu hışārdan çıka. Yarın hışāra bir yürüyüş itmek gerekdür.” didi. Ol gice karar itdiler, tâ kim şabāh oldı Īrāniyān bahr gibi cūş u hurūş kıldılar. Husrev taht-ı ‘āc üzre karar kıldı Rüstem’i yanına getürdi, istimālet virdi ve eyitdi: “Ey gev-i pīl-ten ve ey nāmver-i her encümen! Allāh ile senden böyle ümīd iderem ki Efrâsiyâb taht-ı şāhı bir dahı h̄ ābda bile görmeye.” Rüstem eyitdi: “Şehriyārā, senden ki himmet ola her müşkil iş āsān olur. Bize lāzım olan maqdūr şarf itmekdür.” didi. Andan leşker süvār olup her taraftan hışāra yürüyüş idüp ikdām itdiler. **[25a]** Rüstem hod ejder-i demān ve şīr-i jiyān gibi ceng içinde āteşler şaldı, hışâr üzerine yürüyüp ikdām eyledi. Tūrān leşkeri bu kadar ikdām göricek düşmen elinden zār u zebūn oldılar. Ne Rüstem hışârı aldı ve ne Tūrāniyān’uñ kalblerinde Rüstem havfindan gayrı nesne kalmadı. Tā

kim geldi aḥşam oldu, ḥişār cenginden döndiler, qarār kıldılar. Çünkim ol gice geçdi seher irişdi, yine Ḥusrev diledi kim ceng tablını çaldura, anı gördiler kim ḥişārdan feryād u fiġān peydā oldu. Gördiler on dāne süvārlar ile ʿaql u dāniş şāḥibi pūr-māye serverler ile Cehn bin Efrāsiyāb kapuya geldi, Ḥusrev leşkerine irdi. Bu haber Ḥusrev’e yetdi, girü bārgāhına geldi, geçüp taht-ı ʿāc üzerinde qarār itdi. Bundan soñra Cehn-i ḥiredmendi aldılar, Ḥusrev nazarına getürdiler. Ḥusrev’i kim gördi şol kadar göz yaşı dökdi kim seyl-āb-ı eşkinden çihresi nā-bedīd oldu. Tā kim geldi Ḥusrev’ün ol yüce tahtınuñ yanına irdi, aña duʿā kıldı ve izhār-ı ʿubūdiyyet idüp öñinde baş kodı ve Efrāsiyāb’uñ selāmını ırgürdi ve eyitdi: “Ey şāh-ı kāmkar! Efrāsiyāb eydür kim lāyık mıdur bir Siyāveş içün niçe yüz biñ ādem zāyiʿ ola ve niçe şehir ü diyār ḥarāb ola. Bu kadar fitne ve aşūba bahāne Siyāveş ve Efrāsiyāb ola.” ve daḥı didi kim: “Anuñ atası Siyāveş katl oldu ise benüm ḥod niçe qarındaşlarum ve evlādum ve akrabā ve teʿallukātum ile bu nice cihān-girlerüm tuʿme-i şimşir olup beyābānlarda ve şahrālarda qaldılar. Benüm derdüm ḥod Ḥusrev’den beş beterdür. İmdi eger Keyḥusrev Siyāveş kanından geçerse ben daḥı ol serverler kanından geçeyin ve eger Ḥusrev Siyāveş kanından geçmez ise ben daḥı işte faġfūr-ı Çin’e haber gönderdüm, Ḥusrev üzerine bir leşker getürem kim yirler ol leşkere tākāt getüremeyeler.” didi. Cehn ki Efrāsiyāb ağızından bu sözleri Ḥusrev’e söyledi Keyḥusrev ve Cehn’e böyle cevāb virdi ki: “Var Efrāsiyāb’a söyle benüm yanumda bu civānlar hıçden hıçdür, bir habbeye degmez. Bizüm mā-beynümüzi ıslāḥ iden kılıçdur, ġayrı nesne degüldür.” didi. Andan Cehn’e ḥilʿat geyürüp Efrāsiyāb’a gönderdi. Cehn daḥı geldi, Ḥusrev’den ne işitdi ise bir bir takrīr itdi. Yine Efrāsiyāb ceng esbābını müheyyā eyledi. Seher kim oldu, Ḥusrev Īrān sipāhını çekdi, [25b] Şehr-i Geng üzerine hücum eyledi, iki cānibden cenge āġāz olındı. Sağ kolı Ḥusrev Rüstem’e virdi ve ikinci kolı Tūs bin Nevder’e virdi ve üçüncü kolı Güderz-i ferḥunde-rāya virdi, dönrüncü tarafda şāh-ı nāmdār kendüsi tırdı. Niçe tabl u kūs u pīller ve niçe süvārlar ile alaylar düzdi. Andan soñra şehriyār buyurdı ki ḥişāruñ etrāfında bir ḥandaḳ qazalar. Ol kāruñ dānāları ve ḥişār cenginüñ ehl-i vukūf u tüvānāları, Rüm’dan ve Çin’den ve Hindīlerden kār-ı āzmüde olan serverler, ol ḥişāruñ etrāfına ḥandaḳlar eylediler ve bendler bağladılar. Bir ḥandaḳ oldu ki vaşında diller kâşır idi. Ḥusrev daḥı ol ḥandaḳı bir ḥişār eyledi, ol ḥātıra ile kim; eger Türkān kaçmak murād idünürler ise yol bulmayalar. Sedler başına nīzeler dikdiler, her kim taşra çıkmak murād iderse ol nīzelere şaңıla. Kapular kim peydā eylediler Īrāniyān ol kapulardan ḥişāra hücum ideler ve daḥı her kapunuñ öñine iki yüz mancınık eylediler, ḥişār üzerinden daḥı öyle kıldılar ḥişār kim bunlara ḥavāle idi. Efrāsiyāb emr eyledi mancınıklardan taşlar şaldılar Ḥusrev üzerine. Ġārīb ceng oldu. Bu cānibde Ḥusrev emr eyledi, ḥişār kapusına yakın ḥandaḳlara ḥār u ḥāşāk bağladılar, neft urdılar, āteşler şaldılar. Ḥişāruñ bir cānibinden āteş bir ʿazīm yir açdı. Hemān Rüstem taġ gibi harekete geldi. Dilāverler daḥı ol yire yüz tıtdılar. Efrāsiyāb’a haber

irişdi: “Kāl°anun dīvārı ser-ā-ser hārāb oldı.” didiler. Efrāsiyāb’uñ cān başına sıçradı. Ol hışāruñ yıkılan yirine segirtti. Cehn-i nāmdāra ve Gersīvez’e haykırdı. “Serverler şimden girü sizüñ hışāruñuz kılıçdur.” diyüp anları ilerüye gönderdi. Ol maķāmda bir ceng oldı kim Tūrāniyān’uñ leşkeri tağlar gibi yığıldı, zār u zebūn oldılar. Ammā Husrev şöyle emr eyledi kim; Rüstem piyāde ola, nīzedārlar ve tīr-endāzlar ile içre gire ve ardlarınca niçe süvārlar gire ve hem öyle kıldılar. İki cānibden bir ceng oldı kim kıyāmetden nişān oldı. Rüstem kim ol rahñeden şīr-i jiyān gibi içerü girdi, Tūrāniyān’ı tārmār kıldı ve Efrāsiyāb’uñ direfş-i siyāhını yıkdı. Ol hışāruñ üzerine direfş-i şīr-peyker dikdi. Bu maħalde Gersīvez ile Cehn çok ceng itdiler ammā fāyide kılmadı. Niçe aşıl-zādeler ve nā-resīde kūdekler pīllerüñ ayağı altında belürsüz oldı ve yol bulup hālāş olanlar dükeli cānib-i şehr-i Tūrān’a kaçdılar. Bād-ı şabā ki **[26a]** ol vilāyet ü şehr kimsenüñ yādına gelmedi ve kaçanlar dönüp bir kerre girülerine bakmadılar. Dükeli zārlık ile dīdeleri pūr-hūn ve gerdān-ı Tūrān’uñ bahtları niğün olup gitdiler. Bu ceng içinde Cehn ile Gersīvez esīr oldılar, Rüstem’üñ bendine düşdiler. Efrāsiyāb ise çār u nā-çār döndi, sarāyına kaçdı ammā yanar āteş gibi Rüstem her cānibi yıķup yakdı.

Üstād eydür, meger Efrāsiyāb, Geng-nām şehri ta’cīm kılduğı zamānda bir gizlü dehlīz peydā eylemiş idi. Kaçan ki Rüstem’üñ bu iķdāmını gördi, ne oğlını ve ne karındaşını yād eyledi, kaçup ol dehlīze girdi. Hemān ki Efrāsiyāb gözden nihān oldı, şehr ü diyār u sipāh-ı bī-şümār yek-bār pīller ayağı altında kaldılar. Īrān sipāhı pīllerini küşteler üzerinde yūridürler idi. Efrāsiyāb Nevder zamānında Īrān’a kılduğı, Rüstem daħı Tūrāniyān’a kıldı. Husrev şād ü hāndān şehre girdi. Efrāsiyāb ise zār ü giryān ol dehlīzüñ yolından nihānī şehrden çıkdı. Oğuldan ve birāderlerden ve mülk ü tahtdan ve pādīşāhlıktan ve tāt u kemerden dūr düşüp şahrā-yı miħnete yüz urdı. Ancaķ yanında iki yüz ādem var idi. Bundan soñra Husrev geldi, Rüstem daħı yanınca Efrāsiyāb’uñ sarāyına irdi. Murād eyledi kim ol sarāyda her kim bulursa helāk ide ammā ol dem Efrāsiyāb’uñ ‘avratı gelüp Husrev öninde baş ķodı, ağızına kılıç aldı ve eyitdi: “Kim bizüm günāhumuz yokdur, eger var ise de şāhuñ luťfı ġālibdür, Efrāsiyāb’uñ kabāħati içün bizi helāk eylemek sizüñ şānuñuza düşmez.” diyüp ‘umūmen cāriyeleri ile Husrev’üñ ayağına düşüp tazarru° ve zārī kıldılar. Husrev daħı anlardan Efrāsiyāb’ı şordı. Anlar daħı and içdiler: “Biz Efrāsiyāb’uñ ķanda idüğüni bilmezüz.” didiler, du‘ālar kıldılar. Bundan soñra Husrev daħı taşra çıķup emr eyledi, Cehn ile Gersīvez’i meydān-ı siyāsete getürdiler; diledi ki siyāset ile ķatl ide. Ulular eyitdiler: “Şehriyārā! Bunları şimdi ķatl eyleme, Efrāsiyāb ile gelsün anuñ gözi öninde evvel bunları öldür. Ba°dehū kendüyi helāk eyle.” didiler. Husrev yine anları zindāna şaldı. Bundan soñra Husrev bir sarāya daħı geldi, anda Efrāsiyāb’uñ bī-nihāye girān-māye **[26b]** duħterleri var idi ki her biri hūsn-ile bī-hem-tā idi. Anlar daħı gelüp

Husrev'ün öñine irdiler. Husrev nazar şaldı, gördi ki her duhter-i rüşen-ahterün öñinde bir afitâb-cemâl cāriye yürür ve bu cāriyenün bir elinde cām-ı zer-nigâr ve bir elinde micmer ki ʿūd u ʿanber ile efrûhte olmuş ve cām ise şarâb-ı gülfâm-ıla māl-â-māl olmuş, cümlesi bu üslûb-ıla gelüp Husrev'ün ayağına yüzlerin sürdiler, duʿâlar kıldılar, münâsebet ile Efrâsiyâb'ın işlerini aındılar ve eyitdiler: “Şehriyārâ! Kaçan ki Efrâsiyâb Siyâveş'ün helâkini muqarrer kıldı, ne kadar pend ü naşîhat eyledük ise te'sîr idüp sūdmend olmadı. Âhir, işte cümle tâc u tahtını ve nām u nāmūsını berbād itdi ve kaşr-ı saltanatı metîn ü müstahkem iken zîr ü zeber kıldı ve rûz-ı rüşenini şeb-i târ ve gencini mâr eyledi, bahtı bî-karâr ve kendüsi nigün oldu. İmdi ey şehriyâr-ı vâlâ-tebâr, luţf eyle sen bu bî-günâhların katline şitâb eyleme.” diyüp zâr zâr ağladılar. Husrev'ün ol bahtı bergeşte olmuş hûb-rûlara özi göyündi. Ol pûşide-rûyların dâğ-ı derdinden Husrev'ün iki la'l-gün ruhları rüşen-çerâğ oldu. Âhir buyurdı yine maqâmlarına gitdiler. Bundan sonra Husrev Geng şehrini kim feth eyledi, etrâfa nâmeler perâkende kıldı. Bir nâme dahı Kāvus'a gönderdi kim hesâbını Hudâ bile. Andan sonra Efrâsiyâb'la geçen cengleri ve Rüstem'ün geldüğünü ve şehr-i Geng niçe feth olduğunu bir bir haber virdi.

Bizüm kışşamız Efrâsiyâb'a geldi. Kaçan kim ol yirden iki yüz âdem ile kaçdı, fağfûrın üzerine gitdi. Fağfûrın yir götürmez leşkeri var idi, Efrâsiyâb'a teslîm eyledi. Efrâsiyâb ol leşkeri aldı, yine ʿazm-i Geng kıldı. Yakın kim irdi, Husrev dahı haberdâr oldu. Leşkerin hâzır eyledi. Keyhusrev bir leşker ârâste kıldı kim ay ve gün aña nâzır oldılar. Efrâsiyâb yine yir götürmez leşker ile Husrev'e berâber geldi ve akrabâsına ve evlâdına eyitdi: “Serverler, bu cengde bizüm sağlğumuz ve helâklğümüz birdür. Şimden girü biz sağlğ ümîdini itmezüz.” didi. Serverân-ı Tûrân ve dilâverân-ı Çîn dahı eyitdiler: “Ey şâh-ı Türkân! Biz cümlemüz senün fermânunda yüz cân ve başumuz fedâ iderüz. Hemân sen şâbit-kadem ol.” didiler. Andan sonra Efrâsiyâb ceng tablı çaldurdi. Öteden Keyhusrev dahı kûs u nefîrleri şadâ virdi. İki leşker [27a] süvâr oldılar, cûş u huruş itdiler. Yiryüzinden gubâr kim hevâya çıkar idi, asumân gibi rûy-ı hevâda pür-dûd olur idi. Ol rûz-ı rüşen kim şeb-i siyâhdan nişân virdi, felek yüzünde sitâreler ʿayân oldu. Afitâbuñ ruhsâr-ı zerdi lâciverd-reng oldu.

Üstâd eydür, ol ceng bir garîb ceng oldu, yine Efrâsiyâb'ın ʿaklı perîşân olmağa başladı. Gördi kim Tûrân leşkeri zebûn oldılar, tîz yine Husrev'e âdem gönderdi. Böyle dimiş kim: “Yâ Husrev! Hudâ'dan havf eyle, ceddün Feridün'ün rûhından hicâb eyle. Benümle cengden ferâğât eyler iseñ gerek benüm sipâhumdan gerek benden ne kadar māl ister iseñ senden dirîğ itmem. Diler iseñ diyâr-ı Tûrân'ı ve taht ü külâhı saña ısmarlayam, ben varam nâ-bûd ve nâ-bedîd olam. Eger bunlara dahı râzî olmaz iseñ bârî gel senün-ile bî-sipâh leşkerden dūr olup iki akrân pâdişâhlar Hümân'la Bîjen cengi gibi kelle-ber-kelle ceng idelüm ve devleti Hudâ her

kankımuza virür-ise virsün. Çünkü sen Şāh-ı Īrān'sın hemānā bir merd-i dilīrsin ki rezmūñi şīrāne idersin. Eger ben senūñ elūñde küşte olursam senūñ şast-ı devletūñ deryādan neheng şikār ider ve eger sen benüm elümde helāk olur-ısañ baht baña yār ola.” didi. Hüsrev ki bu cevābları işitdi, döndi Rüstem’e eyitdi: “Server, Efrāsiyāb ister kim bizden ya Şīde’nūñ kanını ala veyā kendü dahı Şīde’nūñ yanına vara.” diyüp diledi kim Efrāsiyāb ceng-i keyān ide. Rüstem rızā virmedi, eyitdi: “Şāhum, Efrāsiyāb iş görmiş nā-bekārdur ve hīlekārdur ve hem şimdi ölüm eridür, ölmesini yakın bilür. Hemān bu ceng-i mağlūbeye ikdām gerekdür.” didi. Bu cevāb-ıla haberci Efrāsiyāb’a geldi, haber virdi, Efrāsiyāb’uñ ‘aklı başından gitdi. Bundan soñra nā-çār leşkerine istimālet virüp ikdām eyledi. Bir cānibden Hüsrev dahı yüridi, yine ceng āteşi ‘alevlendi; tā ahşam olunca bir ceng oldı kim şahrā leşden görünmez oldı. Efrāsiyāb yine ayrıldı döndi ammā kaçmadı, karar kıldı. Hüsrev anuñ kaçmaduğundan reng-pezīr oldı. Ol gice Tūs’a eyitdi: “Server, bu gice Efrāsiyāb’dan gāfil olmamak gerekdür kim leşker üzerine şebīhūn kılmaya.” didi. Hem Efrāsiyāb’uñ hātırından geçen [27b] bu idi kim Īrāniyān’a şebīhūn ide. Ammā bu cānibde Keyhüsrev emr eyledi: “Bir handağ kazılsun Tūrān sipāhınuñ semtine ve hīç kimse çāderinde şem° ü āteş fūrūzān itmesün. Kimseden şadā çıkmasun, cereslerden āvāz gelmesün.” didi. Andan soñra leşkerden bir niçe süvārān gerdānı ayırıp Rüstem’e ısmarladı, bir miqdār leşker dahı ayırdı, anları Tūs’a virdi, anlar tağ yolından düşmene varalar. Ol dem Tehemten sipāhı şahrāya çekdi, Tūs tağa çıkdı ve talāyede şem° ü çerāğ yakmadılar. Bu cānibde Efrāsiyāb dahı şebīhūn için leşkerin hāzır eyledi. Uluları yanına da°vet kıldı, anlar ile müşāvere itdi. Ahīr şebīhūn muqarrer oldı ve sipāha gayret virüp eyitdi: “Şimdi bize lāzım olan budur ki korkuyı dilden taşra ideyüz, şehir vaktinde anlarıñ üzerine şebīhūn idelüm.” didi. Andan iş görmüş kimselerden Īrān sipāhından haber almağa ādem gönderdi ve didi kim: “Eger gāfiller ise devlet bizüm eger degüller ise anlarıñ.” Ol ādem geldi Īrān sipāhını teħabbüs itdi. Gördi kim ne qarāvul var ve ne şem° ve āteş yanar, şöyle gāfletde göründi, Īrāniyān’ı gāfletde kıyās eyledi. Hemān tīzye girü döndi, gelüp Efrāsiyāb’a eyitdi: “Şāhā, Īrāniyān şol mertebe gāfletde kim ašlā anlardan bir rüşen-revān kimse yok ve dükeli uyhuda olanlar mürde meşābesindedür. Giceden şarāb içmişler, herkes mest ü evgār yaturlar ve talāye yirinde nesne görünmez ve dükeli şahrāda hārdan gayrı ber-pāy kimse yokdur.” didi. Efrāsiyāb ki ol sözleri işitdi derūnı ziyāde rüşen oldı. Deryā-mişāl leşkerini kaldurup Īrān sipāhınuñ üzerine °azm kıldı. Şol kadar yakın irdi kim serā-perde-i Hüsrev’e yaklaştı. Ol dem Efrāsiyāb emr eyledi bir kezden kūs u tabl ü neķāreleri çaldılar ve nāy u hindī-derāyı cūşa getürdiler, direfş-i siyāhı tahrīk itdiler. Leşkerden anlar ki önce giderler idi at kıparup na°ralar urdılar. Hemān ki yürüyüp bir miqdār ilerü vardılar, niçe sipāh handağ içine düşdiler. Ardında olanlar ilerüde handağ var idüğinden āgāh olunca ol rezmgāhdan nice döniceklerin bilmediler. Hemān ol dem bir kıoldan Rüstem şahrā etrafından

yüridi, gerd-i süvārandan hevā tīre oldu ve bir koldan tağ yolından Tūs dahı yüridi, hurūş-ı taḡl ü kūs [28a] cihānı tıtdı. Bunlardan soñra ḳalbgāhdan Husrev dahı direfş-i kāviyānī ile harekete geldi gerd-i süvārdan hevā benefş-reng oldu. Tūrāniyān şol ḳadar ḳılıca geldiler kim ḥesābını Ḥudā bile. Efrāsiyāb ol ḥālī görüp ḳan ağladı ve aḥterinden şikāyetler eyledi. Gördi kim Tūrān sipāhından ayağ üzerinde kimse ḳalmadı, derd ḥāşıl eyledi, ḥaste-ḥāl oldu ammā yine ḡayreti elden ḳomadı. Tā kim geldi seḥer irişdi, ceng dahı muḥkem oldu. İki leşker ellerine şimşir ü gürz ü sinān ve tīr ü kemānların alup yeñiden üç ferseng yire dek şaf çekdiler. Ordugāh deryāya döndi, gerd ü ḡubār-ı sūtūrāndan felek yüzinde ne ḥūrşid şu'le şaldı ve ne māh lem'a virdi. Dükeli deşt ü şahrā ḥūn olup ḥūrşid çerḡ-i gerdāndan bīrūn oldu. Sipāh fevc fevc ceng yirine gelüp deryā-mişāl mevc urdı.

Firdevsī-i üstād eydür, yine bu demde Husrev, Ḥudā'ya niyāz eyledi, ḳan ağladı, nuşret taleb itdi. Ol dem anı gördiler kim yine bir muḥkem rüzgār idi, Tūrān sipāhının üzerine gerd ü ḡubār yağdurdı, şöyle kim; niçesini atından yıḳdı, gözleri toz ile ṭolup başlarından miğferleri ve tācları zemīne ḡaltān oldu. Şāh-ı Tūrān bu ḥālī görüp 'acebe ḳaldı. Ol bādūñ şiddetinden dilāverler kim yiryüzine gelürler idi, miğferleri perrān olur idi. Ādem ḳanı ve ādem bīnisi şahrāyı tıtdı. Ḳara ṭopraḡuñ yüzi kızardı, çeşm-i giryān şeklini baḡladı. Çün Keyḥusrev ancılayın bādı gördi, dil ü baḥt-ı Īrāniyān'da eşer-i şādī gördi. Ol rüzgārdan ḳıḳan ḡubār ise hevāda seḥāb şeklini baḡladı, bir ebr oldu ki bārānı tīr ü şimşir idi. Hevā çāder-i nīl-gūn gibi olup zemīn deryā-yı ḥūna döndi. Ceng bir ṭabāḳaya vardı kim Tūrān çerisi yine şikest oldu. Rüstem, Efrāsiyāb'ın direfş-i siyāhı üzerine sürdi. Efrāsiyāb ol ḥālī gördi yine biñ nefer ādem ile leşkerden cūdā düşdi. Giryān u nālān 'azm-i diyār-ı ḡurbet ḳıldı. Nā-gāh Tūrān sipāhı naḡar şaldılar, direfş-i siyāh yirinde görmediler, tārmār oldılar. Ol dem Rüstem irdi, Efrāsiyāb'ın bārgāhını zabt eyledi. Husrev dahı geldi taḥt-ı Efrāsiyāb'da ḳarār eyledi ve Efrāsiyāb'ın rızḳ u mālını bi'l-cümle ele getürdi. Ol gün aḥşam olduḳda Husrev vücūdını pāk idüp tenḥāya girdi, 'ibādete meşḡul oldu [28b] ol bī-niyāza ḳoḳ niyāz eyledi. Yüzini ḥāke sürdi, iki gözinden yüzine cūy-ı ḥūn aḳıtdı. Çünkim şabāḥ oldu, 'ibādet-ḥāneden ṭaşra gelüp taḥta ḳıḳdı. Emr eyledi, ol rezmgāhda helāk olan Īrāniyān'ı ṭopraḡ içinden ve küşteler arasından ḳıḳardılar, daḡmeler peydā ḳıldılar. Bundan soñra şaḡ ḳalan serverlere māl-ı düşmenden firāvān baḡş eyledi, şöyle kīm; Īrān sipāhı mālā ḡanī oldılar. Üç gün Husrev ol maḳāmda 'ayş u nūş ḳıldı ve yine leşkerini ālāt-ı ceng-ile mükemmel eyledi. Ḥāzır u āmāde ṭurup Efrāsiyāb'ı cüst ü cūya başladı.

Üstād eydür, bir gün faḡfūr-ı Çīn'e ḡaber geldi ki Efrāsiyāb şındı ve Çīn leşkeri ḳırıldı didiler. Faḡfūr aña 'asker virdüḡüne nādım oldu ve eyitdi ki; Efrāsiyāb şimden girü ululuḡı ḥ'ābda bile görmeye. Bu eṣnāda bir ḡaber dahı irdi; Efrāsiyāb biñ nefer ādem ile geldi didiler. Faḡfūr,

Efrāsiyāb'ı yanına getürmedi ve Hüsrev'e bir mektüb yazup bî-had pîş-keşler düzdi ve ululardan bir niçe kimse ile gönderdi. Ol âdemler eglenmeyüp bir heftede Çîn'den Geng'e geldiler, Hüsrev'ün huzûrına irdiler, baş koyup mektûbların şundılar, pîş-keşlerin 'arz eylediler. Hüsrev kabûl eyledi ve yine fağfûra haber gönderdi kim: "Eger Efrāsiyāb'ı vilāyetüñe alasin, bir dağı himāyet idesin, üzeriñe leşker çekmem muḳarrerdür şöyle bilesin." diyüp gelenleri gönderdi. Fağfûr bu haberi kim işitdi, gice içinde hengām-ı h'ābda Efrāsiyāb'a âdem gönderdi ki: "Hemān tırma, bu gün Çîn ve Hōten'den dūr ol ve kendü bedligüñden rencūr ol. Her ol kimse ki kendü yolını yavı kıla, hemîşe aña yine kendü kārından yaramazlık irişür." didi. Çünkü Efrāsiyāb bu sözi işitdi, eskiden ve yeñiden itdügi işlere peşimān oldu. Hemān uğrın yollardan rāh-ı beyābānı tutup ululık nāmını birağup cān ḳorhısı ile ḡurbet dārına düşdi.

Hikāyet yine Īrāniyān'a geldi. Hüsrev emr eyledi, māl-ı firāvān u kenīzekān u ḡulāmān Keykāvus için hāzır kıldı. Andan Gīv-i Destān'a buyurdı kim on biñ er ile mālı ve kenīzekān ve ḡulāmānı Keykāvus'a alup gide ve mufaşşal zafer-nāme yazıldı, ya'nī kaç meşāf oldu ve her meşāfda Efrāsiyāb'a ne tārīḳ-ıla ḡālib oldukların, ahir 'askeri tarmār olup Geng şehri içinde mütehaşşın iken anı dağı elinden alup diyār-ı ḡurbete 'azīmet [29a] itdüğini bir bir o mektûbda derc idüp mühürlendikten soñra Gīv'e virildi. Gīv dağı Kāvus cānibine çekildi. Bir niçe eyyāmdan soñra taht-ı Īrān'a irdi. Huzûr-ı Kāvus'a girüp taht öninde yir öpdı. Kāvus kim Gīv'i gördi ayağa tırdı, 'izzet kıldı. Gīv ilerü varup dāmen-i Kāvus'ı būs eyledi ve Hüsrev'ün selāmını yetürdi. Kāvus, Gīv'den Hüsrev'ün ve serverlerün hāllerini şordı. Gīv-i sūtürk, pehlevānān ve şāh-ı büzürgden gördüğünü naḳl eyledi. Gīv'ün ḡüftārından Kāvus Şāh şafā kesb idüp pīr iken nev-civān oldu. Andan soñra Hüsrev'den gelen mektûbı kātib eline virdi. Çünkü ol nāme ser-ā-ser oḳındı, dükeli ol encümende olan ulular ta'accüb itdiler. Kāvus şāh şafāsından tahtdan aşağı indi ve külāh-ı keyānīsini başından çıkarup Hudā'ya ḡamd ü şükr itdi ve ol gice ḡalvete girüp Hudā'ya niyāz eyledi. İrtesi yine çıkup menzilinde ḳarār itdi. Gīv gelüp getürdüğü māl-i firāvānı ve kenīzekān u ḡulāmānı 'arza kıldı. Mekk-i Cehn ile Gersīvez'i bend-i girān-ıla bile getürmiş idi, anları dağı 'arz itdi. Īrāniyān şād ü ḡurrem oldılar ammā Kāvus emr eyledi Cehn ile Gersīvez'i ḳar-ı nā-ma'lūm bir çāh-ı zulmete şaldılar tā Efrāsiyāb ele gire, bunlar dağı anuñ-ıla bile siyāset olına. Bundan soñra Gīv'e vāfir māl ü cevāhir iḡsān eyledi kim ḡesābın Hudā bile ve bir mektûb dağı yazdı, virdi. Cevābı bu idi kim: "Ey Hüsrev, Hudā nigeḡbānuñ ola! Hemīn cehd ḳıl kim Efrāsiyāb'ı eger Çîn'de ve eger Mekrān-zemīnde her ne yirde olursa ele getüresin ve eger kim ele girmez ise ḳaçan beñüm bu cānibe 'azīmetüñüz muḳarrer olur, Efrāsiyāb mülkini Gostehem'e virüñ ammā eger ki Efrāsiyāb'ı ele getürüp helāk idesin, bu yıkılmış 'ālemi yeñiden ma'mūr idersin." diyüp du'ā ile tamām itdi ve mühr urup Gīv'e virdi,

yine Keyhüsrev'e gönderdi. Gîv dahı bir ân bir yirde karar kılmadı, tâ kim bir gün geldi Geng şehrine irdi, gelüp Husrev'e Kāvus'ün selâmını yetürdi. Husrev şād ü handân oldu. Andan soñra Efrāsiyāb'ün vilāyetini bi't-tamām Gostehem'e viridi ve bir leşker viridi. Ba' dehū kendüsi leşker çekdi. Şārsān-ı Siyāveş kim atası mülkidür ve mezārı andadur ol diyāra 'azm kıldı. Bir gün gelüp irişdi Şārsān kenārında karar kıldı. Ol diyāruñ halkı gelüp **[29b]** Husrev'ün ayağına yüzler sürdiler. Husrev ol diyār halkına ri'āyet eyledi. Andan soñra bāğ-ı Siyāveş'e 'azm kıldı. Gelüp ol maķāma irdi kim Siyāveş'ün kanını legence ile anda saçmışlar idi. Husrev ol maķāma irdi, Hudā'ya niyāz eyleyüp eyitdi: "Ey Hudā-yı yektā! Dilerem ki baña reh-nümā olasın ki Efrāsiyāb'ün dahı kanını bunuñ gibi bu yirde dökem. Tiz zamānda benüm işümi sen asān eyle." didi. Bundan soñra Husrev leşkerden söz añlar, söz söyler ādemler intihāb idüp her diyāra mektūblar gönderdi, Efrāsiyāb'ı istedi. Evvelā haķan-ı Çîn'e ādem gönderdi ve Mekrān-zemīne gönderdi. Muhaşşal her kişverüñ mihterlerine ve nāmdārlarına nāmeler gönderüp Efrāsiyāb'ı ısmarladı. Fağfūr ve haķan-ı Çîn ve büzürgān-ı Türkān-ı Mekrān-zemīn ğamġin oldılar. "Biz Efrāsiyāb'ı kanda bulalum, bizde ħod degüldür." didiler. Ammā hākān, Husrev'ün ilçisine şol kadar ri'āyet kıldı ki denilmez ve böyle cevāb virüp didi kim: "Biz Husrev'ün baş ve cān-ıla kullarıyuz ħidmetinde hāzır ve eger Efrāsiyāb ilümüze girer-ise veyā kanda olduġın ħaber alur-ısaķ cidd u cehd idüp ele getürüp hāk-i pāyine dest-beste gönderürüz." didiler. Ammā bir nāmdār dahı Mekrān-zemīne gitmiş idi. Bir gün ol dahı varup Şāh-ı Mekrān'a irdi. Şāh-ı Mekrān ilçiyē çendān 'izzet kılmadı. Husrev'ün nāmesini okıyınca ħışmnāk oldu ve ilçiyē eyitdi kim: "Var Husrev'e söyle benüm hezārān öyle Husrev'den miķdār-ı zerre bāküm yokdur. Husrev kim ola kim ben anuñ emrine rām olam? Dükeli zamāne benüm zīr-i baĥtumda ve cihānuñ rüşenligi tāc u taĥtumdadur. Husrev benden ırağ olsun. Eger benüm diyārum üzerine gelür-ise anı kıomazam ki bir avuç toprağum üzre ayak başa." didi. İlçiyē bu cevāblar ile Husrev'e gönderdi. İlçi dahı ol yirden gidüp geldi, Husrev'ün öninde baş kıodı, Şāh-ı Mekrān ħikāyetini bir bir ħaber viridi. Husrev kim ol cevābları ġuş eyledi, deryā-yı ġāzab derūnında cūş eyledi. Hemān ol yirden leşker çeküp fağfūr üzerine gitdi. Tā kim gelüp yakın irdi, fağfūr dahı Husrev'e karşı çıķdı, bī-nihāye ni'met getürdi. Kendüsi dahı gelüp Husrev'ün öninde baş kıodı, adāb-ı ħidmeti bī-kuşūr ri'āyet eyledi. Bir nice gün Husrev fağfūr ile karar idüp 'ayş u işret kıldı. Bir gün Husrev Mekrān üzerine gitmek istedi, müşāvere kıldı. Çünkim gitmek muķarrer oldu, Rüstem'i fağfūr yanında kıodı ve kendüsi 'azm-i Mekrān eyledi **[30a]** Bir gün Husrev, Mekrān'a irdi. Şāh-ı Mekrān dahı yir götürmez leşker cem' idüp Husrev ile ceng itmek murād, murād idindi, şehrden taşra çıķdı. Bu tarafda Husrev dahı emr eyledi, düşmene karşı şaf çekdiler. Elleri kūpāl ve şimşirlerin alup tırdılar. Bir cānibden Şāh-ı Mekrān dahı alayın düzüp şaf çekdi. İki leşker ol ġüne şaf çekdiler ki gerd ü ġubārdan ġöz āsumānı ġörmedi. İki

cānibden sipāh tağ gibi yürüyüp birbirlerine hamle itdiler. Tūs-ı sipehdār ʿalem-i kāviyānı depredüp yürüdü. Mekrān leşkeri dağı seyl-i revān gibi Īrāniyān’uñ üzerine hücum itdiler. Cihān nāle-i nefir ü kūs ile pür oldu. Yıryüzi kara toprakdan kaṭrāna döndi, gökyüzi perr ü peykān-ı tīrden görünmez oldu. İşbu ceng-i pür-ḥatarda Tūs-ı sipehdār-ı ejdehā-girdāruñ demm ü hücumından Mekrān-Şāh-ı ḥod-bīn ü bed-āyīn, esb-i devletden rüy-ı ḥāk-i zillate düşdü. Sipāh-ı Īrān murgān-ı ecel-mişāl üzerine üşdü. Şol resme hücum kıldılar kim hareket itmege mecāl virmediler. Bir nefesde anları misāfir-i rāh-ı iklīm-i fenā kıldılar. Sipāh-ı Mekrān tarmār olup leşker-i Īrān düşmenüñ mālından ġanī oldılar. Bu cengde niçe serverler mālīk-i taht ü tāt oldılar. Bundan soñra ceng-cūy olan dilāverler düşmenüñ mālını tārāc kılmāğa yüz urdılar ve Mekrān şehrine varınca kılıç urdılar. Büzürgān-ı Īrān tüvānger olup çok taht ü efser ile getürdiler ve bundan soñra şehrdən ve şahrādan feryād ü fiğān ʿarşa irdi. Andan soñra zen ü ferzendlerini esīr-i bend-i kemend ve zār u müstemend kıldılar ve cenge gelenleri kılıca getürdiler. Andan Eşkes-i nāmdār ol diyāruñ pārsālarını Husrev’üñ nazarına getürdü. Anlardan her kim ki Husrev’üñ nazarına geldi giryān u nālān oldılar, duʿālar kıldılar ve zār zār ağladılar. Eyitdiler: “Şāhā, biz bu ḥuşūşda bī-günāhuz ve bu kārda bī-çārelerüz. Anlar ki şehriyār-ı cihāna karşı kodılar ḥāke yeksān oldılar. Bizi anlar için rencide etmek mürüvvet degüldür.” didiler. Husrev emr eyledi münādiler nidā kıldılar ki şehir ḥalkını kimse āzürde itmeye. Bundan soñra Husrev ol diyārda bir yıl qarār eyledi. Efrāsiyāb’ı taleb kıldı, bir niçe zamān kanda idügin bilmedi. Bir gün ḥaber aldı kim Efrāsiyāb Āb-ı Zirih’den geçmiş. Husrev ki bu ḥaberi aldı şād oldu ve gemiler tedārük idüp cümle levāzımın müheyyā kıldı ve ʿaskerini āmāde kılop bahāra muntazır oldu. Çünkim [30b] bahār irişüp zemīn ḥurrem ve dükeli deşt ü şahrā pür-gül ü lāle oldu, andan soñra Husrev em[r] eyledi, leşker şehrdən taşra çıkdı ve bir niçe gündən soñra ʿasker-i bī-girān-ıla Mekrān-zemīnden Āb-ı Zirih üzerine çekildi. Bir gün geldi kenār-ı deryāya irdi leşker ile gemilere girdi ve Ḥudā’ya niyāz idüp muvāfık rüzgār istedi ve eyitdi: “Ey Kirdigār-ı cihān ve ey şināsende-i aşikārā vü nihān! Nigehdār-ı baḥr u berr sensin ve ḥudāvend-i şerā vu şüreyyā vü mihr-i envār sensin. Benüm genc ü taht ü külāhumı afātdan maşūn eyle.” diyüp duʿādan ki fāriğ oldu, emr eyledi mellāhlar keştīlerüñ bādbānların açup lenger kıparup sāhilden deryāya açılıp rüzgār önüne düşüp çekdiler. Firdevsī-i üstād eydür, altı ay deryā yüzinde gezdiler, niçe tūfānlara giriftār oldılar ve deryānuñ çok ʿacāyib ü ġarāyibini gördiler. Yedinci ayda tūfān u deryādan Ḥudā’nuñ iḥsānı ile ḥalās olup cānib-i selāmete irdiler. Husrev, Ḥudā’ya ḥamd eyledi, taşra kıpup yüzini ḥāke sürdü. Andan çekilüp getürdiler, ulu şehirlere irdiler ki her biri Çīn şehrine beñzer idi. Ol deryāları temāşā idüp Efrāsiyāb’ı istedi, eşer bulmadı. Yine yolları deryāya uğrayup gemilere girdi, berrde ve baḥrda Efrāsiyāb’ı taleb kıldı, nām u nişān bulmadı. Āḥir yine rüzgār ile Mekrān-zemīne çıkdı. Meger Eşkes-i nāmdār anda kıalmış idi,

haber dār olup Hüsrev'e karşı geldi, ayağına yüz sürdi ve şehir-i Mekkân'ın halkı bi'l-cümle gelüp Hüsrev'ün önünde baş kodılar ve yollarına kumâşlar şaldılar, ta'zîm-ile şehre getürdiler. Bir niçe gün Hüsrev anda 'ayş u nüş eyledi. Bir gün ol diyârdan dağı kalkup Çin'e 'azm eyledi. Tâ kim yine Çin diyârına irdi, meger Zâl-i Rüstem anda idi, Hüsrev'ün geldüğinden âgâh olıcak alay ile uluları yanına alup istikbâle çıkıdı. Çünkü Hüsrev'e yakın irdi atından inüp piyâde oldı, önünde baş kodı. Hüsrev dağı anuñ başını yirden kaldurup hâl ü hâtırını şordı. Andan çekilüp şehre geldiler. Bir sarây-ı cennet-misâle irüp karar itdiler. Ni'met-i firâvân çekilüp yidiler. Ba'dehû Rüstem, Hüsrev'den gurbet hâlini şordı. Hüsrev dağı hikâyet eyledi. Deryâ gördüğü 'acâyibleri ve Efrâsiyâb-ı cādūnuñ gâ'ib olduğunu beyân itdi. Bir hefte dağı Çin şehrinde karar itdiler. Andan sonra Şârsân-ı Siyâveş'e 'azm itdiler. **[31a]** Çünkü Hüsrev pederi Siyâveş'ün makâmına geldi, mezâr-ı Siyâveş'e varup gözlerinden hûn-ı ciger akıtdı ve ulular ile Siyâveş'ün erliklerini ve Efrâsiyâb elinden çekdüklerini aňup söyleşdiler. Ol yirde Hüsrev 'ahd itdi ki Efrâsiyâb'dan Siyâveş kînesini almayınca âsûde olmaya ve h'âb-ı râhât itmeye. Ulular dağı Hüsrev'e du'â idüp bu peymân ile kemer-beste oldılar. Üstâd eydür, meger Hüsrev'ün mâderi dimiş idi kim: "Şol zamân kim Şârsân-ı Siyâveş'e varasın pederüññ rûhını hayr ile yâd eylesin ve ol yirde pederüñ bir genc-i nihân komışdur anı bulup İrâniyân'a viresin. Zîrâ ol zamân sen hazîneye muhtâc olacağsın. Pederüñ baña sağlığında böyle dimiş idi." diyüp ol gencüñ nerede olduğunu Hüsrev'e nişân virmiş idi. Ol demde Hüsrev'ün bu vaşiiyet yâdına gelüp Rüstem ile ve ulular ile ol gencüñ olduğu yire vardılar ve ol genci bulup taşra çıkardılar. Andan Hüsrev sipâhına mevâcib virdi. İki hefte dağı ol yirde karar idüp andan Geng'e 'azm kıldı. Anda ki irdi, Gostehem haber dār olup Hüsrev'i istikbâl itdi; gelüp ayağına yüz sürdi, yollarına kumâşlar döşeyüp şehre getürdi. Anda dağı bir niçe gün oturup âhîr Efrâsiyâb'ı cüst ü cü eyledi. Ol yirüñ uluları eyitdiler: "Pâdişâhum, senüñ devletünde halk-ı cihân Efrâsiyâb'ı bilmek degül, nâmını bile kimse yâd itmez oldı." Bundan sonra bir gice Hüsrev vücūdın câme-i keyâniden dūr eyledi. Pâk-i ğusl idüp andan hâlvete girdi. Bir niçe gün 'ibâdet eyledi ve dükeli gicelerde dergâh-ı cihân-âferîne yüz urup tazarru' vu niyâz idüp giryân oldı ve didi kim: "Hudâyâ! Bu bende-i nâ-tüvân dâ'imâ cisminde derd-ile bir cân tutar. Cihânüñ tağını ve kumını ve beyâbânını ve şuyını cüst ü cü eyledüm, Efrâsiyâb'dan eşer bulmadum. Ol zâlîme elüm irmedi. Hudâyâ, sen bilürsin kim ol 'adâlet yolında degüldür ve dağı bî-günah başlardan çok kan dökmışdür. Anlaruñ kanları yirde kalmasun, sen anuñ gizlû işini âşikâr eyle." didi. Bu güne bir hefte Hudâ'ya niyâz idüp andan taşra geldi. Taht-ı şâhiye çıkıdı ve her cānibden Efrâsiyâb'ı su'âle başladı. Andan derûnına Kāvus mahabbeti düşüp gitmek murâd idindi ve Gostehem'e ısmarladı ki; her taraftan Efrâsiyâb'ı su'âl ide ve Kaçkar'dan deryâ-yı Çin'e varınca Gostehem'e virdi ve yanında bî-kıyâs leşker kodı. Bundan sonra **[31b]** ol diyârüñ metâ' ve

ķumāşlarını aldı, leşker çekdi, yola çıķdı, gitdi. Bir ğün Soĝd-nām bir şehre geldi. Bir هفته dađı anda ķarār itdi. Andan ķalkdı leşkeri Buĝāra semtine çekdi. Bir هفته dađı Buĝāra şehrinde ķarār eyledi. Andan dađı geķūp ‘azm-i Belĝ ķıldı. Ceyĝūn’dan geķūp Belĝ şehrine irdi. Ol diyāruñ ħalkı dađı Hūsrev’ūñ ħāk-i pāyine yüz sürdiler. Bir ay dađı anda ķarār itdi. Andan dađı çıķup ‘azm-i rāh itdi. Her diyāra kim irdi, ayaĝına sīm ü zer nişār ķıldılar. Tā kim bir ğün gelūp Nişābūr şehrine irdi, ol yirde dađı biraz eglenūp andan yine yola düşūp māl ü cevāhir nişār iderek cānib-i Baĝdād’a ‘azm ķıldı. Bu maķāmdan Keykāvus’a bir mektūb gönderdi ve māl ü cevāhir gönderdi. Mektūb ki Kāvus’a irdi, Kāvus şafāsından kendūyi yitürdi. Emr eyledi sarāyları pāk idūp yollar gözetmege başladı. Bu cānibden tā kim Hūsrev gelūp Baĝdād’a kim yakın irdi, Kāvus emr eyledi ulular alay düzūp Kāvus ile Hūsrev’e ķarşu çıķdılar. Çūnkim mülākāt oldılar, Hūsrev ırakdan dedesini görünce atından aşāĝı indi, Kāvus’la Hūsrev ķuça ķuça görüşdiler. Kāvus, Hūsrev’e du‘ā ķıldı, eyitdi: “Serverā, ‘ömrūñi Hūdā ziyād-ender-ziyād itsün ki Ferīdūn’a ve Ferīdūn’dan Ķubād’a ve Ķubād’dan bu āna gelince bu cihāna bir senūñ gibi şāh-ı ferĝunde-pey gelmedi.” didi. Hūsrev ki bu sözleri Kāvus’dan işitdi ol dađı Kāvus’a medĝ okıyup eyitdi: “Şāhum, bu devlet hep senūñdür. Yine bu nihāl, senūñ dıraĝt-ı vücūduñ şāhsārınuñ nīk meyvesidür.” diyūp du‘ā ķıldı. Kāvus dađı anı baĝrına başdı, bundan şoñra Kāvus Hūsrev’ūñ ĝurbetini su’āl ķıldı. Ol dađı bir bir ĝikāyet eyledi berr ü baĝrda ne kim gördi ise beyān itdi. Kāvus tekrār Hūsrev’e du‘ālar ķıldı ve: “Dūnyā murādlarından Efrāsiyāb’ūñ helāk olmasından ĝayrı murādum yokdur.” didi ve Hūsrev’e eyitdi: “Server, gel senūñle yarın āteşkedeye gidelüm, niyāz idelüm tā ki Hūdā bize Efrāsiyāb’ı vire.” didi. Üstād eydür, meger bunlar āteşi ķible iderler idi ammā ‘ibādeti yine Hūdā’ya ķılurlar idi. Ol zamānda Ka‘be yoĝıdı, Beytū’l-Ma‘mūr ise tūfāndan ‘arşa gitmiş idi. Muĝaşşal ol gice geķdi, şabāĝ kim oldı Kāvus ile Hūsrev ‘azm-i āteşkede idūp gitdiler. Tā kim varup āteşe irdiler, çūnki āteşi gördiler giryān oldılar. Ol derd-i dil ile zār u büryān oldılar. Firdevsī bu maĝalde tenbīh idūp dir ki:

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Me-pendāz k’āteş-perestān budend [32a]

Ki işān heme pīş-i Yezdān budend

Ki āteş bedān ĝāh miĝrāb būd

Ya°nī Firdevsī eydür, kıyās itme anlar âteş-perest olalar yine ‘ibâdet ve tâ°atleri Hudâ’yadır. Lakin ol vaktde âteş mihrâb idi ve perestendelerün dīdesi pür-āb idi. İşte Kāvus ve Husrev cenâb-ı Hudâ’ya niyâzdan ki fâriğ oldılar, yine her cânibde Efrâsiyâb’ı cüst ü cü itmege başladılar. Bu cânibde Efrâsiyâb’uñ hâli böyle oldu ki; bî-hord u h°āb °ālemi geşt itdi, her diyâra kim irdi, ol yirün cihân-gīrleri anı ele getürüp Husrev’e virmege sâ°y itdiler. Gitudükçe yanında bir merd kalmadı, zâr u zebûn oldu. Husrev havfindan şahlık cāmelerin arkasından çıkardı, fenâ cāmeler geydi. Rûzgâr ile yaluñuz başı ile kaldı. Bir gün gelüp Bera° mülkine irdi, yolu bir ulu tağa uğradı. Meger ol tağda bir mağāra var idi; farkı semāya ve tahtı taht-ı şerāya ırmış idi. Efrâsiyâb yaluñuz ol mağāraya irdi, düşmen havfindan içine girüp bir karañu küşesini kendüye tahtgāh u maķām-ı ‘izz ü cāh idindi, karar kıldı. Zâr zâr ağlayup itdügi işlere peşimān olup taht ü tacinı ve mülk ü mālı ve evlād u ensābını ve qarındaşlarını ve cihân-gīrlerini yād idüp, zārılıklar kılmaķda idi. Meger ol mağāranuñ bir küşesinde hırķa-püş bir zāhid kişi yatur idi, adına Hüm-ı Zāhid dirler idi. Ferīdün aşlından idi, devlet-i dünyādan fâriğ idi. Ekşer zamānda tağlarda ve mağāralarda karar ider idi. Hikmet-i Hudâ ol gice Efrâsiyâb gelüp ol mağārada yatup eyitdügi şikāyetleri işitdi. Tamām-ı hālinden āgāh oldu, āheste āheste yirinden kalkdı, Efrâsiyâb’uñ üzerine geldi. Tā kim yanına irdi, şol kadar karar kıldı ki Efrâsiyâb’uñ gözlerine h°āb gālib oldu, uyudu. Hemān Hüm-ı Zāhid, Efrâsiyâb’uñ üzerine düşdi, iki ellerini muhkem bend eyledi ve belindeki zünnār ile şardı, çeküp mağāradan taşra çıkdı, keşān keşān alup gitdi. Efrâsiyâb feryād idüp eyitdi: “Ey merd! Baña niçün bunuñ gibi iş idersin? Beni beste vü h°ār u zâr kanda iletmek istersin? Rûz-ı şümārda Yezdān’dan korkmaz mısın?” didi. Döndi Hüm-ı Zāhid, Efrâsiyâb’a eyitdi: “Bre nā-bekār! Senün şol çirkīn işlerün şanur mısın ki yanuña kala? İşte seni Siyāveş kanı içün Husrev’uñ huzūrına iletürin.” didi. Efrâsiyâb, Hüm’a eyitdi: **[32b]** “Bārī benüm ellerümi bend-i kemend şıkdı, bir miķdār bendümi az eyle.” didi. Hüm-ı Zāhid eyitdi: “Bre nā-bekār! Ben Ferīdün-ı Ferruh evlādından olam, hīç ola mı ki seni bendden rehā kılam?” didi. Efrâsiyâb bu sözi işidince zâr zâr ağladı. Āhir Hüm, Efrâsiyâb’uñ feryādına tākāt getüremedi, terahhum eyledi, bir miķdār elinüñ bendini boş ķodı tā kim Efrâsiyâb’uñ feryādından emīn oldu. Meger ol baħruñ etrāfı neyistān idi, ormana dönmüş idi. Hüm’la Efrâsiyâb ol yire kim irdiler Efrâsiyâb zūr eyledi, tamām elinde olan bendlerden halāş oldu. Ol neyistāna şıçrayup cânver gibi girüp gitdi, nā-būd oldu. Hüm ol hâli görüp feryād eyledi. Anı gördi nā-gāh bir cânibden Güderz ve Gīv ve sipāh-ı Īrān zāhir oldu. Meger şikāra çıķmışlar idi.

³²⁷ Fakat böyle yaptılar diye, sen onların ateşe taptıklarını sanma. Çünkü ateş sadece dua edilen yerde duruyordu, o kadar. Onların gözleri yaşlarla doluydu.

Hüm ol cānibe ʿazm kıldı, feryād iderek irdi. Bunlar kim ol deryānuñ yanına irdiler gördiler kim bir zāhid irdi, elinde bir kemend, zār u müstemend bu serverlerüñ yanına irdi. Gūderz zāhidüñ bu hālını gördi, eyitdi: “Ey zāhid ne devr idersin, bu deryā kenārında ne ararsın? Elūñde kemendüñ var, bu deryādan neheng mi şikār itmek dilersin yohsa ten-i tūreñi yumağ mı istersin ve hem ne içün giryānsın?” didi. Hüm daḥı feryād iderek Efrāsiyāb’uñ cümle ḥikāyetini ḥaber virdi ve kendü daḥı Ferīdūn neslinden olduğunu didi. Īrān dilīrleri bunu işidine şād oldılar ve Ḥusrev’e müjde içün segirttiler. Ḥusrev işidine şād oldu ammā yine gōñli endīşe ile tōldı. Tā kim gelüp Hüm olduğu yire irdi, Kāvus daḥı bilesince geldi. Hüm, şāhları görince duʿālar kıldı. Geldi, Ḥusrev’üñ ayağına yüz sürdi. Ḥusrev anı bağına başdı, duʿālar kıldı ve sāyir serverler daḥı Hüm’a riʿāyetler itdiler. Kāvus daḥı taʿzīm idüp Hüm’ı yanına aldı. Yüzine ki bağıdı aşār-ı devleti cebīninde hüveydā gördi. Āḥir eyitdi: “Ey Hüm, sen Efrāsiyāb’ı bulmağa sebep ne oldı?” Hüm daḥı tafşīl üzre nice ele getürdüğünü naql eyledi ve yine elinden ne şanʿat-ıla kurtulduğunu beyān eyledi. Kāvus kim bu cevābı işitdi, emr eyledi: “Efrāsiyāb’uñ birāderi Gersīvez-i nā-bekārı zindān[dan] çıkarup götürüñ. Ben aña Efrāsiyāb’ı buldururın.” didi. Vardılar zindān[dan] Gersīvez’i çıkardılar, getürdiler. Kāvus emr eyledi, iki ayağını bend içinde kōdılar, ellerini ve gerdenini muḥkem bağladılar [33a] tā kim devlet içün zilletle düşüp ḥalāyık-ı pāy-māl olmayalar. Dōndi Gīv’e eyitdi: “Server, sen Īrān mülkinüñ cefāsın çok çekdüñ, pādīşāhlar ġayretini çekmek saña kār olmuşdur. Şimdi yine bu raḥmeti daḥı iḥtiyār eyle. Gel var Zāl ve Rüstem’i bu hālden ḥaberdār kıl.” diyüp çok minnet itdi ve yine eyitdi: “Eger sen ġitmez iseñ bārī bir süvār gönder kim bu aḥvālī Zāl ve Rüstem’e iʿlām eyleye ve daḥı Zābilistān ve Kābilistān’uñ sitāre-şināsān ve ḥakīmlerine Ḥusrev’üñ aḥvālīni söyleye. Ġālibā bizüm şāhumuz mekre ġiriftār olmuşdur, aña dermān eylesünler. Zīrā kōrḳaram ki bu daḥı Kāvus gibi bir dīv-i ġüm-rāḥa hem-dem olmuş ola.” didi. Gīv ki Kāvus’dan bu teklīfī işitdi, serverāndan bir niçe merdler ġüzīde eyleyüp ḥayret ü endīşe ile Īrān’dan çıkıdı, Sistān yolın tūtıdı. Rūz u şeb bir yirde ḳarār kılmadı. Tā kim bir ġün Zāl ve Rüstem’e irdi, Ḥusrev’üñ aḥvālinden ḥaber virdi. Anlar daḥı ġāyet melūl oldılar. Āḥir ol diyāruñ aḥter-şināsalarını ve ḥükemāsını cemʿ idüp Zāl ve Rüstem ve Gīv ʿazm-i Īrān kıldılar.

Bizüm kışşamız yine Keyḥusrev’e geldi. Ol zamān ki Ḥusrev yine ḥalvete ġirdi, yedi ġün yedi ġice ayağın tūrup ʿibādet itdi. Muttaşıl Allāh’a niyāz eyledi tā kim bu devleti bir ʿādīl şāḥa naşīb ide. Sekizinci ġün yine taşra çıkıdı taḥt-ı ʿālīde ḳarār itdi ammā arḳasında bir kōhne cāme var idi. Dükeli peḥlevānān ve dilīrān geldiler, Ḥusrev’üñ ḳarşusunda ayağ üzre tūrdılar, el ḳavuşdılar. Andan ağızların açup yine her ḫarafdan Ḥusrev’e duʿā ve medḥ ü şenā itdiler ve didiler ki: “Ey şāḥ-ı cihān! Luṭf u iḥsān idüñ! Bu ḳuvvet ü ḳudreti size viren Allāh’a şükr idüñ,

ķullaruñuza incinüp memālik terkini urmañ. Eger sizüñ ğamuñuz deryādan ise biz anı ķırı idelüm, toprağını saña ğāder-i müşķin idelüm ve eger ğuşsañuz tağdan ise yirinden ķoparalum.” diyüp şol ķadar söz söylediler kim Ğusrev bunlaruñ maĥabbetlerini ğördi, yine ol ğün anlara eyitdi: “Varuñ ‘ālemüñüzde oluñ, yine size cevāb virem” diyüp bunlara icāzet virdi. Pehlevānlar şāhuñ bu cevābı-y-ıla bir miķdār şād ü ĥurrem olup gitdiler. Andan şoñra yine Ğusrev ĥalvetine ğirdi. Ğudā’nuñ dergāhına yüz urup ğiryān oldu ve eyitdi: “Ey arz u semāyı yoğ-iken var eyleyen Ğallāk-ı Muṭlak, eger sen benden ĥoşnūd olmayasan bu şehriyārlıķdan baña sūd yoķdur. **[33b]** Ğudāyā, baña bu şāhlıķda her ne kim diledüm, virdüñ. Şimden ğirü benüm pādişāhlığımı āĥiret şāhlığına tebdīl eyle kerem ü luṭfuñdan.” diyüp bu zārlıķ ile beş hefte mürür eyledi. Bu beş heftede Ğusrev ğöz yummadı. Tā kim bir ğice ğöz yumdı, anı ğördi ‘ālem-i ĥ’ābda sürüş-ı ĥuceste ğelüp ğuşına ğizlü eyitdi: “Eger sen bu cihāndan tiz zamānda ķalkmak ister-iseñ imdi evvel bu mülki bir kimseye vir kim Ferīdün neslinden ola. İkinci; māl senüñ elüñde iken Ğudā ‘aşķına fuķarāya bezl eyle. Bundan şoñra akrabāñı daĥı mālā ğanī eyle kim cümle ĥalāyık senden şād olalar. Sen daĥı ğamdan āzād olasın.” didi. Ğusrev ki bu vāk‘ayı ğördi ĥ’ābdan bīdār oldu, zār u ğiryān olup yüzini yirlere sürdi. Andan şoñra yine dīde-ğiryān sīne-büryān taşra çıķdı, taht-ı şāhīde ķarār eyledi. Bu maĥalde Zāl ve Rüstem daĥı pür-endüh u ğam ğelüp irişdiler. Ğrān uluları istikbāl itdiler. Ğüderz, Rüstem’i ğörince dīdelerinden āb-ı sirişkini revān itdi. Dükeli nāmdārlar daĥı ğiryān oldılar. Ğusrev’üñ ĥālın didiler, eyitdiler ki: “Server, şāh Yezdān-ı pākden dönüp ğüm-rāh oldu. Şimdi Keyĥusrev ol degüldür ki sen anı şādān u rüşen-revān ğörmüş idüñ. Anuñ ruṣsarı kim ğüneşden enver idi ve lebleri kim ğül ğoncasından rengīnter idi, şimdi müteğayyirdür. Bilmez kim nice bed-nażaruñ ĥirkīn ğözi anuñ yüzine toķındı kim ol bu derde ğiriftār oldu.” diyüp zār zār ağladılar. Döndi Zāl anlara eyitdi: “Siz ĥātıruñuzda ğam tutmañ ki ğamdan cān-ı ĥurrem dijem olur. Biz ğörelüm ki Ğusrev ne ĥāldedür.” diyüp ululara tesellī virdi. Andan şoñra ğelüp şāh ķatına irişdiler. Ğusrev ki Rüstem’üñ yüzini ğördi bī-iĥtiyār ayağa ṭurdı, Rüstem’üñ ğözlerin öpdı, ĥātırın şordı. Andan şoñra Zāl ile ķuça ķuça ğorişdi. Andan şoñra cümle ulularuñ ve mübedlerüñ ve aĥter-şināsıların ĥātırların şordı. Andan Zāl, Ğusrev’e du‘ā idüp eyitdi: “Pādişāhā, Minūĥihr zamānından Keyķubād ‘aşırına gelince ulular ve şāhlar ki ğörmüşem sende ğördüğüm devleti ol şāhlaruñ birinde ğörmedüm. Ne mihterdür ol kim senüñ ayağuñ altında ĥāk olmaya ve ne zehrdür o kim senüñ nāmuñ aña tiryāk olmaya! Ammā bir nā-sezā iĥbār işitdüm. Ol sebebdan şitāb-ıla bile ğeldüm ve her ķişverüñ mübedān ve aĥter-şināslarını bile ğetürdüm. Ya‘nī işitdüm ki şāhlıķ yolından **[34a]** çıķmışsınız. Dilerüz kim yine ol semte sālīk olasınız. ‘Umūmen ĥalkuñ daĥı sizden murādı budur.” didi ve buña müte‘allıķ niĥe söz söyledi ve ĥoķ delā’il ü mişāl ğetürdi. Ğusrev’i bir vech-ile ilzām idüp sevdāsından rü-ğerdān idemedi. Ğĥir Ğusrev eyitdi: “Ey Zāl! Yarın

senüñ-ile ve Rüstem ile şahrāya çıkarum, bārgāhlar kuralum. Birinci gün ‘ayş u nüş idelüm, yine anda cümleñüze cevābum vardır.” didi ve emr eyledi Īrāniyān şahrāya çekildiler, hayme vü hargāhlar kurdılar. Husrev’ün bārgāhı kırıldı. Sağ yanında Zāl’ün ve sol tarafında Rüstem’ün otağları kırıldı. Öñinde Tūs’uñ ve Gīv’uñ bārgāhları kırıldı. Anuñ öñinde direfş-i kāvīyānī dikildi. Andan ulular taşra çıkup Husrev’ün bārgāhında cem° oldılar ve şāhuñ güft ü gūsına çeşm ü güş olup tırdılar. Ol şehriyār-ı kāmkar Husrev-i ‘ālī-tebār söze gelüp şavt-ı bülend ile eyitdi: “Ey nāmdārān-ı rüzgār! Ma°lūmuñuzdur ki biz cümlemüz gidicilerüz ve bu dünyā uç, beş günlükdür. Yā bu derd ü endüh u renc ne içündür ve sol nesne kim biz anı bālā-destlik ile ele getürdük lābud anuñ cümlesi düşmene kalur. Biz bu ‘ālem-i fānīden güzār iderüz ve şimden girü ben sizüñ yanuñuzda sol gāva beñzerem ki deri içinde et besler bir bölük ekül-i dünyā-perestler için. İmdi ben şimdi isterem ki derinüñ içinde üstühāndan gayrı nesne kıomayam, murğ-ı sebük-rūh gibi peşmīne-püş olup uçmağa liyākat hāşıl idem. İmdi bu günden soñra baña şāhlık rağbetini kıılmañ ki cefādur ve ey cihān-gīrlar bu cihāna pā-nihāde olanlar görüñ Hüşeng zamānından tā Keykāvus’a gelince niçe ulu şāh geldi, cümlesi ‘izz u cāh u taht ü külāh şāhibleri idi. Anlardan dañı bu ‘ālemde nāmdan gayrı bir nesne yādigār kalmadı. Niçeler dañı bu [r]üzgā[ra] [g]eldiler ne nāmları ve ne nāmeleri kaldı. ‘Ālemde ben dañı anlar gibi bir çākerem. Görenlerden ve işidenlerden çok nesne işitdüm, nihāyet bunı işitmedüm kim bu ‘ālem-i fānīde bekā ola. [...] [bu] sarāy-ı sipencden ve bu derd ü rencden cānumı kıopardum, ne ki istedüm ise buldum, pādişāhlık tahtı[ndan] yüz döndürdüm ve ey serverān-ı mülk-i Īrān, siz mülk ü māl-ı şāh için ğam yimeñ. Bu maķāmda bir niçe gün ‘ayş u nüş kıluñ tā kim ben dañı mülk ü māl-ıla ve bir şāh-ı ‘ādil ile [34b] sizi şād idem.” didi. Çünkü Keyhusrev’den bu sözleri işitdiler, gordān-ı Īrān ta°accüb itdiler, didiler ki: “Ġālibā bu şāh dīvāne oldı ve ‘aql anuñ-ıla bīgāne oldı! Hele bu hāl neye mūncerr olur görelüm.” diyüp tağıldılar. Bir hefte ‘ayş u nüş itdiler, sekizinci yine Husrev kühne libāslar ile tahta çıkdı, ulular yine yanına derildiler. Buyurdı bir hazine getürdiler, ol mālīk cümlesini Gūderz’e virdi ve anı vekīl eyleyüp buyurdı kim: “Ne kıadar kühne ribātlar ki cihān-gīrlarüñ güzergāhında vardır, anları ma°mūr eyleye ve ne kıadar ki Īrān mülkinde Efrāsiyāb şerrinden harāb olmış diyārlar vardır ābād eyleye ve sol ma°şūmlar kim pedersüz ve mādersüz kalmışlardır, anları dañı bu māldan virüp ğanī ide.” ve dañı eyitdi: “Yā Gūderz! Saña emānetüm budur ki; anlar ki tāb u tüvānı gidüp pīr olmışdur ve civānlık ‘āleminde dirhem ü dīnārını bezl idüp tağıtmışdur, anları dañı yine māl virmekle civān eyle. Yine bundan soñra sol çeşmeler kim kıuruyup vīrān olmışlardır ve sol yirler kim āteşden harāb olmışlardır anları dañı ābād eyle.” diyüp bu kıdmeti Gūderz’e sipāriş kıldı ve esbāb-ı ceng ve ālāt-ı rezm ne kıadar var ise pehlevānlara bahş eyledi. Sol nesneler kim Husrev’e pederi Siyāveş’den degmiş idi, anları Gīv’e virdi. Zīrā Gīv’uñ Husrev üzerinde haķkı çok idi ve ne

kadar atları var ise raht u bahtları ile Tūs'a virdi ve ne kadar zerrīn kemerler ve zerrīn külāhlar var ise Ferīborz'a virdi ve bāğ-ı Kāvus'ı Gūderz'e virdi. Sarāydan ve bārgāh u serā-perdeden ne var ise çihār-pāylardan ğayrısını aña virdi ve Bījen-i nāmdāra bir tavk-ı zerrīn ve yāqūt-ı rahşāndan on dāne engiştəri virdi ki; anlarıñ üzerine şāh-ı cihānuñ nāmı yazılmış idi, anları virdi. Çünkim Husrev serverleruñ her birine ri'āyetler eylediler, gördiler kim şāh esbāb-ı saltanatı tağıtdı hemān Zāl-i Zamān yirinden tırdı, Husrev'e du'ā kıldı. Rüstem için menşūr istedi ve Rüstem'üñ erliklerini birer yād itdi. Kāvus zamānından bu āna gelince olan erliklerini beyān eyledi. Husrev eyitdi: "Ey dilāver-i 'ālem! Her ne kim Rüstem hakkında didüñ, Rüstem andan ziyādedür. Biz Rüstem'e hıdmeti muķābelesinde mükāfāt itmege ķadır degülüz. Hudā bu cihānı Rüstem'süz itmesün." diyüp du'ā kıldı. **[35a]** Andan emr eyledi Rüstem nāmına menşūr yazıldı bu 'ahd üzre kim; Rüstem 'ālemuñ şāhib-kırānı ola, cihān-gīrlər aña mütāba'at ideler. Kābil ve Zābil ve Māzenderān anuñ hükminde ola. Bu üslüb üzre 'ahd-nāme tamām oldı. Şāh mührini urdı, añun eline virdi ve ol serverler kim Zāl'e ve Rüstem'e mensüb idiler, anlara cāmeler ve sīm ü zer ü cām-ı pūr-güher virdi. Bundan soñra Gūderz ayağa tırdı, şāha du'ā kıldı. Kūbād zamānından bu āna gelince itdügi erliklerini yād eyledi ve Gīv'üñ dilāverliklerini ķāle getürdi ve eyitdi: "Şāhā, çünkim luftuñ herkese mebzūl oldı, revā degüldür ki Gīv dañı mañrūm ķala." didi. Husrev eyitdi: "Belī, Gīv'üñ haķķı bizüm üzerümüzde çokdur." Andan emr eyledi, Kūm ve Kāşān ve İşfahān Gīv-i dilīruñ ola ve bu minvāl üzre harīr üstine bir menşūr yazdılar. Üzerine Husrev mührin urup Gīv'e teslīm eyledi. Andan soñra Tūs ayağa ķalkdı, Husrev öninde zemīn-būs eyledi ve du'ā kılop eyitdi: "Serverā! Bendeñüz ki Nevder şāh oğlı Ferīdūn aşı degülem ve dañı Īrāniyān öninde kemer-besteyem. Şol zamān ki ğayret ķuşağını muhkem ķuşandum herģiz anuñ bendini ğuşāde kılmadum. İmdi şāhum beni nā-murād ķomaķ sizüñ şānuñuza düşmez." didi. Husrev, Tūs'a dañı sitāyiş kılop hātırın ele aldı, eyitdi: "Direfş-i kāviyānī senüñ elüñden alınmasun ve Horāsān mülki tamām senüñ olsun." diyüp emr eyledi menşūrını yazdılar, mührin urup teslīm eyledi ve bir tāt ve bir kemer virdi. İşte Husrev cümle cihān-gīrleri ber-murād kıldı ammā henüz şāhlıģı kimseye virmedi. Andan Bījen'e fermān eyledi ki Lohrāsb'ı getüre. Üstād eydür, Lohrāsb Ferīdūn neslinden idi, ol araya yakın bir yirde olurdı. Bījen dañı şāhuñ emri ile varup Lohrāsb'ı getürdi, şāh önine yetürdi. Şāh anı ğorince ayağ üstine şıçrayup du'ā kıldı ve el açup der-āğuş itdi. Andan taht-ı 'ācdan aşāğı inüp tāt-ı dil-fürüzını başından çıkardı, Lohrāsb'a virdi ve dükeli Īrān-zemīn pādīşāhlıģını aña ışmarladı. "Bu tāt u taht saña mübārek ola." didi ve dañı eyitdi: "Saña şāhlıģı ol şart-ıla virürem ki 'adl ü dād idesin, zulme māyil olanları kendüñe yār itmeyesin." didi. Ammā Īrān serverleri ol hāli ğorüp hayrān ķaldılar ve her biri şīr-i jiyān-ı āşufte-dil oldılar. **[35b]** Ol dem Zāl ayağa tırdı, Husrev'e du'ālar eyledi. Dedi kim: "Ey şāh! Bizüm senden ümīdümüz bu mı-y-ıdı? Lāyık mıdur ki bir

bī-nām u nişānı Īrān'a sultān idersin?" Zāl böyle diyince cümle Īrān uluları bir dilden hurūş itdiler, didiler ki: "Şāhā, bundan şöra hergiz miyānumuzı bezm ü rezm içün beste kılmazuz." didiler. Çünkü Hüsrev, Destān-ı Sām'dan bu sözleri işitdi ve aña eyitdi: "Ey Zāl, tündlik eyleme. Hudā'dan korkmaz mısın kim bu kadar halkuñ hücumına sebep olursın? Bu işleri ben Allāh emri ile kıldum. Bir iş idesin kim iki hātır yıkasın, hiç dimez misin kim benüm hātırımı dağı Hudā yıkar ve hem bu Lohrāsb Ferīdūn evlādıdır ve bu kişi 'ālemde şol resme pādīşāhlık ide kim yiryüzinden cādūlar kökini kese, tarīk-i haqqı āşikār ide ve bunuñ ferzendi dağı şāhlıkda bī-bedel ola. Cihān halkı anlaruñ hayır du'ālarına meşgūl olalar. İmdi her kim benüm bu sözlerüme kulak tuta, 'ākıbeti hayr ola. Ol ki ser-keşlik ide naşihat-pezir olmaya, 'ākıbet bu şāhuñ öninde h'ār u zār ola." didi. Muhaşşal Hüsrev Lohrāsb hakkında şol kadar söyledi kim bī-ihtiyār Zāl geldi, ol şāhuñ öninde baş kodı ve du'ā kıldı ve günāhın dileyüp eyitdi: "Şāhum, benüm haţāmı ma'zūr tutuñ. Bu serverüñ şāh-zāde idüğünü kim bilür idi." didi. Her taraftan serverler yüzlerin yire urdılar. Keyhüsrev'e ve Lohrāsb'a du'ālar kıldılar. Lā-cerem anuñ şāhlığına āferīn okıdılar. Hüsrev şād oldu. Andan ayağı turup eyitdi: "Ey dilāverān-ı Cihān! Şimden girü siz beni az görürsüz. Sizüñ cümleñüzü Hudā-yı te'ālāya ısmarladum." didi. Hemān-dem her taraftan feryād ü figān āsumāna çıkdı. Hüsrev, Zāl ve Rüstem'i ve gayrı cihān-gīrleri bağına bağı. Her cānibden nāle vü zārı kıldılar. Andan şöra dilāverlere vedā idüp sarāyına 'azm kıldı. Meger Hüsrev'üñ harem-i hāşında dört dāne cāriyesi var idi kim Hudā'nuñ kemāl ü luţfından halk olmuşlar idi. Her biri leţāfetde nūr-ı maḥz idi. Hüsrev'üñ ziyāde maḥbūlleri idi. Anları yanına da'vet eyledi ve keşf-i rāz idüp eyitdi: "Ben bu sarāy-ı sipencden gitmek isterem. Siz gönlüñüze ğam getürmeñ ve beni şimden girü ferāmūş idüp hāl-ı kevn ü mekāmı yād idüñ. Zīrā yakında ben sizüñ gözünüñden nihān olup bir özge 'āleme irsem gerekdür." didi. Ol dört nāzenin ki Hüsrev'den bu sözi işitdiler, feryād ü figān eyleyüp nāhun-ı ḥasret ile gül-ruḥların [36a] kana ğarḳ eylediler ve sünbüllerini perīşān idüp deste deste yoldılar ve eyitdiler: "Ey şāh-ı cihān! Çünkü sen gidersin luţf eyle gitdüğüñ yola bizi dağı bile götür. Sensüz ḥayāt-ı ebed ve 'ömr-i sermed bize gerekmez." didiler. Hüsrev anlara eyitdi: "Ġam yimeñ ve hem ben size reh-nümā olmağı kādır degülem. Ben dağı bir reh-nümā isterem ammā sizi Lohrāsb'a muḥkem sipāriş ideyin. Gerçi kim bu fānī dünyāda ne merd ü ne zen qalır ammā mādām ki ḥayātdasız Lohrāsb size ḥimāyet eylesün." ve māderi ise kendüsi Efrāsiyāb cenginde iken vefāt itmiş idi, anı mişāl getürdi, bunlara naşihat eyledi. Andan şöra Lohrāsb'ı da'vet kıldı, anları sipāriş itdi. Lohrāsb Hüsrev önünde baş kodı, cān-ıla emāneti qabūl kıldı. Ba'dehū Hüsrev sarāylardan dağı el çekdi. Dilāverler ḥaberdār oldılar, yine feryād ü figān eylediler. Zīrā kıyās iderler idi kim; Hüsrev Lohrāsb'ı şāh ide, kendüsi dağı Keykāvus gibi sarāyında qarār eyleye. Gördiler ki Hüsrev bī-taḥt ü tāt, bī-refīk ü hem-dem Siyāveş'üñ siyāh atınuñ üzerine bindi, pādīşāhlıktan

ve genc ü māl ü sarāylardan ve gün yüzlü kenīzeklerden ve dostlardan ayrılup yaluñuz başı-y-ıla bir at-ıla kaldı; ol dem Lohrāsb dañı atlandı geldi, Husrev’e du‘ālar kıldı, eyitdi ki: “Ey şah! Niçün sarāylaruñdan gidersin? Sarāylar ÷od senūñdür, kimsenūñ ‘alākası yokdur.” didi. Husrev eyitdi: “Ey Lohrāsb! Ben saña ÷od didüm, şimden girü bī-nām u nişān olsam gerekdür.” didi. Ol dem yine Īrān sipāhı her cānibden nāle-künān Husrev’ūñ nazarına irdiler. Husrev gördi, yine keşrete uğradı, döndi Lohrāsb’a eyitdi: “Var imdi benüm saña itdügüm emāneti unutma. Tutmaz iseñ saña hātırum kalur.” didi. Ol dem Lohrāsb atından indi, yir öpüp Husrev’e du‘ālar kıldı ve bindi gitdi. Ammā Īrāniyān feryād ü fiğān-ıla Husrev’ūñ yanına düşdiler. Destān ve Rüstem ve Gūderz ve Gīv ve Bījen ve Gostehem, Ferīborz ve Tūs gibi dilāverler ve anlaruñ ardınca Īrān leşkeri gürūh-ā-gürūh gitdiler, şahrādan tağ başına yetdiler. Bir hefte bu serverler Husrev ile gitdiler, feryād ü fiğān iderek sekiz müte‘ayyin pehlevān ve kırk iki dāne şah u şeh-zāde ve leşker başları, cümle elli dāne dilāverler Husrev’den ayrılmadılar. [36b] Husrev her birine dönüñ diyü ikdām eyledi. Döne döne sekiz dāne dilāver kaldı. Firdevsī eydür, evvel Husrev’ūñ ardına düşdüklerinde merd ü zen biñ kişi var idi, yanınca feryād ü fiğān-ıla giderler idi. Şöyle ki anlaruñ feryādından tağ u taş inler idi. Bundan soñra Zāl ve Rüstem ve ulular gelüp Husrev’e du‘ālar kıldılar, eyitdiler: “Şāhā, ne oldı ki dil-i rüşenūñ pür-dāğ u dūd oldı? Senūñ rāy u dānişūñ kanda gitdi? Eger baña melek geldi dir iseñ Ferīdūn’a da melek geldi, yine böyle itmedi. Gel varalum cümlemüz Allāh’a nāliş eyleyelüm ve āteşkedeyi pür-niyāyiş eyleyelüm. Şol kadar namāz u niyāz idelüm ki Hudā seni bize bağışlaya, şahlık istemez-iseñ sarāylaruñda oturup ‘ibādet kııl.” didiler. “Bu beyābāna nice düşüp gidersin?” didiler. Döndi Husrev eyitdi: “Gelüñ serverler, benüm hātırum isterseñüz dönüñ. Zīrā siz benüm esrāruma vākıf degülsiz. Hep bu benüm önümde görinen tağdan size helāklik görünür. Zīrā yol uzakdur ve şu yokdur. Ne bir dıraht u ne bir giyāh vardur. Eger dañı giderseñüz helāk olursuñuz.” didi. Āñir üç ulu serverler ya‘nī Zāl ve Rüstem ve Gūderz, Pīr-Husrev’ūñ ayağına yüz sürüp girü döndiler ammā Tūs ve Gīv ve Ferīborz ve Bījen ayrılup dönmediler. Bir gün ve bir gice dañı Husrev ile bile gitdiler. Beyābānda şusuzlıktan buñaldılar. Nā-gāh, yol üzerinde bir çeşme zāhir oldı. Keyhusrev-i cihāndār ol yire yitişdi. Döndi yanında olan serverlere eyitdi: “Ey dilāverler! Çünkim şabāh ola ben sizden cüdā oluram. Zīrā melek vākı‘amda niçe esrār söyledi. Gelüñ imdi varuñ gidüñ yohsa haṭā muḫarrerdür.” didi. Anlar kabūl itmediler ve eyitdiler: “Biz sensüz hayāt istemezüz.” didiler. Husrev ‘üryān oldı, ol çeşmesārda pāk yundı. Tā kim geldi şehir irdi, Husrev serverlere eyitdi: “Yarın ben ki sizūñ gözüñüzden nihān olam, siz dañı ‘aceb muşībet göresiz. Zīrā sözümi kabūl kılmaduñız. Olsun ki tağdan bir bād-ı saht gele ki anuñ şiddetinden bīh ü şah-ı dıraht şikest ola. Siz Īrān cānibine yol bulmayasız” didi. Pehlevānlar ol cevābları ki Husrev’den işitdiler, melūl oldılar ammā każāya rızā virdiler. Tā kim şabāh oldı, ol ān ulularuñ

gözinden şah nā-bedīd oldu. Dilāverler ol hāli görüp her yaña Husrev'i aramağa başladılar. Nām u nişān bulmadılar. Neye uğradıklarını bildiler. Döndi Ferīborz eyitdi: “Gelūñ evvel bir yiyecek [37a] bulalum, yiyelüm. Hem bu çeşmesārdan ayrılıp yabana gitmeyelüm ve ne ‘aceb bu şahuñ gitmesi ne gidişdür, dirīg anuñ rāy u aḥter-i bülendine.” didiler ve yine Gīv eyitdi: “Ey dilāverler! Eger biz bu şahuñ yüzini görmez isek bize sağ olmağdan ölmek yegdür. Zīrā merdlikde ve bahşış ü ‘adāletde ve hünerde bunuñ aḥrānı bir şah yoğ-ıdı.” diyüp rezm ü bezmini yād eyledi ve girye kıldı. Andan bir miqdār yimek yidiler. Andan soñra dilediler kim bir miqdār yatup uyuyalar, zebūnlıkları def ola. Anı gördiler tağdan bir bād-ı serd esdi ve bir ebr-i siyāh zāhir oldu. Felek yüzinden şol resme qar yağıdı kim tārketü’l-‘ayn içinde dilāverler birbirlerini görmez oldılar ve nālelerin işitmez oldılar. Tā kim nāmdārlar qar altında kaldılar, gitdükçe üzerlerine qar yığıldı, bir vech-ile çıkmağa dermān olmadı. Āḥir, qar altında teslīm-i rūḥ itdiler. Bu cānibde şol zamān kim Zāl ve Rüstem ve Gūderz, Husrev cevābını kabūl idüp dönüp gitdiler ammā varup leşkere gitmediler, idiler ol tağūñ yakınında bir yirde qarār itmişler idi. Üç gün bir yire hareket itmediler. Bu kıyāmeti ol cānibde görürler idi. Dördünci gün gördiler güneş toğıdı, ‘ālem rūşen oldu, Rüstem eyitdi: “Serverler, biz bu maḳāmda niçe bir qarār idelüm? Eger şah nā-bedīd oldu ise yā ol nāmdārlar ne cānibe gitdiler? Anlardan daḥı eşer zāhir olmadı.” Āḥir serverleri aramağa başladılar. Ol tağūñ bir hefte ser-gerdān oldılar, nām u nişān bulmadılar, ‘āciz kaldılar. Anlar içün giryān olup ol āteş-i derd-ile büryān oldılar. Gūderz-i Kişvād saç u şakalın yoldı, göz yaşı döküp yüzün tırmaladı ve eyitdi: “Toḥme-i Kāvus’dan ben gördüğümü kimse görmedi. Nebīre ve piserüm bir leşker olmuş idi. Her biri efser ü külāḥ şāḥibi bir ser-firāz idi. Cümlesi Siyāveş kīnesinde küşte oldu. Buncılayın dūdmān ber-geşte oldu ve ḥālā birisi daḥı gözden nā-bedīd oldu. Bu baña irişen kār-ı bü’l-‘acebi kim gördi.” diyüp zār zār ağladı. Döndi Zāl eyitdi: “Şimdi biz bunlaruñ niçe olduklarını ḥod bilmezüz ve hem bu qar tamām maḥv olmasa olmaz. Gelūñ bunda tırmağdan nesne ḥāşıl olmaz, varalum mekānumuza düşelüm, qar maḥv olduğdan soñra yine ādem gönderelüm, gelüp arasunlar. Eger qar altında kaldılar ise bulsunlar. Ol maḳāmdan zār u giryān döndiler. [37b] Gelüp şehre yetdiler. Niçe günden soñra piyādelar gōnde[r]diler, ol serverleri qar altında buldılar, çıkarup getürdiler. Anlar içün daḥmeler yaptılar. Ol tağlar gibi serverleri tābūt-ı teng içine koyup kara toprağa tapşurdılar. Nāmları gitdi, hemīn nişānları kaldı. Giderek nişānlarından daḥı nişān kalmadı. Hemīn şāḥife-i ‘ālemde nāmları kaldı. İşte bu rüzgār-ı zūrkaruñ kārı budur. Birin toprağdan kaldurur bālāya çeker, rāḥ-ı zilletde iken pādīşāḥ-ı ‘ālī-cāḥ ider ve birin şah iken şāḥlık tahtından aşağı yıkar, bī-nām u nişān eyler. Çünkim Lohrasb Husrev ḥālinden ve anuñ-ıla giden sipāḥ aḥvālinden āgāḥ oldu, tāc-ı zer ile taht üzerinde oturdu. Gordān-ı zerrīn-kemer geldiler, pormāyeler geçüp oturdılar ve girān-sāyeler yirlü yirlerinde qarār itdiler. Lohrāsb ayağa tırup ululara nazar eyledi

ve luṭf-ıla güftāra āgāz idüp āvāz-ıla eyitdi: “Ey sipāh uluları ve ey Ḥusrev’üñ vaṣiyyet ü naṣṭhatin işidenler! Her ol kimse ki benüm baḥtumdan ṣād degüldür, ol pend-i ṣāhānı yādında tutmamışdur. İmdi Ḥusrev baña ne buyurmuş ise anı iderem ve eyülik-ile çalışup ‘adl ü dāda küşiş eylerem. Siz daḥı anuñ vaṣiyyetinden el çeküp rū-gerdān olmañ ve göñlüñüzde olan rāzı benden nihān eylemeñ ve Allāh katında ol kimse günahkār olur ki ṣāhlar vaṣiyyetini çok yād itmeye. Eger nīk ü eger bed göñlüñüzde her ne tutarsañuz başdan başa keşf itmek gereksiz.” didi. Ol dem Zāl cevāb virüp eyitdi ki: “Ḥusrev senüñ nāmuñı ṣāh okıdı, ben anuñ naṣṭhat-i vaṣiyyetini kabūl eylemişem. Anuñ ser-hadd-i emānetinden taşra pā-nihāde olmazam, sen ṣāhsın biz bi’l-cümle kīhterlerüz. Senüñ rāy u fermānuñdan geçmezüz. Eger ben ve eger Rüstēm-i Zābilī ve ne deñlü tevābi‘ümüz var ise senüñ mihrüñden el çekmezüz. Her ol kimse ki bu yolda ğayrıya sālīk ola anuñ eli eyülikden kūtāh olur.” didi. Çün Lohrāsb Zāl’üñ güftārını işitdi aña aferīn idüp du‘ā kıldı ve eyitdi: “Allāh te‘ālā sizi anuñ içün yaratmış ki renc ü taḥt u cümle yaramazlık nā-bedīd ola ve Ḥusrev-i cihāndār-ı nīk-aḥter ol zamān size Nīmrüz vilāyetini ısmarladı. Hālā pādīşāhlık ve andan ğayrı her ne var ise gerek olduğı kadar taṣarruf idüñ.” didi. Andan Gūderz’e eyitdi: “Serverā, sen daḥı [38a] derūnuñda olan rāz-ı nihānı ‘ayān eyle didi. Gūderz eyitdi: “Ben yaluñuz bir kimesneyüm kim Gīv ve Behrām ve Bījen’süz qalmışam.” diyüp ol dūdmānuñ derdi ile cūşa gelüp nāle vü ḥurūş-ıla eyitdi: “Ben daḥı Destān didüğü minvāl üzereyem, benüm andan gizlü sözüm yokdur. Anuñ üzerine kim ibtidā ṣāha dīmüş idüm ve ol ‘ahd-i dūrüsti şikest itmezin ki sen ṣāhsın ve biz kīhterlerüz. Senüñ fermān u peymānuñdan geçmezüz.” didi. Gūderz daḥı böyle deyince dükeli pehlevānlar āferīn okudılar ve fermān-berlik ile ser ber-zemīn itdiler. Lohrāsb’üñ qalbi anlaruñ güftārından tāze oldı. Cihānuñ rezm ü āyini böyledür, ğāh ol buña ve ğāh bu aña döner. Andan Lohrāsb bir mübārek gün ihtiyār idüp Ferīdūn-ı ferruḥ-nejād gibi bu pādīşāhlık içün başına tāt ḳodı, ṣāhlık eyvānın ārāste idüp eyvān yeñiden anuñ-ıla efrūḥte oldı. Çünki Lohrāsb taḥt-ı ṣāhīde oturdı, ṣāhen-şehlik içün başına tāt ḳodı, cihān-aferīne sitāyiş idüp ululara eyitdi: “Dāver-i pākden vehm pāk idüp ümīdde oluñ, ḥavf u recādan dūr olmañ ki nigārende-i çerḥ-kerdende ve fezāyende-i ferruḥ-bende oldur. Çünki deryā vü kūh u zemīni yarattı, anlaruñ üzerine bülend-āsumānı çekdi. Birisi tīz-gerdān ve birisi yirinde ḳā’imdür. Sen ne ḳadar ṣādān-dil olsañ mergüñ çengāli tīzdür ve şīr-i jiyān gibi sitīze oturmuşdur. İmdi bize lāyık olan oldur ki bu tāt-ı ṣāhī ve taḥt-ı bülend ile dād ü arām u pendden ğayrı nesne istemeyüz. Tā ki bu sipenc-i sarāydan bizüm behremüz kīn ü nefrīn ü renc olmaya ve ben pend-i Keyḥusrev’den ziyāde kār idüp dilden kīne vü reşki bīrūn idem. Şimden girü āzād u ṣād oluñ ve ten-i āsān olup kīneyi yāduñuzda tutmañ.” didi. Lohrāsb’üñ bu güftārın işidince mihmān-ı cihān āferīn okıyup anı şehriyār-ı zemīn okıdılar. Andan Lohrāsb-ı girān-māye ṣāhlığa istihkām u istiklāl buldurdı ve cihānı murādınca buldı. Andan soñra Rūm u Hind

ü Çin'e ve eḳālīm-i ma'mûreye ve her merz ü bûmda olan dānâlara âdemler gönderdi, da'vet itdi ve kendüsi Belh'e geldi, bir âteşkede düzdi, nāmını Borzîn ḳodı. Anda 'ibâdet eyledi ve iki oğulları var idi, iki mâh mişâlinde. Her biri sezâvâr-ı şâhî ve taht u külâh idiler. Birinüñ nāmı Goştâsb ve birinüñ Zerîr idi; ser-i nerre-şîri **[38b]** ayağı altına getürür idi. Bu şeh-zâdeler 'aql ü dānişde pederlerinden ziyâde ve merdânelikte leşker içinde ser-efrâz idi. Ammâ üstâd eydür, Lohrâsb'ın yanında Keykâvus'ın iki dâne nebîreleri var idi. Lohrâsb anlara küllî maḥabbet ü ri'âyet üzere idi. Her laḫza cānı anlar ile şâd idi. Anlardan geḫüp oğlu Goştâsb'ı yâd eylemez idi. Bu kârdan Goştâsb nâ-şâd idi ve başı bu hevâ-y-ıla pür-bâd idi. Bu ḫâli Lohrâsb daḫı bilür idi. Bu ḫâl üzre rûzgâr mürûr eyledi. Gitdükçe şehriyârın vaż'ından Goştâsb'ın dili pür-derd oldu. İttifâk, bir gün Lohrâsb Pârs diyârında oturur-iken buyurdi; bir gül-efşân dıraht altında taht ḳurdılar. Mihterân ve leşker ulularından bir niçe kimseler ile ol yire vardılar, 'âlî meclis düzdiler, cām-ı bâdeyi bezme getürüp devr itdurdiler, şâh-ı cihâna ṭolular içdiler. Bu maḫalde Goştâsb daḫı bir ṭolu nûş itdi ve ol keyfiyyet ile ayağa ṭurup eyitdi: "Ey şâh! Şâhib-i dâd-ı şâdlık ile oturmaklık saña mübârek ola ve cāvidānî nāmuñ zinde ola! Saña Ḥaḳ te'âla lâyıḳ görüp külâh u kemer virdi ve Keyḫusrev daḫı şâhlığa seni ihtiyâr itdi. Belî, ben senüñ ḳapuñda bir bendeyem ve efser ü aḫterüñe perestendeyem. Merdân-ı cihândan bir kimseyi merd ṭutmazın. Eger rûz-ı neberdde önüme gelürler ise meger Rüstem ü Zâl olalar ki anlar ile kimse ceng itmege ḳâdir degüldür. Çünkü Keyḫusrev senüñ endîşeñi çeküp tâc u tahtı saña virdi ve kendüsi ihtiyarı ile o sevdâdan geḫdi, eger ben daḫı lâyıḳ olanlardan isem tâc u taht-ı keyânı benüm nāmuma eyle, yine senüñ önünde bendevâr ḳarâr idüp seni şehriyâr okıyam." didi. Lohrâsb, Goştâsb'dan bu teklîfi işidince eyitdi: "Gözüm, bu sözleri sen daḫı söyleme. Buña daḫı [izn] (?) istersin henüz tâzesin, bu sözlerüñ ḫâmdur, ḫadden tecâvüz itme. Cevâbını endâze ile söyle." didi. Goştâsb bu sözi işidüp derünü pür-derd oldu. Âḫir bu elem ile pederinüñ öninden gidüp kendü ḫânesine geldi. Meger anuñ başḳa kendü ḫükminde üç yüz atlusı var idi. Her biri şâyeste-i kârzâr idi. Ol dem kendü tevâbi'ini da'vet eyledi. Dükeli râzını anlara keşf eyledi ve eyitdi ki: "Bu gice gitmek tedârükini görüñ, dil ü dîdeñüzi **[39a]** bu bârgâhdan dūr idüñ." didi. Anlardan birisi eyitdi ki: "Yoluñ ḳandadır? Çünkü bu yirden gidersin ne yirde arāmḡâḫ idinürsin?" Goştâsb böyle cevâb virdi ki: "Vilâyet-i Hind'e giderem. Zîrâ şâh-ı Hind beni rûşen-i revânı gibi ṭutar, baña maḥabbeti vardur ve bende anuñ bir nâmesi vardur, siyâḫ ḫarîr üzre yazılmışdur. Mażmûnı budur ki: *'Eger benüm ḳatuma gelür-iseñ saña bende-i fermân-berem ve fermānuñdan geḫmezem'* dimişdür." didi. Andan aḫşama dek şabr eyledi, cihân tîre vü târ olduḳda raḫşına süvâr olup gürz-i girânın destine alup üç yüz âdem ile cûşân u ḫurûşân 'azm-i râḫ itdi. Gicenüñ bir miḳdârı geḫdükde, Lohrâsb bu ḫâlden âḡâḫ oldu ve ḡamḡîn olup şafâsı kûtâḫ oldu. Leşkerden cihân-dideleri da'vet itdi. Dükeli olan işleri anlara söyledi, eyitdi: "Görür

misiz Goştāsb ne kıldı? Başımı pür-gerd, gönlümü pür-derd eyledi. Ben anı cān-ıla bildüm, yāl ü bāl şāhibi olup cihān içinde bī-hemāl oldu. Bāğ-ı ömrümde g  l h  şıl itdüm dir iken benüm bost  numdan m  ve gibi   v  re oldu.” diyüp p  r-end  şe oldu.   hir buyurdu, Zer  r-n  m oğlını da  vet itdiler. Geldi a  na eyitdi: “Le  skerden bi  n d  ne k  rz  ra, sez  v  r s  v  r intih  b eyle.   it  b-ıla Hind  st  n c  nibine   azm eyle.” diyüp anı gönderdi ve R  m c  nibine    hu  n emri ile Gostehem bin Nevder gitdi ve    n t  rafına Gor  ze   alındı. Bu t  raftan Go  t  sb-ı cih  n-d  ide ise kendüsi çeşm-i p  r-  b-ıla ve h    m u   it  b-ıla sürdi, t   K  bil    nine irişdi, deşt       hr  y   p  r-d  ra  t u g  l, sebze v     b gördi, buyurdu; ol c  y-ı h  rremde   ondılar. Bir gün   ar  r idüp teneffüs eylediler. Dükeli    hr   v   k  hs  r t  lu na  c  r ve ırma  klar  n   uları mi    l-i mey       r idi.    nkim Go  t  sb ol ma   am   böyle dil-g    a gördi, atları otla  a   alup kendüsi bir mi    r h     b-ı r   ata vardı ve ken  r-ı c  yb  rda anu  n-ıla giden dil  verler bir  z istir   at kıldılar. N  -g   h ardından Zer  r-i n  md  r ılg  r ile irişdi. Bu ma   alde ki uy  huya varan dil  verler uyanmışlar idi ve atların cem   idüp gitmek   adedinde idiler.   ula  klarına yoldan at   v  zları geldi. Ol dem na  c  rg   h  dan bir mi    r gitdiler. Go  t  sb   ula   urdu, n  mverlere eyitdi: “Bu   v  z Zer  r’  n atı   uhaylid  r ğayrı degüldür. Eger ol geldi ise yal  nuz gelmemi    d  r, le  sker-i ceng-c   ile gelmi    d  r.” didi. Henüz bunlar bu sözde idi ki [39b] bir   ub  r-ı benef   -reng z   hir oldu ve bir p  l-peyker dire    görindi. Anı gördiler Zer  r-i Sipehbed sip   h    nine düşüp b  d-ı dem  n gibi yoldan geldi. Çünki Zer  r Go  t  sb’ı gördi, girye idüp piy  de oldu ve andan c  nibe segirtti. H  d  ’ya   amd idüp bir  deri    ninde tev  z   gösterdi.    ir biribirlerini der-  g     itdiler, ağlayarak ol mer  z  rda gitdiler. Cümle le  sker bir yire geldiler, ulular Go  t  sb’ı ortaya aldılar, her yoldan söz söylediler. Anlardan birisi eyitdi: “Ey gord-ı dil  r!   r  n’  n sit  re-  in  sları ve     al   v   h  kem  s   senün a  ter  ne Key   usrev a  terid  r dirler. Ma  l  mu   olsun ki senün p  yu  n    hl  k ile berter olaca    r. Yanınca ola ki sen r  y-ı Hind  n h  idmetine varup yanında olmağı i  tiy  r idesin. H        ki anların içinde bir Yezd  n-perest yok  r ve birisi     lar v  d  sin bilmez. Hele sen dağı g  r, eger   a  lu  n pesend ider-ise irtik  b eyle. Senün h  od pederün sa  na eyülik   a    ndadur, bilmez ki   z  rdelig  n ne içündür.” didi. Ol dem Go  t  sb ol     sa eyitdi: “Ey n  m-c  y! Benüm pederüm yanında   b-r  y  m yok  r. Ol eyüligi K  v  silere ister, ululığı ve    hl  k t  c  n   anlara l  y  k görür. Sa  na ve başına anu  n yanında yir yok  r. Böyle     h-z   delikten   ull  k i  tiy  r itmek yeg  d  r. Egerçi senün h    t  ru  n, h  l   girü d  nerem amm   der  num Lohr  sb’  n p  r-h   ndur. Eger   r  n p  di        n   başına tesl  m ider-ise a  na perestiş iderem, eger itmez-ise anu  n derg    n  da   ar  r itmezsin ve bir yire giderem kim dağı bulamazlar ve dükeli Lohr  sb’  n ma   abbet  m   ref   iderin.” diyüp ol mer  z  r  n döndi,    hriy  r-ı n  md  r   atına geldi. Çünki Lohr  sb anu  n geldüğün işitdi ulular ile istik  b  le   ı  dı. Go  t  sb pederin  n yine yüzün görince atdan inüp segirtti, geldi rik  b  n   b  s eyledi. Lohr  sb dağı anı der-  g     idüp     r-h      h oldu ve eyitdi: “Ey

ciger-güşem, elem çekme. Şahlıktan ancak benüm tãc u taht ü nãmum vardır, mühr ü fermân yine senüñdür.” didi. Goştãsb duªa idüp eyitdi: “Ey şehriyâr! Ben senüñ kapuñda bende-i fermân-güzãram.” didi. Andan ulular ile gelüp şehre irdiler, şahlık eyvânına vardılar. Şãh kaşr u eyvânlarını arãste idüp bisãt-ı ¢ayş tertib itdi. Mey ü hªãn u rãmiş-gerãn geldiler, bir bayram itdiler ki çerh ü mãhdan ol [40a] ol çeşniğãha sitãre yağdı. Her mîr ü mihter mestlikden öyle oldılar ki; başlarına gülden efser kôdılar, bu hãl-ile bir niçe zamãn geçdi. Yine Goştãsb gördi ki pederinden hergiz kendüye şûret yok, dükeli zamãnda Kãvusîler-ile ¢ayş ider ve Keyhusrevîler-ile ¢işret eyler, yine Goştãsb gãma düşüp gözlerinden kanlu yaş akıtmağa başladı. Refîklerine her gûn şikãyet idüp dir idi ki: “Baña bu yirde qarãrgãh yokdur. Zîrã pederümüñ takayyüdi muttasıl Kãvusîler’edür. Anuñ kendü evlãdına mihr ü maħabbeti yokdur. İmdi lâzım geldi ki bu defªa tek ü tenhã başum alup gidem. Pederüm benden nãm u nişãn bulmaya.” diyüp hemãn bir gice Lohrãsb’uñ hãş atlarından bir şeb-dîzi alup üzerine kendü rahtın urdı ve zerbeft-i Çînî kabãlar geyinüp tãcına perr-i hümãsın âvihte kıldı. Bir niçe dînâr ve gevher-i şãhvâr alup kaşrından çıkup Rûm cãnibine gitdi. Çünkü Lohrãsb yine Goştãsb’uñ gitdüğinden âgãh oldu, âh idüp ¢ayş u şãdiden destini kûtãh eyledi. Zerîr’i ve ¢uķalã vü hükemãsını daªvet kıldı. Goştãsb hakkında niçe söyledi ve eyitdi: “Buncılayın tîz-ťabªat, merd-i ser-tãcdãranı pür-gerd eyler. Buña ne tedãrük görelüm ve ne dermãn eyleyelüm? Bunı gitmege kômak lâyıķ degüldür.” didi. Ol dem bir hãkîm-i kãrdãn eyitdi: “Ey şãh-ı nîk-baht! Tãc u taht merdãn-ıla mükerrrem olur. Huşuşã kimsenüñ Goştãsb gibi oğlı yokdur ve nãmdãrlardan kimse anuñ gibi merd işitmemişdür. İmdi her cãnibe âdemler göndermeñ gerek ve dilãverãn ve büzürgãn feryãd-res olmak gerek tã ki anı yine bulup girü döndüreler ve eger girü dönüp gelür-ise sen dahı ¢inãd eyleme ve çerh eyle, setize kılma. İkrãruñdan dönme. Bu cihãn kişverini Goştãsb’a vir ve başına efser-i şãhî ko ki Rüstem-i nãmdãrdan ğayrı cihãnda ancılayın bir süvãr görilmiş degüldür.” diyüp Goştãsb’ı medh eyledi. Andan Lohrãsb her tarafa ululardan bir niçe kimse gönderdi. Eťrafi cihãnı aradılar, nãm u nişãn bulmadılar. Âħir nã-ümîd olup döndiler. Lohrãsb bu ğam u ğuşşã ile kãldı. Bizüm kışşamuz Goştãsb’a geldi.

Reften-i Goştãsb be-Rûm ve Ahvãl-i ü bã-Ķayşer-i Rûm

[Feªülün / Feªülün / Feªülün / Feªül]

Çu Goştãsb nezdîk-i deryã resîd

Piyãde şod u pãj hªãhiş be-dîd

Yekī pīr-ser būd Hīšvī-nām

Civān-merd u bīdār bā-rāy u kām³²⁸

Neşr: Üstād eydür çünki Lohrāsb gice içinde yaluñuz başı-y-ıla yola düşdi, Rūm cānibine °azm itdi, [40b] giderek deryā kenārına irdi, piyāde oldı. Meger anda bir bāj-ḥ̣ āh var idi, nāmına Hīšvī dirler idi. Egerçi pīrāne-ser idi ammā °aql ü dānişde civān u bīdār-dil ü rūşen-revān idi. Goştāsb anuñ yanına gelüp du°ā kıldı. Hīšvī-i Dānā eyitdi: “Ey civān! Kimsin ve kıandan gelürsin?” didi. Goştāsb eyitdi: “İrān’dan gelürem, bir merd-i kātibem, fenn-i kitābetde üstādam ve yādumda çok hüner vardur. Rūm’a gidüp anda bir etmek şāhibi olmaķ dilerem. Eger beni bir gemiye koyup deryādan geçürür-iseñ baña azīm minnet yükledirsün.” didi. Hīšvī-i Dānā eyitdi: “Ey civān! Bu ne sözdür? Sen kātibe beñzemezsin. Tāc u tahta lāyık bir servere beñzersin. Cevşen ü tīg ü libāsuñdan bir müte°ayyin dilāvere beñzersin. İmdi keşf-i rāz eyle ve nāmuñı benden şaklama, söyle.” didi. Goştāsb ol merd-i dānādan bu sözleri işidine bildi ki bu pīr-i °ākıl anuñ aḥvāline vākıf oldı. Ol dem eyitdi: “Ey merd-i rūşen-zāmīr! Benüm senden gizlü nesnem yokdur ve benden her ne diler-iseñ dirīg itmezem. Eger efser ü eger dīnār u cevāhir ü ḥançer ü tīgdür, cümlesi senüñ olsun.” diyüp çıkardı, Hīšvī’ye bir miqdār altun virdi ve bir niçe yādigār virdi ki bi’z-zarūrī ol pīrūñ ḳalbini meyl itdürdi. Andan meger Hīšvī’üñ kendü keştisi var idi. Goştāsb’ı içine koyup tīz yelken açdı ve Rūm cānibine çekildi. Bir gün gelüp kenāra irdi. Goştāsb gemiden taşra çıkdı. Meger Rūm’da bir şehir var idi bālāsı üç fersengden ziyāde idi. Selm-i Sütürk zamānından berü ḳayşerān-ı büzürgüñ tahtgāhları idi. Çünki Goştāsb ol şehre geldi kendüye bir mekān aradı ve bir işleyicek kār istedi. Bir hefte ol şehrüñ etrāfını gezdi. Yanında olan sīm ü zeri kimin yiyüp ve kimini ulaşırdı, bir aḳçesi ḳalmadı. Bir niçe gün daḥı pūr-derd ü nā-şād gezdi. °Āḳıbet bir gün divān-ı ḳayşere vardı ve kātibler yanına irdi. Anda bir ser-henge eyitdi: “Beni bu ehl-i dīvāna bildür, ben daḥı kātibem. Ḥidmete ḳābül ḳılsunlar.” didi. Ol ser-heng daḥı vardı, kātiblere bu sözleri söyledi. Āḥir şeh-zādeyi aldı, anlaruñ yanına getürdi. Kātiblerüñ re’isi Goştāsb’uñ elin eline aldı, naḳar şaldı, ḥayrān oldı ve eyitdi: “Bunuñ eli kātib eli degüldür. Ceng içün ḥalk olınmışdur. Zīrā bu elden ḥāme-i fülād giryān ve rüy-ı kırtās büryān olur.” didi. Āḥir eyitdi: “Ey merd! [41a] Senüñ elüñ kātib eli degüldür.” didükde dilāver daḥı tīr ü kemān u ḥançer ü sināndan dem urdı. Kātibler ḳağırdılar kim: “Biz kātibüz, bizüm anlar ile āşınalıgumuz yokdur.” didiler ve Goştāsb’ı dīvāndan taşra çıkardılar. Dilāver

³²⁸ Öte yandan Goştāsb denize yaklaşıncı atından indi. O arada bir sınır görevlisi onu gördü. Görevli yaşlı biriydi. Adı Hīšvī’ydi. Babayığit, uyanık, ileri görüşlü ve sevimli biriydi.

nālān u giryān bu ıztırāb ile şehirden taşra çıkdı, cānib-i şahrāya ‘azm kıldı. Cigerden çok āh-ı serd çekdi. Āhır kayşerūn güllēdārlarına geldi.

Üstād eydür, meger kayşerūn atlarını güder bir çobān var idi. Nāmına Nestāv dirler idi. Ziyāde dilr u huşyār idi. Goştāsb geldi anuñ yanına irdi. Ol çobān Goştāsb’ı görince bī-iḥtiyār ri‘āyet kılup yanına aldı ve aña su’āl idüp eyitdi: “Server, ne kişisin ve ne kār üzeresin?” didi. Goştāsb eyitdi: “Bir ġārībem, eger cāyiz olur-ısa beni daḥı çobānlığa qabūl idüp kendüñe yār eyle.” didi. Döndi Nestāv-ı Çobān eyitdi: “Ey civān! Ben seni bilmezsin, hīç olur mı kim saña kayşerūn bu kadar yarar atlarını teslīm idem. Şoñra seni qanda bulurın? didi. Goştāsb çobāndan ol cevābları işidine gamnak oldı ve yirinden tırup ol şahrā cānibine ‘azm kıldı. Qan ağlayup dir idi kim: “Bu işler baña azdur ki devlete ziyāde ḥarīş oldum. Āhır rüzgār işte bu ḥāle getürdi.” diyüp gitdi. Tā kim kayşerūn sārbanı olduğı şahrāya irdi. Sārbanı buluşdı, ol daḥı servere ri‘āyet kıldı. Öñine ta‘ām getürüp yedürdi. Goştāsb aña daḥı du‘ā kılup deve güdümün istedi. Ol daḥı ‘özü beyān idüp virmedi. Goştāsb ol yirden daḥı gitdi ammā ol sārbanı du‘ālar eyledi. Zīrā anuñ ni‘metin yidi. Yine şehre teveccüh itdi, gelüp şehir içinde gezerken yolu demirciler bāzārına uğradı. Anları daḥı temāşā ider-iken gördi ki bir üstād demirci, bir mükellef dükkānı ile vāfir şākirdleri var. Meger ol demircinün nāmına Pūrāb dirler idi. Ziyāde ağır sermāyelü demirci idi. Otuz beş dāne yār u şākirdi var idi ki petk ü āhenden rence irişmişler idi. Goştāsb anuñ dükkānına gelüp vāfir oturdu. Şol kadar ki demirci andan uşandı. Gördi ki gitmez, āhır dönüp eyitdi: “Ey merd-i nīk-ḥū! Bizüm bāzārumuzda ne ārzū tutarsın? didi. Goştāsb aña eyitdi: “Ey nīk-baḥt! **[41b]** Murādum budur ki saña şākird olam, ki ben ağır çekiç şalup ve katı işden dönmezsin. Eger beni qabūl ider-iseñ saña yārlıq eyleyem ve bu çekiç ile ve örs ile süvārlik idem. Ya‘nī anlardan hīç ‘aciz olmayam.” didi. Çünkü Pūrāb-ı Āhenger andan bu sözi işitdi, anı yārlığa qabūl itdi, dükkānına aldı ve ol dem bir dāne ağır demür topı āteşde kızdurdu. Çünkü tamām kızdı şitāb-ıla sendān üzerine qodı ve Goştāsb’uñ eline bir ağır çekiç virdi. Āhengerler etrāfına encümen oldılar, Goştāsb’ı temāşā iderler idi. Dilāver, ol sendān üzre tıran kızmış demür topa bir çekiç urdu. Ol dem örs kırıldı ve top tarmār oldu. Ol ḥālden bāzār-ı āhengerān pür-güft ü güy oldu. Pūrāb-ı Āhenger andan ḥavfa düşdi ve eyitdi: “Ey civān! Bu ne ḥāldür ki senün ḍarbuña sendān tayanmaz, seng ü āhen ü çekiç ü körük tarmār olur?” didi. Goştāsb anı işidine guşşaya batdı, qahırlanup hemān elinde olan çekici atdı ve aldı yūriyüvirdi, aç u muḥtāc ne yiyecegi ve ne qarārgāhı var, derd-i dil ile cūşān u ḥuruşān çerḥ elinden zārī iderek gider-iken şehir yakınında bir köy gördi ki; anda bir ‘azīm budaklu ağaç var, şu kenārında vāqī‘ olmuş ve güyiyā çeşme-i āfitāb anda nihān olmuş, andan ġayrı her cānibde gül ağaçları ve aqar şular ve ḥurrem neşīmenler var. Goştāsb ol cāygāh-ı şafāyı görince eyitdi: “Ey dāver-i kirdigār!

Benüm naşbüm rüzgârdan ğam oldu. Dükeli zamânda kendü ahterümi bed görürem. Bilmezem ki niçün başuma bedlik irişür.” diyerek geldi, ol ulu dırahtuñ sâyesinde karar itdi. Ol dem ol pesendide-güydan bir pîr Goştâsb’uñ öñinden geçdi. Meger ulu kişi idi, geçer-iken Goştâsb’a gözi tuş oldu, gördi ki gözleri kan-ıla tolmış ve zîr-i zenehdânına destini sütün eylemiş hayretle turur, yanına gelüp eyitdi: “Ey merd-i civân! Niçün pür-derd ü tîre-revânsın, sebebi nedür? Tur, yûri bizüm eyvânumuza gidelüm, bir niçe gün bize mihmân ol, ola ki göñlüñden bu ğamlar eksile ve ser-i müjgânuñ bî-nem ola” didi. Goştâsb aña eyitdi: “Ey nâm-cüy! Luţf eyle, kimüñ nejadındansın baña söyle.” didi. Ol ked-ĥudâ aña cevâb virüp eyitdi: “Bu su’âlden murâduñ nedür? Ben Ferîdün şâh-ı gord toĥmesindem ki bu toĥmeden cihân içinde ĥurd yokdur ya°nî hep ulu kişilerdür.” didi. Çün Goştâsb bu sözi işitdi ayaġa [42a] kalkdı, ol nâmver ked-ĥudâya gitdi. Çünki ol mihter kendü ĥânesine geldi, mihmân içün eyvânını arâste kıldı ve Goştâsb’ı birâderi gibi görüp ri°âyet eyledi, nâ-kâmlık zamânını bir zamân geçürdiler.

Meger ol °aşrda kayşerleruñ °âdeti bu idi ki; kaçan duĥterleri tamâm büyüyüp ere virilmege lâyıķ olsa, bir encümen eyler idi ve o uluları etrâf u cevânbiden cem° ider idi ve duĥterini daĥı kaşr-ı bâlâya çıkarur idi, cümlesini °arza kılar idi. Duĥter her kankısını pesend ider-ise aña virür idi. Ol zamânda kayşeruñ üç kıızı var idi. Her biri ĥüsn ü cemâl-ile bî-naẓîr idi. Ulu kızınıñ adı Kettâyün idi. Bir gice Kettâyün vâķı°asında gördi ki; afîtâb-ı °âlem-tâb-ıla cihân münevver oldu ve nâ-gâh bir alay âdemler peydâ oldu, şöyle ki keşretten meydân görünmez oldu ve ol alayunuñ serdârı bir bîġâne merd-i ġarîb. Egerçi ġarîb ammâ ferzânelikte bî-bedel, kâmeti serve ve dîdarı mâha beñzer. Ol maĥalde Kettâyün aña bir deste reyĥân virdi, andan bir deste pür-reng ü bûy şükûfe âldı. Çünkim şabâĥ oldu, kız bu ĥâl-ile uyandı, fikre vardı. Ol gün kayşer bir °âlî cem°iyyet eyledi, her ol kimse ki dilîrân u mihterândan idi ol cem°iyyete gelüp oturdılar. Andan soñra duĥter-i perî-çihreyi da°vet itdiler. Kettâyün daĥı altmış dâne câriyeler ile geldi, her birinuñ elinde bir deste reyĥân var idi. Andan dükeli nâmdârlara nazar şaldı, aşlâ birini gözi tutmadı. Yine dönüp sarâyına girdi. Ol gice geçdi, yine irtesi kayşer uluları da°vet kıldı, vilâyet-i Rûm’uñ ne kadar pür-mâye mihterleri var ise bi°l-cümle geldiler ve andan mâ°adâ Rûm’uñ etrâfında ne kadar köy ve kaşaba var ise âdemler gitdi ki ol yirlerde olan nâm u kâm şâĥiblerini da°vet itdiler, her cânibden ulular kayşer dergâhına teveccüh itdi. Bu eşnâda ol ked-ĥudâ Goştâsb’a: “Niçe dek gizlü oturursın? Yûri var, şâyed ki bir devlete irişesin, derünüñ gerd-i ġamdan tehî ola. Eger yalunuñ gitmek istemez-iseñ gidelüm kayşer dîvânına varalum, cemi°yyeti temâşâ idelüm.” didi. Şeh-zâde “n°ola” diyüp anuñ-ıla bile gidüp kayşer dîvânına geldi. Ululardan aşâġı bir bucaġda tûrdı. Ol demde Kettâyün daĥı câriyeleri ile geldi, her cânibe ĥîrâm idüp andan kayşer bâlâsına çıkdı ve revzenlerin açup ululara nazar şaldı. İrakdan

Goştāsb'ı gördi, hemān vākı'āsı hātırına geldi. [42b] Şöyle gördi kim; ʿālem-i h'ābda gördüğü server budur. Nigār-ı ʿālem, ʿaşk āteşine cigerin kebāb idüp ağladı. Gördi kim bu serverün arkasında esbābları fenā-ender-fenā idi. Ammā bānūnuñ ʿaqlı başından gitdi, serāsīme oldu. Bu cānibde kayşer vezīrin ʿazīmeti ile yanına getürdi eyitdi: “Ey vezīr-i hāş! Benüm havfum budur ki bu kadar zamāndur bu kız hīç şāhlarda ve sipāhda kimseyi beğenmedi. Bir gün ol bir kimseyi beğense kim kendüden ğayrı bir kimse anı beğenmeye.” didi. Bunlar bu sözi söyleşür-iken bānū cānibinden ādem geldi, vezīr-i aʿzamı daʿvet kıldı, ana Goştāsb'ı getürdi: “İşte pederüme söyle, benüm naşībüm şol serverdür.” didi. “Ol serveri benüm sarāyuma getürsünler, fāhır libāslar virsünler, beni aña teslīm kılsunlar.” didi. Vezīr dahı sordı, kayşerün huzūrına vardı, bu hikāyeti haber viridi. Kayşer bakdı, gördi kim kızuñ didüğü bir bī-nām u nişān kimesnedür, görülmüş ve bilinmiş degül, melül oldu, döndi vezīre eyitdi: “Bu kız beni her neden kōrkār-ısam aña uğratdı. Şāhlıgum ırzını pāy-māl eyledi.” diyüp ğamnāk oldu. Döndi vezīr eyitdi: “Şāhum, ğam degül. Siz çünki evvelden kızuñ-ıla bir ʿahd eylemişsiz yine ol ʿahdi gözet. Zīrā senün dedelerün dahı bu ʿahdi gözlerler idi” didi. Kayşer ki vezīrden bu sözi işitdi, emr eyledi; ol dem Goştāsb'ı yanına getürdiler. Gördi ki ğāyetle fenādur, hışmnāk oldu. Kızına ʿitāb idüp eyitdi: “Niçün bir ulu kimesneyi istemedün?” Kız eyitdi: “Benüm yanumda bundan ulu kimesne yokdur.” didi. Ol dem kayşer kızını Goştāsb'a viridi ve eyitdi: “Yüri var, bu kızı saña virdüm ammā benden tāt u nigīn bulmayasın.” didi. Goştāsb bu hālī görüp taʿaccüb itdi. Andan kayşer buyurdi, Goştāsb'la kızı sarāydan taşra itdiler. Ol dem Kettāyūn'ın māderi gelüp kızına çok söz söyledi. Āhır Kettāyūn ve Goştāsb kaşr u sarāydan çıkdılar, gitdiler. Ket-ḥudā bunların önlerine düşdi, alup köye götürdi. Kendü eyvānın döşeyüp anları kōdı ve hıdmetkārlar viridi. Kettāyūn dahı kendü üzerinde her ne kim var idi, laʿl ü yāķūtdan ve sāyir cevāhirden çıkardı, Goştāsb'a viridi. Ol dahı ket-ḥudāya viridi. Ket-ḥudā dahı bāzāra iletüp ziyāde bahāya şatdı ve yine Goştāsb'ın ve Kettāyūn'ın icāzeti ile ol akçe ile lāzım olacak esbāblar aldı ve Goştāsb için at ve libās aldı. Andan Goştāsb seyr ü şikāra meşgül oldu. [43a] Bir gün şikār ider-iken yolu Hīşvī-i Geştībān olduğı yire uğradı. Şikārından aña çok nesne viridi. Ol dahı Goştāsb'a riʿāyet kıldı ve vāfir esbāb u hedāyā ʿarza kıldı Goştāsb kabūl eylemedi. Āhır her bār kim şikāra gider-idi aña çok nesne virür idi. Meşelā ele getürdüğü şikārı üç bölük ider idi; iki bölüğün Hīşvī'ye virür idi ve bir bölüğün ol köy ked-ḥudāsına getürür idi. İşte Goştāsb tamām ked-ḥudā ile birlige yitdi oğul ve baba oldılar. Bunlar bu hāl üzre karar itmekde.

Aḥvāl-i Goştāsb bā-Mīrīn-i Rūmī

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Yekī Rūmīyī būd Mīrīn be-nām

Ser-efrāz bā-genc u b'ārāy u kām

Firistād nezdīk-i kayşer peyām

Ki men ser-firāzem be-genc u be-kām

Be-men deh ser-efrāz-ı duşteret-rā

Be-men tāze kon nām u efseret-rā³²⁹

Nesr: Üstād eydür meger Rūmiyān'dan bir kimse var idi, nāmına Mīrīn dirler idi, akrānı arasında māl ü genc-ile ve nām u kām-ıla ser-efrāz idi. Bir gün kayşere haber gönderüp eyitdi: “Yā kayşer! Ma'lūmuñdur ben genc ü kām-ıla ser-efrāz u mümtāzam. Dilerem ki ikinci duşterüñi baña viresin ve nām u efserüñi benümle tāze idesin” didi. Kayşer cevāb virüp eyitdi: “Ben şimden şoñra kimse ile peyvend olmak istemezsin. Zīrā Kettāyūn ile ol merd-i bī-nişān beni buncılayın kārđan bīzār itdiler. Ammā hālā her kimesñe benümle peyvend olmak ister ve baña intisāb eylemek diler, ol kimse gerekdür ki bir ulu kār eyleye ve ulular arasında işbāt-ı vüçüd eyleye ve cihānda ancılayın nāmdār olmaya, tā ki rüy-ı zemīnde baña dañı andan özge yār olmaya. İmdi benden kız dileyen kimse gerekdür ki bīşe-i Fāşkūn-nām vādīye vara, dil ü dest ü mağzını kan ile yuya, anda varduğda bir gürg-i pīl-girdār göre ki vüçüdı ejdehāya ve kuvveti pīle beñzeyeye ve ol bir gürg-i hevlnākdur ki başı kubbe-mişāldür ve hūnzīr azısı gibi iki dāne dişleri vardur. Bu heybet ile pīl anı görse öñine gelmez ve ol yoldan ne merd ve ne dīv ve ne nerre-şīr geçmege kādır degüldür. İşte her ol kimse ki anuñ postın yırtar, ol baña yār u dāmād u dōst olur.” didi. Mīrīn-i Rūmī bu haberi işidince eyitdi: “Gördüm ki kayşer beni tehlikeye şalmaq ister. Zīrā benüm dedelerüm kayşerler ile güz-i girāndan ğayrı ile peykār itmezler idi. Şimdi kayşer benden ol kīni almak için baña bu teklifi ider ammā ümīdüm budur ki ben bu çāreyi bu dem yirine getürem. Her vech-ile pākīze tedbīr idem.” diyüp [43b] halvet-sarāyuna girdi. Bir zamān endīşe kıldı. Meger dedelerinden qalmış bir kitāb var idi. Kuvvet-i ʿulūm ile

³²⁹ Rum ülkesinde Mīrīn adında biri vardı. Ulu bir kişiydi. Dolu dolu hazineler sahibiydi. Adı sanı, akıllılığı ve bilgeliği göklere erişmişti. Kayşer'e bir mesaj gönderdi, mesajda “Ben hazinelerimle, göklere erişen adımla sanımla ulu bir kişiyim. Ulu kızını bana ver. Adını ve tacını benimle daha da yücelt” diyordu.

hükemā-yı Rūm anuñ içinde cihānda her ne olacak ise derc itmişler idi. Mīrīn-i Rūmī ol kitābı ortaya getürdi, mütālā'a kıldı. Nā-gāh gördi ki kendünüñ ṭālī'ini ve başına ne güne kār geleceğini yazmışlar. Ol maḥal-ile ziyāde taḳayyūd itmişler. Ol ma'nāyı görünce diḳḳat itdi, böyle gördi ki fülān zamānda Īrān'dan Rūm'a bir nāmdār merd gele ve anuñ elinden üç 'azīm kār zuhūra gele. Birisi ol ki; dāmād-ı ḳayşer ola ve andan soñra ḳışver-i Rūm'da iki yırtıcı cānver bedīd ola ve anlardan herkese bedlik irişe, ikisi daḥı ol merdüñ elinde helāk ola ve hīç bir zūrmendden anuñ bāki olmaya. Mīrīn bunu görünce şād oldu. Meger Kettāyūn'ıñ ol merd ile peyvend olduğunu bilür idi ve livā ked-ḥudāsı ile ve Hīşvī ile āşinālığı var idi ve Goştāsb'ıñ anuñ-ıla dostluğundan āgāh idi. Ol dem sürüp Hīşvī'nüñ ḳatına geldi ve ol kitābda ne gördi ise söyledi ve feylesūfān-ı Rūm ne dimiş ise bi'l-küllīye ḥaber virdi. Hīşvī 'acebe ḳaldı ve eyitdi: "İmdi ey server, ḡuşsa çekme. Birḳaç gün benümle bile ol, ol nişānıñ virdüğün merd bir nāmdārdur ve güzīde-i ser-keşāndur. Her zamānda bu şahrāya gelür, ḥattā dün benüm yanumda idi. Ümīdüm budur ki bu gün yine gele, naḥcīrgāhdan bu araya uğraya." diyüp fi'l-ḥāl meclis tertīb itdi, bāde vü nuḳl getürdi; Mīrīn ile oturup 'ayşa āgāz itdiler. Henüz üç, dört ḳadeḥ içilmedin şahrādan atlu tozı belürdi. Hīşvī ile Mīrīn çün tozı gördiler, ḳarşu vardılar. Mīrīn Goştāsb'ı görünce Hīşvī'ye eyitdi: "Bunuñ-ıla cihānda kimse ḥarīf olamaz, zīrā bunuñ dīdārında aşār-ı hüner gün gibi 'ayān görünür." didi Bunlar söyleşür-iken Goştāsb yakın irdi. Ol dem Mīrīn ile Hīşvī atından indiler, Goştāsb'a 'izzet itdiler, alup cāygāhlarına göturdiler. Tīzye Hīşvī kenār-ı cūybārda bir oturacak mekān ārāste itdi ve meclis tāzeledi, bāde getürdi, oturdılar. Bir miḳdār yiyüp içmege başladılar. İçerek kelleler germ oldu ve çihreler neş'e-i mey-i la'lfāmdan la'l-gün oldu. Ol dem Hīşvī Goştāsb'a eyitdi: "Server, ḥālā eger rüy-ı zemīnde beni dost oḳur-ısañ ve benden ḡayrı kimseyi kendüñe yār bilmez-iseñ, ol ḥuḳūḳı gözedür-iseñ, dilerem ki Mīrīn cānibine nazar idüp manzar-ı çeşm-i iltifāt idesin [44a] ki bir merd-i nāmdārdur ve hem debīr ü dānişver ü hūşmenddür ve 'ulūm-ı nücūm u aḥvāl-i felekden ḥaberdārdur ve feylesūfān-ı Rūm'ıñ çok sözlerin bilür ve her merz ü būmuñ ābād olmasından ve vīrān olmasından ḥaber virür ve hem nejādī gevher-i Selm'dendür, peder-ber-peder nāmları yādındadır ve şimşīr-i Selm ḥālā anuñ yanındadır ve bir süvār-ı esb-efken ü gord-i dilīrdür ki tīr ile 'uḳābı zemīne indirür. Yine daḥı diler ki hüneri bundan ziyāde ola ve ḳayşer-i Rūm ile peyvend eyleye. Ḳayşere ḥaber gönderüp cevāb işitdi. Ol cevābdan gönli ürkdı zīrā ḳayşer didi ki; bīşe-i Fāşkūn'da mişāl-i heyūn bir gūrg-i derrende vardır. Eger ol gūrg senüñ elünde küşte olursa sen Rūm içinde ser-efrāz olursın ve cihāndār u nāmver olup benüm dāmādum olmağa lāyık olursın didi. İmdi server, eger ol işi bu merd için sen zuhūra getürür-iseñ bu gün eger bu dilāver ve eger ben ihtiyārumuz ile saña bende-i efkende oluruz." diyüp du'ā kıldı. Goştāsb aña eyitdi: "N'ola ma'ḳūl dirsünüñ ammā ol didüğünüñ bīşe ḳandadır ve bu cānver ne güne olmak gerek

ki cihānda ulular ve kiçiler andan qorqalar.” didi. Hīşvī eyitdi: “Serverā, bu tünd gürgüñ başı heyūn-ı büzürgden berterdür. İki dendānı pīl dendānına beñzer, iki gözi qan deryāsına ve derisi Nīl’e beñzer. Andan öturi çok nāmver qayşerler gürz-i girān-ıla gitdiler, ol bīşeden nā-kām girü geldiler.” didi. Goştāsb eyitdi: “İmdi ol tīg-i Selm’i getürüñ ve bir yarar at getürüñ. Zīrā sizüñ sözüñüzden benüm gümānum budur ki; ol gürg olmaya, ejdehā ola ki gürg deve qadar olmaz.” didi. Mīrīn bu sözi işidince ol yirden gitdi, kendü hānesine geldi. Ahırunda olan atlarından bir siyāh at güzīde kıldı ve bir girān-māye haftān ve bir Rūmī külāh aldı ve hem ol mu’teber tīg-i elmās-gün-ı Selm’i aldı ki Selm anuñ şuyını zehr ü hūndan virmiş idi ve andan mā’adā hazīnesinden çok hedāyā vü tuhaf çıkardı. Meşelā beş dāne yāqūt-ı ter ve yine her gevherden beşer dāne mu’teber gevher aldı. Ol gice şabr eyledi, irtesi çünkim hūrşīd-i enver pīrāhen-i kırgūn-ı şebi çāk idüp perdeden taşra geldi, Mīrīn-i cihān-cūy eyvānından gidüp Hīşvī qatına geldi. Goştāsb dahı şikārdan dönüp ol araya çekildi. Hīşvī ile Mīrīn qarşu vardılar, ol hediyeleri arz itdiler. Goştāsb ol hediyeleri ki gördi, içlerinden hemān ol şimşīr ile ol esb-i siyāhı aldı, mā’adāsını Hīşvī’ye bağışladı.

[44b] Koştēn-i Goştāsb Gorg-rā

[Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ül]

Be-pūşīd Goştāsb haftān çu gerd

Be-zīr ender āverd esb-i neberd

Be-bāzū kemān ū zīrīn ber-kemend

Süvārī ser-efrāz u esb-i bolend

Hemī reft Hīşvī bā ū be-rāh³³⁰

Cihān-cūy-ı Mīrīn-i feryād-ḡāh³³¹

³³⁰ Vezin düşüktür.

³³¹ Goştāsb hızla zirhı kuşandı. Savaş atına atladı. Eyerini bağladı, yayını gerdi ve savaşa hazırlandı. Usta süvari tozu dumana katan iri ata bindi. Hīşvī ve Mīrīn de onunla birlikte yola çıktılar.

Nesr: Çünkim Goştāsb gürg cengine gitmegi muḳarrer itdi, ol dem üzerine ceng ḥafḳānın geyüp esb-i neberdi altına getürdi. Kemānın bāzūsına alup kemendini eyer ḳaşına ḳodı. Andan ʿazm-i rāh idince Hīšvī ile Mīrīn-i feryād-ḥ̃ āh bile gitdi. Dil-i pür-ḥūn ile tā kenār-ı bīše-i Fāşḳūn’a dek vardılar. Çünki bīše ve cāy-ı gürg yakın oldu, Mīrīn ʿinānın döndürdi ve Goştāsb’a ol ejdehānuñ nesīmini ḳanda idüğini barmağı-y-ıla toğrı gösterdi. Andan şoñra ol iki merd dil-i pür-derd ile şeh-zādeden ayrılup girü döndiler. Hīšvī eyitdi: “Ḳorḳaram ki bu ser-firāzı bir dahı görmeyevüz. Ḥayf anuñ ber ü bāzū ve yāl ü bāline ve yazıḳlar çihre vü gürz ü çengāline!” diyüp gitdiler. Çünki Goştāsb bīşeye yakın irdi, dil-i rezm-sāzı pür-endīşe oldu. Ol dem atından aşağı indi, Ḥudā dergāhına baş ḳoyup tazarruʿ itdi. Didi ki: “Ey perverdgār-ı pāk ki fūrüzende-i gerdiş-i rüzgārsın, bu yırtıcı cānver kārında sen baña dest-gīr ol ve Luhrāsb-pīrūñ cānını bağışla. Eger bu ejdehā-yı büzürg ki anı nā-ḥıredmend olan gürg okur, benüm üzerüme ḡālib olup zarar ırgürürse çünki pederüm işide ḥurūşān olup hergiz ḥ̃ āb-ı rāḥat görmeye, bī-hūşlar gibi pür-derd ḳalup cūşān u ḥurūşān herkesden nişānum ṭaleb ide ve eger ben andan ʿāciz olursam dilāverler arasında şermümden pūşīde-rüy olmaḳ lāzım gelür.” diyüp yine rahşına süvār oldu. Tīḡini eline alup ve kemānına zih ṭaḳdı. Cūşān u ḥurūşān her cānibi gözleyerek gitdi. Çünki yoldan bir teng yire geldi, ol dilīr-süvār manend-i ebr-i bahār naʿra urdı. Ol gürg-i derrende bīşezār içinden anı ki gördi ḡıḡırdı, ḥurūşı ebr-i siyāha irdi, rüy-ı zemīni pençesi-y-ile ḳopardı. Güyīyā şīr ü peleng cengi idi. Çünki Goştāsb ol ejdehāyı gördi, kemānını ḳurup bir tīr-i ḥārā-güzārı zihe şaldı, bād gibi ol gürgüñ üzerine tīr bārān eyledi. Kemānı ebr-i bahāra döndi. Ol cānver Goştāsb’uñ oḳından zaḥmdār oldu. Ol zaḥm acısı ile gürg yirinden ḳalkdı, mānend-i heyūn-ı sūtürg segirdüp atuñ yanına geldi ve dendānı ile göbeginden çalup anuñ ḳarnını çāk çāk eyledi. **[45a]** Goştāsb-ı cihān-cūy tīzye tīḡini niyāmından çekdi, piyāde ḳurduñ başı ortasına bir tīḡ urdı. Ol gürg-i derrendenüñ arḳası ve başı dü-nīm oldu. Ol dem Goştāsb dām u der ü Ḥudāvend-i nīk ü bed dergāhına yüz urdı. Kırdigār-ı cihāna aferīn idüp eyitdi: “Ey āferīnende-i rüzgār! Güm-kerde rāhuñ reh-nümāsı sensin ve berter ü dādger ü ʿālemüñ Ḥudāvend-i yektası sensin. Dükeli murād bulmaḳ ve muḳaffer olmaḳ senüñ murāduñdandır ve dükeli ululıḳ ve dānālıḳ senüñ yāduñdandır.” diyüp bī-nihāye ḥamd ü şükr itdi. Andan cāygāh-ı namāzdan dönüp ol canverüñ iki dendān-ı dırāzını ḳopardı ve ol bīşeden yaluñuz çekilüp tā deryā öñine irişdi. Meger kenār-ı ābda Hīšvī ile Mīrīn derd-ile oturup revānları pür-bād ü gerd olmuş idi. Goştāsb’la gürgden niçe söz söyleşüp dirler idi ki: “Āyā ol süvār-ı dilīr ḥālā ne ʿālemeddür, zīr-i zemīnde midür yohsa çengāl-i gürgde midür?” Bunlar böyle dirken Goştāsb piyāde zāhir oldu, iki gözleri ḳana dönüp reng-i rüyı zaʿferāna dutmuş. Hemān ol dilāveri görince yirlerinden ḳalkdılar zārīlıḳ ile ḥurūş itdiler ve ağlayup her biri der-āḡuş eyledi ve ḥāl ü ḥāṭırın şorup: “Gürg-ile peykāruñ neye vardı? Senüñ kārūñdan bizüm dilümüz ḥūn oldu.” didiler. Goştāsb

Hîşvî'ye eyitdi: “Ey nîk-rây! Rûm içinde havf-ı Hudâ yok olmuş ki anuñ gibi bir ejdehâ-yı dilîr bu iklîmde niçe yıllar kalmış, vâkıʿâ cihân anuñ elinde helâk olmak tabaķasına varmış. Yanında kayşer ile bir muşt-i hâk bir olmuş, Hakk’uñ lutfı ile şimşîr-i Selm’e urup anı iki pâre kıldum. Şimden girü sizüñ havfuñuz [ba]şa yitdi. Varuñ hele ol kurdı görüñüz ki ne ʿacîbdür ve anuñ çerminüñ büyüklüğünü kim görmüşdür. Güyîyâ püst içinde bir zinde pîldür, dükeli mîşe anuñ bālâ ve pehnâsı ile tölmişdur.” didi. Anuñ güftârından şād ü rûşen-revân olup ol iki civân bîşezâra gitdiler. Ne gördiler! Bir gürg imiş ki pîl cüşşesinde ve rengi nîl-gün ve anuñ zaķmına baķdılar, gördiler ki başından miyânına varınca çāk olmuş, bir püsttan iki şîr-i jiyân zâhire gelmiş. Çünki anı öyle gördiler, ol afîtab-ı zemîne âferîn okıdılar ve şādîlık ile ol bîşeden girü geldiler, **[45b]** Goştâsb’uñ yanına yitdiler. Yine Mîrîn-i Rûmî ol dilâverlere çok hedâyâ virdi. Ammâ şeh-zâde atdan ğayrısın qabûl itmedi ve ol yirden hânesine ʿazm eyledi. Kettâyûn anı qarşuladı, içeri getürdi ammâ arķasındaki cevşeni görince suʿâl idüp eyitdi: “Bu cevşeni ķanda bulduñ? Şikârda mı elüñe girdi?” didi. Şeh-zâde cevâb virüp eyitdi: “Benüm şehrumden bir bölük ulu kişiler geldi, baña bu cevşen ü tîĝ ü külâhı akrabâlarumdan armaĝan getürdiler.” didi. Andan Kettâyûn meclis qurup bâde getürdi, tâ hengâm-ı h´ âba dek şevheri ile yiyüp içdi, baʿdehü ol iki aķter-i burc-ı şeref şafâ ile yatup uyudılar. Ammâ şeh-zâde uyķuda iken bir niçe kerre belinleyüp şıçradı. Meger vâkıʿasında qurd ile ceng itdüğünü görür idi. Çün şabâh oldu, yirlerinden tûrdılar. Kettâyûn eyitdi: “Server, ne oldu ki bu gice birķaç defa ʿ h´ âbda iken belinleyüp şıçraduñ?” didi. Şeh-zâde eyitdi: “Düşümde kendü taķtumı ve efser-i dıraķt u baķtumı gördüm.” didi. Kettâyûn bu sözi işidince ʿaķılla bildi ki anuñ nejâdı bir şâh-ıla yek-dil ve yek-nihâddur, lâkin kendüye keşf-i râz idüp aķvâlini söylemez. Bir gün Goştâsb bânüya eyitdi: “Ey mâh-rüy-ı sehî-ķad ve ey semen-büy u lâle-ķad! Hâzır ol tâ senüñle Īrân’a gidelüm ve cây-ı dilîrâna vâşıl olalum tâ ki müretteb ü müzeyyen vilâyetler göresin ve şâh-ı bâ-dâd ü baķşende niçe olur temâşâ idesin.” didi. Kettâyûn aña eyitdi: “Beyhûde söyleme, tîzlik ile ancılayın yola gitmek isteme. Eger gitmek teveccüh ider-iseñ Hîşvî-i nâmdâra söyle seni keşti ile geçürsin. Ben bile gider-isem saña bâr olurun. Ne hâl renc ü miķnet ile bunda ķalayın, yine seni görecegüm ķod bilmezsin.” diyüp daķı gitmedin giryân olup âteş-i firķat-ile büryân oldılar. Çünki bunlar sözi söyleşdiler, şeh-zâde eyitdi: “Ey bânü! Hele bir miķdâr daķı şabr idelüm, görelüm felek başumuza ne güne devr ider. Cihân maķabbete mi meyl ider yoķsa ʿadâvet mi gösterür.” diyüp qarâr itdiler. Bu cânibden çünki Mîrîn-i Rûmî Goştâsb’dan ayrıldı şitâb-ıla kayşer ķatına gitdi. Gelüp kayşere eyitdi: “Ey nâmdâr-ı büzürg! Ol gürg-i derrendenüñ ziyânları pâyâna irişdi. Şimdi ol bîşe ser-tâ-ser anuñ lâşe-i vücûdı ile tölmişdur. Sen daķı ʿacâyib görmek içün [...] anı temâşâ ider-iseñ revâdur. Ben ki anuñ üzerine vardum, ol ejdehâ-yı demân benüm [...] jeyledi. ʿĀķîbet cengümden bir ķançer buldı başından miyânına dek iki pâre oldu.” didi.

[46a] Kayşer anuñ güftârından hânde kılup şafâsından şolmış çihresi efrûhte oldu. Buyurdı ki gâvlar ile ʿarabalar ileteler ve serâ-perdesini şehrden taşra çıkaralar. Ol dem kayşerüñ otağını şehr öninde kurdılar bir bezmgâh ârâste itdiler. Bâde ve sâkî ve sâzendeler getürdiler. Kayşer ulular ile çıkup bârgâhında oturdu. Mîrîn'i yanına aldı kurdun gelmesine muntazır oldu. Andan soñra öküz ʿarabalarını çeküp kurd olduğu yire vardılar. Ol pîl-i jiyânı gördiler ki hançer ile başından miyânına dek bürîde olmuş taʿaccüb itdiler. Bir niçe yüz kimesne zûr ile ol lâşeyi yirden kaldurup ʿaraba içine yükletdiler. Bâr-keş cāmûslar ile ol bîşezârdan taşra çekdiler, kayşer katına yitürdiler. Halk-ı cihân ayağa kalkup aña nazar kıldılar. Her gören eyitdi: “Bu kurd degüldür belki dîv ve ejdehâdur.” Baʿdehû kayşer ki gördi, şafâsından elin eline urdu, Mîrîn'e tahsîn ü aferîn idüp hemân tûrmağı şehre vardı. Ol günde duhterini Mîrîn'e teslim eyledi. Andan her cânibe nâmeler yazup batrıklere ve sekübâlara âdemler gönderdi ki: “Mîrîn-i şîr, ol ser-efrâz-ı Rûm merz ü bûmı gürg-i derrendeden tehî eyledi.” diyüp bu haber tamâm-ı ʿâleme yayıldı. Dâstân-ı Mîrîn bu arada tamâm oldu, şimden girü Ehren-nâm bir merd ile Goştâsb'ün bir hikâyetine dağı şurûʿ olunur.

Hâl-i Goştâsb bâ-Ehren

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Zi-Mîrîn kesî bûd kehter be-sâl

Zi-gerdân-ı Rûmî ber-âverde yâl

Gevî per meniş nâm-ı ü Ehrenâ

Zi-tohm-ı bozorgân-ı rûyîn-tenâ³³²

Nesr: Üstâd eydür, ol ʿaşrda sâlde Mîrîn'den kiçirek bir kimse var idi, Rûm ser-efrâzlarınıñ arasından kendüyi izhâr itmiş idi. Ol pehlevân-ı pür-menişüñ nâmı Ehren idi, büzürgân-ı rûyîn-ten tohmnesinden idi. Bir gün kendüye eyitdi: “Ben dağı ʿacabâ Mîrîn gibi kayşer katına varsam anuñ-ıla söyleşüp sözün işitsem ve küçek kızını istesem olmaz mı? Hele evvel haber göndermek evlâdur.” diyüp kayşer katına haber gönderüp eyitdi: “Ey kayşer! Bilürsin ki biz nejad ü kâm

³³² Rum kahramanlarından ünlü, başarılı ve güçlü biri daha vardı. Mîrîn'den bir yaş daha küçüktü. Büyük kahramanlar soyundandı. Tunç tenli ve değerli biriydi. Adı da Ehren idi.

şāhibiyüz ve ben her cihet-ile Mîrîn'den ziyādeyem. Tîg ü genc ü māl-ıla andan berterem. Hālā ol senüñ yanuñda şād-kām qarār itdi. Baña dañı kûçek kızuñı virüp leşker ü efserüñi benümle tāze kılsañ revādur.” didi. Kayşer aña cevāb virüp eyitdi: “Benüm ‘ahd ü peymānumı ħod işidürsin ki kızum bir kimseyi pesend itmeyince virmezsin ve dedelerüm āyīninden geçmezsin. Ammā sen dañı **[46b]** Mîrîn gibi bir kār itmeñ gereksin, andan soñra benümle peyvend idesin. Hālā küh-ı Saqlāb’da bir ejdehā vardur ki vilāyet andan pür-bīm ü belādur. Eger ol ejdehāyı Rūm’dan eksük ider-iseñ saña dañı duñter ü genc ü merz ü büm virem. Zîrā ol ejder hem-tā-yı gürg-i şîr-i evjendür ve anuñ dem ü zehri dām-ı ehrimenddür.” didi. Ehren ol cevābı işidince yine ħaber gönderdi ki: “Fermānuñuz ile bu ārzūya göñül virdüm, ya’nî ol ejdehānuñ helākini üzerüme aldum.” didi. Andan uluları da’vet kıldı, müşāvere itdi, niçe söz söyledi, āñır eyitdi: “Gürgüñ küştesini ben gördüm ve zañmına diğķat ile nazar kıldum. Ol bir merd-i büzürgüñ şimşîri zañmıdır, yoħsa Mîrîn’üñ elinden öyle kār itmek kaçan gelür. Kayşer merdi merdden fark itmez. İmdi Mîrîn ħatına varup su’āl ideyin, baña anuñ aşlını söylesün.” Dönüp şitāb-ıla Mîrîn’ün eyvānına geldi, bir ħidmetkār ilerü varup ħaber virdi. Meger Mîrîn bir ulu maķāmda oturup niçe kibr-i kündāver ile başında bir efser-i kayşerî bu üslūb üzre ‘işret ider idi. Ehren’üñ geldüğün işidince qarşuladı; görışdiler, hāl ü ħāñır sorışdılar. Andan Ehren eyitdi: “Server, eyvānı tenhā eyle saña gizlü sözüm var.” didi. Mîrîn işāret itdi, kimse ħalmadı. Ancağ iki serverler ħaldılar. Ol dem Ehren eyitdi: “Dilāver, saña su’ālüm var ammā lāyık oldur ki toğrı söyleyesin. Hālā benüm göñlüm kayşer kızuñı ārzū itdi, aña ħaber gönderdüm. Cevāb virdi ki; fulān kühda bir ejder vardur, anı helāk itmeñ gereksin didi. Eger ol rezm-i gürgüñ ne yoldan olduğünü baña rāst söyleyesin bu yolda baña reh-nümā olursın.” didi. Mîrîn, Ehren’den bu sözi işidince beñzi bozıldı, aşlını fikr eyledi. Āñir toğru söylemegi revā gördi ve eyitdi: “Ehmen ki benümle yār ola dañı düşmenden ġam yimezin.” diyüp aña keşf-i rāz itdi ve muħkem ‘ahd ü peymān u sevgend ü eymān istedi. Ehren dañı anuñ teklîfini ħabûl itdi. Andan Mîrîn, Hîşvî’ye bir nāme yazdı, mażmūnı bu ki: “*Serverā! Ehren-i nāmdār ki kayşer nejādındandur, tîg ü genc şāhibi bir merd-i cihān-cūydur, kayşerden kız ister. Kayşer ise bir ejdehāyı Ehren’e dām eyler, kaçdı bu ki anı bî-nām eyleye. Hālā benüm ħatuma geldi, derdine dermān taleb eyledi. Ben dañı geçmiş kışşalarını aña açdum ve ol gürg ü ol rezm-dāde sūvārdan ne geldi ise dükeli aña didüm. [47a] İmdi yine ricāmuz budur ki ol dilāver benüm maşlahatımı ħûb itdügi gibi bu merdüñ dañı kārını mergûb eyleye. Eger böyle ider-ise iki kimseyi bu vilāyetde ber-murād itmiş olur.*” diyüp mektûbı tamām itdi ve mührin urup Ehren’üñ eline virdi. Ehren dañı sürüp deryā ħatına geldi. Hîşvî-i cihān-cūy anı görüp qarşu vardı. Gördi bir nāmdār-ı civān-ı ġarîbdür; aldı, mekânına getürdi, ri’āyet kıldı ve ne sebebden geldüğini şordı. Ol dañı aħvālî nağl eyledi ve Mîrîn’üñ nāmesin virdi. Hîşvî eyitdi: “Ey dilāver! N’ola baş üstine, bu gice ārām eyle ve hem müşāvere

idelüm. Yarın ol pehlevân-ı nâm-cüy gelür, bu aḥvâli aña söyleyeyin ve ben her ne dirsem sen daḥı anı söyle.” didi. Andan meclis arâste kıldı deryâ kenârına fûrûzân şem°ler dizdi, bâde vü nuḳl getürdi ve envâ°-ı ni°met çekdi, yidiler. Ba°dehû bisât-ı °ıyşa encümen oldılar, şabâḥa dek yiyüp içdiler. Çünkim seḥer yâḳût-ı zerden beyâzlık sînesini sîne-i lâciverde uladı ya°nî sipihr-i zerdfâmdan ḥurşîd-i enver °âyân olup pertevünden şeb-i lâjverd-reng maḥv oldu, ol maḥalde şahrâdan gerd-i süvâr zâhire geldi. Kenâr-ı deryâdan Ehren anı görünce Hîşvî’ye: “İşte ol nâmver-i şîr-merd geldi.” didi. Çünki Goştâsb yaklaştı, Hîşvî ile Ehren piyâde istikbâl itdiler. Goştâsb daḥı esb-i cengîden aşağı indi, şarâb ve ta°âm diledi, getürdiler. Birkaç cām içildükden soñra Hîşvî ağız açup Goştâsb’a du°â kıilup eyitdi: “Ey nâmver! Rûz u şeb kârûñ şafâ vü şâd olsun. Luṭfuñdan bu merd-i kayşer-nejâda nazar eyle. Ulu toḥmedendür, nâm u kām şâḥibidür. Kayşere dāmâd olmak murâd idinür. Âdem gönderüp küçek kızını ister. Ol daḥı dir ki fülân vâdîde olan ejdehâyı helâk ider-iseñ kayşer dāmâdı olmağa lâyıḳ olursın. Bu daḥı efkâra varur. Âḥir bir tarîḳ-ıla ḳurduñ haberini Mîrîn’den alur. Hâlâ ḥâk-i pâyüñe geldi, derdine dermân ister ve hem fi’l-ḥaḳîḳa ol ejderüñ öldüğü yir bir °azîm taḡdur ve bu aralara ḳarîbdür. Bir laṭîf maḳâmdur, mey içüp sūr u sürü[r] idecek mekândur ammâ ol ejderüñ zehrinden ol zemîn eskiyüp iḥrâḳ olmuştur. Eger ol senüñ elüñde başa yitecek olursa ser-be-ser cihânda güşâdelik olur. Belki herkes aña ta°accüb idüp saña âferîn ider. Eger Yezdân-ı pāk yâverüñ olursa ḥurşîd senüñ murâduñca ḥandân olur.” didi. **[47b]** Goştâsb bu sözleri işidince bir zamân fikre vardı, âḥir rızâ gösterdi, döndi Ehren’e eyitdi: “İmdi ey server, var bir ḥançer yapdur ki şapı ile demürinüñ uzunı sîḥ ḳadar olsun ve her cānibine mişâl-i dendân-ı mār sinānlar beste kııl ki dükelisi zehr ü ḥûn şavar (?) olsun (?). Andan bir at ve bir cebe ve bergüstüvân ve anuñ altına giyecek bir cāme-i Hinduvân getür. Andan soñra fermân-ı Yezdân-ıla varup ol ejderi başı aşağı bir dıraḥta aşayın.” didi. Ehren fi’l-hâl yirinden ṭurup gitdi, Goştâsb’uñ didükleri bi’l-cümle getürdi. Ol dem Goştâsb daḥı kenâr-ı deryâdan °azm-i şahrâ idince Hîşvî ile Ehren bile gitdiler. Kûh-ı Saḳlâ ki ejderüñ mekânıdur, ol yire yakın irdüklerinde Hîşvî barmağı-y-ıla gösterüp Ehren ile girü döndiler. Tamām gün toḡınca Goştâsb ejderüñ yataḡına vardı. Meger ejderüñ daḥı henüz güneşden arḳası kızup ḥareket idecegi maḥal idi. Ol zamânda ki başını ḳaldurdu ḳarşusunda Goştâsb’ı görünce dem urdı ve Goştâsb’ı kendü cānibine çekdi. Goştâsb iki ḳat oldu, başını eyer ḳaşına indürdi. At şuhayl urmağa başladı. Hemân el tîr ü kemāna urup ejderüñ üzerine oḳ yaḡdurdı. Ejder ḡıḡırup sürdi, Goştâsb’uñ üzerine irdi. Goştâsb gördi ḳâr müşkil oldu, hemân ḳurtulmak ḳaydına düşüp el urdı, ol °acâyib ḥançeri ejderüñ aḡzına toḡrı atdı. Ḥançer dehân-ı ejdehâya girince ol demrenler dimāḡına batdı. Acıdan ol ḳadar zehr dökdi ki süst oldu ve yiryüzini zehr ü ḥûn-ıla yudı. Ol dem dilâver-i °âlem, tîzye el şimşîr-i nîze urdı. Ejdehānuñ başına bir tîḡ çaldı, kelle ḥâk u ḥûn içinde ḡaltân oldu. Andan soñra Goştâsb yüzün

yire sürüp Hudā’ya şükür ü hamd eyledi: “Hudā, bu ejdehā ile o gürge gāliblik senüñ luṭfıdır.” didi ve andan ol yirde pederin ve birāderin yād idüp eyitdi: “Āyā pederüm ve birāderüm beni yād iderler mi yoḥsa unuttılar mı? Meger şimden girü beni düşde göreler ve ben daḥı anları görmek naşib olur mı? Ol gün olur mı ki Hudā-yı cihān baña zindegānī virüp bir kerre daḥı ol şehriyāruñ yüzün görem ve birāderüm Zerīr-i feruḥ-çihre diyem ki; ben taḥt ü tācdan sīr oldum, ne deñlü taḥt istedüm ise baḥtum kem oldı ve bunları söyledükden soñra baḥtumdan baña ne geldi söylemek olur mı?” diyüp āh ü nāle kıldı. **[48a]** Ba’dehū yüzine gözyaşın akıdarak atına bindi. Ol ḥançer-i ab-dādeyi eline alup girü döndi, Hışvī ile Ehren katına irişdi. Gördüğü bü’l-‘acebi naḥl eyledi, anlara eyitdi: “Ol ejdehā bu ḥançer-i tīz ile bī-bahā oldı. Siz şimden soñra ol ejdehā-yı büzürgden ve ol dīv-peyker gürgden bī-ḥavf u bāk olduñuz lākin benüm katumda bu cüzvīdür. Baña ulu dilāverler ile gürz-i girān cengin itmek ceng-i nehengden katı gelür. Ben buncılayın ejdehāyı çok görmiş birinüñ cenginden baş çevirmedüm.” didi. Hışvī ile Ehren bu sözi işidüp ḥayrete vardılar. Andan Ehren çok metā ve kumāş ve girān-māye atlar getürdi, şeh-zādeye ‘arza kıldı. Şeh-zāde anlarıñ cümlesine nazar kılup içinden bir tīg ile bir esb-i semend ve bir kemān ve üç dāne çübe-tīr-i ḥadeng aldı, ğayrısını Hışvī’ye viridi ve dönüp anlara eyitdi: “Zinhār kimse bundan nişān bulmasun, ya’nī benden ve gördüğüm ejdehādan ve ol gürg-i derrendeden kimse ḥaberdār olmasun.” diyüp ol yirden gitdi, Kettāyūn katına geldi. Bu cānibde Ehren gidüp öküz ‘arabası getürdi ve ejdehānuñ lāşesin yükledüp kullarına eyitdi: “Bunı kayşer katına iletüñ, leşker ulularına yitürüñ.” diyüp āḥir kendüsi öñlerine düşüp kayşer katına vardı. Rūmīler āġāh oldılar, cihān-dīde şitāb-ıla geldiler, ‘arabadan ise çekāv avāzı çerḥe çıkar ya’nī ziyāde bārından iñler ve gāvlar çekmeden ‘aciz kalmış, bu ḥāl-ile ejderi getürdiler. Her kimse ol zaḥm-ı şimşiri gördi ve ‘arabanuñ ve gāvlarıñ ḥurūşın işitdi, eyitdi: “Bu Ehrimen zaḥmıdır, şimşir ve ḥançer-i Ehren degüldür.” didi. Ol dem kayşer daḥı eyvānından sürüp şahrāya çıkdı, taḥtın kurdı, batrıḳleri, cāslikleri ve vezīrlerini da’vet kıldı. Ejderhāya nazar şaldılar, ta’accüb itdiler, Ehren’e taḥsīn eylediler. Ol gün aḥşama dek ḥalk-ı ‘ālem anı temāşā kıldı. İrtesi ḥurşīd çerḥ üzre tāc koyup rūy-ı sac zer-āb girdār oldı. Sekübā öñinde kayşer ile cihān-dīdeler encümen oldılar, duḥterini Ehren’e teslīm itdiler. Māder-i mihribānuñ destūrı ile alup qabūl itdi. Çünkü eyvān-ı kayşerden ādemler perākende oldı, kayşer-i nāmverüñ dili bu ma’nādan zinde oldı, eyitdi ki: “Bugün benüm günümdür ve āsumān-ı bülend murādumcadur ki benüm iki dāmādum gibi merdler cihānuñ ulusu ve kiçisi görmemişdür.” didi. İrtesi yine dīvān idüp buyurdi, her kişvere nāmeler yazdılar. **[48b]** Taḥt ü efser şāḥibi olanlara ādemler gönderdiler, ejdehā-yı ner ile gürg-i derrendenüñ helāk olduğı ‘ālem ḥalkına bildürdiler. Andan soñra bir gün kayşer iki dāmādını da’vet idüp eyitdi: “Dilāverler gerekdür ki yarın meydān açıla, ser-firāzān-ı Rūmlar güy ü çevgān oynayasuz temāşā idelüm, arşa-ı hünerde kemālünüzi görelüm”

didî. Anlar daḥı rāzî oldılar. Pes, irtesi meydān açıldı, ser-efrāz cem° oldılar, kayşer kaşr-ı bālāsına çıkup revzenlerini güşāde eyledi, vüzerā vü ḥükemāsı ile oturup temāşa kıldı. Bu cānibde kayşerūñ iki dāmādı sayir Rūm dilāverleri ile meydāna girdiler, gūy ü çevgān oyununa āgāz itdiler. Ol gün bir miqdār hūner gösterdiler. Kayşer pend idüp her birine ḥil°atler virdi ve buyurdi ki heftede bir iki gün gūy u çevgān oynayalar. Bu minvāl üzre Rūm bahādurları gūy u çevgān oyununa başlayup her gāh meydānda āzmāyiş iderler idi. Bir gün öte cānibde Kettāyūn Goştāsb’a eyitdi: “Ey dilāver, niçün böyle güşsa ile otursun? Niçe dek göñlüñi ğam ve endişe ile tutarsın? İştmez misin ki Rūm içinde iki ulu kimse var idi ki tāt u genc ü efser şāḥibi idiler. Birisi oldur ki; bir ejdehā-yı neri öldürdi, çok belā gördi, arka göstermedi. Birisi bir gürg-i derrendenūñ postın yırttı, dükeli Rūm yek-ser anuñ avāzesi ile tolmışdur, ḥu[ş]ūşā ki ḥālā meydān-ı kayşerde her biri neberd-azmālīk idüp āsumānı pür-gerd iderler. Sen daḥı ol yire varup temāşā it ki şāyed ki renc-i derūnuñ kemter ola.” didi. Goştāsb aña eyitdi: “Ey ḥūb-çih[r]e! Kaçan ola ki baña kayşerden dād ü mihr irişe. Seni benümle şehrden taşra eyledi. Ya şimdi beni görünce nice merdümlik ider? Ammā çünki senūñ rāy u maqşūduñ böyledür, kaçan olur ki sözüñden dönem?” didi. Andan buyurdi, bir esb-i zemīn-neverde zīn urdılar, süvār olup sürdi, meydān-ı kayşere irişdi. Bir küşede turup bir miqdār temāşā eyledi. Anlaruñ resm ü āyīnlerini gördi, ba°dehū ilerü varup birisinden bir gūy u çevgān istedi, süvārlar ortasına toğrı atdı ve at kıopardı. Pehlevānlar anuñ cünbişini görünce dest ü pāyları süst oldı. Şeh-zāde irişüp topa bir çevgān urdı. Top hevā yüzine ağıdı, daḥı kimse meydānda top görmedi. Anuñ darb-ı çevgānından top hevā yüzinde nā-bedīd oldı. Ol maḥalde Rūmīler elemelerinden zerd-rūy oldılar. Cihān pür-gulgul u güft ü gūy oldı. Kayşer ol ser-efrāza nazar kılup ve anuñ çeng ü yāl ü rikāb-ı dırāzını görünce şorup eyitdi: “Bu süvār kandanur? **[49a]** Çok ser-efrāz pehlevānlar gördüm, bu güne bir süvār işitmedüm. Da°vet idūñ tāt ki andan su°āl ideyin; kimdür, ferīşte midür yā nām-cūy ādemī midür.” didi. Varup Goştāsb’ı kayşer yanına da°vet itdiler. Bu ḥālī görünce Mīrīn ile Ehren’ūñ cānları pīç ü tāt oldı. Şeh-zāde kayşer yanına irişdi. Kayşer Goştāsb’a eyitdi: “Ey cengī süvār ve ey ser-i ser-keşān-ı kārzar! Nāmuñ nedür ve şehrūñ kandanur ve kimūñ nejadındansın?” didi. Goştāsb bu sözden aña ḥiç cevāb virmedi, ancak eyitdi: “Ol ḥ°ār-ı bīgāne merd ki şehirden kayşer anı dūr itdi. Çünki aña dāmād oldum, beni şehirden sürdi. Kimse anuñ defterinde benüm nāmum okumadı ve kayşerden Kettāyūn’a daḥı sitem irişdi, ırakdan bir merd-i ğaybī ihtiyār itdüğüçün. İşte ol merd-i bī-kes benem ve bīşe içinde ol ziyānkār gürgi ve kūh-ı büzürgde ejdehā-yı sūtürki ben öldürdüm. Anlaruñ başları benüm zaḥmum-ıla ayağa geldi. Ol kārā Hīşvī reh-nümā idi. Ḥālā gürgüñ dendānları benüm ḥānemdedür. Hem ol zaḥm-ı hançer benüm nişānumdur. Eger °itimād olunmaz-ısa kayşer-i ser-efrāz, Hīşvī’den su°āl itsün. Bu işler henüz tazedür, eski degüldür.” didi. Kayşer bu sözleri

işidüp ta^accüb itdi. Ol dem Hişvî'yi da^avet eyledi. Hişvî varup ol dendānları kûy ked-hudāsınuñ hānesinden alup kayşer huzurına getürdi ve olan ahvālî bir bir kayşere nakl eyledi. Kayşer °ö-zr-
h^h āhlık idüp Goştāsb'a eyitdi: "Ey nev-civān, ğam çekme ki şimden soñra resm-i bī-dādī gitdi. Şimdi ol girāmī Kettāyūn kandanadur? Eger beni sitemkāra okır-ısañ revādur, vākı^a saña zulm eyledüm." didi ve Mīrīn ve Ehren'e ğazab idüp eyitdi: "Gördüñüz mi hergiz söz gizlū kalmaz." didi. Andan Kettāyūn'ı da^avet kıldı, °ö-zrin diledi ve aña eyitdi: "Ey bānū! Hīç bu dilāverüñ ism ü resmini ve şehr ü nejādını şormaduñ mı? Kendü rāzını saña āşikār itmedi mi?" didi. Kettāyūn eyitdi: "Belī, şordum ammā anı toĝruluk dāmeninde görmedüm. Ya^anī toĝru söylemedi ancak nāmum Ferruḥ-zād'dur didi. Hīç baña rāzını söylemez, kendü āvāzını herkesden nihān tutar. Gümānum budur ki °ālī-nejāddan ola." didi. Kayşer efkāra düşdi. Andan çekilüp eyvān-ı kayşere vardılar. Ol gün geçdi, irtesi Goştāsb yirinden turup dīvān-ı kayşere geldi, baş kōdı. Kayşer anı görüp °izzet itdi, kürsī-i zerrīn üzre yir eyledi. Ol dem hazīnedārı da^avet idüp buyurdi hazīneden bir kemer ve bir engüşteri, bir nāmver efser-i kayşeri getürdi. Kayşer tācı öpüp anuñ başına kōdı [49b] ve kār-ı güzeşteden çok yād eyledi, °ö-zr-
h^h āhlık itdi. Ba^adehū dönüp dīvānında olan ululara ve cümle bernā vū pīre eyitdi: "Şimden girü cümleñüz Ferruḥ-zād'a fermān-ber oluñ, anuñ kirdār u güftārından taşra olmañ." didi. Ol dem cümlesi kalkup Goştāsb öninde baş kōdılar. Şeh-zāde dīvān-ı kayşerde ser-efrāz olup pāy-ı taḥtāda qarār eyledi. Cihān-pehlevanlık menşūrı anuñ nāmına yazıldı. Bu ahvālden her kişverüñ pādīşāhları ve nāmdār mihterleri āġāh oldılar. Bu hāl üzre bir niçe gün geçdi.

Üstād eydür, Hazar-nām bir şehr var idi, kayşere yakın idi. Ol şehr ḥalkından kayşerüñ günü karañu idi ve ol vilāyetüñ şāhına İlyās dirler idi. Mihrās-nām bir cihān-dīdenüñ oĝlı idi. Kayşer, İlyās'a bir nāme yazdı, vāfir taⁿ u tehdīd eyleyüp eyitdi: "*Niçe dek Hazar vilāyetini yaluñuz başuñ-ıla taşarruf idersin? Şimden girü rüz-ı āsāyış başa yitdi. Eger bāc u ḥarāc gönderür-iseñ ve ululardan bir niçe kimseleri rehn gönderür-iseñ hōş ve eger muḥālefet ider-iseñ Ferruḥ-zād pīl-i mest gibi gelür, rüy-ı kişverüñi pest ider.*" dedi. Nāme İlyās'a vāşıl olıcaḳ okıyup böyle cevāb virdi ki: "*Bu kadar hüner ser-be-ser Rūm içinde yoĝ-ıdı. Ben Rūm'dan bāc u ḥarāc istemez-isem siz ol merz ü būmdan şād oluñ. Yoḥsa bir yekke-süvāra tā bu deñlü göñül tutmaḳ, sizüñ katuñuzda emān bulan kimseye bu kadar istinād itmek çoḳdur. Böyle bilüñ ki yaluñuz bir ādem eger kūh-ı āhen olur-ısa yine esīr-i dām-ı Ehrimend'dür. İmdi kayşer, sen anı bu ceng ile rencīde eyleme. Ben sözi uzatmaḳsuz kōmazam. Hemān epsem ol ve yāḥūd Rūm'uñ ḥarācın gönder.*" didi. İlyās'la kayşerüñ ḥuşūmeti ḥaberi, Mīrīn ile Ehren'e irişdi. Mīrīn, kayşere ḥaber gönderdi eyitdi: "*Bu ejdehā degüldür ki dāma gele ve gürg degüldür ki bī-cān u pīçān ola. İlyās ol kimsedür ki cengde ḥışm eylese cihān-cüylaruñ gözine kan getürür. Hele göresin ol yanuñda*

ser-efrāz geçinen, merd-i deşt-i neberdde andan niçe rû-gerdân olur.” Bu haber kayşere irince ğamnāk oldu, beñzi bozıldı, döndi Ferruḥ-zād’a eyitdi: “Server, egerçi pür-māye ve şāh-ı Rûm’a mānend-i pīrāyesin ammā şöyle bil ki İlyās daḥı şīr-i evjendür ve esb-i efken ü pīl-i rüyīn-tendür. Eger anuñ cengine ḳudretüñ var ise söyle ve eger anuñ cengine pāydār olamazsañ anı daḥı beyān eyle ki anuñ içün bir ḥūb tedārük göreyin tā ki eyülik ile anı yoldan girü döndüreyin.” didi. Goştāsb eyitdi: “Bu cüst ü cūy ve bu ḳadar güft ü gūy niçündür? Çünki ben atumı ḥāk üzre dikem [50a] merz-i Ḥazar’dan hīç bāk tutmazın. Çünki merz-i Ḥazar’dan leşker gele sen benüm nıgehbānum ol, yalūñuz bir başum ile ve Ḥudāvend-i yektānuñ virdügi zūr ile ben ki sipāhı yiründen ḳalduram, ne İlyās’ı ve ne anuñ sipāh u taḥt ü külāhını ḳoyam, kemer-bendini tutam ve eyer arkasından götürem, şehāba yetürem, andan zemīne uram.” didi. İrtesi çünki afitāb-ı ʿālem-tāb ʿāleme pertev şaldı, Ḥazar cānibinden nāy ü serġīn şadāsı gelüp gerd-i sipāh ḥūrşīde irdi. Ḳayşer-i ser-efrāz, Goştāsb’a eyitdi: “Ḥālā gizlüyi gizlenmişden cüdā eyleye. Yaʿnī sen bir gizlü merdsin ve sende gizlü olan hüneri ʿayān eyle.” didi. Andan buyurdi, otaġ-ı kayşeri şahrāya ḳıḳardılar, sipāh-ı Rûm cenge āmāde oldılar. Öte cānibden İlyās daḥı Ḥazar leşkeri ile irişdi, ol dem ḳondılar. Meger bunlar geldükde Goştāsb elinde bir gürz-i gāvsār ile ser-i kūhsārda тұrup temāşā ider idi. İlyās bunu görince mehābetinden vücūdına lerze düşdi, yāl ü bāl ve çengāl ü kūpālından bildi ki; ol merd-i hünerver, yaʿnī güzīde-i dāmād-ı kayşer, Ferruḥ-zād-nām dilāver budur. Hemān anuñ ḳatına bir süvār gönderdi ki rāy-ı bārīk ile aldaya. Ol süvār Goştāsb’uñ ḳatına gelüp eyitdi: “Ey ser-firāz! Ḳayşerden bunuñ gibi ümīdvār olma. Andan saña ḳoklık fāyide yokdur. İki şaf ortasından bir cānibe meyl eyle ki; İlyās bir şīrdür ki rûz-ı neberdde ādemüñ gözine gerdden tīzrek gelür. Eger hediye ister-iseñ anuñ daḥı māl ü genci vardur, nesne içün elüñi rence sürme. Cihāndan bir bölügin ihtiyār eyle.” didi. Goştāsb aña eyitdi: “Bu şovuk sözdür, sözler endāzeden taşra geçdi. Evvel bu daʿvāya sen mübāşeret itdüñ, ḥālā kendü sözüñden ne tīz döndüñ. Şimdi söz söylemeñ işe gelmez, hemān lāzım olacaḳ cengdür.” didi. Ol süvār bu sözleri işidine yel gibi girü dönüp İlyās’a geldi ve işitdūgi cevābları söyledi. Ol gün aḥşam oldu. İrtesi her cānibden nāy u kūş şadāsı zāhir olup iki taraḑdan çekāçek ḳalkdı. Ḳayşer yirinden тұrup süvār oldu, ḳalbgāh-ı leşkerde ḳarār eyledi. İki dāmādını leşkerüñ çevresinde ḳodı ve meymenede ḳayş oġlı Saḳīl тұrdı, meyserede kūş u pīl ile bir dilāver daḥı тұrdı. İki bölük sipāhdan diḥādih geldi. Ol dem Goştāsb at sürüp şaf öñine geçdi, cevelān eyledi. İlyās daḥı at sürdi, meydāna geldi. Çünki Goştāsb İlyās’ı gördi, eyitdi: “Şimdi hünerlerüñüz gizlü gerekmez.” [50b] Andan ikisi daḥı at ḳoparup biribirlerine nīzeler ḥavāle itdiler. ʿĀḳıbet Goştāsb İlyās’uñ cevşenine bir nīze urdı, mest gibi atından zemīne bıraḳdı. Andan kendüsi at üzerinden el uzadup İlyās’uñ eline yapışup yirden ḳaldurdi ve süvārlar ortasında çeke çeke kayşer öñine getürdi. [Minyatür] Rūmīler ol ḥālī görüp taʿaccüb itdiler. Çünki Goştāsb İlyās’ı

ķayşere teslīm itdi, kendüsi yine dönüp düşmen leşkerine kılıç urdı, bir ān içinde tār-mār eyledi. Ķayşer şād olup Goştāsb-ı dilrūñ ser ü çeşmini būs eyledi. Ol yirden şādılık ile dönüp şehre geldiler. [51a] Ķayşer, Goştāsb’a riāyet ü iltifāt idüp ‘izzet ü raġbetini ziyāde eyledi ve kendüsi dađı başına pādişāhlık külāhını koyup her cānibe ħūkm ü fermānını revān eyledi. Dükeli Rūm’uñ uluları ķayşerūñ bu gūne manşūr u muzaffer olduġın işidicek hediye vū nişār ile ol şehriyāruñ ayaġına yüz ķodılar.

Goftār-ı Ķayşer bā-Goştāsb ve Resūl Firistāden be-Īrān u Bāġ Ĥāsten

[Fe‘ūlün / Fe‘ūlün / Fe‘ūlün / Fe‘ūl]

Çonīn nīz be-gozeşt çendī sipihr

Be-dil derhemī dāşt ne-n’ mūd mihr

Be-Goştāsb goft ān zemān-şehr-cūy

Ki ez-to şodem zīn-cihān behr-cūy³³³

Neşr: Üstād eydür, felek bu tavr üzre bir niçe zamān dađı devr eyledi, derūnında derhemlik tutup mihr göstermedi, ya‘nī yine Goştāsb’uñ bu kadar ġurbeti ve bu kadar hüneri netīce virmedi. Zīrā anuñ maķsūdı taġtgāh-ı Īrān idi. Rūm’da olan kūşışden aña ol zamāneden behre irmedi. Egerçi zāhirā ķayşer yanında ‘izzet ü ihtirāmı var idi, ammā derūnı pūr-ālām ü efkār idi. Tā kim ġurbet ü meşakķat kemāle irüp derd ü miġnetūñ zevāli yakın irdi, kām-ı dili ħuşūle ķarīb olup kevkeb-i baġtı sa‘ādete yüz tutacak zamānlar geldi. Ammā arada ħāyil olan ednā bahāne idi. Bir ġün ķayşer Goştāsb-ı nāmdāra eyitdi: “Ey dilāver! Egerçi senūñ devletūñde düşmene ġālib olup kişver-i Rūm’uñ ser-keşlerini ķabza-ı ħūkūmete aldum ammā şimdi ħātıruma bir nesne geldi; dilerem ki anı dađı zūhūra getürem, anı saña beyān ideyin, sözümü ġuş idüp ‘aķıl-ıla fīkr eyle, ġör ma‘ķūl mıdur. Ĥālā ben dilerem ki Īrān’a bir ilçi gönderem, varup Lohrāsb’a diye ki; cihānuñ nişfını yaluñuz sen tutarsın ve mülk-i Īrān’uñ māl ü gencini taşarruf idersin. Eger kendü vilāyetūñden bāġ göndermeyesin artuķ māye-i ħürmetūñi ġöremezsın. Rūm’dan ancılayın sipāh gönderem ki na‘l-i esbāndan merz ü būmdan ġörinmeye. İşte, maķşūdum

³³³ Felek bu şekilde bir süre daha döndü. Dostluk göstermedi, içinde karışıklık vardı. O zamanın ülkeler fatihi Goştāsb’a "bu dünyadan senin sayende payımı aldım" dedi. (y.ç.)

budur.” didi. Goştāsb eyitdi: “Şāhā, rāy senüñdür. Zamāne zīr-i kefi pāyūñdadur.” Andan kayşer bu kāra mübāşeret idüp Kālūs-nām bir nāmver var idi, hıredmend ü dāniş ü rāy u kām şāhibi idi, ol nāmđār ol hıredmendi da’vet eyledi, aña eyitdi: “Yüri bu aradan şehriyār kıtına iriş ve aña di ki; eger bāj-ı Īrān’ı viresin ve fermānuma meyl idüp boyun egesin seni Īrān’da tāt u tahtuñ ile kıoyam, rencide itmeyem, cihāndār u pīrüz-baht olasın. Yoħsa sipāh-ı girānum deşt-i Rūm’da bī-girāndur, vaktüñe hāzır ol ki Ferrūh-zād’ı anlara bīş-rev idüp gönderem. Dükeli şehir ü vilāyetüñi vīrān idüp Īrān’dan şimşīr-i tīz ile nīrān zāhir eyleyem” diyüp gönderdi. Fürüstāde bād-ı şarşar gibi Lohrāsb kıtına irdi. **[51b]** Dīvān-hāne kıapusına gelüp ilçiligini bildürdi. İçerü girüp Lohrāsb’a ‘arz itdiler. Çünkü Lohrāsb işitdi, henüz dīvāna çıkmamış idi, taşra kııkup taht-ı ‘ac üzre kıārār itdi. Tā dil-ārāsını başına kıodı, büzürgān-ı Īrān dükeli zīr-i tahtda kıārār itdiler. Lohrāsb buyurdı perdeyi kıaldurdılar, ilçiyi şāh nazarına getürdiler. Çünkü taht öñine geldi du‘ā idüp baş kıodı, yir öpdı. Yir gösterdiler, geçüp oturdı. Andan kayşerüñ cevāblarını söyledi. Lohrāsb işidüp fikre vardı, ilçiyeyitdi: “Hele bu gice kıārār idüñ, yine cevāb virelüm.” didi. Andan buyurdı, bir ‘ālī sarāy döşediler. İlçiyi anda gönderdi, envā‘-i ni‘met ü dürlü esbāb-ı ‘işret ırsāl itdi. İlçiyey ol mertebe ‘ızzet kııldı ki güyiyā ceng cevābın işitmedi. Çünkü aħşam irişdi, Lohrāsb endişeyü efkār ile göz yummadı. Tā şabāh oldı, gün toğdı Lohrāsb, Zerīr’e buyurdı; varup ilçiyey dīvāna getürdi. Yine bī-hād ni‘met çekdi, ba‘dehū bezm ārāste kııldılar. Ol gün dahı ilçiyey icāzet virmedi. Çünkü gice oldı, Lohrāsb Kālūs’ı eyvānına getürdi. Bīgāneden ortalığı tenhā kııldılar. Lohrāsb aña eyitdi: “Ey pūr-hıred! Saña su‘ālüm vardır ammā toğrı cevāb vir. Eger dānā vü kāmıl iseñ egrilik ihtiyār itme. Şimdiyey dek Rūm içinde bu hūnerler yoğ-ıdı. Kayşer, şāhlar öñinde zebūn idi. Hālā ol her kışvere bāj-h‘āh gönderüp pūr-māyelerden vilāyet ü bāc u harāc aldı ve İlyās gibi bir şāh ki merz-i Hāzar’da ferr ü kıuvvet ile yād olınur idi, anı kıutup ele getüre. Bu kıatı kār-ı bü‘l-‘acebdür, kıayşer elinden gelecek iş degüldür. Bunuñ aşlı nedür?” didi. İlçey du‘ā kıılıp eyitdi: “Ey şāh-ı cihān! Ben merz-i Hāzar’da bāj-h‘āh idüm çok yire ilçilige vardum. Kımse benden lıf-ıla böyle bir su‘āl itmedi ve lākin cenābuñ baña niçey ri‘āyet idüp maħcūb eyledi, lāyık degüldür ki huzūr-ı şerīfñde düşüğ ihtiyār olına. Hālā kıayşer kıtına bir süvār geldi ki bīşelerden şīr-i ner şikār ider ve ceng güninde merdlere hānde eyler ve bezm-i eyyāmında cām-ı şafā kıutmağda Cemşīdlere baş egdürür, bezm ü rezmdy ve rüz-ı şikārda çeşm-i cihān-bīn ancılayın süvār görmış degüldür. Ol dilāvere kıayşer duħter-i pūr-māyesin virdi ki efserinden ‘azīz idi. Rūm içinde bir gürg-i derrende var idi ki vücūdı niçey pīl kıadar idi. Üzerinden yıldız geçmege kıādir degül idi. Anı helāk eyledi ve andan mā‘adā bir ejder öldürdi.” diyüp Goştāsb’uñ erliklerini ‘ale’t-tafşīl nakl eyledi. Lohrāsb aña eyitdi: **[52a]** “Ey rāst-güy! Ol merd-i perhāş-cüy kıime beñzer?” Böyle cevāb virdi ki: “Bādī-i nazarda, şüretde görseñ Zerīr’dür dirsın. Bālā vü reftārda Zerīr’den fark olınmaz.” didi. Lohrāsb

bu sözi işidine çihresin güşāde kıldı. Ol merd-i Rūmī'ye mihr ü iltifāt itdi ve bī-nihāyet kul ve cāriye ve niçe bedre altun virdi ve eyitdi: “İmdi kayşere söyle, ben sipāh-ı ceng-cūy ile üzerine varuram.” didi ve ilçiyi gönderdi. Ammā Lohrāsb endişede kaldı. Āhır buyurdi, Zerīr'i da'vet kıldılar. Geldi aña eyitdi: “Bu senün biraderündür, ğayrı degüldür. Bu ma'nāya şitāb eyle tırma. Eger eglenür-iseñ kār tebāh olur. Hemān taht-ı bālā ve keş-i zerrīn ü tāt-ı muraşsa' vü direfş-i kāviyānī ilet, ben bu pādīşāhlığı aña virürem. Sen bundan yūri tā Haleb'e var ammā leşkere cengden ğayrı söyleme, ya'nī cenge giderüz di ki anlar bu rāzı tā vāki' olmayınca bilmesünler.” didi. Zerīr-i sipehbed Lohrāsb'a eyitdi: “Bu rāz çokdan ‘āyān oldı. Eger tahkīk birāderüm Goştāsb ise bī-minnet fermānda mihterdür ve her kim mihter ise aña kīhterdür.” didi. Andan Zerīr gitmek tedārūkin gördi. Kāvus ve Gūderz-i Guşvādegān'ın nebīreleri ve büzürgān u azādegān u tohm-ı Zeresb'den dağı kimler var ise meşelā Bihrām-ı şīr-evjen ve Rīvnīz gibi mihterler çatal at ile yola çıkdılar. Yanar āteş gibi gitdiler, tā Haleb ser-ħaddine varınca diñlenmediler. Haleb şahrāsına ki geldiler direfş-i hūmāyūnı efrahte kılup serā-perde ve ğaymeler kurdılar. Zerīr-i sipehbed sipāhı ol yirde koyup Behrām-ı gerden-keş ile kendüsi sürdi. Gūyīyā haber iletici kimselerdür, bu şūret ile gitdiler. Çünkü dergāh-ı kayşerün yakınına irişdiler, kayşerün kapucı başısı anları görünce kapunun perde-i dībāsın çeküp içerü kayşer yanına girdi, gördüğünü söyledi. Kayşer ol sözi işidine yol virdi. Goştāsb anların gelmesinden şād oldı. Meger kayşer, Kālūs ile ve Goştāsb ile bir kaşır içinde oturlar idi. Zerīr içerü girüp baş kodı, du'ā kıldı ve kūşe-i çeşm-ile Goştāsb'a nazar kıldı, birāderini görüp şād oldı. Ammā artuk muqayyed olmadı ve āşinālīk itmedi. Andan kayşer, Zerīr'i taht üzerine aldı, ri'āyet kıldı. Zerīr dağı tekrār kayşere du'ā idüp ‘özr-ı ğāhlīk itdi ve dükeli Rūm ser-efrāzlarının birer birer hāl ü ğātırların şordı, Goştāsb'a iltifāt itmedi. Kayşer aña eyitdi: “Niçün Ferruħ-zād'ın hālīn şormazsın? Yoħsa gönlünde aña maħabbetün yok mıdır?” didi. Zerīr-i Ferruħ kayşere kināye idüp [52b] eyitdi: “Bu bende kullıktan uşandı, dergāh-ı şāhdan kaçarak bunda geldi. Hālā mertebe bulmuş.” didi. Goştāsb bu sözi işitdi, hīç cevāb virmedi ve Īrān yādına gelüp derūnı āh itdi. Kayşer ol civāndan bu sözi işidine cānı pūr-endīşe oldı, eyitdi: “Şāyed ki anların sözi rāst ola, hele niye ğayrı söz açıldı?” Zerīr kayşere Lohrāsb'dan ğaber virdi, eyitdi: “Pederüm eydür ki; eger kayşer dād-girdārdan döner-ise bundan soñra ben bi'l-küllīye Īrān'dan göçüp Rūm'ı tahtgāh idinürem ve Īrān'da çok kimse kōmam.” didi ve dağı eyitdi: “Kayşer şöyle bilsün ki; ne Īrān Ħazar mülkine beñzer, ne ben İlyās'a beñzerem. Hemān ulular arasında ser-keşlūk itmesün diyü buyurmuşdur.” didi. Kayşer Zerīr'e böyle cevāb virdi ki: “Ben ceng için her cānibe ādemler gönderüp uluları da'vet itdüm ve sipāh cem' itmekdeyem. Sen hālā ilçisin girü dön, var ğaber vir ve cāy-ı neberdi ta'yīn itdükde yine sizi āġāh iderüz.” didi. Zerīr kayşerden bu cevābı işidine yirinden kalkup taşra geldi, leşkere irdi. Zerīr gidince kayşer Goştāsb'a

eyitdi: “İlçi saña nükte eyledi, niçün cevāb virmedün ve haberün niçün gizlū qaldı?” didi. Goştāsb eyitdi: “Şāhum, ben aña cevāb virmekden ‘aciz degülem lākin bu maḥalde söz söylemegi şāh tūrurken kendüme revā görmedüm. Vāqı‘ā ben bir zamān şāh-ı Īrān’uñ yanında idüm. Dükeli şāhuñ leşkeri ve ol encümen benüm hünelerümden āgāhlardur. Hemān ol yegdür ki ben anlaruñ cānibine varam, cevāb virem ve sözleri nedür işidem ve anlardan dükeli senüñ kāmūñı taḥşıl idüp nāmūñı cihānda dūr-efşān eyleyem.” didi. Kayşer aña eyitdi: “Sen yeg bilürsin ve bu ārzūlara kādırsın.” didi. Andan Goştāsb yirinden tūrurup raḥşına süvār oldı, Zerīr’uñ konduğı yire geldi. Çünkü leşker Goştāsb’ı gördiler, dükeli piyāde anuñ öñine geldiler ve ayağına baş qodılar. Andan şoñra Zerīr geldi, qarındaşınuñ elin tıtdı ve der-āgūş itdi. Getürüp bārgāha götürdi, ḥāl ü ḥātırın şordı. Ulular ile taḥt üzerinde geçüp oturdılar. Büzürgān-ı Īrān ve kündāverān maḥāmlarında qarār itdiler. Zerīr-i ḥuceste Goştāsb’a eyitdi ki: “Dükeli yıllarda tāc u taḥt-ıla cüft olasıñ. Eger pederün pīr oldı ise sen nev-civānsın. Dīdār-ı pīrāndan niçün kesilürsin? Pīrlikde anuñ taḥtı ḥandān olmışdur ki perestende-i pāk-i Yezdān olmışdur ve ḥālā tāc u taḥtını senüñ qatuña gönderdi. Eger şimden girü dilüñde renc tıtmazsañ lāyıqdur.” [53a] diyüp ol tāc-ı pūr-māyeyi ve taḥt-ı ‘acı getürüp naḥarında qodı. Çünkü Goştāsb pederinüñ taḥtını gördi şād oldı ve üzerinde geçüp qarār eyledi ve tācı başına geydi. Ol dem ulular ayağa qalkup nebīre-i Kāvus ve Gūderziyān’uñ güzīdeleri Behrām ve Sāve ve Rīvnīz gibi dilāverler Goştāsb’a āferīn itdiler ve anı şehriyār-ı zemīn okudılar, öñinde baş qodılar. Goştāsb ol murāda vāşıl olınca qayşere ḥaber gönderdi. Eyitdi ki: “Īrān’dan dükeli murāduñ ḥāşıl oldı. Zerīr ve sipāh saña muntazırlardur ki sen yalūñuz bu bezmgāha gelesin, cümlesi senüñle ‘ahd ü peymān ideler ve cānlarını senüñ maḥabbetüñe rehn vireler. Eger zaḥmet olmazsa bu şāhrāya ḥıram idesin ki kār-ı zamāne senüñ murāduñ üzre oldı.” didi. Fürüstāde çün qayşer qatına irişdi, qayşer bu ḥaberi işidüp şordı. Ol dilīrān u şīrānuñ qatına irdi, Goştāsb’ı taḥt-ı ‘ac üzre başında tāc-ıla görince ḥayrete vardı. Goştāsb anı görüp ayağa qalkdı, cümle ulular bile qalkdılar. Goştāsb gelüp qayşeri der-āgūş eyledi, qayşer bildi ki Goştāsb oldur, fürüzende-i tāc-ı Lohrāsb oldur, firāvān sitāyiş idüp öñinde baş qodı ve itdügi işlere ‘özr-ḥ’ āhlıq itdi. Goştāsb daḥı cümlesinden geçdi, qayşere ‘izzet ü ikrām eyledi. Andan şoñra eyitdi: “Ey qayşer! Ol beni ihtiyār iden bānū-yı ḡamkārımı baña gönder ki ol firāvān renc ü derd çekdi.” didi. Qayşer ḥicāb-ıla ol yirden gitdi, Kettāyūn cānibine māl ü genc ve bir efser-i yāḡūt ve beş dāne elmās-ı ter gönderdi ve biñ dāne Rūmī perestār u ḡulām ve bir tavḡ-ı pūr-gevher-i şāhvār ve dībā-yı Rūmīden beş deve yüki gönderdi ve bir feylesūf nıgehbān-ı genc ta‘yīn idüp silāḥ u direm virdi ve biñ ādem ve biñ nāmdār ta‘yīn itdi, varup Kettāyun’ı bu ‘izzet ü ihtirām-ıla Goştāsb Şāh qatına iletdiler. Kettāyūn ki Şāh’a vāşıl oldı, şadā-yı kūs u avāz-ı nefīr cihānı tıtdı. Ol yirden sipāh-ı Īrān cānibine müteveccih oldılar. Gerd-i esbāndan hevā pinḥān oldı. Qayşer iki menzil yir bile gitdi,

andan Goştāsb anuñ ‘inānın çevirdi, ya‘nī yoldan döndürdi. Kayşer andan ‘ahd ü emān istedi. Goştāsb daḥı yemīn itdi ki: “Mādām ki zinde olam, Rūm’uñ ḥarācın istemeyem ki ben bu merz ü būmdan şādam.” didi. Kayşer daḥı dönüp geldi. Goştāsb eglenmeyüp sürdi, Īrān’a irişdi. Çünkü Lohrāsb Zerīr’uñ geldügin işitdi ve birāderi Goştāsb bile idügin bildi, dükeli mihterān ile ve kündāverān u büzürgān-ı Īrān’la [53b] istikbāle çıkdı. Çünkü oḡlunu gördi, der-āḡuş itdi. Tīzye Goştāsb atdan indi, pederine du‘ā idüp ic‘tizār gösterdi. Yoldan çünkü eyvān-ı şāhīye gitdiler, ḥūrşīd ü meh gibi burc-ı māhīye gitdiler. Goştāsb eyitdi: “Ey peder! Bu işleri benden bilme ki cihān-āferīnūñ rāyı bu idi.” didi. Andan Lohrāsb təcīnı başından çıkarup öpdı ve oḡlunuñ başına kōdı ve anuñ pādīşāhlığına āferīn idüp taḥta çıkardı ve du‘ā idüp eyitdi: “Ser-encāmuñ nīk ü rūz-ı rūşen düşmenüñe tārīk olsun.” didi. İşte Goştāsb ser-ā-ser Īrān mülkine pādīşāh oldı.

Bu maḥalde bir dāstān zıkr olunur. Naḳl iderler ki bir gice Firdevsī vāḳı‘asında görür ki elinde bir cām-ı mey tutup turur. Ol demde Daḳīḳī-i şā‘ir bir gūşeden zāhir oldı ve Firdevsī’ye ḥitāb idüp didi ki: “Bu elüñdeki cāmı içme illā Kāvus-ı Key āyīni üzre nūş eyle. Zīrā sen bir şāhuñ vaşfını ihtiyār itdüñ ki tēc u taḥt u şimşīr ü baḥt anuñ-ıla iftiḥār ider. Ya‘nī sulṭān Maḥmūd ki şehir ü vilāyet tutucıdır, herkese andan behre-i şādī irmişdür ve ol şāhuñ cülūsı nev-rūzından seksen beş yıla dek derd ü renc eksilüp cihān genc-ile ṭolsa gerekdür. Andan soñra Çīn’e sipāh götürüp dükeli ulular aña yol açalar, kimse aña dürüş söylemek olmaya, cümle taḥt-ı şāhānı muştına getüre ve sen ki bu Şeh-nāme’ye iḳdām itdüñ, ḥālā her ne diledüñ ise bulduñ ammā bundan evvel ben daḥı söz söylemiş idüm. Eger bulursañ baḥillük eyleme, anı kitābuña maḥalli geldükde ilḥāḳ eyle. Goştāsb ve Lohrāsb ḥaḳḳında biñ beyit söyledükde rūz-ı kām başa yitdi, ‘ömrüm āḥire irdi. İmdi sen ol ebyātı bulursañ maḥallinde īrād eyle benüm de biñ beytüm senüñ kitābuñda bulınsun. Eger bu nāme şehin-şāh ḳatına irişe, benüm revānum ḥāḳden māha irişe.” didi. Firdevsī ḥ’ ābdan bīdār oldı, vāḳı‘ā Daḳīḳī’nüñ ol biñ beytini tecessūs ü tefeḥḥüş idüp buldı, şaḳladı, tā kim bu maḥalde īrād eyledi. Şimden girü Goştāsb’uñ pādīşāh olduğdan soñra ne ḳadar dāstānı var ise Daḳīḳī’nüñ ebyātından naḳl olunur, tā biñ beyt tamām olınca. Andan soñra yine söz Firdevsī-i rūşen-beyānuñdur.

Aḡāz-ı Dāstān ez-Goftār-ı Ebū Maṣṣūr Daḳīḳī-i Şā‘ir

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Çu Goştāsb-rā dād Lohrāsb taḥt

Furūd āmed ez-taht u ber-best raht

Be-Belh-i gozīn şod bedān Nev-bahār

Ki Yezdān-perestān bedān rūzgār

Mer-ān cāy-rā dāştendī cihān

Çu mer-Mekke tazīyān-ı ān zemān

Ber-ān hāne şod şāh-ı Yezdān-perest

Furūd āmed ancā vu heykel be-dest

Be-best ez-der-i āferīn-hāne-rā

Neheşt ender-ān hāne bīgāne-rā³³⁴

[54a] Üstād-ı pīşīn, nāzīm-ı sihr-āferīn, fenn-i süheinde māhir, ya°nī Daķīķī-i şā°ir eydür; çünkü Lohrāsb tahtını Goştāsb’a virdi, kendüsi tahtdan aşağı inüp rahtını bağladı, ol Nev-bahār’da Belh-i güzīne gitdi ki ol diyāruñ halkı Yezdān-perestler idi ve ol yiri cihān halkı ‘Arablar’uñ Mekke’si gibi mu°teber tutarlar idi ve anda bir deyr var idi, her yirde terk-i dünyā idüp zühd ü şalāh yolın tutan kişiler Belh’e gelüp ol deyrde mücāvır olup ‘ibādet iderler idi. Lohrāsb Şāh çünkü dünyā şafāsından el çekdi, şāhlık libāsın çıkarup dervīşlik palāsın geydi. Ol deyrde oturup şıdķ-ıla ma°būdına yüz tutdı. Otuz yıl miķdārı ol maķāmda ayağ üzre turup ‘ibādete meşgūl oldı. Ammā anlar güneşe tıparlar idi, Cemşīd’uñ tarīķin tutarlar idi ve anuñ erkānın gözedürler idi. Çünkü Goştāsb Şāh devlet ü baht-ıla atasınuñ tahtında qarār eyledi, eyitdi: “Çün Haķ te°ālā bu ‘izzet ve bu salţanatı baña rüzī kıldı, gerekdür ki ben daķı ‘ibādetümi tã°atümi arturam, şāhlık erkānın yirine getürem, eyüler ile hōş zindegānī idüp yaramazları dīn-i haķķa yitürem.” diyüp

³³⁴ Lohrāsp tahtını Goştāsb’a bırakınca, kendisi tahttan indi ve yükünü tuttu. Sonra da Belh şehrindeki Nevbahar Ateşkedesi’ne gitti. O zamanlar Yezdān’a inananlar, o tapınağa şimdi Arapların Mekke’ye verdikleri kadar önem verirlerdi. Yezdān’a tapan o ulu hükümar o tapınağa gitti ve orada bir tapınak yaptırdı. Sonra da o ibadet evinin kapısını kilitletti ve hiç kimsenin içeri girmesine izin vermedi.

şol vech-ile ‘adl ü dād gösterdi ki kurd koyun ile hem-nişin oldı ve halk anuñ sāyesinde rāhat u emīn oldı. Bundan soñra Goştāsb Şāh’uñ kayşer-i Rūm kıızı Nāhīd’den ki şāh aña Kettāyūn dir idi, iki oğlu oldı. Hūsn ü cemālde mihr ü māha beñzerler idi. Birinüñ adına İsfendiyār-ı rüyīn-ten dirler idi. Bahādurlıqda ve kuvvetde mānendi yoğ-ıdı. Birine Beşūten dirler idi, ol dağı dilāver pehlevān idi. Çünkü Goştāsb Şāh ‘adālet ü siyāset eyledi, ‘ālem halkını kendüye müsahhar kıldı. Her iqlimüñ şāhları aña mūtī olup harāc virdiler. Meger Tūrān sultānı Ercāsb Şāh ki ulu pādīşāh idi, karşusunda ayağın turan bahādurlaruñ her biri bir dīve beñzer idi, Goştāsb Şāh’dan ol harāc ister idi. Goştāsb’ı hīç gözine göstermez idi ve kimsenüñ pendini qabūl itmez idi. Bu hāl üzre niçe zamān geçdi. Meger bir gün Goştāsb Şāh’uñ kaşrı içinden bir kökleri çok, budakları firāvān bir nihāl-i devlet belürdi ki yaprakları pend ü naşīhat ü mīvesi ‘aql ü ma‘rifet idi. Ol ağacuñ mīvesinden bin hayāt-ı cāvidānī bulur idi. Ya‘nī bir huceste-mağdem pīr-i nūrānī-sirişt aşikār oldı. Anuñ adına Zerdhūst dirler idi. Sözde ve ma‘rifetde şol kadar kemālī var idi ki **[54b]** şeytānı kendüye muhibb idinmiş idi. İblīs anuñ işlerine taḥsīn itmiş idi. Ol pīr şāh-ı cihānuñ katına geldi, eyitdi ki: “Ben peygamberem, cennetden gelürem. Beni Hāk te‘ālā gönderdi tā ki saña dīn gösterem ve cehl-i zulmetden reh-i rāsta çıkaram. İmdi ey şehriyār, Hūdā-yı cihān-aferīnūñ fermānı şöyledür ki; benüm sözümi tutasın ve naşīhatümi işidesin, ben ne dirsem anuñ-ıla ‘amel idesin. Hāk te‘ālā saña şöyle buyurdi ki; işbu āsumāna ve zemīne nazar itsün, görsün hāk ü ābsuz vücūda gelmişdür ve hūb bünyād olınmışdur. Bilsün ki buncılayın kār hemān benüm elümden gelür, benden gayrı kimse anı itmege qādir degüldür. Yiri ve göği halk eyleyen Allāh benem. Aya ve güneşe nūrı ben virürem. Cemīr kāyināt, dükeli maḥlūqāt benüm hūkmümdedür. Pes ‘ibādeti ve t‘āti baña itmek gerek ve ‘ālemüñ tañrısı beni bilmek gerek. Güneş nedür ki aña tañrı diyü taparsız, gice ve gündüz aña ‘ibādet idersiz. Ay ve gün benüm hūkmümdedür, ‘ibādet itmeklige lāyık benem.” didi. Andan eyitdi: “Senüñ içün uçmağdan micmer ile āteş getürdüm. Gerekdür ki anı kıble idünüp Allāh’ı bir bilesin. Şimden soñra ‘ibādeti aña kılasın ve erkān-ı dīn ü āyīn-i ‘ibādeti benden öğrenesin. Ol bātıl dīnden çıkup bu hāk dīne giresin ve ben ne dir isem anı işleyesin.” diyüp bu maḥūle şāha çok naşīhatler itdi. Şāh anuñ sözlerine i‘timād idüp cevāblarını hāk bilüp evvelki yolunı qodı. Anuñ dīnini ve tarīkını tıtdı. Güneşe tapmağdan fāriğ olup āteş-perest oldı ve şāhuñ bir qarındaşı var idi adına Zerīr dirler idi, ulu pehlevān idi, hem Īrān’nuñ ser-leşkeri idi ve dağı Lohrāsb şāh ki pīr olup Belḥ’de oturmuş idi, anlar dağı qabūl kıldılar ve Zerdhūst’uñ yolın ve erkānın tıtdılar. Andan soñra her iqlimde ne kadar begler ve ulular ve ‘aql ıssı kişiler ve pehlevānlar var ise cümlesi şāhuñ katına geldiler ve Zerdhūst’uñ dīnine döndiler. Çünkü i‘tikādlarına hāk dīn zāhir oldı, gönüllerinden kibr ü kīn götürildi, içleri ve taşları pāk ü şāfī oldı. Şehirler içi nūr-ı bihişt ile tıldı. Pes şāh her tarafa ilçiler ve ‘ākil ü dānā hākīmler gönderdi. Cümle halkı ol dīne da‘vet

itdiler. Andan buyurdı âteş için künbedler yaptılar ve ‘ibâdet itmege başladılar. Evvel Mihr-i Borzîn-nâm âteşkedeyi bünyâd kıldılar, Zerdhüşť getürdüğü odı anuñ içinde yandurdu. Meger Zerdhüşť cennetden getürdüm diyü bir serv ağacı getürmiş idi. Şâh anı ol âteşkedenüñ öninde dikdi ve ol servüñ üzerine [55a] kendü eli-y-ile yazdı ki: “*Goştâsb bu haķ dîni kabûl itdi, evvelki dînden bîzâr oldı, bu serv-i âzâdı tanuķ kıldı.*” didi. Çünkü anuñ üzerine birkaç yıl geçdi, Allah’uñ emri ile ol serv şöyle büyüdi ki özdekine kemend irmez oldı. Muħkem kök bağladı ve çok budakları çıķdı. Pes Goştâsb Şâh buyurdı, ol servüñ üzerine bir ħüb kaşr bünyâd itdiler ki yüksekliğı kırķ arş ve ini daķı kırķ arş idi, dîvârını altun ile gümüşden itdiler ve üstine çok kıymetî taşlar ve gevherler vaz° eylediler. Zemînine toprak yerine müşk ü °anber döşediler. Hiç taş ve toprağ ve şudan anda nesne ħarc itmediler. Andan Cemşîd’üñ şüretini kim ħürşîd-perestdür ve daķı Ferîdün’uñ şeklini elinde gürz-i gâvsâr ile ol kaşrda naķş eylediler ve daķı ‘itîķâdlarınca ne ķadar oda tapar ulu kişiler var ise anlaruñ şekillerini yazdılar. Çün ol altun kaşr tamâm yapıldı, çevresine yek-pâre âhenden bârû çevirdiler. Şâhuñ oturacak yeri dâyimâ ol kaşr idi. Andan soñra şâh her memlekete ħaberler gönderdi ki: “*Cihân içinde benüm servüm gibi serv ķanda vardur ki anı tañrı baña uçmaķdan göndermişdür ve bu aradan beni cennete da°vet itmişdür. Pes her ķişıye kim benüm ħaberüm yitişe şöyle gereķdür ki naşîĥatüm kabûl kıla, yalın ayak bu servden yaña yüz tuta gelüp Zerdhüşť’üñ gerķek sözlerini işide anuñ naşîĥatın tuta ve Çîn beglerine arķalanmayasız, Şâh-ı Īrân devletinde miyânuñuza zünnâr ķuşanup Zerdhüşť’üñ dînine giresiz. Sizden evvel geķenlerüñ ayînin gözetmeyesiz. Şimden girü bu servüñ sâyesine gelüp bu peygamberüñ sözine uyasuz. Cümleñüz âteşkedeye yüz tıutup oda tapmağı dîn idinesiz.*” didi. Çünkü şâhuñ fermânı cihân içine münteşir oldı cümle mîr ü mihterler ol serve teveccüh itdiler. Şâhuñ emrine muťî° olup niķe zamân ol âteşkede içinde ‘ibâdet itdiler. Ol deyr şunuñ gibi şerîf maķâm idi ki görenler hemân cennet şanurlar idi. Çünkü bu ĥâl üzre yine çok zamân geķdi, şâhuñ tâli°i şa°d oldı, varduğınca devleti ve şevketi ziyâde oldı. Bir gün Zerdhüşť-i pîr şâha eyitdi: “*Ey şehriyâr! Bizüm dînümüzde münâsib degüldür ki sen Çîn şâhına ħarâc viresin. Senüñ aşluñda ĥiç kimse sâlâr-ı Türk’e bâc u ħarâc virmiş degüldür, ben bu nesneye râzî degülem.*” didi. Goştâsb Şâh’a Zerdhüşť’üñ bu sözi ĥoş geldi, buyurdı; ayruķ Çîn şâhına nesne virmeyeler. Meger Türkân’dan bir dîv-şüret kimesne [55b] bu ĥâlden âgâh oldı, fi’l-ĥâl Çîn şâhınuñ ķatına gelüp eyitdi: “*Ey şâh-ı °âlem! Cihân ĥalkı hep senüñ emrüñe muťî° olmuşdur. İllâ Lohrâsb oğlı Goştâsb Şâh saña °aşı oldı, düşmenlik âşikâra kıldı, bir dürlü dîn tıttı, leşker çeküp üzerüñe yürimeķ ister. Şimdiki ĥâlde bizüm niķe kez yüz biñ °askere gücümüz yiter. Eger buyurursañ cümle leşker ķatına cem° olsun, bu işüñ ardınca olalum, tîzcek anuñ tedârükin görelüm, ĥiç utanma.*” didi. Ercâsb Şâh bu sözi işidince fikre vardı, bunu endîşe itdi ki Goştâsb ile ceng eyleye. Tîz beglerini ķatına okıyup bu sözi anlara söyleği, eyitdi: “*Bilüñ kim Īrân-*

zeminden pāk dīn götürilmiş anda bir cādū gelüp yeñi dīn getürmiş peygamberlik daʿvāsın ider-
imiş. Dir imiş ki; ben Allāh Һazretinden geldüm, size Һaқ dīn getürdüm. Tañrı’yı cennetde
gördüm ve şeytānı cehennemde gördüm. Beni bu vilāyete Tañrı getürdi ki sizi Һaқ dīne getürem
ve toғrı yol gösterem, diyüp Īrān Һalkını cümle azdurmış, anuñ dīnine dönmişler. Ol Īrān
nāmdārlarınuñ serverleri ve aşıł-zāde şāh ki Lohrāsb’dur ve oғlı Goştāsb ve Goştāsb kardeşi
Zerīr ki cihān-pehlevāndur, dūkelisi ol cādūnuñ mekrine uğramışlar, billerine zūnnār kuşanup
anuñ dīnine girmişler. Ol cādū anda oturup peygamberlik ider imiş. Ben şöyle maşlaҺat
görürem ki; aña bir nāme gönderem ve çok armağanlar virem ve diyem ki; ey Şāh-ı Īrān, şeytāna
uymışsın ve yaramaz yola yeltenmişsin. Atanuñ ve dedenüñ dīninden dönmişsin. Kerem eyle
ol yoldan rücū eyle. Һudā-yı bihiştten Һavf eyle ve ol yanuñdağı pīr-i murdārı gider. Bizüm
pendümüz gūş eyle, yine bizüm dīnmüze ʿavdet kıl. Yok dirseñ perākende olan leşkerümi cemʿ
eyleyem, Һesābsuz sipāh ile Īrān’uñ üstine yürüyem, ol cādūyı dirile tutam, rüsvāy ü melāmet
kılup dāra çekem, anuñ şerrini cihāndan götürem. Yā seni toғru yola getürem yā nāmuñı ʿāleme
gelmedüğe döndürem.” didi. Ulular bu tedbiri maʿkūl gördiler. Ol dem Ercāsb buyurdi bir debīr-
i rüşen-zamīr geldi, destine қalem alup şāh emriyle nāme yazmağa āğāz itdi.

NaşīҺat-nāme-i Şāh-ı Çīn be-Goştāsb-ı Şāh-ı Īrān-Zemīn

[Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūl]

Yekī nāme be-n’vişt Һūb u hejīr

Sū-yı nāmver-i Һusrev u dīn-pežīr

Nebiştēn be-nām-ı Һudā-yı cihān

Şīnāsēnde-i aşīkār u nihān³³⁵

Neşr: Yaʿnī debīr-i ferruҺ-қalem bir Һūb ve gökçek nāme yazdı, Һusrev-i dīn-pežīr cānibine
göndermek için. Nāmenüñ evvelinde Һaқ teʿālānuñ nāmını zıkr eyledi. Ol Allāh ki gizlüyi ve
aşīkārāyı bilicidür. Andan yazdı: **[56a]** “Benüm қatumdan ki; Çīn serverlerinüñ sālārı, Īrān-
zemīn şāhınuñ aşıł Ercāsb Şāh’am, senüñ қatuña ki; Lohrāsb Şāh’uñ saʿādetlü oғlı Goştāsb

³³⁵ (Ercasp) dini kabul eden meşhur hükümdara, gizli ve âşikar her şeyi bilen âlemin Tanrısı (adiyla başlayan) güzel bir mektup yazdı.

Şāh'sın ve Īrān-zemīn pādīşāhısın. Ey şāh-ı nāmdār! Hudā-yı perverdgār 'ömrüñi pāyende kılsun, cānuñi ve tenüñi şikestelikden [...] İştüdüm bir ʔarīk-i nā-şavāba gitmişsin ve yaramaz dīn ihtiyār itmişsin. Bu ma'nā şāyi^c olalı bizüm rüz-ı sepīdümüz siyāh oldu. Yanuña bir cādū-kezzāb, pīr-i nā-bālig gelmiş, derūnuña havf şalmış, bihişt ü düzeḥden yalan sözler söylemiş, göñlüñde şādīlık kıomamışsin. Daḥı pīş ü pesiñe nazar itmeyüp kendü şāhlıḡuñuñ erkānını koyup anuñ sözini kabūl idüp dīn ü ʔarīküñi terk itmişsin. Ey şehriyār! Sen şol kimsenüñ oḡlusın ki; Keyḡusrev gibi sa'adetlū şāh senüñ atañı Kāvusīler'den ve dükeli beglerüñ içinden ihtiyār idüp tāc u taḡtını aña erzānī kılmış idi. Anlaruñ ululḡı ve şāhlıḡı ve şevketi ve ḡazīneleri bi'l-cümle şimdi senüñ olmuştur. Dükeli ulular saña dost olmuştardur. Pādīşāh-ı cihānsın, Allāh te'ālā saña bu devleti rüzī kıldı. Revā mıdur ki bu ni'metüñ ḡakḡını bilmeyesin, bir cādūnuñ sözine uyup yoldan çıkasın? Ḥaḡ bilür ki senüñ bu işüñi işidecek, cihān gözüme melāletden ve ḡuşşadan görinmedi. Senüñle dostlaruz, ḡan ḡarışur ḡışımlaruz, dostlık üzerine saña mektūb gönderüp pend virdüm, ḡaḡ yolu gösterdüm. Kerem idesin bu nāmeyi okıyıcak başuñı ve gövdeñi yuyasın, ol pīr-i kezzāb u münāfıḡı yanuña getürmeyesin. Ol ḡuşandūḡuñ zūnnārı miyānuñdan gideresin, sözümi işidesin şād ü ḡandān taḡtgāhuñda oturup yiryüzine şāhlık idesin. Eger benüm bu ḡūb naşīḡatümi tutar-ısañ benden çok keremler göresin. Senüñ şehriñden daḥı ḡarāc istemeyem, belki benüm vilāyetümden saña çok in'āmlar ve armaḡanlar virem ve daḥı Koşān iklimi tā Çīn sınırına varınca senüñ ola. Ol daḥı Īrān-zemīn gibi senüñ zīr-i fermānuñda ola ve daḥı saña her yıl bī-ḡad māl virem ki anı zaḡmet-ile cem^c idüp tıruram ve yaḡşı atlar gönderem ki eyeri ve oyadı gevherler ile muraşşac^c ola ve ḡüzel oḡlanlar ve ḡūb cāriyeler virem, nem var ise senden dirīḡ itmeyem. Eger benüm pendümi tutmayasın ve sözümi kabūl itmeyesin benüm ağır bendüme giriftār olasın ki nāmenüñ ardınca iki aya ḡalmayam, [56b] yirler götürmez leşker ile varam, vilāyetüñi tamām ḡarāb kılam, Ceyḡūn'uñ şuyını meşke tıldurup Seyḡūn'uñ yirini ḡara toprak eyleyem. Īrān şehriñi şöyle ḡarāb idem ki; arslanlar ve ḡaplanlar tıraḡı ola ve senüñ altun-ıla yapılmış naḡışlu ḡaşruñı yaḡam ve ol servüñ aḡacını köki ile ḡoparam, yirlerüñüzi tamām oda yaḡam, Īrānīler'den şunlar ki pīrdür ḡidmete yaramaz ve şatıcak bahā eylemez anları kılıçdan ḡeçürem, oḡlanuñuzı ve 'avratuñuzı esīr idüp kendü şehriñe getürem." didi. Bu minvāl üzre nāmeyi tamām idüp kendü mührini urdı. Andan nāme iletmek için Çīn ulularından iki kişi ihtiyār kıldı. Birinüñ adına Bīdirefş dirler idi ve birinüñ nāmına Nāmḡ' āst dirler idi. İki daḥı ulu pehlevānlar ve cādūlar idi. 'Ömrinde bir ḡayr işde bulunmamışlar idi. İşte nāmeyi bunlara virüp ışmarladı ki: "Şol vaḡt ki varup ḡoştāsb Şāh'ı taḡt[da] göresiz, iki ḡat olup şāḡlar erkānınca secde kılasız, ḡidmetkār yirinden öte ḡeçmeyesiz. Aña teveccūḡ idüp benüm ḡaberüm söyleyesiz, ne cevāb virür ise tamām işidesiz ve yir öpüp taşra çıkasız." didi. Pes Bīdirefş ile Nāmḡ' āst Ercāsb Şāh'uñ nāmesin alup Belḡ'e geldiler.

Piyāde olup dergāh-ı şāhda yüz yire urdılar. Şāhuñ yüzini görüp du‘ālar itdiler, tevāzu° gösterdiler. Andan ilerü urup nāmeyi öninde kodılar ve āgāz-ı haberin söylediler. Goştāsb Şāh ol nāmeyi okıyıcak guşşaya batdı, ne ideceğin bilmedi. Tīz Cāmāsb pīrī katına okıdı ki; Goştāsb’uñ vezīri idi, gāyetde ‘āqıl ü dānā kimesne idi ve dahı sipāh-ı Īrān’uñ ulularını ve server ü dānişverlerini yanına cem° eyledi ve vūzerā vū hūkemāsını ve kardaşı Zerīr ki; ser-leşker idi, hem ol vaķitde cihān-pehlevān idi, zīrā Īsfendiyār dahı oğlancuķ idi, çūnkim bi’l-kūlliye anlar geldiler Goştāsb Şāh eyitdi: “Sālār-ı Çīn! Ercāsb Şāh bize şunuñ gibi nāme göndermiş ve içinde mühmel sözler söylemiş.” diyüp anlara gösterdi. Andan eyitdi: “Siz ne revā görürsüz, bu kārūñ encāmı neye varur? Bir kişinūñ ki ‘aqlı olmaya anuñ-ıla dostlık hoş olmaz. Ol benümle nice hışımdur ki ben Īrec-neslem, anuñ aşlı cādudur, Türk toħmıdur. Hemān aramızda bilişlikden özge nesne yokdur.” didi. Şāhuñ bu sözünü Zerīr ile Īsfendiyār [57a] işidicek kılıç çeküp yirlerinden tırdılar, eyitdiler: “Şāhā, eger cihān ser-ā-ser ādem olur-ısa ki saña kul olup dīnūñe dōnmeye anuñ başını keselüm ve cānını teninden cūdā idelüm.” didiler. Andan Zerīr eyitdi: “Ey şehriyār! Dilerem ki Ercāsb-ı cādūnuñ nāmesine cevābı ben yazam.” Zerīr’uñ öyle didügi şāha hōş geldi, nāmenūñ cevābını aña ışmarladı. Pes Zerīr ve Īsfendiyār ve Ercāsb üçü bir yire geldiler, Ercāsb’uñ nāmesine göre bir cevāb-nāme yazdılar. Zerīr nāmeyi alup şāhuñ katına geldi ve okıdı. Şāh işidüp gāyet begendi, nāmeyi alup üzerine kendü adını yazdı, ol ilçileri getürüp eyitdi: “Bu nāmeyi aluñ, Ercāsb’a iltūñ. Eger ilçiyeye amān virmek şāhlar ‘ādetinde olmayaydı şimdi ben sizūñ uyhuñuzu giderüp ‘aqluñuzu dirürdüm, boğazuñuzdan aşā-kordum tā ol gürgsār miķdārını bilüp ayruķ bunuñ gibi kār itmez idi.” didi ve nāmeyi anlara virdi ve eyitdi: “Eger Tañrı rāst getürür-ise bu ay içinde çuķal geyüp leşker cem° idüp Tūrān-zemīnūñ üstine yürüyem, hākisterini ber-bād idem.” didi. Andan Siyeh-pīl-nām dilīri katına okıyup eyitdi: “Al bunları ser-hadden çıkınca götür.” didi. Çūnki Çīn şāhınuñ ilçileri h̄‘ārılık ile ve hākāret-ile Goştāsb Şāh’uñ katından çıkdılar, Tūrān’a geldiler, ırāķdan Ercāsb’uñ eyvānını göricek piyāde olup şikestelik ve perīşanlıķla geldiler, şāhuñ işigine yüz urdılar, Goştāsb’uñ nāmesini virdiler. Ercāsb buyurdı, kātīpler geldiler Tūrān’uñ ulusu kiçisi hāzır oldılar. Ercāsb kātibe nāmeyi virüp eyitdi: “Her ne yazıldı ise katumda okı, hīç gizleme.” didi. Pes, kātib: “Şāhum, ben ol Goştāsb’am ki Hūdā baña peygamber göndermişdür ve hāk dīn göstermişdür ve senūñ katuña ki Ercāsb Şāh’sın şol mu‘ānid pelīdsin ki hāk dīni koyup kendözūñe körlügi ve cāhilligi ihtiyār itmişsin, bir i‘tibārsuz mühmel nāme yazmışsın, geldi vāşıl oldu. İçinde hayli haddūñden ziyāde söz söylemişsin, saña lāyık degül idi ve dahı eyitmişsin ki; iki aya dek leşkerūmi direm, Īrān’a yürüyem. İmdi hīç zahmet çekmeyesin, ben beş on gün içinde hāzīneler açup niçe yüz biñ [57b] leşker cem° idem ki; her biri Īrec aşlından iş görmüş pehlevānlar ola ve dükeli serv-ķadd u rāst-güftār olalar ve şeh-zāde vū āzādelar olalar ve her birisi arāyiş-i şaf u

zīver-i alay olalar ve leşker-şiken ü şehriyāruñ dīnini kabūl itmiş olalar. Elllerinde nīze, hātemlerinde benüm nāmum yazılı kulluğına hāzır, ölüminden havf itmez dilīrlar olalar ve anlaruñ güzīdesi Zerīr ile İsfendiyār’dur. Anlar cebe geyüp meydāna giricek mihr ü māhı ayağ altına alurlar, gürzlerinüñ heybetine tağlar tākāt getürmez. Buncılayın benüm ulu beglerüm ve dilīrlerüm çokdur, benüm katumda ‘ālimler ve ‘aқıl ıssı kişiler bī-nihāyetdür ve dağı sen hiç Ceyhūn ve Seyhūn şuyını meşke tıldurma. Tañrı rāst getürür ise hazīnelerümüñ kapusını açam, sīm ü zer ile leşker tıonadam ki ceng güninde başuñı ayağum altına alam ve cihānı saña zindān kılam, dimiş.” Çünkü nāme bu vech-ile oқındı Ercāsb’uñ kaқıduğından beñzinde kan kalmadı, mütehayyir olup tahtdan aşağı indi vezīre buyurdı ki: “Şabāh tız haber gönder, cümle leşkerüm ve pehlevānlarum katuma cem° olsun.” didi. Pes, ne kadar leşker ve pehlevānlar var ise haber gönderdiler, cümlesi hāzır oldılar. Birkaç gün içinde Ercāsb’uñ katına şol kadar leşker cem° oldu ki hesābını Allāh bilür. Piyāde ve hırde leşkerden gayrı üç kez yüz biñ adı bellü, atı tıonlu kendü bahādurlıқ nāmını kazanmış kişi deftere aldılar. Andan Ercāsb’uñ dīve beñzer iki oğı var idi, birine Kohrem ve birine Enderīmān dirler idi; anlaruñ her birine on iki biñ ‘ifrit-şüret pehlevānlar koşdı ve ‘alem ü sancağ virdi. İkisın dağı leşkerüñ iki kılında kodı ve Kohrem’i leşker eyledi ve bir ulu pehlevānı var idi, adına Haşāş-dilīr dirler idi, şīr-i nerler bile heybetüne tākāt getürmez idi; aña dağı ‘alem ü sancağ virüp leşkere pīş-rev eyledi. Sipāhuñ öñince konar göçer idi. Hem ‘askerüñ karavulı idi ve hem gözçisi idi. Bir Türk dağı var idi ki adına Hūşen-i Dīv dirler idi, aña eyitdi: “Sen leşkerüñ kafāsında yürü. Her kişi ki yoldan girü döne, sipāhdan ayrıla; mecāl virme, başını kes.” didi. Andan hazīne açup leşkere māl ü yarağ virdi. Çünkü Tūrān leşkeri tamām katına cem° oldu, bir şabāh kūs döğildi, ‘alemler çözüldi. Ol ‘azīmetlü leşker, at arkasına gelüp hışım-ıla ve şitāb-ıla Īrān yolını tıtdılar. Her kim ki öñlerine geldi, fı’l-hāl kanını dökdiler. Bu vech-ile Ercāsb Şāh niçe gün gitdi. **[58a]** Gözleri hışım toprağından ve kīn kanından tıolmuş idi. Her ne yire uğrasa yıkar idi ve tavarını gāret idüp ‘avratını ve oğlanını esīr ider idi ve kalan hālķı kılıçdan geçürür idi. Bağlarını ve ağaçlarını kırar idi. Īrān-zemīne bir leşker getürdi ki cümlesi amān bilmez kāfīrlar idi. Göñülleri toptıolu kīn idi. Bu taraftan Goştāsb Şāh’a haber yitişdi ki: “Sālār-ı Çīn, leşker çeküp Īrān-zemīn üstine yürümiş ve Haşāş-ı pelīd öñce imiş. Her ne yire uğrar ise harāb ider imiş.” didiler. Goştāsb Şāh bu haberi işidicek tız etrāfa nāmeler perākende kılup üstine düşmen geldüğünü bildürdi. Az zamān içinde şāhuñ katına ol kadar leşker cem° oldu ki; otuñ hesābı var ıdı, anuñ yoğ-ıdı. Cümlesi şāh-ı cihān yolına bel bağlayup dergāhına yüz tıtdılar. Şāh ol leşkerüñ çokluğunu görüp şād oldu, hazīne açup ol leşkere tamām iki yıl yiticek māl virdi ve her birine yarağ virdi. Andan buyurdı; direfş-i kāviyānı leşkerüñ öñince getürdiler, ol bī-hesāb sipāh ile Ercāsb’a karşı yürüdi. Leşker ayağından kıpın tozdan güneşüñ yüzi tıtıldı. Atlar şuhaylinden ve ādemler cünbişinden ve

kûslar girivinden kulaqlar tutulur idi.  Alem   sancaqlar   zildi, n zeler ucu bulutlardan geçmiş idi. Leşker bah r g nindeki m  eye döndi. Bu  sl b-ıla gid p bir gün Ceyh n ken rına irdiler.   h buyurdu,  ondılar.

Su’ l Kerden-i Go t sb T li -i Hod-r  ez-C m sb

[Fe  l n / Fe  l n / Fe  l n / Fe  l]

Be- od  ehriy r ez-miy n-ı sip h

Fur d  med ez-esb u berd   be-g h

Be-    nd  n gir n-m ye C m sb-r 

Koc  reh-n m n b d Go t sb-r ³³⁶

Nesr:   nkim le ker Ceyh n ken rında  ondılar,  ehriy r miy n-ı sip hdan gid p bir h   mak ma geldi ve atından indi. Cam sb vez ri  atına o ıdı ki;   lemler  n ve d n lar  n re isi idi, b z rg n u m r n  n  er  -ı f r zendesi idi. Öyle a ter- in s idi ki; dükeli gizl leri bilür idi, feleg  n cümle esr rına vıf idi. Pes,  ehriy r a na eyitdi: “Ey d ni p k u  aklı k mil kişi! Gerekdür ki ust rl ba n zar  ılasın, göresin ki bu cengin   iri neye irecekd r, devlet kime yüz tutaca dur?” didi.   hu  bu sözinden C m sb   d oldu ve   ha afer n  ı olup eyitdi: “ ehriy r  n kem l-i  aklındandır ki bu nesneyi ben  ulından  orar.  mdi ey  ehriy r, bilgil ki nesneyi ben gördüm [58b] ve bu işde feleg  n r zını bildüm l kin  ehriy ra söylemege  or aram. Bilürem ki eger bu r zı   ha diyecek olur-ısam   h beni hel k ider. Meger  adl idüp ben  ulı ile  ahd eyleye ki ba na ziy n itmeye ve kimseye dağı itd rmeye. Ben   ha bu nesneyi ol v kt söylerem.” didi.  ehriy r eyitdi: “All h  a  ı-  n ve dönüm hürmeti-  n ve Zer r ile  sfendiy r ba ı-  n bu nesnede sa na yaramaz i  itmeyem ve kimseye it diyü buyurmayam. Hem n ne bilür-ise n söyle.” didi. Pes C m sb vez r eyitdi: “Ey   h-ı   l -nej d! Hem  e t c u ta t  apu -ıla t ze ve müşerref olsun, ben  ulu ndan hiç   t r  n incinmesün! Sözün t  rusı budur ki; başında devlet olup ba tlu olan kişi bu cengi göz-ile görmesün. Ey   h-ı   lem! Bilgil ki  ol gün ki iki leşker biri birine mu  abil ola, ol demde   yle fery d   e   n bel re ki;  ıy met  opdı ve  a lar

³³⁶  ran hükümdarı ordunun içindeki yerinden çıkarak geldi ve tahtına oturdu. Her zaman kendisine danıştığı ve düşüncelerini aldığı değerli veziri Cam sb’ı çağırdı.

yirinden dirindi şanasın. Hevā yüzi tozdan tutulup ‘ālem zulmet içinde kala, yiryüzi demür āleti ile tola, bahādur erenler ilerü şafa çıkup birbirine ağır gürzler ve kılıçlar uralar. Kan gövdeleri götüre, ādem leşinden ayak başacak yir kalmaya. Şöyle kargun ola; gökden yire elmās yağar şanasın. Niçe atalar oğlını ölmüş göreler, niçe kardaş kardaşdan ayrıla. Evvel meydāna giren şāhuñ oğlu Erdeşir ola, alaydan çıkup düşmen leşkerine hamle kıla, öñine geleni bir bir darb ile toprağa bırağa, Çīn halkından şol kadar er yıka kim gökdeki yıldızlara sağış ola, aña olmaya. Tā āhir anı dahı atdan yıkalalar, anuñ eyü adını ‘ālemde söylenmez eyleyeler. Anuñ ardınca şāhuñ bir oğlu dahı; Şīdesb Şāh, kılıç çeküp meydāna rahş sürüp düşmenden bī-kıyās kişi helāk kıla. Şoñra anı dahı düşüreler, anuñ ardınca benüm oğlum Gorāmī, Şīdesb’uñ kīnin almak için Rüstenvār na‘ra urup kendüyi leşkere ura, Çīn serverlerinden çok kişiyi toprağa düşüre, ceng içinde zahmet göre ve Çīn leşkeri gālib ola. Direfş-i kāviyānı Īrānīler’uñ elinden düşüreler. Benüm oğlum Gorāmī ol ‘alemi yirden kapup eline ala ve bir eline kılıç alup cenge tura, āhir anı dahı ok ile düşüreler. Anuñ ‘akabince Urmuzd hamle kıla, çok kişiler depeleye, şoñra bir Türk bir ok-ıla anı dahı helāk eyleye. Andan şoñra Zerīr’uñ ciger-küşesi Nestüh, şīr-i ner gibi ol leşkere hamle kıla, niçe kişileri kırup yine sağ u selāmet atasınuñ katına gele. Anuñ ‘akabince şāhuñ bir oğlu Şīrvī hamle kıla, [59a] düşmenden biñ kişiyi toprağa bırağa, anı dahı düşüreler. Andan şoñra Zerīr-i nāmdār şehzādeleruñ kīni ile kendüyi ol deryā gibi leşkere ura, safları ve alayları biribirine kıta ve şol kadar leşker kıra ki hesābı olmaya. Āhir ol cenge meşgūl iken Bīdirefş-i la‘īn ardından gele, bir zehr-ile şuvarılmış kılıç ile añsuzın çala, Zerīr gibi pehlevānı gāfil iken helāk eyleye. Andan Zerīr’uñ atını ve tonını ve silāhını ve kemerini alup Ercāsb’uñ katına gele, Īrān halkı ol hāli görüp hūrūş ideler ve şol kadar nāle vü zārī kılalar ki anlaruñ feryād u āhından ay ve güneş nūri tutıla ve ol acılık ile bir aradan hücūm idüp Çīn leşkerine hamle kılalar, erenler katından yiryüzi māl-ā-māl ola. Bīdirefş ol ağulu kılıcı eline alup mest pīl gibi leşkere at depe, Īrānīler’den çok adı bellū pehlevān helāk ide. İsfendiyār ol hāli görüp hışım-ıla Bīdirefş’uñ üzerine hamle kıla, erişüp anı bir Hindī kılıç ile depere çala, hıyār gibi iki pāre kıla. Andan şoñra eline gürz alup ol leşkere hamle kılup kalbi kalbe ura, safları boza ve alayları biribirine kıta. Āhir Şāh-ı Çīn anuñ hamlesine tākat getüremeyüp şına, İsfendiyār na‘ra urup bir hamle ile ol demürden tağ gibi leşkeri yirinden götüre, leşker başı kayusı olup tağ-ıla uğrakların ve hayme vü hargāhların yirinde koyup Çīn yolın tutup firār ideler, az leşker ile Çīn’e varalar. İmdi ey şehriyār, hāl şöyledür; işbu didüklerümüñ cümlesi vāķī° olacaqdur. Bu sözi senüñ emrüñ-ile söyledüm, baña hışm eyleme. Olacak nesneyi senden gizlemegi revā görmedüm.” didi. Şehriyār bu sözi işidicek ‘aklı başından gitdi, elinden gürzi bıraktı ve bī-hüş yatdı. Bir zamāndan ‘aklı başına geldi, tahtından aşağı inüp zār zār ağladı, eyitdi: “Ey Cāmāsb! Benüm bunca gözlerüm nūri şāh-zādelerüm gitdükden şoñra ben tāt u tahtı neylerem? Anlar ki

baña cānumdan ‘azīzdür, gözüm önünde helāk olalar, anlaruñ derdinden benüm cigerümde başlar çıka, ben bu vech-ile dirligi ne-iderem? Eger hāl böyle ise ceng gününde qarındaşum Zerīr’i getürmezem ve ol dem ki pīredür anuñ cigerin yakmazam. Leşkeri Gorezm-nām pehlevānuma ısmarlaram, hemān kendü sipāhīlerüm ile āzāde yigitlerüm yeter. Anları cem° idüp düşmen ile tıruşam, cān u başumı oynayup dīn ğayretine çalışam.” didi. Cāmāsb eyitdi: “Şehriyārā, bu ne sözdür? Anlar şāhāne tāclar geyüp leşker önünde tırımayınca pes bu Çīn pehlevānlarına kim cevāb virecekdür? [59b] Bunuñ gibi sözi қо, tır yukaru, kendü tahtuñā çık, pādīşāhlığuñı ve memleketüñi harāba virme. Şol ki taqdīrde olacaqdur, elbette olsa gerek, aña çāre yokdur. Hudāvend-i cihān kimseye güç itmez, ğuşşalanmağuñ fāyidesi yokdur. ‘Aklıñı cem° eyle, göñlüñi melül kılma. Allāh’dan gelene rāzī ol.” diyüp çok naşīhatler kıldı. Pes şāhuñ göñli bu sözler ile bir pāre ārām eyledi. Yine tahtına çıkup melül [ü] maḥzūn oturdı. Andan buyurdı; ceng bayrağını görüp pīl üzerinden kūs döğüp leşkeri kıldurup Ercāsb’dan yaña revāne oldı. Goştāsb Şāh, Ceyḥūn kenārından göçecek bir tağ etegine irişdi. Buyurdı, leşker ol arada kıondılar, şāhlar ‘ādetince her yaña cāsūs kıonderdi. Bir zamān geçince bir atlu gelüp haber getürdi ki: “Ey şehriyār! Düşmen leşkeri yakın geldi. Şöyle ‘azīmetlü leşkerdür ki; Hıtā ve Çīn’den bu resme leşker geldüğin kimse bilmez. İşte yakınumuza gelüp kıonmışlar, tağ u şāhrāyı ser-ā-ser tūğ u otağ ve direfş ü sancağ ve ḥayme vü ḥargāh tıtmış, anlaruñ cāsūslarına bulaşduķ, haberüñ taḥkīkıni bildük.” didi. Pes Goştāsb Şāh, Zerīr’i kıatına da°vet itdi: “Pīlleri tıonat ve leşkeri yirlü yirince tertīb eyle.” didi. Zerīr daḥı gelüp leşkerüñ tamām bayrağını kıördi ve pīlleri tıonatdı. Şehriyār elli biñ kıışı ile İsfendiyār’ı sağ kıola kıodı ve elli biñ bahādur yigitler ile Cāmāsb vezīrüñ oğlı Gorāmī-nām dilīri şol kıola kıodı ve Zerīr-i sipehdāra direfş-i ḥāşı virüp elli biñ merdāne ser-keşler ile leşkerüñ göğsinde kıodı ve sipāhuñ arķasını Nestūh-ı dilīre ısmarladı. Çünki leşkeri bu resme ārāste kııldı, kendüsi daḥı ol tağuñ üzerine çıkup bir ḥōş yirde oturup leşkeri temāşā kııldı. Bir taraıdan Ercāsb Şāh daḥı Çīn leşkerini tertīb idüp yüz biñ merd-ile Bīdirefş’i bir kıola kıodı ve yüz biñ kıışı ile Gorgsār’ı bir kıola ta°yīn itdi ve Nāmḥ° āst’ı yüz biñ sipāh ile ortada kıodı, kendüsi bī-ḥad leşker ile ve nāmdār, mu°teber pehlevānlar ile ‘alem dibinde taht üzerinde kıarār itdi ve leşkeri oğlı Kohrem Şāh’a ısmarladı ve anı ser-leşker kııldı. Ol gice iki taraıdan leşker kıonup ‘ayş u nūşa āğāz itdiler, irtesi mihr-i enver tūlū° itdüķde yirlerinden tırup ol öteden bu beriden gelüp muķābil oldılar.

[60a] Rezm-i Goştāsb bā-Ercāsb-ı Türk ez-Güftār-ı ebū-Manşūr Daķıķı

[Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ül]

Çu her do berāber firāz āmedend

Ebr-i pīl ber-nāy rŭyīn zedend

Ki kerdān be-şafhā be-yārāstend

Yelān hem neberdān hemī ḥ̣āstend

Be-kerdend yek tīr bārān noḥost

Besān tegreg bahārān dorost³³⁷

Nesr: Ebū Manşūr Daķīķī-i şā‘ir qavlince Goştāsb’la Ercāsb’uñ cengi bu vech-ile beyān olunur; çünki iki leşker biribirlerine muķābil oldılar, ol dem pīl üzerinden nāy-ı rŭyīn urdılar ki dilāverler şaflar arāste kıldılar, pehlevānlar hem neberdlerin istediler. İbtidā ceng ķapusın oķ ile açup bahār faşlında tolu ne resme yağar-ısa tīri şöyle yağdurdılar, oķdan hevā yüzi görünmez oldu. Leşker tozından güneşüñ nŭrī tutıldı. Bahādurlar biribirlerine at şalup gŭrz ile ve nīze ile şol ķadar ceng itdiler ki ādem ķanından yiryüzi lāle-reng oldu. Ululardan evvel ķişi kim meydāna sürdi, şāhuñ ciger-küşesi Erdeşīr idi. Nīze ile çok ādem öldürdi. Ol cenge meşğŭl iken nā-gāh beline bir oķ tŭķındı, cebe aralığından geķŭp tenine ķatı zaḥm urdı. Şeh-zāde at boynına dŭşŭp ol yaradan cān-ı şīrīni teslīm eyledi. Anuñ ardınca Şīdesb Şāh at depŭp meydāna ķıķdı. Bir zamān meydānda cevelān urup hŭner gösterdi. Andan soñra nīzesin çevirŭp dŭşmene ķarşu tŭrdı. Çağırup eyitdi: “Ķanı ol Kohrem-i nā-bekār? Er ise meydāna gelsŭn.” didi. Bu tarafdān bir Türk-i dīv-şŭret ilerŭ varup eyitdi: “Senüñ ḥerīfŭñ benem ki ben aç arslanlara niķe ururam? Merd iseñ baña cevāb vir.” diyŭp andan biri birine nīze ḥavāle kıldılar. Āḥir şeh-zāde ol pelīdi nīze ile yıķdı. Çīn leşkerine ķarşu mecāl virmeyŭp başını kesdi. Nā-gāh bir Türk daḥı şeh-zādeye bir oķ urup helāk eyledi. Anuñ ‘aķabince leşkerüñ serveri Cāmāsb vezīrŭñ oğlı Gorāmī, Ḥudā’ya tevekkŭl kılup atını meydāna sürdi. Çağırđı ki: “Arañuzda bahādur var ise gelsŭn benŭm işbu nīzeme cevāb vīrsŭn. Ķanı cādŭ-yı ḥod-bīn ki nāmı Nāmḥ̣āst’dur? Merd ise meydāna gelsŭn!” didi. Öyle deyince Nāmḥ̣āst āhene ġarķ olup meydāna ķıķdı, Gorāmī’ye

³³⁷ Her iki ordu savaş meydanında karşı karşıya geldiklerinde, fillerin űzerinde tařıdıķları savaş borularını çalmaya başladılar. Ordularını savaşacak birliklere gűre saflara ayırdılar. Ardından da her iki taraftan kahramanlar kendileriyle savaşacakları denķlerini istediler. űnce bir ok yağmuru başladı. Bahar mevsiminde yağān şiddetli dolu gibiydi sanki. (Vezin dŭşŭktŭr.)

muḳābil oldu. Bir zamān gürz ile şimşir ile ve ok ile ve nize ile ceng eylediler. Gorāmī ulu pehlevān idi. **[60b]** Nāmḥ āst anuñ ḍarbına tākāt getürmeyüp kaçdı. Gorāmī ardın sürüp ḥışm-ıla kendüyi ol leşkere urdı. Anı görüp leşker bir uğurdan ḥamle kıldılar. İki leşker biribirine katıldı, bir ʿaceb ceng oldu kim ḵan gövdeleri götürdi. Ol ḡavḡā ve gerd ü ḡubār arasında Īrāniyān’uñ ulu ʿalemi pīl arkasından yire düşdi. Gorāmī gördi ki direfş-i kāviyānī yıkıldı, kendüyi atdan pertāb idüp ol ʿalemi yirden ḵapdı, eline aldı. Çīn leşkери anı görüp bir aradan Gorāmī’nuñ üstine ḥamle kıldılar. Gorāmī bir eli-y-ile sancaḵ tutup bir elinde kılıç ol leşkere ḵarşu tırdı. Hīç yüz döndürmedi. Āḥir Gorāmī’nün ḵalup bir elin düşürdiler, yine ol pehlevān-ı ḡüzīn sancaḡı yire bırakmadı, dişi-y-ile tutup bir eline gürzin alup kendüyi ol deryā gibi leşkere urdı. Niçe kişileri bir eli-y-ile topraḡa bıraktı. Āḥir düşmen ḡālib olup anı düşürdiler. Anı görüp Zerīr’uñ oḡlı Nestūh-şir eline gürz alup leşkere ḥamle kıldı. Düşmenden bī-ḥesāb er depeleyüp yine selāmet ile atasınuñ ḵatına geldi. Andan soñra şehriyāruñ bir oḡlı daḡı ki adına Şīrv dirler idi, be-ḡāyet ḡürbüz pehlevān idi, bir raḡş-ı şabā-sürʿate süvār olup meydāna çıḵdı, çağırup eyitdi: “Ey Dilīrān-ı Türkān! Ḵanḵıñuz merd ise ve dilīr ise gelsün, erlik niçe olur görsün.” didi. Anı işidüp Çīn serverlerinden ne ḵadar pehlevānlar ve kendüye muʿteḵid civānlar var ise şeh-zādeye muḳābil oldılar. Şīrv ol gelen pehlevānlaruñ her birini Çīn leşkери [...] ḍarb-ıla yıḵup başların kesdi, bi’l-cümle Tūrānīler’den yüz yigirmi nāmdār [...] depeledi. Āḥir’ül-emr çerḡ-i ḡaddār aña daḡı kemān-ı ḵazādan bir ok urdı, atından yıḵıldı ve cān virdi. Ol ḡüb-şüretlü nāzenīn şeh-zādenüñ düşdüḡin görince her taraḑdan niçe biñ ḵişi ḡulūv idüp biribirine ḥamleler kıldılar, gerd ü ḡubārı ve nāle vü zārı eflāke irgürdiler. On beş ḡün tamām gice ve ḡündüz iki leşker biribirinden ayırtlanmadı, ceng itdiler. Hīç bir sāʿat diñlenüp arām itmediler, kūh (?) u şahrālar ḵan-ıla tolmış idi. Ādem gövdesinden ḵara yir görünmez olmuş idi. Bu üslūb üzre iki leşker **[61a]** iki hefte ʿarşa-ı ḵārzārda şimşir ü gürz ü nize-i ḡārā-ḡudāz ile tırışdılar. **[Minyatür]** İki hefteden soñra Zerīr-i nāmdāruñ bir ḵara atı var idi; tende pīle beñzer idi ve ḵapūklıkde **[61b]** Nīl’e beñzer idi Zerīr-i nāmdār ol raḡş-ı bālāya süvār olup destine gürz-i ḡirān alup Çīn leşkerine ḥamle kıldı. Alayları bozup şafları biribirine katdı. Ol deryā gibi leşkери getürüp Ercāsb alayınıñ üstine bıraktı. Öñine kim geldi ise bir ḍarb-ıla yıḵdı. Ol ulu leşkerüñ içinde aña muḳābil pehlevān bulunmadı. Şol ḵadar ḵişi helāk itdi ki ḡesābını Allāḡ bilür. Ercāsb gördi ki Çīn leşkери şınayor çağırup eyitdi: “Size ne oldu? İki heftedür Ḡoştāsb’uñ bunca pehlevānlarını ve oḡullarını ve ulu beglerini öldürdünüz, şimdi Zerīr’e cevāb viremez misiz? Aç ḵurt gibi ve yırtıcı arslan gibi ortaya girüp beglerümü ve pehlevānlarımı ḵomayup kırdı, aña bir çāre ḡörüñ yohsa vilāyet elden çıḵdı ve her kim sizüñ ortañuzdan çıḵup Zerīr’i tutar-ısa yāḡūd atdan yıḵar-ısa aña ḵızumı vireyin ve cümle memleketüm aña bildüreyin.” didi. Leşker ḡalkı Zerīr’den öyle ḡavf itmişler idi ki kimse yirinden ḡareket itmedi ve şāḡuñ sözine cevāb

virmedi, cümle pehlevānlar ve begler baş aşağı kıldılar. Zerīr-i cihāndār mest pīl gibi ol leşkerūñ içine girdi. Kimini öldürdi ve kimini ata başdırup helāk kıldı. Ercāsb anı görüp mütehayyir kaldı, cihān gözine karañu olup eyitdi: “Ey Çīn uluları, ey Īrān begleri, Türkistān pehlevānları! Ğayretūñuz kanı ki işbu bir yaluñuz kişi leşkerūmi yakdı, yandurdı? Hīçbir kolu kuvvetlü yigit yok mıdur ortadan çıkup bu pīl-i meste cevāb vire ki ben anı katumda muḳarreb kılam, cümle işimi aña ısmarlayam, anuñ sözinden taşra hīç iş itmeyem ve anuñ külāhını göge irgürem?” didi. Yine hīç kimse cevāb virmedi. Bu kerre Ercāsb’uñ gönli korıdı ve beñzi şarardı. Üç kerre leşkerine böyle söyledi, andan şoñra Bīdirefş-i pelīd Ercāsb’a eyitdi: “Ey afitāb-ı rüy-i zemīn ve ey Efrāsiyāb-ı şānī! Ben cān-ı şirīnūmi senūñ yoluña kurbān ideyin, bu pīl-i meste karşı varup cevāb vireyin. Eger ol şīre zafer bulup şehriyāruñ öniñde başını keser-isem şāh beni serleşker idinsün ve bu leşkeri baña ısmarlasun.” didi. Şāh bu sözi işidicek şād oldu, buyurdi Bīdirefş’e bir yarar at getürdiler ve Ercāsb şāhuñ bir zehr-ile şuvarulmuş kılıcı var-ıdı Bīdirefş’e viridi. Bīdirefş [62a] ol kılıcı eline alup Zerīr’den yaña yürüdi. İrakdan bağıdı, görüdi ki Zerīr’uñ yüzi ve gözi toza batmış, hışm gözlerini örtmiş, eline bir gürz-i girān almış ki tağlara ursa yire berāber eyler, öñine varan kişi andan aşşı istemez. Ol pelīd uğurlayın Zerīr’uñ ardına tolaşdı, ğāfil iken Zerīr’e ol zehrñāk tığ-ile bir zaḥm urdı. Zerīr’uñ ‘aqlı gitdi, at boynın kucaqlayup yıkıldı, ol arada cān teslīm kıldı. Ol la‘īn, atından inüp Zerīr’uñ cebesini ve silāhını çıkardı, atını ve kemerini ve ol gevherler ile muraşsa‘ tēcını aldı, ‘alemini başı aşağı idüp Ercāsb’uñ katına geldi. Tūrān leşkeri ğulūv kılup pīl üstine sancağ dikdiler. Goştāsb Şāh tağ başından Ercāsb’uñ ğalebesin görüp ‘ālem gözine karañu oldu, eyitdi: “Ben o merdüm ki qarındaşum Zerīr benüm tahtımı yücelde idi ve gönlümi şād eyleye idi. ‘Aceb ne oldu ki düşmene at şalmaz oldu ve şehzādelerūñ āvāzı çıkmaz ve na‘raları belürmez oldu. Meger ol āzāde şāhına bir āfet irişmişdür!” didi. Andan eyitdi: “Tīz ceng yirine varuñ, ol kara ‘ālemūñ dibinde görüñ benüm gözüm nūrına ne hāl oldu, anuñ derdinden cigerüm kana döndi.” didi. Şāh bu sözi diyince bir kişi irişdi, gözlerinden kanlu yaş akıdup şāhuñ katına geldi, eyitdi ki: “Kanı qarındaşuñ cihān pehlevānuñ Zerīr, Türkler elinde helāk oldu. Ol cādūlar re‘īsi Bīdirefş-i la‘īn anı ğāfil iken kılıç ile çalup atından yıkdı, silāhını ve sancağını ve atını Ercāsb katına ilette.” didi. Şāh bu sözi işidicek girībānını çāk eyledi ve tēcını yire urdı. Eyitdi ki: “Benüm nūr-ı dīdemi ve çerāğ-ı sīnemi öldürdiler. Ben atam Lohrāsb’a [ne] cevāb virürin? Hezār hayf ol şehzāde-i büzürgvāra ki mäh-ı tībān gibi şehāba girdi, benüm rüz-ı rüşenūmi tārīk eyledi. Tīz at çeküñ ki ben anuñ kīnini almayınca komazam.” didi. Diledi kim atına binüp kendüsi leşkere depine. Cāmāsb-ı vezīr eyitdi: “Şehriyārā, yiriñde тұr. Şāhlara hışm-ıla meydāna girmek düşmez, ‘ale’l-ḥuşuş ki sencileyin şāh ola ve buncılayın leşker ola ne revādur ki meydāna giresin. Mebādā ki saña bir ziyān yitişe düşmeñuñ maḳsūdı ḥāşıl ola, andan bu ilüñ ve iklīmüñ hāli nice olacağdur. Niçün

195

düşdüğü yiri şordı. Erdeşîr eyitdi: “Senüñ atañ Zerîr şol leşker ortasında görinen kâra ‘alemüñ dibinde düşmişdür, şimdi dağı anda yatur. Ol araya irişmek ardınca ol, vaqt ola ki bir kerre yüzini göresin.” didi. Pes, Nestüh atına mahmuz urup âteş ‘alevi gibi ol yire irişdi. Gördi ki atası düşmüş kâra toprak içinde belürsüz olmuş yatur. Nestüh anı göricek cihân gözine kârañu oldı, kendüyi götürüp atdan yire atdı. Eyitdi ki: “Ey benüm gözüm nûrı atam! Bunca zahmetüm çeküp beni besledüñ, şimdi beni kime ısmarlayup gitdün? Lohrâsb seni ser-leşker kılaldan tâc u tahtı Goştâsb’a virelden berü niçe leşker ârâste kılduñ ve niçe şehirler ‘imâret itdün. Âhir murâda irişmedin cihândan gitdün.” diyüp bir zamân anuñ üzerinde ağladı. Andan yine atına binüp ağlayarak şâh katına geldi. Şâh, Nestüh’ı göricek derünü yandı, eyitdi: “Ey ciger güşem, ağlama ki taqdîrde olan nesneye çâre yokdur.” didi. Nestüh eyitdi: “Ey şâh-ı cihândâr! Niçe ağlamayayın ki benüm atamuñ nâz-ıla beslenmiş nâzik teni kâra toprak içinde yatur, tır yukarı ve baña atamuñ kînini alıvır.” didi. Şehriyâr bu sözi işidicek derdine derdler katıldı, cihân gözine görünmez oldı. Buyurdi ki: “Tîz kâra atımı ve çuçalımı getürüñ ki ben bugün karındaşumuñ kanını düşmenden alayın, cihâna bir âteş şalayın ki duhânı göge irişsün.” didi. Begler gördiler ki şâh katı hışm itdi, düşmenden kîn almağa kaşd itdi, cümlesi şâha bir ziyân irişe diyü korkdılar. Pes, Câmâsb ilerü gelüp eyitdi: “Şâhâ neylersin? Ne revâdur ki bu hışm-ıla sen cenge varasın, bunca halkuñ kanına giresin? Buncılayın kâr saña ma‘kûl degüldür. Kerem eyle bu tîzligi itme. [63b] Maşlahat budur ki işbu hâş kâra atı ve arkañdağı cebeyi ve başuñdağı miğferi Zerîr’üñ oğluna viresin, atasınuñ kînini ol ala.” didi. Pes, şâh anuñ sözi-y-ile atını ve cebesini ve tulğasını Nestüh’a virdi. Nestüh cebeyi geyüp kâra ata süvâr oldı. Öñ şafa çıkdı, cigerden bir kerre na‘ra urup eyitdi: “Benem Zerîr oğlı Nestüh ki baña nerre-şîrler ‘azîm olmaz. Kanı ol atam öldüren Bîdirefş-i cādū? Er ise meydâna çıksun.” didi. Gördi hîç kimse cevâb virmez, şeb-reng mahmuz urup eline gürz alup leşkere hamle kıldı. Alayları birbirine katdı ve niçe serverleri helâk itdi. Kimse aña muqâbil olmadı. Bir taraftan İsfendiyâr dağı hamle itdi, bî-had serverleri toprağa bıraktı. Çün Sâlâr-ı Çîn, Nestüh’uñ cengini ve merdâneligini gördi, eyitdi: “İşbu nev-civân ki bu resme serverleri toprağa bıraktı, bu güne nîze ‘ilmîni bilür ve pehlevânlık kılur leşkerümde âdem komayup kırdı, meger bu Zerîr-i Süvâr’ dur ki yine dirildi. Kanı Bîdirefş? Kanda gitdi? Da‘vet idün gelsün.” didi. Hemân-dem Bîdirefş, Zerîr’üñ atına binmiş cebesini geymiş yine ol zehr-nâk kılıç elinde ki Zerîr’i anuñ-ıla öldürmiş idi, ilerü geldi; leşkerüñ öninde çıkup Nestüh’a karşı yüridi. İsfendiyâr’a ceng içinde ol hâli bildürdiler. Tîz at depüp yıldırım gibi ol araya irişdi. Bîdirefş-i la‘îni meydânda ‘amminuñ esbâbları ile görince kararı kalmadı, üstine yüridi. Bîdirefş dağı İsfendiyâr’a karşı vardı, ol elindeki zehr-âb-dâde tîğ-ile hamle kıldı. İsfendiyâr anuñ kılıcını şavdı, bir kılına haţâ gelmedi. Çünki nevbet İsfendiyâr’a irişdi, ol pehlevân-ı güzîn üzengü üstine kalkup ol kâfirüñ

cigergāhına bir kılıç öyle urdı ki başı-y-ıla gögsi hevā yüzine perrān oldu. Fi'l-ḥāl atından inüp ol cādunuñ arkasından Zerīr'üñ silāhını çıkardı ve başını kesdi ve Zerīr'üñ atını ve Bīdirefş'üñ sancağını alup şāha geldi. Şāh anı görüp Hudā'ya şükr itdi ve İsfendiyār'a hezār āferīn eyledi. Īrān leşkeri anı görüp cūşa geldiler. Çünkü şeh-zāde ol kāfirden Zerīr'üñ intiķāmını aldı, Zerīr'üñ atına kendüsi süvār oldu. Leşkeri üç bölük eyledi; bir bölüğün Nestūh'a viridi, bir bölüğün karındaşına ısmarladı ve bir bölüğün kendü aldı. Cümlesi ʿahd itdiler; mādām ki cān gövdelerindedür düşmen çerisinden **[64a]** yüz çevirmeye. Bu ittifāk-ıla arka bir idüp karşı yürüdiler. Īrān'üñ ol yorılmış zaʿīf olmuş leşkeri bu ḥālī göricek yine tāze kuvvet buldı, bir aradan hücum idüp leşkere ḥamle kıldılar, naʿralar urdılar ki yir ve gök ditredi. Sipāh-ı düşmeni şöyle kırdılar ki tağ ve taş cümlesi kana ğarķ oldu, degirmenler kan-ıla yürüdi, deşt ü şahrā deryāya döndi. Ercāsib gördi ki düşmen ğālib oldu, leşkerinde ḥaşma karşı tıracak kimse kalmadı, bākī kalan serverlerini alup firār itdi. Tūrān yolını tutup gitdi. Çünkü Ercāsib şındı, kaçdı Īrān leşkeri bir yerden ol serdārsuz leşkere kılıç koydılar, amān virmeyüp bulduklarını kırmağa meşğul oldılar. Çīn ḥalkı gördiler ki Ercāsib kaçmış, cümlesi atlarından inüp Türkī kemānların ellerinden atdılar. Ceng tönünü çıkarup İsfendiyār'üñ önüne geldiler. Zārīlık idüp yalvarup amān dilediler: “Eger şehriyār biz kullara amān vire, cānumuzı āzād eyleye, cümlemüz bu dīne girelüm ve biz daḥı āteş-perest olalum.” didiler. Şehriyār anlaruñ zāriliğün işidüp esirgedi, amān viridi, leşkerine çağırup eyitdi: “Ey Īrān serverleri! Çīn leşkerini daḥı kırmañ çünkü düşmen zebūn oldu, kendü ḥalini bildi. Mürüvvet oldur ki anlara amān viresiz. Cihān ḥod bunlaruñ gözine tar olmışdur. Bunlara ḥışm idüp kırmak vech degüldür. Zerīr cānı-çün bunları āzād eyleñ, tutmaḡdan ve öldürmekden el çeküñ.” didi. Leşker şāhuñ sözün işidüp cümlesi gelüp yirlü yirinde karar itdiler. Şāh buyurdi ṭabl-ı şādmānī çaldılar, cümle ḥalk şād ü ḥurrem oldılar. Çün ol gice geçüp şabāḥ oldu, pes Goştāsb Şāh begleri ile binüp ceng olan yire geldi. Ol ölen beglerüñ her birini görüp biraz ağlayup geçdi. Nā-gāḥ karındaşınıñ üzerine geldi, gördi ki ol nāzik teni ḥ ʿār u ḥaķīr olup kara toprağa bulanup yatur, anı göricek girībānını çāk itdi, kendüyi atdan aşağı atdı. Dedi ki: “Ey Belḥ serverlerinüñ şāhı! Bizüm şīrīn zindegānumuzı telḥ kılduñ. Ḥayf senüñ şāhlıḡuña ve pehlevānlıḡuña!” diyüp iki eli-y-ile saçını ve şakalını yoldı. Andan ilerü varup yüzünüñ ve gözinüñ toprağını sildi. Andan buyurdi, anı ol yirden getürdiler, çadıra götürdiler. Gül-āb-ıla yuyup gövdesine müşk saçdılar. Andan ḥarīrlere şarup bir altın tābūt içine koydılar. Ol cengde helāk olan beg-zādeleri tābūtlara koyup **[64b]** bir araya getirüp Zerīr ile defn itdiler. Andan Goştāsb Şāh buyurdi, yaralı olanları ayırup çıkardılar ve ölenleri zıķr itdiler. Īrān leşkerinden otuz biñ kişi toprağa düşmiş, yüz altmış adı bellü mīr ü mihter-zādeler helāk olmuş, Tūrānilerden ölenlerüñ ḥod ḥesābı yok. Andan şāḥ ol aradan dönüp yine maķāmına geldi, Nestūh'a eyitdi: “Şabāḥ leşkerümüzi çek, girü vilyāyetümüze gidelüm.” didi. Çün şabāḥ

oldı, Nestüh buyurdu kūs döğüldi. Ol ʿazimetlü leşker yirinden kalkup Īrān’dan yaña revāne oldı. Çünki şehriyār yine tahtgāhına geldi, düğün eyleyüp kızını Hümā’yı oğlu Īsfendiyār’a virdi. Zerdhūşt meger anlara bu āyīni taʿlīm itmiş idi. Andan soñra Nestüh’a on biñ güzīde yigit koşdı. Eyitdi ki: “Ercāsb’uñ ardınca var, Tatar iklīmini ve Helluhistān’ı gāret eyle, bulduğunu amān virme öldür, atañuñ kīnini al.” didi. Pes Nestüh’uñ cümle kaydını ve yarağını gördi ve sipāhuñ dağı levāzımını gördi, her birine bī-ḥad māl virdi, gönderdi. Andan şehriyār tahtına geçüp başına şāhāne tāk kodı, beglere ve serverlere her birine lāyıkınca şehir ü iklīmler virdi ve leşkerüñ her birini māl-ıla ḡanī kıldı. Büyükden ve küçükden hīç bir kimse kalmadı ki şāh aña ʿatā ve bahşış itmeye. Zīrā şāh olanlara ʿatā itmek yaraşur. Andan leşkere destūr virdi, mekānlarına girdiler. Kendüsi tahta geçüp buyurdu; ol yapduğı deyrde āteş yakdılar, üzerine ʿūd ü ʿanber bıraktılar. Āteş-perestlerüñ āyin ü erkānı ne ise itdiler. Āteşkedenüñ toprağına müşk ü ʿanber döşediler. Cāmāsb’ı kendü ḡas kelīsāsına ruhbān eyledi. Anuñ odın yakmağı Cāmāsb’a ısmarladı. Andan soñra her tarafuñ beglerine ve iş erenlerine nāmeler gönderüp Tañrı kendüye fırsat virdügin Ercāsb şınduğın bildürdi ve eyitdi: “Çünkim benüm fırsatımı işidesiz şöyle gerekdür ki cümleñüz āteş-perestlere ḡarāc viresiz.” didi. Kayşer-i Rūm bu haberi işidicek laṭīf armağanlar, kullar ve cāriyeler ile ilçini gönderdi. Berberistān şāhı ve Hindüstān sultānı cümle Goştāsb Şāh’a ḡarāc virdiler. Çünki şāh tahtında karar itdi, buyurdu leşkerinüñ güzīdeleri ve serverleri katına cemʿ oldılar, ḡazīne açup anlaruñ her birine ʿatālar itdiler.

Ḥadīs-i Īsfendiyār bā-Goştāsb ve Behānehā-yı Goştāsb ber-Īsfendiyār

[Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūl]

Zi-pīş ender-āmed gov-Īsfendiyār

Be-dest enderün gurze-i gāvsār

Nihāde be-ser ber keyānī kolāh

Be-zīr-i kolāheş hemī-tāft māl³³⁸

³³⁸ Kahraman Īsfendiyār elinde öküz başlı gürzüyle, başında hükümdarlık tacıyla Hükümdar Goştāsb’ın huzuruna geldi. Tacın altındaki yüzü ay gibi parlıyordu.

[65a] Daḳīḳī-i şā'ir eydür, ol cemiyyetde İsfendiyār dahı atasınıñ atına geldi, elinde bir gāv-ser gürz var idi, şāha arşu tırdı. Başında keyānī külāh ve külāh altından ihresi māh gibi şu'le virür, Goştāsb öñinde bu şüret ile bendevār el avşurup ayağ üzerinde tırdı. Çünki şāh İsfendiyār'ıñ yüzini gördi, cihāndan anı yeg sevdi gāyet feraħından ande ıldı ve eyitdi: “Ey ciger gūşem, İsfendiyār-ı nāmdār, dahı cenge hevesüñ var gibi.” İsfendiyār eyitdi: “Ben senüñ uluñum, ne buyurursañ anı iderem.” didi. Pes şāh buyurdı, bir muraşsa' tāc-ı zerrīn getürdiler. İsfendiyār'a geydürdi, cümle azīneleri aña bildürdi ve Īrān iqlīmīnūñ dükeli işini ve maşlahatını aña ışmarladı, ‘alem ü sancağ ve genc ü leşker virdi, eyitdi: “Dahı seni tahta geçürecek vaqt degüldür, var bu leşkeri al cümle ‘ālem alkını bizüm dīnümüze döndür.” didi. Pes İsfendiyār leşker çeküp cümle memlekete buyurdı, Rūm'a ve Hindüstān'a vardı, Rūm şāhı ve Hind ve Yemen sultanları dükeli İsfendiyār'a nāme ve ilçi gönderüp anuñ dīnini abūl itdiler. İsfendiyār'ıñ dīnini ağ bilüp cümlesi aña muṭī' ve münḳād olup Zerdhūşt'ıñ buyruğın tıtdılar. Putları oda yaḳup kilīsālarda put yerine āteşler yaḳdılar, zūnnār uşanup cümlesi āteş-perest oldılar. Pes nāmeler yazup şehriyāra gönderdiler, didiler ki: “Zerdhūşt'ıñ dīnini abūl itdük, İsfendiyār'ıñ fermānıñ tıtduk, putları oda yaḳup zūnnār uşanduk.” didiler. Şāh ol nāmeleri görüp şād oldu. Her memlekete Zerdhūşt'ıñ kitābını gönderdi ve dānişmendler gönderdi ki āteş-perestlerüñ resm ü erkānını anlara bildüreler. Andan buyurdı ki İsfendiyār-ı nāmdār cihānuñ dört gūşesin seyr eyleye, yiryüzinde düşmenüñ vücūdın omaya. İsfendiyār-ı nev-civān her ne yire ki yüz tıtdı, kimse anuñ emrinden baş çekmege ādir olmadı, çār ü nā-çār fermānına muṭī' olurlar idi. Çünki ‘ālem alkı emrine rām oldu, cümlesi kendüñ dīnine dönüp atasınıñ ükmine muṭī' oldılar, yiryüzinde hīç kendülere düşmen almadı. Pes silāhını ıkarup kemerini çözdi, leşkeri arındaşı Ferşīdverd'e ışmarlayup kendüsi şayd ü şikāra ve ‘ayş u nūşa meşgūl oldu. alāyık, emn ü emān içinde olup ekinciler [65b] ekin eküp her işi işlü işine başladı. Bu āl üzerine bir zamān geçdi. ‘Ālem şūr ü şerden emīn olup tırrur idi. Ammā cihānda asūduñ fitnessi eksük olmaz ve ‘ālem bir arār üzre yine almaz. Daḳīḳī-i şā'ir eydür, bir gün Goştāsb Şāh mīr ü mihterleri ile şöḫbet ü işret ider idi. Şāhuñ beglerinden bir işi var idi, adına Gorezm dirler idi, meşhūr pehlevānlardan idi, İsfendiyār'a göñlinde kīn tıtar idi ve anı hīç sevmez-idi. Her yirde ki İsfendiyār añılsa ol incinür idi. Anuñ ağğında yaramaz söz söyler idi ve İsfendiyār'ıñ her vaz'ına ta'n ve her kārına daḫl ider idi. Kim bilür ki aralarında ne geçmiş idi. Ol sebebdan İsfendiyār'a düşmen olmiş idi. Ol münāfık dahı şāhuñ şöḫbetinde oturmış idi. Göñli İsfendiyār'ıñ kīni ile tılmış idi. İttifāğ ol meclisde şeh-zādeden söz açıldı. Her işi anuñ hūnerlerini ve pehlevānlığın añup söyler iken Gorezm nā-gāh iki elini biribirine urdı, eyitdi: “Yavuz oğul işiye ayr itmez, āḫir düşmen olur. işi anuñ gibi oğlı atından gidermek lāyıkdur. Oğlan ki olayına büyüye atanuñ başına yavuz günler getürür. ul ki 'ācesinden baş

çeke anı endâzeden çıkarmak olmaz. Anuñ gibi şahşı depelemek gerek. Ben anuñ kaşdını rāz-dāşlarından evvel dağı işidür idüm inanmaz-idüm. Çünkü haķıķat-ile bildüm şāh teşvīşinden cigerüm derd-ile tölmişdur.” didi. Şāh bu sözleri işidüp eyitdi: “Ey Gorezm, bu ne sözdür ve bu sözüñ aşı nedür, söyle.” didi. Gorezm eyitdi: “Şāhā, bu esrār aşikārā idecek nesne degüldür.” didi. Anuñ sözinden şāhuñ gönline korhu düşdi, tīz buyurdi meclisi qaldurdılar. Andan ol kezzābı tenhā qatına getürdi, eyitdi: “Di imdi sözüñ nedür, söyle.” Gorezm eyitdi: “Ben bu rāzı şāha söylerdüm ammā bir söz ki söyleyene soñra i’tibār olmaya, anı söylememek hōşdur ve hem bilürem ki bu söz şāha hōş gelmeyecekdür. Şāyed söyleyem şāh baña hışm eyleye.” didi. Şāh and içdi, eyitdi: “Sen ne dirseñ ben anı tutam ve dağı saña yaramaz iş itmeyem.” didi. Çünkü ol bed-gümān şāhdan bu sözi işitdi, eyitdi: “Ey şehriyār! Bilgil ki İsfendiyār’uñ saña kaşdı yaramazdur ve çok leşker cem° itmişdür ve beglerüñi küllī kendüye döndürmişdür. Şimdi fikri oldur ki seni tutup habs ide, kendüsi tahta geçüp °āleme şāh ola. Bilürsin ki İsfendiyār’a kimse garīm olmaz ve anuñ cenginden [66a] hīç kimse başa varmaz. Ben bu nesneyi haķıķat ile bildüm, toğrusı budur ki hāzretüñe ki söyledüm bākī fermān şāhuñdur.” diyüp ol bed-gü hāmūş oldu. Şāh bu sözi işidüp °acebe qaldı. Anuñ qavline gönli inandı, oğlına qatı hışm eyledi. Ol gice endīşeden gözine uyhu gelmedi. Çün şabāh oldu bir nāme yazdı, Cāmāsb vezīri qatına da°vet idüp eyitdi ki: “Bu nāmeyi İsfendiyār’a ilet, anı tīz benüm qatuma getür ve di ki bir ulu maşlahat vāķi° oldu, tīz iriş.” Ve nāmede şöyle yazmış ki: “*Ey İsfendiyār-ı nāmdār! İşte Cāmāsb’ı saña gönderdüm, tīz anuñ-ıla bile gelesin. Eger yatarsañ tūrasın ve tūursañ oturmayup gelesin, qatuma irişesin.*” dimiş. Pes Cāmāsb-ı hākīm şāhuñ fermānı-y-ıla nāmeyi alup kūh u beyābān geçüp İsfendiyār’a irişdi. Meger ol gün İsfendiyār şikāra çıkmış idi. Ardınca ādem gönderdi, gelüp İsfendiyār’a eyitdiler: “Ey pehlevān! Atañuñ vezīri Cāmāsb geldi. Seni şāh istemiş alup atañ qatına iletmek ister.” didiler. Şeh-zāde ol haberi işidicek ta°accüb itdi ve çok hānde kıldı. Meger İsfendiyār’uñ dört oğlı var idi. Birinüñ adına Behmen dirler idi ve birinüñ adı Mihrnūş idi. Üçünci oğlınuñ adı Āzerefrentiyūş idi. Dördüncisine Nūşāzer dirler idi. Behmen eyitdi: “Şāhā, bu qadar hāndeye sebep nedür?” İsfendiyār eyitdi: “Şehriyār baña ādem göndermiş ta°cīl-ile qatına okumış, beñzer ki düşmen sözine uymışdur. Baña gönli incinmişdür ve ziyāde gāzab itmişdür.” didi. Behmen eyitdi: “Sen şāha nitdūñ ki saña böyle hışm eyleye?” İsfendiyār eyitdi: “Ey oğul, ben atam haķķında hīç kemlik itmedüm. İş bundan artuķ ki cümle °ālemi anuñ dīnine döndürüp āteş-perest kıldum. Meger şeytānlıķ itmişlerdür, gönline yaramaz söz bırakmışlardur ki beni tutmağa böyle harīş olmuşdur.” didi. İsfendiyār bu sözde iken qarşudan toz belürdi. İraqdan gördi ki gelen Cāmāsb’dur, qarşu varup atdan inüp biribiri ile görışdiler. İsfendiyār atasını şordı, Cāmāsb eyitdi: “Hōşdur, seni şorar.” diyüp nāmeyi çıkarup İsfendiyār’uñ öninde qodı ve hāl neydüğün bildürdi ve eyitdi: “Bir münāfıķ, şehriyārı yoldan

çıkardı, seni aña yavuz anlattı. Atañuñ saña hışmı katıdır.” didi. İsfendiyâr ziyâde melûl oldu, eyitdi: “Ben atam hakkında yaramaz iş itmedüm ki ol baña yavuz gümân ide. Şimdi eger **[66b]** senüñle atam katına varur isem bilürem ki hiddet ile baña bir iş ider, varmaz isem atama ‘âşî olmuş oluram. Ey hakîm-i dānā, bu işüñ çāresi nedür?” didi. Cāmāsb eyitdi: “Ey şeh-zāde! Bilürsin ki atanuñ oğula hışmı oğuluñ ataya maḥabbetinden yegdür. Çün atañuñ ḥātırı öyle diledi, varmak gerek. Ne iderse fermān anuñdur.” didi. Andan gelüp bir ḥōş mergzāra ḳondılar, aḥşama dek anda şoḥbet itdiler. İrtesi İsfendiyâr taḥtına geḳüp beglerini ḳatına cem° eyledi. Leşkerini tamām Behmen’e ıḣmarladı, kendüsi birkaç kişi-y-ile atasına geldi. Şāḥ İsfendiyâr’uñ geldügin işitdi, taḥta ḳıḳup cümle beglerini ve leşkerini büyügin ve küçügin cem° eyledi. ‘Ālimler geḳüp kürsiler üzre oturdılar. Andan buyurdı İsfendiyâr’ı getürdiler; atasınuñ ḳatına gelüp yir öpdı, ḳarşusunda ḳul gibi el ḳavşurup ṭurdı. Bir zamāndan şāḥ baş ḳaldurup dānālara ve vezīrlere ve beglere eyitdi: “Ne dirsiz şol ḳişinüñ hakkında ki oğlunu zaḥmet-ile besleye, süd emerken anı dāyelere ıḣmarlaya, andan şoñra aña ṭurmak ve oturmak ve edeb ü erkān öğretdüre daḥı büyüdkde ata binmek ve nīze ṭutmak ve ok atmak ve ḳılıç şalmaq ta‘līm itdüre. Andan ḳullar ve ḥidmetkārlar vire, gice gündüz aña ḥidmet ideler, tamām yigit olduḡı vaḳt aña ḳızın vire. Çünki tamām er ola, ceng içinde ḥünermend ola, cümle pehlevānlar ve ser-leşkerler anuñ elinde zebūn olup padişāhlıḡa lāyık olıcaḳ atası pīr olup bir evde otura, dükeli şehirleri ve ḥazīneleri aña ıḣmarlaya. Hemān kendünüñ elinde bir tāc ve bir taḥt ola, bākī ‘alem ve leşker ve memleket oğlunuñ elinde ola, ḥiḳ bir mezhebde revā ola mı ki bir taḥt için atasınuñ başına ḳaşd ide. Ey pīrler ve dānālar ve ‘ālimler, ol oḡul anuñ hakkında ne dirsüz ki atasına şuncılayın ḳaşd eyleye?” didi. Şehriyār bu sözi söyleyicek eyitdiler: “Şāḥā, her oḡlan ki atasınuñ fermānından baş ḳeke anı bend ile te‘dīb itmek gerek. Andan yaramaz iş olmaya ki ata ḥayātda iken oḡul taḥtgāḥa ḳaşd eyleye.” didiler. Şāḥ eyitdi: “İşte bu oḡlan oldur ki atasınuñ cānına ḳaşd itmişdür. Ammā bunu ḳarben uşlandurayın, aña şöyle ağır bend urayın ki ḥiḳ kimseye urulmuş olmasun. Şöyle ideyin ki cümle ‘ālem andan ‘ibret alsunlar.” didi. İsfendiyâr eyitdi: “Ey şehriyār! Ben senüñ öldüḡüñi ḳaçan isterem ve şehriyāruñ ḳatında şuçum bilmezem **[67a]** velākin sen şāḥsın, fermān senüñdür. Ben senüñ emrüne muṭī°em gerekse öldür, gerekse bende ḳek.” didi. Pes Goştāsb Şāḥ buyurdı; tīz demürçiler geldiler, ağır buḳaḡular ve bendler ve zencīrler getürdiler. İsfendiyār’uñ elini ve ayaḡını demürlediler, boynına muḥkem zencīr urdılar. Görenlerüñ derünü yanup aḡlaşurlar idi. Andan şāḥ buyurdı; bir pīl getürdiler, İsfendiyār’ı ol pīl üzerine berkitdiler, atası ḳatından ḳıḳarup gözi yaşlu ve cigeri başlu bir ṭaḡa getürdiler ki ol ṭaḡda bir şarp ḳal‘a var idi. Ol ḳal‘a içinde dört demür direk dikdiler ki her birinüñ dibi yirüñ altında idi ve başları hevāya irmiş idi. İsfendiyār’uñ zencīrlerini ol direklere berkitdiler ve daḥı İsfendiyār’ı ol ḳal‘ada ḥabs itdiler. Üzerine müvekkiler ḳodılar. Bu ṭarafdan

Behmen işitdi ki dedesi atasını bende urmuş İsfendiyār'ın yārlarından niçe kişi alup ol zindāna geldiler. Gice ve gündüz ol arada İsfendiyār'a hıdmet iderler idi. Anı bir sâ'at yaluñuz kıomazlar idi, göñlini eglerler idi. Bunlar melûl ü maḥzûn bu ḥāl içinde kıaldılar. Çünkü Goştāsb İsfendiyār'ı bende çeküp kal'aya gönderdi, birkaç günden soñra kendüsi Zāvīlistān'a 'azm kııldı ki ol vilāyetüñ ḥalkına āteş-perestlerüñ āyīnini ve erkānını göstere tā andan kendüye āḥiretde şevāb ḥāşıl ola. Ol vilāyetüñ şāhı ki Rüstem-i Zāl'dür Goştāsb'ın geldügin işidicek atası Zāl ile ve mu'teber begler ile karşı çıkdılar. Şāhı 'izzet ü ikrām-ıla alup şehre getürdiler, iki yıl tamām şāha ziyāfetler ve şöḥbetler itdiler. Şāhdan āteşe tapmağın tavrını ve tarīkını gördiler. Her tarafın şāhlarına ḥaber yitişdi ki; Goştāsb Şāh, İsfendiyār'ı bende şalmış kendüsi Zāvīlistān'a gelmiş peygamberlik ider imiş ve Āzer'ün putına la'net ider imiş. İsfendiyār'ın bende çekildügin işidicek cümle şāhlar anın fermānından baş çeküp peymānları şıdılar. Bir taraftan Türkistān'da Ercāsb Şāh daḥı işitdi ki Goştāsb oğlı İsfendiyār'a ḥışm idüp bende urmuş ve kendüsi Zāvīlistān'a gelmiş iki yıl imiş, anda Rüstem ile şöḥbet ider-imiş Belḥ'de serverlerden ve pehlevānlardan ḥiç kimse kıalmamış hemān yedi yüz āteş-perest ile Lohrāsb Şāh kıalmış. Ercāsb bu ḥaberi [67b] beglerini kıatına okıyup ḥikāyeti anlara bildürdi, eyitdi ki: "Goştāsb Şāh Zāvīlistān'a gitmiş, Belḥ kıatı ıssuz kıalmış, tamām intikām itmenün zamānidur ve andan kīn almanın vaktidür. Velī bir civān-merd olaydı, ol tarafta nihānī varup cāsūslik idüp bize bir şāḥiḥ ḥaber getüre idi." didi. Şāh öyle diyicek Sütüh-nām Türkān'dan bir cādū-ḥaşlet kimesne yirinden tırdı, eyitdi: "Şāhā buyurur-iseñ ben kıuluñ varayın, ol kıulluğı yirine getüreyin." didi. Şāh eyitdi: "İmdi tiz Īrān'a var, gör ki ḥāl nedür ve Īrān'da kimi kıoyup gitmişler. Bize tiz ḥaber getir." didi. Sütüh-ı Türk ol hıdmete bel bağlayup tağlar geçüp Belḥ'e geldi. Gördi ki vākı'a şehri ḥālī, şāhuñ kıaşrında Lohrāsb Şāh ile birkaç āteş-perestlerden ḡayrı kimse yok, yine cān atup Çīn'e irişdi, Ercāsb Şāh'a ḥikāyeti bildürdi. Çünkü Ercāsb bu ḥālden ḥaber bildi, şād oldu ve eski ḡuşşadan āzād oldu. Uluları ve sālārları da'vet idüp anlara eyitdi: "Yürün, perākende olmuş sipāhı ḡirü cem' idün." didi. Dükeli ḡordān-ı leşker gitdiler, her kıanda leşker sürisi var ise dergāh-ı şāha getürdiler ve her kıışverün ḡüzīde süvārlarını da'vet itdiler. Tamām yüz biñ Ḥelluḥistān leşkeri cem' oldu ki cümlesi ḡüzīde süvārān-ı nīze-ḡüzār idi. Andan şāh buyurdu serā-perdeyi taşra çekdiler, şadā-yı nāy-ı rüyīni ḡöge irişdördiler.

Rābıta-ı Nazm-ı Daḡıķī be-Nazm-ı Firdevsī

İşte bu arada Daḡıķī-i şā'irün biñ beytinün maḡmūnı tamām oldu. Ercāsb'ın bundan aşağı dāstānı yine Firdevsī-i üstād nazmından beyān olunur ve min-ba'd Şeh-nāme āḡir olınca nazm-ı bīḡāne kıarışmaz. Bu biñ beytün daḡı ilḡāķ olmasına bā'is neydügi yukarıda zıkr olınmış idi. Ammā yine bu maḡalde Firdevsī-i dānā bu biñ beytün ilḡāķ olmasına bir sebeb-i zāḡirī beyān

idüp eydür ki: “Çünkü bu nâme benüm destüme düşdi, şast tabî'atum mähîye meyl eyledi. Ammâ bu nazma nazâr kıldum, süst gördüm ve çok ebyâtını nâ-dürüst gördüm. Ben bunu anuñ içün yazdum ki tâ şehriyâr ol nâ-bekâruñ söz söylemesini göre ve söz nedür bile.”

Nazm

[Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül]

Men in-râ neviştem ki tâ şehriyâr

Be-bîned sohen goften-i nâ-bekâr

Do gevher numûdem be-gevher-furûş

Kinûn şâh dâred be-goftar-ı gûş³³⁹

[68a] Ya'nî ben gevher-fürûşa iki gev[her] gösterdüm ki hâlâ Şâ[h] Maḥmūd güftâra gûş tutar, sühen-şinâsdur cevâhir-i güftâruñ kem-bahâ vü zî-kıymetin bilür ammâ ey söz söyleyiciler, sözi çün bu gûne söylersiz, ya'nî Daḳîkî gibi süst ü nâ-dürüst söylersünüñüz ve tab'uñuzu renc-ile cüft eylemeñüz. Çün göresin ki cānuñ şıkılur ve vücuduñ zahmet çeker, tab'uña zür eyleme. Bir kânda gevher bulmayasın, anı kazma. Bir tabî'at ki âb-ı revân gibi cārî olmaya anuñ-ıla pâdişâhlar nâmesini söylemege heves kılma. Eger dehen ta'âmdan tehî kalursa andan yegdür ki eyüyi nâ-sâz okıyasın ve ben bir nâme gördüm kavı-i rāstān ile tolmış idi, niçe yıllardan berü kalmış eskimiş idi ve neşr idi ve perîşān olmuş idi, tebāyi' anuñ peyvendinden dūr idi, bir ḥaberi bir ḥaberine geçmez idi. Anı rabṭ itmege derūnumı pūr-endîşe kıldum ve Hudā'ya niyāz idüp anı söyleyenüñ rûḥından istimdād itdüm tâ ki ol nâmeyi birbirine rabṭ itmege yol virdi. Egerçi peyvend olındı ammâ az idi ve bezm ü rezmüñ biñde biri degül idi. Böyle iken yine bu deñlü nazm-ı kelāma kuvvet-i tabî'at birle dest-res buldum. Daḳîkî daḥı gūyende idi ve şâhlardan çok māl ü genc bulmuş idi ammâ kendünüñ yaramaz ḥūyından muttaşıl derd ü renc içinde idi. Egerçi pâdişâhları vaşf idici ve nâmdârları medḥ idici idi ammâ böyle süst beyān olmağ-ıla rûzgār anuñ naklini diñlemedi; ya'nî Şeh-nâme'yi nazm itmege âğāz itmiş iken encāma irmedi. Ben bu nâmeyi ferruḥî-fāl tıtdum, çok yıllar renc iletdüm, bir ser-efrāz merd-i baḥşende ve taḥt-ı

³³⁹ Hükümdar (Mahmud) boş söylenmiş sözleri de görsün diye onun dizelerini burada aktardım. Şimdi söze kulak veren hükümdara bunlar, iki mücevhercinin sattığı iki mücevherdi.

keyānde, bir hūşīd-i nūr-pāş-ı rahşende görmedüm ki anuñ luṭf u iltifātı-y-ıla bu söz benüm ṭab^ouma āsān ola. Maḥsül ḥāmūşlıktan ğayrı hīç dermān olmadı. °Āķıbet bir bāğ gördüm ki ser-ā-ser dıraḥt ü nişestenge-i merdüm-i nīk-baḥt idi. Ol bāğa geldüm, şafā ḥāşıl itdüm ve yigirmi yıl sözümi şaklamış iken āşıkāra itdüm. İmdi bil ki bu gencüñ sezāvārı kimdür diyüp Sultān Maḥmūd vaşfına giriz eyler. İşte şimden girü Firdevsī nazmından Ercāsb’uñ bākī kışşasına şūru^o olunur.

Rezm-i Ercāsb-ı Türk bā-Lohrāsb ez-Goftār-ı Firdevsī

[Fe^oülün / Fe^oülün / Fe^oülün / Fe^oül]

Be-fermūd tā Kohrem-i tīg-zen

Buved pīş-i sālār-ı Çīn encumen

Ki Ercāsb-rā būd mihter piser

Be-ḥorşīd-i tābān ber-āverde ser³⁴⁰

Neşr: Sālār-ı encümen-i nazm-āverān, Firdevsī-i rūşen-beyān eydür; çünkim Ercāsb Belḥ üzerine °asker [68b] göndermek murād idindi, buyurdı tā Kohrem-i tīg-zen, sālār-ı Çīn öninde encümen eyleye. Bu Kohrem-nām dilir Ercāsb’uñ büyük oğlu idi, rifatde hūşīd-i tābāna hem-ser idi, Ercāsb aña fermān idüp eyitdi: “Tiz leşkerden biñ dāne bahādur merdler alup Belḥ’e var, āteş-perestlerüñ başını kes, evlerini cümle āteşe ur. Goştāsb’uñ ol altun ile yapılmış kaşr-ı bülendine bir āteş ur ki °alevi göge irişsün. Eger İsfendiyār’ı bend içinde bulursañ mecāl virme başını kes. Ben daḥı Helluḥistān’a varam, bākī leşkeri cem^o idüp anda oturam.” didi. Pes Kohrem atasınuñ emri-y-ile kılıç kuşanup °azm-i rāh itdi. Yolda Īrānīler’den rāst geldüginüñ kimin öldürdi ve kimin esir itdi. Çünki Belḥ’e yaklaştı, Lohrāsb Şāh’a ḥaber oldı ki Çīn leşkeri ile Kohrem-i cihāndār gelür katı guşşalandı, eyitdi: “Ḥudāyā, °ināyet senden. Şimdiki ḥālde şehir ıssuzdur. Ne Goştāsb bundadır ne İsfendiyār. Ben ḥod bir za‘īf pīr kişiyem, bunca leşkere niçe cevāb virem. İlāhī, dükeli müşkil işler saña āsāndur.” diyüp ağladı. Gördi ki leşker irişdi nā-çar yirinden ṭurup ceng yarağını gördi, gürzini eline alup Çīn leşkerine karşı çıkdı. Na‘ra urup mest

³⁴⁰ Ercāsb, kılıcı en güzel kullanan, başı göklere, aydınlık güneşe erişen, büyük oğlu Kohrem’in kumandan olarak Çin ordusunun başına geçmesini emretti. (y.ç.)

pîl gibi kendüyi ol leşkere urdı. Öñine geleni bir darb ile akdurđı, Çîn leşkerinden çok kişiyi toprağa bırakdı. Her yaña ki hamle kılur idi, leşker öninden tār-mār olup tağılur idi. Kohrem gördi ki birer birer varmak ile andan kimse aşşı itmez, leşkere buyurđı bir aradan hamle kıldılar. Kılıç uruşup Lohrāsb Şāh'ı atdan yıkdılar, cebesin arkasından çıkarup tenini pāre pāre itdiler. Ol pīrlık ile bu kadar erligün görüp acebe qaldılar. Andan Kohrem leşkerine eyitdi: “Öldürdüğümüz Goştāsb’uñ atası Lohrāsb Şāh’dur ki ālemüñ şahib-kırānı idi, Goştāsb’uñ dahı devleti bu idi. Şimden girü fırsat bizümdür.” diyüp leşkeri alup Belh’uñ içine girdi. Evlerini yıkup māllarını ve tavarlarını gāret eyledi. Andan şahuñ ol zerrīn kaşrına geldi, āteş-perestleruñ cümlesini kırdı. Ol deyrde seksen ulu rāhib var idi, cümlesinuñ deyr öninde başını kesdi. Anlaruñ kanı ile Zerdhūşt’uñ odını söyündürdi. Ol kaşrı oda yakup ol serv ağacını kesdi. Goştāsb Şāh’uñ sarāyında iki kızlarını ki Hümāy ile Māhāferīd’dür anları esīr kıldı. Mālını ve gencini [69a] yağmā eyledi. Şāhuñ bir ferāsetlü hatunı var idi, gördi ki hāl bu resme oldu, tīz bir ata bindi ve o uğrun kapudan çıkup Sistān yolın tutup gitdi. Yolda bir sāt yatmadı ve diñlenmedi, giceyi gündüze katup Goştāsb Şāh’a irişdi. Eyitdi ki: “Ey şehriyār, ne oturursın? Belh’i niçün añmazsın ki üstine leşker gelüp şehri yağmā kıldı. Ne kadar serverler var ise kılıçdan geçürdiler. Sen bunda şöbet ü işret idersin, Belh’uñ halkı belā vü miñnet içinde giriftārdur.” didi ağladı. Şāh eyitdi: “Ey hatun! Düşmen gelüp māl ü tavarlar aldıgı-çün ne bunca yas idüp guşsa yirsin? Anlar öyle itdi ise ben dahı leşkerümü kalduram Çîn iklīmini ayağum altına alam. Māl içün ve geçen nesne içün guşşalanma.” didi. Hatun eyitdi: “Çok sözi qo, yirüñden tūr ki iş çokdur. Derd ü belā hadden aşmışdur. Kanı Lohrāsb Şāh ki anı Belh öninde pāre pāre kıldılar. Andan gelüp āteşkedeyi yıkdılar. Ol seksen dīn ulusunuñ başlarını kesüp Zerdhūşt’uñ odını anlaruñ kanı ile söyündürdiler ve kanı senüñ kaşruñ ve hāzīneleruñ, kanı ol yüzini bād-ı hevā görmeyen duhterleruñ, şimdi düşmen elinde esīr olmışdur.” didi. Goştāsb bu sözleri işidicek gözlerinüñ yaşı seyl-āb oldu, girībānını çāk idüp başına toprak şavurup feryād ü fiğān eyleyüp bir zamān yas idüp ağladı. Andan buyurđı, Īrān serverleri katına geldiler. Hikāyeti anlara söyledi: “Ceng yarağını kuşanmak gereksiz.” didi. Begler cümlesi yüz sürüp eyitdiler: “Şāhā, ne melül olursın. Devletüñde düşmenden kīn almak asāndur.” didiler. Pes şah, kātiblere emr itdi, her tarafa nāmeler yazup gönderdiler. Nāmede şöyle yazdılar ki: “Her kişiye ki nāme yitişe başunda kili var ise yumasun tīz benüm katuma irişsün.” Çünki nāme dükeli iklīme irişdi, cümle begler ve pehlevānlar şahuñ katına hāzır oldılar. Şol kadar leşker cem° oldu ki hesābını Allāh bilür idi. Şehriyār ol leşkeruñ tamām kaydını görüp ol aradan güç kılup Belh’e geldi. Gördi ki ne şehir kalmış ve ne sarāy kalmış ve ne bāğ u bāğçe kalmış. Cihān perr-i zāğ gibi siyāh olmuş. Belh’i koyup ol acı ile Tūrān’dan yaña azm kıldı. Bu taraftan sālār-ı Çîn işitdi ki Goştāsb Şāh leşker çeküp üstine gelür, Tūrān’da ne kadar leşker var ise [69b]

cem° idüp Goştāsb Šāh’a karşı yürüdü. İki leşker yitişüp birbirine karşıydı. Güneşün nūrı tutulup ‘ālem zulmet içinde kaldı. Goştāsb Šāh leşkerün sağ kolını Ferşīdverd’e viridi ve sol kolını Nestūh’a ısmarladı. Kendüsi niçe bahādur yigitler ile sipāhuñ ortasında ‘ālem dibinde tūrdı. Bu cānibde Ercāsb Šāh dañı leşkerinün sağ kolını Gender-nām dilāvere ısmarladı ve solında Kohrem-i nāmdār tūrdı. Kendüsi kalbgāhda karar kıldı. Andan ol iki leşker deryā-yı āhen gibi cūş idüp birbirine koyıldı. Kūs ü nefir āvāzesinden kulaqlar tutıldı. Atlar şuhaylinden ve erenler hāy u hūyından ‘ālem zelzeleye geldi. Bahādur yigitler nīze vū şimşir ile ve gürz-i girān-ıla birbirini sol kadar kırdılar ki yiryüzi ser-ā-ser kesik baş oldu. Bu vech-ile üç gün gece ve gündüz ceng itdiler. Ceng içinde Ferşīdverd Kohrem’e tuş oldu. Biribirine hamleler kıldılar ve bir zamān ceng itdiler. Āhir Kohrem Ferşīdverd’e birkaç yerde zahmlar urdı, atdan yıkacağı vakt Īrāniler gūlūv idüp Ferşīdverd’i kurtardılar. Ol zahm-ıla bir yire getürüp yaturdılar. Bir taraftan Gorezm dañı Gender’e muķābil oldu. İki ejderhā birbirine tolaşdılar. Oķ ile ve gürz ile ve nīze ile aħşam olunca ceng itdiler. Āhir Gender arslan gibi gūjgūrdı, irişüp Gorezm’e bir gürz havāle kalķanı pāydār olmadı. Bilegi ditredi ve kolu sıvışdı, gürz irişüp başına tokındı başı ve beyni tağıldı, ‘ālemün kīnesinden kurtıldı. Çün iki pehlevāna bu resme āfet yitişdi Tūrāniler Īrān leşkerin halvet bulup ġayrete geldiler. Īrāniler’i ol kadar kırdılar ki yiryüzi ser-ā-ser ķana ġarķ oldu. Goştāsb Šāh’uñ ol cengde otuz sekiz oġlın düşürdiler. Goştāsb Šāh gördi ki baht ü devlet kendüden yüz çevirdi, bār u bengāhı yirinde koyup bākī kalan leşkerini alup ķaçdı. Tūrāniler anları bir iki menzil yir koġdılar, yitişdüklerinün mecāl virmeyüp başını kesdiler. Āhir Goştāsb Šāh bir taġa irişdi ki ķatı şarp idi. Ol taġuñ üzerine çıķdı, bir uğrın yol var idi, andan ġayrı yirden aña çıķmak mümkün degül idi. ‘Āciz ve dermānde olup oddan cem° idüp ol taġda āteş yakdılar. Cümle begler cānlarından el çekdiler. Ercāsb ardınca irişdi, gördi ki **[70a]** taġa çıķılmaz, ol dem taġı kuşadup ortaya aldılar. Goştāsb Šāh zebūn u bī-ķāre ol taġda kaldı, Cāmāsb’ı veziri yanına getürüp eyitdi: “Ey Cāmāsb! Bir nazar it, gör ki hālümüz nice olur? Türkān elinde şöyle zebūnlık ile geķer miyüz, bize bir kimseden meded yitişür mi?” didi. Öyle diyicek Cāmāsb ayaġa tūrdı eyitdi: “Eger şehriyār baña inanursa ve sözümi tutarsa bu işün ķāresini bildüğüm kadar diyeyin.” didi. Šāh eyitdi: “Söyle ne bilürsün?” Hīķ benden nesne gizleme.” didi. Cāmāsb eyitdi: “Ey Šāh-ı cihān! Bunca zamāndur ki Īsfendiyār bendde yatur anuñ bendi götürilüp bu taġa gelince bu işe ķāre yokdur ve bu leşker anuñ elinde zebūn olacķdur.” didi. Šāh bu sözi işidicek ķatı şād oldu, eyitdi: “Ey vezir-i āķıl! Ben ol meclisde ki Īsfendiyār’ı bende urdum, ol vakitden berü itdüğūme peşimān idüm ve anı ķurtarmaġa bahāne ister-idüm. Bilürdüm ki anuñ günāhı yokdur, bir bed-bahtuñ sözine uyup şöyle itdüm. Çünki bu hāl anuñ başına yazılmış idi geldi, aña ne ķāre. Şimdiki hālde kim ola ki anı varup bendden hālāş ide, benüm ķatuma irġüre?” didi. Cāmāsb eyitdi: “Ben ķuluñ varayın, anı senün ķatuña

getüreyin.” didi. Şāh eyitdi: “İmdi var, İsfendiyār’uma çok selām eyle, eyit ki; ol saña yavuz kaşd iden derd ile cān virdi. Ben dañı anuñ yalan sözine uyup saña bī-dādlik itdüm. Sağ olursam anuñ ‘ivazın idem. Şimden girü tāt u tahtı saña ışmarlayam, ben atam Lohrāsb Şāh gibi bir gūşeyi ihtiyār idüp Hudā’ya ‘ibādet kılam. Hudāyā şāhid olsun ki bu sözde yalan olmayam. Eger gelüp irişmez-iseñ bilesin ki tāt u taht ü memleket elden çıkdı, diyesin.” didi. Çünkü şāh bu sözi söyledi, Cāmāsb yirinden tırdı, kendüyi Tūrāniler şüretine koyup gice içinde tağdan inüp ol leřkerüñ arasından geçdi, cān atup İsfendiyār tırdıñı maķāma yakın irişdi. Meger İsfendiyār’uñ kiçi oğlı Nūşāzer bir yüksek yire çıkup yol gözedür idi ki nā-gāh Tūrān leşkerinden kimse gele anı şehzādeye bildüre. Baķdı, gördi bir kiři řitāb-ıla yola düşüp gelür başına Tūrāniler külāhın geyer Nūşāzer tiz İsfendiyār’uñ katına geldi, eyitdi: “Ey nāmdār! Bir atlu gelür başında kara külāh Tūrānilere beñzer. [70b] Buyurursañ varayın, göreyin. Eger Ercāsb hāķından ise başını keseyin. Olmasun ki üstümüze Türk leşkeri gele.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Oğlum, bu yolda ādem eksük olmaz. Şāyed ki Īrānilerden ola, bize haber getürür ola, kōrkup anlaruñ tonına girmiş ola. Şehin-şāh bizi ceng günlerinde yād idicidür, şöhet vaķtinde añmasa n’ola!” didi. Nūşāzer bu sözi işidüp girü taşra çıkdı. Gördi ki gelen Cāmāsb’dur, tiz gelüp İsfendiyār’a bildürdi. İsfendiyār buyurdi, kapuyı açdılar. Cāmāsb girüp şeh-zāde öniñde yir öpdı ve şāhuñ selāmın degürdi ve ne didi ise İsfendiyār’a bildürdi. İsfendiyār baş götürüp eyitdi: “Ey hāķīm-i dānā! Bir bağlı kişiye ne bunca tevāzu idersin? Bir kiřinüñ eli ve ayağı şuncılayın demür bend içinde ola, ol merdüm-zāde mi olur yā anuñ elinden nesne mi gelür? Şāh-ı Īrān baña ne itdüñin bilmez misin ki baña selāmın getürürsin? Selām baña şimdi Ercāsb’dan geldi ki Īrāniler’üñ kanın ırmaķ gibi aķıtmış. Eger Īrān şāhından baña selām gelse dañı ceng olmadın gelür-idi. Anuñ oğlı Gorezm’dür ki beni suçum yoğ-iken anuñ sözi-y-ile bende urdı. Şimden girü benüm tenüm bu bend içinden çıķmak olmaz. Bu demürler Hudā katında benüm gevāhlarumdur, kıyāmet güninde bu demürler ile hāzrete varam. Goştāsb baña Gorezm sözi-y-ile şunuñ gibi zulm [it]di diyem. Ey Cāmāsb! Tatlu dil ile sen beni al[d]ayımazsın. Bu cefāyı ki şāh baña itdi, ben anı unutmazam. Var şāha di ki; benden aña çāre yokdur, kendü kaydını görsün.” didi. Cāmāsb eyitdi: “Ey pehlevān-ı rāst-güy! Sözüñ hāķdur, didüğüñ gerçekdür lākin kerem eyle. Ataña hātıruñ melül oldu ise Lohrāsb Şāh’ı esirge. Pirlük deminde anuñ gibi dīndār kişiye deyr öñinde Türkler pāre pāre ideler ve ol pāk u şāfi gönüllü seksen dīn ulusunuñ āteřkede içinde başların kesüp kanları ile odumuzu söyündürdiler. Atañı esirgemez-iseñ bārī ol dedeñ Lohrāsb hālını işitdün, anı esirge ve benüm sözümi kabül eyle, tır yukaru gidelüm.” didi. İsfendiyār eyitdi: Ey [...] ve ey bülend-aķter! Lohrāsb’uñ kīnin almağa oğlı yegdür ki anuñ tahtında oturur, yiryüzine şāhdur. Düşmenden kīn almak aña yaraşur ki ‘ālemüñ şāhidur. Benüm nem var?” didi. Cāmāsb eyitdi: “Ey pehlevān! Dedeñ içün gelmez iseñ

karındaşlarıñ Hümā ile Māhāferīd'i esirge. Yüzlerini güneş görmez iken düşmen elinde **[71a]** esīr oldılar.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Bunca zamāndur ki ben bunda zindān içinde derd ü belā vü miḥnet çekerem, anlarıñ ḥātırına gelmedi ki bir kerre benüm ḥālūmi şoralar, ben ne çekdiğümi anlar daḥı göreler. Şimdi ben anlardan ötüri kendümi zahmete mi uğratsam gerek?” didi. Cāmāsb eyitdi: “Ey arslan kīnelü pehlevān! Şimdi pederüñ melül ü maḥzūn bir tağ başına çıkmışdur, gözyaşın akıdur. Düşmen leşkeri ortaya alup cānuna kaşd kılmışdur. Otuz sekiz karındaşuñdan birisi kalmadı. Tañrı katında ne cevāb vireceksin ki atañ bu ḥālde ola sen aña kīn idesin, anı esirgemeyesin? Kerem eyle bunuñ gibi sözi söyleme, karındaşlarıñ kanını düşmenden almak ardınca ol.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Bunca zamāndur karındaşlarum şād olup yiyüp içüp yürirler idi. Hiç birisi beni bu zindān içinde ḥālī nedür diyü añmaz idi. Şimdi ben anlar için kendümi nīzeye ve tiğe mi ursam gerek. Var, ey Cāmāsb benden anlara çāre yokdur.” didi. Cāmāsb İsfendiyār’dan bu vech-ile cevāb işidicek sözi dükendi ve gönli incindi. Derünü pür-dāğ oldu ayağ üzre turup zār zār ağladı, eyitdi: “Ey cihānuñ şāhib-kırānı! Anlarıñ cümlesine ḥātırıñ kaldı ise Ferşīdverd ne suç itdi ki senüñ derdūñden bağır yaşlu olmuş idi. Her yirde Gorezm’e la’net ider-idi. Şimdi cānı lebine gelmişdür, arkasında cebesi pāre pāre olmuşdur. Ol nāzik teni katı yaralar yemişdür. Yollar gözedüp seni ārzū ider. Eydür ki; İsfendiyār’uñ bu cengde yüzini bir kez görsem hiç öldüğüme ğam çekmez-idüm. Lākin korkum budur ki anuñ yüzini görmeden ölem, dir. Bārī gel anlarıñ günāhını Ferşīdverd’üñ gözi yaşına bağışla.” didi. İsfendiyār hemān ki Ferşīdverd’üñ haberini işitdi, āh idüp ‘aklı başından gitdi. Bir zamān kendüye gelüp anuñ ḥālīne özi göyinüp çok ağladı, Cāmāsb’a eyitdi: “Niçün anuñ ḥālīni baña evvelden dimedüñ? Bend içinde ben bu deñlü eglenmez idüm. Tīz demürciler getirüñ bendümi çıkarsunlar.” didi. Cāmāsb buyurdi, ol sâ’at demürciler gelüp örsler ve çekiçler getürdiler. İsfendiyār’uñ bendini cehd idüp bozamadılar. Anlarıñ tutduğına İsfendiyār kaçıdı eyitdi: “Ey şüm ellü! Bu bend ü zencīri düzdüñ, bozamaz mısın?” didi ve elini demürcinüñ elinden çekdi, dizi üstine gelüp öyle zūr itdi ki ol muḥkem zencīrler kütür kütür kırıldı. Ferşīdverd’üñ derdinden yine şeh-zādenüñ uşşı gitdi. **[71b]** Cāmāsb, İsfendiyār’uñ hışm-ıla ol zencīrleri kırduğunu göricek āferīn kıldı ve taḥsīnler itdi. Çünkü İsfendiyār’uñ ‘aklı geldi, ol demürleri öñine yığıdı: “Gorzem’üñ armağanıdur, şāh şöḥbetinde gerek olur.” didi. Andan buyurdi, atını ve cebesini ve kılıcını ve nīzesini getürdiler. İsfendiyār atına bakdı, gördi ki arıklamış za’īf olmuş özi göyinüp eyitdi: “Beni ḥod suçı vardur diyü bende urdılar. Bu günāhsuz cānverüñ suçı ne idi ki böyle za’īf eyledüñüz?” didi. Ḥidmetkārlarına eyitdi: “Varuñ bu ata tīmār idüñ, ola ki yolda bir pāre kendüye gele yoḥsa ben bundan ğayrı at ile cenge girmezem.” didi. Demürcilere buyurdi, at giyimlerini oñardılar, ceng yarağını müheyyā kıldılar. Aḥşam olduğda İsfendiyār miyānına tiğ-i Hindī kuşanup bir ata süvār oldu. Oğlı Behmen ve Nüşāzer’i bilesince aldı.

Cāmāsb önlerince aña kılavuz oldı. Ol uzak yolu ol gicenüñ içinde şöyle gitdiler ki irte olmadın şāh tırdıǵı taǵuñ dibine iriǵdiler. İsfendiyār gördi ki düşmen leşkeri ol şahrāda tolmıǵ taǵ ve taş ı hayme vü ħargāh tutmıǵ anı göricek İsfendiyār’uñ derünü cūşa geldi. Yüzini göge tutup eyitdi: “Ey ʿālemlerüñ pādīşāhı! Saña şıǵındum ki dükeli müşkil işler saña āsāndur. Dilerem ki ben zaʿīf kuluña kuvvet ü fırsat viresin, düşmenden dedemüñ ve qarındaşlarumuñ kanını alam, cihānı Ercāsb’uñ başına tar kılam.” diyüp münācāt itdi ve şıdķ-ıla kendüyi Ĥaķķ’a teslīm eyleyüp gönlinde şübhe kıomadı ve daķı eyitdi: “İlāhī, eger benüm bu ĥācetümi qabūl idesin senüñ ʿaşķıña yüz ʿibādetgāh binā idem ve ġarībler ve misāfirler içün ıssuz yirlerde yüz kārban-serāy būnyād eyleyem ve on kuyı kıazam, her birinüñ üstine ĥidmetkārlar kıoyam ve daķı dervīşlere ve müstahāķ miskīnlere yüz biñ altun şadaķa idem ve dükeli yolsuzları yola getürem ve bu didüklerümü tamām itmeyince elüme cām alup ʿişrete oturmayam.” diyüp ilerü ceng yirine vardı. Gördi ki qarındaşı Ferşīdverd kara kıana ġarķ olmuş yatur, anı görüp atdan aşāǵı indi. Çok aǵladı, eyitdi: “Ey gözlerüm nūrı! Bu ĥālī saña kim kııldı ki andan senüñ kīnünüñ alam.” didi. Ferşīdverd eyitdi: “Ey pehlevān! Bu işi baña Goştāsb itdi ki sencileyin ejdeĥayı bende urdı. Eger sen zindānda olmayayduñ Ĥīn leşkeri baña böyle mi ider idi, ya Lohrāsb’a ziyān mı yitişür idi? [72a] Gorezm’üñ sözi ucından bizüm başumuza bu ĥāl geldi. İmdi ey pehlevān aǵlama ve kendünü ġuşşaya bırakma. Ben ĥod derd ü firāk ile āĥirete gitdüm, sen çok yaşa ve ben muĥtacı daķı ĥayır duʿādan ve şıdķdan unutma.” diyüp bir şovuk nefes çekdi ve cān-ı şīrīnini Ĥāzret’e teslīm itdi. Şanasın ki herġiz cihāna gelmedi. Pes İsfendiyār āh idüp ġirībānını çāk itdi, eyitdi: “Ĥudāyā, dilerem ki baña ʿināyet idesin ki qarındaşumuñ kīnini bu kāfirlerden alam. Ercāsb’uñ kanını yire döküp anı ĥʿār kılam.” didi ve qarındaşını ata berkitdi, ol şahrādan alup taǵ etegine götürdi. Cebesini ve gönlegini ve dülbendini çıkarup aña kefen eyledi ve bir yirde kıodı ve ol aradan ġidüp bir yire irişdi. Gördi ki Īrān ĥalkını şol kıadar kıırmışlar ki ĥesābı ve pāyānı yok. Ol ölmüşler içün bir zamān aǵladı. Andan İsfendiyār’uñ gözi Gorezm’e tuş oldu. Gördi ki ölmüş yatur sürüp yanına geldi eyitdi: “Ey ʿaķılsuz, ben saña ne itdüm idi ki baña düşmenlik itdün?” didi ve niçe taʿn idüp lāşesini depdi. Ol aradan ġidüp Türk leşkerinüñ üstine geldi. Gördi ki yedi ferseng mikdārı yir Ĥīn leşkeri ile toptolu olmuş leşkerüñ çevresine bir ĥandaķ kıazmışlar ki inine ok irişmez. İsfendiyār niçe tedārük ile ol ĥandaķdan ġeçdi ve şahrāya irişdi. Meger leşkerüñ seksen kışı gözcisi var idi. İsfendiyār anlara tuş oldu, üzerlerine at şalup anları taǵıtdı. Birķaçı ilerü ġelüp eyitdi: “Ey şīr-merd! Ne kıışisin ki böyle bahādurlıķ idersin?” didiler. İsfendiyār eyitdi: “Ey pelīdler! Niçe bir fırsat sizüñ ola? Bilmedünüz mi İsfendiyār bendden kıurtıldı ve zindāndan çıkdı?” diyüp kıılıcı çekdi. Ol ĥalka ĥamle kııldı ve bir niçesini öldürdi. Ol aradan ġeçüp Goştāsb Şāh’dan yaña ʿazm kııldı. İsfendiyār ol şarp taǵuñ üzerine çıkup atasını gördi ve öninde yir öpdı. Şāh, İsfendiyār’ı göricek ayaǵa turup qarşu ġelüp gözlerin öpdı ve

bağrına bağıdı, eyitdi: “Şükr Hudā’ya ey ciger güşem ki seni yine sağ u selāmet gördüm. Baña hātıruñ melül olmasun. Ol bed-hū Gorezm seni baña yavuz aňlatdı. Anuñ bed-hūyından yine başına bed günler geldi. Hemîşe bed-hūnuñ bed fi’li ucından başına bed gelür. Hele ölen öldi, geçen geçdi. Yine Hudā şahid olsun ki eger cengde Allāh fırsat virüp düşmene zafer bulursak tāt u tahtı saña ısmarlayam ve ben bir güşede **[72b]** atam Lohrāsb Şāh gibi oturup ‘ibādet idem.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Ey şehriyār! Baña senüñ rızā-yı hātıruñ gerek. Senüñ hoşnūdlıguñ baña taht ü tāt u leşkerden yegdür. Şimden girü vaqtidür ki şimşir-i intikām çeküp tağdan aşağı inem, Allāh ‘ināyetinde ve senüñ devletüñde ne Ercāsb’ı koyam ve ne Kohrem’i koyam, Tūrānileri birbirine uram.” didi. Çün leşker İsfendiyār’uñ bendden çıkup yine atası katına geldüğünü işitdiler, cümle serverler ve begler bölük bölük gelüp İsfendiyār’uñ önünde yir öpdiler: “Şükür ki cihān-pehlevānuñ yüzini gördük.” didiler. İsfendiyār eyitdi: “Ey nāmdārlar! Hudā sizden rāzī olsun. İmdi vaqtidür ki kılıçlar çeküp düşmenden kīnümüz alalum.” didi. Cümle halk İsfendiyār’a āferīn itdiler ve her biri cūşa gelüp yüreklendiler: “Bizüm cānumuz senüñ yoluña kurbān olsun!” didiler. İsfendiyār yine ‘ādet üzre leşkeri ārāste kıldı ve alaylar düzdi. Cebeler geyinüp müretteb yarağ-ıla vaqitlerine hāzır oldılar. Bu yaña Ercāsb oğlu Kohrem işitdi ki Kohrem bendden kurtılmış gice içinde leşkere uğrayup qaravulları şımış ve leşkerden niçe serverleri depeleyüp atasınuñ katına irişmiş, kaşdı bu imiş ki şabāh tağdan inüp kendüler ile ceng ide; tiz atasınuñ katına geldi hikāyeti bildürdi. Ercāsb bu haberi işidicek cihān gözine tār oldu. Evlādını ve beglerini katına okıyup eyitdi ki: “Ey serverler! Ben bu vilāyete leşker çeküp geldüğüm anuñ içün idi ki; İsfendiyār tutsak idi, fikrüm ol idi ki İsfendiyār’uñ bend içinde iken başını kesem ve İrān iklīmini tamām zabt idem. Şimdi ki İsfendiyār kurtıldı, kārumuz be-gāyet müşkil oldu. Ol bir ejderdür ki aña bizüm ne gürzümüz eşer ider ve ne şimşirümüz kār ider. Güyiyā ki anuñ gövdesi demürdendür ve yüzi pulāddandır. Ne ‘aceb merd oldur ki önünde yüz biñ er dahı olursa yüz çevirmez ve hīç leşker anuñ hamlesine döymez. Bilürem ki benüm ‘askerümde aña karşı tūrur kimesne yokdur. Hemān bu işüñ çāresi oldur ki yüzümüz suyu ile leşkerümüz sağ iken ve tāt u tahtımız yirinde iken kimse tuymadın Tūrān yolını tutavuz, irte bir gün İsfendiyār elinde zebūn u bī-çāre olmağdan ol yegdür.” didi. Pes buyurdi, ne kadar māl var ise altundan, **[73a]** gümüşden, gevherden, yakūtdan ve kıymetī kumaşlardan cümlesini bir araya cem’ itdiler. Ercāsb Şāh’uñ Kohrem’den kūçek dört oğlu var idi. Her birine yüz yük māl ısmarladı ve yüz kişi kulavuz koşdı. Kendüsi ulu oğlu Kohrem ile ve yüz biñ hāş atlu ile kaldı ve bākī leşkeri oğulları ile gönderdi. Meger Ercāsb’uñ leşkerinde bir Türk var idi, adına Gorgsār dirler idi ve katı ulu pehlevān idi. Ol Türk, Ercāsb’uñ bu işine kaçdı, sürüp Ercāsb’uñ katına geldi, eyitdi: “Şāhā, ne ‘aceb iş idersin! Kendü elüñ-ile leşkerüñi şırsın ve gönüllere qorhu birağursın. Bir yalunuz kişiden ne böyle üşenürsin Goştāsb’uñ bunca oğulların öldürdün, şimdi

ne tacı kaldı ve ne tahtı kaldı. Leşkeri bile kalmadı, kırıldı. Cān kayusunda işbu tağı penāh idindi. Şimdi ol senüñ elüñde zebün olmışdur, senüñ devletüñde leşkerümüzüñ hesābı ve pāyānı yokdur. Anlaruñ bir kişisine bizüm iki yüz kişümüz ola, hiç üşenme ol İsfendiyār didüğüñ kişi dutayın, demürdendür yāhūd dīvdür senüñ devletüñde dört yanından қарınca gibi üşüp anuñ gözlerini kör idelüm. Hīç kimse degül, ben yaluñuz meydān içinde aña muқābil olayın, anuñ başını kesüp қатуña getüreyin.” didi. Ercāsb bu sözi işidicek hātırı hōş oldu, eyitdi: “Ey Gorgsār! Bilürem ki pehlevān kişisin, didüğüñ söz elüñden gelür. Eger bu sözi yirine getürecek olursañ Hūdā şāhid olsun ki saña Īrān memleketini tā Çīn deryāsına varınca virem ve seni ser-leşker idinem ve kızımı saña virem. Sen her ne dirseñ ben anı işleyem ve hātırıñ ne dilerse öyle kılam.” didi. Ol şādılık ile Gorgsār’a ağır hil’atler geydürdi. Leşkeri aña ışmarlayup vilāyetüñ iki bahşın aña virdi. Çünkü ol gice geçdi şabāh oldu, İsfendiyār tağdan ol leşker ile aşağı indi, şaflar çeküp alaylar bağlayup Ercāsb’un üzerine yürüdi. Andan leşker yine istimālet virdi, merdler arқа bir gidüp ittifaқ itdiler ki düşmenden birisi yüz döndürmeye. Andan İsfendiyār kendü yirini ki leşkerüñ sağ kolı idi, Nestüh’a ışmarladı, şol kolında Gerdüy-ı Ferruh’ı kodı, Goştāsb Şāh қалbgāhdā тұrdı. **[73b]** İsfendiyār, gürz-i gāv-seri eline alup leşkerüñ önüne тұrdı ve leşkerüñ ardını Erdeşīr’e ışmarladı. Bu yaña Ercāsb dahı İsfendiyār havfından cigeri pür-hūn olup gayret ile şaflar çekdi ve alaylar bağlayup karşı yürüdi. Leşkerüñ sağında Kohrem ve şolında Şāh-ı Çigil ve қалbgāhdā Ercāsb kendüsi тұrdı. Çün iki leşker birbirine karşı kılıçlar ve nīzeler çeküp yürüdiler Ercāsb ol ağır leşkeri göriceк göñli қorқdı ve cihān gözine қараñu oldu. Bir yüksek yire çıkup тұrdı, leşkerüñ hāline nazar ider idi. Sārbānları қатına okıyup eyitdi: “Ne қadar hecīnler ve yarar atlar var ise hāzır қıluñ, leşker şınmaға yüz tutarsa hāş muқarreblerümüzü alup қaçayuz.” didi ve bu sırrı leşkere tuyurma diyü ışmarladı. Bu taraftan İsfendiyār pīl-i ner gibi aғzın көpürdüp gürzini eline alup meydāna girdi. Cümle pīr ü civān İsfendiyār’ı ol heybet ile göriceк acebe қaldılar, didiler ki: “Meger buña Rüstem gārīm ola.” Çün iki leşker birbirine қarıldı ve қatıldı erenler na’rasından қулақlar тұtıldı, toz yirde қарār itmeyüp ebr-i siyāh gibi hevā yüzine aғdı ve ālem қараñulıқ içinde қaldı. Кılıçlar yıldırım gibi şaқıyup oklar yaғmur gibi yaғmaға başladı. Ādem қanından şahrālar deryāya döndi. İsfendiyār şol bahār güninde gök gürler gibi gırıv kıldı. Ol fūlād gürzini eline alup kendüyi leşkerüñ қалbine urdı, pey-ā-pey üç yüz nāmdār pehlevānı hāke şaldı. Eyitdi ki: “Ferşīdverd’üñ kīni ile deñizlerden tozlar қoparam, bu cengde Tūrāniler’den bir adı añılur pehlevān қomayam.” didi. Pes İsfendiyār leşkerüñ sağ kolına hāmle kıldı. Üç yüz altmış bahādur dahı depeledi. Kohrem ol heybete tāқat getüremeyüp қaçdı. İsfendiyār anı görüp tūr-keşinden bir ok çıkarup қaçarken Kohrem’üñ ardından atdı. Ok arқasına тоқındı, cebe aralıғından çıkup gitdi. İsfendiyār ayrıқ aña muқayyed olmadı. Eyitdi ki: “Bu dedemüñ kīni içündür.” Andan leşkerüñ şol kolına hāmle

kıldı, yüz altmış beş adı bellü kişi toprağa bıraktı. Bu otuz sekiz karındaşumuñ ve kirāmınuñ kīnidür.” didi. Ercāsb gördi ki leşkerinde serverlerden kimse kalmadı Gorgsār’a eyitdi: “Ne тұrursın? Giceki haberlerüñ qanı? Meydāna girüp hūner göstereseñe!” didi. Gorgsār, Ercāsb’uñ sözine kaqıyup öñ şafa çıkdı, yayını eline alup İsfendiyār’a [74a] yakın geldi. Pehlevānuñ gögsini gözedüp bir ok atdı. İsfendiyār eyer üzerinde yatup men° eyledi. Ol Gorgsār-ı pelīd anı görüp ğazaba geldi. Şimşīr-i elmās-gūnını çekdi, diledi ki İsfendiyār’uñ başını gövdesinden cūdā ide. İsfendiyār el urdı, fırākinden kemendini aldı, halka eyleyüp Gorgsār’uñ üzerine atdı. Allāh ‘ināyetinde kemend Gorgsār’uñ gerdenine geçdi. İsfendiyār ol pelīdi çeküp atdan yire bıraktı. İki elini kafāsında berkitdi, boynına pālheng taqup Hümāyun’uñ eline virdi: “Var bunı şāha ilet, şaķın öldürmesün ki ben bunı kulavuz itsem gerek.” didi. Andan yine ol leşkere hamle kıldı. Īrān serverleri anı görüp na°ralar urdılar. Yir yirden hamleler kıldılar, Tūrānīler ol heybetden mütehayyir olup kaldılar. Ercāsb ol hālī görünce ğāyet ğuşşaya batdı. Oğlı Kohrem’i şordı ve Gorgsār’ı suāl itdi: “Varuñ, ne işler, görün.” didi. Birkaç atlu ceng yirine gelüp Gorgsār’ı tutılmış gördiler, Kohrem’den hīç nişān bilmediler. Cān atup yine Ercāsb’uñ qatına irdiler. Didiler ki: “Gorgsār esīr olmuş ve Kohrem’den hīç haber bilmeñ ğālība kaçmışdur.” didiler. Ercāsb’uñ ‘aqlı şaşdı, buyurdi hāş hecīnler çekdiler. Kendü ādemleri ile ol hecīnlere süvār oldılar. Atlarını yedege alup bākī leşkeri yirinde koyup Helluhistān yolın tutup kaçdılar. İsfendiyār ceng içinde öyle na°ra urdı ki tağ ve taş ditredi. Īrān leşkerine eyitdi: “Ne тұrursız? Düşmenden dimār getürmek gerek.” Pes, Īrānīler bir aradan hamle kılup Ercāsb’uñ leşkerini yirinden götürdiler. Şol kadar kırdılar ki yiryüzi qana ğarķ oldu. Degirmenler ādem qanıyla yüridi, niçe günlük yiri kollar ve ayaklar ve kesik başlar tutmuş idi. Çīn leşkeri gördiler ki Ercāsb kaçmış tīz silāhların yabana atup İsfendiyār’uñ ayağına dökilüp emān dilediler. İsfendiyār anları esirgeyüp şuclarını bağışladı. Üzerlerine ādem kodı ki anları şaqlaya ve kimse birini öldürmeye. Andan buyurdi Tūrānīler’uñ mālını ve gencini ve tahtını ve tēcını ne var ise bir araya götürdiler. Meydān içinde bir ulu tağ gibi yığdılar. İsfendiyār ol mālūñ bir bahşını şāha gönderdi ve bir bahşını leşkere bağışladı. Çünki leşker işi tamām oldu, İsfendiyār şāh qatına gelüp yir öpdı. [74b] Şāh qarşu gelüp İsfendiyār’ı kuçdı ve anuñ erligine ve pehlevānlığına aferīn kıldı. İsfendiyār’uñ kılıcı ādem qanından eline yapışmış idi. Cebesi ve çuķalı şāfī kan olmuş idi. Buyurdi ceng tōnın çıkardılar, kılıcınıñ qanını yudılar, ‘ibādet tōnların geyüp bir halvet maķāma gelüp ol şūkrāneye yedi gün tamām ‘ibādet itdi. Sekizinci gün İsfendiyār buyurdi, Gorgsār’ı getürdiler. Cānından ümīdi kesmiş idi. Teni berg-i bīd gibi ditrer idi. Yalvarup İsfendiyār’a eyitdi: “Ey pehlevān! Benüm qanum yire dökmekden saña ne fāyide hāşıl ola? Kerem eyle beni āzād kıl, saña kul olayın. Her qanda gitsek kulavuz olup saña yol göstereyin.” didi. Andan İsfendiyār buyurdi, anuñ elini ve ayağını demürlediler ve bir yirde şaqladılar.

İsfendiyār ile şāh ol aradan ƙalkup ceng olan yire geldiler ki Īrān serverleri ve šāhuñ otuz sekiz oğlı ƙara ƙoprağa düşüp yaturlardı. İsfendiyār buyurdi, anları yirden götürdiler, cümlesini defn itdiler. İllā Feršīdverd içün İsfendiyār dāyim ağlar idi ve cigeri yanup anuñ derdinden āh ider idi. Pes ol aradan gidüp Belh’e geldiler, her ƙarafuñ beglerine nāmeler gönderdiler. İsfendiyār, Ercāsb’ı soyup leşkerini ƙırduğın bildürdiler. Īrān begleri bir bir gelüp İsfendiyār’uñ üzerine dürr ü cevāhir saçdılar. Goştāsb Šāh hātır hōşluğ-y-ıla yine tahtında ārām ƙıldı. Bunuñ üzerine beş ay geçdi. Šāh, šād ü hurrem tahtında oturdi, hīç İsfendiyār ile itdügi ‘ahdi yād itmedi. İsfendiyār, šāhuñ öyle itdüğine melül oldu. Bir gün Cāmāsb’ı ƙatına da‘vet itdi. Ol geçen sözleri añdı, eyitdi: “Ey hāķīm-i dānā! Šāhuñ benümle ‘ahdi bu deñli idi ki; eger düşmen leşkerini sırsam šāh tāt u tahtı baña virüp kendü Lohrāsb Šāh gibi bir gūşede ‘ibādet itse gerek idi. Şimdi ol didüklerini yirine getürdüm, kendünüñ adını felege ƙıƙardum, dünyāda düşmen teşvīş ƙomadum. Yine tahtında oturur benüm bunca zaħmetlerümü niçün añmaz. Eger ƙavlınden dönerse Allāh hāķķı-çün daħı šāhuñ ƙatına varmazam. Šāh öñinde düşmene ƙılıç urmazam. Var šāha benüm içün söyle, bu didüğüm sözi aña ‘arz eyle. Eger ‘ahdine ƙurur ise [75a] anuñ-ıla da‘vāmız yok, ƙuramaz ise daħı šāhuñ yüzini görmezem vilāyetinde ƙuramazam, taht ü memleketi ƙoyup bir ğayrı iklīme giderem.” didi. Cāmāsb eyitdi: “Ey pehlevān-ı güzīn! Hūdā saña devleti lāyık olduğun ƙadar virmiş. Yigitsin, gücün ve ƙuvvetün var. Atañ ise bir pīr ƙışidür, elinde bir tāt-ıla bir taht var, dükeli şehirler ve vilāyet ü leşker hōd senün elündedür. Bir tāt-ıla taht içün atanuñ hātırına degme. Birƙaç gün şabr eyle, irte bir gün tāt u taht daħı bī-minnet senündür. Eger elbette söyle dirseñ başum üstine söyleyeyin.” diyüp ƙalkdı, şehriyāruñ ƙatına geldi, eyitdi: “Šāhā, İsfendiyār eydür ki; ol vaķt ki šāhuñ hāli yavuz olup baht andan yüz çevirmiş idi, sen gelüp baña šāhdan haber getürdüñ. Eger varup anı düşmen elinden ƙurtaram ve kīnini düşmenden alam, tāt u tahtı baña virse gerek idi. Şimdi ki ol murād hāşıl oldu, beş aydur şehriyāruñ ol söz hātırına gelmez. Ne buyurur dir.” didi. Goştāsb Šāh eyitdi: “Ey pūr-hüner! Şimdi İsfendiyār tāze ƙışidür, ulularuñ ƙarīķini ve resmini bilmez, erligine ve pehlevānlığına ƙayanur. Kimseye i‘tibār itmez ve ‘ālimlerün ƙadrini bilmez. Şunlara ki ben ‘izzet iderem, mertebesini bilürem, vaķt ola ki ol h’ār baķa. Bu šāhlık begler ile ve ‘āķiller ile ulular ve ulu ƙışilerün himmeti ile olur. Ƙorķaram ki ol bunlara ri‘āyet idemeye, tāt u taht elden ƙıķa ve bir daħı buña şimdi benüm iki ƙızum düşmen elinde esīr olmışdur, bizüm adumuza şığar mı ki anlar esīr ola biz rāħatlık ile ‘ömür geçüreyüz. Varsun ƙız ƙarındaşlarını düşmen elinden ƙurtarsun. Yine geldügi vaķt hīç sözüm ƙalmaya, tāt u taht anuñ ola. Var benden İsfendiyār’a selām eyle, bu haberi söyle, hem da‘vet eyle, ƙatuma gelsün rüy-ı devletmendini göreyin.” didi. Cāmāsb ƙurup İsfendiyār’a geldi eyitdi: “Ey pehlevān! Haberünī šāha söyledüm. Šāh eyitdi ki; ben andan šāhlık dirīg itmezem. Ammā ƙız ƙarındaşları düşmen elinde esīr olmışdur. Sağlık ile

varsun, anları düşmen elinden ħalāş eylesün, tāk u taĥt ĥod anuñdur, didi ve hem seni ister gel şāha buluş.” didi. İsfendiyār bu sözi işidicek ol eski rencleri yine tāzelendi. Ol gice endīşeden gözlerine uyĥu gelmedi. Şabāĥ olduĥda [75b] şāhuñ ĥatına geldi. Bir zamān eski ve yeñi sözler ortada söylendi. Andan şāh eyitdi: “Ey İsfendiyār! Sa‘ādetlü ol kimse imiş ki düşmen elinde yüz şuyıyla öldi, esīr olmadı. Şimdi biz taĥtda oturup anları unudursak işidenler bizi ta‘yīb iderler ve ĥaĥķumuzda bed söylerler. Bu firāk u derd benüm derūnumdan çıkacak degüldür. Gel var erlik ile hemşīrelerüñi ol ejderhā elinden rehā kı1. Ĥudā şāhid olsun ki geldüĥiñ gibi tāk u taĥtı saña teslīm idem, ben pederüm gibi bir gūşede oturup Ĥudā’ya ĥulluk idem.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Şāhā, Allāh cihānı sensüz eylesün. Ben şāhlıĥa tapmazam, senüñ bir ĥuluñam, benüm cān u tenüm saña fedā olsun. Senüñ devletüñde varayın, Tūrān-zemīnüñ külünü göge şavurayın. Kız ĥarındaşlarımı düşmen elinden ĥurtarayın.” didi. Goştāsb Şāh, İsfendiyār’a āferīn kıldı. Ol sā‘at buyurđı, cümle leşker ĥatına ĥāzır oldılar. Leşkerden on iki biñ yigit intiĥāb itdi, cümlesinüñ ĥaydını ve yaraĥını gördi, her birine murād üzre māl ü genc virdi ve İsfendiyār’uñ başına bir geğerden tāk geyürdi ve bir taĥt baĥışladı. Ol dem dergāĥ-ı şāhdan ĥurūş ĥopdı. Serā-perdeleri şehirden şāhrāya ĥaĥdılar ve İsfendiyār’a maĥşūş olan direfş-i ĥümā-peykeri bārgāĥ öñinde dikdiler. İsfendiyār, şāhuñ elin öpüp ulular öñine düşüp ta‘zīm-ile otaĥına götürdiler. Geldi ol dem leşkerini yokladı, ĥurūş-ı kūs ve taĥl-ĥāne ve şadā-yı nāy-ı serĥin cihānı tutdı.

Reften-i İsfendiyār be-Rūyīndij ez-Rāĥ-ı Heft-Ĥ‘ān ve Dīden-i ‘Acāyibhā

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Soĥen-gūy-ı diĥķān ĥu be-nihād ĥ‘ān

Yekī dāsītān rāned ez-heft-ĥ‘ān

Zi-Rūyīndij u kār-ı İsfendiyār

Zi-kār u zi-āmāyeş-i Gorgsār³⁴¹

³⁴¹ Hikāyeyi anlatan diĥkan ziyafet sofrası kurmuşcasına söz ziyafetine başladı, “heft hān”dan bir hikāye anlattı. (N.Y.) Söze Rūyīndij’den, İsfendiyār’ın (ne) yaptıĥından ve Gorgsār’ın yaptıĥlarından ve ĥazırlıklarından başladı. (Y.Ç.)

Nesr: Firdevsî-i dānā, İsfendiyār'ın heft-ḥ'ânını bu resme beyân idüp eydür ki; çünkü söz söyleyici dihkānı ḥ'ân kodı ya'nî söz sofrasını döşedi, heft-ḥ'ândan bir dāstān beyân itdi. Kāl'a-yı Rūyîn'den ve Gorgsār'ın kārından böyle 'ayân itdi. Çünkü İsfendiyār'ın gitmesi muḳarrer oldu, ber-seḥer 'alem ü sancaḳ çeküp Tūrān yolına revāne oldu. Leşker önince taḥtını pīl üzerine berkitdiler, başında şāhāne tāt ve elinde cām-ı zerrīn, 'ayş u nūş idüp begleri ile bu geçen ḥikāyetleri dile alup söyleşüp gider idi. Bir niçe gün bu ḥāl üzerine gitdiler. Āḥir bir yire geldiler, [76a] yol iki oldu. Ol arada ḳondılar, ḥayme vü ḥargāhları ḳurdılar. Andan İsfendiyār buyurdi, ḥ'ân dökildi, yenildi ve götürildi. 'Aḳabince meclis-i ḥāş ḳurılıp cām u şarāb geldi, 'işrete āḡāz olındı. Bir zamāndan İsfendiyār buyurdi, Gorgsār'ı getürdiler. Sāḳīye işāret eyledi, dört beş tolu virdiler. İçdi, kellesi germ oldu. Andan İsfendiyār eyitdi: "Ey devleti gitmiş Gorgsār! Saña her ne şorarsam olmaya ki yalan söyleyesin. Eger toḡrı söyler iseñ seni tāt u taḥta yitişdürem, Ḥudā fırsat virür-ise Çīn ve Maçīn ve Tūrān şehirlerine şāh eyleyem ve daḥı senüñ oḡluña ve ḳızıña ve cümle ta'alluḳāta ziyān itmeyem. Eger toḡru söylemez-iseñ seni tīgüm-ile iki pāre eylerem, bilmiş olasın." didi. Gorgsār eyitdi: "Ey şehriyār! Benden egri söz işitmeyesin, soñra sen daḥı şāhlığa ne lāyık ise idesin." didi. İsfendiyār eyitdi: "İmdi toḡru söyle, ol tucdan kāl'a ki aña Rūyīndij dirler, Īrān ser-ḥaddinden taşradur ve Ercās'ın kāl'asıdur. Ol kāl'a ne cānibdedür ve anuñ ḳaç yolu vardur ve ne ḳadar zamānda varılır ve hem yollarınuñ şarplığı ve ḳolaylığı nicedür?" didi. Gorgsār eyitdi: "Şāhā, ol kāl'anuñ üç yolu vardur. Birisi üç aylık yoldur, gitmesi ḡāyet āsāndur. Köyler ve şehirler ve āb-ı revānlardur ve daḥı bir yolu iki aylık menzildür ammā ol yolu bir pāre ḳaḥtlıḳdur ve ḳonaḳları yokdur ve bir yolu daḥı vardur ki leşker yedi gün gider, sekizinci günde Kāl'a-yı Rūyîn'e irer. Ammā ol yol be-ḡāyet müşḳildür, şāfī taşdur ve ḥaṭarlu yirdür. Andan ol yolda gergedanlar ve şīrlar ve ejdehālar vardur ki ādem oḡlanı ḳurtılmaḳ mümkün degüldür ve daḥı bir cādū 'avret vardur ki şūretde dīve beñzer ve ol yoluñ bir yanı deryādur ve bir yanı beyābāndur, ḥiç suyu yokdur ve daḥı anda bir yüce taḡ vardur ki ḳullesi göḡe yakın irişmişdür. Niçe zamān ol taḡa göḡe ḳıḳar gibi ḳıḳılsa gerek, niçe zamān daḥı ḳuyıya iner gibi inilse gerek ve anuñ şovuḡına ādem dōyemez, anda yellar eser ki āḡaçları ve taşları birbirine urur. Hem ol taḡda Sīmorg āşiyānı vardur. Bunlardan soñra ki ol kāl'aya varıla ol şöyle yerdür ki dūnyāda ancılayın kāl'a kimse ne ḡormişdür ve ne işitmişdür. Burc-ı bārūsı bulutdan yüce ḳıḳılmışdur, içi yaraḡ-ıla ve leşker ile tölmişdur. Bir ulu ırmaḳ anı ortaya alup ḳuşatmışdur. [76b] Ol şudan gemi-y-ile geçilür. Eger yüz yıl şehriyār ol kāl'ayı bekleye ḥalkınuñ taşradan nesneye iḥtiyācı olmaya, ekinleri ve degirmenleri ol kāl'a içindedür." didi. İsfendiyār bu sözi işidicek bir zamān fikre vardı, andan eyitdi: "Bizüm yolumuz hemān ol ḳısacuk yoldur. Gorgsār eyitdi: "Şāhā, ol yola Ādem devrinden berü kimse gitdüḡi yokdur, meḡer şol ḳişi ki cānından uşanmış ola." İsfendiyār eyitdi: "Ey pelīd! Sen

üşenme, hemān baña söyle ki bu didüklerüñüñ evvel ғанқısına uğraruz ki aña göre қайд
гөrelüm?” didi. Gorgsār eyitdi: “Evvel iki gorg-ı derrende gelicekdür. Biri erkek ve biri dişidür.
Her biri bir pīle beñzer. Belleri ince, iki dişleri vardur pīl āzusına beñzer. Anlaruñ heybetine
arslanlar ve pīller dōyemez ve vāқи° hāl budur ki didüm.” didi.

Ḥān-ı Evvel u Ceng-i İsfendiyār bā-Gorgān

[Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ül]

Çu ḥorşīd be-numūd tāc ez-firāz

Hevā bā-zemīn tīz be-goşād rāz

Zi-dergāh ber-ḥāst āvāz-ı kūs

Zemīn āhenīn şod sipihr ābanūs³⁴²

Neşr: Çünkü İsfendiyār Gorgsār’dan ol yoluñ aḥvālını tamām işitdi, ol gice қарār itdi; şubḥ-dem
ki ḥurşīd-i ‘ālem-ārā tācını firāz-ı asumāndan gösterdi, hevā zemīne rāz-ı pinhān-ı şebi gūşāde
eyledi. Ol dem dergāh-ı İsfendiyār āvāz-ı kūs қалқup zemīn āhenīn ü sipihr ābnūs oldı.
İsfendiyār leşkerin қaldurup nām-ı Ḥudā’yı yād idüp heft-ḥān yolın tutup Gorgsār’ı қulavuz
idüp ol şa°b u şarp yola revāne oldı. Çün giderek ol gürglerüñ maқāmına irdiler, İsfendiyār
leşkerini қарındaşı Beşūten’e ısmarladı, eyitdi: “Sen ardumca yap yap gel, ben öñce varayın ol
cānverleri göreyin, olmasun ki leşkerümüze andan ziyān gele.” didi ve atından indi, cebesini
geydi ve atınuñ қulagını muḥkem çekdi. Üzerine şīrāne süvār olup ol cānverler тұrduğı yire
‘azm itdi. Yakın gelicek gördi ki iki gürg yatur ki her biri bir pīlden büyük. İsfendiyār anları
görüp ‘acebe қaldı. Atını sürüp daḥı ilerü vardı. Ol cānverlerüñ gözi nā-gāh şeh-zādeye tuş oldı.
İkisi daḥı yirinden тұrup İsfendiyār’a ḥamle қıldılar. İsfendiyār bir kerre na°ra urup şīr gibi
ğıjğurdı. Kemānını eline aldı, қарşudan gelür-iken ikisine iki oқ urdı. Cānverler ol oқuñ
zahmından süst oldı. Ol dem şeh-zāde tīg çeküp [77a] at ile üzerlerine vardı. İkisini bile pāre
pāre eyledi. Andan bir şu kenārına gelüp gövdesindeki ve kılıcındaki қanı yudı ve andan bir
ḥōş maқāma varup yüzini toprağa [sürdi], Allāh te°ālā ḥazretine çok tazarru° eyledi, eyitdi: “Ey

³⁴² Güneş yücelerden altın tacını gösterip dünyayı aydınlığa boğunca, gökler bütün gizemlerini ve sırlarını yerlere
açtığında, hükümdar otağından kös sesleri göklere yükseldi, yerler, atlar ve silahların çokluğundan demire döndü,
gökler abanoz karanlığına büründü.

‘‘ālemleri var iden Allāh! Benüm elümden ne gele? Bir za‘if bī-çāre bendeyem. İllā senüñ faẓl ü ‘ināyetüñdür.” didi. İsfendiyār bu hālde iken leşker ile Beşüten irişdi, ol cānverleri görüp hayrān kaldılar ve İsfendiyār’a āferīn kıldılar. Pes, İsfendiyār buyurdi ol arada çāderler kūrıldı ve leşker kōndi. Begler İsfendiyār’uñ kātına geldi. Meclis ārāste olup hūnlar dōkildi, ta‘āmlar yendi, şarāblar içildi. Bir zamāndan şōñra buyurdi, Gorgsār’ı yine bend ile getürdiler. Gorgsār ağlayarak ve ditreyerek şeh-zādenüñ kātına geldi. Şāh emr itdi; birkaç tolu virdiler, içdi. Andan Gorgsār’a eyitdi: “Gördüñ mi bu cānverleri neyledüm? Kālının daħı Allāh ‘ināyet ider-ise böyle kılam.” didi. Gorgsār eyitdi: “Ey şāh-ı şīr-dil! Bu bir iş idi, itdüñ. Yarınki menzilde iki arslan gelecekdür ki anlara ejdehālar ġarīm olmaz, ‘uqāblar anuñ üzerinden uçup geçemez.” didi. İsfendiyār hānde kırup eyitdi: “Ey Türk-i nā-bekār! Yarın göresin anlara daħı neyleyem.” didi.

Ḥān-ı Dovvom u Ceng-i İsfendiyār bā-Şīrān

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Çu tārīk şod şeb be-fermūd şāh

Ez-an cāy-geh ber-giriftend rāh

Şeb-i tīre leşker hemī rāndend

Ber-ū-ber hemī āferīn ḥāndend³⁴³

Nesr: Çünkim İsfendiyār ol gün aḥşam olunca ol vādīde karar itdi. Gice karañu olıcaḡ İsfendiyār buyurdi, ol yirden yol tutup gitdiler. Şeb-i tīrede leşker hem giderler ve hem İsfendiyār’a du‘ā iderler idi. Şabāḡ olunca ol arslanlar olduġı şahrāya irişdi. Yine İsfendiyār Beşüten’i leşker ile kōdı, kendüsi ol aradan atını sürüp ol arslanlara yakın irişdi. Nā-gāḡ iki şīr-i ġarīn gördi ki anlaruñ gibi heybetlü cānver kimse görmiş degül. Anlaruñ ḡavfından ol eṭrāfda hīç cānver eglenmez idi. Birisi erkek ve birisi dişi idi. Ol erkek arslan İsfendiyār’ı göricek şöyle ḡaykırdı ki avāzından taġ ve taş yankulandı ve hemān-dem İsfendiyār’uñ üzerine ḡamle kıldı. Ol nāmdār şabr eyledi yakın gelicek [77b] kılıç ile çaldı, iki pāre kıldı. ‘Aḡabince ol dişi arslan irişdi, anı daħı kılıç ile iki biçüp ḡanlarını yiryüzine seyl-āb kıldı. Çünki anlaruñ daħı ḡaydını gördi, bir

³⁴³ Hava kararmaya başlayınca hükümdar ordunun oradan alınıp başka bir yere götürülmesini emretti. Karanlık gece boyunca ordu durmadan gitti ve herkes hükümdarı en güzel sözlerle övdü durdu.

şu kenârına gelüp gövdesinüñ ve kılıcınıñ kanın yudu, Hudâ'ya hamd ü şükr eyledi. Bir zamândan şoñra leşker yitdi, buyurdi, ol arada kındılar. Ol şîrleri görüp ʿacebe kaldılar. İsfendiyâr'ın erligine ve bahâdurlığına tahsîn kıldılar. Gorgsâr anı göricek gönli guşsa ile pür oldı. Andan İsfendiyâr eyitdi: “Ey Gorgsâr-ı bed-baht! Söyle yarınki menzilde ne olacaqdur ve yolumuza ne gelecekdür?” Gorgsâr eyitdi: “Ey pehlevân-ı cihân! Yarın saña bir ejdehâ gelecekdür ki vücudı kara tağa beñzer, ağzından od saçılır, nefesi ile deñizden balıkları çeker. Anuñ heybeti zebân ile vaşf olunmaz. Sen anı göricek cihândan uşanacaksın. Anuñ gözi saña tuş olduqda seni sağ kımaz. Birkaç cânver depeledüñ, eyü bahâdurlık itdüñ. Eger ʿaqluñ var ise yine dönüp maķāmuña git ki ol ejdehâya kimse cevāb virecek degüldür.” didi. İsfendiyâr eyitdi: “Yarın ol ejdehâ cengine ağır bend ile seni bile iletetin, gör ki Allāh ʿināyetinde ben aña ne işler idem.” didi ve buyurdi Gorgsâr'ı öninden giderdiler. Andan İsfendiyâr buyurdi, bir ʿaraba düzdiler, üzerine bir muhkem şandūķ eylediler ve ol şandūķuñ ejdehâdan yanına bir delik kındılar, kıpusun taşra açılır eylediler. Andan ol şandūķuñ çevresine kılıçlar ve hançerler berkitdiler. İki eyü atlar getürüp ol ʿarabaya koşdılar.

Ḥān-ı Sivvom u Ceng-i İsfendiyâr ba-Ejderhâ

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Cihân geşt çün rüy-ı zengî siyâh

Zi-burc-ı hamel tâc be-numûd mâh

Be-şod pîş-i leşker yel İsfendiyâr

Be-reft ez-pîş-i leşker-i nâmdâr³⁴⁴

Nesr: Çünkim İsfendiyâr ol gün bu tedârüki gördi, aḥşam ki irişdi cihân rüy-ı zengî gibi siyâh olup mâh-ı pür-enver burc-ı hamelden tâcını gösterdi, ol maḥalde leşker önince İsfendiyâr-ı dilîr gidüp ardınca leşker gitdi. Şabâḥa dek yüridiler. Çünki âfitâb-ı ʿâlem-tâb-ıla cihân münevver oldı, yine İsfendiyâr leşkeri Beşüten'e ışmarlayup: “Ardumca âhesterek gelüñ.” didi ve kendüsi esbâb-ı neberdini üzerine ârâste kıldı ve eline bir tîğ-i elmâs-gün alup şandūķuñ

³⁴⁴ Dünya bir zencinin yüzü gibi simsiyah olduğunda, ay koç burcundan yüzünü, tacını göstermeye başladı. İsfendiyâr yel gibi koşan atına bindi; arkasından da ünlü orduları yola koyuldu.

[78a] içine girdi. Ol iki at ʿarabayı çeküp ejdehādan yaña yüridi. Çün ejdehā ırakdan ʿarabanuñ āvāzın işitdi, bakup ʿaraba ile ol iki atı gördi, tağdan aşağı kara tağ gibi indi. İki gözi cehennem ocağına beñzer, ağızından āteşler saçılır. İsfendiyār-ı dilr anuñ heybetin görüp mütehayyir oldı. Allāh’a sığınup şandūk içinde oturdu. Atlar ki hemān ejdehāyı gördiler, dilediler ki dönüp kaçalar. Nā-gāh ejderhā bir kerre öyle gıjgurdı ki atlaruñ harekete mecālī kalmadı. İsfendiyār’uñ ʿaklı serāsīme oldı. Andan ejdehā bir kerre nefes urdu, ol atları ʿaraba ile ve şandūk ile kendüye çekdi. Ol iki atları yutdı kañlu ile şandūguñ ağızına ol şandūkda olan şimşirler ejdehānuñ dimāğına şancıldı. Ağızından kanlar deñiz gibi ağımağa başladı. Ne ol şandūğı yudabildi ve ne ağızından çıkarabildi. Ejderhā ʿaciz kaldı. İsfendiyār-ı nāmdār gördi ki ejderhā gāyet zebūn oldı olta yutmuş balık gibi çarpınmağa başladı.

Naẓm:

[Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūl]

Ber-āmed zi-şandūk merd-i dilr

Yekī tīz şimşir der-çeng-i şir

Be-şimşir mağzeş hemī kerd çāk

Hemī dūd-ı çeşmeş ber-āmed zi-ḥāk

Ez-ān dūd berrende bī-hūş geşt

Be-yuftād bī-mağz u bī-tūş geşt³⁴⁵

Neşr: Firdevsī-i üstād, bu dāstān-ı vahşet-engīzi ve bu sergüzeşt-i dehşet-āmīzi bu gūne beyān ıder: Çünki İsfendiyār ol ejder-i demānuñ bu mertebe zebūn olduğın gördi, ol merd-i dilr şandūkdan taşra geldi ve pençe-i şirānesinde bir şimşir-i tīz var idi. Ol şimşir ile ejderuñ başını çalup iki pāre eyledi. Zehri yire dökildi, ol zehrūñ duḥānından İsfendiyār’uñ ʿaklı gidüp düşdi.

³⁴⁵ Tam o esnada kahraman İsfendiyar sandıktan çıkıverdi; sanki bir aslanın pençesinde keskin bir kılıç vardı. Kılıcıyla hemen beynini parçaladı; birden toprağa akıp boşalan (gözünün) dumanı çıkmaya başladı. O çok keskin duman ve kokusundan dolayı İsfendiyar kendinden geçti. Bir dağ gibi yere yıkılıverdi. Aklını, bilincini kaybetmişti.

Ejderhā ol zaḥm ile cān virdi. Bir zamāndan şoñra öte cānibden leşker ile Beşūten irişdi. Gördiler ol vādī-i bī-pāyānda ejderhā-yı demān tağ pāresi gibi yatur ve kanı bir ırmağ olup revān olmuş deşt ü şahrāyı ğarkā virmiş. Daḥı ilerü varup gördiler ki ejderhā küştesinūñ yanında İsfendiyār daḥı düşmiş yatur. İsfendiyār'ı ol hālde göricek ölmüş şandılar, yaḫalarını çāk itdiler. **[78b]** Üzerine irişüp Beşūten İsfendiyār'ūñ başını dizi üstine aldı, yüzine gül-āb saçdılar. ‘Aklı geldi, uyḫudan uyanur gibi gözini açdı, eyitdi ki: “Korḫmañ, nesnem yokdur, ejderūñ zehr-i duḫānına dōyemedüm, ‘aqlum gitmiş.” didi. Leşker, İsfendiyār'ūñ ḫademinde baş koyup bu mertebe erligine taḫsīn ü āferīn itdiler. **[Minyatür]** Gorgsār ol ḫālī göricek yine perīşān oldı. Andan ol aradan ḫalkdılar, bir şu kenārına gelüp ḫondılar. İsfendiyār'a ğayrı esbāb getürdiler, geydi ve Ḥudā'ya ḫamd ü şükr eyledi. Andan şoñra buyurdi yine meclis ḫurıldı ve ḫ'ānlar **[79a]** dökildi, yine sākīler meydānı tutup zerrīn cāmlar şunmağa başladılar. Yine İsfendiyār buyurdi, Gorgsār'ı getürüp birkaç tolu virdiler, içdi. Andan İsfendiyār ḫande idüp ejdehāyı yād eyledi, eyitdi: “Ey buçaḫ degmez ḫīlekār! Gördüñ mi ejdehāyı neyledüm?” Gorgsār eyitdi: “Ey şāh, devletūñ yarı ḫıldı ejdehādan ḫurtıldıñ ammā yarın nice ideceksin ki bir cādu ‘avrat gelecekdür ki anuñ adına Ğol dirler, anuñ elinden kimse cān ḫurtaramaz. Ol cādū şöyledür ki dilese ḫurı yirleri deryā eyler ve deryāları ḫurı yir eyler ve kendüyi göge çıkarur. Her ne itmek ister-ise elinden gelür. Gel bu ejdehāyı öldürmüş iken yüzüñ şuyı ile girü dön, nāmuñı yile virme. Sen cādūya cevāb viremezsin.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Ey şūm şüretlü pelīd! Allāh oñarursa göresin.” didi ve aḫşam olınca ol arada ḫarār itdi.

Ḥ'ān-ı Çehārom u Ceng-i İsfendiyār bā-Zen-i Cādū

[Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül]

Çu pīrāhen-i zerd pūşīd rūz

Sūy-ı bāḫter geşt gītī furūz

Sipeh ber-girift u bone ber-nihād

Zi-Yezdān-ı nīkī-deheş kerd yād³⁴⁶

³⁴⁶ Güneş batıya doğru hareket etmeye başladığında gün sarı gömleğini giyip ortalık aydınlanınca, İsfendiyar ordularını hazırlattı; ordunun yiyeceklerini yükletti ve hep iyilikler veren Yezdan'ı andı.

Nesr: Çünkü gün sarı pîrâhenini geydi, mihr-i gîtî fîrûz-ı bâhter cânibine ‘azm eyledi. Sipâh yirinden tûrup nâm-ı Hudâ’yı dillerine alup gitdiler. Ol gice yürüdiler, şabâh olup gün toğınca cādūnuñ maķāmına yaklaştılar. İsfendiyâr buyurdu, bir tolu cām ve bir kôpuz getürdiler. Ol tolu cām-ıla kôpuzı aldı, leşkeri Beşûten’e ısmarladı: “Siz ardumca gelüñ.” didi. Beşûten eyitdi: “Ey dilîr! Cādūdan hâzer üzre ol, ğāfil olma.” didi. İsfendiyâr, Beşûten’e du‘ā kıldı ve Hudâ’ya şıgınuş atını sürdi. Ol cādūnuñ maķāmına geldi. Anda bir hûb çeşme gördi ki suyu cüllâba beñzer ve yanında bir bağçe gördi ki cennetden nişâne dürlü şükûfeler açılmış, ağaçlar birbirine karışmış ve çeşmeler üzerine sāye-güster olmuş, ağaçlar gölgesinden bağ içine güneş toķınmaz. Her taraftan şular revâne olmuş bir ‘aceb mevzi’-i hurrem. İsfendiyâr-ı kāmķâr ol merġzârūñ leţāfetini gördi, hayrân kaldı. Atından aşağı indi, bir laţîf yire geldi ve bir çeşme kenârında oturdu. Ol altun cāmı eline alup birkaç tolu nüş itdi. Andan kôpuzı eline aldı, âvâzına kôpuzı âhenîñ idüp kendü hālîni söylemege başladı. **[79b]** Kendü kendüye eyitdi: “Ey İsfendiyâr, ne şüm tâli‘üñ var imiş ki cihānda bir nefes şād ü handān olmaduñ ve bir mey-güsâr ile bir dem şöhet kılup şafâ sürmedüñ, şîrler ve ejdehâlar cenginden kurtılmaduñ. N’olaydı Tañrı baña bir perî sıfatlu ve güneş yüzlü ve serv boylu, saçı topuğında yatur bir güzel vireydi. Cihānda küllî murādum hâşıl olur idi.” didi. İsfendiyâr’uñ âvâzı cādūnuñ kulağına irişdi. Bir zamân İsfendiyâr’uñ sözünü dinledi, yine bir hoş şikâr elüme girdi diyüp sevindi. Yirinden tûrup ol bed-şûret ‘acûze-i naħs kendüye sihr ile bir güzel Rûm kıızı şekline koydu, Rûmiyâne nâzik tönler geydi, müşķin siyâh saçı kuşakdan aşağı dökilmiş, ol mestâne kara gözler süzilmiş, gül yañağı üzre zülfler halka halka olmuş, hırâm iderek İsfendiyâr’uñ katına geldi. İsfendiyâr anı göricek tîz elinde cāmı içdi ve eyitdi: “Ey Hudâ-yı kâdir! Bir nesneyi virmelü olıcaķ tağ u yabanda daķı virürsin, her işler saña asāndur. Şimdi senden bir nigārâ istedüm ki anuñ-ıla bir nefes zevķ ü ‘işret idem. Şükür saña ki baña buncılayın bir hûb virdüñ ki dünyâda bir daķı mānendi olmaya.” Andan elindeki zerrîn cāmı töldurdu: “Hoş geldüñ ey nigâr!” diyüp cādūnuñ eline şundu. Cādū hezâr nâz u şîve ile İsfendiyâr’uñ elinden cāmı aldı, diledi ki içe. Ol pehlevân meġer kaftanının altında bir pûlād zencîr şaklayup tûrur idi ki ol zencîri Zerdhüş, Goştâsb Şâh’a uçmaķdan getürdüm diyü virmiş idi. Goştâsb daķı zencîri İsfendiyâr’uñ bāzûsına bağlatmış idi. Ol sebebden idi ki İsfendiyâr’uñ vücūdına ok ve kılıç kâr itmez idi. Cādū şarâba meşġûl iken İsfendiyâr zencîri çıkardı, halka eyleyüp ol la‘înuñ üzerine atdı. Ol pelîd ġāfil iken zencîr boğazına geçdi. İsfendiyâr öyle çekdi ki cādū yüzünüñ üstüne yıkıldı. Tîz yine sihr-ile kâķup kendüye bir arslan şekline koydu. İsfendiyâr eyitdi: “Ey la‘în, eġer demürden tağ daķı olursañ ölmeden kurtılmazsın. Tîz evvelki şûretüñe gir, yoħsa iki pâre eyleyem.” didi. Cādū İsfendiyâr’uñ kılıcı kôrķusından evvelki şûretine girdi. İsfendiyâr gördi ki ol güzel nigâr bir murdâr u müstekreh pîrezen oldu. Zencîr içinde tûrurken İsfendiyâr aña tîġ urdu, **[80a]** iki pâre

eyledi. Hemân-dem bir kâra bulut belürdi, ʿâlemi zulmet kapladı ve bir şedîd rûzgâr çıkdı, ağaçları ve taşları biribirine urdı. Bir mertebe toz kopardı ve bir karanlılık oldu. Güyîyâ ki kıyâmet kopardı. İsfendiyâr bir yüksek yire çıkup naʿra urdı. Âvâzını işidicek leşker-i Beşûten irişdi, İsfendiyâr hezâr zûr ile ol zulmet içinden çıkdı. Bir zamândan ol zulmet yine refʿ oldu, İsfendiyâr cādûnuñ başını bir ağaca dik koddı. Leşker İsfendiyâr'ı sağ u selâmet görüp Hudâ-yı bî-niyâza şükürler kıldılar ve İsfendiyâr'a âferîn itdiler. Didiler ki: “Ey pehlevân-ı dilîr! Senüñ darbuña ne şîrler tākāt getürir ve ne cādû ve ne ejdehâ tahammül ider. Hudâ senüñ ʿömrüñi dāyim kılsun.” diyüp duʿâlar eylediler. Gorgsâr İsfendiyâr'ı ol işini dahı göricek cānına âteşler düşdi. Hasedinden cigeri yandı ve tutuşdı. İsfendiyâr yüzini toprağa sürdi, Hudâ'ya şükr ü niyâz kıldı. Andan buyurdı, ol mîşe içinde hayme vü hargâhlar kurdılar, hʿân getürdiler, yidiler. ʿAqabince meclis arâste kılup hām şarâb içdiler. Andan hışm-ıla buyurdı, Gorgsâr'ı getürdiler. Pey-â-pey birkaç tolu virdiler, içdi ve germ oldu. Andan İsfendiyâr baş götürüp eyitdi: “Ey şahş-ı bî-devlet! Ol cādûnuñ başını ağaç üzerinde gördüñ mi? Dir idüñ ki şahrâları deñiz eyler ve başını göge irişdürür. Bu gün elinden hiç nesne gelmedi ve kılıcumdan cān kurtarmadı. İmdi hemân togru söyle ki yarınki menzilde ne vardır, yolumuz neye uğrasa gerek?” Gorgsâr eyitdi: “Server, yarın tuş olacağın kâr igen müşkildür, cādûya kıyâs itmeli degüldür. Anda bir tağ vardır ki başı hevâya irişmişdür. Ol tağda bir kuş vardır ki aña Sîmorğ dirler. Ol kadar büyük kuşdur ki kanad açdukdan soñra dünyâ karanlılık olur. Kanadı cihânı ser-â-ser tutar. Ol tağda iki yavrusı vardır, dāyimâ ol tağdan şahrâya iner, pîller ve arslanlar şikâr ider, pencesine alup ol tağ başında yavrılar yine çıkarur. İmdi ʿakluñ var ise bu aradan girü dön ki ol Sîmorğ'ıñ heybetine sen dōyemezsun.” didi. İsfendiyâr eyitdi: “Ey ʿakılsuz! Hudâ yarı kılursa [80b] anı dahı ok ile düşürem ve tîğ-ile başını kesem.” didi ve ol gün ahşama dek anda eğlendi.

Hʿân-ı Pencom u Rezm-i İsfendiyâr bâ-Sîmorğ

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Çu horşid-i tâbende be-n'mûd poşt

Dil-i hâver ez-poşt-i ü şod dorost

Ser-i ceng-cüyân sipeh ber-girift

Neşr: Çünkü ahşam irişdi, ḥorşīd-i tābende arқа gösterdi, gün toǧduǧı yirūn derūnı anuñ arқа göstermesinden dürüş olup kararđı. Ol dem ser-i ceng-cūyan-ı İsfendiyār-ı nāmdār ʿaskerini qaldurup ʿazm-i rāh itdi ve Sīmorǧ hakkında söylenen sözleri beynisine yerleşdirüp anuñ efkārına düşdi. Şabāḥa dek yüridiler, gün toǧınca ol taǧa yakın geldiler. Pes İsfendiyār buyurđı, yine bir ʿaraba ve bir şandūk düzdiler. Ol şandūǧuñ üstine kılıçlar ve nīzeler berkitdiler. İsfendiyār şandūǧuñ içine girdi. ʿArabayı iki at çekdi, leşkeri Beşüten’e ışmarlayup kendüsi gitdi. Taǧa yakın gelicek Sīmorǧ ol atlar ile şandūǧı gördi, kara bulut gibi taǧdan aşāǧı indi ki ol ʿarabayı kapa, yavrularına çıkara. Kuvvet-ile inüp kendüyi ol şandūkdaǧı kılıçlara ve nīzelere urdı. İki ayaǧı ve kanadları ol nīzelere geçüp mīḥlandı. Talpınıgördi, kendüyi kırtaramadı. Āḥir zebūn oldı, hīç tāḳati qalmadı. İki yavrusı yuḳarudan Sīmorǧ’uñ ḥālını göricek kanad büküp indiler. Anlar daḥı kendüleri kılıçlara urup helāk itdiler. Çünkü Sīmorǧ ol kılıçlarda süst oldı, ʿaraba ve şandūk anuñ qatına ġarḳ oldı, İsfendiyār şandūk içinden çıkup bir Hindī kılıç ile Sīmorǧ’uñ başında çalup iki pāre eyledi. Andan daḥı kırtılup Ḥudā’ya ḥamd eyledi. Bir zamāndan soñra leşker yitişdi, gördiler ki Sīmorǧ’uñ gövdesi ol şahrāyı ser-ā-ser tutmuş, vādiler anuñ kanından tolmış İsfendiyār’uñ erligine ve ʿaqlına taḥsīn kıldılar. Pehlevānuñ ol işini daḥı göricek Gorgsār’ı ditremek tutdı, beñzi şarardı ve gözinden kanlu yaş ağıtdı. İsfendiyār buyurđı, çādırlar qurıldı. Begler ve pehlevānlar İsfendiyār’uñ qatına geldiler, bezm ārāste kılup yimege ve içmege meşǧul oldılar. Andan pehlevān buyurđı, Gorgsār’ı getürdiler. Birḳaç kadeḥ şarāb içürdiler. İsfendiyār eyitdi: **[81a]** “Ey münāfıḳ-ı bed-baḥt! Gör ki Ḥudā’nuñ ʿināyetinde bu cānverlere ne kıldum, cümlesini helāk eyledüm.” didi. Gorgsār eyitdi: “Ey İsfendiyār! Ḥudā yarı kıldı ve devletüñ işledi. Ecelüñ yoǧ-ırmış anlardan kırtıldıuñ. Ammā yarın anlaruñ cümlesinden müşkil kāra uğrarsın, aña ne ʿaḳıldan çāre olur ve ne pehlevānlıḳ fāyide ider. İşbu taǧuñ başına varıcaḳ bir kara ve diپیe uğrarsın ki anuñ şovuǧına ādem döymeز, eger leşkerüñ ve eger sen qar içinde qalursın, geçemezsin. Evlāsı oldur ki girü dönesin, ʿinād itmeyesin ve bunca ḥalḳuñ kanına girmeyesin ve daḥı anda bir rüzgār eser ki yirlü taşları ve aǧaçları yirinden qoparur. Ol şovuḳdan geçildükden soñra ki şahrāya inile, otuz ferseng miḳdārı ola bir yire uğranur. O yir şöyle sürçek balçıḳdur ki andan arslanlar geçemez, gündüzin güneş ıssısından qaynar ve yirler kızar ve hem anda içmege bir qatı şu bulunmaz. Tīz-per kerkesler ol yirden uçup geçemezler. Andan geçicek kırḳ ferseng yir ḳum içinde gidilse gerek. Ol ḳum şöyle deñiz

³⁴⁷ Evreni aydınlatan güneş sırtını dönerek gidip de gecenin karanlıǧı her tarafı kaplayınca, doğunun gönlü onun sırt çevirmesinden sıkılınca, o en büyük savaşı İsfendiyar bir taraftan Gorgsar’ın Simorg hakkında kendisine anlattıklarını düşünüp dururken, bir yandan da ordusunu arkasına alarak Simorg’un bulunduğu bölgeye doğru hızla ilerledi.

gibidür, akrāndan hîç cānver geçmek mümkün degüldür. Ey dilāver, bunları geçicek ol tucdan alaya iriřursin. Ol alaya bir hūb maām u bī-naẓīr ve ulu şehrdür ammā taşrasında yiyecek bulunmaz. Eger İrān’uñ ve Tūran’uñ halkı cem‘ olsa ve ol alayı yüz yıl bekleseler aña çāre idemeyeler.” didi. Gorgsār bu sözi söyliyicek Īrānīler ordılar ve eyitdiler ki: “Server, eger Gorgsār’uñ didügi gerçek ise ma‘lūmdur ki anuñ gibi yirden ādem ođlanı geçmez, cūmlemüz anda helāk oluruz, bu yire hemān ölmek içün gelmiřüz. İmdi ey pehlevān ne hācet ki bunca belā çekeyüz, bunuñ gibi ecel yirine uğrayayuz? řol zametleri ki bu yolda sen çekdüñ hîç kimse görmiř degüldür. Gel kerem eyle yine dönelüm, řāhuñ atına varalum, Gorgsār’uñ haberin diyelüm ve bir ğayrı yoldan gidelüm.” didiler. İsfendiyār, Īrāniyān’dan bu sözi işidicek göñli be-ğāyet perīřān oldu, eyitdi: “Ey kişiler! İrān’dan bunda baña nařīhat virmege mi geldüñüz? anı řāhuñ sözi ve anı anuñ hil‘atleri ve altun kemerleri ve tācları? Bir şeytānuñ sözi-y-ile ne ‘aceb süst olduñuz. Eger řovukdan orarsañuz ve yol zametinden üřenürseñüz size destūr; hiç zamet çekmeñ [81b] girü dönüñ. Baña ardařum ile ođlum yiter. Bu yoldan benüm dönüřüm yokdur. Bu adar müřkil yirleri erlik ile çekdüm, řimden girü dađı Allāh oñara.” didi. Īrāniyān gördiler ki şeh-zāde ziyāde bī-huzūr olup ğama batdı, cūmlesi gelüp ayađına dökildiler ve ‘öẓr-‘ āhlık itdiler. Didiler ki: “Bizüm cānumuz saña urbān olsun. Bizüm havfumuz ve teřviřümüz oldur ki saña bir ziyān ola, yořsa biz cengden yüz döndürmezüz ve belā çekdüğümüze incinmezüz. Fermānuña münādüz ve alaya-yı Rūyīn’uñ sarplıđından ve Tūrān leřkerinüñ çoqluđından ormazuz.” diyüp du‘ālar itdiler. İsfendiyār bunlardan bu sözi işidince derūnı řād oldu ve ol yirden göçmek emr eyledi.

H‘ān-ı şeşom u Sahtī Keřīden-i Leşker-i İsfendiyār ez-Berf u Sermā

[Fe‘ūlün / Fe‘ūlün / Fe‘ūlün / Fe‘ūl]

Ber-āmed zi-derĝāh řīpūr u nāy

‘Azīmet giriftend yek-ser zi-cāy

Be-kirdār-ı āteř hemī rāndend

Neşr: Ol dem dergāh-ı İsfendiyār’dan nāy u nefīr şadāsı āsumāna çıkdı. Cümle sipāh yirlerinden kalkup ‘azm-i rāh itdiler. Āteş gibi sürdiler, nām-ı Cihān-aferīn’i yāda getürdiler. Ol tağūñ yolın tutup gitdiler. Çünkü ol gün aḥşama dek yüridiler bir menzile irişdiler, ḥayme vü ḥargāh kurup ḳondılar. Bir zamāndan soñra nā-gāh bir rūzgār çıkdı ve bulutlar zāhir oldı. Ḳarlar yağdı, siyāh zūlmet içinde ḳaldılar. Ādem ādemi görmez oldı ve ziyāde şovuk oldı. Leşkerden çoğı ol şovuğa döyemeyüp kırıldı. Üç gün leşker bu zūlmet içinde ḳaldı, her kişi cānından ümīdi kesdi. Dördüncü gün İsfendiyār Beşūten’e eyitdi: “Birāder, işūmüz gāyet düşvār oldı. Erlik ile ejderhāyı ve Sīmorğ’ı zebūn ḳıldum ammā bu ḥāle erlik ve pehlevānlık fāyide itmez, gelūñüz el götürüp Ḥudā’ya niyāz ḳıluñ ve tazarru’ idūñ. Ümīddür ki Ḥaḳ te‘ālā bu zūlmeti ve zahmeti üzerūmüzden ref’ ü nef’ ide.” didi. Pes Beşūten ilerü geldi, leşker el götürüp Allāh’a niyāz idüp yalvardılar ve çok ağladılar. Ol ḡanī pādīşāh anlarūñ du‘asını ḳabūl ḳıldı, bir mu‘tedil rūzgār çıkup ol zūlmeti anlarūñ üzerinden giderdi. ‘Ālem yine mūnevver oldı ammā leşkerūñ ḥarekete mecālī ḳalmamış idi ve çadırlar hep ışlanmış idi. Üç gün ol arada oturdılar, dördüncü gün İsfendiyār ol ḥalkı ḳatına cem’ itdi, **[82a]** ve eyitdi: “Her serverūñ ki yüz yük çeker tavarı var, ellisine şu yükletsün, ceng āletinden ḡayrı ne var ise gidersün, hemān zahīre ile şu götürsün, Ḥudā’nuñ kereminden ümīdini kesmesün. Sağlık ile bu rāh-ı pūr-ḥaṭardan gūzār idüp ol put-perestler iḳlīmine varur iseñ Allāh ‘ināyetinde her biriñüz māl ü genc şāhibi ola. Mālūñuz yabana gitdüğine ḡam çekmeñ, ben sizi māl ü gence yitişdürem.” didi ve ol gün aḥşam irişdükde göçdiler. Bir zamān gitdiler, gice içinde İsfendiyār’uñ ḳulağına ṭurna āvāzı irişdi. İsfendiyār ta‘accüb itdi, tīz Gorgsār’ı getürdüp eyitdi: “Ey Gorgsār, yolda şu yokdur dir idūñ. Bu ṭurna āvāzı nedür?” Gorgsār eyitdi: “Server, acı şular vardır. Hīç anı ādem içmek mūmkin degūldür lākin ḳuşlar ve cānverler içerler.” didi. Ol aradan daḡı gitdiler dünūñ nışfı olduḡda şāhuñ ḳulağına şu çağıldusı irişdi. Tīz atını sürdi, ilerü vardı, bir deryā gördi hīç dibi yok. Ḳatarūñ önindeki deve ḡāfil giderken kendüyi deryāya urdı. Belürsüz olup gidince İsfendiyār irişdi, iki kīç ayağından deveyi çeküp ṭaşra ḳıḳardı. Tīz buyurdi Gorgsār’ı getürdiler, eyitdi: “Ey pelīd, niçün yalan söyledūñ? Yolda şu yokdur didūñ ve ḳatı ıssı olur diyü ḡaber virdūñ. Bu deryā nedür ki leşkeri ḡaflet-ile aña ḡarḳ idüp ḳara yazduñ?” didi. Gorgsār eyitdi: “Ḳanı ol devlet ki senūñ leşkerūñ kırılardı ve saña bir āfet irişeydi. Bunca zamāndur ki bend içinde belā çekerem, bilürem sen ölmeyince baña bundan ḳurtılmaḡ yokdur.” didi. İsfendiyār ḡande ḳıldı, ḡışm şūretin göstermedi, eyitdi: “Ey ‘aklı yok derdmend, saña ziyān mı iderem? Eger Ḳal‘a-yı

³⁴⁸ Hükümdarın otağından boru ve borazan sesleri yükseldi;bütün ordu hazırlandı ve yola çıktı. Evreni yaratan Tanrı’ya dualar ve yakarışlarda bulundular. Ateş hızıyla gittiler.

Rūyīn'i alursam seni anda şāh eyleyem ve saña müte^callik kimseyi incitmeyem. Sen baña toğru söyle dañı ne vardur ve bu şuyun geçidi var mıdur?" didi. Gorgsār, İsfendiyār'dan bu sözi işidicek hātırı hoş oldu. İs[fendiyār]'un ayağın öpdü ve ^cözr diledi. Andan eyitdi: "Server benüm bendümi gidersünler. Bir geçid bilürem ki şuyı ok boyına çıkmaz. Leşkeri ol aradan geçüreyin." didi. İsfendiyār buyurdu, Gorgsār'un bendini giderdiler ve yüklerde ne kadar şu var ise dökdiler. Gorgsār [82b] bir deveyi eline alup önce geçdi, ardınca leşker ol geçidden geçdiler, hîç kimseye hātā gelmedi.

H̱ān-ı Heftom u Resīden-i İsfendiyār bā-Leşker be-Rūyīndij

[Fe^cülün / Fe^cülün / Fe^cülün / Fe^cül]

Çu āmed be-hoşkī sipāh u bone

Nebed meysere rast bā-meymene

Be-nezdīk-i Rūyīndij āmed sipāh

Çonān şod ki ferseng-i deh mānd rāh³⁴⁹

Nesr: Çünkü sipāh ve āğırık deryādan kuruya ayak başdılar leşker tertīb üzre degül idi. Ol yirde İsfendiyār buyurdu alaylar bağladılar ve meymene ve meysereyi rāst kılup yürüdiler. Qal^a-yı Rūyīn'e varmağa on ferseng yir qaldı, ol arada bir hoş yire qondılar. Bir zamān yidiler, içdiler. Andan İsfendiyār buyurdu, leşker ceng yarağın gördiler, cebeler geydiler ve miğferler urındılar. ^cAlem ü sancak qaldurup Qal^a-yı Rūyīn'e ^cazm itdiler, gelüp yakın yirde qondılar. İsfendiyār yine Gorgsār'ı nazarına getürdi, eyitdi: "Ey Gorgsār! Şimden girü bendüñi giderdüñ, bizden saña zarar gelmez. Sen dañı bizümle yār ol şol zamān ki Ercāsb'un başını kesem ve dedemün kanını alam ve Kohrem'den Ferşīdverd'ün ve otuz sekiz qarındaşlarumun intikāmını alam ve Tūrān iklīmını hārāb idüp ^cavrat ve oğlanını esir idem. Bu nesnelere senün hātıruñ hoş olur mı yoħsa incinür mi? Gizleme, toğru söyle." didi. Gorgsār'un bu sözlerden cānı țaraldı ve hışmından şıkıldı, eyitdi: "Ey işi oñmayacak ve didügi rāst gelmeyecek, şunun gibi sözi nice söylersin? Şandugun yine başuñı uğrasın." diyüp İsfendiyār'a niçe herze söyledi. İsfendiyār

³⁴⁹ Ordu bütün yükleriyle denizin kıyısına vardığında, bir tek savaşı ya da hayvana hiçbir zarar dokunmamıştı, sağı solu aynı düzenini koruyordu. Ordu bütün görkemiyle Ruyīndij'e ulaştı. Öyle ki kaleye on fersahlık bir yol kalmıştı.

ğazaba gelüp tîğini çekdi, depere Gorgsâr'ı çalup iki pâre eyledi, pârelerin götürüp ol deryânûn içine atdı. Andan İsfendiyâr ol elem ile atına binüp bir yüksek yire çıkdı, dört yaña bağıdı. Bir demirden yapılmış kâl'a gördi, cümle dîvârını şâf âhenden itmişler. Anuñ gibi kâl'ayı gözler görmüş degüldür. Ol kâl'anuñ üç ferseng yüceligi var, dâyiresi tamâm kırk ferseng yiri tutmuş, dîvârınuñ enine dört atlu berâber segirdür. İsfendiyâr ol kâl'ayı görüp hayrân kaldı ve gâyet melûl oldu. Bir zamân fikre vardı, andan âh idüp eyitdi: “Hayf benüm emeklerüme ki bunca zahmet çekdüm, geldüm. Bu hûd alınmak mümkün degül imiş, buña ne çâre ola.” diyüp tûrdı. Bağıdı, gördi ki şahrâda iki atlu yürür **[83a]** tâzîleri ve zağarları var, şikâra çıkmışlar. İsfendiyâr anları göricek tîz aşığı indi, ol atluları nîze ile yıkdı. Anları piyâde ol depeye çıkardı. Anlara şordı ki: “Bu kâl'a ne kâl'adur ve içinde ne kadar ceng eri vardur?” didi. Ol kişiler eyitdiler: “Bu kâl'aya Kâl'a-yı Rûyîn dirler. Ercâsb Şâh'ûndur. Şimdi Ercâsb Şâh bu kâl'ada olur, içinde yüz biñ defterlü ceng eri vardur. Yarağ u esbâb u zahîre şol kadar çokdur ki eger yüz yıl taşradan bekleseler hîç içerde olanlar zebûnlık çekmeye ve taşradan nesne hâcet olmaya. İçünde şular ve degirmenler ve tağlar ve şahrâlar ve şikârgâhlar vardur.” didiler. İsfendiyâr ‘acebe kaldı. Andan dil kesilsün diyü ol harîflerûn başını kesdi, sürüp yine leşkere geldi. Beşûten'e eyitdi: “Eger ‘ömrümüz oldukça bu kâl'ayı beklesek almak mümkün degüldür lâkin ben şöyle fikr itdüm ki; sen leşker ile bir yirde tûrasın kimseye görünmeyesin. Gice ve gündüz vaqtûne hâzır olasın. Üstüñüze kimse tûş olup sizi görürse mecâl virmeyüp başını kesesiz tâ ki sizi hîç kimse tuymaya. Ben bâzergân şüretinde kâl'aya varuram. Sen bir sâ'at gözçisüz olmayasın. Şol vaqt ki kâl'adan gündüzün siyâh duhân çıka ve gice ile âteş görine, bilesin ki iş murâdumuzcadur, leşkerüñi ârâste idüp kâl'a üstine yüriyesin, ceng idesin.” didi. Andan İsfendiyâr sârbâna buyurdi, yüz kıızıl tolu deve getürdiler, onuna şâfi filori yükletdiler ve beşine Çîñî dîbâlar yükletdiler ve dürlü dürlü kumâşlar urdılar. Beşine dahı kıymetî taşlar ve gevherler ve incüler yükletdiler ve seksen deveye ikişer şandûk urdı, içine yüz altmış pehlevân kodı. Yigirmi kişi dahı deveci şüretine girüp ayaklarına pâ-puşlar ve arķalarına ‘abâlar geydiler, develeri çeküp kâl'adan yaña yürüdiler. İsfendiyâr bâzergân şüretine girüp gitdi, sârbân önce kâl'anuñ kapusına irişdi. Kapucılar kârbân âvâzın işitdiler, ne kişilersiz diyüben şordılar. Sârbân eyitdi: “İşbu gelen kişi bir ulu hû'âcedür, mālınuñ ve kumâşlarınuñ hesâbı yokdur. Bunda ticâret itmege geldi.” didi. Pes birkaç muhteşem kişiler sürüp İsfendiyâr'ûn katına geldiler, eyitdiler ki: **[83b]** “Bu yüklerûn nedür ve bize yarar neñ vardur?” İsfendiyâr eyitdi: “Bende meta' çokdur. Biz şâh için geldük. Evvel sağılık ile şâhı görelüm, nemüz var idüğün aña ‘arz idelüm. Buyurursa siz dahı göresiz.” didi. Ol kişiler İsfendiyâr'ûn sözine tahsîn kıldılar. İsfendiyâr yüklerini ol arada k[od]ı kendüsi bir taşuñ içine gevherler tıldurdi. Üstine bir dîbâ örtüdi ve şâha nişâr için niçe filori getürdi. Bir hâş at ve on pâre dahı dîbâ-yı Çîñî aldı, Ercâsb'ûn katına geldi. Destûr oldu

içerü girdi. Ercâsb Şâh'ı göricek filorileri nişâr itdi ve dua^e kılup eyitdi: “Şehriyârâ, bâzergânam. Atam ulu Türk'dür, anam dahı kişi ıyâlidür. Tûrân'dan Īrân'a kumâş iletür idüm. Şan^eatum her şehrde bâzergânlık itmekdür. Şimdi Belh' den gelürem, birkaç kıtar develerüm vardır. Yüklerüm nefis kumâşlardur ve gevherler ve tâclar ve kıymetî nesnelerdür. Bunda şatup almağa geldüm. Rahtumı kal^eanuñ taşrasında kodum. Eger şâhdan destür olursa yükleri dahı içerü koyam taşrada hırsız teşvîşinden emîn olam. Birkaç gün halka şatu-bâzâr kılup şâh devletinde bir nesne ıssı olam.” didi. Ercâsb Şâh eyitdi: “Ey yigit, üşenme. Bunda hırsız olmaz ve seni kimse incitmez.” diyüp buyurdi kendü sarâyına yakın bir büyük kârbân-sarây var idi, anı boşaltdılar, İsfendiyâr'a virdiler ki develerini ve şandûklarını aña getüre ve şâhuñ kaşrınıñ kapusı öninde bir hûb dükkân var idi ol dükkânı dahı aña virdiler ki metâ^eını anda şata. Pes İsfendiyâr yir öpüp şâhuñ katından çıkdı. Develeri ve şandûkları ol kârbân-sarâyaya getürdi. Ol dükkânı dürlü kumâşlar ile bezedi. Her yañadan h^ıâceler geldiler ki anuñ-ıla şâtû-bâzâr ideler. Ol gice geçdi, şabâh olıcağ İsfendiyâr kıymetlü nesneler alup yine şâhuñ katına geldi. Yir öpüp şâha du^eâ itdi. Didi ki: “Ey şehriyâr! Benüm yüklerüm şâhlara lâyıq tâclar ve kemerler ve nefis libâslardur ve tuhfe metâ^elardur. Irak yirlerden getürmişem. Dilerem ki şâh birkaç âdem göndere, anlar ki şâhuñ hazînesine lâyıkdur alalar, begendükleri nesne cümlesi şâhuñ ola.” didi. Şâh hânde kıldı. İsfendiyâr'ın sözi hâtırına hoş geldi, tahsîn kıldı. Bildi ki merdüm-zâdedür **[84a]** eyitdi: “Ey bâzergân, aduñ nedür?” İsfendiyâr eyitdi: “Şâhum, benüm adum Ĥorrâd'dur.” Ercâsb eyitdi: “Ey Ĥorrâd, sen ol metâ^eı getür, bunca niçe zahmetler ve korkular çeküp turursın, var neñ var ise şat, bizden yaña tamâmdur.” didi. Andan soñra İsfendiyâr yol zahmetlerinden ve Īrân'ın ve Tûrân'ın ahvâlinde ve leşker hikâyetinden şordı. Eyitdi ki: “İsfendiyâr'dan ne haber bilürsin ve Gorgsâr'ı nice işidürsin?” İsfendiyâr eyitdi: “Şâhâ, beş aydur ki Īrân yolunuñ zahmetin çekerem. Gâh işitdüm ki İsfendiyâr atasına incinmiş, başın alup gitmiş. Gâh dirler ki Gorgsâr'ı almış Heft-h^ıân yolına gitmiş ki Tûrân-zemîne varup erlik ile Ercâsb'dan kînini ala dirler.” didi. İsfendiyâr öyle diyicek Ercâsb hânde eyledi, eyitdi: “Bu sözi ıaklı olan kişi söylemez. Eger Heft-h^ıân'dan şimdiki hâlde geçebilürse baña er dimesünler.” didi. İsfendiyâr dahı tınmadı, Ercâsb sözünü tamâm idicek yir öpdü ve taşra çıkdı. Dükkânına gelüp ahşama dek halka şâtû-bâzâr eyledi. Çünkü ahşam oldu halk evlerine gitdiler, İsfendiyâr yalunuz dükkân öninde fikr idüp oturur idi. Bakdı gördi ki kız karındaşlarınıñ ikisi bile baş açuk ve yalın ayak birer eski kabâ geymişler, ellerine iki desti almışlar, gözleriniñ yaşı çeşmesâr olup akar sarâydan çıkup biribiri-y-ile derdleşerek ve ağlaşarak şuya giderler. Meger Īrân'dan bâzergân geldügin işitmişler idi. İsfendiyâr'ı dükkân öninde tenhâ göricek ikisi bile sürüp katına geldiler. İsfendiyâr anların hâlini görüp mütehayyir oldu. Tizcek anlardan yüzünü örtüdi. Ol bî-çâreler anuñ yanına vardılar. İsfendiyâr'dan haber şordılar, eyitdiler: “Ey bâzergân, Ĥudâ senüñ rüz u

şebüni kütlu eylesün ve dükeli uluları senün kapuña muhtâc kılsun. Bize haber vir, kandan gelürsin. Hiç İrân sultânı Goştâsb'dan ve oğlu İsfendiyâr'dan haber bilür misin ki bizi ikimüz Goştâsb Şâh'ın kızları idük. Karındaşumuz ve atamız anda degül iken bizi ahsuzın esir itdiler. Bir zâlimün eline düşdük. Baş açık ve yalın ayak bütün gün arkamızla şu çekdürürler. Ağlamakdan dağı gözlerümüzün yaşı dükendi. Anlar anda şādılıkda ve işretde, bizüm hâlümüz işte görürsin ki nedür." didiler. Gözlerinden **[84b]** kanlu yaş revâne kıldılar, eyitdiler: "Ey bâzergân! Hudâ aşkına eger yolun düşüp bizüm şehre uğrar-iseñ bizüm hâlümüz ol çok sevgülü karındaşumuz İsfendiyâr'a diyesin. Ol eyüligün ecrini Tañrı saña vire." didiler. İsfendiyâr bunların haberin işidicek yüregi töldi ve bileler diyü korkdı, kendüyü tutmadı, şabr u tahammülü kalmadı, dağı bir kerre haykırdı. İsfendiyâr'ın âvâzından kızları ditremek tutdı. Eyitdi: "Ne İsfendiyâr olsun ve ne aña karındaş diyüben şād olan olsun ve ne Goştâsb olsun ve ne anın tâcı ve kemeri olsun. Ben bu vilâyetde bâzergânlık iderem, ol iklimi varmazam." didi. Hümay İsfendiyâr'ı sözinden bildi, kız karındaşı Mâhâferîd'e eyitdi: "İşbu yigit İsfendiyâr kendidür. Bâzergân tavrında düşmenden kın almağa gelmişdür, hele tınma." didi. Gözlerinin yaşı ağıdıp ol pâre pâre tonlar ile İsfendiyâr'ın katında biraz tırdılar, dağı söylemediler. İsfendiyâr bildi ki kendüyü bildiler tızçek yüzini açdı. Gözleri yaşla tolu hışm-ıla ol kızların yüzine bakdı. Diş kışdı, eyitdi ki: "Yürün birkaç gün şabr idün, ağzunuz tutun." diyüp anları gönderdi. Kızlar şād olup gitdiler. Şabâh olıcak yine Ercâsb'ın katına geldi, eyitdi ki: "Tañrı şehriyâra çok ʿömür virsün. Deryâ yüzinde gemüye binüp gelür idüm, bir muhâlif yel esdi. Az kaldı gemümüz gark ola ve ol vakt Allâh'a nezr itdüm ki; eger sağlık ile iklimümüze varam bir ulu konukluk kılam, ol şehrin ulularını cem' idem." didi. Bu söz Ercâsb Şâh'a hoş geldi. Ne kadar begler ve mu'teber kişiler var ise eyitdi: "Gelünüz Horrad'ın konuklığına varun ve hoş şöhet idün." didi. İsfendiyâr eyitdi: "Ey şâh-ı âkil ü pür-kerem, bizüm olduğumuz yir tırdur ve tam üsti dağı yüksekdür. Buyurursañ kal'anun burcı üzerine çıkalum, odlar yaçalum ve şöhet kaydını anda görelüm." didi. Ercâsb eyitdi: "Hâtırın kanda dilerse eyle, irâdet elündedür." didi. Pes pehlevân şitâb-ıla geldi burc başına bî-had odunlar çıkardı, çok kızılar ve atlar boğazladı. Ol odunlara âteş urdı, şöyle od yakdı ki duhanından gün yüzi görünmez oldu. Emirâne bir ʿazim ziyâfet itdi, dürlü ta'âmlar bişdi ve şarâblar içildi tâ giceye dek **[85a]** şöhet oldu. Gice dağı oturdılar, ol odları söyindürmediler. Bu taraftan Beşüten'ün gözcileri gündüz ol dütni gördiler, gice ol resme od yanıcak bildiler ki İsfendiyâr kal'aya girmişdür, gelüp tız Beşüten'e müjde eylediler. Şabâh olıcak Beşüten leşkeri alay bağlayup kal'anun üstine yüridi, kūs u naqqâre döğildi, surnâ vü nefir âvâzı göge irişdi, İsfendiyâr'ın sancağını kaldurdılar. Beşüten sancağ dibinde tırdı. İsfendiyâr'ın gürzini eline aldı, leşkerün tozından ay ve güneşün yüzi töldi. Bu yaña Ercâsb'a dağı İsfendiyâr yitdi diyü haber oldu. Tûrân leşkeri dağı yarağa

girdiler, Ercāsib Kohrem'e eyitdi: "Yüri var on iki biñ er ile qarşu çık, gör ne kişidür." didi. Pes Kohrem on iki biñ er ile demüre ğarķ olup kūs u naķķāre dōğüp ķal'adan taşra çıkdı. Ercāsib Şāh'ıñ bir ulu pehlevānı var idi, adına Tarhān eydürler idi. Anı Kohrem'e bile қоşup: "Görün kimlerdür ve ne iş için gelmişlerdür." didi. Tarhān-ı ser-efrāz çünkü ķal'adan çıkdı, gördi ki bir heybetlü leşker gömgök demüre ğarķ olmuşlar bir kaplan şüretlü 'alem dikmişler. Leşkerün ortasında 'alem dibinde Beşüten'i gördiler, İsfendiyār'ın ğürzi elinde olmağ-ıla anı İsfendiyār şandılar. Çünkü leşker biribirine yaklaşıp saflar çekdiler ve alaylar bağlandı, leşkerün vuşülü düzölüp nızeler evcin seħāba irişdürdiler ve birbirine muķābil tırdılar. Tarhān at depüp meydāna çıkdı, ol taraftan er diledi, eyitdi: "Kendüye inanan gelsün, erlik nice olur görsün." didi. İsfendiyār'ın oğlı Nüşāzer atına mahmuz urup ilerü geldi. Hiç göz açdurmadı, irişüp Tarhān'ı kemergāhında öyle çaldı ki tāze hıyār gibi iki pāre kıldı. Tarhān düşicek Kohrem ile leşker bir aradan hamle kıldılar Nüşāzer na'ra urup ol leşkere hücum itdi. İki leşker qarıldı ve katıldı, başlar kesilüp kanlar seyl gibi aķmağa başladı. Bir ğarīb ma'rekeye bünyād urdılar. Āhir Kohrem leşkeri tākat getürmeyüp şındı. Kohrem at boynına düşüp ķal'aya irişdi, atasına haber virdi, eyitdi: "Gelen İsfendiyār'dur, bī-had leşker ile işte ķal'aya irişdi." didi. Ercāsib İsfendiyār adını işidicek perişān-dil oldu, eyitdi ki: "Cenge yarar ķal'ada kim var ise çıksun, bir kişi ķalmasun. [85b] Ol leşkeri ortaya aluñ kıruñ, bir kişi kırtarmañ." didi. Pes Kohrem cümle leşkeri alup ķal'adan taşra çıkdı. Ol gice gelüp Īrān leşkerine qarşu ķondılar. Bu taraftan İsfendiyār ķal'a tenhā ķalduğına şād oldu, aħşam olunca şabr eyledi. Çünkü aħşam oldu şandūķların kapusın açdı, ol yüz altmış serveri taşra çıkardı, her biri cebelerini geydiler. Andan İsfendiyār buyurdi, ta'ām getürdiler, birkaç loķma yidiler. 'Aķabince üçer tolu içdiler ve yirlerinden ķalkdılar. İsfendiyār eyitdi: "Bu gice ol gicedür ki cān u baş terkini urup ad u şan için ğayret idesiz. Tañrı'ya şığınup belādan yüz çevirmeyesiz." didi. Andan İsfendiyār ol dilāverleri üç bölük eyledi. Bir bölüğün ķal'anuñ ortasında ķodı ve bir bölüğün kapuya gönderdi ve her birine bulduğuñuzu mecāl virmeñ öldürün diyü ışmarladı. Kendüsi kırķ şır-merd ile Ercāsib'ın sarāyına yüridi. Sarāy kapusına gelince kız qarındaşları hāzır idi, seslerin tuyup sarāydan taşra çıkdılar. İsfendiyār anları ol bāzār itdüği dükkāna gönderdi, eyitdi: "Siz anda tıruñ, ben daħı yā düşmenden baş alam yā sizden öturi baş virem." didi. Çünkü anlar gitdi kendüsi kapudan içeri girdi, bulduğu ādemi kılıçdan geçürdi. Ercāsib'ın katında hāş kıllar ve niçe pehlevānlar var idi, hiç sarāyından eksük olmazlar idi. İsfendiyār anları şöyle kırdı ki kanlarından sarāy içi deryāya döndi. Ol āvāzelerden Ercāsib belinleyüp uyandı. İşitdi ki ķal'a içi İsfendiyār āvāzıyla tölmiş tız yirinden ķalkup cebesini geydi, eline bir elmās kılıç alup kapuya yüriyince İsfendiyār kapudan içeri girdi, eyitdi: "Ey nā-bekār! Hāzır ol ki ben ol ķatuña gelen bāzergānam. Gör ki saña Lohrāsib'dan ne armağan getürdüm, üzerine Goştāsib'ın mührin

urdu. Ya'nî ey pelîd, anuñ gibi şāhuñ başını kesesin ve Īrān'ıñ gencini yağmā kılasın ve dahı ġāfil-ile Qal'a-yı Rūyīn'de rāhat olup yatasın! Yollara demürden sed mi çekdüñ idi ki böyle ġaflet ile yaturduñ?" diyüp üzerine yürüdi. Ercāsb Şāh nolduġını bilüp elindeki kılıç ile Īsfendiyār'a karşı yürüdi. Ercāsb dahı ulu pehlevān idi, ejderhā gibi birbirine tolaşdılar, çok zamān ceng itdiler. **[86a]** Gicenüñ bir bahşı geçince kılıç ile ve hançer ile döġüşdiler ammā Ercāsb kılıcı Īsfendiyār'a kār kılmadı. Īsfendiyār Ercāsb'a çok zahımlar urdı, gövdesinde hıç saġ yir kıomadı. Āhır Ercāsb süst oldu, ol pīl gibi vücūd-ıla depesinüñ üstine yıkıldı. Īsfendiyār ilerü varup başını kesdi. Cihānuñ 'ādeti dāīmā böyledür, hıç kimseye nüş şunmaya ki şöñunı derd ü hasret ile nış eylemeye. Çünkü Īsfendiyār Ercāsb'ıñ kaydını gördi, tiz buyurdu mūmlar yakdılar, sarāyda ne kıadar 'avrat ve kıızlar var ise üzerlerine ādem kıodı. Andan gelüp hazīnelere mūhr urdı ve ol kıaşrı āteşe yakdı. Andan āhūra gelüp bir begendüġi ata eyer urdı, bindi. Qal'a içinde ne kıadar ceng eri buldı ise kıırdı. Çünkü qal'ayı dahı perdāht itdi, andan ol yigitleri kıatına cem' eyledi. Qal'a içinde kıırkı kışı kıodı, eyitdi: "Ben çıkup gitdüġimden şöñra siz qal'ada bulduġuñuzu öldüresiz. Ben varup leşkere buluşacak mıkdar eglenüp andan pāsbānlar yirine çıkup çağrışasız kı; il ü ġün Goştāsb'ıñ oldu, Ercāsb'ıñ başı kesildi, Lohrāsb'ıñ adı yeñildi, Goştāsb Şāh'ıñ tacı felege irişdi diyesiz ve şol vakt kı Çīn leşkeri şınup qal'aya gele bir aradan burc üstine çıkup Ercāsb'ıñ başını gösteresiz ve önlerine atıviresiz." didi ve kendüsi yüz yigirmi merd ile qal'adan çıkdı. Kıız kıarındaşlarını birer ata bindürdi ve leşkerden yaña revāne oldu. Yolda her kıme tuş oldu ise başını kesdi, şād u hurrem leşkerine irişdi. Leşker halkı Īsfendiyār'ıñ işine hayrān kıaldılar, anuñ 'aqlına ve erligine tahsīn itdiler. Bu kıarıfda ol qal'ada kıalan yigitler burc üstine çıkup pāsbānlar gibi çağırdılar kı devlet ü fırsat Goştāsb Şāh'ıñ oldu. Īsfendiyār'ıñ 'ömri çok olsun kı Ercāsb'ıñ başını kesdi, Lohrāsb'ıñ adını yine zinde kı[ıl]dı, didiler. Kohrem'ıñ leşkeri ol āvāzeyi işidüp 'acebe kıaldılar. Kohrem ol sözi işidicek göñli kıaraldı ve ġuşşaya batdı. Pāsbānlara hışm idüp eyitdi: "Şunuñ gibi kıarañu ġice içindekı düşmen dahı yakın ġelmiş ola, bu ne herzedür ve ne maşharalıkıdır kı bunuñ gibi **[86b]** şöm fāla aġız açarlar, işidenler dahı ġerçek şanurlar. Birkıaç kışı varsun ol pāsbānların cümlesinüñ başını kessün. Göre şu nā-bekārları pāsbānlıġı oyun ve maşharalıķ idinürler." didi. Kohrem bu tedbırde idi, pāsbānların ġavġası artdı. Her kıarıfda na'ralar ġelmeġe başladı. Bu sözlerden Kohrem'ıñ göñli kıorkdı, eyitdi: "Hıç deġül bu iş ol bāzergān şüretinde ġelen kışinüñ işidür. Evvel varalum evdekı düşmenüñ kaydını ġörelüm, andan şöñra bunlar ile bir iş ideyüz." didi ve leşker ile qal'adan yaña yürüdi kı ġele pāsbānların kaydını ġöre. Īsfendiyār ġürzini eline alup ardından kıırmaġa başladı. Çün Kohrem qal'a kıapusına irişdi gördi kı qal'a alınmış, Īrān Şāhi'nuñ sancaġı burc üzerine dikilmiş. Hāl ne olduġın bilüp eyitdi: "Bize şimden ġirü ve ceng itmekden ġayrı çāre kıalmadı." diyüp döndiler, kılıçlar çeküp Īsfendiyār'ıñ üstine yürüdiler. İki

leşker biribirine qarışup şabāha dek ceng itdiler. Şabāh olıcaķ İsfendiyār'ıñ ādemleri Ercāsb'ıñ başını kal'adan gösterdiler Tūrāniler'ıñ üzerlerine atdılar. Tūrān leşkeri Ercāsb'ıñ başını kesilmiş göriceķ āh itdiler, külāhların yire urup giriv kıldılar. Ercāsb'ıñ iki oğlı yaķaların yırtup feryād itdiler. Andan soñra leşker çünki ölüm eri oldu, her yaña başlu başın alup kaçdılar. Īrān serverleri yir yirden ğuluv idüp Çın leşkerine kılıç koydılar. Şol kadar kırdılar ki küşteleri tağı ve taşı tutdı. Kohrem nā-çar olup kendüsi kılıç çeküp İsfendiyār'a hamle kıldı. İsfendiyār anuñ kılıcını men' idüp el şundı, bir elma gibi kuşağından kapup yire urdı. İki elini muhkem bağlayup boğazına ip taķup  alem dibine gönderdi. Bāķi leşkeri bi'l-küllıye kılıçdan geçürdi. Ol ceng içinde Ercāsb'ıñ Enderīmān-nām oğlını dağı esir itdiler. Leşker pāydār olımadı, bi'l-küllıye şınup firār itdiler. Pes Tūrān-zemīnde ata biner ve cenge yarar kimse kalmadı ve şehir içinde bir nāmdār komadılar. Andan İsfendiyār gelüp kal'aya girdi. Buyurdı iki dār ağacı dikdiler. İsfendiyār'ıñ iki oğlı, Kohrem ile Enderīmān'ı ayaklarından aşup ok ile helāk itdiler. [87a] Andan soñra İsfendiyār her cānibe leşker gönderdi. Ne kadar şehirler ve köyler var ise cümlesin oda yaķdılar. Şöyle şanurduñ ki Tūrān üstine bir ebr-i siyāh gelüp yağmur yerine āteş yağdurur.

Feth-nāme Nevişten-i İsfendiyār be-Goştāsb Şāh

[Fe ul n / Fe ul n / Fe ul n / Fe ul]

Cihāndār çun kār ez-an ğüne d d

Serān-rā be-yāverd u mey ber-goz d

Deb r-i nev sende-rā p ş h   nd

V-ez-  n ç re u ceng çend  be-r  nd

No ost n ki n k-ı k lem şod siy  h

Girift  fer n ber-Hod vende-ĝ  h

Hod vend-i keyv  n u t bende-h r

Hodāvend-i pīl u Hodāvend-i mūr

Hodāvend-i cān u Hodāvend-i rāy

Hodāvend-i nīkī-deh u reh-numāy³⁵⁰

Nesr: Çünkim İsfendiyār-ı cihāndār bu devlet-i feth ü zafere nāyil ve bu nuşret-i hüceste-eşere vāşıl oldı, uluları şem'ine cem'e eyleyüp bārgāhında 'ayş u 'işrete āgāz eyledi. Ba' dehū pederine bir nāme yazmak murād idüp debīr-i cihān-dīdesini қatına da'vet itdi ve ol ceng ü gāvğādan niçe söz söyledi tā ki kātib nāmeyi ol resm üzre imlā ve inşā ide. Andan soñra debīr-i rūşen-zamīr destine hāme aldı. İbtidā ki қalem ucu midāddan siyāh oldı, Hudāvend-i taht-ı lā-mekāna āferīn yazdı: “*Ancılayın Hudāvend ki Keyvān ve hūrşīd-i tābendenüñ ve pīl-i tüvānā ve mūr-ı za'īf-i ser-efkendenüñ hālīkıdır ve қullarına 'aql ü cān virüp ve eyülik virüp eyü yol göstericidir ve ol Allāh'dan Goştāsb Şāh'ıñ cānı dāyīmā şād olsun ve cinān içinde Lohrāsb Şāh'ıñ nāmı yād olsun. Ey ulularuñ şāhı, dükeli serverān-ı cihān āsitānuñda bende-i fermān olsun. Eger ahvāl-i sefer su'āl olunursa ben қuluñ Heft-h' ān dirler imiş bir yola irişdüm ki cihānda ancılayın yol olmasun ve anuñ adı 'ālemde añılmasun. Eger anda itdügüm işleri ve çekdügüm zahmetleri söyleyem, guşşadan civānlar pīr ola ve defter ü dīvāna şıǵmaya. Sağlık ile şāhuñ devletlü yüzini göricek anları mufaşşal naql eyleyem ammā şimdiki hālde şāh devletinde niçe tedārük ile Qal'a-yı Rüyīn'i aldum, Ercāsb'ıñ ve Kohrem'üñ ve Enderīmān'ıñ başlarını kesdüm. Şāhuñ göñlini anlaruñ guşşasından pāk kıldum. Şimdi Qal'a-yı Rüyīn'de yāsdan ve zārīlıqdan gayrı nesne qalmadı. Hıç bir kimseye amān virmedüm, cümlesini қılıçdan geçürdüm. Tūrān'da adı añılur kişi қomadum, şehirlerini yaқdum [87b] ve şöyle eyledüm ki bu vilāyetüñ arslanları ve қaplanları ādem beynisiyle cigerinden gayrı nesne yimez. Şehriyāruñ 'ömri dāyīm olsun ve felekler anuñ tācı birle rūşen olsun ki Hümay ile Māhāferīd'i dağı şāh devletinde belādan қurtardum. Hemīşe Lohrāsb Şāh'ıñ maқāmı gülşen olsun.”* diyüp nāmeyi tamām eyledi. İsfendiyār nāmeye mühr urup bir kişiyeye virdi ve yanınca bir niçe kişiler қodı, tīz-rev hecīnlere süvār olup Īrān'a gitdiler, çok zamān geçmedin nāmeyi Goştāsb'a ırgürdiler. Goştāsb Şāh, İsfendiyār'ıñ haberin bilüp şād oldı ve illā bir yüzden yine melül oldı. Andan buyurdı, ol nāmeye cevāb yazdılar. Nāmenüñ evvelinde eyitdi: “*Ol kişinüñ 'ömri pāyende olsun ki dāyīmā*

³⁵⁰ Dünya hükümdarı İsfendiyar her şeyin arzusunca geliştiğini görünce bütün uluları ve kumandanları toplayarak eğlenmeye ve şarap içmeye başladı. İsfendiyar kâtibini huzuruna çağırđı; savaşın kazanılmasındaki başarıları ve planlarını anlattı. (N.Y.) Kalemin ucu (mürekkeple) siyah olunca yazdığı ilk şey Zühal'in Tanrısı ve parlak güneşin Tanrısı, filin Tanrısı ve karıncanın Tanrısı, canın Tanrısı ve aklın Tanrısı, iyilikler veren ve yol gösteren Tanrı'nın adı oldu. (y.ç.)

hayr işlere kûşîş eyler ve Allāh'ıñ rızāsın gözedür. Āferīn ol Allāh'a senüñ 'aql ü ferāsetüñi yirinde kıldı ve baña sencileyin oğul virdi ki dünyāda kimseye naşīb olmamışdur. Hudā'dan dilerem ki 'ömrüñ ebed ola ve devlet ü sa'adet ile hāṭıruñ şād ola ve her kanda iseñ Hudā yoldaşuñ ola. İmdi ey İsfendiyār, işitdüm ki ol vilāyeti feth itmişsin, ceddinüñ kīnin almak için çok zahmetler çekmişsin. Hemîşe gönüñ şād ve rûzgāruñ sa'd olsun ve tutduğıñ āsān gelsün. Andan soñra çok başlar kesdüm ve kanlar dökdüm dimişsin. Şehriyārlara kerem yaraşur, intikāmı hadden geçürme. Dānālara kıyıcı olma. Otuz sekiz karındaşdan ötüri bir vilāyeti harāb eyleme. Ve daḥı kimseyi esirgemedüm ve amān virmedüm dimişsin. Hemîşe gönüñ şefkatlü olsun ve sözüñ nerm ü şīrīn olsun ve hūn-rīzlik saña 'ādet olmasun. İmdi ey İsfendiyār, şimdiki hālde dedenüñ ve birāderlerinin kīni alındı ve şol ki maḥşūddur hāşıl oldu. Leşkerüñi kaldurup yine Īrān'a teveccüh idesin ki iştiyāk hadden aşmışdur. Devletlü yüzüñi görmek ile şād oluruz.” diyüp nāmeye mühr urdı, ol bekleyen kişilere virdi. Yel gibi nāmeyi alup İsfendiyār'a irgürdiler. Çünkü İsfendiyār nāmeyi gördi, ol kişilere māl ü hil'at virüp hemān yirinden тұrup ḳal'aya girdi. Ercāsb'ıñ put-hānesin harāb kıldı ve hazīnesine girüp māl ü esbābın taşra çıkardı. Bir miḳdārını leşkere bahş eyledi. Ercāsb'ıñ atları **[88a]** ve develeri ol tağları ve şahrāları tutmış idi. Pes İsfendiyār buyurdı on biñ deve getürdiler. Ercāsb'ıñ hazīnesinden biñ deveye altun yükletti, beş yüz deveye daḥı Çīnī kumaşlar yükletti ve üç yüz deveye dībālar ve harīrlar ve tahtlar ve külāhlar yükletti, yüz deveye müşk ü 'anber yükletti ve yüz deveye daḥı gevher ü la'l ü yāḳūt yükletti ve biñ deveye daḥı Çīn'üñ hāş metā'larından ve örti ve döşek esbābından yükletti ve biñ deveye daḥı hām ibrişim yükletti. Andan ol on bin develeri ḳatār idüp çekdiler. Andan soñra ol serv boylu ve ince bellü güneş yüzlü Çīn kızlarından istedüğü kadar aldı ve kız karındaşlarının her birine yüz ādem ḳoşdı ve Ercāsb'ıñ iki kızını ve karındaşını ve anasını esir idüp bile aldı. Andan İsfendiyār buyurdı ol ḳal'ayı yaḳdılar, burc u bārularını yire berāber kıldılar ve ulularını cümle āteşe urdılar. Ol aradan 'alem ü sancak kaldurup 'azm-i Īrān kıldılar ammā İsfendiyār leşkerden bir niçe begler ve serverler aldı. Bākī leşkeri üç bölük idüp raḥt u esbāb-ıla üç oğlına ışmarladı, eyitdi: “Üçünüñ daḥı bir aradan yürimeñ, her birünüñ pīl üzerine taht bağlayup oturuñ. 'Alem ü sancak çeküp leşker ile düz yoldan gelüñ. Yoluñuza gelenüñ başın kesüñ lākin tīz yürüñ. Ay başında yine baña mülākāt idüñ, ben begler ile Heft-h' ān yolından giderem. Anuñ arslanlarını şikār iderem.” didi. İsfendiyār ol aradan oğullarını gönderüp kendüsi toğru Heft-h' ān'a gitdi. Ol şovuk yire yakın varıcaḳ gördiler ki hevā laṭīf olmuş, çimenler bitmiş ve çiçekler açılmış, tamām bahār olmuş ve ol döküp gitdikleri mālları gördiler hīç zāyi' olmamış. Ol mālдан daḥı götürebildüklerin aldılar ve ol yirleri şikār idüp Īrān ser-haddine yakın irdiler. Ol arada İsfendiyār konup üç hefte oğullarını ḳatlandı, gelüp yitişmediklerine melül oldu ve ḳaḳıdı. Bir niçe günden soñra üç oğlu daḥı sağ ve selāmet

yitişdiler, İsfendiyār öñinde yir öpdiler. İsfendiyār şād oldı [88b] eyitdi: “Ben şunuñ gibi zahmetlü yoldan geldüm, bunca gündür sizi katlanuram. Siz kolay yoldan gelürsüz niçün eglendüñüz?” didi. Anlar eyitdiler: “Ey şehriyār! Cihānda sencileyin kim vardur ve senüñ kārūñ kimüñ elinden gelür?” didiler. Andan İsfendiyār ol aradan göçüp ʿazm-i Īrān kıldı. Bu taraftan Goştāsb Şāh’a haber yitişdi ki İsfendiyār gelür, buyurdi tabl-ı şādmānī çaldılar ve Īrān şehirlerini cümle tonatdılar. Dükeli leşker katına hāzır oldı. Büzürgān ve mübedān ile üç menzil İsfendiyār’a karşı çıkdı. İsfendiyār, şāha yakın gelicek atından inüp piyāde segirtti, şāhuñ elin öpdü. Şāh, İsfendiyār’ı görüp şād oldı ve āferīn kıldı. H̱ anlar dökildi ve cāmlar içildi. Andan şāhuñ kızları Hümāy ile Māhāferīd geldiler, şāhuñ öñinde yir öpdiler. Şāh anları göricek ağladı, ikisini bile bağına başdı, yüzlerini ve gözlerini öpdü, İsfendiyār’a duʿālar itdi. Andan Çīn şāhınuñ anası gözlerinden kanlı yaş akıdıp Goştāsb Şāh’uñ katına geldi, eyitdi: “Ey şāh-ı nāmdār, ben Keyhūsef kızıyam ve Efrāsiyāb hatunıyam ki anuñ hısmından gökdeki güneş ditrer idi. Şimdi hālümüz şöyle oldı, baht ü devlet bizden yüz çevirdi. İki kızum ile iki oğlum bu āzādeler elinde esīr oldı. İmdi ey Şāh-ı Īrān, Haq teʿālā dükeli şāhları senüñ zīr-i destüñde kılsun. Ercāsb’a kīnūñ var ise yirine geldi. Allāh’dan korqup bizüm hālümüze esirge.” diyüp zārīlık kıldı. Goştāsb’uñ özi göyündi, ol hatunuñ hātırın hōş kılup Behmen’i katına daʿvet kıldı. Ol hatunu iki kızı-y-ıla ve iki oğlu kızı-y-ıla aña ısmarladı, eyitdi ki: “Ey oğlum! Bunları saña ısmarladum, kişi ʿıyālleridür. Kerem eyle bunları incitme, hātırcuqları ne diler-ise öyle kıl.” dedi ve ol aradan kalkup şehre geldiler, kaşr u eyvānlarda qarār itdiler. Yine şāh buyurdi, bezm ārāste kıldılar. H̱ ān yenüp götürildükden soñra hūb-çihre sākīler gelüp cāmlar şundılar. Ata oğul yādına, oğul ata yādına tolular içdiler ve çok zamān şöhet [89a] kılup mest oldılar. Andan Goştāsb Şāh, İsfendiyār’a Heft-ẖ āndan suʿāl itdi. İsfendiyār eyitdi: “Şāh, şimdi mestāneyüz. Anuñ hikāyeti dūr u dırāzdur, bu maħalde denilmek olmaz. Yarın huşyār olduğumuzda işidesiz.” didi ve kalkup vālidesinüñ mekānına gitdi. İşte kıssa-i Heft-ẖ ān burada tamām oldı. Şimden girü İsfendiyār’uñ Rüstem ile olan neberdi zikr olunur.

Āgāz-ı Dāstān-ı İsfendiyār u Rustem

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Zi-bulbul şenīdem yekī dāsītān

Ki ber-ẖ ānd ez-gofte-i pāsītān

Ki çun mest bāz āmed İsfendiyār

Dijem geşt ez-hāne-i şehriyār

Ketāyūn-ı kayşer ki bud-mādereş

Girifte şeb-i tîre ender-bereş

Çu ez-ẖ'āb bîdār şod tîre-şeb

Yekî cām-ı mey cost u be-g'şād leb

Çonîn goft bā-māder İsfendiyār

Ki bā-mā hemî bed koned şehriyār³⁵¹

Neşr: Bülbül-i kudsî-nağamāt-ı hōş terāne, tūtî-i şîrîn-kelimāt-ı bî-bahāne, dānā-yı şāhib-i tarz u îcād, ya°nî Firdevsî-i üstād dāsītānı Rüstem ü İsfendiyār'ı bülbül ağzından beyān itmege āgāz idüp eydür ki; bülbülден bir dāsītān işitdüm ki eski söylenmiş kıssalardan okıdı. Bu resm üzre ki; çün ol gice İsfendiyār hāne-i şehriyārdan mestāne girü geldi, ya°nî yine makāmına °azm itdi, guşsa vu elem ile gitdi. Zîrā umar idi ki ol gün şāh tahtı aña vire. Şāh aña müte°allik nesne yād itmedüğine perîşān-dil olup şöhetden kalkdı. Ol melālet-ile kayşer kıızı Kettāyūn anuñ māderidür, anda vardı. Anası anı cāme-i ẖ'āba yaturdı. İsfendiyār bir pāre uyudı, yine uyanup gice içinde cām-ı şarāb istedi. Birkaç piyāle içdükden soñra anası[na] eyitdi: “Ey māder! Şāh benümle eyü varmadı. Eydür idi ki eger Lohrāsb'uñ kînini Ercāsb'dan alasin ve kıız qarındaşlaruñı kırtarasın hemān tāt u taht senüñ ola dir idi. Şimdi cümlesini yirine getürdüm, hîç ol °ahd şāhuñ hātırına gelmez. Ben bu sözi şabāh şāha söylerem şimden girü ve tahta ben yaraşuram.” didi. Anası bu sözi işidüp kıatı melül oldı. Bilürdi ki şāh tahtı aña virecek degüldür. Eyitdi: “Ey çok zahmetler çekmiş oğul! Tāt u tahtdan murād oldur ki kışinüñ hükmi yine gerek ise geçe ve mālı ve hāzînesi ola, °alem ü sancağ u leşker ü vilāyet anuñ elinde ola. İmdi bunlaruñ

³⁵¹ Bülbülден dinledim; eskilerden aktardığı bir hikāye anlattı: İsfendiyār üzgün ve şaşkınlıklar içerisinde Hükümdar Goştāsb'ın sarayından dönünce, annesi, Kayşer'in kıızı Ketāyūn gecenin karanlığında kucağına aldı ve okşamaya, teselli etmeye başladı. Gecenin bir yarısında karanlıkta uyanıp bir şarap kadehi istedi ve konuştu. İsfendiyār annesine, "Hükümdarın kendisine hep kötülük yaptığını" söyledi.

cümlesi saña hâşıldur, dükeli vilâyet **[89b]** ve leşker ü ‘alem ü hazine senüñ elüñdedür. Atanuñ ancak bir tahtı ile bir tacı vardır. Sen şimdi arslan gibi yigitsin, saña ol yaraşur ki kemer kuşanup atanuñ karşusunda turasın. Ol pîr olmışdur, şimden girü ne kadar ‘ömri ola? Hemân tâc u taht dahı senüñdür.” didi. İsfendiyâr anasınıñ sözine bî-huzûr oldu, eyitdi: “Toğrı dirler ki ‘avrata râz söyleme ve anuñ tanışığıyla iş eyleme ki ‘avratların sözine uymak hâfâdur, zîrâ anlarda ‘aql olmaz.” didi ve hışm-ıla anası katından çıkdı gitdi, kendü sarâyına geldi. İki gün iki gice mâh-rû duhterler ile ‘işret kıldı. Hiç şâh katına varmadı. Üçinci gün şâh işitdi ki taht virmedüğine İsfendiyâr melûl olmuş, kendüden tâc u taht istermiş, şâh anı işidicek katı perîşân oldu ve gönli guşsa ile tıldı. Zirâ tahtı İsfendiyâr’a virmek hâtırasında yok idi. Tîz Câmâsb’ı katına da‘vet kıldı, alup bir halvet yire vardı, eyitdi: “Ey Câmâsb, usturlâba nazar it, gör ki İsfendiyâr’uñ ‘ömri uzun mıdur ve şâhlık tâcını geyüp tahtda oturur mı, âhir-i kâr ne olacaktur baña haber vir.” didi. Câmâsb zîce nazar kıldı, kevâkib seyrini ve eflâküñ sırrını bildi. Melûl olup gözleri yaş-ıla tıldı, gönlinde eyitdi: “Hayfâ, ne olaydı ki Zerîr öldükde ben dahı cân vireydüm ve yâhûd dünyâya gelmeye ydüm tâ ki İsfendiyâr’uñ bu hâlini görmeye ydüm.” didi. Andan baş kaldurup eyitdi: “Ey şehriyâr! Hudâ senüñ ‘ömrüñi dâyim eylesün. Cihâna Zerîr ile İsfendiyâr gibi nâmdâr gelmedi. Zerîr hod gitdi ammâ şimdiki hâlde İsfendiyâr’uñ tâli‘in gâyet naş gördüm. Yakın zamânda aña bir âfet görünür. Şâh buyurursa söyleyeyin.” didi. Şâh eyitdi: “Ey Câmâsb! Hüküm Allâh’uñdur, takdîrde olana çâre yokdur ve ben senüñ sözüñe incinmezem, söyle.” didi. Câmâsb eyitdi: “Ey şehriyâr! Ma‘lumuñ olsun ki İsfendiyâr’uñ eceli Zâvilistân’da Destân oğlu Rüstem elindedür. Ol vilâyetde aña ulu haşar görünür.” didi. Şâh eyitdi: “Ey Câmâsb! Eger ben tahtı şimdi İsfendiyâr’a virür-isem şâhlığa meşgûl olsa hiç Zâvilistân hâtırına gelmese ‘aceb ol belâdan kurtıla mı ve ol kaza-yı muqadder redd olına mı?” didi. **[90a]** Câmâsb eyitdi: “Ey şehriyâr! Takdîrde olan nesne olacaktur, anuñ def‘ine hiç çâre yokdur ve İsfendiyâr’uñ başı Ġrân tâcını göreceğ degüldür ve senüñ tahtuña oturacak degüldür. Anuñ eceli yakındur.” didi. Bu sözden şâhuñ cigeri hûn olup endîşeden ne ideceğini bilmedi. Ol gice melâlet ile yatdı. Şabâh tahta çıkdı, dükeli serverleri ve büzürgân u mübedânı katına da‘vet kıldı. Cümle gelüp hâzır oldılar, niçe mîr ü mihterler şaf şaf ayağ üzre tırdılar. İsfendiyâr dahı gelüp el bağlayup hîdmetkârlar arasında tırdı ammâ gönli endîşe ile pür idi. Bir zamândan soñra İsfendiyâr ol ulu cemâ‘at içinde baş götürdi, eyitdi: “Şehriyârâ, kaderüñ felekden yücedür. Yiryüzinde zıll-ı Hudâ’sın ‘adl ü şefkat senden âşikâr olmuşdur. Tâc u taht senüñle şeref bulmuşdur ve ben senüñ dergâhuña bir çâkerem, her ne hîdmet buyurursañ fermân-berem. Bilürsin ki Ercâsb dîn gayretinden ötüri leşker çeküp yüridi. Ben and içdüm; her kimse ki dinüñe dönmeye hançer ile miyânını dü-nîm eyleyem. Tañrı fırsat virdi, ol dîn düşmeninüñ leşkerini şikest itdüm ve niçesin kırdum. Ol ‘ahdümi yirine getürdüm. Andan soñra beni bir

nāmerdüñ sözi-y-ile zindāna koyduñ, elümi ve ayağımı demürledüñ, boynuma zencîr urduñ, bunca zamān demürler içinde yatdum. Şol resme h̃ ħ̃rlık ve ħ̃kîrlik çekdüm ki görenler beni esirgedi. Şoñra benüm bende idügüm işidüp Ercāsb üstüñe geldi, vilāyetüñi yıkdı ve şehrüñi ħ̃arāb kıldı. Lohrāsb gibi şāhı öldürdi ve senüñ leşkerüñi şıdı. Ol ħ̃alde kaçup bir tağı penāh idindüñ. Çünki bî-çāre ve zebün olduñ, gördüñ ki benden ħ̃ayrı kimseden çāre yok, Cāmāsb’ı baña gönderdüñ. Geldi beni ol ağır bendlerüñ içinde gördi ve ne belālar çekdügümi bildi. Ol vakt baña pādīşāhlığı va°de kılmışsın, baña söyledi ve çok cehd kıldı, gelmege rāzī olmadum. Āħir niçe belā ile gelmege rızā virdüm. Dermürçileri bendümi bozmağda °aciz kaldılar. Ben ħ̃ışm-ıla kuvvet idüp bendlerümi kırdum, yine senüñ ħ̃idmetüñe geldüm. Tañrı fırsat virdi düşmañı şıdum. Andan yine senüñ fermānuñ-ıla ve va°de-i iĥ̃sānuñ-ıla Türkistān’a vardum. Ben bilürem ki Heft-h̃ ānda ne çekdüm ve ne dürlü tedārük ile düşmene zafer buldum. Āħir Cāmāsb’uñ başını kesdüm, oğlını, kızını esîr idüp saña getürdüm ve hemşirelerümi kırtardum. **[90b]** Her ne fermān itdüñ ise yirine getürdüm. İmdi ey şehriyār, ben senüñ emrüñe muṭī° ve münķādum lākin ululardan baña ħ̃acālet ħ̃āşıl olur. Baña ħ̃anı leşkerüñ ve tahtuñ dirler. Bilsem ki bu kerre şāhuñ bahānesi nedür, niçün °ahdini yirine getürmez?” didi. Goştāsb Şāh, İsfendiyār’dan bu sözi işidicek fikre vardı, andan eyitdi: “Ey İsfendiyār! Sözüñ ħ̃ağdur ve didüklerüñ gerçektür. Allāh senüñ °ömrüñi pāydār eylesün. Şimdiki ħ̃alde yiryüzinde düşmenümüz kalmadı, cümle °ālem fermānumuza muṭī° oldu. Cihānda saña ħ̃arīf olur kimse yokdur ammā şol °aķılsuz Zāl oğlu Rüstem ki nīm-rüz sultāndur, Zāvilstān ve Ġaznīn anuñ ħ̃ükminededür, erlikde kendüyi felekden yüce tutar, dünyāda ħ̃iç kimseye baş indürmez. ħ̃āl budur ki ol Keykāvus öñinde bir ħ̃ul idi, anı Keyĥ̃usrev ādem eyledi, ilerü çekdi. Ol vilāyeti anlara ol virdi. Şimdi şāhlık ile baña ta°n idermiş. Dir imiş ki; biz ħ̃adīmden tāc u taht şāhibiyüz. Ol daĥı dün şāh oldu, dir imiş ve Ġrān ve Tūrān’da benüm zūr-bāzūma döyer kimse yokdur diyü lāf urmuş. İmdi gerekdür ki Zāvilstān’a varasın, anı oğlu Ferāmerz ile ve ħ̃arındaşı Zevāre ile tutup bende urup ħ̃atuma getüresin. Allāh ħ̃aķķı-çün daĥı ħ̃iç söz kalmaya, geldüğüñ gibi tāc u taht senüñ ola.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Şāhā, işi oranla söylemek gerek. Senüñ cengüñ dāyimā Çīn şāhı-y-ıla olagelmişdür. Bir pīr kişiden ne umarsın? Dirsene ki Keykāvus’uñ ħ̃ulıdır, Menüçehr ve Keyĥ̃ubād zamānından berü anlar şāhlardur. Cihān-gīrlık ile ve pehlevānlık ile añılurlar. Ġrān memleketine anlardan ħ̃iç ziyān gelmemişdür. Anlar şimdi nāmdār olmadı. Keyĥ̃usrev °ahdi-y-ile ve anuñ berātı-y-ıla ol vilāyete şāh olmuşlardır. Pes şāhlarıñ menşürü dürüst olmayıcak sen niçün kimseye menşür virürsin?” didi. Goştāsb eyitdi: “Ey şīr-dil ve şāhib-i hüner! Bir kişi ki Tañrı’ya °āşī ola, anuñ °ahdi ve berātı dürüst degüldür. İstedük ki Kāvus Şāh iblisüñ sözine uydı ve yoldan çıkup Tañrılık da°vāsın kıldı, °uķāb ħ̃anadı ile göge çıkmak istedi ve daĥı Siyāveş anuñ ucından helāk oldu, bir daĥı budur ki Keyĥ̃usrev aña °ahdi

şunuñ üzerine viridi ki anuñ kulları gibi dāyim tahtı öñinde hāzır ola ve her cenge bile vara. Ercāsb bizüm üzerümüze geldükde ben anda bulundum, **[91a]** Zāvīlistān’dan ben ceng kaşına gitdüm, ol benümle bile gelmedi ve leşker dağı göndermedi. Ol kendü ‘ahdini şımışdur. Eger saña tāt u taht gerekse Sistān’a var, Rüstem ve Zāl ve Zevāre ve Ferāmerz’i tutup bend eyle, piyāde benüm katuma getür.” didi. Şāh öyle diyicek İsfendiyār yüzini burtardı ve kaşlarını çatdı, eyitdi: “Senüñ Destān ve Rüstem’le hīç kārūñ yokdur. Beni ol yolda helāk olsun diyü gönderürsün, şāhlığı terk itmege kıyamazsın. Ey şehriyār, tāt u taht dağı saña mübārek olsun, baña cihānda bir bucağ yiter velī çün senüñ kuluñam vācib oldur ki buyurduğı yire varam.” didi. Şāh eyitdi: “Saña denilen maşlaḥatda ihmāl eyleme. Firāvān leşker al, oñat yarağ-ıla var, ol kārı başa yetür. Sensüz ben leşker ü tāt u tahtı neylerem.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Leşker almazam. Hudā fırsat virür-ise leşkersüz dağı varuram.” didi. Şāh öñinden çıkup atasınuñ sözlerine ve taht virmedüğine melül ve gönli perişān olup kendü sarāyına geldi. Kettāyūn işitdi ki şāh İsfendiyār’ı Sistān’a göndermiş āh eyledi, ağlayarak İsfendiyār’uñ katına geldi, eyitdi: “Ey yādigār-ı şāhān! İşitdüm ki şāh seni Rüstem üzerine gönderürmiş. Gel ananuñ sözünü tut, ol hevādan geç, atanuñ sözüne uyma. Rüstem bir kişidür ki dīvüñ cigerin çıkarmışdur. Anuñ şimşiri ḥavfindan gökdeki güneş yolın yañılır ve dağı Māzendārān şāhınuñ başını kesmişdür, Hāmāverān’uñ tahtını yire şalmışdur ve niçe şehriyārlarıñ başını bedeninden cüdā itmişdür. Aña dīvler ğarīm olmaz, pīller ve ejdehālar anuñ elinden cān kurtarmaz. İmdi ey nūr-ı dīde ve ey rāḥat-ı cānum, sen anuñ katına varma, kendü elüñ-ile kendüñi dām-ı belāya şalma. Ol tāca hışmlar uğrasun ve ol taht yağmālara gitsün. Niçün andan ötüri sen kendüñe kıyarsın? Atañ bir iki günlük pīrdür, ırte bir gün gider, tāt u taht saña kalur. ‘Ālemde Sistān’dan ğayrı yir çok. Var başuñ al bir yaña git, atanuñ katına varma. Anuñ kaşdı senüñ cānuñadur.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Ey māder-i müşfīka! Bilürem ki Rüstem didüğüñ gibidür, anı tutmağa ve bağlamağa lāyık kişi degüldür ammā neyleyem şāhuñ fermānı öyledür. Elbette anuñ didüğüñ **[91b]** anuñ didüğüñ itmek gerek. Şāhuñ fermānından nice baş çekem ve anuñ katını koyup kanda gideyin ki atama ‘āşī olıcağ ḥuzūr-ı Ḥağ’da günāhkār olurun. Eger Rüstem benüm sözüm tutarsa ben aña yaramaz iş itmez ve incinecek sözler söylemez. Ey māder-i mihribān, eger ecelüm anda ise, beni anda toprağum çeker ise ḥavfuñ ne fāyidesi vardur?” didi. Māderi bu sözleri işidicek bir zamān ağlayup mātem itdi ve saçını yoldı. Andan eyitdi: “Ey şīr-merd! Çün ol ejdehānuñ ağına varursın bārī çok leşker ile git. Eger şöyle giderem dirseñ bārī oğullarıñ bile alup gitme ki ‘ākıller senüñ işüñi ‘ayıblarlar.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Ey vālide, anlar yigitlikde perde ardında büyücek kāhilliği ‘ādet idinürler. Şoñra ellerinden iş gelmez olur. Şimdiden anları her cenge bile iletmek gerek tā ki gözleri açıla ve cengin ḥālini bileler ve dağı leşker ile gitmezem,

hemān kendü ta'allukātum ile ve birkaç serverler ile ve pehlevānlar ile giderem.” didi ve ol gün cümle kaydını gördi ve alup gidecek serverleri intiḥāb itdi.

Reften-i İsfendiyār be-Rezm-i Rustem u Ahvāl-i Īṣān

[Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül]

Be-şebgīr hengām-ı bāng-ı ḥorūs

Zi-dergāh ber-ḥ'āst āvāz-ı kūs

Be-yāverd çün bād leşker zi-cāy

Çu pīl be-esb ender āverd pāy³⁵²

Neşr: İsfendiyār-ı dilir ol gün qarār idüp ol gice ḥorūs ötdügi zamānda dergāhdan şadā-yı kūs u nefīr zāhir oldı. Ol server yirinden turup pīl gibi ayağını at üzerine getürdi, süvār oldı ve bād gibi leşkerini yirinden kaldırdı, Sistān yolın tutup gitdi. Cümle mīr ü mihterler İsfendiyār'ı gönderi çıkdılar. Bir zamān gitdüklerinden şoñra yol iki oldı. Ol arada bākī leşker kaldı. İsfendiyār kendü ḥalkı-y-ıla Zāvīlistān yolına revāne oldı. Biraz yir gitmedin yük çeken develerūñ kaṭarı öninde giden deve düşdi. Sārbān döge görüp kalduramadı. İsfendiyār buyurdi, deveyi ol arada boğazladılar ve ḳodılar gitdiler. İsfendiyār ol fālı kendüye şūm gördi ve kaṭı melūl oldı. Andan eyitdi: “Çünki nīk ü bed Ḥudā'dan gelür aña perīşān olmaḳ gerek.” diyüp ol aradan gitdi. Niçe günden şoñra Zāvīlistān ser-ḥaddine irişdi, Hīrmend-nām ırmaḡuñ kenārında ḳondı. **[92a]** Buyurdi serā-perdeyi tutdılar, geçüp taht üzerinde oturdi. Ammā hīç gönīlinden perīşānlıḳ gitmez idi. Tīz emreyledi meclis ārāste kıldılar, sākīler şarāb getürdiler. Def'-i melāl içün bir niçe ṭolular içdiler. Andan qarındaşı Beşūten'e eyitdi: “Hīç şāhuñ fikri bu işde baña ḥōş gelmedi ki varup bir serveri tutup bağlayavuz ḥ'ārlik ile şāhuñ kaṭına getüreyüz. Īrān'ūñ ulusu ve kiçisi cümle anuñ dirisidür, bunca zamāndan berü 'ālemūñ şāḥib-ḳırānidur. Evlā oldur ki evvel aña ilçi gönderem, anı bu araya da'vet idem. Eger benüm sözümi ḳabūl idüp ihtiyārı bağlanmaḡa rāzī olursa ben aña çok eyulik idem.” didi. Beşūten eyitdi: “Ey server! Hemān fikr daḡı budur, nā-ḥaḳ yire ceng itmenūñ vechi yokdur. Eger senūñ buyurduḡuñ tutmayup ser-

³⁵² Sabahleyin horozlar öter ötmaz saraydan kös sesleri yükselmeye başladı. İsfendiyār bir fil gibi atına binince, arkasındaki ordusunu da rüzgar gibi yerinden kopardı.

keşlik ider-ise andan soñra ceng bünyādın urasın. Lākin bunda kim ola kim anuñ gibi rüzgār sürmiş servere varup ‘ākilāne sözler söyleyüp bezm ide?” didi. İsfendiyār fıkı eyledi, andan oğlı Behmen’i ma‘kūl görüp da‘vet eyledi ve aña çok söz söyledi ve naşihatler itdi. Andan eyitdi: “Egnüñe şāhāne tonlaruñı, başuñā gevher-ile muraşsa‘ tāt ıo ve ıra ata süvār ol. Şol vaż‘-ıla görün, kişi şeh-zāde idügün bilsün. Beş altun eyerlü at al ve mübedāndan on kişi al. Yolda eglenme, Rüstem’ün ıratına var lutf-ıla söyle. Di ki; İsfendiyār selām itdi ve didi ki her şol kişi ki devlet ile ululığa irişe, gerekdür ki anı Allāh’dan bile ve şükıını yirine getüre, eyüligi kendüye pīşe kıla, yaramazlıktan şakına. Kişi eyülik itdükçe anuñ ululığı dağı artar, dünyāda şād ü rāhat olur ve āhiretde dağı yiri cennet olur. Eger nık ve eger bed dünyāda kimse ıralmaz. Soñra yatacak yiri ıra toprak olacağıdur ve her kişi ne iderse anı bulacağıdur ve ne ekerse anı biçecekdür ve ne söylese anı işidecekdür. Şimdi senden kıyās idelüm ki ‘ömür geçirdün ve niçe pādışāhlara yitişdün. Bu saltanatı ve bu tātı ve tahtı ve leşkeri ve atları ve kılları ve mālaları cümle bizüm dedelerümüzün hıdmetinde buldün ve bu mertebeye anlaruñ sebebi ile irişdün. Bunca zamāndur ki Lohrāsb Şāh pādışāhlık itdi, bir kerre anuñ ırapusına varmadün. Andan soñra şehriyārlığı Güştāsb’a virdi, yine anı dağı añmadün [92b] ve aña bir mektüb göndermedün. Kıllar gibi ırapusına varup hıdmet itmedün ve anı hıç şehriyār hesābına şaymadün. Feridün ve Cem zamānından tā Keykıubād devrine dek Goştāsb gibi şāh gelmemişdür ki hāk dın ihtiyār idüp bātıl dınler anuñ zamānında hı‘ār olmışdur. Andan soñra Ercāsb bunca ağır leşker ile anuñ üstine geldi, şāh ırarşu varup anuñ-ıla ceng itdi. İştüdük ki anuñ leşkerin nice kırdı. Şöyle kırdı ki şimdi dağı ol şāhrāda ādem ölüsinden yiryüzi görünmez. Şimdiki hālde cihān hāverden bāhtere dek anuñ olmışdur. Tūrān ve Rüm ve Hind cümle anuñ hükmindedür. ıratında leşkerün, pehlevānuñ hesābı yokdur. Cümle memleketden aña harāc gelür. İmdi ey pehlevān, bu sözi saña anuñ içün söylemem ki şāh saña incinmişdür ki hıç bir gün ol ırapuya gelmedün ve anda olan serverleri görmediñ. Cihānda kendüñe ağırlık ihtiyār idüp sen seni gizlemek istersin. Bu ne fıkdür ki sen sağ ırurken ulular seni unudalar, añmayalar. ‘Ömrüñi şāhlar işiginde geçürdün, ‘ālemün nık ü bedini çok gördün. Sen itdügün işleri ve çekdüğüñ belāları ve zahmetleri bir kimse şaymak istese cümle mālūndan ve saç u şakaluñ sağışından artuk ola. Böyle iken revā mıdur ki şāhuñ bunca cengleri ola, bile bulunmayasın ve bir gün hātırını şormayasın. Şāh seni añup hışm itdi ve didi ki; Rüstem’i gör ki bunca genc-ile ve leşker ile Zāvulistān’da oturmışdur, kendü şafāsında ser-mest olmışdur. Hıç bizi añar mı ve hālleri n’oldı dir mi? Ceng güninde belā ve miñnet eyyāmında bize yār u yoldaş olmayan kişi şöhet vaktinde bizüm ne işümüze gerekdür, didi ve ıratı andlar içdi. Elbette anı ve ta‘alluqratını bend ü zencır ile benüm ıratuma gerek didi. İmdi ben Īrān’dan bunda bu kār içün geldüm. Şāhuñ hışmından ırorkmak gerek ve emrine muıf‘ olmak gerek. Mihr ü māh hākķı-çün ve Zerır cānı-

çün ve Lohrāsb'ũn pāk rūhı-çün šāhı ben bu işe yine pişmān kılam, saña hıç ziyān itdürmeyem. Beşüten bu nesneye tanuqdur ki ben niçe kerre bu emri itdügine rāzı olmadum. Āhır gördüm ki şehriyār atamdur ve ben anuñ kılıyam. Çün bu kārı elbette baña eyle diyü buyurdı, sözini şımadum nā-çār olup bu işe ikdām itdüm. İmdi oturmak olmaz, pederũn Zāl ile [93a] ve oğluñ Ferāmerz ile Zevāre dağı bile šāh katına varmak gerek. Benüm naşlhatümü tut ve sözüme inan ki ben size yaramaz şanmazam ve isterem ki sizũn dūdmānuñız harāb ola. Sizi bend-ile šāhuñ katına iletetin yine ben ayağ üzre tıurup šāhdan sizi dilek idem ve baña düşerini işleyem.” didi. Çünki Behmen İsfendiyār'dan bu sözleri işitti, yirinden tıurup šāhāne tıonlar geydi ve başına kıymetı tāt urındı. Hıram iderek perdeden taşra çıkdı ve kara atı çekdiler, bindi. Ardınca sancağını getürdiler, Hırmend şuyını geçdi ve revāne oldı. Nā-gāh göz yirinden gözciler Behmen'i gördiler, Zāl'e feryād ü figān ırgürdiler ki: “Bir pehlevān geliyor bir kara ata biner, Hırmend şuyını geçdi, fırvān leşker ile şehre ırışdı.” didiler. Tız Zāl'e at çekdiler bindi. Kemendini fıtrākine bend eyledi, gürzin eline alup bir yüksek yire çıkdı, bakup ol gelen halkı gördi ve Behmen'ũn atını ve tıonını temāşā kıldı, eyitdi: “Bu gelen kışı pehlevān ancak mālİKāne tıonlar geyer. °Acebdür, eger Goştāsb Šāh oğlanlarından degülse bu ıklıme anuñ gelmekligi mübārek ola.” didi. Andan yola yakın indı, fıkr idüp tıurur idi ki Behmen yitişdi. Gördi ki yola yakın yirde bir pır tıurur. Behmen anuñ Zāl idüğini bildi. Yakın varıcağ çağırdı, eyitdi ki: “Ey Türk kocası, Zāl oğı Rüstem'ũn cemā°ati kandanur ki İsfendiyār anuñ içün Zāvilistān'a gelmişdür, Hırmend kenārında konup oturur.” didi. Zāl eyitdi: “Ey serv, hele atũndan aşığı inüp bir pāre āram eyle. Rüstem, Ferāmerz'le şıkāra gitmişdür, şimdi gelür. Siz konuñ bir mıkdar rāhat oluñ, ta°ām yiyüp şarāb içũn, Rüstem gelince şöhet idũn.” didi. Behmen eyitdi: “Beni İsfendiyār ta°ām yiyüp şarāb içmege göndermedi ve şöhet ve işret it diyü buyurmadı. Bir kışı bul baña yol göstereşün, şıkār yirine benümle bile varşun.” didi. Zāl eyitdi: “Server, hele evvel söyle ne kışisin ve aduñ nedür, niçün böyle idersin? Şöyle şanuram ki Goştāsb Šāh oğlanlarındansın.” didi. Behmen eyitdi: “Belı, Goştāsb aşılındanam, İsfendiyār oğı Behmen'em.” didi. Behmen öyle diyicek Zāl atından inüp Behmen'e karşı yüridi. Behmen dağı bildi ki kendü ile söyleşen Zāl-i zamāndur ol dağı atından indı. Biribirleri ile görışdiler. [93b] Andan Zāl Behmen'e eyitdi: “Şeh-zāde lıtf eyle, ta°cıl eyleme. Sen otur biz ādem gönderüp Rüstem'i getürdelüm.” didi. Behmen eyitdi: “İsfendiyār'ũn fermānın süst tıutmak olmaz. Baña bir ādem koş, ol yiri göstereşün.” didi. Zāl gördi ki Behmen söz dinlemez, bes kışı koşdı adına Şırhũn dirler idi, Behmen anı öñine kıatup gitdi, şıkār yirine vardı. Şırhũn āña ol maķāmı gösterüp kendüsi girü döndi. Behmen bir kũh-ı bülend gördi, at sürüp ol tağıũ üzerine çıkdı, dört yaña nazar kıldı. Nā-gāh gördi ki bir °aceb pehlevān.

Nazm:

[Fe^cülün / Fe^cülün / Fe^cülün / Fe^cül]

Dıraḥtī girifte be-çeng enderün

Ber-ū ber-niṣeste yekī reh-numūn

Yekī nerre gūrī zede ber-dıraht

Nihāde ber- $\check{h}$ īš kūpāl u raht³⁵³

Yekī cām-ī por-mey be-dest-i digər

Perestende ber-pāy-ı pīşeş be-ser³⁵⁴

Neşr: Ya'ânî bir pehlevân-ı pîl-ten bir dırahtı pençesi içinde tutmuş ve ol dırahta bir erkek gürî şançımış kûpâl ü rahtını öñine komış bir elinde cām-ı mey ve bir eli ile ol gürî âteşde çevirür cebesi ve cevşeni arkasında ve miğferi başında, atını bir merğzāra şalıvırmış. Dört yanında şular, firāvān çimenler bitmiş bir cāy-ı pür-şafā ve bir maḳām-ı dil-güşādur ki vaşfa ḳābil degül, bunuñ gibi dil-keş mekānda oturmuş 'işret ider. Behmen nazar ḳıldı, Rüstem'ün ḳadd ü ḳāmetini gördi, 'acebe ḳaldı, eyitdi: “Hîç degül bu Rüstem'dür, nebîre-i Sām-ı Nîrem'dür. Bu bir ejdehā ancak dünyāda mānendi gelmemiş. Eger bu İsfendiyār'a itā'at itmeyüp ser-keşlik ider ise ḳorḳaram ki İsfendiyār bu merd-i dilîre ḥarîf olmaya ve bundan ol şeh-zāde-i civān-bahta bir ḥaṭā irişe. Eger öyle olursa Goştāsb'ün tāc u tahtı ḥāk-ile yeksān olsun ve cem'iiyyet-i raht u bahtı perîşān olsun. Evlāsı budur ki tağdan bunuñ üzerine bir taş yuvalayın tā anı taşla helāk ideyin.” didi ve dört yanın gözetdi.

Nazm:

[Fe^cūlūn / Fe^cūlūn / Fe^cūlūn / Fe^cūl]

³⁵³ Vezin düşüktür.

³⁵⁴ Etrafını aralarında bir mubedinde bulunduğu yiğitler sarmış oturuyorlardı; elinde bir ağaç şiş vardı. Şişe bir erkek yaban eşeğini takmış yiyordu; elbiseleri ve gürzünü de yanına koymuştu. Öteki elinde şarap dolu bir kadeh; etrafında hizmetçiler dönüp dolaşıyor, karşısında bir kahin oturuyordu.

Yekī seng ez-an kūh hārā be-kend

Furūhešt ez-an kūhsār-ı bolend ³⁵⁵

Neşr: Ol dem ol tağdan bir ʿaẓīm taş kıopardı, ol yüksek yirden aşağı Rüstem’ün üzerine pertāb kıldı. Taşuñ gürüldüsi ʿālemi tıtdı ve tozdan şahrā görünmez oldu. Rüstem’ün katında turanlar ol taşuñ indügin gördiler Rüstem’e eyitdiler: “Hāy pehlevān, tağdan bir taş kıopdı ve senüñ üstüne **[94a]** toğruldı.” didiler. Çün Rüstem ol taş kıördi hıç yirinden deprenmedi ve elindeki şışı kıomadı. Taş yakın gelince şabr itdi, hemān ki taş üstine geldi, Rüstem-i dilır bir ayağın kıaldurup karşı tıtdı. Ol tağ gibi taş kıayağı-y-ıla üzerinden şavdı. **[Minyatür]** Kıarındaşı Zevāre ile oğlı Ferāmerz Rüstem’e tahsın kııldılar. Behmen anuñ bu kıarını görüp mütehayyır kıaldı, eyitdi: “Eger İsfendiyār bunuñ-ıla ceng iderse kendüyi ʿāleme rüsvāy ider. Bu merde cihānda kimse harıf olmaz. Buña müdarā gerekdür.” didi ve gönli perışān oldu, yine atına binüp ol melālet ile **[94b]** tağdan aşağı indi, bir kıolay yoldan tolaşup Rüstem’e yakın geldi. Rüstem kıördi ki bir kışı gelür atı ve tını şāhāne ve yanındaşı kışiler Goştāsbyāne tınlar geyerler. Rüstem eyitdi: “İşbu gelen kışı şöyle şanuram ki Goştāsb oğlanlarındandır. Kıarşı varalum.” didi. Pes Zevāre ve Ferāmerz ve dağı kim var ise Rüstem’le kıarşı vardılar. Behmen dağı Rüstem’e yakın gelicek atından inüp çok tevāzu gösterdi. Rüstem eyitdi: “Ey yigit! Evvel ne kıışisin ve aduñ nedür söyle, aña göre ʿizzet ü ikrām kıılalum.” didi. Behmen eyitdi: “İsfendiyār oğlı Behmen-i nāmdāram.” Çün Rüstem anı işitdi, tız ilerü vardı Behmen’i der-āğüş itdi, geç deprendüğine ʿözrler diledi. Andan ʿizzet ü ikrām-ıla alup bir hōş yire geldi, oturdılar. Rüstem Şāh’ı ve İsfendiyār’ı şordı. Behmen Rüstem’e İsfendiyār’uñ selāmın didi, şāhuñ ve Īrān’uñ selāmın söyledi. Andan eyitdi: “Şimdiki hālde İsfendiyār ol ʿālī şāhuñ fermānıyla āteş ʿalevi gibi gitmişdür, hālā Hırmend kenārında serā-perde tıutup oturmuşdur, bir sāt yollarda kıarar itmişdür. Eger pehlevān dıñler-ise İsfendiyār’uñ haberin söyleyeyin.” didi. Rüstem eyitdi: “Ey şeh-zāde! Şimdi yoldan gelmiş zahmet çekmişsiz. Evvel māhazarı yimek var, yiyelüm andan soñra cihān senüñ hükmüñ elindedür.” didi. Andan buyurdı, sofra ile taām getürdiler. İşāret kıldı, Behmen’uñ önine bir büryān olmuş gür kıodılar. Zevāre ile Ferāmerz dağı Behmen ile bile oturdılar, bākı kışilere dağı başka yimek kıodılar. Andan yaluñuz Rüstem’uñ önine bir çevrilmiş gür getürdiler. Meger Rüstem her avında bir gür yir idi. Kendü bıçak kııkarup ol gürı pāre pāre kesüp üzerine tuz şaçup yir idi. Behmen göz kıuyruğıyla anı teferrüc ider idi ve anuñ gövdesini ve yimek yimesini ve bāzularını temāşā idüp taacüb eyler idi. Çünki Behmen ol gürdan biraz

³⁵⁵ O kayalıktan büyük bir parça kıopardı ve o yüksek tepeden ünli kıahramanın üzerine yuvarladı.

yidi ve tırdı, Rüstem'ün yüz bahşında bir bahş kadar dağı yimedi. Behmen'ün yidüğine Rüstem geldi, eyitdi: “Meger şeh-zāde kendüyi ğayrı yimek yimege şağlar. Ey şehriyār, bu yimekle Heft-ḥ̃ ān yolın niçe geçdüñ, yimegi bu vech-ile yirsen düşmene nīzeyi nice urursın!” didi. Andan buyurdi şarāb getürdiler. Bir altun cāmı tıldurup kendüsi nūş kıldı ve bir ğayrı cāmı dağı Behmen'e şarāb şundılar. Behmen ol şarābı içmege üşendi. Pes Rüstem'ün ıarındaşı Zevāre ol cāmı eline aldı, eyitdi: “Ey şeh-zāde, ḥōş geldüñ!” diyüp ol cāmı çekdi, tekrār tıldurup Behmen'ün eline şundı. Behmen dağı aldı [95a] ve çekdi. Bir zamān anda şoḥbet kıldılar. Andan Behmen'ün atın çekdiler, bindi. Rüstem dağı Raḥş'ına süvār oldu. Yolda giderken Behmen'e İsfendiyār'ın ḥaberin şordı. Behmen ḥikāyeti evvel ü āḥir bildürdi ve İsfendiyār ne didi ise cümlesini söyledi. Rüstem ol sözi işidicek göñli be-ġāyet perīşān oldu, eyitdi: “Ey şeh-zāde! İsfendiyār'ın ḥaberin işitdüm ve seni görmekle göñlüm şād oldu. Kerem eyle benüm dağı cevābumı İsfendiyār'a ilet. Aña benden selām eyle.”

Pāsuḥ Dāden-i Rustem Behmen-rā

[Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül]

Çu be-ş'nīd Rustem zi-Behmen soḥen

Por-endīşe şod mağz merd-i kohen

Çonīn goft kārī şenīdem peyām

Dilem şod be-dīdār-ı to şād-kām

Zi-men pāsuḥī ber-be-İsfendiyār

Ki ey şīr-dil mihter-i nāmdār

Her an-kes ki dāred revāne ḥired

Neşr: Ve Rüstem Behmen'e eyitdi: "Dağı aña söyle ki; ey şîr-dil-i mihter-nāmdār, 'âkıl olan itdüğü işüñ öñin gözetmek gerek. Çünkü erlik ile ve māl ü genc-ile ve ulağ ile ārāstesin, feth ü zafer şāhibisin, senüñ nāmuñ 'ālem içine tölmişdur, sencileyin ādeme bed-ħaşlet yaraşmaz. Gel inşāfı elden kıomayalum ve yaramazlığı terk idelüm, sözün olacağın söyleyelüm. Bir kişi ki tama° idici ve gönli hevāsına uyucu ola, anuñ fāyidesüz işleri çok olur ve ulularuñ sözi, ulu gerek. Her söz ki fikr ile söylene işi tîz bitürür. Ben bunda ol kişileruñ sözi-y-ile sevinürdüm ki eydürler idi ki; erlikde ve pehlevānlıkda ve edebde ve ferāsetde İsfendiyār gibi kimse anadan tögmadı, atasından, dedelerinden dükeli hünerde artuğdur dirler idi. Ben bu sözleri işidelden berü şād olup dün ü gün Allāh'dan dilerdüm ki anı göreydüm, ululuğın ve pehlevanlığını müşāhede ideydüm. Biribirümüz-ile şād-kām olup şehin-şāhlar yādına cāmlar içeydük. Şimdi ol dileklerüm hāşıl oldı. İmdi huzūr ki varam şāh ne buyurdı ise hāzretüñden işidem. Hem ol şāhlaruñ berātını Keykübād devrinden tā Keyhusrev zamānına gelince cümle katla iletem. Şimdi ey pehlevān, benüm işüme nāzar eyle, gör ben anlara bu kadar eyülikler itdüm, ol şehriyārlar yolında cānlar aratdum, eger buncadan berü çekdüğüm zahmetleruñ ve itdüğüm eyülikleruñ 'ivazı bu olursa ki beni bende uralar, Īrān şāhından baña ziyān yitişe, ol yeg imiş ki kişi cihāna gelmeye [95b] gelürse de igen çok eglenmeye. Ben gerçi zinde pīlūñ boynın bağlayup Nīl Deñiz'ine atmış merdem ammā boynuma pālheng tağup şāh katına varam ve gönümdeki derdleri aña söyleyem. Benüm günāhum olmayıcağ şāh başumı kesecek degüldür. Luğf eyle sen yaramaz sözleri benden ırağ eyle, kimseler söylemedüğü sözi söyleme, güçle yeli kafese koyayın dime ki kimse erlik ile āteşe yol bulmaz, şināverlik bilmedin deryāya girmek olmaz. Benüm yoluma sitîz ile gelme, ben saña beñzer sitîze degülem. Kimse benüm ayağum bendde görmemişdür, şîr-i jiyānlar benüm yirimi tutmamışdur. Gönlüñden hışm u kīni gider, şāhlara lāyık söz söyle, 'āleme civānlık göz ile bakma. Hudā-yı pākden saña selām olsun, luğf eyle hānemüze mihmānlığa gel, kendü kullaruñdan ırağ olma. Çünkü ben Keykübād'uñ kıulıyam şimdiki hālde hātırım senden perīşān olmasun. Hālā ki sen leşkeruñ-ile bizüm mihmānumuz olasın ve hem atlaruñuz diñlene. Şikārlar ve 'işretler ideyüz, dōstlarumuz işidüp şād ola ve düşmenlerümüz ğamdan kör ola. Soñra Īrān'a gitmek ister isen eskiden kıalmış hāzīnelerümüñ kıapusın açam ki kıılıcum ile cem° eylemişem, nem var ise senüñ nāzaruña getürem. Alduğünü alasın, almaduğünü leşkerüñe bağışlayasın. Andan senüñle şāh katına bile varam, elin ve ayağın

³⁵⁶Behmen'in bütün bu anlattıklarını dinledikten sonra, deneyimli ve akıllı kahraman Rüstem derin derin düşündü. Sonra da Behmen'e, "Evet, mesajları dinledim; seni gördüğüme de gönümün derinliklerinden çok sevindim. Benim bu konudaki cevap mesajımı da İsfendiyār'a götür ilet: Ey aslan yürekli, ey ulular ulusu! Başında akıllı olan biri yapacağı işler konusunda önce derin derin düşünmeli, sonra da söz söylemeli. (Son mısra da vezin düşüktür.)

öpüp yalvaram ve şoram ki; niçün ayağuma bend urmak ister ve dağı hasūdlar sözi-y-ile bu diyāra gelüp olmaz işlere kaşd eyleme, benüm naşhatlerümi kabūl eyle ki eyülikler getirici sözlerdür. İmdi ey şeh-zāde, işbu didüğüm sözleri hātıruñda tut ve bir bir İsfendiyār’a söyle. İşte ben dağı vardum.” didi. Çün Behmen bu sözleri tamām diñledi, andan dönüp İsfendiyār’dan yaña ‘azm eyledi. Rüstem bir pāre eglendi, andan Ferāmerz ile Zevāre’yi katına da‘vet idüp eyitdi: “Bu işden şavāb görünmez, yürüñ Zāl katına varuñ, İsfendiyār geldüğünü bildürüñ şuffelere altun tahtlar kırsun, üzerine Berberī ve Çinī döşekler döşesün, Keykāvus zamānında nice iderse öyle eylesün. Andan laţif ni‘metler hāzır eylesün ki mihmānumuz şāh oğlıdur, bize kaçıyup gelmişdür ve nāmdār pehlevāndur, ben toğru anuñ katına varayın. Eger sözüm kabūl iderse murādumuz hayr ile hāşıl olur. Eger anuñ başında benümle eyülik eşerin görem başına yāķūtdan [96a] tāc geyürem, dükeli mālumu ve gencümi andan dirīg tutmayam ve eger sözümü kabūl itmeyecek olursa anuñ-ıla bizüm işümüz müşkil olacaķdur.” didi. Zevāre eyitdi: “Ey pehlevān! Teşvīşlenme. İşidürüz ki İsfendiyār ‘ākıldür, ‘akıl ıssı kişilerden yaramaz iş gelmez.” didi. Pes Zevāre, Ferāmerz ile Zāl’e geldi Rüstem toğru geçüp İsfendiyār’dan yaña gitdi. Hirmend kenārına gelicek at başını çeküp bir pāre eglendi. Tā ki Behmen İsfendiyār’uñ katına geldi, İsfendiyār Rüstem’i şordı: “Ol pehlevānı nice gördüñ ve ne haber getürdüñ.” didi. Behmen atası öninde diz çöküp Rüstem’üñ selāmın didi. Andan haberin söyledi ve eyitdi: “Şāhā, Rüstem-i pīl-ten gibi pehlevān cihānda kimse görmemişdür. Yürekde arslana beñzer. Şol kuvvet ki anda vardur, deryā içindeki neheng anuñ elinden kırtılmaya. Şimdi işte Hirmend kenārına geldi, ne cebesi ve ne miğferi var, ne gürzi ve ne kemendi var, Şāh’ı görmek ister. Bilmezem ki senüñle ne rāzı vardur.” didi. Behmen’üñ sözinden İsfendiyār ğazaba geldi ve Behmen’i āzārlayup halk içinde h‘ārladı ve eyitdi: “‘Akıllı olan kişi ‘avrata rāz virmez ve oğlana ulu iş inanmaz. Sen dağı dilgü āvāzın işitmedüñ, pehlevānlar kanda gördüğün var ki geldün Rüstem’i bir cengī pīl eyledün ve serverlerün içine kıorķu bırağursın.” didi. Andan dönüp āheste Beşūten’e eyitdi: “Ey pehlevān! Rüstem dağı kendüyi yigit şüretinde gösterür, ceng i[t]düm şanur. Haberı yokdur bunca ‘ömür geçmek ile anda güç ve kuvvet kıalmamışdur.” didi ve niçe bunuñ gibi söz söyleyüp hīç Hāķķ’ı yād itmedi. Andan İsfendiyār buyurdı, kıara ata altun raķt urdılar, süvār oldu. ‘Akābince yüz server bile süvār oldu, Hirmend şuyınuñ kenārına geldi. Bu kıarıdan Rüstem’üñ raķşı ve ol kıarıdan İsfendiyār’uñ kıara atı biribirini görüp şuhayl urdılar. Rüstem İsfendiyār’ı göricek şuyı geçdi, atından inüp piyāde oldu, İsfendiyār’a selām virdi ve āferīn kııldı, eyitdi: “Ey şehriyār-ı nāmdār! Hūdā’dan diler idüm ki sen leşkerüñ-ile sağ u selāmet bu diyāra geleydüñ, senüñle müşerref olaydum, Hūdā bilür ki seni göricek hemān Siyāveş’i şandum. Hōş geldüñ. [96b] Sa‘ādet ol şāhuñ ki senüñ gibi ferzend-i ercümendi vardur, devlet ol şehrüñ ki şehriyārı pes olasın. Baķtı kıaradur ol kıışınüñ ki saña kıarşı kıor ve senüñle

ceng itmek ister. Saña düşmen olanlar zevâlden kurtılmasun ve saña yavuz şananların cigeri hûn olsun, tutduğunu kolay gelsün, karañu giceler saña gündüz olsun.” didi. İsfendiyâr dañı Rüstem’ün sözün işidicek atından indi, karşı varup Rüstem ile kuça kuça güreşdi ve Rüstem’e tahsînler itdi: “Hudâ’ya şükr ü minnet ey pehlevân-ı cihân! Seni görüp şâd oldum. Sitâyîşe lâıyık merd imişsin ve didüklerinden ziyâde imişsin. Cihânun pehlevânları senün ayağun toprağı olsun. Devletlü ol kimse ki sencileyin oğı vardır, izzet anun ki senün gibi arkası vardır. Rüzgâr eleminden anun ne guşşası vardır? Saâdet ol Zâl’ün ki cihânda sencileyin yâdigarı koyup gider. Seni göricek hemân ol şîr-i ner Zerîr-i nâmdârı görmişe döndüm.” didi. Andan Rüstem eyitdi: “Ey pehlevân! Senden bir dileğüm vardır. Gerekdür ki ol hâceti kabûl idesin, ben kuluñun ğam-hânesine gelesin. Gerçi saña lâıyık nesnemüz yokdur, hele elden geldükçe hizmetde olayuz.” didi. İsfendiyâr eyitdi: “Ey pehlevân! Bir kimsenün ki adı sencileyin ola ve dükeli İrân şâhları anun-ıla şâd ola sözün tutmamağ olmaz. Cevâbun kabûl iderem ammâ neyleyeyin şâhun fermânın şikest idemezem. Baña Zâvilistân’da eglen diyü buyurmadı. Sen dañı lutf eyle şâhun buyruğında ol, kendü elün-ile ayağuna bend ur. Şâhların bendine  ar itmek olmaz. Seni bend ile şâh katına ileteyin, sonra günâhun bağışlatdurayın. Gerçi senün bağılu varduğuna elem çekerüm ammâ neyleyelüm şâhun fermânı öyledür. Bu bendden saña hiç ziyân gelmeye, benüm sözüme itimâd eyle ve ne olursa benden bil. Andan sonra ki ben şâhlık tâcını başuma koyam, cihânı saña ımarlayam. Kişi karındaşının katında olmak  ayb olmaz ve şâhların yüzün görmekten kimse uşanmaz. Eger yine Zâvilistân’a gitmek isterseñ saña hesâbsuz m al ü genc virem,  izzet ü ikr am-ıla gönderem.” didi. Rüstem eyitdi: “Ey n md r! Ta rı’dan dilerd m ki senün d d r n ile ş d olaydum. Bi-h mdill h gördüm amm  iki  a ıl ıssı pehlev nlaruz [97a] sen yigits n ve ben p rem. K rk ram ki bu ma abbet m ze yavuz göz dege, h   b-ı n   n bizüm ba umuzdan gide, şeyt n bizüm aramuzda yol bula. Bu sözden ben ş l kadar incind m ki ol mel let kıy mete degin benüm i  mden çıkmaya ki sen bir devletl  ulu ş h olasın ve ulu pehlev n olasın, rev  midur ki benüm h neme gelmeyesin ve bir s  at bizümle oturmayasın. Eger bu k ni g  l  nden gideresin ve benüm sözüm kab l idüp didüğüm idesin ne buyurursañ ben dañı emrüne mu  em meger bende urmağ  r    olmayam. Z r  ol katı   rdur ve i en ha  ret d r. Nite ki ben zindeyem, kimse beni bend içinde görmez.” didi. İsfendiy r eyitdi: “Ey pehlev n, toğru söylersin. Be  ten bilür ki ş h beni bunda ne vech-ile gönderdi, niçe kerre sözini ş dum ve emrine mu   fet gösterdüm, gelme ne r    olmadum   ir n   r olup geldüm. Ş mdi ki ben senün sar yu na varam bir a  gün anda saña konu  olam, va t ola ki ş hun ferm nın tutmayasın k rumuz senünle ceng itmege yitişe, ol dem senünle ceng iderem, tuz etmek başmış oluram, itmezsem ş hun emrine      oluram,   iretde yer m   e  olur. Hele   n h  ıru n öyle diler bu gün bizümle ol, yiye  m, içelüm. Kim bilür ki yarınun h li ne ola.” didi.

Rüstem bu sözi işidicek şād oldu, eyitdi: “Ey server! Ben sarāya varayın, şikār esbābların çıkarayın. Bir heftedür ki kuzı yirine gūr eti yirem. Yimek vaktinde beni da°vet idesin yine gelem.” didi ve rahşına süvār oldu, endīşe vü teşvīşle gitdi. Zāl’uñ katına geldi, eyitdi: “Ey serverān, İsfendiyār’uñ katına vardum. Anı katı merdāne ve dilīr gördüm. Kāmeti serve beñzer, °aķılda ve sözde nazīri yok. Şanki Ferīdūn-ı gūr dādlulıķını aña ışmarlayup gitdi.” diyüp İsfendiyār’ı çok medh eyledi. Bu taraıdan İsfendiyār tefekkūr ile serā-perdesine geldi. Beşūten’i katına okıdı, eyitdi: “°Aceb müşkil iş tıtduk. Bizüm Rüstem’uñ sarāyında ne işümüz var. Ol beni daķı gördüķi yok. Ola ki başı korķusından hīle ile bize bir iş ide. Olası oldur ki kendü gelmez ise biz anı hīç da°vet itmeyevüz.” didi. Beşūten eyitdi: “Ey nāmdār! İsfendiyār gibi karındaş kanda bulunur. Benüm evvel hātırum hōş oldu idi soñra fikr itdüm ki bunda çok hıtar var. Rüstem ki Destān-ı Sām oğlıdur, °ālemuñ pehlevānı iken kendüyi [97b] dāma bırakmaz. Korķaram ki bu iş uzaya, soñı bir fesāda yitişe. Şāhā, senüñ °aķluñ kāmildür, her nesneyi hūb bilürsin. Gerçi Rüstem senüñle °ıyş itmek ister velī gönülden kīn gözetmez degüldür. Fikr eyle gör ki şavāb kanķısıdur. Benüm °aķluma bu hōş gelür ki atañuñ sözini kıoyasın kendü cānuña kıymayasın. Ben görürem ki Rüstem’uñ sözleri katı merdānedür. Bende ki rāzī olmaz ceng itmekden daķı yüz döndürmez anı bende urmak fikrin kıoyasın. Şehriyār olan kīnedār olmak olmaz. Ben bildüğüm budur ki hāzretüñe söyledüm bāķī fermān senüñdür.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Eger ben atamuñ fermānında olmayam ve didüğini yirine getürmeyem baña dünyāda h’ārılık hāşıl olur, āhiretde daķı yirüm kıalmaz. İki cihānı Rüstem’e satmak olmaz.” didi. Andan İsfendiyār buyurdı, ta°ām getürdiler. Rüstem’i da°vet itmeķe meşğül oldılar. Rüstem sarāyında çok zamān muntazır oldu, ta°āma el şınmadı, umardı ki İsfendiyār’dan ādem gele. Gördi ki yimek vakti geçdi, kimse gelmedüķine melül oldu, karındaşına eyitdi: “Yimek gelsün yiyelüm, meger İsfendiyār’uñ erkānı bu imiş, bildük didi.” Rüstem ol gice ğāzabla yatdı. Çün şabāh oldu, şehruñ uluları ve serverleri ve °āķilleri Rüstem’uñ katına cem° oldılar. Biraz muşāhabet olındı, andan Zevāre’ye eyitdi: “Buyur, atımı eyerlesünler. Yine İsfendiyār’a varayın, ol bizüm işümüz ne °aceb h’ār tıtdı göreyin. Sözüne tıtmamak hōd erenlere °aybdur.” didi. Andan Zevāre buyurdı, Rüstem’uñ abraş gül-endāmına zīn şaldılar, hıdmetkārlar müheyā olup tırdılar. Rüstem daķı yirinden tırdı.

Āmeden-i Rustem-i Nāmdār be-Nezdīk-i İsfendiyār-ı Kāmķār

[Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ül]

Nişest ez-ber-i rahş bersān pīl

Hurūşiden-i esb şod ber do mīl

Be-yāmed damān tābe-nezdīk-i āb

Sipeh-rā be-dīdār-ı ū bed-şitāb³⁵⁷

Nesr: Ol dem pīl gibi Raḥş üzerinden oturdu. Raḥş'ın hurūşu iki mīl kadar yire gitdi. Şitāb-ıla şu kenārına geldi. İsfendiyār'ın leşkeri gördiler bir serv gelür ki 'ālemde mānendi yok, anuñ yāl ü bālina ve raḥşinuñ heybet ü şalābetine ḥayrān ḳalup āferīn ḳıldılar. Didiler ki: "Bu hemān Sām süvārdur. Şāhuñ 'aqlını gör ki tāt u taḥt için İsfendiyār gibi serveri şöyle pehlevānla ceng itdürür." didiler. Çünkü Rüstem yakın geldi, İsfendiyār Rüstem'e karşı çıktı. **[98a]** Rüstem, İsfendiyār'ı göricek eyitdi: "Ey pehlevān, bu erkānı kimden öğrendüñ? Senüñ 'ahdüñ böyle midür? Sözümi gūş eyle, gör saña ne söylerüm ammā ḡazabnāk olma. Ḥadd-i zātında kendüñi ulu pehlevān görmişsin ve kendüzüñe ḡāyetde i'tikād itmişsin ki merdāne ḥaḳāretle nazar idersin. Cihānda ben daḥı Rüstem bin Zāl'üm, Sām ve Nerīmān aşlum. Dīv-i sepīd benüm elümde cān ḳurtarmamışdur ve cāzūlar başını çāha salmış merdem, Kāmūs'ın cenginüñ ve ḥaḳān-ı Çīn'üñ arḳasın yire getürüp elin ve ayağın bende şalmış hezārān hezār pehlevānlar öldürmüşem ki her biri 'ālemde şāḥib-ḳirān geçinür idi, Īrān'ı ve Tūrān'ı ḥimāyet idici benem, pehlevānlar bun deminde baña şıgınlurlar. Ben seni bir şehriyārdur yok yire elümde helāk olmasun diyüben alçaḳlık itdügüm için kendüñi felekden yüce tutma. Ben Sām-ı süvāra pehlevān dimezem ki anuñ ḥavfından mīşede şīrler yatmazlar idi. Ey şeh-zāde, ben anuñ yādigāriyam, bunca zamāndur 'ālemde pehlevānlık iderem ve niçe zaḥmetler çeküp ḡuşşalar görmüşem ki ta'bīre gelmez. 'Ālemi dīn düşmenlerinden pāk itmişem, minnetüm Allāh'adur ki daḥı baña mānend pehlevān görmedüm. Cihānda kimse arḳamı yire getürmedi. Sen daḥı luṭf eyle beni kendüñe tīz eyleme. Bu ḡurūr ve kibri dimāḡuñdan çıkar." didi. İsfendiyār Rüstem'ün kaḳıduḡına güldi, eyitdi: "Ey Sām-ı süvār-zāde! Niçün kaḳırsın ve ḡazaba gelürsün? Biz seni aḥşam anuñ için da'vet itmedük ki hevā ıssı idi ve yol daḥı uzak idi. Seni zaḥmet çekmesün didük ve murādumuz bu idi ki şabāḥ varup bu 'özri dileyevüz ve Destān-ı pīrūñ dīdārı ile müşerref olayuz. Çün ḳadem rencīde ḳılduñ sen bu araya geldüñ atuñdan in, ḥışmı göñlüñden çıkar, ceng vakti degül 'işret demidür. Senüñle cām içelüm ve bir nefes şādmān olalum." didi. İsfendiyār öyle diyicek Rüstem daḥı atından inüp İsfendiyār'ın ḳatına geldi. İsfendiyār Rüstem'i alup serā-perdeye getürdi. Rüstem için İsfendiyār'ın şol yanında yir eylediler ve bir

³⁵⁷(Rüstem) bir fil gibi atına bindi. Atın kişnemesi iki mil uzaḡa gidiyordu. (y.ç.) Kükreyerek ırmak kıyısına kadar geldi; bütün savaşılar onu görmek için sabırsızlanıyorlardı. (N.Y.)

altun kürsî kodılar ki otura. Rüstem içeri girüp kendünün yirini şol kolda göricek oturmadı, eyitdi: “Benüm yirüm burada degüldür. Ben hâtırım diledüğü yirde otururum. Benüm yirüm sağ koldur. Ben Keykâvus’uñ ve Keyhüsrev’uñ sağ yanlarında oturdum ve cihân pehlevânlaruñ yiri sağ koldur.” didi. Meger İsfendiyâr’uñ [98b] sağ yanında Behmen oturur idi. Rüstem öyle diyicek Behmen biraz saht oldı ve yirinden tırdı. Rüstem Behmen’uñ kaķıduđını bildi, dönüp hışm-ıla yüzine baķdı, eyitdi: “Ey řāh-zāde! Benüm yāl ü bālumu ve kuvvet ü cesāmetümi gör, gözün aç. Bilmez misin ki ben Rüstem bin Zāl’em.” didi. Andan geĉdi sağ kolda oturdı. Elinde bir turunĉ var idi, anı koĉulamađa başladı. İsfendiyâr gülererek eyitdi: “Ey pehlevān-ı řir-dil! Ben ululardan ve pīrlerden şöyle işitdüm ki Destān bir řüm kademli kimsedür ve dīv toĉmıdır. Meger Sām’uñ sarāyında bir cāriyesi var imiř, Sām anuñ-ıla gāh gāh soĉbet idermiş ammā Sām’uñ oğlı olmaz imiř. Ol cāriye Zāl’i bir murdār dīvden kazarımış. Destān’uñ naĉs kademli dünyāda āřikār olıcaķ ālem fitne ile tołmıř hem ol sāatde anası dağı ölmüş. Anı niĉe zamān Sām’dan gizlemişler, göstermemişler. Bir ĉirkin gövdelü ak řaĉlu oğlan imiř. Āĉir-i kār bir gün Sām anı görmüş katı melül ölmüş. Anuñ gibi oğlı olduğına ārlanımıř. Zīrā ādem aşında ancılayın naĉs şüret vücūda gelmemişdür. Buyurımış ki anı iletüp deñiz kenārında bırağalar tā ki anda helāk ola, kuşlar ve balıķlar yiye. Pes Sām buyruğıyla anı bir tađ eteginde, deñiz kenārına yakın yirde bıraķmıřlar ve koyup gitmişler. İttifāk Sīmorğ tu-me vaķtinde pervāz idüp řikār kaşdına giderken gözi tuř ölmüş, anı getürüp yuvasına götürmiş ki beĉĉeleri ile tu-me ide. Yavruları anı görüp istikrāh itmişler ve yanına gelmemişler. Sīmorğ kendüsi dağı yimege tenezzül itmemiş. Niĉe zamān ģār u ģakīr Sīmorğ’uñ yuvasında yatmış. Hiĉ yüzine bakmamışlar. Andan Sīmorğ anı yuvası öñine bıraķmıř. Üryān ü rüsvāy Sīmorğ’uñ düşen murdārlarını yimiş. Bunuñ üzerine niĉe rüzgār geĉmiř, giderek Sīmorğ anı esirgeyüp maĉabbet eylemiş, yavruları ile bile beslemiş. řöñra anı üryān Sistān’a götürmiş. Sām oğulsuzluğı ucından anı yine kabül eylemiş. Benüm dedelerüm anı ilerü ĉekmiřler, aña nesnecük virmişler ve ģořĉa tutmışlar. Anuñ üzerine dağı ĉok zamān geĉmiř, bir olmayıcaķ serv imiř büyüyüp ađaĉ olıcaķ yemişi Rüstem ölmüş. Benüm dedelerüm himmetiyle bu mertebeye işişmiş ve bu vilāyete pādiřāh olup kalmış. şimdi řāhlaruñ fermānından bař ĉeker ādem geĉinür. Hiĉ ol Sīmorğ yuvasını añmaz, başından geĉen ģārılıķları fikr eylemez. Ey Rüstem, [99a] senüñ ařluñı biz şöyle istimāc iderüz. Hem bundan yukaru dağı degüldür.” didi. İsfendiyâr’uñ bu sözlerine Rüstem ģande itdi ammā derūnından rencide oldı, eyitdi: “řeh-zāde řabr eyle, hiĉ bilür misin ki ne şöylersin. Yalan söz ile saña i’tikād itdürmişler. řāhlar sözün toğrusın söylemek gerek ve nice gerekse söze inanmamak gerek. Ĥudā-yı cihāndār bilür ki Sām ulu kiři ve nīk-nām řāhibidür. Destān, Sām oğlıdır. Sām, Nerīmān oğlıdır. Nerīmān, Kerīmān oğlıdır ve Sām ol dilāverdür ki Tūs vilāyetinde bir ejderhā peydā ölmüş, anuñ elinden deryāda

neheng ve kuruda şîr ü peleng kırtılmaz imiş. Üzerine hevādan kerkes uğrasa nefesinden kanadı yanup düşer imiş. Nefesiyle pîlleri kendüye çeker imiş. Bir yire bir kerre uğrasa anda niçe yıllar ot bitmez imiş. Eger deryāda gezse suyu zaḳḳūma dönermiş. Şu içdüğü ırmağlardan aylar ile zehr akar imiş. Anuñ gibi ejderhāyı bir gürz ile helāk itmişdür ve daḥı Kendrevān-nām dīvūñ ayağı zemīnde ve başı āsumānda idi, deryālar anuñ toprağına gelmez idi, deryādan balığı çıkarup güneşde büryān eyler idi. Ancılayın dīvi bir tīg-ile kemergāhında çalup iki pāre eylemişdür. Sām’dan soñra Zāl cihān pehlevān idi. Nevder zamānında Efrāsiyāb gelüp Īrān’ı yıkdı, Nevder’i öldürüp yirine şāh oldu. Īrān memleketini ser-tā-ser tutdı. Īrān’da ne kadar server var ise tutup bende çekdi. Kubād, Kūh-ı Elburz tutsak idi. Baña emreyledi varup getürdüm, anı Īrān’a şāh itdüm ve Efrāsiyāb’ı kemerinden kapdum, elümden düşdi, baş kırtardı. Māderüm ḥod Mihrāb, şāh kıızıdur ki Mihrāb Hindūstān şāhıdur beşinci dedesi Daḥḥāk’dur. Bundan ulu aşıl kimüñ vardur ve Kāvus zamānında olan erliklerüm cihāna ṭolmışdur. Şol vaḳtın ki Kāvus cādūlar ile düşmen oldu, bī-kıyās leşker çeküp Māzenderān üstine gitdi. Māzenderān’da Kāvus’ı şıdılar ve leşkerini kırdılar ve kendüsini birkaç serverler ile tutup bende urdılar. Niçe zamān Īrān taḥtı tehī ve bī-ḥudāvend ḳaldı. Pādişāh olmamağın ḥalāyık çok miḥnetler ve meşakḳatler çekdi. Āḥir şāh Zāl’e ādem göndermiş ki eger senden çāre olmazsa pādişāhlık elden gitdi dimiş **[99b]** Zāl ol ḥaberi işidicek beni da’vet eyledi, Māzenderān’a var ol işi bitür, didi. Ben daḥı Raḥş’uma süvār oldum ve gürzümi elüme aldum, yaluñuz Māzenderān yolına ‘azm itdüm. Heft-ḥ’ ānda yoldaşum hemān Raḥş idi. Çok eniş yoḳuş zaḥmetin çekdüm, āḥir Māzenderān’a irişdüm. Gürzüm ile anda olan dīvleri kırdum. Biñ nerre-dīv depeledüm, cādūlaruñ başını kesdüm ve Kāvus’ı bendden kırtardum. Daḥı Gīv ve Gūderz ve Tūs’ı bile kırtardum. Ol diyārda ne erjeng ḳodum ve ne dīv-i sepīdi ve ne Sence’yi ḳodum. Yine Kāvus’ı Īrān’a getürüp taḥta geçürdüm, kemer bağladum ḳarşusunda ṭurdum. Andan Kāvus yine tīzlik eyleyüp Hāmāverān’a leşker çekdi. Anda daḥı leşkerini şıdılar ve kendüyi tutup ḥabs itdiler. Mısır şāhı ve ḳayşer-i Rūm leşker çeküp Īrān’a ḳaşd eylediler. Bir cānibden Efrāsiyāb yine gelüp Īrān mülkini virān eyledi, cihān ser-be-ser fitne ile ṭoldı. Anı daḥı Ḥudā ‘ināyetinde def’ eyledüm.” diyüp bi’l-küllīye Hāmāverān kışşasını naḳl eyledi ve Sohrāb ḥikāyetin söyledi ve ceng-i Peşen’i bildürdi ve Bījen’i cāḥdan ḥalāş itdüğün didi ve Efrāsiyāb ile ne deñlü ma’rekeleri geçdi ise tafşīl eyledi. Andan eyitdi: “Altı yüz yıldır ki ben dünyāya geldüm cihān-pehlevānam, felekūñ başına kevākib cem’ olaldan berü cihānda benüm gibi pehlevān görülmemişdür.” didi ve ced-be-ced elinde olan berātları ve menşūrları gösterdi. Daḥḥāk ve Ferīdūn ve Īrec ve Menūçehr ve Keyḳubād ve Keykāvus ve Keyḥusrev’den alduğı nişānlu ve mūhūrlü menşūrları meydāna getürdi, eyitdi: “İşbu ḳadar şāhlardan bizüm berātumuz ve ‘ahd-nāmelerümüz vardur, anlaruñ fermānıyla biz bu memleketlere şāhlık iderüz. Ey İsfendiyār, ḳanı ol şāhlar ki her biri

kuvvetlerine ve m  llarına ve le  kerlerine tayanup   hir cih  ndan am  n bulmayup gitdiler. Bu kadar en  niyyet neye gerekdür?” didi.   sfendiy  r Rüstem’  n sözlerini işidicek   ande kıldı ve eyitdi: “Ey pehlev  n! Sen   ekd  g  n mi  netleri ve g         işitdüm, di  le ki bende bu az ya   içinde ne i   itdüm, ne za  metler çeküp ve ne erlikler k  lm    m.   btid   ki d  n yolına kemer ku  andum, put-perestler  n defterini d  rd  m. Cih  n   ol b  t  l d  nden arıtdum ve a  l    nej  dd   ben Go  t  sb     h oğlıyam. Go  t  sb     h, Lohr  sb     h oğlıdur. Lohr  sb, Evrend     h oğlıdur. Evrend, Key Ne    n oğlıdur. Key Ne    n, Key K  b  d oğlıdur. Bu resme bizüm aşlumuz Fer  d  n     h’a çıkar. **[100a]** Anam dağı kay    r kıızıdur, kay    r Selm oğlıdur. Selm, Fer  d  n Gord oğlıdur ki     m  n       b-k  r  nıdur. Bi  ll  h sen benüm dedelerüm şatında   idmetk  r deg  l mi idün? Bu mertebeyi ve bu     hl  ı benüm dedeler  mden bulmad  n mı?” diyicek Rüstem diledi ki yine söyleye.   sfendiy  r eyitdi: “  abr eyle, ben söyleyeyin. Kanda yalan var ise a  la gösteresin.” didi ve yine eyitdi: “Go  t  sb     h     leme p  di    h olaldan erlik ile ben kemer ku  andum, her kim ki bizüm d  n  m  ze girmeye, anın başına topraklar koydum. Andan   o  ra Gorezm sözi-y-ile atam beni t  tup bende urdı. Ben bendde olmağla Lohr  sb     h hel  k oldu ve Go  t  sb’  n başına bunca      geldi.     r pederüm itdüğine pe    m  n olup C  m  sb demürciler getürdi ki bendümi gidere. Dem  rciler ol bendi bozamayup   ı  m-ıla ben ellerinden   ekind  m, kuvvet idüp ol demürleri p  re p  re kıldum. Ol aradan     h  n   atına geldüm, gördüm ki zeb  n olup bir ta  ı pen  h idinmiş ve     li çatı mükedder olmi  . Andan g  r  z  mi elüme alup Erc  sb’  n leşkerine   amle kıldum ve anı   oyup ka  urdum, ardınca     r-i derrende gibi irişdüm.     t  n ki Heft-     ında ne işler itdüm, andan yimed  m, i  med  m ve yatup di  nlenmed  m, cebemi ve sil  hum     ıkarımadum, erlik kuşağın miy  n  ma kuşanup K    a-y   R  y  n’e irişdüm. Gördüm ki bir ta   üzerinde yapılmış bir   arp kışşadur ki burc u b  r  s   göge yaklaşmış.   indeki le  ker  n   add    k  y  s   bilinmez. Cümlesi put-perestler idi ve d  n d    menleri idi. Fer  d  n-ı gord zam  nından berü kimse ol k    aya zafer bulmı   deg  l idi. Ta  r   fırsat virdi bir     re ile ol k    aya gird  m,     lemi biribirine urdum, putları aya   altına aldum. Ol k    ay   yakıp     k  nı kırdum,   r  n  ler’  n intik    m  nı aldum. Zerd      t’  n od  nı yine yandurdum. Cih  n   anın n  r  -y-ıla münevver kıldum.   ol i  leri ki T  r  n’la     n’e ben itdüm, peleng     ya itmemi    r.   ud  ’nu     in  yeti ile yine   r  n’a geldüm,     lemi düşmenden p  k kıldum. Yal  n  z başum-ıla bunca işler kim itdüm, hiç benden ötüri kimse g      a yimezdi. Dağı çokdur amm   ey Rüstem geçeni y  d eylemek olmaz. Şimdi   i  ret demidür, te  v    i g  n  l  den s  rel  m.     hin-    hl  ı   a    na **[100b]** c  m-ı mey n     idelüm.” didi. Rüstem eyitdi: “Ey   sfendiy  r!     hlardan y  dig  r kılan   adl ile in    fdur. Gel imdi in    f eyle bize çok g  rr  lanma. Key    srev’  n bir oğlı yo  -ıdı ki kendüden   o  ra yirine     h olaydı. Yakın a  rab  sından dağı     hl  ı  a l  y  k kimse yo  -ıdı. Bir gice All  h emri ile bir fir    te anın k  la  ına iri  d  rmi   ki yakın zam  nda ecel irüp   lecegin ve t  c u ta  t    genc y  dlara

kalacaktır. Ol dağı bunı işidine nâ-çâr olup şâhlığı Lohrâsb’a virdi. Yoĥsa Lohrâsb erliginden ve aşıl-zâdeliginden şâh olmadı. Atam Zâl anuñ hakkında eyülik idüp cümle âleme anı şâh bildürdi. Cihânda ol şâhlık nâmını atam sebebi ile buldı. Şimdi sen Lohrâsb’uñ tâcı-y-ıla ne ululanursın? Yâ ol Goştâsb’uñ mühmel fikrini gör ki seni Rüstem’uñ ayağına bend urmağa gönderür. Çerĥ ‘azameti-y-ile benüm ayağuma bend urmaya, felek benümle düşmenlik itse gürz-i girânum-ıla aña güşmâl virürem. Ey İsfendiyâr, rûzgâruñ dürlü dürlü işleri çokdur, gâfil olma ve yigitligüñe böyle tayanmayın. Bu cihânuñ işlerini çok görmişem, sözüm diñle benüm hâtırum rencide kılma. Gel şādılık ile sarāya varalum, birkaç gün rāhat ol, yaramaz işe bu mertebe sa’y itme. ‘Akluñı başuña cem’ eyle, Goştâsb sözünü ko ki anuñ ‘aklı yokdur. Ol muqaddemâ atasınuñ tahtını istedi, ‘akılsuzluğu ucundan her zamānda bir dürlü fikr ider idi. Gāh kayşer ve gāh Hind sultānı katına gider idi. Atası anuñ sebük-serligini gördi, anuñ dağı tâc u tahtından şafâsı kalmamış idi. Yüz şuyyla kendü âteşgāhuma varup ‘ibādete başladı ve tahtı aña ısmarladı. Goştâsb tahta geçüp şâh olduğundan sonra gör ol atası pîri hîç yād itdi mi? Anı Belĥ’de yaluñuz koyup kendü bunda geldi. Ol bunda iken Çîn şâhı leşker gönderdi, anı Belĥ’de ĥ’arlık ile depeledi. Şunuñ gibi ‘akıl ıssı pîr Goştâsb’uñ yavuz ĥuyı ucundan helāk oldu. Bir kişı kim atasını şöyle ĥ’ar kıla ol oğlandan ötürü güşsa mı yersin. Bir sâde-dil yigitsin, cihâna dağı tâze geldüñ, anuñ mekrinden gâfilsin. **[101a]** Ol seni ĥile ile öldürmege kaşd itmiş, anuñ için seni her yaña şalar. Kanda bir nâmdâr var ise aña gönderür, ceng itdürür, umar ki andan saña bir ziyân irişe, tâc u taht kendüye kala. Bildi kim benüm kuvvetüme kimse tākāt getürmez ve pençe-i kahrundan kimse kurtılmaz anuñ için seni benümle ceng itmege gönderdi. Tâ ki benüm elümde helāk olasın, kendüsi tahtda pâydar ola. İmdi yâ İsfendiyâr benümle ceng idüp sen beni bende koyamazsın. Öyle olduğu taķdırce yine ol tâc u tahtı saña virecek degüldür. Seni bir tehlikeye dağı şalacaktır. Benüm toĥrı sözlerümi güş eyle, kendü cānuña düşmenlik itme. Şol zamāna dek şabr eyle ki Goştâsb tâc u tahtı ile cehenneme gide. Şol peder ki tâc u taht için oğluna kıya ve öldürmege kaşd eyleye tâc yerine başına kılıçlar olsun. Ol ata ki oğlını ĥile ile öldürmek isteye anuñ-ıla yırtıcı kurduñ ortasında ne fark vardır? İmdi saña ata Zâl yiter, ben senüñ için kemer-i kîn kuşanup gürz-i girânumı elüme alayın. Seni Īrân’a ve Tūrân’a şâh eyleyeyin ve saña yavuz şananlaruñ başını keseyin. Dağı hālümce bir kişı idüm, atadan dededen şâh-zâde idüm Belĥ’e leşker gelicek pederüñ benden meded istese ve yüz dürlü minnet ile beni Īrân’a da’vet itse ben anuñ yolına cānumı fedâ iderdüm. Şol kadar nāmüs u ‘arum yok degüldür ki da’vet itmeden anuñ katına varam. Lohrâsb bir at ile Şām’da gezerken biz Zāvulistân’da şâh idük ve Goştâsb Rûm’da demürcilik işlerken biz bu vilâyetde beglik iderdük. Bize ĥ’arlık kime gerekse alçaklık idüp yumuşak söyledüğümüzden gelür.” dedi. Rüstem tizliğine ve kaķıduğına İsfendiyâr güldi ve luğf-ıla elini eline alup muĥkem tutdı, eyitdi: “Ey Rüstem-i pîl-ten! Ben

senüñ kuvvetüñi ve pehlevanluğunu bilürem ve işitdüm ki sen bir ejdehāya beñzersin, bāzūlaruñ arslan uyluğına beñzer ve miyānuñ incelikde kaplan miyānına beñzer. Devletlü kişi imiş ol Zāl ki senüñ gibi yādigārı var.” didi ve söz arasında Rüstem’üñ elini şıkdı. Şöyle tutdı ki barmaqlarınun ucından şarī şular aqđı. Rüstem, İsfendiyār’uñ öyle itdüğine **[101b]** hande kıldı ve ol dağı İsfendiyār’uñ elini eline aldı, eyitdi: “Ey şeh-zāde-i dīndār! Sa‘ādetlü Goştāsb Şāh’dur ki İsfendiyār gibi oğlı var, devlet ü sa‘ādet ü tālī-i sa‘d ol kimsenüñ ki sencileyin oğlı ola.” diyüp İsfendiyār’uñ elini tutdı. Şöyle şıkdı ki İsfendiyār’uñ beñzi qarardı ve barmaqlarınun ucından kan geldi. İsfendiyār hande idüp eyitdi: “Ey Rüstem-i nāmdār! Bu gün şarāb iç ki yarın vaqt ola ki cengden şöhet hātīruña gelmeye. Ben ki kara atuma altun eyer uram, başuma şāhāne tāt geyem, nīze ucıyla seni atundān yire uram dağı ceng itmekden bīzār olasın. Andan iki elüñ bağlayup seni şāh katına iletem, şāhuñ sözi yirine geldükden soñra bunun suçı ve günāhı yokdur diyüp şāhdan seni dilek eyleyem ve çok yalvarup seni ol derd ü belādan kırtaram ve senüñ yoluña duruşup saña hīç ziyān itdürmeyem ve seni bir gün bend içinde kodurmayam.” didi. İsfendiyār’uñ sözine Rüstem güldi, eyitdi: “Ey İsfendiyār! N’ola cenge anca toyasın ve uşanasın. Dağı sen pehlevānlar cengini kıanda gördüñ, gürz-i girān đarbını ne bilürsin, kıanda işitdüñ? Sen dağı şimşīr ü tīr zağmını yimedüñ. Eger zamān böyle olursa bāde-i ağmer yirine kanlar içelüm, oynamak yirine kūs u nefīrler ırladalum, selāmı kıılıç ile ve gürz ile virişelüm. Ey İsfendiyār! Sen dağı ceng ađvālını bilmezsin, yarın ki benümle meydāna giresin seni rahşunuñ üstinden kıapup kıoltuğa alam, seni ‘izzetlü Zāl’uñ sarāyına getürem taht-ı ‘āc üzerine geçürüp başuña kııymetī tāt geydürem. Keykıubād zamānından berü cem‘ itdüğüm hāzīnelerüñ kıapusın açam, cümlesini senüñ nazaruña getürem ve leşkerüñi māl-ıla gānī kıılam ve senüñ külāhuñi āsumāna ırgürem. Andan şāh katına varam, dilüñ ile olursa hoş olmaz ise ceng-ile tāt u tahtı saña alıvirem. Andan diyem ki; şāhā benüm günāhum ne idi ki baña bend buyurduñ. Andan soñra sen şāh olasın tahta kııkasın, ben senüñ cihān pehlevānuñ olam, kemer kıuşanam, kıarşuña tıram. Nite ki evvelki şāhlara öyle iderdüm ve yiryüzinde saña düşmen kıomayam, tek bu hevāyı ve gürürü göñlüñden gider gitsün.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Şimdi bunun gibi sözler neye yarar. Güñüñ yarısı geçdi, yiyecek yimedüñ, kıarnumuz açdur.” **[102a]** diyüp buyurdı h‘ān getürdiler, nī‘metler hāzır kııldılar. İsfendiyār ve oturan begler Rüstem’üñ ta‘ām yimesini temāşā idüp hayrān kıaldılar. Andan İsfendiyār eyitdi: “Cām-ı şarāb getürüñ Rüstem’i mest eyleyelüm, görelüm Kāvus-ı Key’den bize ne haber virür.” didi. Pes sākī-i meh-peyker ilerü gelüp İsfendiyār işāret itdi, Rüstem’üñ eline bir tolu cām şındı. Rüstem alup Kāvus şāh yādına nüş kııldı, Beşüten mağfice sākīye eyitdi: “Bu eski şarābdur, niçün şu kıatmazsın ki tīzligini gidere?” didi. Andan sākī bādeyi gül-āb-ıla memzüc kıılup yine cāmı tıldurdı ve İsfendiyār’a şındı. İsfendiyār ol cāmı alup Goştāsb şāh yādına nüş kııldı, eyitdi ki: “Şāh bu cām

gibi pîrûz ve şād olsun.” Sākīnūñ bādeye şu katarı Rüstem’e hōş gelmedi eyitdi: “Ey nā-bekār, şārāba niçün şu katarsın?” ve döndi İsfendiyār’a eyitdi: “Şāhā, şulu şārābdan ne olsun, şu şārābuñ kuvvetini giderür. Egerçi kişiye azacık feraḥ virür ammā çay suyuına döner, hīç fāyidesi olmaz, ben şusuz içerem.” didi. Beşüten güldi sākīye eyitdi: “Ġayrı bāde getür ki Kāvus ıışkına Rüstem’e bir tolu içürem.” didi. Pes sākī ġayrı şārāb getürüp bir cām-ı zerrīni taldurdı, Beşüten’e şundı. Beşüten ol tolu Rüstem’e içdi, ehl-i meclis Rüstem’e bir tolu içdiler. Her kişi ki tolu içerdı yine taldırup Rüstem’e şunardı. Fikirleri bu idi ki Rüstem’i ser-hōş ideler idi. Ol gün şol kadar şārāb içildi, dükeli oturanlar mest oldı, Rüstem daḥı ayık oturur idi. Çünki şöḥbet āḥir olacaḥ vaḫt oldı, Rüstem kendü eli ile bir şīşeyi taldurup çekdi. Andan diledi ki gide, İsfendiyār eyitdi: “Ey Rüstem! Dünyā tırdıḫça şād ü ḥandān olasın.” Rüstem eyitdi: “Ey nāmdār! Tañrı senüñ ʿaḫluñı ve devletüñi dāyim kılısun. Bir şārāb ki senüñle içile nūşdur, n’ola eger bu kīneyi göñülden çıkarasın ve bu şahrāda benüm ḥāneme gelesin, birkaç gün benüm mihmānum olasın. Ben daḥı senüñ sözüñi yirine getürem, illā şol bend didüğüñden ḫatı ʿār iderem.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Ey Rüstem, bitmeyecek toḫmı ekme! Hele şimdi sarāyuña var, yarın gelesin erenlerden hüner göresin. Baña meydān içinde ceng itmek mecliste şārāb içmekden daḥı āsāndur. Sözüñ diñle, benümle ceng itmelü olma, saña didüğümi tıt ki hīç ziyān görmeyesin. [102b] Şāhuñ ḫatına vardugumuz zamānda göresin ki benüm hünerüm sözümden daḥı artıḫ imiḫ. Yüri var sen kendü elüñ-ile ayaḫuña bend ur, yok yire aramızda ceng olmasun.” didi. Bu sözden Rüstem’üñ göñli ḡuşsa vu endīşe ile taldı, göñlinden eyitdi: “Ḥudāyā, bu ne ʿaceb müşkil kār olur? Eger elümi bende urmaḫa ḫorsam baña yaramaz ve eger baş çekersen aña ziyān olur. Bu işlerüñ ikisine de nefrīn itmelüdür. Şimdi ol beni bende çekmege rızā virürsem ʿırz u nāmum ber-bād olur. Eger bu ḫuşūş bunuñ-ıla ceng idüp ḫazāyla elümde helāk olursa nāmum cihānda bī-dīnlik ile yād olur. Ḥudāyā neyleyem ne çāresüz derde tıuş oldum.” didi. Andan baş götüüp eyitdi: “Ey İsfendiyār! Bu ḡuşsa benüm çihremi zerd eyledi ve cigerümü ḫün eyledi. Bunuñ gibi sözi baña niçe bir söylersin, ben ḫod bende rāzī olacaḥ degülem, bu güne sevdāyı ḫāṭıruñdan gider. Bu ne fikrdür ki bir dīvi bende urmaḫ dilersin? ʿAḫluñı cemʿ eyle, kimsenüñ cānına yavuzlık ḫaşdın itme ki saña daḥı yavuzlık gelmeye. İmdi şāhā luṭf eyle tāzelik hevāsına tābiʿ olma. Benüm ḫāṭırumı incitme, Allāḥ’dan ḫavf eyle ve benden ḫicāb eyle. Sen gerçi ki benümle ceng itmekden üşenmezsın ammā ʿālem bu gözüme tardur ki senüñ gibi nev-civān benüm elümde helāk ola ve cihānda benüm adum bedlik ile yād olına.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Yā Rüstem! ʿUḫalā-yı ḫadīmden işidür idüm ki çok yaşamış kişiler ḫile bilici ve ādem aldaticı olur dirler idi. Niçe bir söylersin, āl ile benüm elümden ḫurtılam mı dirsın? Şöyle mi şanursın ki işidenler senüñ bu ḫūb sözüñe inanalar, diyeler ki Rüstem ʿāḫil kişi imiḫ ve ne ḫūb sözler söyledi, İsfendiyār ʿaḫılsuzlık eyledi, anuñ sözine

uymadı ve naşihatini kabûl eylemedi? İmdi yâ Rüstem bu sözi gider, elbette ben şehriyârûñ fermânın yirine getirsem gerekdür.” didi. Rüstem yine fikre vardı, gönîlinden eyitdi: “Bu sözler ile çünkü bu baña râm olmaz, buña bir yoldan dañı söyleyeyin. Eger benüm elümde helâk dañı olursa kimsenüñ benüm üzerümde sözi almaya.” didi. Andan Rüstem baş aldurup âheste eyitdi: “Ey İsfendiyâr! Gel benüm yüzüm şuyını yire dökme, adımı ‘âlemde rüsvây eyleme. Ben Zevâre ile ve Ferâmerz ile sen Beşûten ile ve Behmen ile altı kişı bir alvet yire varalum, ne sizden ve ne bizden dañı kimse olmasun, şâhuñ fermânı yirine gelmek için benüm ayağuma bend ur, yine geydür, kimse bu sırrı bilmesün. Andan şöñra senüñle şâha bile varayın ve sen ne dirseñ [103a] ben anda olayın.” didi. İsfendiyâr eyitdi: “Ey Rüstem, fâyidesüz söz söyleme. Baña şâh şöyle buyurmuşdur ki; seni bend ile anuñ atına iletem, bendsüz ileticek şâhuñ sözi h̄âr olmuş olur.” didi dañı eyitdi: “Ey Rüstem! Ben şâhuñ fermânından baş çekdüğüm taht ü külâh için degüldür. Belki dünyâda ayr u şer baña anuñ sebebi ile olur, âhiretde dañı cennet ü cehennem baña andan hâşıl olur. Hele yidük içdük, yûri Zâl atına var, bu işitdüğüñ sözleri aña söyle. Bu gice oñat fikr eyle, silâhuñı müretteb kıl, vaqtüñe hâzır ol ki ceng itmekden özge çäre yokdur. Sen şöyle şanursın ki cihânda sencileyin pehlevân olmaya. Yarın saña meydân içinde bir iş idem ki ‘âlemi başuña zindân eyleyem. Göresin erenler cengi nice iderler.” didi. Rüstem eyitdi: “Ey şîr-hû! Çünkü hâtırûñ öyle diler irte saña onuklık yirine rahşuñ amlesin getürem ve başuña tâc yirine gürz-i girân koyam. Meger sen vâlideñüñ sözün işitmişsin ki İsfendiyâr’a pehlevânlarûñ kılıcı kâr itmez dir imiş. ‘Avratlarûñ sözine mağrûr olma. İrte benüm atumla nîzemi göresin ve dañı nâmdâr pehlevânlar ile ceng itmekden bîzâr olasın.” didi. Andan Rüstem ışm-ıla yirinden tûrdı serâ-perdeden taşra ıkdı. Bir zamân perde öñinde tûrdı, eyitdi: “Ey sarây-ı ümîd! utlu ol gün idi ki senüñ içüñde Cemşîd oturur idi, Ferîdûn ve Menûçehr zamânında mübârek idüñ. Keyubâd devrinde h̄oş tâlî‘üñ var idi. Ne h̄oş dem idi ol dem ki sende Keykâvus ve Keyusrev olur idi. Şimdi senüñ devletüñ apısı yapıldı, senüñ tahtuña lâyı degül kişiler geçdi.” didi. İsfendiyâr anuñ sözünü işitdi, tûrdı geldi piyâde taşra ıkdı, Rüstem’e eyitdi: “Ey ‘akılsuz, serâ-perdeye niçün tîzlik idersin ve bu vech-ile söylersin? H̄oş dimişlerdür ki onuk ev ıssından uşanıca anuñ nâminı yaramazlık ile yâd eyler.” didi. Andan ol dañı serâ-perdeye itâb idüp eyitdi: “Ne bed-zamân idi ol zamân ki senüñ tahtuña Cemşîd oturur idi. Hîç dîn ü mezheb yoğ-ıdı, a dînden ıup bâtıl dîn tutup güneşe tapmağı ihtiyâr itmiş idi. Anuñ zamânından Kubâd devrine dek kimse a dîn neydügin bilmedi. [103b] Ol zamânda ki Kâvus Şâh’uñ serâ-perdesi idün, ol yıldızlar ükmünü dürüst görmedi nâ-dânlık ile bir azğun yol dañı ihtiyâr itdi. ‘Âlem anuñ ucından pür-fîtn e oldu. Şimdi devlet senüñdür ki Goştâsb Şâh oturur, bir yanında Câmâsb-ı pîr oturur ve bir yanında Zerdhüştb nebî oturur ki cennetden gelmişdür, a dîn getürmişdür. Dañı senüñ sâyeñde Beşûten gibi şîr-merd oturur

öniinde İsfendiyâr gibi nâmdâr turur ki rûzgâr anuñ-ıla şâd olmışdur ve eyüler anuñ-ıla hayât bulmuşdur ve yavuzlar anuñ kılıcı havfından kendüleri güm kılmışlardır.” didi. Andan Rüstem eyitdi: “Ey şîr-gîr, bizüm aşlumuz tâ Ferîdûn’a çıkınca dükeli şâhlık ile ve devletle gelmiş gitmişdür. Lohrâsb bir at ile Şâm’da olduğın benüm başuma kaçıduñ ve atam Rûm’da demürçilik işledüğün ‘ayb gördüñ. Kişiye iş işleyüp helâl kesb itmek ‘âr mıdur? Rûm iklîminde anuñ şâh idüğini kimse bilmez idi. Çünkü kayşer bildi, tahtına geçürdi, niçe ‘izzet kıldı, Rûm vilâyetinde Goştâsb Şâh’la şöhet buldı. Âdem arasında pîşekârlık itmek tağlarda h̃ ‘âr olup murdâr yimekten evlâdur.” diyüp bu resme biribirlerine niçe söz diyüp işitdiler. Andan Rüstem çıkup sarâyına gitdi. Çünkim Rüstem gitdi, İsfendiyâr bir zamân ardından teferrüc itdi. Andan Beşüten’e eyitdi: “Kişinüñ erligi ve merdâneligi gizlenmez. Ben bunuñ atı gibi at ve buncılayın merdâne dahı görmedüm. Bu silâhla ve cebe ile meydâna giricek zinde pîle döner, kim bilür ki bizümle bunuñ hâli neye yitişe. Qorqaram ki yarın bundan baña bir ziyân irişe yâ benden buña bir elem yitişe, anuñ maḥabbetine ve merdâneligine derûnum yana. Hele atamuñ sözinden geçmezem ve Tañrı’nuñ emrinden gönlümi kesmezem. İrte meydâna gelsün anuñ başına kara günler getürem.” didi. Pes eyitdi: “Birâder, ben saña toğru söylerem. Kimsenüñ gönlünü incitme, âzâde göñül incitmek ile başa gelmez. Bu gice şabr eyle, şabâh leşkeri kıpalum biz tenhâ anda varalum, anuñ-ıla anda şöhet ü ‘işret kılalum, işüñ hayırlusı budur ki öyle idevüz. Bilürem ki ol server emründen baş çekmez. **[104a]** Bu iş lutf-ıla yeg hâşıl olur, hışmı gönlünden gider. Dahı ceng fikrini itme.” didi. İsfendiyâr Beşüten’e eyitdi: “Birâder, bizüm gülistānumuzda diken olduñ, senüñ gibi pāk dīnlü kişilere böyle söz söylemek düşmez. Şimdi sen Īrān’uñ ‘aşıkısın, dükeli serverlere yol gösterürsin, yâ tarîk-ı ḥaqqı şöyle mi bilürsin; baña eydürsin ki toğru yoldan çık şāhuñ buyruğın tutma. Öyle idicek ben Zerdhüşťüñ dīninden dönmiş olurın. Zīrā ol ulunuñ kavli budur ki; bir kişi ki şāh fermānından baş çeke anuñ yiri cehennem olur. Sen dirsən ki günāhkār ol ve şāha ‘işyān eyle, ben bu işi kaçan idem? Dūnyāya gelenüñ kārı ölmekdür. Meger ol kişi ölmeye ki cihānda anuñ bir eyü nāmı kıla ve kendüden soñra hayr ile yād olına. Eger baña bir ziyân yitişe diyü qorqar iseñ hīç qorqma ecelsüz kimse ölmez, ecel iricek qorqu fāyide itmez. Yarın göresin ki anuñ başına ne işler getürem.” didi. Beşüten eyitdi: “Ey nâmdâr! Cengden ne umarsın ve bu şavaşa ne kıatı ḥarīş olduñ? Sen gürz şalmağa ve ok ve yay tutmağa irişelden berü şeytān saña yol bulam dimez idi. Şimdi ne oldu ki şeytānı kendüñe gālīb eyledüñ? Senüñ ‘ināduñ ucından ben kendümi pāre pāre idecegüm gelür. Ben niçe qorqmayayın ki senüñ dimāguñ igvā-yı şeytān ile pür olmışdur. İki ceng idici arslansız ve iki bahādur pehlevānsız kim bilür kankıñuzuñ arkası yire gelür.” didi. İsfendiyâr artuk aña cevāb virmedi. Bu cānibden Rüstem fikr ü endīşe ile sarâyına geldi Zevāre karşı varup Rüstem’üñ yüzine bakdı, gördi ki hışmından beñzinde kıan kıalmamış Zevāre’ye eyitdi: “Yüri bir Hindī kılıç

getür, cebemi ve miğferümü ve gürzümi ve nîzemi ve kemendümi ve tîr ü kemānumı katuma getür.” didi. Zevāre cümlesin hāzır itdi, Rüstem silāhını katında göricek başını şaldı ve bir kerre cigerinden āh itdi, andan eyitdi: “Ey silāh-ı neberd! Niçe zamān idi ki rāhat olmuş idüñ, şimdi başuña yine maşlahat düşdi. Baña yārılık eyle, ol cengdür ki iki pehlevān ve iki yırtıcı arslan biribirinüñ cānına kaşd itse gerek. Kim bilür ki İsfendiyār bize ne oyun kıla.” **[104b]** didi. Rüstem’ün sözlerini Zāl işidicek katı guşşalandı eyitdi: “Ey ‘ālemde ad çıkarmış pehlevān! Ne söylersin ki senüñ sözününden cigerüm hūn oldu? Sen ata binüp pehlevānlık meydānına kadem başaldan berü gönülün şāfī idi, şāhlar fermānı ile ‘ālemde serverlik eyler idüñ. Şimdi kōrkaram ki baht uyumuş ola ve ‘ömür āhire irmiş ola, İsfendiyār’uñ elinde helāk olasın, Zāl’uñ kökini kazalar, ‘avratını ve oğlancuklarını zemīne şalalar, Zāvilstān’uñ şuyını ve toprağını Īrān’a çekeler. Eger senüñ elünde helāk olursa yine senüñ aduñ yavuz olur. Bu hāli kim işidürse ta‘yīb ider, dirler ki Rüstem Īrān Şāh’ını öldürdi ve İsfendiyār gibi civān-merde kıydı. Şaķın ki bu işde saña hayr görünmez. Yā anuñ emrine muṭīc ol yā başuñ al git. Şimden soñra bir bucaķda otur, kimse senüñ ad u şānuñ işitmesün yā-hūd yūri var yine cedd ü cehd ile ol nev-civāna genc ü māl vir, leşkerine hil‘atler geyür, kendüni māl-ıla andan şatun al. Şol vaķtin ki hātırı hōş olup Hīrmend kenārından girü dōne, sen daķı bu belādan emīn olasın. Raķşuña süvār ol, yanınca şāh katına bile var. Şehriyār seni göricek saña yaramazlık itmez. Hāşā şāh-ı cihāndan ki kimseye zulm u hayf eyleye.” didi. Rüstem eyitdi: “Ey peder, bu sözleri ki dirsın āsān şanma. Erlik ile bunca rüzgār geçürdüm, başumdan çok nīk ü bed geçdi. Māzenderān dīvlerine irişdüm, Hāmāverān pehlevānları ile ceng itdüm, Kāmūs Şāh ve Hāķan-ı Çīn ki atlarının ayaķı altında zemīn ditrer idi, anlar benümle başa çıķmadılar. Ben İsfendiyār’dan niçün kaķam? Ben bebr-beyānum geyüp cenge kemer kuşanıcaķ çerhūñ başını ve merdüñ arķasını yire getürürem. Bu sen didüklerüni cümle İsfendiyār’a söyledüm ve çok alçaķlık gösterdüm. Ol benüm sözlerümi h’ār tıtdı ve benüm fikrūme uymadı. Ol kendüyi felekde tıtmaya idi ve bir zerre baña baş indüre idi, ben andan genc ü gevherümi dirīğ ider idüm. Sen hīç guşşalanma, yarın ki ol benümle meydāna gire ben Hindī kılcı elūme alam, okımı kirişe uram, meydānda anuñ yolını baķlayam, aña hīç nīze vü tīğ zaķmın urmadın kuşāğından tıtam, atınuñ üstinden kapup koltuğuma alup tahta getürem. Andan soñra genc kapularını açam, üç gün aña konuķlık eyleyem, dördünci gün **[105a]** alup anı Īrān’a varam, Goştāsb Şāh’uñ tahtına geçürem ve başına kıymetī tāc geyürem, kullar gibi kemer kuşanup hıdmetinde olam ve andan ayrılmāķ istemeyem. Çünki ululuķ adı baña anlardan hāşıl olmuşdur, ben daķı anuñ yolına cān ve başa kalmayam.” didi. Zāl eyitdi: “Oğlum bu sözün dibini başından kes. Bu şol İsfendiyār’dur ki adını Fağfūr-ı Çīn hāteminde yazup getürür, anı atından kapmak nice olur. Bu kaķar ‘ömür süren kişı bu sözi söylemek ‘ayb-ı şarīhdür. Şimdi sen altı yüz yıldur ki pehlevānlık idersin bir kişı ki bu kaķar ‘ömür geçüre otuz

yaşında bir civānla ceng itse başa mı varur, hemān kendüñi rüsvāy idersin. Ol yegdür ki anuñ-ıla müdārā kılasın, senüñ yigitligüñ günleri geçdi ve pehlevānlıguñ zamānı āhır oldu. Ol bir genc ejderdür anuñ katında bī-edeblik itme. Vaqt ola ki anuñ nice senden hālāş olmasın, ol Siyāveş’üñ cebesin geyinür, aña senüñ tırüñ ve şimşirüñ kār itmez. Erlikde ve gencde ve sözde ve ʿaқılda sen seni Īrān şāhıyla berāber görme. Hele ben bildügümi söyledüm kalanın sen yeg bilürsin.” didi. Andan yüzini toprağa sürüp Hudā’ya niyāz u tazarruʿ itdi, didi ki: “Hudāyā, bu yavuz günleri başumdan sen gider ve Rüstem’i saña ısmarladum ceng güninde aña fırsat vir, anuñ cānını ol ejderhānuñ elinden şaқla.” didi ve zārī kılup cümle peygamberleri şefīʿ getürdi. Andan Rüstem, Zevāre’ye emr eyledi, Zāvil leşkerini şahrāya çıkardı, cümlesi cenge āmāde oldılar. Ol gice sipāh-ı Zāvīlistān tedārüklerini gördiler. Rüstem dahı niçe endīşe ile şabāha muntazır oldu.

Rezm Nümūden-i Rustem u Īsfendiyār Bār-ı Evvel

[Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūl]

Çu şod rüz Rüstem be-pūşīd gebr

Nigehbān-ı ten kerd ber-gebr-i bebr

Kemendī be-fitrāk-ı zīn ber-be-best

Ber-an bāre-i pīl-peyker nişest³⁵⁸

Neşr: Çünkim şabāh oldu Rüstem yirinden tırdı cebesini geydi ve üzerine bebr-i bayānın geydi ve fitrākine kemend bağıladı, ol pīl gibi rahşa süvār oldu, Zevāre’ye eyitdi: “Yūri var leşkeri cemʿ eyle, hāzır ol.” didi. Pes Zevāre leşkeri cemʿ idüp ārāste kıldı, Rüstem nīzesin eline alup taşra çıқdı, leşkeri anı görüp duʿālar itdiler: “Bu at ve tön sensüz olmasun.” didiler. Çünki Rüstem gitdi, Zevāre ardınca leşker çekdi, Hīrmend kenārına geldi. **[105b]** Zevāre’yi leşker ile ol arada kōdı, katına okıyup aña mahfī eyitdi: “Ben varayın, şāyed ki bu bed-nejādı bu şer işden vaz getürem. Eger elbette ceng itmelü olursak sen leşker ile hāzır tır, görelüm rüzgār başumuza ne iş getürür. Her ne hāl olursa siz kārışmañ, ne idersem ben yaluñuz iderem, leşkerden kimse

³⁵⁸ Sabah gün ağarınca Rüstem çelik zırhını, onun üzerine de kaplan derisi zırhını giyindi. Kemendini alıp eyerin terkesine bağıladı ve fil yapılı güçlü atına biniverdi.

incinmez.” didi ve İsfendiyâr’dan yaña yürüdü, Hirmend şuyını geçdi ve bir yüksek yire çıkup çağırdı, eyitdi ki: “Ey İsfendiyâr, gel harîfün geldi.” didi. İsfendiyâr, Rüstem’ün âvâzın işidicek güldi, eyitdi: “İşte hâzıram.” Tîz buyurdu, cebesini ve miğferini getürdiler. Geydi ve cümle silâhını üzerine ârâste kıldı ve atını çekdiler, katına gelüp nîzesini yire tayayup şıçradı, pelengi gür arkasına şıçrar gibi atun üstine süvâr oldu. Leşkeri görüp ‘acebe kaldılar ve İsfendiyâr’a âferîn kıldılar. Ol aradan atını sürüp Rüstem’ün katına irişdi, gördi kim Rüstem yalnızdur İsfendiyâr, Beşüten’e eyitdi: “Çünkü bu yalnızdur ben dağı yalunuz varuram. Siz fâriğ olun, biz çok yüksek yire çıkaruz, anda ikimüz ceng iderüz.” didi. Andan ikisi bile şād ü hândân şöhbete gider gibi gitdiler. Biraz gidicek Beşüten kaldı. İsfendiyâr, Rüstem’ün katına geldi. Rüstem, İsfendiyâr’ı ırakdan göricek şân bir tağ gördi ki bir tağa süvâr olmuş gelür. Çünkü civânla pîr biribirlerine yakın irdiler, ol iki ejdehânun atları biribirini göricek şöyle hurûş kıldılar ki âvâzelerinden cihân tıldı. Pes Rüstem, İsfendiyâr’a çağırup eyitdi: “Ey pehlevân-ı nîk-baht, buncılayın ‘inâd eyleme. Eger ceng olup kan dökilmek ister iseñ buyur, ĩrânîler’den birkaç pehlevân gelsün. Ben dağı Zâvilistân serverlerini getüreyin, cebeler geyüneler meydâna girüp Kâbilî hançerler ile ceng itsünler, temâşâ idelüm. Sen dağı ceng hâlini bilmezsin.” didi. İsfendiyâr eyitdi: “Ey nâ-bekâr, bunun gibi sözi nice söylersin beni aldatmak mı istersin? Ben Zâvil halkı-y-ıla ĩrân halkını ceng itdürmezem. Bu benüm ‘âdetüm degüldür ve dînümde dağı dürüst degüldür ki ben başuma tâc geyem oturam, ĩrânîleri öldürmege gönderem. Her cenge ki varsam evvel varuram, eger sen yalnızlıktan üşenürseñ bileñce birkaç yâr getür. Baña Hudâ yoldaş yeter, andan gayrı kimse gerekmez. İki pehlevân biribirümüz-ile ceng idüp kîn almağa geldük. [106a] Yâ benüm rahşum İsfendiyâr’suz kala yâ senün rahşun Rüstem’süz sarâya vara.” didi. Andan ol iki arslan biribirleri ile ‘ahd itdiler ki ne hâl olursa kimse imdâda gelmeye. Pes ceng yirine vardılar andan ceng kapusın nîze ile açup evvel biribirlerine nîzeler urdılar. Nîze ile ol mertebe ceng itdiler ki arķalarında cebeler ve zırırlar sökildi, kanlar revâne oldu, nîze peykânları ‘alemden kaldı ve ağaçları tākāt getürmeyüp şikest oldu. Pes nâ-çar olup el Hindî kılıçlara urdılar, şağa ve şola at sürüp biribirlerine hamle kıldılar. Şol kadar ki kılıçlar dağı anların kuvvetine dōyemedi, şındı. Andan sonra ellerine gürz-i girânlar aldılar, biribirlerine dārbeler urdılar. Ol iki şîr-i mest gürz ile şol kadar uruşdılar ki gürzler dağı dōymeyüp şapları kırıldı. Andan biribirlerinin kemerlerine şarıldılar, ejderhâ gibi tolaşdılar. İki dağı zūr idüp biribirlerini götürmek istediler. Āhir zafer bulmadılar, ‘âciz kaldılar yine ayrıldılar. Altlarındaki atlar yoruldu, ağızlarındaki köpük hāk u hūn-ıla âmîhte oldu, cebe vü çuķal üzerlerinde pârelendi. Bunlar bu hâlde ammâ üstād eydür; bu cânibde Zevâre gördi ki ceng uzadı ve aħşam yaklaştı Rüstem gelmedi. Hemân Zevâre leşker çeküp hışm u kîn ile sürdü, şuyı geçdi, ĩrânîler’ün üstine geldi, eyitdi: “Ey nâ-bekârlar, bunun gibi günde tınmayup otursız.

İrân'dan Zāvil'e ceng itmege geldüñüz ki Rüstem'ün elin ayağın bağlayasız. Hîç bilür misiz ki geldüğüñüz nedür? Ayağıñuzla ejderhā ağzına gelmişsiz, ceng güninde epsem oturmak olmaz. Gelüñ berü ceng idelüm.” didi. Ol serverler çok sögdi, mühmel sözler söyledi. İsfendiyār'ın bir oğlu ki Nüşāzer'dür, dilāver pehlevān idi, ilerü gelüp eyitdi: “Biz İsfendiyār'ın fermānın şımazuz yoḥsa göreydik ki size ne işler ide idük. Eger elbette ceng iderüm dirseñ siz evvel ‘ahdüñüzi şikest idüñ andan soñra göresiz ki ceng nice olur.” didi. Zevāre bu sözi işidicek leşkerine buyurdi, bir aradan İrānīler üzerine ḥamle kıldılar, çok serverleri toprağa düşürdiler. Nüşāzer ol ḥālī göricek üzerine silāḥın ārāste kılup eline bir Hindī kılıç aldı, atını depüp sürdi, meydān açdı. Zevāl'den daḥı **[106b]** bir server var idi ulu pehlevān idi, adına Elvā dirler idi, Rüstem'ün silāḥdārı idi, nīzesini ol getürür idi, bir laḥzā kafāsından eksük olmaz idi, bir ḥüb süvār olup sürdi, Nüşāzer'ün öñin aldı. Nüşāzer anı görünce ilerü varup elindeki tīg-ile depere çaldı tā beline dek iki pāre eyledi. Zevāre anı görüp atına mahmuz urdı, sürdi Nüşāzer'e ḥamle kıldı, eyitdi: “Er iseñ pāydār ol, işte vardum. Elvā'yı yıkmak ile er mi yıkdum şanursın?” diyüp Nüşāzer'e bir nīze urdı. Nüşāzer kendüyi cem' idince nīze gögsine tokınup arkasından çıktı. Ol şeh-zāde atdan yıkıldı, leşker anı görüp gırīv kıldılar. Andan Nüşāzer'ün kardeşi Mihrnüş āh u feryād idüp birāderinün kīni ile atını depdi, eline bir Hindī kılıç alup ilerü şafa çıktı. Ol taraftan Rüstem'ün oğlu Ferāmerz, Mihrnüş'a muḳābil oldu. İki ejdehā biribirine tolaşdılar. Şol ceng idici arslanlar gibi ḥamle kılup biribirine kılıç urdılar. Bir zamān ‘azīm ceng kıldılar, ceng içinde Mihrnüş kaçıdı, Ferāmerz'e diledi ki bir kılıç ura, ittifāk ḥaṭā-y-ıla elindeki kılıç kendü atının boynına uğradı, bindügi atın başı öñine düşdi, Mihrnüş atından yıkıldı. Kalkınca Ferāmerz yine irişdi, mecāl virmeyüp ol nev-civānuñ başını kesdi. Behmen gördi ki karındaşlarına ancılayın ḥāl oldu, cān atup İsfendiyār'ın katına geldi, eyitdi: “Ey nerre-şīr! Sen bunda ceng idersin, biz anda derd ü belāya giriftār olduk. Qanı Nüşāzer ile Mihrnüş Sigzīler leşker çeküp üzerümüze geldiler, ol iki oğlañı öldürdiler, İrānīler'den çok server helāk itdiler.” didi. İsfendiyār bu haberi işidicek göñli ḥışm-ıla toldı ve gözlerinden yaş akıtdı. Rüstem'e eyitdi: “Ey dīv-nejād, niçün rāh-ı ḥaḳdan çıkdüñ, dād u inşāf terk itdüñ? Dimedük mi ki cenge leşker getürmeyelüm? Senüñ ḥod ‘āruñ ve ḡayretüñ yoğ-ımuş. Ey nā-bekār, benden utanmaduñ ise Tañrı'dan korkmaduñ mı? Qıyāmetde ne cevāb vireceksin ki buncılayın ḥile idersin? Bilür misin ki ‘ahd şımak erenler katında ‘aybdur, ne revādur ki iki seg gele benüm iki oğlumu öldüre?” didi. Rüstem bu sözi işidicek katı perīşān oldu, guşşadan yaprak gibi ditredi. Şāhuñ cānına **[107a]** ve güneşe ve erenler meydānına ve kılıcına ḳasem eyledi, eyitdi: “Bu cengi anlara ben buyurmadum ve itdüklerine daḥı ḳāyil degülem. Varayın ikisinün bile ellerin bağlayayın ḳatuña getüreyin. Ol şeh-zādelerün kīni içün anlaruñ başını kes. Bilürem ki bu iş anlardandır.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Tāvus-ı ner ḳanı içün yılan ḳanın dökmek ḥoş degüldür ve şāhlaruñ ‘ādetinde daḥı

yoğdur. Ey bed-nişān, sen kendü başuñ yarağın gör ki ‘ālemi başuña ıar itsem gerekdür. Saña oklar urayın ki uyluklaruñı rahşā mıñlayayın ve saña bir iş kılayın ki dağı bir kul-ı h̄ ace senüñ kanını dökmege kaşd eylesün. Eger zinde qalursañ seni bağlayam şāha iletem.” didi. Rüstem eyitdi: “Ey İsfendiyār, bu sözlerden fāriğ ol, her kārı Hudā’dan bil, cengden hayır gelmez, aramızda acılık olmasun.” didi. İsfendiyār eyitdi: “Meydānda bunuñ gibi söz ‘aybdur. Ceng itmekden qorqar iseñ ve cānuña ziyān gelmesün dir iseñ benüm sözüm tut, ayağıña bend ur tā ki elümden cān kırtarasın.” didi. İsfendiyār bu sözi diyicek Rüstem qazaba geldi, yine cenge başladılar. Bu kerre kemānların çıkardılar ve ellerine tırler aldılar, peykānlardan āteşler peydā oldu, zırılırları tır ile tenlerine dikmege başladılar. İsfendiyār’uñ ceng içinde göñli ıaraldı, ziyāde hışmnāk olup ebrūlarını çin eyledi. Rüstem’le oklaşmağda ikdām gösterdi, hışm-ıla Rüstem’e oklar urdı ki her biri Rüstem’den ve bindügi rahşdan bile geçer idi. Rüstem ne kadar ki ok atar idi, hıç İsfendiyār’a kār itmez idi. Āhır Rüstem az qaldı ki İsfendiyār elinde helāk ola ve Rahş dağı çok yaralar yiyüp süst oldu, Rüstem ‘āciz ü bī-çāre olup atından indi, İsfendiyār’uñ öninden yüriyivirdi, bir yüksek yire çıktı, tağ gibi vücūd-ıla dermānde olup İsfendiyār’uñ havfından lerzān oldu. Rahş, hudāvendinden dūr olıcağ şuhayl urarak geldügi yola girü gitdi. İsfendiyār Rüstem’uñ böyle zebūn olup kaçduğına hānde kıldı, çağırıp eyitdi: “Ey Sigzi-i zen! Şunuñ gibi vücūd-ıla niçün kaçarsın? Çün böyle zebūn olacağ idüñ niçün ceng itmege ikdām iderdüñ? Kanı senüñ ol şır geçindüğüñ, şimdi ne ‘aceb dilküye döndüñ. Ol mest pıl gibi kuvvetüñ qanda gitdi? Sen ol degül misin ki dīvler [107b] elüñden cān kırtarmaz idi ve cānverler āteş-i tığüñden büryān olurlar idi. Ol erligüñ kanı? Ol gürz-i girānuñ niçün kār itmez oldu? Meger İsfendiyār’uñ gürzini ve şimşirini bilmez idüñ ve anuñ cengini yād itmez idüñ, evvel zamānda dünyāyı hālī bulup kendüñi pehlevān şanur idüñ ve cihān-pehlevānlık ile nām çıkardüñ.” didi. Rüstem cevāb viremeyüp derūnından āh-ı serd çekdi ve kendü kendüye eyitdi: “Ol vaqt ki ben cihān-pehlevān idüm eger İsfendiyār gibi bir leşker olaydı ceng içinde birisi kılıçdan baş kırtarmaya idi. Bunca rüzgār geçürdüm, pır oldum, kuvvetüm qalmadı. İsfendiyār gibi civāna şimdi nice cevāb vireyin. Dirīgā ki vaqtüm geçmiş ve tāb u tüvānum qalmamış.” didi ve yaprağ gibi ditredi. Ol yirde Rüstem’uñ kanı ol kadar ağıdı ki bī-mecāl oldu, az qaldı helāk ola. Andan yüzini dergāha tutup eyitdi: “Hudāyā, ‘ālemleri var eyleyen sensin ve her dürlü derde dermān iden sensin. Beni bu hāl içinde helāk eyleme, pederümi ve māderümi bir kerre dağı göreyin. Vaqt ola ki bu derde bir çāre bulına.” diyüp Allāh’a çok tazarru ve niyāz eyledi. İsfendiyār gördi ki Rüstem çok eglendi, çağırıp eyitdi: “Ey ‘akılsuz dīv-i bed-nejād, niçe bir ıurursın ve kimden dermān umarsın? Elüñden kemānuñı bırak ve kuşağıñı boynuña tak, itdüğüñ işe peşimān olup amān dile ve bağlanmağā razī ol ki saña dağı ziyān itmeyem ve seni bu zağm-ıla şāha iletem ve günāhuñı ‘afv itdürem. Eger yine ceng itmek isterseñ vaşıyyet eyle, yerüni kime kırsın ve bu

iklîmi kime ısmarlarsın söyle ve dahı Allâh’dan bu itdüğüñ günâhları dile, vaqt ola ki şuçuñ bağışlaya, öldüğüñden soñra saña ‘azâb itmeye.” didi. Rüstem eyitdi: “Ey şehriyâr-ı hünerver! Bugün vaqt geçdi ve aḥşam irişdi. Gice içinde ceng itmegüñ ne vechi var? Sen dön maḳâmuña var, bugün baña amân vir, ben dahı sarâyuma varayın, bir pâre diñleneyin ve kendümi cem° ideyin. Eger cân gövdemde ḳalursa seher vaḳtinde kūs urulduğı gibi ḳatuña ḥâzır olam ve şimden girü senüñ emründen baş çekmeyem ve her ne buyurursañ öyle ḳılam ve dahı oğlumu ve ḳarındaşımı ve atam Zâl’i ne ḳadar aḳrâba vü ta°alluḳâtum var ise cümlesini ḳatuña getürem. Dilerseñ bağlayup şâha iletessin ve her ne ḥâtıruñdan geçerse öyle idessin.” didi. **[108a]** İsfendiyâr eyitdi: “Yâ Rüstem! Sen bir iş bilmez ‘aklı gitmiş kocasin. Bir çok yaşamış ve çok ḥileler öğrenmiş kişisin. İstersin ki kendüñi âl ile ölümden ḳurtarasın. Ben senüñ cümle ḥilelerüñi gördüm ve bildüm. N’ola bu gice cānuña amân virdüm ammâ sarâyuña varıcak bir fitne dahı başarma, benden ḳabûl itdüğüñ sözleri yerine getürme. Şimden soñra bir dürlü dahı söyleme ve ḡayrı bahâne eyleme.” didi. Rüstem eyitdi: “Ey server, öyle olsun. Yaralaruma bir dermân ideyin, yarın sen dirseñ öyle ḳılayın.” diyüp dönüp gitdi. Ammâ ḳaçan kim Rüstem’üñ rahşı dönüp girüye gitdi, gövdesinde sağ yir ḳalmayup ḳan seyl-âb olup aḳar idi. Hirmend şuyını hezâr belâyla geçdi, nâ-gâh Zevâre’nüñ gözi rahşa tuş oldu. Gördi ki Rahş’uñ ḥâli za°ıf olmuş cihân gözine ḳarañu oldu, feryâd idüp ceng yirine geldi. Rüstem’üñ ḥâlin görüp ḡayrân oldu. Tiz Rüstem’i kendü atına bindürdi. Rüstem, Zevâre’yi göricek derd-ile âh itdi, eyitdi: “Yüri var Destân’a benüm ḥâlümü söyle, ḥâlümüz şöyle oldu görsün ki bu işüñ çâresi nedür. Eger ben İsfendiyâr’uñ oḳlarından ölmedin ḳurtılırsam dünyâyâ tâze gelürem ve dahı rahşuma tîmâr eyle, ben yab yab varam.” didi. Zevâre perîşân ḥâl Zâl’e gitdi. İsfendiyâr bir zamân tırdı: “Rüstem’üñ ḥâli neye yitişür göreyin.” didi. Pes Rüstem şuyı geçüp âheste sarâyından yaña yüridi. Ol vücūdında olan yaraları görüp kendüzinden ümîdi kesmiş idi. Hudâ’ya niyâz idüp eydür idi ki: “İlâhî, eger ben bu yaralardan helâk olursam benüm ḳanımı kim alur ve erkânımı kim yirine getürür?” didi. İsfendiyâr, Rüstem’üñ ardından naḳar itdi, eyitdi: “Bu er degül imiş bunuñ gibi vücūd-ıla şöyle zebün oldu.” diyüp yüzini ḡazrete tutdı. Ḥaḳ te°âlâ kendüyi sağ ve selâmet ḳurtardığına şüḳr itdi. Andan dönüp çadırına geldi, gördi ki serâ-perde ḳara toprağ olmuş Nüşâzer ile Mihrnüş için serverler girîbânlarını çâḳ idüp feryâd u fiğânı göge irgürmişler. Beşüten ağlayarak İsfendiyâr’a ḳarşu geldi. İsfendiyâr atından inüp oğullarınun başını ḳatına getürtdi, çok ağlayup zârılık itdi. **[108b]** Andan Beşüten’e eyitdi: “Bunlar için ağladuğumuzdan ne fâyide, Hudâ’nuñ emrine râzî olmak gerek. Eger civân ve eger pîr dünyâyâ gelen gidecekdür. Şimden girü bunları ḡayr ile yâd etmek gerekdür.” diyüp buyurdi ol iki civânı altun tâbûtlara ḳodılar, Goştâsb Şâh’a gönderdi ve selâm idüp eyitdi: “Ey şehriyâr! Ma°lûm-ı şerîfün ola ki senüñ dıraḡt-ı fikrün buncılayın mîve virdi. Sen taḡtuñda oturup Rüstem’i

kendüñe kul eylemek ister idüñ. Nüşāzer ile Mihrnüş’uñ tábütını göricek ola ki tāmāı terk eylesin ve dünyāya harīş olmayasın. Bunlaruñ hālī böyle oldu, kim bilür ki bu cengde İsfendiyār’uñ dağı hālī nice ola.” didi. İsfendiyār çünki anları gönderdi kendüsi derd ü firāk-ıla tahtına geçüp oturdı, Rüstem’uñ sözlerini yād eyledi. Beşüten’e eyitdi: “Civān-merdleruñ niçesinde şīrlar dağı zebūn olur. Bugün Rüstem’i gördüm, şol kuvvet-ile ve şol pīl gibi vücūd-ıla temāşā itdüm, Tañrı’nuñ kudretine āferīn kıldum. Ben anuñ gibi er görmedüm.” didi. Bu taraftan Rüstem hezār miñnet ile sarāyına irişdi. Zāl anı ol hālde görüp āh itdi. Zevāre ve Ferāmerz ağlaşdılar, anası Rūdābe ve hatunları yüzlerin yırtup saçlarını yoldılar. Zevāre ilerü gelüp Rüstem’uñ belinden kuşağını çözdü, silāhını çıkardı, gövdesindeki oklaruñ peykānlarını çekdi, çıkardı ve ne kadar leşkerde ‘āķil kişiler var ise katına cem’ oldılar. Rüstem buyurdi, rahşı getürdiler, aña dağı çāre itmege meşgūl oldılar. Zāl-i pīr saçını ve şakalını yoldı, ol yaralara yüzini sürdi ve eyitdi: “Niçün ben bu zamāna dek zinde kıldum, ‘ömrüm hāşılı oğlumu bu hālde gördüm.” diyüp giryān oldu. Rüstem eyitdi: “Bu mātemüñ ve giryenüñ fāyidesi yokdur. Ben yarın olacak işden korıkarın. Zīrā ol şīr-dile ne kadar alçaklık idüp yalvardum fāyide olmadı, hīç inşāf itmez, elbette didügin itmek ister. Hudā hāķķı-çün ben erlikle kemer kuşanaldan berü İsfendiyār gibi pehlevān görmedüm. Oklarum demür örsde tırmaz iken bugün İsfendiyār’a eşer etmedi. Gürzüümüñ darbından ki kaplanlar taş arasına kaçardı bugün anuñ cebesine ve miğferine kār itmedi. Bir şükrüm ānadur ki tīz aḥşam oldu, ol ejdehānuñ elinden kurtıldum ammā bilmezem ki bu yaralardan [109a] kurtılam mı. Şimdi fikr idüp andan artuķ çāre bulmadum ki yarın başum alup bir yaña gidem nām u nişānum kimse bilmeye. Ol dağı Zāvil’uñ serverlerini biraz kıra, āḥir öldürmekden uşana, yine gide.” didi. Zāl eyitdi: “Ey oğul, ‘aķluñı cem’ eyle, bu ne fikr olsun. Cihānda ne iş ola ki çāresi olmaya? Meger ecel ki ‘āķiller anuñ işinde ‘ācizdür. Ben bu derdüñ çāresini bildüm. Sīmorg’ı da’vet ideyin, ola ki ol bize bir çāre kıla ki memleketümüñ dağı elümüñde kıla harāb olmaya. Yoḥsa İsfendiyār bu iqlīmi harāb idiserdür.” diyüp Zāl-i Destān yirinden tırdı. Üç micmere āteş kıoyup Zāvil hükemāsından üç dāne ‘āķil merdleruñ ellerine virdi, ol aradan gıtdiler.

Da’vet Kerden-i Zāl Sīmorg-rā

[Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ül]

Çu geştend her se be-dān rüy koned

Sipehbed ber-āmed be-kūh-ı bolend

Ez-eyvân se micmer por-âteş be-bord

Be-reftend bâ-û se huşyâr-ı gord³⁵⁹

Neşr: Çünkim Zāl ol üç ʿāqıl kişilerün ellerine birer micmer virüp şehirden taşra çıkdı gelüp bir yüksek tağ üzerine çıkdılar. Zāl-i füsunger ki tağ başına çıkdı, kaftânından bir dâne per çıkarup anı ol micmerdeki âteşün üzerine kodı. Bunun aşlı böyle beyân olunur ki; meger Sîmorg, Zāl’i ol zamân ki kendü âşiyânesinde besleyüp soñra pederine virdi, ol maħalde Zāl’e kanadından üç dâne yün virmiş idi ve her kaçan ki baña müteʿallik bir maşlahatuñ düşer bunlaruñ birisini yandur, ben anuñ koħusından saña gelürüm dimiş idi. Zāl anı şaklar idi, ol idi ki bu maħalde anı âteş üzerine kodı, koħusı ʿäleme yayıldı. Bir zamân hevâ yüzi tutıldı, Sîmorg kara bulut gibi pervâz urup ol maķâma irişdi gördi kim Zāl melül ü maħzûn âteş yanında тұrur. Zāl, Sîmorg’ı görüp karşı vardı, ʿizzet kıldı. Ol micmerlerün içine ʿūd u ʿanberler kodı ve gün-â-gün buħûrlar eyledi. Andan Sîmorg, Zāl’e eyitdi: “Şāhā, ne olmışsın ki böyle ğuşşaya batmışsın?” didi. Zāl eyitdi: “Ey benüm pederüm, bu ğuşşa baña bir düşmenden irişdi ki şimdi Rüstem gibi şîr anuñ elinden ölümlü ħasta yatur. Anuñ ğuşşasından dermānde ħaldum. Eger senden meded olmazsa Rüstem helāk olur. Anuñ zaħmı gibi hîç zaħm görölmemişdür ve raħşı daħı öyledür. İsfendiyār bu iklîme geldi, ne vilāyet ister ve ne genc ü taht ister. Murādı oldur ki benüm kökümi kıra ve adumı ʿâlemden götüre, [109b] Rüstem’i tuta bend ile atası ħatına ilete. Rüstem daħı bende rāzî olmayup anuñ-ıla ceng eyledi. Āħîr Rüstem’i işbu ħāle getürdi.” didi. Sîmorg eyitdi: “Ey pehlevān, üşenme, ħorħma! Baña Rüstem’le ol raħşı getürün.” didi. Zāl tîz ādem gönderdi, Rüstem’le raħşı ol yire getürdiler. Sîmorg Rüstem’i görüp eyitdi: “Ey zinde-pîl, kimün elinde şöyle olduñ? İsfendiyār ile niçün ceng ider idün? Kendünî niçün âteşe şalar idün?” diyüp Rüstem’ün zaħmlarına nazar itdi. Ağzı-y-ıla ol yārelerün kanını şavurdi, sekiz dâne elmās demren çıkardı ve ol yārelerün üzerine kanadını sürdi. Fi’l-ħāl ol zaħmlaruñ zaħmeti sākin oldı, eyitdi: “Bu zaħmları şaruñ, bir gün тұrsun.” ve bir yün virdi, eyitdi: “Bu yünî süde baturuñ, ol yārelerün üstine sürün.” didi. Andan raħşı getürtdi, toynağı-y-ıla Raħş’uñ boynından altı dâne elmās demren çıkardı. Aña daħı kendü yüninden sürdi, raħşuñ cümle yāreleri ħoş olup kişnemege başladı. Rüstem anı görüp şād oldı. Sîmorg, Rüstem’e eyitdi: “Ey pîl-ten, böyle nāmdār iken niçün İsfendiyār’la ceng itmek ister idün? Anuñ vücūdı baķırdur, aña hîç nesne

³⁵⁹ Ferāmerz, Zevāre, Rüstem üçü de çözüm konusunda düşünüp taşınarak anlaştıklarında ünlü kumandan Zal yüksek bir tepenin üzerine çıktı. Tepeye çıkarken beraberinde eyvandan üç ateşlikle ateş de alarak götürdü. Üç ünlü akıllı ve tecrübeli kahraman da onunla çıktılar.

kār itmez. Bir kiři ki kendüden artuğ-ıla sitize eyleye lâbud şöyle zağmlara mübtelâ olur. İmdi sen anuñ-ıla ceng kaşdın eyleme.” didi. Rüstem eyitdi: “Ol beni bağlamak istedi, ben anuñ-ıla ceng itmekden bîzâr idüm lâkin beni bağlamak bir ‘âr gelür ki ölmek anuñ katında âsândur.” Sîmorğ eyitdi: “Eger sen İsfendiyâr öñinde yir öpüp hıdmet eyleseñ ‘âr degüldür zîrâ şehriyârd[ur] ve hem ulu pehlevândur. Ey Rüstem, eger benümle ‘ahd idesin ki İsfendiyâr ile artuğ ceng itmeyesin, seni bu guşşadan kurtaram ve bu derde ben dermân idem.” didi. Rüstem bu sözi işidüp şād oldı, eyitdi: “Eger başuma kılıçlar dağı yağacak olursa ben senüñ sözüñden çıkmam.” didi. Andan Sîmorğ eyitdi: “Ey Rüstem, seni sevdüğümünden saña bir rāz diyeyin. Bilgil ki her kim İsfendiyâr’uñ kanın döke tîzcek helāk olur. Anuñ-ıla ceng itmekden şaķın, hem tır Rağş’uña süvār ol ve bir hançer getür saña bu gice bir ‘aceb nesne göstereyin.” didi. Rüstem tîz yirinden kalkdı, rağşına süvār oldı. Ol aradan Sîmorğ’la gitdiler, bir deñiz kenārına yetdiler. Sîmorğ hevā yüzinde uçar idi, gölgesi ‘ālemi tutmuş idi. [110a] Çünkü deñiz kenārına irişdiler Sîmorğ, Rüstem’üñ katına indi ol arada Rüstem’e bir incecik yol gösterdi: “Sen bu yolca git.” didi. Meger anda bir ılğun ağacı var idi, budakları hevāya irişmiş idi, Rüstem’e gösterdi ve kendüsi gelüp ol ağacüñ üstine kındı, eyitdi: “Yā Rüstem, bu ılğun ağacınüñ bir toğruca budağın kes ki İsfendiyâr’uñ eceli bu ılğun ağacı-y-ıla olacağdur. Bunda artuğ aña çäre yoğdur. Andan ol ağacı âteş-ile kızdurup toğru eyle, dağı aña iki çatal bir demren geçür ve yelek yapışdur, anı bir hūb ok eyle.” didi. Pes Rüstem ol ağaçdan bir budak kesdi, yine deñiz kenārından gitdiler Sîmorğ’la evvelki maķāmlarına geldiler. Sîmorğ Rüstem’e eyitdi: “Olmaya ki İsfendiyâr ile cenge heves idesin. Ne kadar gerekse minnet eyle ve tevāzu° göster ve māl ü gencüñ aña fidā eyle. Vaķt ola ki tatlu söz ile anı nerm idesin. Bunca zamāndur ki şāhlara hıdmet idersin İsfendiyâr gibi şāh ve anuñ gibi pehlevān ‘āleme gelmemişdür, aña hıdmet idicek nice olur. Eger çok yalvarasın ol kabül itmeye ve senüñ sözüñi hesāba almaya. Ol ılğun ağacından okı kirişe koyup iki elüñi rāst gözine nişān eyle ve şaştā küşād vir. Ol ok gözine toķınup anı öldürecekdür.” diyüp Sîmorğ, Zāl’e vedā° idüp yine maķāmına pervāz eyledi. Rüstem tîz od yaķup ol budağı toğrultdı ve aña yelek yapışdırup ve iki çatal demren geçürdi. Ol gice bu şafā ile gözlerin yummadı çünkü şabāh oldı.

Rezm-i Dovvom-ı Rustem bā-İsfendiyār ve Koşte Şoden-i İsfendiyār

[Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ül]

Be-püşid Rüstem silāh-ı neberd

Hemî ez-cihân-âferîn yâd kerd

Ber-âmed ber-leşker-i nâmdâr

Ki kîn cüyed ez-rezm-i İsfendiyâr³⁶⁰

Nesr: Ol dem Rüstem silâhını geyüp nâm-ı Hudâ-yı yâd eyledi ve İsfendiyâr'ın leşkerine geldi, yine ol yüksek yire çıkup çağırdı ki: “Ey çok cengler görmüş pehlevân! Ne uyursun ki Rüstem rahşa eyer urdı, sende kîn almak ister, meydâna gel.” didi. İsfendiyâr, Rüstem'ün âvâzın işidicek Beşüten'e eyitdi: “Birâder, arslan dağı cādûlara yol bulmaz. Ben şöyle fikr iderem ki Rüstem sarâyına varımayup yolda giderken helâk olaydı altındaki rahşuñ hod vücûdında bir sağ yir yoğ idi. Bu ne ‘aceb hâldür? Ben işidür idüm ki Destân cādûdur, sihr ile **[110b]** güneşi kendüye teşhîr itmişdür. Anuñ ne murâdı var ise hâşıl kılur ve dükeli cāzûlardan anuñ cādûlığı ziyâdedür, dilese göge çıkmak elinden gelür dirler idi. Ben bunda geldüğüm haţâ itdüm lâkin bugün aña ol okları urayın ki elümden diri kalmasun.” didi. Velî ol sözlerde Allâh'ı aınmayup kendüye mağrûr oldu. Beşüten, İsfendiyâr'ın gurûr-âmîz sözlerin işidüp giryân oldu, eyitdi: “Ey pehlevân, bugün saña n'oldı ki böyle süst deprenürsin, giceden uyhusuz kalmış gibi teşvîşlenürsin? Cihân içinde ‘aceb bu iki pehlevânın hâli nedür ki dâyim işleri ceng itmek oldu? Bilmezem ki kankısının bahtı künd olmuşdur ki ve cihân kankısından yüz döndürmüşdür ki bu resme tâze tâze kîneler getürür.” didi. Pes, İsfendiyâr yirinden kalkup cebesini geydi ve silâhını üzerine ârâste kıldı, hışm u kîn ile yine ceng yirine geldi. Rüstemi göricek çağırdı eyitdi: “Aduñ cihânda belürsüz olsun ey Sigzî! Kendüni cādûlık ile mi şağaltduñ? Dün hod ölümlü idüñ ammâ seni bugün şöyle eyleyeyin ki Zâl dağı diri görmesün. Dün elümden zebûnlık ile kurtılduñ, varduñ cādûlık itdüñ, şimdi benümle yine meydâna girersin, ceng itmek istersin. Bugün saña oklar urayın ki Zâl anuñ çâresinden ‘aciz kalsun.” didi. Rüstem eyitdi: “Ey cengden uşanmaz şâh, ben ceng itmege gelmedüm, saña yalvarup ‘özü itmege geldüm. Ey şehriyâr, gönlünden hışmı gider, şeytânı güldürme, bed işe sa'y itme. Luţf eyle foğullık eyleme, bir kerre ben kuluñuñ dağı sözün işit, itdüğün işi ‘aql-ıla işle, Hudâ'dan havf eyle, Zerdhüş'tüñ pāk dīnī haqqı-çün ve anuñ cennetden getürdüğü âteş haqqı-çün ve Goştâsb Şâh'ın devletlü başı içün ve senüñ ‘azîz cānuñ içün, ay ve gün ve yir ve gök haqqı-çün kerem eyle, bu hışmı gönlünden gider ve yaramaz nesneye kaşd eyleme, geçenden geç. Gel bir kerre benüm sarâyımı gör dağı ne

³⁶⁰ Derken Rüstem savaş elbiselerini giydi zırhlarını kuşandı; bir yandan da gönlünün derinliklerinden evrenin yaratıcısı ulu gücü anmaya başladı. Sonra da ünlü İran ordusunun yanına gitti. Bütün amacı ve hedefi İsfendiyâr'dan intikam almak ve bu sefer onu yenilgiye uğratmak için savaştı.

buyurursañ cānum üstine. Bunca zamāndan berü cem° itdüğüm hazīnelerüñ kapusını açup nem var ise senüñ katuña getüreyin, ne dilerseñ eyle ve senüñle şāha bile varalum, ne buyurursa şāhuñ emrine muṭī° olalum. Şimden soñra ey şehriyār eger beni bende çekerseñ müsteḥakḳum, zīrā sencileyin şehriyāra gürz çekdüm ve üzerine rahş sürdüm ammā kerem ü luṭf eyle benüm günāhuma ḳalma. **[111a]** İşidüp ṭururın her kim ki İsfendiyār’uñ ḳanını yire dökse ol daḥı çok yaşamaz tīzcek helāk olur.” didi. Bunlar ağlaşurlar iken İsfendiyār eyitdi: “Yā Rüstem, ben senden yavuzlık görmedüm. Taḳdīrde olan bu imiş olacak nesne oldu. Bu nesneyi baña şehriyār itdi ve beni helāk kıldı. Bu işde ne senüñ şuçuñ var ve ne Sīmorğ’uñ ne tīr ü kemānuñ. Zerdhūst dir idi ki ḳıyāmet olacaḳdur ve ḳişi ne ider ise bulacaḳdur. Ol vaḳtde şehriyāruñ dāmānını ṭutam ve baña itdügi zulmi ḥazrete °arza ḳılam. Baña eyitdi ki var Sistān’ı ḥarāb eyle, cehd itdi ki ben bunun gibi belāya uğrayam ve leşker ü taḥt kendüye ḳala. Şimdi ey Rüstem, benüm sözümi işit. Behmen ki benüm oğlumdur ve benden soñra yādigārumdur, anı saña ışmarladum. Benden ötüri anı maḥabbet ile ḳabūl eyle, Zāvīlistān’da ḥōş ṭut, yaramazlaruñ sözine uyma. Gerçi ben saña yaramazlık itdüm, sen eyülik eyle ve yavuzlığı ḳasd eyleme. Aña ceng °ilminde hūnerler ta°līm eyle, şayd ü şikār aḥvālinden ve bezm ü °işret erkānından göster.” didi ve Behmen’e çok naşīḥat eyledi. Rüstem ayağ üzre ṭurup eyitdi: “Şāhā, sözüñ başumuñ üstine, ne buyurduñ ise yirine getürem. Anı taḥt üzerine geçürüp başına ḳıymetī tāc geyürem.” didi. İsfendiyār, Rüstem’üñ sözine āferīn ḳıldı, eyitdi: “Ey pehlevān-ı kūhne! Ḳişiye itdügi eyülikler ḳalır ve anuñ sebebi ile ḥayr-ıla yād olunur. Nidelüm ki bizüm cihānda naşībümüz derd ü guşsa imiş.” diyüp Beşūten’e eyitdi: “Birāder, işte ben gitdüm. Sen leşkeri alup yine Īrān’a var ve atama söyle ki işte murāduñ ḥāşıl oldu, cihān ser-tā-ser senüñ elüñde ḳaldı. Ben senden bunu ummaz idüm ve benüm itdüğüme mükāfāt bu mı idi? °Ālemi şimşīrüm-ile saña müsahḥar ḳıldum ve yiryüzinde bir düşmen ḳomadum. Baña şāhlık virecek yirde ulular ortasında bend urduñ, bahāne-y-ile ölecek yire gönderdüñ. Sen taḥtuñda şādmān ve ben miḥnetde giriftār, senüñ başuñda tāc ve benüm maḳāmum tābūt u kefen oldu. Ey şehriyār, ol tāc u taḥt ü leşkere maḡrūr olma! Benüm cānum yol gözedür ki seni ḥazrete iletüp senden çok şikāyetler ḳılam ve senüñ elüñden Ḥaḳ te°ālā ḳatında ağlayup zārılık idem ve andan soñra yā Beşūten diyesin ki ol ṭaḡlarda oḳı eglenmeyen **[111b]** oḡluñuñ ḥālī şöyle oldu. Benüm firāḳum-ıla cānuña çok zaḥmet vermeyesin, ardumca yitişmek üzere olasın ve daḥı ḳarındaşlaruma diyesin ki; pederüm baña şöyle eyitdi, kendüler sağ olup dünyāda cāvidān olalar. Ey Beşūten, benüm yüzümi ḥalka açma, sen kefen içinde cismümi kimseye göstermeyesin, baña Goştāsb zulm itdi.” diyüp bir kerre āḥ itdi, hemān-dem cān-ı şīrīnini Ḥaḳḳ’a teslīm ḳıldı. Rüstem yaḳasını yırtup çok ağladı, andan eyitdi: “Ey cihānda nazīri yok pehlevān, şimdi senüñ yerün cennettedir. Saña iden daḥı bula.” didi. Andan soñra bir altundan tābūt itdürdi, içine Çīnī dībālar döşeyüp İsfendiyār’ı yaturdı, altunlu

bezlerden aña kefen eyledi ve başına pîrûze tâc geyürdi. Şağını ve şakalını misk ü ‘anber ve gül-
âb ile terbiye itdiler. Andan üzerini berkitdiler dağı zifti misk ü ‘anber ile karışdırup ol tâbütuñ
üstine şıvadılar. Üzerine bir kıymetlü bez örttiler, andan Rüstem buyurdi kırk katır getürdiler,
öñinde iki katıra anuñ tâbütnü berkidüp ardınca ve öñince leşker saç u şakallarını yolup ĩrân
yolını tutdılar ve kara atuñ kuyruğını kesüp eyerini ters urdılar. ĩsfendiyâr’uñ gürzini ve cemî
silâhını üzerine aşdılar. Beşüten leşkerüñ öñince bu muşîbet ile bu zârîlık ile ĩrân’a gitdiler. Bu
tarafdan Rüstem Behmen’i alup sarâyına getürdi, anı cânından ‘azîz tutdı. Zevâre, Rüstem’uñ
katına gelüp eyitdi: “Ey pehlevân, ĩsfendiyâr’uñ sözünü tutmak haţâdur. Hîç ol hikâyeti
işitmedüñ mi ki arslan enigin bir kişî ne kadar sa‘y idüp beslese tamâm yitişüp göñli şikâr
dileyicek evvel kendüyi besleyeni yırtar. İmdi Behmen’uñ atası bu diyârda ölmüşdür, bu acı
anuñ içinden çıkmaz. Âhir şâhlığa yitişicek bu memleketi bu harâb idecekdür. Bunı besleyüp
terbiyet itmekde hayr yokdur.” didi. Rüstem kaçıyup eyitdi: “Kimse haqqına yavuz şanan
berhurdâr olmaz. Ben anı görürin ki başında devleti var, ‘ağıllu ve ferâsetlü yigitdür ve aşil-
zâdedür. Andan yaramazlık gelmez, gelürse dağı rûzgâr anı yirine getürsin kimse haqqına
yaramaz şanma.” didi. Bu tarafdan leşker çünkü ĩrân’a yakın irdiler, Goştâsb ol haberi bilüp
kendüyi tahtdan aşağı atdı, yaqasını yırtup tâcını yire urdı. Dükeli ĩrân serverleri işidüp [112a]
külâhların yire urdılar, feryâd idüp şâha eyitdiler: Ey şüm-baht, ĩsfendiyâr gibi pehlevânı
tahtdan ötüri Zâvil’e gönderüp helâk itdüñ yine sen cihânda başuña tâc mı geyersin, ol şâhlar
tâcı senden dâd alsun ve ahter-i devletüñ nuhûsete irsün diyüp cümle katından tağıldılar.
İsfendiyâr’uñ anası ve kız karındaşları işidüp baş açık yalın ayak tâbüta karşı vardılar,
yaqalarını yırtup başlarına toprak koydılar. Beşüten ağlayup tâbüt ile kara atuñ öñince gider idi,
‘avratlar gelüp dört yanından yapışdılar, gözlerinden kanlu yaş akıdup eyitdiler: “Tâbütı aç,
İsfendiyâr’uñ yüzünü görelüm.” Beşüten ‘avratlarıñ gözi yaşına rahm idüp demürcilere eyitdi:
“Bu ne kıyâmetdür! Tîz tâbütuñ kapağını açuñ.” didi. Pes tâbütı açdılar, anası ve kız
karındaşları İsfendiyâr’uñ yüzünü gördiler, yüzlerini yırtup cümlesi bî-hüş oldılar. Bir zamândan
‘ağılları başlarına gelüp kara atuñ katına vardılar. Kettâyün atuñ başına topraklar saçdı, eyitdi:
“Ey şüm kademlü, senüñ üstünde iki şâh-ı civân ve iki ejdehâ gibi pehlevân helâk oldı. Biri
İsfendiyâr ve biri Zerîr’dür. Şimden soñra meydâna kimi iletürsin?” diyüp yelesine şarıldılar,
hurüş u nâle göklere çıkdı. Beşüten şâhuñ katına gelüp yir öpdî, çağırup şâha eyitdi: “Ey bed-
nişân! Şimden girü senüñ işüñ tamâm oldı ve belüñ bükildi. Senüñ ‘akluñ yoğ-ımuş ki kendü
cânüña kaşd kılduñ, elüñ-ile tâcuñı ve tahtuñı yile virdüñ, taht için şunuñ gibi oğluñuñ kanına
girdüñ. Bu tâc u taht ebedî kala mı şanduñ ve bu dünyâda işüñ h̃ârlık oldı, âhiretde hod hâlüñ
olacağı ma‘lûmdur.” didi. Andan yüzünü Câmâsb’a tutup eyitdi: “Ey şüm sözlü yavuz ‘amellü
ki dünyâda yalan sözden artuk nesne bilmezsin, mekr ü âl ile şâhlar arasına fitne bırığursın,

‘ālemi biribirine urursın, bu cihānda bir ekin alduñ ki ‘ālem dirilüp anı biçemez, İsfendiyār gibi şāh senüñ sözüñle helāk oldu. Ey cennet yüzün görmeyecek, bu kārī şāha sen öğretdüñ.” didi. Andan İsfendiyār’uñ vaşıyyetini şāha söyledi. Şāh itdügi işe peşīmān oldu. Bu arada söz çok lākīn takrīre yaramaz. Andan soñra **[112b]** bir türbe yaptılar ki üzerine on kemend irişmez idi, toprağını misk ü ‘anber ile āmīhte kılup içini dībālar ile döşediler. Andan bir altun taht qodılar ol tahta yüz biñ gevher oturdılar. İsfendiyār’ı ol tahtuñ üzerinde qodılar, qapusını muhkem yaptılar. Andan bir yıl anuñ mātemin tıtdılar. Bu tarafda Behmen Şāh, Zāvīlistān’da Rüstem qatında tıtur idi, Rüstem aña ceng aḥvālinden ve bezm ādāblarından ve şikār tarīqlerinden çok nesne öğretdi. Kendü oğlından yeg tıtar idi. Birqāç günden soñra Rüstem derd-ile bir nāme yazdı. İsfendiyār’uñ ḥālını içinde beyān idüp şāha gönderdi. Çünkü nāme şāh qatına irişdi okıdılar, serverler ḥālī bildiler. Beşūten gelüp tanuqlıq virdi ki Rüstem’üñ sözleri ḥaḳdur. Pes şāhuñ Rüstem’e ḥātırı ḥōş oldu, ol sâ‘at buyurdu cevāb-nāme yazdılar, nāme eyitdi: “*Ey Rüstem! Her ne ekerseñ biçecegüñ oldur ve daḥı bilesin çerḥüñ işine qorḳmaḡuñ fāidesi yoḡdur, olacaḡ elbette olur. ‘Aḡılla anı def’ itmege imkān yoḡdur. Senüñ didüklerüñi Beşūten bildürdi ve saña ḥātırum ḥōş oldu. Senüñ keremlerüñ çokdur ve nāmuñ ‘ālemde eyülik ile meşḥūrdur.*” didi. Bu resme Rüstem’üñ nāmesine cevāb yazup gönderdiler. Niçe zamān geçdi Behmen ‘aql-ıla ve pehlevānlıq ile Rüstem’üñ qatına rif‘at buldı. Cāmāsb ustırlāba nazar idüp bilmiş idi ki şāhuñ tahtı Behmen’e degse gerekdür ve Īrān’a ol pādīşāh olsa gerekdür. Bir gün Goştāsb’a eyitdi: “Şāhā, Behmen’i göresüñ ki edeb-ile ve ‘aql-ıla ne ḥōş kemāl bulmuşdur ve bu nice zamāndur ki yād iḳlīmeddür hīç bir kerre nāme ile ḥātırını şormaduñ. Cihānda ḥod andan artuḡ yādigāruñ yoḡdur. Anı İsfendiyār yirine bilüp aña bir nāme göndermeñ gerek.” didi. Bu söz Goştāsb’a ḡāyet ḥōş geldi, Cāmāsb’a eyitdi: “İmdi bir nāme Behmen’e ve bir nāme daḥı Rüstem’e yaz. Şöyle yaz ki; ey cihān-pehlevān, şükr Ḥudā’ya ki ḥātırumuz saña ḥōşdur ve ḥōşnūddur ve ḡöñlümüz senden şāddur ve oḡlum Behmen ki cāndan ‘azīzdür ve Cāmāsb’dan ‘aḡıldür senüñ terbiyetüñ-ile büyümişdür, qatı müştāḡuz zinhār eglendürmeyüp anı baña gönderesin.” Pes Cāmāsb vezīr eline qālem aldı, şāh buyurduḡı gibi nāmeyi yazdı ve şāhuñ qatına getürüp okıdı. Şāh ḡāyet begendi, andan buyurdu ol nāmeyi Zāvīl’e gönderdiler. Bir gün Rüstem tahtında **[113a]** oturur idi, nā-gāḡ şāhuñ nāmesi yitişdi. Rüstem qatı şād oldu. Buyurdu ol nāmeyi okudılar, mefhūmı ma‘lūm oldu. Andan Rüstem buyurdu, ḥazīneden ḥāş cebeler ve Hindī kılıçlar ve tır ü kemān ve nīze vü gürz getürdiler. Andan kāfūrdan ve misk ü ‘anberden ve la‘l ü yāḡūt ve her dürlü gevherden ve sīm ü zerden ve ḥāş esb ü esterden ve ḥūb ḡulām u cāriyelerden Behmen’e bī-ḡad nesne virdi ve iki menzil Behmen’i gönderdi. Bir gün Goştāsb Şāh tahtında oturur idi, Behmen yitişdi, ulular çıḡup istīḡbāl itdiler ve ‘izzetle şāhuñ ḥuzūrına yetürdiler. Şāh, Behmen’i ḡörüp çok aḡladı eyitdi ki: “Ey Behmen, sen hemān İsfendiyār’sın ve cemī‘ nesnede

aña beñzersin.” didi. “Aqlını ve hünerini görüp şāh aña Erdeşir didi ve ol günden Behmen lakabı Erdeşir kaldı. Zīrā Behmen kāmīl ü ‘āqıl pehlevān idi, ayağ üzre tırdığı vakit barmaqlarının ucu ve elinün ayası dizinden aşağı irişür idi, şöhetde ve cengde hemān İsfendiyār idi. Şāh, Behmen’ün yüzine bakıp toymaz idi, eydür idi ki: “İsfendiyār’um kalmadı ise Hudā Behmen’ümi bağışlasun.” dir idi. Bir gün Goştāsb Şāh hasta oldu, buyurdi Cāmāsb katına geldi, eyitdi: “Ey Cāmāsb, İsfendiyār’uñ işinden bir gün dirliğüm eyü olmadı, āhir anuñ derdi ile dünyādan gitmelü oldum. Bundan öldüğümden soñra Behmen, şāh olsun ve Beşüten aña vezir olsun, her maşlahatını görsün ve siz dañı Behmen’ün sözinden çıkmañ, her ne dirse anda oluñ.” didi. Pes cümle hazīnelerün kilidini Behmen’e virdi, eyitdi: “Benüm işüm tamām oldu, yüz yigirmi yıldur ki tahtda oturup şahlık iderem baña berāber kimse görmedüm ve cihānda dāddan gayrı hīç iş itmedüm. Sen dañı düriş ‘adl itmegi elden koma. Dilerseñ ki dünyāda ve āhiretde şād olasın ‘ākılleri hōş tut, dāyim şöhetün anlar ile olsun. Cihānı yavuzlara teng ve tar eyle ve dünyāda rāstı elden koma. İşte tāt u tahtı saña ısmarladum.” didi ve cān teslim kılip dār-ı fenādan dār-ı bekāya sefer kıldı. Behmen geçüp dedesi tahtına oturdi, pādīşāhlık külāhın başına kodı, bākī kıssası yine beyān olına. Şimden girü bizüm hikāyetümüz Rüstem-i Destān’uñ ve Zevāre’nün diyār-ı Kābil’de çāha düşmesine geldi. Ol dāsītāna āğāz olunur.

[113b] Ağaz-ı Dāstān-ı Rustem bin Zāl bā-Şegād-ı Hilekār

Firdevsī-i üstād eydür, Merv diyārında bir kimse var idi, adına Āzād-ı Serv dirler idi, söz ehli ve ‘āqıl kişi idi. Geçmiş şahların ve pehlevānların hikāyeti katında çoğ idi. Sām-ı Nerīmān aşıından idi. Rüstem’ün cenglerini hūb bilür idi. Rüstem’le Şegād dāsītānın andan işitdüm. Ol hünermend serv-i āzād şöyle hikāyet ider ki; Zāl bir cāriyesi var idi, ol cāriyeden bir oğlı toğdı, kadd ü kāmette Sām-ı süvāra beñzer idi. Zāl ol oğlanuñ toğduğına katı şād oldu, buyurdi müneccimler ve ‘āqıl kişiler katına cem’ oldu, ol oğlanuñ tālī’ini tutdılar. ‘Acebe kaldılar, birbirine bakışdılar, Zāl’e eyitdiler: “Ey şir-i jiyān, bu oğlanuñ tālī’ini tutduk, katı nañs gördük. Bu bir kimsedür ki bundan hīç hayr gelmeyecekdür. Bu yigit olıcağ, bunuñ ucından Zāl’ün aşıına zevāl irişür, ‘āleme fitne düşüp Sistān yıkılır, Īrān leşkeri bunda gelüp çok kişi helāk olacağdur.” didiler. Zāl bu haberden katı perīşān olup fikre vardı. Andan eyitdi: “Her iş Allāh elindedür, anuñ taqdīrinden taşra nesne yokdur. Tañrı’dan ne gelürse rāzīyuz.” didi ve ol oğlanuñ adını Şegād kodı. Bunuñ üzerine çok zamān geçdi, büyüyüp tamām yigit oldu. Bir gün Zāl, Şegād’ı Kābil şahına bir maşlahata gönderdi. Şāh-ı Kābil, Şegād’ı gördi ki bir bālā-kad şahlığa lāyık civāndur, hem Zāl oğlı ve hem Sām-ı Nerīmān aşııdır, hātırına hōş gelüp bī-kıyās māl-ıla kızını aña virdi ve anı gāyetde hōş tutdı. Meger Şāh-ı Kābil, Rüstem’e her yıl bir sığır derisi tolu akçe virür idi, kızını Şegād’a viricek umar idi ki Rüstem artuk andan harāc almaya.

Çünkü harâc vakti geldi, yine Rüstem cânibinden âdemler gelüp harâc aldılar, Kâbilistân'ı birbirine urdılar. Rüstem'ün böyle itdüğü Şegâd'a hoş gelmedi ve katı incindi. Sürüp Şâh-ı Kâbil'ün katına vardı, eyitdi: "Bu cihânun işinden uşandım. Bir kardeşe ki dâyim ben aña hizmet idem ol benden hiç utanmaya, anuñ gibi karındaşla yâd kişi arasında ne fark vardır. Ulu karındaş olduğı-çün ne var bir hîle ile anı duzağa düşürüp 'âlemde bir ad işlemek gerek." dedi. Bu nesneyi nihânice söylediler ve 'âkıllerün sözün tutmadılar. Dimişlerdür ki; her ki bir kimsenün hakkında yaramaz iş itse **[114a]** âhîr kendü başına dahı yavuzlık gele. Pes bir gice Şegâd'la Şâh-ı Kâbil bir halvet yirde oturup Rüstem'i helâk itmege tarîk fîkr itdiler, Şegâd eyitdi: "Bu işün çâresi oldur ki bir 'âlî düğün eyleyesin ve Kâbilistân'ın serverlerini bir araya getürüp şöhet kılasın. Tamâm mest olıcağ baña düşünâm idesin ve katı söyleyesin. Ben 'ârlanup Zâvilistân'a gidem, kardeşuma varup senden şikâyet idem. Ol benden ötürü hışm idüp bu iklîme gelecekdür. Sen bir laţîf şikârgâhda kendü hâş âdemlerün ile yüze yakın çâhlar kazdurasın, şöyle ki Rüstem, rahş-ıla şığacak kadar ola. Andan sonra ol çâhların dibine nîzeler ve kılıçlar ve harbeler dikesin ki her birinün ucu nîşter gibi ola ve uzun ola. Andan ol çâhların ağzını hâr u hâşâk-ıla berkidüp örtesin ve hiç kimse bu sırrı bilmeye. Öte cânibden Rüstem gelicek yine ben bile gelürem, sen anuñ geldüğün işitdükde istikbâl idesin ve ayağına düşüp suçunu dileyessin. Ol ne deñlü saña gâzab şüretin gösterür-ise sen tevâzu'ı elden kımayasın ve ol maħalde yine ben dilekci olam, Rüstem dahı senün günâhuñdan geçer. Andan sonra anı sarâyuna iletüp bir iki gün ziyâfet idesin. Ba'dehü şikârgâhuma çıkarasın. Ol arada çâhların birisine düşüp helâk ola." dedi. Şâh-ı Kâbil bu tedârüki begendi ve bir düğün bünyâd idüp dükeli Kâbil uluların cem' itdi. Simâtlar döşenüp ni'metler çekildi, yenüp götürildi. Andan sonra meclis ârâste itdiler, sâkîler meydânı tutup yir yirden ehl-i meclise altun ve gümüş kadehler ile bâde şundılar. Birazdan ki şöhet germ oldı, tamâm mest oldılar. Şegâd bir nesneye bahâne kılop kaçadı ve eyitdi: "Ey Şâh-ı Kâbil! Bu meclisde benden pehlevân ve benden ulu kim vardır ki Rüstem gibi karındaşım var ve Zâl oğlıyam, benüm aşlumdan ulu aşıl kimün vardır ve her nesnede ben saña gâlibüm, neden ki senün katuñda ben bir kul meşâbesinde olam." dedi. Bu söze Şâh-ı Kâbil kaçadı, eyitdi: "Hâşâ ki sen Zâl'ün oğlı olasın ve Rüstem senün birâderün ola. Sen ol tohmeden degülsin ve Zâl katında senün hiç i'tibârün yokdur. Bir kul mertebede senden yegdür. Hele benüm katuma geldün seni hoş tutdum, miqdârünü bil, haddünden ziyâde söyleme, **[114b]** âdâb gözet." dedi. Şegâd'a ya'nî bu söz güç geldi hışm-ıla ol meclisden kalkup taşra geldi. Hemân dem yanına birkaç refîk alup derd ü melâlet ile yola düşdi. Bir gün Zâvilistân'a geldi atası Zâl'ün katına vardı. Zâl, Şegâd'ı görüp şâd oldı, anuñ hâlinden ve gurbetinden şordı. Andan Rüstem'ün katına gönderdi. Rüstem karındaşını görüp şafâlar kıldı ve anuñ yâl ü bâlını ve kıdd ü kâmetini görüp 'acebe kıldı, eyitdi: "Sâm aşlından kim kıpar ise hemân şîr-i nere beñzer."

didi. Andan eyitdi: “Ey nev-civān, Kābil’de hālün ne idi, anda ne işlerdün? Bunca zamāndur gelmedün ve beni ol yirde nice yād iderler?” didi. Şegād-ı hīlekār eyitdi: “Ey pehlevān, hīç Kābil şāhını aña. Beni evvel göricek çok izzetler itdi ammā şimdiki hālde dimāğında fesād vardur. Hīç kimseyi gözine göstermez. Beni meclis içinde ulular arasında h̃ār kıldı ve çok düşnām eyledi ve didi ki Rüstem kimdür ki ben aña her yıl h̃arāc virem. Erlikde ve aşılta ben ol kadar yok mıyum ve baña eyitdi sen Zāl’ün oğlu degülsin. Oğlu olduğun taķdīrce Zāl’e ne i’tibār diyüp beni ulular arasında rüsvāy itdi. Ol hacālet ile derunum pür-derd oldu, işte senün katuña geldüm.” didi. Rüstem qarındaşıdan bu haberi işidicek ziyāde hışmnāk oldu, eyitdi ki: “Birāder, sen melül olma. Ben anuñ ne tahtını koyayın ve ne iklīmini koyayın. Bu söz ucundan anuñ başını keseyin. Seni ol iklīme şāh ideyin.” didi. Andan Şegād’ı bir ʿālī sarāya kondurup niçe ziyāfet eyledi. Bir niçe günden şoñra Kābilistān yarağını gördi ve leşkerden niçe biñ cengī merdler güzīde kılup Kābilistān’a ʿazm kıldı. Leşker tamām tertīb olıcaķ Şegād eyitdi: “Ey pehlevān! Kābil şāhına bunca leşker neyler ve anuñ-ıla ceng itmenün ne maʿnāsı var? Eger senün aduñı şu üzerine yazsam Kābil halkı korķarlar ve havfından her birisi h̃āb-ı rāhat görmezler. Sen yürüyecek anda kim tūrur ve senün qarşuña kim gelür bilürem ki ol yine itdügine peşmān olup ortaya ulular bırağup gelüp ayağuña düşe gerekdür.” didi. Rüstem Şegād’uñ sözünü begendi, eyitdi: “Belī, söz budur. Kābil’e ne leşker gerek diyüp qarındaşı Zevāre’yi ve süvār ü piyādeden yüz nefer kimse alup Kābilistān’a ʿazm itdiler. [115a] Bu tarafdān şāh-ı Kābil şikārgāhda çāhları kazup içine hānçerler ve nīzeler ve h̃arbeler ve kılıçlar dökürüp ağzını berkidüp hāzır eyledi. Rüstem Kābil ser-haddine yakın varıcaķ Şegād, şāh-ı Kābil’e bir süvār gönderdi, eyitdi: “İşte Rüstem’i getürdüm. Yanında sipāh yokdur. Sen dağı qarşu gelüp ʿözü-h̃ āhlık idüp amān dileyessin.” didi. Pes şāh-ı Kābil Rüstem’e qarşu çıķdı, ırakdan Rüstem’i görünce atından indi, başını açdı ve yalın ayağ oldu, kuşağın boynına taķup Rüstem’ün öninde yüzünü toprağa sürdi, gözinden kanlu yaşlar döküp Şegād’a söyledüğü sözlerden ʿözü diledi, eyitdi ki: “Ey pehlevān, mest idüm, ʿaqlum başumda yoğ-iken söylemişem. Senün keremüne lāyık oldur ki bu günāhı bağışlayasın. Benüm yolumı ve erkānumı yine tāze kılasın.” diyüp yalın ayak pehlevānuñ önince gitdi. Rüstem anı esirgeyüp günāhını bağışladı, evvelki mertebesinden dağı ziyāde i’tibār idüp buyurdi, başına tācın geydi ve ayağına keş-i zerrīnin geydi, atına bindi. Andan Kābil şehrinün kurbında laţif merğzār var idi, āb-ı revānlar ve çemenler ve ağaçlar bī-kıyās idi. Ol arada Rüstem kondı, şāh-ı Kābil bir nice gün Rüstem’e h̃idmetler ve ziyāfetler eyledi, andan şoñra eyitdi: “Ey pehlevān! Eger h̃atıruñuz şikār itmek dilerse benüm bir şikārgāhum vardur ki āhūlar ve gūrlar süri ile yürürler, yügrük ata mālīk olanlar ol vādīde çok şikār ele getürür.” didi. Rüstem bu sözi işidicek derünü cūşa geldi, çerhūñ işinden gāfīl oldu. Çün kazā irişmiş idi, Rüstem’ün başireti bağlandı, anlaruñ h̃ilelerin bilmedi

ve gönline hergiz şübhe gelmedi. Buyurdi raḥṣa zīn urdılar ve ol şahrāyı şāhinler ve tāziler ile taldurdılar. Rüstem yayını kırıp terkeşine şaldı, yanınca Şegād ve Zevāre ve niçe kişiler gitdiler, ol çāhlar olan yire geldiler. Raḥṣ çāhlara yakın varıcaḥ ḥiss itdi, ilerü yürimedi. Rüstem ḡazabnāk olup mahmuz urdı, raḥṣ kendüyi top gibi dürdi ve bükdi, çāhuñ berü tarafından atladı, öte yanında iki çāhuñ aralığında tırdı, aşlā adım atmadı. Rüstem raḥṣuñ öyle itdügine kaçkıyup bir tāziyāne urdı, raḥṣ Rüstem ḥavfından yine şıçradı, **[115b]** iki ön ayağı bir çāhuñ kenārına irişdi, kışları irişmeyüp çāhuñ içine yıkıldı. Ol tız ḥarbeler ve nızeler ve kılıçlar ki çāh içinde dikilmiş idi Rüstem, raḥṣ-ıla anlara şançıldı, hıç gövdelerinde bütün yir kalmadı. Rüstem’ün yüzi ve gözi kan oldu, cān acısı ile kendüyi cem° itdi, ḡayret idüp başını çāhuñ ağzından taşra çıkardı. Ne olduğunu bildi, nazar itdi karşusunda Şegād’ı gördi, bu fitne andan olduğına şübhesi kalmadı, eyitdi: “Ey şüm u bed-baḥt, ne °aceb ḥāl itdün ki senün ucuñdan bu ma°mūr memleket ḥarāb oldu?” didi. Şegād eyitdi: “Yā Rüstem, bu ḥāl ol ḥalka itdügün işlerdür ki rüzgār başuñ getürdi. Niçe dek kanlar döküp vilāyetleri ve iklīmleri yağmā idesin?” didi. Bunlar bu sözde iken şāh-ı Kābil irişdi, gördi ki Rüstem’ün kaydı görilmiş eyitdi: “Ey pehlevān, bu şikārgāhda saña n’oldı ki bu ḥāle uğraduñ? Varayın senün için cerrāḥlar getüreyin. Senün derdününden gözümden kanlu yaş akıdayın. Vakt ola ki bu zaḥmlaruñ yine sağ ola.” didi. Rüstem eyitdi: “Ey pelīd-i bed-nijād, baña bu işi itdün yine çāre mi istersin? Baña dermān işi oldu.” didi. Yine Şegād, Rüstem’e eyitdi: “Ey birāder, nolduñ ki böyle derdnāk olduñ? Bunda ne var, tır yukarı şikār eyle.” didi. Rüstem eyitdi: “Herze söyleme, sen daḥı itdügün bulursun, dünyāya gelen āḥir gitse gerekdür. Benüm nūr-ı dīdem Ferāmerz, senden kanımı ala.” didi. Andan eyitdi: “Hele çün bu ḥāle yitişdüm benüm kemānumı terkeşden çıkar, iki tır ile yanuma қо, gözüm bakar iken bārī gelüp vücūdumu şīrler ve vaḥşī cānverler yimesün. Öldüğümden soñra ne olursa ola.” didi. Şegād ilerü gelüp tır-keşden Rüstem’ün yayını çıkardı, bir ok gezleyüp bir kerre çekdi andan getirüp yāyı Rüstem’ün önünde koda, eyitdi: “Yā Rüstem, şu ḥāle geldün daḥı tır ü kemānı kıomazsın. Şimden girü meger kabır içinde şoricılar ile ceng idesin.” didi. Rüstem ḥışm-ıla yāyı eline aldı Şegād andan kıorkup kaçdı. Meger önünde bir çınar ağacı var idi, ol ağacuñ üzerine çok zamān geçmek ile içi çürümiş boş olmuş idi. Ammā budakları ve yaprakları yirinde idi. Şegād kaçup ol çınar ağacınıñ içine girdi. Bir kişinün eceli irişicek aña hıç nesneden çāre olmaz ve tır-i kazaaya tokuz felek siper olsa tayanmaz. **[116a]** Rüstem gördi ki Şegād ağaç ardına geçdi, içerüsünde midür taşrasında mıdur bilmedi. Tevekkeli ol ağaca bir ok urdı, ok ağaçdan geçüp Şegād’uñ bir yanından kıkdı. Şegād bir āḥ-ı serd çekdi, **[Minyatür]** Rüstem anuñ āḥın işidüp helāk olduğın bildi ve şād olup eyitdi: “Ḥudāyā, saña yüz biñ şükr ü minnet olsun ki cān tutaḡuma gelmiş iken düşmenden intikāmımı al[d]um.” diyüp cān-ı şīrīnini Ḥakḥ’a teslim kıldı. **[116b]** Çünkim Rüstem kışşası böyle oldu, bir cānibden Zevāre daḥı ol çāhlaruñ birine düşüp

helāk oldu. Rüstem ile gelen kimesneler ol hāli görüp feryād ü fiğān itdiler, Rüstem'ün üzerine gelüp ağlaştılar. Şāh-ı Kābil anları kılıçdan geçürdi. Hemān bir kişi kaçup kurtıldı, Zābilistān'a gelüp Zāl'e bu aḥvāli bi'l-küllīye naḳl eyledi. Zāl başına toprak koyup zārılık idüp eyitdi: "Ey ʿömrüm ḥāşılı bahādur Rüstem-i şīr-dil, Şegād dilkülik ile saña ḥile kıldı. Ol şūmuñ sözi-y-ile helāk olduñ, şimden şoñra baña dirlik gerekmez." diyüp saç u şaḳalın yoldı. Pes ol sâʿat Ferāmerz'i leşker ile Kābil'e gönderdi ki Rüstem'ün kīnin ala ve hem meyyitini çāhdan çıkarup Zāvil'e götüre. Çünki Ferāmerz leşker çeküp Kābil'e geldi, gördi ki Kābil şehrinde hīç nāmdārlardan kimse ḳalmamış, ḳaçmışlar ve şehir ḥalkı Rüstem için yas tutup cigerlerin büryān ḳılmışlar. Ferāmerz ol şikārgāha geldi, gördi ki Rüstem'ün ol pīl gibi teni nīzeler şançılmış ve ol kızıl yañaḳları kehribāya dönmiş, çāh içinde ḥāk-i siyāha ḡarḳ olmuş yatur Ferāmerz āh idüp yaḳasını çāk eyledi, leşker üzerine cemʿ idüp bir zamān ḡriv idüp ağlaştılar. Andan Rüstem'i çıkarup dībālār üzerine yaturdılar. Bir altun taḥt bile getürmüşler idi, ol taḥtuñ üstine ḳodılar. Ferāmerz ilerü gelüp ḳuşaḡını çözdü, ol şāhāne ṭonları arḳasından ḳıḳardı. Evvel ılıcaḳ şū ile gövesin yudılar üzerine miskle ʿanber buḥūr itdiler. Andan ol zaḥmları dikdiler, saçını ve şaḳalını gül-ābla ve kāfūr ile yudılar, ḥarīrlere şarup bir tābūt içine ḳodılar. Altun mīḥler ile tābūtı berkitdiler, aralıklarını zift-ile ve misk ü ʿanber ile şıvadılar. Andan gelüp Zevāre'yi daḡı ḳıḳardılar ve yudılar, tenine misk ü ʿanber saçup dībālāra şarup anı daḡı bir tābūta ḳoydılar. Andan raḥşı ḳıḳarup yārelerini dikdiler, misk ü ʿanber-ile ve gül-āb-ıla yudılar, anı daḡı ḥarīrlere şarup bir tābūta ḳodılar. Ol tābūtı bir fīl üzerine berkitdiler ammā Rüstem'le Zevāre'nüñ tābūtlarını ellerinden yire ḳomadılar tā Zāvilistān'a gelince. Āḥir Zāvil'e geldiler, Rüstem'ün tābūtına er ve ʿavrat ol ḳadar ḳarşu ḳıḳdılar ki yiryüzi ādemden [117a] görünmez idi. Bir yas itdiler ki feryād ü āḥlarından güneşüñ yüzi ṭutıldı. Andan bir bāḡ içinde bir daḡme yapıdılar ki ḳubbesi şehābdan yukaru ḳıḳmış idi. Ol türbenüñ içinde biribirine ḳarşu iki altun taḥt ḳodılar. Rüstem ile Zevāre'yi ol taḥtlar üstine yaturdılar. Türbenüñ ḳapusını yapıdılar. Dünyānuñ ḥāli budur ki kimse bu ʿālemde bākī ḳalmaz, saʿādetlü ol kişidür ki zinde oldukça eyüligi elden ḳomaya tā ki iki cihānda rızā-yı ilāhī ile devlet-i nā-mütenāhī bula.

Kīn Ḥāsten-i Ferāmerz ez-Şāh-ı Kābil

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Ferāmerz çun sūḡ-ı Rustem be-dāşt

Sipeh-rā heme sūy-ı hāmūn gozāşt

Der-i hâne-i pîl-ten bâz-gerd

Sipeh-râ zi-ceng-i peder sâz kerd³⁶¹

Nesr: Çünkim Ferâmerz bir zamân atasınıñ mâtemini tutdı, andan bir leşker cem° eyledi ki deşt ü küh pür-leşker-i bâ-şüküh oldu. Andan Rüstem’ün hâzînelerin açup dükeli kaydını gördi. Bir gün şehir vaqtinde kûs u nakkâre dövdü, ‘alem ü sancağlar çözüldi, Ferâmerz leşkerini kaldurup Kâbilistân’a ‘azm kıldı. Şâh-ı Kâbil işitdi ki üzerine leşker gelür tîz nâmeler perâkende kılup eli altında olan memleketlerden bî-kıyâs leşker cem° eyledi. Andan leşkerini çeküp Ferâmerz’e karşı yürüdi. Çünki iki leşker birbirine muqâbil oldu, meymene ve meysere ârâste olup iki taraftan ceng-i harbiler çalındı, pîller kesretinden ve bahâdurlar na‘rasından ve leşkerüñ gerd ü ğubârından bîşezârda şîrler yolını yañılur idi. Ferâmerz aç arslan gibi kendüyi ol leşkere urdı, şafları yırtup alayları tağıtdı, ‘alem dibine irişdi, Kâbil şâhını kuşağından kapdı, yire urup bende çekdi. Zâbil serverleri bir kezden hamle kılup ol leşkeri bölük bölük kırmağa meşğûl oldılar. Çünki şâhları giriftâr oldu, leşker şınup her biri bir yolu tuttılar. Hind serverlerinden çok kişi helâk oldu. Leşkerüñ kârı tamâm olıcağ Ferâmerz buyurdi Şâh-ı Kâbil’i bir şandûğa koydılar. Ferâmerz sipâhla kalkup Rüstem düşdüğü çâhuñ üstine geldi, buyurdi Şâh-ı Kâbil’ün arkasından bir karış yaşsılığınca kayış çıkardılar ve iki ayağından ol çâhuñ içine baş aşağı aşı kodılar. Ferâmerz eyitdi: “Ey pelîd-i bed-nejâd-ı bed- ahter! **[117b]** Kuyuyu kendü boyuñca kızmağ gerek, idi. Her kim ki bir kimsenüñ yolına tızağ kırsa âhîr şuncılayın kafese tıtilur kendüden ulu ile ceng idüp devletine kaşd iden elbette böyle olur.” didi. Andan ol kırk nefer kışilerüñ dahı çâh üzerinde başların kesdiler. Andan sonra Ferâmerz buyurdi bir tağ gibi âteş yakdılar, Şegâd ile ol çınarı âteşe yakdılar ve Kâbil şehrini Ferâmerz kendü serverlerinden bir kimseye virdi. Andan leşkerini kaldurup yine Zâvilistân’a geldi. Zâbil halkı cümle yüzleri evgâr ve arkalarında câmeleri pâre pâre feryâd ü figân-ıla Ferâmerz’e karşı geldiler, şehre getürdiler, bir yıl tamâm siyâhlar geyüp Rüstem’ün mâtemin tuttılar. Bir gün Rüstem’ün anası Rûdâbe, Zâl’e eyitdi: “Niçün ağlayup zârı kılmazsın? Rüstem gibi oğluñ gitdi, yine yiyüp içmekdesin.” didi. Zâl eyitdi: “Ey ‘aklı nâkış ‘avrat! Yâ nice idelüm? Tañrı’nuñ işidür bu kadar yas mâtem tıtduğ yeter.” didi. Zâl’ün öyle didüğine Rûdâbe elem çekdi ve yemîn itdi ki “ömri oluğça ta‘âm yimeye ve şu içmeye tâ ki Rüstem’ün mâtemi ile helâk ola. Çünki bir هفته nesne yimedi açlıktan gözi kıardı ve gövdesi inceldi, müya döndi. Her kıanda gitse câriyeler bilesince

³⁶¹ Ferâmerz, Rüstem’in yasını tuttuktan sonra bütün ordularını çöle doğru sürdü. Fil yapılı hükümdar, kahraman babası Rüstem’in hazinelerinin kapılarını açtı. Savaşçıları paraya boğdu ve savaç için bütün hazırlıkları yaptı.

giderler idi. Kendüyi helāk ide diyü havf iderler idi. Bir hefte tamām olıcaķ Rūdābe açlıķdan dīvāne oldu. Mātem anuñ yanında süvār oldu. Bir gice hengām-ı ẖābda muṭbaḥa geldi, gördi ki şu içinde bir ölmüş yılan yatur. Ol yılanı eline aldı ki yiye. Fi'l-hāl cāriyeler yılanı elinden aldılar. Anı sarāy içine getürdiler. Laṭif ta'āmlar bişürüp önüne kodılar, yiyüp tamām ķarnı toydı, döşek bıraķdılar yatup uyudu. Şabāḥ uyandı yine yimek yimek istedi, getürdiler yidi. °Aķlı başına geldi Zāl'e eyitdi: "Senüñ sözüñ ḥaķ imiş, aç olan ķişıye sūr ile mātem yeksān olur imiş. Hele oğlum Rüstem gitdi, biz daḥı anuñ ardınca gidecegüz. Anı Hudā'ya ışmarlayalum." diyüp ne ķadar gizlü mālı var ise çıkarup Rüstem cānı içün fuķarāya bezl eyledi ve niyāz idüp eyitdi: "Hudāyā, Rüstem'ün cümle günāhını mağfired eyle, luṭf u iḥsānuñdan anı cennetden maḥrūm ķılma." diyüp gice ve gündüz rūḥını ḥayr ile yād eylemege meşgūl oldu. İşte Rüstem ḥikāyeti tamām oldu, şimden soñra Behmen'ün dāstānına şuru° olunur. Hudā itmāmını ḥayr ile müyesser eyleye bi-mennihī ve keremihī [118a]

Pādişāhī-i Behmen Yek Sad u Devāzde Sāl Būd

[Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ül]

Çu Behmen be-taḥt-ı niyā ber-nişest

Kemer ber-miyān best u be-g'şād dest

Sipeh-rā direm dād u dīnār dād

Hemān ķişver u merz bisyār dār

Yekī encumen sāḥt ba-baḥrdān

Bozorgān u ķār āzmūde redān³⁶²

Neşr: Firdevsī ķavlince Behmen'ün pādişāḥlıķı yüz on iki yıldır. Çünkim Behmen dedesi taḥtına oturdı miyānına kemer bağlayup elini açdı, leşkere dirhem ve dīnār virüp ululara

³⁶² Behmen atalarının tahtına oturunca hükümdarlık kemerini beline bağladı ve hemen işine başladı; cömertlik ellerini sonuna kadar açtı. Bütün savaşıçlarına bol bol dirhemler ve dinarlar dağıttı; her birine değişik bölgelerde büyük araziler ve mal mülk verdi. Akıllı ve ileri gelen adamlarını; ulu, iş bilir deneyimli ve liderlik özellikleri taşıyan kişileri topladı.

memâlik virdi. Andan bir ulu cemîyyet eyledi ne kadar ulular ve âkıllar ve iş görmüş kişiler var ise cemîyyet eyledi ve eyitdi: “Ey pîrler ve civânlar, bilür misiz ki Rüstem İsfendiyâr’a nitmişdür? Zâl-i mekkâr anı hîle ile helâk itmişdür. Ferâmerz dahı bizüm kînemüze dürişür, bu derdden benüm cigerüm hûn ve başum pür-sevdâ olmuşdur. Fikrümde andan artuk nesne yokdur kim İsfendiyâr’uñ kînin alam ve iki şîr gibi birâderlerüm ki Nüşâzer ile Mihrnüş’dur anlaruñ kanını taleb idem ve İsfendiyâr gibi merd ki pederümdür ol diyârda helâk oldu, ben dahı ol diyârı hâke berâber eyleyem. Her kişinüñ ki aşlı pâk ola, gevherini toprakda komaz ve düşmenden intikâmını alır. Nitekim Ferîdûn, Cemşîd’uñ kanını Dahhâk’dan aldı ve Menûçehr leşker çeküp vardı, Selm ve Tûr’dan dedesinüñ intikâmını aldı ve dahı pederüm İsfendiyâr cedd-i büzürgvârum olan Lohrâsb Şâh’uñ kanın Ercâsb’dan aldı. Bugün dilerem ki ben dahı anlar gibi İsfendiyâr’uñ kanını alam, zîrâ kîn almağa lâayık kişi hûd benem ve şîrler ile ceng itmek elümden gelür. Niteki şehriyârlarda İsfendiyâr gibi server gelmemişdür. Bu hûşûşda siz ne dursiz ve fikrünüñüz nedür? Bu kârda baña ne cevâb virürsüz?” didi. Çünkü ulular Behmen Şâh’dan bu sözi işitdiler anlar ki şâha eyü şanurlar idi, eyitdiler ki: “Şâhâ, bizüm gönlümüz senüñ maḥabbetüñ ile pürdür ve cümlemüzden senüñ âkıluñ ziyâdedür. Hâtır-ı şerîfüñ niçe dilerse öyle eyle, cümlemüz senüñ emrüne muṭî’üz. Sen ne dilerseñ biz andan geçmezüz.” didiler. Behmen Şâh leşkerinden bu maḳûle cevâb işidicek kîn almak hevâsı anuñ dimâğını tîz eyledi. Pes, buyurdu leşker yarağın gördiler, gice içinde kûs döğildi, yüz biñ leşker at arkasına geldi ki her biri bahâdur ve dilâver-i meydân-ı veğâ idi. Cānib-i Sistân’a ‘azm eyledi. Birkaç gün gitdiler, bir gün Hîrmend kenârına irişüp kondılar. Ol aradan Behmen, Zâl ve Ferâmerz’e bir ulu kişi **[118b]** gönderdi, eyitdi ki: “Vaktine hâzır olsun ki İsfendiyâr’uñ ve iki qarındaşumuñ kanlarını almağa geldüm.” didi. İlçi Zâl katına irişüp Behmen’uñ haberini bildürdi. Zâl katı guşşalandı, Ferâmerz’i da’vet eyledi ve niçe tedbîr ehli kişiler cemîyyet itdi, bir araya gelüp tanışık itdiler. Âḫîr Ferâmerz ilçiyeye eyitdi: “Ey merd, Behmen katına var ve aña di ki; ey şehriyâr-ı bî-vefâ, sende hîç mürüvvet ü inşâf yoğ-ımuş. Pederüñ Rüstem’le ceng itmege geldügi zamânda hûd sen hâzır idüñ. Bilmez misin ki Rüstem anuñ-ıla ceng itmekden ne kadar kaçdı? İsfendiyâr anuñ sözünü dinlemedi. Âḫîr ecel irişüp Rüstem’uñ elinde helâk oldu. Andan sonra Rüstem seni oğlından dahı ‘azîz tutup niçe yıl saña şâhlık tavrını öğretti ve dilâverlik töresini gösterdi. Şimdi ki şâh olduñ anuñ eyüliklerine mükâfât bu mıdur? Bu kârünü istimâ’ iden seni ta’vîb ider. İmdi hîç kimse ölmüşden kîn almış degüldür, erlik eyle, yeli kafese koyayın dime. Ben dahı Rüstem-zâdeyüm erlikde senden kem degülem, pederüñ gibi güç-ile ölmek istersen cihânı senüñ gözüñe tar eyleyem. Ol yegdür ki söz tutasın ve illâ ziyân idersin.” didi. Çün ilçî Ferâmerz’uñ haberini aldı cān atup Behmen katına geldi, her ne işitdi ise Behmen’e bildürdi. Behmen Ferâmerz’uñ haberini işidicek gaḏabnâk oldu, and içdi ki: “Ben bu kîn ile Zābilistân’ı vîrân idüp toprağını

İrān'a iletem." didi. Ol gice Behmen leşkerini tertīb itdi. Şabāh olıcağ ol deryā gibi leşker yirinden tırdı, kūs u nefir āvāzından gūyiyā ki gökler yıkıldı, alaylar bağlanup şaflar düzildi. Sağ kolda on iki biñ bahādur ile Erdeşir tırdı, şol kolda Nestūh tırdı. Behmen kendüsi bī-kıyās leşker ile ʿalem dibinde tırdı. Bu taraftan Ferāmerz dağı şaflar çeküp Behmen'e karşı yürüdü. Leşkerün gerd ü ğubārından güneş yüzi görünmez idi, erenler naʿrasından felekde māhuñ ʿaklı şaşmış idi. Ferāmerz şir-i jiyān gibi yürüdü, kendüyü sağ kola urdı, Erdeşir'ün üzerine hamle kıldı. Bir zamān gürz ü nīze ve şimsir ile ceng itdiler. Āhir Erdeşir, Ferāmerz'e tākāt getürmeyüp yüz çevirdi, yakınında bir tağ var idi, ol tağa kaçdı. Andan Ferāmerz şol kola hücum itdi. İrān serverlerinden biñden ziyāde kişi toprağa düşürdü. Nestūh dağı tırmayup ol tağ yolın tıtdı. Andan Ferāmerz ʿalem dibine yürüdü **[119a]** Behmen'e yakın vardı, eyitdi: "Ey şehriyār, Tañrı'dan korkmaz mısın? Rüstem seni cānı gibi tutar idi, saña bunca eyülik itdi ve hüneler gösterdi, anuñ ʿivazı bu mıdır ki idersin? Şimdi göresin ki gürz-i girānum ile saña neler idem." didi. Behmen eyitdi: "Ey dīv-nejād, sen ceng itmegi ne bilürsin ve merdānelik daʿvāsın itmek senün kārūndur? Şimdi saña erlik nice olur gösterem. Başuñ kesüp toprağa bırağam, seni ve Zāl'i tutup bende çekem. Zāviliştān'ı yakup hākisterini ber-bād idem." didi. Ferāmerz kılıç çeküp Behmen'ün üzerine yürüdü. Behmen leşkeri bir kezden yürüdiler nice başlar kesildi ve kanlar dökildi. Bir هفته tamām ceng aralanmadı, iki leşkerün gerd ü ğubarı āsumānda ebr-i siyāh şeklin bağlayup oklar ve kılıçlar yağdı. Kandan rüy-ı zemīn lāle-reng oldu. İrānilerden ne kadar nāmdār kimse var ise ol cengde helāk oldılar. Āhir Zāvil leşkeri ğālib gelüp İrāniyānı şıdılar. Ferāmerz ceng içinde irişüp şir gibi Behmen'i kuşağından tıtdı ki eyerden götürüp yire çala. Behmen'ün kemeri kırıldı, Ferāmerz'ün elinden kurtılup kaçdı. Ferāmerz ardına düşüp üç ferseng yir kadar koğdı. Andan Behmen'ün cigeri pür-hūn olup İrān'a düşdi, ne genc ü ne leşker ü ne tāt u ne taht kaldı. Derd ü ğam ile gelüp oturdu sağ kalan leşker birer ikişer şāhuñ katına geldiler. Leşkerün üç bahşından bir bahşı kurtıldı. Andan Behmen birkaç gün diñlenüp uluları cemʿ eyledi, müşāvere kıldı. Beşüten eyitdi: "Şehriyārā, biz bu işi fıkır ile işlemedük, ʿacele itdük. Ol sebebdan cigerümüz pür-dāğ oldu. Eger cengde ve eger her işde işün öñin ve ardın şanmak gerek ve bu maşlahata tedārük gerek. Lāyık olan oldur ki şimdi biz etrāfda olan ulu şāhları ve pehlevānları daʿvet ideyüz zīrā Ferāmerz'e degme kimse cevāb viremez. Ben anı ceng içinde hayli Rüstemāne gördüm. İmdi her diyāra nāmeler yazılsun, cümleden Ferşād-ı nāmdārı daʿvet idelüm ki İrān içinde aña beñzer bahādur yokdur ve andan Şāh-ı Tāzyān ki Naşr-ı Hāriş'dür anı daʿvet idelüm ve Rehhām ibn-i Gūderz'i daʿvet idelüm." didi. Pes Behmen emr eyledi nāmeler yazdılar, gönderdiler. Birkaç günden soñra bu zikr olınan dilāverler yir götürmez ʿasker ile Behmen'ün katına geldiler. Behmen yine kūs u nefirin çaldurup Zāviliştān'a ʿazm eyleyüp gitdi. **[119b]** Bu cānibden Ferāmerz dağı Behmen'ün soñın yağmā idüp māl ü

hazînesin zabt eyledi, Zâvil'e geldi. Meger Rüstem'ün kızı Bânü Goşesb bu ahvâlden haberdâr oldı. Ol cenge kemer-i ʿazîmet bağladı. Andan Sām-ı yel ki Ferāmerz oğlıdur, ol daḥı geldi ve Toḥâr ve Merzbân ve Nîkûbahş-nâm dilîr ve Erdeşîr ki bunlar Rüstem tevâbiʿidür, geldiler. Ferāmerz'ün yanına bî-girân leşker cemʿ oldı. Bir gün haber geldi ki Behmen yine leşker-i bî-şümâr ile Zâvilistân'a gelür Ferāmerz daḥı leşkerini çeküp Behmen'e karşı vardı. İki leşker biribirlerine muḳâbil oldılar, iki cānibden alaylar bağlandı, saflar tertîb olındı, meymene ve meysere ve ḳalb ve cenāheyn ki tamām ârâste oldı, meydân açıldı. Ol dem Naşr-ı Hâriş ki Şāh-ı Tāzyāne'dür, gelüp Behmen öninde baş ḳodı, Ferāmerz'ün üzerine gitdi. Hadd-i zâtında ziyāde bahādur idi, nîzesine kimse ḳarşu ṭurmaz idi, ol merd meydāna girüp naʿra urdı, Ferāmerz'i taleb ḳıldı. Ferāmerz daḥı leşkerden ṭaşra geldi, aña berāber oldı. Şeh-i Tāzyān nîze çekdi, yel gibi irişüp Ferāmerz'e ḥamle ḳıldı. Ol dem Ferāmerz tiğ çeküp ḳaldı, anuñ nîzesini ḳalem ḳıldı. Bir tiğ daḥı urup başını zemîne bıraḳdı. Şeh-i Tāzyān ḥāke düşdi, leşkeri ol ḥālî görüp dükeli cāmelerin ḳāk ḳāk itdiler. Andan soñra Ferāmerz kendüyi seyl-i revān ve âteş-i sūzān gibi Īrân leşkerine urdı. Darb-ı gürz-i girân ve zaḥm-ı şimşîr-i berrānından çok nāmverler tebāh oldı. Behmen ol ḥālî görüp ʿaḳlı gitdi, atından yıḳıldı. Leşkerden ḥurûş ḳopdı, herkesüñ derünü cūşa geldi, gözlerinden ḥün-ı dil aḳıtdılar. Ol kār-ı ḥîreden fûrû-mānde oldılar. Andan Behmen gördi ki iş işden geḳdi hemān ṭabl-ı ârām ḳaldırdı, iki leşker biribirlerinden ayrılup döndiler. Behmen Şāh'ıñ ol derd ü elem ile ḳihresi zerd ü ṭuṭaḳları lâjiverd oldı, başını āsumāna ṭutup eyitdi: “Ey Kirdigār-ı cihān! Bu ne ḳuvvettür ki Rüstem toḥmesine virdüñ?” diyüp girye ḳıldı. Andan vezîrini ki Cāmāsb-ı ḥakîmdür daʿvet ḳıldı, müşāvere itdi. Âḥîr ol gice Ferāmerz leşkerine şebîḥün itdiler. Meger Ferāmerz daḥı ḡāfil degül idi, iki cānibden yine bir ceng oldı ki ʿaḳıllar ḥayrān ḳaldı. Tā şabaḥ olunca neberd itdiler. Çünki şabaḥ oldı, iki leşker kūh-ı Ḳāf gibi ol şahrāda meşāf içün saflar çekdiler. Ferāmerz'ün leşkeri beş saf oldı ammā Behmen ʿaskeri on saf idi, her safda otuz biñ âdem [120a] var idi. Yine cenge āheng idecek zamānda nā-gāḥ Ferāmerz anı gördi, şehir cānibinden Zāl-i zer ālāt-ı ceng-ile ve sipāḥ ile geldi Ferāmerz'e irdi. Ferāmerz anı ḳarşuladı. Zāl, Ferāmerz'e duʿā ḳıldı, eyitdi: “Server, gel bugün cengden ferāḡāt eyle, zîrā ben senüñ ḥaḳḳuñda bir vāḳıʿa gördüm. Ol vāḳıʿadan vehm eyledüm, gice içinde ḳalküp geldüm tā ki saña ol vāḳıʿaı bildürem. Ey oḡul vāḳıʿada gördüğüm budur ki senüñ cümle leşkerüñ bir yanar âteş içinde ḳalmışlar. İmdi server bugün bu cengden ferāḡāt itmeñ ḥōşdur.” didi. Ferāmerz eyitdi: “Ey dede, rûz-ı ezelde ḳismet olan başa gelse gereḳdür. Baña lâzım olan oldur ki Behmen'i ele getürem, cümlemüz anuñ şerrinden ḥalāş olayuz yā budur ki ben daḥı baş virem.” didi. Andan yine kendüyi Īrân leşkerine urdı. Zāl, bu ḥālî görünce cūş u ḥurûş idüp ṭaḡ gibi gürz-i girānın düşmene şaldı ve Behmen ʿaskerine ḥücüm eyledi, ilerüde olan safları tār-mār itdi. Meger ilerüde ṭuran leşker Ferşāver'ün idi, Zāl'ün bir ḥamlesine

taayanmadı perākende oldu. Behmen bu hāli görüp haykırdı, eyitdi: “Ey bī-nāmūs! Kānı benüm leşkerümde bir ‘ā[r] [u] gayret şāhibi yok mıdır?” didi. Ol dem Rehhām ilerü geldi şāha du‘ā kıldı, leşkerden taşra çıkup na‘ra urdı: “Benem, Rehhām ibn-i Gūderz-nīv ki birāderüm Gīv’dür. Yā Ferāmerz kandasın? Bu cengde senden gayrısın dilemezsin.” didi. Tā kim bunun na‘rası Ferāmerz’ün kulağına irdi, ol cānibe at sürdi. Bir cānibden Zāl dağı Rehhām’uñ āvāzın işidine at sürdi, diledi kim üzerine vara. Ferāmerz rażi olmadı eyitdi: “Ey dede, ol benüm için meydāna geldi, revā budur ki ben varam.” didi. Zāl qabūl idüp girü döndi, Ferāmerz sürüp Rehhām’uñ öñin aldı, eyitdi: “Ey Rehhām, pederüni ve birāderüni yād kılduñ, anlar ile iftiḥār eyledüñ ammā dimez misin ki Ferāmerz dağı Rüstem oğlıdur. Ol Rüstem oğlıdur ki Behmen gibi ḥarīfi pādīşāh eyledi.” didi. Rehhām ḥışmnāk olup eyitdi: “Ey nā-bekār, sen Behmen nāmını böyle yād itmeñ ne ḥaddüñdür?” diyüp gürz çekdi Ferāmerz’ün üzerine bir gürz ḥavāle kıldı ammā Ferāmerz merdāne men‘ eyledi, ne qaddi bükildi ve ne bāzūsı lerze kıldı. Nevbet kim Ferāmerz’e geldi Ferāmerz’ün yüz altmış batmān bir gürzi var idi, anuñ-ıla Rehhām’a bir gürz urdı, **[120b]** Rehhām’uñ çihre-i la‘l-gūnı gerd ü gubārdan pej-reng oldu. Andan sonra Rehhām, bī-iḥtiyār atı başını girüye döndürdi ve Ferāmerz’ün öñinden kaçdı. Ol dem Behmen’ün ḥāş kullarından ve dilīrlerinden on iki süvār Ferāmerz’ün kafāsından āteş gibi irişdiler, tığlar çekdiler. Ferāmerz ol gürūhuñ arasına girdi, kılıç yimekten ‘acz getürmedi, sağa şola sürdi, gürz ü şimşīr ile cenge başladı. Zāl, Ferāmerz’i ortada göricek na‘ra urdı, leşker-i Īrān’a ḥamle kıldı, deşt ü şahrā harekete gelüp gerd ü gubār felege çıkdı. Ol taraftan Beşūten dağı sipāh-ı Īrān’ı bir kezden harekete getürdi, iki leşker deryā gibi birbirlerine girdiler, kıyāmetden nişān gösterdiler. Āvāz u bāng u ḥurūş-ı gordāndan kūs-ı merdān saḥt oldu, şa‘şa‘a-ı şimşīr-i bürrāndan afitāb siyeh-baḥt oldu. Niçe başlar atlar ayağı altında qalup niçe ser-efrāzlar ser-nigūn oldu, deşt ü şahrā Kūh-ı Bīsūtūn’a döndi, zaḥm-ı dilīrān-ı cevşen ü rāndan zemīn kerān tā kerān qan-ıla tıldı. Ammā bu cengde Ferāmerz-i dilīr ol on iki dilāverlerüñ sekizini helāk eyledi, gayrısı Behmen’ün üzerine kaçdılar, anlar dağı zaḥmdār idiler. Ferāmerz’ün dağı zaḥmı [...] idi, vücūdından ol kadar qan aqdı ki düşüp ‘aqlı gitdi ve yanında kimse qalmadı. Zāl’e ḥaber virdiler, feryād idüp üzerine geldi. Bu maḥalde Behmen leşkeri dağı girü döndiler. Zāl, Ferāmerz’i meyyit gibi aldı, dilāverler ile zār u giryān şehir cānibine ‘azm kıldı. Yolda giderken Ferāmerz gözin açdı, gördi kim kendüyi alup giderler āh eyledi. Zāl, feryād kıldı eyitdi: “Gözüm nūrı, bizüm işümüz Ḥudā’ya qaldı, ne āh idersin? Biz şehre gidelüm, Ferāmerz helāk oldu diyü feryād idelüm, ola ki Behmen bizden ferāgāt ide. Eger itmez ise bārī zaḥmlaruñ eyü olunca şehirde turalum Ḥudā sıḥḥat virürse yine ceng işi asāndur.” didi. Şitāb-ıla gitdiler, ol gün aḥşām olunca şehre yitdiler. İrtesi Behmen bu ḥālden ḥaberdār olup şād oldu. Böyle zann itdi ki Ferāmerz ol on iki merdlerüñ elinde tebāh olmuş ola. Andan sonra Behmen şehir cānibine ‘azm

kıldı, gelüp Zāvil şehrini muhāşara eyledi. Zāl buyurdu kapuları muhkem bend itdiler. Ol gün aḥşāma dek kimse hişārdan baş göstermedi. Tā kim geldi aḥşām oldu, hemān şehrden feryād kopdı, hayfā ve derīgā Ferāmerz-i nāmdār diyüp zen ü merd **[121a]** giriv ü nāle kıldılar, cümlesi cāmelerin çāk idüp feryād ile şehri taldurdılar. Çünkü Behmen ol feryād ü fiğānı işitdi bir süvār gönderdi tā ki aşlı nedür haber getüre. Süvār varup girü geldi eyitdi: “Ey şehriyār, sen cāvidān ol, Ferāmerz cihāndan gitdi.” didi. Behmen bu cevābı işidince şād ü hurrem oldu, güyiyā rüzgārdan emān buldı, döndi vezīrine eyitdi: “Ey vezīr-i dānā! Çünkim Ferāmerz gitdi dilerem ki ben yarın leşker çekem cihānı Zāl’ün başına dar eyleyem.” didi. Vezīr, Behmen’e eyitdi: “Şāhum, bu kār-ı hīle-i Zāl-i nā-bekārdur. Gāfil olma, seni aldarlar, Ferāmerz sağdur. Bunların bir hīleleri vardır. Evlāsı budur ki şehirden ırağ olasın, soñra peşimān olursın.” didi. Ammā Behmen muḳayyed olmadı, yedi gün şehir karşusunda oturdu, sekizinci gün anı gördiler. Kal’a kapısı açıldı, Şāhūy-ı pīr kim rüzgār-dīde ve kār-azmūdedür kal’adan taşra geldi, siyāh cāmeler ile nāle iderek Behmen leşkerine yitdi, āvāz kıldı. Beşūten aña karşı geldi, hālını şordı. Şāhūy eyitdi: “Geldüm ki Behmen bize emān vire. İşte Ferāmerz gitdi, şimden soñra Behmen bizi elden kusun, zulm eylesün. Var bu sözi Behmen’e söyle biz hōd şāhuñ kullarıyuz, beni bu araya Zāl gönderdi, eger şāhuñ murādı vilāyet ise başumuz alup bir diyāra dahı gidelüm.” didi. Beşūten bu cevābları işidince Behmen nazarına geldi, ol haberi söyledi. Behmen eyitdi: “Ey Beşūten, imdi var söyle Zāl’e disünler yarın baña şehir kapusını açsun içerde olan māl ü genci eger Rüstēm’ün ve eger gayruñ baña göstersün, kendüsi cānib-i selāmete çıksun. Eger yok dir ise anlara şol resme kılıç uram ki acısı haşre dek cigerlerinden çıkmaya.” didi. Beşūten dahı sürdi gelüp bu sözleri Şāhūy’a söyledi. Ol dahı varayın Zāl’e diyeyin diyüp gitdi. Tā kim geldi Ferāmerz ile Zāl’ün katına irdi, işitdiğini söyledi. Ol gün nesne dimediler, irtesi Şāhūy yanına bir pīr dahı alup kal’adan taşra çıkdı, yine feryād-ıla başları açuk ve cāmeleri siyāh Behmen hūzūrına irdiler, eyitdiler: “Şāhā, biz sizün esīrlərünüz, elümüz ve ayağumuz bendünüzdedür ammā server-i Zāl şehirden çıkmağa ve şāhuñ öñine gelmeğe havf ider, bir ‘ahd-nāme ister **[121b]** tā kim şāhdan bir ziyān irmeye.” didi. Behmen: “Öyle olsun, şehre varduğumda aña ‘ahd-nāme vireyin.” didi. Şāhūy girü döndi. Behmen, Cāmāsb vezīre eyitdi: “Ben dilerem ki bir niçe nāmdār erler ile şehre ki ayak başam andan soñra Zāl’ün işini tamām idem ve her bir şehri harāb eyeleyem.” didi. Cāmāsb eyitdi: “Ey şāh, sen şanma ki bunların murādları saña rām olmağdur. Şöyle bil ki anların bir hīleleri vardır.” diyüp şāhı gitmekden men° eyledi. Ammā Behmen anuñ cevābına kāyıl olmadı, hışm-ıla aña eyitdi: “Ey hākīm, ben senün dānişūne ta°accüb iderin, bu ne sözdür ki söylersin! Ey kem-hıred, iki heftedür ki düşmen benüm elümden kaçdılar, hişāra girdiler, rüz u şeb mātem libāsların geyerler, beni komazsın ki varup Zābil’i zabt eyleyem.” didi. Cāmāsb, Behmen’den bu hışmı görüp levni müteğayyir oldu, hāmūş olup

oturdu. Yine Behmen eyitdi: “Ey hâkîm, ben bu gice gör kim şabaḥ olmadın şehri nice alurın, anlaruñ icâzetleri ile diledüğüm serverleri ol şehre bile alup giderin.” Sûvâr oldu, bu hikâyet aḥşâm içinde idi. Behmen bu şan‘at ile şehri fetḥ itmege yüz tutdı ve yanınca bile giden dilâverler ki Saḳlâb-ı Rûmî ve Hâḳan-ı Çîn ve Rehhâm-ı Gûderz ve Pârs-ı Güzîn ve Siyeh Merdgîli ve Erdeşîr Bahânruz-ı Dilmî idi. Bunlardan ğayrı kendü ğulâmlarından yüz dâne nâmdâr daḥı aldı, Beşûten daḥı bile idi, âheste âheste şehr cānibine gitdiler, gelüp şehre yakın irdiler. Ammâ bu cānibde Ferâmerz ve Zâl ḳapunuñ iç yüzinde sipâh-ı bî-şûmâr ile hâzır oldılar. Şâh geldi, diledi kim içerü gire hemân şehr ḳapusın açdılar. Ferâmerz leşker-i kîne-sâz ile gürz-i ğirânların dōşlerine urup taşra ḳıkdılar, Behmen üzerine ḥamle itdiler. Behmen, Ferâmerz’i ğörince bir ân ḳarâr itmeyüp firâr eyledi. Yanında olanlaruñ bir bölügi kırıldı, bir bölügi daḥı zaḥmdâr olup ḳaçdılar. Üzerlerinden cebe vü cevşenlerin dōkdiler. Andan Ferâmerz şahrâya ḳıḳup Behmen leşkerine hücûm eyledi, sipâh-ı Ġrân’dan ḥurûş ḳopdı. Ferâmerz’uñ ardınca oğlı Sām-ı yel yüridi. Zāvilstân dilâverleri Behmen leşkerini târ-mâr eylediler, üç ğün üç gice ḳoğup ḳırdılar. Behmen zâr u ğiryân Ġrân’a gitdi ammâ sipâh-ı Zâvil ve Ferâmerz ve Sām-ı yel Ġrāniyân’dan [122a] on biñ âdem esîr ḳıldılar ve çoğını zaḥmdâr eylediler. Andan Ferâmerz, Behmen’uñ māl ü esbâbını alup şehre geldi, Zāvilstân sipâhına baḥş eyledi ve ‘ayş u nûşa muḳayyed oldu. Ammâ bu cānibde Behmen, Belḥ şehrine geldi zâr u ğiryân çihresi zerd ve dili pür-derd oturdu. Ardınca Cāmâsb geldi Behmen’e çok ta‘n-âmîz cevâblar söyledi, serzenişler eyledi. ‘Âḳıbet Behmen eyitdi: “Ey hâkîm, söz senüñ imiş ammâ neyleyelüm olacaḳ var imiş. Ben bu intikâmı Zâl’e ve Ferâmerz’e ḳomazın.” diyüp buyurdu nâmeler yazdılar, etrâf u memâlike perâkende ḳıldılar. Şâhları ve mîr ü mihterleri da‘vet ḳıldı. Bir nice ğünden soñra her cānibden deryâ gibi leşker aḳmağa başladı, otuz biñ leşker ile Berber-zemîn sultânı Selmân Şâh geldi, yigirmi biñ ‘asker ile Şâh-ı Bâbil geldi. Ve’l-hâşıl az zamānuñ içinde Behmen’uñ üzerine üç kez yüz biñ sipâh cem‘ oldu ki cümlesi mükemmel ve müsellaḥ idi. Andan soñra yine Behmen, Ferâmerz üzerine gitmege bel bağladı.

Leşker Keşiden-i Behmen Bâr-ı Diger ber-Ferâmerz

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Ez-ancâ be-conbîd leşker zi-cây

Şehin-şâh-ı Bâbil der-âverd pây

Çu deryā-yı kîr u çu seyl-i siyāh

Çu kūh-ı revān būd ber-sāka şah³⁶³

Neşr: Bir gün Behmen yine kūs u nefirin çaldurup buyurdu, leşker ol yirden harekete geldiler. Şāh-ı Bābil pīšvā-yı sipāh oldu, deryā-yı kîr ve seyl-i siyāh gibi sipāh akdı. Behmen Şāh ise taht üzerinde kūh-ı revān gibi gider idi. Bu tertīb ile Ferāmerz üzerine çekildi. Bu cānibde bir gün Ferāmerz daḥı Behmen’ün gelmesinden haberdār oldu, leşkerūñ çoklığın şāhān u dilāverānuñ keşretin işitdi, levni müteğayyir oldu, ḥayrete vardı, Zāl’e eyitdi: “Bu def’a ne çāre idelūm ki yine Behmen Belḥ’den yir götürmez leşker ile üzerümüze geldi?” didi. Zāl āh-ı serd çekdi eyitdi: “Server, ben bu kāra cengden özge çāre bulmadum, zīrā bu gāyet zālimdür.” didi. Ferāmerz eyitdi: “Ey peder, ben bir çāre buldum diyeyin ammā sen baş döndürme. Ol çāre budur ki sen leşkeri qaldurup Hīrmend kenārına var ve Behmen’e bir dil-pesend nāme yazup medār eyle. Ben daḥı senden soñra bir leşker cem° idüp varam, saña yakın yirde çeşm-i a°dādan nihān olup tūram. Eger ma°kūle kail olmayup ceng iderse ben daḥı varup ḡayret cengi [122b] nice olur aña gösterem.” didi. Zāl bu söze rāzī olup leşker çekdi, Hīrmend kenārına geldi, qarār kıldı. Bu cānibde bir gün Beşūten ile Şāh-ı Bābil ki muqaddem ceyş-i Īrān idiler gelüp irişdiler, Hīrmend’ün öte yüzinde Behmen’ün otaḡını qurdılar. Andan soñra Behmen’ün leşkeri gelmege başladı, on gün ve on gice pey-ā-pey geldiler, arası gelmedi. Onıncı gün Behmen daḥı niçe şāhlar ile geldi, irişdi, leşkerden şahra görünmez oldu. Behmen, Beşūten’e eyitdi: “Zāl ve Ferāmerz’dan ne haber?” Beşūten eyitdi: “Şāhā, Ferāmerz’i sipāh içinde görmedüm ammā şöyle haber aldum ki Kābil’e gitmiş.” didi. Behmen döndi Cāmāsb’a eyitdi: “Ey ḥakīm-i kār-dān, dilerem ki sipihre nazar olup göresin ki ḥālā Ferāmerz ne yirdedür? Baña haber viresin.” didi. Cāmāsb daḥı eline usturlāb alup kevākib-i felegi gözden geçürdi, Ferāmerz nişānını bir yirde gördi, dönüp Behmen’e eyitdi: “Şāhum, egerçi Ferāmerz sipāh içinde yokdur ammā ki bu rezmgāhdan ırak degüldür.” didi. Yine Behmen eyitdi: “Ey ḥakīm, bir daḥı nazar kıl gör ki devlet kime yār olur.” didi. Cāmāsb nazar idüp eyitdi: “Pādişāhum, bu rezmgāhda bir kārzār ola ki cihān içinde yādigār ola, Keyūmers zamānından bu ana gelince buncılayın rezm kimsenūñ ḥātırına gelmemiş ola, çok başlar top gibi gerdān olup niçe kanlar cūy gibi revān ola.” didi. Behmen bu sözi işidüp ötesin söyletmedi. Eṭrāfa sipāh perākende idüp Ferāmerz’i aramağa muqayyed oldu. Ol kadar aradılar, eşer bulmadılar, Behmen ḥışmnāk oldu. Andan Beşūten’i da°vet idüp eyitdi: “Server yūri, sen bir miqdār leşker alup Zāvil şehrine var ki ḥālā ol şehir ḥālīdür, anda qarār eyle. Eger Zāl ve Ferāmerz benüm elümden kaçup anda varurlar ise şehir

³⁶³ Ordu bulunduğu yerden ayrıldı ve Bābil Şāh’ı onların lideri oldu. Asker, katrandan bir deniz, siyah bir sel gibiydi. Şāh (Behmen) ise yürüyen bir daḡ gibi (artçı birlikle) beraber geliyordu.

senüñ elüñde olsun.” didi. Beşüten on iki biñ leşker alup Zāvil şehrine ʿazm kıldı. Andan Behmen ceng içün münādiler yüritdi. Zāl āgāh olup yine haber gönderdi, Behmen’den mürüvvet taleb kıldı, çāre olmadı. İki cānibden cenge āgāz itdiler, tīg ü teberler çekdiler. Īrāniyān leşkeri elli şaf idi, her şaf on biñ süvār idi. Ol demde Ferāmerz cāsūs gönderüp cengden haberdār oldu, şīr-i jiyān gibi irdi, kendüyi düşmen leşkerine urdı. Ammā bu ceng içinde Levāye nām [123a] bir er var idi Rüstem’üñ hıdmetinde hāşıl olmuş idi ammā Ġüristān mülki anuñ taşarrufında idi, kendüyi leşker-i Īrān’a urdı. Nā-gāh bir cānibden bir kūh-pāre server zāhir oldu, Levāye’nüñ üzerine sürdi, haykırdı: “Ey merd, kimsin ki böyle bahādurlık izhār idersin?” didi. Levāye eyitdi: “Rüstem bendelerindenem, nāmum Levāye’dür, sulṭān-ı Ġüristān’am. Ya sen kimsin?” didi. Ol merd eyitdi: “Benüm daḥı nāmum Pervīz’dür.” didi ve sürdi. Elinde tīr ü kemān var idi bir ok pertāb [eyledi] Levāye’nüñ tā göbeğinde urdı, arkasından çıkdı. Levāye atından yıkılup yire düşdi.

Āmeden-i Bānū Goşesb der-ān Rezmgāh

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Çonīn dīd Bānū Goşesb-i dilīr

Ki bud duḥter-i Rustem-i şīr-gīr

Hemān ki be-kirdār āzer-goşesb

Çu kūh-ı Demāvend bīrūn-zed esb³⁶⁴

Neşr: Üstād eydür, meger Rüstem kıızı Bānū Goşesb-i dilīr bu eşnāda ol ʿasker içine nihānī gelüp tırmış idi, kimse anuñ geldüğünü bilmez idi. Ol maḥalde Levāye’nüñ düşdüğünü görünce bānū-yı dilīr āteş ʿalevi gibi tīz olup Kūh-ı Demāvend gibi rahşını leşkerden taşra sürdi. Dükeli üzerindeki ālāt-ı ḥarbī altundan ve şaru yāḳūtdan idi. Çünkim bu üslūbla leşkerden taşra geldi nāmını yād kılmadı, ol yirde Zāl’e bir süvār gönderdi, eyitdi: “Var Zāl’e söyle ki bir süvār-ı dilīr geldi. Eger icāzet virürse düşmenüñ kārını başa yetürem.” didi. Ol süvār gelüp bu haberi Zāl’e didi, Zāl aña istimālet haberin gönderdi. Bānū Goşesb kendüyi Behmen leşkerine urdı,

³⁶⁴ Aslan tutan Rüstem’in kıızı olan cesur Banu Goşesb bunu görünce, ateş gibi hızlı davranıp Demavend Dağı gibi atını ordudan dışarı sürdü. (y.ç.)

tīg ü nīze ve gürz-i girānla şafları söküp alayları tarmār itmege başladı. Qalbgāha düşüp Behmen'ün alayına yaklaştı, Behmen anı görüp Cāmāsb'a su'āl itdi: “Bu kimdür ki Ferāmerz'e beñzemez, ne hōş hey'eti var! Ben bu leşkerde böyle er görmedüm.” didi. Cāmāsb eyitdi: “Şehriyār, eyü er degüldür, duhterdür, Rüstem kıızıdur.” didi. Behmen'e hayret gālib oldu, ta'accüb itdi. Ol dem ceng içinde bānū Pīrūz'a tuş oldu na'ra urup üzerine sürdi, eyitdi: “Ey nā-bekār, şanur mısın ki Levāye'nün kanını saña koyam. Göresin ki neyleyem, zemīni senün kanuñdan gül-gün eyleyem.” didi. Pīrūz ırakdan anı görünce bir ok pertāb eyledi. Bānū anuñ okını şavup gürz çekdi, yıldırım gibi at kopardı, **[123b]** Pīrūz'ün üzerine sürdi. Pīrūz anı görüp siperin başına çekdi, bānū-yı dilr anı görünce hemān elindeki gürzi tarafıyla şalup kol uzatdı, el şundi kemergāh-ı Pīrūz'ı pençesine aldı ve silküp atından cüdā eyledi. Tamām kolı üzerine alup Zāl tarafına iletti ve elinden zemīne urdı, dükeli leşker aña āferīn itdiler. Behmen bu hāli görüp serāsīme oldu sağ ve sola bakdı, gördi kim cümle serverler hayretde, bu hālde iken anı gördiler. Zāl emr eyledi Pervīz'e her cānibden kılıç üşürüp pāre pāre itdiler. Behmen bunu görüp elemnden feryād itdi: “Bu ne hāldür? Bir merd yok mıdur ki bu kıza cevāb vire?” didi. Ol dem yine bānū at sürüp meydāna geldi. Meger Cāmāsb-ı hākīmūñ bir oğlu var idi, gāyet dilāver idi, nāmına Ferruḥ-fāl dirler idi, at sürüp bānūnuñ önün aldı ve na'ra urdı. Bu cānibde Cāmāsb feryād eyledi, Behmen mebhūt oldu. Andan bānū ile Ferruḥ-fāl cenge başladılar, ol buña ve bu aña hamleler itdiler. “Ākıbet Bānū Goşesb-i dilr mānend-i gurrende-şīr sürüp Ferruḥ-fāl'e bir tīg havāle kıldı. Ol daḥı siper berāber virdi, tayanmadı. Tīg inüp evvel siperi iki pāre eyledi, andan miğferūñ bir nīmesi ile başınuñ bir nīmesin zemīne bıraktı, Ferruḥ-fāl düşüp cān virdi. Cāmāsb ol hāli görüp girībānın çāk eyledi, nāle vü efgānın hem-ser-i eflāk eyledi. Behmen'ün daḥı “aqlı başından gitdi. Meger Ferruḥ-fāl'ün bir oğlu var idi, hūn-rīzlikde merrīḥden menşūr tutar idi, pederinūñ ol hālīni görünce derdnāk oldu, at sürüp bānūnuñ önün aldı ve na'ra urup eyitdi: “Ey bed-aşl ü bedkār! Qandan geldün ki bunuñ gibi hūn-h'ārlik eyledün? Benüm elümden cānuñı nice ḥalāş idersin?” diyüp Bānū'ya bir tīg havāle kıldı. Bānū ol tīgi men' idüp ol daḥı şimşīr çekdi. Ol civān gördi ki bānūnuñ kılıcından ḥalāş olmak müşkil, hemān at başını girü döndürüp kaçdı. Bānū at sürüp irişdi, ardundan ol civānuñ atınuñ kuyruğın tutdı, at kıçınıñ üzerine geldi ve bir eli-y-ile daḥı girībānın tutdı, atından ayırıp aldı tā Zāl'ün yanına getürdi. Zāl ol civāna su'āl kıldı: “Īrān leşkerinde ne kimsesin?” didi. Ol nāmdār girye kılup cevāb virdi ki: **[124a]** “Benüm pederüm Ferruḥ-fāl-i pūr-māye idi ki benden evvel helāk oldu, ben anuñ kanını almağa geldüm. Baḥtum bergeşte oldu, bunuñ elinde giriftār oldum.” didi. Zāl bu civāna rahm eyledi, eyitdi: “Ey merd, ben seni ḥalāş ideyin ammā var pederūñe söyle muḳābelesinde kendü daḥı Behmen'i bizüm üzerümüzden def' itsün.” didi ve āzād eyledi. Ol civān gelüp Cāmāsb'a bu aḥvāli nakl eyledi. Cāmāsb daḥı dönüp Behmen'e eyitdi: “Şāhā, bu ma'rekeden el çek ki

meydānda Rüstem kızı var iken başa çıkılmaz. Bu cengde ol kız işler ide kim rüz-ı kıyamete dek dillerde dāstān ola.” didi. Şāh anuñ sözinden hayrān oldu ve nihānī nām-ı Hudā’yı yād eyledi, eyitdi: “Ey perverdigar-ı dānā! Bu tohme-i nā-bekār ne tohmedür ki Rüstem’den buncılayın hüneler gelmedi? Hic āferīdede bu tohm olmaya.” didi. Andan dönüp dilāverlerine hitāb idüp eyitdi: “Bir er yok mıdur ki bu cenge lāyık ola ve ol kızuñ başını benüm katuma getüre. Ben anı cihānda tūvānger eyeleyem ve cebesinüñ dāmānını tolu zer ü gevher eyeleyem.” didi. Behmen’üñ ol sözine kimse cevāb virmedi ve bir merd ilerü gelmedi. Ol maḥalde Rehhām ilerü gelüp Behmen’e du‘ā kıldı, eyitdi: “Şāhum, baña himmet iderseñ varup aña bir çāre göreyin.” didi. Şāh şād oldu, eyitdi: “Belī ey merd-i dilīr, bu maşlahat senüñ kārūndur ve buña el yetürmege sen sezāvārsın.” didi. Andan Rehhām gerd gibi leşkerden taşra geldi, at sürüp Bānū’nuñ öñin aldı ve na‘ra urdı, eyitdi: “Ey tohme-i Ehrimen ve ey şīr-zen, senüñ merdler ile ne kārūñ ve meydān-ı merdānede ne miqdāruñ vardır?” didi. Bānū bu cevābları gūş eyledi, hışm-ıla na‘ra urup eyitdi: “Ey pīr-i tīre-revān! Sen zenden betersin ki pīr iken cenge heves idersin?” didi. Andan cenge başlayup biribirlerine ḥamleler kıldılar, hergiz silāḥları te‘şīr itmedi. ‘Āķībet Bānū Goşesb Rehhām’uñ atın düşürdi, Rahhām yiryüzine geldi. Bānū tīzye bir kılıç daḥı urdı, Rehhām’uñ elinden iki barmağın düşürdi. Behmen ol ḥālī gördi, emr eyledi ki ‘alem dibinden biñ er varup Bānū’nuñ öñinden Rehhām’ı ḥalāş ideler. Ol dem leşkerden biñ er sürüp taşra çıkdı ki varup Rehhām’ı alalar. Rehhām, Bānū’nuñ öñinden piyāde kaçdı sipāḥ içine düşdi. Ol biñ er bānūnuñ üzerine düşdiler. Bānū kendüyi anlara urdı, bir ān içinde tār-mār eyledi. Behmen gördi ki **[124b]** Bānū-yı cihān, merdān-ı zamāna amān virmeyüp çok pehlevān-ı nāmdārı şimşīr-i āteşbār ile ḥāksār kıldı, ol dem emr eyledi tabl-ı āsāyiş çaldılar, iki leşker biribirinden ayrılup yirlü yirlerinde qarār itdiler. Bānū-yı dilīr bārgāḥ-ı Zāl-i zamāna gelüp öñinde baş kodı ve Ferāmerz ile görüşdi. Zāl, Bānū’ya ‘izzet idüp du‘ā kıldı. Bu cānibde Behmen biñ dürlü elem ü ızdırāb ile bārgāḥına geldi, ulular cem‘ oldılar, ceng aḥvālin ve Bānū Goşesb ḥālīn söyleşürler iken nā-gāḥ şehir cānibinden bir süvār geldi. Elinde bir nāme var [idi] Behmen’üñ öñinde baş kodı ve nāmeyi şundı. Behmen okıyup beñzi bozıldı, meger bu nāme Beşūten’den gelmiş idi. Ol dem bir niçe piyādeler ḥaste vü zār ve ayaklarından kanlar akar geldiler. Anlaruñ ‘akābince Beşūten daḥı irişdi, ayağı mecrūḥ gelüp Behmen’üñ öñinde baş kodı. Behmen bī-hūş oldu, Beşūten’e: “Ne ḥāldür? Ne derde uğraduñuz ki ayaklaruñuz böyle mecrūḥ oldu?” didi. Beşūten eyitdi: “Şāhā, biz şehir yakınına varduğumuzda cümle ‘askerümüzüñ atları leng oldu, yürimekten kaldı. Ol kadar tāziyāneler urduḡ bir adım ilerü gitmediler, cümlesi ser-nigūn yıkıldılar. Ne kadar kaldurduḡ turmaḡa tākātleri olmadı. Bu kārā hayrān kalduḡ, ‘āķībet piyāde olup şahrālara düşdük, şahrālar deryā-yı āteş olup āsumān kızmış tāsā döndi, ol āteş bizi büryān eyledi, ḥālümüz ḥarāb u cigerümüz kebāb oldu. Gördük ilerü

gıtdükçe âteş ayağumuzu yakup başumuzda miğferümüz kaynadı, âhır nâ-câr girü döndük.” didi. Çün şâh-ı cihân ol muşbeti gördi, elin eline urup cigerden bir âh-ı serd çekdi, eyitdi: “Bu Zâl’uñ âşâr-ı sihridür, anı böyle gün içün düzmişdür. Eyâ ben cādūya ne güne cevâb dirüm. Hele bu hâl tursun ammâ yarın Bânū Goşesb didükleri duhter-i bürîde-gîsū ile hâlüm nice olur, aña kim karşı turur?” didi. Câmâsb eyitdi: “Şâhum, gam yime. Yarın tâli’uñ nühusetden hâlâş olur.” didi. Ol gice Behmen bu elem ü ızdırâb ile qarâr itdi. Tâ kim şabâh oldı, yine iki leşker yirlerinden turup at arkasına geldiler. Kūs u nefîrler çalındı, meydân yirine gelüp saflar çekdiler, iki yüzden alaylar bağladılar. Elllerinde şimşîr ü nîze vü harbeler tutup turdılar. Hemân-dem Bânū leşker içinde at kıparup meydân ortasına geldi. Behmen ırakdan anı görüp hayretinden hânde itdi ve ta’accübünden lebin dişledi ve etrâfına bakup eyitdi: “Bir merd-i dilîr yok mıdur ki bu mâde-şîre [125a] berâber ola, işin tamâm ide? Ben anuñ başını rifatde sehâba berâber idem.” didi ve dönüp Selmân-ı Berberî’ye eyitdi: “Ey merd, ne turursın? Sen bârî meydâna girüp bu şîr-zene cevâb vir.” didi. Ol dem idi ki bânū dahı meydân ortasında hüner ‘arz itdükden soñra na’ra urup Selmân-ı Berberî’yi taleb kıldı. Hemân Selmân-ı Berberî ilerü gelüp şâh öninde baş kıdı, altında bir lâğar atı var idi ammâ tek ü pûda bād-ı şarşar idi ve gâyet hünerver idi. Selmân ‘azm-i meydân eyledi, gelüp Bânū’ya berâber oldı. Bânū anuñ atında ol esb-i lâğarı gördi, ‘aynına almadı ammâ Selmân ki Bânū’ya muqâbil oldı na’ra urup eyitdi: “Kimsin ve kimuñ nesisin? Nâmuñı ve nejâduñı beyân eyle tâ kimuñ tohmesinden bileyin.” didi. Bânū aña eyitdi: “Ey merd, bilmiş ol ki ben duhter-i Rüstem ve tohme-i Nîrem’em.” Selmân hışmnâk oldı, eyitdi: “Ey zen-i bedkâr, benüm ‘avratlar ile bâzârum yokdur. Ben merdler ile ceng itmege geldüm, ‘avratlar ile neberdüm yokdur.” didi. Bânū Goşesb gâzabnâk oldı eyitdi: “Bre nâ-bekâr! Ben saña şimdi ‘avratlar zahmı nice olur göstereyin, nevk-i sinânumla gözleruñı açayın.” didi. Bunlar bu sözde iken Behmen, Selmân’a âdem gönderdi kim: “Niçün bir ‘avrat ile bu kadar güft ü gū ider, ceng eylemez?” didi. Selmân elem çeküp eyitdi: “‘Avrat ise n’ola, Rüstem kıızı degül midür? Leşkerde ancılayın nâmdâr hod az vardur.” diyüp Behmen’e haber gönderdi. Andan yine Bânū ile söyleşürken azğışdılar, Bânū ebrûların çîn idüp at kıpardı, meydân başına vardı, tîzye dönüp zarfından gürzini kıpdı, yıldırım gibi irişüp Selmân’a bir gürz urdı. Selmân egerçi ol gürzi men’ eyledi ammâ bî-tâkat oldı. Andan kendüyi cem’ idüp Bânū’ya bir gürz urdı, Bânū’nuñ dahı kâmeti dâl oldı. Men’ idüp eline nîzesin aldı, irişüp Selmân’a bir nîze urdı. Selmân anı men’ itmege çalışdı ammâ olmadı, nîze kemergâhına irişdi, Selmân’uñ dem ü nefesi sînesinde bağlandı. Bânū zûr idüp silkince Selmân atından cüdâ oldı, yire düşdi ammâ vücûdına zarar gelmedi. Tîzye ayağa kırdı ve niyâmından tîğini ‘üryân eyledi ve eyitdi: “Zenlere nevk-i sinân urmağ baña ‘ârdur. Ben bunuñ işini şimşîr ile bitüreyin.” diyüp yine atına bindi, na’ra urdı, Bânū’nuñ üzerine sürdi. Biribirlerine şarıldılar ve şarmaşdılar, zemînuñ gerd ü gubârın

hevāya çıkardılar, aḥşama dek ceng itdiler. Bānū, Selmān’a zaḥmlar açdı. **[125b]** Āḥir aḥşam oldı döndiler. Ol gice geçdı, yine şabāḥ kim oldı, meydān açıldı, hemān ‘azm-i meydān eyledi. Zāl cānibinden yine Bānū at sürmek ister iken Hünberber-nām bir dilāver at sürdi Selmān’uñ öñine geldi, cenge başladılar. Nīze vü gürz ü şimşir ile ceng itdiler. Bunlar daḥı meydānda bir toz kıopardılar ki şahın-ı neberd görünmez oldı, gerd ü ğubār içinde nā-bedīd oldılar. İki leşkerüñ gözleri bunlarda kıaldı, herkes bu cenge ḥayrān oldılar. İki sipāhdan bir kimse bunları bir zamān görmediler. Zamāndan şöñra anı gördiler, ol gerd-i siyāḥ içinden Selmān zāḥir oldı, elinde bir kelle-i ḥün-ālūd. Hemān ol kelle Zāl’uñ alayına toĝrı pertāb itdi. Zāl anı görüp feryād itdi, dilāverler giryān oldılar. Zāl bu ḥālī görüp at sürmek diledi. Andan evvel Ferāmerz oĝlı Sām at kıopardı, gürz-i girān destine alup irişdi, Selmān’a bir gürz urdı. Selmān ne ḥāl ise men° eyledi. Ol daḥı gürz çeküp Sām’uñ üstine yüridi, bir gürz urdı, gürz ḥaṭā idüp Sām’uñ atınuñ başına tokıñdı, ḥurd eyledi, Sām yiriyüzine geldi. Ol dem anı görünce Kābilistān serverlerinden bir er var idi, nāmına Kābilī dirler idi, elinde bir nīze-i Zābilī var idi, irişüp Selmān’a berāber oldı, cenge başladılar. Egerçi ol merd ziyāde bahādur idi ammā Selmān cenginde zebūn oldı. ‘Ākıbet Selmān aña bir tıĝ urup helāk eyledi. Andan şöñra Kābil dilāverlerinden beş kimse bir kezden yüridiler, Selmān’a ḥücūm itdiler, anlar daḥı elinde zaḥmdār oldı. Andan şöñra beş dilāver daḥı girdi, anlar da şikeste-ḥāl oldı. Muḥaşşal Zāl leşkerinden kimsenüñ zehresi olmadı kim meydāna girüp ceng eyleye. Zāl ol ḥālī görünce bī-ķarār oldı, ‘azm-i meydān eyledi, gelüp Selmān’a berāber oldı ve gürz-i girān çeküp na°ra urdı, eyitdi: “Ey nā-bekār! Bu kıadar civānlara yara urduñ, şabr eyle gör pīrlar zaḥmı daḥı nice olur.” didi ve irişüp Selmān’a bir gürz urdı. Selmān’uñ ķāmeti ḥam-ender-ḥam oldı, güc-ile ol gürzi men° eyledi ve hemān el urup tıĝını ‘üryān kııldı, Zāl’uñ üzerine sürdi. Zāl daḥı kıılıç çeküp yüridi, birbirlerinin ḥamlelerin men° itdiler. İksinin daḥı kıılıçları şikest oldı ammā birbirlerine ol kıadar zaḥmlar urdılar Zāl zebūn oldı, kendü kendüye eyitdi: “Bunuñ elinden ḥalāş olmaķ olmaz **[126a]** meĝer ḥīle ile ola.” diyüp hemān Zāl, Selmān’a bir nīze ḥavāle kııldı, kemergāḥından gözedüp geldi. Selmān kemergāḥını şaķlamaķ kıaydında iken Zāl nīzesini Selmān’uñ uyluĝına tutdı, tīzye irişüp bir nīze urdı, nīze işleyüp Selmān’a bir ‘aceb zaḥm açdı. Zāl, tīz-destlik ile diledi kim Selmān’a bir zaḥm daḥı ura. Selmān, Zāl’uñ öñinden kıaçdı. Zāl hemān kemend-i mār-girdārını kııķarup Selmān’uñ ardınca at sürdi, irişdi, anı kemend altına getürüp pertāb eyledi. Selmān’uñ miyānı bend oldı, Zāl çeküp anı atından ayırdı, keşān keşān kendü leşkerine getürdi. Selmān’uñ atı geldi Behmen alayına irdi. Behmen anı görüp nice ‘aklı başından gitdi, ḥayķırup eyitdi: “Ey sipāḥ-ı Īrān! Bir pīr cādū, bir miķdār Zābilistānīler ile benüm leşkerümü zebūn eyledi. Kıanı ĝayretüñüz?” diyüp saĝ ve şola istimālet virdi. Sipāḥ kim Behmen’den ol cevābı işitdiler yüz biñ ālāt-ı ḥarbī mükemmel sipāḥ kıalbgāhdan taşra kııkıldılar, Zāvil leşkerine ḥücūm kııldılar. Bu cānibde Zāl daḥı ol ḥālī

gördi, kendüyi düşmene urdı. Meger Bānū Goşesb'ün zahmı var idi ammā yine bu hāli görüp ihtiyārı kalmadı, Merzbān-ı dilīrūn ve Toḥār'ūn hemşirelerin yanına alup kendüleri düşmene urdılar, her biri bir alaya fenā virdiler. Anlaruñ ardınca cengī dilāverler yirlerinden kopup şimşir ü gürz-i girān-ıla düşmen leşkerine koyıldılar. Ol cānibden Īrāniyān daḥı atların koparup yüridiler, ḥurūş-ı dār u gīr cihānı tutdı, şimşir ü tūr yağmur gibi yağdı, nīze vū tīg-i zehr-ābdāruñ keşretinden çeşm-i mīrrīḥ-i ḥançer-güzār tīre oldı, gerd-i siyāh sipihre peyveste olup rüy-ı ḥūrşid ü māh tīre oldı. Bu ceng-i ʿazīm tā öyle zamānına dek olup gün ki kubb-i felege dökildi tāb-ı āfitāb ʿālemi pūr-teff ü tāb idüp cevşenler āteş-i sūzāna döndi, dilāverler nār içinde kaldılar, teşnelikten cigerler kebāba döndi. Ferāmerz gördi kim Bānū Goşesb yanar āteş içinde kaldı, ʿalem dibinden at sürüp irişdi, ḳafādārлық ile ḳalbgāh-ı düşmene yüz tutdılar. Leşker-i Īrān'a ol mertebe tīg ü teber urdılar ki ḥ'āh nā-ḥ'āh ḳalbgāhda olan sipāh tār-mār oldı. Andan bi'l-küllie leşker-i Īrān fenā buldı. Behmen'ün ʿaḳlı başından gitdi, Cāmāsb'ūn yüzine baḳdı. Cāmāsb döndi Behmen'e eyitdi: “Şāhum, siz mādām ki bu maḳāmdan bir gayrı maḳāma gitmeyesiz hālūñüz mükedder olur. Bu birkaç kimseler elinde leşkerūñūñ tamāmı pāy-māl olur.” didi. **[126b]** Behmen bundan soñra bī-ihtiyār yine cānib-i Belḥ'e ʿazm kıldı. Ferāmerz sipāh-ı bī-şumār ile Behmen'i üç gün ḳoḡdı, dördünci gün Nīkūbahş-nām dilāver Ferāmerz'e eyitdi: “Server, eger biz şimdi yine girü dönersek Behmen'ün belāsından ḥalāş olmazuz. İmdi hemān anuñ başını almayınca girü dönmek cāiz degüldür.” didi. Egerçi dönen gitdi ammā bunlar dönmediler, kendülere mensūb olan dilāverleri ḳafālarına alup düşmenūñ ardından irişdiler, yine çok kimse helāk itdiler. Bu eṣnāda Āzar Bānū daḥı gelüp irişdi ki Rüstem kızıdır, Bānū Goşesb ve Āzar Bānū ve Sām-ı yel ve Ferāmerz ve Nīkūbahş ve Toḥār üç gün daḥı düşmen ardınca gitdiler. Dördünci gün gördiler Behmen leşkerinūñ tozları bile görünmez oldı ammā Behmen kaçup Belḥ'e giderken Behānrüz-ı Dīlmī-nām bir dilāver bir miḳdār zinde leşker ile gelüp irişdi, Behmen'e gayret virüp girü döndürdi. Yine Ferāmerz ile ceng itdükleri yire geldiler, bir meşāf daḥı itdiler. Āḥir yine Behmen'ün leşkeri şikest oldı. Andan Ferāmerz yanında olan bahādurlar ile manşūr u muḳaffer ʿazm-i Zābil idüp gitdiler. Bu cānibde Behmen yine Belḥ şehrine irdi, şikeste vū perīşān oturdı. Bir zamān eglendi, tā ki ʿaḳlı başına geldi yine derūnı cūşa gelüp ceng ārzūsın eyledi. Üstād eydür bu defʿa Behmen on yıl tamām ceng tedārūkin gördi ve eṭrāf-ı memālik-i Īrān'dan leşker cemʿine muḳayyed oldı, bāḫter ü ḥāverden ve Çīn ü Maçīn'den şol resme ʿasker cemʿ itdi kim tūl ü ʿarzı elli ferseng yir idi. Andan kātibler ele ḳalem alup ol sipāhı ḥesāb itdiler. On dört kez yüz biñ leşker defter eylediler. Behmen çünkim leşkerūñ ḥesābını aldı, şād ü ḥurrem oldı. Andan ḥazīne ḳapuların açup ol sipāha ʿulūfe virdi ve her birine cebe vū cevşen ve at u raḫt virdi. Çünkim tamām-ı leşker müsellaḥ u müretteb oldı, bir gün Behmen bir şāhāne meclis ārāste kıldı, ne ḳadar ulular var ise cemʿ itdi, ḥ'

ānendeler ve sāzendeler da‘vet idüp bir hefte ‘ayş u ‘işret kıldı. Andan şoñra Cāmāsb-ı ḥakīmi tenhāsına getürdi, eyitdi: “Ḥakīm-i dānā, baña bir ḥaber vir kim şimden girü daḥı sipihruñ baña cefā vü ḳahrı var mıdur yoḥsa luṭf u iltifāt yüzün gösterür mi?” didi. Cāmāsb eyitdi: “Ben bundan evvel şāha dimiş idüm ammā yine şimden şoñra düşmen ile kim ceng idesin cihān ḥalkı ol cenge ḥayrān ola, yine çok kimseler helāk ola [127a] kim şāh çok elem çekdi. Āḥir düşmeden intikām alup murāduñ ḥāşıl ola.” didi. Behmen kim ol civānları gūş kıldı, şād oldı. Andan leşkerde emr eyledi, münādīler yürüdi, ay başında göçdür didiler. Ser-ā-ser leşkeri āgāh itdiler, herkes ḥāzır u āmāde oldılar tā kim gelüp ay yeñi oldı.

Leşker Keşiden-i Behmen be-Zāvil Bār-ı Dīger

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Ser-i māh ber-ḥāst āvāz-ı nāy

Sipehbed Beşüten ber-āmed zi-cāy

Revān ez-pes-i poşt-i çendīn hezār

Gozīde süvārān-ı ḥançer-güzār³⁶⁵

Nesr: Çünkim ay başı irişdi dergāh-ı Behmen Şāh’dan şadā-yı nāy u kūs cihānı tutdı. Beşüten ki muḳaddem-i ceyşdür, cümleden evvel yirinden turup otağ u bārgāh-ı şāhı ḳaldurdı, ‘azm-i rāh eyledi. Ardınca nice biñ güzīde ḥançer-güzār süvārlar revān oldılar. Anuñ ardınca cihān-dīde Saḳlāb-ı Rūm ol merz ü būmuñ süvārları ile yürüdi. Anuñ ardınca Elmās-ı Cengī ve Ferḥād-ı Sengī-nām dilāverler süvārān-ı tīz-çeng ile gitdiler. Anlaruñ ardınca Behānrüz-ı dilīr-i Dīlem leşkeri ve Māzenderān ‘askeri ile yürüdi. Zīrā kişver-i Māzenderān ol zamānda anuñ ḥükminde idi. Anuñ ardınca Siyeh-merd-i Gīlī Muḳān ve Erdebīl leşkeri ile gitdi ki ol vilāyetler anuñ elinde idi. Anuñ ardınca deryā-yı pūr-mevc gibi fevc fevc sipāh-ı bī-girān yürüdi. Anlardan şoñra Behmen Şāh taht üzerinde ‘azamet ü şān-ıla gitdi, gerd-i sipāhdan rüy-ı māh siyāh oldı. Behmen’uñ sağ u solında ve pīş ü pesinde dilīrān u gordān ve gerdān-keşān u cihān-gīr-merdān-ı kişver-sitān revān oldılar ve otuz biñ dāne zerrīn-kemer gulāmlar ḥidmetinde her yaña

³⁶⁵ Ay başı gelince Behmen Şāh’ın ordusundan zurna ve davul sesleri yükseldi. Ordunun lideri olan Beşüten yerinden kalkıp ardından gelen binlerce seçkin, hançer geçirici asker ile birlikte yola revān oldu. (y.ç.)

şalınurlar ve yügrüşürler idi. Bu kāmkarlık ve bu ululuk ile gitdi. Bir gün geldi, ser-ḥadd-i Zābil’e irdi, ḥayme vü ḥargāhların kırdurup kōndı. Bu ḥaber Ferāmerz’e yitdi, gelüp eyitdiler: “Server, Behmen’ün bir leşkeri vardur kim yirler sipāh-ı bī-şümārdan ve gökler gerd ü ḡubārdan görünmez.” didiler. Ferāmerz, Zāl’ün naẓarına irdi, eyitdi: “Bu Behmen-i bed-sigāl tekrār sipāh çekmiş ki andan ziyādereḡ sipāh kimse görmemiş. Buncılayın bī-‘ār u nāmūs zālīm ile bilmezem ḥālümüz nice olur.” didi. Zāl eyitdi: “Oḡul, sözüñ toḡrusı budur ki bizüm baḡtumuzuñ dönmesi zamānıdır. Hele ey dilīr-i cihān, saña lāzım olan oldur kim leşker çeküp anuñ üzerine varasın. Ben şehri ḥālī kımayam. Eger anuñ elinde zebūn olursañ baña bir ḥaber gönderesin.” didi. **[127b]** Ferāmerz eyitdi: “Ey peder, zāhir ya daḡı neyleseñ gerek? Maḡdūrumuz şarf idüp kūşış iderüz. Kimse cihāna iki kerre gelmez ve her toḡan çok kıalmaz. Ölineye dek ḡayreti elden kımazuz.” diyüp kırk biñ süvār ile şehirden taşra kıkdı. Her birine baḡşış iḡsān eyledi, andan Behmen cānibine revān oldı. Öte cānibden Behmen daḡı leşkerini ser-ḥadden kıldurup şehir-i Zāvil’e toḡruldı. Bir gice kıarañusunda Behmen’ün ilerü giden leşkeri Ferāmerz’ün üzerine tuş oldılar. Ferāmerz anlara ḡücüm eyledi, cenge başıladılar. Gice kıarañusunda tīrler şihāb gibi atılıp zerrīn siperler şehāb içinde māha döndiler. Na‘ra-ı dilāverān ve şuhayl-i esbāndan āvāz-ı kıyāmet zāhir oldı, ol gice tā şubḡa dek ceng itdiler. Ferāmerz, Behmen leşkerinüñ bir bölüḡine şikest virdi. Hemān ki şabāḡ kıarañusu oldı, Ferāmerz leşkerini alup çekildi, bir yüce yire kııkup nihānī tırdılar. Ammā tamām şabāḡ olup göz gözi gördükde Behmen gördi ki leşkeri kıırılmış lākin düşmenden eşer yok ta‘accüb itdi, Beşūten’den ḡaber şordı. Beşūten eyitdi: “Şāḡa, Ferāmerz’den ḡayrı bu kārı kimse idemez ammā bilmezem ki kıanda gitdi.” didi. Behmen ol gün aḡşama dek ol irāde-i efkār ile oturdı. Aḡşam olduḡda kıaravul ta‘yīn olındı, andan Behmen eyitdi: “Kim oldı kim baña ḡaber ḡetüre bu ma‘rekeyi idenler kimlerdür bilem.” didi. Ol dem bir fedāi merd, şāḡ öñinde baş kıoyup gitdi. Bir zamāndan soñra geldi, eyitdi: “Pādişāhum, ḡaber aldum ve gördüm; Ferāmerz-i dilīr ve oḡlı Sām ve Bānū Goşesb ve Āzar Bānū ve Toḡār ve Merzbān-ı Nīkūbaḡş ve Erdeşīr’dür.” didi. Ol dem Behmen’ün ḡöñli bu endişeye düşdi ki bu altı nefer kimesneyi ele ḡetüre yā ayaḡa düşüre. Ol dem leşkerinde olan dilāverleri da‘vet kııldı. Meşelā Ḥurşīd-i Īrānī ve Zerḡūy-ı nāmdār ve Ferḡād-ı Sengī ve Elmās-ı Cengī ki mütea‘yyin dilāverlerden idiler, bunları Bānū Goşesb cengine ta‘yīn kııldı ve Hūşeng ve Merzbān ve Çehrāsḡ ve Gerdesb dilāveri Nīkūbaḡş üzerine gönderdi ve bunlardan mā‘adā on dört dilāveri daḡı ol cenge ta‘yīn itdi. Nā-ḡāḡ bir merd bu kārden āḡāḡ olup segirdüp Ferāmerz’e geldi, aḡvālden ḡaber virdi. Ferāmerz daḡı leşkerin ḡāzır kııldı. Çün ol gice ḡeçdi, şabāḡ oldı, Ferāmerz leşkeri ile zāhir olup alay baḡlayup tırdı. Bu cānibden daḡı Dārā-yı Īrān-sipāḡ bir siyāḡ esb-i tāzīye süvār oldı ve leşkerini on dört şaf kııldı, her şafda yüz biñ er var idi. **[128a]** İki leşker tā kim berāber oldılar, ol kıadar cūş u ḡurūş zāhir

oldı ki asumān u sürüşdan güzār eyledi. Çünkim meydān açıldı, ibtidā Ferāmerz oğlu Sām meydāna girdi. Behmen cānibinden daḥı aña taʿyīn olınan bahādurlar geldiler, cenge āğāz itdiler. Sām āḥir anlaruñ kimin helāk idüp kimin esīr ü zaḥmdār eyledi. Bir cānibden daḥı Erdeşīr ve Sāsān kim Behmen oğullarıdır ikisi de meydāna girdiler. Bānū Goşesb anlaruñ meydānına girdi, ceng eyledi, Erdeşīr’e zaḥm açdı. Sāsān anı gördi kaçdı, Bānū naʿra urup Sāsān’uñ ardından irdi, kemend ile atından yıkdı, kız ıarındaşına eyitdi: “İşte ben ḥidmetüm tamām eyledüm, nevbet sizüñdür.” didi. Çünki Āzar Bānū hemşiresinüñ āvāzın işitdi el urup tīgini niyāmından uryān eyledi, meydāna girdi. Behmen cānibinden iki dilāver daḥı anuñ öñin aldılar ceng itdiler. Āzar Bānū birini zaḥmdār eyledi ve biri firār itdi. Andan soñra Toḥār meydāna girdi, Behmen cānibinden yine iki dilāver ol serverüñ üzerine geldiler, çok ceng idüp çalışdılar, virişüp alısdılar, ākıbet Toḥār anlaruñ ikisini bile helāk eyledi, kenāra çıkdı. Andan soñra Nīkūbahş meydāna girdi, Behmenīlerden Merzbān-nām bir dilāver meydāna geldi, cenge başladılar. İki leşker bunlaruñ cengine ḥayrān kaldılar, āḥir Nīkūbahş, Merzbān’ı helāk eyledi. Bu meydānda Behmen cānibinden on dört dilāverler kim var idi, sekizi helāk oldu ve altısı zaḥmdār oldu. Andan soñra yine Behmen leşkerin döndürdi, Ferāmerz daḥı döndi. Behmen ğamgīn gelüp serā-perdesine indi. Ol gice şubḥa dek iki cānibden qarār kıldılar, Behmen şabāḥa dek ğamdan ḥālī olmadı. Tā kim geldi şabāḥı oldu, yine iki cānibden ṭabl ü kūs u nefīr şadāsı cihānı tıtdı. İki leşker at arḳasına geldi, ʿalem ü sancak şukḳaların efrāşte kıldılar, alay ile kenār-ı meydāna gelüp iki taraıdan şaılar çekdiler. Bu maḥalde Behmen ḳalbgāḥ-ı sipāhdan āvāz virüp eyitdi ki: “Ey nāmdārān, ferruḥ-nejād kimdür ki bugün ceng eyleyüp Ferāmerz oğlu Sām’uñ başını baña getüre? Her kim bu işi ider ise başumdaki tācı anuñ başına ḳoyam.” didi. Meger Behmen’uñ bir tācı var idi Lohrāsib’dan ḳalmış idi, gerçi kıızıl altundan idi ammā lājiverd zihleri ve muşannaʿ girihleri var idi ve daḥı anuñ deıesinde yāḳūt-ı sürḥden bir ṭop-ı āyīne-girdār var idi, anuñ şuʿlesi ile şāhuñ çihresi rüşen idi. **[128b]** Ol yāḳūta tāb-ı āfitāb ṭokındıḡı zamānda māḥ-ı tābdan şuʿledār olur idi. İşte Behmen bu tācı öñdül ḳoyınca Kūhyār-ı dilīr ilerü gelüp eyitdi: “Ey şehriyār-ı nāmdār, ğam yime! Himmetüñ-ile Ferāmerz oğlunuñ başını senüñ taḥtuñ ayağına ğaltān idem.” didi ve Hūmān ʿazm-i meydān eyledi ve naʿra urup eyitdi: “Hīç kimseyi dilemezsin, illā Ferāmerz oğlu Sām’a söyleñ benüm meydānuma gelsün.” didi. Çün Sām dilīrānı işitdi, ol urup gürz-i girānın çekdi, meydāna geldi, Kūhyār’a muḳābil oldu, cenge başladılar. Ol buña ve bu aña çok ḥamleler itdiler. Ol iki pīl-i jiyān ve kūḥ-ı girān şimsīr ü gürz ü kemend ü kemān-ıla virişüp alısdılar, birine ḍarb u ziyān gelmedi. Ol mertebe ceng itdiler kim bī-tāḳat oldılar. Āḥir bir miḳdār diñlenüp andan biribirlerinüñ kemerlerin tıtdılar. Sām-ı ser-efrāz zūr eyledi Kūhyār’ı eyer-ḥānesinden ḳapdı. Ḳazā ile Sām’uñ atı dizlerinin üzerine geldi, Sām atından ayrıldı, Kūhyār’uñ kemer-bendi elinden çıkdı. Hemān Kūhyār-ı nā-bekār fırsat bulup

tīg çekdi, Sām yirinden kalkınca irişdi, aîsuzın Sām’uñ gerdenine bir kılıç urdı, başı top gibi gālân oldu. Andan Kūhyār-ı nā-bekār Sām’uñ başını Behmen’e gönderdi, Behmen şād ü hurrem oldu. Ferāmerz meydān[d]a oğlunuñ helāk olduğın görünce ‘aqlı başından gitdi, atından yıkıldı, girībānını çāk eyledi. Ne girībān ki cigeri pāre pāre oldu. Ferāmerz şol resme nāle vü zārī kıldı kim dilāverlerde cān kalmadı. Ferāmerz eyitdi: “Dirīgā ve derdā, Sām-ı nāmdār yok yire zāyi° oldu. Ya ben şimden girü kimüñ içün çalışurın, bu dünyāda ne içün qarār iderin?” didi. Anuñ ol nāle vü zārından ve gire-i çeşm-i hūnbārından sipāh-ı Zābil cümle hāksār oldılar. Bunlar bunda mātem itmekde ol cānibden Kūhyār, Ferāmerz’uñ oğlını katl idince girü döndi, gelüp Behmen katına irdi. Behmen, Kūhyār’a eyitdi: “Bu erlik kim sen eyledüñ kimse mükāfātına kādır degüldür.” didi. Andan soñra ol tāk-ı girān-bahāyı Kūhsār’uñ öñinde kodı ve dahı niçe yādigārılar virdi ve leşkerini ceng yirinden döndürüp bargāhına geldi. Aşşam irişdükde Behmen hāzinedārına emr eyledi, bir gümüş tabak getürdi, Sām-ı nev-civānuñ başını anuñ içine kodılar, Ferāmerz’e gönderdi. Ferāmerz anı görünce feryād ü fiğānın āsumāna irgürdi. Ol gice şabāha leşkerde mātem oldu. Āhir Ferāmerz anuñ küştesini Zābil şehrine pederi Zāl’e gönderdi. Zāl haberdār olıcağ ‘aqlı gitdi. [129a] Ferāmerz’uñ ve Zāl’uñ sarāylarından feryād ü fiğān kopdı. Bunlar mātem ile kaldılar, Ferāmerz ise Behmen’den ayru Sām firqati ile mātemde ammā Behmen ‘ayş u zevk ü şafāya başladı, bir niçe gün ceng itmedi.

Residen-i Behmen be-Ĥişār-ı Periyān der-Şikār

[Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ül]

Yekī rüz şāhen-şeh-i kāmkar

Hemī reft şādān zi-behr-i şikār

Be-reftend bā-ū bozorgān heme

Süvārān u gordān-ı Īrān heme³⁶⁶

Nesr: Üstād eydür, bir gün Behmen şād ü handān ‘azm-i şikār eyledi, ulular anuñ-ıla bile gitdiler. Her biri bir cānibe at sürüp şikār kaşdın itdiler. Behmen dahı şahrāyı tek ü pū iderken

³⁶⁶ Bir gün devlet ve ikbal sahibi olan Şāh ava gitti. Īrān’ın bütün uluları, süvarileri ve kahramanları da onunla birlikte gittiler.

na-gāh bir āhūya rāst geldi ki vücūdı pūr-naqş u nigār. Behmen ol āhūyı şikār itmek içün at sürdi ammā āhū eser yel gibi gitdi, yanar āteş gibi tutdı, Behmen ardından gelmedi. Giderek āhū geldi, bir hışār[a] irdi ki ol hışāruñ burc-ı bārūsı āsumāna hem-pehlū idi. Āhū ol hışāruñ içine girüp gitdi, Behmen dağı ardınca ol hışāruñ içine gitdi. Aşağı ve yukarı geşt ü güzār eyledi, hīç anuñ içinde bir cānlu kimse görmedi. Giderek bir yire geldi kim bihişt-i berīnden numūne ve kil ü ābı gül ü miskden sirişte idi. Zemīni böyle müferrih olduğundan māʿadā her cānibinde lājiverd ü kebūd ile naqş u nigār ārāste olınmış ve her kūşesinde fāhır libāslar ve gevher ü kumāşlar tolmış ve bir taht-ı pīrāste vaz̄e olınmış ki taht-ı şāhīden çok yegrek ammā ādemden tehī. Behmen anı görince kendü kendüye eyitdi: “Bu ne hikmetdür! Ben bu kadar ʿömr içinde böyle bir maḳām-ı cennet-nişān görmedüm ammā ne ʿaceb ādemden eşer olmaya!” diyüp girü döndi. Ol dem taht cānibinden Behmen’ün kulağına bir şadā irdi. Behmen döndi girü nazar kıldı, gördi ol tahtuñ üzerinde bir alay nāzenīnler tūrurlar. Bir pīr kişi ilerü geldi, şāhı taht üzerine daʿvet kıldı, eyitdi: “Ey Hudāvend-i Rūm u Çīn ve ey Şāh-ı Īrān-zemīn, buyuruñ. Siz bizi bilmezsiniz ammā bizüm size ārzūmuz ḥadden ziyādedür.” didi ve elin eline alup getürdi, ol tahtuñ üzerine çıkardı. Ol dem kendüsi bir cānibe aldı yürüyüvirdi. Behmen anı gördi, on dāne cāriyeler öninde geldiler, Behmen’e taʿzīm itdiler. Bir cānibden dağı bir bānū-yı dil-pesend ü şeker-ḥand zāhır oldı ki gīsū-yı mār-girdārı gerdem-i ʿuşşāka müşkīn-kemend ü her bir kılında niçe sınık-diller beste **[129b]** ve zār u şikeste ve niçeler ḡamze-i mest ü ḥançer-keşi ucından zebūn u ḥaste. Anuñ her ḡamze-i ḡammāzı ser-māye-i seḥer ve efsūn-hevā-yı serv-ḳaddi dirāht-ı tūbāyı ser-nigūn eylemiş. Behmen anı temāşā iderken ol nāzenīn Behmen’ün önüne geldi, iki dāne tāclar getürdi. Bir[i] sarı altun renginde pūr-gevher ve biri beyāz balık dişinden muraşşaʿ vü zer-nigār. Bānū anları Behmen’ün önüne ḳodı, andan taht üzerine çıkup Behmen’ün yanında çıkup oturdı. Behmen anı görüp serāsīme oldı. Andan niʿmet ü şarāb geldi ve ol pīr yine geldi, ol tahtuñ üzerine çıkdı, Behmen’e duʿā kılup eyitdi: “Ey Şāh-ı Īrān, ḥōş geldüñ ve şafā geldüñ! Bu diyāra gelmeñüze sebep ne oldı?” didi. Behmen dağı āhū hikāyetini ḥaber virdi. Ol pīr eyitdi: “Şāhum, maʿlūmuñuz olsun kim ol āhū şūretinde gördüğünüz benüm kızumdur ammā saña meylı vardır. Şikār üzerinde sizi görmüş, gelüp senüñ önünde āhū şeklinde göründi. Eger maḳbūlüñüz olursa ol kızı size cāriyelige virem.” didi. Behmen dağı bānūya cānla maḥabbet itdi. Ol kızuñ nāmına Mest-gīr-i perīveş dirler idi, Behmen anı almağa rızā virdi. Andan soñra ʿayş u nūşa muḳayyed oldılar. Bunlar bu şafāda iken anı gördiler; nā-gāh bir cānibden Ferāmerz zāhır oldı, at sürüp Behmen’ün üzerine irdi, eline tīr ü kemān aldı. Behmen’ün ʿaḳlı başından gitdi. Ol dem bānū sihr ile Ferāmerz’e bir āteş urdı, Ferāmerz’ün atı ürkdı ve kendü mecrūḥ oldı. Behmen ol dem fırsat bulup ḳaçdı, leşkere düşdi, geldi Cāmāsb’a aḥvālını bir bir hikāyet kıldı. Bu cānibde Ferāmerz dağı leşkerine geldi, bu rāzı ululara söyledi. Herkes taʿaccüb itdi,

andan Ferāmerz eyitdi: “Serverler, şimden girü bize lâzım olan oldur ki Behmen’le ğayret cengin eyleyevüz.” didi. Sipāh eyitdiler: “Ey pehlevān-ı nāmver! Bir cānumuzı senüñ yoluña fidā iderüz, hemān sen küşiş ü ikdāmda kuşūr eyleme.” didiler. Ferāmerz eyitdi: “Ey sipāh-ı merdān! Benüm bu gün murādum oldur ki kendümi Behmen üzerine uram yā helāk olam ve yāhūd Behmen’ün nāmını yiryüzinden götürem.” didi. Ol gün geçdi irtesi meydān açıldı, iki leşker nāzır-ı meydān oldılar. Hemān-dem Ferāmerz, leşkerinden beş dāne dilāveri yanına alup siperin başına çekdi ve gürz-i girān eline alup yüridiler, kendülerin düşmene urdılar, **[130a]** Behmen leşkerine yine fenā virdiler. Behmen ol hālî gördi Cāmāsb’uñ yüzine bakup: “Ey hākīm-i dānā, hālümüz neye münce olur?” didi. Cāmāsb eyitdi: “Şāhum, ğam yime. Sen bu cengde yine evvel bir miqdār elem çekersin ammā soñra devlet senüñdür.” didi. Behmen şād oldı. Bu cānibde Ferāmerz ol beş dilāver ile meymeneden on biñ ādem hāke şaldılar, andan meysereye hücum itdiler. Anı tār-mār idince kalbgāha yüridiler, Behmen sipāh-ı Īrān’a istimālet virdi, eyitdi: “Ey Īrāniyān, kanı nāmūs u ʿāruñuz? Dört beş kimseye, bu deñlü az leşkere cevāb viremez misiz?” didi. Sipāh bu sözi işidüp bi’l-küllîye Ferāmerz’ün üzerine hücum itdiler. Ol az leşker ile Ferāmerz’i on dört kerre yüz biñ leşker ortaya aldılar, tīg ü teberler çeküp yüridiler. Şol mertebe ikdām itdiler ki Ferāmerz leşkeri zebün oldı, Ferāmerz deryā içinde nehenge döndi, ceng āteşi ʿalevlendi. Ol gün aḥşama dek, aḥşamdan şabāha dek bu üslub üzere iki gün iki gice ceng oldı, küşteğāndan şahrālar tıldı, niçe ser-keşlerüñ başı at ayağı altında ḥ ʿār u ḥākīr ve niçe ser-efrāzlaruñ teni keşret-i zaḥmdan mānend-i ğalbīr oldı. Bu ceng üçünci güne irdi ammā iki cānib daḥı ṭayandı, üçünci gün kuşluk zamānı gördiler bir rüzgār esdi, yiryüzinüñ gerd ü ğubārını kaldurup Ferāmerz leşkerinüñ yüzine urdı. Leşker-i Zāvil bu hālden zebün oldılar, yüzlerin girü çevirdiler. Anlaruñ gözleri ve dimāğları toz ile tıldı, girüye dönüp gitdiler. Ferāmerz leşkerine ol rüzgārdan perişānlık el virdi, Īrān leşkeri bu sebebdan kuvvet buldılar. Meger Ferāmerz’ün üzerine yüridiler, Zāvil leşkeri yine ğayret idüp ṭayandılar, cümlesi ḥayātlarından ümīdi kesdiler. Bu ceng içinde Nīkūbahş-nām dilāver küşte oldı, gitdükçe Ferāmerz üzerinde leşker az kaldı, eger dilāverlerde eger bānūlarda kuvvet kalmadı. Geldi yine aḥşam irişdi, hemān bi’l-küllîye Zāvil leşkeri şikest oldı, her biri bir cānibe gitdiler, bir bölügi Kābil yolın tıtdılar. Ferāmerz bānūlar ile Sistān cānibine gitdi ve bir bölügi Zāvil kalʿasına düşdiler. Bu rüzgāruñ ḥali böyledür, gāh merdān-ı cengi düşmene ğālib ider gāh düşmeni merdān-ı cenge ğālib eyler. Bundan soñra Behmen, Ferāmerz leşkerini şol resme ṭağıtdı kim ikisi bir yirde kalmadı. Ferāmerz’ün ve leşkerüñ **[130b]** māl ü esbāb u bārgāhların ele getürdiler. Behmen geldi Ferāmerz’ün bārgāhında karar eyledi. Leşker yaġmāya başladılar, tamām ğanīmet ele getürdiler. Ferāmerz bārgāhında destine cām aldı, üç gün üç gice ʿayş u nüş kıldı, dördüncü gün Zāvil üzerine gitmegi muḳarrer eyledi. Sipāh ḥāzır oldılar.

Muḥāşara Kerden-i Behmen Hişār-ı Zāvil-rā

[Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūl]

Be-rūz-ı çehārom sipāhī keşīd

Sūy-ı Zābilistān be-reft u resīd

Çu Destān şod āgāh ez-īn dāstān

Yekī encümen kerd bā-rāstān³⁶⁷

Nesr: Çünkim dördüncü gün Behmen leşker çekdi, Zābilistān cānibine gitdi, bir gün gelüp irişdi. Destān bu dāsītāndan āgāh oldı, ulular ile bir encümen eyledi ki bu aḥvāle bir tedbīr ideler. Āḥir böyle kıldılar ki münādīler yüridi, şehir içinde çağırdılar ki: “Kimse taşra çıkmasun ve kimse şahrā cānibine bakmasun. Herkes Ḥudā’ya sığınup otursun ki bī-çārelere feryād-res oldur.” didiler. Andan dervāzeleri muḥkem beste kılup ceng levāzımın gördiler, birer birer kılup vücūdların cevşen ile ārāste kıldılar, eger şehir ve eger sipāhī cenge āmāde oldılar, cümlesi bir yire geldiler otuz biñ miqdārı ādem oldı. Bu cānibden Behmen daḥı gelüp Zāvil ƣal’asın muḥāşara itdi, andan leşker-i Zāvil bedenler üzerine çıktılar, bir kezden ağız açup Behmen’e düşnām eylediler, cihāndan nigūnsār olasın didiler. Behmen anı işidüp ƣāzabnāk oldı, şehir ƣapularına yüridi, ʿarrāde ve mancınık ƣodılar hişārūñ burclarına taşlar atdılar, yukarudan tırler ve seng-i hārālar pertāb itdiler, geceyi gündüze ƣatup ceng eylediler, ne tafşıl olına. Behmen-i sitizekār bu üslūb üzre yedi ay iƣdām eyledi, şāh u sipāh bir gün āsūde olmadılar, küşişden ʿāciz oldılar. Tā geldi vaƣt-i ḥazān irişdi baƣlarda olan dıraḥşlarūñ yapraƣları şarardı, serd rüzgārlar peydā oldı, Zābil şehrinūñ içine ƣaḥtlık düşdi, niçeler aƣlıƣdan cān virdiler. Āḥir şehir ḥalkı sürdiler, Zāl’ūñ sarāyına geldiler, feryād kıldılar. Üstād eydür, Zāl’ūñ on anbar buƣdayı var idi, ƣıkarup cümlesini ḥalka virdi. Ol kış ne ḥāl ise riyāzet ile geçindiler. Tā kim geldi evvel bahār irdi, bir şehir Zāl şehrdən taşra ƣıƣdı. Behmen’ūñ ƣoyunları var idi, ƣobanların helāk eyledi, ƣoyunları şehre toƣrı sürdi, dīdebān Behmen’e geldi, ḥaber virdi, **[131a]** eyitdi: “Şehrdən bir süvār taşra geldi, ƣoyunlar sürisini şehir içine iletđi.” didi. Behmen emr eyledi leşkerden on biñ er güzīde olındı, Zāl üzerine gitdiler. Zāl kim şehre yakın irdi, leşker daḥı irişüp Zāl’ūñ üzerine

³⁶⁷ Dördüncü gün askeri hazırladı, Kabilistan yönüne gittiler. Destān bundan haberdar olunca uluları bir araya topladı. (y.ç.)

hücüm itdiler, ceng eylediler. Zāl anları tār-mār idüp koyunları hışāra koydı, yine Behmen cānibinden on biñ leşker daħı irişdi, hışār kapusına hücüm eylediler. Hūrşīd-i Zāvilī-nām Zal’uñ akrabālarından bir dilāver niçe biñ piyāde ile taşra çıkdı, ceng eyledi. Egerçi Hūrşīd-i Zāvilī anları tağıtdı ammā kendüsi daħı çok zaħmlar yidi. Andan soñra Zāl yine kapuyı berkidüp şehir içinde ol koyunları takşīm eyledi. Bir hefte anuñ-ıla geçindiler, yine yiyecek kalmadı atları ve çār-pā kısmından ne kadar hayvānāt var ise boğazlayup yidiler. Anlar daħı dükendi, halk zebūn oldılar. Yine Zāl’uñ sarāyına gelüp feryād itdiler, açlıktan şikāyetler kıldılar. Ya bizi helāk eyle veyā bir dermān kıl, didiler. Zāl anlara tesellī virdi ammā tesellī anları toyurmadı. Zāl’uñ sarāyında olan kullar ve cāriyeler açlıktan cān virdiler.

Üstād eydür, buğdayuñ dānesi bir bedre altuna ele girmez idi. Ol dem Zāl gördi ki aħvāl bir gūne daħı oldu Ferāmerz’e bir mektüb yazup aħvālī i’lām eyledi, gice içinde bir süvār ile gönderdi ve kendüsi ğam u ālām ile sürdi, ‘ibādet-hānesine geldi, şabāha dek Hudā’ya niyāz u tazarru eyledi. Şehir vaktinde gözlerine h’ āb ğālib oldu. Vākı’asında anı gördi ki bir merd-i bālā-ğadd ü pīl-cüşse zāhir oldu, gūyīyā sarāyuñ içi anuñ vücūdı ile tıldı. Ol merd gelüp Zāl’e selām virdi ve eyitdi: “Ey oğul, ğam yime ve zaħīre için elem çekme. Ben senüñ cedd-i büzürgvāruñ Gorşāsb-ı āhen-destem ve Zāvil şehrini ben binā eylemişem ve ol zamānda hūkemādan ve aħter-şināslardan işitdüm ki mūrūr-ı eyyām-ıla benüm evlādumdan bir kimse bu şehir içinde zaħīre için ğāyetde muzāyağa çekse gerek, ol ecilden tılsım-ıla bir tedārük eyledüm. İmdi ey nāmđār, anı sarāyuñuñ içinde fūlān maħalde zīr-i zemīnde bir anbar peydā eyledüm ve içini buğday ile māl-ā-māl eyledüm, varup ol maħalli gūşāde kıl.” diyüp nā-bedīd oldu. Zāl h’ ābdan bīdār olup şafāsından mest oldu, taşra çıkup vākı’asını ululara hikāyet eyledi. **[131b]** Zāl’uñ vākı’ası haqqında her kişi bir söz söyledi. Kimi eyitdi “bu Ehrimen kārıdır”, kimi eyitdi “Gorşāsb zamānından bu ana gelince buğday nice tırrur”. Ammā Zāl buyurdı ulular ayağa tırdılar, ol yire vardılar, sarāyuñ ferşlerini kıldurdılar, bir dehlīz zāhir oldu. İçerü girdiler, giderek bir ‘aceb maķāma irişdiler. Kapu gördiler üzerinde yazılmış ki “Ben kim Gorşāsb-ı āhen-destem, aħter-şināslar kavli üzre bildüm ki rüzgār ile bu diyāruñ halkı kaħtlıktan zebūn olacaķdur, buğday cem’ idüp bu anbaruñ içine kıodum. Alup benüm rūħumı hayr ile yād ideler.”dimiş. Zāl, şād ü hurrem oldu, ol kapuyı gūşāde kıldı. Fi’l-haķīķa gördi bir mertebe buğday yığılmış ki kābil-i ta’bīr degül. Her birisi başı ile ve şapı ile ve her dānesi dāne-i gevhere beñzer. Andan Zāl taşra geldi, ululara eyitdi: “Pīrlar sözini h’ ār tıtmak olmaz. Gördüñüz mi vākı’a nice vāķi’ oldu?” didi ve şehir içine şalā eyledi. Zāvil’uñ içi gūft ü gū ile tıldı, herkes dergāh-ı Zāl’e müteveccih oldılar. Zāl, Hūrşīd-nām dilāvere buyurdı, her kişiyeye bir batman buğday virdi. İşte bunlara bu tertīb üzere hīre virürler iken Behmen hālden haberdār oldu, hemān

leşkerini şehir üzerine çekti. Bir ceng kıldı kim şehir halkı zâr u zebûn oldılar, zaḥîreyi unuttılar, herkes başı kayusına düştü. Ol maḥal idi ki nâ-gâh bir cānibden Ferāmerz irişdi, naʿra urup kendüyi Behmen leşkerine urdı. Siyeh-merd-i Dilem ile Kūhyār-ı nâ-bekâr, Ferāmerz’ün öñin aldı, Ferāmerz ile cenge başladılar. Ferāmerz, Siyeh-merd’i esîr eyledi. Kūhsâr, leşkeri ile münhezim oldu. Bir sâʿat içinde Behmen cānibinden on biñ er toprağa düştü, Behmen anı görüp taʿaccüb eyledi: “Benüm leşkerüme bu işi iden kimdür?” didi. Eyitdiler: “Şāhā, Ferāmerz yine leşker çeküp geldi. Bu işleri iden oldur.” didiler. Behmen, Cāmāsb’a eyitdi: “Ey ḥakīm, bu dīv-zādenün elinden ʿaciz kaldum, ḥalüm nice olur.” didi. Cāmāsb eyitdi: “Şāhum, ğam yime, şöñinda fırsat senüñdür.” didi. Ol dem Behmen emr eyledi, Rehhām Ferāmerz üzerine yürüdi. Ferāmerz’ün yanından Toḥār-ı dilāver tiğ çeküp bir cānibde ceng iderken Behmen leşkerinden Rezmyār-nām bir dilîre tuş oldu. Toḥār anuñ üzerine [132a] sürdü, elindeki şimşîri Rezmyār’a ḥavāle eyledi. Rezmyār siper şundu, menʿ idemedi. Şimşîr irişüp gerdenine tokındı, başını top gibi ğaltān eyledi. Bu maḥalde Rehhām, Toḥār’uñ öñin aldı. Toḥār, Rehhām’a bir nîze urdı, Rehhām kendüyi güc-ile ḥalāş eyledi. Ol cengde Toḥār çok erlikler eyledi. Bir cānibden daḥı Ḥūrşîd-i Zāvilî yürüdi, Behmen leşkerine fenā virdi. Toḥār ile Ḥūrşîd ki elinde Behmenîlerden on biñ kişi helāk oldu. Andan şöñra bir cānibden daḥı Ferāmerz hemşîreleri ile kendüleri düşmen leşkerine urdılar, şimşîr ü gürz-i girān çeküp yürüdiler, düşmenden çok kimseyi ḥāke şaldılar. Ahşam daḥı irişdi yine leşkerden dönüp gitdiler. Behmen bârgāhına geldi, ğamġîn karar eyledi. Ferāmerz hemşîreleri ile şehre girdi, gelüp Zāl’uñ elin öpdi. Şehir halkı Ferāmerz’uñ gelmesiyle tâze cān buldılar. Andan şöñra herkes ol buġdaydan ḥişşelerin alup bir miqdār āsûde-ḥāl oldılar. Bunuñ üzerine yedi gün geçdi, sekizinci gün Zāl, Ferāmerz’e eyitdi: “Oġul, cihān ser-ā-ser aʿdā ile tölmişdur, ʿālem bize düşmen olmuşdur, gice ve gündüz bizüm kīnemüze kemīn açmışlardır. Korkarın ki zaḥîremüz yine dükenüp düşmen bizi zebûn eyleye. Gel bārî sen Kābil cānibine varup bize zaḥîre getürmege cehd eyle.” didi. Ferāmerz eyitdi: “Ey peder, eger ben gidersem şāyed ki Behmen ḥaberdār ola yine üzerüñüze hücum ide, Zāvil şehri elden çıka. Her ne ḥāl ise bir zamān şabr idelüm, görelüm ḥāl nice olur.” didi. Āḥir bunuñ üzerine bir zamān daḥı şabr eylediler tâ kim yine zaḥîre dükendi şehir halkı zebûn oldılar. Zāl[e] şikāyet itdiler, eyitdiler: “Ey pehlevān, bize bu sağlıktan ölmek yegdür.” didiler. Çünkü nâ-çār oldılar, Ferāmerz bānûlar ile kalçup bir gice Kābil’e gitdiler tâ ki varup zaḥîre tedārük idüp götüreler. Ammā zaḥîre gelince bunlarda tākāt kalmadı, āḥir Zāl eyitdi: “Bizüm bundan ğayrı dermānumuz kalmadı ki bir şehir varup Behmen’uñ ordusını başup ceng ile bir miqdār zaḥîre ele getüreyüz.” didi. Cümlesi bu cevāba rāzî oldılar. Ol gice geçdi irtesi Zāl, Ḥūrşîd-i nāmdārı [132b] taşra gönderdi bir miqdār leşker ile çıkdılar, Behmen’uñ ordusına hücum itdiler. Leşkere haber oldu süvār oldılar, Ḥūrşîd’i ortaya aldılar. Ḥūrşîd anlar ile ceng eyledi, çok kimseyi ḥāke şalup

niçesine zaḥm açdı. Ser-encām aña daḥı bir ʿaẓīm zaḥm urdılar ve atınuñ ıarnını yardılar. Hürşid yiryüzine geldi, piyāde eline tır ü kemān aldı, yine cenge āğāz eyledi. H̄ ʾāh nā-h̄ ʾāh leşkeri yarup çıkdı, şehre yüz tıtdı ammā kendü ile gelenlerden kimse sağ kırtılmadı. Hürşid gelüp hişāra düşdi, Zāl bu ḥālī görüp ʿaqlı başından gitdi. Hişār kapuların berkitdiler, Hürşid, Zāl katına geldügi gibi zaḥmlar kendüyi aldı, bī-hūş olup düşdi. Hürşid’ün sarāyında olan ʿavratlar feryād ü fiğān itdiler, Zāl’ün etrāfına tıldılar. Zāl girye vü zārī kıldı, zamāndan şöñra Hürşid’ün ʿaqlı başına geldi. Zāl anuñ üzerine irüp kan ağıladı, eyitdi: “Ey dilāver, bizüm yarın düşmen ile ceng idicek ḥālümüz kalmadı. Dilerem ki başımı alup bir cānibe firār ideyüz.” didi. Hürşid eyitdi: “Server, bu maʿnā mümkün degüldür. Hem atlarımız kırılmışdır, yarar raḥşlarımız yokdur, hem etrāfumuz düşmendür. Düşmen elinden nice ḥalāş oluruz? Bizi tutar girü döndürürler. Hemān bize şimdi lāzım olan budur kim bu şehrüñ içinden çıkmayup ölince ceng idevüz.” didi. Andan Zāl yine dervāzeleri yoklayup ceng erenlerini burc u bārūlar[a] çıkardı tā kim gelüp aḥşam oldı.

Feth Kerden-i Behmen Şehr-rā ve Giriftār Şoden-i Zāl

[Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūl]

Seher ki çu hürşid ser zed zi-kūh

Şehin-şāh ber-ḥāst bā-şed şükūh

Ber-āmed be-leşker be-gird-i hişār

Eyā nāmdārān-ı doşmen-şikār³⁶⁸

Neşr: Üstād eydür, çünkim sehergāh güneş tağdan baş urdı, Behmen ferr ü şükūh-ıla yirinden kalkdı yine hişāruñ üzerine yürüyüş idüp nāmdārān-ı düşmen-şikār ile ıalʿayı kuşatdı, cenge başladı. ʿArrāde ve mancınık ile taşlar pertāb itdiler. Zāvil leşkeri daḥı kādır oldukları kadar çalışdılar. Behmen kendüsi niçe biñ ʿamūd-keşler ile ıalʿanuñ ıapısına yürüdi, yukarıdan atılan taş ve dıraḥta bakmadı, ikdām-ı tām eyledi. Ser-encām ol ḥod-kām ıalʿa ıapusın yıkıp leşker ile Zāvil şehrinüñ içine dāḥıl **[133a]** oldı ve emr eyledi, dilāver her cānibde naʿralar urdılar,

³⁶⁸ Seher vakti gelip güneş dağdan doğmaya başlayınca Behmen Şah bütün haşmetiyle yerinden kalkıp kalenin üzerine yürüdü, düşman avlayıcı ünlü askerleriyle kaleyi kuşattı. (y.ç.)

eyitdiler ki: “Her kim Zāl’ün başını götürür ise Behmen anuñ başını eflāke ırgürür. Eger Zāl ele girmeye bu şehr zīr ü zeber olmak muḳarrerdür.” didiler. Zāl ol āvāzeyi işidince Hūrşid ile ve dört nefer ulu kimseler ile bir cānibe yüz urdılar. Meger Hūrşid’ün bir bāzergān dōstı var idi anda vardılar, bāzergān anları içeri aldı, odunluk arasında şakladı. Andan Behmen, Zāvil şehrinün ḫalkına kılıç urdı, gelüp Zāl’ün sarāyların yire berāber eyledi, ‘avratlardan ve küçek oğlanlardan ḡayrısını kırdı. Yine her cānibe münādiler gönderdi ki: “Her kim üç güne dek Zāl’ün başını baña getüre aña taḫtum üzerinde yir eyleyem.” didi. Sipāh ol nidāyı işidüp şehrün her tarafını cüst ü cū itdiler, Zāl’i aradılar, nām u nişān bulmadılar, ḡüyīyā ki cihān Zāl’den tehī oldı. Behmen üç gün ve üç gice Zāvil şehrinde zulum ü bī-dād eyledi, ‘avrat u oğlanuñ feryadı ‘arşa çıkdı. Kırdığını kırdı, kırmadığını şehrden taşra sürdi, māl ü esbābların aldı. Ancaḳ şehr içinde oğlancuklar ve ‘avratlar ḳaldı. Dördünci gün Behmen şehri sipāhdan daḫı tehī ḳıldı, hīç kimse ḳomadı. Zāl’i aradı eşer bulmadı, ḡayrān ḳaldı. Meger Zāl, Hūrşid ile ve dört nefer dilāverler ile dört gün ve dört gice zār u zebūn odunluk arasına yatdı, ḳaldı. ‘Āḳıbet gördi ki kār müşkil oldı, ol arada bir nāme yazdı ve içinde çok minnet ü niyāz eyledi. Ol nāmeyi Cāmāsb-ı Ḥakīm’e gönderdi. Cāmāsb nāmeyi okıyup aḫvāli bilince Zāl’e yüregi yandı, sürüp Behmen ḳatına geldi, eyitdi: “Pādişāhum, eger Zāl’i isterseñ ben saña anı getüreyin ammā şart ile ki öldürmeyesin.” didi. Behmen eyitdi: “Ey vezīr, ammā ne fāyide benüm ‘ahdüm oldur ki ne Zāl’i ḳoyam ve ne Rüstem toḫmesinden bir kimseyi ḳoyam. Rüstem’ün mezārına āteş uram, İsfendiyār’uñ kanını alam, yirüzinde Rüstem evlādından ve anuñ akrabā ve ta‘alluḳātından kimse ḳomayam.” didi. Cāmāsb eyitdi: “Şāhum, Rüstem’ün mezārına ve evlādına ne eylerseñ eyle ammā Zāl pīrdür, rencide ḳılma, du‘āsını al. Āzādlık, şāhlara lāyık olan mürüvvat ve iḫsāndur.” didi. **[133b]** Āḫir Behmen eyitdi: “Ey vezīr, var getür. ‘Ahd olsun öldürmeyem.” didi ve eline bir ‘ahd-nāme virdi. Cāmāsb sürüp Zāl’ün olduḡı yire geldi, şāh ağzından and içdi: “Ḳorḳma saña zarar yoḳdur.” didi ve ‘ahd-nāmeyi gösterdi. Andan Hūrşid ile Zāl’i alup Behmen cānibine giderken Cāmāsb, Hūrşid’e eyitdi: “Yā Hūrşid, var sen başuñ alup bir cānibe git şāyed ki Behmen saña ḳıya. Zīrā ben Zāl’i dilek eyledüm, seni ricā eylemedüm.” didi. Zāl daḫı Hūrşid’e eyitdi: “Server, sen bu cevābı ḳabūl eyle. Kim bilür benüm başuma ne gelür!” didi. Hūrşid ağlayup eyitdi: “Ey benüm ḡudāvendüm, ben zerreyem, zerre ki āfitābdan dūr ola anuñ ḡālī diger ḡün olur. Bu maḡhalde dönmek benüm āyīnüm degüldür ve mezheb ü dīnümde revā degüldür ki hengām-ı şafāda ben senüñle olam, belā vaḳtinde senden ḡirü dönem.” didi. Anuñ sözleri Cāmāsb’a tes‘īr ḳıldı, nā-çār sürdiler tā kim Behmen’e irdiler, Zāl ilerü gelüp Behmen’ün öninde baş ḳodı ve du‘ā ḳılup ḳan ağladı, eyitdi: “Ey şāh-ı ferḡunde-rüz! Bu ḳışver-i nīm-rüz senüñ murāduñca oldı, ma‘nāda şabāḡdan öyleye dek bu mülke biz ḡükm eyledük, öyleden aḡşama dek sen otur.” didi ve eyitdi: “Şāhum ben senden miḡnet ü renc ḡāşıl itdüm.

Benden sonra sen daşı bu rüzgârda ne hâşıl itdüñ gerek ve seni ben beslemedüm mi, saña mihribânlık göstermedüm mi, ululara lâıık olan bu midur, sencileyin ‘âlî-nejâda bu düşer mi? Beni öldürmek ile hod İsfendiyâr dirilmez. Rüstem cihândan gitdi, öyle nâmdâr-ı pür gözinden ayrıldum, andan mâ‘adâ bu kadar hadem ü haşemden ve şehir ü yârdan çıkdum, lutf eyle baña terahhüm eyle. Bir pîr kişiyem ölince dâmen-i hıdmetüñ elden kımayam.” didi. Behmen eyitdi: “Ey Zâl, sözüñ gerçektür ammâ benüm Rüstem tohmını kesmege ‘ahdüm vardır. Senüñ hıdmetüñ baña gerekmez lâkin ‘ahd eyledüm seni öldürmez.” didi ve buyurdi bende çekdiler. Andan bir demür kafes itdürdi Zâl’i ol kafes içine kodılar, ayağına yüz altmış batman demür urdılar. Andan sonra emr eyledi Zâl karşusunda Hürşid’ün başını kesdiler. Zâl anı görüp kafes içinde kendüyi kafesüñ dîvârlarına çarpmağdan ‘aklı gitdi. [134a] Behmen buyurdi Hürşid’ün leşini ve Zâl’ün kafesini kaldurdılar, taşra çıkardılar, Zâl’i kafes ile zindâna şaldılar. Andan sonra Behmen yine şehrüñ içini yokladı, Zâl ve Rüstem’e mensüb olanları bulup helâk eyledi.

Âmeden-i Ferâmerz ve Koşte Şoden-i Ū der-Ceng-i Behmen

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Ferâmerz-râ çun haber şod ki Zâl

Be-bend est çun-morğ-ı bî-perr ü bâl

Girifâr der-dest-i Behmen çonân

Ki merg-i ârzü âyedeş her zamân³⁶⁹

Nesr: Bir gün bu haber Ferâmerz’e irişdi; Zâl murğ-ı bî-per ü bâl gibi bend içindedür, Behmen elinde giriftârdur, ancılayın ki aña her zamân merg ârzüsü gelür, yüz altmış batman demür bend ayağında ve bir teng âhenîn kafes içindedür, didiler. Ferâmerz bu haberi işidince pîrâhenini çāk eyledi ve gözlerinden kanlu yaş akıtdı. Behmen’ün kârına hayrân oldu, eyitdi: “Hudâyâ, Behmen-i nâ-bekârdan ben bu kîni nice alam kim dünyâ bize ser-â-ser düşmendür, cihân Behmen’ün zîr-i destindedür.” didi. Bir zamân hayrete vardı, ne idecegin bilmedi. Âhîr hemşîrelerin cem‘ idüp cümlesini hâlden haberdâr eyledi. Destân’ün giriftârlığını işidince gül-

³⁶⁹ Bir gün Feramerz, Zâl’in kanatsız bir kuş gibi tutsak olduğundan, Behmen’in elinde esir olduğundan ve daima ölmeyi arzu ettiğinden haberdar oldu. (y.ç.)

i zindegānī anlara hār oldu. Andan soñra on biñ miqdārı leşker ile Kābil’den kılkdılar, ‘azm-i Zābil eylediler, yanar āteş gibi gitdiler, tā kim bir gün gelüp Behmen’ün üzerine irdiler. Behmen Ferāmerz’ün geldüğinden āgāh olıcaķ Zāvil öñinden deryā gibi leşkerini kıldurdu, Ferāmerz’ün üzerine yürüdi. İki leşker berāber oldılar, biribirlerine tīg ü teberler çekdiler, cenge āgāz kıldılar. Kesret-i tīgden hevā jengār-gün ve vefret-i hūndan rüy-ı zemīn gülnār-gün oldu. Ferāmerz şol resme ceng eyledi kim cihānı Behmen’ün başına teng eyledi. Behmen yine taht üzerinden ayağa tırdı, şavt-ı bülendī ile leşkerine eyitdi: “Ey nāmdārān-ı Īrān-zemīn ve ey dilīrān-ı rezm ü süvārān-ı kīn! Ben niçe kerre Ferāmerz-i dīv elinde zebūn oldum, tāc u tahtımı aña bırağup kaçdum. Şimdi lāyık mıdır ki yine öyle kılam? İmdi bugün ben cān u başdan geçdüm Ferāmerz başını alam ve yāhūd başımı fedā idem.” didi ve tahtından aşağı indi, ata bindi. Sipāh ol hāli görüp cān-ıla cenge ikdām eylediler. Behmen kendüyi leşkere urmaķ istedi, Cāmāsb āteş gibi şıçrayup ‘inānın tıtdı **[134b]** ve eyitdi: “Ey şāh-ı hūrşīd-cemāl! Kendü vücūduñı āteşe çekme, şabr eyle, ğam yime ki çok zamān geçmedin sipāh-ı bī-şümār elinde Ferāmerz’ün daķı kārı başa yeter.” didi. Behmen bu sözi işidince tesellī bulup yine sipāh-ı Īrān’a ğayret ü istimālet virdi. Şol resme cenge başladılar ki ‘arşa-ı kārzārı şāhn-ı maķşerden nümüne itdiler. Ferāmerz ve Bānū Goşesb ve Āzar Bānū ğayret idüp gāh tīg-i bürrān-ıla gāh nīze-i cān-sitān-ıla ve gāh gürz-i girān-ıla ve gāh tīr ü kemān ile ceng itdiler, Behmen leşkerini kūşe kūşe ayırdılar. Ferāmerz bu ceng içinde çok yaralar yidi, vücūdı zaķımdan görünmez oldu. Tā kim aķşam irişdi, Ferāmerz hemşirelerin aldı bir cānibe geldi. Egerçi Behmen daķı cengden döndi ammā nā-bekār ol gice şebīhūn eylemek isteyüp Siyeh-merd-i Dīlem’i sipāh ile gönderdi ve anuñ ardınca kendü daķı hāzır u āmāde oldu. Ol cānibde Ferāmerz hemşirelerine eyitdi: “Bu ceng, sāir cenglere beñzemez. ‘Aceb ağır oldu, bilmezin hālümüz nice olur. Gelūñ siz varuñ cānib-i Kābil’e gidūñ benüm başuma her ne yazıldı ise görem.” didi. Bānūlar kim Ferāmerz’den bu cevābı gūş kıldılar feryād ü figān eylediler. Bānū Goşesb eyitdi: “Ey server, bizüm bu rüzğārda sensüz ne kārārumuz ola? Sen bunda cān u baş-ıla ceng idesen biz Kābil’de neylerüz? Eger saña ceng içinde helāklik irerse ya ben Rüstem kıızı degül miyem? Bārī toķm-ı Rüstem kesilür ise bir kezden kesilsün.” didi. Ferāmerz eyitdi: “Ey bānū, lāyık olan oldur ki biz bu zālīmūñ elinde bir uğurdan helāk olmayavuz. Belki her birümüz bir nice zamān anuñ başına belā olayuz. Bārī sen cānib-i Hind’e varasuñ, anda benüm Āzar Berzīn-nām bir nev-civān oğlum vardur, aña benüm aķvālūmi ve Behmen hikāyetini söyleyesūñ ve anı alup bu cānibe gelesūñ, ben ölürsem ķanımı Behmen’den ol nev-civān alur idi. Zīrā ol dilāver erlikde pederüm Rüstem ķadar vardur. Kāhramānlara yol keser, zūr-bāzūda Gorşāsb’uñ pençesin burar, ziyāde dilīr ü nāmdārdur.” dedi. Bānū eyitdi: “Server, hele gör yarın hāl neye varur.” didi. Bunlar bu sözleri söyleşürken bu cānibde Siyeh-merd-i Dīlem irişdi, Behmen leşker ile Ferāmerz’e **[135a]** şebīhūn itdiler,

Siyeh-merd-i gilî ile sipāh-ı Īrān Ferāmerz leşkerine çok işler geçdiler. Ferāmerz bu hāli görüp yirinden tırdı, rahşına süvār oldu, gürz ü şimşir çeküp yürüdü. Ol gice şubh olunca ceng eyledi. Bir cānibden Bānū Goşesb dağı Behmen leşkerini alay alay önüne katup kırar idi ammā kendüsi dağı çok yaralar yidi. Nā-çār Ferāmerz'den cüdā düşdü, Ferāmerz ise gördi ki hāl bir yüzden dağı oldu, küşiş itmekden ğayrı dermān bulmadı. Şol resme ceng eyledi kim her hāmlede zemīn üstüne bir çāder-i hūnīn kırar idi. ‘Āķıbet bir hāle vardı ki cümle leşkeri kendüden dūr oldu ancak birkaç káfādār kaldı, giderek Behmen leşkeri ğalebe eyledi. Egerçi Ferāmerz küşiş ider idi ammā baht ber-geşte olunca küşişüñ ne fāyidesi olur. Nā-gāh ceng içinde Ferāmerz'ün rahşına bir tīr-i ciger-düz tıktı, ol rahş-ı pīrūz helāk oldu. Ferāmerz atından cüdā düşdü, hemān tīzye kendüyü cem' idüp dāmen der-miyān kıldı, piyāde el urup niyāmından tīğini ‘üryān eyledi, cenge başladı. Kāfāsında olan ğulāmlar dağı piyāde olup cenge āġāz itdiler. Gün zevāle erince ceng eyledi, āķir-i kār Ferāmerz'ün káfādārları cümle helāk oldılar ve kendüñün dağı vücūdı zahmlardan görünmez oldu. Etrafında küşteler şol resme bī-şümār idi ki hīç bir süvār Ferāmerz'ün yanına varamaz idi. Behmen ol hāli görünce ğāzabnāk oldu, na'ra urup leşkerine eyitdi: “Ey sipāh-ı Īrān, kanı ‘ār u nāmūsūñuz? Bir piyāde merdūñ hāķķından gelemiz misiz?” didi. Ol dem yine leşker bir kezden Ferāmerz'ün üzerine hücūm itdiler. Hemān Ferāmerz el tīr ü kemāna urdı, ol kadar ma'reke kıldı ki okları tükendi, kemānı elinden yabana şaldı, vücūdında olan yaralar ol serveri ğāyet zebūn eyledi. Ayaġ üzre tırmaġa mecālī kalmadı, dizin çöküp zemīn üstüne oturdu ve siperin yüzine çöküp kaldı. Andan soñra ne kendüsi ilerü varabildi ve ne kimse anuñ üzerine gelmege kādīr oldu. Ferāmerz-i dilīr ol merd-i nerre-şīr, ol hāl ile zānū-yı ğayret üzerinde cān virdi. **[135b]** Bir sa'āt üzerine kimse varmaġa cūr'et idemediler zīrā saġ şanurlar idi. Behmen bu kārı görüp hışmnāk oldu, eyitdi: “Bu ne hāldür ki bunca Ferāmerz'ün etrafında hāķķa olup turalar, birisi üzerine varmaz?” didi. Na'ra urdı, ‘askerūñ önüne çıķdı, tāziyānesin eline alup yürüdü, **[Minyatür]** Ferāmerz'ün üzerine irdi. Gördi ki ol serverde hareket yok başına bir tāziyāne urdı, Ferāmerz-i nāmdār ser-nigūn oldu. Behmen, káfāsında olan nāmdārlara emr eyledi, Ferāmerz'ün ellerini bend kıldılar ve gerdene pālheng taķdılar. Andan emr idüp eyitdi: **[136a]** “Varuñ bunu berdār idüñ.” didi. Ol dem bir dār peydā kıldılar, Ferāmerz'i ölmüş iken ber-dār eylediler ve oķa tıtdılar. Behmen-i zālīm ol servere bu ġüne hāķāret eyledi, kıyās iderdi ki itdüġi yanına kala. Bu hāl-ile Ferāmerz üç gün dār üzerinde tırdı, dördüñcü gün emr eyledi dārdan indürdiler ve başıñuñ káfāsını ayırdılar, maġz-ı sepīdini çıkarup yirine hāķ-i siyāh tıldurdılar. Leşker hem bu hīdmeti iderler idi ve hem kan āġlarlar idi. Andan soñra ulular Behmen'e minnet itdiler: “Şāhā, intīķām alındı. Cefā ise ancak olur bir mürde cisme bu kadar hāķāret ve işkenceden ne hāşıl olur?” didiler. Andan Behmen icāzet virdi, defn eylediler ve ġirü döndiler. Cihāñuñ resm ü āyīni böyledür işte, Behmen kim Ferāmerz'ün işini

başa yetürdi, bu haber kafes içinde Zāl’uñ kulağına irdi. Zāl bir āh-ı serd çeküp dem-beste oldu ve başını kafes üzerine urmağdan ‘aqlı gitdi. Yine kendüye gelüp feryād itdi: “Ey rûzgār-ı bî-vefâ! Kîne ile bizden dimâr götürdüñ, ya beni ne için şaklırsın?” diyüp giryе vü mâtem itmede. Üstâd eydür ol ceng içindeki Rüstem kızları gice içinde leşkerden dūr olup beyābāna düşdiler, şubh olunca gitdiler, vücūdlarından kan akup her biri zār u zebūn yüridiler. Şabāh ki oldu gördiler Kābil yolına düşmişler, Hudā’ya şükr itdiler, gelüp Kābil şehrine irişdiler. Yaralarına timâr itmege muqayyed oldılar ammâ Ferāmerz’uñ hālını bilmezler idi, cānib-i selāmete çıkdı kıyās iderler idi. Bir gün bu haber-i muşîbet-eşer anlaruñ dağı kulağına irişdi, her birisi āh idüp girîbānların çāk itdiler ve hançer ile saçların kesdiler, nāleler kılup rûzgārdan şikāyet idüp kan yaş dökdiler. Bunlar dağı hāl-ile kaldılar, bunuñ üzerine bir zamān mürûr eyledi.

Reften-i Behmen ez-Pey-i Dohterān-ı Rustem

[Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ül]

Zemān-ı Ferāmerz çu āmed be-ser

Şinev ba’d ez-în dāsītān-ı diger

Çonīn goft pormāye-dihkān-ı pīr

Soḡenhāş ger be-ş’nevī yād gīr³⁷⁰

Nesr: Üstâd-ı soḡen-perver eydür; çünkü zamān-ı Ferāmerz başa geldi, bundan soñra bir ġayrı dāsītān gūş eyle. Dihkān-ı pormāye buncılayın didi; anuñ sözlerini ki dinleyesin, ezber eyle. Çünkü Behmen Ferāmerz kaydını göñlinden dūr eyledi iki hefte bir gülistānda ‘ayş u ‘işret ü sūr eyledi. **[136b]** Andan soñra bir ‘ālī divān idüp uluları da’vet kıldı, Cāmāsb’a eyitdi: “Ey vezīr, benüm leşkerümi hāzır eyle. Ben ser-hadd-i Hind’e Rüstem kızlarınıñ ardınca varup anlaruñ dağı yiryüzinden vücūdların kalduram. Mādām ki ben anları helāk itmeyim, baña ‘ayş u nūş harāmdur ve dirligümden ölmek yegdür.” didi. Cāmāsb dağı Behmen’uñ emrine imtişāl idüp yirinden tırdı, muqayyed oldu. Mükemmel ve müsellaḥ üç yüz biñ leşker hāzır kıldı. Andan soñra Behmen bir gün leşker çekdi ‘azm-i rāh eyledi. Üstâd eydür; sipāh Behmen’uñ bu

³⁷⁰ Artık Feramerz zamanı geldi, bundan sonra başka bir hikaye dinle. Yaşlı ve asil dihkān onların sözlerini dinlediğinde ezberine al dedi. (y.ç.)

kārından derd hāşıl kılmışlar idi, eyitdiler: “Bu rāh u renc yüz dürlü gence degmez, kırk yıldur ki at arkaşından inmedük. Ferāmerz hod dünyādan gitdi, bir iki kızlar içün diyār-ı Hind’e şalınmağ bize ne belādur.” diyüp bu güft ü gū ile menzil-be-menzil gitdiler. Tā kim gelüp Keşmīr diyārına irdiler meger ol zamānda Rüstem kızları anda idiler, Behmen’ün leşker çekdüğinden āgāh olup Keşmīr Qal‘ası’na andan muqaddem gelmişler idi. Ol diyāruñ bir şāhı var idi, nāmına Şūr-ı Keşmīrī dirler idi, Rüstem çerāğı idi. Ol ecelden bānūlar anuñ yanına varup qal‘asın penāh idinmişler idi. Çünki Behmen ol araya geldi, bir mektüb yazup Şūr’a gönderdi ki: “*Rüstem kızlarını baña vir, eger virmez iseñ vilāyetüñi senüñ başuña dār iderin.*” didi. Şūr-ı Keşmīrī, Behmen’ün nāmesin okıdı ceng kılmağa muqarrer eyledi. İki cānibden leşker at arkaşına geldiler, alaylar düzüp şaflar tertīb itdiler. Meydān ki açıldı Hind bahādurlarından bir dilāver meydāna at sürdi, nāmına Cendāl dirler idi, Fārs dilāver[i] idi. Īrān sipāhından dağı bir er meydāna girdi, nāmına Şīrzād dirler idi, Ferhād dilāver aşlından idi. Ol iki dilāver cenge başladılar, mābeynlerinden niçe hamlenüñ haṭāsı geçdi. Āhīr Şīrzād, Cendāl’e bir kılıç urdı, gerdenine tokındı, gūyīyā Cendāl evvelinde toğmamış idi. Cendāl ki bu vech-ile helāk oldı Cengīs-i Hindī dirler bir dilāver dağı meydāna girdi, Şīrzād’la cenge āgāz eyledi. Tā kim Cengīs elinden Şīrzād’a bir zaḥm irişdi, Şīrzād ziyāde zebūn oldı. Cengīs fırsat bulup bir zaḥm dağı urdı, Şīrzād cān virdi. Cengīs atından inüp başın kesdi ve leşker üzerine [137a] pertāb kıldı. Bānūlar ol hālī görüp şādān oldılar. Andan soñra Çehrāzar-nām bir dilīr meydāna geldi ki pādīşāhlar nejādından idi, Cengīs ile ceng eyledi. Āzarçehr, Cengīs’e bir nīze urup helāk eyledi. Bu def‘a Bānū Goşesb at sürüp meydāna geldi, na‘ra urdı. Leşker-i Īrān anuñ āvāzın işidüp Rüstem yine zinde oldı şandılar. Çehrāzar bunuñ öñine tūramayup leşkerine toğrı kaçdı. Bānū anuñ ardınca sürdi, kendüyi Behmen leşkerine urdı, nīze ile çok kimesneler helāk eyledi. Ceng içinde Giyānşīr-nām bir dilāver Bānū’nuñ öniñ bağladı. Giyān-ı şīrūñ kendüye maḥşūş on biñ leşkeri var idi, cümlesi Bānū’nuñ üzerine hücūm eylediler. Bānū kendüyi ol leşkere urdı, ḍarb-ı tīg ile yüzlerin döndürdi. Āhīr Giyān-ı şīre gayret gālīb olup at başını çevirdi, Bānū’nuñ üzerine sürdi, bir gürz havāle kıldı. Bānū siper virüp bī-pervā men‘ eyledi. Tīzye at sürdi, na‘ra urup el şundı, Giyān-ı şīrūñ kemerine şarıldı, zūr idüp eyer-hānesinden ayırup yire urdı, bād gibi yire inüp başını kesdi, fitrākine aldı, yine süvār oldı, kendüyi düşmene urdı. Āhīr Behmen leşkeri şikest oldı, beş ferseng yir girüye gitdi. Bānū Goşesb gālīblik ile girü döndi. Ol gice geldi, şāh-ı Keşmīr yanına irdi, iki cānibden qaravul qodılar. Behmen ġamnāk oldı. Seher kim irişdi yine Behmen leşkerin harekete getürdi, iki cānibden süvār oldılar. Meydān açıldı, Keşmīrīler’den İtāş-nām bir nāmdār at sürdi, meydāna geldi. Īrānīyan’dan çok nāmdār helāk eyledi. Āhīr Rehhām-ı kūçek-gīr bir miqdār ceng eyledi, ol dağı İtāş’uñ elinde helāk oldı. Bunuñ pederi ki Rehhām ibn-i Güderz’dür, bu ‘aşırlarda Buḥtu’n-Naşr dimek ile şöhret bulmuş

idi. Buhtu'n-Naşr oğlunuñ helāk olduğın göricek hıřm-ıla at sürdi, İtāř'a berāber olup düşnām eyledi. İtāř elem çekdi, Buhtu'n-Naşr'a bir gürz havāle kıldı. Buhtu'n-Naşr men° eyledi ve kılıç çeküp İtāř'uñ başını zemīne şaldı. Andan kendüyi Keřmīr leřkerine urdı. Şāh-ı Keřmīr'üñ °aqlı başından gitdi. Bu maħalde Dūresb-nām bir dilāver Buhtu'n-Naşr'uñ öñin aldı. **[137b]** Rehhām ya°nī Buhtu'n-Naşr anuñ miyānına bir kılıç urup iki pāre eyledi. Bānū Gořesb anı görüp na°ra urdı, meydāna girdi. Rehhām'la çok ceng [eyledi] cümle ālāt-ı ħarbūñ ħükmin icrā itdiler. İki leřker anlaruñ ma°rekesine ħayrān oldılar. Āħir Bānū bir kılıç urup Rehhām'uñ başını zaħmdār eyledi, miğferi iki pāre oldu. Rehhām ol zaħm-ıla hemān at başını çevirdi, leřker cānibine yüz urdı. Bānū anuñ ardından at sürdi, na°ra urdı. Beřüten bu ħālī görüp at kıparadı, gelüp Bānū'nuñ yolın baėladı ve elinde bir ħarbesi var idi, götürüp Bānū'ya toėrı pertāb eyledi. Harb[en]üñ ucu Bānū'nuñ cevřenine toėındı ammā sīnesine zarar itmedi. Andan řoñra Bānū Beřüten'e bir gürz urdı, kāmetin ħam kıldı, bir daħı urınca Beřüten atından yıkıldı, siperin başına çeküp Behmen leřkerine toėrı kaėdı. Bānū ardınca varmadı ammā ħaykırup eyitdi: “Ey nā-merdler, meydāna girmegi bilürsüz niye °avratlar gibi kaėarsız? Rüstem kıızından °ār itmezsuñuz, řāhūñuzdan ve sipāhuñuzdan utanmaz mısuñuz?” didi ve dönüp alayına geldi. Behmen feryād idüp eyitdi: “Ĥayfā ki bir kıız sipāh-ı Īrān'a °avrat diye! Bu kıadar sipāh içinde her kim ki aña berāber oldu, başı kara topraėa geldi. Bir merd bulunmadı kim aña cevāb vire.” didi. Ol dem Siyeh-merd řāħdan bu sözi işidine ġayrete geldi, at sürdi, meydāna varup Bānū'yı da°vet eyledi. Bānū daħı at kıparup meydāna iriřdi, cenge āėāz itdiler. Her ġüne yaraė-ıla ceng eylediler. Āħir Bānū'nuñ atı zebūn oldu. Bānū ġördi ki at ħareketden kıaldı, sürüp Siyeh-merd'üñ kemerine el urdı, biribirlerine zūr eylediler. İkisi daħı atdan ayrıldılar, yiryüzine geldiler. Hemān yiryüzinde Bānū zūr eyledi, Siyeh-merd'i kıaldurup zemīne urdı. Siyeh-merd'üñ a°žā°sı ħurd oldu. Bu maħalde aħřam iriřdi, Behmen leřkerin cengden döndürdi, zār u ġiryān serā-perdesine gelüp ħayret ile kıarār eyledi. Bu cānibde Bānū daħı řāh-ı Keřmīr'üñ yanına irdi ve du°ālar eyledi. Ulular Bānū'ya āferīn okıdılar. Ol ġice ġeėdi řabāħ oldu, yine iki leřker süvār oldılar. Meydān aėıldı, **[138a]** Bānū meydāna geldi, er diledi. Behmen cānibinden kimse meydāna ġirmege cūr°et idemedi. Hemān Bānū tıėını °üryān idüp siperini yüzine çekdi, at kıparadı, kendüyi Behmen leřkerine urdı. Behmen bu ħālī ġörince leřkere istimālet virdi, bir kezden Bānū'nuñ üzerine ħücūm itdiler. Bu kıarı ġörince Keřmīr leřkeri daħı bir kezden yüridiler, iki leřker biribirine kıatıldılar, bir °āzīm ceng oldu. °Ākıbet Behmen leřkeri ikdām idüp Keřmīrīleri řıdılar, cümle dilāverler ve bānūlar zaħmdār oldu. Ol aradan firār idüp gitdiler, bānūlar Bahla-nām bir kıal°aya geldiler.³⁷¹ Üstād eydür ol ħiřarı Ferāmerz yapmıř idi, Keyħusrev zamānında ol ħiřarda

³⁷¹ Bānūlar anda gitdiler. Şūr, Keřmīr Kıal°ası'na ġirüp kıapandı. [Derkenar]

Ferāmerz çok tırur idi. Behmen ki gālib oldu Keşmīrīler'ün māl ü esbābların yağmā eyledi, andan leşker çeküp Keşmīr Kāl'ası'na irdi, muhāşara kılup cenge āgāz eyledi, bunları zebūn itdi. Bir gice Şūr-ı Keşmīrī'nün vezīri Behmen'e bir mektūb gönderdi ki: “*Yarın ben saña bu hişārı teslīm ideyin eger beni vezīr iderseñ.*” didi. Mektūb kim Behmen'e geldi Behmen ‘ahd eyledi ki vezīr idem ve çok ihsān kılam didi. Bu cānibde vezīr-i Şūr'ı ziyāfet kıldı, eşnā-yı kelāmda eyitdi: “Şāhum, bir nesne hātıruma geldi. Yarın seni ve cümle hālkı Behmen elinden hālāş kılayın, hele bu cāmı nūş eyle andan ol ma‘nāyı saña söyleyem.” diyüp dārū ile pūr bir cām şundi. Şūr dahı alup şafā ile ol cāmı nūş eyledi, ‘aqlı gitdi. Bu maḥalde Şūr'ın tevābi'inden kimse yoğ-idi ancak zīrek bir niçe ādemleri var idi ki anlar esrāra vākıf idiler. Ol demde vezīr anı bende çekdi. Şeḥer vaktinde Behmen'i ḥaberdār kıldı. Behmen geldi ol hişāra kılıç koydı. Vezīr, Behmen'ün elin öpdı. Behmen dahı anı kendüye vezīr idindi. Ol dahı şāhı bend ile teslīm kıldı. Behmen, Şūr'ın ‘aqlını getürdi. Şūr ol ḥālī gördi, bildi kim bu iş vezīrden oldu. Behmen eyitdi: “Ey şāh-ı Keşmīr! Şimdi benüm elümden nice kırtılırsın?” Şūr eyitdi: “Şāhum, ḥüküm gālibūndır ammā baña zūlm şarīḥdür.” diyüp sūkūt eyledi. Ol dem Cāmāsb ayağ üzre tırdı, Şūr'ı dilek eyledi: “Şāhā bu gün bunu zindāna şal, yarın helāk idesin.” didi. **[138b]** Behmen emr eyledi Şūr'ı zindāna şaldılar. Aḥşam olıcaḥ Behmen, Cāmāsb'ı yanına getürdi, eyitdi: “Niçün beni ḳomadūn ki Şūr'ı helāk idem?” didi. Cāmāsb eyitdi: “Şāhum, evvel düşmeni öldür, andan soñra Şūr'ı helāk idesin.” Behmen eyitdi: “Benüm ḥod Şūr'dan ḡayrı düşmenüm yokdur, kimi öldüreyin?” Ḥakīm eyitdi: “Şūr'ın vezīri saña düşmen degül midür? Kendü ḥudāvendini tutup senün elüne virdi. Hiç dimez misin bir gün bu işi saña dahı eyleye?” didi. Behmen ol cevāba ḥayrān oldu, irtesi emr eyledi; vardılar, yine Şūr'ı zindāndan bend ile getürdiler, siyāset yirine yetürdiler. Behmen Şūr'a eyitdi: “Ey Şūr! Seni dün vezīrüm sözi-y-ile helāk itmedüm. Dilerem ki bugün helāk idem.” didi. Şūr eyitdi: “Şāhum, eger ölüm güneḥkāra ise benüm günāhumdan vezīrümün günāhı ziyādedür. ‘Āqıl iseñ evvel anı öldür, soñra beni öldüresin.” didi. Behmen döndi vezīre eyitdi: “Ey vezīr! İşte ben senünle eyledüğüm ‘ahdi yirine getürdüm, seni vezīr eyledüm. Ammā bu söz gerçec sözdür, sen bir şāhuñ ni‘metin yiyesin, ḥuşūşā vezīri olasın, anı getürüp düşmen eline viresin ya baña senün ne ḥayruñ ṭoḳına.” didi ve emr eyledi Şūr'ın öninde vezīrün başını kesdiler. Andan Behmen Şūr'a eyitdi: “Eger sen baña ḳul olursañ ve önüme düşüp bu yollara rāh-berlik iderseñ saña kıymayam.” didi. Şūr rāzī oldu Behmen'e ḳul oldu, Behmen anı āzād eyledi. Ol maḥalde Behmen'e ḥaber virdiler ki Rüstem kızları Bāhla'dadur hemān Behmen Keşmīr üzerinden leşkerin ḳaldurup ‘azm-i Bāhla eyledi.

Üstād eydür, Bāhla Kāl'ası'nda bir şāh var idi, nāmına Benyāl dirler idi, ḥudāvend-i şimşir ü kūpāl idi. Meger bānūlar bu şāhuñ diyārına geldükde Benyāl Şāh'a mektūb gönderüp ḥāllerin

bildürdiler. Benyāl Şāh, bānūları üç menzil yirden karşıladı, getürdi, şehre yitürdi. Bu cānibden Behmen dağı leşker ile menzil-be-menzil gelüp bir gün Bāhla ser-ḥaddine irişdiler. Behmen, Şūr-ı Keşmīrī’i yanına getürdüp eyitdi: “Ey Şūr, sen leşkerüñ ardınca ḳalup Bāhla yolın bilür ādemler bul.” didi. Şūr dağı yüz ādem bulup leşkerüñ önüne **[139a]** gönderdi, kendi leşkerüñ ardınca ḳaldı, bu ṭarīḳ-ıla ‘azm-i Bāhla ḳıldılar. Çünkü Behmen, Bāhla cānibine geldi cihān pūr-gāret ve zelzele oldu. Her taraftan Benyāl Şāh’a feryādcılar irişdi, cihān renc ü bī-dād ile ṭoldı ve dükeli vilāyetüñ ser-be-ser āteşdür didiler. Benyāl bu ḥaberi işidüp dil-teng oldu ve uluları cem’e eyledi, eyitdi: “Serverler, Behmen bir āteş-i sūzāndur. Biz bu zālīm ile nice ceng iderüz? Eger bānūları virür isek inşāf degüldür eger virmez isek yine müşkildür.” didi. Meger Benyāl Şāh’uñ ḥidmetinde bir er var idi, Rüstem ḥidmetinde çok olmış idi ve Ferāmerz’i ve Zāl’i görmüş idi ve ol dilāverüñ üç dāne kendüden küçek ḳarındaşı var idi, her biri bahādur yigitler idi. Birinüñ nāmına Çehrāzer ve birine Nūşāzer ve birine dağı Gordāzer dirler idi. Benyāl Şāh ol serverleri yanına aldı ve üç yüz biñ leşkeri var idi ki her biri ceng güninde on ādemden yüz çevirmezler idi Benyāl ḥazāne ḳapusın açup sipāha dinār ve direm baḥş eyledi. Andan ḳalup yola girdi. Behmen, şāha ḳarşu yürüdi, gelüp bir merğzārda ḳarār ḳıldı. Bir hefteden soñra Behmen dağı ol yire geldi, ‘azīm leşker ile ḥayme vü bārgāhların ḳurdu. Andan soñra emr eyledi bir nāme yazdılar. Bu resm-ile ki: “*Ben kim Behmen bin İsfendiyār’am peder-ber-peder şāh ve ḥālā kendüm şehriyāram, sen ki Bāhla Ḳal’ası’nuñ begi Benyāl’sın. İmdi benüm nāmem saña varduḳda pençe-i ḳahrumdan ḥalāş olup diyāruña varup seni penāh idinen Rüstem ḳızlarını bende çeküp ḥidmetüme gönderesin. Muḥālefet ider iseñ vaktüñe ḥāzır ol ki diyāruñı ḥarāb idüp giriftār-ı kemend-i ḳahrum itdükden soñra küşte-i şimşīr-i ḥışmum iderem. Ammā eger ‘aḳluñ saña yār ise benümle cenge heves ḳılmayasın.*” didi. Bu mażmūn-ıla nāme Benyāl’e irişdi, okıyup mefhūmını ma’lūm idindi ve cevāb-nāme yazdı ki: “*Yā Behmen, ben Rüstem evlādını saña virmezsin. Eger biñ kerre helāk olursam da bu kārı iḥtiyār itmezsin. Yarın nihāyet ceng idelüm, görelüm rūzgār ne gösterür.*” didi. Bu nāme Behmen’e gelince okıyup ḥışmnāk oldu, ḡazabından nāmeyi yırtup ceng nidā itdürdi. Üstād eydür, aḥşam olduḳda Benyāl Şāh fikr itdi, gördi āteş-i sūzān-ıla ve baḥr-ı bī-girān-ıla başa ḳıḳılmaz, gündüz söyledüḡi sözden döndi. **[139b]** Hemān vezīrini da‘vet idüp eyitdi: “Ey vezīr! Yürü Behmen Şāh’a benden ‘arż-ı ‘ubūdiyyet eyle ve söyle ki bu cānibe sipāh ulularından bir niçe dilāver gönderirsün, ben Rüstem ḳızlarını dārūdān geçürüp aña teslīm idem.” didi. Gice içinde vezīr gelüp Behmen’e bu sözi söyledi. Behmen şād oldu ve Beşūten’i da‘vet idüp eyitdi: “Ey ‘amm-ı büzürgvār! Yürü sen Benyāl ḳatına var, ol ne tedārūk iderse anuñ-ıla ‘āmil ol.” didi. Beşūten dağı yirinden ṭurdu, ibtidā cebesin giydi ve ḳılıç ḳuşandı. Üzerine bezm esbābın giyüp geldi, Benyāl’e irişdi. Benyāl, Beşūten’i şaḳladı. Ol dem bir meclis ārāste idüp bānūları da‘vet ḳıldı: “Gelsünler bu gice ‘ayş

u nüş idelüm, yarın kim bilür ki Behmen ile hālümüz nice olur.” didi. Bānūlar daḥı esbāb-ı bezm-ile bārgāhlarından çıkup Benyāl otağına ‘azm itdiler. Ol maḥalde meger Benyāl’ūñ katında bir gūlām var idi ki Ferāmerz kullarından idi. Ol gūlām bu aḥvāle vāqıf olup hemān cān atdı, bānūları yolda karşıladı, eyitdi: “Ḳanda gidersiz, gāfil olmañ ve ḥazer kıluñ kim sizūñ yoluñuza dām kırmışlardır. Benyāl sizi esīr idüp Behmen’e göndermek ister. Hālā Beşūten bārgāh içinde nihāndur, size çeşm ü gūş olmuşlardır. Yegrek oldur ki girü dönesiz.” didi. Bānūlar ol cevābı işidüp ḥayrete vardılar. Döndi Bānū Goşesb, Āzar Bānū’ya eyitdi: “Eger biz şimdi anuñ da‘vetine varmayup çıkup bir āḥir şāhuñ yanına gidersek bundan ne vefā gördük, ḥuşūşā Ferāmerz çerāğı ola, gayrıdan daḥı ne vefā göreyüz. Bize lāzım olan oldur ki dönüp bārgāha varalum, libāslarımız içinde zırıhlar giyelüm, andan ol peymān-şikenūñ yanına varalum, başa yazılan gele.” didi. Fi’l-ḥaḳīḳa öyle itdiler. Benyāl Şāh’a ḥaber irdi, bānūları bārgāh kapusunda karşıladı, önlerine düşüp içerü getürdi. Her birini şadr-ı ‘ālīye geçürüp du‘ālar kıldı. Bānūlar ki oturdılar meclis ehlini gözden geçürdiler, gördiler ki kimler var ise ḥaftānlarınıñ altında ālāt-ı rezmleri var, hīç tınmadılar. Benyāl işāret itdi; sākīler geldiler, cāmları pūr kıldılar, birer ikişer kerre dārūsuz bādeden içdiler. Andan dārūlı bādeyi nezāket ile getürüp ḥāzır kıldılar. Ol esnāda Benyāl, bānūlara eyitdi: “Ey bānūlar, benüm ḥātıruma bir nesne [140a] geldi. Fikr eyledüm Behmen elinden ḥalāş olmağa bir çāre buldum. Gelüñ sizi alup Behmen’e alup gideyin, günāhuñızı dilek ideyin ve hem işitdüm ki anuñ daḥı maḳşūdı şulḥ imiş.” didi. Bānūlar eyitdiler: “Biz senūñ cevābuña nice i‘tikād idelüm? Eger ol bizüm günāhumuzdan geçse mābeynümüzü işlāḥ için bir müte‘ayyin kimse gönderür idi.” didiler. Benyāl eyitdi: “Ben bu sözi beyhūde söylemezim. İşte, Behmen bu ḥuşūş için Beşūten’i göndermiş.” diyüp işāret eyledi, bir perde kıldurdılar, Beşūten zāhir oldı. Bānūlar görüp eyitdiler: “Yā Beşūten! Vāḳı‘a eger şāh bizüm günāhumuzdan geçer ise bize pīşvā ol, varalum ayağına yüzler sürelüm.” didiler. Beşūten eyitdi: “Behmen sizūñ günāhuñuzdan geçer ammā and içdi; elleri bağı benüm önüme gelmeyince cürmlerin ‘afv itmezim didi. Gelüñ sizūñ elüñüzi bağlayayın anuñ daḥı andı yerin bulsun. Şoñra yine ḥalāş olursız.” didi ve Beşūten’ūñ elinde bir ṭolu cām var idi, nüş eyledi. Hemān Bānū Goşesb ḥışmnāk oldı, elini zırıh altından çıkardı ve Beşūten’e düşnām idüp eyitdi: “Ey zālimler! Benüm birāderüm Ferāmerz ḳara ṭoprag altında yatur, siz elüñüze cām alursız.” diyüp tīg-i yamānīsini niyāmından ‘üryān eyledi, ol meclisde olan ulularuñ ‘aḳılları gitdi. Bānū na‘ra urup oturduğı yirden Beşūten’ūñ başına bir kılıç urdı, sīnesine dek iki pāre eyledi. Ol ḥālī görince Beşūten’le gelenler bānūnuñ üzerine tīgler çekdiler. Azar-bānū daḥı kılıç çekdi, çok dilāver helāk itdi. Benyāl’ūñ üzerine sürdi, Benyāl bārgāh kapusından ṭar çıkdı. Andan şoñra bānūlar bārgāh içinde olanları tamām idüp ṭaşra çıkıldılar, süvār oldılar, seyl-i revān gibi yürüdiler, Behmen leşkerinūñ üzerine vardılar. Behmen ise şimdi

Beşüten bānūları getürür diyüp şafā ile elinde cām-ı gülfām ulular ile ‘işret ider idi. Nā-gāh leşkerden feryād ü fiğān kopdı, Behmen bize nedür ve nice itdiler bānūlar leşkere kılıç koydılar, didiler. Behmen’ün ‘aklı şaşdı, leşkerini qaldurup kendüsi süvār olınca bānūlar sipāh-ı Īrān’dan üç yüz nām şāhibini hāke şaldılar. Bākī leşker şikest oldı ve gice içinde her biri bir küşeye gitdi. Behmen leşkerine ‘azīm perīşānlık düşdi. Behmen bir menzil yirdeñ **[140b]** kaçdı, bānūlar şabāha dek leşkerün ardın alup kırdılar, şehir ki irişdi bir tağ başına çıkdılar. Bānū Goşesb, Āzar Bānū’ya eyitdi: “Şimden girü ne tedārük idelüm? Behmen ol kimse degüldür ki cengden qalbine uşanmak gele. Eger biz yine muqābele olursak iki kişi toğrı yoldan deryā gibi leşkere nice cevāb virürüz? Evlāsı budur şehir-i Qandūc’a varayuz. Ola ki Qandūc Şāh bize mu‘āvenet eyleyüp qal‘asına ala.” didi. Āzar Bānū bu rāyı ma‘kūl gördi, ol aradan baş kırtarup ‘azm-i Qandūc itdiler. Bu cānibde Behmen Şāh elem ü ızdırāb-ıla yine haymegāhına geldi. Yir yirden perākende olan leşker cem‘ oldı ve Benyāl Şāh dağı geldi. Hemān Behmen, Benyāl’i görince hışmnāk oldı, eyitdi: “Ey şūm-ı bed-baht! Baña bu hīle kim sen eyledün kimse itmemişdür. Beni ‘ammumdan ayırdun, andan mā‘adā leşkerüme bu kadar tefriqa şaldun.” diyüp niyāmından tīgini ‘üryān eyledi, Benyāl’ün gerdenine bir tīg urdı, kellesi top gibi galtān oldı. Andan cā-be-cā süvārlar gönderüp bānūları tecessüs itdi. Haber götürüp Qandūc tarafına gitdüklerin bildürdiler. Ol dem Behmen leşkerin qaldurdı, evvel Bāhla şehrine varup hālkına kılıç koydı, ol şehri yıkup yire berāber eyledi, andan dönüp ‘azm-i Qandūc itdi. Üstād eydür; ol cānibden ki bānūlar Qandūc yolın tutdılar arayadı yir idi, gelüp qal‘a yanına irişdiler, Qandūc Şāh’a nāme yazup hāllerin bildürdiler. Qandūc anları şehre qomadı, bānūlar mahzūn oldılar. Āhir-i kār cānib-i Bāhter’e ‘azm itdiler. İrtesi Behmen irişdi, Qandūc Şāh hışārından çıkup Behmen’i qarşuladı ve eyitdi: “Şāhum, eger bānūları şorarsañ ben hışāra koydum ammā haber aldum ki Bāhter’e gitmişler lākīn ben bir yol bilürem ki teng der-benddür, lā-cerem bānūların yolu oldur. Eger ol yola süvārlar gönderürseñüz anları ele getürmek qābildür.” didi. Behmen şād oldı ve hemān Siyeh-merd’e on biñ leşker virüp ol yola gönderdi ve anıñ ardınca bir yola dağı on biñ sipāh ile Erceng-i şīr-nām bir dilāver gönderdi. Bunlar ılğar ile gitdiler ammā bānūlar ol gün aḥşama dek gidüp aḥşam yine qarañuda yola girdiler. Hergiz ağızların açmayup giderler iken Siyeh-merd sipāh ile irişdi, ilerü gelenler bānūları gördiler üzerlerine sürdiler. Birisi yakın **[141a]** geldi, na‘ra urup eyitdi: “Ey dilīrlar, bu tīre-şebde beste-leb qanda gitmek dilersünüz? Behmen elinden kırtılmaq mı istersünüz?” didi. Bānū Goşesb ol cevābı işitti Āzar Bānū’ya eyitdi: “Ey Bānū, şimden girü bizüm dermānumuz ölmekdür.” diyüp yire indi, atınuñ kulagını çeküp muhkem eyledi, yine süvār oldı. İbtidā ol kendüye söyleyen süvārı helāk itdi, andan soñra yüz dāne merdi bir anda nīze ile hāke şaldı. Āzar Bānū dağı kendüyü düşmene urup tīg-i bürrān-ıla çok dilāverler helāk eyledi. Āhir düşmenün yüzün döndürdiler. Siyeh-merd ol hāli görüp

sipāhuñ öñine geçdi eyitdi: “Ey merdān-ı Īrān! Qanı ‘ār u nāmūsūñuz kim bu deñlü merdler iki zenden yüz çevirürsüz?” didi. Ğayret ü istimālet virüp sipāhı yine döndürdi, yine bānūlaruñ üzerine hücum itdiler. Bu maħalde Erceng daħı irişdi, bir ‘azīm ceng oldı. Ğüyiyā cihān tır ü şimşir altında kaldı, çekākāk-ı gürz-i girān miřāl-i potk-i āhen-gerān cihānı tutdı. Ceng içinde Bānū, Erceng’e rāst geldi, ceng eylediler. Āhir Bānū, Erceng’i bir gürz ile helāk eyledi. Āzar Bānū daħı Gordasb-ı diliri helāk eyledi, yine Īrāniyān’dan çok kimseyi ħake şaldılar. Üstād eydür, bu cengde bānūlar şol resme yaralar yidiler kim düşdiler. Ol zamān şabāh daħı oldı, leşker-i düşmen cihānı tutdı, yine bānūlar kendüleri cem‘ idüp yemīn ü yesāra oklar pertāb itdiler. Tır-keşleri boşaldı, bu def‘a yine bī-huş olup düşdiler, hergiz ħarekete kādır olmadılar. Siyeh-merd ve dilirān-ı Īrān birer birer gelüp eṭrāfdan irdiler, ol ħāl-ile bānūları görüp şafālarından zemīni būs kıldılar, ikisini daħı esir idüp Behmen’e ādem gönderdiler, müjde kıldılar. Behmen bu ħaberi işidine secde-i şükr eyledi, niçe dilāverler gönderdi, Siyeh-merd’i karşıladılar. Bānūları bend ile Behmen’e yetürdiler. Andan Qandūc Şāh ilerü gelüp du‘ā itdi ve Behmen’i şehre da‘vet kıldı. Behmen kılup Qandūc şehrine vardı, cihānı kendü murādı üzre görüp şād oldı. Qandūc ol gice Behmen’e bir ‘ālī ziyāfet eyledi, ‘ayş ü nūşa āğāz itdiler. **[141b]** Seher kim irdi Behmen yirinden tırdı, başına tāt-ı pādīřāhī urıñup taḥtına çıkdı, ‘ālī dīvān ile ulular cem‘ oldılar. Buyurdı, bānūları getürdiler. Öldürmek istedi, Cāmāsb eyitdi: “Şāhum, sen bunları şimdi helāk iderseñ bunlaruñ Hind içinde bir birāder-zādeleri vardur, işidüp gelür, seni rencide eyler. Mādām ki ol ele girmeye bunları öldürme ki soñra peşimān olursın.” didi. Behmen eyitdi: “İmdi ey Cāmāsb, hemān tırma leşkeri ħāzır eyle ki ben Hind’e giderem, anda varup bunlaruñ birāder-zādesini ele getürdükden soñra varup daħme-i Gorřasb’ı ve anda olan şāhib-ķıranlar daħmesini yıķup yaķam.” didi. Cāmāsb eyitdi: “Ey şāh, sen bu yolları ĝayrı yollara beñzetme! Bu seferi ‘ömründe görmedüñ, bu yolda cāy-ı ħaṭar çokdur. Cümleden bu yola ki ‘azm idesin ibtidā bir menzile iresin ki anuñ havlinden diller çāk olur, dükeli anda olan ādemlerüñ başları ħinzir başına beñzer, söyleşmeleri kābil degüldür. Anları geçdüğüñ taķdırce bir vādīye iresin ki taş ve toprağı āteř-i sūzān ola ve sipāh-ı Īrān’uñ ol yirde dilleri büryān ola. Andan geçdüğüñ ħālde bir şāhrāya ayrılır ki tūfān-ı kıardan ve bārān u rüzgārdan vücūd-ı insān efser ü berbād olur ve andan öte bir menzil vardur kim tāyife-i bed-sigāl ile māl-ā-māldür, anlaruñ şerrinden cihān ħalkı pā-māldür ve anlar düvāl-pālardur ve her biri hengām-ı kinde şöyle dilirlerdür kim kuvvet itseler āsumānı zemīne ururlar ve anlaruñ vücūdına degme yaraķ kār itmez. Andan soñra bir diyāra iresin kim kıavmi cānver şeklindedür, ner ü mādesinüñ kulaķları kilīme beñzer, anlar şol resme ħışmnāklardur ki ħavflarından āhen-dil dilāverlerüñ yürekleri dü-nīme ola.” didi ve: “Yatduķları maħalde kulaķlarıñuñ birini altına döşenürler ve birini üstlerine örtünürler. Eger ol tāife cenge āğāz kılsalar deryāyı cūřa ve şāhrāyı ħurūřa

getüreler, anlardan dağı yol bulup öte geçerseñ beş menzil berr ü beyābānda gidersin, andan dağme-i Gorşāsb’a varursın.” didi. Behmen Cāmāsb’dan bu sözleri gūş idince eyitdi: “Ey hākīm, sen ğam yime. Benüm pederüm İsfendiyār, Heft-ḥ̄ān’dan geçdi, ben bu kadar yirden geçmez miyem ki dārende-i çerḥ benüm yārum ve ser-i devlet der-kenārumdur.” didi. Hākīm gördi kim Behmen’ün murādı [142a] gitmekdür eyitdi: “Şāhā, imdi bārī bu ağır leşker ile gitme. Sebük-bār ol ki çokluk zahmet çekmeyesin.” didi. Behmen: “Ey hākīm, bu sözüñ ma’kūldür.” diyüp leşkerinden kırk biñ er güzīde kıldı, bākī leşkeri anda kıdı.

Reften-i Behmen be-Dağme-i Şāhib-kırānān

[Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ül]

Be-Kāndūc mādān sipāh-ı girān

Be-reftend bā-vey dilāver-serān

Por ez-ḥordenī bud şotor deh hezār

Şotorbān der-āverde zīr-i mehār³⁷²

Nesr: Üstād eydür, çünkim Behmen’ün gitmesi muḳarrer oldı, leşkerinden kırk er intihāb itdükden şoñra buyurdi, on biñ deveye yiyecek yükletdiler ve cümle levāzım görildi. Andan şoñra Behmen Şāh şevket-ile çıkup ‘azm-i rāh eyledi. İki menzil yir ki gitdiler, kenār-ı deryāya irdiler, kındılar. Ol maḥalde deryādan iki keştī görindi. Behmen anları görince emr eyledi: “Varuñ görüñ ol kimseler ḳandan gelüp ḳanda gider.” didi. Ol dem Behmen’ün ḥidmetinden bir süvār-ı ḥīlekār ki adına Āzerefrüz dirler idi, at sürüp deryā kenārına geldi, bir miḳdār şabr eyledi. Tā kim kimseler gelüp kenāra irişdiler, Āzerefrüz gördi ki ol gemilerün içi at ve ādem ile māl-ā-māl ve birisinün ḳıçında bir pehlevān ḳarār eylemiş, şüretde Rüstem’e beñzer ve sīnesi gūyiyā bir meydāndur ve iki döşleri iki ḳulle-i kūha beñzer. Āzerefrüz anı görince ḥayrān oldı, bir zamāndan kim bunlar ṫaşra çıkıldılar, Āzerefrüz anlardan birisine şorup eyitdi: “Bu dilāver kimdür, ḳandan gelüp ḳanda gider?” didi. Aña böyle cevāb virdi ki: “Bu pehlevān bir dilīr Pehlevīdür ve Ferāmerz’ün ferzend-i pākīdür ki kīn-gerdāndan bākī yokdur ve pederi bunuñ

³⁷² Ordunun büyük bir kısmı Kanduc’un yanında kaldı, seçkin savaşçılar Behmen’le birlikte gittiler. On bin deveye yiyecek yükletdiler, sarbanlar yuların altına getirildi. (y.ç.)

nāmını Borzīn Āzer komışdur.” didi ve: “Dağı gelmesinün sebebin şorarsañ bu server işitdi ki Ferāmerz Behmen’le ceng ider imiş işte bu server dağı pederine yardım itmege geldi.” didi. Āzerefrūz bu cevābları işidine hemān hātırına bir nesne geldi, sürüp ol civānuñ yanına vardı, du‘ā kıldı, eyitdi: “Ey server-i ‘ālem! Ben senün pederün Ferāmerz kullarındanam. Behmen-i zālīm ile pederün şol kadar ceng eyledi kim zebūn oldı. Āhır Behmen’ün elinden kaçarak bu makāma geldi. İşte şol karşıda görinen leşker pederün Ferāmerz’ündür ammā server baña icāzet vir, varayın seni pederüne müjde ideyin. Zīrā gice ve gündüz seni yād idüp kan ağlar idi. Server ihsān eyle leşkeründen kimse ol cānibe benden evvel varmasun.” diyüp ol hīlekār gitdi. **[142b]** Tā kim Behmen huzūrına irdi, ahvālī naql eyledi ve itdügi hīleyi söyledi. Behmen şād oldı, eyitdi: “İmdi yine sen var anı benüm katuma götür.” didi. Āzerefrūz yine ol cānibe gitdi ammā Behmen beglerine ve pehlevānlarına eyitdi: “Borzīn geldügi gibi ben hışm itsem gerekdür ol benüm önümde baş koyıcağ zamānda siz yir yirden kemendleri şalup giriftār idün.” didi. Bu cānibde Āzerefrūz, Borzīn tarafına gelüp aldı, Behmen huzūrına geldi. Borzīn, Behmen’i pederi kıyās eyledi zīrā Efrūz’ı görmüş idi. Du‘ā kıldı, hemān Behmen hışmnāk olup eyitdi: “Ben senün gibi oğulı neylerem ki mahallinde gelüp baña yardım itmedün.” didi. Ol server ilerü gelüp diledi kim ayağına düşe, “özrin dileye, hemān on iki yirden kemendler şalup giriftār itdiler. Borzīn Āzer anı görünce bildi ki bunlar düşmendür ve kendüye hīle itdiler, bir kerre zūr idüp ol bend-i girānı kırdı, ayağa tırdı. Īrāniyān’dan hurūş kopdı, bir kezden yirlerinden tırdılar, kırk dāne dilāver tekrār ellerine kemendler aldılar, “ākıbet ol dilāveri yine bende çekdiler. Andan soñra Behmen emr eyledi; Borzīn’ün leşkerine kılıç urdılar, kimin kırıp kimin tarmār eylediler. Behmen yine ol aradan çekilüp ‘azm-i rāh [itdi] ne tafşıl olına. Cāmāsb-ı hākīmün didügi yollara uğrayup her birinden bir tarīk-ıla geçdi. Tā kim dahmelere varmağa üç menzil yir kaldı, gelüp bir vādīye kondı, eline cām alup ‘ayş u nüş eyledi. Beş gün ol yirde eglendi, altıncı gün Cāmāsb’a eyitdi: “Ey hākīm, dahmeler ırak mıdur ve dağı hañarāk yollar var mıdur?” didi. Cāmāsb eyitdi: “Şāhum, egerçi ser-i menzile irişmege az yir kaldı ammā zahmeti çokdur.” didi. Behmen yarın göçdür diyü nidā itdürdi ammā ol gice uyhuya vardukda bir vākı‘a gördi, havfından na‘ra urup yirinden tırdı. Behmen’ün na‘rası Cāmāsb’ün kulağına irdi, cān atup bārgāh-ı Behmen’e geldi, gördi kim Behmen hayretde Cāmāsb eyitdi: “Şāhum, ne haldür, bu deñlü na‘ra urmağa sebep ne oldı?” didi. Behmen eyitdi: “Ey hākīm, bir ġarīb vākı‘a gördüm, henüz dağı serāşmeyem. Görürem ki üç pādīşāh biri Ferīdün ve biri Keyhūsef ve birisi dağı Siyāveş, her biri ellerinde birer cām-ı pür-mey tutmuşlar ve kendüleri mest olmuşlar, bir ‘ālī cāygāha toğrı giderler. Ben bir kimseden su‘āl itdüm, ol kişi baña bunların **[143a]** kimler idügin haber viridi. Ben dağı anlara irdüm, ‘azmünüz kandanur, didüm. Anlar eyitdiler Hāk te‘ālā bize cennet naşīb eyledi, anda giderüz didiler. Ben eyitdüm: İmdi luğ idün

beni bile götürün, sizünle bile varayın, bir nazar cenneti göreyin, didüm. Üçi dağı baña eyitdiler ki ey tîre-rây, bizümle hîç sitemkâr hem-cây olur mı. Sen bizüm yolumuza gitmedün biz dağı senün gitdügün yola gitmedük. Senün nâmuñ cehennem ehlinün defterinde yazılmışdur, didiler. Ammâ Siyâveş baña serd söyledi ve başuma bir çüb urup yardı. Ol çübuñ acısından na'ra urup bîdâr oldum dağı derünümde havf gitmez.” didi. Câmâsb eyitdi: “Şâhum, ben saña bu huşûş için çok söz söyledüm, kabûl itmedün. Dahmeler yakmak mübârek degüldür ve devlet ü dîne yaramaz. Ferâgati hõşdur, lâyıķ olan oldur ki girü dönesin zîrâ saña râzuñı aşikârâ söylemişler.” didi. Behmen dönüp eyitdi: “Ey hâkîm, ben şimdi mürdeler sözi-y-ile bu yoldan dönmek mümkün degüldür. Lâbud ser-i menzile varıverin.” didi ve buyurdi leşker ol yirden göçüp ‘azm-i râh eylediler. Üç gün dağı gitdiler, dördüncü gün dahmeler zâhir oldı. Behmen dahmelerün yakınında kondı. Üstâd-ı dâñā eydür, bu şâhib-kırânların dahmesi ol arada bir şehir içinde idi ki der ü dîvârı mermerden düzilmiş idi, beş ferseng tavl ü ‘arzı var idi. On nîze boyı yüksek idi, bir pülâd kapısı var idi, Gorşâsb ve Sâñ ve Rüstem’ün ve dağı Nerîmân ve Nîrem’ün mezarları anuñ içinde idi ve ol pülâd kapunun üzerinde kızıl altundan bir at şüreti var idi ve ol atun üstünde bir süvâr var idi, bir elinde tîr ve bir elinde kemân tutar idi. Behmen bu eşkâli temâşâ idince Kândüc Şâh’dan anuñ aşlını şordı, Kândüc eyitdi: “Şâhâ, bu şüret kapunun kilididir. Ol kalıb ki yirinden kopmaya bu dahmelere girilmez.” didi. Ol dem Behmen emr eyledi sipâh ellerine taşlar alup bir kezden ol şüretün üzerine taşlar atdılar, darb-ıla ol süvârı hâke düşürdiler, kapudan garîb şadâlar zâhir oldı, ol pülâd kapu güşâde oldı, Behmen sipâh ile içerü girdi. **[143b]** Biraz gitdiler, bir bâğ-ı cennet-mişâle irdiler ki dünyâda mişli yok idi. Cihânda ne kadar laţîf mîveler var ise ağaçlarını şâhlar ol bağda dikmişler idi ve gül ve nergis ve erguvân ve her güşesinde bir havz u âb-ı revân var idi. Behmen bu bâğı görüp hayretde kaldı ve bâguñ ortasında bir kûbbe düzmişler ki pâdişâhlar eyvânına beñzer ve bir altun kapısı var. Meger bu dahme-i Gorşâsb-ı âhen-dest idi. Behmen murâd eyledi ki at birağup ol kapudan içerü gire, nâ-gâh bir taraftan bir rûzgâr esdi, Behmen’ün atı ürkdi, Behmen zabt idemedi, yire düşdi. Sipâh ortasından gîrîv kopdı, rûzgâr bir mertebe sıyt u şadâ ile esdi kim leşker serâsîme oldılar, ellerine tîğler aldılar: “Âyâ Rüstem zinde mi oldı?” didiler, şaşdılar. Gözleri qarardı, birbirlerine kılıç koydılar, çok kimse helâk oldı. Behmen egerçi yine süvâr oldı ammâ bârgâhı cânibine cân atdı, sipâh-ı ĩrân dağı ardına düşdiler. Üstâd eydür, Behmen leşkerini yokladı, helâk olanlardan gayrı on biñ er eksük geldi ve birbirlerinin kılıcından kırılanlar hesâba gelmedi. Behmen ol kârdan dil-teng oldı, ol gice şabâha dek Câmâsb’la anuñ fetih huşûşında çok cevâb itdiler. Seher kim irişdi Câmâsb’la Behmen Şâh ve Kândüc yirlerinden tûrdılar, yanlarına on dâne gulâmlar aldılar, ‘azm-i dahme kıldılar, gelüp ol kûbbenün kapısına irdiler. Câmâsb önler[ine] düşdi, içerü girdiler. Dört dâne perdeler gördiler, birisi altundan ve biri sîm-

i hâlişden ve biri pülâddan ve birisi dahı tucdan. Ol perdelerden içerü girmek lâzım geldükde gulâmları taşrada kodılar, Behmen ile Câmâsb ve Kündüc içerü girdiler ammâ her birisinin yüreklerine korku düşdi, bir karañulık hâne gördiler. Câmâsb ta'accüb itdi. Nâ-gâh Gorşâsb'un mezârı cānibinden bir âvâz geldi kim: "Ey hod-râyalar! Niçün benüm dahmeme ayak başduñuz? Bārī bir şāh-ı sipend yaķsañuz olmaz mı?" didi. Cāmâsb anı gördi bir cānibden bir şu'le görindi, ilerü vardı, zer-i şurhdan bir tábüt тұrur, ol tábütüñ yanında bir şuffe ve ol şuffenüñ kenārında dört şāh-ı sipend ki çenār şāhlarına beñzer, anları alup yaķdı. Andan soñra Kāndüc ve Behmen geldiler **[144a]** ol mezārüñ yanında bir taķt gördiler. Behmen ol taķtuñ yanına irdi, gördi ki taķt üzerinde bir ʿazīm kālīb тұrur, egerçi yāl ü bālına ʿaķıllar irişmez ammâ teni nāl-mişāl ince olmış, Behmen'üñ ʿaķlı başından gitdi. Zamāndan soñra yine nażar şaldı, gördi kim ol mehīb kālībuñ başı ucında bir levh var, eline aldı, üzerinde yazılmış ki: "*Ey Behmen! Ben senüñ bu bedkārıların sen dünyāya gelmezden evvel haber aldum ve bildüm idi. ʿÖmrüm içinde cemʿ eyledüğüm māl bu dahmede ķodum. Anı alasın, baña ziyān itmeyesin. Ben sekiz yüz otuz yıl şimşir ü kûpāl çekdüm, kimseden zarar görmedüm. Eger benüm sözümü kabûl itmez iseñ kendüñe ziyān idersin ve benüm bu hālümü görüp ʿibret alasın, dünyāya mağrūr olmayasın. Zīrā bu kadar ʿömr içinde nice pençemi kimse burmamış iken ecel ķāmetümü ham eyledi ve benüm oturduğum yire el şoķasın, anda dahı ne bulursañ alasın.*" dimiş. Behmen el urdı iki dāne tavķ çıkardı ki elmās idi, görenler ʿacebe kaldılar. Anların her biri vezn olınsa ikişer batman gelü[r]di. Behmen ol yādigārları alup taşra çıkdı, bir kubbeye dahı irişdi. Anuñ dahı kapusından içerü girdi, bir taķt-ı ʿāc gördi. Ol taķtuñ üzerinde bir kālīb var ki cihān mūy-ı siyāhını sefīd eylemiş, ser-ā-ser cihāndan ümīd kesmiş ve taķtuñ kenārında müşk-ile bir nice satır yazılmış. Behmen nażar kıldı, dimiş ki: "*Ey şāh, eger ʿāķil iseñ benüm hālümü gör, rūzgārüñ hālini aña göre kıyās eyle. Ben ol Ferīdūn'am ki zamānında Dahhāk'ı şıdum, mālını aldum, kendini taķtından āvāre kıldum, beş yüz yıl cihāna hüküm eyledüm. Āķir ecel beni bu hāle irgürdi. İmdi hālā benüm bālīnüm altında üç dāne yāķūt-ı rahşān vardur, anları alup benüm rūhumı hayr ile yād eyle, mezāruma zarar ķaşd eyleme ki zarar görür.*" dimiş. Behmen el şundi ol yāķütları alup taşra çıkdı. Bir cānibe dahı gitdi, Nerīmān bin Gorşâsb mezārına irdi, andan dahı yādigārlar aldı. Andan soñra bir maķāma dahı irdi, bir kālīb dahı gördi ki vücūdı taģa beñzer, sīnesi bir şahrā, ķāmeti bir kūh-ı bālā, saķalı aķ. Anuñ dahı tārīhini gördi, dimiş kim: "*Yā Behmen, ben ki Sām-ı süvāram, bu rūzgārda yedi yüz yetmiş yıl ʿömr sürdüm ve rūzgārum gürz-i pülād ile düşmen cenginde geçdi. Diyār-ı Mağribi **[144b]** ve Hind ve Sind ve Ğūr ve Ğarçe'i ser-be-ser kabza-ı teshīrūme getürdüm ve kırķ dāne gence mühr ü kilīd urdum, āķir dünyādan yaluñuz başum ile gitdüm. Sen ki bu araya gelesin, benüm hālümü görüp baña zarar ķaşd itmeyesin, bālīnüm altına elüñ şoķasın.*" dimiş. Behmen el urdı kırķ dāne hāzinenüñ

miftāhlarını ve defterini çıkardı. Andan çıkup bir makāma dahı vardı, bir alıb dahı gördi ki ziyāde yāl ü bāl āhibi ve ol alıbuñ yüzine niāb çekilmiş. Behmen ol niābı götürüp nazār kıldukda aklı başından gitdi, yüregi ağızına geldi, eyitdi: “Yā Cāmāsb, göre Rüstem’i güyiyā ki zindedür.” Cāmāsb ilerü geldükde nazār aldı, Behmen bī-ihtiyār āh idüp girye kıldı. Cāmāsb dahı giryān oldu. āh u akīm ilerü gelüp her biri eyitdiler ki: “Ey Tehemten, niün encümenüñden dürsün? Senüñ yāl ü bāluñ niün amelden aldı ve arb-ı kúpāluñ anda gitdi?” didiler. Āhir akīm ilerü gelüp Rüstem’üñ başı ucından tārīhini aldı, gördi dimiş kim: “Ey Behmen, her neyi ferāmūş iderseñ eyle ammā Rüstem işlerin unutma. Ben yedi yüz yetmiş yıl ömr sürdüm, dükelı cihānda kārūm dād idi. Tahmāsb ve Keyubād zamānından berü āhān öñinde kemer uşandum, Īrāniyān öñinde siper olmuş idüm ve miyānumda bend-i cevşenümi güşāde kılmamış idüm. Efrāsiyāb’ı kemerinden apdum, Kāvus’ı dīv-i sepīd elinden ben alāş eyledüm, bu rüzgārda sekiz pādişāha idmet eyledüm. Her birinden lutf u kerem gördüm lākin senden ve pederüñden cevır ü sitem gördüm. İmdi yā Behmen, zinhār baña yaramaz aşd eyleme, benüm bālīnüm altında bir gevher vardur, anı al, cevher-i ākūme akāret kıılma.” dimiş. Üstād eydür meger ol gevher bir cām idi, Rüstem’e Keyusrev’den yādigār almış idi. Behmen el urdı, ol cāmı çıkardı, nazār alup ayrān aldı. Andan sonra Behmen, tohm-ı Gorşāsb’a akāret-ile bakmaqdan fāriğ oldu. Dahmenüñ apuların berkitdi, anda olan serverlerüñ rühlārına ayır duā idüp girü döndi, yine geldügi yola leşkerin eküp afā-yı ātır ile gitdi.

Bāz-gerden-i Behmen ez-Dahmehā

[Feülün / Feülün / Feülün / Feül]

Hemī rānd menzil-be-menzil u āh

Be-deryā vu oşkī berīdend rāh³⁷³

Nesr: Üstād eydür, Behmen ol yirden menzil-be-menzil gelüp baır u berıden geüp bir gün yine andüc şehrine geldi. **[145a]** andüc, Behmen’e ālī ziyāfet kıldı, tokuz gün ayş u nüş eylediler. Andan sonra Behmen yine Zāvīlistān’a gitmek tedārükin gördi. Bir ın seher kūs u nefirin aldurup leşkerin aldurup azm-i Zāvīlistān eyledi. Bir nie günden sonra gelüp Zāvīl şehrine irişdi, arār idüp yine cām-ı işreti destine aldı, Zāl’üñ sarāylarında ayş u işrete āgāz

³⁷³ ah konaklayarak karadan ve denizden geip yola devam etti. (y..)

eyledi. Bir niçe gün şafāya muḳayyed olup tamām yol zaḥmetinden āsūde oldu. Bir gün buyurdi Zāvil şahrāsında bir taḥt vaḥ itdiler ve etṛāfına biñden ziyāde altun kürsiler ḳodılar. Behmen ḳıḳup ol taḥtda ḳarār eyledi, büzürgān-ı Īrān gelüp yirlü yirlerinde ḳarār itdiler, gulāmān u ḥidmet-güzārān iki ferseng yire dek şaf çekdiler, ellerine nīze ve tīg-i zūbīn alup ṭurdılar ve yüz biñ miḳdārı sipāh süvār oldılar, ellerine zehr ile şıvarılmış kılıçlar alup Behmen’ün iki cānibinde ṭurdılar. Andan soñra Behmen buyurdi, ırmaḳ kenārında beş dāne dārlar dıkdiler. Ammā hīçkes bilmez idi kim Behmen’ün maḳşūdı nedür. Bu ḥālī gören kişi serāsīme olup herkesün dilleri ḡamdan dü-nīme oldu. Biribirleri ile söyleşüp āyā şāh kimi tebāh itmek ister, dirler idi. Ol demde Behmen Cāmāsb’ı öñine çağırdı ve firāvān sipāh ile anı gönderdi tā ki varup mecūsıları getüre. Cāmāsb sipāh-ıla zindān bārgāhına geldi, bānūları ve Āzer Borzīn’i ve Merzbān-ı dilīr ve Toḥār’ı aldı. Andan şehre varup ḳafes ile Zāl’i aldı, esīrleri ḳafesün dört cānibine alup Zāl orta yirde keşān-ber-keşān alup Behmen yanına getürdiler. Ol dem Behmen emr eyledi kūs u nefīrlar ḳaldılar. Üstād eydür, ol gün Behmen biñ çift ṭabl ü naḳḳāre ḳaldurdi. Şadā-yı ṭabl-ḥāne ḳubbe-i āsumānı ḡümletdi ammā leşker içine ḡulgüle düşdi, herkes Behmen’ün bu kārından elem çekdiler, dükeli eyitdiler: “Toḥme-i Rüstem’e böyle sitem neye gerek?” Bunlar böyle ḡüft ü ḡūda ḳaçan kim esīrlar Behmen’ün öñine geldiler, bu şevketini görüp ‘aḳıllarını zāyi’ ḳıldılar. Toḥār’uñ vüçūdına lerze düşdi, serāsīme oldu. Borzīn eyitdi: “Ey merd, ölümdeñ tā böyle niçün ḥavf idersin, ‘aḳıbet ḥod ölseñ gerek.” didi. Behmen eyitdi **[145b]** Zāl’i ḳafes ile öñine getürdüp nazar şaldı ve ‘itāb idüp eyitdi: “Ey bed-ḥūy ve tīre-rūy, benüm ḳuvvetümi gördüñ mi? Ḳanı Nīkūbahş ve ḳanı nebīreñ Sām-ı yel? Anlar hep benüm elümde helāk olmadılar mı? İmdi Zāl, ben ol Behmen’em ki Gorşāsb ve Sām ve Nerīmān ve Rüstem’uñ mezārılarından daḥı bāc u ḥarāc aldum. Şimdi sizlere ne ḡüne siyāset ideyin?” diyüp destine bir tīg-i ḥūn-fişān aldı ve eyitdi: “Bugün ol gündür kim İsfendiyār ḳanı içün sizün sīneñüzi çāk ü menzilñüzi ḥāk idem.” didi. Ol ḥālī görüp Behmen’uñ cümle leşkeri bir kezden feryād ü fiḡān eylediler, şadā-yı nāleleri ‘arşa ḳıḳdı, eyitdiler: “Ey şāh! Ḥudā ‘aşḳına olsun bu aḳ şaḳallu pīr-i kohen-sāle ḳıyma, inşāf degüldür. Pederün maḳāmındadır ve saña niçe ḥidmet itmişdür.” didiler. Bu maḥalde Borzīn eyitdi: “Şehriyārā, ta‘accüb olıncāḳ işi işleme. Zāl’i baḡışlayup anuñ yirine benüm ḳanımı dök.” didi. Behmen eyitdi: “Ey merd-i nādān! Sen şabr ḳıl, ol bunuñ ḳanını sizün nazaruñuzda dökem, andan soñra sizün cümleñüzi dāra çekem, cefā destüm-ile helāk idem.” didi. Ol maḥalde Zāl eyitdi: “Ey şāh, nā-sipāşlıḳ cāmesin giyme. Eger sen bunlara ziyān itmek diler iseñ baña eyle ki bunlar tāze [...] ve nev zuḥūrlardur ve henüz nā-şādırlardur. Ammā ben çok ‘ayş u şādī görmişem, cihāndan çok murād almışam, devlet ile çok rüzḡār geçürmişem. Eger bu bir niçe vüçūdın ḳanın dökeseñ bunlaruñ ḳanını saña baḡışlamazam, rüz-ı maḥşerde bir elüme anlaruñ başların alup bir elüm ile senün dāmenün ṭutam, sen beni

dergāhuñda ḥ̣'ār eyler iseñ ben de seni dergāh-ı Ḥudā'da ḥ̣'ār u şermsār eyleyem.” diyüp ḥāmūş oldu. Ol pīrūñ güftārından pīr ü civān gözlerinden kan revān itdiler. Behmen ki Zāl'ūñ bu cevāblarını işitdi cānına kār kıldı, elinden kılıcını niyāma şaldı ve hemān tahtından inüp Zāl'ūñ kafesinūñ kapusın açdı ve Zāl'i çıkarup kendü eli-y-ile bendlerin güşāde kıldı ve bağına başdı, yanına aldı ve emr eyledi; Borzīn'den gayrısınıñ bendlerin aldılar ammā anı ḥalāş kılmadı. Zīrā andan ziyāde ḥavf ider idi. Üstād eydür, işitdüm ki Behmen, Borzīn'ūñ eline ve ayağına üç yüz altmış batman demür bend urdı ve Pārs-nām [146a] bir serveri rüz u şeb aña dīdebān ta'cyīn itdi, andan soñra Behmen ta'zīm-ile Zāl'i sarāyına gönderdi. [Minyatür] Çünkim Zāl selāmet ile yine mekānına geldi Ḥudā'ya şükr eyledi. Behmen emr itdi, Zāl'ūñ sarāyların evvelkiden ziyāde ma'mūr itdiler. [146b] Andan soñra bir gün Behmen uluları yanına aldı Zāl'i ziyāret itmege vardı. Zāl aña karşı çıkdı, alup sarāyına getürdi. Behmen, Zāl'ūñ ḥāl ü ḥātırın şordı, Zāl du'ā kılop eyitdi: “Ey şehriyār-ı bülend-iḳtidār, devletūñde ḥātırım ḥōşdur. Bu kadar zamān çekdügüm renc ü ālām ferāmūş olınmışdur lākin bu pīrūñ ḥātırında bir ārzū vardır. Ol ārzū nedür beyān ile rū-gerdān olmayam.” didi. Behmen ve sār'ır ulular kıyās itdiler ki Zāl, Borzīn'i dilek eyleye. Ol dem Zāl eyitdi: “Pādişāhum, sizden dilegüm oldur ki bu maḳāmda sultānuma üç gün ve üç gice ziyāfet idem.” didi. Behmen qabūl eyledi, ol esnāda Pārs'ı da'vet idüp dār-ı Borzīn'i gör ve bendini yokla, andan gelüp bizümle ol didi. Pārs sürüp Borzīn'ūñ olduğı yire geldi, Borzīn anı görünce eyitdi: “Yā Pārs, bugün Behmen benüm içün ne söyledi?” didi. Pārs eyitdi: “Server senūñ içün kelām eyledi ammā Zāl ile ḥālā 'ayş u nūşdadur. Ben bildügüm budur ki Zāl'ūñ murādı seni dilek eylemekdür.” Borzīn şafā idüp eyitdi: “Yā Pārs, eger sen baña ḥalāşlıq müjdesini getüresin bu benüm kulağumda olan iki dāne gevherler ve anlardan mā'adā sağ bāzūmda iki yāḳūt-ı terler ki her birinūñ bahāsı otuz biñ altundur, senūñ ola.” didi. Andan Pārs, Behmen'ūñ qatına geldi. Behmen, Borzīn ḥālinden su'āl kıldı. Pārs eyitdi: “Şāhā, anūñ ḥālī mükedderdür, bend-i girān içinde bī-tāb u tüvān olmuş yatur.” didi. Behmen artuḳ muḳayyed olmadı, 'ayş u nūşa başladı. Üç gün ve üç gice yidiler ve içdiler ammā üstād eydür, üçünci gün Behmen'ūñ ol kadar şafāsı var idi her laḫzāda Zāl'e iltifātını ziyāde eyledi ve elin eline alup tesellī virdi. Zāl, Behmen'ūñ bu luṭfını görünce ayağa ṭurdı, du'ā kıldı ve bir ayağ üzerinde üç dāne ṭolu içdi. Behmen inşāf u āferīn eyledi. Zāl'e yine du'ā kılop eyitdi: “Şāhum, senden bir murādum vardır. Eger ḥāşıl iderseñ Ḥudā senūñ cümle murāduñı ḥāşıl eyleye.” didi. Behmen eyitdi: “Ey Zāl, buyur her ne murāduñ var ise ḥāşıl idem.” didi. Meger Cāmāsb, Zāl'ūñ murādını bilür idi. Ol daḫı ayağa ṭurdı, [147a] şāha ṭolu qaldurdı ve eyitdi: “Şāhum ben daḫı şol cāmı senūñ 'aşḳuña nūş iderin ki tā Keyḫusrev zamānından berü şāhuñ bendesiyem, lāyık olan oldur ki benüm murādum şāh yanında ḥāşıl ola.” diyüp du'ā kıldı. Behmen eyitdi: “Ey vezīr, ya senūñ ne murāduñ ola ki ben anı ḥāşıl itmeyem, söyle göreyin.” didi. Ol dem

Behānrūz-nām dilir dahı ayağa tırdı, eline bir tolu alup şāha duʿā kıldı, ʿarz-ı hācet eyledi. Andan soñra Bānū Goşesb ayağa tırdı, cām-ı pür-şafāyı şarāb-ı nāb-ile tıldırdı ve eyitdi: “Bu bāde-i hōş-güvār cān u ten-i şehriyāra fidā olsun ve ben anuñ bendelerinden bir bende ve perestārlarından bir perestende olup tā ölince şāhuñ dōstına dōst ve düşmenine düşmen olam.” didi. Andan Āzar Bānū ayağa kalkdı, bu üslūb-ı Zāl ile cümle ulular ayağa tırdılar, şāha duʿālar kıldılar, Azerborzīn’i dilek eylediler. Şāh anlara cevāb virüp eyitdi ki: “Bugün bezm ü şādī günidür. Yarın gelüñ hātırıñuz için hālāş idem.” didi. Ulular şād ü hurrem oldılar, şafā-yı hātır ile maķāmlarına gitdiler. Ol gice şād ü handān qarār kıldılar tā kim geldi seher irdi Behmen geçdi taht-ı şāhīde qarār kıldı. Zāl-i Destān ve serverler ve bānūlar, şāhuñ hıdmetine irdiler. Biraz oturdılar, gördiler hıç Behmen aħşam eyledügi ʿahdi yādına getürmez, āhir Zāl ayağa tırdı, şāha duʿālar kıldı, ʿahd-i kadīmi beyān eyledi. Şāh eyitdi: “Ey Zāl, mest ādemüñ sözün yāda getürme. Ben bir ejdehāyı bende getürmiş iken baña nice dōstsın kim anı hālāş eyle dırsın?” didi. Zāl anı işidine şāhuñ öñinde baş kodı, duʿā kıldı, eyitdi: “Şāhum, hāşā kim benüm murādum şāha ziyān ırgürmek ola, fermān senüñdür.” diyüp maħzūn u ğamġın gitdi. Bu haber Āzerborzīn’e irdi, ol dilāver cān-ı ğamnākından bir āh-ı serd geçdi, gözlerinden yaş akıttı ve Zāl’e haber gönderüp eyitdi: “Ey dede, luţf eyle, şāha benüm için bir niçe bed-cevāblar söyle tā kim ğazabnāk olup beni helāk itsün. Pederümi mürde iken ber-dār eyledi, bārī beni zinde ber-dār eylesün.” didi. Zāl ol sözleri işidine seyl-i sirişki **[147b]** deryālar gibi cüş eyledi, kāşki ben ol teng kafes içinde helāk olaydım, bu derdi çekmeyeydüm diyüp kıan aġladı. Bānū Goşesb ol hāli görüp eyitdi: “Ey dede, sen şabr eyle, benüm hātıruma bir nesne geldi diyüp gitdi. Hümāy ki Behmen’üñ hem kıızı ve hem ʿavratıdur anuñ bārgāhı kıapusına geldi. Hümā’ya haber virdiler, Bānū’ya kıarşı kııkdı, ʿizzet kııldı, elin eline alup içeri getürdi, hāl ü hātırın şordı, eyitdi: “Ey duħter-i pehlevān! Asīb-i çerħ-i revāndan sen neler gördüñ? Saña çok renc ü miħnet irişdi. Cihānda kimse öyle renc ü miħnet görmedi.” didi. Bānū kıan aġladı, eyitdi: “Ey ser-i banūvān ve perde-nişīn-i dār’ül-ʿişmet-i şāh-ı Īrān! Hele gečen geçdi ammā şimdiki hālde kıarındaşım oġlı Borzīn bend-i belā içinde olmaġla ġünde biñ kerre hūn-ı dil nüş iderin. Zāl ve cümle ulular anı şāhdan ricā itdiler, maķbūle geçmedi, ümīdümüz sende kıaldı. Ola ki şāhuñ bir şafası maħallinde ricā idesen tā ki ol nev-civānı azād eyleye.” diyüp Hümā’nuñ ayaġına düşdi. Hümā dahı ʿahd kııldı kim vara, pederinden şefāʿat eyleye. Bānū duʿā idüp gitdi, andan soñra Hümā, Behmen kıatına vardı, duʿālar kıılup eyitdi: “Ey şāh-ı cihān! Lāyık mıdur kim saña peyān-şiken diyeler? Borzīn’i hālāş idüp halkuñ bed-sözlerinden emīn olmaķ revā degül midür?” diyüp Behmen kim Hümā’nuñ sözlerin işitdi hışmnāk oldu, Bānū’ya yüz virmedi. Bānū elem ile taşra kııkdı, Bānū Goşesb aħvāli bildürdi, ol dahı nā-ümīd olup gitdi ammā Behmen irtesi divān eyledi, Cem-nām dilāveri yanına getürdi, eyitdi: “Ey Cem, on biñ leşker intihāb eyle.” ve Ġilān-

nām merde eyitdi: “Sen daḥı Gīlānīlerden on iki biñ piyāde leşker güzīde kıl andan şöñra Borzīn’i alup Māhān Qal’ası’na iletüñ, muḥkem bend urup ol qal’ada ḥabs idüñ tā ölince anda qalsun.” didi. Ol dem Cem yirinden tırdı, on biñ er aldı ve on iki biñ piyādeler aldı, Borzīn’i getürüp bir pīl üzerine berkitdiler, üzerine üç dāne siyāh kilīmler örttdiler ve yarağ idüp Māhān Qal’ası cānibine gitdiler. Gīlān on biñ piyāde ile öñce yürüdi. Zāl anı görüp zār ü giryān kıldı. Borzīn’i bu tārīq-ıla alup gitdiler. [148a]

Dāstān-ı Rustem-i Tūr ve Ḥalāş Şoden-i Borzīn Āzer

[Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ül]

Yekī deşt būdī der-ān reh-gozār

Ki merdī girifte der-āncā qarār

Ki cā Rustem-i Tūr būdeş be-nām

Be-merdī dilīrī civānī temām³⁷⁴

Neşr: Üstād eydür, meger ol yol üzerinde bir şahrā olur idi, ol şahrāda bir er qarār tutmuş idi, nāmına Rüstem-i Tūr dirler idi, merdlikde ve dilīrlikde nazīri yoğ-ıdı. Henüz tamām yitişmiş yigit idi ammā dīvāne-meşreb idi. Rüstem bin Zāl niçe kerre murād eylemiş idi kim üzerine gele, Zāl rızā virmez idi. Meger ol server bir köyde bir kız sever idi, anuñ dīvānesi idi, murād itse ol kızı her ne vech-ile olursa ala götürmege qādir idi, lākin yine anuñ rızāsın gözler idi. Meger ol kızuñ pederi ikinci idi ammā faḫīr’ül-ḥāl idi ve ol arada bir bāzergān var idi, ol daḥı ekincinüñ kızına māyil idi. Bir gün ikinci ziyāde müzāyakaya düşdi, gelüp bu bāzergāndan birkaç altın qarż aldı. Bir nice gün geçdükden şöñra bāzergān ekinciden mālını istedi, virmege qādir olmadı. “Āqıbet ol ḥāce andan kızını diledi, nā-çār ikinci aña kızını virdi ammā yine eyitdi: “Bu kız sende tırsun yapışma. Eger filān zamāna dek mālunu virebilürsem yine kızı alurım, viremezsem neylersen eyle.” didi. Üstād eydür, ol yakında bir şehir var idi, ol şehrin pādīşāhınınuñ bir siyāh gāvı var idi, ziyāde büyük gāv idi, başındaki şāḥları pūlād gibi saḥt idi ve ziyāde gövdesi semüz ve sīnesi güşāde idi, hīç bir gāv anuñ öñine pāydār olmaz idi, ne gāv belki şīrlere qarşu tıramaz idi, anuñ azğunluğu zamānında öñine bir gāv gelse ağzını yire koyup

³⁷⁴ O yol üzerinde bir sahra vardı. Rüstem-i Tur adında, cesur ve mert bir adam bu sahrada bulunmaktaydı. (y.ç.)

ol gāvuñ üstine sürdükde şahrāları tolaşdurur idi. Pādişāh aña çok zīver eylemiş idi, ayaklarına zer hālḥāllar ve gerdenine muraşsa° tavḵ ve ḵulaḵlarına altun gūşvāreler ḵomış idi ve arḵasına heft-reng atlasdan bir ḵul eylemiş idi ve boynına kıızıl altundan bir ḵaṇ aşmış idi. Ol gāv bu resm-ile müzeyyen ü müretteb idi ve ol şāh her gün nidā ḵıldırur idi: “Her kimse ki benüm gāvuma ḡālib bir gāv getürür-ise bu gāvı **[148b]** aña vireyin.” dir idi. Her yirden ḵavī-ten gāvlar getürürler idi, hīḵ birisi şāhuñ gāvına ḵarşu ṭurmaz idi. Ol sebebden ol şāhuñ şöhreti *Şāh-ı Gāvān* dimek ile idi. Meger kızuñ babası olan ekincinüñ daḵı bir gāvı var idi. Anı kūḵekden besledi, gitdükḵe büyüdi, vücūdı ṭaḡa döndi. Öñine şīr ü peleng ṭurmaz oldu. Ammā ḥikmet-i ilāhī, bir gün ol gāv ḥastalandı. Ekinci ḵasāvete düşdi. Dāīmā dir idi kim: “Eger benüm gāvum ḥasta olmasa şāhuñ gāvına ḡālib olaydı.” Bir gün bu gāv ḥōş oldu, günden güne semürdi, ḵuvvetlendi ve güzellendi. Ol ekinci kendü kıızını alan ḥ̣āceye geldi, eyitdi: “Dilerem ki benüm gāvumı şāhuñ gāvına berāber ḵılam, ne dırsın?” didi. Ḥ̣āce icāzet virmedi. “Āḵıbet bir gün ekinci bir ṭarīḵ-ıla gāvı şāha iḵlām ḵıldı. Şāh emr eyledi, bir seḥer meydānı gūşāde ḵıldılar, meydān ortasında taḥt ḵurdılar. Şāh geḵüp oturdı, sipāḥ eṭrāfını aldılar. Gāv-ı siyāhı meydāna getürdiler. Bu ṭarafdan ekinci daḵı gāvını getürdi. Ḵünkim iki gāv birbirine muḵābele oldu, şāhuñ gāvı ekincinüñ gāvını görince ḵorḵup ūrkdı. Gāv ki üzerine ḥücūm ḵıldı, şāhuñ gāvı aña ḵarşu ṭuramayup hemān bir kerre şahrā cānibine °azm ḵıldı. Ol gāv daḵı anuñ üzerine düşdi. Ḥalk bu işe ḥayrān oldılar. Āḥir şāhuñ gāvı geldi, sarāya düşdi. Ammā şāh, gāvı ekinciye virmedi. Bir miḵdār sīm ü zer virdi. Ekinci daḵı kendü gāvını alup meḵānına geldi. Andan soñra şāhdan alduḡı iḥsānı getürdi, ol bāzergāna virüp kıızını diledi, zīrā şartları öyle idi. Bāzergān kıızı virmedi, alup bir aḥer diyāra °azm itdi. Ūstād eydür; kıız bir ṭarīḵ-ıla Rüstem-i Tūr’a ḥaber gönderdi, aḥvālini bildürdi. Rüstem-i Tūr anı işidüp ḡazaba geldi, silāḥını geydi. Bir tīri ve bir ḥarbesi var idi ki her birisi vezinde ḵırḵ batmān idi, anları alup şīr-i dijem gibi ol bīşede kemīn eyledi. Bāzergān daḵı kıızı alup gider iken ol yola uğradı. Rüstem kemīnden ḵıḵup ḥ̣ācenüñ öñin aldı, bir ḥışm urup helāk eyledi ve kıızı alup yine babasınıñ ḥānesine gönderdi. Kızuñ pederi şād oldu. Rüstem-i Tūr didükleri dilāver rüz u şeb **[149a]** ol bīşezārda ḵarār ider idi. Bir gün Borzīn’i götüren leşker gelüp Rüstem olduḡı vādīye uğradılar. Meger yol üzerinde bir teng der-bend var idi, anı geḵseler tā Rüstem’ün üstine varurlar idi. Leşker ol araya geldükde vādīnüñ tengliginden perākende oldılar. Gīlān tenhā düşdi, ḵazā-y-ıla Rüstem-i Tūr, Gīlān’uñ üzerine geldi, andan ni°met diledi. Gīlān daḵı yanında olan ni°meti virdi. Rüstem, Gīlān’uñ yanında oturup ni°meti yimege başladı ve Gīlān’a eyitdi: “Ey merd, sen kimsin ve ne yirdensin, bu yire gelmekden maḵşūduñ nedür?” didi. Gīlān eyitdi: “Behmen leşkerindenem, yaluñuz degülem, benümle çok sipāḥ vardır. Behmen, Borzīn-i nāmdārı bize virdi, Māḥān Ḵal°ası’na götürüp ḥabs itseñ gerekdür.” didi. Rüstem eyitdi: “Borzīn kimdür ve Behmen anı niḵün böyle ḵıldı?”

didî. Gîlân dahî Ferâmerz'ün ve Borzîn'ün aḥvâlin naḳl eyledi. Rüstem ol cevâbları işidince Borzîn'e ziyâde yüregi acıdı, eyitdi: “Ya ben niçün ârâm iderin ki benüm adaşum olan merdûn evlâdına böyle iderler?” didî ve çihresin dürüp yirinden tûrdı. Gîlân ٱalkup gitdi. Rüstem gördi ki sipâh gelürler ve giderler, hemân bir kerre naʿra urdı, siperin eline alup teber çekdi, yol üzerine yürüdi. Gelen piyâdeye teber koydı, kıрмаğa başladı. Leşker ʿâciz oldılar. Gîlân bu işi görünce sürdi, yine Rüstem'ün önüne geldi, eyitdi: “Ey server! Gel bu kârdan el çek, seni bu leşker ile Behmen'ün ḥidmetine yetüreyin. Senün gibi servere ol riʿâyet ider.” didî. Rüstem eyitdi: “Ey nâ-bekâr! Sen benüm yanumda Behmen'i yâd eyleme ki bir ʿavrat andan yegdür. Eger sen cānib-i selâmete çıkmak ister iseñ getür Borzîn'i baña teslîm eyle, yoḥsa ne seni ve ne leşkeri korın.” didî. Gîlân gâzabnâk olup naʿra urdı, elinde bir fûlâd nîze var idi, irişdi Rüstem'e bir nîze urdı. Rüstem anuñ nîzesini şavup elindeki ḥıştı pertâb eyledi. Gîlân siper karşı tûrdı, ḥışt ol Çînî siperden güzâr idüp peykânı cigergâhına tûkındı. Gîlân atından yıkıldı, yire düşdi, cān virdi. Rüstem naʿra urup kendüyi ol leşkere urdı **[149b]** tār-mār kıldı. Kimse anuñ heybetine ve zûr u şevketine tākāt getürmedi, kaçdılar. Meger Cem girüde idi, Borzîn ortada ve Gîlân önce gider idi. Bu piyâde leşker şınup (?) Cem'ün üzerine kaçdılar. Rüstem sürdi Borzîn'ün yanına geldi, gördi ki bir cengî-pîl üzerine tağ gibi bir server bende çekmişler. Üstâd eydür, meger Rüstem-i Tûr bu zamâna gelince pîl görmemiş idi. Ol dem görünce ḥayrân oldı, üzerine varmağa ḥavf eyledi. Borzîn anı görüp ḥaykırdı, eyitdi: “Ey nâmdâr! Bu kadar sipâhı tağıtduñ bir cānverden korḳar mısın?” didî. Rüstem ol cevâbı işidince elindeki ḥışt-ı pûlâdı götürdi, ol pîlün gövdesine urdı. Pîl yüzünüñ üzerine yıkıldı, Borzîn pîlden âvâre düşdi. Rüstem naʿra urdı: “Ben dahî ʿömrümde bir ḥaşım öldürdüm.” didî. Çünkü Borzîn pîlden yire geldi zûr kıldı, ellerinde olan bendleri kırdı. Ammâ ayağındaki bendleri kıramadı. Rüstem ki Borzîn'de bu zûrı gördi geldi önünde baş ḳodı, duʿâ kıldı, eyitdi: “Ey pehlevân-ı cihân! Sen şehin-şâhsın, ben saña bendeyem.” didî. Borzîn eyitdi: “Ey dilâver! Baña bir çâre ḳıl ki ayağumda olan bendlerden ḳurtılam. Üç yıldur ki ayağum rāḥat görmemişdür, çekdüğüm yüz altmış batmân demürdür.” didî. Hemân Rüstem-i Tûr segirdüp ol şahrâdan iki taş getürdi. Birini Borzîn'ün ayağı altına ḳoyup birini eline aldı, urup ol bendleri dahî şikest eyledi. Andan soñra boynında olan zencîr ḳaldı. Anı açmağa çok çalışdılar, çâre idemediler. ʿÂḳıbet Borzîn eyitdi: “Server, demürciler gelmeyince olmaz.” didî. Rüstem varup tâ şehirden demürciler getürdi, ol zencîri dahî açdılar. Borzîn kim bi'l-küllîye bendlerden ḥalâş oldı, Rüstem ile ḳuçā ḳuçā görışdi, döndi Rüstem'e eyitdi: “Server, biz şimdi bu maḳâmda ḳarâr itmek cāyiz degüldür. Şikest olan leşker varup Cem'e ḥaber virdiler. Bizüm kârumuz müşkil olur.” didî. Rüstem eyitdi: “Server, eger Cem leşker ile bizüm üzerümüze gelirse sen temâşâ ḳıl kim ben anlara neyleyem.” didî. Ammâ bu cānibde geldi, ḥaber Cem'e irdi **[150a]** hemân Cem el urdı, arkasında olan cāmelerin päre päre

eyledi, giryān oldu, Behmen'e ne cevāb vireyin diyüp nāle kıldı. Andan bir piyāde gönderdi ki varup Rüstem'den ve Borzīn'den haber getüre. Piyāde segirdüp vardı, ol bīşezāra irişdi. Gördi kim Borzīn ile Rüstem bir dıraht sāyesinde oturlar yanlarında kimse yok, hemān şitāb-ıla gelüp Cem'e haber virdi. Cem anlaruñ tenhā olduğundan şād olup tīzye süvār oldu, yıldırım gibi gelüp leşker ile ol yire irişdi. Borzīn leşker geldüğünü görünce hayretle barmağın ısırdı. Rüstem-i Tūr ol hālī görüp Borzīn'e eyitdi: "Server, elem çekme. Bir miqdār temāşā kıl, gör ki ben bu leşkere neylerin." didi. Yirinden tırdı, teberin kaptı, ol leşkere hücum eyledi. Bir sâ'ātüñ içinde çok süvārlar helāk idüp ol sipāhı tār-mār eyledi, Cem'i zaḥmdār itdi. Ol dem Behmen leşkerinden üç biñ kadar kimesne gelüp Borzīn ve Rüstem'e kul oldılar. Cem, Behmen cānibine kaçdı. Andan soñra niçe gün Rüstem ile şeh-zāde ol bīşezārda karar kıldılar. Bir gün Rüstem eyitdi: "Yā Borzīn! Gel şimden girü bir gayrı tedārük görelüm, zīrā bize māl gerekdür. Hāzır mālumuz yokdur kim yanumuzda olan sipāha vireyüz." didi. Borzīn eyitdi: "Server, sen gam yime. Hālā benüm kulağumda iki mengüşlar kim vardır, her biri biñer altundur, ziyāde bahā ider ve anlardan mā'adā kolumda bir bāzū-bend gevher vardır, ol daḥı pūr-bahādur ve andan mā'adā ol zamānda beni Behmen Şāh bu leşker ile bu cānibe gönderdi, ben ol aradan iki menzil yir ayrıldukda baña Bānū Goşesb dört dāne genc-nāme gönderdi ki bu yakınlarda kendüsi şaklamış, yirlerin ta'yīn itmiş ve ol mālaları anuñ içün komış ki eger bir tarīk-ıla ḥalāş olmak olursa anı alup ḥarcılık idinem. Yürü gidelüm, ol nihānī gencleri ḥākden taşra çıkaralum ve leşker cem' idüp ol mālı bahş idelüm, andan soñra varup Behmen'den peder kanını alalum." didi. Rüstem bu sözi güş idüp şād oldu. Ol maḳāmdan sürüp tā ol gizlū gencler olan maḳāma irdiler. Ol resme māl ü cevāhir çıkardılar kim ḥesāba gelmez. Ol yanında bulunan sipāha Borzīn māl virüp **[150b]** gānī kıldı. Üstād eydür, meger ol arada Sārī-i Kūhsārī dirler bir şāh var idi. İştidi ki Rüstem-i Tūr, Ferāmerz oğlu Borzīn'i bendden ḥalāş eylemiş hemān emr eyledi leşker cem' oldu. Üstüvān-nām bir pehlevānı var idi, anı yanına alup leşkerin kaldurup geldi, Rüstem'e irişdi, öñinde baş kodı ve Borzīn'üñ elin öpdi, bī-ḥad nūzl ü ni'met çekdi ve Borzīn'e eyitdi: "Server benüm saña cānla maḥabbetüm vardır. Senüñ bend ile bu araya geldüğün işidüp seni varup kurtarmak murād idinmiş idüm, yine Behmen'den ḥavf itdüm." didi. Andan ol dilāverleri alup şehrine getürdi, "ālī ziyāfetler kıldı, ḥidmetler itdi. Ol gün ol gice yiyüp içdiler, irtē kalkup Sārī Şāh dīvān eyledi, kendüye tābi' olan ulular geldiler. Rüstem ile Borzīn daḥı gelüp taḥtuñ sağ ve solında karar itdiler, tedbīr ü tedārūke başladılar, niçe söz söyleşdiler. Döndi Üstüvān-ı dilīr eyitdi: "Ey Borzīn-i nāmdār! Lāzım olan oldur ki deşt ü gevherden leşker cem' ideyüz, andan Behmen üzerine gideyüz." didi. Ol dem Sārī Şāh emr eyledi nāmeler yazdılar, etrāfda ne kadar şahrā-nişīnler ve kūh-nişīnler var ise da'vet itdiler. Cümleden evvel Gīlān şahrāsınuñ sākinlerinden Şīr-i Cengī-nām bir dilīr on iki biñ piyāde ve süvār ile geldi. Andan soñra her

cānibden gürüh-ā-gürüh şahrā-nişinler geldiler. Gİtdükçe Borzīn'ün leşkeri çoğaldı ve kıadr ü şevketi terakķī bulmağa başladı.

Şenīden-i Behmen Şāh ez-Ĥalāş Şoden-i Borzīn-i Āzer

[Fe'ūlün / Fe'ūlün / Fe'ūlün / Fe'ūl]

Vez-ān rūy Cem bā-direfş-i nigūn

Sūy-ı Behmen āmed dileş por-zi-ĥūn

Be-dū goft Borzīn rehā şod zi-bend

Sipeh-rā vu mā-rā be-yāmed gozend³⁷⁵

Neşr: Üstād eydür bu cānibden Cem direfş-i nigūn ile ve dil-i pūr-ĥūn-ıla Behmen cānibine geldi, eyitdi: “Şāhā! Borzīn bendden ĥalāş oldı, sipāha ve bize ziyān geldi.” diyüp Rüstem-i Tūr'ün itdüğü işleri naķl eyledi. Behmen ki bu ĥaberi işitdi eleminden el arkasın çeyneyüp āh eyledi ve Cāmāsb'ı da'vet idüp eyitdi: “Ey vezīr! Ĥāl nice olur, ol şīr nice bir bīşezārda bendden boşanmış! Hele ben bu pādişāhlıķdan bīzār oldum ve cānumdan uşandım.” didi. Cāmāsb eyitdi: “Şāhā! Bu ĥuşūşda kimsenün günāhı yokdur. **[151a]** Eger sen Zāl'ün ve bānūlaruñ minneti ile anı āzād eyleseydüñ kendüñe dōst eyler idüñ.” didi. Behmen eyitdi: “Yā Cāmāsb! Böyle olacağın kim bilür idi? Ammā hele şimdilik bir çāre gör kim anı yine dāma getürelüm.” didi. Cāmāsb eyitdi: “Ey şāh! Bir kuş dāmdan nişān göre bir kerre dahı dāma düşmez.” didi. Üstād eydür, bu maĥalde Behmen Belĥ diyārında idi, dönüp yine Cāmāsb'a eyitdi: “Ey ĥakīm! Ya bu kāra çāre nedür?” Cāmāsb eyitdi: “Saña lāzım olan oldur ki Zāl'e bir nāme yazup aĥvāli aña bildüresin. Andan bir çāre olursa olur.” didi. Ol dem Behmen emr eyledi debīr geldi, nāme taĥrīrine āğāz idüp ibtidā nām-ı Ĥudā'yı yād itdi. Andan eyitdi: “*Ben ki pādişāh-ı Īrān'am, sen ki Zāvīlistān ve Sistān ve Kābilistān sulţānı Zāl-i zamān, yādigār-ı Sām ve Nerīmān'sın! Ey pīr-i dānā ve ey merd-i tüvānā! Ben şol işler kim bundan aķdem işledüm, cümlesinden peşīmān oldum. Bu kıadar zamān kıan dōkdüm, ulu merdler žāyi'c eyledüm, 'āķıbet felek baña nedāmetden özge nesne virmedi. Ĥālā bu 'özr ü günāhumı Ĥudā'dan dileyüp 'ibādet ü tē'atdan ĥālī*

³⁷⁵ Diğەر taraftan Cem düşen sancağıyla birlikte gönlü kan ağlayarak Behmen'e doğru geldi ve: “Borzin tutsaklıktan kurtuldu, biz ve asker zarara uğradık.” dedi. (y.ç.)

degülem. Egerçi bu kadar işler işledüm ammā sen bilürsin ki şöñda saña ve Rüstem evlādına ne eyülikler eyledüm. Sizi bendümden hālāş idüp vilāyetlerüñüzi yine ma‘mūr eyledüm. Öyle ola hālā Borzīn-i Āzer bendden kurtulup Rüstem-i Tūr ile dōst olmuş. Niyyeti leşker cem‘ idüp benümle ceng itmek imiş. İmdi aña haber gönderesin, gelsün anı kendüme pehlevān-ı pāy-ı taht ideyin, vilāyetler vireyin, anı kāmran-ı cihān ve cā-nişīn-i Rüstem-i şāhib-kırān eyleyeyin. Eger ol dilāver kuvvetine mağrūr olup bu söze rāzī olmaz ise Ferāmerz’e ve gayrılara ne kıldum ise anı dahı hişşedār iderin.” didi ve nāmeyi tamām idüp mührin urdı, peyk eline virüp Zāl’e gönderdi. Tā kim peyk gelüp Zāl’e rişdi Behmen’üñ nāmesin şundu, Zāl okıyup hālden āgāh olıcağ bānūları da‘vet itdi, müşāvere eyledi. Āhır bunı revā gördiler kim Behmen ile ‘adāvet kılmaya, zīrā āsūde-hāl olmazlar. Andan şöñra Zāl, Borzīn’e bir nāme yazdı, maзмünü bu ki: “Ey ciger-gūşem! **[151b]** Bu Zāl-i kohen-sāl ki rūzgārından biñ iki yüz yıl mürūr itmişdür, şimden girü anuñ üzerine kan ağlamak gerek. İmdi saña minnetüm ve naşihatüm budur ki bend-i belādan hālāş olduğıña şükr idüp Behmen ile ‘adāvetden geçesin. Zīrā ol cümle itdüklerine nādīm olmuşdur. Sen onun itdüğine kalmayasın, bu cānibe gelesin tā saña Rüstem’üñ bākī genc ü mālını teslīm ve anuñ ālāt ü esbābını, miğfer ü kemerini geydürem, Behmen Şāh’a iletem, Rüstem yirini alıvirem, pehlevān-ı cihān olasın ve ey server revā budur ki benüm bu ricāmı kabūl idesin, ‘ālemde yine bir fitne peydā olmaya. Zīrā biz rūzgārdan çok sitem görmüşüz ve anuñ bedliğinden henüz kurtılmışuz dahı yüregümüz korğar, gönümüz murād üzere emīn degüldür.” diyüp nāmeyi tamām idüp mührin urdı, bir süvārla Borzīn’e gönderdi. Andan şöñra bir nāme dahı Behmen’e yazdı Borzīn’e şefā‘at-nāme gönderdüğün bildürdi. Behmen işidüp şād oldu. Ol dahı Borzīn’e bir mağabbet-nāme yazdı ve niçe va‘adler kıldı, gönderdi. Bir gün Zāl’üñ nāmesi Borzīn’e vāşıl oldu, öpüp başında kodı. Mührin götürüp açdı, okıdı, elem çekdi. Cevāb-nāme yazup eyitdi: “Ey cedd-i büzürgvārum! Egerçi sözlerüñ ma‘kūldur ammā peder kanından geçmek güçdür. Zīrā Behmen bu deñlü işleri, pederi İsfendiyār kanı içün dökdi. Mādām ki benüm dahı cānum tendedür peder kanını Behmen’e kırmazın ve size dahı dāhl itmezsin. İsterseñüz Behmen’e imdād idüñ, aşlā incinüp elem çekmezsin.” didi ve Zāl’e gönderdi. Zāl bu haberi işidince āh itdi, hayretde kaldı. Yine bir gün dahı Behmen’üñ nāmesi geldi, Borzīn’e irişdi, Borzīn okıyup gāzabnāk oldu, hışm-ıla cevāb yazup eyitdi: “Ey zālīm-i bed-kış! Ben senden gördüğüm cefāyı nice ferāmūş iderin? Zāl ve Ferāmerz senüñle düşmen idi ammā ben saña ne kıldum ki beni üç yıl bend-i girān içinde koduñ? Bu işler yanıña kılsa mı gerek? Benden saña dōstlık görünmez. Hemān vaktüñe hāzır ol ki yakında niçe biñ kūhistān leşkeri ile varup mülk-i Īrān’ı başuña yıkam.” didi. Bu nāme Behmen’e gelince Behmen lā-ya‘kıl oldu, gözlerinden kanlı yaş tökdü, ıztırābından berg-i dıraht gibi lerzān oldu, vezīrine eyitdi: “Ey Cāmāsb! Bu seg-i dīv-çehr[e]den **[152a]** rüy-ı mihr görünmedi. Ne çāre eyleyelüm ki ol nā-

bekāruñ elinden bize ziyān degmeye?” didi. Cāmāsb eyitdi: “Şāhum, lâzım olan oldur ki Bānū Goşāsb’a bir [nāme] yazup da’vet eyle, kız karındaşı ile ve Merzbān ve Toḥār ile dergāh-ı şehriyāra gelsün ve anlara bir miqdār leşker virüp Borzīn üzerine gönder.” didi. Behmen bu tedbiri begendi. Ol dem ḥazīnedārına buyurdi, bir niçe gevherler ve esb ü sitām ve kabā vü külāh getürdi, anları Bānū’ya gönderdi ve bir da’vet-nāme yazdı. Bir gün nāme ile ol yādigārlar Bānū’ya vāşıl oldı, Bānū nāmeyi alup Zāl yanına geldi, okıdılar. Zāl, Bānū’ya eyitdi: “Şimdi bize lâyıķ olan oldur ki şāhla kıldıǵumuz ‘ahde nokşān irgürmeyevüz. Çünkim Borzīn bizüm pendümüzi kabūl itmedi, sen varup şāhuñ emrini yirine getür.” didi. Bānū daḥı Zāl’uñ elin öpüp Zāvil’den çıķdı, Belḥ cānibine çekildi, Merzbān ve Toḥār ve Āzer Bānū bile idiler. Tā kim bir gün gelüp Belḥ’e yakın irdiler, Behmen işidüp uluları anlara istikbāle gönderdi. Varup ta’zīm-ile şehre getürdiler, dergāh-ı şāha yitürdiler. Bānū, Behmen’e du‘ālar kıldı, eyitdi: “Şāhā, cihān der-i penāhuñ ve sipihr-i berīn pīşgāhuñ olsun! Ben senüñ fermānuñ-ıla beste-miyānam. İşte geldüm, ne buyurursın?” didi. Behmen Bānū’nuñ kendüye bu resme itā‘atin görünce şād oldı, elin eline alup taḥta çıķardı, ḥāl ü ḥātırın şordı. Andan Borzīn’den şikāyetler kılup eyitdi: “Ey bānū-yı cihān! Seni anuñ içün da’vet itdüm ki varup benüm selāmumı Borzīn’e irgüresin ve aña çok nerm sözler söyleyesin, zinhār serd cevāb itmeyesin. Ola kim ol ejderi bir kıl ile bağlayup baña getüresin ve saña bir miqdār māl-ıla kırk biñ sipāh virem, ol mālı aña ‘arz idesin. Eger kabūl itmez ise ceng eylesin ve ol mālı leşkerüme viresin tā ki anuñ başına gürz yağduralar.” didi ve Behmen’uñ Gergūy-nām bir birāderi var idi, ziyāde dilīr idi, rüz-ı veǵāda tūri yire düşmez idi, anı da’vet kıldı. Kırk biñ leşker ile ve firāvān māl-ıla Bānū’yı ve Gergūy’ı Borzīn cānibine gönderdi. Bānū, Behmen’uñ emrine muḥālif itmeyüp ‘azm-i rāh eyledi. Tā kim Sārī mülkine yakın irdiler [152b] Sārī şahrāsı gerd ü ğubār-ı leşkerden görünmez oldı, rüy-ı zemīn sipāhdan tıldı.

Āgāhī Yāften-i Borzīn Āzer der-Āmeden-i Leşker be-Sārī

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Çu āgāh āmed be-Borzīn zi-rāh

Ki teng ender āmed be-Sārī sipāh

Be-nezdeş yekī merd bud bā-şukūh

Neşr: Üstād eydür çünki Borzīn, leşkerūñ Sārī şehrine yakın geldüklerinden āgāh oldı, yanında bir merd-i pūr-şükūh var idi, nāmı Kāvūs idi, tağ erlerinden idi, nice biñ kūhistān dilāverleri ile gelüp Borzīn’e tābi^c olmuş idi ve Borzīn anı ser-^casker idinmiş idi. Ol dem Borzīn, Kāvūs’a eyitdi: “Var leşkerümüzi yokla, gör ne kadar baña haber vir.” didi. Kāvūs taşra çıkup hesāb itdi, otuz beş biñ kūhistān dilāverleri deftere aldı, gelüp Borzīn’e ^carz itdi. Borzīn hazine açup leşkerine ruzī bahşış viridi, andan emr eyledi ol leşker tağdan şahrāya irdiler, serā-perdeler kurup karar itdiler. Ol cānibden dağı Īrān leşkeri irişdi, bunlardan ırak yirde kondılar. Tā kim aḥşam irdi, iki cānibden karavul çıktı. Ol gice Bānū Goşesb, Gergūy’a eyitdi: “Ey dilāver! Sen bu gice bu leşkeri gözle. Ben dilerem ki varup Borzīn’e buluşam ve şāhuñ haberin söyleyem.” didi ve Āzer Bānū’yı ve bir niçe merdleri dağı alup Merzbān’a eyitdi: “Server, gel. Sen bizden mukaddem var, Borzīn’e iriş, bizüm gelmemüzden haber vir.” didi. Merzbān ilerü gitdi, ardınca bānūlar āheste çekildiler. Merzbān hezār efkār ile gice içinde Borzīn’uñ leşkeri ucına irişdi. Meger Rüstem-i Tūr karavulda idi, her cānibi gözler iken nā-gāh bir cānibden bir karaltı görindi. Rüstem diḡkat itdi, gördi kim bir süvār gelür hemān na^cra urup ilerü vardı, Merzbān’uñ öñin alup eyitdi: “Kimsin? Bu karañu gicede kanda gitmek istersin?” didi. Merzbān cevāb virmekte te^chīr itdi. Hemān Rüstem ġazaba gelüp irişdi, anuñ bināgūşına bir muşt urdı, Merzbān’uñ uşşı gidüp atdan yıkıldı. Rüstem dağı atından inüp Merzbān’uñ ellerin muḡkem bend kıldı, Merzbān’uñ ^caklı gelüp kendüyi bend içinde gördi, Rüstem’e eyitdi: “Ey nāmdār! Şakın beni nā-ḡak yire [153a] helāk eyleme kim ben bende Borzīn’uñ akrabāsındanam. Beni anuñ ḡidmetine gönderdiler, bānūlar dağı ardumca geliyorlar.” didi. Rüstem ḡışmnāk olup eyitdi: “Ey nā-merdler! Ya siz nice akrabāsız kim Borzīn-i nāmdāruñ üzerine leşker çekersiz? didi ve merzbānuñ gerdenine pālheng taḡdı, öñine bıraḡdı, bānūlar gelicek yire toḡrı sürdi. Tā kim öteden anlar dağı belürdi, hemān Rüstem bir na^cra urup at sürdi, öñlerin aldı, eyitdi: “Ḳandan gelüp kanda gidersiz ve kimlersiz? Gice içinde bu arada ne kārūñuz vardır?” didi. Bānū Goşesb ilerü gelüp eyitdi: “Ey merd-i süvār! Ben ilçiyem, şehriyārdan gelürem. Borzīn’e haber vardır.” didi. Rüstem eyitdi: “Ey bed-endişler! Çünkim ilçilersiz gündüz gelseñüz olmaz mı? Gice içinde gelmeden elbette sizūñ bir fikrūñuz vardır.” didi. Bānū ḡande idüp atını ilerü sürdi, murād eyledi ki Rüstem’e aḡvālını naḡl eyleye. Ammā Rüstem anuñ ḡandesinden alındı, şīr-i ḡurrende gibi añradı, teberin eline alup bānūnuñ üzerine sürdi. Bānū anuñ ḡışmını görince eyitdi: “Hāy dilāver, sākin ol! Tündlik ile āsumānı zemīne urma! Ne sen şīr-i ḡurrendesin, ne

³⁷⁶ Borzin ordunun Sari şehrine yaklaştığını öğrendiğinde yanında dağ adamlarından Kavus adından haşmetli biri vardı. (y.ç.)

biz rûbehûz. Murâduñ ceng ise yarın meydânda gûreşelüm. Hâlâ biz ceng içün gelmedük, Borzîn'ün ulu akrabâsındanuz, yûri anuñ öñine varalum, söyleyecegümüz söyleyelüm ve ne söylerse işidelüm.” didi. Andan Rüstem bir miqdâr sâkin olup bânûnuñ öñine düşdi. Tâ serâ-perde-i Borzîn'e getürdi, ibtidâ Rüstem içerü girüp eyitdi: “Ey nâmdâr! Dört cäsüslar tutdum, öldürmek istedüm ammâ sizün yakın akrabâlaruñuzdan imişler, işte alup getürdüm.” didi. Borzîn emr eyledi anları alup içerü getürdiler. Borzîn bânûları görünce ayağa kalkdı, yirinden yürüyüp yalın ayak geldi, bânûlaruñ öñinde baş kodı, götürüp üstü yanında yir eyledi, geçüp oturdılar, birbirlerinin hâlin şordılar. Andan soñra Borzîn bânû içün ni‘met ü şarâb getürtdi, ‘ayş u nüş kıldılar ve Merzbân'ın elinüñ bendini alup boynından pâlhengi giderdiler. Borzîn, bânûya cümle sergüzeştini bir bir beyân eyledi, andan bânûlaruñ gelmesinden su‘âl itdi. Bânû Goşesb dahı Behmen'ün selâmını yitürdi ve itdügi va‘deleri beyân itdi. Döndi Borzîn eyitdi: “Ey bânû-yı cihân! **[153b]** Ben Behmen-i nâ-bekârdan ol kadar cefâ gördüm ki eger biñ yıl ‘ömrüm olursa andan kînümi almayam.” didi, bir âh-ı serd çekdi. Ol dem Rüstem-i Tûr ayağa kalkdı, Borzîn'e du‘â idüp eyitdi: “Ey dilîr-i devrân! Eger benüm dahı biñ yıl ‘ömrüm olursa tamâmını Behmen cengine şarf idem.” didi. Çünkim tamâm yenilüp içildi andan Borzîn bârgâhı tenhâ kıldı, Bânû ile ikisi kaldılar. Bânû du‘â idüp eyitdi: “Serverâ! Bi-hamdillâh ki dîdârûñ baña tâze hayât virdi, Ferâmerz'i görmüş gibi oldum. Ammâ lutf eyle derûnuñdaki râzı baña ‘ayân eyle. Maşşûduñ nedür hele? Hâlâ Behmen'ün derûnında ‘adâvet yokdur, itdügi işlere nâdimdür ve saña va‘de-i ihsânı çokdur, menşûr virüp seni Rüstem yirine cihân-pehlevân itmek ister.” didi ve dahı eyitdi: “Ben bildügüm budur ki Behmen gibi bir ulu şâha düşmen olmak münâsib degüldür. Eger âsumânı zemîne urmağa kâdir iseñ Behmen Şâh'ın dahı başını hâke şalmağa kâdir olursın ve sen şimdi ki Behmen'le ceng idersen yine Zâbil ve Kâbil'de kimse âsûde-hâl olmaya. Kırk yıldur kim biz bir ân cengden ve kan dökmekden hâlî olmaduk.” didi. Borzîn, Bânû'nuñ sözlerin işidicek gözlerinden yaş geldi, pederinüñ kanını yâd eyledi ve Behmen'ün aña itdügi bî-dâdı söyledi, eyitdi: “Ey bânû-yı cihân! Ya benüm pederümün kanı düşmende kalmağ lâyıq mıdır? Baña düşer mi kim bu huşûşa ihmâl eyleyem?” didi. Döndi yine bânû eyitdi: “Ey dilâver! Kîn almak âsân degüldür, zîrâ Behmen yedi iklîme pençe şalmışdur. Hem biz dahı anuñ öñinde ‘ahd kılmışuzdur ki aña kılıç çekmeyevüz.” didi. Borzîn eyitdi: “Ey bânû-yı mihribân! Sizün Behmen'le ‘ahdüñüz var ise benüm yokdur. Siz varuñ bildügüñüz eyleñ. Sen Rüstem kızısın, haqîkat Rüstem'i Behmen helâk itmedi. Senün Behmen'de ne gârezün vardır? Egerçi Ferâmerz dahı birâderüñdür ammâ rûzgârda kanķı birâderi gördün ki birâder gayretini çeke? İmdi sen şöyle bil kim ben Behmen-i zâlimün cenginden ferâgat eylemezsin, baş vormeyince bu yoldan dönmezsin. Ammâ ey bânû, gel imdi senünle bir ‘ahd idelüm ki saña dahı Behmen'den ziyân ırmeye ve hem ‘ahdüñe dahı nokşân olmaya. Ya‘nî

senüñle meydāna girelüm, helāk olıcaķ yarağ-ıla ceng itmeyelüm tā kim birümüz zebün olınca. Eger ben zebün olursam **[154a]** Behmen’e ser-fürü idem, senüñ murāduñ ḥāşıl ola veyā ben ğālib olursam ḥükm ğālibüñdür, Behmen saña cevāba ķādir olmaya.” didi. Āḥir bānū daḥı bu ʿahdi ķabül eyledi ammā şöyle şart itdiler kim bu cengi gice içinde ideler. Andan bānū ķalkup refīķlerin alup gitdi, leşkere geldi. İrte olınca firār eylediler, ol gün ceng itmediler. Bānū, Gergūy’a eyitdi: “Ey merd, bu dilāver bu gün ceng içün hareket itmedi, zīrā aḥşam ʿaceb mağrūrāne sözleri var idi. Ğālibā bizi pehlevān yirine şaymadı.” didi. Bānū bu sözleri tecāhül yüzinden söyledi ve yine eyitdi: “Aḥşam olduķda ben anuñ bārgāhını başup ceng eyleyem.” didi. Çün aḥşam oldu, Bānū ālāt-ı ḥarbin geyinüp yaluñuz cāy-ı maʿhūda geldi. Borzīn daḥı öteden geldi cenge başladılar, kılıçdan ğayrı ile şabāḥa dek ceng itdiler. Çünkim şabāḥ oldu Bānū Borzīn’e eyitdi: “Server, işte bu ḥālī daḥı gördüñ gel imdi ben girü leşkere varayın, Gergūy’a senüñle itdüğüm cengi beyān ideyin ve senden şikāyet eyleyeyin tā kim anı kaķıdup senüñle cenge ḥarīş ideyin, tā kim geldükde anuñ ķarını tamām ideyin.” didi. Borzīn rāzī oldu, andan Bānū Borzīn’üñ gözlerin açup gitdi, leşkere irdi. Seḥer irişdi, Gergūy bānūya Borzīn’den suʿāl eyledi. Bānū şikāyet idüp ol bahāne ile Behmen’e düşnām ķıldı, eyitdi: “Ol ḥīre-rāy bizüm āb-ı rüyumuz yire dökdi. Ben ki Borzīn’üñ yanına vardum anı āsumāndan berter gördüm, bir vech-ile söyleşmek ķābil degül. İmdi server ben nezāket ile anuñ rezm ü bezmini gördüm. Eger baña itibār itmez iseñ sen daḥı var gör.” didi. Gergūy ğamnāk oldu, hemān-dem yirinden тұrup atına bindi, nīzesin eline alup gitdi. Bu ḥaber Borzīn’e irdi Rüstem-i Tūr ayağa ķalkup Gergūy’uñ cengini diledi. Borzīn icāzet virdi, Rüstem süvār olup gitdi, Gergūy’ı şahrā içinde karşıladı. Çünkim biribirlerin görüp bildiler, āḥir ķavl eylediler kim ikisi tenhā bir vādīnüñ içinde ceng ideler, aşlā kimse imdāda gelmeye. Andan soñra bir vāsi° vādī buldılar, cenge başladılar. Gergūy, tīr ü kemān fenninde māḥir idi, Rüstem’üñ **[154b]** rikābına bir tīr pertāb ķıldı, rikābdan güzer ķılup Rüstem’üñ ayağı mecrūḥ [...][Ger]gūy tīzye nīze çeküp üzerine sürdi Rüstem men° eyledi. Andan biri[birine] [...]şol ķadar keş-ā-keş itdiler kim atlar zebün oldu. Āḥir Rüstem zūr idüp Gergūy’ı eyerden ayırdı, yire urdı. Rüstem daḥı [...]mūzesini ḥançerini çıkardı, Gergūy’a amān vormeyüp başını kesdi ve üzerinden silāḥını şavup [...] üzerine geyindi ve Gergūy’uñ atına bindi, başını fitrākine aşup Borzīn leşkerine geldi. Sipāḥ bu ḥālī görüp ta°accüb itdiler. Rüstem götürüp Gergū’nuñ başını Borzīn öninde ğaltān eyledi. Borzīn yirinden тұrup Rüstem’üñ gözlerin būs itdi. Andan oturup ʿayş u nūşa başladılar. Ammā öte cānibden kim leşker bu ḥālden ḥaberdār oldılar feryād ü fiğān ķıldılar. Bānū Goşesb’uñ ḥidmetine irdiler, andan Bānū-y-ıla gelüp Gergūy’uñ leşini aldılar, leşkere getürdiler, nāleler ķıldılar. Ol dem Bānū Goşesb ve sipāḥ, Behmen’e bir nāme yazup aḥvālī iʿlām itdiler. Nāme Behmen’e irişdi, okıyup ḥālden ḥaberdār olıcaķ ʿaklı gitdi, cāmesin çāk eyledi, külāhın ḥāke

şaldı. Andan şoñra uluları da‘vet idüp müşāvere eyledi. Cāmāsb eyitdi: “Ey şehriyār! Bunuñ çāresi budur kim Pārs-ı nāmdārı serdār idüp on biñ leşker viresin, Pārs aña el yitürmek olur.” didi. Ol dem Behmen, Pārs’ı serdār idüp on biñ er virdi ve Siyeh-merd-i dīlemi bile koşdı, ‘azm-i rāh itdiler. Bir gün Pārs gelüp Bānū’ya buluşdı, çok ‘itāb eyledi. Bānū anuñ cevābından hışmnāk oldu, eyitdi: “Ey merd, işte Rüstem eger Borzīn yabanda degüldürler baña şol zamān ‘itāb eyle kim anlara cevāb vir.” didi. Ol dem Pārs, Borzīn’e nāme gönderdi; yarın cengdür didi. Borzīn āgāh olup leşkerin tertīb eyledi. Ol gice geçdi şabāh oldu, iki leşker at arkasına geldiler, meydān açıldı. Ol dem Siyeh-merd meydāna girdi, Borzīn’i da‘vet [itdi]. Borzīn at sürüp Siyeh-merd’i qarşuladı, cenge başladılar. Siyeh-merd Borzīn’e bir đarb urdı, Borzīn men‘ eyledi. Nevbet kim Borzīn’e degdi, **[155a]** irdi Siyeh-merd’e gürz havāle kıldı. Siyeh-merd siperin başına çekdi, hemān dem Borzīn gürzini țarafı-y-ıla şalup irişdi, Siyeh-merd’uñ düvāl-i kemerine dest urdı, zūr idüp eyerinden kaptı, Rüstem’uñ öñine getürdi, yire urdı. Rüstem diledi ki anı tīg-ile helāk ide, Borzīn kōmadı, eyitdi: “Server, kō bend içinde yatsun, belki bize lāzım ola.” didi ve bende çeküp hābse gönderdi. Ol dem yine rahşını meydāna sürdi, na‘ra urdı, er diledi. Pārs-ı dilīr ol hālī görince hergiz qarārı kalmayup Borzīn’uñ üzerine irdi, eyitdi: “Yā Borzīn! Eger ‘ākil iseñ cengümden ferāğat eyle yāhūd senüñle bir tenhā vādīde rezm-i keyān idelüm, kimse bize feryād-res olmaya.” didi. Borzīn dağı ol cevābı kabūl kıldı. Tā kim geldiler bir vādīye irdiler, cenge āgāz kıldılar. Şol resme ceng eylediler kim ikisinüñ dağı atları kōan dere gark oldu, birbirlerine zafer bulmadılar. Āhīr bu cengde Borzīn’uñ atı yıkıldı, ol sāt Pārs, Bozorg üzerine sürdi, diledi ki helāk ide. Üstād eydür, meger Rüstem-i Tūr bir küşede nihānī turup bunlaruñ cengini temāşā ider idi. Bu hālī görince bir kerre ra‘d gibi na‘ra urdı, teber çeküp irişdi, Pārs’uñ başına bir teber urdı. Pārs siper şunınca teber indi, miğferi iki pāre idüp kafādan iki kaşı ortasına gelince şakķ eyledi, Pārs’uñ yüzini ve gözini kōan büridi, lā-ya‘kıl olup atdan yıkıldı, nefes virmekden kaldı. Öldi şandılar, çekilüp leşker cānibine gitdiler. Borzīn’le Rüstem leşkere gelince Behmen ‘askerine haber oldu, Pārs’uñ tevābi‘i cān atdılar, ol vādīye geldiler. Meger Pārs’uñ akrabāsından bir er var idi, adına Fercām dirler idi, Pārs’ı hāk u hūn içinde görince feryād u figān eyledi, başını dizine aldı. Ol dem Pārs göz açup eyitdi: “Ey merd, feryādı kō ki henüz cānumdan vücūdumda ramaķ vardır. Hemān bir çāre idüp beni leşkere ırgūr.” didi. Ol dem Fercām, Pārs’uñ başını şarup kendü atına bindürdi ve muhkem bend eyledi, alup leşker cānibine gitdi. Ammā bu cānibde Borzīn kim Rüstem’le leşkere geldi qarārı kalmadı, hemān emr eyledi, Behmen leşkerine hāmler kıldılar. ‘Askerden hūrūş kōpdı, iki leşker birbirine girdi. Üstād eydür, bu ma‘rekeyi Bānū Goşesb görince bī-qarār oldu, **[155b]** hemān-dem kendüyi Behmen leşkerine urdı. Merzbān ve Tahār ve Āzar Bānū dağı ol hālī görince tīgler çekdiler, leşker-i Īrān’ı bölük bölük eylediler. Rüstem-i Tūr ise gāh teber ile ve gāh hışt, leşkere fenā

virdi. Bir sâ'atüñ içinde Behmen leşkeri tärmâr oldı, giryân u nālân Belh yolın tutup firâr itdiler. Rüstem-i Tûr ile Bânû Goşesb üç gün leşkerüñ ardına düşdiler, yolda çok kimseleri hâke şalup ve niçelerini esîr itdiler. Dördünci gün dönüp geldiler Borzîn'e irişdiler. Borzîn ise Behmen'üñ leşkerine fenâ virdükden soñra hayme vü hargâhlarını zabt eyledi, bî-nihâye māl ü hazîne[ye] mālîk oldı. Bânû Goşesb gelüp Borzîn'le kuça kuça görışdi, andan soñra ellerine cām-ı şarâb alup ʿayş u nûşa âğâz itdiler. Bir هفته bu minvâl üzre leşker ü serdârlar ʿayş u ʿişretten baş kaldurmadılar.

Reften-i Borzîn bâ-Merzbân u Tohâr be-Şikâr-ı Gāv Sergozeşt-i İşân

[Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül]

Çu Borzîn-i Âzer zi-mey sîr şod

Murâd-ı dileş şayd-ı naḥcîr şod

Be-Rustem sipordân mihî-bârgâh

Heme kişver u taḥt u tâc u kolâh

Birûn reft bâ-Merzbân u Tohâr

Sûy-ı merğzâr-ı zi-behr-i şikâr³⁷⁷

Nesr: Üstâd eydür, çünki Borzîn Âzer bâde nûş itmekden uşandı göñli şikâr istedi, bârgâhını ve tâc u külâhını Rüstem'e ısmarlayup kendüsi Merzbân ve Tohâr'ı yanına alup şikâr içün bir merğzâr cānibine revâne oldı, gelüp ol merğzârüñ eṭrâfını ṭolandı. Nâ-gâh bir gûr gördi, at kıparup üzerine sürdi. Gûr anuñ öninden yel gibi bir cānibe gitdi. Borzîn ardınca sürdi, gördi ol kadar koğdı ki niçe kûh u şahrâ geçdi, geldi aḥşam irişdi. Merzbân u Tohâr berüde kaldılar, yol bulımadılar, tâ seher vaktine dek beyâbânda gezdiler. Seher irişdi ne Borzîn'i gördiler ve ne ol merğzârı gördiler, ol kârdan fûrümânde oldılar. Bu ḥal-ile üç gün üç gice beyâbânda gezdiler, hikmet bu ki ol vādîlerde ne bir kıatre âb ve ne bir kemter giyâh var idi. Bunlar aç ve

³⁷⁷ Borzîn-i Âzer şarap içmekten usanınca ceylan avına çıkmayı murad etti. Yüce makamını, ülkesini, tacını ve tahtını Rüstem'e emanet edip Merzbân ve Tohâr ile birlikte avlanmak için bir çayıra gitti. (y.ç.) (Vezin düşüktür.)

şusuz zebûn oldılar, dördüncü gün bir şahrâya dağı irdiler, her biri sergerdân olup gezerler iken ol yirde nâ-gâh Borzîn'i buldılar Ĥudâ'ya ĥamd itdiler. Her biri ayağına düşdiler ammâ gördiler ki Borzîn gûrı şikâr idememiş. Bunlar anı su'âl iderler iken nâ-gâh bir cānibden bir atlu ġulām zāhir oldı. Bunlara yakın irince gördiler ki **[156a]** ol ġulām şüretde māha beñzer, üstinde cāmeleri güneş gibi şu'le virür³⁷⁸ ve bir 'aceb ata süvār olmuş ki tađa beñzer ve başına bir siyāh müşkîn tāc geymiş, tāc altında cemāli şem' gibi ziyā-baĥş olmuş ve bir şîri eline almış, gerdene kemend şalmış keşān keşān alup gider. Borzîn ve yanında olanlar anı görüp ĥayrān oldılar. Borzîn eyitdi: "Ey merdler, bu ġulāmı bilmek bize farz oldı." diyüp sürdiler, ġulāmuñ öñin aldılar. Borzîn selām virdi ve kim idügin şordı ammâ ġulām eyitdi: "Serverler eger ħarnuñuz aç ise gelüñ bu şîri kebāb itsem gerek, sizüñle yiyelüm, ba'dehü birbirümüzi bilelüm. Zîrā bu bîşezārda benüm ġidām budur. Ne bu bîşeden ġayrı yol ve ne bu şîrden özge şikâr bilürin." didi ve dağı eyitdi: "Eger bu ni'meti yimek sizüñ mu'tāduñuz degül ise ve bundan a'lā ni'met isterseñüz şol ħarşuda olan bîşezār ki bir şarp tağdur, eger anı aşup öte cānibe geçerseñüz sizüñ murād kılduđuñuz şikâr ele gire ve anda koyun ve kuzu sürisinden mā'adā gür ve āhü bî-ĥesābdur ve andan ki şikāruñuz alup geçesiz, ilerüde yoluñuz bir şahrâya ire. Ol şahrāda biñ dāne ħurulmuş bārgāĥlar görürsiz ki cümlesi reng-ā-reng atlasdandur ve her ĥaymenüñ öñinde bir sancaĥ dikilmişdür ve ol ĥaymeler ortasında bir surĥ ĥayme vardur ki ol ĥaymenüñ yuĥarusı māĥ gibidür ve dāmeni gûn-ā-gûn ħumaşlar ile tertîb olmuşdur. Ol ĥayme benüm ārāmġāhumdur ve ol ĥaymenüñ ĥudāvendi benüm pederümdür. Eger anda varursañuz pederüme benüm selāmum ırgürüñ ve eger cāiz olursa gelüñ bu şîri bilece yiyelüm." didi. Borzîn ĥande idüp eyitdi: "Ey dilîr, Ĥudā ĥaĥķı-ĥün hergiz şîr eti yidüġümüz yokdur. Yoksa cāiz olurdı ki senüñle şöĥbet ideyüz." didi ve veda' idüp ayrıldı. Dört gün idi ki nesne yimemişler idi, ġidā içün ol tađa 'azm kıldılar, ne ĥāl ise aşup bir şahrâya irdiler. Anı gördiler kim süriler ile koyunlar gezer ve bu sürilerüñ arasında bir kûĥek oġlancuĥ turur. Borzîn ilerü gelüp aña selām virdi. Nâ-gâh ol oġlancuĥ Borzîn'e bir desteĥûb urdı ve eyitdi: "Ĥāy! Borzîn sen misin? Ĥoş geldüñ." didi. Borzîn bu kāra ĥayrān ħaldı, eyitdi: "Ey oġlan sen kimsin ve Borzîn'i neden bilürsin?" didi. Meger ol oġlan bir cādū idi, murādı **[156b]** Borzîn'i bir ĥarb-ıla yıĥmaĥ idi. Ammâ Borzîn'e Ferāmerz ibtāl-i siĥr içün yādigārılar virmiş idi, cādūnuñ siĥri kār ħılmadı. Ol dem cādū, Borzîn'den ĥavf idüp süri içinde kendüyi nâ-būd eyledi. Borzîn ol yirde ħarār itmeyüp yārları ile gitdi. Bir şahrâya dağı irdiler Borzîn nażar kıldı, gördi ki der ü deşt ĥaymeler ile tölmiş. Bunlar temāşā iderler iken bir tāze yigit geldi, Borzîn'i ol sürĥ bārgāĥa ırgürdi. Bir ulu kimesne ĥıĥup Borzîn'i aldı, içeri götürdi, ta'zîm eyledi ve ni'met ĥekdi. Andan

³⁷⁸ Burada muhtemelen yanlışlıkla tekrar "ol ġulām" yazılıp kelimenin üstü çizilmiştir.

meclis-i ʿişret kuruldı, bir niçe cām içdiler. Ol bârgâh şâhibi Borzîn’ün gelmesinden şordı, Borzîn dahı vâkıʿ olan ahvâli nakl eyledi ammâ nāmını bildürmedi. Andan eyitdi: “Server, işte biz ahvâlümüzü söylediük, lutf idüp siz de nām u nejaduñuzı bize beyân idüñ. Kimsiz ve bu bârgâhlar nedür?” didi. Ol merd-i ʿazîmü’ş-şân eyitdi: “Serverâ, bu vādiler ser-be-ser bizüm vilâyetümüzüñ ser-haddidür ve bu cüybâr u merğzâr benüm qarârgâhum ve şikârgâhumdur. Faşl-ı bahârda bu vādide olurun ve çarpâlarımı bu şahrâlara şalurun. Âb u ʿalefi çok yirlerdür, tamâm semürürler, andan soñra kışlağa giderin ve benüm nāmuma Püresb dirler, benden ulu bir birâderüm vardır, Pârs iklîminüñ şâhıdır ve ziyâde dilîr ü nâmdârdur ve sipâhı bî-şümârdur ve tîrendâzlıkda nazîri yokdur ammâ hâlâ bunda degüldür, Behmen cânibine gitmişdür. Zîrâ Behmen’ün bir ulu düşmeni zuhûr itmiş, nāmına Borzîn bin Ferâmerz dirler imiş, ol sebebeden Behmen birâderüme nâme gönderüp daʿvet eylemiş.” didi ve dahı eyitdi: “Bu haymeler ki görürsin her birinüñ bir şâhibi vardır ve her biri pâdişâh-zâdelerdür. Kimisi Çîn’den ve kimisi Rûm ve Tûrân ve Īrân-zemîndendür ve bu araya bir murâd için gelmişlerdür. Ammâ kendü kârlarından hacâlet hâşıl itmişlerdür. Sebebi budur ki eger yolda bir oğlancuk gördüñüz ise ki bir şîri şikâr itmiş, ol benüm kızumdur, hengâm-ı kînede bir leşkerden yegdür. Her kim benden ol kızı ister ise virürüm ammâ şartları vardır, yerine getüren alır. Cümleden biri budur; bu kızuñ bir siyâh u zişt-peyker zengî ʿaşîkı vardır, anı helâk itmek gerek. Andan soñra sâir ʿuşşâka gâlib olmak gerek, baʿdehû kendünüñ arkasın yire getürmek.” didi. Borzîn bu kâra hayrân kaldı. Andan [157a] ol şâha duʿâlar kıldı, eyitdi: “İmdi şâhum, benüm murâdum ol duhterdür. Senüñ himmetüñ-ile belki ben ol şartları yirine getürem.” didi. Püresb eyitdi: “Hôş ola server. Yarın meydân açılsun, görelüm.” didi. Ol gice geçdi, şabâh olduğda Püresb buyurdi, şahrâda bir dıraht altında taht kurdılar. Geçdi üzerinde karar eyledi. Dırahtuñ ardından kendü tevâbiʿi süvâr olup turdılar, münâdîler nidâ kıldı, ol bârgâhlarda olan şeh-zâde âlât-ı harbe müstağrağ olup süvâr oldılar, meydân kenârına geldiler ve Borzîn dahı Merzbân ve Tohâr ile süvâr olup başka bir küşede şâha yakın tırdı. Çünkü tamâm-ı meydân açıldı, anı gördiler bir ʿüryân siyâh zengî, vücûdı kûh-ı hârâya beñzer, ser-â-pâ gövdesine yağ sürmiş, güyiyâ duhân-ı cahîmden halk olmuş bir dîvdür. Bu şekl-i ʿacîb ile meydâna girdi ammâ piyâde idi, yürüdüğü vaktin ayağı altında zemîn sarşılur idi. Ol dem Püresb şalâ idüp eyitdi: “Kanı benüm duhterüme tâlib olan dilâverler? Girsünler meydân içinde bu zengîye cevâb virsünler. Her kanķısı helâk iderse duhterüm anuñdur.” didi. Hemân ʿuşşâk zümresinden bir merd câmesin çâk eyleyüp ʿazm-i meydân eyledi. İki elin biribirine urup, zengînüñ üzerine sürdi. Zengî anı görünce pîl-i mest gibi hayķırup ol merdüñ iki ayağı ortasından elini taşra çıkardı, kaldırdı, yire urdı, hurd eyledi. Anuñ ardınca biri dahı girdi, helâk oldu, biri dahı girdi halâş olmadı. Īrân şeh-zâdelerinden bir dilîr girdi, zaḥmdâr olup kaçdı. Tohâr anı görünce âteş oldu, meydâna sürdi. Püresb menʿ

idegördi, olmadı. Gelüp zengînün öñin aldı, naʿra urdı, düšnām eyledi. Zengî hışmnāk oldı, yanar âteş gibi Toḥār’uñ üzerine irdi, bögrine bir muşt urup üstühânlarını ḥurd eyledi. Toḥār düşdi, güyâ ki cân virdi. Segirdüp piyâdeler anı meydândan meyyit gibi çıkardılar. Borzîn ol ḥâli görüp ḥayretinden güldi. Merzbân anuñ güldüğine elem çekdi, eyitdi: “Dilâver, hüner göstericek zamânda gülmek olmaz.” didi. Ol dem Borzîn ʿazm-i meydân eyledi. Püresb menʿ itdi, olmadı. Borzîn piyâde meydâna geldi, zengînün öñin aldı. Zengî Borzîn’uñ yâl ü bâlın görünce ḳorkdı, cihân başına teng oldı, Borzîn-i nâmdârıñ üzerine sürdi. **[157b]** Hemân dem Borzîn andan evvel irişüp zengînün ağzına bir el arḳası urdı, iki dendânın ḳırdı. Andan soñra göz açdurmadı, elini iki uyluḳlarından iḳerü şoḳdı, bir kez zûr eyleyüp zengîyi yiryüzinden ḳara taḡ gibi ḳopardı, başı üzre çevirüp zemîne şöyle urdı ki üstühânları ḥurd oldı. **[Minyatür]** Alaylardan şıyt u şadâ eflâke ḳıḳdı, herkes Borzîn’e âferîn itdiler. Andan soñra Borzîn meydândan ḳıḳdı, bir niḳe kimse gelüp zengînün vücûdın yirden ḳaldurdılar. Gördiler ki arḳasınıñ ve gögsinün üstühânları şikest olmuş. Püresb’uñ kızını anı görünce **[158a]** derûnı şâd oldı, cânı endişelerden küşâd oldı. Andan soñra Püresb taḥtından inüp Borzîn’uñ elin eline aldı, eyitdi: “Ey nâmdâr-ı cihân! Taḥsîn ü âferîn saña ki bu gün bu işi başa yetürdüñ. Buyur, bu gice daḥı senüñle bârgâhda ʿayş u işret idelüm, yarın bânü ile meydâna girersin, anı daḥı başarsuñ, ḥaḳḳ-ı şarîḥüñ olur.” didi. Andan bârgâha gelüp ḳarâr itdiler, ol gice ʿayş u nüş itdiler. Çünkim tâvûs-ı şubḥ dñnbâl-i zerrînin efrûḥte ḳıldı, zâḡ-ı siyâh-ı şebûñ perr ü bâli suḥte oldı. Yine meydân açıldı, zümre-i ʿuşşâḳ müjgân-ı cânân gibi şaf şaf dizildiler. Her biri ḥadeng-i ḡamze-i cânâna, sînelerin siper idüp ṭurdılar. Bu taraftan bânü-yı cihân daḥı ḳatl-i ʿuşşâḳ için dest-i ḳeşm-i mest-i ḥün-rîzine ḡamzeden şimşîr virüp ʿazm-i meydân eyledi. Ol dem revân-ı ʿuşşâḳ öñine düşüp taʿzîm-ile şaḥn-ı meydâna getürdiler. Ḳaşların çîn ü derûnın pür-kîn idüp esb-i gül-günını her yaña sürdi. Ol dem Borzîn anı görünce bî-ḳarâr oldı, raḥşını meydâna sürüp bânünüñ öñin aldı, cenge âḡâz itdiler, nîze vü gürz ile birbirlerini yoḳladılar. Fi’l-ḥaḳḳa Borzîn nigâr-ı ʿâlemde zûr-bâzû müşâhede itdi. Âḥir mihr ü maḥabbeti derûnından ḳıḳarup irişdi, bânünüñ miyânına bir nîze urdı. Bânü siper virdi, nîze siperden yol bulup bânünüñ kemergâhına irişdi. Borzîn zûr idüp bânüyı eyer-ḥânesinden ayırdı, zemîne urdı. Zümre-i ʿuşşâḳ bu ḥâli görünce her birinün bellerine urdı, âḥ itdiler, cümlesi meʿyûs oldılar. Çünkim bânü arḳası üzerine yire geldi, ḥuddâm segirdüp geldiler, ḳaldurdılar, arḳasından tozın silkelediler. Bânü bin hicâb ile meydândan ḳıḳup bârgâhına geldi. Bu cānibde Borzîn gelüp Püresb öñine irüp duʿâ ḳıldı: “Şāhum, daḥı şart var mıdur?” didi. Püresb eyitdi: “Dilâver bârekʿallāh, hezār âferîn! Artuḳ şartumuz yoḳdur. Şimden girü kızum senüñ ḥaḳḳuñdur. Ammā senden dilerem ki bir zamân şabr u ârām idesin tā kim benüm koyunlarum semüz olsun ve daḥı lâzım olan zaḥîreyi ḥâzır ideyin. Andan soñra bu şaḥrâda bir ʿālî düḡün idüp kızumı saña vireyin.” didi. Borzîn bu ḳavle

rāzī oldu. **[158b]** Bunuñ üzerine bir zamān geçdi. Bir gün Borzīn, Püresb'i ziyāde ğamgīn ü hıšmnāk gördi, yanına geldi eyitdi: “Şāhā, bu ne ğamdur ki saña müstevlī olmış?” didi. Püresb eyitdi: “Server, niçe yıldur ki sene başlarında ben bu ğamı çekerin. Benüm diyārum ser-haddinde bir ejder peydā olmışdur, yılda bir kerre gelür sürilerüme fenā virür, etrāfda olan köyleri hārāb ider.” diyüp giryān oldu. Borzīn anı işidince elem çekdi, Püresb'e duā kılup eyitdi: “Şāhum, sen ğam yime. Ben ol ejderi helāk kılmayınca murāda irmeyem.” diyüp hemān-dem ceng esbābını geydi. Dilīrlar bu hāli görüp feryād itdiler, Püresb daħı çok men° eyledi, çāre olmadı. Bānūya haber virdiler, cān atup geldi, Borzīn'ün öñin yalvarup men° eyledi. Bunlar bu hālde iken nā-gāh tağ başından ol ejder zāhir oldu, gūyīyā āsumāndan bir siyāh bulut görindi, cihān qarañu oldu. Ejder şīr ü hizber gibi ğıjğırdı, āteş ü duħānı cihānı tıtdı, ħurūş-ıla tağdan şahrāya indi, bir zamān ol etrāfı tılandı. Püresb ve bānū anı görince bī-hūş olup yıkıldılar. Borzīn eline tīr ü kemān alup sürdi, ejder anı görüp yüridi, yiryüzinün tozını eflāke çıkardı. Borzīn toz içinde kaldı ammā Ĥudā'ya sığınup ejderün ağzın gözetdi, bir ok pertāb itdi, dimāğına tıknup eñsesinden çıkdı, kan şahrāyı tıtdı. Ejder cān acısı-y-ıla ğıjğırdı, āteşler saçdı, kendüyi yirden yire urdı, halka halka oldu. Borzīn tīg çeküp irişdi, kellesini tıp eyledi, Ĥudā'ya şükr idüp döndi, Püresb'e geldi, müjde itdi. Püresb, Borzīn'ün başına cevāhir nişār eyledi, ayağına düşüp eyitdi: “Server, bu kār degme merdün elinden gelmez. Ĥudā aşkına nām u nejaduñı rāst ayān eyle, şimden girü cān-ıla saña bendeyem.” didi. Borzīn kendüyi bildürdi, Püresb şād oldu. Hemān düğün tedārükün görüp ol şahrāda azīm sūr eyledi ve kızını Borzīn'e virdi. Borzīn ber-murād olup leşkerine gitmek tedārükün eyledi. Püresb daħı sipāhını cem° idüp Borzīn'ün öñine düşdi, gelüp leşkere irdiler. Üstād eydür, meger Rüstem-i Tūr, Borzīn ğamı-y-ıla bī-qarār olup şikāra gitmiş idi. Borzīn geldükde **[159a]** bārgāhda degül idi. Borzīn sürdi, şikārgāha vardı, Rüstem ile ve bānūlar ile görışdi, dönüp bārgāha geldiler, ayş u işrete āğāz itdiler, çünkim ay yeñi oldu.

Leşker Keşiden-i Borzīn ber-Behmen u Ceng-i Īşān

[Feülün / Feülün / Feülün / Feül]

Sipehbed be-d-īşān ser-i mäh goft

Ki bisyār būdīm bā-kām cuft

Ez-în-sûy sipeh sûy-ı doşmen keşîm

Hemân kîne ez-cân-ı Behmen keşîm³⁷⁹

Neşr: Üstâd eydür, ay başı olduḡda Borzîn ululara eyitdi: “Murâd ile çokça eş olduḡ, şimden girü düşmen cânibine leşker çekelüm ve Behmen’e cāndan kîne idelüm. Böyle aylak oturmak bize lâyıḡ degüldür. Me-bādâ düşmen bizden evvel hareket eyleye.” didi. Ulular: “Fermān-berüz.” didiler. Ol dem Borzîn leşker yokladı, seksen biñ süvâr ve kırk biñ piyâde bulundu. Andan genc ḡapuların açup leşkere rûzî ve bahşış virdi. Bir seher kûs u nefrîn çaldurup leşkerin ḡaldurdi, ‘azm-i Behmen eyledi. Bu cânibde Behmen daḡı ḡaberdâr oldu, leşkerin yokladı, yüz elli biñ süvâr ve altmış biñ piyâde ḡesâb itdi ve anlara māl ü ḡazîne virdi. Belḡ’dan ḡalkup İştahr’a geldi, şehir öninde bârgāhların ḡurup ḡarâr itdi. Bir gün Borzîn daḡı gelüp Behmen’ün muḡābelesinde ḡondi, iki leşkerün arası iki ferseng idi ve süvārân-ı kîne-cüydan ‘arşa-ı ‘âlem teng idi. Ol gün ârām itdiler, gice irişdi, iki leşkerden ḡaravullar ḡıḡdı ammâ ol gice uluları cem’e eyledi, eyitdi: “Dilerem ki yarın Borzîn’ün üzerine ḡücüm idüp cihānı anuñ başına ḡar eyleyem.” didi. Cāmâsb eyitdi: “Şāhum, ‘acele eyleme, Borzîn’i az görme. Hele evvel gör anlar ne işlerler, sen de aña göre hareket eyle.” didi. Ammâ Behmen, ḡakîmün sözinden ḡışmnāk oldu, eyitdi: “Ey nā-dān! Ben Borzîn’dan ḡorḡar mıyam? Göresin ki yarın āverdgāhda Borzîn’ün rûzını ne güne siyāh eyleyem.” didi. Ol gice geḡdi, şabāḡ oldu, iki leşkerden cûş u ḡurûş ḡopdı, süvâr oldılar. Ol cânibden Behmen sipāhını tertîb eyledi; meymene ḡarafında ḡayşer ile Rûm leşkeri ḡurdi ki ḡayşerün nāmına Saḡlı dirler idi, meyserede ḡakān-ı Çîn ḡurdi, Behānrûz ile Dîlem leşkerün öninde ḡurdılar. Behmen pîller ile ḡalbgāhda ḡarâr eyledi. **[159b]** Bu ḡarafdan daḡı Borzîn-i nāmdâr leşkerin düzdi, meymenede Sâri-i Kûhsâr-ı Kûhistān dilāverleri ile ḡurdi, meyserede Pûresb-i dilîr Pârs nāmdarları ile ḡurdi, cenāḡda Rûstem-i Tûr ḡarâr itdi, leşkerün öninde Kāvus-ı Kûhî ḡurdi, ḡalbgāhda bānûlar ile Borzîn ḡurdi. Andan soñra iki leşkerün ḡarḡacıları yüridiler, birbirlerine tîr bārān eylediler. Gîtdükçe ma’reke germ oldu, leşker ḡılıç sema’ına girdiler, rûy-ı zemînün gerd ü ḡubārı eflāke ḡıḡdı, niçe kelleler bî-beden ve bedenler bî-ser oldu. ḡuşlık zamānı olduḡda Borzîn leşkeri ḡālib oldu. Īrān sipāhını Behmen üzerine ḡetürdiler, Behmen ol ḡālî görince taḡtından inüp bir cengî raḡşa süvâr oldu, miyānına kemer-i keyānî ḡuşanup başına bir zerrîn miḡfer urındı, eline bir tîḡ-i Hindî alup cenge girdi. Īrāniyān anı görüp yine ḡuvvet buldılar, yüridiler. Behmen, Pârs leşkerine fenā virdi. Borzîn’e ḡaber itdiler, Borzîn at sürüp irişdi, Behmen’ün önün kesdüirdi: “Benem, Borzîn bin Ferāmerz bin Rûstem” didi, na’ra urdı. Behmen daḡı: “Benem, Behmen bin Īsfendiyār bin Goştāsb Şāḡ”

³⁷⁹ Ay başı gelince başkomutan: “Yeterince gönül eğlendirdik. Artık orduyu düşmanın üzerine gönderip Behmen’den intikam alalım”, dedi.

diyüp sürdi. Andan Borzîn eyitdi: “Ey Behmen! Sen şahsın, cenge girmek kâruñ degüldür, yüri tahtuñda karar eyle. Benüm meydânuma gayrı nâmdâr gönder.” didi. Behmen eyitdi: “Gerçek dirsin. Ben dağı senüñle ceng itmege ‘âr iderin ammâ dilerin ki bu gün saña hünlerümü gösterem.” didi. Borzîn anı işidüp hânde kıldı. Behmen hışmnâk oldu, gürz çekdi, Borzîn’ün üzerine sürdi, bir gürz urdı. Borzîn bî-pervâ men° eyledi. Behmen eyitdi: “Ey nâ-bekâr! Meger vücûduñ âhendendür ki benüm bu hamlemi men° eyledüñ.” didi. Borzîn eyitdi: “Ey şah, ben men° itdüm ammâ merd iseñ sen de benüm gürzümi men° eyle. Hem sen rüyîn-ten oğlısın.” didi ve gürz çeküp irişdi, Behmen’e bir gürz urdı. Behmen siper çekdi, gürz siperden inüp Behmen’ün başına bir zağm açdı. Behmen serâsîme oldu. Hemân Borzîn fırsatdur diyüp kılıç çekdi, Behmen’ün üzerine sürdi. Ol mağall idi, ol araya hağan-ı Çîn irişdi. Ardınca Saklî-i Rûmî geldi, anuñ ardınca Sipehdâr-ı Şâm geldi, Borzîn’ üñ üzerine hücum itdiler. Behmen’i taşra çıkardılar. Andan sonra [160a] Rüstem-i nâmdâr Behmen leşkerine fenâ viridi, kan buharından rüy-ı zemînüñ hâki jengâr-gün ve dilâverlerüñ çihresi dînâr (?) -gün oldu. Pehlevânlaruñ nîzesi ucından ecel bed-diller cânibine şitâb-ıla gitdi. İki leşkerde zağmdârlar mâl-â-mâl ve küşteğândan dükeli şahra pür-dest ü yâl idi. Ser-i nîze ve tîğ-i elmâs-gündan hün mâhiye irişdi. Deşt-i kînde küşte vü hastenüñ keşretünden mâhînüñ arkasında zemîn ağır oldu. Bu minvâl üzre gice karañusına dek ceng olup der ü deşt leşkere teng oldu. Çünkü hürşîd tağ ardında gizlendi, Behmen’ün sipâhı ‘acze düşdiler. Borzîn dilâver ise kalbgâh-ı düşmene düşüp irişdi, Behmen’ün ‘alem ü ‘alemdârını dört pâre eyledi, direfş-i kâviyânî nigünsâr oldu. Eleminden Behmen’ün çihresi gögerdi, dükeli leşkeri miğfer ü cevşenlerin döküp her süvâr bir yola kaçdı. Borzîn sipâhla Behmen’ün ardına düşdi. Bunlar kaçarken çok kimseler helâk oldu ve niçe biñ Īrâniyân dağı esîr oldu. Andan sonra Borzîn girü döndi, leşkergâha geldi, düşmenüñ mâl ü esbâbını cem° kıldılar. Borzîn, Behmen mālından serverlere çok mâl ü esbâb viridi ammâ Behmen nigünsâr ‘alem ile ve şınmış leşker ile gice ve gündüz kaçdı. Bir ân bir yirde karar kılmadı tâ Bağdâd’a geldi, Bağdâd öğlesinde karar kıldı. Şâh-ı Bağdâd’a bir nâme gönderdi kim: “*Eger beni diyâruña alursañ lutfidersin. Düşmen elinden sille yidüm, eger düşmenden kîn alursam saña niçe mülk virem.*” didi. Şâh-ı Bağdâd nâmeyi okıyınca buyurdi, ulular çıkup Behmen’i istikbâl itdiler, alup şehre getürdiler. Şâh-ı Bağdâd, Behmen’e ta°zîm eyledi, eyitdi: “Şâhum, ben kırk yıldur mâl ü leşker yokluğunu görmedüm. Çünkim şah benüm diyârum müşerref eyledi, mâl u leşkerüm ve cân u başum yolına fedâ olsun.” didi. Behmen Borzîn’den şikâyet idüp vâқи° olan ahvâli hikâyet eyledi. Şâh-ı Bağdâd ki nâmı Hârûn’dur, Behmen’i böyle gamnâk görünce eyitdi: “Ey şah-ı feruğ-nejâd, cihânda hergiz senüñ düşmenüñ olmasun. Borzîn’den niçün bu kadar nâlân olursın ve Rüstem’den niçün tâ böyle girye idersin? Şehr-i Bâbil’de bir serkeş vardır ki hengâm-ı kînde [160b] bir yanar âteşdür, nâmina Nevşâd[ır]-

cādū dirler, on biñ cādunuñ sipehdārıdır, cihānda benüm penāhumdur ve nice yıldur ki birāder olmışuzdur. Şāhum, sen bu gice bu meclisde dil-şād u kayd-ı endīşeden āzād ol, yarın ben anı senüñ hıdmetüñe getürem, ne Borzīn’i kosun ne Rüstem’i.” didi. Behmen dağı şād olup ol gice bu şafā ile qarār itdi. Çünkim seher irişdi tāvūs-ı zerrīn-bāl-i āfitāb gurāb-ı siyāh-ı şebūñ perrini kopardı, ser-i nāmdārān h̃ ābdan uyandı, kalkdı. Ol dem Hārūn-ı Bağdādī, Bābil cānibine bir peyk gönderdi, peyk gelüp Bābil’e irişdi.

Üstād eydür, meger Hārūn’uñ hıdmetinde bir er var idi nāmına Bālāya dirler idi, āķıl kişi idi, Hārūn’ı tenhāya götürüp eyitdi: “Şāhum, benüm saña devlete lāyık bir sözüm vardır. Budur ki bu Behmen her kankı diyāra ayak başdı ise harāb itdi. Korkarın ki bu diyāra dağı şeāmeti teşīr eyleye.” didi. Hārūn fikre vardı, andan eyitdi: “Hele bize düşen aña imdād itmekdür, soñını Hudā bilür.” didi. Bu cānibde nāme gelüp Nevşādır’a irdi, okıyup dağı qarār kılmadı, leşkerin alup ‘azm-i Bağdād eyledi. Hārūn haberdār olunca istikbāl itdi, getirüp Nevşādır-ı cādūyı şehir içinde kondurdılar. Andan soñra cādūya pīškeş gönderdi ve meclise da’vet kıldı. Cādū dağı gelüp Behmen’le görüşti, ellerine cām alup ‘ayş u nūşa başladılar. Tā kim mest oldılar, Behmen minnet kıldı ki sihirden bir nesne göstere. Cādū hande kıldı, hālīfelerine buyurdi, iki kimse kalkdılar, zebānlarını efsūnla ārāste kıldılar. Ol dem şāhlar anı gördiler, oturduğı eyvān harekete gelüp sakfı aşağı ve ferşi yukarı geldi. Şāhlar ve sāir ulular depeleri üstine geldiler. Ol hālī görünce şāh eger gayrılar feryādlar kıldılar. Cādū emr eyledi hālīfeleri sihirden fāriğ oldılar, sarāy yine evvelki gibi ondı. Behmen cādūnuñ bu kuvvetini görince nice şād oldı. Bunlar bunda, öte cānibde bir gün Borzīn ve Rüstem, Behmen’uñ Bağdād’a varduğından haberdār oldılar, leşkeri kaldurup ‘azm-i Bağdād eylediler. Bir gün gelüp şehir muķābelesinde kondılar, Hārūn dağı Behmen’le ve leşker ile taşra çıkdı. Ol gice qarār itdiler, irtesi meydān açıldı, Rüstem-i Tūr meydāna girdi, **[161a]** Behmen Rüstem’i görüp āh eyledi. Anı gördiler bir cādū Rüstem’uñ üzerine ‘azm kıldı, sihr kuvveti-y-ile bir na’ra şöyle haykırdı ki āsumān yire berāber oldı şandılar. Rüstem anuñ na’rasından aldırmayup, irişdi, göz açdurmadı, cādūya bir teber urdı, iki pāre eyledi. Bir dağı geldi, küşte oldı. Anı görüp cādūnuñ birisi dağı kendüyi arslan şekline koydı, Rüstem’uñ üzerine hücum idüp gıjgırdı. Gelür-iken Rüstem aña bir hışt atdı, gögsine tokınup arkasından çıkdı. Biri dağı fıl şekline girüp yürüdi, Rüstem anı dağı bir hışt-ıla helāk itdi. Çünki Nevşādır-ı cādū anı gördi hemān hışmnāk olup bir ejder şüretine girdi, heybet gösterüp āteşler saçdı, Rüstem’uñ üzerine yürüdi. Rüstem Hudā’ya sığınup aña qarşu tırdı, Borzīn ‘alem dibinden at koparup geldi, Rüstem’i men’ etmek diledi. Rüstem eyitdi: “Ey dilāver! Beni māderüm senüñ rencüñ içün toğurdi. Eger ben gidersem senüñ ‘ömrüñ ziyād

olsun.” diyüp na‘ra urdı, ejderüñ üzerine yüridi, elindeki hıştı götürüp cādūya toğrı atdı. Ol dem cādū meydāndan nā-bedīd oldı, Rüstem anı yirinde göremedi.

Bu maħalde aħşam irişdi, iki leşker döndiler, yirlerinde qarār itdiler. Behmen yine derdnāk oldı, cādū gelüp Behmen’e eyitdi: “Şāhum, ğam yime. Ben yarın anlara bir iş idem ki dillerde dāstān ola. Çünkim bu iş böyle oldı benüm bir qarındaşum vardır dīv-zāddur, vücūdında altı dāne elleri vardır, başı seħāba irer, adına Ruş-ı Ehrimen dirler. Ana bir nāme gönderüp da‘vet kılam, geldükde göresin ki Borzīn ile Rüstem’ün hālleri nice olur.” didi. Andan soñra bir nāme yazdılar, Rūş-ı Ehrimen cānibine gönderdiler. Üstād eydür meger bu Rūş-ı Ehrimen, İştāhr-ı cinnī evlādından idi, ‘azīm seħhār idi. Çünkim nāme ol dīv-zāda vāşıl oldı, hemān leşkerin cem‘ idüp Bağdād’a geldi. Behmen’e müjde oldı, buyurdi istikbāl idüp bārgāha getürdiler. Behmen anuñ şüretin görünce qorqudan göñli ürkti. Āhır cādū için bir taht-ı zerrīn vaz‘ itdiler, geçdi qarār eyledi. Ba‘dehū dīvüñ murādınca ni‘met getürdiler, yidi. Andan şarāb getürüp ‘ayş u nūş itdiler. **[161b]** Behmen, Borzīn’den şikāyet kıldı. Dīv eyitdi: “Şāhum, sen ğam yime. Yarın gör ki ben Borzīn’e neylerem.” didi. Bu cānibde Borzīn daħı dīv-Ehrimen geldüğinden haberdār oldı, ğama düşdi. Rüstem aña tesellī virdi.

Üstād eydür, meger Püresb’ün birāderi Yezdād ki şāh-ı Pārs’dur, gelüp Borzīn’e tābi‘ olmuş idi, ol gice ol server qarağula çıqkı. İki leşker şabāha dek niçe söz söyleşdiler. Çünkim ol gice geçdi şabāh oldı, iki bölük sipāh süvār oldılar. Behmen leşkerini tertīb itdi, meymenede cādūlar ile Nūşadır tırdı, meyserede Hārūn tırdı, qalbgāhda Behmen ile Rūş-ı Ehrimen tırdı. Bu tarafda Borzīn alayın düzüp meymenede Pārs leşkeri ile Yezdād ve Püresb tırdılar, meyserede Sārī-i Kūhsārī ile Üstüvān-ı dilīr tırdı, leřkerüñ önünde Kāvus-ı Kūhī tırdı, qalbgāhda Borzīn ve Rüstem ve bānūlar tırdılar. Ammā Behmen yine vehme düşüp Cāmāsb’a eyitdi: “Ey hākīm, bizüm Borzīn ile bugün hālümüz nice olur veyā serencāmumuz neye varur?” didi. Cāmāsb eyitdi: “Şāhum, ben bu hāli çokdan bilmişümdür. Bu cāygāhda bir rezm olur ki hūrşid ü māh tīre qalurlar. Keyümers zamānından bu āna gelince böyle ceng görölmiş ve işidilmiş olmaya. Bu dīv-cādū, Borzīn leşkerinden çok kimse helāk ider, andan mā‘adā leřkerüñden bir süvār zuhūr ider ki başı eflāke irer, ol daħı niçe erlikler eyler. ‘Ākıbet senüñ leřkerüñ şikest olur ve belki Borzīn seni bende çekmek ihtimāli vardır. Ammā yine hālāş olursın.” didi. Behmen āh eyledi. Çünkim tamām meydān açıldı Rüstem meydāna girdi. Ol gün cādūlardan çok kimse helāk eyledi ammā Rūş meydāna gelmedi. Aħşam irişdi, döndiler. Ol gice Borzīn yanında Rūş-ı Ehrimen yād olındı, eyitdiler ki: “Kimse aña cevāb virmek qādir degüldür zīrā dīv-zāddur ve altı dāne elleri vardır. İnsān aña nice qarşu tırrur.” didiler. Borzīn hayrete vardı, Rüstem döndi eyitdi: “Yā Borzīn, sen anuñ için ğam yime. Ben yarın senüñ himmetüñ-ile anuñ daħı işini

tamām idem.” didi. Ulular aña āferīn itdiler ammā ol cānibde aḥşam olduḡda Behmen çok endīşe kıldı, yaḡīnı oldı ki bu cādūlar ile [m]aslaḥat bitmez, āḡir gice içinde Rüstem-i Tūr’a bir nāme yazdı **[162a]** bu maẓmūn ile ki: “*Yā Rüstem, ululıḡa lāyık bir dilāver ve taḡt ü gence sezāvār serversin, niçūn bu derd ü renci çekersin? Saña Borzīn’den ne fāyīde vardır ki aña bu kadar ḡidmet idersin ve ben saña neyledüm ki baña kılıç çeküp düşmen olursın? Günāhumı bilmezsin ki senden ʿöḡr dileyem. İmdi ey dilāver-i ʿālem, revā budur ki bu kīni derūnuñdan sürüp benüm yanuma gelesin, seni Zāl oḡlı Rüstem bilem ve Rüstem’üñ kılıcı düşdüḡi yirleri saña virem, belki pādīşāḡlıḡı daḡı saña bildürem ve genc ü sipāḡı senüñ ḡükmünde koyam ve seni cihān-pehlevān idinem, dilāverler ortasında kāmran eyleyem.*” diyüp nāmeyi tamām eyledi, mührin urdı. Andan soñra ḡazīnedārına emr eyledi, cevāḡir kısmından niçe yādigārlar çıkardı. Meşelā bir cāme-i muraşşaʿ ki dībā-yı Rūm’dan idi, ol merz ü būmda aña mānend metāʿ yog-idi, anuñ üzerinde yüz biñ dürlü naḡş toḡınmış idi ve her birinde bir gevher-i šāhvār vaẓʿ olunmış idi ve andan ḡayrı iki pāre yāḡūt-ı rengīn ki naẓar kılına şafaḡ içinden āfitāb kıyās olunur idi ve tartılsa her biri yarum batmān çeker idi ve bir dizi daḡı dürr-i ḡoşāb ki ortasında bir laʿl-i nāb var idi, işte bu yādigārları nāme ile Rüstem-i Tūr’a göndermek murād idinüp kendü ḡullarından bir süvāra virdi, eyitdi: “Şaḡın bunları Rüstem’den ḡayrıya virme, ibtidā kendüyi görüp nāmeyi vir ve hedāyāyı ʿarz eyle. Andan soñra cevābın alup yine baña irişdür.” didi. Ol süvār daḡı Behmen’üñ emri üzre sürüp Borzīn’üñ leşkerḡāḡına geldi, Rüstem’üñ bāḡāḡı kapusına irişdi, ḡulāmlara eyitdi: “Varuñ Rüstem’e söyleñ Behmen cānibinden gelürem. Aña ḡaberüm var, icāzet virsün içerü gireyin.” didi. ḡulāmlar daḡı sürüp Rüstem’e vardılar, aḡvāli didiler. Rüstem taʿaccüb idüp eyitdi: “Behmen bize ādem göndermek neden? Şāyed ki ḡayrı yire göndermişdür ve gelen ādem yol yañılmışdur. Hele getürüñ göreyin.” didi. Varup ol süvārı içerü getürdiler, gelüp Rüstem öñinde baş ḡodı ve duʿā idüp ibtidā nāmeyi şundi, andan pīşkeşleri ʿarz eyledi. **[162b]** Rüstem nāmeyi küşāde kılup okıdı ve gelen yādigārlara naẓar kıldı, ḡayrān oldı. Andan ḡazāba gelüp Behmen’e ḡışm-ıla bir cevāb-nāme yazdı. Ser-nāmede eyitdi: “Ey merd-i ḡilekār! Hīç ben senüñ esbāb u cevāḡirüñi alur mıyam? Ḥudā naşīb iderse kılıcumla ölem. İmdi bir daḡı baña böyle peyām gönderme, Borzīn Āzer başı-çün seni iki pāre idince çalışurın. Düñki gün ol getürdüḡüñ dīv, senden ʿaḡıllu imiş ki benüm teberümi ve ḡıştumu görüp meydāna girmedi. Ammā Ḥudā virür-ise yarın ben aña ve saña bir iş idem ki dillerde dāsītān ola.” diyüp nāmeyi tamām eyledi ve gelen ādeme virdi ve ol yādigārları ḡabūl itmeyüp girü gönderdi. Ol süvār gelüp Behmen ḡatına irişdi, nāmeyi şundi ve görüp işitdüḡini söyledi. Behmen ümīdi kesüp ḡamḡīn oldı. Ol gice şabāḡa dek ceng yaraḡını gördi. Tā kim geldi seḡer irişdi, bāz-ı ḡūrşīd ki pervāz eyledi, nāy u kūs daḡı āvāz virdi, iki bölük leşker yirlerinden ḡurup at arḡasına geldiler, kenār-ı meydāna irüp her ḡarafdan alaylar düzdiler. Behmen leşkeri on şaf oldı, her şafda

toķuzar biñ ādem tūrdu ki cümlesi nīzedār ve cevşen-güzār idi. Bu tarafından Borzīn daķı leşkerini yigirmi şaf kıldı, on şaf süvār ve on şaf piyāde idi. Her şafda onar biñ ādem tūrdu. Çünkim iki leşker tamām şaf bağlayup meydān açıldı, anı gördiler şahrādan bir kara toz zāhir oldu ki çeşm-i dilīr anı tīre eyledi, gelerek meydān ortasına irişdi, ğıjıldısı cihānı tıtdı. Meger Rūş-ı Ehrimen didükleri mel‘ūn idi. Ol gün arķasına bir ‘aceb cānver derisini geymiş idi ve ol derinūñ üzerine yüz biñ dāne çāker aşmış idi ve daķı başınuñ ortasında bir şāķı var idi on arş uzun idi, şöyle sertīz idi ki seng ü sendāndan güzār eyler idi ve üç elinde üç dāne siperleri var idi ve üç ellerinde daķı gürz ü tīĝ ü kemendler var idi, ol çanlar şadāsından taĝ u şahrālar lertzān olurlar idi. Çok dilāverlerūñ ‘aklı başından gitdi, Behmen anı görünce şaşup eyitdi: “Hāy, buña hezār Rüstemler karşu tırmaya.” didi. Ammā dīv [163a] bu şüret-ile ki bir kerre iki leşkere göründi yine varup Behmen’ūñ öñine irişdi. Tā kim Zāvilīler dilin bilür bir tercemān aldı, Behmen dīve eyitdi: “Ey sultān-ı Ehrimenān, luţf eyle ğāfil olma. Kendūñi Rüstem-i Tūr’dan şaķın.” didi. Dīv eyitdi: “Pādişāhum, şimdi göresin ki ben anı eli baĝlu senūñ dergāhuña nice getürem.” diyüp tercemānı yanına alup yine ‘azm-i meydān eyledi, tırmayup tā Rüstem ile Borzīn’ūñ ‘alemi dibine yürüdi, leşker tārmar oldılar. Borzīn anı gördi murād eyledi ki at sürüp dīve karşu tıra, Rüstem eyitdi: “Server, benüm icāzetüm yokdur ki ben tıururken sen böyle tehlikeye atılasın. Benüm cān u başum saña fedā olsun.” diyüp at sürdi, dīvūñ öñin alup nām-ı Hūdā’yı dile getürdi. Tercemān dīve: “İşte Rüstem budur, ğāfil olma.” didi. Dīv hayķırup Rüstem’ūñ üzerine hücum itdi. Rüstem at sürmek diledi, at dīvden havf idüp daķı ilerü varmadı. Rüstem bu hāli görünce şıçrayup yire indi, na‘ra urdı, siperin yüzine çeküp dīvūñ üzerine yürüdi. Dīv Rüstem’ūñ na‘rasından ürkdı, girü çekildi. Rüstem daķı ilerü sürdi. Āķir dīv-i nā-bekār gürz ü tīĝ ü kemend ile Rüstem’ūñ üzerine hamle kıldı. Rüstem yirinden şavılup bu każāyı def‘ eyledi. Andan teber çeküp dīvūñ üzerine yürüdi, bir teber urdı, başındaki şāķa tıokındı, yire düşürdi. Dīv, şāķuñ acısından bir saķt na‘ra urdı, iki leşkerde bī-hūş olmaduķ kimse kalmadı. Andan mel‘ūn, ellerinde olan ālāt-ı harbi başa şalup altı dāne ellerini biribirine urup Rüstem’ūñ üzerine yürüdi. Rüstem daķı elinden teberin ve siperin koyup kol açdı, yürüdi, iki dīv biribirlerine şarıldılar. Bu aña ve ol buña zūr idüp zemīni sürilmiş tarlaya döndürdiler. Bunı görüp Behmen taķt üzerinden ayaĝa tırdı ve Borzīn at üzerinden ayaĝa kaķkıdı, temāşā kıldılar. Āķir Rüstem-i Tūr gördi ki dīvūñ gitdükçe zūrı ziyāde olur, hemān bir kerre cigerden bir na‘ra urup yürüdi, dīvūñ uyluĝını karvadı, zūr idüp [163b] yirden götürdi, zemīne urdı ve haņçeri çeküp üzerine geldi ki helāk ide. Ol dem ańsuzın dīv bir na‘ra urdı ve yatduĝı yirden nā-bedīd oldu. Dīvūñ na‘rasından Rüstem’ūñ ‘aklı perīşān oldu, serāsīme olup yıķıldı, aĝzından ve burnından kan geldi. Borzīn bu hāli görüp na‘ra urdı, at sürdi, Rüstem’ūñ üzerine geldi, yirden götürüp kenāra çıkardı. Sipāh bu hāli görüp feryād itdiler, Rüstem’ūñ dimāĝına dārū koķultdılar, çok zamān geķmedin ‘aklı

başına geldi. Meger dīvūn nefesi te[°]şīr itmiş idi, def[°] oldu ammā öte cānibde Behmen dīvūn Rüstem öninden nā-bedīd olduğunu görünce düşüp yıkıldı. Güyīyā cānı çıkdı, zamāndan şöıra ‘aklı başına gelüp āyā neylesem dir iken nā-gāh Bağdād şahrāsından bir toz belürdi.

Üstād eydür, beriyye sâkinlerinden bir süvâr-ı ser-efrâz-ı vâlâ-neseb var idi, nāmına Hâlid dirler idi, Muğīre evlādından idi, ziyāde dilāver idi, bir nice biñ ‘Arab süvârlar ile ol maḥalde gelüp irişdi. Altında bir lāgar cengī at var idi, üzerinde raḥt ü taḥt yoğ-ıdı ve Hâlid daḥı ‘üryān idi. Behmen ol süvârı böyle görünce Cāmāsb’a eyitdi: “Ey ḥakīm, bu süvâr niçün böyle ‘üryāndur? Düşmen ile nice ceng eyler?” didi. Hâkīm eyitdi: “Şehriyār, bu nāmdāruñ hünelerini şimdi göresin.” didi. Hâlid irişüp Behmen’e du‘ā kıldı ve hemān ‘azm-i meydān eyledi, cevelān itdi. Meger kūhīlerden bir er var idi, nāmına Şermzen dirler idi, Hâlid’uñ meydānına girdi. Tā kim berāber oldu, irişüp Hâlid’e bir nīze urdı. Hâlid anı gücle men[°] eyledi. Andan irişüp ol daḥı Şermzen’e bir ḥışt urdı, sīnesine toḳınup arkasından taşra geldi, Şermzen cān virdi. Behmen anı görüp şād oldu. Bu üslūb üzre Hâlid biribiri ardınca yedi sekiz kimse helāk eyledi ki her biri kūhistānuñ güzīde serverleri idi. Hemān dem Bānū Goşesb bu ḥālī görüp at sürdi, na‘ra urup irişdi, göz açdurmadı, Hâlid’e bir gürz urdı. Hâlid bī-pervā men[°] eyledi. Andan şöıra Hâlid bānūya bir nīze urdı, bānū siper şundı, nīze siperden güzār eyledi, cevşenden daḥı geçdi, bānūnuñ [164a] vücūdını zaḥmdār eyledi. Bānū ol zaḥmdan zebūn oldu, at başını girü çevirdi. Hâlid anuñ ardından at sürdi, dilāverler bu ḥālī görüp yir yirden na‘ralar urdılar, birer ikişer Hâlid’uñ önün aldılar. Ammā Hâlid amān vormeyüp öldürdi, ol anda yetmiş güzīde merd Hâlid elinde ecel şerbetin içdi. Leşker gulgüle düşdi, herkes cengden yüz döndürdiler. Bu feryād ü fiğān bārgāhda Rüstem-i Tūr’uñ kulağına irdi, Rüstem yirinden ṭurup aşlını şordı, eyitdiler: “Server, siz dīvi çevirdükden şöıra Behmen leşkerine beriyye ‘Arablarından bir süvâr geldi ve dükeli serkeşleri ḥ[°]ār u zār eyledi, bizüm leşkerümüzden dimār götürdi. Henüz kendüsi at arkasında ṭuruyor.” didiler. Rüstem kim ol cevābı gūş kıldı hemān ‘inān-ı ihtiyārı elinden gitdi, süvār olup ‘azm-i ceng eyledi.

Üstād eydür, bu maḥalde Rüstem’uñ arkasında cebe vü cevşen yoğ-ıdı zīrā dīvūn nefesinden zebūn olmağ-ıla bārgāhında ḥaste yatur idi. Ol ḥāl-ile cenge girdi ancak elinde teberi var idi. Borzīn, Rüstem’uñ bu ḥālinden haberdār olıcaḥ geldi, eyitdi: “Server, neylersin? Girü dön ki ben bu zālīmūñ meydānında gireyin, sen bī-mecālsin.” didi. Rüstem-i Tūr and içdi: “Dönmezin ve bu neberde benden ḡayrı kimse varduğına rāzī olmazın.” didi ve gitdi. Borzīn girü döndi, Rüstem na‘ralar urdı, yine iki leşker anuñ āvāzın işitdiler. Çünkim ol dilīr Hâlid’e yakın irişdi mānend-i nerre-şīr ḥaykırdı, eyitdi: “Ṭur bre mār-ḥ[°]ār-‘Arab ki kīn nice olur saña göstereyin.” didi. Hâlid aña eyitdi: “Hāy dilāver, tendlik eyleme. Eger kūh iseñ de bülendliği ḳo, şaḳın.

Benem, Hâlid ki Mağîre evlâdındanam Bağdâd çöllerinde arslanlar benüm havfumdan kan kaşanur. Şol kimseleri ki bu meydânda zahmdâr u helâk eyledüm, seni dahı anlaruñ yanına gönderürin.” diyüp el urdı, tîğini niyâmından çekdi, irişüp Rüstem’üñ başına bir kılıç havâle eyledi. Rüstem yüzine siper çekdi, men° eyledi. Andan soñra ol dahı Hâlid’e bir teber havâle eyledi. Hâlid başına siper çekince ölmedi, teber inüp siperüñ dâmenin bulup Hâlid’üñ bir kulağı-y-ıla **[164b]** yüzünüñ bir yanını yire düşürdi. Rüstem göz açdurmadı, bir teber dahı urdı, bu def’a başı ile bir omuzı bile düşdi. Çünkim Hâlid helâk oldu, Rüstem kendüyi Īrân leşkerine urdı, pîl-i mest gibi yürüyüp düşmenüñ şafların şikest itdi. Borzîn-i nâmdâr ol hâli görüp hemân leşkeri harekete getürdi ve Rüstem’üñ ardına düşdi. İki leşker birbirine katıldı, nîzelerüñ yalmanı dilâverler kanından paslanup tîğler şâneye döndi. Ol ulu şahrâ küşteğân-ıla ol kadar töldi ki çok yıllar gürgân anda tu°me buldılar. Sinân u ser-i nîze cân-gîr olup iki leşker dükeli küşte vü haste oldu. Üçüncü gün ki güneş toğdı Ser-efrâz-ı Borzîn, leşker-şiken-i Şagûr ile Rüstem-i nâmdârı ve Merzbân ve Tohâr’ı yanına alup Behmen leşkerine bir hamle dahı eyledi, kalbgâh-ı leşkere düşdiler, fenâ virdiler. Borzîn irişüp °alem ü °alemdârı çaldı, dört pâre eyledi, direfş-i hümayûn ser-nigûn oldu. Sipâh-ı düşmen bu hâli görüp perîşân oldılar. Borzîn irişüp Behmen’üñ yakınına geldi, âvâz ile eyitdi: “Ey Pür-ı İsfendiyâr! Seni rûzgâr bende şalmağ diler. Bu gün ol gündür ki seni dahı pederüñ yanına gönderem, dilersem kanuñı dökem, dilersem ber-dâr eyleyem.” didi. Behmen ol hâli görüp şaşdı, dili tutıldı, eyitdi: “Tañrı’dan utanmaz mısın? Hemân esîr-bend itdügüñi öldürür misin? İmdi eger şimdi baña kıymaz iseñ ben dahı senüñle bir °ahd kılam ki tâ haşre dek ol °ahd bozulmaya. °Ahdüm öyle olsun ki tâc u tahtımı saña virem, zîrâ ben bîzâr oldum. Şâhlıgum ve mâl ü hazîne vü sipâhum saña teslim idüp ben bir küşe ihtiyâr idem, diyem bir zamân şehriyâr idüm şimden soñra Hâlık’a °ibâdet kıлмаğa meşğûl olam.” didi. Borzîn ol cevâbı kim güş kıldı, eyitdi: “Yâ Behmen! Yürî imdi, bu °ahdi ferâmûş kıлма.” diyüp döndi. Ol dem iki cânibden dönüp yirlerinde karar kıldılar. Behmen leşkerin hesâb itdi, otuz biñ âdem eksük geldi. Borzîn sipâhın yokladı, altı biñ merd bulunmadı. Üstâd eydür, Behmen ol gice **[165a]** Câmâsb’ı Borzîn’e gönderdi, eyitdi: “Leşkerümüñ tamâmı zahmdârdur, üç gün şabr eylesün, dördüncü gün itdügüm °ahdi yirine getürem.” didi. Hakîm gelüp Behmen’üñ sözünü Borzîn’e söyledi ve ol gice Borzîn’üñ bârgâhında kaldı. Ammâ bu cânibde Behmen, hakîmi gönderince endîşeye düşdi: “Üç günden soñra Borzîn’e ne cevâb virem, tâc u tahtımı hod virmek muhaldür.” diyüp fikr eyledi, bir kaçup gidicek kal°a istedi. Âhir hâtırına geldi, Sârî Kal°ası hâlîdür, varup añsuzın ol kal°aya irişe, içerü girüp penâh idine. Hemân dahı Câmâsb gelmedin ol gice içinde sipâhın kaldurup şehir-i Sârî cânibine çekildi. Şehir vaktinde vezîr dahı hâlden haberdâr oldu, ardına düşdi. Borzîn âgâh olıcak, dilâverleri bir araya cem° itdi ve her cânibe âdemler gönderdi. Âhir Behmen’üñ Sârî cânibine gitdügünü gelüp Borzîn’e haber

virdiler. Andan sonra Borzîn yine leşkerin hazır kıldı, ol yirden kalkup Sārî Kal'ası'na irdi, şehir önünde kondu ve Behmen'e bir nâme yazup eyitdi: “Ey ‘ahd-şiken! Benüm elümden kaçup hisâra girmek ile hâlâş olam şanma. Eger sen deryâda mâhî vü şebde siyâhî olsañ yine ben seni bulurın.” diyüp gönderdi. Nâme Behmen'e gelince cevâb virüp eyitdi: “Ey Borzîn-i kîne-cüy! Bîhûde güftârdan rû-gerdân ol, var âhîr-i kâr ile takayyüd eyle. Benüm senüñle cengüm yokdur. Eger yıllar ile bu hisâr önünde otursañ ne senüñle ceng iderin ve ne taşra çıkup gayri cānibe giderin.” didi. Borzîn bu cevâb-nâme-yi okuyınca Rüstem-i Tûr'a eyitdi: “Server, hâlâ çäre nedür ki Behmen kârzârdan ürkdî?” didi. Rüstem aña eyitdi: “Ey nâmdâr! Çünkü düşmen hisâra girdi şimden girü lâzım olan oldur ki hisârı muhâşara idüp karar ideyüz, niçe zamân gitmeyevüz tâ kim içerde olanlar açlıktan ve şusuzlıktan zebûn olalar. Andan işleri âsân olur.” didi. Borzîn bu cevâbı kabûl idüp iki ay hisârı bekledi. Bir şehir anı gördiler kim hisâruñ kapısı açıldı Câmâsb taşra çıktı, yanında bir niçe ulular ve bilesince bir esb-i tâzî var ki raht ü bahtı mükemmel, Borzîn leşkerine yakın irdiler. Borzîn'e haber oldu, emr eyledi vardılar hakîmi alup getürdiler. Tâ kim hakîm, Borzîn'ün nazarına irdi baş kodı du'â kıldı ve ol esb-i tâzî-yi Borzîn'e ‘arza kıldı. Borzîn eyitdi: “Ey hakîm! Behmen niçün ‘ahdinden döndi? Yâ niçün kendü-yi bir kal'anuñ içinde böyle penâh eyledi ve siz bizüm katumuza gelmekden murâduñuz nedür?” didi. **[165b]** Döndi yine hakîm, Borzîn'e du'âlar kılup eyitdi: “Ey server-i ‘âlî-tebâr! Yine ‘âlî hazretüñden mürüvvet istemege geldüñ, işte ol zamân geldi ki yine Behmen'ün günâhını ‘afv idesin. Zîrâ Behmen şimdi her ne kim kıldı ise peşimân olmışdur ve kırk yıldan ziyâdedür kim ‘âlem halkı ceng ü gavgâdan hâlî olmamışdur ve pehlevânlaruñ şimşîri niyâma girmemişdür ve ulularuñ elleri cāma degmemişdür. Hâlâ Behmen pîr olmuşdur, sen tûvânâsın ve dağı Behmen eydür ki; ol ‘ahd kim kılmış idüm anı yirine getürem. Sen baña oğul olasın ve ben saña peder olam, bu günden sonra birbirümüze tîğ-i kîn çekmeyelüm didi.” diyince Borzîn bir âh-ı serd çekdi, eyitdi: “Ey hakîm-i dānā! Eger şâh kan dökmekden havf eylese Ferâmerz'ün kanını dökmez idi. Şimdi baña böyle efsûn okuması bî-çârelikdendür yohsa ol kandan havf eylemez.” diyince Câmâsb başını aşağı şaldı. Bir zamân cevâba kâdir olmadı, bu eşnâda Rüstem-i Tûr eyitdi: “Ey hakîm! Sen var şafâ geldüñ, ben ol Behmen-i bî-‘ahdi teber altına alup vücûdını iki pâre kılmayınca benüm cānum tenümde ârām kalmaz.” didi. Câmâsb hayrete varup kendü kendüye eyitdi: “Bunlara cevâb virilmez, zîrâ Rüstem dîvâne-meşrebdür ve Borzîn tâzedür. Hemân evlâsı gayrı tedârük görmekdür.” diyüp dağı söz söylemedi ve yirinden turup Borzîn önünde baş koyup hisâra ‘azm kıldı ve Behmen'e Borzîn'le Rüstem hikâyetini haber virdi. Bunlar dağı ümîdi kesdiler yine hisâruñ kapısını muhkem bend idüp kaldılar.

Sergožešt-i Rustem-i Tûr der-Şikârgâh

Yekī rūz Tūr ender-āmed be-der

Soḥen goft bā-pehlevān ser-be-ser

Ki destūr bāšed me-rā pehlevān

Ki tāze konem rūz-i çendī revān³⁸⁰

Nesr: Üstād eydür, bir gün Rüstem-i Tūr, Borzīn'le bārgāhda oturup muşāhabet ider iken yirinden tūrdı ve kapuya geçüp Borzīn'e duā kıldı, eyitdi: “Eger pehlevāndan baña icāzet olur ise dilerem ki bir niçe gün cānumı tāze kılam. Ya'nī şikār tarīkı-y-ıla çıkup bir hefte dest ü şahrāyı tolanam tā ki bu vādide nice şikār bulam, yine sekizinci gün ḥazretüññ ḥidmetine gelem.” didi. Borzīn daḥı icāzet virdi ve eyitdi: “Şakın dilāver çok eglenme, sekizinci gün yine gel. Ḥudā penāhuñ ola.” didi. Rüstem-i Tūr ol gice qarār itdi, irtesi seḥer zamānında yirinden tūrup kendüye tābi° olan merdānı alup niçe pārs u bāz ile leşkerden çıkup şahrā cānibine toḡrı çekildi, gelüp şikārgāha irdi. **[166a]** Her cānibe raḥş sürüp giderken öninden bir āhū zāhir oldı. Rüstem raḥş kopardı ahūnuñ ardınca sürdi ve ol kadar gitdi ki günün nişfi geçdi, ol şahrā içinde ahū gözinden nihān oldı. Rüstem hem leşkerinden dūr oldı ve hem şikārı ele getüremedi, serāsīme oldı. Niçe zamān ol ahū-yı ḥüb-rengi istedi, bulmadı, giderek (?) nā-gāh bir bāḡ-ı cennet-mişāle irdi. İçerü girdi, gördi ki derūnı pūr-şükūfe vü gül-i āl. Miyān-ı bāḡda bir kaşr-ı zībā ve bir tāḡ-ı felek-fersā var ki ḡubbesi āsumāna hem-ser olmuş. Rüstem ol kaşruñ içine girdi yine gördi ki bir taḡt-ı zerrīn važ° olunmuş, üzerinde bisāt-ı °ıyş müheyyā vü bir melek-sīmā-yı ḥūrşid-fer cemālī mişāl-i mihr-i pūr-enver geçüp ol taḡtuñ üzerinde qarār itmiş, destinde bir cām-ı pūr-zīver ve qarşusunda bir sākī-i °işveger oturmuş, kefi sākīde cām gāh hilāl ü gāh bedr-i tamām olmaḡda ve ol gül-endām ise mest-i şarāb-ı ḡulfām olmuş zer ü gevher içinde vücūdı genc-i nihān u zūlf-i mu°anber arasında ḡālī fitne-i cihān olmuş. Rüstem kaçan ki ol bezmi ve ol nigārı gördi atından yire inüp bir dıraḡta baḡladı ve bānūya toḡrı °azm eyledi. Üstād eydür, meger bu nigār ḡaḡanuñ kıızı idi, nāmına Rūşena dirler idi. Ḥaḡan, Behmen ile bile cenge gelüp soñra Behmen firār itdükde ḡaḡan vilāyetine varmış idi ve ḡālā bu bāḡda duḡteri ile bile idi.

³⁸⁰ Bir gün Rüstem-i Tur makamına gelip Borzīn'le başbaşa sohbet etti ve: “Destur olursa birkaç gün gezip canlanayım.” dedi. (y.ç.)

Çünkü Rüstem-i Tūr nigāruñ yanına vardı, nigār ayağa kalkup Rüstem’e izzet ile buyuruñ diyüp yir gösterdi. Rüstem geçüp oturdu, nigār hōş geldüñ diyüp Rüstem’e bir cām şundu. Rüstem leb urup çekdi. Bir dahı şundu, anı da içdi. Üçünci cāma nigār-ı hod-kām dārū katdı. Rüstem ol cāmı içince bī-hūş olup yıkıldı. Hemān bānū işaret eyledi hıdmetkārlar geldiler, Rüstem’üñ elini muhkem bende çekdiler. Andan nigār kalkup pederine vardı, eyitdi: “Ey peder, bu rüzgārda senüñ haşmuñ kimdür ve kimden ziyāde havf idersin?” didi. Hākan eyitdi: “Benüm ziyāde düşmenüm Rüstem’dür ki ancılayın merd cihānda yokdur.” didi. Bānū eyitdi: “İmdi ey peder, ben Rüstem’i şikār itdüm, hālā bendümdedir.” didi. Hākan eyitdi: “Rüstem idügin neden bildüñ?” Nigār eyitdi: “Üzerindeki ālāt-ı harbinden ve elindeki teberinden bildüm.” didi. Hākan şād oldu, andan Rüstem[i] bend ile alup şehre gitdiler. **[166b]** Getürüp Rüstem’i bir teng ü tārık hānenün içinde habus itdiler. Hākan endişeye düşdi. Ammā Rüstem dār[ū] keyfinden ʿārī olıcak gözin açdı, kendüyi bend içinde görünce naʿra urdı: “Beni buraya kim getürdi?” didi. Ol dem nigār içerü girüp elinde bir cām-ı mey Rüstem’e eyitdi: “Server çağırma, soñra vākıf olursın ki hāl nedür. Hele şol cāmı nūş eyle, maḥmūrlıguñ yazılsun.” diyüp şundu. Rüstem cāma bir el arkası urdı, şikest oldu. Bu maḥalde hākan dahı ol araya gelüp eyitdi: “Yā Rüstem! Bu ḥumār ol nigār elinden içdüguñ şarābuñdur.” didi ve hemān bilendi, kılıcın ʿüryān eyledi: “Yā Rüstem rüzgārı nice görürsin?” didi. Rüstem eyitdi: “Nice görsem gerek? Bir karañu hāne gibi görürem ki kapusından şuʿle gelür, meger ol gördüğüm şuʿle senüñ kılıcuñ imiş.” didi. Hākan eyitdi: “Yā Rüstem, imdi senüñ hāne-i kalbüñi dahı tārık iden bu şimşirdür.” diyüp Rüstem’e bir kılıç havāle eyledi. Rüstem cān havli ile bir kerre şöyle haykırdı ki hākanuñ ʿaklı başından gitdi, elinden kılıç düşdi. Rüstem zūr idüp bendlerini şikest eyledi, bānū ol hālī görünce hemān geldi Rüstem’üñ öninde baş kodı eyitdi: “Server, benüm murādum seni imtiḥān eylemek ve maḥşūdum zūr-ı bāzūñı bilmek idi. Hezār āferīn! Merd imişsin. Şimden girü senüñ cāriyenem.” didi. Hākanuñ dahı ʿaklı başına gelince yirinden tırdı, gelüp Rüstem’üñ omuzın öpdı, ʿözrin diledi. Andan soñra Rüstem’e bir ʿālī ziyāfet kıldı, baʿdehū meclis ārāste eyledi, ʿayşa āgāz itdiler. Şol zamān kim mest oldılar hākan Rüstem’e duʿā idüp eyitdi: “Server, benüm senden bir murādum var. Eger ḥāşıl olırsa kızum cāriyeñ ve ben kuluñam.” didi. Rüstem eyitdi: “Ey şāh! Buyur görelüm, bizden senüñ murāduñ nedür bilelüm.” didi. Hākan eyitdi: “Server, dilerem ki Behmen’le Borzīn’i barışdurmağa ben arada vāsıta olam, siz dahı Borzīn’i ʿuhdeñüze aluñ.” didi. Rüstem kabūl eyledi. Hākan: “İmdi server, ben varup Behmen’üñ ikrārın alup, yine ḥazretüñe geleyin.” didi. Ol gice geçdi, irtesi hākan ʿazm-i Behmen kıldı. Tā kim gelüp Sārī Qalʿası’na irişdi, uğrın kapunuñ önine gelüp kendüyi bildürdi. Behmen’e ʿarż itdiler, buyurdu hākanı içerü aldılar, gelüp Behmen öninde baş kodı, eyitdi: “Şāhum, ʿahd eyler iseñ kim Rüstem’e ziyān **[167a]** getürmeyesin, hālā benüm yanumdadur, sizüñ katuñuza getüreyin,

Borzîn'le sizi barışdurmağa vâsıta olsun.” didi. Behmen ol cevâbı işidüp eyitdi: “Be-ḥaḳḳ-ı Yezdân-ı pāk ki çerḫi ber-pā tutar ve be-cân-ı Zerdüşṭ-i Pîr ki reh-nümây olmışdur ve be-ḥûn-ı İsfendiyâr-ı Girân-māye ki pederümdür; eger Rüstem benüm ḳatuma gele, benden aña bir vech-ile zarar u ziyân ırmeye, belki cân-ı târîküm rûşen ola.” didi. Andan soñra ḥaḳan, ‘azm-i Rüstem kıldı, gelüp Behmen’üñ ‘ahdini ḥaber virdi ve Rüstem’i alup Behmen ḳatına ırgürdi. Çünkü Rüstem şāhuñ taḫtı öñine ırdı, şāh ayağa ḳalkdı, şafādan başı māha ırışdı. Rüstem’i taḫtına çıkarup bağına başdı ve gözlerin öpdı, yanında yir eyledi, Rüstem geçüp oturdı. Andan Behmen ol gün Rüstem’i ziyāfet eyledi ve öñine çok yādigārlar ḳodı. Gice ırışdükde meclis ārāste eyledi, ‘ayş u nūşa başladılar. Behmen ol gice ḥiç Borzîn cānibinden söz açmadı. Tā kim seḫer ırışdı Behmen taḫtına çıkdı, ulular Rüstem’üñ öñine düşüp ta‘zīm-ile şāh ḳatına getürdiler, geçüp ḳarār eyledi. Ni‘met çekildi, yendükden soñra söz açıldı, Behmen Cāmāsb’a eyitdi: “Ben dilerem ki evvel Rüstem’le el tutup ‘ahd ü peymān eyleyem tā ki Borzîn’le bizüm mābeynümüzde vâsıta ola.” didi. Ol dem Cāmāsb ayağa ḳalkdı, cümle ulular yirlerinden tırdılar, Rüstem’e şāhuñ cevābını kim didiler ol daḫı ayağa tırdı, Behmen ile el tıtuşdı, ‘ahd ü peymān kıldı. Evvelā hergiz biribirlerine kîn itmeyüp yār u dōst olmağa ‘ahd itdiler. Andan Rüstem Borzîn’i şulḫa rāzî itmegi ‘uhdesine aldı ve bu maḫalde ḥaḳanuñ kızını Rüstem’e virdiler. Rüstem şād oldı. Andan Behmen eyitdi: “İmdi yā Rüstem, sen yūri Borzîn ḳatına var, göñlini kendü dīdāruñ-ıla şād-kām eyle.” diyüp anuñ-ıla bile ululardan niçe kimseleri ve Cāmāsb’ı göndermek murād idinüp bī-ḥad hedāyā ve pīşkeş ḥāzır idüp vech-i meşrūḫ üzre gönderdi.

Āştī Kerden-i Borzîn bā-Behmen Şāh

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Be-Borzîn resīd āgehī nāgehān

Ki Rustem be-yāmed ebā serverān

Ebā mübedān nīz Cāmāsb hem

Neṣr: Üstād eydür, nā-gāh Borzīn'e haber irişdi eyitdiler: “Server, Rüstem geliyor ammā yanında niçe serverler var ve niçe ḥakīmler ile Cāmāsb daḥı biledür ve Goştāsb akrabāsından niçe kimseler vardır geliyorlar.” didi. **[167b]** Borzīn ḥayrete vardı: “Acabā aşı ne ola? İstikbāl olınsun.” didi. Ulular qarşu vardılar, Rüstem'le ol uluları alup getürdiler. Borzīn, bārgāhdan taşra çıkdı, Rüstem atından inüp Borzīn'ün öninde baş kodı, duā kıldı. Borzīn, Rüstem'ün ḥāl ü ḥātırın şordı, andan içerü girdiler. Borzīn ve Rüstem geçüp yirlerinde qarār itdiler, Cāmāsb daḥı büzürgān-ı Īrān'la Borzīn'ün öninde zemīn būs idüp duālar kıldı. Borzīn taẓīm itdi, buyurdi, geçüp oturdılar. İşāret kıldı, niḥmet çekildi, yenildi, baḥdehū Borzīn baş getürüp eyitdi: “Yā Cāmāsb, bu defā gelmeñe ne sebep oldı?” Hemān Rüstem yirinden tırup Borzīn'e duā kıldı. İbtidā seyr ü şikārda vākiḥ olan ser-güzeştin beyān idüp andan Behmen'le olan ḥahd ü peymān ḥayān kıldı. Ol dem Cāmāsb daḥı büzürgān-ı Īrān'la ayağa kalkup Borzīn'e pey-ā-pey duālar kıldılar, eyitdiler: “Ey yādigār-ı Rüstem ve zübde-i Sām u Nīrem! Şāḥib-kırānlara lāyık olan mürüvvetdür, luṭf u kerem maḥallidür. Behmen'ün günāhından geç, ol her vech-ile itdüğinden peşimāndur. Sen daḥı tīg-i kīni niyām-ı şulḥa şalup derūnuñdan igvā-yı iblīsı taşra eyle, ḥahd ü peymān kıl, sen ferzend ol, Behmen peder olsun, biribiriñüze yaramaz kaşd eylemeñ.” didiler. Döndi Borzīn eyitdi: “Ey rüzgāruñ uluları! Tıtalum ki ben şāḥla ḥahd ü peymān kıldum ammā ne fāyide! Şāḥ ḥahd-şikendür ve anuñ-ıla barışmaḥ cāyız degüldür. Zīrā ol baña çok cefā itmişdür, beni bī-günāh bende şalup pīl arkasına yükledüp üzerüme siyāḥ kilīm örtüp sipāḥ arasında ḥ̣ḥ̣ ār eyledi. Ne Allāḥ'dan korḥdı ve ne günāhdan utandı.” didi. Döndi Cāmāsb eyitdi: “Ey server! Merd oldur kim ḥaşmını luṭuf-ıla ḥicāba düşüre ve hem geçen günleri yād kılmaya.” didi. Borzīn gördi ki Rüstem'ün bu ḥuşuşda iḳdāmı ziyādedür ve ulular ziyāde minnet iderler, kīn ü ḥadāvetden dönüp and içdi ki Behmen'le kīne kılmaya, mādām ki ol ḥahdini şikest eylemeye bu daḥı dōstlığı bozmaya. Hemān bir kezden cümle ḥalāyık çağırışup Borzīn'e duālar eylediler: “Ey server-i ḥālem, bārek'allāḥ! Luṭfuñ ziyāde ola, hezār taḥsīn ü āferīn!” didiler ve öninde baş koyup yir öpdiler. Ol yirden bu müjde şāḥa gitdi, bu āştiden leşker āgāḥ oldılar, şıyt u şadā-yı şulḥ cihāna tıldı. **[168a]** Münḥī-i iḳbāl gūş-ı cihāniyānı āvāze-i “es-sulḥu ḥayrun” ile pūr kıldı. Şāḥrā-yı kīneden rüzgār sākin olup ve bārān-ı tīr ü raḥd-ı gürz ü berḥ-ı şimşirden ḥalk emīn oldı. Behmen külāhını farḥ-ı māḥa koyup taḥtını evreng-i sipirhden berter eyledi. Üstād eydür, andan soñra Rüstem-i Tūr ve Cāmāsb Borzīn'e tekrār duālar kılıp eyitdiler: “İmdi server, lāyık olan oldur kim iḥsānı tamām idesiz, ḥadem-rencīde kılıp

³⁸¹ Borzīn'e birdenbire, Rüsteme'in serverler, mübedler, Cāmāsb ve Goştāsb ailesinden nice kişilerle birlikte gelmekte olduğu haberi ulaştı. (y.ç.)

Behmen'ün cāygāhını teşrîf buyurasız ve kendüsi ile daḥı bi'l-muvācehe 'ahd ü peymān idesiz.” didiler. Borzīn eyitdi: “N'ola ma'ḳül dirsiz yarın varalum.” didi ve Cāmāsb'a ve Īrān beglerine ḥil'atler virüp gönderdi. Cāmāsb gelüp Behmen'e buluşdı, Borzīn'ün yarın geleceğin bildürdi, Behmen 'aẓīm ziyāfet tedārūkin gördi. Çün ol gice geçdi seher irişdi, yine Behmen buyurdi Cāmāsb'la ulular yirlerinden tūrdılar, esb-i tāziye muraşsa' sitām urup aldılar, bārgāh-ı Borzīn'e geldiler, şāh cānibine da'vet itdiler. Borzīn daḥı yirinden tūrup Rüstem-i Tūr'ı ve Sārī Şāhı ve Yezdād Şāhı ve Pūresb-i dilīri ve Kāvus-ı kūhistānī ve Üstüvān-ı dilāveri yanına alup Behmen'den gelen raḥşa süvār oldu. Īrān ulularından biñ nefer kimse piyāde öñine düşdiler. Bir cānibinde Cāmāsb-ı Ḥakīm ve bir tarafında Rüstem-i Tūr yürüdi, gelüp ḳal'aya girdiler. Behmen'e ḥaber oldu, Behmen emr eyledi; yanında ne deñlü Īrān şāh-zādeleri var ise istikbāle çıkıldılar, ta'ẓīm-ile sarāya getürdiler. Borzīn atdan inüp iḳerü girdi, Behmen taḥtdan aṣağı inüp Borzīn'e ta'ẓīm ü tekrīm eyledi, elin eline aldı. Borzīn daḥı du'ālar ḳıldı, çıkup taḥt üzerinde ḳarār itdiler. Rüstem pāy-ı taḥtda oturdi, sāyir ulular yirlü yirlerinde ḳarār itdiler. Ol dem Behmen işāret eyledi, ḥ'ān-ı sālārlar gelüp simātılar döşediler, ni'met çekildi, yidiler. Ba'dehū meclis-i şāhī tertīb olındı, 'ayş u 'işrete āgāz itdiler, ol gün ol gice yiyüp içdiler, ne tafşīl olına. Īrtesi yine ulular dīvān-ı şāha cem' oldılar, Borzīn daḥı şāh yanında ḳarār eyledi. Ol dem Behmen Borzīn'e eyitdi: “Ey server, dilerem ki bugün şahrāya çıkup şayd u şikār şafāsın idevüz.” didi. Borzīn: “Emir şāhuñd[ur].” didi. Andan Behmen **[168b]** emr eyledi, şikār esbābın ḥāzır itdiler. Ulular ḳalkup süvār oldılar ammā Cāmāsb-ı Ḥakīm daḥı yirinden tūrduğı gibi vücūdına elem 'arız oldu, başı dönüp gözi ḳarardı, gitmege tākati olmayup ḳaldı. Şāh ve Borzīn ḡama düşdiler. Andan Sārī Ḳal'ası'ndan çıkup şahrāya geldiler ve dükeli sipāh alay alay yürüdiler, deşt ü şahrāyı şayd ü şikār ve kūh u vādīyi geşt ü güzār eylediler ve bir laṭif mergzārda bārgāhlar ve mūnaḳḳaş sāyebānlar ḳurıldı. Üç gün 'ayş u nūş eylediler, dördüncü gün Behmen Cāmāsb-ı Ḥakīm'e ululardan birisini gönderdi tā kim varup ḥāl ü ḥātırın şora ve nicedür görüp ḥaber getüre. Ol merd gelüp Cāmāb'a irdi, şāhuñ ve Borzīn'ün selāmın yetürdi. Cāmāsb eyitdi: “Ey merd, benüm ḥālüm mükedderdür. Yürü şāha söyle, yanuma gelmege sa'y eylesün. Eger gelmekde eglenürse geldükde beni yirümde bulamaz.” didi. Ol merd tīzye varup Behmen'e aḥvāli naḳl eyledi, herkes ḡama düşdiler. Hemān Şāh ve Borzīn ol aradan ḳalkup şitāb-ıla Cāmāsb'ün ḳatına geldiler, gördiler ki beñzi şararmış kāha dönmiş, Behmen eyitdi: “Ey benüm destūrum ve ey göñlümde ḳerāğum ve gözümde nūrum! Saña ne ḥāl oldu ki böyle za'if ü bī-mecāl ü ḥaste-ḥāl olduñ? Tūr yirüñden senüñle meclisde destümūze cām alup rüzgārdan kām alalum.” didi. Çünki Cāmāsb Behmen'ün āvāzın işitdi, cigerinden bir bād-ı serd çekdi, iki gözlerin açup Behmen'ün yüzine baḳdı, eyitdi: “Ey şāh-ı gerden-firāz! İşte āḥir-i ḳār rüzgār beni bu ḥāle getürdi, vücūdumı zamāna bend eyledi. İmdi şāhā, saña vaşīyyet ü naşīḥatüm budur

ki zinhār eyülikden özge kâra şurûc eyleme. Ben kimseye kemlik eylemedüm, ‘azâb-ı cehennemden havfım yokdur. Sen dağı isterin ki tarîk-i nîkîye sâlik olasın, yaramaz işlerden el çekesin.” didi. Andan sonra Borzîn’e bakıp elin eline aldı ve bir eline dağı Behmen’ün elin aldı ve Borzîn’e eyitdi: “Ey dilâver-i âlem! Benüm ‘ömrümüñ zamânı tamâm oldu. Bu el kim Behmen elidür saña Allâh emâneti kodum.” diyüp cân virdi, ol merd-i dânişver cihândan gitdi. Behmen ile Borzîn bir zamân üzerinde giryân ü nâlân oldılar, andan sonra techîz ü tekfînin görüp tâbûta koydılar. [169a] Ulular getürüp hâk-i siyâh içinde defn eylediler. Behmen anuñ üzerine bir dağme bünyâd idüp târîh kodı ve rûhını hayr ile yâd eyledi. Cihānuñ hâli böyledür, hikmetde Lokmân olsañ ecel derdine dermân bulımazsın. Eţibbâ-yı cihân bu ‘illetüñ devâsın bulmayup cân virmişlerdür. Andan sonra Şâh ve Borzîn ve dükeli sipâh bir hefte Câmâsb’uñ mâtemin tutup girye kıldılar.

Helâk Şoden-i Behmen der-Kâm-ı Ejdehâ ve Koşten-i Borzîn Ān Ejdehâ-râ

[Fe‘ûlün / Fe‘ûlün / Fe‘ûlün / Fe‘ûl]

Be-heştom zi-tengî dil-i nām-cūy

Sūy-ı deşt u baḥîr kerdend rûy

Zi-şîr u peleng u zi-gorg u gurâz

Be-perdâht deştî hemân ser-firâz³⁸²

Neşr: Üstâd-ı dānâ eydür, çünkü bir hefte Câmâsb’uñ mâtemin tutdılar, sekizinci gün Behmen ve Borzîn taralduklarından def‘-i ğam itmek için ‘azm-i şikâr eylediler, gelüp deşt ü şahrâda hevâ yüzine şahinler ve balabanlar şalup mürġân-ı perendeyi şikâr ve rûy-ı zemîne pârs u tâzîlar gönderüp şîrân vîrân ve derrendeyi giriftâr eylediler, kûh u vādîyi gûrg ü gûrâzdan tehî kılp der ü deştî âhû ve herġuşdan hâlî eylediler. Her cânibe rahşların sürüp gûrân-ı vahşîyi halka-ı kemende ve pelengân-ı kûhîyi zîr-i bende getürdiler.

Üstâd eydür, Behmen bu makâmda şikâr eyler iken anı gördi, bir cânibden bir niçe âdemler siyâh cāmeler geymişler, feryâd ü fiġân-ıla gelüp şāhuñ önünde baş kodılar, eyitdiler: “Şāhum,

³⁸² Behmen ve Borzîn sekizinci gün sıkılınca avlanmak için ovaya doğru yöneldiler. Aslan, kaplan, kurt ve yaban domuzu avlayıp ovayı boşalttılar. (y.ç.)

üç yıldur bizüm diyārumuzda bir ejder peydā olmışdur, üç yıldan berü bizüm gice ve gündüzümüz bellü degüldür. Eger bir yıl dahı ol ejder sağ kalursa diyārumuzda ādem kalmaz, belki maʿmūr bir köy ve kaşaba kalmaz, cümlesi anuñ āteşinden vīrān olur.” didiler. Behmen anlaruñ güftārından dil-teng olup hemān ol cāygāhda atından aşağı indi, gulāmlar tīzye bir kürsī yitişdürdiler, oturdı. Ol maḥalde ulular ve Borzīn ve Rüstem gelüp şāhuñ eṭrāfın aldılar. Behmen ol ādemlere eyitdi: “Kişiler, ya şimdi ol ejdehā kandadur, baña haber virüñ.” didi. Eyitdiler: “Şāhum, iki ferseng yir bu maḥāmdan dūrdur. Şol ırakda görinen pūşteyi aşarsañuz öte yanında bir bīşezār vardur, ḥālā ejder ol bīşezārdadur.” didiler. Ol dem Behmen ululara ḥiṭāb idüp eyitdi: “Her kim baña ol ejderüñ başını getürür ise aña kendü siperi ṭolusı māl ü cevāhir virem.” didi. **[169b]** Sipāhdan kimse bu kāra kādir olmadılar. Behmen iki kerre dahı teklīf idüp çok vaʿdeler kıldı, kimse cevāb virmedi. Anı gördiler kim Rüstem-i Tūr ilerü gelüp Behmen’e duʿā kıldı: “Bu ḥidmeti ben iderin.” didi. Şāh aña āferīn eyledi: “Yürü server, Ḥudā penāhuñ olsun.” didi. Andan soñra Rüstem ol mergzāra ʿazm itdi. Şāh dahı yine süvār olup sipāh ile ve Borzīn ile Rüstem’üñ ardınca gitdi. Muḥaddem Rüstem hezār ḥavf-ıla eṭrāfını gözederek ol mergzāra irişdi, raʿd gibi ḥurūş idüp şöyle haykırdı ki; felekde zehre-i Mirrīḥ āb oldı. Ejder, Rüstem’ün āvāzın işidince başını ḥākden yukarı kaldırdı ve Rüstem’i görüp üzerine yürüdi. Rüstem ol ejdehā-yı siyāhı ki gördi, bildi ki andan kurtılmaḥ muḥāldür, hemān atı başını çevirüp kaçdı.

Bu maḥalde Behmen dahı sipāh-ıla irişdi, Rüstem’üñ kaçduḡını görüp elem çeküp düşnām eyitdi: “Bre yabān dīvānesi! Sen merd degülmışsin. Zen senden yegdür.” didi. Rüstem cān ḥavfından Behmen’e muḳayyed olmayup Borzīn’üñ yanına geldi ammā Behmen ḡayret kılup rahş sürdi, ol ejderüñ üzerine irdi. Ejder bir kerre dem çeküp Behmen’üñ atı yüzünüñ üzerine yıkıldı. Hemān ejder sürüp Behmen’üñ üzerine atladı. Behmen atdan ayrılıp yir yüzine geldi, seng ü ḥākde ve ḥār ü ḥāşākda ḡaltān olarak ejderüñ aḡzına ṭoḡrı gitdi. Ejder ṭurma dem çeker idi. Behmen ol zamān bir āh eyledi, sipāh bu ḥālī görüp feryād itdiler, Borzīn’üñ yanına geldiler. Borzīn, Behmen’üñ Rüstem’e düşnām itdügünden elem çekmiş idi, ihmāl eyledi ve eyitdi: “Ey sipāh-ı Īrān! Behmen dahı rūzgārda itdügüñi buldı.” didi. Andan soñra miyānından tīḡ-i Ferāmerz’i çeküp at sür[d]i. Ejder henüz Behmen’üñ nişfin yudup belinden aşağısı taşrada iken Borzīn erişdi, ejderüñ kellesine bir tīḡ urdı, Behmen’le ejderi dört pāre kıldı ve naʿra urup eyitdi: “Şāh-ı cihān kanına ejderi ve pederüm kanına Behmen Şāh’ı öldürdüm. Bi-ḥamdillāh ki bir tīḡ-ile iki kan aldum.” didi. Sipāh bu ḥālī görüp ḥayrān oldılar, feryād ü fiḡān eylediler. İmdi gör ki cihānuñ encāmı nedür. Dünyāya şıḡmayan pādişāh ʿākıbet bir ejderüñ aḡzına şıḡdı. **[170a]**

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Meşelde ol ejder cihāndur hemān

K'ider tu' me insānı virmez emān

Gerek pādişāh u gerekse gedā

Olur āhır ol ejdehāya ğıdā

Ol ejder ki her günde pūyān olur

Ġıdāsı niçe yüz biñ insān olur

[Minyatür]

Şaķın ejdehā-yı cihāndan şaķın

Ten ü cānuñ ol bī-amāndan şaķın

Şu kim ejder-i nefse virmez emān

Bu ejderden aña irişmez ziyān

Ne hācet naşīhat şehā 'āķile

Bu 'ibret yeter merd-i dāna-dile

[170b]

Üstād-ı nādirekār, Behmen'ün cihāndan gitmesini bir vech-ile dahı beyān idüp eydür ki; Behmen Şāh cihānda yüz on iki yıl pādişāhlık eyledi. Bir oğlu var idi adı Erdeşīr idi, laķabına Sāmān dirler idi ve bir kıızı var idi, nāmı Hümāy idi, laķabına Çehrzād dirler idi. Şāh anı ķatı

sever idi, güzelliginden ötüri kimseye virmeyüp kendü dīnlerince nikāh idüp almış idi, Behmen'den ol kız hāmīle olmuş idi. Bir gün şah hasta oldu, gıtdükçe derdi artup āhīr hayātından nā-ümīd oldu. Buyurdi Hümāy'ı kātına getürdiler ve ne kadar ulular var ise cem° itdi, eyitdi: “Bu Āzādçehr dünyāda ol kadar şād olmamışdur. Bu tāt u tahtı aña ısmarladum ve dünyāya bundan eger erkek ve eger kız her ne gelür-ise şahlık anuñ ola.” didi. Sāsān, Behmen'ün bu cevābın işidicek melūl oldu, gön̄linden eyitdi: “Bu ne tedbīrdür! Ben kendünün erkek oğlu olam, her hāl-ile pederümden soñra tāt u taht benüm hakk-ı şarīhüm ola, pederüm baña zulm idüp kızına virmek neden? İmdi lāyık oldur ki ben bu yerlerde тұrmayam.” diyüp ol gice yaluñuz başı-y-ıla sefer itdi. Üç gün üç gice gidüp ser-hadd-i Nişābūr'a geldi. Bir niçe zamān eğlendi, kendüyi kimseye bildürmedi. Bir tarīk-ıla bir ulu kişinün kızın aldı, ol yerde oturup fāriğ-bāl oldu. Ol hatundan Sāsān'ın bir oğlu oldu, adını yine Sāsān kodı. Sehl zamān geçdin Sāsān bin Behmen vefāt itdi, Sāsān bin Sāsān yetīm kaldı. Anası ol oğlancuğı besledi ammā fakīr'ül-hāl olmuşlar idi, çok zarūret çekdi. Rūzgārla Sāsān yigit oldu, gördi ki evlerinde yiyecek ve içecek yok, āhīr Nişābūr Şāhı'nuñ çobanı oldu. Bir zamān anuñ koyunun gütdi. Bunun bākī kıssası yine mahallinde zikr olına. Biz yine Behmen ile Hümāy dāstānına gelem. Çünkim Behmen bālīn-i merge baş koyup salṭanatını Hümāy'a vaṣiyyet eyledi, bir gün ecel irişüp Behmen vefāt eyledi. İşte bu arada Behmen hikāyeti tamām oldu. Bu üslūb üzre üstādlar Behmen'ün vefātın iki vech-ile yazmışlar. İkisi daḥı bu kitābda derc olınup tafṣīl ile nakl olındı. Şimden girü Hümāy kıssasına şurūc olunur. Haḳ sübhānehū ve te'ālā yümn-ile itmāmını müyesser ü muḳadder eyleye [171a] ve sa'ādetlü pādīşāh-ı ālem-penāh ḥazretlerinün eyyām-ı ömr ü salṭanatları efzūn ola, āmīn yā Mu'īn.

Pādīşāhī-yi Hümāy-ı Çehrāzād-ı bīnt-i Behmen Sī Sāl Būd

[Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül]

Çu Behmen be-mord u ez-ū mānd taht

Heme īn mihī vu bozorgī vu baht

Hümāy āmed u tāt ber-ser nihād

Yekī rāy u āyīn-i dīger nihād

Sipeh-rā heme ser-be-ser bār dād

Der-i genc be-g'şād u dīnār dād

Be-rāy u be-dād ez-peder ber-gozešt

Hemī gītī ez-dādeš ābād gešt

Nohostīn ki deyhīm ber-ser nihād

Cihān-rā be-dād u dahaş mojde dād³⁸³

Nesr: Üstād-ı dānā Firdevsī-i suhen-ārā eydür, çünkü Behmen Şāh cihāndan gitdi dükeli ululuk ve tāt u taht andan kaldı. Hümāy gelüp başına tāt urındı, şahlıkda bir hūb tarīk tutup ‘ālemde bir dürlü āyīn ü erkān kodı ve hāzīne kapuların açup leşkerine ve beglerine çok nesne virdi, ‘aql ü dānişde ve ‘adl ü dād itmekde atasından daşı yeg oldı. Eyitdi ki: “Çün Hāk te‘ālā baña bu tāt u tahtı naşīb itdi, gerekdür ki ‘ālemde bir yoşsul kımayam, cümlesine māl virüp ğanī kılam.” didi. Andan Zāl ile Rūdābe’ye haber gönderdi, eyitdi ki: “Gerçi pederüm Behmen Şāh size yaramaz iş itdi ki kendüyi bilüp terbiyet iden kimesneye cefā eyledi, toğrusı budur ki bu kārı hīç ‘aql kabūl itmez ammā siz aña incinmeñ, hātıruñuzı hoş tutuñ. Bu ‘ālem bir hāl üzerine kıalmaz, her kışı itdüğini bulur. Bilmez misüz ki Rüstem ceng içinde niçe bī-günāh kışileruñ başın kesdi, Hāk te‘ālā anuñ daşı başına ne olmayıcaş işler getürdi ve pederüm Behmen bu kıadar kıan dökdi, cihān aña daşı intikām itdi. Çünkü şimdiki hālde tāt u taht baña irişdi, imdi ey pīr-i bisiyār-dīde, şimden şoñra derūnuñ endişeden hālī eyle, kıayd ü teşvīşden berī ol ve havf u kīni def eyle, Rüstem’uñ daşı rūhı rāhat bulup mekānı bihişt-i cāvidān olsun ve senuñ ol hāzīneleruñ ki pederüm zūlm-ile almış idi, daşı bi’t-tamām mührüñ ile tırur, üzerine yād el degmek degül toz bile kıonmamışdur. Ādemler gönderesin ol mālūña daşı māl kıatup yine saña gönderem, sen daşı Zāvīlistān’da dil-şād olup Keykıubād zamānı gibi rāhat olasın ve ey pīr-i

³⁸³ Behmen ölünce geriye tathı ve bütün yüceliği, büyüklüğü ve bahtı kaldı. (y.ç.) Sonunda Humāy geldi, tacı başına giydi ve yepyeni bir düzen kurdu, yepyeni bir gelenek başlattı. Ordularındaki bütün savaşıclarına yükler dolusu hediyeler verdi; hazinelerinin kapılarını açtı; onlara bolca dinarlar dirhemler dağıttı. Akıllılıkta ve adalette babasını da çok gerilerde bıraktı, bütün evren onun adaletiyle dolup taşı, herkes mutlu, her yer bayındır oldu. Daha ilk kez başına tacını giydiğinde bütün dünyaya adaletiyle, cömertliğiyle müjdeler verdi. (N.Y.)

dānişver bu işden murādum oldur ki artuķ Behmen’i yaramazlık ile yād itmeyesin. Zīrā ölmüşleri yaramazlık ile **[171b]** yād itmek eyü degüldür ve Rūdābe için dahı çok genc ü gevher gönderdüm, alup qabūl eyleye ve benüm māderüm ola. Ol dahı pederüme nefrīn itmeye ve gönderdügüm kişiyi maķşūduñuz ne ise söyleyesiz, yirine getürem. Size bu kadar ‘özü itmekden ‘arz oldur ki hīç kimseye yaramaz du‘ā itmeyesiz.” didi. Çünkü Hümā’nuñ bu haberi Zāl ve Rūdābe’ye irişdi şādān olup hātırları hōş oldu. Hümā’nuñ luţfına ve anuñ dīninde pāklığına āferīn kıldılar.

İşte Hümāy-ı āzād-hayr seḫā vu ‘adl ü dādda atasından ziyāde oldu, cümle ‘ālem andan hoşnūd olup du‘ālar iderler idi. Üstād eydür, bir gün Hümā’nuñ vaż‘-ı ḫaml idicek zamānı irişdi, dünyāya bir ferzend-i ercümend getürdi ammā ḡama düşdi. Zīrā şāhlık lezzeti damāḡında cāy-gīr olmuş idi, ol oḡlan sebebi ile elinden çıķa diyü ihtiyāt itdi ve bu rāzı şaķlayup toḡurduḡını āşikār itmedi. Ol oḡlanı bir dāyeye virüp eyitdi: “Bu ferzendi besle, lākīn olmaya ki kimseye gösteresen ve yāḫūd söyleyesen.” didi. Dāye dahı alup bir maḫfī yirde süd virüp beslemege muķayyed oldu. Hümāy yine taḫta çıkup başına tāc geyüp şād ü ḫandān oturdu. Her kim oḡlanı yād eylese öldi diyü cevāb virür idi. Bunun üzerine sekiz ay geçdi, oḡlan bir māh-peyker ve ḫūb-şūret oldu, hemān Behmen Şāh’a beñzer idi. Andan Hümāy ol oḡlan olduḡı yire gelüp buyurdu, bir neccār getürdiler. Bir kūçek şandūķ düzdi, aralıkları zift-ile ve müşk-ile şıvadı. İçine dībālar ve ḫarīrlar dōşediler, oḡlanı ol şandūķ içine yaturdılar. Dört yanına incüler ve ‘aķīķler ve kıymetī gevherler ve bī-nihāye sīm ü zer dōkdiler ve kolına bir gevher-i ḫāş baḡladılar ve şandūḡuñ aḡzını berkitdiler, taşradan yine zift-ile ve mūm-ıla ve müşk-ile şıvadılar. Gice içinde nihānī ol şandūḡı götürdiler, getürüp Fırāt şuyına bıraķdılar ve iki kişi ta‘yīn olındı ki ırāķdan ol şandūḡı gözedeler, göreler nice olur ve ne cānibe gider. Pes şandūķ gemi gibi Fırāt içinde gitdi, seḫer vaktinde bir gāzerūñ bez aḡartduḡı taşa ilişdi. Gāzer ḫānesinden ol araya geldi, gördi ki bir kiçirek şandūķ turur, tīz segirtti ol şandūḡı getürüp kenāra çıkardı, қаpaḡını açdı, gördi ki bir oḡlancuķ uyur. Ammā şandūḡuñ içi **[172a]** altun-ıla ve incü ile la‘l ü zeberced ile toḡtulu. Tīz yine қаpaḡını örtdi, bezlerinüñ arasına şarup arķasına urup götürdi, sevinerek evine getürdi. Ol gözciler ki bu şandūḡı gözedürler idi, bu ḫāli gördiler, gelüp Hümā’ya ḫaber virdiler. Hümā eyitdi: “Zinhār bu rāzı pinḫān eyleñ, olmasun ki işidile!” didi. Bu taraḑdan ki gāzer evine geldi ḫatunı görince eyitdi: “Ey rencber! Saña ne ḫāl oldu ki bu gün kāruñı kıoyup bu vaķt eve geldüñ?” didi. Üstād eydür, meger ol vaķtde gāzerūñ bir oḡlancuḡı vefāt itmiş idi, ḫatunuñ yüzi yırtıķ ve ḡōñli perīşān ol oḡlancuḡuñ māteminde idi. Gāzer eyitdi: “Ey ḫatun ‘aķluñı cem‘ eyle, şimden şoñra artuķ aḡlama! Saña bir ḫaber diyeyin ammā şaķın tüyılmasun. Eger bu rāz fāş olıcaķ olur ise bizüm başumuz gider.” didi. Ḫātūn and

içdi ki ol rāzı pinhān eyleye. Gāzer eyitdi: “Bugün işlemege vardum, taş üzerinde bir şandūk buldum. Açdum gördüm içinde bir hūb şuretlü oğlan yatur ve yanında bī-ḥesāb altun ve incü ve kıymetī taşlar kıymetli, aldum getürdüm. Anı oğlancuğumuz yirine bilelüm, anuñ-ıla şād olup dirlik idelüm.” didi ve bezleri arkasından yire koyup şandūğı çıkardı, kapağını açdı. Gāzeruñ ‘avratı gördi ki bir ay yüzlü oğlan ḥarīrlar içinde yatmış uyur, anuñ ḥüsnine ḥayrān kaldı. Ancılayın oğlan bulduğına şükr eyledi. Ol oğlancuğı şandūkdan çıkardı, emzirdi ve māl ü cevāhiri alup şakladı. Bu oğlanuñ güzelliginden ve māluñ şafāsından ölen oğlanı unuttılar, anı cān u dil ile oğul itdiler. Eyitdiler ki: “Bu bir pādīşāh-zādeye beñzer. Besleyelüm görelüm rūzgār ne gösterür.” didiler ve şu içinde buldukları için adını Dārāb ḳodılar ve anı cān-ıla beslemege başladılar. Bir gün gāzer ‘avratı-y-ıla tanışup eyitdi: “Ey ḥatun, gizlü olan gevhērūñ taşla farkı yokdur. Biz bu mālı bu şehirde ḥarcamağa ḳādir olamazuz. Zīrā ḥalk bizüm cimriligümüzi bilürler. Lāyık oldur ki biz bu diyārı terk idevüz, bir nāmumuz bilinmez yirde bu māl-ıla zevḳ eyleyevüz.” didi. Pes bu fikri şavāb görüp ol gice tedārūk gördiler, Dārāb’ı götürüp ol māl ile aldılar [172b] birkaç gün gidüp bir yad şehre geldiler ve bir yire sākin oldılar. Her ḳanda bir ulu kişi var ise gāzer aña bir gevhēr gönderür idi, andan altun ve gümüş ve esbāb alur idi. Bu ḥāl-ile ol gevhērleri tağıtdılar. Bir gün ḥatun gāzere eyitdi: “Şimden girü hīḳ şan‘at işleme, bu māl bize yiter.” didi. Gāzer eyitdi: “Ey ḥatun kişi! Şan‘atından ‘ār itmek olmaz ve kimse şan‘atsuz ilerü gelmez. Sen Dārāb’ı şakla, ben yine şan‘atımı işlerem.” didi.

Pes ḥatun Dārāb’ı şöyle şakınur idi ki üzerinden ḳatı yel esdürmez idi. Bunuñ üzerine niḳe yıl geḳdi, Dārāb büyüdi, ḳad ü ḳāmet çekdi, yāl ü bāl baḳladı, cesāmetde ve ḳuvvetde aña beñzer hīḳ kimse yoḡ-idi. Aḳrānı oğlancuḳlar ile güreşüp ve top oynaduğı zamānda cümlesine ḡālib olur idi. Zūr-ı bāzūsını görenler ‘acebe ḳalur idi. Ol şehruñ oğlancuḳları dükeli anuñ yanından ayrılmazlar idi, bütün gün ḳarı bāzīḳe ve lu‘b idi. Bir gün gāzer Dārāb’uñ bu ḥāline incinüp eyitdi: “Oğlum, baṭṭāl yürimeḳ eyülik nişānı degüldür. Gel benüm şan‘atımı öğren. Sen daḥı çırpıcılık işle, şan‘at öğrenmeḳe ‘ār itmek olmaz ve şan‘at işlemekden kimseye ziyān gelmez.” didi. Dārāb eyitdi: “Ey peder! Gerḳek dirsın ammā senüñ şan‘atuñı işlemek benüm elümnden gelmez. Benden bunuñ gibi şan‘at umma.” didi. Çünki Dārāb ol şan‘atı öğrenmekden ḳaçdı ve gāzeruñ sözine rāzī olmadı, gāzer ḳatı incindi ve aḳladı. Her gün öyleye dek işler idi, öyleden soñra gelür Dārāb’ı evde bulmaz idi, şehirde ve şahrāda aramağa gider idi. Bir gün Dārāb bir yirde eline bir yay almış oḳ atardı, gāzer anı görüp irişdi, ḥışm-ıla çeküp Dārāb’uñ elinden yayı aldı ve eyitdi: “Ey ‘avān oḳlı, bizüm aşlumuzda eline oḳ almış kimse yokdur. Sen neden ki küḳekden yaramaz endişeye ve bed-pīşeye yeltenürsın? Oḳ ve yay senüñ ne işüñe gerek!” didi. Dārāb eyitdi: “Ey peder! Böyle dime. Beni evvel mu‘allime vir, ādāb u erkān öğretsün, andan

şoñra şan'at öğrenem.” didi. Pes, gāzer Dārāb'ı mu'allime virdi. Bir niçe zamān okıyup yazdı ve edeb ü erkān öğrendi. Andan gāzer yine aña şan'atını teklif itdi: “Elbette şimden şoñra benüm şan'atumı işlemeñ gerek. Ben pīr oldum, baña yardım itmeñ gereksin.” **[173a]** didi. Dārāb eyitdi: “Ey peder, toğrusı budur ki ben gāzerlik işlemege kâdir degülem. Eger dilerseñ ki beyhüde gezmeyem beni silehşörlige vir, ol şan'atı öğreneyüm.” didi. Pes gāzer nā-çār olup bir üstād silehşör var idi, Dārāb'ı anuñ katına ilette. Niçe zamān Dārāb ol kişinüñ yanında oldu, ok atmak ve nīze oynatmak ve at segirtmek ve ne kadar ceng aḥvālinden nesne var ise Dārāb cümlesinde üstād oldu. Ol bābda ol kadar hüner ḥāşıl kıldı ki arslanlar ile ceng itse kendüye ziyān degürmez idi. Bir gün Dārāb gāzere eyitdi: “Ey peder! Benüm ḥatıruma bir nesne gelür, saña ḥalk içinde diyemezsin. Bu ne ḥikmetdür ki sen baña oğul dirsın ammā ki benüm gönülümde saña hīç maḥabbet kıpmaz ve benüm çihrem senüñ çihreñe beñzemez. Bu ne ḥāldür, toğrusın söyle, şübhem def' olsun.” didi. Gāzer bu sözi işidicek eyitdi: “Ḥayf ve dirīg benüm bunca zamāndan berü çekdüğüm zaḥmetlere! Seni besleyüp ḥāşıl itdüm, sāyeñde rāḥat olacağum zamānda baña böyle mi dirsın? Eger benüm oğlum idüğün şübheñ var ise anı māderün yeg bilür, var andan su'āl eyle.” didi. Üstād eydür, bir gün gāzer işine gitte, Dārāb evde idi, yirinden kılup kapuları berkitte, eline bir kılıç aldı, avratuñ yanına geldi, eyitdi ki: “Saña bir nesne şoraram, toğrusın söyle yoḥsa öldürürüm. Tiz söyle ki ben sizün neñüzüm ve kimün aşlındanum, bu gāzerün katında niçün tırurum?” didi. “Avrat kırkusından amān diledi, eyitdi: “Benüm kanuma girme, saña ḥālī bildüreyin.” Pes ḥikāyeti tamām evvelinden Dārāb'a şöyledi, şandüğü ve ol bāzūsına bağlanan gevheri ve ol incileri ve filorileri beyān eyledi, eyitdi: “Biz fakır idük, senün māluñ ile işbu ḥāle irişdük, nemüz var ise küllī sendendür. Biz senün ḥidmetkārūñuz, fermān senüñdür.” didi. Dārāb bu sözi işidüp acebe kıldı, eyitdi: “Hīç ol mālın nesne kıldı mı yoḥsa gāzer ḥarc itte mi ki bir at alam?” didi. Ḥatun eyitdi: “Belī, ol mālın daḥı vardır. At almağa ve sāyir levāzımuña da yiter.” diyüp yirinden tırdı. Ne kadar naḥd filori var ise Dārāb'ın öñine getürte ve ol ḥāş gevheri de gösterdi. **[173b]** Dārāb ol māl alup bāzāra geldi, bir at aldı ve oldukça bir eyer ve kılıç ve kemend aldı, fıkır itte ki bir ulu kişinün yanına varup ḥidmet kıla. Meger ol diyārda bir beg var idi, peḥlevān ve āḳıl merd idi, yarar yigidi sever idi. Dārāb anuñ katına varup ḥidmetinde kemer-beste oldu. Ol beg Dārāb'ın hünerlerine pesend idüp ri'āyet eyledi.

Üstād eydür, ittifaḳ bir gün Rüm leşkeri gelüp ol iklīmi yağmāladı, ol beg daḥı leşker cem' idüp karşı vardı. Ceng içinde ol begi öldürdiler ve ol memleketi ḥarāb itdiler. Bu taraftan Hümā işitte ki Rüm leşkeri Īrān mülkine aḳın eylemiş leşkerini ve bahādurların cem' eyleyüp aḥvālī anlara bildürte. Meger Īrān'da bir ulu server var idi, adına Reşnevād dirler idi, Hümā'nuñ ser-

leşkeri idi ve aşılta dahı beg oğlu idi, Hümā añā buyurdi ki leşker çeküp Rüm’a vara, ol düşmenüñ haqqından gele. Pes Reşnevād leşkeri cem° itdi ve °ulüfeciler tutdı. Dārāb dahı işidüp Reşnevād’uñ katına geldi, °ulüfeye yazıldı. Çünki leşker qarārına yetdi, Hümā kaşrından taşra çıkup şahrāya geldi ve niçe begler ile bir yirde tırdı ve buyurdi ki ol leşker cümle öñinden geçeler, her birinüñ ālāt ü esbābını göre ve hem °adedi ne miqdār idügin bile. Pes, ol bī-ḥesāb leşker Hümā’nuñ öñinden geçdiler. Hümā her birini gözden geçürüp atına ve kılıcına ve cebesine nazar itdi. Nā-gāh Dārāb dahı geldi, Hümāy gördi ki bir °aceb güzel yigit elinde bir pūlād gürz, kāmēti serve beñzer ve bāzūları arslan bāzūsına beñzer. Hümā anuñ yüzini göricek analık tamarı cūş idüp memesinden süd aqdı, gönli sevedüşdi ve bir kerre gögsin geçürdi ve gönlinde eyitdi: “Eger benüm oğlum sağ olsa şimdi buncılayın pehlevān olur idi. Ḥayf ki bī-günāh anuñ gibi şehriyāra kıydum, āḥiretde Behmen’e ne cevāb virem.” didi. Andan yanında olanlara şordı ki bu yigit kandanur, bunuñ gibi kadd ü kāmētille bir nāmdāra beñzer. Bahādurlığı ve serverligi üzerinden ma°lūm ammā silāḥı kendüye münāsib degül.” didi. Kimse anuñ ne kişi idügin bilüp Hümā’ya cevāb virmedi. Çünki Hümā tamām-ı leşkeri gözden geçürdi, görüp begendi andan Reşnevād bir mübārek günde [174a] leşker çeküp Rüm’a °azm eyledi, menzil-be-menzil çekilüp gitdi. Üstād eydür, bir gün ittifāk bir şedīd rūzgār esdi, hevā yüzinde bulutlar belürdi, gök gürleyüp yağmurlar yağdı, bir mertebe bārān oldı ki leşkere başı kayısı oldı, her biri bir tarafa kaçdılar ve begler ol şahrā içinde çadırlar tutdılar. Dārāb °aciz kaldı, ne çadırı ve ne yoldaşı var. Baqup gördi bir cānibde bir vīrāne yir var, her cānibi ḥarāb olmuş ancak içinde bir yüksek çārtāk kalmış, şol kadar eskimiş ki hemān yıkılmağa tıurur. Ol yilden ve ol yağmurdan Dārāb ziyāde muṣṭarib’ü-l ḥāl olup yüregi ditredi, nā-çār gelüp ol çārtākuñ içine girüp yatdı. Bir miqdār āsūde oldı ve ğaflet olup uyudu. Reşnevād leşkerüñ çevresin tıolanur iken ol çārdāğuñ katına geldi. Nā-gāh ol vīrāneden kulağına bir āvāz irişdi, bu güne ki: “Ey tāḳ-ı köhne! Şaḳın ki sende yatup uyuyan Īrān şāḥıdur. Anuñ üstine yıkılma, bir ḥōşça şaḳla.” didi. Reşnevād ol āvāzı işidicek eyitdi ki: “Ne °aceb! Bu gök gürüldisi midür yohsa katı yilden mi gelür?” Dirken vīrāneden yine āvāz geldi ki: “Ey tāḳ-ı ḥarābe! Yeründe metīn ol, bād ü bārāndan aldurma. Senüñ içünde yatan Īrān şāḥıdur.” didi. Reşnevād ḥayrān kaldı ve bu āvāz üç kerre kulağına irişdi. Bir ğulāmına eyitdi: “Var gör şol çārtākuñ içinde yatan kimdür ve niçe cānından uşanmış kişidür ki şöyle muḥātara yirde yatur.” didi. Ğulām geldi, gördi ki bir yigit yatur, pehlevāna beñzer ammā örtüsü ve döşegi yok, arkasında cāmesi ıslanmış, kara toprak üzerinde yatmış, uyur. Gelüp ğulām Reşnevād’a ḥaber itdi. Reşnevād °acebe kaldı, buyurdi: “Varuñ tīz uyaruñ, benüm katuma gelsün.” didi. Bir niçe ğulāmlar geldiler, eyitdiler: “Ey merd-i ḥufte! Bīdār ol ki seni Reşnevād ister.” diyüp uyardılar. Dārāb uyanup taşra çıkdı, atına bindügi gibi ol çārtāk yıkıldı. Anuñ gürüldisinden leşker yirinden belinledi. Reşnevād bu

Bu taraftan Kayser-i Rûm hesâbsuz leşker âmade eyleyüp Īrânîlere karşı göndermiş idi. Nâgâh anuñ dahı karavulı Dārâb’a râst geldi, iki leşker birbirlerine hamle kıldılar, bir ‘azîm cenge bünyâd urdılar, âdem kanını ırmaklar gibi akıtdılar. Dārâb tîğ çeküp şîr-i gürisne gibi kendüyi ol leşkere urdı, Rûmîleri şol kadar kırdı ki hesâbını Allâh’dan gayrı kimse bilmez. Ol karavulı şikest idüp kâfir leşkerinüñ üzerine bıraktı ve kendüsi ol aradan Reşnevâd kıtına geldi. Reşnevâd-ı dilîr anuñ erligine ve ceng ü neberdine tahsîn ü âferîn kıldı, eyitdi ki: “Ey merd! Īrân’a varıcak seni şâha bildürem, göresin ki saña ne lttf u kerem kıla.” didi. Pes, ol gice leşkeri tertîb itdiler, şaflar ve alaylar düzdiler. Şabâh olduqda Rûm leşkeri dahı gelüp irişdi, iki leşker birbirlerine muqâbil oldılar. Dārâb, kurd koyuna ne resme girer ise ol leşkere şöyle girdi, hîç kimse anuñ hücumına tâkat getürmedi. Ne cânibe hamle kıldı ise leşker öninden târmâr olup kaçır idi. Īrân serverleri anı görüp gayrete geldiler, yüridiler. Dārâb irüp kayser leşkerinüñ ‘alemini düşürdi. Andan ol leşkeri sıyup kırdılar. Ol gün Dārâb, Rûmîlerden kırk ulu ruhbân depeledi ki her birinüñ ellerinde haçları var idi. Çünkü Rûm leşkeri perîşân oldu, Reşnevâd gelüp anlaruñ yirine kondı, Dārâb’uñ erliginden şâdî hâşıl itdi. Buyurdi, ol [175a] leşkerüñ mâlını cem’ itdiler. Cümlesini Dārâb’a ‘arz eyledi, eyitdi: “Ey pehlevân! Sen bize meded irişdüñ, bu leşker senüñ elüñde fetḥ oldu. Bu mâldan ne kadar hâcetüñ ise begendüğüñi al, bâķîsin hâtıruñ diledüğü serverlere bağışla.” didi. Reşnevâd’uñ öyle itdüğü Dārâb’a hoş geldi, ol mâluñ içinden ancak bir yâdigâr nîze aldı, bâķîsin yine Reşnevâd’a teslim eyledi ve hemîşe düşmenlerüñ böyle kahr olsun diyüp du‘â itdi. Reşnevâd Dārâb’uñ işlerine hayrân qaldı. Ol gice ol arada ârâm itdiler, her tarafa gözciler qodılar. Şabâh olıcak Rûmîlerüñ ardına düşdiler ve şehirlerini yıkup yakdılar, hîç ‘imâret komadılar. Cihân kayserüñ başına tar oldu, tîz Reşnevâd’a ilçi gönderdi, amân dileyüp eyitdi ki: “Niçeye dek bu vilâyeti harâb ider? Eger bâc u harâc ister ise ve her ne murâdı var ise emrine muṭî‘üz.” diyüp bî-kıyâs armağanlar ve mâllar gönderdi. Pes, Reşnevâd ol gelen mâlı alup Dārâb’la ol aradan döndiler, ol harâbe tâce geldiler ki Dārâb anuñ içinde

yatmış idi. Reşnevād âdemlerüñ gönderdi: “Tiz varuñ, ol gâzeri ve ol gevher-i bâzû-bendi alup götürüñ.” didi. Andan gâzeri ‘avratı-y-ıla getürdiler, hezâr dürlü havf-ıla geldiler. Reşnevād anlara bu hikâyetüñ aşlını şordı; evvel ü âhir söylediler. Reşnevād anlara: “Korkmañ, başuñuzda devlet var imiş.” diyüp çok nesne virdi ve niçe kişilere ısmarladı ki anlara hîdmet ideler ve yanlarınca bile konup göçeler. Dārāb dañı anlara ri‘āyet kıldı. Andan Reşnevād, Hümā’ya bir nāme yazup ibtidā Dārāb aḥvālını, andan ceng kışşasını bildürdi ve ol gevher ki Dārāb’uñ kollarında bağılı idi, anı gönderdi. Pes, nāme Hümā’ya gelince okıyup aḥvāle vākıf oldu ve gevhere nazar şalup gözlerinüñ yaşı revān oldu. Bildi ki ol leşkerde gördüğü yigitdür ki oğluna beñzetmiş idi. Hemān emr eyledi, bir nāme yazdılar, bu mażmūnla ki: “*Ey Reşnevād! Ol civān ki yanuñdadur ‘ālī-nejāddur. Behmen neslinden ve benüm rahmümden gelmişdür ve ol gevheri anuñ kollarına ben bağlamış idüm. Anuñ kadrini bilmeyüp Fırāt’a atdurmuş idüm. Ol vaktiden berü itdügüme peşimān olup anuñ derdinde idüm. Bi-ḥamdillāh ki ol gevher-i yektā zāyi° olmamış. Qademüñ mübārek imiş, anı ‘izzet-ile benüm katuma irgüresin tā ki ḥaḳḳını teslīm idem.*” didi.

[175b] Bu nāme Reşnevād’a irince ‘acebe ḳaldı, gelüp Dārāb’uñ ayağında baş ḳodı ve aḥvālī aña bildürdi, andan ‘azm-i rāh itdiler. Bu cānibde Hümāy Şāh bu şükrāneye ḥazīneler açup filoriye la‘l ü müşk ḳarışdurup yedi gün tamām faḳırlara ve muḥtāclara ulaşırdı, ne ḳadar āteşkedeler ve ‘ibādet olınur yirler var ise māl ü ḥazīne gönderdi. Onıncı gün Dārāb’la Reşnevād dañı gelüp irişdi. Hümāy buyurdi, şehirden taşra bir yirde ḳondılar. Yedi gün Hümā dergāha perde aşup kimseye yol virmedi. Bir altun taḥt ve iki kürsī düzdürdi, üzerine gevherler oturtıldılar ve bir gevherden tāc ve bir altunlu ḳumaşdan ḳaftān dikdürdi, üzerini la‘l-ile muraşşa° kıldı ve buyurdi müneccimler geldiler, şāhuñ ḳatında oturdılar, bir mübārek sâ‘at gözetdiler. Sâ‘at irişdükdē Dārāb’ı şehre getürdiler. Hümā bir cām içinde yāḳūt ḥoldurup ḳarşu ḳıḳdı, dergāha gelicek Dārāb’uñ ḳademine nişār itdi ve ḳocup yüzini ve gözünü öpdı, ol altun taḥta geçürdi, ol gevherlü tācı kendü eli-y-ile başına ḳodı, ol la‘lden ḳaftānı arḳasına geydürdi. Andan Dārāb’uñ ḥāl ü ḥāṭırın şorup ‘özrlər itdi. Dārāb eyitdi: “Ey māder! Tañrı senden ḥöşnūd olsun. Bu ḳārdan bize ḥişşe ḥāşıl oldu. Ezelde yazılan tağyīr olmaz imiş.” didi. Andan Hümā buyurdi, ne ḳadar ‘ālimler ve ‘āḳıllar ve vilāyetde nāmdār pehlevānlar ve begler var ise küllī ḳatına cem° oldılar. Kendüyi ortaya gelüp Dārāb ḥaḳḳında ne itdi ise söyledi ve eyitdi: “Behmen Şāh’uñ vaşıyyeti bu idi kim bu taḥta şāh ola. İmdi şimden girü şāhuñuz bu olsun, tāc u taḥt ü memleket bunuñdur. Gelüñüz, Dārāb’uñ emrinde oluñ ve aña bī‘at eylen.” didi. Cümle begler şād olup ayağa ḥurdılar, tāc u taḥt mübārek olsun diyüp Dārāb’uñ önünde yir öpdiler ve üzerine zer ü gevher nişār itdiler. Andan gāzer dañı ‘avratı-y-ıla gelüp Dārāb’uñ elin öpdiler. Hümā anları göricek girye kıldı ve ḳatına da‘vet idüp Dārāb’ı nice besledüklerini söyletdi. Anlardan ḥāṭırı şād olup āferīn kıldı ve

bî-hisâb māl virdi. Anlar dahı du°alar kılup maķāmlarına gitdiler. Andan soñra Hümāy Dārāb’a devlete lāyık naşīhatler idüp kūşe-i vahdetde Hālīķ’a °ibādete meşğūl oldu.

[176a] Pādīşāhī-i Dārāb bin Behmen Devāzde Sāl Būd

[Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ül]

Çu Dārāb be-taht-ı keyān ber-nişest

Kemer ber-miyān best u be’gşād dest

Çonīn goft bā mū°bedān u redān

Bozorgān u bīdār-dil bahredān

Ki gītī be-costem be-nīkī vu dād

Me-rā tāt Yezdān be-ser ber-nihād³⁸⁴

Nesr: Üstād eydür, Dārāb çünki şāhlık tahtında oturdı ne kadar °ālimler ve ulular var ise ķatına getürdüp eyitdi ki: “Ben bu °ālemün zahmetini çok geçürdüm. Āhir Hāķ te°ālā baña tāt u devlet müyesser eyledi. Bunuñ şükranesi ben dahı °adl ü dād ideyin ve °ālemde hōş ķā°ideler peydā ideyin ki kimse benden incinmesün ve benden soñra nāmum eyülik ile añılsun. Zamān benüm °adlüm ile ma°mūr olsun ve ra°iyyetlerün hātır benden hoşnūd olsun.” didi. Andan soñra Hindüstān’dan ve Rūm’dan ve cemi° etrāfdan şāha armağanlar ve ilçiler geldi: “Cümlesi şāhdan rāzī olup birkaç gün kesb-i hevā eyleye, atları otlaķda rāhat olalar.” buyurdi. Niçe kişiler atlandılar ve bir taķuñ üstine irişdiler. Dārāb gördi ki bir laţif yir ammā ortasında bir deñiz var. Buyurdi Rūm’dan ve Hindüstān’dan ne kadar üstādlar var ise geldiler, ol deñizün başını buldılar ve bendlerini açdılar, her iklīme şular aķdı ve ol deñizün yirine Dārāb bir şehir yaptı, adını Dārāb-gird ķodı ve ol taķuñ üstinde bir ulu kūnbed yaptı ve içinde od yaķdı. Oda tapan kişiler cümlesi anda cem° oldılar ve buyurdi her şan°at ehinden gelüp ol şehri ārāste ķıldı ve her tārafa

³⁸⁴ Darab ulu İran hükümdarlarının tahtına oturduğunda dört elle görevine sarıldı, cömertlik ellerini sonuna kadar açtı. Din önderleri mubedlerine, hukukçularına; ulu kişilerine, gönlü gözü uyanık akıllı adamlarına şöyle dedi: (N.Y.) Dünyada iyiliği ve adaleti aradığım için Yezdan başıma bu tacı taktı. (y.ç.)

leşker gönderdi ki vilâyeti hıfz ideler. Pes ol vilâyet Dārâb sâyesinde rāhat olup hayır duāya meşğul oldılar. Meger °Arab diyârında bir şâh var idi, adına Şu°ayb dirler idi, Kuṭeyb aşlından idi, yüz biñ güzide leşker cem° idüp Īrân’a kaşd kıldı. Bu taraftan ol hâli işidüp leşker kaldurup Şu°ayb’ı qarşuladı, ceng idüp °Arab leşkerini şındurdı ve Şu°ayb’ı ceng içinde öldürdiler, māl ü hazineini Dārâb leşkere baḥş eyledi. Andan ululardan birini ta°yîn itdi ki ol ilk ḥarâcını cem° eyleye ve kendüsi leşker çeküp kayşer-i Rûm üstine yürüdi. **[176b]** Üstâd eydür, ol zamânda Rûm’uñ kayşeri Filiḳos Şâh idi, Sûs vilâyeti ser-tâ-ser anuñ ḥükminde idi. İşitdi ki üzerine Dārâb gelür, buyurdı leşkeri tamâm katına cem° oldu ve ne kadar kal°aları var ise berkitdi, °Amûriyye’den leşker kaldurup Şâh’a qarşu yürüdi. İki leşker birbirine muḳâbil olup cenge başladılar. Dārâb Şâh leşkerine istimâlet virdi, üç gün tamâm ceng itdiler, dördüncü gün şabâḥ vaḳtinde Filiḳos şındı, kaçup °Amuriyye Kal°ası’na düşdi. Īrân serverleri ol vilâyetüñ erkeğini kırdılar, °avratını ve oḡlanını esîr kıldılar. Filiḳos ilçî gönderüp Dārâb’dan amân diledi. İlçî ile bile ḥesâbsuz filori ve iki şandûḳ la°l gönderdi, eyitdi ki: “Allâh’dan dilerem ki bu ceng aramızdan gide, şulḥ u şalâḥ gele. Eger ġarazûñ Rûm iḳlîmi ise kılıcuñ-ıla alduñ ve ḥarâb itdüñ. Benüm elümde bir °Amûriyye ḳaldı. Bizüm senüñle ceng itmek ḥâṭırumuzda yoḡ-ıdı, sen ḳaplan gibi bizüm üzerümüze geldüñ. Baña daḥı °âr geldi senüñle ceng itdüm. İmdi ey şâh, gözyaşın akıtmak Tañrı katında ḥoş olmaz. Eger Şâh-ı Īrân bu vilâyetden el çekerse ne kadar dilerse ḥarâc gönderürem, bâḳî fermân senüñdür.” didi. Dārâb bu sözi işidicek uluları katına cem° itdi, eyitdi ki: “Siz ne maşlahat görürsüz ki Filiḳos bizden amân istemiş?” didi. Dükeli ulular şâha âferîn kıldılar, eyitdiler ki: “Şol nesneyi şâh bilür, biz bilmezüz. Kendüye lâyıḳ ne ise itsün lâḳîn pâdişâhum Filiḳos’uñ bir kıızı vardır ki ḥüsn içinde naḳîri yoḳdur. Nāmına Nāhid dirler.” diyüp medḥ itdiler. Pes Dārâb Şâh ilçiyi katına oḳıdı, eyitdi: “Yürî kayşere var, söyle ki eger benden amân ister ise perde-i °işmetinde olan duḡteri ki adı Nāhid’dür bir altun muḥâfeye ḳoyup Rûm’uñ ḥarâcı ile baña göndersün.” didi. Pes ilçî gelüp Filiḳos’a bu ḥaberi bildürdi. Filiḳos şād oldu. Ḥarâcı şunuñ üzerine ḳarâr itdürdiler ki her yıl Filiḳos Dārâb’a yüz biñ altun yumurda göndere, her birinüñ aḡırlığı kırk mişḳâl ola ve her birinüñ üzerinde aḡar bahâlu la°l oturdılmış ola. Andan soñra Filiḳos buyurdı şehruñ ruḥbânları geldiler, bānūyı bir altun taḥt üzerine ḳodılar, başına bir gevhērî tâc geyürdiler. **[177a]** Taḥt önince ḥâdimler ve cāriyeler her birinüñ elinde bir altun cām içi ṭolu cevâhir ve yüz biñ dībâ-yı Rûmî ve üç yüz yük örti ve döşek virüp ikrām u °izzet-ile bānūyı şâha teslîm itdiler. Şâh daḥı ol aradan Nāhid’i alup Īrân’a geldi, anuñ-ıla zevḳ ü şafâya meşğul oldu. Meger bir gün Filiḳos kıızı Nāhid, Dārâb Şâh’la yaturlar idi, nā-gāḥ Nāhid bir kerre ḳatı nefes virdi, anuñ nefesinden şāhuñ göñli perîşân oldu. Zîrâ Nāhid’üñ aḡzında bir nesne belürmiş idi, ol sebebdan aḡzınuñ ḳoḥusu taḡyîr olmuş idi. Şâh anı bilicek be-ḡāyet melûl oldu, buyurdı ne kadar ṭabîbler var ise geldiler ki Nāhid’üñ ol zaḥmetine °ilâc ideler.

Meger bir üstād-ı ‘āqıl kişi Rūm’dan bir ot gönderdi ki ol otuñ adına iskenderus dirler idi, yaqıcı otlardan idi, ol otı Nāhid’uñ ağızına ve damağına sürdi, ol belüren zahmeti yakup giderdi. Ammā ağızınuñ қоһusu yine evvelki gibi oldı. Ammā şāhuñ şafası götürilde evvelki maḥabbet gitdi. Ol melālet-ile anı yine atası Filiķos’a gönderdi. Meger ol günde Nāhid, Dārāb Şāh’dan ḥāmile qalmış idi, ḥālini kimseye dimedi. Toқuz ay olıcaқ bir oғlan dūnyāya getürdi ki şūreti bedr olmış aya beñzer idi, sa‘adet niřānı ve zīreklik āsārı üzerinde āřikār olmış idi. Anası ol oғlanuñ adını İskender qodı. Qayşer gerçi İskender’uñ toғduğına şād oldı ammā Dārāb kıızından uşanup yine gönderdūğini kimseye bildürmedi. Ol sebebden İskender, Dārāb Şāh oғlı idūğın kimseye tıyurmadı, cümle ‘āleme anı kendūnūñ oғlı bildürdi. Andan Filķos emr itdi ne qadar kāmil mūneccimler var ise qatına cem‘ oldı, İskender’uñ tālī‘ine nazār itdiler. Didiler ki: “Bu oғlan şarқ u ğarbı eli altına alup yedi iqlīmi mūsahḥar eyleye.” Filiķos şād oldı.

Üstād eydür, meger ol gice İskender ki dūnyāya geldi Filiķos’uñ aḥurında bir ḥāř yund var idi, bir boz tüylü qolon toғurdı ki teni arslan tenine beñzer idi ve gül-endām ve ḥūb-rūy idi. Qayşer anı mūbārek görüp İskender niyetine besletdi. Şoñra İskender’uñ andan sevgilü ḥāř atı olmaz. Bunun üzerine nice zamān geçdi. [177b] İskender günden güne büyüyüp qatı bahādur qopdı ve pehlevānlıq da‘vāsın itmege bařladı. Filiķos anı kendūnūñ oғlanlarından ‘azīz tutar idi. Bir gün Filiķos cihāndan gidüp İskender anuñ yirine geçdi, Rūm’a şāh oldı. Şol hūnerler ki şāhlara gerekdür İskender anı öğrendi, ‘aql-ıla ve hūner ile Rūm’da şöhret buldı, cümle ‘ālem anuñ ḥüsn-i ḥılqatine ve merdāneligine taḥsīn itdiler. Üstād eydür; bu taraftan Dārāb Şāh, Nāhid’i atası qatına göndericek bir ḥatundan daḥı bir oғlı oldı, adına Dārā didiler. Her nesnesi hemān Dārāb’a beñzer idi. İskender’dan bir yař kūçek idi. Dāyeler ‘izzetle anı beslediler, üstādlar ve ‘āqiller her gün terbiyet itmege bařladılar. Bunuñ üzerine on iki yıl mūrūr idicek Dārāb qatı ḥaste oldı, vilāyetuñ ulularını qatına cem‘ eyledi, eyitdi ki: “Benüm ‘ömrüm āḥire iriřdi. Şimden şoñra taḥt Dārā’nuñ olsun. Cümleñüz anuñ emrinde oluñ, Dārā’ya nařīḥat idūñ ‘adl ü dād itmegi kendüye pīşe qılsun ve pādiřāhlıqa mağrūr olmasun ki ‘ömür pāydār degöldür.” diyüp cihāndan göz yumdı.

Pādiřāhī-i Dārā bin Dārāb Çehār Deh Sāl Būd

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Çu Dārā zi-dil sūk Dārāb dāřt

Be-ḥūrřīd tāt-ı keyī ber-firāřt

Yekī merd ber-tīz u bernā vu tond

Şode bā-zebāneş dil-i tīg kond³⁸⁵

Nesr: Üstad eydür, çünki Dārāb cihāndan gitdi, oğlu Dārā bir niçe zamān anuñ mātemin tutup bir gün ululık tahtına cülūs eyledi, başına şāhlık tēcını kōdı. Ammā bir tīz ü hışmnāk kōpdı kim sözi keskin kılıç meşābesinde idi. Ululara ve beglere eyitdi: “Ey serverler! İstemezem ki benüm zamānumda kimseye zulm ola ve dilemezem ki her kişi bildüğün işleye. Bilün ki her kim benüm emrūme muṭī^c olmaya ve buyurduğum nesneyi yirine getürmeye anuñ başını keserem ve dahı baña kimsenün naşīḥati gerekmez, benüm bildüğüm baña yeter. ʿĀlemün yol göstericisi benem, cihānda yimek, içmek ve bahşış itmek ve buyruk buyurmak benden artuḵ kimsenün kārı degüldür.” didi. Andan debīrini kātına getü[rüp] emr eyledi ki her tarafuñ ulularına ve şāhlarına nāmeler yazdılar, şöyle ki her sözi ḥançerden tīz ve nāmelere şöyle yazılmış idi ki: “*Her kim benüm buyruğumdan [178a] baş çeke, başını keserem.*” Çünki bu resme nāmeleri her memlekete gönderdi andan ḥazāne kاپularını açdı, leşkere bī-ḥesāb māl virdi. Şol ki iş görmiş kişiler ve pehlevānlardur anlara ziyāde riʿāyet eyledi. Andan soñra Hind’den ve Sind’den ve ḥaḵan ve fağfūr-i Çīn’den ve cümle memleketlerden Dārā’ya ilçiler ile armağanlar ve ḥarāclar geldi. Andan Dārā bir şehir bünyād itdi, nāmına Zerpūş didiler ve ne kadar fuḵarā var ise māl ü genc iḥsān itdi.

Üstād eydür, meger ol zamānda Rūm’da bir ḥakīm var idi kim tamām Rūm vilāyeti anuñ-ıla müşerref idi, nāmına Aristo dirler idi. Nīk-ḥū ve zīrek kişi idi ki hīç mişli yoğ-ıdı. Pes ol ḥakīm, İskender’ün kātına geldi. İskender aña kātı ʿizzet kıldı. Ḥakīm eyitdi: “Ey şāh! Bu tēc-ı devlete mağrūr olma ki bu taht senün gibileri çok görmişdür. Kimse bunda ebedī kalur degüldür. Eger ʿaḵlum kāmildür diyüp kendü bildüğün işleyesin ve kimsenün naşīḥatin tutmayasın şöyle bil kim senden na-dān kişi yokdur. Bizüm aşlumuz topraḵdur, yine āḥir topraḵ olsaḵ gerek. Eger eyü olasın ve eyüler tarīḵin tutatsın ʿālemde aduñ eyülik ile yād ola ve tahtuñda şād-kām olasın ve eger yavuz olur-iseñ her ne ki ekersin anı biçersin.” diyüp buña beñzer niçe pend eyledi. İskender’e Aristo’nuñ sözi hōş geldi. Anuñ sözinden taşra iş itmez idi ve anı bir laḥza kātından gidermez idi. Tahtda bile otururlar idi. Meger bir gün Dārā kātından ʿādet-i kadīm üzre Rūm’a ilçı geldi ki ḥarāc isteye. İskender’ün kātına gelüp ḥaberi söyledi. İskender ol sözden kātı

³⁸⁵ Dārā, Dārāb’ın yasını tuttuktan sonra, ululara özgü hükümdar tacını başına giyerek onu göklere kadar yüceltti. Dārā kılıç gibi keskin sözlü, alabildiğine genç ve işlerini hızlı yapan bir kişilikti, sözünün keskinliği kılıcın keskin ağzını bile körelten biriydi.

perīṣān oldu, ilçiyey eyitdi: “Yūri var Dārāb’a söyle ki bu hevādan geçsün ve bir pāre atınuñ oyanını çeksün, bahādurlık ile kendüyi deryāya urmasun. Ol tavuk ki altun yumurtlar idi öldi. Şimden soñra dahı Rūm’dan hārāc istemesün ki Dārāb’uñ ulu oğlu benem. Benüm kuvvetüme filler ve ejdehālar döymez. İnşāf idicek Īrān’uñ nıṣfı benümdür. Ben anı incitmeyeyin diyü tınmadum, ol benden hārāc mı ister?” didi. İlçi İskender’den bu haberi işidicek dahı söylemege kōrkdı. Pes ol gice kaçup Īrān’a geldi, Rūmīler İskender’uñ öyle itdügine katı perīṣān oldılar ve Dārā’nuñ hıṣmından kōrkdılar. Anı göricek İskender cümle leşkeri katına **[178b]** cem° eyledi, Dārā’nuñ haberin söyledi ve üzerine leşker çekmegi muḳarrer eyledi. Bir gün taḅl ü nefīr çaldurup Rūm leşkerini kōldurdu. İbtidā °azm-i Mıṣır kıldı. Bu tarafda Mıṣır şāhına haber yitişdi, leşkerini cem° idüp İskender’e karşı yüridi. Yedi gün ceng itdiler, sekizinci gün Mıṣır °askeri şındı. İskender ādemler koyup yolları bağlamış idi, °Arabdan ol kadar ādem esīr itdiler ki ḥesābı yoğ-ıdı. Cebeler ve nīzeler ve zerrīn kemerler ve bī-nihāyet genc ü gevher aldılar, Şāhuñ leşkeri māla müstağrak oldu. Andan Mıṣır’uñ uluları gelüp İskender’uñ ayağına dōkildiler, amān dilediler. İskender ol halka amān virdi. Birkaç gün anda qarār kıldı, andan geçüp °azm-i Īrān eyledi. Dārāb işitdi ki Rūm leşkeri yirinden deprenmiş ve kendünuñ vilāyetine kaşd kılmış emr eyledi her taraftan bī-kıyās leşker gelüp katına cem° oldılar. Dārā, İskender ile ceng itmege bel bağladı, İṣṭahr şehrinden çıkup Fırāt kenārına gelüp kōndı. Bu taraftan İskender Şāh işitdi ki Dārā gelür, yarak görüp karşı vardı, biribirlerine yakın irişüp kōndılar. Andan soñra İskender uluları ve iş görmüş kişileri katına okıdı, Dārā’nuñ ḥālinden ve leşkerinden haber şordı. Ol kişiler Īrān leşkerini şol kadar vaşf itdiler ki İskender °acebe kōldı. Ammā anlaruñ mübālağasına göñli inanmadı, eyitdi: “Bundan artuk çāre yokdur ki ben ilçī şüretinde varam, Dārā’nuñ leşkerinuñ ḥālın görem. Ola ki tedbīr ile bu şerri ḥayra döndürem, anuñ-ıla ne kīnüm ve cengüm var. İki şāhuz, bir şehriyāruñ oğliyuz savaş nemüze gerek.” didi. Şāh öyle diyicek vezīrler men° idemeyüp pend idüp eyitdiler: “Bārī ihtiyāt-ıla var, me-bādā ki bir ḥaṭā ola.” didiler. İskender ulularuñ sözini cān-ıla qabūl idüp buyurdu, altunlu şāhāne ṭonlar getürdiler, geydi ve bir gevher-ile muraşşā° kemer kuşandı ve beline bir Hindī kılıç ḥamāil idüp bir altun eyerlū ata süvār oldu. Rūmīlerden on bir yigit alup ilçī şüretinde Dārāb’uñ katına geldi, yakın gelicek atından indi, ilçileruñ erkānı ne ise yirine getürdi. Dārā İskender’e °izzet **[179a]** eyledi, taḥṭuñ yakınında yir gösterdi, İskender oturdu. Andan haber şordı, İskender ayağ üstine ṭurup Dārāb’a ḥōş vech-ile haber virdi. Şöyle ki ol dīvānda olan halk İskender’uñ heybetine ve qadd ü kāmetine ve cūr-et-ile güftārına ḥayrān kōldılar, cümlesi İskender’e āferīn kōldılar. Andan İskender ki söze başladı evvel şāhuñ devām-ı °ömrine duā kıldı, andan eyitdi: “Ey şehriyār! İskender şöyle dir ki; benüm Şāh-ı Īrān’la ceng itmeg maḳşūdum degüldür ve Īrān’da eglenmek dahı istemezem. Fikrüm oldur ki bir zamān yiryüzini seyr idem ve bu cihānuñ °acāyibini görem. Benüm şāhla

düşmenliğüm yokdur. Luṭf eylesün Īrān'dan geçmege baña yol virsün. Yok eger elbette ceng itmek ister ise ben daḥı anuñ-ıla ceng itmekden ‘aciz degülem. Ammā Īrān’uñ toprağını benden şaķınmasun, yok yire leşkere ḥasāret irmesün, ‘ālemuñ seyrānını men’ itmek kimsenüñ elinden gelmez. Şāh bilsün ki benüm daḥı leşkerüm çokdur ve devletüm aña ġālibdür. Ol benümle cengden fāyide itmez. Elbette bu iklīmden yol bulup geçsem gerek, ne arada ḥātırı dilerse gelsün, uğraşalum, görsün ki ‘ālemde er daḥı nice olur. Ben cengden kaçmazam ve leşker çoklığından üşenmezem.” didi. Dārā ilçinüñ çihresine nazar kıldı, cünbiş-i merdānesini ve tavır-ı şāhānesini ve tarz-ı güftārını ve resm ü kirdārını görüp ‘acebe kaldı. Şanki bir elmanuñ yarısı Dārā ve yarısı oldur. Aña eyitdi: “Ey civān! Nāmuñ nedür? Kimüñ aşlındansın ki vaz’uñdan şehzādeye beñzersin. Ednā kişilerde sencileyin ādem olmaz. Şöyle şanuram ki sen İskendersin! Zīrā bu dīdār ve bu güftār ki sende vardur sen tāt u taḥtdan ġayrı lāyık degülsin.” didi. İskender, Dārā’dan bu sözi işidicek ḥande idüp eyitdi: “Şāhā, bu sen didüğüñ cihānda olmış degüldür. İskender şunuñ gibi şehriyār iken ḫatında bir kimse bulmadı mı ki ḥaberin kendü getüre? Anuñ ‘aklı şöyle degüldür ki evvelki şāhlaruñ erkānından tecāvüz ide. İskender’uñ ḥaberi budur ki şāha söyledüm, bākī fermān şāhuñdur.” diyüp ol söz ile şāhı inandurdu. Pes, Dārā buyurdu serā-perdeye yakın yirde bir yir düzüp İskender’i anda ḫondurdılar. Andan Dārā buyurdu, erkān-ı devlet ü a’yan, ḥazret ü ekābir-i memleket cümlesi anda ḥāzır oldılar ve bir ulu kişi **[179b]** gönderdi, İskender’i yine da’vet kıldılar. Geldi, ilçiler oturacağı yirden yukarı geçürdi. Andan buyurdu ḥ’ān getürdiler, yendükden soñra meclis ārāste kıldılar, sākīler yir yir yürüyüp muraşşa’ cāmlar şunmağa meşġul oldılar ve ḥ’ānende vü sāzendeler gelüp oturdılar. Ol meclisde İskender’e ne ḫadar kim cām gelür idi, içüp yine sākīye virmez idi, öñine ḫor idi. Sākī gördi ki iş endāzeden geçdi, ilçī cām ḫomadı hep aldı, uğurlınca Dārā’nuñ yanına geldi, eyitdi ki: “Rūm ilçisi ne ḫadar ki cām içir yine virmez. Cām ḫomadı, hep öñine yıġdı. Bilmezem ki bu işden maḫşūdı nedür!” didi. Dārā eyitdi: “Şor ki niçün öyle ider.” Sākī geldi, eyitdi: “Ey şīr-merd, bu cāmları yanuñda ḫoduğuñ ne içündür?” İskender eyitdi: “Bizde ‘ādet budur ki ilçiler içdüġi cām kendülerüñ olur. Eger sizde bu erkān olmaz ise götür bu altun cāmları yine şāhuñ ḥazīnesine ilet.” didi. Anuñ erkānı Dārā’ya ḫoş geldi. Andan buyurdu, bir cāmuñ içine gevher-i şāhvār taldurdılar, üzerine bir kıızıl yākūt ḫodılar, İskender’uñ eline şundu. İskender baş ḫoyup sākīnüñ elinden cāmı alup öñine ḫodı. Üstād eydür, meger ittifāk ol demde Dārā Rūm’a ḫarāc istemege gönderdüġi kişiler geldiler, ol şöḫbetde İskender’i görüp bildiler. Şāha didiler ki: “Oturān İskender’dür. Şāh bizi Rūm’a göndericek varduḫ, bu şāhı biz anda gördük. Ḥālā ‘an-ḫaşd bu şūret-ile gelmiş ki seni ve ‘askerüñi göre.” didiler. Dārā bu sözi işidicek İskender’e çok nazar itdi ammā ol maḫalde tınmadı. Fikri bu oldu ki şöḫbet āḫir olıcaḫ ele getüre. İskender bildi ki şāh kendüyi bildi, zīrā bildürdiler, vaḫtine ḥāzır oldu. Ḥakīmlerüñ naşīḫatin yād kılpup aḫşam

olınca şabr itdi, bir pāre karañu olduğı gibi taşra çıkar gibi olup fi'l-hāl atına binüp yoldaşlarına haber eyledi “Tiz süvār oluñ!” didi. Pes cümlesi atlarına süvār olup kaçdılar. Dārā gördi ki İskender taşrada eglendi, gelmedi, tiz ādemler gönderdi ki anı alıkoşalar. Gelüp çadırında istediler, bulmadılar. Şāh buyurdi biñ dilāver atlanup ardınca gitdiler, cehd idüp karañu gicede bulmadılar. Āhır karavula buluşdılar, **[180a]** her birisi hayf diyerek döndiler.

Bu taraftan İskender toğrı serā-perdesine geldi, Rūm’uñ begleri ve pehlevānları İskender’uñ katına cem° oldılar, du°alar itdiler. İskender ol serverlere eyitdi: “Şād oluñ fālumuz kıtludur, fetḥ ü zafer bizümdür. Dārā’nuñ leşkerini gördüm, işitdügümüz kadar degüldür, hīç üşenmeñ.” didi. Ulular İskender’e āferīn kıldılar ve du°alar eylediler. Çünkü şabāh oldu, °ālem nūr ile tıldı, Dārā, Fırāt kenārından leşkerini kıaldurdi, bir şahrāya geldi. Bu taraftan İskender dağı kūs u naqqāre döğüp geçdi. Ol iki bī-nihāye leşker birbirlerine karşı saf çekdiler, alaylar bağlayup yüridiler, °ālemler başını eflāke ırgürdiler, atlar āvāzından ve erenler ḥurūşından kūs u nefīr gırīvinden tağlarıñ yüregi yarıldı. Hemān dem ol iki deryā gibi leşker birbirine kıoyıldı. Bir hefte gice ve gündüz ceng itdiler, sekizinci gün olıcağ bir şedīd rüzgār esdi ve bir kara toz kıopdı, cihānı karañulıq tıtdı. Ol tozdan gök yüzinde güneş lāciverde döndi. Pes ol toz Īrān leşkerini büridi, kışı başduğı yiri göremez oldu. Şāh-ı Īrān nā-çar yüz döndürdi ve leşker şındı. Rūm leşkeri mansūr u mużaffer olup şād oldılar, °Acem leşkeri derd ü ğam birle Fırāt’ı geçdiler. İskender, Fırāt kenārına dek anları kıoğdı ve Īrānīler’den bī-ḥesāb kışı helāk oldu. Ol aradan İskender dönüp ceng yirine kıondı.

Bu taraftan Dārā çünkü İskender’uñ öninden kaçdı, yine ḥazīne kıapuların açup her tarafa tiz ādemler gönderüp bir leşker cem° itdi ki ḥesāba gelmez. Ammā İskender beglerine eyitdi: “Bir dilīr merd olsa Dārā’dan varup bize şahīḥ haber getürse.” diyince Rūmīler’den bir nāmdār şāh öninde baş kıoyup revāne oldu. Varup gördi kim yine Dārā bī-ḥesāb leşker cem° itmiş murādı ceng eylemekdür, gelüp İskender’e ḥaber virdi. İskender dağı ḥazır oldu. Bir gün yine Dārā ol leşker-i bī-şümārı çeküp Fırāt şuyını geçdi ve İskender’uñ üzerine yüridi, İskender dağı leşkerini kıaldurup aña karşı geldi ve pehlevānlarına eyitdi: “Cān-ıla ceng eyleñ ammā olmasun ki Īrān şāhına **[180b]** ziyān ırgüresiz. Gerçi ol bizümle ceng itmek ister ve bizden intikām almak diler lākin beyḥūde yire kışı kıarındaşını yile virmek °ākīlāne degüldür.” didi. Pes buyurdi leşker bir aradan yüridiler, Dārā’nuñ leşkeri ile üç gün ceng itdiler, dördünci gün olıcağ yine Rūm leşkeri ğālib oldu, Īrānīler şındılar. Dārā gördi ki devlet kendüden yüz döndürdi, yüz dürlü derd-ile İskender’uñ öninden kaçdı yine Fırāt önine geçdi. Īrān serverleri derd ü belāya giriftār olup İskender leşkerinüñ elinde zebūn oldılar. Andan Rūmīler Īrānīlerüñ ardın sürüp şöyle kırdılar ki yollar kıuştegāndan görinmez oldu. Pes İskender nidā itdürdi ki: “Ey yol azmış ra’iyyetler!

Benden korkmañ ve üşenmeñ ki size ziyānum tokınmaz ve leşkerümün dahı sizünle işi yokdur, emîn olup evlerünüze varuñ ve kendünüzi Hudā'ya ısmarlañ. Rümiler sizün cānuñıza kaşd itmezler ve şāhuñuz ile cengümüz yokdur. Bu belālar aña kendügendür.” didiler. Çünkü Īrāniler amān buldılar, cümlesi Rümilere yüz tutup Īskender'e āferīn kıldılar. Andan Īskender gelüp ol ceng itdükleri şahrāda kondı, buyurdı ol şingun leşkerün mālını cem° itdiler, hazine ve cebe-hāneyi bir araya getürdiler. Ol leşkere şol kadar māl ü genc bağışladı ki hesāba gelmez. Andan ol yirde dört ay karar itdi, leşkeri tamām diñlendi. Bu taraftan Dārā cān atup Cehrum'a irişdi ki anda çok hazīneleri var idi. Yine Īrān'ın uluları ve serverleri gönülleri derd ü renc-ile toptolu Dārā'nun katına geldiler. Pes Dārā, şehir-i Cehrum'dan ol hazīneleri alup İştahr'a geldi ve etrafı nāmeler perākende kıldı, katına yine çok leşker cem° oldu.

Bir gün Dārā bir zerrīn kürsī üzerinde oturup Īrānilerle eyitdi: “Ey serverler ve ey āķiller! Hiç bu derde bir dermān yok mıdır ve bu işün tedbīrine imkān yok mıdır? Bir gün evvel bize eyü ad ile ölmek yegdür Rümiler elinde zebūn olup diri olmağdan. Bilürsüz ki benüm dedelerüm her yıl anlardan ağır harāc alır idi. Her hālde anlar bizüm zebūnumuz ve şikārumuz idi. Şimdi bizüm tālī°ümüz şüm oldu, devlet bizden yüz döndürdi. Biz şikār olduğ anlar peleng oldılar. Īskender tamām ālemi tutısardur, yarın bir gün gelüp zen ü ferzendümüz **[181a]** esir idiserdür ve bu memleketi tamām harāb kılsardur. Gelün arka bir idelüm, ehlümüz ve āyālümüz kurtarmağa tedbīr idelüm. Kimse cānın şakınup sağ kurtılam diyü bu cengde süstlik itmesün, vakt ola ki düşmene fırsat bulayuz.” diyüp gayretinden ağladı. Vezīr eyitdi: “Ey şehriyār, Īskender'ün saña yaramaz kaşdı yokdur ve senünle düşmenlik itmez. Ancak geçüp gitmege senden yol ister ve senün ulu karındaşuñdur. Niçün bilmezlik idüp anuñ-ıla ceng idersin ve iki ālemdede nāmuñı rüsvāy kılırsın?” didi. Dārā eyitdi: “Ey vezīr, bu ne sözdür? Meger sen Rümiler'ün hālini bilmezsin! Īskender'ün fikri budur ki yol bahānesi-y-ile bu iklīme pençe şala, pādīşāh ola.” didi. Dārā öyle diyicek serverler ve begler yirlerinden kalkdılar, eyitdiler: “Şehriyārā! Hudā cihānı sensiz itmesün ve bizüm cānumuz senün yoluña fedā olsun. Cümlemüz gayret-ile ceng idelüm, ālemi düşmenün gözine teng idelüm.” didiler. Dārā bu sözi işidicek hātırı hoş oldu, hazine açup yine leşkere māl virdi. Bu taraftan Īskender işitdi ki Dārā yine leşker cem° idüp üzerine gelür ıraqdan leşkerini kaldurup Dārā'nun üstine geldi. Bir gün Dārā dahı İştahr'dan leşkerin çeküp Īskender'i karşıladı, iki taraftan alaylar düzüp cenge āğāz itdiler. Aħşam olunca ceng itdiler, yine Īrāniler zebūn oldu, Rümiler hücum idüp leşkeri yirinden götürdiler. Meger Īskender İştahr yolını bağlamış idi. Dārā kurtılan leşkeri alup Kirmān yolını tutdı, Īskender İştahr'a gelüp kondı ve buyurdı, münādiler çağırdılar ki: “Ey Īrān serverleri! Her ki benden amān diler, emîn olsun. Şimden girü kan dökilmez ve ne kadar zahımlı kişi var ise

gelsün bahşış vireyin.” didi ve dağı eyitdi: “Şol kimse ki benüm emrümnden baş çeker ejdehā dağı olursa baş kırtarmaz ve ne kadar gizlenürse elümnden hālāş bulmaz.” didi. Dārā’nuñ ta‘allukātı bu sözi işidüp amān dilediler, zararadan emīn oldılar, İskender’e du‘ā vü āferīn kıldılar. Bu tarafdān Dārā dağı Kirmān’a geldi, leşkerinüñ nişfı ancağ kalmış idi. Īrān dilāverleri Dārā’ya eyitdiler: “Ey şehriyār! Rūzgāruñ kārından cigerümüz hūn oldu, çalışmak haddenden geçdi. Bu işe çāre oldur ki **[181b]** müdārā idesin ve bir nāme gönderesin. Görelüm ‘ākıbeti neye varur.” didiler. Dārā bu işe rāzī oldu, İskender’e bir nāme yazup amān diledi, ne tafşıl olına. İskender dağı cān-ıla rızā gösterdi ammā yine Dārā’nuñ gönünden kīn gitmedi, eyitdi: “Şimdiye dek bir kişinüñ başına belā gelse benden meded ister idi, aña yārлық ider idüm. Şimdiki hālde cihān benüm gözümde tār oldu, İskender minnetine muhtāc oldum. Bu dirlikden ölüm yegdür. Felek bize yār olmadı, meger Hudā’dan meded irişe, diyüp andan fikr itdi, Fūr-ı Hind’den yardım istemegi münāsib gördi. Tiz Fūr’a bir nāme yazdı, İskender ile geçen mācerāsını bildürdi ve zebūnlık ‘arz itdi ve aña niçe genc ü gevher va‘de eyledi ve nāmeye mühr urup Fūr’a gönderdi. Bu tarafdān İskender işitdi ki Dārā yine sözinden dönmiş Fūr-ı Hind’e nāme gönderüp yardım istemiş, İskender gāzaba gelüp buyurdi, ol sāt kūs çalındı, leşker at arkasına geldi, İştāhr’dan kılup ‘azm-i Kirmān kıldı. Bu tarafdān Dārā dağı ol cengden uşanmış yüreksüz leşker ile nā-çār İskender’e muqābil oldu. Bir miqdār Rūmīlerle ceng itdiler, Īrān şahı gāyretinden çok durışdı, Rūmīler’den çok kişileri toprağa bıraktı. Āhīr’ül-emr ‘āciz olup yine yüz döndürüp kaçdı, yanınca Īrān serverlerinden üç yüz kişi var idi, bākisi tağılmış idi.

Üstād eydür, Dārā’nuñ iki vezīri var idi ki her cengde anuñ-ıla bile olurlar idi, birinüñ adına Māhyār ve birine Cānūşyār dirler idi. Gördiler ki Dārā’nuñ hīç işi rāst gelmez ve kimsenüñ sözini dağı işitmez biribirlerine eyitdiler: “Bunuñ başından devlet gitdi, şimden soñra bu, tāt u taht göricek degüldür. Evlā oldur ki bunu biz öldürevüz ve İskender’e varup müjde ideyüz, düşmenüñ öldürdük diyevüz. İskender şād olup bu vilāyeti bize virür, başumuza şah oluruz.” didiler. Bu ittifāk-ıla Dārā’nuñ yanınca gitdiler. Tā şol zamāna dek şabr itdiler ki ahşam oldu, ‘ālemi karañulık büridi. Māhyār, şah’uñ sağ yanında ve Cānūşyār şol yanında idi. Hemān Cānūşyār bir hançer çıkarup şah gāfil iken gögsinde urdı, hançerüñ ucı böğrinden çıkdı. Dārā ah idüp atdan yıkıldı. Leşker her biri karañulıkda **[182a]** bir yaña gitdi. Çünki ol pelīdler Dārā’nuñ kaydını gördiler dönüp İskender’uñ katına geldiler, eyitdiler ki: “Şāhā, Allāh saña çok ‘ömürler virsün! Senüñ devletüñde düşmenüñi añsuzın öldürdük.” didiler. İskender bu sözi işidicek derd-ile cigeri hūn oldu ammā hışmını anlara bildürmedi, şabr eyledi: “Kanı ol düşmen kanda yatur, ba[ña] gösterüñ.” didi. Pes İskender’uñ önince gitdiler, Dārā’nuñ düşdüğü yire geldiler. İskender bakup Dārā’yı gördi ki kara kana gark olmuş ve beñzinde kan kalmamış,

buyurdu tîz ol iki vezîri tutup bende çekdiler. Kendüsi atdan inüp Dārâ’nuñ katına geldi, başını kaldurup gördi ki ʿaqlı vardur yüzünüñ ve gözinüñ toprağını sildi, başından ol şāhâne tacı giderdi, arkasından cebesini çıkardı, Dārâ’nuñ yarasını görüp biraz ağladı. Andan eyitdi: “Üşenme ki yarañ azdur, eger gücün yiter-ise ata bin, seni şehre iletysin, Rüm u Hind’den cerrāhlar getirüp tîmār itdüreyin. Yine tahtuñı ve memleketi saña ısmarlıyayın ve saña bu işi ideni ayağından dār ağacına aşayın, intikāmuñı andan alayın. İkimüz bir şāhuñ oğlu idük, dilemezdüm ki seni bu hâlde göreydüm. İllā nidelüm ki Tañrı’nuñ taqđiridür.” didi. Dārâ, İskender’uñ sözünü işidicek eyitdi: “Devlet hemîşe saña yâr olsun. Bu sözleruñ Tañrı ʿivazını virsün ammâ şol bir söz ki beni yine Īrân’a şāh kılmakđur. Ey şāh, bilgil ki baña tāt u tahtdan ecel yakın olmış idi. Şimden soñra baña dirlik ümîdi yokđur ve çerhüñ işinüñ āhiri budur. İmdi ey İskender, devletüñe ve şevketüñe mağrūr olma. Her nesneye ʿaql-ıla nazar eyle, hayır ve şerri Allāh’dan bil ve benüm hālüm saña ʿibret yiter ki bunca ululıgum ve şāhlıgum var iken ve bunca leşkere ve silāha gücüm yiter iken ve zamāne öñümde kıl olmış iken çünkü rüzgār benden yüz çevirdi gör ki beni kimleruñ elinde giriftār kıldı. Akrabā ve taʿallukātumdan baña dermān yitişmedi. Şimdi cümlesinden ümîdi kesdüm, hemān ümîdüm Allāh’a kalmışđur. İmdi çerhüñ ʿādeti budur, ululuk pāydār olur nesne degüldür ve mülk Allāh’uñdur.” didi. Çünkü İskender Dārâ’nuñ sözlerini işitdi ve ol toprağa düşüp yatduğunu gördi, gözlerinden **[182b]** yaş yirine kanlar akıttı. Dārâ eyitdi: “Ağlama ki ağlamağın fāyidesi yokđur. Bizüm naşībümüz cihānda bu imiş ammâ saña birkaç naşīhatüm var anı işit, yirine getir.” didi. İskender eyitdi: “Fermān senüñ, ne dilerseñ söyle yirine getüreyin.” didi. Pes Dārâ eyitdi: “Ey nāmdār! Evvel saña vaşīyyetüm budur ki Hāq teʿālādan havf eyle ki yiri ve gögi ve cümle kāyinātı ol yaratmışđur. Andan benüm oğlumu ve ehlümü ve ʿayālümü gözet ve benüm duhter-i pākizem ki anası anuñ adını Rüşenek komışđur, anı helālīga kabûl eyle ve benüm oğlumu hüş tutmakđan saña ziyān gelmez, şehriyār perverdesidür, vaqt ola ki andan bir şehriyār hāşıl ola, İsfendiyār’uñ adını tāze kıla ve Zerdhüş’uñ odını söyindürmeye ve anuñ āyīnini ve erkānını ʿālemde meşhūr kıla.” didi. İskender eyitdi: “Sözün başum üzerine. Her ne didünse yirine getürem.” Öyle diyicek Dārâ, İskender’uñ elin eline aldı, ağlayarak ağına getürdi: “Allāh senüñ yar[dım]cuñ olsun. Sen devlet ile dāyim ol, ben gitdüm.” didi ve cān-ı şīrīnin teslīm kıldı. Leşker cümlesi mātem idüp yakalarını çāk itdiler, gözlerinden kanlı yaş akıttılar. İskender āh u nāle kılup eyitdi: “Hayf ki ey devletlü şāh, iki nā-bekāruñ elinde helāk olduñ.” didi. Andan buyurdu bir dağme düzdiler, Dārâ’yı gül-āb-ıla yuyup harīrlere şardılar, bir altun tātūta koydılar ve içini müşk ü ʿanber ü kāfūr ile taldurdılar ve ol dağmenüñ içinde bir altun taht kodılar. Anlaruñ erkānınca İskender piyāde olup tātūt öñince yürüdi, getirüp tātūtı ol tahtuñ üzerine kodılar ve kapusını muhkem kılup gitdiler. Çünkü İskender Dārâ’yı defn eyledi, buyurdu ol iki hāin vezīrleri getürdiler.

Uluları yanına da'vet idüp Aristo hakîme eyitdi: “Bunları nice idelüm ki Dārā’nuñ kanın alavuz?” Hakîm eyitdi: “Eşedd ‘azāb-ıla öldürmek gerekdür.” Andan İskender emr itdi iki dār dikdiler, ol iki bed-bahtı getirüp ayaklarından aşdılar. Andan buyurdi Īrān ve Rūm bahādurları ellerine birer taş aldılar, ibtidā İskender kendüsi piyāde olup eline iki ağır taş aldı, ikisine urdı. Andan soñra leşker halkı Dārā üzerinde anları taş-ıla depelediler tā ki dahı bir kimse şehriyārlara **[183a]** kaşd kılmaya. Çünkü Īrān halkı İskender’ün Dārā için zārılığını gördiler, hayrān kaldılar ve İskender’e hezār āferīn kıldılar ve anı yiryüzine pādīşāh bilüp cümle Īrān serverleri gelüp bī‘at idüp hil‘atler geyüp in‘āmlar aldılar. Andan Kirmān’dan Īrān’a ve İşfehān’a ādemler gelüp Dārā’nuñ haberini söylediler ve Dārā’nuñ hālını bildürdiler. Andan soñra her memlekete nāmeler yazdılar. Ululara ve nāmdārlara İskender’ün nāmesini iletdiler, bu mażmūmla ki: “Ey serverler! Bilesiz ki bize zafer içinde gam hāşıl oldu ve düğün ister iken māteme irdük. ‘Ālemi yaradan Allāh haqqı-çün ben qarındaşuma ziyān kaşd itmedüm. Ol benüm penāhum idi ammā kendüsi bilmezlik eyledi, söz işlemedi. Āhır anuñ helāki kendü kullarından oldu. Hele anlar dahı itdüklerini buldı. Şimdiki hālde Dārā’nuñ vaşīyyetini yirine getürsem gerek. Her kişiye ki benüm nāmum ki irişe, emrūme muṭī‘ olup benüm bārgāhuma gele, tāc u taht u genc ü māl ıssı ola ve şunlar ki benüm emrūme muhālefet ide, āhır peşīmān ola ve dahı vilāyetüñüzde sikkeyi benüm aduma itdüresiz ve benüm ‘ahdümi yirine getürmege cehd idesiz. Memleketi pāsbaşsız komıyasız ve mazlūmuñ haqqını zālinden alıviresiz.” didi. Çünkü bu resme nāmeler her iklīme irişdi, cümle ‘ālem emn ü amān içinde olup İskender’e yüz tutdılar. İskender dahı Kirmān’dan kalkup İştahr’a geldi, bir mübārek sâ‘atde şahlık təcını başına urınup Īrān tahtına geçdi.

Pādīşāhī-i İskender-i Zü’l-ķarneyn der-Īrān Çehārdeh Sāl Būd

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Sikender çu ber-taht be-nişest goft

Ki bā-cān-ı şāhān hıred bād coft

Ki pīrüzger der-cihān Īzed est

Neşr: Üstād-ı dānā Firdevsī-i sühen-ārā eydür, çünkü İskender-i Zü'l-karneyn taht-ı pādişāhiye cülūs eyledi, eyitdi: “Şāhların cānı-y-ıla ‘aql yār olmak gerekdür ki feth ü zafer cihānda Hāk te‘ālādandır. Şol şāh ki andan korkmaya anuñ hālī müşkildür. Nīk ü bed her kişi bu ‘ālemden geçicekdür ve zamāne pençesinden kimse kırtılacak degüldür. Allāh şāhid olsun her kim ki benüm kapuma gele ve benden dād isteye dün yarusında dağı gelicek olursa [183b] uyğudan kalkam irteye kıomayam, anuñ hācetini yirine getürem. Çünkü Hāk te‘ālā baña bunca ni‘met ü devlet virdi, vācib oldur ki ben dağı elüm altında olan za‘ıfları ve muhtācları elümden geldükçe gözedem.” didi ve buyurdi ki cümle memleketden beş yıla dek bāc u harāc almayalar. Meger şol kimseden harāc alurlar idi ki başına şāh olup İskender’e berāber dirilür idi ve fakırlara ve muhtāclara çok ‘atā itdi. Īrān halkı anuñ bu vech-ile eyüliklerini ve keremlerini görüp āferīn kılup cümlesi cān u gönülden İskender’e bende oldılar. Andan sonra İskender meclisi halvet kılup Aristo-yı hākīmle taht üzerinde oturdi, kātib da‘vet idüp buyurdi ki Dārā’nuñ hatunı Dilārā’ya bir nāme yazdı ve nāme içinde Dārā’nuñ niçe helāk olduğunu bildürüp ve vaşıyyetin beyān idüp eyitdi: “*Dārā, Rūşenek’i baña virdi. İmdi Īrān uluları ile meşveret idüp anı hādemler ile ve dāyeler ile benüm katuma gönderesin ve İşfehān memleketlerinde Dārā her kime manşib virdi ise yine anlar yirlü yirinde olsun. Eger sen ol diyārda kıurmak istersün fermān senüñdür. Īrān hākimleri senüñ elüñde olsun.*” didi. Nāmeyi tamām idüp mühr urdi. Andan bir nāme dağı Rūşenek katına yazdı, eyitdi ki: “*Ey bānū! Bilesin ki atañ āhır ‘ömrinde seni baña vaşıyyet kıldı. Şimdiki hālde benüm murādum oldur ki sen benüm sarāyuma gelesin, başuña kıymetī tāc geyüp taht-ı ‘āc üzre kıarār idesin. Vālideñe dağı nāme gönderürdüm ki şehzāde erkānınca seni benüm katuma göndere.*” didi. Andan nāmeleri bir ‘ālim ü ‘ākıl kışıye teslīm idüp şitāb-ıla gönderdi. Nāme ki Dilārā’ya vāşıl oldu, şāhuñ sözünü işidicek bir kerre göğsin geçürdi, Dārā için gözlerinden kıanlı yaş akıtdı. Andan İskender’ün nāmesine cevāb yazdı ne tafşil olına. Rūşenek dağı cevāb-nāme yazdı, cān-ıla İskender’e kıul olup rızā gösterdiler, fermānuñ başumuz üzre didiler. İlçi dönüp yine İskender’e geldi, İskender işidüp şād oldu. Andan buyurdi ‘Amūriyye’den kendü anasını getürdiler [184a] Dārā’nuñ vaşıyyetini aña söyledi. Andan eyitdi ki: “Yüri, Dilārā’nuñ katına var, Rūşenek’e buluşup benden selām eyle, ārāyiş ü pīrāyeden ne kıadar lāzım ise götür ve bir tāc ilet ki pūr-gevher-i şāhvār olsun. Andan yüz yūñ döşek ve on deve yüki dībā-yı Rūmī ve altun altı ve nişār için otuz biñ filori götür ve üç yüz Rūmī cāriye al ve her birinüñ eline bir cām vir ki içi kıolu altun ve cevāhir olsun.” didi.

³⁸⁶ İskender tahta oturunca şunları söyledi: “Akıl hükümdarların canına yoldaş olsun! Evrende tek zafere erişen İzed’tir; ondan korkmayan hükümdar kötü bir kişidir.

Pes Şāhuñ māderi Nāhid bānū dahı cümle bu zıkr olınan ma°nāları hāzır itdi ve on dāne şīrīn-zebān tercemān alup yol yarağın görüp °azm-i İsfēhān eyledi. Yakın geldüğünü işidüp cümle ulular karşı çıktılar, Dilārā dahı niçe nāmdārlar ile sarāy öñine çıktı, erkānlarınca biribirlerine ta°zīm ü tekrīm itdiler ve sīm ü zerler nişār eylediler. Andan sarāya gelüp taht üzerinde oturdılar, ne kadar ulular var ise yanlarınca cem° oldu. Dilārā şol kadar cihāz hāzır oldu ki niçe ferseng yiri altun ve gümüş yüklü develer tutdı, örtüden ve döşekden vesāir lāzım olacaķ esbābdan ve muraşsa° eyerlü atlardan ve altun ğılāflu kılıçlardan ve cebe vü çuķal u tīr ü kemāndan ve kıymetī kumaşlardan şol kadar hāzırlandı ki kimseler görmiş degül. Andan sarāydan niçe cāriyeler çıkarup kırk altun taht tönatdılar, bir gevher-ile muraşsa° taht üzerine çetr-i hümāyūn tutdılar, nice hādemler ile Rūşenek-i şādmān anda karar itdi. Dilārā’nuñ sarāyından tā İskender sarāyına varınca esb ü ester ve kul u cāriyeden ve gevher ü dībādan yiryüzi görünmez idi. Yoluñ iki yanına leşker turup ol çetr-i Rūmī’nüñ üstine gevher ü filoriler nişār iderler idi ve hāk üstine müşk ü °anber elerler idi, niçe dürlü °izzet-ile ol nigār-ı mäh-rüyı şāhuñ sarāyına götürdiler. Çün İskender anuñ çihresine ve kıddine nazar kıldı cemāline hayrān oldu. Bir hefte tamām anuñ-ıla °işret itdi, anuñ hüsn ü hilķati ve ādābını ve ferāsetini begāyet begenüp gönülden sevdi. Andan soñra şāhuñ °adli-y-ile cihān hurrem oldu ve gāh gāh İskender, Dārā’yı yād idüp ağlar idi ve anuñ rūhı için halka in°ām ve ihsān ve °atā ider idi. **[184b]** İşte İskender-i Zü’l-karneyn gün-be-gün °adl ü dād itmekte. Şimden girü bir dāsītān dahı beyān olınur.

Āġāz-ı Dāstān-ı H̱āb Dīden-i Keyd-i Hindi

[Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ül]

Çonīn goft gūyende-i Pehlevī

Şigift āyedet kīn sohen be-ş’nevī

Yekī šāh bud Hind-rā nām-ı Keyd

Ne-kerdī coz ez-dāniş u rāy şayd³⁸⁷

³⁸⁷ Pehlevi hikāyeci, “Bu anlatacaklarımı dinlediğinde sana çok ilginç gelecektir” dedi. Hindistan’da Keyd adında bir hükümar vardı; bilgi ve değerli görüşler başka hiçbir şeyin peşine düşmezdi.

Nesr: Vāk^a-güy-ı ‘ālem-miṣāl ya‘nī Firdevsī-i šīrīn-maḳāl bu ta‘bīr ile fesāne-perdāz-ı bezm-i ḥayāl olur ki Hindūstān’da bir ulu ṣāh var idi, adına Keyd-i Hindī dirler idi, ferāset ehli ve ‘āḳıl kiṣi idi, dāyimā kārī ‘ayṣ u ‘iṣret ve ṣayd u ṣikār idi. İttifāḳ Keyd-i Hindī on gice pey-ā-pey ‘aceb düşler gördi ve ol düşlerden ḳatı perīṣān oldu. Buyurdi Hindūstān’da ne ḳadar ‘āḳıllar ve ta‘bīr ‘ilminde māhir kiṣiler var ise cümlesi ḳatına cem‘ oldılar. Keyd-i Hindī ol gördüğü düşleri anlara söyledi ve anlardan ol düşüñ ta‘bīrin taleb eyledi. Cümle cevābında ‘āciz ḳaldılar, ṣāhuñ gönli tesellī bulacaḳ cevāb viremediler. Hind ṣāhının gönli endīṣe ile ṭoldı. Ol ḥalḳuñ arasından bir kiṣi eyitdi: “Ṣāhā! Bu vilāyetde bir ‘āḳıl kiṣi vardur ki adına Mihrān dirler, Ḥaḳ te‘ālā anı kemāl-i ‘ilm ü ma‘rifet ile ber-murād itmişdür ammā ol kiṣi ‘ālemden ‘uzlet ihtiyār idüp hīḳ şehirlerde ārām ḳalmaz ve ādem oḒlı ile üns tutmaz, yabanlarda ve taḒlarda olur, ülfet ü ṣoḥbeti vahṣī cānverler iledür, celīs ü enīsī āhūlar ve taḒ maḥlūḳatlarıdır. TaḒuñ otlarının toḒmını yer, rüz u ṣeb Ḥudā’sına ‘ibādet ider. Bir sa‘ādetlü kimsedür ki bu vilāyetüñ ṣenligi anuñ bereketindedür. Senüñ bu düşlerüñi andan Ḓayrı kimse ta‘bīr idemez.” didi. Keyd-i Hindī anı işidiceḳ ṣād oldu, buyurdi at ḳekdiler, bindi. Cümle Hind ḥükemāsı ile süvār oldılar. Ṣāhuñ öñince bir ḳulaḒuz gitdi, toḒrı Mihrān’uñ maḳāmına getürdi. Ṣāh Mihrān’ı göriceḳ luṭf-ıla cevāba Ḓelüp eyitdi: “Ey merd-i zāhid ki taḒlarda ḥayvancuḳlar ile mūnis olmışsın, kerem eyle bir sā‘at bizüm ile ol. Bir niḳe vāḳ‘a gördüm, ferāset-ile benüm seyrüme ḳulaḳ tut, bir bir anuñ ta‘bīrin baña söyle.” didi. Zāhid daḥı: “Buyur ṣāhum, işidelüm.” didi. Keyd-i Hindi vāḳı‘asın söylemeḒe āḒāz idüp eyitdi: “Ey merd-i ‘āḳıl, bir gice ‘aḳlüm başumda pāḳlık ile [185a] döṣegümde yatmış idüm. Hīḳ gönlümdede ḥavf u endīṣe yok idi. UyḒum içinde bir ḳaṣr-ı ‘ālī gördüm, içinde bir pīl-i jiyān ṭurur ve ol ḳaṣruñ bir büyük ḳapusu var açuḳ ṭurur, içinde bir ṭaracuḳ delükden ol pīl ḳıḳdı gitdi, hīḳ gövdesine ziyān gelmedi. Cümle vücūdı ol delükden ṣıḒdı ammā ḥorṭümü ṣıḒmadı, ol ḳaṣruñ içinde ḳaldı. İkinci gice yine ol ḳaṣruñ içinde pīl kemüḒinden bir taḥt gördüm ammā pādīṣāḥı Ḓitmiş, yirine bir kiṣi daḥı gelmiş başına bir ḳıymetī tāc geymiş, ol taḥt-ı ‘ācuñ üstinde oturur gördüm. Üḳünci gice gördüm ki dört kiṣi bir laṭif pīrāheni ḳekiṣürler ki her birinüñ ḳihreleri göḒerdi, ne gönlek yırtıldı ve ne ḥod birisi ol gönleḒi alabildi. Bunlar bu cengde iken bir ‘azīm’üş-ṣān ve kerīm’ül-ḥiṣāl kiṣi ḳıḒageldi, ol pīrāheni anlaruñ elinden aldı, her birine ol pīrāhenden bir ḥiṣṣe baḒıṣladı ammā yine ol pīrāhenden nesne añlamadı. Dördünci gice görürem ki bir ṣuṣamış kiṣi bir ırmaḒuñ kenārında ṭurur, balıḳlar ṣu ṭaṣıyup ol ḳiṣinüñ aḒzına dökmeḳ isterler ve ol kiṣi ṭurı Ḓelür ṣudan ḳaḳar, ṣu anuñ ardına düşer. Beṣinci gice görürem ki bir ṣu kenārında bir laṭif ma‘mūr ṣehr var, ḥalḳı biribirleri ile ṣatu ve bāzār ve alıṣ viriṣ iderler ammā ādemlerinüñ Ḓözleri yok. Altıncı gice bir ṣehr görürin ki ādemleri cümle ḥaste, ṣaḒ ḳiṣiler anları ṣormaḒa varurlar ve anlara içürmeḒe ṣu iletürler ve ol ḥastelerüñ ciḒerleri yanmış ve beñzleri boyanmış, der[i]leri aḒar, bedenleri ḥaste, gönülleri ḒamḒın. Böyle iken yine ol

şağlarıñ şuyından içmezler, cān leblerine irmiş iken derdlerine dermān istemezler. Yedinci gice görürem ki bir at bir şahrāda otlar, iki eli ve ayağı var ve iki başı var, ağzı-y-ıla bile ol şahrānuñ otını otlar ammā hīç gövdesinde nesne çıkıcağ yir yok, cümle yedigi içinde ıalur, çıkmaz. Sekizinci gice görürem ki üç dāne küpleri yir üzerinde biribirinüñ yanında ıomışlar, ikisi ağzına dek ıolu, ortasındağı küp boş. Şöyle ıurumış ki şanki hergiz içine şu girmemiş. İki ğarız kişiler ol iki küpüñ şuyından alup bu boş küpe ıoyarlar. Ne ol **[185b]** ıolu küplerüñ şuyı eksilür ve ne ol boş küpüñ ağzı yaşarur. ıoıuzuncı gice görürem ki bir semüz şıgır, bir otlu yirde şu kenārında güneşe ıarşu yatur, yanında bir küçücük arucuk buzağı ıurur. Ol şıgır ol buzağıdan süd emer. Onuncı gice görürem ki bir ulu şahrā içinde bir çeşme, üzerinde bir ıaşr yapılmış, şahrā ıoııolu şu ammā ol çeşmede şu eşeri yok. İmdi ey ĥakīm-i zāhid, lāyıkdur ki  aql-ıla bu ĥ  ābumı ta b r idesin ve şimden girü bu  ālemde ne olacağıdur başa bildüresin.” didi.

Cevāb Dāden-i Mihrān be-Keyd-i Hindī ez-Ĥ  āb

[Fe  l n / Fe  l n / Fe  l n / Fe  l]

 u be-ş’n d Mihr n zi-Keyd  n so en

Be-d-  goft ez- n ĥ  āb dil bed me-kon

Ne kemter şeved ber-to n m-ı bolend

Ne  yed be-d n p di  h  gozend³⁸⁸

Nesr:  st d eydür, çünki Mihr n Keyd-i Hind ’den bu sözi işitdi   a eyitdi: “Ey ş h, bu v   adan h   g     ni yaramaz eyleme ve mel l olma ki sen   adu a bundan no   an olmaz ve p di  h   a dağı ziy n gelmez amm  bilgil ki İskender ağır leşker ile R m ve ürün begleri ile sen    zer  ne gele, yakın gelicek sağa on server göndere ki her biri    il   d n  ve ba  ret ehli kişiler ola. Ol v   de yüz şuyı ĥ   l itmek diler-ise       y r idin, zinh r anu -ıla ceng ideyin dime ve sen    atu da dört nesne vardur ki uluda ve kişide h   kimse anı görmiş degüldür. Biri şol ĥ r-ı cin na be zeyen  ızu dur ki anu  sebebi ile t cu     emde n rlanmı dur. Birisi dağı şol ĥak md r ki anı ş   arsın cih nu  r zını sağa bildürür ve birisi dağı ol  az z ıutdu u 

³⁸⁸ Mihran, Keyd’in bu sözlerini dinleyince, “Bu gördüğün rüyalardan dolayı herhangi bir karamsar  a ve kötü duygulara kapılma. Bunlarla ne senin y celerdeki adın alçalır, ne de h k mdar   a herhangi bir zarar gelir.

tabîbdür. Dördüncü ol kadehdür kim âteş ü hürşîd anı kızdurmaz ve içmek ile içindeki dükenmez. Bu nesneleri hâzır eyle, İskender gelicek aña gönder. Yoḥsa sen anuñ leşkerine cevâb viremezsin. İşüñ olacağı budur ki saña didüm ve illâ anuñ devleti gâlibdür. Andan soñra ol gördüğün düşlerüñ taʿbîrini ister iseñ evvel ol kaçır ki gördün taracuk delüğinden pîl çıktı ve hortumı yirinde kaldı ol hâne bu cihândur, ol pîl bir zâlim şâhdur. Şimden soñra bir pâdişâh gele sebük-ser ola, helâli harâmdan seçmez, egri sözlü, kimseye fayidesi yok kişi ola, ancak kendüde bir ad ola, dün himmetlü, kara gönüllü, dünyâya harîş, bedeni zaʿîf kimse ola. Soñra ol **[186a]** kişi bu ʿâlemden gide, yaramaz adı yirinde kala ve daḥı ol taht ki gördün şâhı gitmiş yirine biri daḥı şâh olmuş; ol daḥı bu ʿâlemün hâlidür ki birini giderür ve birini yirine getirür. Nitekim Dārâ gitdi İskender yirine geldi ve daḥı ol nâzik pîrâhen ki dört kişi anı tutmuş, ne çekmekden yırtılır ne biri birinden alabilür, âḥir bu devletlü kimse gelür ol dört kişinin elinden gönlegi alır; bilgil ki ol pîrâhen dîn-i Hudâ'dur ki dört tâ'ife anı çekişürler. Bir tâ'ife Cemşîdîlerdür kim güneşe taparlar ve biri Mecûsîlerdür kim âteşe taparlar ve biri daḥı Mûsâyîlerdür ve biri daḥı ʿİsâyîlerdür kim dînlerinden ötürî halk ser-â-ser birbirlerine düşmen olmuşdur. Şimden soñra bir pâk gevher-i nâmdâr gele, âḥir zamânda bir ḥaḳ dîn âşikâr eyleye, Cemşîdîlerün dînini bâtıl eyleye ki aya ve güneşe tapmaḳdur ve daḥı Zerdhüşî dînini bâtıl kıla kim âteşe tapmaḳdur ve daḥı Mûsâ dînini nesh ide kim şimdi cehûdlar tutarlar ve andan eyü dîn yokdur dirler ve Yunânîler dînini nesh ide kim Mesîḥâ dînidür. Devlet ol kişinin ki ol ḥaḳ dînî kabûl ide ve anuñ emrine ittibâ eyleye. Dördüncü ol şusuz kişi ki gördün şudan kaçır ve balıklar aña şu getirür ol kaçır, kabûl itmez; bir zamân gele ki eyü kişiler ḥ'âr u ḥaḳîr ola bed-hûlar ucından balık gibi deñizlerde vaṭan kılalar, cehl zulmetinde kalmış teşneleri âb-ı muğraḳa da'vet ideler, kimse sözlerin kabûl kılmaya. Ol kişilerden kaçır sözlerine ʿitibâr itmeyeler ve anlara düşnâm ideler. Beşinci ol şehir ki gördün halk birbirleriyle alış viriş iderler ammâ gözleri yok, birbirlerini görmezler; bir zamân gele ki ʿâkıller ve dānâlar nā-dānlara ḥidmet kılalar, dānişmendlere ʿitibâr itmeyeler, nā-dān kişilerin kapularına varalar, anları medḥ idüp tevāzu kılalar. Altıncı ol haste ve zaʿîf kişiler ki sağlar anları sorar ve ararlar; bir zamân gele ki dervîşler bay kişilerin gözlerine ḥ'âr u ḥaḳîr ola ve bî-çâre olup anlardan iḥsân ümîd ide, varalar ol baylar anlara nesne vermeyeler ve naşîhatlerini kabûl kılmayalar, rāyegān anlara ḥidmet kılalar ve anların kulları gibi olalar. Yedinci ol iki yaşlı at ki gördün yedügi nesnecük çıkıcak yiri yok bir zamân gele ki bay kişiler mâlları ile **[186b]** şād olup tene'um ideler, dervîşlere ve fakîrlere hîç nesne vermeyeler, kendülerden gayrı kimseyi istemeyeler. Sekizinci ol üç küp ki gördün ikisi ağızna dek şu ile dolu ve birisi ortalarında boş, şudan naşîbi yok; şimden girü bir zamân gele ki dervîşler şöyle süst ü ḥ'âr olalar ki eger yağmurlar yağup ʿâlem şuya ḡarḳ olsa dervîşlerin üstine bir kaṭre tamlamaya, şusuz günleri geçe. Ol sebebdan anların ciğerleri baş

ola, bay kişiler biribirlerine bahşış ideler, tatlu dil ile ve hüsn-hulû ile mu‘âşere ideler. Dervîşler huşk-leb, rûz u şebi zahmet-ile ve sahtlık ile geçe, ulular dahı mālâ harîş olalar. Tokuzuncı ol semüz şıgır ki gördüñ arık buzağun süd emer; şol vaqt ki Zuhal, mîzân burcında ola cihân fitne ile ve zulm-ile tola, dervîş kişilerün işleri rāst gelmeye, baylar anlardan māl isteyeler, kendüler hâzînelerini açmayalar ve fuqarāya nesne harc itmeyeler. Onuncı ol çeşme ki gördüñ suyu yok, dört yanında şular akar ve çeşmeye andan hîç şu irişmez; şimden soñra bir şehriyâr gele anuñ katında ‘aql ıssı kişi olmaya, guşşadan gönli hîç açılmaya. Anuñ zulminden ve rencinden cihân zulmet içinde kala, zamân bir tâze leşker düze ve bir nâmdâruñ iklîmine kaşd eyleye. Anuñ ucından çok miñnetler ve fitneler vâk‘i ola. Âhir bu hâl-ile hâzînesi dükene, ne leşkeri ve ne tahtı kala. İmdi ey şâh-ı dānā, şimdiki hâlde zamân İskender Şâh’uñdur ki Müşterî anuñ başına tâc olmışdur. Bu vilâyete gelicek ol dört nesneyi aña virüp anı kendüñden hoşnûd eyle ki ol be-ğâyet ‘âkildür ve dānâlar isteyici ve sevicidür.” didi. Keyd-i Hindî, Mihrân’dan bu haberleri işidicek şād oldı, ilerü gelüp Mihrân’uñ yüzini öpdı, anı yine maķāmında koyup kendüsi hâkîmleri ve vezîrleri ile gelüp tahtında qarâr idüp İskender’uñ ahvâline çeşm ü güş oldı.

Dāstān-ı İskender be-Keyd-i Hindî

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Sikender çu kerd ender Īrān nigāh

Be-dānist k’û-rā şod ān tâc u kâh

Süy-ı Keyd-i Hindî sipeh ber-keşîd

Heme rāh u bî-rāh leşker keşîd³⁸⁹

Nesr: Üstād eydür, bu tarafından İskender-i Rûmî Īrān tahtında ki oturur idi, gördi ki ol tâc u tâht tamām kendünün oldı; bir gün leşkerini çekdi, Keyd-i Hindî’den yaña ‘azm kıldı. **[187a]** Her ne şehre ve kal‘aya uğrasa kapusını şāha açarlar idi, İskender hîç anlara muķayyed olmaz idi. Çün ol şehre irişdi ki adına Mîlād dirler idi Keyd-i Hindî’nün ulu şehri ve tahtgāhı idi, İskender ol şehre yakın iricek leşkeri bir ulu şahrāda kondurdi. Şöyle ki ol iklîm başdan başa İskender’uñ

³⁸⁹ İskender Īrān’ı gelip gördüğünde, artık bundan sonra İran tahtı ve tacının kendisinin malı olduğunu anladı. Hindistan hükümdarı Keyd’e karşı ordu sevkياتına başladı; her taraf onun ordularıyla dolup taşıyordu.

leşkeri ile tıldı. Andan yanına bir kâtib da'vet idüp buyurđı, Keyd'e bir nâme yazdı. Nâmenüñ evvelinde yazdı ki: “*Āferīn şol kimsenüñ üzerine olsun ki gönlini ‘ilm-ile pāk kılmışdur, işüñ müşkillerine ikdām itmez ve beyhüde yire zahmet çekmez. Her işde Haq te‘ālāya i‘timādı vardır, ümīdi andan tutar. Andan sonra ey Keyd-i Hindī bilesin ki biz tāt u tahtuñ māyesiyüz ve Allāh te‘ālānuñ sāyesiyüz, devlet ü ‘izzetüñ sermāyesiyüz. Senüñ katına bir nâme gönderdüm ki tīre qalbüñi rüşen kıla, hemān ki nâme katuña oqına gerekdür ki gönlüñde kibr ü kīn qomayasın. Eger nâme gice irişe, irt e olınca katlanmayasın, tīz benüm katuma gelesin. Yok dir iseñ tāt u tahtuñı bir kişiy e dağı ısmarlaram ve diyāruñı at ayağı altında harāb iderem, şöyle bilesin.*” didi. Çünkü nâme Keyd-i Hindī'ye irişdi İskender'ün ilçisini göricek gāyet ikrām u ‘izzet kıldı, eyitdi ki: “Şāhuñ fermānı başumuñ üzerine. Anuñ hükmini tutaram ve emrinden baş çekmezem ammā neyleyeyin işbu hāl-ile tedārük görmedin tehī dest ü piyāde segirdüp anda varmak olmaz. Bu maşlahat ne Haq te‘ālā katında hoşdur ve ne hod ol şehriyār-ı rüy-ı zemīn yanında lāyıkdur. Vech oldur ki evvel şāha lāyık bir armağan düzem ve dö[r]t dāne görilmedük yādigārларum var anları hāzır idem, andan sonra katına varam.” didi ve buyurđı bir kâtib gelüp İskender'ün nāmesine laţif cevāb yazdı, kâşıduñ eline virdi. Kâşıd yel gibi şāhuñ katına irişdi, ne işitdi ise söyledi ve nāmeyi şāhuñ öninde qodı. İskender, Keyd-i Hindī'nün haberin işidicek kâşıda eyitdi: “Yüri tīz yine Keyd'ün katına var, benüm haberümi ilet. Di ki; cihānda ne nesne ola ki kimse anı görmemiş ola?” Pes ilç i yine Keyd katına geldi, İskender'ün haberini virdi, ne tafşıl olına. Keyd dağı evvel duhterini vaşf idüp andan ol cāmı ta'rif eyledi ve ol tabīb ile hākīmüñ māhiyetlerini söyledi. İlç i yine İskender [187b] katına geldi, Keyd'ün sözini söyledükde İskender ta'accüb itdi, eyitdi: “Eger bu söz gerçek ise ol dört nesneyi ki benüm katuma göndere tāt benüm tīre qalbüm rüşen ola, dünyādaki maqşūdларum hāşıl ola. Bu eyüligüñ muqābelesinde ben anı maqāmında muqarrer kılam ve memleketini aña bağışlayam.” didi. Pes İskender, Rümīlerden bir niçe ‘āqıl ü dānā ve cihānuñ nīk ü bedin çok görmüş pīr kişileri güzīde kıldı ve bir maḥabbet-nâme yazup ol dört nesneyi taleb itmek-içün anları gönderdi. Sālār-ı Hind ol kişileri görüp ta'zīm ü ‘izzet kıldı, alup tahtına geçürdi ve kendü ve vilāyetinden niçe ‘ālimler getürdi. Ol kişilerden çok su‘āl eyledi, cevāblarını işidüp begendi, anları bir laţif maqāma qondurđı. Ol gün hoş hıdmet kıldı, irtesi şehir vaktinde buyurđı, duhteri ki nāmı Fefistān'dur meşşāteler gelüp tezyīn itdiler. Ol māt hod ārāyişe hācet degül idi ve bir kaşır içinde bir altun taht kırdılar, çevresini Çīn ārāyişi ile bezediler, ol duhter-i mihr-peyker geçüp ol taht üzerinde oturđı. Andan ol on nefer-i dāna ve şīrīn-zebān pīrler ki İskender'den gelmişler idi, Keyd'ün destür i ile yirlerinden kalkup duhterüñ kaşırına geldiler, hüsn ü melāḥatin görüp hayrān qaldılar, yirlerinden deprenmege mecālleri qalmadı ve kızuñ yüzinden gözlerini ayıramadılar. ‘Aceb bu idi ki her birinüñ nazarı neye tuş geldi ise anda qaldı, biribirini dağı görmediler. Çün Keyd-i

Hindî gördi ki Rûmîler katı eglendiler bildi ki kızuñ hüsni anları mest ü hayrân eyledi, ol dem âdem gönderdi, geldiler, anları alup Keyd-i Hindî'nün katına getürdiler. Keyd eyitdi ki: “Ey ‘âkıller! Ne ‘aceb eglendüñüz? Ol bir âdemdür ki Hâk te‘âlâ aña hüsni virmişdür, hûblık ile anuñ her kevkebdan naşbî vardır.” didi. Rûmîler eyitdiler: “Hudâ’dan hezâr âferîn ol mâha ki karşusunda bu kadar tırdık, henüz yüzini tamâm görmedük ammâ her birümüz ol mâhuñ çihresinde müşâhede itdügümüz hüsni ü hâleti gördüğümüz kadar yazup şâha bildürürüz. Lâkin gerekdür ki ol üç nesne ki görmedük anları dağı gösteresin.” didiler. Pes Keyd buyurdi ol tabîb ile hâkîm geldiler, Rûm ‘âkılları ile oturup su‘âl ü cevâb kıldılar, anları dağı begendiler. Ol cāmı getürdiler, şu-y-ıla ve şarâb-ıla tıldurdılar, **[188a]** aña dağı ta‘accüb kıldılar. Andan soñra her biri birer nâme yazup ol âfîtab-ı evc-i melâhatüñ hüsniinden birer zerre miqdârı beyân itdiler ve dağı görüp işitdiklerini yazdılar, İskender’e gönderdiler. İskender nâmeyi okıyup hayrân oldu. Andan nâmeye cevâb yazup eyitdi: “*Şimden soñra eglenmeyesiz, ol dört nesneyi alup benüm katuma gelesiz ve işte Hindûstân menşürini tâ Cādustân’a varınca Keyd’üñ adına yazdum, aña viresiz.*” didi. Tiz kâşid şâhuñ nâmesini alup Rûmîlerüñ katına getürdi. Anlar dağı Keyd’üñ katına gelüp ahvâli beyân itdiler ve menşürü virdiler. Keyd-i Hindî şâd oldu ve Hind vilâyetinden yüz nefer-i dâñâ pîrler güzide kıldı ve hâzîne kapularını açup her nesnenüñ a‘lâsından şâha lâyıq ne var ise intihâb itdi ve üç yüz deve yüki gevher-i şâhvâr ve on deve yüki filori ve yüz yük akçe hâzırladı ve ‘üd-ı Kûmârîden gevher ile muraşsa‘ bir taht var idi. Ol tahtı on pîl üzerine berkitdi, Fefistân-ı Bânû’yı perde ile ol tahtuñ üzerine çıkardılar ve tabîb ile feylesof-ı hâkîmi ve ol cāmı dağı alup şâhuñ katına geldiler. İskender Fefistân’a nazar kıldı, anuñ hüsni ü melâhatini görüp hayrân kaldı. Andan buyurdi ulular geldiler, ‘İsâ peygamber dîni üzre nikâh itdiler. İskender ol şafâ ile hâzîne açup fuqarâya mâl bezl eyledi. Çün nigâr kaydı dağı görildi andan İskender diledi ki feylesof-ı dâñâyı tecrübe kıla, göre ki ma‘rifet ü esrârdan ne güne haberdârdur. Pes buyurdi bir cāmuñ içine yağ tıldurdılar, şâh ol yağı hâkîmüñ katına gönderdi, eyitdi: “İşbu yağı gövdesine ve başına sürsün tâ kim cāmı bir pâre râhat ola ve sefer zahmeti vücūdından gide.” didi. Hâkîm anı görünce hânde itdi, tiz buyurdi biñ dâne igne getürdiler, ol yağı içine koydı, yine şâh katına gönderdi. Şâh anı görünce tiz buyurdi demürciler geldiler, ol igneleri bir mühre eylediler, yine hâkîme gönderdi. Hâkîm dağı demürciler getürüp ol mühreyi bir âyîne düzdiler, ol gice yine şâh katına gönderdi. Şâh buyurdi ol âyineyi bir nem yirde kıldılar, şol kadar tırdı ki paslandı. Andan yine hâkîme gönderdi. Hâkîm ol âyineye cilâ virüp yine şâha gönderdi. Andan şâh hâkîmi **[188b]** da‘vet idüp hürmet ü ‘izzet eyledi ve yanına aldı, eyitdi: “Ey hâkîm, ben saña yağ gönderdüm. Ne idi ki içine igne tıldurup yine baña gönderdün?” Hâkîm eyitdi: “Şâhâ, ol cām-ıla yağı remzi oldur ki dimişsiz ki; bizüm şehrümüzde hâkîmler çokdur ve bizüm dağı ‘ilm-i hikmetden hâzzumuz vardır ammâ nidelüm

ki gön̄lümüz māl ü genc hevāsı-y-ıla ve dünyā maḥabbeti-y-ile tölmişdur. Hiç ol ḥakīmlerüñ maʿrifeti ve naşḥati bizüm gön̄lümüze eşer itmez. Ben cevābında eyitdüm ki; ey şāh, anlaruñ sözleri işbu yağ gibidür. Bedenüñ zāhirine eşer kıılır ammā şol ʿākil ki gön̄li şalāhiyyet nūrı ile ārāste ola, anuñ sözi ve naşḥati işbu igne gibidür ki siñirde ve kemükde tırmaz, taşlardan daḥı geçer didüm. Andan şāh yine ben kılına eyitmiş ki her gön̄ül ki kan dökilmek ile ve ceng itmek-ile kararursa işbu demüre dönse ol qararmış ḳalbe ʿuḳalānuñ ince sözleri nice eşer ider. Ben eyitdüm ki; benüm ḥüb sözlerüm ve rüşen fikrüm ki kııldan incedür taşları iridür, demürleri mūma döndürür. Senüñ ḥod gön̄lüñ demürden degüldür. Andan dimişsiz ki; bunuñ üzerine yıllar geçmişdür ki gön̄lüm pas olmuşdur, bunuñ gibi ḳalbe daḥı söz ve naşḥat eşer eder mi. Ben eyitdüm ki; gön̄lümdeki esrārdan ve kevākebüñ aḥvālinden şol ḳadar söz söyleyem ve saña şol ḳadar naşḥat idem ki senüñ paslanmış gön̄lüñ maʿrifet cilāsı ile pāk u şāfi kıılam didüm.” didi. Pes şāhā anuñ sözi ḡāyet hoş geldi, buyurdı bir ağır ḥilʿat getürdiler, ḥakīme geyürdiler ve ḥesābsuz gevher ü filori getürdiler, ol ḥakīmüñ öñinde ḳodılar. Ḥakīm eyitdi: “Şāhā! Ḥaḳ teʿālā baña bir gevher ve bir ḥazīne virmişdür ki uğrıdan ve ḥarāmīden emīndür ve daḥı hīç beklenmek istemez, belki ol beni şaḳlar, ki ol ḥazīne ve gevher ʿilm-ile ʿaḳıdır. Şimdi ben ki bunca mālī alam ḳatında şaḳlayam ve bunuñ teşvīşini niçün çekem. Baña ḥod giymege iki ḥaftān yiter, ziyādeye tamaʿ itmezem. Buyuruñ anı yine ḥazīneye iletsünler.” didi. İskender ol ʿākil kişinüñ sözini ʿacebledi ve aña āferīn kııldı. Andan buyurdı ol üstād ṭabībī getürdiler. Şāh aña eyitdi: “Ey ṭabīb, dükeli renclerüñ başı nedür?” Ṭabīb: “Çok yimekdür ki ekül kimse ten-dürüst olmaz, meger anuñ vücūdını dārū ile yumak gerek.” didi. Andan eyitdi: “Ey şehriyār! Senüñ içün bir dārū düzeyin, her yerden dürlü dürlü otlar [189a] cemʿ ideyin ki dāyım ol dārūdan ten-dürüst olasın ve taʿām iştiḥāsın ziyāde kııla ve çok yimekten ziyān olmaya, iligüñi berk ide ve ḳanuñı artura ve beñzüñün rengini laṭif eyleye ve fikrüñi pāk kııla ve hergiz şaḳuñ ve şaḳaluñ ağarmaya ve ḳuvvetüñe zerrece nokşān gelmeye, ne ḳadar şoḥbet itseñ endāmuñda süstlik eşeri belürmeye.” didi. Şāh eyitdi: “Ey ṭabīb, bu nesneyi ki sen dirsın hergiz kimseden işitmedüm ve görmedüm. Eger sen böyle bir dārū terkīb idesın ve bu didiklerüñi yirine getüresın benüm ḥaḳḳumda be-ḡāyet eyülik idersın ve ben daḥı saña ʿizzetler idüp ḥōş vech-ile iʿtikād eyleyem.” diyüp ṭabībe ḥilʿat geydürdi ve anı dükeli ṭabīblerüñ başı eyledi. Andan ṭabīb bir niçe kişiler alup taḡlara gitdi, her taḡdan bildügi otları cemʿ eyledi, bir laṭif dārū düzdi ve ol dārū ile İskender’üñ vücūdını yudı. Şāh ol ḳadar ḳuvvet ü şıḥḥat buldı ki giceler germiyyetinden ve ferāḥından çok uyumaz idi, şād ü ḥandān ḥatunlar ile şoḥbet kıılır idi. Üstād eydür, İskender zenler ile şoḥbet itmege ziyāde māyil idi ve cimāʿla çok muḳayyed idi, hīç kendüsini şaḳlamaz idi. Bir gün ṭabīb, şāhuñ çihresinde bir pāre taḡyīr gördi, eyitdi: “Şāhā, ḥatunlara muḳayyed olmak ve anlar ile yatup tırmak civānı tız pīr eyler. Ḥālā çihreñüzden añladum üç gice uyḥu

uyumayup hātūnlara çok meşgūl olmışsınız.” didi. İskender eyitdi: “Gerçi üç gicedür uyumadum ammā hīç bedenümde za‘f eşeri yokdur.” didi. Tabīb İskender’ün öyle didüğine bakmadı, ol gice bir laţif dārū terkīb itdi. Şabāh olıcağ alup geldi, şāhuñ yüzine bakup mizācını gāyetde müstaķīm gördi, şād oldu, elindeki dārūyı yire urdı, ilerü geldi, şāh meclisinde oturup eline cām aldı ve ‘işrete meşgūl oldu. Şāh eyitdi: “Ey üstād, ol dārūyı düzdüñ bunca zahmet çekdüñ, niçün yire urduñ?” didi. Tabīb eyitdi: “Şāhā, bildüm ki bu gice yaluñuz yatmışsın. İmdi sen ki hatun-ıla yatmayasın hergiz senüñ tabībe ve dārūya ihtiyācuñ olmaz.” didi. Şāh bu sözden şād olup hānde kıldı, tabībüñ üstādlığına āferīn eyledi [189b] ve tabībe bir bedre altun ve bir altun eyerlü siyāh at virdi. Andan buyurdi ol cāmı getürdiler, şovuk şu ile taldurdılar, ol gün ve ol gice ehl-i meclis ne kadar var ise ol cām içindeki şudan içdiler, hergiz evvelki qarārdan eksilmedi. Şāh anı görüp ta‘accüp itdi, hākīm-i Hindī’ye eyitdi: “Ey dānā! Bu şunuñ artmasına sebep nedür? Bu şuya meded teşīr itmek kevākibden midür yoğsa kendünüñ aşlında bir nesne mi vardır?” didi. Hākīm eyitdi: “Ey şehriyār! Bu cām düzilince yıllar geçmişdür ve niçe müneccimler ve üstādlar bunuñ üzerine niçe zahmetler çekmişlerdür. Dükeli yıldızlaruñ tabī‘atını şaklamışlardır ve bir mübārek vaķt ü bir hūb sā‘at gözlemişlerdür, niçe yıl anuñ üzerine cān eritmişlerdür ki ol sa‘d sā‘atde bu cāmı düzmüşlerdür. Mıķnaţıs demüri ne resme çeker-ise bu cām dağı tabī‘ati-y-ile hevādan şuyı çıkarup öyle cezb ider. Ādem oğlanı ol şuyuñ nice hāşıl olduğın görmez ve anuñ içindeki şu hergiz eksilmez.” didi. Şāh anuñ fıkır ü rāyına taḥsīn ü āferīn kıldı. Andan ol Keyd-i Hindī’ye gönderdüğü pīrlere eyitdi: “Çünkü Keyd-i Hindī bize bu resme eyülik itdi ve bu dört nesneyi baña virdi, ben dağı ‘ömrüm olduķça anuñ-ıla ‘ahd ü peymānı şikest eylemeyem.” didi ve andan ol ‘ālim ü dānā hākīmleri tekrār sitāyişleyüp her birine gereğince ri‘āyet ü ‘izzet itdi. Andan sonra İskender-i Zū‘l-ķarneyn yüz yük māl aldı ve yüz yük gevher aldı, bākī ne kadar altun ve gümüş, la‘l ü yāķūt ve gevher-i hāş var ise ol tağda bir genc kıldı, tılsım eyledi, ağızını berkitdi. İskender’den sonra ol hāzīneyi hergiz kimse bulmadı. Andan sonra leşkerine göç yarağı buyurup bir gün yirinden kalkdı.

Dāstān-ı İskender bā-Fūr-ı Hindī

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Zi-Mīlād çun bād leşker be-rānd

Be-ķannūc şod genceş ān-cā be-mānd

Çu āverd leşker be-nezdīk-i Fūr

Yekī nāme fermūd por-ceng u şūr³⁹⁰

Neşr: Üstād eydür, çünki İskender Mīlād’dan leşkerini qaldurdi Qannūc’a ‘azm kıldı ki Fūr’uñ tahtgāhıdur. Bir gün gelüp Fūr-ı Hindī’ye yaklaştı, buyurdi bir nāme yazdılar. Nāmenüñ evvelinde Hāq te‘ālāyı medh kılup eyitdi: “Ol Allāh ki aña hīç zevāl ü tağyır yoqdur. Kime ki andan ‘ināyet ola **[190a]** tāt u taht u memleket ıssı olur, anı ki h̄ār kıla başına gün toğmaz. Benüm qatumdan ki İskender-i Fīlīkos’am ‘ālemüñ şāhib-kırānı ve tādāram, senüñ qatuña ki Fūr-ı Hindī’sin, Hind sulţānısın. İmdi bilürsin ki Hāq te‘ālā baña ne tālī^c virmişdür, ‘ālemi baña ne vech-ile müsahhar kılmışdur. Hemān ki mektüb saña irişe, zinhār eglenmeyesin ve bir dürlü dahı ideyin dimeyesin, tahtuñdan inüp benüm qatuma gelesin ve benden amān dileyesin. Yok dir iseñ yir götürmez leşker ile üstüñe varup ‘ālemi senüñ başuña zindān kılam, soñra peşmān olmaqdan hīç fāyide itmeyesin.” didi. Çünki nāme tamām oldı, şāh üzerine mührin urup bir kişinüñ eline viridi, ol nāmeyi Fūr’uñ qatına ırgürdi. Fūr, İskender’üñ nāmesini göricek gāyet kaqıdı, hışm-ıla buyurdi cevāb yazdılar, eyitdi: “Yā İskender! Bu qadarca devlete mağrūr olma ve kendüñi pehlevān kıyās itme. Benüm vilāyetüm şarpdur ve leşkerümüñ hesābı yoqdur. Qatumda dilāverler çoqdur ve bī-nihāye zinde pīllerüm vardur. Leşker çeküp üstüñe varıcaq benüm ‘azametümi göresin, ol zamān sözüñe peşmān olasın. Nāmem saña vuşul bulduqda benüm dōstāne sözlerümi gūş idüp yüzüñ şuyı ile dönüp vilāyetüñe gidesin. Yohsa başuña ne gelür görürsin.” didi. Andan nāmeye mühr urup peyk eline viridi, alup İskender’e geldi. İskender çünki nāmeyi okıdı ve mefhūmını bildi, beglerini qatına cem^c eyledi, Fūr’uñ haberini söyledi. Andan leşkerini qaldurup hışm-ıla Fūr’uñ üzerine yüridi. İskender’üñ leşkeri şol qadar çoq idi ki deşt ü şahrā tamām leşker ile tölmiş idi, yiryüzi görünmez olmuş idi ve yol dahı qatı şarp idi. Birkaç ulu kimseler İskender’üñ qatına geldiler, eyitdiler ki: “Ey şehriyār, Hind ü Sind şāhınuñ ve fağfūr-ı Çīn’üñ senüñle ceng itmege kaşdları yoqdur. Ne hācet ki bunca leşkeri bunuñ gibi şarp yire süresin? Bu yollara ne at döyer ne ādem taḥammül ider. Eger leşkerine dönmelü olursa hīç birisi sağ kırtılmaz.” didiler. İskender anlaruñ **[190b]** sözünü işidüp melül oldı, eyitdi: “Ey servlerler! Hele Īrān’la cenginde kimseñüze ziyān olmadı, dahı sağ u selāmetsiz. İsterseñüz dönüñ mekānlaruñuza varuñ, baña Hudā’nuñ yoldaşlığı yiter, Allāh’dan ‘ināyet olursa Īrān leşkeri-y-ile varam, Fūr’uñ kaydını görem. Bu işi Allāh adı-y-ıla başlayam, andan yine Rūm’a gelem, erlik ile ‘ālemi kendüme müsahhar kılam.” didi. Şāhdan bu resme haber işidicek leşker uluları ayağına dökildiler, İskender’e du‘ā kılup ‘özrler dilediler. Didiler

³⁹⁰ İskender hazinesini orada, Milad’ta bıraktıktan sonra ordusunu yel gibi sürerek Kannuc’a gitti. Hükümdar Fur’un ülkesine yaklaştığında ona savaş ateşi ve kıvılcımları saçan heyecan dolu bir mektup yazdı.

ki: “Şāhā! Biz senūñ kullarūñuz, hāşā ki emrūñden baş çekeyüz. Atumuz ölince gidelüm, andan şöña piyāde olup senūñ yoluña cān u baş terk idelüm. Yiryüzini bizüm kanumuzdan deryā iderler ise dahı düşmenden yüz döndürmeyelüm.” didiler. İskender anlardan bu sözi işidicek şād oldu. Andan bir hūb fikr ile ceng bünyādın itdi, rāy u tedbīr idüp ulular ile müşāvere kıldı. Evvel Īrānīlerden otuz biñ yarar yigit güzīde kıldı. Anlaruñ ardınca Rūmīlerden kırk yigit cebelū pehlevān aldı. Anlaruñ ardınca Mısır leşkerinden kırk biñ silahşör ihtiyār itdi. Bu tertīb üzre leşkerini düzdi, andan şöña Īrānīlerden ve Dārā ta‘allukātından ne kadar begler ve merdüm-zādeler var ise Rūm’dan ve Mısır’dan ve Berber’dan adı bellū pehlevānlardan on iki biñ server ihtiyār itdi. Anlar dahı bir kola ta‘yīn olındı. Andan şöña ‘ālimlerden ve kevākib ‘ilmin bilü[r] kişilerden ve zamānuñ ahvālını çok görmiş pīrlerden altmış kişi ihtiyār itdi ki dāyim kendünūñ yanında olurlar idi. Bu tertīb ile çekilüp ol şarp yollardan gidüp Fūr’a yaklaşıdı.

Rezm-i İskender bā-Fūr-ı Hindī

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Çu āgāh şod Fūr ki āmed sipāh

Gozīn kerd leşker serān-ı siyāh

Be-deşt enderūn leşker enbūh geşt

Zemīn ez-pey-i pīl çun kūh geşt³⁹¹

Neşr: Üstād eydür, çünki Fūr işitdi ki üzerine leşker gelür tīz her tarafa nāmeler gönderdi, sehl zamān içinde katına bī-kıyās leşker cem‘ oldı. Şöyle ki dört mīl miqdārı yiri Fūr’uñ leşkeri tutdı. Andan buyurdı şaflar düzdiler ve alaylar bağladılar ve leşkerūñ önine ve ardına pīller tonatdılar. Bu heybet ile ve şevket ile İskender’e karşı yürüdi. Bu taraftan ol Hindū ‘ākılleri ki İskender’uñ katında ulular idi, pīlūñ cengi ve ahvālī İskender’e **[191a]** bildürdiler, eyitdiler: “Şāhā! Şöyle bil ki pīl cengine kimse tahammül itmez ve pīle karşı at varmaz, kaçsa dahı kırtılmaz. Evvelden aña çāre itmek gerek.” didiler. İskender dahı pīl cengini görmemiş idi. Buyurdı, mūmdan bir pīl şeklini düzdiler. Andan ‘ākılleri cem‘ olup ol cenge bir çāre itdiler. Pes İskender anlaruñ

³⁹¹ Fur, İskender ve ordusunun gelmekte olduğunu haber aldığı anda (kara komutanlardan bir ordu seçti.) Çöl ve ovalar baştan başa askerlerle dolup taşı; fillerin ayaklarının sürüklediği topraklardan her taraf tepelere dönüştü.

meşvereti-y-ile buyurdı Hind'den ve Rûm'dan üstâd demürciler geldiler ve demürden bir at düzdiler, üzerinde bir âdem düzdiler ki içleri mücevvef idi. Andan ol âdemi mîhler ile anuñ üzerine perçîn itdiler. Andan atuñ ve âdemüñ içine neft ve kibrît tıdurdılar, bir ‘arabanuñ üstine berkitdiler, İskender’üñ katına getürdiler. İskender anı gördi, gâyet begendi. Buyurdı biñ anuñ gibi at ve âdem düzdiler ve içlerini kibrît ve neft-ile tıdurdılar. Her birini bir ‘arabanuñ üstine berkitdiler. Bir ay içinde ol işi tamâm itdiler. Andan ol demürden atları ve âdemleri leşkerüñ öñ şaffına kōdılar. Bu taraftan Fûr dahı leşker çeküp ve alaylar bağlayup ve pîlleri ilerü şafa koyup yürüdi ammâ İskender’üñ hîlesinden gâfil idi. Şâh ki gâfil ola leşkeri helâk itdürür. Çünkü iki leşker birbirine irişdi hemân dem kılıçlar çeküp gürzler ve süñüler çevirüp hamleler kıldılar. İskender buyurdı, ol demürden atlarıñ neftlerine âteş urdılar, şöyle ki her birisi tamâm kızdı. Ol vaktde pîller irişdi, ol atları ve âdemleri göricek irişüp hortūmları ile çaldılar. Hemân ki hortūmları ol kızmış demüre tōkındı, her pîlüñ hortūmı tōkındığı yir yapışdı, yine kōpmadı. Pîller anı göricek ürkdiler ve dönüp Fûr’uñ leşkeri üzerine kaçdılar ve niçe kişileri ayağ altında helâk itdiler. Çünkü pîl safları şındı, bâkî leşkerüñ alaylarını bozdı ve tağıtdı. Fûr’uñ leşkeri hōd hemân fillere tayanmışlar idi ve anı kal’a idinmişler idi. Çünkü filler şındı, sâyir leşkere baş kayusu oldu. İskender ol hâli görüp hamle kıldı, ol leşkeri aḥşam olunca kırdı. Aḥşam olıcak iki leşker birbirinden ayrıldı, karavullar çıkup şabāḥa dek iki leşkeri bekleyüp şakladılar. Çünkü gice geçüp yine şabāḥ oldu **[191b]** iki taraftan yine alaylar bağlandı ve saflar çekildi, ‘alemler ucu göklere irişdi. İki taraftan kūs u nefîr âvâzı ve erenler ḥurūşı ‘âlemi tıtdı. Andan İskender at depüp öñ şafa çıkıdı ve Fûr’a eyitdi: “Ey Fûr-ı Hindî! Bir âdem gönder gelsün, ırakdan benümle söyleşsün. Aña bir ḥaberüm var.” didi. İskender öyle diyince Fûr ilerü gelüp eyitdi: “Yâ İskender, ne söylerseñ baña söyle!” didi. İskender eyitdi: “Yâ Fûr! Bunca leşker ki helâk oldu, kurd u kuş âdem mağzından tıydı. Bunları yok yire helâk itmekden ne fâyide? İkimüz dahı merdler ve dilâverlerüz, gel berü senüñle meydāna girelüm, ceng idelüm. Devlet kankımuzañ olursa ola ve leşker selâmetle kurtıla.” didi. Fûr-ı Hindî, İskender’den bu ḥaberi işidicek şād oldu, göñlinden eyitdi: “Bunu böyle söyletdüren benüm devletümdür ki ben bir ejdehāyum ve altumda atum bir tağa beñzer. İskender’üñ kaddi bir kaleme beñzer, elindeki kılıcı ve altındağı atı şöyle ola, ben bu hâli ḥâcet dileyüp bulamazdum.” didi. Dönüp eyitdi: “Yâ İskender, ma’kûl dırsın. Hemân öyle idelüm.” didi. İskender dahı at sürüp meydān ortasına geldi, Fûr-ı Hindî’ye muḳâbil oldu. Pes ol iki ejdehā ellerine Hindî kılıçlar alup birbirlerine hamle kıldılar. İki leşker tırup temāşā iderler idi. İskender gördi ki Fûr-ı Hindî bir mest pîle beñzer altında atı tağıdur, söyledüğü söze peşimān oldu, kendüden ümîdi kesüp Ḥudā’ya tevekkül kılup ceng itdi. İskender bu teşvîşde iken leşker ardından nâ-gâḥ bir âvâz geldi ki: “Ey İskender! Kōrkma, fırsat senüñdür.” didi. Fûr’uñ cānı ol âvâzdan kōrkıdı, İskender şād olup kılıcını çekdi,

irişüp Fūr-ı Hindī'ye at üzerinden bir tığ çaldı, tā kemergāhına gelince iki pāre eyledi. Çünkü Fūr düşdi leşker birbirine karışdı, Hind leşkeri ğayret idüp ceng itdiler. Üstād eydür, Fūr'ıñ öldüğünü görmediler, sağ şanup ceng iderler idi. Pes İskender buyurdı, Rūm ve Īrān leşkeri yir yirden çağırdılar: “Ey Hind serverleri! Fūr-ı Hindī helāk oldu. Kimüñ içün ceng idersiz? İskender sizüñ haqqıñuza **[192a]** Fūr'dan yegdür ve andan size ziyān yokdur.” diyüp çağrışdılar. Çün leşker-i Hindī anı işitdiler, gelüp gördiler ki Fūr düşmiş yatur, silāhlarını ellerinden atup İskender'den amān dilediler. **[Minyatür]** İskender anlara amān virdi ve leşkerini dahı anları kırmağdan men° eyledi, gelüp Fūr'ıñ tahtına oturdı ve hazīnelerini açup Hind serverlerine ulaştırdı. Cümlesi İskender'e **[192b]** du°ālar itdiler. Andan İskender iki ay ol yirde karar itdi. Üstād eydür, Hindūstān'da bir ulu pehlevān var idi, adına Torok Hān dirler idi, Fūr'ıñ tahtını İskender aña virdi. Fūr kışşa[sı] dahı bu arada tamām oldu.

İmdi °ākıl olan bundan hisşe alur, cihān hemīşe bir karāra kalmaz ve bu fānī sarāyda kimse pāydār olmaz. °Aklı olan fırsatı ğanīmet bilür, °ömrini hayrāta ve ihsāna şarf ider, māl ü ni°met cem°i-y-ile muqayyed olmaz. Zīrā kişinüñ mālı kendü yiyüp içdügidür, soñına kalan kendünüñ degüldür, °ākıl olan böyle ider. Andan İskender ol yirden Ka°be-i şerīfe gitmek murād idindi, leşkeri tedārük gördiler.

Reften-i İskender be-Ziyāret-i Ka°be

[Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ül]

Be-şebgīr ber-h°āst āvāz-ı kūs

Hevā şod be-kirdār-ı çeşm-i ħorūs

Zi-bes nīze vu perniyānī direfş

Sitāre şode zerd u sorĥ u benefş³⁹²

Nesr: Firdevsī-i dānā kavlince İskender buyurdı, leşker ol yirden kalkup kūs u naqqāre dögildi, şaru ve kıızıl ve gök °alemler çözüldi. Pīl üzerinden surnā vu nefīr āvāzı göge irişdi. İskender ol aradan geçüp İbrāhīm Peyğamber'üñ maķāmını ziyāret kılmağa teveccüh itdi ki Hāķ te°ālā aña

³⁹² ... gün ağarırken kös sesi yükselmeye başladı. Hava ışıyınca her taraf horoz gözü gibi bezendi. Rengarenk mızrakların ve ipek sancakların yansımalarından güneş kıpkırmızı, sarı ve mor renkler saçmaya başladı.

beyt'ül-ḥarām dimişdür, dīn-i İslām anuñ-ıla tamām olur, müselmānlar aña Ka'be dirler, namāz kıldukları vaqt aña yüz tutarlar, günāha müstağrak olan kişiler tazarru^c ve niyāz içün anda varurlar, zīrā buyurmuşdur ki: “*Her kim benüm ḥānemi ziyāret kıla, āḥiretde ben aña cennet virem ve anı ḥūr-ı ‘ayn-ıla hem-niṣn eyleyem.*” dimişdür. Pes İskender Ḳudūs yolından Mekke'ye yakın gelicek, Naşr katına ḥaber yitişdi ki ol demde Mekke'nün re'isi idi ve hem Muḥammed Muştafā'nuñ şallallāhu ‘aleyhi ve sellem onuncı dedesidür ve Ebū Bekir ve ‘Ömer ve ‘Osmān ve ‘Alī rıdvānullāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn ol Naşr'ıñ toḥmindandır. Çün Naşr işitdi ki İskender geldi, niçe serverler ile karşı çıkdı, tiz bir atlu Mekke'den İskender katına irişdi, didi ki: “Yā İskender! İşbu gelen İsmā'īl aşıldur ki İbrāhīm Peygamber'ün oğlıdur.” didi. Yakın gelicek İskender aña çok ‘izzet kıldı, Naşr şād oldu. Andan İskender eyitdi: “Ey göñli ve sözi toğru, şimdiki ḥālde bu diyārda sende [193a] gayrı ulu server kim vardır?” didi. Naşr eyitdi: “Ey şāh-ı cihān-gır! Şimdi bu maḳāmda ulu kişi Ḥuzā'a'dur. İsmā'īl dünyādan gidicek Ḳaḥtān[dan] geldi, bu iḳlīmi kılıcı ile aldı ve zulm-ile Yemen şehrini daḥı tutdı, çok bī-günāh kişileri helāk itdi, katı zālīm idi. Āḥir Ḥaḳ te‘ālā ḳaḥḥār-ı pādīşāhdur, anı ḳahr eyledi. Andan Ḥuzā'a geldi, tamām bu vilāyeti ve Yemen'i tutdı. Ol daḥı baş çekdi, bir gün Ḥaḳ te‘ālāyı yādına getürmedi, cihānı ḳabzasına aldı, İsmā'īl aşlınıñ cigeri anuñ elinden ḥūn oldu.” didi. İskender, Naşr'dan bu ḥaberi işidicek Ḥuza'a aşlından kimi gördi ise tutdı, ol zālīmleñ elinden Hicāz'ı ve Yemen'i aldı. İsmā'īl aşlını ilerü çekdi, şol ki ululığa lāyık kişilerdür, ol memleketi anlara ışmarladı, cemī'cün üzerine Naşr'ı ḥākim kıldı, şöyle ki hīç kimse anuñ emrinden tecāvüz itmez idi. Andan Zū'l-ḳarneyn piyāde olup beyt'ül-ḥarāmı ziyāret kıldı, İsmā'īl oğulları şād ü ḥandān oldılar. İskender her ḳadem ki başarı idi, yazıcılar ḥesāb iderler idi, her ḳademine biñ altın şadaḳa kıldı, Mekke'nün mücāvirlerini ve dervīşlerini māl ü genc-ile ḡanī kıldı. Andan Naşr'a bī-ḥesāb altın virdi, şād ü ḥandān leşkerini çeküp Cidde'ye geldi. Buyurdi her kişi gemiler ve zevraḳlar ḳaydını gördiler, yol tutup Cidde'den Mışır'a geldiler. Ol demde Ḳaytūn Mışır şāhı idi, leşkerinün ḥaddi ve ḳıyāsı yoğ-ıdı, İskender'ün geldüğünü bilicek ‘azīm leşker ve dürlü dürlü armağanlar ve nişārlar eyledi, tāt u taḥt-ıla İskender'e karşı çıkdı. İskender anı görüp şād oldu, andan bir yıl Mışır'da ḳarār itdi, leşker diñlendi.

Dāstān-ı İskender bā-Ḳaydāfe

[Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül]

Zenī būd der-Endilūs şehriyār

Hıredmend u bā-leşker-i bī-şomār

Cihān-cūy u bahşende Kaydāfe-nām

Be-rūzbihī yāfte nām u kām³⁹³

[Neşr:] Firdevsī-i dānā eydür, meger Endülüs’de bir ‘avrat var idi ki ol vilāyetün şāhı idi ve gāyet ‘aқıl ıssı idi, leşkerinün hesābı yoғ-ıdı, adına Kaydāfe dirler idi. Bir gün kendü vilāyetinde bir üstād naққāş işidüp қatına getürdi, aña eyitdi: “Yüri [193b] var, İskender’ün naқşını ve şūretini yaz, benüm қatuma getür ammā bu vilāyeti yād eyleme ve benden varduғuñı kimse bilmesün.” diyüp tamām қaydını gördi. Pes naққāş anuñ emri ile Mışır’a geldi, İskender’ün şūretini ve şeklini yazup Kaydāfe’nün қatına getürdi. Kaydāfe, İskender’ün şūretini görüp melül oldu. Ol şūreti gizledi, kimseye göstermedi, gōñlinden eyitdi: “Çünki ol server şıfatda bu vech-iledür, şübhe yoқdur ki ‘ālemi tutıcakdur, kimse anuñ-ıla ceng idüp başa varamayıcakdur.” didi. Bu tarafda İskender, Mışır tahtında oturur iken bir gün Kaydāfe’yi yād eyledi, Kaytūn’a Kaydāfe’nün hālını ve iқlīmını şordı. Kaytūn eyitdi ki: “Ey şehriyār, Kaydāfe’nün eri yoқdur ve ‘ālemde ancılayın nāmdār gelmemişdür. Bir eri vardı, öldi. Şimdi kendüsi anuñ yirine şāh oldu. Anuñ leşkerinün hesābını kimse bilmez, māl ü genci vaşf olunmaz, ‘aқl ü dānişde kimse ancılayın görmemişdür ve bir қal’a yapmışdur, şāfi taşdan, dört ferseng ol қal’anuñ büyükligi vardur.” didi. İskender, Kaytūn’dan bu haberi işidicek buyurdı bir kātib getürdiler, İskender’den Kaydāfe’ye bir nāme yazdı. Evvel Hāq te‘ālāyı medh itdi ki ‘ālemün hālīkidür, devlet ve ululıқ virmege қādir oldur. Andan eyitdi: “*Ey sa‘ādetlü şāh! Bilesin ki şimdiki hālde senün cengüñe bil bağladum ve ol taşdan қal’a ki қаşd қıldum. İmdi ‘aқluñı kendüzüñe yār қılasın, nāme iricek benüm emrüme muṭı^c olup baña harāc viresin. Andan benüm şimşirümün hışmından emīn olasın. Yoқ dir iseñ vaқtūñe hāzır olasın ki Dārā’ya ve Fūr’a ne қıldum ise saña dahı öyle itsem gerekdür, gāfil olmayasın.*” didi. Çün nāme bu resme tamām oldu, İskender üzerine kendü mührin urdı, қāşıd eline virüp gönderdi. Niçe günden soñra қāşıd nāmeyi Kaydāfe’nün қatına ırgürdi. Kaydāfe çün ol nāmeyi oқıdı, İskender’ün sözlerine hayrān қaldı. Tiz ol nāmeye bir cevāb yazdı. Evvelinde eyitdi: “*Āferīn ol Allāh’a ki ‘ālemi yoқdan var eyledi, nık ü bed cihānda turıcak yir virdi ve seni Dārā ve Fūr üzerine gālib қıldı. İmdi ey şāh! Fūr ile Dārā üzerine furşat bulduғuña mağrūr olmayasın ve beni anlara қıyās itmeyesin ki*

³⁹³ O dönemlerde Endülüs’te son derece akılı, büyük orduları olan kraliçe, bilge bir kadın vardı. Bir dünya hükümdarıydı, alabildiğine cömertti, adı Kaydāfe idi. Bahtı açık, adı sanı bilinen, bütün arzularına erişmiş biriydi. (Son mısradā vezin düşüktür.)

[194a] *ben kayşerüñ emrine rāzī olmazam ve anuñ lāfından daḥı hīç üşenmezem. Benüm niçe yüz biñ leşkerüm ve niçe beglerüm ve serverlerüm vardur, eger ben leşkerümi cem° idem bu iklîmde oturıcak yir bulunmaya. İmdi lāf u güzāfıdan fāriğ olasın ve miqdāruñdan ziyāde geçinmeyesin.*” diyüp nāmeyi mühürledi, yine İskender’e gönderdi. Çünkü İskender Kaydāfe’nüñ nāmesini gördi, tīz buyurdı kūs u naqqāre döğildi, surnā vu nefir ḥurūşa geldi, °alemler çözüldi, ol °azīm leşker at arḳasına geldi. Ol aradan İskender şevket ü ḥaşmet-ile °azm-i Kaydāfe kıldı, bir niçe gün gitdükden soñra bir mu°azzam ḳal°aya irişdi, gördi ki be-gāyet muḥkem burc u bārūsı āsumāna irişmiş. Meger ol ḳal°anuñ pādişāhına Feryān dirler idi, çok leşker ü genc ü mālī var idi. İskender ol ḳal°ayı ḳuşatdı, bir hefte içinde aldı, leşker yir yirden ḳal°aya ḳoyıldı, ceng içinde ḳal°anuñ şāhı Feryān oldu. Çünkü İskender şehre girdi, buyurdı daḥı kimseyi öldürmediler. Meger Kaydāfe’nüñ bir oḡlı bu ḳal°anuñ içinde idi ki adına Ḳaydrüş dirler idi, Feryān aña duḡterini virüp dāmād idinmiş idi, ol sebebden Feryān’uñ külāhı göge irişmiş idi. İttifāḳ ol ceng içinde İskender leşkerinden bir server ki adına Şehrgīr dirler idi, Kaydāfe’nüñ oḡlı ile Feryān’uñ kızını esīr kıldı. İskender ol ḥālī işidüp şād oldu. Andan vezīri Nīḳatūn’ı ḳatına da°vet idüp eyitdi ki: “Ey vezīr! Sen geç taḥt üzerinde benüm yerümde otur. Ben senüñ ḳarşuña kemer bağlayup tırayın, saña İskender-i Filīḳos diyeyin. Andan sen buyur Kaydāfe’nüñ oḡlını getürsünler, başını kesüñ diyü emr eyle. Andan ben anı senden dilek ideyin, baña bağışla. Andan soñra beni anuñ-ıla bile Kaydāfe’nüñ ḳatına ilçilige gönder ammā zinhār bu rāzı kimse bilmesün.” didi. Üstād eydür, fi°l-ḥaḳīḳa bu vezīrūñ şekl ü ḳıyāfeti ve şüret ü hey°eti İskender’e beñzer idi. İki bir yirde tırsalar ḥalk İskender’i başında tāt olmaḡ-ıla bilürler idi. Eger bu vezīr daḥı şāhāne libās ve başına tāt giyse hergiz İskender’den fark olunmaz idi. Çünkü İskender vezīre böyle didi, vezīr daḥı rāzī oldu. [194b] Çün ol gice geçüp şabāḥ oldu, Nīḳatūn İskender’üñ emri üzre başına tāt urıup şerm ü ḥicāb u endīşe ile taḥta ḳıḳdı, geçüp ḳarār eyledi. İskender gelüp ol vezīrūñ maḳāmında oturdu. Andan vezīr buyurdı, Ḳaydrüş’ı ol kız ile getürdiler. Nīḳatūn şordı ki: “Bunlar kimdür ve ne ḳişilerdür?” Ḳaydrüş eyitdi: “Ey İskender, ne söylersin? °Aḳluñı başuña cem° eyle! Ben Kaydāfe’nüñ oḡlı Ḳaydrüş’am ve bu kız benüm ḥatunumdur, Feryān’uñ kızıdır. Ben bunu alup vilāyetümüze gitsem gerek idi, Şehrgīr elinde esīr olduk.” didi. Bunuñ sözine Nīḳatūn ḳaḳıyup ḥışm itdi: “Tīz ikisinüñ daḥı başları kesilsün!” diyü emr eyledi. Cellādlar ḳılıç çeküp ilerü geldiler ki başların keseler. İskender, vezīr yirinden ḳalkup ilerü vardı, taḥt öñinde yir öpdı, eyitdi ki: “Ey kayşer-i neḡād ve ibn-i Filīḳos! Kerem ḳıl bunları baña bağışla, bī-günāḥ ḳanlarını dökme ki Ḥaḳ te°ālā ḳatında eyü degüldür. Ey şāḥ, eger sen şimdi bunlaruñ ḳanından el çekesin ve günāḥlarını ben ḳuluña bağışlayasın, bu ḥalk içinde benüm külāḥımı göge irgüresin.” didi. İskender öyle diyicek Nīḳatūn eyitdi: “Ey vezīr! Çünkü öyle dırsın ikisi daḥı senüñ ḥāṭıruñ içün āzād olsun. Sen

olmasaŋ ben bunların başını keserdüm.” didi. Andan Kaydrüş’a eyitdi: “Çünkü vezîrüm seni âzâd itdi, anı senüñle bile gönderem ki mâderüñüñ katına vara, benüm haberümi söyleye. Eger baña harâc virmege râzî olursa kılıcumdan cân kırtara, yok dir ise anuñ ne tâc u ne tahtın koyam.” didi ve dağı eyitdi: “Yâ Kaydrüş! Benüm vezîrümü bir hoşça şakın ki bir zarar irmesün. Ol saña eyülik itdi, sen dağı aña ri’âyet eyle.” didi ve: “Kaydâfe’den cevâb alacak yine anı baña ‘izzet ü ikrâm-ıla gönder.” didi. Kaydrüş eyitdi: “Yâ İskender! Göñlümi ve gözümü bundan döndürmeyem. Ben bunu nice cânım gibi tutmayam ki anuñ sebebi ile yine cân buldum.” didi.

Pes Rümîlerden on nefer dilâverler İskender’e yoldaş oldılar. Elçi şüreti-y-ile Kaydrüş’la Kaydâfe’den yaña ‘azm itdi ammâ İskender ol on kişiye ısmarladı ki zinhâr beni Niķatûn diyü yâd eyleñ didi. Andan Kaydrüş bunların öñine düşdi, şitâb-ıla gitdiler, bir gün bir billûrdan tağa irişdiler. Bir zamân ol tağı teferrûc itdiler, gördiler ki üzerinde envâ’i dürlü [195a] yemişler bitmiş. Biraz ol yemişlerden yidiler, ol tağı temâşâ idüp Halık’uñ şun’ına hayrân oldılar. Ol aradan geçüp Kaydâfe şehrine irişdiler. Kaydâfe’ye haber oldı, işitdi ki oğlu Kaydrüş gelür bî-kıyâs leşker ile Kaydrüş’a karşı çıkdı. Kaydrüş ırakdan anasını görünce piyâde oldı, du’âlar itdi. Andan Kaydâfe buyurdi, yine atına bindi. Yolda giderken Kaydâfe, İskender’üñ hâlinen şordı. Kaydrüş görüp işitdiğini haber virdi. Feryân oldugını, İskender kendüyi öldürmege emr itdiğini ve bu gelen vezîr dilek idüp kırtardugını söyledi, eyitdi: “Ey mâder, ben bu vezîrüñ âzâdlusıyam. Bunı be-gâyet hoş tutasın ve buña ne kadar ‘izzet ü hürmet iderseñ lâyıķdur.” didi. Kaydâfe oğlından bu haber[i] işidicek derünü pür-derd oldı. Şehre geldüğü demde elçiyi katına okıdı ve tahta geçürüp çok ‘izzetler kıldı ve lûflar gösterdi. Andan İskender’i bir laţif maķâmda kondonurdi, dürlü dürlü ta’âmlar ve hîlatler gönderdi. Ol gice geçdi, şabâh olıcaķ İskender, Kaydâfe’nüñ dergâhına geldi, perdeden geçüp âyîn ü erkân ne ise yirinde kodi. Kaydâfe’yi gördi ki bir taht-ı ‘âc üzerinde oturmuş, başında bir yâķût-ıla pîrüzeden tâc ve arkasında bir altun-ıla toķınmış Çîñî kaftân. Kaydâfe elçiyi göricek tahtından tırıgeldi. İskender, Kaydâfe’nüñ öñinde yir öpdı. Kaydâfe ‘izzetler idüp yir gösterdi, İskender geçüp oturdi. İskender ol sarâyı temâşâ kılup gördi ki cümle direkleri billûrdan ve Kaydâfe’nüñ karşusunda mâh-rû câriyeler tırmışlar her biri zer ü gevhere mustagraķ olmışlar ve Kaydâfe bir taht üzerinde oturur ki Rüm u ĩrân anuñ katında hîç nesne degmez, İskender hayrân oldı. Andan Kaydâfe buyurdi ni’met-i firâvân çekildi, yidiler, götürildükden soñra sâķiler yir yirden ayağ üzre tırup altun gümüş şürâķiler-ile bâdeler götürdiler, yâķût ve pîrüzden câmlara kodılar, içmege başladılar. Kaydâfe içerken İskender’e çok nazar kıldı. Andan hâzinedârına eyitdi: “Var şol bir şüret ki [195b] harîre şarılmışdur, anı baña getür.” didi. Hâzinedâr harîri alup Kaydâfe’nüñ öñine getürdi. Kaydâfe ol şürete nazar itdi, andan İskender’üñ yüzine baķdı, gördi

ki bu şüret hemân İskender'ün şüretidür, bildi ki ol oturan server İskender'dür, kendüyi ilçi şū[r]etinde kılmış bahādurlık ile ol maķāma gelmiş. Andan eyitdi: “Ey dāma düşmiş kiři! Söyle imdi İskender'ün maķşūdı nedür ve bizden ne ister?” didi. İskender eyitdi: “Şāhā, baña İskender ulular ortasında şöyle fermān itdi ki; Kaydāfe'ye benüm selāmum ilet, bizümle toğrılık itsün ve emrümüzden baş çekmesün, dilerse ki memleketi elinde kıla bize ħarāc virmege rāzī olsun, yok dir-ise ol memlekete leşker çeküp ħarāb iderin didi.” diyü cevāb virdi. Kaydāfe ol söze ħışmnāk oldı ammā izhār itmeyüp eyitdi: “Var hele bu gice şabr eyle, irte saña cevāb virem.” didi. Ol gice geçüp şabāh oldı Kaydāfe kendünün ħāş sarāyında dīvān itdi, İskender'i da'vet eyledi. İskender gelüp baş kōdı, tahtına yakın bir altun kürsi kōdılar, geçüp oturdı. İskender gördi bir sarāydur ki dīvārları billūrdan ve cā-be-cā la'l ü gevher ü zeberced ile pencerelerini muraşşā' kılmışlar, ħāki müşk ü °anber, ağaçları °ūd-ı ħāmdan. İskender anı görüp ta'accüb kıldı. Bu maħalde söz çok.

Çünkü yine ni°met çekilüp yenildi, meclis kurulup şarāb içildi. Şoĥbet āħir olıcaķ ehl-i meclis tağıldı, Kaydāfe'nün işāreti-y-ile pehlevānlar mīr ü mihterler maķāmlarına gitdiler. Hemān sarāy içinde Kaydāfe ile İskender kıaldı. Kaydāfe, İskender'i tenhālıcak eyitdi: “Ey Filiķos oğlı! °Aceb degül mi ki hem bizümle ceng idersin ve hem oturup şoĥbet eylersin! Benüm bunca leşkerümden ve pehlevānlarumdan kōrkmaduñ mı ki bu maķāma gelduñ?” didi. İskender bu sözi işidine beñzinde kıan kıalmadı, eyitdi: “Ey şāh! Niçün böyle söylersin? Beni İskender okursın! İskender'ün ben bir kıulıyam, kıapusında hezārān bencileyin kıulları vardır.” didi. Kaydāfe eyitdi: “İnkārı kıo, kendü şüretüñi gözüñ-ile göricek daħı sözüñ kıalur mı?” diyüp ħarīr ile şüret yanında idi, kııkardı İskender'ün **[196a]** öñine kōdı: “Şol şüreti gör, kimuñ şüretidür?” didi. İskender kendü şüretini ħarīre yazılmış göricek ħayrān olup lebin dişledi, itdügi işe peşimān oldı, daħı inkāra mecālī kıalmadı, **[Minyatür]** eyitdi: “N'olaydı kıaftānum içinde bir ħançerüm olaydı?” didi. Kaydāfe eyitdi: “Ey İskender! Benüm kıullarımı ve pehlevānlarımı görmeduñ mı? ħançerüñ daħı olsa baña nice zafer bulayduñ? Ya bu aradan nice şağ kıurtılayduñ?” didi. İskender eyitdi: “Ey Kaydāfe! **[196b]** Merdānelik ile cihānı kıutmaķ isteyen kışi ölmekden ħavf itmez. Eger benüm şimdi silāħum bile olaydı, bu sarāyuñ içini kıan-ıla yurdum, seni tahtuñuñ üstinde depeleyüp tācuñı ħāke şalardum ve leşkerüne ve pehlevānlaruña ne işler kıılaydum göreyduñ.” didi. Kaydāfe İskender'ün bī-pervā sözine ve erligine ta'accüb idüp ħande kııldı, eyitdi ki: “Ey şāh-ı şīr-dil! Erlige mağrūr olma ve bu dünyā devletine i°timād itmek lāyık degüldür ki şebātı yokdur.” didi ve: “Fūr u Dārā'yı sen öldürdüm şanma ki devrān anlardan yüz döndürdi ve senüñ tālī°uñ sa°id oldı. İş Allāh te°ālānuñdur, sen daħı arada bir bahānesin.” didi ve aña çok naşīhat itdi. Andan eyitdi: “Yā İskender! Bu rāz senüñle bizüm

aramuzda kalsun, halk içinde seni bilmezleneyin ve saña ilçi itibārın ideyin tā ki bu sırrı kimse tuymaya ve hātır hōşlığı ile yine seni maķamuña göndereyin. Allāh bilsün ki seni oğlum Tīnüş yirine bileyin ve her yıl saña lāyık armağanlar göndereyin ve senüñle ‘ahdümi hergiz şımayayın ammā sen dahı ‘ahd it ki benüm evlāduma ve ta‘allukātuma ve şehrüme ziyān itmeyüp dōstum ile dōst, düşmenüm ile düşmen olasın. Bir vech-ile baña zarar kaşdın itmeyesin.” didi. İskender anı işidüp şād oldu, and içdi ki anuñ şehrine ve ta‘allukātına ve iklīmüne ve evlādına hıç bir hāl-ile ziyān kılmaya ve anuñ haķķında yaramaz fıkır eylemeye. Andan Kaydāfe eyitdi: “Ey şehriyār! Benüm ulu oğlum ki adı Tīnüş’dur cāhildür ve ‘aklı yoķdur, benüm naşihatüm tutmaz, Fūr-ı Hindī’nün kızın almışdur. Fūr’ı sen helāk idelden berü saña düşmen olmuşdur, korķaram ki andan saña bir [zi]yān irişe. Şimdi maķamuña var, teşvışden emīn ol.” didi. İskender turup maķamına geldi, gördi ki Kaydāfe bir muraşsa‘ taht üzerinde oturmuş hādemler bī-hesāb ayağa turmuşlar, iki oğlı ki biri Tīnüş ve biri Kaydrüş’dur karşıusunda turup Kaydāfe’nün sözine çeşm ü güş olmuşlar. İskender’e yir gösterdiler, geçdi oturdu. **[197a]** Bir zamāndan soñra Kaydāfe’nün kiçi oğlı Kaydrüş baş götürüp anasına eyitdi: “Ey şāh-ı sa‘ādetmend-i ‘ādil! Niķtün’a şöyle eyle ki senüñ kaţuñdan rāzī ve hōşnūd gitsün ve yolda kimse anı incitmesün ki benüm cānumı ol kurtarmışdur. Yoħsa İskender beni helāk ider idi.” didi. Kaydāfe eyitdi: “Ey gözüm nūrı! Anuñ eyilüğinden ziyāde eyülik idüp kaţumdan anı hōşnūd göndereyin.” didi. Andan dönüp İskender’e eyitdi: “Ey Niķtün! İmdi söyle ki niye geldün ve ne istersin ve İskender’ün bizümle fikri nedür?” İskender eyitdi ki: “Ey şāh! Senüñ kaţuñda ben çok eglendüm. İskender’ün fermānını bu kadar te‘hīr itmek olmaz. İskender beni senden harāc istemege gönderdi, virmez ise üzerine leşker çeküp tāt u tahtını berbād iderin diyü fermān eyledi.” didi. Üstād eydür, ol dem Kaydāfe’nün büyük oğlı Tīnüş İskender’ün bu sözünü işidince hışm-ıla eyitdi: “Ey nā-dān u bed-baht! Sen kim olasın ki Kaydāfe gibi şāhuñ kaţında bunuñ gibi söz söyleyesin? Hıç bilür misin ki kimüñ kaţında oturursın ki bunuñ gibi küstāhlık idersin? Evvelā senüñ şāhuñ kimdür ve ne cimridür! Eger şehriyār huzūrı olmayaydı çekerdüm başuñı koparur idüm. Ammā n’ola bu gice senüñ kayduñı göreyin, başuñı kesüp Fūr’uñ kīnini senden alayın.” didi. Tīnüş, İskender’e böyle diyicek Kaydāfe elem çeküp bir kerre şöyle haykırdı ki Tīnüş serāsime oldu, eyitdi: “Epsem bre nā-dān u kem-hıred! Çok söyleme! Bu söz aña lāyık söz midür? Bre tız şol nā-dānı taşra idün yoħsa başını keserem.” didi. Serhengler Tīnüş’a yapışup dīvāndan taşra itdiler. Tīnüş’uñ gönli hışm u kīn-ile tōldı. Aħşam uyur idi ki İskender’uñ haķķından gele. Andan Kaydāfe hufyeten İskender’e eyitdi: “Ey server! Bu bir kīne-cū kişidür, olmasun ki saña ğāfil-ile bir ziyān kılasın. ‘Aql ıssı şāhsın, gör ki bunuñ çāresi nedür. Şimdi anı yine içeri getürdüp tesellī virmek yeg degül midür?” didi. İskender eyitdi: “Belī şāhā, lāyık olan budur. Anı yine da‘vet itmek gerek.” didi. Pes Kaydāfe buyurdu Tīnüş’ı yine getürdiler, maķamında

ķarār kıldı. İskender eyitdi ki: “Ey řāhzāde, niķün tızlık idersin? **[197b]** Ben daķı İskender’üñ řoķbetine ķarış degülem ve senüñ āzāruña elem ķekmezem zırā bu saķtlık baña senden degül İskender’üñdür. Beni ulu řāhā ķarāc istemege ķonderdi. Ulular ki ‘izzetini řaķlamaz ve kimsenüñ ķadr u kıymetini bilmez. Şöyle bil ki her yavuzlık ki benüm başuma gelür, İskender ucından gelür. İmdi ey řehzāde! Bu kerre varıķaķ aña bir elem eyleyem ve lu‘b-ıla aldayup anı leşkersüz senüñ ķatuña getürem, elini elüñe virem, andan intikāmuñı alasın. Eger böyle idicek olursam sen daķı baña ne iķsān idersin?” didi. Tınüş eyitdi: “Eger sen bu eyüligi idesen ve bu didügi[n] yirine getüresen dükeli memāliküm saña virem ve daķı seni vezır idinem ve senüñ emründen taşra iş itmeyem.” didi. Öyle diyicek İskender yirinden ķalkdı, bu ‘ahd üzerine Tınüş’la el tutışdı, Tınüş eyitdi: “Ya bu ķāra ne ķāre kılırsın ve ne hıle idersin?” İskender eyitdi: “Ķāre oldur ki ben řāh ķatından dönicek sen daķı leşkeründen biñ dilāver güzide kııl ve benümle bile gidelüm. İskender leşkerine yine yakın yirde bir mışezār görmişem, sen ol mışede otur, ol biñ dilāveri pusuya ķo. Ben İskender’üñ ķatına varam, diyem ki “Ķaydāfe şol ķadar māl ü genc ķonderdi ki şimden soñra māl teşvışın ķekmeyesin ve daķı ulu oğlı Tınüş’ı bile ķonderdi, saña řāhuñ selāmın ve ķaberin getürdi. Ammā Tınüş dir ki ben řāhuñ leşkeri içine girmezem, n’ola eger řāh şöyle tenhāca birķaķ dānālarla ķatuma gele, ben daķı bu bī-ķesāb mālı aña teslim idem didi diyem. İskender ķod benüm sözümünden çıķmaz ve baña inanur, tenhā senüñ ķatuña gelür. Ol dem leşkerüne işāret kılasın, ķaydını göreler. Ķünkü İskender’den kınüñ alasın murāduñ hāşıl ola. Ben daķı senüñ ķuluñam, ne keremüñ var ise idesin.” didi. Tınüş bu sözi işidüp řād oldı. Ķaydāfe İskender’üñ sözlerini işitdi, nezāket-ile Tınüş’uñ şerrinden emīn olduķını güldi, lebi altından ķande kıldı. İskender tedārükine ve ‘aķlına taķsın kıldı. Andan meclis taģıldı, İskender yine maķāmına geldi, ol gice daķı endişe ve melālet ile yatdı. Şabāķ olıķaķ yine Ķaydāfe ķatına vardı, ķördi ki sarāyı bī-gāneden ķalvet itmişler, ilerü varup du‘ā kıldı, řāh yir gösterdi, oturdı. **[198a]** Andan eyitdi: “Şāhā vaķtidür ki baña destür viresin.” Ķaydāfe eyitdi: “Ey řehriyār! Sen yine benümle ‘ahd ü peymānı tecdīd eyle ki benüm evlāduma ve aķrāba ve ta‘alluķātuma ve iķlīm ü sipāhuma bir hāl-ile zarar ķaşdın itmeyesin ve kimseye itdürmeyesin. Andan soñra seni kiş[ve]rüne ķonderem.” didi. İskender bu sözi işidicek giceye ve gündüze ve dīn-i ‘İsā’ya and içdi ki şimden girü Endülüs’e ayak başmaya ve ceng içün leşker ķondermeye ve evlād ü aķrabāsına ve kişver ü leşkerine zarar itmeye ve kimseye itdürmeye ve oğullarını ķarındaş bilüp ‘ahdini şımaya. Ķaydāfe ķördi ki İskender ķatı ulu nesnelere and içdi ķātırı be-ģāyet ķōş oldu ve gōñlinde hiķ şüphesi ķalmadı. Andan buyurdı sarāy içine altun ve gümüş ķürsiler ķodılar, ne ķadar ulular ve ‘āķiller var ise geldiler, ol ķürsiler üzerine oturdılar. Andan Ķaydāfe’nüñ iki oğlı geldiler ve ne ķadar ta‘alluķātı var ise cümlesi ol mecliste hāzır oldılar. Bir zamāndan Ķaydāfe baş gōtürüp eyitdi: “Ey serverler! Benüm murādum oldur ki bu cihānda birķaķ günlük

‘ömrümi rāhatlık ile geçürem, ceng itmegi ve kīn almağı kār idinmeyem. İskender bir mālā harīş kişidür ki dünyā mālī anuñ olursa toymaz. Şimdi mālđan ötüri bizümle ceng itmek ister. İmdi cihānuñ mālī katumda bir gün zahmet çekmege degmez. Fikrüm oldur ki İskender ile ceng itmeyem, evvel aña ‘aql-ıla bir hoş cevāb virem, naşīhat kılam ve katı rağbet gösterem ve çok armağanlar gönderem. Andan soñra benüm sözüme uymayup yine ceng itmek ister ise aña bir leşker iletem ki ‘ālemi gözine tār ve cihānı başına tār kılam. Benüm tedbīrüm budur, siz ne dırsız?” didi. Ol ulular cümlesi eyitdiler ki: “Ey şāh-ı ‘ādıl! Senüñ fikrūñ mahż-ı şavābdur ve tedbīrūñ ‘ayn-ı şevābdur. Devlet ol vilāyetdür ki sen aña şāh olasın ve sa‘ādet ol ra‘iyyetüñdür ki sen müdebbirleri olasın. N’ola ger İskender gibi şāh-ı Rüm’dan gele, yiryüzini kılıcı-y-ıla deryā kıla ve senüñ katuñdan māl ü genc-ile döne ve anuñ gibi kişi senüñle dōst ola, senüñ hazīneñden hīç nesne eksilmeye ve hālāyık dahı şūr u şerden emīn olalar, biz dahı anuñ-ıla şulhđan ğayrı maşlahat görmezüz.” didiler. Kaydāfe ‘uķalādan bu haberi işidicek şād oldı, buyurđı **[198b]** hazīne kápularını açdılar. Meger Kaydāfe’nüñ hazīnesinde bir tāc var idi ki gevherlerinüñ kıymetini hīç kimse bilmez idi, buyurđı ol tācı getürdiler. İlçi iyitdi: “Ey Niķatūn! Bilgil ki bu tāca hīç bahā yokdur ve cihānda İskender’den ğayrı kişiye lāyık degüldür. Kendü evlādumdan anı yeg kıldum, bu tācı aña virdüm.” didi. Andan soñra bir altun [taht] getürdi ki seksen ayağı var idi, her ayağınuñ başı ejdehā başına beñzer idi, anda gevherler oturdılmış idi ki hīç kimse bahāsın bilmez idi. Hurde gevherden ğayrı anda dört yüz kıızıl yāķūt var idi ki her birinüñ ağırlığı iki mişķāl idi ve rengi āteşe beñzer idi ve dört yüz dahı yeşil zümürrüd var idi ki renkde kavs-i kuzaha beñzer idi ve ol taht seksen pāre idi, birbirine geçürseler aralığı nerededür bilinmez idi. Dahı bozsalar her iki pāresini bir deve götürür idi, cümle kırķ deve ol tahtı güçle götürür idi ve dahı beş yüz fil diři ve dört yüz Berberī káplan postı ve biñ muraşsa‘ tāc ve yüz yügrük tāzī ki tizliginden āhūyı ürküdüş idi ve iki yüz pārs ve dört yüz tahta ‘ūd-ı ter ve üç yüz kemer ve yüz hāş at ve otuz biñ Hindī kılıç ve biñ iki yüz cebe vü miğfer çıkarup İskender’e teslīm itdi ve gitmege icāzet virdi. Çün ol gice geçdi şabāh vaktinde kūs dōgildi, İskender at arķasına gelüp ‘azm-i rāh itdi. Tīnüş dahı biñ yarar atlu bahādur ile Kaydāfe’nüñ dergāhına gelüp selāmladı, destūr alup İskender ile bile gitdi. Bir niçe gün menzil-be-menzil gitdiler, bir gün leşker tırdığı yire yakın irdiler. Anda bir mīşe var idi, ol mīşe içinde řu kenārında kındılar ammā Tīnüş’uñ hikāyetden haberi yok. Andan İskender eyitdi: “Ey Tīnüş! Leşkere yaklařduķ. Sen bu yirde ārām eyle ve hem bir pāre āsūde ol, elüñe cām-ı şarāb al. Ben leşkere varayın, hem saña didüğüm sözleri yirine getüreyin.” didi. Andan İskender ol aradan kalkup serā-perdesine geldi ve Rümīlerden biñ dilāver aldı ve hikāyeti anlara bildürdi. Yine ol mīşenüñ katına geldi, buyurđı ol dilāverler mīşeyi kuşatdılar, kılıçlar çeküp Tīnüş’uñ dört yanından yüridiler. **[199a]** İskender na‘ra urup eyitdi: “Ey Tīnüş-ı tiz-ğüftār u tünd-hū! Şimdi

nice sen İskender’le ceng itmegi istersin? Yoḥsa kaçıcak yir mi gözedürsin?” didi. Tīnūş bu demde İskender’i görince ḥāl neyduḡini bildi ve ḥavfından vücūdına lerze düşdi, itdüḡi endişeye peşimān oldu, eyitdi: “Ey şāh-ı bā-‘izz ü cāh! Ben kula taḥsīn yirine serzeniş kılma. Ben nā-dānlık itdüm, sen eyülik eyle, Hudā’yı ḥāzır gör, benüm cānuma kıyma. Maderüm-ile ‘ahdüñ böyle mi idi?” didi. Tīnūş öyle diyince İskender ilerü geldi ḥande idüp eyitdi: “Ey nāmdār! Bu kadarca ma‘nādan ne yavuz alınduñ. Korkma ki benden saña ziyān yokdur ve ben Kaydāfe’nüñ ‘ahdini şımazam, ‘ahd-şiken şāhuñ ‘ākıbeti ḥayr olmaz.” didi. Andan Tīnūş atından inüp İskender’üñ önünde yir öpdü ve ‘özü diledi. İskender Tīnūş’uñ elin eline aldı, eyitdi: “Ey Tīnūş! İşte ‘ahdümüz yirine geldi, İskender’üñ elini elüñe virdüm. Hīç üşenme, benüm göñlümde senüñ içün kīn yokdur.” didi ve alup bārgāhına getürdi, ri‘āyet kılup ziyāfet eyledi ve ḥil‘atler virdi ve anı yine bir tāze ‘ahd-nāme ile māderine gönderdi ve kendüsi tedārük idüp ol aradan göçmek murād eyledi.

Reften-i İskender be-Şehr-i Brehmenān

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Vez-ān cāy ki leşker ender keşīd

Demān tā-be-şehr-i Brehmen resīd

Be-dān tāze kirdārḥā-yı kohen

Be-porsīd [zi] perhīzgārān soḡen³⁹⁴

Neşr: Üstād-ı dānā Firdevsī-i süḡen-ārā böyle rivāyet ider ki; İskender ol yirden leşker çeküp Brehmenler vilāyetine irişi. Brehmenler ol tāyifedür ki ḥükemānuñ ‘ālimleri ve ‘ābid ü zāhidleridür, dünyādan el çeküp cihānda ‘uzlet ü ḵanā‘at ihtiyār itmişlerdür, ḥalkdan ayrılup dün ü gün taḡlarda ve mağaralarda olurlar, ma‘būdlarına ‘ibādet kılurlar. Çünkü İskender ol vilāyete yaklaştı Brehmenler işitdiler ki İskender gelürmiş bir araya cem‘ olup İskender’e bir nāme yazdılar. Evvelinde du‘ā kılup andan eyitdiler: “*Ey ulu şehriyār ki Ḥaḡ te‘ālā cihāmı saña müsahḡar kılmışdur, bu kıymetsüz şehirden ne dilersin? Eger bu dervīşlerüñ ve ‘ābidlerüñ*

³⁹⁴ Daha sonra İskender oradan ayrıldı ve hızla yol alarak Brehmenler ülkesine vardı. Orada yaşayan ve kendilerini Tanrı’ya ibadete adanmış sufilerle konuşup onlardan geçmişle ilgili birtakım şeyleri öğrenmek için gitmişti.

üzerine gelmekden murāduñ māl ise bilgil ki bu fikr haṭādur. Bizüm ḳatumuzda [199b] māl ü genc olmaz ve bizüm kārumuz ‘ibādetdür ve iftiḥārumuz ‘ilm ü ḥikmetdür. Bizüm saña lāyık nesnemüz yokdur ve yidüğümüz tağlarda biten giyāhdur, şöyle bilesin.” didiler. Nāmeyi ḥatm idüp bir kişinüñ eline virdiler, İskender’ün ḳatına getürdi. İskender ol kişiyi gördi ki öteden bir iç ḳaftānı var, ayruḳ arḳasında giyicek yok, İskender ta‘accüb itdi ve ol ḥalkı görmek murād idindi. Andan nāmeyi okıdı, leşkerini ol arada ḳoyup kendüsi tenhā Rüm ḥakīmlerinden birḳaçı aldı, ol rāhibler maḳāmına geldi ki ḥālleri nedür göre ve bu zamānuñ aḥvālinden ḥaber şora. Çün ol ‘ābidler İskender’ün geldüğinden āgāḥ oldılar ḥaḳīrce nesnecükler alup İskender’e ḳarşu gelüp du‘ālar ḳıldılar. İskender ol rāhibleri gördi kim ‘üryān u piyāde, ser ü pā-bürehne ot yaprağından setr-i ‘avret idinmişler, ‘ālemüñ teşvīşinden fāriğ ü āzāde olmuşlar. İskender anlara eyitdi: “Bu tağda ne yirsiz ve ne içersiz ve bu ‘alemden ne ḥāl-ile ḥōş geçersiz ve üstünüze bir düşmen gelse anuñ-ıla niçe ceng idersiz?” didi. Eyitdiler ki: “Ey şāh-ı cihān! Kimse bizümle ceng ḳılmaz ve biz cāme vü cāme-ḥ’ābdan ve pister ü bālinden müstağnīyüz ve ekl ü şürbden müberrāyuz, tağ otları-y-ıla ve beyābān mīveleri ile ḳanā‘at iderüz. Şol ki anadan ‘üryān toğmışdur, giyicek anuñ nesine gerek ve şol ki ‘üryān yire giricekdür aña döşek ne ḥācet? Bizüm döşegümüz zemīn ve örtümüz āsumāndur, dāyim yol gözedüp muntazıruz ki ‘ömrümüz ne zamān tamām ola tā ki bir gün evvel ma‘şūḳumuza vāşıl olayuz. Devletlü şāh ki bu deñlü dünyā içün cedd ü sa‘y ider ve ‘ālemi kendünün ḳılmağa cehd eyler, bilmez mi ki bu cihāndan gidecekdür ve bu māl ü genc ü tāc u taḥt ḳalacaḳdur.” didiler. İskender’ün gözi yaşla ṭoldı, andan bunları su‘āl çeküp eyitdi: “Ey ehl-i ḥikmet kişiler! Yir mi artuḳdur yoḥsa şu mı çokdur?” Eyitdiler ki: “Ey şāh! Suyı ṣaḳlayan yirdür ammā ikisi daḥı biribirinden artuḳ degüldür. Ḥaḳ te‘ālānuñ ḥikmeti şöyledür.” didiler. Andan İskender eyitdi: “Yiryüzinden ulu günāḥ idici kimdür?” Eyitiler: “Günāḥkā[r] şol kişidür ki ṭama‘ birle kīn anuñ göñlini ḳaplamış ola ve hevā yolında ‘aḳlını zāyi‘ itmiş ola. Ey şāh, eger bu işi ḥaḳīḳat-ile bileyin dir iseñ kendü nefsiñi yokla ki [200a] yiryüzi ser-be-ser senüñ elüñdedür, yine fikrūñ oldur ki devletüñi ziyāde ḳılasın. Senüñ cānuña ḥırş cehennem olmuşdur, cehd it ki cānuñı ḥalāş idesin.” didi. Andan İskender eyitdi: “Benüm cānuma ḥükm idici kimdür ki bir nefes andan ayru olmaz ve cān daḥı anuñ emrine rām olmuşdur?” Brehmen eyitdi: “Şāhā! Şimdi senüñ cānuña ḥırş u ṭama‘ ḥākim olmuşdur ki dükeli günāḥlaruñ başıdır.” didi. Andan İskender eyitdi: “Ḥırş ne nesnedür ki kişiyi böyle ḡālib olur ve ihtiyārı elden gider?” Brehmen eyitdi: “Şāhā! Ṭama‘la ihtiyāc meşelde iki dīvdür ki birisinin dāyimā yoklıḳdan ṭutağı depsermişdür. Eger dünyā mālī anuñ olursa bir pūlı yok gibidür daḥı ziyāde itmek ister ve birisi gerḳi bilür ki mālī çokdur kendüye yeter ammā anuñ maḥabbetinden ve teşvīşinden gice ve gündüz rāḥat olmaz ve uyḥu uyumaz, elden çıkarum diyü dā‘im anuñ zahmetin çeker. Sa‘ādetlü oldur ki ‘aḳlı cānına yoldaş ḳıla ve bu şıfatlardan

kendüyi pāk eyleye.” didi. İskender anlaruñ sözün işidicek bir zamān fikre vardı ve çok ağladı. Andan eyitdi: “Benüm kıatımda ne hācetüñüz var ise söyleñ, benüm mālüm sizden dirīg degüldür.” didi. Brehmen eyitdi: “Ey şāh! Bizüm hemān bir hācetümüz vardır. Elüñden gelürse anı bize hāşıl eyle ki sizden ğayrı nesne dilemezüz. Hācetümüz oldur ki pīrlık ile ölmegi bizden götür ve bizi anlaruñ belāsından kırtar.” didiler. Şāh eyitdi: “Dünyāya gelen elbette ölse gerekdür ve āhir pīr olsa gerekdür. Aña ne çāre olacaķdur?” Brehmen eyitdi: “Ey şāh! Çün bilürsin ki her kışı öliceķdür ve sağ olan kışı pīr olacaķdur, şaķal ağırmaķ ecelüñ müjdesidür, niçün bu vech-ile sa‘y idersin ve dünyāya böyle harīş olursın, ğayrılara kıalacaķ nesneye böyle zahmet çekersin?” didiler. İskender eyitdi: “Taķdīrde bize naşīb olan bu imiş, çerhüñ işidür elbette yirine gelse gerek ve daķı ben nā-haķ yire kimsenüñ kıanını dökmezsin. Şol kimseleri öldürürem ki zālīm ü cāhil ola ve hālķ andan incinmiş olalar.” didi. Andan anlara çok nesne viridi ve kimselerini incitmedi. Ol aradan kūs u nefīr çaldurup leşkerini kıaldurdı, bir cānibe daķı gitdi.

Sıfat-ı ‘Acāyibhā ki İskender Dīd

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Zi-şehr-i Brehmen be-cāyī resīd

Yekī bī-ġirān jerf-i deryā be-dīd

Ki ender-kenāreş yekī şehr būd

Tu ğüyī ki ārāyış-i dehr būd³⁹⁵

[200b] Firdevsī-i üstād eydür, İskender Brehmenler şehrinden ki gitdi bir ulu deryāya irişdi ve ol deryānuñ kenārında bir laţīf ma‘mūr şehr gördi ki içinde bī-nihāye kıaşrlar ve sarāylar bünyād olınmış, hevāsı laţīf ammā erleri ‘avrat gibi yüzlerin örtmişler ve ‘avratlar gibi düzinmişler, ‘avratları erler gibi tağda ve taşda gezip her maşlahatı görürler, söz diñilince anlaruñ erleri perdeden taşra çıkmazlar ve dilleri hīç bir dile beñzemez, ne ‘Arab ve ne ‘Acem ve ne Çīn ve ne Pehlevī. Anlar daķı başķa bir dīl söylerler. İskender anları ta‘accüb kılup hālķuñ şun‘ına ve

³⁹⁵ İskender Brehmenlerin şehrinden ayrıldıktan sonra vardığı yerde uçsuz bucaksız bir deniz gördü. Bu denizin yanında öyle bir şehir vardı ki sanki dünyanın bütün güzellikleri oradaydı. (y.ç.)

kudretine hayrân kaldı. Şâh anları teferrüc kılurken nâ-gâh deñiz içinden bir tağ belürdi. Andan ol tağ iki pâre oldu, rengi şarı güneş gibi rahşende idi. İskender anı gördi, tîz bir gemi istedi ki varup anı tamâm göre ve haķıķati nedür bile. Hükemâdan birisi eyitdi: “Şâhâ! Sen varmaķ revâ degüldür, aña bir niçe aħmak ve nâ-dân ve işe yaramaz kişiler var ise gönder, varup anı görsünler. Olmasun ki andan saña bir zarar yitişe.” didi. Şâh ol sözi işidicek pesend eyledi ve buyurdı Rûmîlerden, Kudsîlerden, Pârsîden otuz kişi gemiye girdiler, ol tağun katına vardılar. Ol tağ hod bir şarı balık imiş, fi’l-hâl gemi-y-ile otuz kişiyi yutdı ve deñizün içine gitdi. İskender kendü varmaduğına şükr itdi ve ol hakîmün fikrine taħsîn eyledi. Ol aradan leşker çekdi, giderek bir göl kenârına irişdi ki çevresinde kâmişlar ve ağaçlar bitmiş, kâmişlarınun her biri bir çenâr ağacına beñzer, yoğunluğuna kulaç irişmez, kırķar arş uzunluğı var. Ol yiri tamâm kâmişlar tutmuş ammâ şuyı şöyle acıdur ki içmek mümkün degül. Ol aradan geçüp bir laţif deñize yitişdi ki şuyı cüllâba beñzer ve toprağınınuñ koħusu müşke beñzer ammâ ıssuzlık, aslâ çevresinde âdem oğlanı yok. Şâh buyurdı ol arada kındılar ve ol şudan içüp ol gice anda yatmaķ tedbîr itdiler. Aħşam ki oldu her kişi uyħuya vardı, nâ-gâh ol şunun içinden yılanlar çıkdı ki her biri bir ejdehâya beñzer ve leşker yatduğı yirden daħı ‘akrebler belürdi od rengine beñzer, şokduğı kişiyi cihândan uşandurdı, ğaflet-ile ol yatup uyuyan kişilere baş kayusu oldu ve bir taraftan daħı toñuzlar daħı çıkdı ki dişleri elmâsa beñzer ve bir yañadan arslanlar çıkdı ki her biri bir şu şıgırına beñzer ve kâplanlar [201a] ve beberler ve her dürlü yırtıcı cânverler yir yirden çıkup leşkere hücum itdiler. Leşker halkı ‘âciz kaldılar, ‘akreblerden ve yılanlardan gidicek yir bulmadılar. İskender buyurdı ol kâmişlara âteş urdılar ve ok ile ol cânverlerün niçesin kırdılar. Şabâh olıcaķ ol aradan geçüp Habeş iklîmine irişdiler. İskender bir tâyife gördi ki gövdeleri kara kuzğun yününe beñzer, gözleri çerâğ gibi yanar, boyları uzun ve tenleri yalıncaķ ve be-ğâyet kuvvetlü, hemân ki ırakdan İskender’ün leşkerini gördiler bir aradan üzerlerine hamle kıldılar ve dillerince çağrışdılar. Bir sâ’at geçmedin yüz biñden ziyâde leşker cem’ oldu. İskender leşkerinden çok kimse helâk itdiler. Elllerinde nîze yirine üstühânlar tutarlar idi. İskender bunlardan katı melûl oldu, buyurdı leşker bir kezden tîğ ü teberler çekdiler, ol ‘üryân halkı şol kadar kırdılar ki kanlarından yiryüzi deryâya döndi. Âħir ol tâyifeyi şıyup karçurdılar. Ol bir depe üstine leşker kındı, odlar yakdılar. Hemân ki aħşam oldu şahrâdan gergedan âvâzı belürdi. Şol kadar gergedan çıkdı ki hesâba gelmez. Leşkerün odını görüp ol halka karşu yürüdiler ve önlerince bir uluları var idi ki gövdesi bir tağa beñzer idi, başında bir mil gibi boynuzu var idi. Yakın gelicek leşkere hamle kıldılar ve niçe kişi helâk itdiler. Âħir leşker bir aradan ğulûv idüp ol büyük gergedan gelür-iken ok ile depeledüler. Ol öliceķ kalanı tağılup kaçdılar. İskender anuñ büyüklüğünü görüp ‘acebe kaldı. Ol aradan şitâb-ıla leşkerini kaldurdı tâ kim nerm-pâlar memleketine irişdi. Anlar daħı bir ‘aceb tâyife hesâbı ve kıyâsı yok, ne atları ve

ne cebeleri ve ne kılıçları var ammā her birinūn boyı bir çam ağacına beñzer, kendūleri dīv gibi ve āvāzları gök gürleri gibi çağrışup İskender leşkerine hamle kıldılar ve yir yirden leşkere taş urdılar. Leşker dağı ok ile ve kılıç ile anların çoğunu kırdılar, kalanı şınup kaçdılar. İskender ol aradan dağı geçüp niçe günden sonra bir mu‘azzam şehre irişdi ki ne kenarı ve ne ortası bilinür idi. Ol şehrin halkı İskender’i **[201b]** İskender’i işidüp karşı çıkdılar, şahlar erkânınca hoş ta‘zīm ü ikrām itdiler. İskender’i getirüp bir hoş makāma kondurdılar ve dürlü dürlü döşekler getirdiler ve bī-kıyās ta‘āmlar hāzır kıldılar, İskender dağı anlara ‘izzet eyledi. Andan İskender ol şehrin üzerinde bir tağ gördi ki başı göge yakın irmiş ve ol tağın üzerinde birkaç kişiler tururlar. Ol kişiler aḥşam olunca anda tırdılar, aḥşam olıcağ gitdiler. İskender anlara ta‘accüb itdi, andan ol halkdan yol şordı ve: “Bu leşker ne aradan geçmek gerek didi?” Anlar İskender’e du‘ā kılup eyitdiler ki: “Ey şehriyār! Sizin yoluñuz işbu tağ idi ammā şimdi andan kuş dağı geçmez olmuştur. Zīrā bu tağın ardında bir ejdehā peydā olmuştur ki zehriniñ duḥānı göge irişmiştir, ağzından odlar saçılır, üzerine kuş uğrasa zehrinden yanar. Şunun gibi şehrin halkı aña çāre olmadı, āḥir anıñ-ıla müdārā kılduğ, günde beş şıgır virürüz yir, anıñ-ıla aldanur. Her gün bu tağ başına gözci koruz, koruz ki bir gün bu tağın biri yüzine gele ve bu şehri harāb eyleye.” didiler. Çünkü İskender bu sözi işitti ejdehānuñ yimegi vaktine dek şabr eyledi. Andan buyurdu altın virüp beş şıgır şatun aldılar, derisini başları ile çıkardılar, içini zehr-ile ve neft-ile tıldurdılar ve bir niçe kişi anları götürüp ejderin tırduğı yire getirdiler. İskender bakup gördi bir ‘aceb nesne; kara tağa beñzer, dili gömgök ve gözleri kızıl kana beñzer, ağzından ateşler çıkar. Andan bir kolay yire gelüp tağ başından ol şıgırları ejdehānuñ üstine itdiler. Ejderhā inerken anları bir bir yutdı, dağı ol zehr-ile neft ejdehānuñ cigerini pāre pāre kıldı, her yanından delüp taşra çıkdı. Ejder kendüyü taşlara urmağ-ıla süst oldu, andan İskender ok-ıla anı helāk eyledi ve sağ u selāmet leşkeri ile aradan geçüp gidüp bir tağa irişdi, yüceliginin hadd ü gāyeti yok. İskender anı görüp ‘acebe kaldı, hezār zahmet-ile ol tağın üzerine çıkdı, anda yapılmış bir niçe sarāy gördi ve birinūn içinde bir altın taht gördi. Yakın gelüp gördi ki ol taht [üstinde] **[202a]** bir pīr ölmüş yatur ammā hīç yanında ādem yok ve ol pīrūn başında bir gevherden tāk var ve üzerinde zerrīn cāmeler ve çevresinde gümüş ve cevāhir bī-ḥesāb dökilmiş. Her kim ol cevāhirden alur idi, fi’l-hāl ditremek tutar idi, eger yine bırakmasa helāk olur idi, elinden bırakcağ emīn olur idi. İskender anı seyr iderken nā-gāḥ kulağına bir āvāz yitişdi ki: “Ey şehriyār! Bu cihānda çok rüzgār geçürdün ve niçe şahların tahtını ve memleketini aldun ve niçe dōst ü düşmen helāk eyledün, niçe selātinleri tahtından ve ikliminden āvāre eyledün. Bu dünyāya katı harīş olduñ, meger hīç āḥiretünı añmaz mısın ve Hāk te‘ālā katına varacağunı şanmazsın ki bu resme nefsin hevāsına uyduñ ve dünyā cem‘ine harīş olduñ, bu azacuk ‘ōmr içinde ne çok nesneye heves kıldun. Ben dağı bir şah idüm, iki yüz yıl şahlık ile

‘ömr geçürdüm, yüz pāre şehir ‘imāret kıldum ve ikiyüz hazine taldurdum ve iki yüz şehriyār öldürdüm ve iki yüz kāl’a harāb eyledüm, Rūm ve Mıṣır ve Hind ve Çīn benüm hükümünde idi, cihānda benden ‘ākıl yoğ-ıdı. Bunca yıl içinde bir gün haste oldum, āhir ecel derdine çāre bulmadum, işbu hāle giriftār oldum, şimdi hīç nesneye elüm irişmez. İmdi ey İskender! Benüm hālümünden ‘ibret alup fırsat elünde iken ve ‘ömr senünle yār iken hayr işlere sa’y eyle ve Hāk dergāhını unutma, ‘ömrünü ‘abeş yire şarf eyleme. Āhir bu fırsat elden gider ve tāt u tahtuñ gayra kalur.” didi. İskender’uñ bu haberden göñli kōrkdı ve bu sözi anuñ derünına dāğ oldı, biñ dürlü endīşe ile ol tağdan aşağı indi ve leşkerini kaldurup çekildi.

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Hemī reft bā-nāmdārān birün

Be-dān şārsitān şod ki ẖānī Heron

Ki ān şehir yek-ser zenān dāştend

Kesī-rā der-ān şehir ne-g’zāştend³⁹⁶

[Neşr:] Üstād eydür çünkü İskender ol yirden gitdi nāmdārılar ile ol şehre irdi ki adına Heron dirler idi ve ol şehriñ halkı dükeli ‘avratlar idi, anda hīç er olmaz idi. ‘Avratlar cebe vü cevşen geyüp erler gibi meydāna girüp ceng iderler idi, erleri gözlerine göstermezler idi, cihānda bizden özge kim vardır dirler idi. **[202b]** Şāh ol şehre yakın gelicek buyurdı, kātib gelüp bir hūb nāme yazdı. Evvelinde Hudā’yı yād kıldı, andan eyitdi: “*Benüm katumdan ki Īrān ve Rūm şāhi İskender-i şāhib-kırānam, sizün katunuza ki Heron şehrinün ‘āmillerisiz! İştüñüz ki ben cihānda neler eyledüm ve ne kadar şāhların başın kesdüm, tā ululık başını felege irgürdüm. Her kim ki benüm emrümde başın çeke anuñ yiri toprak olırdur. Hāk’uñ ‘ināyeti-y-ile cihānı başdan başa görsem gerekdür ve ‘ālemi benüm emrümde kılsam gerekdür. Dilerseñüz ki tīgümden emīn olasız emrümde muṭī olup benüm katuma gelesiz, yok dirseñüz ‘ālemi başunuza zindān eyleyem. İmdi nāme katunuza irişicek eglenmeyesiz, ulularuñuzdan bir niçelerini benüm katuma gönderesiz.*” diyüp nāmeyi tamām eyledi ve mühr urdı. Hükemā-yı Rūm’dan bir dānā merd-i çerb-zebān var idi, aña emr itdi ki ol nāmeyi alup Heron şehrine ilete, hem ağız haberin ne buyurdı ise söyleye. Hemān sāt ol hākīm-i dānā yirinden turup nāmeyi alup şehre ‘azm

³⁹⁶ (İskender ünlülerle birlikte gitmeye devam ediyordu.) Herom adıyla bilinen şehre vardılar. O koskoca şehirde sadece ve sadece kadınlar yaşıyordu. Erkeklerin o şehre girmelerine kesinlikle izin verilmiyordu, onlar da asla giremiyorlardı.

kıldı, yakın gelicek bakdı, gördi bir mu‘azzam şehirdür, âvâzı ferseng-be-ferseng yir gitmiş. Ol şehir içinde olan ‘avratlar hâkimüñ İskender’den geldüğün işidicek karşı çıktılar, ‘izzetle götürüp bir sarāya kondurdılar, andan nāmeyi okıdılar. Çünkü nāme okındı mefhūmı ne ise ma‘lūm oldu, tiz ol zenlerüñ ‘âkılleri bir araya cem‘ oldılar ve İskender’üñ nāmesine cevāb yazdılar. Didiler ki: “Ey şāh-ı ‘ālem! Hemîşe Hâk te‘ālā seni şād kılsun. Bilesin ki nāmeñi okıduk ve mefhūmını bildük, ilçiy e ‘izzet kılduk, nāmeye göre cevāb yazup yine hâzretüñe gönderdik. Evvel ol şāhların aḥvālinden dimişsin ve anlara zafer bulduğun söylemişsin. İmdi ey server, rûzgār dāyīm kişinüñ murādınca olmaz. Bu itdüğün erliklere mağrūr olma ve çerḥüñ gizli işlerinden gāfil olma. Eger Heron vilāyetine leşker getüresin leşkerüñden yeg ḥatunlar leşkerin göresin ki her biri bir ceng idici kaplan gibidür. Gice ve gündüz ceng esbābını arķalarından çıkarmazlar ve nām u neng için cān u başa kalmazlar ve daḥı bilesin ki sen bizümle ceng idicek eger bize gālib olup şehrimüzi alursañ [203a] bize ziyān kılursuñ. Öyle itmek ile senüñ devletüñ yücelmez ve eger Tañrı fırsat virüp biz saña gālib olursaḳ ‘ālemde sen bed-nām olursın, tā kıyāmete dek ol yavuz ad senden gitmez ki İskender ‘avratlar cenginden girü kalmış ve anların elinde zebūn u ‘āciz olmuş, kaçmış dirler ve daḥı bizüm ‘ādetümüz oldur ki kaçan ki bizden bir ḥatun ceng içinde bir ulu pehlevān yıksa başına altun tāt urup ‘ālem ü sancaḳ virüp tahta geçürürüz. Şimdiki ḥâlde leşkerümüzde otuz biñ ḥatun vardur ki her biri başına altun tāt giyer ve elinde bir ulu server helāk olmuşdur ve daḥı on biñ kız oḡlan bizüm pāsbanumuz vardur ki her gice ḳal‘amuzı beklerler. Biz er gördüğümüz yokdur, cümlemüz pāk kırlaruz, merdānelik da‘vāsın kırluruz, bizden bir ḥatun eger ere varmak istese artuk bizüm şehrimüzde ṭurmaz ve anuñ yüzini erinden ḡayrı kimse görmez ve ‘ömri oldukça evden ṭaşra çıkmaz. Kaçan vilāyetümüzde bir kız ṭoḡsa büyüdülden soñra anı görürüz, eger ṭabī‘atında süstlik olup ḥatunlar gibi reng u bñ iḥtiyār idüp zenāne hareket ider-ise anası ḳatında ol daḥı perdeden ṭaşra çıkmaz ve eger pāklik ve merdānelik iḥtiyār idüp bizüm ṭarīḳumuza sālīk olursa anı şehrimüze getirüp bize yoldaş iderüz ve bizüm şehrimüzüñ yolları şarpdur ve dört yanı deryādur, geçmesi müşkildür. İmdi ey server, sen ulu şāhsın, nāmuñ ‘ālemi ṭutmuşdur, ne ḥācet ki bu vilāyete gelesin, bizümle ceng idesin. Vaḳt ola ki elümüzde şikest olup bed-nām olasın, bizüm leşkerümüzüñ pāyānı yokdur ve kılıçdan yüz döndürmek bizde ‘ādet degüldür.” didiler. Bu vech-ile nāmeyi tamām idüp bir söz ehli ḥatunuñ eline virdiler: “Bu nāmeyi İskender’e ilet.” didiler. Ḥatun sefer yaraḡını gördi başına tāt urunup şāhāne ṭonlar geydi, on ḥüb şüretli kız oḡlan yoldaşla İskender’e gitdi. Gelüp gördi ki bir şahrā-yı bñ-pāyānı leşker ṭutmuş, çünkü ḥatun ol leşkeri gördi bir zamān ḡayrān oldu. Andan gelüp İskender’üñ bārgāhına irdi, ḥatunların selāmını [203b] selāmını ırgürdi, ve nāmeyi öninde ḳodı. Çünkü İskender ol nāmeyi okıdı ḥatuna eyitdi: “Var şāhuñuza benden selām eyle, di ki; cihānda bir ḡān kalmamışdur ve

yiryüzinde bir ulu sultān kalmamışdır, cümlesi benüm emrūme itāat itmişlerdür. Ben bu ağır leşker ile ve bunca pīl ü kūs-ıla hatunlar ile ceng itmege gelmedüm. Benüm murādum oldur ki sizūñ şehriñüzü dağı görem ve ersüz niçe dirilürsüz ve neden böyle çoğaldıñuz bilem. Pes vech oldur ki bizüm katumuza gelesiz ve şehriñüzü teferrüc kıldurasız.” didi. Ol hatun çün bu resme haber işitdi, yir öpüp şāhuñ katından gitdi, gelüp hatunlara haberi bildürdi. Pes ol hatunların uluları bir araya cem olup tanışdılar, şunuñ üzerine ittifaq itdiler ki iki biñ aql ıssı ve söz ehli hatun hāzır olalar, her on hatun elinde bir altun tāt ola ve gevher-ile muraşsa ola ve şehre yakın gelicek İskender’e karşı çıkalar ve ol iki yüz tāt aña pīşkeş çekeler. Andan soñra hatunlar süvār olup cümlesi İskender’e karşı çıkalar ve zer ü gevher nişār ideler. Andan şerāyit-i hıdmet ne ise yirine getürüp İskender’i yine göndereler. Çünkü tedbīrleri anuñ üzerine karar buldı, yine ol hatun İskender’e gelüp cevap virdi. İskender buyurdi, kūs döğildi ve alevler çözüldi ve dükeli leşker at arkasına geldi, azamet ü şevket-ile İskender şehre azm kıldı. İki menzil yir gitdiler, gelüp bir yire irişdiler ki yeller eser ve karlar yağar ki sovuqlığı vaşf olunmaz. İki menzil ol şovukda ve kar içinde gitdiler, leşkerden çok kişiye ziyān yitişdi ve katı buñaldılar, hezār miñnet ile ol şovukdan geçdiler, şehre yakın geldiler. Nā-gāh bir kara düttün çıkdı ve kara bulutlar belürdi, şanki leşker od içinde gider idi. Cebeler kızup leşkerün arkasını yakdı, bārī bu kadar zahmetle bir şehre geldiler. Anda bir tabaka gördiler ki şüretleri kış gicesine beñzer, kapkara alt tutakları yakalarından aşağı sarkmış, üst tutakları burunlarını örtmiş, gözleri kan gibi, ağızlarından ateş çıkar. Ol kavm İskender’i göricek karşı gelüp izzet kıldılar. Andan İskender’e filler getürdiler ve armağanlar [204a] virdiler, didiler ki: “Ol çekdügüñüz şovuklar ve siller bizüm fi’lümüzdür, anları biz kıluruz. Bu vilāyete sizden gayrı kimse gelmemişdür.” didiler. İskender anların hilkatine taaccüb idüp hālkuñ kudretine hayrān kaldı. Andan ol aradan geçüp hatunlar şehrine azm kıldı. Şehre yakın iricek ol iki biñ hatun başlarında tāt ve kulaqlarında güşvāreler aşup deñizi geçüp İskender’e karşı gelüp izzet kıldılar. Andan ol menzilde taamlar hāzır kıldılar ve şehre yakın bir laṭif merğzārda kondılar. İskender dağı anlara izzet kıldı. Ol gice İskender’e hıdmet itdiler, şabāh olduğda alup şehre götürdiler. Ol hatunlar bölük bölük karşı çıkdılar, şāhuñ üstine altunlar ve gevherler nişār itdiler. İskender ol gün ol şehri temāşā kıldı ve anların hāllerini bildi. Çünkü ol gice dağı geçdi şabāh vaktinde İskender leşkerini kaldurup diyār-ı mağribe azm kıldı.

Residen-i İskender be-Menzil-i Mağrib u Taleb Kerden-i Āb-ı Hayāt

[Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ül]

Yekī šārsitān pīşeş āmed bozorg

Bedu enderūn merdomān-ı sotorg

Heme mūy-ı sorh u heme rūy-ı zerd

Heme der-ħor-ı ceng u sāz-ı neberd³⁹⁷

Nesr: Üstād eydür, İskender bir gün Mağrib-zemīnde bir mu‘azzam şehre irişdi. Gördi ki halkuñ yüzleri kızıl ve saçları sarı, ceng idici yavuz t̄ayife idiler. Anlar daħı İskender’uñ katına geldiler, du‘ā ve ikrām kıldılar. İskender ol halka şordı: “Bu diyārda ‘acāyibden ne vardur?” didi. Anlardan bir pīr eyitdi: “Şāhā, bu tarafda bir şehir vardur, anuñ yanında bir göl vardur, kimse şuyından alıma. Aħşam olıcağ güneş ol araya gelür, ol gölüñ içinde belürsüz olur ve ol şudan ötesi karañulıkdur, ‘acāyiblerinüñ nihāyeti yokdur ve ol karañulıguñ içinde bir çeşme vardur, ol çeşmenüñ şuyı Firdevs uçmağından gelür, şuyına giren kişide günāh qalmaz ve içen kişi ebedī hayāt bulur, ölmez.” didi. İskender eyitdi: “Ol karañulıga at nice varur?” Pīr eyitdi: “Anda varan kişi taylara binmek gerek.” Pes İskender buyurdı yabanda güdilür atlardan dörder yaşında iki biñ tay getürdiler. Ol aradan leşkerini çeküp ol gün batduğı gölüñ kenārına geldi, güneş ne vech-ile batduğın temāşā kıldı. **[204b]** Çünkü şabāh oldu, İskender leşkerinden bir niçe yarar kişiler aldı, bākī leşkeri ol şehirde qodı, kırk günlük zahīre götürdi, zulmete āb-ı hayāt isteyü gitdi. Firdevsī eydür, meger ol demde Hızır Peyğāmbere ‘aleyhi’s-selām İskender’uñ vezīri idi, her ne işlese Hızır’uñ izni-y-ile işler idi ve ol araya daħı İskender, Hızır rāyı ile gelmiş idi. Meger Hızır Peyğāmbere’uñ yanına iki gevher-i şeb-çerāğ var idi, birini kendüsi şem° idindi ve birini İskender’e virdi. Ol gevher gice de gündüz de nūr u ziyā virür idi. Ol demde kırk nefer kimse ile Hızır ve İskender Hudā’ya tevekkül idüp tekbīr getürüp zulmete girdiler. İki gün Hāzret-i Hızır benī ‘aleyhi’s-selām İskender ile gitdi, üçüncü gün yol iki oldu, Hızır, İskender’den ayru düşdi. Hudā’nuñ taqdīri ile Hāzret-i Hızır āb-ı hayāta irişdi, gövdesini yuyup şuyından içüp Hudā’ya şükr kıldı. Çünkü maqşūd hāşıl oldu, tizcek zulümātdan taşra geldi. İskender niçe gün ol zulümāt içinde qaldı. Çünkü Hudā naşīb itmedi, İskender āb-ı hayāta yol bulmayup niçe günden soñra aydınlıga çıqđı. Çünkim biraz gitdi, bir ‘acāyib tağ gördi, üzerinde oddan ‘amüdlar dikilmiş, ucları göge yakın irmiş, ‘amüdlaruñ başında büyük yuvalar yapılmış,

³⁹⁷ Bir süre yol aldıktan sonra büyük ve görkemli bir şehre vardılar. Şehir halkı iri yapılı ve çok güçlü insanlardı. Hepsinin yüzleri kıpkırmızı, saçları da sapsarıydı; sanki bütün şehir halkı meydanlarda savaşmak için yaratılmış güçlü savaşçıları.

her bir yuvada bir kuş karar itmiş, dürlü dürlü lisânla Hâk teâlâyâ tesbîh iderler. İskender'i göricek ol kuşlar çağırdılar, katlarına da'vet kıldılar. İskender tîz ol kuşların katına vardı, eyitdiler ki: "Ey server! Bu dünyâda birkaç gün ömür i  n ne zahmet çekersin? Göge dağı  ıkarısa  ağır hel k olacağsın." didiler. "Yok yire bu cih nda sa'y itme, a ıret ted r kinde ol ki sağa l zım olan oldur." didiler. Andan eyitdiler: "Gel yalnızca işbu ta u  üzerine  ık,  ac ib göresin." didiler. İskender ol ta u  üzerine çıktı, gördi ki İsr f l t rm    r n  ağzına almış,   yle muntazır t rur ki ne vakt   r  dd rme e H k te  l dan emr ola. İskender'  n yüzini İsr f l ta  başından göricek gökler g rl r gibi çağırıp eyitdi: "Ey nefis hev sına k l ol m   kişi! D ny ya har   olup böyle sa'y eyleme. T c u ta t i  n ne bunca zahmet çekersin? [205a] Y ri, ted r k   g r, göçmek yarağında ol ki t m r-ı hay tu  t yy olmağa kar bd r. D ny dan f ri  ol, a ıret kaydını k l, nef  ne in  f virüp arzularından men  eyle." didi. [Minyatür] İskender, İsr f l'  n sözini işidüp mel l oldı, eyitdi: "Ey der   ! R zg rdan bizüm na  b m z bu imiş ki iki gün bir yirde karar itmeyevüz ve d ny da r  at g rmey z." diyüp ol ta dan [205b] ağlayarak aşağı indi,   ince kılavuz yine z l m ta girdiler, leşkerden ya a rev ne oldılar. Ol k ra n lıkda gider-iken bir  v z işitdiler ki: "Her kim ayağ altından ta  götürür aydınlığa  ı ıca  pe  m n olur, götürmeyen dağı pe  m n olur." İskender'  n yanında olanlar bu  v z  işidicek ba  zısı pe  m n olacağ nesne götürmek ne h cet diyüp almadı, ba  zısı azacu  aldı, ba  zısı çok götürdi. Hem n ki taşra çıktılar, gördiler ki ol ta lar cümle yığıt imiş, götürenler az g t rd klerine pe  m n oldılar, g t rmeyenler h d be-g yet pe  m n oldu. Çünki İskender z l m tdan çıktı iki هفته leşker di lenmek i  n karar itdi. Andan    ra  askerin çeküp ma r  k tarafına teveccüh eyledi.

Reften-i İskender be-Zem n-i Ma r  

[Fe  l n / Fe  l n / Fe  l n / Fe  l]

Be-reh ber yek   arsit n d d p k

Ki ne-g'ze t g y  ber-u b d u h k

 u  v z-ı k s  med ez-poşt-i p l

Neşr: Firdevsî kavlince İskender bi't-tamām bāhter iklīmīni temāşā kılup andan hāver cānibine ʿazm eyledi. Bir niçe gün gitdikden soñra bir gün bir laţif şehre irişdi. Şöyle şanayduñ ki ol şehrüñ üzerinden bād u hāk geçmemişdür. Ol şehrüñ uluları çünki İskender'üñ āvāz-ı tabl ü kūsını işitdiler iki mīl yir İskender'e karşı geldiler, ikrām u ʿizzet kıldılar. İskender dahı anları gördi ve anlara lutf-ıla söyleyüp hātırlarını hōş eyledi ve anlara şordı ki: “Bu diyārda ʿacāyibden göricek ne vardır?” Hemān ol halk ağlaşup eyitdiler: “Şāhā! Bizüm bir ʿaceb müşkil hālümüz vardır ve dermān bulunmaz derdümüz vardır. İşbu tağūñ ardında bir t̄ayife vardır, anlara Yeʿcüc ve Meʿcüc dirler. Anlaruñ elinden cigerümüz hūndur. Anlar ki bizüm şehrümüzze gelürler belā vü rence giriftār iderler, kimse anlara karşı turup ceng idemez. Ol t̄ayifenüñ yüzleri qaradur, gözleri kana beñzer, dişleri hūnzīr azısına beñzer, gövdeleri telükidür, kulaqları fil kulağına beñzer, yatsalar kulaqlarınun birin dōşenürler ve birin örtinürler, şedāları bulut āvāzına beñzer, her anadan biñ evlād toğar, bölük bölük deryādan nehengler cemʿ iderler, bir yıldan bir yıla yiyecekleri oldur. Ol dükenicek tağdan ot yirler, kış olıcağ arıqlarlar [206a] yaz olıcağ semürürler, kurd gibi kaba āvāzları ile uluşurlar. Eger pādīşāh bizüm bu derdümüze dermān eyleye tā kıyāmete degin anuñ adı söylene, cümle ʿālem aña āferīn eyleye.” didiler. İskender anlaruñ sözün işidüp ʿacebe kaldı ve ziyāde melül oldı, eyitdi: “Kişiler! Māl bizden, iş işlemek sizden. Allāh teʿālādan ʿināyet olursa sizi bu derdden hālāş idem.” didi. Anlar eyitdiler ki: “Ey şehriyār! Belā ve kazā senden dūr ola, biz cümlemüz senüñ kuluñuz, ne buyurursañ yirine getürelüm ki bizüm andan gereklü maşlahatumuz yokdur.” didiler. Pes İskender atlandı, niçe hākīmler ve ʿākiller ile ol tağa geldi, buyurdı demürçiler götürdiler, bakır ve tuc ve taş ve kireç hāzır kıldılar, ağır çeküçler ve kürekler tedārük eylediler ve yitecek kadar odun cemʿ itdiler, her ne lāzım ise gördiler. Andan ol iki tağūñ aralığına iki dīvār yaptılar tā tağa berāber çıkdı ve ol iki dīvāruñ aralığını yüz arş kodılar ve ol yüz arş yire bir arş demür ve bir arş kömür kodılar, arasına bakırdan ve altundan ve gümüşden ve her dürlü maʿdenden hācet kadar qarışdurdılar ve anuñ arasına kükürd ve neft akıtdılar, üstine yine hācet kadar kömür kodılar. Andan yüz biñ demürçi ol kömürlere āteş şalup kürek çekdiler. Çünki ol kömürler yandı ve ol kükürd ve neft tutuşdı duhānı felege irişdi. Ol maʿdenler eriyüp birbirine qarışdı, bir muhkem dīvār oldı, Yeʿcüc ve Meʿcüc ol sedden geçmege ʿaciz kaldılar. Ol halk anlaruñ şerrinden emīn oldılar ve İskender'üñ fikrine āferīn kıldılar ve ol halk cümlesi neye mālīk ise İskender'üñ

³⁹⁸ Bir süre ilerledikten sonra tertemiz, her köşesi pırıl pırıl bir şehre vardılar; o şehre ne bir rüzgār ne de bir toz asla uğramamıştı. Fillerin sırtlarındaki köslerin sesleri yükselip şehirden duyulunca ileri gelenler iki mil kadar şehrin dışına çıkarak İskender ve ordularını karşıladılar.

öñinde getürdiler. İskender anlardan hîç nesne kabûl itmedi. Pes ol aradan yine leşkerini çeküp gitdi, bir aydan soñra bir tağa irişdi ki âdem oğlanı ve cânver uğramış degül idi ve ol tağun üsti dükeli lâjıverd idi. Anda bir kûbbe gördi şarı yâkûtdan yapılmış, içinde billûrdan kandiller aşılmış, çerâğ yirine bir kıızıl gevher kômışlar, altında bir çeşme ve bir havz bünyâd kılmişlar, gevherün ‘aksi ol şuya düşmiş, kûbbenün içine nûr u ziyâ virmiş ve ol havzun üstine bir altun taht konmuş, [206b] üstinde bir bahtı kara kişi yatur ki gövdesi âdem gövdesine ve başı toñuz başına beñzer, altına kâfûr döşemişler, üstine harîr örtmişler. İskender aña bir zamân bakup hayrân oldu, nâ-gâh ol çeşmeden bir âvâz geldi ki: “Yâ İskender ki hırşa kûl olmışsın, dünyâ için çok duruşma, cihânun ‘acâyib ü garâyibini çok gördün, senden gayrı kimse bu dünyâda ol ‘acâyibleri görmüş degüldür. Şimden girü ‘inânunı çek, ‘ömrün âhir olmağa yakındur ve benden ‘ibret alğıl ki Kirûş-ı pîl-dendân benem ki ‘Arab neslindenem. Maşrıqdan tâ Çîn’e varınca benüm hükümümde idi. Aşlâ cihânda bir şâh baña garîm olmadı, ceng içinde çok serverler başın kesmişem. Ne kadar nâmdâr var ise baña Tañrı dirler idi, rızıklarını ve her işlerini benden bilürler idi. Bu resme biñ iki yüz yıl rûzgârda ‘ömür sürdüm, bu biñ yıl içinde bir gün Allâh’ı yâd itmedüm. İşte âhir vaqtümde ecel pençesinden halâş bulmadum, şimdi ‘azâba giriftâr oldum, tâc u taht baña fâyide itmedi.” didi. İskender bu sözden be-gâyet korkdı, tiz leşkerine geldi, Allâh adını yâd idüp leşkerini ol aradan kaldurdı. Gamgîn bir niçe gün gitdükden soñra bir gün bir şehre irişdi, şehrun uluları İskender’e karşı çıkip ‘izzet ü ikrâm kıldılar ve eyitdiler ki: “Ey şâh! Bu vilâyete hîç leşker gelmiş degüldür. Şükür ki sen bu iklîme geldün, bir cânumuz saña fedâ olsun.” didiler. İskender anların sözinden şâd oldu ve eyitdi: “Bunda ‘acâyibden temâşâ idicek ne vardur?” Anlar eyitdiler: “Şâhâ! Bunda bir ‘aceb göricek nesne vardu[r]. Hâlâ bu yirde iki söyler ağaç vardur ki biribiriyle çiftdür, biri erkek ve biri dişidür ve ol iki ağaçların rengi hûb ve koñusı lañıfdür. Gündüz erkegi söyler ve gice dişisi söyler.” didiler. İskender eyitdi: “Gündüz söyleyen ne vaqt söyler?” Eyitdiler: “Hemân ki gündüzden toñuz sâ’at geçer ol ağaç dile gelür ve hûb âvâz-ıla söyler, devletlü kişi oldur ki anun sözünü işidür.” didiler. İskender eyitdi: “Ya dahı andan öte ‘acâyibden ne vardur?” Eyitdiler: “Ol arada hemân yir dükenür, artuñ yol yokdur.” didiler. Pes İskender niçe kişiler ile ol ağacı görmege vardı. Tâ vaqit olunca şabr kıldı ki gün kararına irişe. Ağaçdan bir koñulu âvâz geldi. [207a] Şâh eyitdi: “Bu ne heybetlü söz olur ki cigeri kan-ıla yur? Ey kişiler! Ya bu ağaç ne söyler, bize bildürün.” didi. Eyitdiler: “Şâhâ! Bu ağaç dir ki; ey İskender, bu cihânda niçe berilersin, bir yıl iki hefte ‘ömrün kalmışdur diyü söyler.” didiler. İskender anı işidicek gözlerinden kan ağıtdı ve gönli pür-derd oldu. Ağız açup dahı kimseye haber söylemedi, şabr itdi tâ dün yarısı olunca. Hemân ki ol vaqt oldu, ağacın birisi dahı faşîh-dil birle söyledi, İskender yine ol tercemândan şordı, eyitdiler: “Şâhâ! Bu ağaç dahı dir ki; yâ İskender, bu vâsi cihânda ululık ârzüsü için zahmetler

çekdüñ ve cânuñ şikenceler kılduñ, “ömrüñ āhire irişdi, şimden şoñra çok eglenmezsin dir.” didiler. İskender eyitdi: “Şoruñ ki ben sağlık ile Rüm’a varur mıyın, anam beni sağ görür mi, yohsa hasret-ile bu ğurbetde ölür miyem?” Tercemān şordı, ağaç cevāb virdi, İskender’e eyitdiler: “Seni Rüm’da ne māderüñ göricekdür ve ne ta‘allukātuñ. Rahtuñı düşür, bu vilāyetden gitmek ardınca ol ki yakın zamānda saña ecel iricekdür didi.” didiler. İskender ol ħaberi işidicek melāleti dahı ziyāde oldı, ol aradan gidüp yine leşkerine geldi, şehrüñ uluları İskender’e tuhfeler ve armağanlar getürdiler. İskender anda bir gök cebe gördi, altun-ıla tokınmış ve gevherler-ile muraşşā^c olmuş, eni ve kalıñlığı bir pıl derisi kadar idi, üzerinde yüz altun yumurda var idi, her yumurdanüñ ağırlığı altmış batman idi. Ol cebenüñ altunını ve gevherini bir gergedan güç-ile çeker idi. İskender hemān ol cebeyi qabül itdi. Andan leşkerin qaldurup ol vilāyetden dönüp ‘azm-i ÇİN kıldı. Kırk günden şoñra ÇİN deryāsına irişdi, deñiz kenārına dībādan serā-perde tutdılar, qondı. ÇİN şāhına bir nāme yazdı ve mührin urdı ve kendüsi ilçi şüretine girüp Rümilerden beş server aldı, fağfūr-ı ÇİN’e ‘azm kıldı. Bu taraftan fağfūr-ı ÇİN işitdi ki İskender’den ilçi gelür, buyurdi karşı çıkdılar, alup fağfūruñ bārgāhına getürdiler. Fağfūr ta‘zīm eyledi, İskender yir öpüp du‘ā kıldı, yir gösterdiler geçüp oturdi. Andan çıkarup nāmeyi fağfūruñ öninde qodı. **[207b]** Fağfūr nāmeyi açup okıdı, gördi ki İskender kuvvet ü kudretin beyān itmiş, andan ÇİN ħarācın ve ol diyāruñ şāhlara lāyık olan zī-qıymet tuhfelerin istemiş, fağfūr ħışmnāk oldı ammā izhār itmedi. Dönüp ilçi şüretinde İskender’e eyitdi: “Bu İskender qadd ü qāmetde ne miqdārdur ve dilāverligi ne yüzdendür?” didi. İskender dahı kendüyi vaşf itdi. Fağfūr ‘acebe qaldı, andan buyurdi, ni‘met getürdiler, yendi ve bir laţif bağda meclis ārāste kıldılar. Ol gün aḥşama dek şoḥbet itdiler, irtesi İskender’üñ nāmesine cevāb yazdı. Netīce-i kelām nice te‘vīl ü temşīl ü pend ü naşḥatden şoñra eyitdi: “Yā İskender! Ma‘lūm olsun ki ben ceng itmekden qorkmazın ammā kan dökmek benüm ‘ādetüm degüldür ve hem dīnūme dahı lāyık degüldür ammā ben seni eyulik ile zebūn ideyin ve istedüğüñden ziyāde nesneler göndereyin ki ben baḥşış itmekden ‘ār itmezsin.” didi ve nāmeyi tamām idüp mefhūmını İskender’e söyledi ve bu sözlerden İskender’üñ beñzi kızardı. Anuñ sözleri cigerine oq oldı, gönlinde eyitdi: “Artuq kendümi gizlemeyem ve bunuñ gibi yirlere qadem başmayam.” didi. Andan fağfūr ħazīne açup evvelā elli muraşşā^c tāt ve bir taḥt-ı ‘āc ve biñ deve yüki sīm ü zer ve dībā-yı ÇİN’den ve ibrişim ü ħarīrden ve kāfūr ü müşk ü ‘ūd u ‘anberden biñ deve yüki dahı eylediler ve iki biñ deveye sincāb u qākūm u sammūr ve pehlevī libāsların yükletdiler ve ÇİN ‘uqālāsından bir dānā-yı çerb-zebānı güzīde kılup ilçi ile bile İskender’e gönderdiler. Ol kişi İskender ile bir niçe gün gitdi, İskender’i bilmedi, ilçi şandı. Deryādan geçüp leşkere irdiler, vezīrlar leşker ile İskender’e karşı geldiler. İskender görüp işitdüğini anlara ħaber virdi, āferīn kıldılar, öninde yir öpdiler. Ol ÇİN’den bile gelen ol zamān bildi ki ilçi İskender imiş, gelüp

hāk-i pākine yüz sürdi. İskender yine fağfūra bir maḥabbet-nāme yazup anuñ-ıla gönderdi. Andan İskender ol yirden geçüp gitdi. Bir gün Caʿvān şehrine yitdi. Halkı İskender'e karşı çıktılar, armağanlar ve nişār-ıla kıtına gelüp duʿālar itdiler, didiler ki: “Şāhā, bu yirüñ halkı dervīşdür, bizüm saña lāyık nesnemüz yokdur.” diyüp duʿālar kıldılar. Andan ol aradan İskender ʿazīm leşker ile ʿazm-i Sind kıldı. **[208a]** Sind'ün uluları Fūr-ı Hindī'nün öldüğine i[n]cinmişler idi. İskender geldügin işidicek leşker düşürüp ceng yarağın görüp pīller tonadup karşı vardılar. İskender ile ol kadar ceng itdiler ki vaşfa gelmez. ʿĀkıbet İskender anları şıdı, amān dilediler ammā İskender esirgemedi. Buyurdi, cümlesin kırdılar ve bir niçesin esir itdiler. Andan soñra İskender ol aradan gidüp Yemen şehrine geldi. Yemen şāhı işidüp ulular birle karşı çıktı. İskender'e lāyık armağanlar düzdiler; on deve yüki bürd-i Yemenī ve on biñ seped zaʿferān getürdiler. Dībālaruñ ve nefis tonlaruñ ḥod ḥesābı yoğ-ıdı ve bir zebercedden cām ve seksen beş delinmedük incü ve lājiverdden bir cām daḥı ki içinde altmış şarı yāḳūt ve üzerinde bir kıızıl yāḳūtdan yüzük. Bu armağanları alup şehriyāruñ serā-perdesi önüne geldiler ve niçe gevherler nişār kıldılar. İskender anları gördi, ḥāl ü ḥātırların şordı, ikrām u ʿizzet kıldı. Taḥtuñ yakınında yir gösterdiler Şāh-ı Yemen geçüp oturdi, İskender'e duʿā vü āferīn kıldı. İskender'e birkaç gün eglenmek teklīf itdi. İskender eglenmeyüp leşkerini alup ʿazm-i Bābil kıldı. Bir ay tamām sefer itdi, hīç ārām idicek yire tuş gelmedi. Āhir bir tağa irişdi ki kullesi tımandan görünmez idi, üzerine kara bulut çekmiş idi ve zulumat bürümüş idi. Hezār dürlü zahmet-ile ol tağı geçdiler, öte yanında bir ulu deñiz gördiler. Leşker ol deñiz kenārında şahrā ve yol görüp şād oldılar. Andan ol deñiz kenārına irişüp kondılar. Meger ol yirde ādem uğramaz idi, cānverüñ ve şikāruñ ḥesābı yoğ-ıdı. Leşker tağılup her tarafa şikār itmege meşğul oldılar. Nā-gāh ırakdan bir ʿaceb kimse gördiler; gövdesini kıllar bürümüş, kulaqları pīl kulağına beñzer. Dilāverler anı tutup İskender'ün kıtına getürdiler. İskender anı görüp ʿacebe kaldı, Hakk'ün kudretine āferīn eyledi. Andan ol kişiye suʿāl idüp eyitdi: “Ne kişisin, aduñ nedür?” Ol eyitdi ki: “Şāhā! Atam ve anam benüm adımı Gūş-pester komışlardur. Bu deryāda şikār iderüm ve bu deryānuñ öte yanında bir latīf şehir vardur, hemān cennete beñzer, içinde bağlar ve sarāylar vardur ve evlerinüñ ortası **[208b]** balık kemügindendür, ağaç yirine anı komışlardur, sarāyda Efrāsiyāb'ün ve Keyḥusrev'ün şüretleri yazılmışdur ve anlaruñ ululığı ve merdāneligi ve āyīn ü erkānı naḳş olunmuşdur ve ol şehrüñ halkı balık yirler, balıktan gayrı nesne bilmezler, cümlesi ibrişim ü harīr giyerler. Eger şāh buyurur ise ben ol şehre varayın, anlara sen şāhuñ haberin vireyin.” didi. Şāh ol ʿahd üzre Gūş-pester'i ol şehre gönderdi, gelüp İskender'ün haberin virdi. Şehrüñ uluları cemʿ oldı, seksen nefer ʿākil ve söz ehli kişiler İskender'ün kıtına geldiler ki kırkı taze yigit ve kırkı pīr idi. Pīrleri ellerine birer altun cām aldılar, yigitler birer altun tāt getürdiler, gelüp İskender önünde yir öpüp duʿā kıldılar. İskender anlara ʿizzet eyledi ve ol diyāruñ ʿacāyibinden

şordı. Eyitdiler: “Dünyāda ne ola ki şāh anı görmemiş ola? Ammā bizüm yakınumuzda Keyḥusrev’ün genci vardur ki şehriyārlara lāyıkdur.” didiler. İskender ol sözi işidicek şād oldu, deñiz geçüp ol şehre geldi, temāşā kıldı. Andan ol defıneye geldi, bī-nihāye māl ü cebe-ḥāne bulup aldı, leşkerine geldi. Ol gice anda oldu, dün yarısı kūs döğildi, leşker yirinden kalkup Bābil yolını tıtdılar. Ammā ecel guşşası İskender’e kār kıldı ve cihān gözlerine kārānu oldu. Fıkr itdi ki şāhzādelerden ve sultānlar neslinden ‘ālemde hıç kimse kıomaya ki tā kendüden soñra leşker çeküp gelüp Rūm’ı ḥarāb kılmayalar. Bu fıkr ile Aristotālīs-i ḥakīm’e bir nāme yazdı, gönderdi. Aristālīs bu kārā rāzı olmadı, cevāb yazup gönderdi ki: *“Yā İskender! Olmasun ki bu işi idesin. Zinhār bu nesneden el çekesin. Kendüñi ve Rūm’ı Ḥudā’ya ısmarlayasın, şakınasın, ulular kanını dökmeyesin ki kıyāmete dek saña la‘net iderler. Tıtalum ki Īrān iklīminde şāh ve şāhzāde kıalmaya, Türkistān ve Hindüstān’dan ve Seklāb ve Çīn’dan pādīşāhlar gelüp Rūm’a kaçd idemezler mi? Maşlahat oldur ki şāhzādeleri ve uluları kıatuña da‘vet kılasın, her birine lāyık iller ve iklīmler viresin ve ol begleri biribiriniñ üzerine ḥākīm idesin ve birisine şāh adını dimeyesin, cümlesi [209a] başlu başlarına beg olalar ve şol serverler ki anlaruñ sebebi ile sen cihānı ele getürdüñ anlara ulu manşıblar viresin ve anları Rūm vilyāyetine penāh kılasın ve daḥı anlar gele şöyle ‘ahd kılasın ki her biri sen virdüğüñe rāzı olalar, mıkdārından tecāvüz itmeyeler.”* didi. Çün bu vech-ile nāme İskender’ün kıatına yitişdi okıyup evvelki fikrine peşīmān oldu, uluları ve āzādeleri kıatına cem‘ eyledi, her birine mertebesince yir gösterdi. Andan her birine lāyık bir iklīm virdi ve cümlesi-y-ile ‘ahd itdi ki şāh virdüğü manşıba rāzı olalar, ziyāde nesne taleb itmeyeler ve ol ‘ahd üzerine nāmeler yazup her birine ısmarladı ve ol begleruñ adına mülūk-ı tavāyif didiler. Andan ol aradan gidüp İskender Bābil’e irişdi. İttifāk ol gün bedeninde hıç kıuvvet ve göñlinde hıç şafā yoğ-ıdı.

Üstād eydür, ol gice Bābil şehrinde bir ḥatundan bir ‘aceb oğlan toğdı ki anı görenler ‘acebe kıaldılar. Ol oğlanuñ başı arslan başına beñzer idi, ayağında toynaqları var idi, gövdesi ādem gövdesine beñzer idi ve şıgır gibi bir kıuyruğı var idi. Anadan toğduğı gibi öldi. Anı şāhuñ kıatına getürdiler, şāh görüp ta‘accüb itdi. Ol nesne şāha eyü fāl gelmedi: *“İletüñ bunı tız toprağı defn idüñ.”* didi. Andan İskender ne kıadar müneccimler ve ‘ālimler var ise kıatına getürdi, buyurdi ki eflāke nazar idüp ol oğlan ne ‘ālāmetdür bileler. Pes müneccimler üstürlāba nazar şaldılar, her biri be-gāyet melül oldılar, bildüklerini şāhdan nihān itdiler, dimege kıorqdılar. İskender ḥod anuñ ḥayr ‘ālāmet degül idüğini bilür idi. Anların kendüden gizleyüp dimediklerine elem çekdi: *“Toğrı söyleñ yoḥsa başuñuzu keserem.”* didi. Ol dem bir ḥakīm ayağ üzre kıurup eyitdi: *“Şāhā! Sen şır tülū‘lusın, anadan toğduğıda kevkeb şır burcında idi. Şimdi ol arslan başlu oğlan toğup öldüğünüñ ‘ālāmeti oldur kim şāhuñ ‘ömri āḥir olmışdur. Şimden soñra ‘ālem fitne ile kıolsa*

gerekdür, tâ bir pâdişâh muḳarrer olunca.” didi. İskender işidicek ḳatı melûl oldu, eyitdi: “Ecelden ḳurtılmağa çâre yoğ-ı mış, nidelüm cihānda naşībümüz bu ḳadar imiş.” didi. **[209b]** Ol gün İskender Bâbil’de ḳatı ḥaste oldu. Çünki İskender bildi ki “ömri nihāyete irişdi, tîz ḳatına bir kâtib da‘vet idüp buyurdi, anasına bir nāme yazdı ki: “*Ey māder-i mihribān! Ma‘lūmuñ olsun ki benüm “ömrüm nihāyete irişdi, cihānda naşībüm bu ḳadar imiş. İmdi sen dūnyāda olduḡuñca benüm üçün melûl olmayasın, bu iş hemān bize degüldür. Eger dervîş ve eger şāh anadan toḡan elbette öliceḳdür. Şimdiki ḥālde Rūm’uñ ulularına ısmarladum, cümlesi senüñ emründe olalar, her kimse ki Īrānilerden Rūm’a ḳaşd ḳıla anı māl-ıla def° idesin ve her yıl benüm mālumdan yüz biñ filori fuḳarāya şadaḳa idesin. Eger ḥatunum Rūşenek’den oḡlan toḡarsa benüm adımı zinde ider, Rūm vilāyetine benden soñra şāh ola, eger kız toḡarsa anı Filiḳos’uñ oḡlına viresin ve anı benüm yirüme oḡlan bilesin ve daḡı Keyd-i Hindî’nüñ kızını ‘izzet-ile atası ḳatından ne ḳadar māl ü genc-ile geldi ise cümlesini yine virüp gönderesin ve nāme saña irişdüḳde bu araya tîz gelmege cehd idesin ve benüm techîz ü tekfînümi sen göresin. Ey māder! Evvel benüm için bir altun tābūt idesin ve kefenümi baña lāyık altun-ıla toḳınmış Çîñî dībādan ḳılasın ve içini müşk ü ‘anber ile toldurasın ve beni ol dībālar üstine ḳoyasın ve iki elümi tābūtdan taşra ḳıḳarasın ve götürüp toprağa defn idüp Allāh’a ısmarlayasın ve Memālik-i Rūm u Īrān ve Hind ü Sind ve Çîñ ü Maçîñ’dan getürdüḡüm mālî bir yire cem° idesin, murād itdüḡüñ ḳadar alasın, ḳalanı benüm cānum için şadaḳa viresin.”* diyüp nāmeyi tamām itdi, bir süvāruñ eline verüp anasına gönderdi. Çünki leşker şāhuñ derdinden ḥaberdār oldılar, zārîlık ḳıldılar. İskender leşkerüñ ḥālinden āḡāh oldu, buyurdi tahtını sarāydan taşra ḳıḳardılar. Leşker ḥalkı gördiler ki şāhuñ beñzinde ḳan ḳalmamış cümle yaḳalarını çāk idüp feryād ḳıldılar, eyitdiler: “Diriḡā! Ne bed rûzgār, ne şöm zamān olur ki İskender gibi şāh-ı Rūm’dan eksik ola. Şimden soñra ol iḳlîm ḥarāb olacaḳdur.” didiler, göz yaşı dökdiler. İskender ḥazîn āvāz-ıla eyitdi: “Allāh’dan ḥavf idüñ ve ‘aḳluñuzu cem° eyleñ. Benüm vaşiiyetümi yirine getürüñ, benden soñra sizüñ daḡı **[210a]** işüñüz budur. Bu ḥāl yaluñuz baña degüldür.” didi. Andan yine bârgāhına girüp cāme-ḥ’ ābına ki yatdı cān-ı şîrînini Ḥaḳḳ’a teslîm itdi. Leşkerden feryād ü fiḡān ḳopdı, ulular gözyaşını seyl-i revān eylediler. Ol maḥalde İskender’üñ vālidesi daḡı gelüp yitişdi, meyyitüñ üstine düşüp saçını yoldı. Cümle ḥalk yaḳalarını çāk idüp başlarına toprak saçdılar. İskender’üñ atlarından biñ dāne atuñ kuyruḡın kesüp ters eyer urdılar ve birinüñ üzerine tācını baş aşaḡı berkitdiler. Andan bir altun tābūt düzüp ol şahrāya ilettiler. İskender’üñ vücūdını gül-āb-ıla yudılar, üzerine kāfūr saçdılar, dībālara şarup içini müşk ü ‘anber ile toldurdılar ve iki elini tābūtdan taşra ḳıḳardılar. Andan tābūtuñ ḳapaḡını berkitdiler, ḥalk ḳanlı cigerler ile ve yaşlu gözler ile ol tābūtı elden ele getürdiler.

Üstād eydür, Rûmîler ve Īrânîler iki bölük oldılar, Īrânîler eyitdi: “Bu tâbûtı elden ele gezdürmenüñ ne vechi vardır? Anı fevt olduğu yerde defn itmek gerekdür.” didiler. Rûmîler eyitdiler: “Anı kendü vilâyetine iletüp defn itmek gerek.” didiler. Âhîr Pârsîlerden bir kişi eyitdi: “Bu çekişmekden ne biter? Gelün size bir mergzâr göstereyin ki be-ğâyet şerîf makâmdur ve anda hōş bāğçeler ve laţîf şular vardır. Ol yire Hurrem-âbâd eydürler ve anda bir tağ vardır ki haber şorsalar Allâh emri-y-ile âvâz gelür. Īskender’i tâbût-ıla anda iletelüm ve ol tağdan haber şoralum, Īskender’ün toprağı ne yirdedür diyelüm, ne cevâb gelürse aña göre ‘amel idelüm.” didi. Cümlesi anuñ sözine râzî oldılar, Īskender’i alup ol yire geldiler, haber şordılar. Tağdan şöyle âvâz geldi ki: “Īskender’ün toprağı Īskenderiyye şehrindedür ki anı kendü eli-y-ile yapmışdur. Anı iletüp anda defn itmek gerek.” didi. Andan leşker tâbûtı götürüp Īskenderiyye’ye geldiler, cümle merd ü zen qarşu çıkdılar, Īskender’ün tâbûtını bir şahrâda kodılar, hâlâ’ık üzerine üşdiler. Eger ol demde tâbût üzerine cem° olan halk hesâb olınsa mühendislerden ve ‘âkıllardan yüz biñden ziyâde olaydı ‘avâmuñ hod hesâbı yoğ-ıdı ve hükemâ-yı Rûm u ‘Acem bir yire gelüp Īskender’ün tâbûtına her bir söz söylediler ve iki elini tâbûtıdan taşra kodurduğunuñ [210b] vechi ne ola didiler. Aña dahı her hakîm bir gûne sebeb beyân eyledi ammâ gönüllerinde tamâm yakîn hâşıl olmadı. Âhîr bir hakîm-i dānā eyitdi: “Īskender bir merd-i ‘âkıll ü şāhib-i ferâset ü kâmil idi. İki elini tâbûtıdan anuñ içün taşra kodurdu ki dünyâyâ geldükde iki elüm boş idi, şimdi yine iki elüm boş gitdüm. Benüm hālümü görenler benden ‘ibret alsunlar ve dünyâ devletine mağrūr olmasunlar. Elde fırsat var iken âhîret yarağın görsünler dimekdür.” didi. Eger bu mahâlde olan muşbet-nāme şerh ü beyân olınsa kalbe elem ve derûna ğam virür. ‘Âkıbet Īskender’ün tâbûtını hāke defn itdiler. Halk-ı ‘âlem niçe zamân yas u mâtem eylediler. Īskender’ün kışşası nihāyet buldı.

Hâtime-i Dāstān-ı Īskender

[Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ül]

Tamâm oldı Īskender’ün kışşası

Virildi hîred ehlinüñ hîşşesi

Ser-encāmı iqbāl ü cāhuñ budur

Naşîbi gedâ ile şāhuñ budur

Cihān ne Sikender ne Dārā bilür

Ecel ne amān ne müdārā bilür

Eger içdügüñ olsa āb-ı hayāt

Olur ġālib āhirde tāb-ı memāt

Odur zinde  ālemde kim dāyima

Ola kārı dünyāya c d u  a ā

 de lu f u i s n ile h alkı   d

Ola n mı dillerde hayr ile y d

Eger   h ise  adl   d d eyleye

Ged yı  a  -y-ile   d eyleye

 Ad letle d ny yı ma m r ide

Bulup z limi h   r u ma h r ide

Deg l kimse k dir bu k ra meger

 ehin-  h-ı   dil-dil   d dger

Ki  O m n H n-ı  ad let- ar n

Odur pâdişāh-ı zamān u zemīn

Cihān bende-fermānına çerḥ rām

Sikender apusunda kemger-gulām

Çü ser-çeşme-i adli oldu revān

Ḥayāt ābına andı ḥalk-ı cihān

Sikender cihānı tūtınca tamām

Gezüp renc ü miḥnet çekerci müdām

Oturduğı yirden bu şāh-ı güzīn

Niçe şehirleri kıldı abd-i kemīn

Cihān cümle oldu müsahḥar aña

Ḥudā kıldı luṭfin müyesser aña

İlāhī bu şāhenşeh-i kāmran

Ebed görmeye renc ü gamdan ziyān

Vire baḥt u iḳbālī dehre şeref

Zamānında fitne ola ber-ṭaraf

Dāstān-ı Mulūk-ı Tavāyif

Nesr: Üstād-ı dāna Firdevsī-i sülhen-ārā eydür, İskender zamānından soñra bir kimse ʿāleme ulu şāh olmadı. Her bir gūşede bir beg var idi, ol beglere mülük-i tavāyif dirler. Bu hāl üzerine iki yüz yıl geçdi, cihānda kimse ulu pādīşāh olmadı ve ol begler hīç biribirlerini yād itmezler idi. Her birisi fāriğ oturmuşlar idi, yiryüzi fitneden emīn olmuş idi. **[211a]** İskender ölmezden evvel bu tedbiri kılmış idi ki kendüden soñra kimse ulu şāh olup Rūm’a kaşd kılmaya ve Rūm vilāyeti harāb olmaya. Meger ol vaqtda bir nāmdār kişi var idi, adına Abtihiş (?) dirler idi, gāyet ulu pehlevān idi, ʿUmuriyye’den zuhūr itmiş idi, İskender Kuhistān ve Şīrāz ve Bağdād’ı aña virmiş idi. Anuñ havfından kimse kimseye el şunmaz idi, tavāʿif-i mülükden oldı. İskender’den soñra dört yıl geçicek Abtihiş (?) dünyādan gitdi ve Eşkāniler’den evvel kişi ki Īrān’a şāh oldı, Eşk nāmdār idi, Qubād neslinden idi. Andan soñra Şābūr, baʿdehū Behrām ve Belāş ve Urdmuzd ve Nersī ve Erdevān idi ki Kāvus aşlından idi, aña Erdevān-ı Bozorg dirler. Anuñ zamānında kurd koyuna zahmet virmedi. Andan soñra küçük qarındaşı Belāş şāh oldı, andan soñra qarındaşı Hüsrev oldı, baʿdehū Gūderz oldı. Bunlaruñ zamānları az oldu-ğ-içün tārihleri beyān olunmadı ve hīç şāhlar dīvānında añılmadı. Ol sebebden ancak bunlaruñ nāmları zikr olındı. Ammā Erdevān-ı Bozorg bunlaruñ içinden ser-efrāz olup Īrān’a ki şāh oldı, geçen şāhlaruñ adını tāze kıldı, Bağdād’dan ve Pārs’dan ve İşfehān’dan ve Kuhistān’dan cümle serverler anuñ dergāhına geldiler. Bābek anuñ emri-y-ile İştahr’da olur idi, Pārs vilāyeti cümle Bābek elinde idi.

Üstād eydür, ol zamānda Behmen dünyādan gitmelü oldı, denilmiş idi ki tāt u tahtını kıızı Hümāy’a vaşiiyet eyledi. Bir oğlı var idi adına Sāsān dirler idi, Behmen’uñ öyle itdüğine elem çeküp Īrān’dan gidüp Nişābūr’a gelmiş idi. Nişābūr’da evlenüp bir oğlı oldı, anuñ dağı adını Sāsān kodı ve kendüsi dünyādan gitdi. Sāsān bin Sāsān’uñ dağı rüzgār-ıla bir oğlı oldı, adını Sāsān kodı. Tā sekizinci oğlana varınca dāʿim toğan oğlanlaruñ adını Sāsān kodılar. Anlar Nişābūr’da ata ataya çoban oldılar, tā şol zamāna dek; sekizinci Bābek zamānında çoban başı idi, gāh gāh Bābek’uñ katına gelür idi. Bābek anuñ her işini begenür idi. Bir gice Bābek uyur-iken düşinde gördi ki Sāsān bir büyük pīle binmiş elinde bir Hindī kılıç var, her kim ki anı görür öninde yüz yire kor. Bābek bu hālde iken uyandı. **[211b]** Düşine hayrān kaldı ve gönli teşvīş-ile tıldı. Ol gün düşini kimseye söylemedi. İkinci gice teşvīş-ile yatdı, yine düşinde gördi ki āteş-perestleruñ üç ulu şeyhi Sāsān’uñ önüne üç āteş getürürler ki nūrı güneş nūrına beñzer, üstinde ʿudlar yanar. Bu āteşleri Sāsān önünde yakdılar. Bābek yine uyandı, bu vākʿadan melül oldı. Üçüncü gice yine gördi ki ʿālem güneş nūrı-y-ıla münvver olmuş, güneş kendünüñ sarāyına gelür, bir er şüretinde sarāyda oturur. Bābek anuñ yüzine nazar kıılır, görür ki ol oturan güneş Sāsān’dur, yüzünüñ ziyāsı güneş nūrına beñzer. Bābek çün uyhudan uyandı, bu hāle taʿaccüb itdi. Ne kadar muʿabbirler ve ʿālimler var ise katına cemʿ eyledi, gördüğü düşi anlara söyledi

ammā ol gördüğü Sāsān idüğün dimesdi. Çünkü ol ‘ākıller bu sözi işitdiler, eyitdiler ki: “Ey şāh! Bu düşüñ ta‘biri budur ki; sen bu vech-ile gördüğün kişi pādīšāh olsa gerek. Eger ol pādīšāh olmaz ise andan bir oğul gele ki ulu pādīšāh ola.” didiler. Bābek bu sözden kıtā şād oldu, mu‘abbirlerün her birine hil‘atler ve mālār virdi. Andan buyurdı Sāsān’ı koyun içinden getürdiler, arkasında bir ‘abā giyer idi ki şovukdan ol ‘abāda buzlar tōñmış idi. Sāsān kendüyi alup Bābek kıtına getürdüklerinden korkdı, Bābek’ün karşısında ayağ üzre tırdı. Ol dem Bābek buyurdı meclisi halvet kıldılar, Sāsān’dan ğayrı kimse kılmadı. Andan Bābek Sāsān’a luṭf-ıla söyledi ve anuñ aşlını ve nejādını şordı: “Korkma, rāst söyle ki benden ziyān görmezsin.” didi. Sāsān eyitdi: “Ey şehriyār! Eger benüm cānuma amān viresin hālūmi saña bildüreyin. Ammā şol zamān söylerüm ki elūmi alup benümle ‘ahd idesin ki baña zarar yetürmeyesin.” didi. Bābek Hudā’ya yemīn itdi ki aña zarar kılmaya. Andan Sāsān, Bābek’e eyitdi: “Ben Sāsān’uñ oğlıyam ki Behmen oğlıdur ve Behmen, İsfendiyār oğlıdur ki Goştāsb yādigārıdur.” didi. Bābek, Sāsān’dan bu sözi işidicek gözlerinüñ yaşı revān oldu, tiz buyurdı şāhāne tōnlar getürdiler ve bir laṭif at getürdiler ki eyeri ve uyanı, dükeli raḥtī şāhāne idi. Andan Sāsān’ı hāmmāma gönderüp [212a] ol hil‘atleri geyürdi. Andan bir hūb sarāy döşediler, Sāsān anda karar kıldı ve aña çok kıllar ve cāriyeler virdi, cümle kaydını gördükden sonra kızını virdi, Sāsān’ı dāmād idindi. Çünkü bunuñ üzerine tōküz ay geçdi, ol hūb çihrelü kızdān bir güzel oğlan vücūda geldi ki yüzi nūrından güneş hacel olur idi, sa‘adet ‘alāmetleri üzerinde āşikār idi. Ulular cem‘ olup adını Erdeşir virdiler. Andan nāz u ni‘met-ile beslediler, niçe zamān aña terbiyet kıldılar. Bābek aña Erdeşir-i Bābekān dir idi. Andan Bābek hākımlere buyurdı ki Erdeşir’e ‘ilm ü edeb öğredeler, zīrā ki evvel ādeme edeb gerekdür tā ki ‘izzet bula. Çünkü ne kıadar hūner var ise Erdeşir’e öğretdiler, ‘aql-ıla ve pehlevānlık ile ve hūsn-ile ‘ālemde şöhet buldı.

Üstād eydür, meger bir gün Erdevān kıtında Erdeşir’uñ ‘aqlını ve merdāneligini yād itdiler, şol kıadar vaşf itdiler ki Erdevān’a ğāyet hōş geldi, buyurdı Bābek’e bir nāme yazdılar, Erdeşir’i taleb idüp eyitdi: “Anı benüm kıtuma gönderesin, benüm oğullarum ile bile ola, anı ğāyet hōş tutam ve pehlevānlar arasında ser-efrāz kılam ve cümle kaydını ben görem.” didi. Çünkü Bābek şāhuñ nāmesini okıdı, çok ağladı. Andan Erdeşir’i kıtına da‘vet itdi, şāhuñ nāmesini gösterdi ve eyitdi: “Gözüm nūrı, nā-çār sen anuñ kıtına varmak gereksin.” didi ve hāzīne kıapusın açup bī-nihāye sīm ü zer çıkardı. Andan kıılıçdan ve kııldan ve atdan ne lāzım ise Erdeşir’e virdi, vardu ana çok armağanlar tedārük itdi ve Erdeşir’i Erdevān’uñ kıtına gönderdi. Çünkü Erdeşir dedesi kıatından Erdevān Şāh dergāhına geldi, Erdevān anı kıtına getürdi, taḥt yanında yir gösterdiler, oturdı, Bābek’den çok haber şordı. Andan bir hōş yirde Erdeşir’i kıondurup dürlü dürlü ta‘āmlar ve döşekler ve örtiler gönderdi. Çünkü ol gice geçdi şabāh oldu Erdevān Şāh,

Erdeşîr'i da'vet kıldı. Erdeşîr dahı Bâbek gönderdügi armağanlar ile şāhuñ katına geldi. Şāh anı görüp merdāneligini ve adını begendi. Şöyle ki Erdeşîr'i kendü oğlu gibi tutar idi, ansuz yimek yimezdi ve şarāb içmez idi ve şikāra gitmez idi. **[212b]** Üstād eydür, meger bir gün Erdevān Şāh şikāra çıkdı, leşker her tarafa tağıldı. Erdeşîr, Erdevān'ıñ yanında idi ve Erdevān'ıñ dört oğlu var idi, her biri bir şehriyār kadar kuvvet ü kudret şāhibi idi. Nā-gāh şahrāda bir gür-ı ner³⁹⁹! Her taraftan yügrük atlular segirttiler. Erdeşîr dahı ol gūra at sürdi, yakın varıcağ gūruñ sağırsından bir ok urdı ki bir yanından çıkdı. Gür düşdi, Erdevān Şāh gezerek gūruñ üzerine geldi, görüp eyitdi: “Āferīn ol kişie ki elinden şunuñ gibi ok çıka, kolı var olsun.” didi. Erdeşîr ilerü gelüp: “Şāhā! Senüñ devletünde anı ben urdum.” didi. Şāhuñ oğulları Erdeşîr'üñ bu kārına be-gāyet hased itdiler. Pes ol hased ile Erdevān'ıñ bir oğlu ilerü gelüp Erdeşîr'e eyitdi: “Yalan söyleme ki ol gūrı ben urdum. Şimdi dahı anuñ çiftin isterem ki depeleyem.” didi. Erdeşîr eyitdi: “Ey şehriyār! Şahrāda gūrlar çok! Gerçek ise bir gür dahı düşür. Merdānelere yalan söylemek günāhdur.” didi. Erdeşîr'üñ ol sözine Erdevān kağıdı, hışm idüp eyitdi: “Bu günāh bendendür ki seni şikāra bile alup giderem. Evvelā senüñ leşker ile ne işüñ var ki katumda benüm oğluma bu kadar küstāhlık idersin? Yüri var artuğ leşkere ve şikāra gelme, mīr-āhūr ol, atlaruñ üzerine emīn ol.” didi ve āhūr yanında olan sarāyda sākın olmak buyurdi. Pes Erdeşîr ağlayarak ol aradan döndi, gelüp ol hāş atlaruñ āhūrına emīr oldı. Dedesine bir nāme yazup hikāyeti bildürdi. Çün nāme Bâbek katına irişdi, haberi bilüp hīç kimseye söylemedi, tiz Erdeşîr'e bir nāme yazdı ki: “*Ey kem-hired civān-ı nev-resīde! Çünkü Erdevān'la şikāra gitdüñ niçün oğluna karşı söyledüñ ve anuñ öninde at koşup ok atduñ? Sen anlaruñ bir hıdmetkārı idüñ, niçün haddüñi bilmedüñ?*” didi. Andan hāzineden on biñ altun çıkardı, nāme ile bile Erdeşîr'e gönderdi ve giden ādeme eyitdi: “Erdeşîr'e ağızdan söyle melül olmasun, ne hıdmet buyurdılar ise cān-ıla kılsun, yine şāhuñ hoşnūdlığın taleb itsün ve bu altunı harc eylesün. Dükenicek yine gönderem.” didi. Çünkü nāme Erdeşîr'e irişdi, itdügi işe peşimān oldı. Meger āhūr katında **[213a]** bir sarāy var idi, Erdeşîr ol sarāyda olur idi, gice gündüz elinden cāmı kırmayup işrete meşğul idi, ammā hātırından perişānlık gitmez idi.

Üstād eydür, ol sarāy kırbında Erdevān'ıñ bir yüksek kaşrı var idi, ol kaşrda anuñ bir māh-çihre duhteri var idi, adına Gülnār dirler idi, hūsn içinde nazīri yoğ-ıdı, Erdevān ol kıızı vezīr idinmiş idi, her işi aña tanışur idi ve anı hāzinesi üzre emīn kılmış idi, cānından yeg severdi, bir lahza görmese rāhat olmaz idi. Meger bir gün Gülnār sarāy tamı üzerine çıkdı, dört yanın seyr iderken gözi Erdeşîr'e tuş oldı, anuñ hūsnini ve kıadd ü kıametini görüp cān u dilden Erdeşîr'e ‘āşık oldı. Ahşam olduğda hemān bī-ihtiyār olup yanına bir kemend aldı, sarāydan aşağı indi,

³⁹⁹ Gür-ner/Beyān-ı eski: Erkek

hıramân Erdeşîr'ün üzerine geldi. Gevher ü müşk ü 'anbere müstağrak olmuş idi. Erdeşîr harîrler içinde yaturken uyandurdu, uyandığı gibi muhkem kuçdı. Erdeşîr bakdı, gördi ki bir nigâr-ı mäh-peykerdür ki yüzi nûrından sarâyûn içi rüşen olmuş Erdeşîr anı görüp mütehayyir oldu, eyitdi: "Ey nigâr! Kimsin? Ne güneşsin ki gice içinde üzerümüze toğduñ, gönlümüzü gam karanusından rüşen kılduñ?" didi. Nigâr eyitdi: "Ben senün câriyeñüm ki cân u dilden saña 'aşık olmuşam. Erdevân Şâh'ün kızı ve hazînedâriyam. Eger sen dahı beni isteyüp diler-iseñ yanuña gelem, gönlüñi guşşadan âzâd kılam." didi. Ol gice şabâh olunca biribirleri ile şöhet itdiler. Şabâh olduğda nigâr yine sarâya gelüp kemend ile içeri girdi. Bunuñ üzerine niçe zamân geçdi, bir gün Bâbek-i pîr, dünyâ sarâyından âhirete gitdi. Erdevân işidüp melûl oldu, begleri ve serverleri her birisi Pârs'ı istediler. Erdevân büyük oğlu Behmen'i Pârs'a Bâbek Şâh yerine şâh kıldı. Pes Behmen 'alem ü sancağ ve kûs-ıla İştâhr'a gitdi. Erdeşîr anı göricek derdi ziyâde oldu. Ol arada hîç ârâmı kalmadı ve ne ideceğini bilmedi, kaçup gidicek bir yir ister idi. Meger bir gün Erdevân müneccimleri katına cem' itdi, didi ki: "Kevâkib'ün ahvâl ü ahkâmuña nazar kılung ki şimden soñra benüm hâlüm ne olacağdur [213b] ve bu rûzgâr kime yüz tutıcağdur?" didi. Müneccimler üç gün mühlet aldılar, şâh anları Gülnâr sarâyına gönderdi, üç gün anuñ sarâyında oturdılar, kevâkibe nazar kılung ahkâmın çıkardılar, dördüncü gün seher vaktinde şâhuñ katına geldiler, didiler ki: "Şâhâ! Yakın zamânda saña bir melâlet vâki' olacağdur ve bir sultân-zâde bir şâhuñ hîdmetkârı iken şâh katından firâr idicekdür. Soñra bir ulu şâh olup cihân aña yüz tutıcağdur." didiler. Erdevân anlaruñ sözünü işidicek melûl oldu, bu hâl-ile kaldı. Ol gice yine gelenler sarâyından inüp Erdeşîr'ün katına geldi ve müneccimlerün haberin söyledi. Erdeşîr tınmadı, şabr eyledi ve bir kaçup gidicek yir fikr itdi. Andan Gülnâr'a eyitdi: "Ey nigâr, ben Īrân'a giderem. Elüñden gelür mi ki benümle gidesin, yoğsa atañ katında kalur mısın? Eger benümle giderseñ mâl ü genc şâhibi olasın." didi. Gülnâr eyitdi: "Benüm 'âlemde murâdum sensin. Sağ olduğınca senden ayrılamazam ki cân u dilüm senün maḥabbetün-ile töludur." diyüp ağladı. Âḥir şöyle ittifâk itdiler ki yarın gice Gülnâr sarâyına gelüp irta giceye dek tedârük göre. Pes Gülnâr yine sarâyına geldi, gice olıcağ hazîne açdı, murâdı kadar la'î ü yâkût aldı ve bî-ḥesâb altun götürdi, Erdeşîr'ün katına geldi. Meger Edeşîr dahı ol gice meclis idüp cām-ı bâde ile âḥûr kullarınuñ cümlesini mest idüp yaturmuş idi ve şâhuñ ḥâş atlarından iki at eyerleyüp ḥâzîr kılmış idi. Erdeşîr, Gülnâr'ı göricek elinden cāmı koddı, yirinden tırup cebesini geydi ve ata süvâr olup eline bir zehrîk kılıç aldı. Gülnâr dahı bir ata süvâr oldu, ol gice çıkup Īrân tarafına 'azm kıldılar. Meger Erdevân Şâh'ün 'âdeti bu idi ki her şabâh uyanmadın Gülnâr katında ḥâzır olur idi. Şabâh uyanup kızınuñ yüzine bakduğın kendüye mübârek fâl bilür idi. Çünkü yine kalkıcağ vakt oldu, kızını katında ḥâzır bulmadı, be-gâyet kaḫıyup ḫışmnâk oldu. Yirinden tırup melâlet ile taḫta çıkdı. Cümle begler ve serverler dergâhına ḥâzır oldılar.

Hâdemlere eyitdi ki: “Gülnâr niçün yolın gözetmez ve âyînin şaklamaz, şabâh benüm katumda hâzır olmaz?” dir iken bir ulu yazıcı var idi **[214a]** na-gâh içerü girdi, şâh öninde yüz yire urup eyitdi: “Şâhâ! Bu gice Erdeşîr kaçmış. Âhûrdan şâhuñ iki hâş atın alup gitmiş ki biri boz atdur ve biri kıara atdur. Sizüñ anlara maħabbetüñüz var idi, her zamân anlara binerdüñüz.” didi. Şâh bu sözi işidince bildi ki Gülnâr, Erdeşîr ile bile gitmişdür, tîz buyurdı leşker bindiler, kendü daħı at arkasına geldi, Gülnâr’la Erdeşîr ardına düşdiler. Giderken yolda bir yire geldiler ki anda çok halk ve tavar gördiler. Şâh anlardan şordı ki: “Hîç şabâha yakın bu aradan at ve âdem geçdügin gördüñüz mi?” didi. Biri eyitdi: “İki kişi geçti, işbu şahrâdan berü geldiler ammâ ziyâde şitâb-ıla giderler idi. Birisi boz ata ve birisi kıara ata biner idi. Anlaruñ ardınca bir âhû gördüm, ol atlara uyup yiri yırtup gider idi.” didi. Erdevân vezîre eyitdi: “Ol âhû nedür ki anlaruñ ardınca segirdür?” Vezîr eyitdi: “Anlaruñ devlet ü sa‘âdetidür ve şâh olmasınuñ ‘alâmetidür.” didi. Andan eyitdi: “Ey şehriyâr! Çünkü böyle dirsın, anlara çâre bulımazsın.” didi. Pes Erdevân ol arada kındı, yimek yiyüp biraz diñlendiler. Andan yine atlarına binüp Erdeşîr’uñ ardına düşdiler. Vezîr-ile Erdevân ol gice segirdüp giderler idi. Bu taraftan Erdeşîr daħı Gülnâr ile bād-ı şabâ gibi esüp tağ u şahrâyı bir eyleyüp giderler idi. Âhîr segirtmekden yoruldılar, âheste gidüp bir merğzâra geldiler, ortasında bir şîrîn şu aķar idi. Erdeşîr gelenlere eyitdi: “Ey nigâr! Yeter segirdüñ ve çok zaħmet çekdüñ. İşbu şu kenârında konalum, yimek yiyüp bir pâre ârâm idelüm.” diyüp ol şuya irişdiler ki atlarından ineler. Nâ-gâh Erdeşîr şu kenârında iki yigit gördi, ol yigitler Erdeşîr’e eyitdiler ki: “Diñlenicek zamân degüldür, ejdehâ ağızından kurtılmış iken şitâb-ıla gitmek ardınca oluñ. İşte arduñuzdan irişdiler, yimek yimege irseñüz cânıñuzdan el yursız.” didiler. Erdeşîr anlardan bu naşîhati işitdi, Gülnâr’a eyitdi: “Söz daħı budur.” Tîz atlarınuñ başını çevirüp aç ve şusuz yola düşdiler. Bu taraftan Erdevân daħı âteş ‘alevi gibi segirdüp öyle zamânı bir şehre irişdi, katında çokluk halk gördi. **[214b]** Şâh anlardan şorup işbu yoldan iki atlu ne vakîit geçti didi. Bir kişi eyitdi ki: “Şâhâ! Şol zamân geçdiler ki gün şararup toğıyor idi, iki atlu idiler, toza ğark olmışlar, şusuzlıķdan tutaķları depsermiş şitâb-ıla işbu şahrâdan geçdiler, birinüñ ardında bir âhû gördüm ki naķķaşlar anuñ naķşını idemezler idi.” didi. Andan vezîr Erdevân’a eyitdi: “Devlet ü baħt anlaruñ ardınca gider. Bu zaħmetden senüñ avcuñda ancaķ yıl kılur.” didi ve eyitdi: “Şimden ğirü hâl bir yüzden daħı oldu, yine taħtuña varmaķ gerek, leşker kaydını ğörüp anuñ-ıla ceng itmek gerek. Evvel oğluñ Behmen’e bir nâme ğönder ve bu hikâyeti aña bildür, vakıt ola ki Erdeşîr bir nişân bula ve anuñ haķķından ğele.” didi. Pes Erdevân ol şehirde kındı, ol gice anda karar itdi. Şabâh leşker ile dönüp derd ü ğam ile beñzi şararup yine şehrine ğeldi, rûzgâruñ işine hayrân kıldı. Andan oğlı Behmen’e bir nâme yazup eyitdi: “Bilesin ey Behmen ki bağumuz mîvesi bize acılık ğösterdi, Erdeşîr, hemşîreñ-ile benüm katumdan bir vech-ile kaçdı ğitdi ki katı yaydan ok ol resme

gitmeye ve Pârs'dan yaña 'azm kıldı. İmdi vaqt ki hâzır olasin ola ki ańsuzın anları ele getüresin, bu hâli kimseye bildürmeyesin.” didi. Bu taraftan Erdeşir deryâ kenârına irişdi, sağ u selâmet kırtılduđına Hâk te‘âlâya şükr eyledi. Bir zamân anda dińlendi, bir mellâh buldı, bizi öte yaķaya geķür didi. Gemici Erdeşir’üń kıddine ve ķihresine naķar kıldı, bildi ki bu bir ulu şâh aşıındandır, gemiyi tız kenâra getürdi, Erdeşir’le Gülnâr’ı öte yaķaya geķürdi. Ćünkü Erdeşir Pârs iķlîmine irişdi, ol deńiz kenârında birķaķ ģün ķarâr kıldı. Ol diyârũń hâķı Erdeşir’üń ģeldüģin bildiler, yir yirden ķatına ģeldiler, ģayli leşker cem‘ oldı. İştâhr’da her ķişı ki Bâbek’e mensûb idi, Erdeşir’üń ģeldüģin işidicek cümlesi pîr iken civân oldılar, cân atup Erdeşir’üń ģidmetine ģeldiler, berr ü baķrdan hâķ bölük bölük ģelmeģe başıladılar. Her şehirden dânálar ve ferâset ehli ķişıler Erdeşir’üń ķatına encümen oldılar. Erdeşir anlara eyitdi: “Nâmdârlar! Sizden bir kimse yokdur ki **[215a]** Erdevân’dan incinmemişdür ve yıllar ile anuń derd ü ģamın çekmemiş ola. Görmedüńüz mi İskender bed-ģüyından ötüri ‘âlemde ne işler kıldı ve benüm dedelerümü öldürüp zulm-ile ‘âlemi ķabza-ı destine aldı. Ben ģod İsfendiyâr toģmından olam, bizüm vilâyetümüze Erdevân şehriyâr olmaķ inşâf degüldür ve ben bu işe ‘adâlet dimezem. Eger bańa yâr olursańuz dedelerümũń adını tâze kılam ve taķtını düşmene ķomayam dirin. Siz ne dırsız ve bu söze ne cevâb virürsüz?” didi. Her ķişı ki ol meclisde hâzır idi Erdeşir’üń sözün işidüp ayaģ üstine tırdılar, didiler ki: “Şâhâ! Biz senũń ķullaruńuz ve senũń fermânuńdayuz. Her ne buyurursań anda yüz ü başıumuz senũń yoluńa ķomışuz. Şunlar ki Bâbek aşıındandır ol ģod ne minnet senũń ķuluńdur ve ol ki Sâsânîler’dendür öńińde kemer ķuşanup cân u başı terkin ururlar ve senün emrüń-ile taģları şahrâ kılalum ve deryâları ķan eyleyelüm.” didiler. Erdeşir anlardan bu vech-ile cevâb işidicek başı felekden yüce oldı, ol serverlere âferîn kıldı ve buyurdı ol deryâ kenârında bir ķal‘a yapıdılar. Bir ‘âķil ķişı eyitdi ki: “Ey sa‘d tãli‘lũ şâh! Henüz şehriyârlıģa tâze ķadem başıduń. Evvel sańa ģerekdür ki Pârs iķlîmini alasin, andan sońra Erdevân’la ceng kılasın ki mülûk-ı tavâ‘ıfden ķalmış çokdur. Anuń taķtını yirinden ģötürdüķden sońra dünyâda sańa kimse ģarîm olmaz.” didi. Erdeşir anuń sözün işidüp be-ģâyet begendi. Ćünkim şabâh oldı, Erdeşir deńiz kenârından leşkerini çeküp İştâhr’dan yańa revâne oldı. Meger ol diyârda bir nâmdâr var idi, adına Tobak dırlar idi, leşkeri ve yaraģı çoģ-idi, Cehrum şehrinden pâdişâh idi, cihânı çok ģörmüş, ģükmi cārî, şâķib-i kerem merd idi, yedi oģlı var idi, her biri müte‘ayyin nâmdâr idi. Erdeşir ol tarafa ģeldüģin işidicek leşker ile ve kûs-ıla ve ‘acâyib şevket-ile Erdeşir’üń ķatına ģeldi. İraķdan Erdeşir’i ģördi, piyâde olup ilerü ģeldi, Erdeşir’üń ayaģın öpdı, du‘â vü âferîn kıldı ve Sâsânîler’ũń âyînini Erdeşir’e söyledi. Erdeşir Tobak’a be-ģâyet ikrâm u ‘izzet kıldı ammâ ģöńli şübhelenüp pîrden ģâyet ķorķdı **[215b]** zîrâ pîr iş ģörmüş ķişı idi ve ‘âķl ü dâniş şâķibi idi ve ķatında merdâneler çoģ-idi, Allâh kendüye bir mekr ide diyü ķorķar idi. Pîr ‘âķl-ıla bildi ki kendüden üşenür ilerü ģelüp İbrâķîm Peyģamber’ũń

şuḥufını eline aldı, and içdi ki: “Benüm gönümde saña hıyānet yokdur.” didi ve eyitdi: “Şāhā! Hemān ki senūñ deñiz kenārına geldügin işitdüm, be-ğāyet şād oldum. Erdevān’dan uşanmış idüm, senūñ maḥabbetūñ-ile pīrligi yigitlige degişüp işte katuña geldüm. Bābek’ūñ çok eylugin görmişem, ḥāşā ki ben saña yavuzlık kılmam, ben senūñ kuluñum.” didi. Erdeşir çün bu sözi işitdi ol endişeyi gönünden giderdi, Tobak’ı hemān atası yirine bildi ve anı cümle leşkerine emīr kıldı. Çünki Erdeşir’ūñ gönli endişeden āzād oldu, revān āteşkedeye gelüp Hālīk’dan du‘ā vu tazarru‘ kıldı ki Hāk te‘ālā aña fırsat vire ve düşmenlerini zebūn kıla. Ol aradan serā-perdeye geldi, leşkerūñ tamām yarağını gördi, her birinūñ miqdārınca akçe ve altun virdi. Erdeşir’e leşkerūñ maḥabbeti ziyāde oldu, her biri bir ejdehāya döndi. Ol aradan kalçup Behmen’ūñ cengine bil bağladı, Erdevān (?) oğludur (?) çünki Erdeşir Behmen kaşdına yürüdi. Behmen işidüp katı perīşān oldu, tīz ol sā‘atde emr itdi bī-kıyās leşker biribirine yakın geldiler, saflar çekdiler ve alaylar bağladılar, ele Hindī kılıçlar ve nīzeler alup aç arslan gibi biribirine ḥamle kıldılar, ırmağ gibi yiryüzine kanlar akıtdılar, aḥşam olunca ceng itdiler. Aḥşam olıcağ Tobak leşkeri na‘ralar urup yir yirin Behmen leşkerine ḥamle kıldılar. Nā-gāh Erdeşir cānibinden bir yel peydā oldu, bir kara toz kopup Behmen’ūñ üzerine esdi ki ādem biribirine görmez oldu. Behmen şaşup ‘āciz kalup tākat getürmedi, cümle rahtını yirinde koyup şındı. Çünki Behmen şındı andan ‘alem ü sancağ çeküp leşkerini alup İştāhr’a geldi. Şol ḥazīnelerūñ Behmen cem‘ itmiş idi, açdı ve leşkere ulaştırdı. Vardugınca Erdeşir’ūñ āvāzesi ‘ālemi tutdı, her taraftan katına bī-ḥesāb leşker cem‘ oldu. Andan Tañrı’ya sığınup leşker çeküp ‘azm-i Erdevān kıldı. Bu taraftan Erdevān [216a] anlarūñ cümlesini leşkere bağışladı, her birini ḡanī kıldı. Andan soñra ulular ortasında Tobak ilerü geldi, Erdevān’ı yirinden götürüp defn eyledi. Andan Erdeşir’ūñ katına gelüp eyitdi: “Ey şāh! Lāyık olan oldur ki Erdevān’ūñ kızını āyīn ü erkān-ıla alasın.” didi. Şāh daḥı kabūl idüp Erdevān’ūñ kızına nikāḥ eyledi. Andan sarāyına geldi, iki ay anda ārām kıldı. Andan yine Pārs’a geldi, niçe zamān āsūde oldu. Andan buyurdi, bir şehir būnyād kıldılar. İçinde kaşrlar ve ırmağlar ve çeşmeler ve bağlar eylediler ki ol şehre Ḥavza-ı Erdeşir dirler idi ve aña karşı bir şehir daḥı yaptı, anı daḥı be-ğāyet ma‘mūr kıldı ve anda bir āteşkede binā eyledi, āteş-perestler anda dīnlerince ta‘āt iderler idi. Çevresinde kaşrlar ve sarāylar yaptı ve anda bir kūnbed yaptı ki adına Kirmān dirler idi. Şāh dāyim anda oturur idi ve ol şehrūñ adını Şehr-i Gūr kodılar ve çevresine bī-kıyās köyler getürdi, anı be-ğāyet ma‘mūr şehir eyledi. Hem ol yirde bir tatlu deñiz var idi, andan ol şehre şu getürmek āsān idi, ‘ākıllar ve mühendisler getürüp ol şehrdan yüz ırmağ çıkarup Şehr-i Gūr içine akıtdılar.

Üstād eydür, meger ol nevāḥīde bir ṭāyife var idi, anlara Kürd dirler idi. Anlar cümle uğrı ve ḥarāmī olurlar idi. Bir gün Erdeşir fıkı itdi ki ol Kürdler-ile ceng ide ve ‘ālemi anlarūñ şerrinden

emîn eyleye. Pes İştahr'dan bî-kıyās leşker çeküp Kürdlerün üzerine yürüdi. Kürdler dahı çoklık leşker ile Erdeşîr'e karşı geldiler ve ol vilâyetün halkı Kürdlere yardım itdiler, ceng eylediler. Ahşam yakın olıcağ Kürdler gulûv kılup Erdeşîr'ün leşkeri tayanmayup şındı. Erdeşîr az kişiy-ile kalup karañu olinca ceng itdi. Çünkü zulmet ʿâlemi bürüdi Erdeşîr dahı bâkî kalan leşker ile bir tarafı tutup revâne oldı. Gider-iken çobanlara rāst geldi, bir miqdār diñlenüp kulağuz oldı, menzil-be-menzil şāhı şehrine getürdiler. Leşker şāhuñ selāmet-ile geldügin işidüp karşı çıktılar ve öninde yir öpdiler. Andan Erdeşîr ol Kürdlere cāsūs gönderdi, gelüp eyitdiler: “Şāhā, cümlesi fāriğ ü gāfil otururlar, fırsatdur.” didiler. Şāh otuz biñ tîr-endāz u tîğ-zenler ile bir gice ahşamdan yürüdi, [216b] dün yarısı geçince Kürdlerün makāmına yakın geldi, buyurdi, otuz biñ kişi kılıç çeküp at şalup hamle itdiler, naʿralar urdılar. Anlaruñ naʿrasından Kürd leşkeri belinleyüp yirlerinden kalkdılar, baş kayusından birbirlerini kırmağa başladılar. Andan Erdeşîr leşkeri dahı bir cānibden koyıldılar, çok leşker helāk idüp hesābsuz esîr ele getürdiler ve çadırlarını yıķup māl ü esbāblarını yağmā kıldılar. Şāhuñ ol murādı dahı hāşıl oldı, yine İştahr'a gelüp buyurdi, atları çayırlara şaldılar, beslemege muķayyed oldılar. Zîrā henüz dahı Īrān'a mülkiyyet üzere taşarruf itmemiş idi, etrāfdā dahı düşmenler var idi. Anlaruñ defʿine hāzır olup zamānın gözedüp cümle serverler bahādurlar ile ʿayş u ʿişrete āgāz itdi.

Dāstān-ı Kerem-i Heftvād

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Zi-şehrî ki cā bud be-deryā-yı Pārs

Çe-güyed zi-bālā vu pehnā-yı Pārs

Yekî şehr-i bed teng u merdom besî

Zi-güşiş budî ĥorden-i her kesî ⁴⁰⁰

[Neşr:] Firdevsî-i üstād eydür, Pārs iklîminde deryā kenārında bir şehr var idi, içinde âdem çoğ-idi ammā her kişi rızķını zahmet-ile kazanur idi. Ol şehrde kızlar çok olur idi, fakîrlik belāsından ol kızlar etmek içün küşiş iderler idi, iş işlerler idi. Şehrün yakınında bir tağ var idi, ol kızlar

⁴⁰⁰ Pars Denizi kıyılarında bir şehir vardı. Küçük bir şehirdi ama orada yaşayanların sayısı fazlaydı. Herkes geçimini kendi el emeğiyle kazanır, ekmeğini bileğinin gücüyle elde ederdi.

her gün alay ile ol tağa gelürler idi. Evlerinden tartı ile penbe getirürler idi, sepedlere koyup ol tağda giceye degin egirürler idi. Atalarının ve analarının dirliği ol kızların ipligi bahānesi-y-ile idi ve ol fakīrlar şehrinün içinde bir kiři var idi, adına Heftvār dirler idi. Heftvār didiklerine sebeb bu idi ki; ol kişinün yedi oğlu var idi ve bir güzel işlegen kıızı var idi ki ol şehrün kıızları hīç ādem hesābına şaymaz idi, güzelliğinde dağı mānendi yoğ-ıdı. Bir gün ol kıızlar yine tağ eteginde oturup iplik egirürler idi, yimek yiyecek vakitleri oldu, kılup yimege muqayyed oldılar. Heftvād kıızı bağıdı, gördi ki bir ağaç dibinde bir laţif elma düşmiş yatur ki anuñ gibi hūb elma hīç kimse görmemiş idi, anı göricek Heftvād kıızı tīz yirinden kılğıdı ve ol elmayı aldı. İşit ki ol elmanın ucından ne güne hāl vāķi° oldu. **[217a]** Kıız ki ol elmayı aldı, gördi ki ol elmanın içinde bir kırtcağız yatur. Barmağı-y-ıla ol kırdı elma içinden aldı, yabana atmağa esirgedi, ol penbe koyduğı sepedün içine kodı. Andan sonra kıızlar bir araya derilüp yimeklerin yidiler, geldiler ki penbelerin egireler. Heftvād’uñ kıızı sepede bağıdı, gördi ki ne kadar penbesi var ise egirilmiş, iplik olmuş, °acebe kıldı. Kıızlara eyitdi ki: “Ol elmanın kırtcağızı tālī°inde benüm panbuğum egirilmiş.” Kıızlar işidüp gülüşdiler. Çünkü ağışam oldu, ol kıızlar evlerine geldiler. Heftvād kıızı ipligi anasına gösterdi, tartdılar, iki götürdüğü kadar ipligi çıkğıdı. Anası şād olup kıza āferīn kıldı. İrtesi kıız iki evvelki kadar panbuğ götürdi, yine kıızlar-ıla ol tağ etegine geldi, fi’l-hāl ol penbe egirledi, ağışama dek Heftvād kıızı kıızlar ile oturdı. Ağışam yine evlerine geldi, anası ipligi görüp hayrān kıldı. İrtesi dağı ziyāde getürdi. Bunun üzerine birkaç gün geçdi, her gün panbuğı ziyāde götürür idi. İki ol götürür idi ve her gün kıız ol kırdcağıza bir elma virür idi ve anı gāyet sevüp şakınur idi. Bir gün atası ile anası bu kızın işine °acebe kaldılar, didiler ki: “Bu iş ki sen idersin ādem oğlanı elinden gelmez. Meger sen bir perī ile āşinā olmuşsın ki bu işi işleyen oldur.” didiler. Öyle diyicek tīz ol ay yüzlü kıız yirinden tırdı, seped içinde ol kırdcağızı gösterdi ve hikāyeti söyledi: “Bunca iplik bu kırdcağız berekātında hāşıl olur.” didi. Anlar bu hālī görüp sevindiler. Heftvād ol kırdı kendüye fāl tutdı, hikmet bu ki her kāra ki şurū° eyledi, ilerü geldi. Bunun üzerine niçe zamān geçdi. Her gün Heftvād’uñ işi oñmağa başladı, kıız her gün kırdı seped içinde besler idi. Kırd günden güne büyüdi, kuvvetlendi, rengi ve koğusu laţif oldu. Sepedün içine şıgmaz oldu, gövdesinün koğusu müşke beñzer idi. Anuñ için bir laţif şandūğ yapdurdılar, kırdı ol şandūğ içinde şakladılar. Şehr içinde Heftvād şol kadar devletlü, ulu kiři oldu ki ansuz hīç bir maşlahat bitmez idi, her yerde söz anuñ idi, altununuñ ve gümüşinün **[217b]** hesābı yoğ-ıdı ve katında çok halk var idi, oğulları dağı ulu kişiler oldılar. Bir gün şehrün begi bahāne ile Heftvād’ı tutup altun almak istedi. Heftvād ol hālī işidüp oğulları ile şehrdan çıkup bir ırak yire geldi, kūs u nakkāre ile ve at u tonla beglik hevāsına düşdi, malları harc idüp yanına leşker cem° eyledi, ol şehrün begi ile ceng itmek istedi. Şehr begi dağı leşkerini cem° kılup kūs u nefīr çalup Heftvād leşkerine muqābil oldu. İki leşker

bir araya gelüp tîr ü tîğ ve gürz ü nîze ile ceng itdiler. Âhîr Heftvâd gâlib olup ol begi ceng içinde tutup öldürdi, gelüp şehri aldı ve beglik māl ü gencini zabt eyledi ve yanına çok leşker cem° oldı. Heftvâd buyurdi, ol tağûn kullesinde bir laţîf çeşme var idi, ol çeşmeyi hîşâr içine getürdiler, şehir halkı aña muvâfaķat idüp cümlesi şehirlerini koyup ol ķal°ayı maķâm idindiler ve ol ķurd şol ķadar büyüdi ki şandûķa daķı şıgmaz oldı. Anuñ içün bir hûb maķâm düzdiler ve öninde bir havz eylediler, ķurduñ altına harîrler döşeyüp ol maķâmda koyup hîdmet itmege meşgûl oldılar. ķurd şöyle büyüdi ki bir pîle döndi. Günde yüz batman pirinci şeker ile ve süd ile pişürürler idi, ol ķurd her gün ol ķadar yimek yir idi. Heftvâd’uñ kızı dāyim ol ķurda hîdmet ider idi ve Heftvâd ol ķal°ada beglik ider idi. Bunuñ üzerine çok zamān geçdi, cümle vilāyet Heftvâd’a döndi, leşkeri yüz biñden ziyāde oldı, yedi oğlı daķı ulu begler oldılar. Heftvâd ol ķurd sebebi ile Kirmān’ı aldı. Şimdiki hâlde Kirmān’da daķı ol ķurduñ adı söylenür. Çîn Deryāsı’ndan tā Mekrān’a varınca Heftvâd’uñ leşkeri tutdı, her pâdişāh ki leşker çeküp Heftvâd’la ceng ide[r] idi ķurd sebebi ile zebûn olur idi. Heftvâd ol begi tutup öldürüp hazînesini alup ķal°asına getürür idi. Ol ķal°ayı māl-ıla ve leşker ile tıdurmış idi. ķal°ayı şöyle şaklar idi ki **[218a]** üzerinden yavuz yel esdürmez idi. Her kişi ol ķurduñ vaşfını işidüp °acebe ķalur idi. Üstād eydür, bir gün Erdeşîr Heftvâd’uñ hālinden āgāh oldı, anuñ işleri hātırına hōş gelmedi, bî-girān leşker āmāde idüp pehlevānlaruñ birini serdār itdi, Heftvâd’uñ üzeine gönderdi. Heftvâd işidüp leşkerin ķaldurdi, ķarşu geldi, ceng itdiler. Bir sâ°at içinde Erdeşîr’uñ leşkeri şınup ķaçdı, Heftvâd leşker soñın yağmā kıldı, gelüp yine ķal°asında ķarār itdi, sınıķ leşker ise Erdeşîr ķatına irişüp aķvālî söylediler. Erdeşîr be-ğāyet melûl olup beglerini ve serverlerini ķatına cem° eyledi, hazîne açup baķşış virdi, hışm-ıla leşker çeküp Heftvâd’uñ üstine geldi. Heftvâd daķı hîşārdan genc ü māl ve silāh u leşker ķıķardı ki Erdeşîr’uñ leşkeri anuñ ķatında hîç nesne degûl idi. Meger Heftvâd’uñ ulu oğlı ki adına Şāhūy dirler idi, ol demde atası ķatında degûl idi, atasınuñ cengini işidicek geldi. Heftvâd oğlını görüp şād oldı, leşkerinuñ sağ ķolını aña virdi. Pes iki taraftan şaflar çeküp alaylar bağladılar, Erdeşîr Heftvâd’uñ leşkerine nazar kıldı, keşretini görüp melûl oldı. Çün iki taraftan leşker birbirlerine hücum kıldılar, pîller üzerinden kūslar dōgildi, surnā vü nefîr āvāzından °ālem zelzeleye geldi, erenler huruşı ve atlar şuheyli iki mîl ķadar yirden işidilür idi. ķılıçlar berķ gibi rahşān olup atlar ayağından deşt ü şahrā nümāyān degûl idi. Gūyîyā Heftvâd’uñ leşkeri bir baķr-ı bî-pāyān idi ki şiddet-i rûzgārdan mevcler peydā ider idi. İki leşker aķşām olunca °azîm ceng itdiler, gice olduķda Erdeşîr leşkeri arķalarını bir şuya virüp ol gice anda ķarār itdiler. İki taraftan ķaravullar ķıķdı, begler °işrete meşgûl oldı. Şāh leşkerinde zaķîre az idi, zîrā Hefvâd yolları bağlamış idi, şāhuñ zaķîre develeri girüden gelüp leşkere giremediler. Hele şāh buyurdi h° ān dōkdiler ve meclis ārāste kıldılar ki bāde ile bir dem hōş-dil olalar. Ortaya birķaç büryān getürdiler. Erdeşîr

yir iken nā-gāh bir ok geldi, Erdeşîr'ün önünde olan kızıya tokındı, **[218b]** kızından geçüp tamām yire ğark oldu. Oturan serverler ol okı gördiler, ğama düşdiler. Tîz okı çıkardılar, gördiler ki üzerinde Pehlevîce yazılmış. Erdeşîr okı eline alup ol haţtı okıdı. Yazılmış ki: “*Ey şāh-ı dānā! Benüm sözümi işidesin, şağ u selāmet dönüp yine şehrüñe varasın. Bu leşker ile ceng itmek hevāsını koyasın. Bu kurd leşkeri ile kimse başa varmaz. Kurduñ tâli'i kuvvetlüdür ve fırsatı ğālibdür. Ben bu okı kal'anuñ üzerinden atdum, seni urmağa esirgedüm. Eger saña kaşd kılaydum kurd devletinde bir ok-ıla helāk ider idüm, olmasun ki senüñ gibi bir şāh bizüm elimüzde helāk ola.*” demiş. Erdeşîr ol haţtı oturan serverlere okıdı. Kal'adan Erdeşîr oturduğı yirüñ ıraklığı iki ferseng yir idi. Bu hāli görüp ol halk melül oldılar, du'ā idüp eyitdiler ki: “Ey şehriyār! Bunun şerrinden seni Hāk te'ālā şaklasun. Bu ne müşkil iş olur?” didiler. Bu fikr ile şāh oturup begler ile kurduñ hikāyetin söyleşür-iken bir kişi ilerü gelüp şāh önünde yir öpdü, eyitdi ki: “Ey şehriyār! Senüñ gitdüğüñ işidince Mihrek-i Nüşzād-nām şāh ki tavāyif-i mülükdendür Cehrum diyārından leşker çeküp geldi, şehrüñi ve tahtuñı ve hazīnelerüñi yağmā kıldı.” didi. Çünkü Erdeşîr bu haberi işidicek ‘ālem başına ıar oldu ve hīç ne ideceğin bilmedi ve ‘āciz kaldı. Leşkerinüñ ulularını katına cem' kıldı ve Mihrek'ün itdüğü işi söyledi. Begler eyitdiler: “Şāhā! Mihrek ne kişidür ki andan bu resme teşvīş çekdüñ? Eger bu işi itdi ise elünden kaçup kanda vara? ‘Ālemüñ şāhısın, her kanķımuza buyursañ senüñ devletünde anuñ kaydını görüp adını cihāndan götürürüz.” didiler. Ol gice geçdi, çünkim şabāh oldu begler cümle Erdeşîr'ün katına cem' oldu. Açlıktan ise leşker buñaldı, Erdeşîr'e ceng kayusu kalmadı, leşkerini kaldurup yine Pārs'dan yana revāne oldu. Heftvād anı görüp Erdeşîr'ün ardına düşdi. Meger pusıda leşker var idi, çıkup Erdeşîr'ün leşkerin ol kadar kırdılar ki hesāba gelmez. Erdeşîr at boynına düşüp tağlar ve şahrālar aşup ahşam olunca kaçdı, āhir bir mu'azzam şehre irişdi. Atlar segirtmekden yorulmuş idi. **[219a]** Şehr içinde gider iken Erdeşîr Şāh gördi ki bir kapu önünde iki yigit тұrur, bir zamān ol yigitler ayağ üzre тұrup Erdeşîr'ün gelişin temāşā kıldılar, yakın gelicek ilerü gelüp eyitdiler: “Ey yigit! Bu geç vakitte bu resme kandan gelürsin ki böyle gerd ü hāke batduñ?” didiler. Erdeşîr eyitdi: “Biz Erdeşîr halkındanuz, Heftvād'la ceng itmege gitmiş idük.” diyüp vāķi' olan hāli beyān itdi. Ol yigitler bu sözden melül ü ğamġin oldılar, Erdeşîr'i ‘izzet-ile atdan indürdiler, bir hūb yire getürdiler, laţif ta'āmlar getürüp Erdeşîr'e hōş hidmet itdiler. Didiler ki: “Ey server! Ğam u şādī zamānı dırāz degöldür, bunlaruñ ikisi dahı tîz geçer, hīç melül olma, hātıruñ hōş tut. Bu dünyā kime kaldı ve kanķı zālime pāydār oldu? Heftvād'a dahı kalmayup bed-hū ile dünyādan gidiserdür.” didiler. Anlaruñ sözi-y-ile şehriyāruñ göñli gül gibi açıldı ve anlara kendüyi bildürüp eyitdi: “Ben Sāsān oğlu Erdeşîr'em! Baña ne naşīhat idersüz? Heftvād'la ne kılalum ve ol kurda ne çāre idelüm?” didi. Çün ol yigitler ki misāfirleri Şāh-ı Īrān'dur, yirlerinden kalķup yüz yire kōdılar ve du'ā kıldılar ve

didiler ki: “Şāhā! Ol kurdūn tedbīri be-gāyet müşkildür. Heftvād’la ceng itmekden fāyide itmezsin. Evvel kal’ası tağ başındadır ve yolları şarpdur, şāniyen ol kurd didükleri bir yavuz kanlar dökici dīvdür, kendüyi elma kurdı şüretinde kılmışdur. Hāk te’ālāya gönülden düşmendir, aña çāre olursa hīle vü āl-ıla olur, yohsa ceng-ile zafer bulunmaz.” didiler. Erdeşīr anlardan bu sözi işidicek eyitdi: “Belī, rāst didüñüz. Şimden girü anuñ haqqında benüm meşveretüm sizünledür.” didi. Ol yigitler eyitdiler: “Biz senün kullaruñuz, önünde hīdmet kılalum, elümüzden geldükçe saña mürşid olalum.” didiler. Erdeşīr şād olup ol gice anda karar itdi. Şabāh ol yigitler şāha yoldaş olup gitdiler, şāhuñ tahtgāhına geldiler. Şehr halkı şāh geldüğün işidüp katına cem° oldılar. Şāh birkaç gün ārām itdi, katına bī-kıyās leşker bağladı, hazine açup leşkerün tamām kaydını gördi. Ol aradan leşker çeküp Mihrek-i Nüşzād üzerine yüridi. Mihrek dahı var leşkerini **[219b]** cem° idüp karşı geldi, gördi ki şāh leşkerine cevāb virmez kendüyi nā-bedīd eyleyüp kaçdı. Şāh gelüp Cehrum şehrine girdi, ol vilāyetde her tarafa ādemler şalup Mihrek’i fi’l-hāl buldurdı, başını kesüp gövdesini deryāya atdurdı, ne kadar Mihrek’ün ta°allukātı var ise cümlesini kılıçdan geçürdi.

Üstād eydür, Mihrek’ün bir kıızı var idi cihānda bir dahı nazīri yoğ-ıdı. Ol kız kaçup kurtıldı. Şāh anı ol deñlü aratdurdı, hīç anuñ nām u nişānı bildürmedi. Bu kızuñ dāsitanı mahallinde zıkr olına. Ammā çünki şāh Mihrek’ün kaydını gördi, andan yine Heftvād cengine bel bağladı. Pes on biñ bahādur yigit intihāb idüp müretteb ü müsellaḥ kıldı, Heftvād üzerine gitdi. Çünkim kal’aya yakın irdi, iki tağ arasında leşkeri kodı. Şāhuñ leşkerinde bir server var idi, adına Şehrgīr dirler idi, ser-leşker-i Īrān idi. Şāh aña eyitdi ki: “Sen bu leşker ile bu arada tur ammā vaktüñe hāzır ol, hīç bir sāt talāyisüz ve dīdebānsuz olma. Ben kal’aya hīle ile varsam gerek, İsfendiyār Kal’a-yı Rūyīn’e ne iş itdi ise öyle itsem gerek. Şol zamān ki dīdebānlar kal’ada gündüz duḡān görüp ve gice āteş-i sūzan göreler bilesen ki ol korda zafer buldum. Ol sāt leşkeri alup kal’aya irişesen.” didi. Andan soñra kendüsi ol zıkr olunan iki yigitlerün tedbīri ile leşkerinden yedi dāne dilāverler güzīde kıldı ki her biri biñ kişiden yüz döndürmez ve ol yigitleri şandūklara koydı ve dībā ve gevher ü dīnārdan kaṭārlar yükletdi ve iki şandūğa kalay ile kurşun toldurdı ve bir bakırdan büyük çölmek getürdi, bāzergān şüretinde ol iki yigitler dahı °abālar geyüp har-bende şüretine girdiler, Allāh’a sığınup kal’a yolını tıtdılar, bāzār ehli şüretinde kal’anuñ kapısına geldiler. Meger altmış kişi ol korda hīdmet iderler idi, hīç bir sāt anuñ hīdmetinden hālī olmazlar idi ve kal’ayı dahı anlar bekler idi. Gördiler ki kapuya birkaç kişi geldi, çağırdılar ki: “Ne kişilersiz ve bu şandūklar içinde ne vardır?” Erdeşīr eyitdi: “Bāzergānam, metā°lar-ıla ve zer ü gevher ile kurdūn tahtına geldüm ki anuñ **[220a]** devletlü yüzini görem ve armağanlar virem ve bunda birkaç gün şatu ve bāzār kılam.” didi. Herīfler bildiler ki bu dahı kurd

‘aşıklarındandır gelüp kapuyı açdılar, Erdeşîr’i kal‘a içine koydılar ve bir laţîf maķāmda ķondurup yüklerini indürdiler. Tîz Erdeşîr yirinden тұrup bir iki şandūġuñ kilîdini açdı, ta‘ām çıkardı. Ol kişileri ‘izzet-ile bir yire getürüp önlerine ta‘ām ķodı, her birine şol ķadar armaġan viridi ki Erdeşîr’uñ kereminden utandılar. Andan şarāb çıkarup altun cām-ıla anlara teklîf ķıldı. Anlar eyitdiler ki: “Server, biz ķurduñ ġidmetķarlaryuz, dāyim anuñ ġidmetini biz iderüz, bizden ġayrı kimse anuñ üzerine varmaz. Ķorķaruz ki şarāb içüp mest olayuz, anuñ yimeġi vaķtı geķe, şāhumuz bize ‘itāb ide.” didiler. Erdeşîr eyitdi: “Ey yigitler! Bunca zaġmet ķeküp anuñ ‘aşķına geldüm. İşte yükümde pirinķ var, süd var, şeker var. Ne ola ki üç ġün baña anuñ ġidmetini ışmarlayasız ve siz oturup ‘ayş u ‘işret idesiz, ben ol ġidmeti yirine getürem ve hem anuñ devletlü yüzini görem. Vaķt ola ki anuñ devletinden baña daġı bir pāre naşıb ola, ‘ālemde ne murādum var ise ġāřıl ola. Andan dükkān açup metā‘larum çıkaram, ġalkķla şatu ve bāzār ķılam.” didi. Ol kişiler Erdeşîr’uñ kereminden utanmışlar idi, sözini şımayup ķurduñ ġidmetin aña ışmarladılar, kendüler şarāb içmeġe meřġul oldılar. Erdeşîr anlara tölular açup mest ķıldı, ķurduñ yimeġi zamānı olıcaķ yirinden ķalkdı, bildi ki furşat kendünüñdür bî-ġad odunlar cem‘ idüp āteř yakdı, ol ķalay ile ķurřunu baķır ķölmegüñ içinde eritdi, yıldırım gibi ķurduñ üzerine vardı. Ķurduñ daġı ķarnı acıġup yol gözedür idi. Nā-gāġ Erdeşîr ol iki yigitler ile içerü girdiler. Ĥavż ki ķurd anda ta‘ām yir idi ķölmegı anda getürdiler. Ķurd aġzını açdı ki şeker ile südlü pirinķ dökeler hemān ol erimiş ķalay ile ķurřunu ķurduñ aġzına akdurdılar. Ol kızmış ķalay baġrından içerü ki gitdi ‘ālem ķurduñ gözine ķarañu oldu. Birķaķ kerre büzildi ve yazıldı, cān cehenneme ışmarladı. Ol řādılık birle Erdeşîr geldi, gördi ki ‘ārifler mest olup yatmışlar **[220b]** tîz ol bahādurları şandūķdan çıkardı, ol yatanlaruñ cümlesinüñ başlarını kesdi. Andan cebeler geyüp ellerine Hindî ķılıķlar aldılar. Bu taraşdan gözciler ol duġānı görüp Şehrgîr’e ġaber virmışler idi. Şāhuñ murādı ġāřıl olduġın bilüp cān atup kal‘aya irişdiler. Heftvād ġālden ġaberdār olup baş ķayusında ķapuya geldi ki kal‘aya berkide. Erdeşîr’uñ yigitleri anlara ķılıķ koydılar, Şehrgîr daġı on biñ süvār-ıla irişdi, Heftvād’uñ leşkerine ġücüm eyledi. Heftvād’ı ulu oġlı ile esîr itdiler ve beř oġlını ceng içinde öldürdiler, bir oġlı kıız ķarındařı ile Kırmān’dan çıkup Ĥürmüz’e gitdiler. Andan Şehrgîr Erdeşîr’e at irgürdi, şehriyār ata süvār olup kal‘adan ařaġı indi. Buyurđı, iki dār aġacın dikdiler, Heftvād ile oġlını berdār itdiler. Şehrgîr ilerü gelüp tîr bārān idüp anları depeledi. Andan řāġ buyurđı, ol leřkerüñ mālını ve esbābını ġāret idüp ol kal‘anuñ içinde ne var ise cümle ařaġı indürdiler. Şol ki kıymetî nesnelerdür, anı Ĥorre-i Erdeşîr-nām şehre ġönderdi ve ol iķlîmde bir āteřkede yapırdı. Andan ol misāfir olduġı iki yigitlere tāc ü taġt virüp her birini bir iķlîme řāġ eyledi. Andan Erdeşîr Şāġ yine Pārs’a geldi, birķaķ ġün anda ārām ķıldı. ‘Ālem ġalkķı Erdeşîr’uñ ‘adli ile rāġat oldılar. Andan leşkerini ķaldurup Şehr-i Ģür’a geldi. Ol aradan Kırmān’a biraz leşker ġönderdi ki anı düşmeden

şaklayalar. Andan Erdeşîr fikr itdi ki yiryüzinde hîç düşmen kımaya, erlik ile  alemi başdan başa kıta. Pes  az im leşker yarağını görüp P rs'dan  şfeh n'a geldi. Andan Rey şehrine geldi, andan Tebr z'e geldi. Tebr z'  n ş h  karşı çıkip Erdeş r ile ceng itdi. Erdeş r anu  leşkerini şıyup kendüsini öldürdi, vil yetini aldı. Andan Ah lat'a geldi, andan R m'a geldi, Andan Mısır'a geldi. Bunca ş h lar Erdeş r'e baş indürdiler, a a b c virmege r z  oldılar. Ba deh  H leb şehrinde Sinc r'a geldi, ol aradan T fs n'a geldi. Andan Ba       'a gelüp [221a] taht-ı   c üzerine oturdı, ş hl k t c n  başına kıoyup yedi  kl me ş hen-ş h oldu. Firdevs  kavlince Erdeş r'  n zam n-ı saltanatı kır  yıldur ve Erdeş r-i B bek n dimekle şöhreti vardır.        Erdeş r Ba       '  taht    idinüp karar itdi, uluları kıatına cem  eyleyüp eyitdi: "Ben bu   lemede çok za met  ek  m ve kıılıcumla bunca memleket aldum ve kendü sa yum-ıla   leme p diş h oldum. Eger H k te     benden hoşn d olursa bu kıara toprağı benden dir   itmez ve bu genci kimse elümden almaz ve bed-h  olanlar yaramazlı dan kıurtılmaz.        lem benüm s yemde oldu, gerekdür ki benüm   lemler mden ve ser-hengler mden ve leşkerümden h   kimse incinmeye ve mazl mlar ki benüm kıapuma gel rl r d  d almadın gitmeyeler ve gice gelenler  n maşlahatı gündüze kıalmaya ve her kışıye kıapum a  k ola." didi. Cümle halk Erdeş r'e du   v   fer n kııldılar, "Ş h , yiryüzi  adl  n-ile ma m r olsun." didiler. Pes, her memlekete leşker gönderdi ki anda h z r olup vil yeti d ş menden ve h r m den hıfz u h r set ideler. Erdeş r s yesinde   lem z lm u fitneden em n oldu.

 st  d eydür, meger ol v kt ki Erdeş r Erdev n'  öldürüp memleketini alup ve andan evvel Erdev n'  n kıızı ile Rey şehrinde kı  p P rs  kl mine gelmişler idi, Erdev n  ld   den so ra Erdeş r ol kıızı nik h idüp almış idi ve Erdev n'  n iki oğlı kı  p Hind st n'a ve iki oğlı dağı Erdeş r elinde es r olup Erdeş r anlara demür bendler urup zind na ş lm ş idi. Erdev n'  n ulu oğlı Behmen, Hind st n'da idi, derdine bir vech-ile   re ister idi. Meger anu  bir   k l y ri var idi, bir gün ağa bir p re zehr virüp eyitdi ki: "Var bu zehri kıız kıarındaşuma ilet. Di ki; kıaru ndaşu  Behmen sağa sel m eyler, dir ki Erdeş r'den ne umar ki ata n  öldürdi ve iki kıarındaşu n  zind na es r kııldı ve iki kıarındaşu n  dağı Hind st n'da bel  v  mi net-ile sergerd n eyledi.      d ş menden ş f at      itmeyesin, andan vef  gele ş nmayas n. Dilerse n ki ürün'a b n  olasın ve   lemede bir h ş ad   k ras n, bu zehri al, fırsat buldu  n v k tde Erdeş r'e     r didi diyesin." diyüp ol ş  ş  gönderdi. Pes ol kışi zehri alup [221b] zam nla kı za irişt rdi ve kıarındaşlar n  n hab rin söyledi. Kıarındaş ndan kıız bu resme hab r işidicek, der n  yandı, zehri aldı kıaşd kııldı ki Erdeş r'e vire. Meger bir gün Erdeş r ş k ra   kip bir g r urm ş idi, ardınca at ile çok segirdüp ş ş m ş idi. Günün n ş i geçmiş idi ki b n n  n kıatına geldi, ş  istedi. B n  bildi ki tam  m fırsatdur, t z ş ha kı      kip bir ş ru c  m   inde sovu  ş  ile ş ker

şerbetin eyledi ve ol zehri içine şalup şāhuñ eline şundi. Erdeşîr cāmı eline aldı, diledi kim içe. İttifāk cām elinden yire düşüp pāre pāre oldu. Kız anı gördi, havfından ditredi, şandı ki şāh bildi, kaşd-ıla cāmı yire çaldı. Erdeşîr bānūnuñ ditredüğinden gümāna düşdi, bildi ki cāmda bir nesne vardır, tîz buyurdı bir tavuk getürdiler, ol cāmıdan dökilen şerbete etmek bandırup tavuğa virdiler. Hemān ki yidi fi'l-hāl öldi. Şāh taḥḫīk bildi ki şerbetde zehir var imiş tîz buyurdı bir ʿākil vezîri var idi, katına geldi. Şāh eyitdi: “Ey vezîr-i dānā! Ne dirsın şol kimsenüñ ḥaḳḳında ki anı taḥta geçüresin ve aña çok dürlü keremler ve eyülikler kılasın, āḫir senüñ cānuña kaşd kıla. Anı ne itmek gerek?” Vezîr eyitdi: “Şāhā! Her kim şehriyāruñ cānına kaşd kıla anuñ başını kesmek gerek.” didi. Şāh eyitdi: “Di imdi, Erdevān kızınıñ kaydını gör ve cānını teninden dūr eyle.” didi. Vezîr emre imtişāl idüp kızını alup taşra çıkdı. Kız cānından ümîdi kesdi, vezîrūñ öñince ditreyüp giderken dönüp vezîre eyitdi: “Ey ʿākil! Bu rûzgār ne saña ḳalur ve ne baña ḳalur. Tūtalum ki beni şāh ḥükmi-y-ile öldüresin, benüm şāhdan ḥamlüm vardır. Birkaç gün amān vir, dünyāya gelsün. Baʿdehū şāhuñ fermānını yirine getüresin. Ben ḥod güneḥkār oldum, ḳanum dökilse lāyıḳdur ammā şāh oḒlunuñ günāhı yoḳdur. Aña niçün kıyarsın?” didi. Vezîr ol sözi işidicek tîz yine şāh katına geldi, kızuñ ḥaberin bildürdi. Şāh eyitdi: “Yüri anuñ sözünü işitme, boğazına kemend şalup bir ḥalvet yirde mecāl virme, öldür. Ammā bu ḥālî ikimüzden ḡayrı kimse bilmesün.” [222a] didi. Vezîr şāh katından çıkup bir zamān fikr itdi, gönünden eyitdi: “Eger ben şāhuñ fermānını yirine getürem, pîr eger civān cümlemüz cihāndan giderüz. Şāhuñ oḒlu yoḳdur. Tūtayın ki niçe yıl ʿömri ola, āḫir öliceḳdür. Vāriş-i mülk olmayınca tāt u taḥt düşmene ḳalur. Evlāsı oldur ki şāha öldürdüm diyem, oḒlan toḒınca kızını şaḳlayam. Andan soñra şāhuñ ḥükmini yirine getürem, yā bir vech-ile bu işe peşimān kılam.” didi. Pes, alup kızını kendü sarāyına getürüp cānı gibi şaḳladı ve eyitdi: “Olmasun ki senüñ yüzünü bād-ı hevā göre. Şāh katında eger senden bir ḥaber işidile ben ulu günāh itmiş olurum.” didi. Kız eyitdi: “Sözünü başum üzerine, sarāyı kendüme zindān idem, yüzümü güneşe göstermeyem.” didi. Pes, vezîr yine şāhuñ katına gelüp eyitdi ki: “Şāhā! Allāh saña çok ʿömür vîrsün, Erdevān kızınıñ kaydını gördüm.” didi ve taşra geldi. Ammā vezîr gönünden eyitdi: “Benüm düşmenlerüm çoḳdur, mebādā ki bu nesneden baña zafer bulup beni şāha yavuz aḡladalar. İmdi bir iş itmek gerek ki düşmen aña yol bulmağa mecāl olmaya.” diyüp tîz sarāyına geldi. Ḥāyasını kesdi ve yirini taḒladı ve merhemler urup muḥkem baḒladı. Andan ol ḥayaya tūz şaḳdı ve bir ḥoḳḳaya koyup aḒzını berkidüp mühürledi. Andan ḥaste ve beñzi şaru oldu, ḳullarına eyitdi ki: “Tîz bir muḥāfı[z] getürüñ, aḡşam olıcaḳ beni şāh katına götürüñ.” didi. Pes, ḳullar vezîri ḥaste vü zār şāhuñ katına getürdiler. Şāh gördi ki vezîrūñ beñzi şarmış eyitdi: “Ey vezîr-i dānā! Ne ḥāle uğraduñ ki beñzüñ şöyle oldu?” Vezîr eyitdi: “Şāhā! Erdevān kızını ki öldürdüm, cigerüm derdlü oldu ve beñzüm bu ḥāle yitişdi.” didi. Andan ḥoḳḳayı çıkarup mühr-ile şāhuñ öñine ḳodı, eyitdi:

“Ey şehriyār! Bu hoşka benüm saña emānetümdür, hazīnedār[a] ısmarla şaklasun. Eger ben bu hālden ölür-isem içinde ne var idüğün göresin. Bu hoşkada çok söz ve çok gizlü rāz vardır.” didi. Andan hoşkanuñ üzerine tārīh yazdı, hazīnedāra ısmarladı, hazīneye iletdiler. Şāh ta‘accüb itdi, vezir yine sarāyına geldi. Çünkü oğlan toğıcak vakt oldu, Tañrı’nuñ emri-y-ile Erdevān kızından [222b] bir hūb şüretlü ferzend-i ercümend dünyāya geldi. Bu hāli kimseye bildürmeyüp oğlanı şakladılar. Vezīr anuñ adını Şābūr kodı. Yedi yıl tamām beslediler, yüzini kimseye göstermediler. Gıtdükçe bir ay yüzlü kad ü kāmēt şahibi oğlan oldu.

Üstād eydür, bir gün vezīr şāhuñ katına geldi, gördi ki şāh oturmuş ağlar, vezīr eyitdi: “Pādişāhum, ‘ālemüñ şāhısın, yiryüzinde bir düşmenüñ yok, yedi iklīm tamām hükmüñdedür. Niçün ağlarsın ki şādīlık demidür ve ‘ayş u nüş eyyāmıdır.” didi. Erdeşīr eyitdi: “Ey benüm ‘ākıl vezīrüm ve rāzdārum! Egerçi kılıcum-ıla ‘ālemi hükmüme rām kıldum ammā neyleyeyin ki ‘ömür geçdi, elli bir yaşındayum, saçum ve şakalum ağardı, hīç oğul yüzini görmedüm. Ben ‘ālemde nice hurrem u şād olam ve nice guşşadan kendümi helāk kılmayam ki oğlum olmayıcağ benden soñra tāt u taht düşmene naşīb olacağdur ve benüm nāmum cihānda unıdulacağdur.” didi. Vezīr bildi ki tamām fırsatdur ve gizlü rāz dile gelicek vaktidür, eyitdi: “Ey şāh! Senüñ katuñda benüm söyleyicek bir rāzum vardır. Kāra gönölünü aydın kılacek sözdür ammā saña dimege korkarın. Meger baña amān viresin ki şāhı bu derdden kırtaram.” didi. Şāh eyitdi: “Ey vezīr-i rūşen zamīr! Hātıruñda ne var ise söyle, ‘ākıller sözinden yeg nesne yokdur.” didi. Andan vezīr eyitdi: “Şāhā! Şol hoşka ki katuña getürdüm ve anı hazīnedāra emānet virdüm, buyur ol hoşkayı getürsünler.” didi. Şāh hazīnedārı da‘vet idüp fülān zamānda vezīr emānet virdügi hoşkayı getür didi. Hazīnedār hoşkayı getürdi, mühr ile vezīrūñ öninde kodı. Şāh eyitdi: “Ey vezīr! Bu hoşka içinde ne vardır?” Vezīr eyitdi: “Şāhā! Bu hoşka içinde olan benüm öd yerümdür ki kesilmişdür.” diyüp açdı, şāha gösterdi. Şāh ne içün kesdün diyicek, eyitdi: “Şāhā! Şol zamān ki Erdevān kızını baña öldür diyü ısmarladuñ, hamli olmağ-ıla Allāh’dan korğdum, anı öldürmedüm. Andan soñra şāh katında hürmetüm şakındum ve eyülik töhmetinden üşendüm, aletümi ve hāyamı kesdüm, işbu hoşkanuñ içinde koydum tā ki düşmenler baña ta‘n itmege mecāl bulmayalar. Şimdiki hālde şāhuñ bir hūb şüretlü oğlı toğmışdur ki dünyāda ancılayın oğul ben görmedüm ve anuñ [223a] adını Şābūr kodum. Şimdi yedi yıldur ki şaklarum anası dañı diridür, ol oğlancuğa hıdmet ider.” didi. Şāh bu hāli işidüp ‘acebe kaldı. Oğlanda biraz şübhelendi, andan eyitdi: “Ey vezīr-i rūşen- rāy u rāst-güftār! Bu işde kerem itmişsin ve çok zahmetler çekmişsin ammā dilerem ki anuñ yaşında oğlancuklar bulasın, cümlesine bir dürlü libās geyürüp meydāna gönderesin, ellerine top ve çevgān viresin, ben dañı çıkup anlara nazar idem. Eger bu hāl gerçek ise anı göricek benüm cānum maħabbet-ile çüşa gele, ol

oğlancukların arasında oğlumu bilem, gönüm şehadet ide ve sen sözünde şadık olasin.” didi. Çünkü şabâh oldu, vezir meydân içini oğlancuklar ile tıldırdı. Cümlesi bir boyda ve bir libâsda, ellerine çevgân aldılar, iki bölük olup top oynamaya meşgûl oldılar. Erdeşir dağı yanına ululardan niçe kimseler alup ol meydâna geldi, ol oğlancuklara nazar şaldı. Bir kerre göğsin geçürüp barmağı-y-ıla vezire bir oğlancuk gösterdi. Vezir: “İşte ol oğlancuk senüñdür.” didi. Andan şah bir kuluına eyitdi: “Yuri var, oğlancuklar ile oynar gibi ol toplarını ur, benüm önüme gelsün. Eger bizi adem hesâbına saymayup gelüp önümden topı alup giderse tahkîk bilem ki oğlumdur, hiç gönümde şübhe kalmaya.” didi. Pes ol kimse oğlancukların katına geldi, oynar gibi olup toplarını urdı, oğlancuklar ardına düşdi. Top şah önüne gelicek kimse cür’et idüp şah önünden topı almadı. Şabûr ilerü gelüp atasının önünden kapdı, girü varup oğlancuklara viridi. Şah, Şabûr’uñ bu işini göricek şol kadar şad oldu, şanasın ki pîr tâze civânlık buldı. Eyitdi: “Tiz gözüm nûrı oğlumu katuma getirün!” Atlular gelüp Şabûr’ı yirden götürdiler, şah alup bağına başdı, yüzün öpdi, Hüdâ’ya şükr eyledi, eyitdi: “Ben bunu dâyim yâd iderdüm, öldi bilürdüm. Çünkü Hâk te’âlâ baña bunu viridi, eger başum göge dağı irse anuñ emrinden çıkmayam.” diyüp buyurdi sîm ü zer ü dür ü gevher nişâr itdiler [223b] ve Şabûr’ı altun kürsi üzerine kodı ve şol kadar mâl ü genc bağışladı ki hesâba gelmez. Andan buyurdi, Erdevân kızını sarâyına götürdiler, şah anuñ günâhını bağışladı. Pes Şabûr için mu’allimler getürdi, aña ‘ilm ü edeb öğretdiler ve yazı yazmak ve şöhetlerde turup oturmak ta’lîm kıldılar. Andan ata binüp nîze ve kılıç tutmak öğretdiler ve düşmene hamle kılmak ve anuñ cümlesini şavmak ve yimek içmek ‘atâ ve bahşış kılmak tarîkîni gösterdiler. Şöyle ki Şabûr her dürlü hünerde bî-nazir oldu. Andan Erdeşir Şah buyurdi, ol vilâyetlerde kesilen akçe ve filori sikkesinüñ bir yanında Erdeşir adın yazdılar ve bir yanında vezirüñ nâmın kazdılar. Ol vezir-i hîredmendüñ nâmına Gûderz dirler idi. Erdeşir, vezire hâtem viridi ve hükümetini aña ısmarladı. Andan dervîşlere ve fakîrlere bî-kıyâs mâl şadağa eyledi. Andan bir latîf şehr bünyâd eyledi, adını Şehr-i Şabûr kodı. Şabûr ise günden güne büyüyüp kad ü kâmet çekdi. Erdeşir bir sâ’at anı katından gidermez idi ve anı kendüye vezir-i sâñî kılmış idi. Bu hâlde iken şah dâyim cengden hâlî olmaz idi. Bir taraftan bir düşmeni def’ iderdi, bir cânıbdan biri dağı zühür iderdi. Erdeşir bir gün eyitdi: “Hüdâ’dan murâdum budur ki cihânda hiç düşmen kımayam ve zalimlerün kökîni kesem, andan sonra bir küşede oturup Allâh’a ‘ibâdet kılam.” didi. Vezir eyitdi: “Ey şah! Çünkü fikrün böyledür, gel Keyd-i Hindî’ye bir nâme gönderelüm ki ol kevâkıbün ahvâlini hûb bilür ve çerhün nihânî işlerine vâkıfdur. Uşturlâba ve zîce nazar kılsun, görsün ki bu rûzgârün ‘akıbeti neye irişür ve saña âhîr-i kâr ne hâl vâkı’ olur beyân kılsun.” didi. Şah vezirüñ sözünü begendi, bir nâme yazdı ve çok armağanlar düzdi. Bir merd-i dâna ile Keyd-i Hindî’ye gönderdi. İlçi gelüp Hind’e irişdi Keyd ile buluşdı, armağanları ‘arz eyledi ve nâmeyi şundu. Keyd nâmeyi okıyup ahvâli bilicek

şāhuñ emrine imtişāl idüp ol sâ'at usturlāb getürdi ve zīc-i Hindī'ye nazar kıldı, kevākibüñ sa'dini ve naḥsini gördi, çerḥüñ kārını bildi ve Erdeşīr'üñ 'ākıbetinden ḥāberdār oldu. Andan ilçiyeye eyitdi: [224a] “Şāhuñ ṭālī'ini gördüm ve Īrān'üñ ne olacağına nazar kıldum, kevākibi ve burūcı ḥesāb eyledüm. Şöyledür ki; eger şāh Mihrek-i Nūşzād aşlını kendü aşlına qarışdura, andan bir oğul gele ki 'ālem anuñ ḥükmine rām ola. Andan soñra şāh taḥtında ārām kıla, hīç kimse aña düşmen olmaya, māl ü genci ziyāde olup miḥnet ü renci kılmaya.” didi. Andan ilçiyeye çok nesne bağışlayup eyitdi ki: “Yür[i] imdi var, ne didüm ise şāha beyān kııl.” didi. İlçi yine şehriyāra gelüp Keyd'üñ sözünü söyledi. Şāh bu sözi işidicek kıatı melūl oldu ve beñzi şarardı, eyitdi: “Hergiz olmasun ki Mihrek'üñ aşlını benüm gözüm göre! Anuñ aşlı benüm düşmenümdür, ḥāşā ki anuñ aşlını ben aşluma kıatam. Eger anuñ sebebi ile 'ālem benüm daḥı olursa geçdüm.” didi. Andan eyitdi ki: “Mihrek'üñ aşlından hemān bir kıız kıalmışdur. Şimdi ādemler göndereyin, cümle memleketi aratdurayın, anı getürüp büryān ideyin ve 'ālemi aña zindān kılayın.” didi. Andan tīz buyurdı, her taraḫa ol kıızı aramak içün ādemler şaldı. Cehrūm diyārını aradılar ve cümle memleketi istediler, kıızdan hīç nişān bulmadılar. Meger kıız bu ḥālī işidüp kendüyi bir köy kethudāsınuñ ḥānesinde pinḥān [itmiş] [idi] ol kışi Mihrek'üñ kıızını 'izzet-ile şaklar idi. Kıız daḥı ḥüsn içinde bī-naẓīr idi. Ol vilāyetde ancılayın güzel kıız bulunmaz idi.

Dāstān-ı Şābūr Şāh bā-Duḡter-i Mihrek-i Nūşzād

[Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül]

Kinūn be-ş'nev īn dāsītān nev-be-nev

Ebā gord Şābūr-ı sālār-nev

Zi-naḥçīr deştī be-perdāḡtend

Be-her-sū süvārān hemī tāḡtend⁴⁰¹

Nesr: Firdevsī-i dānā eydür, çünkü bunuñ üzerine bir niçe zamān geçdi şehriyāruñ devlet ü şevketi 'ālemde oldu, bir gün Erdeşīr şikāra gitdi. Şābūr daḥı bir taraḫda āḥū ardınca segirdür iken qarşudan bir köy belürdi, bağlar ve sarāylar ve meydānlar gördi. At depüp Şābūr ol köye

⁴⁰¹ Şimdi bu yepyeni hikayeyi dinle, cesur Şābūr babasıyla birlikte bir avlaḡa gitti. Askerler her yöne koşuyorlardı.

irdi, kethüdānuñ evine kondı ve yanında bir laṭīf bāğ gördi. Şābūr atla bāğun içine girdi, bakup gördi ki bir kız yüzi bedr-i aya beñzer, ṭurmuş bir kıyudan şu çeker. Şābūr kıyunuñ katına geldi, kız Şābūr’a du‘ā kıldı, eyitdi: “Ma‘lūmdur ki atunuz şusuzdur. Bu şahrāda tatlu şu yokdur. Bu kıyunuñ suyu şovuk ve şirīndür [224b] buyurursañ şu çekivireyin.” didi. Şābūr eyitdi: “Ey nigār-ı mäh-peyker! Saña zaḥmet olur. Yanumca ḥidmetkārūm vardur, gelsün şu çeksün.” didi. Pes kız şu kenārında yüzini büriyüp oturdı. Şābūr Şāh ḥidmetkāra şu çek diyü buyurdı. Ḥidmetkār ilerü gelüp koğayı çaya indürdi. Meger ol koğa ağır idi, şu ile ṭoldukdan soñra kimse çekemez idi. Çünki ḥidmetkār koğayı indürdi yine çıkarmasında ‘aciz oldı. Şābūr gördi ki ḥidmetkār koğayı çekemez, ilerü gelüp elinden aldı, eyitdi: “Ey ‘avratdan kem! Bir kız çeker, sen ne belāya uğraduñ!” diyüp koğayı kendüsi çekdi. Şābūr koğanun ol resme ağırlığını gördi, kız ol koğayı çekdiğini ‘acebledi. Āferīn kılup eyitdi: “Bunca ağır koğayı degme kişi çekemez. Meger bu kız bir ulu kişinun kızıdır.” didi. Ammā kız oturduğı yirden Şābūr’un koğayı çıkardığını gördi, yirinden ṭurup taḥsīn kıldı ve: “Şābūr Şāh’un erligi ile bu kıyunuñ suyu süd olacaktadır.” didi. Şābūr eyitdi: “Ey ḥüb-şüretlü kız! Ben Şābūr idüğüm neden bildün?” Kız eyitdi: “Şöyle işitdüm ki Şābūr bir merdāne yigitdür; kuvvetde pīle beñzer, serv boylu, demür tenlü kimsedür.” didi. Şābūr eyitdi: “Ey dil-ārām! Ṭoğrı söyle, kimün kızısın ve ne aşıldansın? Senün çihreñde şahlık nişanı görünür.” didi. Kız eyitdi: “Şāhā! İşbu köy kethüdāsınun kızıyam. Böyle ulu kişinun kızısı olduğum için şöyle güzel kopdum ve bu resme merdāne dilāver oldum.” didi. Şābūr eyitdi: “Şehriyār katında yalan söylemek eyü olmaz. Ekinciden senün gibi mäh-peyker kız ṭoğmaz.” didi. Kız eyitdi: “Eger şehriyār baña kıymayup cānuma amān virürse ve pādīşāh ḥışmından beni kırtarursa kimün kızısı idüğüm diyeyin.” didi. Şābūr eyitdi: “Düstlar bostānında kīne çimeni bitmez. Söyle, benden kırkma ve şehriyārdan daḥı üşenme.” didi. Kız eyitdi: “Şāhā! Bilgil ki ben Mihrek-i Nūşzād’un kızıyam. Atam ölice benı getürüp işbu kethüdānuñ evine ışmarladılar. Senün atañ kırhusından bunca zamāndur ki bu köyde olurum ve bu resme şu çekerüm.” didi. Şābūr anı işidicek şād oldı ve bir laṭīf yire geldi, kethüdāyı da‘vet itdi. “Bu kızısı baña vir, sen nikāḥa şahid ol.” didi. Āteş-perestlerun erkānınca [225a] nikāḥ idüp kızısı alup anun-ıla murādı ḥāşıl oldı. Ṭokuz aydan soñra ol mäh-rūdan bir oğlan zūhūra geldi. Şābūr ol oğlanun adını Urmuzd kodı ve aña lāyık bir dāye buldırup köyde besletdi. Bunun üzerine yedi yıl geçdi, Urmuzd büyüyüp kadd ü kāmēt çekdi, ḥüsn içinde bī-naẓīr kopdı, kuvvetde ve çabuklıkda aña mānend yoğ-ıdı ve her kişiden anı gizlerler idi ve hīç kimseye göstermezler idi. Bir gün Erdeşīr yedi günlük şikāra gitdi, Şābūr daḥı bile idi, Urmuzd mu‘allim katında olur idi. Bir gün okımağdan incindi, Erdeşīr Şāh’un meydānına geldi, ol meydānda oğlancuklar güy u çevgān oynar idi. Urmuzd daḥı anlar ile ṭop oynamaga başladı. Şāh şikārdan gelür-iken ol meydāna uğradı, biraz temāşā eyledi. Oğlancukların birisi ṭopı urdı, ṭop Erdeşīr

Şāh'ıñ öñine düşdi. Oğlancuqlardan birisi gelüp topı alımadılar, yirlerinde nā-çār kaldılar. Urmuzd bu oğlancuqlarıñ arasından ilerü gelüp dedesinüñ öñinden topı urdı. Bunıñ cür'etine leşker hayrān kaldı ve top urduğınuñ 'aķabince şöyle katı çıkardı ki anuñ āvāzından şāh mütehayyir oldu, vezīre eyitdi: "İşbu bī-bāk oğlan degme kişinüñ degüldür. Bunı şoruñ, kimüñ aşlındandır. Eger anda şehriyār gevheri olmaya idi, böyle bahādurlık ile benüm öñümden top kapmaz idi." didi. Vezīr oğlanuñ aşlın şordı, hīç kimse ne idügin bilmedi. Şāh vezīre eyitdi: "Var ol oğlanı benüm katuma getür." Pes, vezīr oğlanı şāhuñ katına getürdi. Şāh eyitdi: "Ey kıymetlüce oğlancuq! Kimüñ oğlısın?" Urmuzd eyitdi: "Benüm adum ve aşlum gizlü degüldür. Benüm atam Şābūr Şāh'dur ve anam Mihrek-i Nūşzād kızıdır." didi. Bu sözden şāh hayrān kalup biraz fikre vardı ve güldi. Şābūr'ı getürdiler, bu hālī şordı. Şābūr atasından be-gāyet korkdı ve beñzinde kan kalmadı. Şāh hānde idüp eyitdi: "Oğluñı gizleme şunuñ gibi oğlan olduğdan soñra kimden gerekse olsun dürüstdür." didi. Şābūr dañı ahvālī hikāyet eyledi. Şāh şād oldu, oğlanı alup vezīr ile sarāya geldi. Andan [225b] şāh tahtına geldi, Urmuzd'ı bir altun kürsī üzre qodı. Andan buyurdı, bir hil'at dībā ve bir tāt getürdiler, Urmuzd'a geydürdi ve hāzineden bī-hād cevāhir ve altun getürdüp virdi ve niçe şadaķa eyledi ve bu şafāya niçe gün sūr u neşāt eylediler. Şāh eyitdi: "Keyd-i Hindī'nüñ sözi yirine geldi, şimden soñra cümle murādum hāşıldur." didi ve: "Yedi iklīm baña bi't-tamām müsahħhardur." didi. Bundan soñra Erdeşīr'üñ nişānını şāhen-şāh diyü yazdılar. Andan Erdeşīr Şāh diledi ki leşkeri ziyāde ola, cümle 'ālem emrine rām ola, her tarafa 'āķiller gönderdi. Her kişinüñ ki oğlı olur idi, hünersüz büyütmezler idi. Aña ata binmek ve oķ atmak ve kılıç şalmaq ta'lim iderler idi. Oğlan tamām hūner hāşıl itdükden soñra şāh kapusına getürürler idi. Adını deftere yazup mertebesine göre vazīfe idüp cümle hācetini görürler idi. Kaçan ol tāze irişmiş yigitler pehlevānlar ile cenge girse bir iş görmüş 'āķil kişiyi anlarıñ üzerine nāzır kıılurlar idi. Her kim ceng itmekde kāhil deprense anı şāha bildürürler idi, adını defterden qazırlar idi, vazīfesini keserler idi. Şol ki hünermenddür aña ağır hil'atler geydürüp hūmet ü 'izzet iderler idi. Hünersüz olanı dögüp dergāhdan sürerlerdi. Bī-hūnerler ol sebebden ğayret idüp hūner kesb itmege sa'y iderler idi. Bu resme şāhuñ leşkeri bir hādde irişdi ki vaşfını kimse bilmez idi ve şāhuñ dīvānında 'ālimler ve 'āķiller turur idi. Şol ki yazmaqda ve 'ilimde şāhib-i hūnerdür anı şāha bildürürler idi, mertebesince vazīfe iderler idi. Ol hūnerini arturduķça vazīfesini ve 'izzetini artururlar idi. Erdeşīr 'āķil kişi idi, yazıcılarına dir idi ki: "Siz benüm emīnlerümsiz. Bir vilāyete varsañuz kimsenüñ mālına tama' kıılmañ, dünyā için kimsenüñ 'ırzını yıķmañ ki bu 'āriyyetī sarāy kimseye bākī qalmaz ve dañı ādemlerüñüzden kimseye uydurmañ, ben virdüģüm leşker size yiter. Vakt ola ki ādemlerüñüz sizi arķa idinüb kimseye güç ide, soñra benden utanasız ve benüm mālumdan aluñ, her ay dervīşlere ve muhtāclara ulaşduruñ ve eger memleketi dād-ıla ābād kıılasız benüm

dādum-ıla siz daḥı ābād olasız ve eger bir faḳīr ki sizden incine size anuñ cezāsını kılam.” dir idi [226a] ve ḳapusunda emīn ü ʿādil kişiler ḳomış idi. Eger bir kişi güç görüp şāhuñ dergāhına gelse anuñ gücine dād kıılurlar idi ve şehir içinde ne ḳadar ʿālimler ve şālih pīrlar var ise şāhuñ mālī-y-ıla anlaruñ maşrafın görürler idi ve bir kişi ʿilm öğrenmege heves kılsa anuñ cümle ḥācetin yetürürler-idi ve leşkerde çağırdurlar idi ki; her kişi ki erlik işleye, düşmenden bir server yıka, şāhuñ ḥilʿatin giye ve bir vilāyete emīr ola dirler idi ve bir nāmdār pehlevān yazıcılar ile ve çok ḳullar ile leşkeruñ üzerine nāzır olur idi. Kimseyi kimseye güç itdürmez idi ve bir heybetlü ḳaba āvāzlu kişi ve bir pīle benzer idi ve leşkeruñ içinde çağırur idi ki; her kim ki bir kişinüñ adına misāfir ola yimegi şatun alsun, ev şāhibine sitāyış ü minnet itsün, şaḳınsun, kimsesini incitmesün ve nesnesine ṭamaʿ itmesün ve her kim ki düşmenden yüz döndüre bilsün ki aña amān yokdur, daḥı şihḥat yüzini göricek degüldür dir idi ve leşkeruñ serdārına tenbīh olunur idi ki; cengde yüreksüzlik itmeye ve şitāb-ıla kār eylemeye ve ḳaravulı ve cāsūsı eksik itmeye ve cengde düşmene ḡālib olduḳda amān dileyeni öldürmeye ve düşmen ḳaçdıḳda fiʿl-ḥāl ardınca segirtmeye, pusısından emīn olmaya, mebdā ki kemīnde er ḳoyalar, sen ilerü gidicek leşkeruñi ardından kıralar. Ḳaçan ki düşmenden emīn olasıñ ḡanīmet mālını şol serverlere viresin ki düşmene kılıç urmuşlardır. Andan sonra tutduḡuñ esīri benüm bārgāhuma getür ki ben anlaruñ için ḳalʿa yapup ʿömürlerini anda geçürem ve ḳaçan ki bir vilāyetden ilçi gelse anı şāha bildüresin ve anuñ cümle ḥidmetini yiyeceğini ve giyeceğini ve döşeneceğini yirine getüresin, ḥiç bir nesnede ḳuşūr ḳomayasın ve niçün geldüğini bilesin ve evvel şāha ādem gönderüp bildüresin tā ki leşker aña ḳarşu çıkup ʿizzet ideler ve şāhuñ pīrüzeden taḥtını zeyn eyleyeler ve ḳullar cümle nefīs şāhāne ṭonlar giyeler ve daḥı ilçiye taḥta yakın yir idesin, ne kişidür ve niçün gelmişdür bilesin, beglerinüñ zulminden ve ʿadlinden ve memleketlerinüñ aḥvālinden şorasın ve şāhlarınuñ āyīn ü erkānı nedür ve leşkeri ne ḳadardur ve nicedür bilesin. Andan bir ḥüb yire ḳondurasın cümle ḥidmetini gönderesin. Andan sonra daʿvet idesin, yimek vaḳtinde anı taḥt-ı zerrīn üzerine ḳıḳarasın, [226b] ṭaʿāma senüñle bile ḳondurasın. Andan leşkerüñüñ nāmdārlarını ve serverlerini cemʿ idüp ilçiye alup şikāra ḳıḳasın. Andan cevābına cevāb virüp ağır ḥilʿatler virüp gönderesin dir idi. Erdeşīr Şāh’uñ bu ḳānūnı her vilāyetde icrā olunur idi ve ibtidā zencīr-i ʿadli sarāyında Erdeşīr vaḳʿ itmişdür. Meşelā eyvānından bir muḥkem zencīr itmişler idi, her kim ki bir güç görse şāh ḳapısına gelüp ol zencīr depredür idi, etrāfında olan ḳāñlar şedā virür idi, şāh işidüp ol kişiyi içerü getürdür idi, zulm ü ḥayfını görür idi. Bağdād’da anuñ sarāyına bāḡ-ı dād dirler idi ve her iḳlīme ādemler gönderüp ḥalḳuñ ḥālını şorar ve bilür idi. Ḳaçan bir kişinüñ bir vech-ile mālī gitse anı şāha bildürürler idi, şāh aña yine sermāye virür idi ve şāhuñ bir meydānı var idi, her şabāḥ kendüsi ol meydāna ḳıḳar idi, ḥāceti olan kişiler gelüp şāha ḥāllerini ʿarz iderler idi. Zulm iden kişiyi hergiz ḥimāyet itmez idi, oḡlı

ile bir fakîr yanında berâber ve dâym [me]mleketini yokladur idi, kaçan bir yir harâba meylitse ve halkı fakîr olsa, ol vilâyetden bâc u harâc almaz idi ve bir şehriûn şuyı az olsa aña şular getürdür idi ve bir fakîr Türk görse ki hîç nesneye dermânı yok, aña māl ü tavar virür idi, sâyir-ile ol dahı berâber olur idi. Erdeşîr Şâh bu vech-ile ʿâlemi âbâd kıldı, her pâdişâh ki dünyâ ve âhîret zaḥmetinden emîn olmak isteye, reʿâyâyı riʿâyet eyleye ve anlaruñ zulm u ḥayfını dâym göre ve anlara emîn kişiler göndere ki ḥallerini aşlı ile şehriyâra iʿlâm eyleye tâ ki Hâk teʿâlâ katında ebedî ʿizzet bula ve dünyâda kıyâmete dek nâmı ḥayr ile yâd ola. Erdeşîr’uñ pend ü naşıḥati ḥadden efzûn ve ʿâkilâne sözleri ʿadedden bîründür ammâ biz bu maḥalde ihtisâr idüp ancak pâdişâhlara lâzım olanları taḥrîr kılduk. ʿÂkil olanlara bu miqdâr dahı kifâyet ider. Şimden girü Erdeşîr’uñ oğlu Şâbûr’a vaşiyyeti beyân olunur.

Vaşiyyet Kerd-i Erdeşîr Şâbûr-râ der-Ḥâlet-i Merg

[Feʿûlün / Feʿûlün / Feʿûlün / Feʿûl]

Çu sâl ender-âmed be-heftâd u heşt

Cihândâr nâ-gâh bîmâr geşt

Be-dânist k’âmed be-nezdîk-i merd

Hemî zerd ḥâhed şod ân şâḥ u berg⁴⁰²

[227a] Çünkim Erdeşîr Şâh’uñ ʿömri yetmiş sekiz yıla irişdi, bir gün nâ-gâh ḥastalık irüp ecel yaşduğına baş ḳodı. Bildi ki zamân-ı merg irişdi, oğlu Şâbûr’ı ḳatına daʿvet idüp eyitdi: “Ey vâriş-i mülk ü salṭanatı! Benüm ʿömrüm âḥire irişdi. Şimden girü bu tâc u taḥt senüñdür ammâ saña vaşiyyetüm budur ki benden ʿibret alasın ki ben ʿadl ile ve siyâset ile cihânı müsahḥar kıldum ve bunca belâ vü miḥnet çekdüm, memleketi işbu ḥâle getürdüm. Sen dahı benüm tarîḳüm tutasın ve cihânıñ ḥoşlığına maḡrûr olmayasın ki cihân bir ḥâl üzerine ṭurmaz, gâh râm olur gâh ser-keşlik ider. Dilerseñ ki ʿömrüñ yavuzlık ile geçmeye, dîn etegin elden ḳomayasın. Şol şehriyâr ki dîndâr ola, anuñ şâhlığı uzun olur; ne cihân şâhsuz nizâm bulur ve ne şâh dînsüz pâydâr olur. Bu iki nesne birbirini şaklayıcıdur; şanki iki kişidür ki bir gönlekden

⁴⁰² Yaşı yetmiş yediye erişmişti, gözü gönlü uyanık yeryüzü hükümdarı Erdeşir hastalandı. Erdeşir artık ölümün kendisine yaklaştığını ve (dallarının ve yapraklarının sararıp solacağını biliyordu).

baş çıkarmışlardır veyā iki eyü dirliklü ortakdur ki dāyım birbirlerine ihtiyācı vardır. Şol şah ki ʿaql ü tedbīr şāhibi ola, bilür ki dünyā ve āhiret dīn ehline müyesserdür ve ey oğul cihāndār olan kişiye leşker gerekdür ve ceng eri merdler dāyım katında hāzır gerekdür ve leşkeri aç tutmamak gerekdür ve anlardan māl ü genc dirīg itmemek gerekdür ki aç leşker buñ deminde iş başarmaz ve cānını kılıca urmaz. Dilerseñ şāhlıguñ pāyidār ola leşkerüñ vazīfesini zamānı geldükde bī-kuşūr vir ve hākları vaşıl olduğına biʿz-zāt kendüñ vuķūf tahşīl eyle. Zīrā vazīfe zamānından bir gün öte geçer-ise hāzīneye zarar gelür ve leşkere zulm olur. Anuñ içün ki vazīfe sipāhuñ kan bahāsıdır ve bilgil ki pādīşāhlık üç nesne ile kayım olmaz; evvel zulm-ile, ikinci hüner ehline iʿtibār itmeyüp hünersüzleri ilerü çekmek ile, üçüncü māl sevmek-ile ve ey oğul sehāyı kendüñe ʿādet eyle ve māl saklayıcı olma. Pādīşāh mālā harīş olacak reʿāyāyı rencīde ider ve dahı ʿilm öğrenmekden ʿār itme; māl cemʿ itmekden ʿilm cemʿ itmek yegdür ki māl cemʿi hārāmdur, ʿilm cemʿi helāldür ve dahı cehd it ki kimseye hışm itmeyesin, günāhkārı ʿafv idesin. Kişi hışm itdügi nesneye soñra peşimān olur ve elüñ altında olanların göñlini incitmeyesin [227b] ve diler-iseñ kim dāyım işüñ rāst gele, evvel anı fikr idüp anlayasın. Her kişi ki fikirsüz iş işleye dāyım h ʿārlikdan kurtılmaz. Kendü fikrüñ-ile ol sâʿat bir işi itmeyesin, vezīrlar ile ve ʿulemā ve ʿuķālā ile müşāvere idesin, zulmüñ ve ʿadlūñ tarīķin anlardan şorasın ve yigitlikde işi pīrāna kılasın ki yigitlik çok zamān tūrmaz. Şol kişiye ki ʿaql yār ola, ʿāķillerden pend ü naşīhat alur, ʿāķiller sözinden kişi ululuk bulur, eyü sözleri işitmek revādur ki sözüñ eyüsi derde devādur ve dāyım meclisünde bir ehil kişiye tevārīh okıdup dīñleyesin ki kışşadan ʿāķil olana hışse vardır ve pīrlere hürmet idesin ki anlara hürmetden yüzüñ şuyı ziyāde olur ve dahı tāze oğlan tedbīri ile iş işleme ve ʿavrat sözine uyma. Eger şusuz helāklik mertebesine varsañ ʿavrat hūkmi-y-ile şu içme ki ʿavrat ne kadar toğrı ise sehlce nesneden egriligi zāhir olur. Bir kişi ki ʿavratınuñ esīri ola, anda eyü ad olmaz ve ʿavrata zebūn olup her sözine muṭīʿ olma ve kızuñ öldüğüne zinhār melūl olma ki anların sağ olmasından ölmesi yegdür ve ʿāķil düşmenden elem çekmeyesin ki ʿāķil düşmen nā-dān dostdan yegdür ve dahı kātiblere riʿāyet idesin ki anlar şanılmadıķ yirden başa yavuz iş getirürler. Şol kātib ki kalem resmin bile, anuñ elinden çok iş gelür. Kalem gerçi kılıç gibi keskin degüldür ammā kalem ucından niçe arslanlar yirinden yād olur. Hāķ teʿālā ki ʿālemi yaradı kalem cihānuñ bendine kilīd kıldı ve dahı şāʿirleri incitmeyesin, anları dāyım eyülik ile yād idesin ki şāʿirlerüñ sözi kızma gibidür ki yerlü taşları kıparur ve ey oğul, her maşlahatda uyumayasın ki uyumak melāmet ve nedāmet getirür ve eger dōst-ıla, eger düşmen-ile müdārā idesin ve düşmen ne kadar zaʿīf olur ise şerrinden emīn olmayasın ve kuvvet ü salṭanatuña mağrūr olmayasın ve tekebbür itmeyesin. Şimden girü seni Allāhʼa işmarladum.” diyüp cānını teslim eyledi. Çünkim Erdeşīr cihāndan gitdi, kırķ gün Şābūr anuñ mātemin tutdı. Andan soñra pederinüñ yirine geçdi, başına tāc geyüp ʿāleme pādīşāh oldu.

Otuz iki yıl şahlık sürüp pederinüñ vaşiiyetin yirine getürdi, ʿālemi ʿadl ü dād-ıla tıtdı. [228a] Āhir ol dağı cihāndan gitdi, anuñ yirine oğı Urmuzd-ı Bozorg pādişāh oldı, bir yıl toköz ay şahlık itdi. Āhir ol dağı beķā dārına gidüp yirine oğı Behrām pādişāh oldı, üç yıl ve üç ay cihānda şahlık eyledi. Anuñ yirine oğı Behrām bin Behrām pādişāh oldı, on toköz yıl şahlık eyledi. Āhir rūzgārdan ol dağı gitdi. Anuñ yirine oğı Behrām-ı Behrāmiyān pādişāh oldı, dört ay pādişāhlık itdi, cihāndan gidüp yirine oğı Nersī bin Behrām pādişāh oldı, toköz yıl şahlık eyleyüp ʿömri āhire irişdi. Anuñ yirine oğı Urmuzd bin Nersī pādişāh oldı. Ol dağı toköz yıl pādişāh olup vefāt itdi ammā üstād eydür, Urmuzd vefāt idicek oğı kalmadı ki yirine şāh ola, ʿāleme inkılāb düşdi. Bir ʿākil vezīri var idi, nazar itdi, şāhuñ sarāyında bir ay yüzlü hatun gördi. Meger ol hatunuñ Urmuzd’dan hamli var idi. Halāyık cümle bu hāli işidüp şād oldılar. Birkaç günden soñra ol hatun bir güneş yüzlü oğlan toğurdi, vezīr ol oğlanuñ adını Şābūr kodı. Ol şādılık ile bir ʿazīm sūr eyledi, kırk günden soñra ol oğlancuğı ulular kucağına alup getürdiler, pederinüñ tahtına geçürüp şāh itdiler.

Pādişāh-i Şābūr-ı Zu’l-Ektāf Heştād u Se Sāl Būd

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Be-reftend gerdān-ı zerrīn-kemer

Be-yāvihtend ez-bereş tāt-ı zer

Be-şāhī ber-ū āferīn h̄ ʿāndend

Heme mihterān gevher efşāndend⁴⁰³

Neşr: Üstād eydür, çünkim ol tıflı tahta geçürdiler, tāt-ı zerrīni başı üzerine zencīr ile aşdılar ve üzerine laʿl ü gevher saçdılar ve anı harīrlere içine şarup beslemege meşgūl oldılar. Ol vezīr-i ʿākil ki adına Mihrūy dirler idi bir altun kürsī üzerine oturur idi, her maşlahatı yirine getürür idi. Bunuñ üzerine beş yıl geçdi, Şābūr büyüdi, boy çekdi. Bir gün aḥşam vaktinde Şābūr Tıfsūn’da oturur idi, ol vezīr-i ʿākil dağı katında idi, Dicle Irmağı yanından bir gāvga işitdi, vezīre eyitdi: “Bu gāvga nedür?” Vezīr eyitdi: “Ey şāh! Bāzārcılardur ve yolcılardur. Her

⁴⁰³ Altın kemerli yiğitler gidip o tahtın yanına yukarıdan bir taç asıverdiler. Sonra da çevresini sarmış bütün ulular hükümdarlığının onuruna üzerine değerli mücevherler saçtılar.

yañadan aḥşam olmağla evlerine gelürler. [228b] Dicle'nün köprüsi ʔardur, her kiři geğer-iken cānından ʔorʔar, ʔağrışduʔları oldur.” didi. Şābūr yine vezīre şodı ki: “Bu köpriyi Hāʔ teʕālā mı yaratmışdur yoḥsa ādem mi düzer?” didi. Vezīr eyitdi: “Pādişāhum, böyle işleri ādem oğlanı işler.” didi. Andan Şābūr eyitdi: “İmdi bir köpri daḥı yapılsun ki ḥalq-ı ʕālem geçmekde zaḥmet çekmesün.” didi ve ḥazīneden māl vir diyü vezīre buyurđı. Cümle ḥalq Şābūr’uñ sözine taḥsīn kıldılar ve küçükdēn bu vech-ile himmetine ḥayrān ʔaldılar. Andan vezīr buyurđı şāhuñ emri-y-ile bir köpri daḥı yapığılar. Māderi şād olup muʕallimler getürdi, Şābūr’a ʕilm ü edeb öğredüp terbiyet itdiler. Yedi yaşına degin ʕilm öğrendi, andan soñra meydān resmin öğretdiler, bir yıl içinde cümle erkān-ı meydānı öğrendi. Sekizinci yıl şāhlıq āyīnin taʕlīm itdiler, anı bi’t-tamām izʕān idindi. Şābūr Şāḥ günden güne büyüyüp kemāl-i taḥşīl itmekde idi.

Dāstān-ı Tāyir-i Yemenī

[Feʕülün / Feʕülün / Feʕülün / Feʕül]

Çu yek çend be-gozeşt ber-şāḥ rūz

Furūzende şod şāḥ-ı gītī-furūz

Zi-Ġassānīyān Tāyir-i şīr-dil

Ki ez-şīr bestend be-şimşīr dil⁴⁰⁴

Nesr: Çünkim bu ḥāl üzerine bir niçe zamān geçdi, bir gün Ġassānīyān ʔabīlesi’nden Tāyir-i Yemen-nām bir şīr-dil var idi ki şimşīri ile şīrden dil alur idi, ol şaḥş ʕArābī, Rūm’dan ve Pārs’dan yanına bī-ʔıyās eşʔıyā cemʕ idüp Tifsūn üstine geldi. Ol demde Şābūr, Tifsūn’da degül idi. Leşkerden ve nāmđarlardan kimse yoğ-ıdı. Tāyir-i Yemenī gelüp Tifsūn’ı yağmā kıldı, bulduğunu yıkdı, yaqđı ve ḥalquñ kimini ʔırup ve kimini esīr itdi. Meger Nersī Şāḥ’uñ bir kıızı ʔalmış idi ki Şābūr’uñ ʕammesi olur, be-gāyet güzellerden idi, adına Nūşe dirler idi, sarāy içinde ol māḥı esīr itdiler. Tāyir-i Yemenī anı alup vilāyetine getürdi, taşarruf itdi. Bir yıldan soñra Nūşe’den bir kıız toğdı, yüzi güneşe beñzer idi, adını Mālike ʔodılar. Çünki Şābūr Şāḥ yigirmi altı yaşına irişdi Tāyir’uñ işinden ʔatı perīşān idi, andan kīn almak ʔaşdına leşkerinden on biñ

⁴⁰⁴ Böylece Şāpūr hükümdar olarak İran’ı yönetiyorken evreni aydınlatan (padişahlığı) daha da parıldamaya başladı.(N.Y.) Gassanlılardan kılıcıyla aslandan gönül alan aslan yürekli Tāyir adında biri vardı. (y.ç.)

pehlevān güzīde kıldı, Tāyir-i Yemenī kaşdına gitdiler, gelüp Tāyir’uñ ol bī-ḥesāb leşkerini kırdılar **[229a]** ve niçesini esīr itdiler. Tāyir tākat getürmeyüp kaçdı, Yemen Kāl’ası’na düşdı. Kāl’ayı muḥāşara itdiler, bir ay gice ve gündüz ceng eylediler. Şābūr’uñ katına şol kadar leşker cem° oldı ki ḥesābı yoğ-ıdı. Bir gün şabāḥ vaḳtinde Şābūr Şāḥ süvār oldı, bir kara atlas üzerine düzilmiş cebe geydi, eline tīr ü kemān alup leşker ile kāl’aya hücum eyledi. Meger Mālike kāl’a dīvārına çıkmış idi, °alem dibinde Şābūr Şāḥ’ı görüp biñ cān-ıla °aşıḳ oldı, dāyesine eyitdi: “İşbu güneş yüzlü şāḥ ki kīn almağa gelmişdür ulu şāḥdur. Benüm cān-ı cihānumdur ve ṭamarum içinde kanumdur. Benüm ol şāḥa selāmum ilet, cenge gelmiş iken aña düğün haberin söyle ve benüm Nersī Şāḥ aşlından olduğumı bildür ve di ki; benüm Tāyir’e kīnüm vardur, egerçi pederümdür ammā anı sevmezsin. Zīrā ben toğduḳdan soñra māderümi mestāne iken öldürdi. Eger beni kabūl iderse cāriyesiyem, kāl’a anuñdur ve Tāyir’i tutup eline vireyin, māderümün kīnini alsın.” didi. Dāye aḥşām olunca şabr itdi, gice karañusu olduğda dāye ḥavf-ıla kāl’adan taşra çıḳdı, hezār dürlü fīkr ile Şābūr’uñ serā-perdesine geldi, buluşdı, aḥvālī °arz eyledi. Şehriyār şād oldı, dāyeye biñ altun virdi ve bir tavḳ u bir tāt ve bir dībādan çār virdi ve °ahd itdi ki eger Tāyir’i ve kāl’ayı virür-ise anı bānū-yı şebistān idine. Dāye bu sözden be-ḡāyet şād olup yine Mālike’nün katına geldi, şāḥuñ haberin bildürdi, ne tafşīl olına. İrtesi gice Mālike, Tāyir’uñ şarābına dārū katup mest eyledi. Tāyir-i Yemenī bī-hüş olup yatdı. Nigār ḥādemlerine buyurđı, maḥfice kāl’a kapusın açdılar. Pes, Nigār şem°ler yakup kāl’aden taşra çıḳdı, Şābūr’dan yaña revāne oldı. Şābūr daḥı bu taraḑda yol gözedüp ṭurur idi. İraḳdan şem°ler belürdi, bildi ki Nigār gelür, tīz buyurđı serā-perdede Nigār içün bir ḥüb maḳām düzdiler. Leşkerden niçe biñ merdāne yigitler güzīde kılup kāl’aya gönderdi. Ol gice içinde kāl’ayı aldılar, Tāyir’i esīr itdiler ve leşkerini kılıçdan geçürdiler. Çünkü şabāḥ oldı, kāl’a içinde pīrüzeden bir taḥt vaz° itdiler. Şābūr Şāḥ oturđı, Nigār daḥı başına kızıl yāḳūtdan bir tāt ḳodı, egnine zerrīn libāslar geyüp **[229b]** şāḥuñ katına geldi, berāberinde bir altun taḥt üzerinde oturđı. Tāyir’i daḥı bend-ile ve °üryān Şābūr’uñ katına getürdiler. Tāyir kızını ol ḥāl-ile göricek bildi ki bu cādülīḳlar andan olmuşdur, şāḥ öñinde gelicek eyitdi: “Ey Şābūr! Gör ki baña kendü kızum ne iş itdi. Andan saña daḥı vefā gelmez.” didi. Şābūr eyitdi: “Ey bed-baḥt! Nersī Şāḥ’uñ kızını esīr kılasın ve rüsvāy idesin, āḫir zulm-ile anı öldüresin! Bilmez misin ki kişi itdüginün cezāsını bulur?” didi, ḥışm-ıla buyurđı ki boynın uralar. Pes, Tāyir’i şāḥ katından çıkarup başını kesdiler, ne kadar °Arab buldılar ise kılıçdan geçürdiler. Şābūr Şāḥ’uñ yaḡrını yaşı olduḡı-çün °Arab aña Şābūr-ı Zu’l-ektāf diyü laḳab ḳodılar. Ol aradan yine Şābūr Şāḥ Pārs’a geldi, niçe zamān ārām kıldı. Bir gice Şābūr Şāḥ’uñ ḥātırına bir pāre perīşānlıḳ bürindi. Dün yarusında buyurđı, katına müneccimler ḥāzır oldılar, eyitdi: “Benüm ṭālī°ümi görüñ ve kevākibün aḥvālīne naḳar idüñ. Benüm şāḥlīgum nice olııardur, rüzḡārdan başuma ne ḥāl geliserdür?” didi. Müneccimler usturlāba naḳar kıldılar,

kevākibūñ seyrini gördiler, didiler ki: “Şāhā! Senūñ başuñā bir iş gelicekdür ve bir ulu belāya uğrayacağsın ki vaşfa gelmez.” didiler. Şābūr eyitdi: “Ey ʿāķiller! Ol belādan ķurtılmağa bir dermān yok mıdur?” Eyitdiler: “Şāhā! Şol ki taķdırde vardur, ol nesne olacaķdur. Anuñ defʿine ʿilm-ile çāre ve erlik ile ķurtılmağa imkān yoķdur.” Şābūr eyitdi: “Her belādan penāhumuz Allāh’dur ki ħaliķ-i kāyinatdur, andan gelene rāzī ve muṭīʿem.” didi. Andan soñra niçe zamān şād ü ħurrem olup şāhlıķ itdi ve ʿālemi ʿadl-ile maʿmūr u ābād eyledi.

Reften-i Şābūr bā-Rūm u Giriftār Şoden-i ber-Dest-i Kayşer

[Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūl]

Çu ābād şod zu heme merz u büm

Çonān ārzū kerd ki āyed be-Rūm⁴⁰⁵

Be-bīned ki kayşer sezāvār hest

Çe māye murūr est nīrū-yı dest⁴⁰⁶

Neşr: Firdevsī eydür, bir gün Şābūr Şāh tahtında oturur iken ħāṭırı şöyle diledi ki Rūm’a gele Kayşer-i Rūm’ı göre ve anuñ saltanatını ve gencini ve leşkerini teferrüc eyleye. Bu rāzı vezīre söyledi, daħı hīç kimseye dimedi. Leşkerini ve tahtını vezīre ışmarladı ve bir ulu pehlevānı var idi, anı memlekete nāzır kıldı, kendüsi otuz deveye altun ve gevher ve dībā ve dürlü metā’lar yükletdi [230a] ve on kişi aldı, Rūm’dan yaña revāne oldı. Bir niçe gün gitdükden soñra kayşerūñ şehri yakınında bir köy var idi, aña irişdi. Anda bir ketĥudānuñ evine konuķ oldı. Ketĥudā Şābūr’a ʿizzet ü taʿzīm kıldı. Şābūr Şāh ol gice anda yatdı, ketĥudāya çok nesne bağışladı. Şabāĥ olıcaķ yüklerini yükletdi, bāzergān şüretinde kayşerūñ sarāyında kapucı başınuñ katına gelüp duʿā kıldı ve altun u cevāhir nişār itdi. Sālār eyitdi: “Ne kişisin, niye geldüñ ve aşluñ nedür ki şehzādeye beñzersin?” didi. Şābūr eyitdi: “Ben Pārs’dan bir bāzergānam. Şimdi Īrān’dan gelürem, yüklerüm şāhuñ ħazīnesine lāyık gevherlerdür ve leşker āletidür. Murādum oldur ki kayşeri görem, yüklerümden yararını ben ķuldan ķabül idüp ħazīneye göndere, bāķisin şatam ve anuñ devletinde sīm u zer şāĥibi olam ve kimseden ħavfum olmaya

⁴⁰⁵ Vezin düşüktür.

⁴⁰⁶ Onun adaletiyle bütün ölkeler huzur içerisinde yaşadı ve hepsi bayındır oldu. Böyle olunca bir gün Rum ölkesine gitmeyi, gezmeyi, Kayser’in gücünü, ölkesini, orduları ve hazinelerini görmeyi arzuladı.

ki Rûm'ın dîbâlarından alam, Īrân'a iletem." didi. Şâbü'r öyle diyicek sâlâr yirinden тұrup қайсер қатına gelüp bu sözi söyledi, destûr oldı, perdeleri қaldurdılar, Şâbü'r Şâh'ı қайсер қатına getürdiler. Қайсер, Şâbü'r'ın yüzini görince һүsn ü cemâline һayrân oldı. Buyurdı, Şâbü'r içün bir мақâm düzdiler. Andan bezm ârâste қılıp meclisi zeyn idüp Şâbü'r'la şöһbet itmege meşğûl oldılar. Meger Īrân'dan bir şûm kişi Rûm'a gelmiş idi, ol şöһbetde bile һâzır idi, қайсere eyitdi: "Şâhâ, saña bir gizlü һaberüm var, buyurursaň söyleyeyin." didi. Қайсер: "Söyle." didi. Andan ol bed-baһt eyitdi: "Ey şâh! Ma'لumuň olsun ki bu bâzergānam diyü қатуña gelen kişi Īrân Şâh'ıdur. Çihresine ve һarekātına naзар it, һiç bâzergāna beňzer mi?" didi. Қайсер bu sözi işitdi, һışmından yüzі kızardı ammâ bu rāzı kimseye söylemedi ve Şâbü'r'ın üzerine nāzırlar қodı. Шөһbet iderek Şâbü'r mest oldı, yirinden қalkdı ki мақāmına gide. Pāsbān ilerü gelüp Şâbü'r'ı tutdı, iki elini muһkem baғladı, eyitdi: "Sen Şâbü'r Şâh olasın, ʿaқluň қanı ki buncılayın dām-ı belāya giriftār olduň?" didi. Andan Şâbü'r'ı soydılar, қайсер buyurdı bir eşegün derisini yüzüp Şâbü'r'ı anuň içine қoydılar ve etrāfını muһkem dikdiler, қайсерün sarāyında bir қараңu **[230b]** ve тар һāne var idi, Şâbü'r'ı anda bırақdılar, қapusını kilidleyüp miftāhını қайсерün һatunına ışmarladılar. Қайсер һatunına eyitdi: "Buña yimegi sen vir ammâ eger şu ve eger yimek şol қadar vir ki ақlık ile cānı tiz çıқmasun." didi. Pes қайсерün һatunı ol һānenün қapusını berkitdi. Meger һatunun bir cāriyesi var idi adına Dil-fürüz dirler idi, һatunun hem-rāzı idi ve her işi aña tanışur idi, anuň aşlı Īrân'dan idi. Hātun ol һānenün kilidini ol cāriyeye ışmarladı. Қайсер çünki Şâbü'r'ı deri içinde һabs itdi, ol gün hemān leşkerini қaldurup Īrân'a ʿazm itdi. Ser-һadd-i Īrân'a қadem başıcaқ şimşir çekdiler, Īrân'ı gāret idüp ʿavrat ve oғlanını esir itdiler. Īrân leşkeri Şâbü'r Şâh'ın ne saғ idüğini bilürler ve ne ölü idüğini bilürler, her birisi başlarını alup тағıldılar. Īrân һalkı Rūmīlerden қaçup memleketi tehī қodılar ve Īrân'dan bī-қıyās һalk tersā dīnine döndiler ve yirlerinde қарār қıldılar. Bunuň üzerine niçe zamān geçdi, bu yaña Rūm'da Şâbü'r'ı шақларlar idi, bir sâʿat yaluñuz қomazlar idi ve anuň һidmetinde olan cāriye Şâbü'r'ın һāline esirgeyüp āh ider idi. Bir gün ol cāriye Şâbü'r'a eyitdi: "Ey civān-ı һüb-rū! Ne kişisin ve ne günāh itdün ki nāzik tenün bu eşek derisi içinde қaldı? Ne bir sâʿat rāһatuñ var, ne uyһu uyursın! Қāmetün serve ve talʿatün һürşide beňzer idi, şimdi қaddün çenber ve cismün muһaққar oldı, zaʿaf-ıla nāye döndün, mäh-ı ruһsāruñ tutıldı, gül-i gıdāruñ berg-i һazāna döndi. Senün derdünden benüm cigerüm büryān oldı, gice ve gündüz aғlaram. Bilürem ki senün aşluñ Īrân'dur, andan öturi başuña bu һāl gelmişdür. Ey civān, һālün nedür baña söyle ve rāzuñ keşf eyle. Eger esrāruñ baña ʿayān idesin, elümden gelür ki saña çäre қılam ve bu bend ü zaһmetden seni қurtaram." didi. Şâbü'r eyitdi: "Ey nigār-ı mäh-rū! Benümle ʿahd eyle ki rāzumı keşf itmeyesin tā ki saña aһvālumi beyān ideyin." didi. Cāriye Mesīhā cānına ve һаça ve zünnāra and içdi, Şâbü'r daһı aña aһvālını açdı ve eyitdi: "Eger bu rāzı шақlayup ve bu belādan beni қurtarasın,

seni cümle hatunlaruma serdâr ideyin ve “âlemi senüñ elüñde kılayın.” didi [231a] ve dahı eyitdi: “Çünkü murâduñ beni kurtarmağdur, imdi her gün baña yimek vaktinde biraz ıssı südü getür, bu eşek derisi ki kurımışdur ol süd ile ter eyle. Zîrâ bu deri kurıyup gövdeme yapışmışdur, ıslanmayınca kopmaz.” didi. Pes cāriye el altından ıssı süd bulur idi, her gün bir cām-ıla getürüp ol göni ısladur idi. İki hefte ol güne terbiyet kıldı, tamām ıslandı andan cāriye bir bıçak getürüp ol göni yardı, Şābūr’ı taşra bıraktı. Çünkü Şābūr bu tarlıktan hālāş buldı, cāriyeye eyitdi: “Şimden soñra bir çāre itmek gerek.” didi. Cāriye eyitdi: “Şāhā! Yarın bunlaruñ bayramıdur, şehir halkı er ü ‘avrat cümlesi şahrāya bayram itmege çıkarlar, üç gün anda yirler içerler. Kayserüñ hatunı gitdükden soñra sarāy hālī kalur. İki hāş at getürem ve cebe vü çuçal getürem, müretteb yarağla çıkup gideyüz.” didi. Pes Şābūr ol gün şabr itdi, ol gice hezār teşvîş-ile yatdı. Çünkim şabāh oldı cümle hālāyık taşra çıkdılar, kayserüñ hatunı dahı dükeli sarāy halkı ile bayram yirine çıkdı. Bu tarafda cāriye sarāyı tenhā bulup aħurdan iki hāş at çıkardı ve hāzineden cebe vü cevşen ve tîğ ü kemer getürdi ve getiribildüklerince la’l ü yāķūt aldılar. Aħşamdan soñra ikisi bile süvār olup Īrān yolını tutdılar. Gice ve gündüz gidüp bir sâ’at ārām itmeyüp yimeyüp içmediler. Tā āteş-perestler sınırına irişdiler, ol yirden dahı altmış ferseng yir gitdiler, hîç atdan inmediler. Segirtmekden atları yorıldı ve bedenleri süst oldı. Şābūr Şāh bir konıcak yir istedi, aħşam vaktinde bir mîşeye irişdi, gördi ki bir laţîf makām her güşede bağlar var, Şābūr Şāh bir bağ-bābuñ kapusına geldi, dak eyledi. Meger bağbān bir kerīm ādem idi, segirdüp kapuya çıkdı, Şābūr’uñ katına geldi, baķdı gördi ki iki kişı turur ellerinde nîze ve arkalarında cebe ve başlarında miğfer böyle görünce irkildi ve bunlara kandan gelürsüz diyü çok su’āle başladı. Şābūr eyitdi: “Ey merd! Biz yol azmışlardan niçe bir şorarsın ki Īrān’dan bir kişiyem, derdüme dermān isterem, kayserden ve anuñ leşkerinden kaçup gelürem. Eger bu gice bizi konuk idinesin [231b] saña çok minnetümüz vardır ve bu eyüligüñ muķābelesinde ‘ivaż olına.” didi. Bağbānı içerü aldı, ‘izzet itdi, ne tafşıl olına. Öñlerine ta’ām u şarāb getürdi, yiyüp içdiler. Andan Şābūr bağbāna Īrān’dan haber şordı. Bağbān dahı kayserüñ itdügi işleri söyledi ve Şābūr’ı yād idüp giryān oldı. Şābūr anuñ merdāneligini ve kendüye maħabbetini görüp ‘acebe kaldı. Bağbān Şābūr’ı üç gün alıķodı, dördünci Şābūr esnā-yı kelāmda bağbāna eyitdi: “Şimdi Şābūr Şāh’uñ ulu vezîri kandadır?” Bağbān eyitdi: “Bu araya yakındur, kendüsini kayser havfindan yüz kişı-y-ile şol qarşuda ırakdan görinen tağda pinhān itmişdür.” didi. Pes, şehriyār bağbāndan bir miķdār balçık istedi. Bağbān segirdüp getürdi. Şābūr barmağından hātemini çıkarup ol balçığa başdı, bağbāna eyitdi: “Bu mühri al, vezîre ilet. Ne söyler anuñ haberin getür.” didi. Şabāh vaktinde bağbān mühri getürdi, vezîrüñ öñine ķodı. Vezîr mühri görünce şafāsından bî-hüş oldı, şāhuñ adın görüp biraz ağladı, bağbāna eyitdi: “Bu mühir kimüñdür ve şāhibi kandadır?” Bağbān eyitdi: “Bunuñ şāhibi bir süvārdur. Şimdi benüm hānemdedür ve

yanında bir serv-kāmet nigār vardır.” didi. Vezīr Şābūr’uñ nişānını şordı. Bāgbān gördüğü kadar haber virdi. Vezīr bildi ki Şābūr Şāh’dur Hudā’ya şükr eyledi, bāgbānı yine menziline gönderüp aḥşama dek şabr eyledi. Aḥşamdan soñra şāhuñ pehlevānına bir ādem gönderdi, aḥvālī bildürdi, eyitdi ki: “Şāhumuz yine zāhir oldu, tiz tutup her taraftan leşker cem° eyle.” didi. Çünkü haber pehlevāna irişdi şafāsından mest olup yirinden tırdı. Kayşer korkusından etrāf u eknāfa perākende olan serverlere, leşkerüñ güzidelerine ve sālārlara gizlū haber gönderdi, Şābūr’uñ zāhir olduğun i’lām eyledi. İşidenler şād oldılar. Ol ulular ki her biri kendüyi bir gūşede pinhān itmiş idi cümlesi bir araya geldiler. Andan her kal°anuñ begine haber irişdürdiler, birer ikişer gelüp şitāb-ıla irişdiler, vezīrüñ olduğu yire irişdiler. Ol arada cem°iyyet [232a] itdiler. Andan soñra vezīrlar serverlerüñ önlerine düşüp geldiler, bāgbānuñ kapısı önüne irişdiler. Bāgbān kapuda bu leşkeri görünce şāh katına gelüp haberi bildürdi. Şāh buyurdi kapuyı açdılar, serverler içerü girdiler, Şābūr’ı görünce atlarından inüp cümlesi önünde baş kodılar, du°a kılup Şābūr’uñ za°afını ve esbābını görüp giryān oldılar. Şābūr her biri-y-ile görüşdi ve hāl ü hātır soruşdı. Vezīri yanına alup oturdi, kayşerden gördüğü cefāyı hikāyet itdi ve ol eşek derisi içinde çekdüğü °azābı söyledi. Andan soñra ol hūb şüretlū cāriye kendüye merḥamet idüp zahmetden hālāş kıldugını beyān itdi, eyitdi: “Ben bu şefkatlū cāriyenüñ bendesiyem ve bunuñ āzādlusiyam ki bunuñ sebebi ile Hāq te°ālā beni ol bendden kurtardı.” didi ve eyitdi: “Şimdiki hālde gerekdür ki leşkerüme haber bildüresiz, dīdebānları eksik itmeyesiz, olmasun ki kayşer bizüm hālümüzden āgāh ola, leşkerümüz cem° olmadın gele, Īrānīlere evvelkiden beter iş eyleye. Şimdiki hālde biz aña cevāb viremezüz. Şol vaqt ki leşker tamām gele ve pehlevānlarımız cem° ola Rūmīlerden intikām aluruz.” didi. Pes, ol yirden ādemler gitdi, niçe günlük yollarda olan kal°alaruñ beglerine ve kara ve kaşabātta ve şehirlerde perākende ve perīşān olan leşkere bi’l-cümle gizlū haberler virdiler ve müjdeler itdiler. Her birisi bu haberi işidince ölmüş iken tāze cān buldı, yirlerinden tırdılar, cebe vü cevşenlerini geyüp süvār oldılar, mīr ü mihterler leşkerleri ile uğrın yollardan geldiler, Şābūr’uñ katına irişdiler. Günden güne Şābūr’uñ yanında leşker ziyāde oldu, tamām yaraḥ gördiler, andan soñra Şābūr kayşer üzerine varmağa begler ile müşāvere idüp söyleşdi. Eyitdiler ki: “Şāhā! Evvel ol cānibe cāsūslar göndermek gerek, kayşer ne hāl üzeredür bilmek gerek, [232b] andan soñra üzerine leşker çeküp aḥsuzın gice ile başmak gerek.” didiler. Şābūr eyitdi: “Öyle olunca leşker bi’l-cümle gitmek lāzum degül. Birkaç biñ merd ile varılsa da olur.” didi. Begler: “Tedbīr senüñdür.” diyüp du°a itdiler. Andan Şābūr, Tıfsūn’a cāsūslar gönderdi ki kayşerüñ hālını bileler ve şāha haber getüreler. Pes, cāsūslar şitāb-ıla gelüp Tıfsūn’a irdiler, kayşerüñ hālını bildiler, yine şāh katına gelüp didiler ki: “Şāhā! Kayşerüñ hālını bildük; gice ve gündüz yimekte ve içmekde, hātır şād, hīç göñlinde ceng hātırası yok, sipāhı her yaña taḡılup yaḡmāya gitmişler, ne gündüz dīdebānı var ve ne gice

talāyası var. Leşkeri çobansuz koyuna dönmiş, düşmenden hiç ğamları yok, fırsat senüñdür, hemān tırma.” didiler. “Bir ān ve laḥza teḥīr zamānı degüldür.” didiler.

Şebihūn Kerdē-i Şābūr Şāh bā-Ḳayşer-i Rūmī-i Bed-Tebār u Siyeh-Rūzgār

[Feʿūlūn / Feʿūlūn / Feʿūlūn / Feʿūl]

Çu be-ş’nīd Şābūr ez-ān şād geşt

Heme renchā pīş-i ū bād geşt

Gozīn kerd ez-Īrānīyān se hezār

Zirihdār u bergostvān u süvār⁴⁰⁷

[Neşr:] Üstād eydür, çünkim Şābūr Şāh cāsūsardan ol sözi işitdi, şād oldı, dükeli renc ü miḥneti unıtdı. Leşkerinden üç biñ yigit intihāb eyledi, cümlesini müretteb ü müsellaḥ kıldı. Gice içinde çekilüp Tıfsun’dan yaña revāne oldı. Gice muḥkem giderler idi, gündüz bir yirde gizlü konarlar idi. Bu vech-ile gidüp Tıfsūn’a yakın irdiler. Gicenüñ üç baḥşı geçmiş idi, ḳayşerüñ üstine çıkageldiler, gördiler ki şahrā toptolu leşker olmış, çāder çādere ulaşmış, ne gözci var ne ḳaravul var. Gerçi Şābūr evvel nazarda ḳayşer leşkerinden vehm eyledi lākin ḥāb-ı ğafletde görüp şād oldı: “Ey begler fırsat bizümdür, hemān yüriyelüm.” didi. Andan ol üç biñ sipāh atlarınıñ kulağın çekdiler, kılıçların uryān idüp gürzlerin ele aldılar, surnā vü nefir şadāsını göge çıkardılar, bir aradan ol ğāfil leşkerüñ üzerine hücum itdiler. Şābūr Şāh at sürüp ḳayşerüñ serā-perdesine irişdi. Ḳayşeri mest olup yatmış göricek şād oldı. Serā-perdeyi zīr ü zeber kılup ḳayşeri tıtdılar, anuñ pehlevānlarından ve serverlerinden niçe kişiler esir itdiler. Dilāverān-ı Īrān Rūmīyānuñ **[233a]** çādırlarını at ayağı altında çignetdiler ve çoğını kılıçdan geçürüp kırdılar ve niçesi çādırında yaturken uyḥudan uyanmadı, illā meger ḳıyāmetde. Ol gice şabāḥ olunca ol leşkeri tarmār itdiler. **[Minyatür]** Çünkim şabāḥ oldı, direfş-i hūrşīd cānib-i maşrıḳdan efrāḥte oldı, şāh ḳayşerüñ māl ü ḥazīnesini zabt eyledi. Andan Tıfsūn içine girüp taht-ı şāhīde geçüp ḳarār eyledi. Andan soñra **[233b]** şāh buyurdi, kātibler gelüp nāmeler yazdılar, vilāyetlere ve memleketlere nāmeler gönderdiler. Bu mażmūnla ki: “*Minnet ol pādīşāha ki*

⁴⁰⁷ Şabur bütün bunları duyunca mutluluklara boğuldu. Geçmişte çektiği bütün sıkıntılar yok olup, unutulup gitti. İranlı savaşıçılardan üç bin tanesini seçti. Tamamı zırhlı, özel savaş kaftanlı süvarilerdi.

kulına ‘ināyet kılup düşmenümüzü elümüzde zebūn kıldı. Kayşer ki Allāh’uñ emrinden çıkdı, Īrān-zemīne yaramaz tohm ekdi. Şimdiki hālde zār u giryān bend içinde zebūn olmuşdur. İmdi her şehirde ki kayşer halkından kimse bulasız başı benüm ve māl sızūñdür. Kayşerūñ kimsesine amān vormeyesiz, emrūme muṭī^c olasız.” didi. Bu resme nāmeleri hecīn-süvārlar ile her tarafa gönderdiler. Andan şoñra Şābūr buyurdı ki bir kātib zindāna vara, anda ne kadar esīr tutılmışdur bile ve deftere yaz. Pes, kātib zindāna gelüp kayşerūñ ta’allukātından ve ulu beglerinden biñ yüz on kimse deftere aldı, gelüp şāha ‘arz itdi. Şāh buyurdı anlaruñ ellerini ve ayaklarını kesdiler. Andan buyurdı Kayşer-i Rūm’ı haķāret-ile dīvāna getürdiler, cefā-pīşe kayşer Şābūr’uñ tācını göricek gözlerinden yaş akıtdı, yüzini toprağa sürdi, Şābūr’a du‘ā kıldı ve karşusunda тұrdı. Şābūr eyitdi: “Ey dīn düşmeni! Sen şol pelīdsin ki evveli ve āhiri yok. Tañrı’ya şerīk işbāt idersin ve oğlı vardur diyü yalan söylersin, bu ‘aql-ıla kayşer geçinürsin ve benüm günāhum ne idi ki bir hām göne koyup bir tam içinde ‘azāb itdūñ. Senūñ üstūñe leşker çeküp varmadum, bāzergān şüretinde vardum ki senūñle birkaç gün yiyüp içem ve şöhet kılam, yine memleketūme gelem. Sen konuğuñı eşek derisine koyasın, andan Īrān’a leşker çekesin, bunca halk helāk idesin ve memleketūmi harāb eylesin.” didi. Kayşer eyitdi: “Ey şehriyār! Hudā’nuñ taķdīrinden kim geçer bilmezlik idüp şeytāna uydum. Benüm yaramazlığuma sen eyülik eyle ve ‘ömrüm oldukça kapuñda kul olayın ve dīnūñe döneyin. Eger cānumı baña bağılarsañ māl ü gencüm senūñ ola.” didi. Şāh eyitdi: “Ey bed-ef‘āl! Çünkü böyle dīrsin gerekdür ki Īrān’dan ne kadar kişi esīr kılduñ ise anları gönderesin ve ne kadar māl ü tavar gāret itdūñ ise bī-ķuşūr getüresin ve ne kadar şehir ü kal‘a yıkdūñ ise mālūñ-ıla yapasın ve daħı Īrānīlerden ne kadar kişi öldürdūñse her ādeme on ādem viresin ki her biri bir beg-zāde ola ve daħı ne kadar ağaç kesdūñ ise dikesin. Bu didüklerūmi yerine getirince seni eşek dersinde habs ideyüm. Çünkü sözlerüm yerine gele hālāş idem.” didi. **[234a]** Andan buyurdı kayşerūñ iki kulaķlarını hañcer ile deldiler ve burnuñı delüp bir ip geçürdiler. Andan bir hām eşek derisine koydılar ve ayaklarına ağır bend urup zindāna şaldılar. Andan Şābūr Şāh emr eyledi katına bī-ķesāb leşker cem^c oldu, hāzīne açup leşkerūñ cümle mühimmātın gördi, ‘alemler çözüp kūs u naķķāre döğüp Rūm’dan yaña ‘azm kıldı. Hışm-ıla gelüp ol diyārı yıkdılar ve yakdılar ve halkuñ kimin kırup kimini esīr eylemege başladılar. Çün Rūmīler bildiler ki kayşer tutıldı, cümlesi perīşān oldu. Meger kayşerūñ bir kūçek karındaşı var idi, anası ölmüş ve atası zinde idi, adına Yānus dirler idi, Rūm leşkeri anuñ katına cem^c oldılar. Atası hāzīne açup leşker yarağını gördi, Yānus’ı serdār idüp Şābūr’uñ üzerine gönderdi. Gelüp ceng eyledi, şınup kaçdı. Kayşerūñ māl ü hāzīnesin Şābūr zabt eyledi ve leşker şoñnu sipāha yağmā itdürdi. Meger Rūmīlerde bir ulu kişi var idi, adına Berānūş dirler idi, ‘āķil kişi idi ve hem kayşer aşlından idi, getürüp Rūm uluları anı kayşer itdiler. Yanına bī-ķiyāş leşker cem^c oldu ammā Berānūş fīkr eyledi, Şābūr ile

ceng itmegi münāsib görmedi. Ol dem buyurdi, kâtib gelüp Şābūr’a bir nāme yazdı, şulh ricā idüp niçe māl ü hāzīne ve vilāyet ü bāc u hārāc ikrār itdi. Nāme gelüp Şābūr’a vāşıl oldı. Şābūr okıyup Berānūs’uñ kavline rāzī oldı, nāmeye cevāb yazup eyitdi: “*Qayşere bu belā, mihmānını eşek derisinde habs itmekden oldı. Şimdiki hālde geçenden geçdüm ve günāhuñuzu bağışladum, benüm qatuma gelsin.*” didi. Çünki ilçī Berānūs’a geldi, şāhuñ haberin bildürdi, Berānūs şād olup Rūmīlerden yüz server aldı ve bī-nihāye sīm ü zer ü gevher alup şāh qatına geldi. Ol mālları şāhuñ öñine döküp başların açup du‘ā kıldılar ve günāhlarını dilediler. Şāh anları nevāziş idüp günāhlarını bağışladı ammā şol şart-ıla ki eyitdi: “Yā Berānūs! Rūm leşkeri İrān’a gelüp niçe qal‘aları ve şehirleri hārāb kıldılar. Anlaruñ ‘ivazın isterem.” didi ve: “Yılda üç kerre hārāc viresiz, her def‘ada biñ kerre biñ filori vire ve dahı Nuşaybīn Şehri benüm ola ve dahı [234b] qayşer ta‘alluqātından Rūm’da kim var ise ellerin bağlayup qatuma getüresin. Andan şoñra emīn olup tāt u tahtuñda muqarrer olasın.” didi. Qayşer rāzī olup bu qavl üzre şart eyledi ve Şābūr’dan bir ‘ahd-nāme alup Rūm’a gitdi. Şābūr dahı dönüp İştāhr’a geldi, qarār eyledi. Niçe şehirler bünyād idüp ol hānesinde misāfir olduğı bağıbānı Nuşaybīn şehrine emīr eyledi. Bu hāl üzre Şābūr Şāh’uñ şahlığından elli yıl geçdi, ‘ālem ‘adli ile pür oldı.

Hikāyet-i Mānī-i Nakḳāş

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Be-yāmed yekī merd-i güyā zi-Çīn

Ki çun ü muşavvir ne-bud der zemīn

Hem ez-çerb-i destī resīdī be-kām

Yekī bermaniş merd-i Mānī be-nām⁴⁰⁸

Neşr: Firdevsī-i dānā eydür, bir gün Çīn’den bir üstād nakḳāş geldi ki adına Mānī dirler idi, faşīh dillü kişi idi, söz söylemekde nazīri yoğ-ıdı ve ‘ālemde ancılayın şüret meger gelmemiş idi. Şābūr Şāh’uñ qatına geldi, peygāamberlik da‘vāsın itdi, Şābūr’ı şürete tapmağa da‘vet eyledi, eyitdi ki: “Hāq dīn budur, şüretten gayrıya tapmak yokdur.” didi ve bu sözi dimek ile çok

⁴⁰⁸ Çīn’den güzel ve derinden etkileyici sözler söyleyen bir adam çıkageldi. Onun gibi bir ressam dünya var olalıdan beri asla görülmemişti. Üstün yaratılışı bu ulu kişi, büyüklüğü ve yeteneğiyle bütün arzularına erişmiş Mani adında bir bilgeydi.

kimseyi yoldan çıkardı ve niçelerün göñline şübhe bıraktı. Şābūr’a anuñ sözi katı güç geldi, vezīrlerini ve ʿālimlerini cemʿ itdi: “Bunuñ-ıla bahş eyleñ.” didi. Şāhuñ vezīr-i aʿzāmı Mānī ile bahş başladı. Mānī ne suʿāl itdi ise ol cevāb viridi. Mānī anuñ sözine cevāb virmekde ʿāciz kaldı, ne tafşıl olına. ʿĀkıbet: “Ey Mānī! Yazduğūñ şūrete cān vir.” didiler. Mānī bu teklīfde sākıt oldu. Andan Şābūr buyurdi, bir dār idüp sengsār itdiler. Andan soñra Şābūr niçe zamān ʿālemde şāhlık itdi. ʿAdli-y-ile yiryüzi maʿmūr oldu. Çünkim anuñ şāhlığından yetmiş yıl geçdi, bir gün Şābūr’a hastelik yitişdi, buyurdi kūçek karındaşı Erdeşīr’i daʿvet itdiler ve bir oğlı var idi, anuñ dağı nāmı Şābūr idi, anı getürdiler. Ol oğlan dağı tā resīde idi, vūzerā ve ümerā katında Şābūr karındaşı Erdeşīr’e eyitdi: “Benümle ʿahd eylesesin ki oğlum Şābūr büyüyüp erlik mertebesine irişdükden soñra şāhlığı aña ısmarlayasın ve sen aña vezīr olasın. [235a] Şimdi bu şāhlık təcını ve leşkeri saña ısmarlayam.” didi. Erdeşīr dağı bu sözi kabūl idüp ulular öninde ʿahd eyledi, andan cihāndan gitdi. Ulular defn idüp mātemin tutdılar, baʿdehū Erdeşīr’i cülūs itdürdiler, biʿat idüp anı pādīşāh bildiler ve bu şāha Erdeşīr-i Nīkūkār didiler. On yıl pādīşāhlık eyledi, çünki Şābūr bin Şābūr erlik mertebesine irişdi, Erdeşīr-i Nīkūkār, Şābūr’uñ vaşıyyeti üzre şāhlığı aña ısmarladı. Şābūr bin Şābūr beş yıl pādīşāh oldu. Bir gün leşker ile şikāra çıkdı, her cānibi şikār itmekden yoruldi. Hevā ıssı idi, buyurdi çadırlar kurup bir yirde kondılar. Yimek yinildi, şarāb içildi, baʿdehū Şābūr bir miqdār ẖ ʿāba vardı. Nā-gāh şahrādan bir şedīd rūzgār çıkdı, Şābūr’uñ başına toķındı. Ol zaḥmdan Şābūr helāk oldu. Anuñ yerine oğlı Behrām bin Şābūr pādīşāh oldu, on dört yıl şāhlık eyledi. Bir gün haste oldu, ulular melūl oldılar ki hiç oğlı yoğ-ıdı ve beş kızı var idi ve bir dağı kendüden kūçek karındaşı var idi, adına Yezdigird dirler idi. Buyurdi, katına geldi, təc u taḥt Yezdigird’e ısmarladı ve kendüsi fenā dārından beķā mülkine gitdi.

Pādīşāh-i Yezdigird bin Şābūr Bīst u Yek Sāl Būd

[Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūl]

Çu şod pādīşā ber-cihān Yezdigird

Sipeh-rā be-şehr ender āverd gird

Kolāh-ı birāder be-ser ber-nihād

Hemî bûdeş ez-merg-i nâ-şâd u şâd⁴⁰⁹

Nesr: Çünkü Yezdigird karındaşı yirine pâdişâh oldu, girdükçe ululığı artup merhamet ve şefkati eksildi ve erdikçe zulmi hadden aşurdu, hünermendler ü âkıllar anuñ katında h̄âr oldu, şâhlık erkânı cümle bâtıl oldu, âlimler ve ulular ve hüner ehli kişiler ve pehlevânlar cümlesi anuñ katında izzet bulmadılar. Âdeti zulm u cefâ kılmak oldu, çihresinde şefkat eseri kalmayup anuñ katında hîç bir kimsenüñ murâdı hâsıl olmadı, kapusunda ne kadar vezîrler var ise birbirleri-y-ile âhd itdiler ki bir nesneye el şunmayalar ve ol memleketden naşîb ummayalar. Cümlesi anuñ havfından hîç katına varmazlar idi. Kaçan her taraftan [235b] ilçiler gelse veyâ bir ra'ıyyet güç görüp gelse vezîr anları katına götürür idi, tatlu söz-ile ve lûtf-ıla gelen ilçinüñ maqşûdı ne ise görüp eydür idi ki: “Şimdi şâh taşrada degüldür, siz anı görmege destûr yokdur. H̄oş geldüñüz.” diyüp gönderür idi ve ra'iyânüñ zulmini elinden geldükçe def' ider idi. Çünkü Yezdigird'üñ şâhlığından sekiz yıl geçdi, sekizinci yılın başında ki bahâr günü idi, Yezdigird Şâh'ın bir Müşterî yıldızlı ve sa'd tâli'lü bir oğlu vücûda geldi. Ol oğlanuñ toğduğına be-gâyet şâd oldu, adını Behrâm kodı. Ne kadar müneccimler ve ahter-şinâslar var ise cem' eyledi. Meger anuñ katında iki âkil üstâd müneccimler var idi, biri Pârsî ve biri Hindî idi, Pârsînüñ nâmı Huşyâr ve Hindînüñ adı Sürüş idi, Şâh anlara eyitdi: “Uşturlâba ve zeyçe nazâr kıluñ, bu oğlanuñ tâli'ini görüñ.” didi. Pes, anlar dağı bir halvet yire varup uşturlâba nazâr kıldılar, kevâkibüñ cümle aḥkâmını te'emmül eylediler ve şâh katına gelüp eyitdiler: “Şâhâ! Bu oğlan bir ulu şehriyâr olacaktır ki yedi iklîme hükm idicektür.” didiler. Şâh anların sözinden şâd oldu ve bahşış virdi. Üstâd eydür, şâhuñ vüzerâsı ol iki müneccim beride gelüp eyitdiler ki: “Eger bu oğlancuk atası hūyını tutarsa dükeli şehirler anuñ zulmi-y-ile harâb ola, buña bir çâre gerek.” diyüp sözi bir yire kodılar ve şâh katına gelüp eyitdiler: “Şâhâ! Cihân senüñ hükmüñ altındadır, gerektür ki her memlekete âdem şalasın, her kanda ki bir dâniş ü hünermend kişi var ise oğlancuk için getirdesin ve aşıl-zâde dâye bulasın, aña nihânî hünerler öğredeler tâ ki cihân anuñ fermânı-y-ıla şâd ola. Oğlan ki evde kâla ve kolayına büyüye tahta ve külâha lâıyık olmaz.” didiler. Yezdigird anlardan bu sözi işidicek ilçilige lâıyık kişiler hâzır kıldı, Rûm'a ve Çîn'e ve Hind'e ve Arab'a ve Acem'e ilçiler gönderdi. Her memleketde ne kadar âlimler ve hünermendler ve cihânı çok görmüş kişiler var ise da'vet itdi, cümlesi şâh katına hâzır oldılar ve dağı Yemen Şâhı Münzîr oğlu Nu'mân ki Arab şâhlarından ulu pehlevânlar ve üstâd silahşörler idi, anlar dağı şâh katına geldiler [236a] ve Pars uluları cümle ol maqâma hâzır oldılar. Her kişi eyitdi ki: “Biz şâhuñ kulıyuz, geldük ki oğlana her birümüz hünerümüz ta'lim ideyüz. Şimdiki hâlde Rûm'dan

⁴⁰⁹ Yezdigird yeryüzü hükümdarı olarak tahta çıktığında değişik ülkelerde bulunan ordularını bir araya topladı. Kardeşinin tacını başına giydi, gencecik yaşında o üzüntü veren ölümünden mutluydu.

ve Hind'den ve Pârs'dan cem° olmuşuz, her birümüz hizmet itmege gelmişüz.” didiler. Andan Münzir ile Nu°mân eyitdiler ki: “Biz şāhuñ kılıyuz, şāh bizüm hünerümüzü bilür ki biz kadīmī pehlevanlaruz, at segirtmekde ve çevgān tutmağda gürz ü kılıç şalmağda ve ok atmağda üstādlaruz. Biz nücūm ve hendese bilmezüz, cümlemüz şāh oğlunuñ hizmetkārıyuz, anuñ hizmeti-çün gelmişüz.” didiler. Çünkü Yezdigird Nu°mân'dan ve Münzir'den bu sözi işitdi, °aqlın cem° idüp işüñ öñine ve soñına nazar kıldı. Behrām'ı Nu°mân'la ısmarladı, buyurdı tız ağır hil°atler ve şol kadar māl virdi ki atlar ve katırlar ve develer şāhuñ sarāyından tā şahrāya dek dizilmiş idi ve bī-hesāb kullar ve dāyeler virdi. Çünkü Münzir, Behrām'ı alup Yemen şehrine getürdi, cümle er ü °avrat karşı çıkdılar. Hemān ki maķāmına geldi buyurdı, ne kadar aşil-zāde hatun var ise köyden ve şehrdan katına hāzır oldılar. Anlaruñ arasından dört hüner ehli hatun ihtiyār itdi, ikisi °Arab ve ikisi Türk'den idi ammā her biri ulu şāh aşlından idi. Ol hatunlar merdāne kuşak kuşanup dört yıl Behrām'a hizmet itdiler ve süd virüp emzirdiler, dört yıldan soñra anı südden ayırdılar. Çünkü Behrām yedi yaşına irişdi, °aqlı kemāl buldı ve erlik mertebesi fi'l-cümle hāşıl oldu, Münzir'e eyitdi: “Ey ser-efrāz! Şimden soñra gerekdür ki benüm içün mu°allimler getüresin, baña °ilm ü hüner terbiyet idesin.” didi. Münzir eyitdi: “Şimdi sen daħı oğlancuksın, ol mertebeye irişmedüñ. Çünkü mu°allime viricek vaķt ola, seni sarāy içinde oynamāğā komayam, mu°allime virem.” didi. Behrām yine Münzir'e eyitdi: “Sen beni sāyir oğlancuklara kıyās itme ki benüm yaşum az ise n'ola, °aqlum çokdur! Edeb ve hüner öğrenmek isteyen kişi fırsat geçürmemek gerek. Pes, cümle maħlūkātuñ eşrefi ādemdür, gövdesinüñ yegregi başdur ve dükeli hünerüñ başı °ilmdür. Eger °ilm öğrenmekde beni egleyesin ve fırsat gözedesin göñlüñi eyülikden yumış olursın. Şol nesne ki şāhlara lāyıkdur, şimdiki hālde anı baña öğretmeñ gerekdür.” didi. Münzir, Behrām'ıñ sözine [236b] hayrān qaldı, göñlinden Ĥudā'ya şükr itdi. Ol dem her diyāra hecinler ile ādemler gönderdi, °ālemi aradılar, üç °ālim buldılar ki be-gāyet hüner ehli °āķil kişiler idi. Ol kişileri Münzir katına getürdiler ki biri Behrām'a okumağ ve yazmağ öğrede ve birisi şayd u şikār itmek ve toğan avlamak öğrede ve birisi ok atmağ ve at segirtmek ve cümle silahşörlik erkānın ta°līm ide. Çün bu üstādlar Münzir katına geldiler, her biri hünerlerini °arz itdiler. Münzir şehzādeyi anlara ısmarladı, her gün terbiyet itmege meşgūl oldılar. Behrām şöyle oldu ki erlikde ve edebde hīç anuñ gibi yoğ-ıdı. Çünkü Behrām on sekiz yaşına irişdi, hīç üstāda ihtiyācı qalmadı, cümle hünerde kemāl buldı. Pes, ol üstādlara māl ü cevāhir virüp girü vilāyetlerine gönderdiler. Andan soñra Behrām, Münzir'e eyitdi: “Baña atlar getürsünler, göreyin ki kanķı at göñlüme hoş gelürse hemān disünler, didükleri bahādan daħı ziyāde virüp alayın.” didi. Münzir eyitdi: “Ey şehzāde, benüm sarāyumda atlar çokdur, cümlesi senüñdür. Getürsünler, begendigüñ al, ne hācet ki °Arab'dan at aradup zahmet çekevüz.” didi. Behrām eyitdi: “Luķfuñ mezīd olsun ammā ben şol atı isterem

ki yokuşda inişde segirdem, imtiḥān idem. Eger segirtmekde pāydār görem andan soñra aluram. Mādām ki at şınanmış olmaya, anuñ-ıla meydāna girmek olmaz.” didi. Pes, Münzir kendü oğlu Nuḥmān’a eyitdi: “Var ʿArab diyārında ne kadar ḥāş atlar bulursañ getür.” didi. Nuḥmān tiz yirinden ıallıup ʿArab’uñ atlarından yüz eyü at getürdi ki Behrām şahrāya ııkıup ol atlaruñ her birine bindi, şağa ve şola segirtti. Ol yüz ḥāş atuuñ arasından iki at begendi; biri bir kıula at idi, segirtmekde bād ile berāber idi. Birisi bir tırı at idi, görenler şanur idi ki deñizden ııkımış nehengdür, segirdicek naʿlından odlar ııkıar idi, rengi kıana beñzer idi, Kufe mışesinde ḥāşıl olmış atlar idi. Çünkü ol atları Behrām begendi, Münzir bahāsın virdi, Behrām ol iki atı aldı, şöyle timār itdürdi ki üzerinden yavuz yel esdürmez idi. Andan soñra bir gün Münzir’e eyitdi: “Ey şāh-ı dānā! Bize bir nesne gerekdür ki anuñ-ıla yüz niçe bir rüzgāruñ [237a] ğuşşasın çekeyüz ki ğuşşa ādemuñ beñzin şarardur, şādılık bedeni kıavī eyler. Yigitleruñ şafası ve eglenmesi ḥatunlar iledür ve hem kışinuñ ḥatunu olıcaķ dīni dürüst olur ve Tañrı andan ḥoşnūd olur. Emr eyle beş altı cāriye getürsünler, ola ki birini ve ikisini begenem, anuñ-ıla bir niçe gün eglenem, hem bir oğlancuķ ḥāşıl ola ki ğöñlümüñ anuñ-ıla ārām kııla, dünyāda ḥod kimse bākī kıalmaz.” didi. Münzir bu sözi işidicek, Behrām āferīn eyledi, buyurdi Kaʿad (?) köyinde bir cāriye şatıcı kışiden kırık Rūmī ḥüb cāriye getürdiler, Behrām’a ğösterdiler. Behrām anlaruñ arasından iki müntehāsını begendi ki boyları serve ve yüzleri ğüneşe beñzer idi, birisi üstād çengī idi. Münzir ol cāriyeleruñ bahāsını virdi. Behrām şād olup ol cāriyeler ile şöḥbete ve ʿişrete meşğul oldu.

Üstād eydür, ol çengī cāriyenüñ adına Āzāde dirler idi, Behrām aña ziyāde maḥabbet itdi, sevdigüñden her kıanda gitse bile getürür idi. Bir gün Behrām şıkāra gitmek dileyüp bir yüĝruk hecīne bindi, üzerini dībālar ile ārāste kııldı, dört üzengüsü var idi, ikisi altundan ve ikisi ğümüşden ki her birisi ğevherler ile muraşşaʿ idi ve bir kemān-ğöre bile ğötürmüş idi, Āzāde’nüñ çeng elinde hecīne bile bindirüp ardına almış idi. Taĝda şıkār ider iken nā-ĝāḥ iki çift āḥū ğördiler. Behrām ğelüp Āzāde’ye eyitdi: “Ey nigār! Şol āḥūlaruñ biri erkek ve biri dişidür. Kıanķısın dilerisin ki oķ ile urayın?” didi. Āzāde eyitdi: “Ey şīr-i dilīr! Āḥūyı urmaķ erlik ğegüldür. Hünerüñ var ise oķ-ıla urup erkek āḥūyı dişī ve dişī āḥūyı erkek eyle ve bir oķ-ıla daḥı birisinüñ ayaĝını başına mıḥla.” didi. Behrām yayını eline alup tır-keşden iki çatal demrenlü bir oķ ııkıardı, ol erkek āḥūya atdı. Şöyle urdi ki demren boynuzlarını kesdi, ol erkek āḥū şāḥsız kıalınca dişī āḥūya döndi, cāriye ḥayrān kıaldı. Andan Behrām ol dişī āḥūnuñ boynuzu yirine iki oķ atdı, hemān boynuzı beñzedi, dişī āḥū erkeĝe döndi. Andan ol bir çiftüñ daḥı kıatına ĝeldi, ĝāfil otlar iken kemān-ğoreyi eline aldı ve bir taşla birini kıulaĝında[n] urdi. [237b] Āḥūnuñ kıulaĝı acıdı, ayaĝı-y-ıla kıulaĝını kıaşımaĝa başladı. Ol kıulaĝın kıaşur iken Behrām aña

bir ok urdı, āhūnuñ ayağını ve kulağını ve başını bir araya mıhladı. Āzāde anı göricek eyitdi: “Şāhā! Bu idmānladur, ok atmakta hōş idmānuñ var imiş.” didi. Behrām, Āzāde’nüñ bu sözinden incindi, hışm-ıla yire bırağdı, hecīne çignetdi, gövdesini şındurdu: “Ey nākīs-‘aql kenīzek! Baña böyle söylemek senüñ ne haddüñ idi?” ve ol arada anı öldi diyü bırağdı, gitti. Ammā Hāk te‘ālā öldürmedügin hışm-ıla kimse öldürmez. Bu cāriyenüñ dāstānı ġarībdür, maḥallinde zıkr olına.

Bir hefteden şöñra Behrām yine leşker ile şikāra çığdı, şikār iderken bir arslan gördiler ki bir ġurı arğasından tutmuş yırtmış. Behrām tiz yayını eline aldı, bir okla arslanı şöyle urdı ki ok arslandan geçüp ġuruñ cigerinde dağı eglenmeyüp ġüzār idüp yire ġarğ oldu, ikisi bile düşdiler. Leşker ḥalkı taḥsīn kıldılar, bir hefteden şöñra Behrām yine şikāra çığdı, Münzir bile gitdi ve nīzedārān-ı ‘Arab’dan niçe serverler bile gitdiler. Münzir diler idi ki Behrām’uñ hūnerini ve erliklerini anlara göstere. Şikār iderken nā-ğāḥ şahrāda bir deve-kuşın gördiler ki hecīn gibi segirdür. Münzir, Behrām’a eyitdi: “Ey nāmdār! Şol segirden deve-kuşını şikār idelüm.” didi. Behrām anı görince bād-ı hevā gibi esdi, fi’l-ḥāl deve-kuşına irişdi, cigerinde dört ok urdı. Ol okları şöyle atar idi ki şöñra atduğı ok evvelkinüñ gezini yarar idi. Çünkü deve-kuşı düşdi, Münzir ol server ile üzerine geldiler, gördiler ki ol oklar bir igne uzunı biribirinden ırak degül, cümlesi biribirinüñ üzerine tokınmış, ol tūran ḥalk Behrām’uñ hūnerini görüp āferīn kıldılar. Ol aradan Behrām’ı alup yine sarāya geldiler. Buyurdu, Yemen’de olan üstād nağğāşlar geldiler, ḥarīr üzerine Behrām’uñ şeklini taşvīr itdiler. Şol vech-ile ki; bir yüksek hecīne binmiş, elinde bir yay, ol geyikleri ve arslanı ve ġurı dağı deve-kuşını ve ol atduğı okları ne vech-ile ḥarīre yazdurdı ve şehriyāra gönderdi. Çünkü ilçī Yezdigird’üñ ḫatına geldi, leşker ol nāme üstine cem‘ oldılar, [238a] Behrām’uñ işine ‘acebe kıldılar, cümlesi taḥsīn ü āferīn eylediler. Yezdigird, Behrām’uñ ol hūnerlerini göricek oğlını görmek diledi, bir nāme yazup Münzir’e gönderdi. [Minyatür] Çünkim ḥaber Münzir’e ve Behrām’a irişdi, Behrām şād olup Münzir’e eyitdi: “Gerçi senüñ ḫatuñda çok oldum ammā atamı görmek dilerin.” didi. Pes Münzir, Yemen Şehri’nden [238b] bī-kıyās armağanlar gördi ve altun eyerlü tazī atlar ve Yemenī kılıçlar ve bürdeler ve ‘Adn incülerinden şehriyāra gönderdi, oğlı Nu‘mān’ı Behrām’la bile koşdı. Çünkim İştahr’a yakın geldiler, şehre ḥaber yitişdi ki şāhuñ oğlı-y-ıla Nu‘mān gelür, cümle vezīrler ve ‘ālimler karşı çığdılar, Behrām’ı ‘izzet-ile atasınıñ ḫatına getürdiler. Behrām atasını taht üzerinde göricek gelüp karşıusunda yir öpdı. Yezdigird, Behrām’uñ kıdd ü kāmētini ve yāl ü bāl ü bāzūsını görüp ḥayrān kıldı. Behrām’ı nevāziş idüp yanına aldı ve Nu‘mān için sarāy ḫatında bir laṭīf yir düzdiler, anda kıondurdılar ve Behrām’ı dağı bir ḥūb sarāya kıondurdılar. Yezdigird Şāḥ anuñ ḫatına kıullar ve cāriyeler gönderdi, gice ve ġündüz Behrām atası ḫatında olur idi,

Münzir ve Nu'mân katına varmağa destûr vire.” didi. Tînûş-i Rûmî gelüp şâhdan Behrâm'ı şefâ'at itdi. Şâh Behrâm'ıñ günâhını bağışladı ve Yemen'e gitmege icâzet virdi. Behrâm ol bendden âzâd olduğına şâd oldı, fuqarâya şadağa virdi, kullarını cem' idüp hemân ol gice içinde Yemen'den yaña revâne oldı. Yakın gelicek Münzir ve Nu'mân âgâh olup karşı çıktılar. Behrâm, Münzir'i göricek atından indi. Münzir dahı piyâde olup Behrâm'ı der-âgûş itdi ve hâl ü hâtırın şordı. Behrâm guşşasını **[239b]** ve derdini Münzir'e bir bir söyledi. Münzir çok ağlayup Behrâm'a eyitdi: “Bu şâhuñ ne ‘aceb sitâresi var ki hergiz ‘aql-ıla bir iş itmez. Korkaram ki ol yavuz hûyuñ cezâsını göre.” didi. Behrâm hânde kılup eyitdi: “Anuñ naşs-sitâresini hiç yâd itme ki gam getürür.” didi. Andan gelüp yine evvelki sarâyına kondı, şâd ü hândân ‘ayş u nûşa meşgûl oldı.

Bizüm kıssamız Âzâde-i çengîye geldi. Behrâm ki gür şikâr ider-iken Âzâde'yi hecînden yire urup anı hecîne çignedüp öldi diyü birağup gitmiş idi. Meger Âzâde'nüñ dahı naşîbi dükenmemiş idi. Behrâm gitdükden soñra ‘aqlı başına geldi, yirinden kalkup hezâr dürlü miñnet-ile ve ol şınuğ gövde ile bir köye geldi. Köy içinde ittifâk bir devletlü kişiye tuş oldı, eyitdi: “Ey sa‘âdetlü kişi! Baña kerem kıl ve bu köyde bir ev bulıvir ki erüm baña zulm itdi ve çok döğdi.” didi. Ol kişi Âzâde'yi esirgeyüp eyitdi: “Başum üstine. Eger begenürseñ gel benüm evümde ol. Kaç yıl hâtıruñ dilerse tur.” didi. Âzâde ol kişinüñ evine gelüp derd ü firâk-ıla ol evde olup kaldı ve hâlini kimseye bildürmedi. Meger ol ev ıssınuñ bir şu şıgırı var idi ki cüssede pîle beñzer idi, ol şığırdan bir buzağı toğdı. Âzâde yirinden turdı, ol buzağuyı kucağına aldı, bir yüksek nerdibân var idi, ol nerdibândan götürüp tam üstine çıkardı. Her gün ol dil-ârâm ol buzağuyı götürüp tama çıkarmağa idmân eyledi. Bunıñ üzerine niçe zamân geçdi, buzağı büyüyüp bir pîle döndi. Her gün yine Âzâde anı kucağına alup ol nerdibândan tam üstine çıkarur idi. Âzâde'nüñ işi ‘âleme yayıldı ve her yirde söylenür idi ki fülân köyde bir hatun bir şu şıgırını götürür bir yüksek nerdibândan tam üstine çıkarur dirler idi. Bir gün Behrâm-ı Gür katında bu hâli hikâyet itdiler. Behrâm işidüp ‘acebe kaldı, gönünden eyitdi: “Nice ola ki bir ‘avrat bir şu şıgırını götüre, bir tama çıkara! Anı görmek gerek.” didi. Bir gün turup birkaç hâş âdemleri ile ol köye geldi, Âzâde'nüñ olduğu eve irişdi. Âzâde bir Türk ‘avratı şüretinde Behrâm'ıñ katına geldi. Behrâm eyitdi: “Ey hünerlü hatun! İşitdüm ki bir şu şıgırını götürüp **[240a]** nerdibândan tam üstine çıkarur imişsin. Ol hüneri bize göster.” didi. Âzâde yirinden turup ol ejderhâ gibi şu şıgırını kucağına alup şâhuñ önüne getürdi, bir nerdibândan tama çıkardı. Behrâm bu işi görüp hayrân kaldı, âferîn idüp eyitdi: “Bu kuvvet ve bu zür pâyende olsun! Dünyâda bu idmânı kimse itmiş degüldür ve idmâna nesne tayanmaz.” didi. Hemân Âzâde eyitdi: “Ey devletlü Şâh-zâde! Ben za‘îf cârıyeñ dahı saña idmândan artuğ ne didüm idi ki beni böyle derdlü kılduñ, hışm-[ıla]

vücūdumı hecīn ayağına çignetdün.” didi. Çünkü Behrām Āzāde’den bu sözi işitdi evvel itdügi iş hâtırına düşdi, itdüğine nâdim olup Āzāde’den anuñ “özrin diledi. Andan Āzāde’yi alup şafā-y-ıla Münzır katına geldi. Pes, Behrām Yemen diyârında gâh şayd ü şikâr ve gâ[h] “ayş u “işret ile karar eyleyüp kaldı.

Koşte Şoden-i Yezdigird (...) Esb (...) der-Ṭūs

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Ber-în nîz çendî zemâne be-geşt

Be-eyvân peder bûd u ferruḥ be-deşt

Zi-şāhî por-endîşe şod Yezdigird

Zi-her kişverî mübedân kerd gird⁴¹⁰

[Neşr:] Firdevsî eydür, bunuñ üzerine daḥı bir zamân geçdi, bir gün Yezdigird şahlığından endîşe kıldı, her iklîmden “âlimler ve müneccimler getürüp buyurdı ki kevâkibe nazar kıllalar, kendünñ eceli ne vaqt olacaḥdur bileler ve hem ne yirde öliceḥdür ḥaber vireler. Müneccimler eyitdiler: “Şāhā! Senüñ “ömrüñ ziyāde olsun, şimdi saña ne ecel yād idicek vaqtindür ammā kitābda gördük ki şāhuñ eceli çeşmeler ve şular katındadır. Şol vaqt ki şāh leşker ile ve surnā vü nefîr ile Ṭūs’dan yaña teferrüce vara, şāhuñ eceli ol yirde olacaḥdur. Bu bir sır-ı ilāhîdür ki saña söyledük, ḥātırunda tutasın.” didiler. Şāh çünkü bunlardan bu sözi işitdi, and içdi ki ben hergiz şu çeşmesin gözüm-ile görmeyem, ne şādılık zamânında ve ne ḥışm vaqtinde didi. Çünkü şāh bu yemîni eyitdi, iki ay geçdi, zamâne Yezdigird’üñ katına cüş kıldı. Bir gün nâ-gâh burnı kanadı, her taraftan tabîbler geldiler, her هفته aña “ilâc kıldılar, kan diñmege imkân olmadı. Daḥı bir هفته kan akmaḥdan şaru şuya döndi. Yezdigird katı za‘îf oldı, vezîr eyitdi: “Ey şehriyâr! Sen Allāh’a “âşî olduñ, ecelden kaçam diyü and içdüñ. Saña çäre oldur ki çeşmeye ve şuya varasın, Ḥaḥ te‘âlâdan günāhuñ dileyessin. Allāh te‘âlâ kerîm padişāhdur, **[240b]** senüñ günāhuñı bağışlaya ve seni bu derdden kurtara.” didi. Şāh bu sözi işidicek ḥātırına ḥoş geldi, buyurdı leşker süvâr oldılar, taḥtını fil üzerine berkitdiler, Deryā-yı Şehd’den yaña revâne oldı,

⁴¹⁰ Bu günlerin üzerinden bir zaman geçtikten sonra; baba Yezdigird İran’da, kutlu oḡul Arap çöllerinde yaşarken, birdenbire Yezdigird hükümdarlığı konusunda bir takım kaygılara kapıldı. Her ülkeden mubedleri huzuruna çağırdı.

gice ve gündüz diñlenmeyüp ta°cîl-ile gitdi. Bir gün bir deryāya irişdi, kenārında kōndı ve şuyından biraz başına döküp Hudā’ya niyāz idüp tazarru° kıldı. Bir zamān burnunuñ kanı diñdi, ta°am yiyüp biraz vakt anda diñlendi. Yezdigird ol arada kendüyi görüp eyitdi ki: “Tedbîr ü rāy budur, çünkü bu zahmetden hālāş oldum dañı bu yirde niçün oturam?” didi. Şāh gitmek fikrinde idi, nā-gāh ol deñizden bir boz at çıkıdı. Degirmi sağrılı, kuzğun gözlü, kara toynaqlı ve yüce boylu, yelesi ve kuyruğı lañif, heybetde arslana ve çabüklikde kaplana beñzer idi. Şāh ol atı göricek hayrān kıldı, yanında olan serverlere eyitdi: “Leşker bu atı ortaya alsunlar, yir yirden kemend atup tutsunlar.” didi. Pes, leşker ve pehlevānlar cümle atı tutmağa kaşd kıldılar, her biri segirtmekden °aciz kıldılar, hîç kimse ol atı tutmadı ve kemendden dañı çāre olmadı. Şāh anlara kañıyup yirinden tırdı, eline eyer ve uyan aldı, atıñ katına geldi. At şāhı göricek rām oldı, hîç yirinden deprenmedi. Şāh geldi, anıñ her yanına yapışdı, at hareket itmedi. Şāh anıñ başına oyan urdı ve arkasına eyer urup kulagın çekdi. Ol kaplan gibi çabuk segirden at hîç yirinden kımıldanmadı. Bu kez şāh ardına geçdi ki kuyruğını bağlaya. At bir kerre şuhayl urup ol taş gibi toynağı-y-ıla Yezdigird’üñ başına bir çifte öyle urdı ki başı ve beyni pāre pāre oldı. Yezdigird hākden gelmiş idi, yine hāke kavuşdı. Kimse ecelden kurtılmağa çāre bulmadı. Çünkü Yezdigird helāk oldı, at ol aradan yel gibi revān olup yine ol deñiz içine girüp belürsüz oldı. Leşker Yezdigird için feryād itdiler, seni Tūs’a zamāne öldürmek için getürmüş diyüp yakalarını çāk itdiler, başlarına toprak koydılar. Andan vezîr ilerü gelüp Yezdigird’i yirinden getürdi, dībādan kefen eyleyüp bir altın tābūta koydı, başına müşkden tāk urdı ve başınıñ zahmına müşk-ile kāfūr tōldurdı, andan tābūtı götürüp Pārs’a geldiler, defn itdiler. **[241a]** Ulular dahmeden taşra çıkup bir yire geldiler. Meşelā Gostehem gibi ve Goşesp oğlu Kārūn gibi ve Mīlād gibi ve Şābūr gibi ve Pārs-ı Merzbān gibi ve Pīrūz-ı Esb-efken gibi ve dañı Īrān’uñ ne kadar uluları ve pehlevānları var ise ki Yezdigird anları h̄ ār kılup i°tibārdan düşürmiş idi, cümlesi bir araya cem° oldılar. Goşesp oğlu Kārūn eyitdi: “Ey nāmdārlar ve ey civānlar ve pīrlar! Hāk te°ālā ki cihānı yaratdı, Yezdigird gibi kan içici ve ādem öldürici ve zulm-ile fuķarānuñ mālın alup hazīneler tōldurıcı ve °azīzleri h̄ ār kılıcı kimseyi cihāna getürmemişdür. Andan zālīm şāh dünyāda kimse ne görmüş ve ne iştmişdür. Dilemezüz ki anıñ toñmından kimse bu tahta pādīşāh ola, anlarıñ şerrinden biz Allāh’a sığınuruz. Behrām ki anıñ oğlıdur, hemān anıñ hūyın tutmuşdur ve Münzîr sözin iştmişdür, dilemezüz ki pādīşāh ola.” didi. Ol oturan serverler cümlesi bu sözi hōş gördiler, and içdiler ki Yezdigird aşlından kimseyi şāh idinmeyeler ve tahta geçürmeyeler. Bu °ahd üzerine karar idüp kālkdılar, bir özge şehriyār talep itdiler. Çünkü Yezdigird’üñ öldüğü cümle vilāyetlerde bilindi ve her kişi bildi ki Īrān tahtı ıssuz kıldı, yir yir şehzādeler hücüm itdiler. Her biri Īrān tahtını almağa kaşd kıldılar, cihān fitne ile tōldı. Pes, Īrān’uñ uluları ve pehlevānları bir araya gelüp didiler ki: “Taht şāhsuz olmağıñ vechi yokdur.

Elbette memlekete bir şāh gerekdür ki fitne sākin ola.” didiler. Meger Īrān’da bir pīr kişi var idi, adına Husrev dirler idi, hem şāh-zāde idi, hem ol iklīmde andan ‘ākil ve andan mu‘teber kimse yoğ-ıdı. Cümlesi ittifaḳ idüp anı tahta geçürüp Īrān’a şāh eylediler ve her taraftan leşker anuñ ḳatına cem‘ oldılar. Bu taraftan Behrām-ı Gūr işitdi ki atası ölmüş, yerine ğayrı kişi şāh olmuş ve Īrān serverleri ‘ahd itmışler ki Behrām’ı şāh idinmeyeler ki ol daḫı hemān atası ḥūyın tutıcaḳdur dimışler. Pes, Behrām atasınuñ öldüğün işidicek yaḳasını yırtup ağlamağa başladı. İki hefte Yemen iklīminuñ uluları ağlaşdılar. Çünkü Behrām bir ay atasınuñ mātemin tutdı, andan Münzir ile Nu‘mān ve ulular cem‘ olup Behrām’a tesellī virdiler. Behrām eyitdi: “Ey ulular! Bu ne ḥāldür ki atamuñ ḫulminden ötüri bizüm aşlumuzdan şāhlıḳ ādemi kesile, **[241b]** Īrān’a yād kişi şāh ola, bu diyārı daḫı ğāret ideler ve ḫarāb ḳılalar! Ol ḫālī endīşe ḳıluñ, baña yardım idün.” didi. Münzir eyitdi: “Server, bu vilāyet ki benüm elümdedür, sen taht üzerinde otur, temāşa ḳıl, gör ki ben ne iş ḳılduram.” didi. Andan Nu‘mān’a eyitdi: “Yüri tīz leşker yarağın gör, Şeybāniyāndan ve Ğassāniyāndan on biñ güzīde yigit getir; ben Īrānīlere gösterem ki şāh kimdür, tāc u taht kimüñdür.” didi. Pes, Nu‘mān yirinden ṭurup leşker cem‘ itdi. Bir gün Yemen’den ḳalḳup Īrān’a ḳaşd ḳıldılar, Şūristān’dan Ṭifsūn ḳapusına varınca ğāret itdiler, ‘avratı ve oğlanını esīr itdiler ve ol iklīmleri yıḳdılar ve yaḳdılar. Andan Rūm’a ve Çīn’e ve Türkistān’a ḫaber yitişdi ki Īrān tahtında şāhen-şān neslinden kimse yoḳdur, cümlesi yir yirden Īrān’a el şunmağa ve ğāret itmege başladılar ve her biri şāhlıḳ da‘vāsına düşdiler. Çünkü Īrānīler bu ḥālden āğāh oldılar, gördiler ki iş endāzeden geçdi, Rūm ve Hind leşkeri ‘ālemi ṭutdı, cümlesi bir araya cem‘ olup bu derde bir çāre bulmağa tedbīr ḳıldılar. Bir söz ehli, rūşen ğoñüllü ‘ālim buldılar ki adına Covānūy dirler idi, anı Münzir’uñ ḳatına göndericek oldılar, varup Īrān serverlerinin sözini Münzir’e söyleye. Eyide ki: “*Ey ser-efrāz ki cihān senüñ aduña niyāz ider idi, şimdiye dek Īrān’ı sen gözedür idüñ ve pehlevānlara arḳa olur-idüñ. Senden Īrān’a yaramazlıḳ gelmez idi. Şimdi ki Yezdigird öldi, tāc u taht şāḫipsüz ḳaldı ise buncılayın iş ḳılursın soñra başuña ḳaḳılup saña bed-du‘ā olinacağından ḳorḳmaz mısın?*” diye ve daḫı niçe söz söyleye ki ma‘ḳūl ola. Pes, Covānūy ol serverleruñ ḳatından gitdi, ‘Arap diyārına geldi, Münzir’e anıluñ ḫaberin söyledi ve nāmelerin virdi. Çünkü Münzir bu sözi işitdi, aña ḫiç cevāb virmedi ve eyitdi: “Ey merd-i dānā ve er! Bu sözi Behrām’la söyleş, ol saña cevāb vire.” didi. Andan bir kişi ḳoşup Covānūy’ı Behrām’a gönderdi. Çünkü Covānūy Behrām Şāh’ı gördi, anuñ ḳaddine ve bāzūlarına ḫayrān ḳaldı. Gördi ki yüzünüñ renginden şarāb ṭamlamağa ṭurur ve saçından müşk ḳoḫusu gelür Behrām’ı bu heybet-ile göricek ol söz ehli ḳişinuñ nuṭḳı ṭutıldı ve söyleyicek ḫaberi unuttı. Behrām bildi ki ḫarīf **[242a]** kendünüñ heybetinden şaşdı, Behrām aña luṭf-ıla söyledi ve ḫātırını şordı, anı ğāret-ile tahta geçürdi. Bir zamāndan ki ilçinuñ yüzi öğrendi, şāh andan ḫaber şordı ve eyitdi ki: “Īrān’dan ne cevābuñ var ise Münzir’uñ ḳatına var,

aña söyle ve andan cevāb al.” didi. Anı Münzîr’ün katına gönderdi, bir kişi bile koşdı, didi ki bunuñ nāmesine cevāb yazsun. Ol kişi gelüp Münzîr’e Behrām’uñ haberini söyledi. Münzîr anuñ fikrine hayrān kaldı. Andan ilçinüñ haberini aldı, nāmesine bir laţîf cevāb yazdı ve eyitdi: “*Ey Covānūy-ı Dānā! Kişi her ne iderse cezāsın bulur. İmdi var Īrān serverlerine söyle ki; yavuzluk evvel sizden oldu ki bî-hūde yire ceng istediñüz. Behrām-ı Gūr gibi şeh-zāde şevket-ile ve leşker ile hāzır turur-iken anı kabûl itmediñüz. Eger ol hışm-ıla kılıç çeke, cihānı kana garķ eyleye. Anuñ tanışığı benümle olduķça Īrānileruñ işinden anuñ gönlinde kîn ü melāl olmaya. Andan soñra sen daħı şāhı gördüñ ve haberini işitdiñ, tāt u tahta lāyık olduğın bildiñ, anlara bu resme haber vir.*” didi. Covānūy, Münzîr’den bu resme haber işidicek bir hōş fıkır kıldı, eyitdi: “*Ey ser-firāz! Gerçi kim Īrānilerden ‘akıl gitmişdür ve niçeleri kılıç altında yitmişdür, şimdiki hālde sözümi diñler-iseñ bir hōş haber söyleyeyin. Ben şöyle maşlahat görürem ki Behrām Şāh’la Īrān’a varasın, Īrānileruñ sözün işitmekden ve anda varmağdan hīç ziyān olmayasın, daħı fıkır it, eger vechi var ise eyle, bizüm itdügümüzi başumuza kaçma.*” didi. Münzîr bu sözi begendi ve aña māl ü hil‘at virdi. Kendüsi ve Behrām Şāh ve ol üç kişi bir araya gelüp tanışdılar, anuñ üzerine karar itdiler ki; leşker ile Īrān’a varalar. Pes, ‘Arab leşkerinden otuz biñ güzide er aldılar, müretteb yarağ-ıla ‘azm-i Īrān kıldılar. Çünkü Īrān halkı bu işden āgāh oldılar, Covānūy’dan hāķīkat hāli bildiler, cümlesi ğamgīn olup, bir araya geldiler, didiler ki: “*Hele şāhumuz oğlıdur, geldi. Eyülik ile yine döndürürüz. Olmazsa ceng iderüz, ‘ahdümüz üzre çalışuruz.*” didiler. Münzîr daħı ‘Arab leşkeri ile Cehrum’a yakın geldi, şahrāda serā-perde tutdılar. Behrām Şāh oturdı, leşker katına cem‘ oldılar. Behrām Münzîr’e eyitdi: “*Ey hōş-rāy! Çünkü Yemen’den [242b] geldiñ, tek tırnak olmaz, ceng yarağında olmak gerek.*” didi. Münzîr eyitdi: “*Şāhā tizlik eyleme! Evvel uluları katuñā da‘vet eyle, önlerine h’ān getür, andan ne sözüñ var ise söyle, anlaruñ haberin al. Eger sözde tizlik daħı iderler ise sen yavaşlık eyle ve lutf-ıla söyle, gönüllerinde ne vardur görelüm ve kimi şāh itmek isterler bilelüm. Aña göre biz daħı tedbīr kılalum, anlar ile düşmenlik şüretin göstermeyelüm. Eger anlar muţī‘ olmayup ceng itmek isterler ise öyle bil ki ben bu Cehrum Şahrāsı’nı anlaruñ kanı-y-ıla deryā kılam. Ammā bahānem oldur ki anlar senüñ yüzüñi görmek-ile senüñ ‘akluñı ve tedbīrünü ve edebünü ve merdāneliğünü pesend eyleyeler, taḥsīn kılalar ve kendüler ile maḥabbetünü görelen, bir senden ğayrıyı şāhlığa lāyık görmeyeler. Eger taḥtı saña virmeyecek olurlar ise ben leşker ile anlaruñ başına kıyāmet koparam, senüñ yoluña cānumı fedā eyleyem. Hem anlar daħı benüm leşkerümü görelen ve yolumı ve erkānumı bileler. Hem bu şāhlık saña mīrāşdur, atadan ataya senüñdür.*” didi. Behrām Şāh, Münzîr’den bu sözi işidicek şād olup geldi. Çünkü şabāḥ oldu, Īrān’uñ uluları ve ‘akılları cem‘ olup Behrām Şāh’a istiķbāl için āmāde oldılar. Bu yañadan Nu‘man ve Münzîr daħı ‘Arab’uñ uluları ile Behrām’uñ katına gelüp oturdılar. Behrām taḥt-ı ‘āc üzre oturup başına

şāhāne tāk koyup önüne gürz-i girān koydı. Sağ yanında Münzir ve sol yanında Nuṣmān ellerine kılıçlar alup tūrdılar. Serā-perdenūn çevresinde ʿArab’uñ uluları cümle ayağ üzre tūrdılar. Īrānīlerūn ʿākılleri ve ulu serverleri serā-perde kapusına geldiler. Behrām buyurdı, perdeyi kaldurdılar, cümlesi Behrām’uñ katına geldiler, duʿā vü āferīn kıldılar. Behrām anlara taʿzīm eyledi, her birine yir gösterdi, geçüp oturdılar. Andan Behrām eyitdi: “Ey ulular ve ey serverler! Pederden pedere işbu pādīşāhlık benümdür. Şimdiki hālde gayrı kişilere bahşış itmek nedendür?” didi. Īrānīler eyitdiler: “Ey şāh-zāde! Tatlu dil ile sen bizi rāzī eyleyemezsin. Bize senūn şāhlıguñ gerekmez. Bu aşıldan bizüm cigerümüz dağılmışdur.” didiler. Behrām eyitdi: “Eyü dirsiz, her kişinūn murādı gönlünūn üzerine pādīşāhdur. Çünkü beni şāhlığa dilemezsiz, benüm yirūmi benümle müşāvere itmedin siz gayra virdünüz. [243a] Eger size şāhlığa yaramaz isem aşılta sizden kem degül idüm, baña tanışmak gerek idi.” didi. Pes, ol ʿālim ki Īrān’da andan ulu kişi yog-ıdı ve Īrān şāhları cümle anuñ sözi-y-ile ʿamel kılar idi, eyitdi: “Ey şeh-zāde! Çünkü bu hālk senūn şāhlıguñ kabūl itmezler, ʿadl-ile ve inşāf-ıla olan işe kimse incinmez. İmdi sen dahı bizümle bile ol ve bir şāh bul ki cümle ʿālem hālkınūn katında maqbūl olsun ve kimse aña taʿna kılmason.” didi. Anuñ üzerine üç gün fikr itdiler, Rūm’dan ve Çīn’den ve Pehlevī’den yüz nefer şāh-zādenūn adını kūrʿaya yazdılar ki her biri şāh olmak istlerler idi ve tāk u tahta lāyık kişiler idi. Behrām dahı ol yüz biri idi, ol vezīr-i ʿākil ol yüz kişiyi üç bölük eyledi ve kūrʿa bıraktı. Şāhlık kūrʿası elli kişiye düşdi. Ol elli kişinūn birisi Behrām idi ve ol elli kişiden otuz kişi ihtiyār itdi ki yine biri Behrām idi ve ol otuz kişiden on kişi ve ondan dört kişi çıkardı ki birisi Behrām idi ve ol dört kişiyi iki buldı, şāhlık yine Behrām tarafına düşdi. Çün gördiler ki şāhlık iki kişi ortasında kaldı, Īrānīler yine çağırıp: “Bize Behrām gerekmez!” didiler. Ol ulular arasına bir gavğa düşdi, ol nesnede her kişinūn hātırı melūl oldu. Münzir eyitdi: “Ey kişiler! Bu Behrām’dan neden böyle incindünüz?” Ulular Münzir’e cevāb içün Pārs’da ne kadar Yezdigird elinde belāya giritfār olmuş kişi var ise cemʿ itdiler ki kimisinūn iki eli ve iki ayağı kesilmiş, kiminūn iki eli ve burnı ve kulağı kesilmiş ve kimisinūn kolları kesilmiş, kiminūn gözleri çıkmış. Ol kişiler ki bu hāl-ile getürdiler, görenler ol işe hayrān kaldılar. Münzir ve Behrām ol işi görüp melūl oldılar. Behrām atasına sögüp eyitdi: “Ne yavuz bahtlu şāh imişsin. Öleceguñi fikr itmez mi idūn ki cānuñı böyle yakarduñ?” didi. Münzir eyitdi: “Bunlara zulm olduğu igen zāhirdür. Çünkü bunlaruñ sözin işitdūn luṭf-ıla cevāb vir, hışm eyleme ki şehriyārlara hışm itmek düşmez.” didi. Pes, Behrām eyitdi: “Ey ulular, toğrı söylersiz! Atam didüğüñüzden dahı bedter idi ve anı hʿārılık ile yād itsem lāyıkdur. [243b] Anuñ zulminūn çāšnısın ben dahı görmişem ki günāhum yog-iken niçe zamān eyvānı baña zindān itdi. Āhīr ol habsdan beni Tīnūş kurtardı. Añun-çün gelüp Yemen’de Münzir Şāh’ı penāh idindüm. Ancılayın kişi cihānda olmasun, olursa da ʿömri çok olmasun. Minnet Hūdā’ya ki benüm ʿaqlum ve fikrüm vardır.

Dilerem ki Hâk te‘âlâ bâña her işde mürşid ola, atam itdüğü günâhlardan beni şaklaya, cümle halka eyülik eyleyem ve ‘adl ü dâd kılam, re‘âyânun murâdınca olam ve şâlihler tarîkin tutam. Hıuşuşâ ki eben-‘an-cedd pâdişâhlık benümdür, atalarum Şâbü’r’dan ve Behrâm’dan tâ Erdeşir’e varınca şehriyârlardur, mâder tarafından dağı şehen-şâh aşlıyam, bu ‘aql-ıla ve hünerler ile erlikde ve kuvvetde ğarîmüm yokdur, dünyâda kimseye er dimezem, bezm ü rezmde ve her cezm ü ‘azmde kimseye beñzemezem. Dilerem ki cihânı dâd-ıla âbâd kılam ve cümleñüzün hâtırını şâd kılam. Her memlekete ki atamuñ zulminden vîrân olmışdur, ‘adl-ile anı ma‘mûr eyleyem ve zîr-i destümde olan halkı hoşnûd kılam ve eger dilerseñüz sizünle ‘ahd idelüm ki pâdişâhlık tahtını getürelüm ve şâhlık tâcını üzerinde kıyalum, mîşeden iki yırtıcı arslan getürelüm, tahtuñ iki yanında bağlayalum. Her kişi ki şâhlık arzû ider, ol taht-ı ‘âca çıksun, tâcı başına kıosun, anuñ şâhlığında kimsenün nizâ‘ı olmasun. Eger işbu didüğüm sözden baş çekesiz ve bu ‘ahde râzî olmayasız, şol meydâna ki ben yüz tutam pehlevânlaruñ nîzesin çüpe şaymayam, Münzir Şâh’la ben ğürz-i ğirâna ve şimşîr-i bürrâna el urıcağ, sizün ol pâdişah idündüğünüz kişinün hâkisterini ber-bâd iderem ve ‘Arab pehlevânlarını dağı bilürsiz ki kimseden kaçmak bilmez. İşbu sözüme cevâb hâzır idün ve aña ğöre tedbîr eyleñ.” diyüp yirinden tûrdı, çâder perdesine aldı, yürüyüvirdi. Oturan halk anuñ sözinden serâşime oldı. Ġrân’uñ uluları ve ‘uğalâsı baş başa çatup eyitdiler: “Bu bir sa‘âdet-i ilâhîdür ki her sözi inşâf-ıla ve ‘adl-ile söyledi. Eger arslanlar ortasından ğeçüp tahta çıkarsa biz cümlemüz aña şehriyâr diyelüm. Eger arslanlar anı yırtarlar ise kendü kendüye itmiş olur, bizüm anda günâhumuz olmaz. Lâ-cerem bu söze râzî olmak evlâdur.” diyüp ol ğice bu söz üzerine kıarâr kıldılar. [244a] Şabâh olıcağ Behrâm Şâh tahta çıkđı, ol halkı da‘vet kıldı, ğeçen sözi yâd eyledi. Ġrân uluları eyitdiler: “Ey şâh-ı dâñâ! Bu ‘aql ve bu hüner ki sende var, hîç kimseye naşîb olmamışdur. Bize söyle ki pâdişâh olduğda ne idiceksin, ‘adl ü dâddan ve toğrılığdan ne buyurıcağsın ve bizümle ne vech-ile zindeğanî kıılacağsın?” Behrâm eyitdi: “Ben ki Pâdişâh-ı Ġrân-zemîn olam ‘atâ vü sehâyı ‘âdet idinüp zulm u bid‘atı ref‘ eyleyem. Şol kimseler ki şâhlığa ve beglige lâyıkdur, anlara memleket ü vilâyetler virem ve re‘âyâ ve berâyâyı ‘adl-ile şâd eyleyem. Şol kimse ki dervîş olup nesnesi olmaya hâzînedan mâl virem ve dünyâyâ mağabbet eylemeyem. Bir kişi günâh işlese evvel aña naşîhat kılam, bir dağı ider-ise bende çeküp zindâna şalam ve leşkere ‘ulûfelerini zamânında virem ve zebânımı ğöñlüm ile râst eyleyem ve dağı bir kişi ölüp kimsesi olmasa mâlî kıalsa, ol mâlî fuğarâyâ ve müsteğâka bahş eyleyem. Her umûrı kâr-dan kimselere tanışmak ile işleyem. Kıaçan kim biriñi işe ikdâm itsem vezîrler meşvereti-y-ile idem, şâhlara lâyığ ne ise anı işleyem. Bir kişi ki benden dâd isteye te‘hîr itmeyüp aña dâd eyleyem, yaramazlara yavuzlık kılam. Bu didüğüm sözlere Hudâ şâhid olsun ve dağı ‘ulemâ vü ‘uğalâ vü büzürgân şâhid olsunlar ve eger bir yıl ğeçüp bu didüğüm sözlerün birisi zühûra ğelmeye veyâ

muḥālifi zāhir ola, tāt u taḥtdan bī-zār olam, yavuz-baḥt-ıla oturam.” didi. Behrām Şāh böyle diyicek ol ḥalk cümlesi geçen sözlerine peşimān oldılar. Her biri ‘özü-ḥ’ aḥlīk kılp du‘ālar eylediler ve eyitdiler: “Şehriyārā! Biz senūn bu mertebe ‘adl ü dād ve ‘aql ü dānişūnı bilmez idük. Şimdi seni cān-ıla ḳabūl iderüz ammā Husrev ki ḥālā pādīşāhdur ḥalkūn ekseri aña tābi‘dür, lāyīḳ oldur ki didüḡün minvāl üzre arslanlar kārı daḡı zuhūra gele, ḡayrı kimsenūn sözi ḳalmaya.” didiler. Behrām rāzī oldı. Ol dem Gostehem mīşeden iki arslan tūtp zencīr ile baḡlayup ḥāzır kıldı. Andan āyīn-i ḳadem üzre dānişmendlerūn ulusı ol taḥt şahrāya ḳıḳardı ve üzerine tāt ḳodı. Ol iki erkek arslanı taḥtuñ iki yanına baḡladı. Ḥalāyīḳ cümlesi temāşāya ḳıḳdılar, Behrām’la Husrev daḡı geldiler, arslanlara naḡar kıldılar. Gördi ki her biri bir ejdere beñzer hemān eyitdi: “Ḥālā tāt u taḥt benüm elümdedür, her kim şāh olayın dirse evvel varsun. [244b] İkinci bu ki ben pīrem, ol civāndur. Üçünci bu ki bu yaramaz ‘ādeti ol peydā itdi. İmdi eger ol evvel varur ise ve şīrleri öldürüp taḥta ḳıḳup tācı başına ḡiyer-ise, tāt u taḥt anuñ ḥaḳḳı ola ve ibtidā ben bī‘at idüp āferīn ḳılam, andan soñra ol Īrān’a şāh ola, biz anuñ ḳulı olayuz, ḥiḳ ḡöñlümüzde kīn tūtmayayuz.” didi. Behrām bu ḳavle rāzī olup eline bir pūlād ḡürz aldı ki başı şıḡır başına beñzer idi. Cümle ḥalk ol kārā muntaḡır olup tūrdılar. Ol dānişmendlerūn ulusı anı ḡörüp ilerü geldi, eyitdi: “Ey şāh-ı dānā-dil! Eger bu cūr‘etler ve bu iḳdāmlar pādīşāhlık iḳin ise bu kār benī-Ādem elinden gelicek kār degüldür. ‘Aḳlı olan kendüyi şunuñ gibi ejdeḥalar aḡzına bırakmaz. Pādīşāhlıḳdan ötüri cānuña ḳıyma.” didi. Behrām eyitdi: “Ey dīn ulusı! Bu işi ben kıldum, bunda senūn ve ḡayrılarıñ ḡünāḥı yoḳdur. Şol kimse ki da‘vā-yı merdī eyleye, lā-cerem aña işbāt-ı vūcūd lāzımdur. Merdūn ḥüneri āşīkār olmayınca nāmdār olmaz. Pādīşāh ki yūreksüz ola, ol niḳe dūşmene ḳarşı tūrur? Sen benüm iḳin ḡuşsa yime, ḡör ki merdlerde ḥüner nice olur. Şuncılayın bāzūları ve bu uzun barmaḳları niḳün beslerem ki benüm tācum nā-ehil başında ola.” didi. Ulu ‘ālim eyitdi: “İmdi yā Behrām, Allāḥ’ı penāḥ eyle ve ḡünāhuña tevbe ḳıl, ḡāfil olma.” didi ve ḡirü ḳekildi. Ol dem Behrām ḡünāḥlarına tevbe ḳılp elinde ḡürz-i ḡāvsār ile Allāḥ’a şıḡınp taḥtdan yaña yūridi, yaḳın varıcaḳ arslanuñ birisi ḳeküp zencīrlerini kırdı, Behrām’a ḥücūm eyledi. Behrām Şāh elindeki ḡürz ile başına öyle urdı ki miḡfer perrān oldı. Anı ḡörüp biri daḡı ḥayḳırdı ve bend ü zencīrin ḳırup Behrām üzerine yūridi. Behrām Şāh aña daḡı mecāl virmeyüp depeledi. Andan soñra taḥt üzerine ḳıḳup tācı başına geydi, ḡeḳüp oturdı, ḡürz-i ḡāvsārı zānūsı üzerine aldı. Bunca ḥalāyīḳ ol ḥālī ḡörüp şadā-yı taḥsīn ü āferīni eflāke irḡürdiler, her birisi du‘ālar kıldılar. Hemān Husrev ilerü ḡelüp Behrām öñinde yir öpdı ve āferīn ḳılp eyitdi: “Ey ser-efrāz-ı cihān ve ey dilīr-i devrān! Tāt u taḥt saña mübārek olsun [245a] ve cihān peḥlevānları bende ve eḡḡendūn olsun. Şehen-şāhlık her vech-ile saña lāyīḳdur. Biz senūn ḳullarıñuz, her ne fermān iderseñ muṡī‘ vū münḳāduz.” didi. [Minyatür] Andan

dükeli ulular birer birer gelüp Behrām öñinde yir öpdiler, āferīn kıldılar, tācı üzerine zer ü gevher nişār itdiler, hāḡ-ı dünya Behrām’uñ pādīşāh olduğına şād ü ḡandān oldılar.

[245b] Pādīşāhī-i Behrām-ı Gūr Şast Sāl Būd

[Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ül]

Çu ber-taht nişest Behrām-ı Gūr

Be-şāhī ber-ū āferīn kerd hūr

Perestiş girif āferīnende-rā

Cihāndār u bīdār u bīnende-rā⁴¹¹

Neşr: Çünkim Behrām-ı Gūr taht üzerinde oturdu, anuñ şāhlığına mihr ü māh āferīn kıldı. Behrām, Ḥudā’ya ḡamd u şükr eyledi ve ḡazīne açup leşkere bahşış virdi ve Covānūy-nām dānāyı da°vet idüp emr eyledi, eṡrāf-ı °āleme nāme yazdı, kendünün şāh olduğunu bildürdi. On güne dek muttaşıl māl ü ḡazīne bezl eyledi. Īrān ulularına ri°āyet ü iltifāt idüp °ālī manşıblar virdi. Üstād eydür, on birinci gün Īrān’un uluları Münzir Şāh katına geldiler, didiler ki: “Şāhdan bizüm günahumuzu ricā eyle °afv eylesün. Yazdigird yaramazlığı ucından Behrām Şāh’uñ göñli bizden incindi. Şimdiki ḡâlde günāhumuzu bildük ve ol işlere istiḡfār kılduk.” didiler. Münzir, Behrām Şāh’uñ katına gelüp anlaruñ ḡaberin söyledi. Şāhuñ ḡātırı şād olup anlaruñ günāhından geçdi. Andan soñra eyvānı ārāste idüp uluları da°vet eyledi, her birine mertebelerince yir gösterdi, üç gün ziyāfet eyledi. Nu°mān ile Münzir’uñ kendü ḡaḡkında itdüḡi eyülikleri söyledi, ulular cümlesi āferīn kıldılar. Pes, ḡazīne ḡapusın açup Münzir ve Nu°mān içün bir muraşşa° taht-ı zerrīn çıkardı ve esb ü tiḡ ü cebe ve zer ü gevherden anlara bī-ḡesāb nesne virdi. °Arab beglerinüñ cümlesine gereḡince iḡsān eyledi ve şād ü ḡurrem girü maḡāmlarına gönderdi. Andan bir ḡil°at-i şāḡāne çıkarup Ḥusrev’e geydürdi ve bir zerrīn-sitām esb-i tāzī virdi ve ḡātırın tesellī kıldı ve tāc u taht ü mühr virüp Rūm’a gönderdi, didi ki: “Sen ḡayşer ile yār ol, ol memleketi düşmenden ḡıfz u ḡırāset eyle.” didi. Andan Ḥusrev’uñ kūçek ḡarındaşı ki ulu pehlevān idi, adına Nersī dirler idi, anı ser-leşker idüp cihān-pehlevān kılup tamām sipāhı ve

⁴¹¹ Behrām-ı Gūr tahta çıkınca, gökteki güneş bile övgü dolu sözlerle onun hükümdarlığını kutladı. Evrenin sahibi, gözüne asla uyku girmeyen, herşeyi gören yaratıcıya kulluk görevini yapmaya başladı.

taḅl ü kūs u direfş-i zerrīne-kefşi aña ıřmarladı ve bī-ḥesāb māl ü genc virdi ve buyurdı, Goşesb-nām dilır ile Covānūy-ı dānā atına geldiler. Ḥazīne[n]üñ defteri Covānūy’uñ elinde idi ve Goşesb nāzır-ı māl idi. Behrām’uñ emri-y-ile bu iki ulular oturdılar, Yezdigird ölelden berü Īrān ‘āmillerinüñ zimmetinde alan mālı ḥesāb itdiler. Otuz biñ yük açe üzerlerine sābit oldu. [246a] Deftere yazup šāha muḥāsebe virdiler. Behrām Šāh ol mālı taleb eylemeyüp cümlesini bağıřladı, buyurdı ol defteri oda yadılar. Īrān ḥalkı andan šād ü ḥandān oldılar, Behrām Šāh’a du‘ālar eylediler ve āteřkedelere varup ‘ibādet ıldılar, ševābını Behrām Šāh’a bağıřladılar. Pes, Behrām Šāh her arafa iş bilici kiřiler gönderdi ve her kiřiye ki Yezdigird ḥayf itmiř idi, ḥil‘atler gönderdi ve pederinüñ günāhın diledi. Her memleketden ‘ālimler ve ‘azīz kiřiler Behrām’uñ vařfın işidüp cümlesi dergāhına yüz tıtdılar ve kendüyi tahta geüren ulu dāniřmendi salṭanata vekīl eyledi ve cümle umūr-ı mu‘azzamayı aña tefvīz itdi ve daḥı şöyle buyurdı ki; her kiři ki dād isteyü gele, ol ‘ālimüñ atına vara, murādı ne ise andan ḥāřıl ola. ünkü cümle mařlaḥat görildi, münādiler her yirde ağırdılar ki: “Ey sipāh ve ey re‘āyā! Ğamdan āzād oluñ ve günāhdan ırağ oluñ. řimden řoñra šāh-ı ‘ādile du‘ā eyleñ.” didiler. Ḥalk-ı ‘ālem bi’l-külliye dil-šād u ğāmdan āzād oldılar. Behrām pādiřāhlıda arār bulduça ‘ālemüñ revnaı ziyāde oldu ve ğuřřa vü ğam eksildi. Behrām Šāh’uñ dāyimā kārı nūř-ı mey-i ḥōř-ġuvār u řır ü řikār ve bāzīesi meydānda ğüy u evġān idi.

(Faşl)

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

onān bud ki rüzī be-naḥcīr-i şır

Hemī reft bā-end gord-i dilır

Be-şod pīr-i merdī ‘ařāyī be-dest

Be-d-ü goft k’āy šāh-ı Yezdān-perest

Berāḥām zefteş bā-sīm u zer

Cehūdī ferībende-i bed-goher

Be-āzādegī Lunbek-i āb-keş

Be-ārāyiş u h̄ān u goftār-ı hūş⁴¹²

[Neşr:] Üstād eydür, bir gün Behrām-ı Gūr niçe begler ile arslan şikārına gitmiş idi. Nā-gāh bir pīr geldi, elinde bir ʿaşāsı var, Behrām Şāh’a duʿā kılop eyitdi: “Ey şāh-ı Yezdān-perest! Şehrūnde Berāhām dirler bir Cehūd vardur, sīm ü zerinūñ hesābı yokdur. Ol mālı ne kendü yer ve ne kimseye yedürür. Cümle eyyāmını sahtlık ile ve meşakḳat ile geçürür. Ammā bir fakīr vardur adına Lūnbek dirler, saḳḳādur, ol miskīn āzādeliginden eline necegiz girer-ise ol gün şehriyār ʿaşḳına yir ve iḳer, artancasını bir miskīne daḫı bağışlar, bu günden irteye hīç nesne ḳomaz. Bu hāle şehriyār nazar ḳılsun.” didi. Behrām-ı Gūr ol pīrden bu sözi işidicek yanında olanlara eyitdi: “Bu pīr ne ḳişidür?” Anlardan birisi eyitdi: “Pādişāhum, bu pīr ol Lūnbek-i Saḳḳā’dur, bir cōmerd ḳişidür [246b] ammā fakīrdür, hīç nesnesi yokdur. Her gün öyleye dek saḳḳālīk ider, öyleden soñra şehir içinde ḳonuk ister. Bulduḡı mihmānı evine iletür, ol gün eline gireni anlar ile yer ve iḳer. Bu gün eline girenden yarına nesne ḳomaz. Bu vech-ile cihānda dirlik ider. Berāhām diduḡı bir nākıs u baḫīl Cehūd’dur ki mālınūñ hesābı yokdur, ḫarīrlar ve dürlü dürlü metā’lar ḫānesinde ḳoḳdur. Ammā daḫı kimse anuñ etmegin göz ile görmemişdür, etmegini cānından yeg sever. İşte bu pīr anı ḫaber virür.” didi. Pes, Behrām şikārdan dönüp şehre geldi, bir dellāle buyurdi, şehir içinde nidā itdürdi ki: “Vāy ol ḳişinūñ ḫāline ki şimden girü Lūnbek-i Saḳḳā’dan şu ala”. Ol Behrām aḫşama dek şabr eyledi, aḫşam olduḡda tebdīl-i şūret idüp yaluñuz bir ata bindi, gelüp Lūnbek-i Saḳḳā’nuñ ḳapusın daḳḳ eyledi, eyitdi: “İrān leşkerinden bir pehlevānam. Şikārdan gelür-iken ḳarañuda şāhdan ırāḳ düşdü. İşbu ḫānede baña yaticak yir olursa ḳatı keremdür.” didi. Lūnbek-i Saḳḳā bu sözden be-ḡāyet şād oldu. Meger gice ḳonuk bulmayup melūl olup oturur idi. Eyitdi: “Ey yigit! Tīz atuñdan in ki şehriyār senden ḫoşnūd olsun. Eger on yoldaşuñ olsa daḫı yeg olur.” didi. Saḳḳā öyle diyicek, Behrām atından indi. Saḳḳā gelüp atı bir yirde baḡladı ve gövdesin silüp yemini aşdı. Ḳünki Behrām oturdi, Lūnbek ortaya bir ḫūb şatranḳ getürdi ve aña bir hem-dem buldı. Şāh şatranca meşḡul iken Lūnbek tīz taʿām ḳaydını gördi, Behrām’a eyitdi: “Ey mihmān-ı ʿazīz! Yimek vaḳtinde şatranḳ oynamak ḫarāmdur, niçe dek aç oturalum.” didi. Pes, şāh şatranḳdan el çekdi. Ḳünki taʿām yendi, saḳḳā ortaya cām u şarāb getürdi. Behrām Şāh, Lūnbek’ūñ kārına ve tatlu sözine,

⁴¹² Bir gün Behram beraberindeki birkaç kahraman ile aslan avına gidiyordu. Elinde değneğiyle yürüyen yaşlı bir adam yanına varıp şöyle dedi: “Ey Yezdan’a inanan hükümdar! Bizim bu şehrimizde iki adam var: Birisi varsıl diğeri ise yoksul. Beraham adında altını gümüşü çok bir adam var. Kendisi Yahudi, aldatıcı ve hep kötülük yapan biri. Öteki özgür bir insan suçlulukla geçimini sağlar. Hoş sohbet, cömert, sofrası herkese açık biri.”

güler yüzine hayrân kaldı. Çünkim tamām mest oldılar, andan soñra yatmaķ tedbīrin itdiler. Lünbek, Behrām için yatacaķ yir düzdi. Ol gice Şāh yatdı, şabāh oldıķda Lünbek, Şāh’uñ katına geldi, uyandurdı. Lünbek, Behrām’a eyitdi: “Ey server! Bu gice saña hıdmet idemedüm. Kerem eyle bu gün gitme, mihmānum ol, daķı yārān ister iseñ getüreyin.” didi. Behrām rızā virdi. Lünbek şād olup meşkini arķasına aldı ki saķķālıķ ide. Andan ne hāşıl olursa şöhet yarağın göre. Hiç kimse anuñ şuyından [247a] almadı. Lünbek saht olup gönlegini arķasından çıkardı, dülbend ile gönlegini çıkardı, şatdı. Hōş şöhet yarağın gördi, konuğuuñ katına geldi. Ol gün aķşama dek yiyüp içüp ‘işret kıldılar. Ol gice daķı geçdi, şabāh olıcaķ ta’cıl-ile yine şāhuñ katına geldi, eyitdi: “Allāh seni dāyimā şād kılsun. Eger bu gün daķı luţf idüp gitmeyesin şanki baña cān u cihān bağışlarsın.” didi. Behrām hānde idüp eyitdi: “Üçünci gün daķı senüñle şād olalum.” didi. Saķķā sevinüp Behrām’a āferīn kıldı, yine bāzāra gelüp meşkini ve saķķālıķ āletini ne var ise bir kişiyre rehn kodı, yine şöhet yarağın görüp et ve etmek alup tiz Behrām’uñ katına geldi, eyitdi: “Karnumuz açdur, yimek geç kaldı. Sen daķı yardım eyle, tizcek yimek kaydını görelüm.” didi. Behrām yirinden turup eti Saķķā’nuñ elinden aldı ve toğrayup od üstine kodı, fi’l-hāl yimek irişdürdiler. Çünkim ta’ām yendi, yine cāma el urdılar. Ol gün gice olunca şöhet itdiler. Çünki şöhet tamām oldu, Saķķā şāh için yatacaķ yir düzdi ve başı ucında bir mūm yakdı. Dördünci gün şabāh olıcaķ Behrām uyandı, Saķķā tiz yanına geldi, eyitdi: “Ey nāmdār! Egerçi hānemüz tardur ve karañudur, bilürem ki rāhatuñuz yokdur ammā eger şāh hıdmetinden giç kalduğuuña havfuñ yoğ-ise kerem kıl, bir iki hefte bizümle ol, dervişligümüze bakma.” didi. Behrām aña āferīn kılup eyitdi: “Aylar ve yıllar olduķça şād ol. Üç gündür ki senüñle şādam, inşā’allāh senüñ sözlerüñi ve keremüñi Behrām-ı Gür’a söyleyem. Andan soñra hātıruñ şād eyleyem ve bu ziyāfetden saña çok fāyide ola.” didi. Pes, Saķķā ilerü gelüp ata eyer urdı. Şāh evden çıkup şikārgāha geldi. Leşker, Şāh’ı görüp karşuladılar. Şāh, hānde idüp hikāyeti anlara söyledi. Ol gün aķşama dek şikār itdiler, aķşam olıcaķ şāh leşkerden ayrıldı. Aķşamdan soñra Berāhām-ı Cehūd’uñ evi kapusına geldi, kapuyı kaķdı. Bir hıdmetkār çıkup Behrām eyitdi: “Şāh halkından idüm, şikārdan gelür-iken şāhdan ayru düşdüm. Kārañu oldı, leşkeri bulmadum, işbu eve geldüm. Gitmege daķı yolın bilmezem. [247b] Bu gice baña bu evde bir yatacaķ yir olursa benden kimse incinmez.” didi. Hıdmetkār gelüp Berāhām’a ol sözi haber virdi. Berāhām eyitdi: “Var aña di ki; bunda yatacaķ yir yokdur. Etrāfda evler çok! Bir eve daķı varsun.” Hıdmetkār gelüp eyitdi ki: “Sen bunda yatmazsın, bir yire daķı var.” didi. Behrām eyitdi: “İşbu silde ve yağmurda şunuñ gibi karañuda gidemezsin. Hemān baña bir yatacaķ yir virsün, ayruķ nesnesi gerekmez.” didi. Anı işidüp hıdmetkārına geldi ve Behrām’dan işitdügini söyledi. Berāhām eyitdi: “Var aña söyle ki bu bir taracuķ yirdür, bir derviş Cehūd’uñ evidür, örtüsü ve döşegi yokdur. Gice kendüsü daķı aç yatur.” didi. Hıdmetkār gelüp yine

Behrām’a haber virdi, Behrām eyitdi: “Ben aña zaḥmet olmazın, kapu arasında yatup atımı yanumda bağlayayın, daḥı andan nesne istemezsin.” didi. Andan Berāhām kendüsi kapuya gelüp eyitdi: “Ey merd-i süvār! Bizi ne katı incitdüñ. Ne ḥācet ki kapuda yatasın? Gice nesneñ uğurlayalar, bize ırte zaḥmet idesin! Dünyāda bundan artuḵ yir ḵalmadı mı? Cihān tar oldu ise gel berü iç yüze yat ammā benümle ‘ahd eyle ki benden nesne istemeyesin. Zīrā ben faḵīr olursam daḥı kefene virecegüm yoḵdur. Şimdi atuña yir gerek ve yem gerek ve saña döşek gerek. Benüm aña gücüm yitmez ve daḥı şöyle ḵavl idelüm ki eger atıñ terslene ve yāḥūd ḵuşana yā başduḡı yirden bir taş ayrıla şabāḥ ḵalduḡuñ zamānda ol tersi süpürüp yabana dökessin ve ol kırılan taşuñ bahāsını viresin. İşbu ḵavle rāzī olursañ gel.” didi. Behrām eyitdi: “Öyle olsun, ne didüñ ise yirine getürem.” didi. Atından indi, bir yire uyanından bağladı, atınuñ şālını döşendi ve eyerini yaşıdandı, iki ayaḡı kıvrı yirde yatdı. Cehūd ev ḵapusını ardından berkitdi, ḥ’ ān getürüp yimege başladı. Andan Behrām’a eyitdi: “Ey merdāne yigit! Bu ḥikāyeti ḥātıruñda tut ki dünyāda her ḵişinüñ ki yiyeceḡi var yir, olmayıcaḡ ḡayrı ḵişinüñ yimeḡine baḵmaz.” didi. Behrām eyitdi: “Belī, ben bu ḥikāyeti toḡrı söyleyici ḵişilerden işidüp tıruram. Şimdi gözümle gördüm.” didi. Andan Cehūd şarāb içmege başladı, birazdan mest olup Behrām Şāḥ’a [248a] çaḡırdı ki: “Ey süvār-ı zaḥmet-dīde! Bu eski dāstāna ḵulaḵ tut ki; her kimüñ ki dünyāsı vardur anuñ ḡöñli şād ve şunuñ gibi aḵçesi yoḵdur sencileyin dün yarısına dek aç ve şusuz tırur.” didi. Behrām eyitdi: “Bu ta‘accüb idiceḡ sözdür, ḥātırda tutmaḵ gerek. Eyü şöḡbetüñ var, şöñi ḡayr ola.” didi. Çünki şabāḥ oldu, Behrām-ı Gūr tırurp atına eyer urdı, taşra çıḡdı ki gide. Berāhām geldi, eyitdi: “Ey süvār, niçün sözüñe tırmazsın? Benümle ḵavl itmedüñ ki atınuñ tersini süpüresin. Şimdi koyup ḵanda ḡidersin?” didi. Behrām eyitdi: “Var bir ḵişi getür, aña nesne viresin, bu tersi pāk idüp yabana dökün.” didi. Cehūd eyitdi: “Benüm kimesne bulmaḡ elümden gelmez. Arıtmaḡı sen boynuña alduñ, er olan ḵişi sözinden dönmez.” didi. Behrām-ı Gūr ol pelīdüñ sözin işidince müzesi içinde bir ḡarīr ve altunlu dest-māl var idi, içi tolu müşḵ ü ‘anber idi, çıkarup anuñ-ıla at tersini süpürdi. Andan ol ḡarīrūñ içine koydı, iletđi, taşra ḡarīr ile bile bıraḡdı. Anda[n] Cehūd’a eyitdi: “Ey ked-ḡudā! İşte ol ḡidmeti yirine getürdüm. Şimden şöñra eger kerem idüp beni āzād iderseñ pādīşāḡ ḵatına varıcaḡ senüñ bu keremüñi yād idem. Ol daḥı saña keremler eyleye ve senüñ kimseye iḡtiyācuñ ḵomaya.” didi. Cehūd eyitdi: “Ey yigit! Yüri sen fitne yöresine uğrama. Şimdi şehen-şāḡ Behrām-ı Gūr kimseye güç itmez.” didi. Andan Behrām-ı Gūr ol aradan aç ve uyḡusuz ḡitđi, gelüp ol gün sarāyda ‘işret ḵıldı. Gice endīşe ile yatdı ve bu ḥikāyeti kimseye söylemedi. Şabāḡ olıcaḡ taḡtına çıḡdı, başına tāc ḵodı ve leşḡer ḵatına cem‘ oldu. Buyurđı, Lünbek-i Saḡḡā’yı şāḡuñ ḵatına getürdiler. Andan Berāhām-ı Cehūd’ı getürdiler ve bir yirde oturtdılar. Andan bir emīn ḵişiye şāḡ eyitdi: “Yüri birḡaḡ ḡavar al, Berāhām-ı Cehūd’uñ evine var, nesin bulursañ ḵatuma getür.” didi. Şāḡ emri-y-ile ol ḵişi

Cehūd’uñ evine geldi. Gördiler evüñ içi toptolu dībā ve harīr ve döşekler ve örtilerdür ki hesāba gelmez. Andan bir hazineye girdi, gördi ki altundan ve incüden ve dürlü dürlü gevherlerden ve la’l ü yāķūtdan ayak başıcaķ yir bulunmaz. Buyurdi, Cehrum Şahrāsı’ndan biñ deve getürdiler, ol mälları yükletdürdi, şāha getürdi, [248b] eyitdi: “Şāhā! Getürdügüm altun ve gevher senüñ hazineñden ziyādedür. Anda kalan daķı iki yüz yük vardur.” didi. Şāh işidüp hayrān qaldı, gönlinde eyitdi: “Bu Cehūd bunca mālī zahmet-ile cem° itdi, kendüye naşīb olmaduğ-çün hıç fāyide itmedi.” didi. Andan ol mālūñ yüz yükini altundan ve gümüşden ve harīrden ve ğayrı nesneden Lünbek-i Saķķā’ya virdi. Lünbek şād olup yüz yük mālī evine getürdi. Andan Behrām Şāh, Cehūd’a eyitdi: “Ey °aklı yok nākıs! Bilmez misin ki peygamberüñ ne vech-ile dirlik ider idi ve māl çoķlığınan nice men° ider idi. Bunca mālūñ var iken bir süvār evüñde yatmış, senüñ ol eski hikāyetlerüñi baña söyledi ki her kimüñ nesnesi var ise yir, olmayıcaķ gönli perīşān olur dir idüñ. Senüñ hōd bunca mālūñ var idi, niçün yimezdüñ? Gör ki Lünbek-i Saķķā ol mālī ne vech-ile yir!” didi ve Cehūd’a dōrt aķçe virdi, eyitdi: “Ey pelīd! Var bu aķçeyi sermāye idin. Saña bundan ziyāde lāyık degüldür.” didi. Ol mālī cümle Īrān’uñ fuķarāsına baķş eyledi, Cehūd’uñ evini yağmā kıldurdi. Cehūd zār u giryān şāh qatından gitdi.

Üstād eydür, bir gün Behrām-ı Gür’uñ hātırı tenhā şikār itmek diledi, bir laţif ata bindi, eline bir toğan aldı. Seyrān iderken bir mīşeye çıķa geldi. Bir hūb maķām gördi, aķarşuları cülāba beñzer, çimenler bitüp çiçekler açılmış, ol mīşe hemān cennete dönmiş, sürü-y-ile koyunlar ve tavarlar yürir. Şāh eyitdi: “Bu yir beñzer ki arslanlu yirdür ve yırtıcı cānverler turağıdır.” didi. Mīşe içine ilerü yüridi, her yaña temāşā iderken nā-ğāh bir erkek arslan gördi. Behrām Şāh anı göricek na°ra urdı, tır ü kemānını eline aldı. Ol erkek arslan Behrām’uñ na°rasından beliñledi, bir kere ańrayup Behrām-ı Gür’a hamle kıldı. Gelür-iken Behrām bir oķla cigerinde öyle urdı ki arslan depesinüñ üstine yıkıldı. Bir taraftan dişisi daķı Behrām’a atıldı ve irişdi pençesin Behrām Şāh’a şundi. Behrām kılıç çeküp belinden iki pāre eyledi. Arslan düşünce mīşe içinden bir pīr çıķa geldi. Meger ol pīrūñ adına Mihr-i Bondād dirler idi, bir şālih Türk kişisi idi, ol mīşe anuñ maķāmı idi. İlerü gelüp [249a] Behrām Şāh’a du°a kılup eyitdi: “Ey sa°adet ehli server! Cihān senüñ murāduñca olsun. Ey devletlü yigit, ben bir Türk’em, bu yir benüm mülkümdür. İşbu yürüyen koyunlar ve şıǵırlar benümdür. Bu arslanlardan cigerüm hūn olmuş idi. Şimdi Hāķ te°ālā anları senüñ elüñde helāk kıldı, bizi bunlaruñ havfından kırtarduñ. Kerem kıl bir miķdār bu yirde ārām eyle, senüñle şād olalum. Kızılarum çoķ, yemişlerümüzüñ vaķtidür, bal ve süd ve şarāb getüreyin.” didi. Behrām-ı Gür atından indi, her yaña nażar idüp ol yerüñ leţāfetine hayrān qaldı. Andan ol Türk varup tiz nihālī ve yaşdıķ getürdi, Behrām Şāh oturdi. Andan pīr köy ket-hudālarından bir niçe ulu kişiler da°vet itdi ve niçe semüz koyunlar ve kızılar boğazladı

ve altun cāmlar hāzır kıldı. Çünkü ta‘ām yindi, andan bir cām eline aldı. Kendüsi içdi, ba‘dehū tıldurup Behrām’a şundi. Tolu birkaç tılaşdukdā Mihr-i Bondād germ oldı, Behrām’a eyitdi: “Ey mübārek kademlü yigit! Sen Behrām’a iġen beñzersin, şanki bir elmanuñ nışfı sensin ve nışfı Behrām’dur.” didi. Behrām-ı Gür eyitdi: “N’ola? Hāḡ te‘ālā kādirdür, elinden gelür ki bir kişiyi bir kişiyē şöyle beñzede ki hıḡ biribirinden zerrece fark olmaya.” didi. Andan şoñra bir zamān dahı şoḡbet itdi, her kişi mest olmaġa başladı. Çünkü şarāb kārārına yitişdi, Behrām-ı Gür eyitdi: “Ey ‘aḡl ıssı kişi! Çünkü senüñle şarāb içdük ve bu kadar şoḡbet eyledük bizden hātıruñ şād oldı. Şimden girü bu sınuruñ ve bu iḡlīmüñ begi sen ol. Eger ben Behrām Şāh’a beñzer-isem bu iḡlīmi saña virdüm.” didi ve: “Bu iḡlīmden hārāc almayam, başdan başa senüñ olsun.” didi ve andan tırup atına bindi, sarāyından yaña revāne oldı. Türk ol hāle şād olup Behrām’uñ işine hayrān kıldı. Çünkü ol gice geḡdi, şabāḡ oldı, Behrām-ı Gür şād ü ḡurrem yirinden tırdı, seḡerden ‘işrete otırdı. Üstād eydür, meġer bir köyde bir ulu kişi var idi, adına Girüy dirler idi, ol gün ittifaḡ şāha geldi, köyden deve yükü-y-ile elma ve ayva ve enār getürdi. Şāh anı görüp ġayret kıldı, ulular arasında yir gösterdiler, otırdı, şarāb içmeġe başladı. Girüy, şāhı görmek ile [249b] ve ol şoḡbet şevḡi-y-ile germ oldı. Ortada bir billürdan cām tırupur idi, beş batman şarāb alur idi, ol cāmı keskin şarāb-ıla tıldırdı, ayaġ üzerine tırupur eyitdi: “Benem Girüy-yı şarāb-ḡ’ār! İşbu cām-ıla şehen-şāh ‘aşḡına sekiz tolu içerem, mest olmayup yine köye giderem. Bir yār gerekdür şāha kārşu benüm bir tolumı içe ve baña hārīf ola.” didi ve ol cām-ıla sekiz tıloyı pey-ā-pey nüş eyledi. Andan şāhuñ destürü-y-ıla taşra çıkdı. Ol aradan şād ü ḡurrem şahrādan yaña revāne oldı. Biraz giderek germiyyet ġalebe kıldı, atına sürdi, ol şahrāyı geḡdi, bir taġa irişdi. Bir aġaç gölġesine indi, ‘aḡlını şarāb alup ol gölġede yatdı, uyudı. Bī-ḡöd yatur-iken birkaç kārġa taġdan gelüp anuñ iki gözlerin oydılar. Ol hāl-ile Girüy cān virdi. Ardınca ḡidmetkārları segirdişüp geldiler, gördiler ki aġaç dibinde yatur, iki gözleri oyılmış ve kendüsi ölmüş, at üzerin almış tırupur, anı ol hālde göricek feryād itdiler. İrte bu hāli gelüp Behrām’a söylediler. Behrām-ı Gür melül oldı, ġuşşadan beñzinde kan kalmadı. Buyırdı ki şimden şoñra kimse şarāb içmeye. Pes münādīler çağırıp cümle memleketde bildürdiler ki: “Behrām-ı Gür şarāba yaşaġ itdi. Eger sipāh ve eger ra‘iyyet vay ol kişiyē ki şarāb içe!” didiler. Bunuñ üzerine bir yıl geḡdi, cümle ‘ālem şarābdan ferāġat itdi. Behrām Şāh ki meclis ārāste kılurdu evāḡir-i (?) meclisde ḡikāyā ve dāstānlar okınur idi, şarāb içilmez idi. Bir gün ittifaḡ bir başmaḡḡınuñ bir küḡek oġlı var idi, ol oġlana bir ulu kişinüñ kızın alıvirdiler. Kızla oġlanı ki ḡalvet kıldılar, oġlan utandüġından maşlahat göremedi. Oġlanuñ anası be-ġāyet melül oldı, fıkır itdi ki anuñ ḡayāsını şarābdan ġayrı nesne gidermez, ġizlüce bir pāre şarāb getürdi, eyitdi: “Oġul, bu şarābdan birkaç kadeḡ nüş eyle ki ol ḡazīnenüñ mührini bozasın.” didi. Oġlan dahı yedi sekiz kadeḡ içdi, maḡşūd ne ise ḡāşıl oldı. Ol aradan ḡātırı şād taşra çıkdı. Nā-ġāḡ şāhuñ

arslan-hānesinden bir arslan zencīrin kırıp kaçmış idi, başmakçının **[250a]** oğluna tuş geldi. Oğlan gördi ki gelen arslandır, yakın gelicek şarāb fi'li-y-ile şıçradı, ol erkek arslanın üzerine bindi, iki kulağın muhkem eline aldı, dahı gāyet şıkdı. Arslan tok idi, hareket idemedi. Oğlan üzerinde tırdı. Arslancılar dahı ellerine kemend ü zencīr alup arslanı ararlar idi. Gördiler ki bir basmakçının oğlanı arslanın üzerine binmiş, şol bahādur kişi eşege biner gibi hīç altındaki arslandan pervası yok, anı görüp hayrān kaldılar, segirdüp şāh katına gelüp haber virdiler. Şāh ta'accüp itdi, vezīre eyitdi: “Gör ki bu basmakçı oğlanı kimün nesidür ve kanķı pehlevān tohmıdır. Buncılayın iş kılmak pehlevān-zādelere yaraşur.” didi. Vezīr, şāh katından çıkup şehir içine girdi, ol oğlanın evine geldi, atasından ahvāli şordı. Hākīkatın bilüp gelüp aslı ile şāha haber virdi. Şāh, vezīrden bu sözi işidicek hānde kılup eyitdi: “Şarābı şöyle içmek gerek ki arslana tuş gelse üstine bine ve şöyle içmeyeler ki kuzgunlar gözün oya, tuymaya.” didi. Pes, şāh yine şarāb içmege destūr virdi ve kendüsi dahı meclis ārāste kılup işrete meşgūl oldu. Behrām-ı Gūr iki gün şöhet kıldı, üçüncü gün olıcak şehir vaktinde leşker ile şikāra çıktı. Şol yanında Hürmüz gider idi ki vezīr-i a'zāmdur, sağ yanında dānişmendlerin ulusu gider idi. Şāha dürlü dürlü hikāyetler söylerler idi, Cem'den ve Ferīdūn'dan dāstānlar nakl iderler idi. Toğanlar ile ve tazīlar ile ol gün ahşama dek gezdiler. İttifāk bir cānvere tuş gelmediler, şāh tarlık ile şikārdan döndi. Sarāya giderken bir laṭif köye uğradı, diledi ki ol köyde yata. Meger ol köyün halkı şāhı seyr itmege yol üstüne çıkmışlar idi. Şāh gelüp geçdi hīç birisi şāha alkış itmediler ve ağızların açmadılar. Şāh anların vazī'ne bī-huzūr oldu, vezīre eyitdi: “Bu köy yıkılsun, cānverler yatağı olsun.” didi. Vezīr bildi ki şāhuñ fermānı nedür, yoldan çıkup ol köye geldi, köyün ket-ḥudālarını da'vet itdi, eyitdi: “Pādişāh sizün bu köyünüzi ve yemişlerünüzi begendi, diledi ki sizün her birinüzi bir ulu kişi eyleye ve köyi mu'azzam şehir kıla, **[250b]** her birinüz begler olasız, şimden sonra cümleñüz er ü 'avrat başlu başınıza ket-ḥudā oluñ, kimse sizün üzerinüze hākim olmasun, hātırınıza ne dilerse eyleñ, kimseden korkman ve üşenmen.” didi. Çünkü köyün ādemleri korhusuz oldılar, baş kaldırup evvel ket-ḥudālarının başın kesdiler. Her kişi ki bir kişiden incinmiş idi, mecāl vormeyüp depeledi. Köy halkı birbirlerine kılıç koydılar, niçe ulu kişiler başdan ve mālдан çıktılar, kalan halk başların alup tağılup kaçdılar. Şanki ol halkın üzerine kıyāmet kopdı. Az müddet içinde ol köy yıkıldı, şöyle oldu ki köy içinde bir ādem ve bir tavar kalmadı. Ol laṭif bağlar şusuz kurıdı, cānverler yatağı oldu. Bunun üzerine bir yıl geçdi, bir gün Behrām bahār vaktinde yine ol tarafa şikāra gitdi, yolu evvel ma'mūr gördüğü köye uğradı. Ol vech-ile vīrān göricek itdüğü işe peşimān oldu ve Allāh'dan havf itdi, vezīre eyitdi: “Hayf ki şuncılayın laṭif köy bu resme harāb ola, egerçi anın halkı yaramazlık itdiler, bizümle düşmen gbi deprendiler ammā bize lāyık degül idi ki böyle iş ideyüz, Tañrı katında günahkār oluruz. Yürü tiz hāzineden māl getür, bu köyi evvelki gibi ma'mūr eyle, yine halkı gelüp benden

hoşnûd olsunlar.” dedi. Vezîr bu sözi işidicek şâh katından gitdi, tîz ol vîrân köye geldi, maḥalle maḥalle arayarak bir yirde bir ʿamelden kalmış pîr kişi gördi. Yakın gelicek ʿizzet-ile selâm virdi, atından inüp ol pîrûn katına geldi ve yanına oturdu; luṭf-ıla ve ḥulḳ-ıla aña çok söyledi, eyitdi: “Ey pîr-i sâl-ḥorde! İşbu maʿmûr köy neden böyle ḥarâb oldu?” Pîr, aḥvâli nakl eyledi ve sebep olandan Allâh hoşnûd olmasun dedi. Vezîr, pîrûn bed-duʿâsından korkdı ve cigeri derd-ile ṭoldı, eyitdi: “Ey pîr! Bu köyüñ yıkıldıḡına şâh acıdı, yine ʿimâret itmege buyurdu. Bu köyüñ begligi ve ket-ḥudâlığı senüñ olsun ve şâhuñ ḥazînesinden yiticek kadar mâl iste ve ol taḡılup giden ḥalkı yine cemʿ eyle, bu köy evvelki gibi maʿmûr olsun. Her kişinüñ evvelde ne kadar mâlî ve tavarı var idi ise andan daḡı ziyâde şâhdan alıvireyin, yine şıḡırlar ve koyunlar idinsünler ve ağaḫlar diksünler. Şimden soñra kimse anlardan bâc u ḥarâc almasun.” dedi [251a] ve: “Cemʿine sen ḥâkim ol, daḡı ol vezîre bed-duʿâ itme, vîrânlık ile yâd eyleme ki ol işi itdüğine anuñ daḡı rızâsı yoḡ-ıdı. İmdi sen köyüñ ʿimâretine meşḡul ol, ne kadar mâl diler-iseñ ben şâh ḥazînesinden göndereyin.” dedi. Pîr bu sözi işidüp şâd oldu, fiʿl-ḥâl ṭurup evine geldi ve dört yaña köylere ḥaber kıldı ve ol taḡılup giden ḥalkı cemʿ itdi, yine gelüp köyi maʿmûr itdiler. Evvelkiden yeg evler yaptılar ve bâḡ u bostânları yine tâze kıldılar, atlar ve yundlar aldılar, ol şahrâda ekinler ekdiler. Bir yıl içinde ol vîrân köyi cennete döndürdiler. Çünkü bahâr oldu, yine şehriyâr şikâra gider-iken vezîrler ile ol köye uğradı, ne tafşîl olına. Evvelkiden ziyâde maʿmûr gördi, vezîre aşlını şordı. Vezîr eyitdi: “Şâhum, bu köy bir söz-ile vîrân oldu ve bir söz-ile maʿmûr oldu. Ol vaḡt ki siz ḡazab idüp bu köy yıkılsun diyü buyurduñuz, ben gelüp her birini başlu başına ked-ḥudâ eyledüm. Zirâ bir köyde iki ket-ḥudâ olıcaḡ, ol köy ḥarâb olur. Anlar ḥod her biri bir ked-ḥudâ oldılar, ol söz-ile bu köy ḥarâb oldu. Andan soñra çünkü şâh günâhların baḡışladı, ben anlara yol daḡı gösterdüm. Bir ʿâḡıl kişiyi anlara ked-ḥudâ kıldum, ol köyi aña ışmarlayup zabṭında istiḡlâl virdüm. Çünkü ked-ḥudâ bir oldu, köy yine ʿimâret oldu. İmdi şâhâ, eyü söz kıymetlü gevhlerden yegdür. ʿAḡıl şâh olmak gerek ve söz pehlevân olmak gerek, tâ ki cân ḡuşsa ve miḡnetsüz beden şehrinde râḡat ola. Şâhumuzuñ göñli şâd olsun ve anuñ ʿadli ile cihân âbâd olsun.” dedi. Şâh vezîrden bu ḡaberi işidicek, eyitdi: “Ey vezîr, tâc [u] taḡta lâyıḡsın.” ve aña on bedre altun baḡışladı ve bir ḡusrevî ḡilʿat geyürdi. Bir zamân yine şöḡbet itdi tâ şol zamâna dek ki şikâr vaḡtı oldu. Andan soñra şâh her memleketden leşker cemʿ eyledi ve ol leşkerüñ içinden tîr-endâz pehlevânlar intiḡâb itdi. On biñ güzîde atlu ile şikâra çıḡdı, ḡayme vü ḡargâḡ aldılar ve serâ-perde götürdiler. Kullar, raʿiyyetler leşkerüñ önince giderler idi. Her yirde çâḡlar ḡazup çıḡruḡını ve ḡoḡasını ḡâzır kılurlar idi tâ ki leşker her yirde şusuz olmaya. Leşkerüñ ardınca şâh bir nice ḡâş âdemler ile [251b] şafâ-yı ḡâtır ile gelür idi. Behrâm-ı Gür bir maḡâma irişdi, gördi ki taḡ u şahrâ şîrler ve ḡûrlar ile ṭolmış, eyitdi ki: “Şikâruñ yirine geldük, mîşe içi ṭoptolu arslundur, daḡı yire gitmek olmaz. Bu gice bunda ḡonalum, şabâḡa dek

‘işret idelüm. Çünkü şabāh ola, ol kılıçla bu arslanları kıralum, mīşede arslan almasun. Andan soñra g rları ve  h ları ik r idelüm.” didi.  n ol gice gedi şab h  h leker ile m  en   ucına geldi, hem ol s  at bir arslan bir g r  yiyüp arn  t k olmi idi, alını alını m  eden tıra ıdı.  h yanındagilere eyitdi: “Bunca zam ndur ki arslanı o-ıla d    r rem, o-ıla arslan öldürmek igen erlik degüldür. imdi bu arslana kılı ile varayın t  baña bah dur deg l imi dimes nler.” didi ve atdan indi, bir kepenegi uya ılayup geydi ve bir ceng atına s v r oldu, arslandan yaña yüridi. Arslan  nki ejdeh  gördi, aya üstine t rdi, iki elini und  ki  hu  atına pene ura.  h an  ayaının  arası-y-ıla adı, tekr r hamle kılınca kılı-ıla baına öyle ald  ki ortasından iki p re oldu. Anu  ardınca diisi daı geldi, enikleri bile idi, ol h li görince haykırup  ha hamle kıldı.  h  zengi üzerine t rup an  daı t g-ile öyle ald  ki iki p re eyledi. Cümle halk  ha tahs n itdiler. Andan bir kii ilerü gelüp eyitdi: “Ey g ne yüzlü  h! Hi kend ni esirgemez misin? Bu m  en   ii t ptolu enikli  arslandır ki kırılma-ıla d kenmez ve bu m  en   uzunı otuz ferseng yirdür, bir yıl eger bunda arslan ik r ider-ise  d ken r degildir. Sen yiry zin   hısın, ni n kendüne böyle zamet virürsin? Evl s  oldur ki  h lar ve g rlar ik r idesin.” didi.  h eyitdi: “Ey p r-i d n ! Yarın elüme t r   kem n alup g rlar ik r ideyin. imden girü oklık arslan-ıla muayyed olmayayın.” didi. Andan dönüp yine ehre geldiler. Behr m ‘ay u n  a muayyed oldu. ab h olıca yine Behr m bir yügrük ata s v r oldu, leker daı binüp ellerine t r   kem n aldılar.  h eyitdi: “Her kii ki eline t r   kem n alur,  yle gerekdür ki g r  arısında ura, o g gsinden ıup gide.” didi. [252a] öyle diyicek bir pehlev n ilerü geldi, eyitdi: “Ey ehriy r!   bu lekere naz r it ki sen    kem nu  gibi kem n kim    var ve sencileysin o atar kim var? H d  sen  ‘ mr ni d  im eylesün! Sen ki el ne o alup kılı ve gürz tutarsın, ol yirde hac letden leker  ve pehlev nlaru  ol  ditrer ve ‘az ları süst olup o ve kılı tutmazlar.” didi.  h eyitdi: “Gerek dirsın, bu erlik ve uvvet daı bah y -i il h d r. Andan ‘in yet olmayıca Behr m ne kiid r!” didi. Behr m  h bu sözi söyler-iken ir dan bir erkek g r ıdı,  h eb-düze mahmuz urup yıldırım gibi ol g ra iridi, arısında bir o  yle urdı ki g ru  g gsinden ıdı, zem ne g r  olup belürsüz oldu. G r d di, leker üstine gelüp  hu  okının  zamından ‘acebe aldılar, ehriy ra hez r n  fer n kıldılar. Anu  ardınca meger bir dii g r en gin uydurup  hr da aard , segirtmekden en gi yoruldu daı en gini önce sürüp gider-iken  hu  gözi t  oldu. Fi’l-h l at-ıla ol g ra iridi, belinde kılı-ıla alup iki p re eyledi. Begler iri p ol kılıcu  zamını tem    eylediler, didiler ki: “Kılı  yle gerek ve uvvet daı budur.” didiler ve  ha  fer n kıldılar. Cümle leker segirdüp ol araya vardılar, ol  hr da es bsuz g rlar kırdılar ve niesin diri kemend ile tıtdılar. Andan  h buyurdı, altun halk lar düzdiler, üzerine kendü adını yazdılar,   yüz g ru  ulaına altun halkı ge rdiler ve  hu  tamasın urup ol m  ede yine alivirdiler. Andan soñra  h buyurdı m n d ler nid  itdiler ki:

“Vāy ol kişiye ki av etini kimseye şata! Kimüñ hāceti ise rāygān alsunlar.” didiler. Andan yine sarāya gelüp ʿayş u ʿişrete meşgūl oldu.

Rezm-i Behrām-ı Gūr be-Ḥaḵan-ı Çīn

[Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūlün / Feʿūl]

Ber-īn gūne yek-çend gītī be-herd

Ne rezm u ne kīn u ne neng u neberd

Pes āgāhī āmed be-Hind u be-Rūm

Be-Türk u be-Çīn u be-ābād-ı būm⁴¹³

Neşr: Üstād eydür, bu üslūb üzre cihānda bir niçe zamān geçdi, ne rezm ü ne kīn oldu. Tā kim Behrām Şāh’uñ bu vech-ile zevk u ʿişrete meşgūl olduğı her iklīme yayıldı, Hind’de ve Rūm’da Türkistān’da ve Çīn’de şöyle bilindi ki; Behrām-ı Gūr gice ve gündüz ʿişrettedür, cihānda kimse ādem hesābına urmaz, [252b] ne gündüz gözcisi ve ne gice қаравулі var, қатında bir pehlevān yok, leşkeri tağılmış, ʿömrini şayd u şikār ve mey-i hōş-güvār ile geçirür, muttasıl bāzīçesi meydānda gūy u çevgāndur, dünyāda kendüden artuқ kimse vardur dimez. Çünki ḥaḵan-ı Çīn bu ḥaberi işitdi, Çīn ve Ḥoten leşkerini cemʿ eyledi, müretteb yarağını görüp ʿazm-i Īrān kıldı. Bir taraftan қайсер-i Rūm dağı leşker çeküp қашd-ı Īrān eyledi ve bir taraftan Şengel-i Hindī dağı Қаннұс leşkeri-y-ile Cādūstān sipāhı-y-ıla ʿazm-i Īrān itdi. Her biri қашd itdi ki Īrān’uñ tāc u tahtını ele getüre. Çünki Rūm’dan ve Hind ve Çīn’den Īrān’a ḥaber yitişdi, bildiler ki üstlerine üç taraftan ulu düşmen gelür Īrān’uñ ne қadar uluları ve eski pehlevānları ve nāmdārları var ise cümlesi hışm-ıla Behrām-ı Gūr’uñ қатına geldiler ve Behrām’a acı sözler söylediler. Didiler ki: “Ey şehriyār! Beñzer ki baht u devlet senden yüz döndürdi, iklīm ü vilāyet isteyen kişinüñ göñli dāyimā ceng tedbīrinde ve düşmen fikrinde olur. Senüñ ḥātırüñ dāyimā oynamakda ve ʿişret itmekde, tāc u taht gözüñe görünmez ve leşker ü ḥazīne ʿaynuña gelmez.” didiler. Behrām Şāh anlaruñ sözün işidicek eyitdi: “Ey kişiler! Ne elem çekersiz? Ḥaқ teʿālānuñ yardımını bizümle biledür. Ol ulu pādīşāhuñ қувветi-y-ile Īrān’ı қурд pençesinden қurtaram, erlik

⁴¹³ Böylece Behram Hükümdar dünyada bir süre savaşız, sıkıntısız, eğlenip dinlenerek yaşadı. Sonra Hindistan ve Rum ülkesine; Türk’e, Çin’e ve diğer bayındır ülkelere haber geldi.

ile ve genc ü māl ü sipāh u şimşīr ile bu belāyī Īrān’dan döndürem.” didi. Bunların sözünden Behrām hiç kayırmadı, anlara laṭife gibi bir cevāb virdi, yine kendü zevkine meşgūl oldu. Behrām’ın bu işine pehlevānlar ve ulular saht oldılar, didiler ki: “Bunun ilden ve memleketden derdi yok. Şimden sonra bundan her kişi yüz döndürür, kimsenin maḥabbeti kalmaz.” didiler. Behrām Şāh ḥod gāfil degūl idi, gönli bīdār idi, bu haberden katı guşşaya düşmüş idi. Gizli ol leşkere çare fikr ider idi ammā rāzını hiç kimseye bildürmez idi. Īrān halkı ise Behrām’ın ihmālinden guşşaya düşmüşler idi, cümlesi şehriyārdan ümīdi kesüp kendüleri düşmen elinde zebūn bilmişler idi. Bunlar bu hâlde iken bir gün Behrām Şāh’a haber yitişdi ki: “İşte Çin leşkeri geldi, Īrān’a irişdi. Ne çareñ var ise gör.” didiler. Pes Behrām Şāh, Gostehem’i katına okıdı ki pāy-i taht-ı pehlevān idi ve hem müdebbir-i umūr idi, [253a] Çin leşkerinden ve aḥvālinden biraz aña söyledi. Andan sāyir uluları da‘vet itdi. Meşelā Mihr-i Pervīz ve Ḥorrād ve Mihr-i Borzīn ve Pūlād ve Behrām-ı Fīrūz ve Ḥazverān gibi serverleri ve Dād-ı Borzīn ki Zāvīlīstān’ın şahıdır, hem ulu pehlevāndur ve Kāren-i Pīl-ten ve Şīr-i Borzīn; bu on nefer adı bellü pehlevānları katına cem‘ itdi ki her biri bir arslundur. Ba‘dehū Īrān’dan dört yüz güzīde bahādur kişi aldı ki her biri iş görmüş aşil-zādelər idi ve kırkar yaşında idiler, her kırk kişiye bir pehlevānı baş eyledi, halka şikāra gider şüretin gösterdi, taht u tācı karındaşı Nersī’ye ısmalardı ve ol kadar ādem ile Āzerbāycān yolın tutdı ki āteş-perestlerin ‘ibādet idicek yerleri idi ve anda bir ulu āteşkede var idi. Çünkü Behrām, Pārs’dan çok leşker ile gitmedi, halk şöyle itikād itdi ki; şah ceng itmekden kaçdı, düşmene cevāb viremeyem diyü korkdı didiler. Behrām Şāh, Āzerbāycān’a gitdikden sonra kayserden elçi geldi. Nersī, elçiyi kendü sarāyına kondurdı ve aña katı ‘izzetler itdi, Īrān leşkeri cümlesi derilüp baş vezīrūn katına geldiler tā ki Behrām’dan haber bileler. Hiç birisi Behrām’ın hālinden bilmediler, cümle ḥalāyık didiler ki: “Behrām tāt u tahtdan vāz geldi, bunun gibi buñ deminde bizi koyup gitdi. Bizüm arḳamuzdan mālār cem‘ idüp ḥazīneler taldurdı, şimdi bizüm terkümüz urdı. Er degūl imiş!” didiler ve her biri bir dürlü söz söylediler. Āḫir cümlesinin sözi ve baş vezīrūn tedbiri anın üzerine karar buldı ki ḥaḳān-ı Çin’e müdārā ideler, aña senūñüz diyüp elçi göndereler ve ḥarāc virmege rāzī olalar tā ki memleket ḥarāb olmaya. Nersī eyitdi: “Bu fikr degūldür, Behrām gitdi ise n’ola? Leşker yirinde turur! ‘Askeri cem‘ idelüm, māl ḥarc eyleyelüm, silāḥlar çıkaralum, gayret idelüm, düşmen-ile tūruşalum, zebūnlık göstermeyelüm.” didi. Īrāniler eyitdiler: “Cengi kimün için idelüm? Behrām ise başın alup gitdi, yanınca leşkeri yok ki bize bir meded ola diyevüz. Şimdi eger ḥaḳān-ı Çin bu vilāyete ceng için yūriye kimse aña cevāb virmez, bu memleket ḥarāb olur.” didiler. Meger Īrān’da bir ‘ālim kişi var idi, adına Hümā dirler idi, [253b] söz ehli ve kemāl ıssı ‘āḳil kişi idi, Īrāniler ittifāk itdiler ki bir nāme yazup anın-ıla ḥaḳān-ı Çin’e göndereler. Pes, tazarru‘ ve meskenet ile bir nāme yazdılar, didiler ki: “Biz ḥaḳān-ı Çin’ün kuluyuz ve anın

emrine muṭī'üz. *Aña bāc u ḥarāc virmege rāzıyuz ki añunla ceng itmege bizüm tākātümüz yokdur. Armağanlar ve nişārlar gönderelüm ve çok yalvaralum ve ne kadar ḥarāc dirse virelüm.*" didiler. Pes, Hümā nāmeyi alup bir niçe ulular ile ḥaḳan ḳatına geldiler ve Īrān serverlerinüñ selāmın getürdiler. Ḥaḳan bu sözden be-ğāyet şād oldu, bildi ki Behrām başın alup Īrān'dan kaçup gitmiş, yanınca hīç leşker almamış, yanındağı Türkāna eyitdi: "Şimden soñra devrān bizümdür ve çerḥ-i gerdān emrümüzde rāzıdır. Kimüñ elinden gelür idi ki ceng itmedin Īrān'ı ele getüre!" didi. Andan gelen ilçiyi ağır bahālu ḥıl'at geyürdi ve çok nesneler bağışladı ve nāmeye bu vech-ile cevāb yazdı ki: "Ey Īrān uluları! Tedbīrünüze āferīn itdüm. İlçinüñ haberine ben daḥı rāzı-y-idüm, leşkerümle Merv şehrine varam, cihānı 'adl ü rāy ü 'aṭā'-y-ıla müzeyyen kılam. Īrān serverlerinin armağanı ve ḥarācı gelince anda oturam ve leşkerüme kimseyi incitdirmeyem." didi. İlçi yıl gibi yine Īrān'a geldi, ḥaḳanuñ haberin viridi ve nāmesin gösterdi. Bu taraftan ḥaḳan ol 'azametlü leşker ile Merv'e gelüp yimege ve içmege meşgöl oldu. Merv'ün içinde çalmaḳdan ve oynamaḳdan ve şādılıḳden kimsenüñ gözine uyḥu gelmez idi ve Behrām Şāh'ı kimse ḥātırına getürmez idi ve dükeli leşker 'işrete meşgöl idi, ne gözci ve ne ḳaravul var idi, gice ve gündüz 'işret iderler idi, hīç ḥātıra ceng getürmezler idi, Īrān'dan ḥarāc gelmesine muntazırlar idi ve giçrek tutduḳlarına ḥaḳan kaçımış idi. Bu taraftan Behrām ise Āzerbāycān'da vāktine ḥāzır olup yimegi ve içmegi ḳomış idi. İşitdi ki ḥaḳan bī-ḳıyās leşker ile Merv'e varmış, ol dört yüz ādem ile on nefer pehlevānları ḳaldurdi, cümle raḥtını Āzer'de ḳodı. Her kişi hemān iki at aldı, şāh ol serverlere eyitdi: "Ey benüm pehlevānlarum! Sizden dilerin ki benüm öñümde and içesiz ki baş viresiz ve cengden biriñüz yüz çevirmeye ve beni ḳoyup gitmeyesiz." didi. Cümlesi bu 'ahd üzre and içdiler ve ol yirden ḳalḳup 'azm-i rāh itdiler. [254a] Gice ve gündüz ṭurmayup ilḡar itdiler, taḡdan aḳar seyl gibi segirtidiler, Erdebīl ḳapusından Āmül'e geldiler, Āmül'den çekilüp Gurgān'a geldiler, Gurgān'dan Nesā şehrine geldiler. Öñlerince bir ḳulāvuz var idi, taḡ ve taşı geçüp yola ize baḳmayup giceler şabāḥa dek yüridiler. Bu resme gidüp Merv şehrine yakın geldiler, bir gizlü yirde ḳonup cāsūslar gönderdiler. Haber aldılar ki ḥaḳan ḥālā Merv'de degüldür, Keşteḥīn-nām şikārgāḥa gitmiş, Behrām ḡāyet şād oldu. Ol gün anda diñlendi, aḥşam olıcaḳ buyurdi ki ol dört yüz nerre-şir şikārgāḥda olan leşkerümü dört yanından ortaya alalar. Çünki aḥşam ḳarañusu oldu, Behrām dört ādem ile ve on nefer dilāver ile ḳalḳup şikārgāḥ üzerine yüridi, añsuzın ḥaḳan leşkerine ḥamle kıldılar, na'ra urup ṭabl-bāzlar ḳaḳdılar, Çīn 'askeri ḡāfil iken yirlerinden ṭurdılar, her kişi ḳıyāmet ḳopdı şandı. Ol dört yüz ādemüñ heybeti anlara dört biñ erden artuḳ görindi. Ḥaḳan-ı Çīn bārgāḥında yaturken ḳulaḡına na'ra āvāzı irişdi, ne ḥāldür diyüp ḳalḳınca Ḥazevrān-ı dilīr yılıdırım gibi irişdi, göz açdırmayup ḥaḳana bir gürz urdı, yıḳup iki elini ḳafāsında muḥkem bend eyledi ve Çīn nāmdārlarından üç yüz kişi daḥı esīr itdiler. Şabāḥ olıcaḳ gördiler ki on

leşkerüñ ‘öşri kalmamış, cümlesi kılıçdan geçmiş ve bâkî leşker firâr itmiş, Behrām manşūr u muzaffer Merv şehrine geldi, Türkāndan kimi buldı ise katl eyledi ve hâkan-ı Çîn’üñ ve leşkerinüñ māl ü hazînelerin Īrān sipāhına bahş eyledi. El-kışsa Behrām, Merv’den leşker çeküp Buḥārā’ya geldi, anda Türkān-ıla ceng [idüp] Buḥārā’yı zabt eyledi, sāyir vilāyetüñ halkı harāc kabûl itdiler. Ol yirden gelüp Farab-nām şehre geldi, ol yiri sınır idüp taş ve kireçden yüz dāne miller yapıdı ki Tūrān’dan ve Türkistān’dan ve Hallah’dan şāhuñ icāzeti olmayınca kimse ol aradan geçmeye ve Behrām Şāh’uñ vüzerāsından bir kavī-haseb merd-i dānā var idi, anı Behrām ser-be-ser Tūrān mülkine şāh eyledi ve ol yirden bir nāme yazup bi’l-cümle hâkan-ıla vāki° olanı derc eyledi ve bir peyk-i bād-reftār ile birāderi Nersī’ye gönderdi. Nersī, Behrām Şāh’uñ haberini bilicek şād oldu. Baş-vezīr dahı işidüp **[254b]** Nersī’nüñ katına geldi. Bu haber cümle ‘āleme şāyi° oldu. Nersī buyurdi, beşāret tablını çaldılar. Ol ulular ki Behrām’uñ hakkında bed-gümān olmuşlar idi peşīmān olup Nersī katında ‘özü dilediler. Andan ittifāk-ıla Behrām’[a] bir i°tizār-nāme yazdılar, gönderdiler. Behrām anlaruñ ‘özrlerini kabûl itdi. Birkaç günden sonra Cağan’dan ve Belḥ’dan ve Buḥārā’dan ve Ğerçe’den harāclar geldi. Çün ol murād dahı hāşıl oldu, Behrām şād ü hurrem dönüp yine Āzerbāycān’a geldi, niçe gün anda ‘ibādet eyledi. Andan İştāhr’a geldi, Çîn mülkünden alup getürdüğü hazîneyi şu sığırı derilerine koymışlar idi ve biñ dört yüz altmış dört pīl çeker idi. Şāh, İştāhr’a geldükde ol mālī ortaya döküp Pehlevī’den ve Pārsī’den otuz biñ dānişmend deftere yazdılar. Şāh anlara ol māldan bī-ḥesāb virdi ve ne kadar fuḳarā ve dervīşān var ise ve ne kadar muhtāclar var ise ol māldan ḡanī kıldı ve yollarda ne kadar yıkılmış köprüler ve kārban-sarāylar var ise ‘imāret itdi ve sīm ü zeri terāzū-y-ile tūl ‘avratlara ve yetīm oḡlancuḳlara ve şol i°tibārı yok yoḡsullara ve ‘amelden ḳalmış pīrlere ve şol kişi-zādelere ki devletden düşüp fakīr olmuşlar idi, kimseden nesne dilemezler idi ve devletlüler dahı anları yād itmezler idi, anuñ gibilere bahş eyledi ve dahı vaṭanından ve iḳlīminden cüdā düşmüş ḡarīblere bī-ḳıyās māl virdi. Pes, ol yirden dahı ḳalkup Tıfsūn’a geldi şāhuñ geldüḡin işidicek Nersī Īrān’uñ ‘ālimleri-y-ile ve uluları-y-ıla karşı çıḳdı. Behrām Şāh’ı göricek piyāde oldılar, du°a vü āfe[rīn] kıldılar, ‘izzet-ile şehre getürdiler. Behrām yine tahtında ḳarār eyledi. Andan Behrām emr itdi a[hd] -[nāme]ler yazıldı, eṭrāf-ı cihāna gönderdi. Andan sonra ‘ālem halkı şād ü ḡandān olup ‘ayş ü nūşa meşḡul oldılar ve Behrām Şāh birāderi Nersī’ye Ḥorāsān şahlıḡın virüp ta°zīm-ile gönderdi. Bir hefteden sonra baş-vezīr Īrān’uñ uluları-y-ıla Behrām Şāh’uñ katına geldi, eyitdi: “Şāhā! Çok zamāndur ki ḳayşerden ilçi gelmişdür dahı cevāb virilmemişdür ve niye geldüḡi dahı sorılmamışdur.” didi. Şāh eyitdi: “Ol gelen ilçi ne kişidür ve ‘aḳl ü ferāseti ne mertebededür?” didi. Vezīr eyitdi: **[255a]** “Ey şāh-ı cihāndār! Haḳ te°ālā seni hemīşe şād kılsun. Bir edeb şāḡibi ve ḡayā ıssı şīrīn-ḡüftār ve nerm-āvāz pīrdür, Eflātūn şāḳirdlerindendür, ‘ilm ü dānişde nazīri yokdur. Rūm’dan geldükde bir şevket ü ‘azīmet-ile

gelmiş idi ki kimseyi gözüne göstermez idi. Şimdi bu memleketde şöyle olmuşdur ki zemherîr yılını gibi kırılmışdur, teni süst olup yañaqları kâmiş rengine dönmişdür ve cümle hizmetkârları tâzî koğmış koyuna dönmişdür.” didi. Behrâm Şâh eyitdi: “Ey vezîr-i dâna! Her kişiye devleti Allâh virür. Çün Hudâ baña fırsat virüp tîre-bahtımı rûşen eyledi, ben bu devlete mağrûr olmazın, şâhlara yaramaz nâzar kılmazın. Kayşer-i Rûm saâdetlü şâhdur ve ulu kişidür, Selm aşılandandır ki anuñ başına tâcî Ferîdûn kômişdur ve hem şimdiki hâlde âkıllık eyledi, hâkan gibi dîvânelik kılup vilâyetümüze yürümedi. Anuñ ilçisini katumuza da’vet idelüm, sözi nedür ve ne hâcete gelmişdür bilelüm. Andan soñra anı hõşlık ile kendü vilâyetine gönderelüm.” didi. Vezîr şahuñ sözine âferîn kıldı. Ol gün geçdi, irtesi şehir vaktinde şâh ilçiyi da’vet eyledi. İlçi gelince şâh ta’zîm idüp taht üzerine aldı ve anı çok alıkoduğuna ‘özü itdi. İlçi Behrâm’a du’â vü âferîn kıldı. Pes, h’ân çekildi, yidiler. Andan Behrâm Şâh ne içün geldüğün ilçiden su’âl itdi. İlçi eyitdi: “Şâhâ! Şol maslahata gelmişem ki yedi su’âlüm vardır, dânişmendlerüñden şoram. Eger hâtırumdan geçen gibi cevâb vireler biz size harâc vireyüz, eger cevâb vermeyicek olurlar ise Rûm’dan harâc istemeyesiz, belki siz bize harâc viresiz.” didi. Behrâm Şâh ilçiden bu sözi işidicek bir zamân fikre vardı. Andan buyurdi, ‘uğalâ ve hükemâ ve vüzerâ geldiler. İlçiye destûr oldu ki su’âllerini şora. Andan ilçî baş vezîre hitâb idüp eyitdi: “Ey âkıl ü dâna! Baña söyle ki içeri nedür ve taşra nedür ve dağı yukarı nedür ve aşağı nedür ve dağı ol ne nesnedür ki anuñ nihâyeti yokdur ve ol nedür ki âdemi be-gâyet çokdur ve dağı ol ne ‘azîzdür ki cihânda andan h’âr yokdur?” didi. Vezîr bu su’âlleri işidicek baş götürüp ilçiyeye eyitdi: “Bu su’aller katı müşkil degüldür, cevâbı sehlidür. Evvelâ taşradan murâd gökdür ve içeriüden murâd hevâdur ve yukarudan murâd cennetdür ve aşağıdan murâd cehennemdür [255b] ve ol nesne ki anuñ nihâyeti olmaya Allâh’dur ve ol nesne ki adı çokdur ‘aşıldur ki aña gâh mihr dirler ve gâh vefâ dirler. Cihânda ‘aşıldan yukarı nesne yokdur ve dağı ol ki cihân ehli katında h’âr ola, maḥlûkât içinde görmesi âsân ola yıldızlardır. Hele ben bildüğüm budur, gâyrın Hudâ bilür.” didi. İlçi bu cevâbı işidicek [yiri] öpdî, şâha ve vezîre du’â vü âferîn kıldı. Behrâm emr itdi, bir ağır hil’at geyürdiler ve on bedre akçe virdiler. İlçi yirinden turup mekânına geldi, ol gice yatdı. Şabâh çünki şâh yine taht-ı zerrîn üzerine oturdı, yine kayşerüñ ilçisi dâvet olındı. Geldi ortada niçe sözler geçdi, Behrâm’uñ vezîri ilçiyeye eyitdi: “Ey dâna! Senüñ su’âllerüne biz cevâb virdük. Bizüm dağı bir iki su’âlümüz vardır, su’âl idelüm sen de cevâb vir. Evlâ ol ne ziyânkâr nesnedür ki anuñ öldüğünden cihân ağlamaludur ve ol ne aşillu nesnedür ki anuñ ölmesine kişi şâd olmaludur?” didi. İlçi eyitdi: “Şol kişinüñ ki ‘ilmi ve ‘aşıllı ola, ol dâ’im uludur, kanda olursa sözi geçer. Cihânda ‘ilimden aşillu ne vardır! Câhil kişinüñ teni toprakdan h’ârdur, hiç bir eyülige lâyıq degüldür ve anuñ hâline ağlamaludur.” didi. Vezîr eyitdi: “Sözi oñat fehm eyle, ulular oñinde ne gerekse söyleme, ‘âlim-ile câhil hikâyetini bizden alduñ, yine

bize şatma. Bārī suʿālümüzüñ cevābın yine biz virelüm; cihānda bundan ziyān olmaya ki bir hüner ehli ve halka eyülügi tokıncı ve cümle ʿāleme hayr şanıçı kişi helāk ola ve ʿālemde bundan fāyide olmaya ki bir şerīr ü müfsid halkuñ bed söyleyici ve her kişiye yavuz-şanıçı kişi helāk ola.” didi. İlçi bu sözi be-ğāyet begendi vezīre taḥsīn kılup şāha āferīn eyledi. Şāh ilçiyeye hilʿatler ve armağanlar virüp kayşere gönderdi. Andan Behrām-ı Gūr ol nefer pehlevān ki kendü-y-ile bile gitmişler idi ve yārlık itmişler idi, anları daʿvet idüp her birine tāt u taḥt ü memleket virdi ki pehlevānlara riʿāyet eylemek, pādīşāh olanlara lāzumdur. Andan soñra ol saʿādet ıssı şāh yiryüzini ʿadl ü dād-ıla ser-ā-ser maʿmūr u ābād eyledi, zālimleri katl idüp mazlūmları belādan kırtardı ve her gün ʿādeti bu idi ki taḥta çıkup vezīrlere naṣīḥat idüp, ʿadl ü dād āyīni anlara taʿlīm ider idi.

[256a] Dāstān-ı Behrām-ı Gūr bā-Şengul Şāh-ı Hindūstān

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Yekī rūz destūr ber-pāy ḥāst

Çonīn goft kāy dāver-i dād-ı rāst

Cihān ez-bed-endīş bī-bīm geşt

Vez-īn merz-i mā renc u saḥtī gozeşt

Meger nāmver Şengul-i Hinduvān

Ki ez-dād pīçide dāred revān⁴¹⁴

Neşr: Üstād eydür bir gün Behrām, divānında vüzerā ve ḥükemā ile oturur iken vezīr-i aʿzām ayağa kalkup şāha duʿā itdi ve didi ki: “Ey şāh-ı ʿādil! Senüñ eyyām-ı ʿadlünde cihān ğamdan āzād oldı ve vilāyetlerden zahmet ü meşakḳat götürildi. Ammā işitdüm ki Şengül-i Hindī ʿadlden yüz çevirmiş, Hindūstan’dan tā Çīn’e varınca uğrıdan ve ḥarāmīden yiryüzini tamām

⁴¹⁴ Akıllı vezir ayağa kalktı ve şöyle dedi: “Adalet ve doğruluk hükümdarı! Artık evrende kötü düşünceler kimselere korku salmıyor. Bu ülkeden artık sıkıntı ve zorluklar uzaklaştı, yok oldu. Bir tek Hintlilerin Şengül kaldı; onun ruhu adaletten kıvrınmakta ve rahatsız olmakta!

fitneye bırakmış. Īrān'a daḥı yavuzluk ile el şınmak ister-imiş. Bu işe bir çāre vü tedbīr itmek gerek. Sen šāh-ı Īrān olasın, Şengül Hind pādişāhı ola, niçün Hind'den ve Sind'den ḥarāc ala?" didi. Şāh bu sözi işidicek melūl oldu ve ol yirden kalkup tenhāya geldi, baş vezīri da'vet idüp aña eyitdi: "Bu kāra ben bir fikir itdüm, ya'ni dilerem ki kendüm ilçi şüretinde evvel Hind'e varam ve anuñ āyīn ü erkānını ve leşker ü şevketini görem, aña göre tedbīr kılam." didi. "Ammā bu rāzı kimse tuymasun." didi. Vezīr ma'kūl gördi. Pes, bir kātib da'vet idüp nāme yazdurdı ve üzerine mührin urdı. Andan kendü nāmdārlarından ve rāzdārlarından otuz server aldı ve bu rāzı gayrı kimseye bildürmedi. Şikāra çıkar gibi olup Hindūstān yolını tutdı, Cādūstān suyunuñ kenārından geçdi, bir niçe günden soñra Şengül-i Hindī'nüñ eyvānına irişdi. Serā-perdesini ve bārgāhını gördi ki hevāya irişmiş, kapuda firāvān silāhlar hāzır kılılmışlar ve bī-kıyās atlular tırmış, surnā vü nefir āvāzı āfākı tutmuş. Evvel bārgāhuñ şevketini Behrām 'acebledi, gönline ḥayli kōrḥu düşdi, ilerü gelüp kapucılara eyitdi: "Şāha bildürüñ ki Īrān'dan geldük, Behrām Şāh'ıñ ilçisiyüz." didi. Kapucıbaşı yirinden tırdı, içerü girüp Hind Şāhı'na ḥaber virdi. Şāh buyurdi, perdeleri göturdiler, Behrām Şāh'a destūr oldu, kapudan içerü girdi. Bir sarāy gördi ki sakfı billürdan, dīvārları sīm ü zerden incüler ve gevherler-ile müzeyyen olmuş, taḥtdan aşağı Şengül-i Hindī'nüñ karındaşı oturmuş, başına bir gevherden tēc urmuş, [256b] aña yakın yirde bir vezīr oturmuş, taḥt öninde oḡlı ayaḡ üzerine tırmış. Çünkü Behrām, Şengül'e yakın geldi, gördi bir gevherden tēc geyüp la'l ü yāḡūt-ıla muraşsa' taḥt üzerinde oturmuş, taḥtuñ ayaḡını altun-ıla billürdan eylemişler. Behrām Şāh ilerü varup Şengül öninde yir öpdi, ilçilerün erkānı ne ise yirine getürdi. Niçe zamān ayaḡ üzerinde tırdı, hīç kimse Behrām-ı Gür'a i'tibār kılmadı ve otur diyü yir göstermedi. Bir zamāndan Behrām tizlik ile aḡız açup eyitdi ki: "Şengül Şāh'ıñ cānı ile 'aql yār olsun. Īrān'dan gelürem, Behrām-ı Gür'dan Hind Şāhı'na Pehlevī ḥaṭṭ-ıla yazılmış bir nāmem vardır." didi. Şengül Şāh, Behrām'ıñ āvāzını işidicek buyurdi, bir altun kürsī kurdılar, Behrām Şāh oturdi. Andan yoldaşlarını daḥı da'vet itdiler, Behrām'dan aşağı anlara daḥı yir gösterdiler. Çünkü Behrām Şāh oturdi, aḡız açup eyitdi ki: "Ey ulu şehriyār! Tēc u taḥtuñ yanında olsun. Buyurursañ ne maşlahata geldüğüm söyleyeyin." didi. Şengül eyitdi ki: "Söyle, destūrdur." Pes, Behrām eyitdi: "Ol šāh-ı 'azīmü'-ş-şān-ı Ḥusrev-nejād ki aña beñzer er māderden toḡmamışdur ve 'adl ü dād-ıla cihānı ma'mūr eylemişdür ve cümle šāhlardan ḥarāc almışdur ve anuñ şikārı dayimā arslandur, ceng içinde eline tīg alsa meydānı deryā-yı ḥūn ider, i'tā vü seḥāda ebr-i gevherbār gibidür ve genc ü ḥazīne vü māl anuñ gözi öninde ḥ'ārdur, bu şıfatlar ile muttaşif olan pādişāh ki Behrām-ı Gür'dur, ol šāh-ı ser-efrāzuñ Hind šāhına ḥaberin ve nāmesin getürdüm." didi. Şengül Şāh bu sözi işidince nāmeyi istedi. Bir yazıcı ilerü gelüp ol nāmeyi šāh öninde okıdı, Şengül Şāh'ıñ ḡazabından beñzi şarardı. Döndi eyitdi: "Ey merd-i fużül! Ya'ni senüñ šāhuñ bize ululuk mı gösterür ve yol ve erkān mı bildürür ve Hindūstān

h racın mı ister? Bu sözi ol leşker ile mi söyler yohsa genc-ile ve memleket ile mi söyler? Ben  ol  uk bam ki cih nu    hları benim önümde  urna gibidür ve  ol dery yam ki   hlar  atımda h kden kemd r. Bunu  gibi beyh de söz s ylemekden hüner göstermek yegdür. Buncılayın söz   killere şatında  aybdur. Sizün ne erlig n z olsun ve ne i l m n z ne genc n z olsun! Sizün   hl ktan na  b n z hem n efs ned r [257a] ve l fdan ğayrı el n zden nesne gelmez. Cümle vil yet benim gencüm ile  olm   dur, dedelerüm dağı a a h   el urmam   dur. Benüm cebe v  cev   n m ve sil h m h z nelerinin kilidini p ller  ekmez. Eger kılıcımın ve  uk l m n h s b n  disem gökdeki yıldızdan  okd r ve benim leşkerüm yirler götürmez ve p ller m n  iy s n  kimse bilmez. Bi  kez yüz bi  kişi var ola ki başa  ehriy r derler. Hem ol gevher çıkan  a lar ve de izler benim elümdedür, cih nu  ar ası şimdi benimle  o r lm   dur ve dağı  anber   d    m    de izi benimd r ve dağı cümle derdlere derm n olan otlar benim vil yet mded r. Bizüm memleket m z bu resme  izzetl  nesneler-ile  o toludur, bunda altunun ve gevher n ve gümüşün h s b  yokd r. Şimdi seksen zerr n k l hlu   h benim emr m ile kemer ba lanm   dur ki her biri bir vil yet n   hid r. Benüm vil yet m cümle  a lar ve dery lardur diy ler ve dağı gelmege yol bulmazlar.  ann c dan t  ürün-zem ne varınca andan Sa l b a ve   n sınırına varınca ne  adar ulular ve hünermendler var ise benim elümdedür ve cümlesi benim hükmüme r m olmışdur. Hind de ve   n de p sb nlar benim adum çağırurlar ve Fa  r    n gibi p di  h n  ızı benim sar yumdudur. Andan bir arslan gibi oğlum vardur ki kılıç ile  aplanların  igerin çıkarur.    kez yüz bi  adı bellü pehlev num vardur ve bi  iki yüz  an çarçur h  ımlarım vardur ki anların  v z   or usından m  ede arslanlar pençelerin  iynerler. Eger      ler erk nında h  m- la ilçi   d rmek  ayb olmasa idi şimdi senün başını beden n den c d  iderdüm t   ehriy rlar öninde kimse bunu  gibi k st h ne söz s ylemeyeydi.” didi. Behr m eyitdi: “Ey t cd r!  abr eyle, i i g  -ile görme. Eger ulu ise n fuzull k itme, eger    il ise n çirkin yola segirtme. Senünle erk n- la s yle el m. Başa   h m   yle buyurmışdur ki; vil yet nden iki    il    d n  kişi i tiy r idesin. Eger anlar sözle beni ilz m iderler ise ve    l- la ve r y- la anlar benden ziy de çıkarlar ise bizüm senün memleket n de sözümüz yok ve senünle dağı niz  m z yok, y    vil yet n n n md rlarından ve pehlev nlarından yüz i tim d itd   n kişi getür, bizüm bir  dem m z ile meyd na girs n, eger anı y  abil r-ise h   senün i l m n den h rac istemeyel m.    l n  cem  eyle başa in  f- la cev b vir.” didi. Şengül-i Hind , Behr m dan bu sözi işidicek eyitdi: “Senün h      l n  yo - m   ve  dem lik dağı bilmez imişsin. Hele  imdi yoldan geldün, bir zam n bir yirde [257b] rahat ol, bunun gibi b -f yide sözi söyleme.” didi. Pes, Behr m   h  bir h b sar ya  ondurdılar, cümle lev z m n  gördiler. T    le v ktine dek Behr m di lendi. Çünki güneş  ubbe-i felege irişdi,  eng l   h buyurdi, bezm  r ste  ıldılar ve önine h  n geturdiler. Andan bir kişiye eyitdi: “Y ri  r n   h n n ilçisini

yoldaşları-y-ıla getir, h̄oş söz ehli ve ʿaql ıssı merdāneye beñzer. Gelicek, ilçiler maḳāmında yir gösterüñ, otursunlar.” didi. Pes Behrām, h̄ʿān üzerine geldi, h̄iç söylemeyüp taʿāma el şundi, ol nefis taʿāmlardan yidi. Çünkü taʿām yindi ve h̄ʿān götürildi, andan meclis ārāste kıldılar ve daḫı şarāblar içdiler. Birazdan ki şarāb içildi, gönüllerden ğam götürildi, meclis şafā-y-ıla tıldı. Ol meclisde Şengül Şāh-ı Hindī’nün iki pehlevānı var idi, üstād güreşçiler idi ki h̄iç kimse anlaruñ arkasını yire getürmemiş idi. Şengül şāh anlara buyurdu ki; turalar, birbiri-y-ile bir dest güreş turalar tā oturan ḫalk temāşā eyleyeler ve hem ilçiyeye h̄üner göstere. Pes ol iki ʿifrīt pehlevānlar şāh fermānı-y-ıla yirlerinden tıruban tıman geydiler ve ortaya geldiler. Biraz vakt güreş tıtdılar, şol kadar zūr itdiler ki biribirlerini alımadılar. Meger Behrām şāh bir billūrdan tılu içmiş idi, şarābdan bir pāre mest olmuş idi, germiyyet-ile eyitdi: “Ey şehriyār! Buyur ki ben daḫı tıman giyem, bu iki pehlevānlar ile güreş tıtam. Ammā arada saḫtlık ve k̄n olmasun.” didi. Şengül ḫande idüp eyitdi: “N’ola tıur yirüñden, anları başabilürseñ başlarını kes.” didi. Behrām-ı Gür bu sözi işidince revān ayağ üzerine tırdı ve meydāna girdi, el şunup birisinüñ kemerini tıtdı, zūr idüp bir elma gibi yirinden götürdi, başınuñ üzerine çevirüp yağrınıñ öyle yire urdu ki cümle üstüñ ʿānları ḫurd oldu. ʿAḫabince birin daḫı ḫapdı, anı daḫı yire urup mağzını ḫıḫardı, Yine geldi yirine oturdu. Şengül bu ḫālī görüp ḫayrān ḫaldı, Behrām’a hezār āferīn kıldı. Buyurdu, Behrām’ı kırk kişiden yukarı geçürdiler. Çün ol gün giceye degin cām içildi, her kişi mest olup maḳāmlu maḳāmına gitdiler. Behrām daḫı maḳāmına geldi, ol gice ārām kıldı. Şabāḫ olıcaḫ Şengül şāh bir tāzī ata süvār oldu, eline çevgān alup meydāna ḫıḫdı, yanınca yayını ve oḫını götürdiler. Bir zamān meydān içinde [258a] top oynadılar ve oḫ atdılar. İttifāḫ h̄iç kimse nişānı urup yıḫamadılar. Behrām Şāh daḫı bile süvār olmuş idi. Şengül emr eyledi, Behrām daḫı tır-keşinden kemān u tır ḫıḫardı, atına mahmuz urup bir oḫ pertāb kıldı. Hemān evvel oḫda nişānı urup yıḫdı. [Minyatür] Dükeli ḫalk Behrām Şāh’a āferīn kıldılar. Şengül, Behrām’uñ zūr-ı bāzūsını ol ḫadd ü ḫāmetini ve ol oḫ atduğunu göricek gümāna düşdi, eyitdi ki: “Bu tehī kişi degüldür. Meger ki bu Behrām’dur yā Behrām’uñ ḫarındaşıdır.” didi. Andan gülererek Behrām’a eyitdi: “Ey h̄ünermend yigit! Bu kuvvet ve bu heybet ki [258b] sende vardur, bu oḫ atmaḫ ki sende vardur, maʿlūmdur ki ulu pehlevānsın ve Behrām’uñ ḫarındaşısın.” didi. Behrām eyitdi: “Ey Şāh-ı Hind! Ben Yezdigird aşıından degülem. Beni Behrām’uñ ḫarındaşı şanmaḫ günāhdur. Īrān’da ben bir bī-gāne kişiyem, ben anda pehlevān adına daḫı añılmazam. Īrān pehlevānlarında Behrām Şāh bārgāḫında benden kemter kimse yokdur. Şāh beni bu maşlahata gönderdi, geldüm. Yol uzakdur, beni egleme, yine gönder. Eglenicek me-bādā ki şāh baña ḫışm kıla.” didi. Şengül eyitdi: “Ululuk dilerseñ ʿinād eyleme daḫı senüñle söyleşmedük. Çok sözüümüz vardur ammā kişi işinde şitāb eylemek ḫaḫādur. Hindustān’a geldüñ, birkaç gün ārām it ve ʿayş u nüş eyle.” didi. Andan soñra Şengül Şāh, vezīrini daʿvet eyledi, eyitdi: “Senüñle bir

gizl  sözüm var. Eger bu yigit Behr m’u n akrab sından deg l ise a na lutf-ıla ve nez ket ile söyle, anı bu vil yetde t rg rma    aresin eyle.   ayed ki sen   sözün-ile aldanup bu yirde  ala ve hem n minı  or, eger  alursa anı ser-leşker idinem ve cih na pehlev n eyleyem.” didi. Pes, vez r gelüp bu sözi Behr m’a söyledi ve çok sa y eyledi. Andan  o ra adını  ordı. Behr m vez rden bu sözi işidicek be zin  n rengi bir dürlü dağı oldu, ne diyeceğinde m te hayyir  aldı.   hir eyitdi: “Ey vez r! Benüm iki cih nda  ihremi zerd eyleme. Ben ne  adar yo sullı  zahmetin dağı  ekersenem   r n   hı’ndan yüz d nd rmezem. Bu nesne bizüm d n m zde ve erk numuzda yokdur. Her kişi ki   hından ba  çekse Ta rı  atında ‘    olur ve dağı ‘aşlı olan kişi m l arturma a  ar   olmaz ve dağı eger ben Behr m’u n   kminden ba   eksem erlik ile cih nı başa zind n idicekdür ve gelüp Hind’i yakıp C d st n’u n toprağını   r n’a ta ıyıc  dur. Ol yegdür ki yine beni   hu n  apusına gönderesiz. Eger adımı  orarsa uz atam ve anam adımı Berz y  om  lardur. Benüm sözümü  eng l   h’a yiti  d r ki beni bu y d i l imde eglemes n.” didi. Bu  aberi vez r işidicek gelüp  eng l   h’a bildürdi. Şengül anu  bu sözine  akıdı, eyitdi ki: “Ol yine gitmekden  aldı. Ben a na bir i  ideyin ki dağı   r n’ı a masun ve   hınu n n zarına varmağdan  alsun ve t zcek başından  ı sun.” didi.   st d eydür, meger Hind i l iminde bir gergedan d rimi  idı ki anu  üstinden  u  uçmağa  or ar idı. Ol t rdu ı m  eden arslanlar [259a] ta lara şaşar idı, tam m Hind st n  alkı anu  elinden ‘ ciz  almı  idı. Bir kerre  v zın i iden  ula lar  a ır olur idı. Şengül, Behr m   h’ı  atına da vet idüp eyitdi ki: “Ey merd-i hünermend! Vilayet m zde bir gergedan vardur.” diyüp zıkr olındu ı bey n itdi. Behr m   h eyitdi: “Ey   h! Başa bir kişi gerek ki anu  ma  amını göstere. All h ‘in yetinde varam, anu  derisini kızıl  ana  ar  eyleyem.” didi. Pes, Behr m’a  eng l bir  ılavuz  o dı. Behr m kendü y rların alup ol  ılavuz ile m  ez r i ine rev n oldu. Çünki gergedan yatduğı yire yakın geldiler, ıraqdan bakıp ‘aceb heybetlü c nver gördiler ki yatduğı yir anu   uvvetinden  uk r olup gitmiş idı.   r n ler anı görince Behr m’ı men  itdiler,   re olmadı. Andan yayını eline alup bir o  gezley p All h’a  ı ınup gergedana yakın irişdi. Gergedan anı görüp ilerü gelince cigerg hına bir o  öyle urdı ki c nver  n  arek ta mec li  almadı. Behr m gördi ki gergedanu  i i tam m oldu, ilerü varup  an er ile başını kesdi ve bir  a lıya yükledüp m  eden  ı ardılar,  eng l   h’a götürdiler. Şengül anı göricek buyurdı ta l-ı   dm n   aldılar. Behr m yakın gelicek  ar u varup dürr   ge her ni  r  ıldı.   h ol be  ret i  n ta t u eyv nı  r ste  ıldı, bir ulu   d l k eyledi. Çünki  eng l ta t üzerinde oturdı, Behr m i  n cümle pehlev nlardan y karı, ta ta yakın yirde bir zerr n k rs   odılar, oturdı. Her kişi Behr m’u n erligine ta   n  ıldılar. Meclis  r ste olındı, ‘ay  u ‘işret  ıldılar. Andan Behr m ma  amına geldi. Şengül, Behr m’u n i ine g h   d olur idı ve g h ğuşşaya varur idı. Meger Hind st n’da bir ejde a z hir olmuş idı. Şengül kendü hem-r zlarına eyitdi: “  bu il in  n ucından ben g h mel l ve g h   d oluram.

Eger bunda eglenüp bize arka olaydı, aña Ƙannūc vilāyetini virürdüm. Şimdi eger bu Īrān’a vara, Behrām ucından Ƙannūc’da rāḥat ƙalmaya. Ben bir müdebbīr ƙılam, şöyle gerekdür ki bunı ol ejdehānuñ ƙatına göndereyüz. Şübhesüz ol ejdahānuñ elinde bu helāk olur. Hem bizüm daḥı bu işde günāhumuz olmaz.” didi. Çün bu tedbīri ƙıldı, Behrām Şāh’ı ƙatına okıdı. Bu aḥvālī aña söyledi ve ejderden şikāyet eyledi. Behrām eyitdi: “Ey pādīşāh! [259b] Eger Ḥudā’nuñ luṭfı olursa, ol ejdehāyı daḥı helāk idem ammā yine baña ƙılaḡuz lāzumdur.” didi. Şengül Şāh şād oldı, ne tafşīl olına. Behrām-ı Gūr yanına bir ƙılavuz alup yārları ile vardı, ol ejdehāyı ƙatl eyledi, başın kesüp Şengül Şāh’a getürdi. Şāh-ı Hind şād oldı, cümle ulular Behrām’a taḥsīn ü āferīn itdiler. Ammā bir niçe demden soñra Şengül yine Behrām içün melūl oldı, vezīrini da‘vet eyledi, Behrām’ı ƙatl itmege tedārük istedi. Vezīr māni° oldı ammā Şengül anuñ men° itdüğinden elem çekdi. Hele ol gice şabr eyledi ve bir fikr daḥı ƙıldı. Şabāḥ olıcaḡ Behrām’a ādem gönderüp tenhā da‘vet itdi. Ol meclisde olanları taşra gönderdi, hemān Behrām’la ikisi ƙaldılar. Andan soñra Şengül Şāh, Behrām-ı Gūr’a eyitdi: “Ey dilīr-i cihān! Benüm sözümi ƙabūl it, seni oḡul idineyin. Ƙızlarumuñ ƙanƙısın begenürseñ saña vireyin ve seni Hindūstān’a şehriyār ƙılayın ve leşkeri ve memleketi saña ışmarlayayın. Benüm sözümnden çıƙma, ƙatumdan gitme.” didi. Behrām bu sözi işidicek, baş aşaḡı eyledi ve biraz fikre vardı. Taḡtını, tācını ve kendünüñ aşlını añdı, göñlinden eyitdi: “Şengül daḥı az ƙişi degüldür, Hindūstān sultānidur. Ben buña oḡul ve damād olup ƙızın almakdan baña ne ‘ār ola?” didi. Andan baş ƙaldurup, eyitdi: “Şāhā! Ben senüñ emründeüyüm ve ne buyurursañ sözüñden çıƙmazam. Ƙızlaruñdan birini ihtiyār idüp ƙabūl ideyin.” didi. Şengül bu sözden şād oldı. Meger üç māh-peyker duḡteri var idi. Behrām’a eyitdi: “Ṭur, imdi sen serā-perdeye var. Ƙızlaruñ ƙanƙısın begenürseñ saña vireyin.” didi. Behrām yirinden ṭurup sarāya girdi. Ol māh-peykerlerüñ birini ihtiyār itdi ki ḡāyet güzel idi.

Nāzm:

[Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ül]

Çu ḡurrem-bahārī Sebīnūd-nām

Heme şerm u nāz u heme rāy u kām⁴¹⁵

⁴¹⁵ Neşeli bir bahar güzelliğindeydi. Adı da Sipinud idi. Baştan ayaḡı masum, namus, arzularına erişmiş güzel düşünceli bir kızdı.

Nesr: Ya'ni ol hurrem-bahāra beñzeyen duhterüñ nāmı Sebīnūd idi. Çünkü Behrām anı begendi Şengül, Sebīnūd'ı Behrām'a virdi ve aña bir ulu hazine bağışladı ve sīm ü zerden ve 'ūd ü 'anber ü kâfūr-ı terden ve la'ı ü yâkūt ü her güne gevherden çok nesne virdi. Andan Şengül Şāh sarāyı ārāste idüp Qannūc'ın nāmdārlarını da'vet itdi. Bir هفته gice ve gündüz şöbet ü 'işret kıldılar. Andan sonra bir sarāyı halvet kılup Behrām-ı Gūr'ı Sebīnūd ile gerdege qodılar. Behrām'la kız bir araya geldiler, zevk u şafādan şol billūrdan cāma qonmış şāfī şarāba döndiler. [260a] Çünkü Behrām, Şengül kızını ile alışdı, kız Behrām'ı cānından yeg sevdi. Gice ve gündüz anuñ sözüñden aqlar idi, gözini Behrām'ın yüzünden gidermez idi. Şengül ikisinin birbiri-y-ile maħabbetini bildi, cihānuñ teşvīşinden āzād oldı, Behrām'a bed-gümān olmaqdan qaldı. Bir gün kız ile Behrām şād ü handān oturup dürlü nesneler añup söyleşürler idi. Behrām eyitdi: "Ey bānū! Bilürem ki beni seversin ve baña hayr şanırsın. Saña bir rāz diyeyin ammā muħkem şakla." didi ve eyitdi: "Ben bu Hindūstān'dan gitmek isterin. Sen daħı baña muvāfaqat ider misin ve benümle bile gider misin ki benüm Īrān'da olan manşibum ve mertebem bundan yegdür. Eger bu işde baña yār olasın cümle 'ālemüñ bānūsı olasın." didi. Bānū eyitdi: "Ey cihān-gīr! Hatunlaruñ eyüsi oldur ki eri andan dāyimā hoşnūd ola. Eger bu nesneden ben tatlu cānumdan ayrılırsam daħı senüñ emrūñden yüz çevirmem." didi. Behrām eyitdi: "Ey nigār! Eger elūñden gelürse bir çāre eyle." didi. Kız eyitdi: "Ey dilīr-i devrān! Eger baħtum baña yār olursa bu işe çāre kılam. Bunda yakın yirde bir bayram yiri vardur. Atam yılda bir kerre leşker ile ol yire çıkar. Anda düğünler ve şādılıkler kıılır ve anı mübārek yir bilürler. Bundan ol maħām yigirmi ferseng yirdür. Atam yakında leşker ile yine anda varsa gerek, cümle putların anda iletse gerek ve niçe zamān put öñinde aqlaşup günāhların dileseler gerek ve hem ol yir şikār yiridür, niçe gün şikār itseler gerek. İmdi bu gündən artuq beş gün daħı şabr eyle. Beşinci gün şabāħ şehriyār anda çıkar, sen daħı gitmek yarağın göresin." didi. Kızuñ sözi-y-ile Behrām şād olup eyitdi: "Di imdi gitmek yarağında ol ammā rāzı kimseye bildürme." didi. Şabr itdi tā ki bayramlaruñ vaqti oldı cümle ulular hep ol maħāma teveccüh itdiler. Şengül Şāh daħı tedārük gördi ki şabāħ çıkısa gerek. Bānū atasınuñ qatına gelüp eyitdi: "Şāhā! Berzūy haste oldı, eydür ki şehriyār kerem itsün, beni bile alup gitmege muqayyed olmasun ki heste kişinuñ seyirden şafāsı olmaz diyor." didi. Şengül eyitdi: "Haste ise anı alup gitmenüñ vechi yoqdur, otursın." didi. Şabāħ vaqtinde Hind'üñ uluları ile Şengül gitdi, kız Behrām'ın qatına gelüp eyitdi: "Ey şāh! Biz daħı gidicek vaqıtdür, eger Īrān'a gitmek isterseñ." didi. [260b] Çünkü aħşam oldı bānū cümle yarağını gördi. Behrām-ı Gūr daħı cebe geyüp fitrākine kemend bağladı, eline gürz aldı, Īrān'dan kendü ile bile gelen kimselere daħı haber virüp ve bir esb-i şabā-reftāra bānū binüp ve bir rahş-ı sarşar-kirdāra Behrām süvār oldı, müretteb yarağ-ıla şikāra çıkar gibi şehirden çıkup 'azm-i Īrān kıldılar. Hemān ki şehirden çıkıldılar ılğar-ıla deñiz kenārına irişdiler. Behrām Şāh,

İrānîlere bakdı, gördi ki her biri at üzerinde uyhuya varmışlar, bir kerre çağırıp eyitdi: “Toprak ol kişinüñ başına ki anuñ arkası siz olasız. Şimdi ne uyhu uyuyıcağ vaktüdür ki öñümüz şunuñ gibi deryā, ardumuz düşmendür. Vaktüñüze hâzır oluñ, uyumañ.” didi. Behrām bu sözde iken qarşudan gemi ile bāzergānlar belürdi. Yakın gelicek Behrām gördi ki İrān bāzergānlarıdır, bāzergānlar hemān ki Behrām Şāh’ı gördiler, dilediler ki öñinde yir öpeler. Behrām dış kısdı ve bāzergānlara eyitdi: “Zinhār baña taqdır eylemeñ! Me-bādā ki arañuzda nāşī ola aḥvālümüz tuyıla.” diyüp vāki^c olan hāli anlara ḥikāyet itdi. Anlar daḥı yemīn itdiler ki tā İrān’a varınca bu rāzı keşf itmeyeler. Ammā Behrām anlara eyitdi: “Ey bāzergānlar! Deñizde gemiciden ḡayrı kimse ben bu rāzı aña dimege üşenürem. Siz ne dirsiz ve bu yolda ne maşlahat görürsiz ki baña ziyān irişmeye.” didi. Bāzergānlar eyitdiler: “Şāhā! Bu iş katı āsāndur. Bu gemici İrānîdür, keşf-i rāz ile andan saña zarar gelmez.” didiler. Behrām Şāh şād olup gemicinüñ katına geldi, ḥikāyeti aña bildürdi. Gemicici eyitdi: “Ey şehriyār! Ben senüñ kuluñam. Seni ve bānüyı cümle yoldaşlaruñ ile geçüreyin.” didi. Pes şāh kendünün ādemlerine buyurdu, gemiciciye yardım kıldılar, cümlesi gemiye girüp yel gibi sürdiler. Şabāḥ olunca kenāra çıkdılar.

Üstād eydür, bu taraftan bildiler ki Behrām gitmiş, tiz Şengül’e ḡaber kıldılar. Şengül tiz leşker ile ılḡar eyledi, deñiz kenārına irişdi, gördi Behrām deryāyı geçmiş ḡazaba geldi, ḥışm-ıla deryādan gemi ile güzār itdi. Leşker ile Behrām’a irişdi ve kıızına ḥitāb idüp eyitdi: “Ey duḡter-i bī-devlet! Sen bunuñ sözine aldanup deryā geçersin. Bunuñ gibi iḡlīmi koyup benüm destürumsuz İrān’a gidersin. Gör ki saña ne işler iderem.” didi. Hemān Behrām ilerü gelüp eyitdi: “Ey bed-nişān! Benüm ardumca gelmek senüñ neñe gerek idi? Bilmez misin ki baña ceng itmek şarāb içmekden āsāndur ve bunu fīkr itmedüñ mi ki Hindlerüñ yüz biñ kişisi [261a] benüm katumda bir süvār kadar yokdur. Ben olam ve bu otuz nefer beglerüm ola, Hindīlerüñ gözlerini kan-ıla deryā kılam ve bir kimseyi zinde ḡomayam.” didi. Şengül bildi ki ḡaḡ söyler, itdüḡi işe peşimān oldı, eyitdi ki: “Ben saña bunca eyülik itdüm, seni oḡlumdan ve iki gözümden yeg tutdum, başuña tāc koyup Hindüstān’a server eyledüm ve şunuñ gibi kıızı saña virdüm. Benüm itdüḡüm eyüliklerüñ mükāfātı bu mıdur ki vefā yirine cefā idesin. Bildük ki ‘acemden vefā gelmez imiş ve anlar tuz, etmek ḡaḡkınlı bilmezler imiş ve ‘ahdlerine tırmazlar imiş.” didi. Behrām eyitdi: “Ey Şengül! Gitdüḡüm içün baña ta‘n eyleme. Beni eyülik bilmez bī-vefā şanma. Ben Sultān-ı İrān’am, şimden soñra saña çok eyülikler idem ve saña yavuz şananlaruñ başını kesem ve seni pederüm yirine bilem, ḡarāc isteyüp vilāyetüñi incitmeyem, kızuñı daḥı ‘ālemde güneş gibi kılam, cümle ḡatunlaruma baş eyleyem.” didi. Şengül bu sözi işidicek barmaḡın ısırup ḡayrān ḡaldı. Andan atından indi, ‘özrin dileyü Behrām’dan yaña yüridi. Behrām daḥı qarşu gelüp kuça kuça ḡüreşdiler, geçen sözlerden ötüri bir bir ‘özr itdiler.

Şengül, Behrām Şāh'ı görmek-ile şād oldu, tiz emr eyledi sāyebānlar çekdiler ve bārgāhlar kurdılar, h' ān ārāste kılup cām-ı şarāb getürdiler. Ol gün Behrām'la yiyüp içdiler, Behrām hikāyeti Şengül'e bir bir beyān eyledi. Ol şafāya niçe tolular içdiler. Andan ol iki şāh yirlerinden kalkdılar, birbiri-y-ile el ele alup °ahd itdiler ki şimden soñra gönüllerinde kīn olmaya ve birbirlerine cān-ıla yār-ı vefādār olalar. Andan Şengül duhterini gözlerinde[n] öpdü ve esenledi. Ol aradan iki şāhlar vedā°laşup döndiler. Biri yine gemiye girüp Hind'e geçdi ve biri Īrān yolını tutdı. Çünkü Īrānīler Behrām Şāh'ı geldüğün işitdiler yolları ve şehirleri tonatdılar, cümle şokaqlara başdan başa sīm ü zer ü müşk ü za°ferān dökdiler. Behrām Şāh'ın oğlu Yezdigird ol perākende leşkeri cem° eyledi, Nersī ile ve Īrān'ın uluları-y-ıla şehriyāra karşı geldiler. Yezdigird Behrām'ı göricek atından indi, öninde yir öpdü. Nersī ve baş vezīr cümlesi Behrām'ın önüne varup ayağına düşdiler, şād ü handān sarāyına getürdiler. Behrām karar idüp °ayş ü nūşa āgāz eyledi. Bunun üzerine bir niçe zamān geçdi, üstād eydür bir gün Şengül-i Hindī diledi ki Īrān'a gele, Behrām Şāh'ı ziyāret ide ve hem kızını göre. Pes, Hindūstān'dan **[261b]** Behrām-ı Gūr katına bir ilçi gönderdi, Behrām'dan yeñi °ahd-nāme istedi. Çünkü Hind ilçisi Behrām katına irişdi, ahvālī söyledi. Pes cihāndār dahı Pehlevī hatt-ıla bir taze °ahd-nāme yazdı ve bir ulu kişi-y-ile Şengül-i Hindī'nün katına gönderdi ki aña yol göstere, kılavuzlık ide. Çünkü ilçi Şengül Şāh'ın katına irişdi, °ahd-nāmeyi virdi. Ol dem Şengül Īrān'a gitmek tedārükün gördü ammā Çīn'de olan akrābāsına kendünün gitdüğün bildürmedi. Yanınca yedi şāh aldı ki birisi Kābil Şāhı idi ve birisi Sind Şāhı idi ve birisi Candal Sultānı idi ve birisi Mandal Pādişāhı idi ve birisi Moltan Şāhı idi ve biri Nicāb Şāhı idi ve biri hod ser-ā-pā Hind iklīminün sultānı idi ki Şengül Şāh'dur. Bu yedi pādişāhlar bir yirde gelüp °alem ü sancağ-ıla pīller ve Hindī derālar ile ve çetr-i hümāyūn-ıla ve her biri sīm ü zer ü la'l ü cevāhir ile ve şāh için bī-had armağanlar ve nişārlar ile gitdiler. Pīllerün arkasını dībālar ile ārāste kıldılar, leşker niçe mīl yiri tutmuş idi. Bu resme menzil-be-menzil gidüp Īrān'a yakın geldiler. Çünkü Behrām Şāh anların geldüğün bildi, cümle Īrān şehrinün beglerini ve ulularını cem° eyledi, şevket-ile Şengül Şāh'a karşı çıkıdı. Behrām-ı Gūr °azamet-ile tā Nehrevān kenārına degin gidüp Şengül'i istikbāl itdi. Ol arada iki ulu şāh birbirine irişdiler, yakın gelicek atdan inüp birbirleri-y-ile görışdiler. İki taraftan leşker piyāde oldılar, iki şāh ve iki iklīm halkı birbirlerine buluşdılar, şerāyit ü erkān ne ise yirine getürdiler. Andan soñra iki şāh yine süvār oldılar, ol bī-kıyās leşker ile şehre geldiler. Şāhuñ evvānında altun tahtlar kılup üzerine husrevī kumāşlar döşediler. Yedi pādişāh yollarınca geçüp oturdı, Behrām-ı Gūr bālā-nişīn-i şāhān-ı iklīm-i Hindūstān oldu. Andan buyurdi h' ān getürdiler, bişmiş kızılardan ve çevrilmiş tavuklardan bir ok menzil yir toptolu olmuş idi. Meclis içi sāzendeler ve güyendeler ile tolmış idi. H' ān ki getirildi bir şāhāne bezm ārāste kıldılar, dürlü nakışlar-ıla ve renkler-ile ol sarāyuñ içi cennete dönmiş idi. Altun

kemerlü güzel oğlanlar el bağlayup ayağ üzre tırmışlar idi. Ol kara gözli gümüş tenlü sākiler ellerine billür cāmlar alup her sākî başına altun geyüp ayaklarına gevher-ile muraşsa° başmak giyerler idi. **[262a]** Her kişinüñ öñinde altun ve gümüş tabaqlar ile dürlü dürlü nuḳller ḳonmuş idi. Şengül Şāh, Behrām’uñ sarāyından ve ol meclisüñ daḫı leṭāfetinden °acebe ḳalmış idi. Çünki biraz vaḳt yidiler ve içdiler, andan Şengül-i Hindî kızını görmek diledi. Pes Şāh, ḥādemlere buyurdı Şengül’i alup bir bahār gibi müzeyyen sarāya daḫı getürdiler. Baḳdı gördi ki kızî başına gevherden tāc ḳoyup bir taḥt-ı °āc üzerinde oturmuş ḳarşusunda kız oğlan cāriyeler ayağ üzre tırmış, ilerü gelüp kızını baḡrına başdı ve yüzini yüzine sürdi. Şengül Şāh tamām kızî ile görüſüp ḥāl ü ḥāṭırın ſordı. Andan kızına ve ſāha getürdükleri armağanları altundan ve gümüşden ve dürlü dürlü ṭonlardan ve gevherlerden ve tāclardan ki her birisinüñ bahāsını kimse bilmez idi, bunca armağanları virdi. Andan yine ſāh ḳatına geldi, ol gün aḥşam olunca °iſret itdiler. Şabāḥ olıcaḳ Behrām-ı Gür, Sultān-ı Hindüſtān ile ſikāra gitdi. Aḥşam yine gelüp °ayş u nüş itdiler, irtesi ſabāḥdan ṭurup ellerine ṭop u çevḡān alup meydāna geldiler. Şāh-ı Īrān serverleri-y-ile bir ṭarafa ṭurdı, Şengül Şāh daḫı Hind’den kendüye gelen sultānlarla bir ṭarafa ṭurdı. Andan iki cānibden zerrīn ḡulāmlar ellerine zerrīn çevḡānlar alup billurīn ṭopları meydānda ser-gerdān idüp bād-pā rāḥşlar ile cevelān itmege başladılar. İki ṭarafdan ſāhlar oyuncılar taḥsīn idüp üzerlerine la°l ü gevher nişār itdiler. Şengül kızınıñ ḳatına gelüp kāḡıd ve ḳalem istedi. Kāṭibe buyurdı bir ḥūb °ahd-nāme yazdı, mażmūnı bu ki: “*Şol zamān ki ben āhirete intikāl idem, ol demde Ḳannūc vilāyeti Behrām Şāh’uñ ola, cümle tāc u taḥtuma ve māl ü ḥazīneme Behrām Şāh ḥākim ü mutaſarrıf ola. Kimse anuñ ḥükminden tecāvüz itmeye.*” didi. Andan Hind menşūrını kızına virdi ve iki ay daḫı Īrān’da oldı. Bir gün Behrām Şāh’a bir kiſi gönderüp Hind’e gitmege destūr diledi. Behrām daḫı vezīrini da°vet idüp buyurdı ki Īrān iḳlīminde ne dürlü nesne var ise altundan ve gümüşden ve gevher ü ṭiḡ ü tāc u taḥt u kemerden ve ḡün-ā-ḡün dībālardan ve ḥāş atlardan ſol ḳadar nesne virdi ki ḥaddi ve pāyānı yoḡ-ıdı. Ol bilesince gelen ſāhlara daḫı bī-ḥad nesne virüp her birinüñ ḥāṭırını ḥōş eyledi ve üç menzil **[262b]** bile gönderi gitdi, ādemler ḳoşup kendü sınıorından çıkınca her yirde ki yatdılar atlarına yem ve kendülere ſarāb u ṭa°am ḳaydını gördiler. Çünki Behrām Şāh girü taḥtına geldi, ḥāṭırına ecel endīſesi düſdi. Ol ḡuşşadan ḡöñli pür-derd oldı ve beñzi ſarardı. Taḥt üzerine oturup vezīre buyurdı ki ḥazīneleri ḡöre, altundan ve gevherden ve ḳıymetī ḳumāşlardan ne ḳalmışdur ḥesāb ḳıla. Zīrā müneccimler aña dimişler idi ki senüñ °ālemdede pādīſāḫlıḡuñ atlmış üç yıl olacaḳdur. Behrām Şāh daḫı dimiş idi ki bu altmış yılıñ yigirmisini °iſret-ile ve ſādīlīḳ ile geçürem ve yigirmisinde tedbīr-i memleket idem ve °iṭālar ve keremler eyleyem ve ḥükm itdügüm vilāyetlerde ḥarābe yir ḳomayam ve yigirmi yılını daḫı Allāḥ ḥazretinde °ibādet-ile geçürem dimiş idi. Ol üç bölük ḥāl ma°lūm olmamış idi, ſöyle meḥḫül ḳalmış idi. Behrām Şāh bu sözle

altmış yıl yiticek miqdārı māl ü genc cem° itmiş idi, hesābla hazīneler taldurmuş idi. Çünkü şahdan vezīre hazīne yüklemek emr olındı vezīr dağı hazīnedārla hazīneye geldi, hazīnede olan altun ve gevheri hesāb itdi, ne miqdār idüğün bilüp Behrām Şāh'a geldi, eyitdi: “Şāhā! Hesāb itdüm, yigirmi üç yıl miqdārı yiticek māl deftere aldum.” didi. Behrām anı işidince gelicek belānuñ ğuşşasın yidi, eyitdi: “Cihān didükleri haqīkatde üç gündür; biri geçendür, biri yarındur ki gelicekdür, biri dağı bu gündür ki biz andayuz. İmdi dün hod geçdi, bu günki °ömri ğanīmet görüp yarın içün ğuşşa yimemek gerek. Dünyāya gelen kişi elbette gitdükden soñra ya tāt u tāht ölmüş, yā faķīr olup zarūret ile ölmüş, yā aç ve °üryan ölmüş; çünkü bu tāt u taht elden gidicekdür, māl ü hazīne cem° itmenün ne fayidesi ola!” didi. Andan eyitdi: “Şimden soñra cümle memleket harācını bağışladum. Hīç kimseden harāc alımasun.” didi ve her şehrün üzerine bir °ākıl ü dānā kimseyi nāzır kodı. Anların cümle levāzımını hazīneden ta°yīn eyledi tā ki ol kimse vilāyeti uğrıdan ve harāmīden şaklaya ve ne hāl vāķi° olursa şehriyāra bildüre ve halkuñ biribiri-y-ile da°vā ve nizā°ı olsa haq üzre faşl eyleye ammā hīç kimseden rüşvet almaya.

[263a] Bu vech-ile her şehre bir nāzır ta°yīn olınuş te°kīd ile nāmeler yazdurdı, her iklīme ve her şehre gönderdi. Anlar dağı gelüp halkuñ hālını teftişt kıldılar, hayr u şer ne vāķi° olduğunu bildiler, nāmeler yazup şehriyāra bildürdiler. Didiler ki: *“Ey şah-ı ālem! °Adl ü dādı şol mertebeye irişdürdük ki her kişi başında buyruş oldu. Bay u faķīr yeksān olup uluya ve kiçiye i°tibār kalmadı. Cihānuñ içi yimek ve içmekle talmışdur. Başlar kesilüp kanlar dökilür, kimsenün kimseden derdi yok ve şahdan korhusu dağı yok. Bizi hod ādem hesābına şaymazlar.”* didiler. Çünkü şehriyāra bu vech-ile nāmeler geldi, şah ādemler ölüp kanlar dökildüğünden melul oldu. Bu kerre her iklīmde müstaķil begler ve şubaşılar kodı. Anların dağı cümle harācını hazīneden kıldı. Anlara buyurdı ki; her senenün altı ayını ra°iyyetden harāc almağa koyalar ve bī-edeblik idenün cerīmesin alalar ve altı ay ol aldıkları harācī Ġrān’uñ fuķarāsına ve müsteħaklarına bahş ideler ammā kendüler ol mālдан bir ħubbe almayalar tā bu tarīķ-ıla kimse kimsenün kanını dökmeğe, halk rāhatda ve refāhiyyetde ola. Bunuñ üzerine bir zamān geçdi, bu kerre harāca ta°yīn olınan °āmiller şehriyāra nāmeler yazup bildürdiler ki: *“Şol kişilerden ki māl ü harāc alurduş ve ol fuķarā ki mu°āf u müselleş olup aldüğümüzü māl anlara virür idük şimdiki hālde anlar māl çoklığından azdılar, her biri ādemler öldürüp dürlü fesād iderler.”* didiler. Şāh ol nāmeyi dağı göricek ğazaba geldi. Bu kerre her iklīme beylerbeyiler ve kāzılar kodı. Her birine şalb u siyāset itmeğe ve zencīr yüridüp ħabs eylemeğe icāzet virdi ve anların dağı cümle levāzımını hazīneden kıldı. Anlara eyitdi: “Şol kişi ki ādem öldüre, yā bir yaramaz iş ide Tañrı’nuñ buyruğı ne ise yirine getürüp ol kişinün haqķından geleler tā ki her kişi kendü hālinde olup kimse kimseyi incitmeye.” Bunuñ üzerine dağı niçe zamān geçdi, yine şah ol ibtidā vilāyet teftiştine gönderdüğü nāzırlara nāmeler yazup didi ki: *“Şimdiki hālde cihānuñ aĥvālī*

nicedür, halk ne işdedür ve anlara ziyân olacağ ne nesne vardur baña bildüresiz.” Anlar dağı nāmeler yazdılar ki: “Şāhuñ ‘adli ucından re‘āyānuñ faķırleri yoldan çıķmıřlardır ve her kiři kārını unıtmışdur. [263b] Çift öküzleri yabanda yürir, tağıl ekilmez oldu, ekinciler yimege ve içmege meşğöl oldılar, yiyecek tağıl bulunmaz oldu.” didiler. Pes, řāh buyurdu nāmeler yazup her memlekete bildürdiler ki: “Şol ki evvelden ekincidür, öyleye dek çift süre, öyleden řoñra yimege ve içmege meşğöl olalar. Ammā şunlar ki çifti ve ekicek toğmı yokdur řāhlık hazīnesinden aña öküz alıvireler ve toğm vireler. Aydan aya aña vazīfe eyleyeler tā ki řāhdan hātırı incinmeye. Eger bir yirde çekirge olsa yā bir āfet yitişüp tağıl hāřıl olmasa, anlaruñ mālını ve toğmını pādīřāh mālından ödeyeler ve bir kiřinuñ ki ekinlik yiri olup ekdürmeyüp mu‘aştal kosa eger bay ve eger faķır her ne olursa olsun öyle iden ādemi şağ iken yirinuñ içine göme koyalar tā anda helāk ola.” Çün bu resme nāmeler yazıldı, üzerine řāhuñ mührin urup iķlīmüñ nāzırına gönderdiler. Bunuñ üzerine dağı bir zamān geçdi, andan řoñra řāh yine ol emīn gönderdüğü kişilere nāmeler yazup eyitdi ki: “Şimdi memleketüñ hāli nedür? Baylar ve faķırler ne kārdadur? Şāhdan fuķarānuñ řikāyeti var mıdur, baña bildüresiz.” didi. Anlar dağı yine nāmeler yazup řehriyāra şöyle didiler ki: “Pādīřāhum! Senüñ ‘adliñ berekātında cümle ‘ālem hōřlıķda ve řādīlıkdadır. Her kiři devām-ı devletüñüñ du‘āsına meşğöldür. Ammā fuķarānuñ bir ‘aşım řikāyeti vardur. Dirler ki; řāhuñ devletinde bay ve mün‘im kişiler meclis kurup řarāb içseler her birinuñ meclisinde çalıcılar, sāzendeler ve h‘ānendeler var ammā bizüm kullarumuz ve hıdmetkārlarımız yok, ağşam řāhibi degölüz, meclisümüze sāzende ve güyende gelmez diyü řikāyet iderler.” didiler. Şāh bu haberi işidicek kaķkahayla güldi, hātırı be-ğāyet řād oldu. Tiz bir nāme yazup Şengöl Şāh-ı Hindī’ye gönderdi. Meger Hind vilāyetinde bir řāyife var idi ki anlara Lüriler dirler idi, ol řāyife cümlesi sāzendeler ve güyendeler idiler. Anlardan bir niçe biñ ādem istendi, nāme Şengöl Şāh’a varınca ol dağı Lürileruñ gāyet eyüsinden on biñ kimse intihāb idüp Behrām Şāh’a gönderdi. Çünki Lüriler řāh katına geldiler řāh anlaruñ bir ulularını yine kendü hākim kıldı ve her kişiye bir çift öküz ve bir eşek virdi [264a] ve bir yıl miķdārı yiyecek virdi ve ekicek toğm virdi ki çift sürüp tağıl ekeler ve hem re‘āyānuñ şoğbetlerinde rāyegān çalup oynayalar, kimseden nesne ummayalar. Pes Lüriler varup ol toğmlık buğdāyı ekmeyüp yidiler, müflis ve aç bir pūla muhtāc yıl başında yine řāhuñ katında geldiler, aħvāllerin ‘arż itdiler. Şāh gāğab idüp eyitdi: “Varuñ yükünüzi eşek üstine yükledüñ, memleket içine tağıluñ, rızķuñuzu cehd ile ele getirüñ.” didi. Şāhuñ ol sözi ucından şimdiki hāde dağı Gürileruñ bir yirde meķanı yokdur. Üstād eydür, Behrām Şāh’uñ ol vaķtlerde ‘ādeti gice ve gündüz āteře karşı ‘ibādet itmek idi. İçmekden vāz gelüp gündüz řāyim olur idi, gice řabāha dek İbrāhīm Peyğāمبر āyini üzre namāz kılup Hudā’ya niyāz itmege meşğöl idi. Çünki altmış üç yıl tamām oldu, vezir Behrām Şāh’uñ katına geldi, eyitdi: “Şāhā! Hazīnede olan māl dükendi,

ne buyurursın? “Âkıl olan re‘āyāya h̄arāc bağışlamaz.” didi. Behrām eyitdi: “Ey vezīr-i ‘ākıl! Bizüm dünyā mālına ihtiyācumuz yokdur. Mülk Allāh’uñdur, yine Allāh’a ısmarladuk. Ol gānī pādīshāhdur, aña zevāl yokdur. Ne teşvīşlenürsün?” didi. Ol gün geçüp irtesi Behrām Şāh dīvān eyledi, uluları da‘vet idüp oğlu Yezdigird’i daḥı katına okıdı. Bu ulularuñ öñinde Behrām Şāh tāt u taḥt u cümle memleketi Yezdigird’e virdi, kendüsi fāriğ olup ‘ibādete meşgūl oldu. Ol gice aḥşam olıcaḡ şāh uyumak içün cāme-ḥ’ āba girdi. İrtesi şabāḥ olıcaḡ Behrām Şāh her zamān uyandığı vakitte kalkmadı. Vezīrūñ göñlinde ḥavf cāy-gīr oldu. Yezdigird’i içeri gönderdi. Yezdigird atasınuñ katına geldi, gördi ki ol gül gibi yañağı şolmuş, ağzına bir pāre köpük gelmiş, bu ‘ariyet-sarāydan rah̄tını götürüp ol ebedī maḡāma intikāl itmiş, nāzik bedeni ḥarīr döşekler içinde kalmış. Yezdigird atasını bu ḥālde göricek yaḡasını çāk eyledi. Begler ḥaberdār oldılar, her biri feryād ü fiğānlar itdiler. Andan Behrām-ı Gūr’ı şāḥlar ‘ādetince defn eylediler. Andan soñra Yezdigird-i ibn-i Behrām-ı Gūr pādīshāh oldu. Ol daḥı birkaç ‘adl ü dād-ıla bu cihānı şād kıldı. On sekiz yıl pādīshāhlık kıldı, felek anı daḥı ḥāke şaldı. Anuñ yerine Hürmüzd ibn-i Yezdigird [264b] pādīshāh oldu. Meger bir büyük ḡarındaşı var idi. Yezdigird anı şāḥlıḡa lāyık görmeyüp küçek oḡluna virdüḡi-içün cigeri ḥūn oldu ve anuñ nāmına Fīrūz dirler idi. Bir gice Fīrūz bu derd-ile şehirden çıkdı, niçe ulular ile ve genc ü māl-ıla Hitāl şāḥından yaña revāne oldu ki adı Fogānīş’dür, varup aña aḥvālını söyledi ve imdād taleb eyledi. Fogānīş eyitdi: “N’ola, vāḡı‘ā sen Hürmüzd’üñ ulu ḡarındaşısın, şāḥlık saña lāyıkdur ammā leşkeri şol şart-ıla virürüm ki Termed’i Yezdigird baña virmişdür, sen daḥı şāḥ olıcaḡ yine ol vilāyeti baña viresin.” didi. Fīrūz rāzī oldu. Pes Fogānīş, Fīrūz’a Hitāl leşkerinden otuz biñ güzīde merdāne kişi koşdı. Fīrūz, Hürmüzd’üñ üzerine geldi. Hürmüzd āḡāḥ oldu, ḥāzır bulunan leşker ile çıkup ceng eyledi. Āḡir Fīrūz zafer bulup Hürmüzd’i esīr itdi. Ceng olduḡdan soñra bend-ile nazarına getürdiler. Fīrūz ḡarındaşını ol ḥālde göricek esirgedi, ḡarındaşlık maḡabbeti ḡalebe itdi, buyurdi bendini getürdiler, at çekdiler, bindi. Fīrūz Hürmüzd’üñ elini eline aldı ve ḥāḡırını tesellī kıldı. Anı yine eyvānına gönderüp eyitdi: “Birāder, ben pederümüñ vaşiiyetini bozmazam ve senden güçle tāt u taḥt almazam.” didi. Hürmüzd eyitdi: “Sen benüm ulu ḡarındaşumsın. Çünki baña ziyān itmedüñ benüm ḥāḡırım ḥōşdur. Tāt u taḥt saña mübārek olsun.” didi. Fīrūz be-ḡāyet şād oldu ve göñli cümle endişelerden āzād oldu.

Pādīshāḡi-i Fīrūz Deh Sāl u Noh Māḡ Būd

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Be-y-āmed be-taḡt-ı Keyī ber-nişest

Neşr: Çünkü Pîrüz atasının tahtına geçti, ‘adl ü dād itmege başladı. İkinci yıl olıcağ ittifāk hevā kuraklık oldu, gökden yire bir katre yağmur yağmadı. Üçüncü yıl ve dördüncü yıl bu hāl üzerine geçti, ırmaqlarda şu kalmayup tavarlar açlıktan ve şusuzlıktan kırılmağa başladı. Şāh-ı Īrān anı görünce cümle vilāyetün haracını bağışladı. Her kankı şehirde anbār var ise anı açdurup ol şehrün fuķarāsına virdi ve cümle şehirlerde münādiler yürütdi ki; her kankı devletlünün anbārı var ise açsun, buğdayını fuķarāya virsün ve koyunları bahā-y-ıla şatsunlar, hālāyık açlıktan kırılmasun dir idi ve kendünün her vilāyetde olan ‘āmillerine ve beglerine nāmeler gönderdi ki anbār kapuların açalar, fuķarāya etmek eksik itmeyeler, her yirde ki bir faķır açlıktan helāk ola anbārcının başını keserem didi. **[265a]** Bu hāl üzrine yedi yıl geçti, yiryüzinde yeşerir ot kalmadı, cümlesi şusuz kurıdı. Sekizinci yıl olıcağ hālāyık gāyet buñaldılar. Fîrüz Şāh buyurdi, bir şahrāya çıkdılar, baş açup el götürüp Hāk te‘ālā hāzretine du‘ā vü zārılık kıldılar ve günāhlarına tevbe vü istiğfār eylediler. Meger bahār vakti idi, ittifāk Allāh’uñ emri-y-ile gök yüzinden bir pāre bulut belürdi. Ol bulut büyüyüp ‘ālemi kapladı, bunca zamāndan berü kurumuş yire incü gibi yağmurlar yağdurdi, yiryüzi suya ğark olup yine bağların ve bağçelerin yüzi güldi, zamāne ol şiddetden kurtıldı. Çünkü Pîrüz Şāh ol tarlıktan hālāş oldu, rāhatlık ile şāhlık tahtında rām kıldı. Andan sonra Rey sınırında bir şehir bünyād eyledi ki anuñ adına Erdebil dirler, evvel zamānda anuñ bünyādını Şit PeygāMBER kılmış idi, andan sonra zamānla harāb olup yıkılmış idi. Pes, Fîrüz Şāh murād idindi ki Türkān leşkeri-y-ile ceng eyleye. Müretteb yarak görüp Çîn’e gitmek tedārükinde oldu. Karındaşı Hürmüzd’i ser-leşker eyledi, ulu oğlu Kabād’ı leşkerün ardınca yürütmege ta‘yîn itdi ve küçek oğlu Belāş’ı tahtında kodı ve Pārs’da bir ulu server var idi ki anuñ nāmına Serfizāy dirler idi, meşhūr pehlevān idi ve hem ‘āķil kişi idi, Pîrüz Şāh aña eyitdi: “Sen oğlum Belāş’uñ katında ol, vezîr gibi her maşlahatı aña göster, didi. Pes, ol pehlevān Fîrüz Şāh emri-y-ile anda kaldı. Andan sonra Fîrüz leşker çeküp ‘arz-ı rāh eyledi. Bir gün ol araya irişdi ki Behrām Şāh anda mîl yapup sınır kesmiş idi. Fîrüz ol yirde karar itdi, diledi ki Behrām’uñ sınırını bozup geçe. Bu haber Çîn şāhına irişdi ki nāmı Hōşnevāz’dur, tîz Hōşnevāz bir nāme yazdı ki: “*Ey Fîrüz Şāh! Dedelerünün ‘ahdini şımağ ve anların sınırını bozmağ revā degüldür. Çünkü geldün ben dahı nā-çār olup saña kılıç çekerin.*” didi. Nāme Fîrüz’a irişdi. Fîrüz Şāh nāmeyi göricek ğazaba geldi, eyitdi: “Egerçi ceddüm Behrām Şāh ol vilāyeti Ceyhūn kenārına dek aña virmiş ammā ben anuñ virdüğine rāzî degülem. Yedi iķlîmün pādişāhı benem. Zamānumda benden ğayrı kimse tahtda **[265b]** oturmağ olmaz.” didi ve ilçiyi hākāret idüp gönderdi. İlçi Hōşnevāz’a gelüp ahvālî i‘lām eyledi.

⁴¹⁶ Piruz Yezdan’a inanan hükümdarlar geleneğince gelip ululuk tahtına oturdu.

Höşnevâz dahı leşker çeküp Fîrûz'a karşı kondı. Emr eyledi leşkerüñ dâyiresine handak kazdılar, üzerini hâr u hâşâk-ıla örttiler, irtesi ceng itdiler. Höşnevâz yan virdi, kaçdı. Fîrûz Şâh anuñ ardına düşdi. Bir niçe pehlevânlar ve oğlu Kabâd ve vezîri Erdeşîr bile gitdiler. Höşnevâz'ın ardınca segirdirler iken handakuñ içine düşdiler. Höşnevâz girü dönüp handakuñ kenârına geldi, gördi ki Fîrûz düşüp helâk olmuş ve yanınca bile düşüp helâk olan nâmdârların hesâbı yok. Ancak Fîrûz'ın oğlu Kabâd sağ kalmış ve vezîr sağ kalmış. Höşnevâz çünkü düşmene fırsat buldı, leşker yine emr eyledi, Īrân sipâhını kılıçdan geçürdiler ve niçesin esîr itdiler. Fîrûz Şâh'ın tîzligi ucından başına şöyle hâl geldi. Andan Höşnevâz Kubâd'ı vezîri handakdan çıkarup ayağına demir bend urup habs itdi. Çünkü hâl böyle oldu, bu haberi Īrân'a irişdi, Belâş tahtından aşağı inüp şakalın yoldı ve başına toprak saçdı. B[el]âş bir ay atasının mâtemin tutdı, bir aydan sonra ulular gelüp Belâş'ı tahta geçürdiler, anı pâdişâh-ı Īrân kıldılar.

Pâdişâh-ı Belâş Penç Sâl Bûd

Üstâd eydür, çünkü Belâş pâdişâh-ı Īrân oldu, zîkr olunmuş idi ki anuñ yanında Serfizây-nâm pehlevân Īrân'da bile kalmış idi. Ol dilâver bir tedbîr itdi, ya'nî murâd idindi ki leşker çeküp Çîn'e vara, Fîrûz'ın intikâmını Höşnevâz'dan ala ve Kabâd'ı bendden hâlâş eyleye. Zîrâ Kabâd ulu şehzâde idi ve Belâş ise henüz tâze idi, atasının kînin almak elinden gelmez idi. Serfizây-nâmdâr ise şevket ve kudret şâhibi idi, aslı Şîrâz'dan idi, hem Zâbilistân ve Kâbilistân'ın şâhı idi. Üstâd eydür, ol dilâver Īrân'dan kalkup Zâbil'e geldi, her tarafa nâmeler gönderüp leşker [c]em° eyledi, °alem çeküp Zâbilistân'dan kalkup Merv'e geldi. [266a] Merv'den °itâbla bir nâme yazdı, esîr olan şehzâdeyi istedi. Nâme Höşnevâz'a irişdi, okıyup cevâb yazdı ki: “*Ey Serfizây! Ben saña esîrleri virmezem. Fîrûz Şâh naşîbini aldı. Eger sen dahı gelür-iseñ leşkerüm ve pehlevânlarum hâzırdur.*” didi. Serfizây anuñ nâmesinden hışmnâk oldu, leşkerin kaldırdı, Tûrân-zemîn ser-haddine geldi. Höşnevâz dahı öteden Çîn leşkeri-y-ile yürüdi, iki leşker cenge tûrdılar. Ceng içinde Serfizây Höşnevâz'a tuş geldi, irişüp bir gürz urdı. Höşnevâz biñ belâ-y-ıla men° itdi ve hemân at başını çevirüp kaçdı, ol yirde bir eski hisâr var idi, aña girdi. Çîn leşkeri dahı şınup ol hisâra girdiler. Ol gün geçdi irtesi Serfizây hisâra yürümiş idicek mahalde Höşnevâz'dan ilçî geldi, bir nâme getirüp Serfizây'ın önünde kodı, okıyup gördi, dimiş ki: “*Ey dilâver! Geçenden geçelüm. Kabâd şehzâdeyi, vesâyir esîrleri ve Īrânîyandan aldugum mâl ü hazîneyi göndereyin. Ammâ sen dahı beni ve leşkerümü ve vilâyetümü incitmeyesin.*” dimiş. Serfizây ulular ile müşâvere eyledi, şulh u şalâhı ma°kûl gördiler. İlçîye cevâb virüp gönderdiler, gelüp Çîn şâhına ahvâli nakl eyledi. Pes, Höşnevâz dahı fi'l-hâl Kabâd'ı ve vezîri vesâîr esîrleri bend ü zindândan çıkardı ve Fîrûz Şâh'dan aldugı mâl ü hazîneyi cem° idüp Serfizây'a gönderdi. Serfizây ol yirden kalkup Īrân'a geldi. Belâş dahı ulu

karındaşını görünce izzet itdi, Serfizāy Belāş’a eyitdi: “Ey şāh! Sen dahı nev-civānsın, şāhlık tavrını bilmezsin, eyü yā tatlu nedür fark itmezsin. Kabād senün ulu karındaşuñdur ve anuñ ʿaql ü fikri ziyādedür, pādīşāhlığa senden ol münāsibdür.” didi. Bu vech-ile Kabād’ı vaşf u tercīh idüp Belāş’ı tahtdan indürdi. Belāş’uñ elinden gelmedi ki yok diye. Çār u nā-çār sarāyına geldi. Serfizāy, Kabād’ı atası ve karındaşı tahtına çıkarup Īrān’a pādīşāh-ı şāhib-i cāh eyledi.

Pādīşāh-i Kabād-ı ibn-i Fīrūz Çihil Sāl Būd

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Çu ber-taht be-nişt Ferruh Kabād

Kolāh-ı bozorgī be-ser ber-nihād

Sūy-i Tīfsūn şod zi-şehr-i Şītaḥr

Ki kerden keşān-rā be-dān būd faḥr⁴¹⁷

Nesr: Çünkü Kabād-ı ferruh-nejād tahta oturdu, ululuk tacını başına kodı, İştahr şehrinden gidüp Tīfsūn’a geldi, karar itdi. Üstād eydür, Kabād ol demde on altı yaşında idi, şāhlıktan behresi [266b] dahı az idi, cümle maşlahatı Serfizāy görür idi. Kabād sarāyda oturur idi, dükeli umūr-ı muʿazzama Serfizāy’uñ elinde idi, kimseyi şāhuñ katına gelmege kımaz idi. Kabād’uñ ne vezīri var idi ve ne bir nesneye hükmi geçer idi, cihān bi’l-küllīye Serfizāy’uñ hükminde idi. Tā Kabād yigirmi üç yaşına varınca Serfizāy Īrān’da karar kıldı. Bir gün Kabād’dan icāzet alup Pārs’a geldi karar itdi. Serfizāy’uñ dāyimā sözi bu idi kim Kabād’ı tahta ben geçürdüm, eger bir kişi benüm taraftan Kabād’a bir söz söylese Kabād aña hışm ider dir idi ve ol sebeb-ile cümle vilāyetden ḥarāc alurdu, dükeli serverleri ve uluları kendüye rām kılmış idi. Her kişi dir idi ki Kabād hemān bir adı vardur, māl ü genc ü sipāhdan ve memleketden bir nesneye eli irmez, cihāna hükmi cārī degül, ʿālem ḥalkı Serfizāy’a kul olmuşlardur dirler idi. Ammā Kabād’uñ hem-rāzları ve dostları gāhice bu Serfizāy’uñ aḥvālını Kabād’a söylerler idi. Elbette anı cihāndan götürmek gerekdür, bu nesneye niçün tınmazsın dirler idi. Kabād dahı anuñ ḥarekātından rencide idi. Dir idi ki çünkü ʿālem aña muṭīʿdür ya ben anuñ-ıla nice başa çıkarın

⁴¹⁷ Kutlu Kabad tahta çıkıp oturunca, ululuk tacını başına koydu. İstahr şehrinden hareket edip İranlı ulu ve özgür kahramanların övünç duydukları Tisfun’a doğru yola çıktı.

dir idi. Bir gün bir ‘âkil kiři Kabād’a eyitdi: “Şāhā! Bu hūşūşda hīç teşvīşlenme, Serfizāy’uñ ne miqdārı ola? Sen şehriyārsın, niçe kullaruñ ve begleruñ vardur ki çerh-ile pençe tutmak ellerinden gelür. Cümlesinden biri Şābūr-nām dilāver ki Rāz şehrinuñ şahıdur, Serfizāy’uñ eski düşmenidür. Eger senden aña bir işāret ola, Serfizāy’uñ cigerin çıkara.” didi. Kabād bu söz ile kuvvetlendi, fi’l-hāl bir nāme yazup Şābūr’ı da‘vet itdi. Şābūr gelicek aña Serfizāy’dan şikāyet eyledi ve halkuñ anuñ-ıla mu‘āmelesin söyledi ve aña eyitdi: “Ey Şābūr! Yüri, eger elüñden gelürse kayd-ı bend-ile Serfizāy’ı benüm katuma getür.” didi ve bir ‘itāb-āmīz nāme yazdı, Şābūr’a virdi. Şābūr, Īrān leşkerinden niçe bahādur alup Serfizāy’a geldi, ne tafşıl olına. Nāmeyi şundi ve ahvālī söyledi. Serfizāy nāmeyi görince ğamgīn oldı, eyitdi: “Kabād’ı Çīn şahınuñ bendinden kurtarup cihāna pādīşāh itdüm. Meger bu maşlahat ‘azīm günāh imiş, bilmedüm.” didi ve bende rāzī oldı. Şābūr, Serfizāy’uñ eline ve ayağına demür bend urup Kabād’a getürdi. Kabād emr eyledi zindāna şaldılar, andan ādem gönderüp Serfizāy’uñ cümle māl ü esbābını hāzīnesine getürdi. **[267a]** Bunuñ üzerine bir hefte geçdi, Kabād dāyimā vezīr ile Serfizāy’uñ ahvālını söyleşürdi. Vezīr dirdi ki: “Şāhā! Cümle Tīfsūn halkı anuñ-ıla yārdur, leşker ü re‘āyā ve kapu-kulı aña dōstdur. Eger ol Īrān’da sağ tırıcaķ olursa, sen şahlıķdan el yumaķ gereksin. Anuñ ölmesi yegdür.” dir idi. ‘Āķıbet Keykabād vezīruñ sözine uyup ol eski dōstlığı unuttı, buyurdı bir gice Serfizāy’uñ işin bitürdiler. Anuñ gibi şīr-merdi zulm-ile ve bühtān-ıla ‘āleme gelmedüğe döndürdiler. Çün Īrāniyān işitdiler ki ol pehlevāna ziyān irişdi, mülk-i Īrān birbirine tōķındı, ulu begler ve pehlevānlar cebeler geyüp ceng yarağına bindiler. Merd ü zen Serfizāy içün mātem itdiler, cümlesi Keykabād’a la‘net eylediler. Cümle begler ve sipāh ü re‘āya bir yire gelüp didiler ki: “Çünkü Kabād bu işi itdi, şimden soñra andan kimseye hayr gelmez ve bize anuñ gibi şah gerekmez.” diyüp bir uğurdan Kabād’uñ sarāyına geldiler, vezīre mecāl vermeyüp katl itdiler, Kabād’ı tahtdan indirüp iki ayağına muhkem demür bend urdılar. Anuñ devletine ve aşlına bakmadılar. Kabād’uñ bir kūçek karındaşı var idi, adına Cāmāsb dirler idi, anı götürüp Kabād yirine pādīşāh itdiler.

Üstād eydür, Serfizāy’uñ bir ‘âkil ü dānā nev-civān oğlu var idi ki kimse andan incinmiş degül idi, adına Zermihr dirler idi, Kabād’ı bend-ile aña işmalardılar tā ki senüñ kīnini ala ve hātırı ne dilerse işleye. Zermihr dindār merd idi, Kabād’a yaramazlık ile el uzatmadı, karşusunda ayağın tırup hīdmet ider idi ve anuñ pederine itdüğünü hīç añmaz idi ve hātırına getürmez idi. Şāh anuñ keremine ta‘accüb ider idi. Pes Kabād, Zermihr’e ‘özr idüp eyitdi: “Server, düşmen sözine uydum, bilmezlik ile kendümi şöyle günāha ķodum. Hayf ki ancılayın ulu pehlevāna kıydum. Şimdi itdüğüm işe peşīmān oldum. Eger ben bu bendden hālāş olacaķ olursam saña çok fāyide tōķına.” didi. Zermihr eyitdi: “Ey şehriyār! Hīç bu ķadar ‘özr eyleme. Atam kendüye düşer iş

kılmadı. Felek aña cezâsın virdi ammâ ben senüñ bir kuluñ gibiyem, kapuñda hizmetkârüñam. Diler-iseñ huzûruñda yemîn ideyin ve senüñle ‘ahd eyleyeyin ki hergiz saña yaramaz endîşe kılmayam.” didi. Qabâd, Zermihr’e eyitdi: “Senden ben râzımı gizlemezem. Benüm beş râzdârlarum vardır. Eger ol kişileri getüresin, anlar gele, bir tedbîr ideyüz ve benüm ayağumdan [267b] demüri gideresin. Şöyle bil ki bu fikirden çok fâyide idersin.” didi. Pes Zermihr evvel gelüp Qabâd’uñ ayağından bendin aldı. Andan varup ol beş nefer kimseyi getürdi, bir gice şehirden çıkup Hitâl cānibine yüz tutdılar. Bu yedi nefer kimse hezâr dürlü endîşe ile gitdiler, bir niçe günden soñra Ahvâz nāhiyesine irişdiler, bir hûb köye uğradılar. Anda bir nāmdâr ket-hudâ var idi, anuñ evine kondılar. Meger ol ked-hudānuñ bir kıızı var idi, hüsn ü cemâlde bî-mişâl idi. Qabâd ol kızuñ yüzini görünce cān-ıla ‘âşık oldu, gönlindeki teşvîşleri unuttı, fi’l-hâl Zermihr’uñ katına gelüp bu râzı aña keşf itdi ve didi ki: “Kerem eyle, ked-hudānuñ katına var, benüm haberüm söyle. Ola ki bu kıızı baña vire.” didi. Zermihr yirinden тұrup Türk’uñ katına vardı, eyitdi: “Şol güzel kız kimseye virilmiş degül ise bir eyü yigit yoldaşum vardır, ol kıızı begenmiş, gel aña vir. Vaqt ola ki anuñ ucından Ahvâz’a beg olasın.” didi. Türk eyitdi: “Kızımı dahı kimseye virmedüm.” “N’ola yaradıkdan soñra anı ‘âşıkına vir.” didi. Zerhmihr, şāhuñ katına geldi, eyitdi: “Şāhā, ol murād hâşıl oldu. Mübārek olsun.” didi. Andan kıza nikāh itdi, Qabâd andan kām aldı. Meger Qabâd’uñ barmağında hemān bir hātemi qalmış idi ki anuñ bahāsını kimse bilmez idi. Ol hātemi çıkarup kıza virdi, eyitdi ki: “Hātemi şakla, vaqt ola ki bir gün yine senden isteyem.” didi. Qabâd ol kıızdan ötüri bir hefte ol köyde тұrdı, sekizinci gün ol aradan gidüp Hitālîler şāhınuñ katına geldi, geçen hikāyeti bir bir aña söyledi. Hitāl Şāh eyitdi: “Bu günler senüñ başuña Hōşnevâz’la düşmen olmaqdān geldi ammâ elem çekme. Ben saña leşker vireyin, yine vilāyetüñe var ammâ bu qavl-ile ki eger tahtuña ve leşkerüñe girü mālîk olasın, Cağānîlerden kimesneyi şāh eylemeyesin, Cağān vilāyeti cümle benüm ola. Soñra peşimān olmayasın.” didi. Qabâd hānde kılup eyitdi: “N’ola, ol iqlîmi añmayavuz, senüñ ola ve dahı hācetüñ olduğı zamānda saña leşker virem ve yardım kılam.” didi. Andan şāh otuz biñ güzide atlu aldı ki her biri kıılıç eri bahādur pehlevānlar idi. Hitāl’dan gidüp yine Ahvâz’a geldi, şāhuñ āvāzesi cihāna toptolu oldu. Çünkü ol kızın aldığı ked-hudānuñ evine yakın irişdi, köyüñ halkı [268a] segirdişüp geldiler, muştulık ki bu gice bir mübārek qademplü, ay yüzlü oğluñ oldu didiler. Keyqabâd be-gāyet şād oldu. Andan ked-hudānuñ evine kondı, ol oğlanuñ adını Kisrā kodı. Andan soñra Qabâd ked-hudāya eyitdi: “Ey sa‘ādetlü kişi! Sen kimüñ aşlındansın ve atañ dedeñ ne kişilerdür?” didi. Ked-hudā eyitdi: “Ben Ferīdün aşlıyam.” didi. Keyqabâd bu sözden şöyle şād oldu ki başına şāhlık tācını koduğı günden ziyāde sevindi. Ol aradan hatunını ve oğlını aldı, leşker çeküp Tıfsūn’a geldi. İrānîler Qabâd’uñ leşker ile geldüğünü iştdiler ulular ve pîrler bir araya gelüp müşāvere itdiler, didiler ki: “Bu iki şāh ortasında düşmenlik uzarsa Rūm’dan ve

Çîn'den leşker gelicekdür, bu iklîm ayağ altında harâb olacaqdur ve niçe kişiler dahı başdan çıkıcaqdur. Cāmāsb henüz on yaşında oğlandur, şāhlık āyīnini kanda bilicekdür! Hele Serfizāy'dan ötüri bir iş idi, itdük; şāhumuza ʿāşī olup el uzatduk. Şimdi maşlahat oldur ki ol günāha tevbe kılayuz, Cāmāsb'ı alup Qabād Şāh'ın qatına varayuz, ola ki bizüm suçumuzu bağışlıya, geçen sözleri hātrına getürmeye.” didiler. Bu ittifāk-ıla cümlesi Keyqabād'ın qatına geldiler. Vezīr Qabād'a eyitdi: “Ey ʿaql ıssı şāh-ı ʿālī-nejād! Gerçi senden bu halkın gönli haste oldu, şimdiki hālde hātrın ne dilerse anı kıl, yine şehriyārumuzsın, fermān senündür.” didi ve cümle halk piyāde olup önince yüridiler, şāhdan günāhlarını dilediler. Şāh ol uluların suçunu bağışladı, cümlesi Qabād'a duʿā vü āferīn kıldılar. Qabād, Cāmāsb'a dahı ʿizzet eyledi. Andan Qabād gelüp yine tahtına cülūs eyledi. Zermihr'i vezīr ve ked-hudā idindi, cümle maşlahatı aña ısmarladı. Keyqabād'ın ʿadli-y-ile ʿālem şād oldu. Bunun üzerine bir zamān geçdi tā ki Kistrā büyüdi, bir bahādur, yavuz oğlan kopdı. Zīreklikde ve toğru fikirler itmekde mānendi yoğ-ıdı. Qabād, Kistrā'yı muʿallime virdi. Andan kendüsi leşker çeküp Rūm'a geldi. Her ne qalʿaya uğradı ise aldı, andan Sindbād şehri-y-ile Qarkın şehrinin üzerine geldi. Ol şehir halkı andan amān dilediler, cümlesi Qabād'ın emrine rām oldılar. Şāh ol halkı dīnine döndürdi, anları āteş-perest eyledi. Ol iklîmde bir āteşkede yaptı ve Medāyin şehrini [268b] bünyād kıldı, Ahvārz'dan tā Pārs'a gelince anı bir muʿazzam şehristān eyledi. Bir iki yerde bīmār-hāne yaptı. Şimdi ʿArablar ol şehrin adına Hulvān dirler. Bir laṭīf şehirdür ki her gūşesinde ırmaqlar ve çeşmesārlar çokdur ve her cānibi teferrücgāhdur. Bunun üzerine bir nice zamān mürūr eyledi.

Āmeden-i Mazdek be-Nezd-i Qabād be-Daʿvā-yı Peygāmberī

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Ez-ān pes çonān şod ki ruzī Qabād

Der-eyvān be-şod bā-mey u cām şād

Be-yāmed yekī merd-i Mazdek be-nām

Soğen-gūy bā-dāniş u rāy u kām⁴¹⁸

⁴¹⁸ Sonra bir gün Kabad (elinde) kadehi ve şarabıyla mutlu bir şekilde sarayına geldi. Söz söylemesini iyi bilen, bilge, görüşleri değerli ve arzularına erişmiş olan Mazdek adında biri yanına geldi. (y.ç.)

Nesr: Üstād eydür, bir gün Kābād Şāh srayında oturup ‘işret ider idi, nā-gāh kātına bir kişi geldi ki anuñ adına Mazdek dirler idi. Söz söyleyici ve ‘akıl ıssı ve ma‘rifet ehli kişi idi ve her nesnede be-gāyet kemālī var idi. Keykābād anı göricek ‘izzet eyledi ve anuñ sözini diñledi. Mazdek, Kābād’a çok pend eyledi ve izhār-ı ma‘rifet kıldı, Kābād’ı tatlu söz-ile ve dürlü haberler ile şöyle kıldı ki Kābād Mazdek’i cān-ıla sevdi. Andan Mazdek, Kābād Şāh’a eyitdi: “Ben peygamberem, Tañrı baña çok nesne öğretmişdür ve beni bu Īrān-zemīn’e anuñ için göndermişdür ki bu vilāyetde yeñi dīn çıkaram ve bir dürlü āyīn ü erkān koyam.” didi. Kābād aña rāzī oldu, vezīr idindi ve hāzīneyi dañı aña ısmarladı ve her işini aña tanışmayınca itmez idi ve anı bir vaqt kātından gidermez idi. Çünkü Mazdek, Kābād’uñ gönlini avladı, aña dürlü dürlü bātıl sözleri haq söz şüretinde kılup inandırur idi. Şāh anuñ sözine i’tikād idicek cümle ‘ālem dañı anı haq peygāMBER bildiler ve çok kişiler anuñ sözine uyup dīnine girdiler. Pes ol pelīd ‘āleme bātıl dīn getürdi, halkı yaramaz yola da‘vet kıldı. Anuñ sözinden ‘ālem fitne ile tōldı ve şūmlığından hevā yüzinde bulut belürmez oldu ve Īrān’da kimse yağmur ve qar görmez oldu. Şöyle kuraqlık oldu ki otlar ve ağaçlar şusuz kurıdı, ‘ālemde yiyecek etmek bulunmaz oldu. Īrān halkı açlıktan ve şusuzlıktan ‘āciz qalup cem‘ olup Kābād’uñ kapısına geldiler, feryād itdiler. Mazdek: “Ben sizūñ hālūñizi şāha ‘arz ideyin, size ümīd yolını göstereyin, murāduñuzı hāşıl eyleyeyin.” didi. Andan ta‘accil-ile şehriyāruñ kātına geldi, aña eyitdi: “Ey şāh-ı ‘ādil ü dīndār! Destūr virürseñ saña bir nesne şorsam gerek, baña cevāb vir.” didi. Kābād eyitdi: “Söyle ki senūñ sözūñden baña tāze yüz şuyı hāşıl olur.” didi. [269a] Mazdek eyitdi: “Ey şehriyār! Bir kişi yılan şokmış olsa şöyle ki ölüm haddine irse, hīç tiryāk bulmağa güci yitme ve bir kişinūñ dañı yigirmi dirhem tiryākı olsa, ol kişiye bir dirhem virmese, ol kişi zehrden helāk olsa, tiryāk şāhibinūñ hālī n’ola?” didi. Şāh eyitdi: “Ol helāk olan kişinūñ kanı tiryāk şāhibinūñ boynınadır. Eger hışımı baña şikāyete gelse tiryāk şāhibini öldürirdüm.” didi. Mazdek bu sözi işidüp şāha āferīn kıldı. Şāhuñ kātından çıkup ol feryād isteyü gelen halkūñ kātına geldi, eyitdi: “Bu gün sizūñ için pādīşāhdan cevāb aldum. Bu gice şabr idūñ, şabāh gelūñ, size ‘adl yolını gösterem.” didi. Ol halk ol gice evlū evlerine gitdiler. Şabāh olıcağ yine kapuya hāzır oldılar. Mazdek ol begleri ve ket-hudāları ırakdan göricek segirdüp şāh kātına geldi, eyitdi: “Ey sa‘ādetlū şāh! Saña bir nesne şordum, baña cevāb virdūñ. Ol cevāb-ıla benüm bağılu kapularımı açduñ. Şimdi eger destūr olursa bir sözüm dañı vardır.” didi. Şāh eyitdi: “Söyle ki senūñ sözūñ ‘ayn-ı rāhatdur.” didi. Mazdek eyitdi: “Ey şāh-ı ‘ādil! Bir kişi bir kişiyi muhkem bağlasa ve anı şol kadar aç ve şusuz kosa ki bī-çārelik ile cān virse, ol bağlayan kişinūñ elinde itmegi dañı olsa, aç olsun diyü kaşd-ıla virmese, ol itmek şāhibinūñ cezāsı ne ola? Dilerem ki pādīşāh bu sözūñ dañı cevābın vire.” didi. Keykābād eyitdi: “Anuñ ki teni helāk ola, kanı ol etmek şāhibinūñ boynına düşer.” didi. Şāh öyle diyicek Mazdek şāh öninde yir öpdi, şalınurak taşra çıkıdı. Ol tūran halka eyitdi:

“Her yirde ki buğday anbārı ola ve gizlenmiş taḥıl ola, varuñ andan her birinüze yiticek kadar aluñ. Bahāsın isterler-ise virmeñ. Her biriñüz şehruñ ve köyüñ halkını tārāc eyleñ ve rızkuñuza cehd kıluñ. Bulduğunuz anbārları gerek şāhuñ olsun gerek re‘āyanuñ olsun yağmā idün ki şāh ol nesneye destūr virdi ve taḥıl ıssına bir ḥabbe virmeñ.” didi. Ol aç halk Mazdek’den bu haberi işidicek şehruñ içine koyıldılar, buldukları anbārları yağmā kıldılar. Ne şāhuñ anbārların qodılar ve ne şehirlünüñ, cümlesini tārāc itdiler. Nice kişinüñ evleri bozıldı, zahmetleri arada zāyi° oldu. Ol anbār şāhiblerinüñ bir dāne buğdayı kalmadı. Çünkü ḥāl böyle oldu, şāhuñ ‘āmilleri **[269b]** ve şehruñ emīnleri cem° olup şāh katına geldiler, eyitdiler: “Ey şāh! Mazdek sebebi ile halka ‘aceb zulm oldu. Şāhuñ anbārları ve halkuñ ne kadar taḥılları var ise yağmāya gitdi.” didiler. Şāh anı işidicek Mazdek’i da‘vet itdi, didi ki: “Niçün bunuñ gibi iş kılduñ ki anbārları yağmā kıldurduñ?” Mazdek eyitdi: “Ey şāh-ı ‘ālem! Ben bu işi saña danısup itdüm ve senüñ destūruñ-ıla kıldum. Şol vaqt ki şehriyāra zehr ile tiryāk ḥikāyetini didüm.” didi ve daḥı eyitdi: “Bir alay halk açlıqdan buñalup cānları tuṭaqlarına gelmiş idi. Ölümünden kurtulmak içün itmek isteseler ‘aceb olmaya. Bu ne mezheb olsun ki niçe kişiler açlıqdan cān vire ve niçelerüñ anbārı tolu tura.” didi. Anuñ bu sözinden Keyḡabād’uñ gönli ṭoldı, Mazdek’e niçe müşkil nesneler şordı. Mazdek her birine ḥoş, laṭif cevāblar virdi. Keyḡabād müteḥayyir oldu.

Mazdek’üñ dāsitanı çokdur ammā ki üstād eydür, ol mel‘ūnuñ Īrān içinde icrā itdüğü dīn ü āyīn ü mezheb bu idi ki halka böyle telkīn kıılır idi ki bay ile faḡīr berāber olmak gerek, bir kişinüñ mālı bir kişiden ziyāde olmak dürüst degüldür. Herkes mālınuñ nısfını faḡīrlere virmek gerek, ziyādesi kendüye ḥarāmdur. ‘Avrat ve mülk ü māl Ḥudā’nuñ bahşıdır, faḡīr ü bay ol ḥaşşada birdür, bir kişinüñ mālı bir kişiyeye ḥelāldür ve bir kişinüñ ‘avratına ve kızına bir kişi daḥı taşarruf itmek cāyızdır, dünyāda ḥiç ḥarām yokdur dir idi. Ol pelīd böyle sözler ile dünyāya fitne şaldı, ‘ālem halkı aña tābi° oldu. Yoḡsullar ve cimriler bu sözi işidicek şād oldılar, cümle bir yire geldiler, her kimüñ çok mālını buldılsa çeküp aldılar ve ‘avratlarını ve kızları taşarruf itdiler. Ol zamānuñ ‘ulemāsi ‘āciz ü dermānde ḡaldılar. Ḳabād’uñ daḥı ol mezhebe meyli ziyāde oldu. Mazdek’e gitdükçe ‘izzet ü raḡbet itdi, anuñ dīni şāyi° oldu, evvelki dīnler ḡaldı. Mazdek bir gün Ḳabād’a bir şahrada yüz biñ ādem ‘arż itdi ki anlar cümle kendü dīnine girmişler ve aña ümmet olmuşlar idi. Ammā Kistrā Mazdek sözine ḡāyil degül idi ve anuñ dīnine girmemiş idi. Bir gün Mazdek Ḳabād’a eyitdi: “Ey şāh! Şöyle bil ki Kistrā bizüm dīnümüze girmemişdür. Anı lābüd dīne getürmek gerekdür.” didi. Ḳabād Kistrā’yı da‘vet itdi, Mazdek anuñ elini eline alup kendü āyīn-i bāṭılasını telkīn kııldı. **[270a]** Kistrā ḡabül itmeyüp ḥışm-ıla çekdi, elini Mazdek’üñ elinden aldı ve ḡaṡab-ıla yüzini çevirdi. Mazdek Ḳabād’a eyitdi: “Senüñ oḡluñ azḡun olmuş, ḡābil-i işlāḡ degüldür.” didi. Andan Ḳabād eyitdi: “Ey ciger-ḡuşem! Çünkü bu dīne girmezsin,

bundan gayrı nice yol vardır.” dedi. Kistrā eyitdi: “Eger şehriyārdan baña mühlet olursa söyleyem ve haqqı batıldan fark eyleyem tā ki toğru yol şāh katında güneşden aşikār ola. Ammā şāhdan beş ay mühlet isterin, altıncı ay şāh öñinde Mazdek ile söyleşeyüz, haq ne ise bellū ola. Eger cevāb viremez isem Mazdek dīnine girem.” dedi. Anuñ üzerine ittifāk idüp tağıldılar. Şāh yine sarāyına geldi. Kistrā her tarafa ādemler gönderdi, kanda ki bir dānişmend adına añılur kişi var ise da°vet eyledi, her devletūñ °ālimleri yarağ görüp Kistrā’dan yaña revāne oldılar. Pes, Hāvāz’dan Erdeşīr ve Hürmüzd-i Pīr geldi, İştāhr’dan otuz yār-ıla Mihr Azer-i Pārsī geldi ve dahı ne kadar °ālimler var ise Kistrā katına cem° oldılar. Bir arada oturup artuğ ve eksik ne var ise söyleşdiler. Andan tūrup Keykābad’uñ katına geldiler, Mazdek’i da°vet idüp bahse oturdılar. Kistrā atası öñinde diz çöküp Mazdek’e eyitdi: “Ey °aql ıssı ve çok bilici kişi! Bir yeñi dīn āşikār eyledūñ ki küllī ziyāndadur. Çünkü kişinūñ °avratı ve mālī ortada ola ve her kişiyē anları taşarruf itmek mübāh ola pes ata oğlı neden bilür ve oğul ne bilsün ki atası kimdür yāhūd cihān hālkı berāber ola ulular kiçilerden nice fark olına ve pādīşāh-ıla ra°iyyet neden biline ve efendi ile kıl ne vech-ile ma°lūm ola, senūñ ve benüm maşlahatumuzı kim göre ve bu °ālem ne vech-ile nīzām bula ve dahı bir kişi ölse yirine kim kala ve esbābını kim kabz eyleye? Bu sözden cihān yıkılır ve °ālem fesāda varur. Gerekmez ki Īrān’da buncılayın yaramaz iş zāhir ola. Çünkü cümle hālk ked-hudādur ya bunlaruñ hīdmetkārı kimdür? Çünkü cümlesi māl ü genc şāhibidür ya anlaruñ hāzīnedārları kim olur? Hīç dīn ehlinden bu sözi kimse söylemiş degüldür. Sen bir bī-dīn-i mel°ün imişsin, dürüst itikāduñ yoğ-ımuş, geldūñ ki bu hālkı cehenneme iletessin tāmuda kendūne yoldaş idinesin.” dedi. Çünkü Keykābād Kistrā’dan bu sözi işitdi, barmağın ısırup mütēhayyir kaldı, sözine inşāf eyledi. **[270b]** Ol ulu dānişmendler Kistrā’ya yardım itdiler, ittifāk-ıla Mazdek’i bī-dīn diyü hükm itdiler. Mazdek anlaruñ sözine cevāb bulmadı, çamura çökmiş eşek gibi ellerinde °āciz ü fermānde oldu. Meclis içi gavğa-y-ıla tōldı. Çünkü Mazdek’uñ hāli bilindi, Keykābād ol dīnden bīzār oldu, itdūgi işe nedāmet çekdi. Andan Kistrā’ya eyitdi: “Ey ciger-güşem! Var şimdi bu mel°ünü ve aña tābi° olan pelīdleruñ cümlesini siyāset ile bildūğūñ gibi katl eyle, saña ısmarladum.” dedi. Kistrā dīvāndan taşra çıkdı. Meger üç biñ miqdārı ulu begler var idi ki Mazdek dīnine girmişler idi, Kistrā anları bir tūtdurup sarāyı yanında olan bāguñ çevresini kazdurdı. Ol kişileri ağaç diker gibi bir bir başı aşağı ayakları yukarı dike kōdı, kuşaklarına gelince muhkem yire gömdi. Andan Mazdek’i getürdiler. Kistrā aña eyitdi: “Ey mel°ün! Gör ki ekdūğūñ tohm nice dırahtlar hāşıl kıldı.” dedi. Mazdek ol hāli görünce ihtiyārsuz bir kerre çağurup °aqlı gitdi. Kistrā buyurdı bir yüce dār ağacı dikdiler, Mazdek’i ayağından aşıdılar. Andan taşā tūtup it gibi depelediler. Andan her cānibe ādemler gitdi, Īrān içinde ne kadar Mazdek dīnine girmiş kişiler buldılar ise kırdılar. Andan Keykābād günāhına istiğfār idüp āteşkedeye geldi, Hūdā’ya niyāz u tazarru° eyledi. Bunuñ üzerine bir

zamān mürūr eyledi, Kābād'ıñ pādīşāhlığı tamām kırk yıla irişdi, hātırına mevt endīşesi düşdi. Uluları da'vet idüp Kīsrā'yı veliyy-i 'ahd eyledi ve tāk u tahtı aña ısmarladı, gerek olacak naşihatler itdi. Andan bir gün ecel yaşıduğına baş kōdı, bir niçe günden soñra bu fānī cihāndan göz yumdı. Ulular mātem itdiler ve anı şāhlar erkānında tamām tedārükün görüp defn eylediler. Andan ulular bir araya gelüp Kīsrā'yı tahta geçürdiler.

Pādīşāhī-i Kīsrā-yı Nūşīrevān Çihil u Heşt Sāl Būd

[Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül]

Çu be-n'şest Kīsrā be-dān gāh-ı nev

Hemī h'āndendī ve-rā şāh-ı nev

Heme mihterān h'āndend āferīn

Be-fermān-ı ū şod zemān u zemīn

Ve-rā nām kerdend Nūşīrevān

Ki bahteş civān būd u husrev cevān⁴¹⁹

Nesr: Firdevsī-i nādīre-güftār kavlince çünkü Kīsrā pederi tahtına cülūs eyledi, başına şāhlık tākını kōdı, [271a] 'ālemüñ uluları katına cem' oldı. Bahtı ve devleti civān olduğı içün anı ulular Nūşīrevān okıdılar ve aña āferīn idüp üzerine zer ü gevher nişār itdiler. Eger dāsītān-ı Nūşīrevān mufaşşal tahtır olınsa bir mücelled kitāb olur ammā biz bu mufaşşaldan güzīde kılduğ. Ol ki pādīşāhlara layık dāsītāndur ve şehin-şāhlara lāzım olacak kışşadur, anları beyān kılduğ. Nūşīrevān ki 'āleme pādīşāh oldı, ibtidā cihānı dört bahş eyledi. Bir bölüğini Horāsān tahtını kıldı ve ikinci bölüğünü Kum'dan ve İşfehān'dan ve Kazvīn'den ve Kāşān'dan ve Rey'den tā Şīrāz'a ve Şūşter'e varınca kıldı, üçüncü bölüğünü Āzerbāycān'dan Ermeniyye'den tā Erdebīl'e gelince Hazar vilāyetini ve Gīlān iklīmini kıldı, dördüncü bölüğünü 'Irāk'la Rūm memleketini kıldı. Andan hazīneler açup bu iklīmlerde ne kadar fuqarā var ise cümlesini gānī kıldı. Cihān

⁴¹⁹ Kīsrā yeni makamına oturunca herkes onu yeni hükümdar olarak kabul etti ve bütün ulular onu tebrik ettiler. Onun fermanı heryeri kuşattı. Hem bahtı, hem hükümdarlığı yeni olduğı için adına Nuşirevan dediler. (y.ç.)

halkı anuñ fikr ü rāyına āferīn kıldılar. Andan evvel ne kadar şāhlar geldi ise her ekilen nesnenüñ üçde birini yā dördte birini mīrīye alurlar idi, halka gāyet zulm iderler idi. Keykābād geldi °öşrin almağı kânūn eyledi. Fikri bu idi ki dağı eksik ide idi ammā zamāne vefā itmeyüp °ömri āhir oldu. Çünkü tāt u taht Kistrā’ya irişdi ol onda bir harācı dağı bağışladı, bir güne kânūn dağı vaz° eyledi. Pes bir gün ulular ve °ākıller ve °ālimler katına cem° oldılar. Şāh yirleri bahş eyleyüp ölçdüirdi, her urğan uzunı yire bir akçe harāc kodı tā ki ekinler incinmeye, yirini ekdügi vakt ol vech-ile harācını vire, ekmeyicecek kimse nesnesini almaya. Eger bir kişinüñ ekin vaktinde tohumı bulunmasa ya öküzü olmasa şāhuñ hazīnesinden alur idi, yirini boş kımaz idi. Şol kimse ki rencber ola ve dükkān ehli ola ya şatar kışı ola yılda altı akçe harāc virür idi. Zeytünden ve kıozdan ve her dürlü yemiş ağacından ki yemiş virür ola, on ağaçdan ötüri bir akçe harāc virürler idi. Tā yıl tamām olinca kimse yanına uğramaz idi ve yemişinden nesne almaz idi ve bir kişinüñ ki akçesi olsa ekini ve tarlası olmasa anuñ hālīne göre °āmiller yılda biñ akçeden **[271b]** dört akçe harāc alurlar idi ve bu harāc için aldıkları akçe üç bölük idüp fuķarāya virürler idi. Ammā şunlar ki dānişmend ola yā sipāhı ola, anlar mu°āf u müsellem idi. Andan soñra şāh buyurdı harāc için üç kânūn-nāme yazdılar. Birisi defterdārlar ve kātibler katında idi ve birisi her vilāyetde olan beglerüñ ve °āmillerüñ elinde idi ve birisi şāhuñ kendü yanında idi tā ki kimse şāhuñ kânūnından tecāvüz idüp fuķarāya ve re°āyāya zulm eylemeye. Bāt u harāc u °öşre müte°allık ne kadar yirler var ise ve ne kadar mahşül olursa cümlesini vezīr bilür idi ve anuñ emri-y-ile olur idi. Her yirde ādemler kıonılmış idi ki ne vākı° olursa elbette vezīre bildürürler idi. Bu vech-ile yiryüzi ābād ü pür-dād oldu, şağır ü kebīr anuñ sāyesinde rāhat ve dil-şād oldu. Kıurd kıoyuna kıarışup sivri siñek pīl ile barışdı. Andan Nüşīrevān buyurdı, her vilāyetüñ hākimlerine ve beylerbeylerine nāmeler yazdılar, bu resm-ile ki: *“Ben ki yedi iklīm pādīşāhı Kistrā bin Keykābād bin Fīrūz bin Yezdigird bin Behrām-ı Gūr’am, sizler ki benüm beglerüm ve vekīllerümsiz! Ma°lūm olsun ki benüm murādum °adl ü dād ve cihānı ābād itmekdür. Siz dağı benüm yolumda gidesiz, dād ü şefkatden gayrı iş kılmayasız, elüñüz altında olanlar eger sipāh ve eger ra°iyyetdür incitmeyüp anlara nıgehbān olasız, kıurda kıoyunı yedürmeyesiz, deñizde ve kıurda, gicede ve gündüzde anlara ziyān irişmekden şakınasız. Olmasun ki kimse kimseye zulm u hayf eyleye ve bāzergānlar tağda ve şāhrāda altunı-y-ıla ve incüsü-y-ile ve her dürlü metā° ile yüriye, kimse kimseyi incitmeye ve mālına ve gencine kaşd kılmaya. Bizüm aşlumuz ve dedelerümüz bu vech-ile gelmiş gitmişdür. Benüm zamānumdan °adlden ve lutfdan gayrı nesne olmamak gerek. Şimdiki hālde yiryüzine harāc takdīr eyledük. Yirden ve bāğdan ve bostāndan pādīşāh için ne alınacakdur beyān eyledük. Bu kânūn-nāmeyi önüñüze kıoyasız, ziyāde tecāvüz itmeyesiz, her dört ayda bir kerre bu zıkr olınan harācı re°āyādan lutf-ıla ve eyü söz-ile isteyesiz, anlara kıatı söylemeyesiz, bir yirde ki çekirgeden ziyān*

ola, kuraqlıktan yā yağmurdan terikelerine āfet irişe yā kardan ve şovukdan tavarlarına ziyān yitişe, ol yirden hārāc almayasız ve ekincileriñ ol ziyān olan tohmını **[272a]** benüm hazīnemden viresiz. Bir yirüñ ki şāhibi vefāt ide, oğlından ve akrabāsından kimse kalmaya, olmasun ki ol yir benüm sāyemde vīrān ola. Şol yir ki yıkılmağa yüz tuta māl harc itmege ihtiyācı ola, benüm hazīnemden ne kadar gerek ise harc idesiz ki Hudā beni māl ü gence muhtāc kılmamışdur. Eger benüm vilāyetümde bir yir hārāb ola, anuñ üzerinde olan kişi māl var iken anı yapmaya, eger sipāhī ve eger raʿiyyetdür anı ol yirde boğazından aşaram ve ol ulular ki bizden evvel ʿālemde şāh olmuşlar idi, anlaruñ erkānı bir dürlü dahı idi, anlar nīk ü bed ne olursa iş erlerine ısmarlarlar idi ve anlar ne iderse rāzī olup sözlerine inanurlar idi ve māl ü hazīne arturmağa saʿy ider idiler, raʿiyyet hālını igen gözetmez idiler. Şimdi anlar geçdiler, ol cemʿ itdükleri hazīneden nesne alup gitmediler, benüm genc ü mālum ʿadldür ve leşkerüm rencberdür, sīm ü zere tamaʿ kılmazam, murādum oldur ki cihānı ʿadl-ile maʿmūr kılam ve merdüm-zādeleriñ ʿizzetini ve hürmetini şaklayam. Benüm katumda düşmene kılıç uranlardan, fuķarāyı hoş tutanuñ ve mülk ü vilāyetümi gözliyenüñ hürmeti artuğdur. Şol beyüñ ki kişiyi altuna şata, bu bārgāhda aña iʿtibār yoğdur. Benüm kapumda şol kişi ʿizzet bulur ki dād ehli ola ve merhamet ü şefkat şāhibi ola, yolını ve erkānını gözede. Āmillerümden ve maşlahatumda olan ve ellerinde defter olan kimselerden hesāb vaktinde bir kişiniñ bir nokta hıyāneti bulunsa yā birisinden bir yalan söz zāhir olsa, bir dahı aña nesne inanmazam ve hergiz iʿtibār itmezem. Zālimlere şefkat kılamazam ki cefākār kişi hemān yırtıcı kaplan gibidür. Her kişi ki Hudā’nuñ fermānını tuta ve āhiretin şakına ol kişi bu bārgāhda ʿizzet bula.” diyüp bu vech-ile her vilāyetüñ beglerine nāmeler gitdi. Cihān hālkı Nüşīrevān’a duʿā vü āferīn kıldılar. Şol şāhlar ki ʿāleme geldiler tāt u taht ü leşker ü hazīne şāhibi oldılar. Anlarda Nüşīrevān’dan ʿādil kimse gelmedi. Andan ʿākil ve andan hünörlü pādīşāh kimse görmedi. Gerçi ol dahı cihānda kalmadı ammā eyü adı hergiz ferāmüş olunmadı. Cümle şāhlardan anuñ ʿadl ü dādı ziyāde oldığı içün ʿArab aña Nüşīrevān-ı ʿādil didi. Şimdi dahı anuñ ʿadl ü dādı ʿālemde dāsītān kaldı. Haşre dek hayr-ıla yād olunur. **[272b]** Āgāh ol ey pādīşāh-ı rüy-ı zemīn ki hālife olanlar ʿadlden ğayrı nesne ile kimseden āferīn bulmaz! Bir şāh ki ʿādeti zūlm olup ʿadl ü dād itmeye, cihānda pāydār olmaz ve zālim kişiler eyülik yüzini görmez. Minnet Allāh’a ki hālā pādīşāh-ı heft iklīm ü revnaķ-efzāy-ı tāt u dīhim sultān-ı sultān-nişānū’s-sultān ibnū’s-sultān-ı ibnū’s-sultānu’s-sultān Sultān ʿOsmān Hān Hāzretleri her vech-ile mazharü’l-tāf-ı Kirdigār u menbaʿ-ı ihsān-ı perverdigār olup sālīk-i rāh-ı ʿadālet ü mālīk-i iklīm-i kerāmet ü şehāvet olup āyīn-i ʿadl ü inşāfa zīver-i tām ve resm-i dād ü iltāfa şöhret-i tamām virmüşdür, kemāl-i ʿadli ile hālk-ı ʿālem dil-şād olmuşdur. Eger Nuşīrevān bu zamāna ireydi, pādīşāh-ı devr anuñ ʿadlini ve şehāsını göreydi kendüye ʿādil didüklerinden utanup beñzi altun gibi kızıl olaydı. Üstād-ı dāna Firdevsī-i sühen-ārā eydür,

Nüşîrevân-ı ‘Adl’üñ bir vezîri var idi, adına Bâbek dirler idi, ferâset ehli ‘âkîl kişi idi. Şâh anı leşkere emîr eyledi, buyurdi, öninde bir kaşr yaptı ki şâhuñ kaşrından bâlâ ve berter idi. İçine şâhâne ferşler döşedi, ulu begler ve sipâhîler tâyifesi anda otururlar idi. Bir gün Bâbek eyitdi: “Ey ulu begler ve ey ceng görmiş merdler! Yarın cümleñüz süvâr olup zırhlar ve cebeler geyüp elüñüze gürz alup şâhuñ dergâhına gelüñ. Şehriyârdan mâl ü genc isterseñüz şabâh dergâhına hâzır oluñ.” didi. Şabâh olıcak şâhuñ dîvânına şol kadar leşker cem° oldı ki at ayağından çıkan tozdan hevânuñ yûzi kararđı. Bâbek ol leşkere nazâr idüp hayrân kaldı. Andan deftere alup şâha ‘arz eyledi. Nuşîrevân, vezîre eyitdi: “Ey vezîr-i ‘âkîl! Gerekdür ki bizüm ‘adlümüzden pîrler yigit ola.” didi. Andan emr eyledi her güşede münâdîler nidâ itdiler ki: “Her kimüñ maslahatı ve şikâyeti olursa her ne zamân gelürse gelsün, gice de gündüz de murâd ne ise söylesün. Gerek şâh şöhetde olsun, gerek vezîr ile müşâverede olsun, gerek sarâyda gerek taşrada olsun, gerek meydânda gerek dîvânda olsun, gerek uyur gerek uyanık olsun, sarây kapusı açukdur. Şâh kapusından murâdı hâşıl olmayınca gitmez.” didiler. Andan yine şâh vezîre eyitdi: “Benüm gönüm şol zamânda şâd olur ki [273a] bir güç görmiş kişinüñ hayfını yirine koyam, olmasun ki benüm leşkerümden yâ ‘âmillerümden güç görmiş kişi ola ve güci dâd olmadın bir gice yata, anuñ derdinden baña ziyân gelür. Zîrâ az ve çok ne olursa Hâk te‘âlâ anı benden şoracakdur. Şimden soñra bâcdan ve harâcdan ötüri kimse re‘âyâya zulm itmesün, kimsenüñ hâtırı benden incinmesün.” didi. Şâh öyle diyicek cümle halk âferîn kıldılar, yiryüzi anuñ ‘adli ile İrem Bâğı’na döndi, cihânda kimsenüñ gönünde melâlet kalmadı. Zamânı-y-ıla yağmur eksik olmadı, bulutlar bostân içinde lâleler bitürdi, tağ u şahrâ çiçekler ile bezenüp ‘âlem şanki cennet oldı. Pes, Rûm’a ve Hindüstân’a haber yitişdi ki ĩrân şehirleri ‘adl ü dâd-ıla ve leşker ile ârâste oldı, şâh katına şol kadar leşker cem° oldı ki hesâbını Allâh bilür diyü söylendi. Bu haberi işidicek her iklîmüñ şâhları perîşân-hâtır oldılar. Pes Hind’den ve Çîn’den ilçiler geldi, dürlü dürlü armağanlar getürdiler ve harâclar getürdiler, aña tâbi° oldılar.

Ber-Geşten-i Nüşîrevân be-Kerd-i ĩrân-Zemîn

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Be-dîn nîz çendî gozeşt ez-sipîhr

Hemî reft bâ-şâh-ı ĩrân be-mihr

Hıredmend-Kisrā çonīn kerd rāy

Ki der-pādišāhī be-conbed zi-cāy⁴²⁰

Neşr: Çünkim cihān şāhları Nūşīrevān’a ita’at itdiler, ‘ālem emn ü emān-ıla tōldi. Bunūñ üzerine bir nice zamān geçdi, bir gün Nūşīrevān şöyle fikr itdi ki yirinden deprenūp birkaç gün ‘ālemi teferrūc kıla ve gizlū işleri āşikār eyleye. Pes buyurdı, bir şehir kūs urıldı, leşker cümle at arkasına geldi. Nūşīrevān’uñ ‘askeri şöyle müzeyyen idi ki mihr ü māh aña hayrān qalmış idi. Altundan ve gümüşden ‘alemler ve zerrīn kemerler ve zerrīn qalkanlar şol kadar çok idi ki şöyle kıyās ider idūñ ki Īrān’da altun qalmadı yāhūd denizlerde incü ve gevher qalmadı. Bu ‘azamet-ile şāh Hōrāsān vilāyetine geldi, her yire ki uğrar idi şahrālarda serā-perdeler tutarlar idi. Leşker qalduğı zamān önlerince münādīler çağırur idi ki: “Ey cihān şāhınuñ re‘āyāları! Leşkerden her kim güç görür ise şehriyāra ‘arz eyleñ ki gücünüz dād ola.” dirler idi. Andan bu vech-ile Gurgān’dan Āmil’e geldi, Āmil’den Rey’e geldi, Rey’den Erdebīl’e geldi. Ol aradan Gence şehrine geldi, andan geçüp bir hūb mergzāra irişdi, gördi ki çemenler bitmiş ve çiçekler açılmış, [273b] şahrā başdan başa gülistān-ı cināna dönmiş, şular revān olup her yaña akar. Anı göricek şāhuñ hātırına bir şafā il virdi. Ol şahrādan bir yüksek tağa çıkdı, şahrānuñ leṭāfetini temāşā kıldı, Hālīk’uñ şun‘ına āferīn eyledi, yine aşağı inüp ol mergzāruñ her gūşesin seyr idüp vaşf iderken nā-gāh bir ‘Arab bir kula ata binmiş çıka geldi, eyitdi: “Ey şāh-ı ‘āqıl! Eger bu yir Türkler uğrağı olmaya idi, cihānda bundan laṭīf ve bundan hūb yir olmazdı. Ammā Çīn halkınuñ yolu üstidür, dāyimā bu vilāyete segirdürler, mālumuzu ve tavarumuzu gāret iderler, erkegümüzü kırarlar ‘avratlarımızı ve oğlanlarımızı esīr iderler, anlar ile cengden hīç hālī olduğumuz yokdur, ne kadar Īrān-zemīn’e leşker gelür ve ziyān olur, cümlesi bu yoldan gelür ve bu iqlīmūñ arasında bundan ğayrı geçicek yol yokdur, Türkistān’uñ ve H̄‘ ārezm’uñ yoludur, şimdi ekinciden ve bāzegāndan kimse bu yola uğrayamaz. N’ola eger pādišāh mürüvvet kılop bizi bu renc ü belādan kırtarursa, eger şāhuñ ‘adlinden bize naşīb var ise cihānda bundan laṭīf şehir yapacak yir yokdur. Bu arada şimdi bir şehir yapup ol yola bir der-bend eyler ise biz kıllarını bu belānuñ bendinden hālāş kıla.” didi. Şāh ol dād-h̄‘ āhuñ haberini işidicek gözlerinūñ yaşı yağmur gibi yağdı, anlaruñ hālīne be-ġāyet esirgedi. Ol demde vezīre eyitdi: “Bu müşkil işi h̄‘ār tutmamak gerek, bu işe muqayyed olmak gerek. Eger biz tāc u tahtı nefsumüz beslemek içün kıllarsak fuqarāya zulm itmiş oluruz. Hāq te‘ālā katında bu maqbūl degüldür ki biz şafāda olup fuqarā ve re‘āyā belāda olalar.” didi. Andan vezīre buyurdı ki Rūm’da ve Hindūstān’da ve her memleketde ne kadar üstādlar cem‘ eyledi, şu içinde temel birağup ol yirde bir yüksek sed

⁴²⁰ Bu günler üzerinden biraz zaman geçti. Gökler bir zaman daha döndü. Hepsı Īrān hükümdarına sevgilerini sunuyordu. Akıllı Kisra bir süreliğine o ülkenin sınırlarından uzaklaşmayı düşündü.

yapdılar ki on kemend irişmez idi ve gāyet enlū idi, Kulzūm Deñizi'nūñ içinde yapılan dīvārdan iki ferseng dağı ziyāde idi. Çünkü anda ol vech-ile bend yapdılar, andan soñra biri yüzinde bir mu'azzam şehir eylediler ve dört yanını köyler ve bāzārgāhlar eylediler ve her dürlü nesneyi anda hāzır kıldılar. Şehrūñ kal'asına iki büyük kapu eylediler, biri Īrān'dan yaña ve biri Çīn'den yaña açılır idi. Şimdi dağı ol şehrūñ adına Şehr-i Derbend dirler. Ol pādīšāhuñ 'adli-y-ile hālāyık belādan kırtıldı, koyunlar kurd havfindan emīn oldu. Çünkü ol iş tamām oldu [274a] şāh ol aradan leşkerini çeküp Alan yolına gitdi, anda bir vīrān olmuş yir gördi, olara eyitdi: "Bize 'ār degil midür ki Īrān-zemīn'de şuncalayın yir virān ola?" didi ve bir ilçī düzüp ol vilāyetūñ hākimlerine gönderdi. Üstād eydür, Alan didükleri vilāyetūñ begleri ziyāde ser-keş idiler. Kisrā'ya tenezzül itmemişler idi. Pes, ilçī nāme ile gelicek okıdılar, gördiler dimiş ki "*İşte leşker ile üzerüñüze vardum, vaqtüñüze hāzır oluñ*" bu def'a Alan begleri bir yire gelüp müşāvere itdiler. Nūşīrevān'la ceng itmekden korkdılar, bī-hād armağanlar ile ve hārāc-ıla şāhuñ katına geldiler, 'özrlerin dilediler ve ol vīrān yiri ma'mūr idicek oldılar. Andan şāh ol yirden kılçup Hindūstān'a vardı. Hind şāhları armağanlar ve pīškeşler ile karşı çıkdılar, gelüp kademinde baş kodılar. Şāh anlara 'izzet eyledi, hāllerin ve hātırların şordı. Andan nice gün dağı ol diyārda seyrān eyledi. Bir gün 'azamet-ile Hindūstān'dan kılçup yine Īrān şehrine yüz tutdı, gelür-iken bir haber yitişdi ki: "Belūc leşkeri geldi 'ālem fesāda vardı, niçe yirleri yıkdı ve ādemlerini helāk eyledi, māllarını ve tavarlarını yağmā kıldı, Gīlān'dan dağı bī-kıyās leşker geldi, vilāyet ayağ altında kaldı." didiler. Nūşīrevān bu sözi işidicek melūl oldu. Ol dem Īrān yolını koyup Belūc'a yüridi. Çünkü Elburz Tağı'nuñ yakınına geldi ki Belūc cümle anda olur idi, leşkere buyurdi ol tağı kuşatdılar. Pes, münādīler leşker içinde çağırdılar ki: "Her kişi ki Belūcīlerden kimse bula, olmasun ki amān vire." didiler. Çünkü leşker şāhuñ hışmını bildiler, atluya ve piyādeye cümle yolları bağladılar, bulduklarını kılıçdan geçürdiler, yiryüzinde Belūcīlerden kimse kımayup 'ālemi anlaruñ şerrinden kırtardılar. Andan soñra ol tağ şöyle emīnlik oldu ki koyunlar, atlar, şıgırlar bölük bölük kolayına yürürler idi, çōbānlar yanına uğramaz idi ve halkuñ mālı ve kıumāşı tağda ve taşda saçılıp yatur idi, kimse kimsenūñ mālına ve tavarına el şunmaz idi. Çünkü şāh ol arayı pāk eyledi, andan leşkerini Gīlān ve Deylem tarafına çekdi. Meger ol tāyife dağı çıkup Īrān'a akın şalmışlar idi. Şāh anları kırdı, kalanı amān dileyüp kırtıldılar, ol aradan leşkerini Medāyin yolına çekdi. [274b] Giderken yolda Münzīr Şāh-ı Yemenī'ye rāst geldi. Münzīr irüp şāh öninde baş kodı ve Kıyşer-i Rūm'dan şikāyet eyledi, 'azīm işyān u tuğyānın söyledi. Şehriyār gāzaba gelüp eyitdi: "Kıyşer-i Rum kimdür ki başına şāh geçine, benüm emrūme itā'at itmeye?" didi ve ol dem bir 'itāb emir-nāme yazup kıyşere gönderdi, hārāc istedi. Kıyşer karşı koyup şāhuñ sözine 'amel itmedi. Andan Nūşīrevān deryā gibi leşkerini çeküp kıyşerden yaña revāne oldu. Bir gün Āzerbāycān'a geldi, anda āteşkedeye

varup ʿibādet eyledi, āyīn ü erkān u şerāyiṭ ne ise cümle yirine getürdi. Ol yirden gidüp Rūm’a müteveccih oldı. Şunlar ki şāhuñ emrine muṭīʿ oldılar, armağanlar ve nişārlar ile şāh ʿatına geldiler, gelmeyenler yiryüzinde belürsüz oldılar. Çünkü şāh Rūm’a yakın geldi, leşker ceng yarağına girdi. Şāh hazīne açup leşkere māl ü cebe-hāne virdi. Şīrūy bin Behrām’ı ser-leşker eyledi, sağında Pīrūz tırdı, solında Ferhād tırdı, Goşesb-nāmdār arık öñine yakın olındı, ʿalbgāh-ı ʿaskerde ʿalem dibinde Mihrān’ı ʿodı, ʿaravulı Hürmüz-i Horrād’a buyurdi. Leşkerden şunlar ki iş görmüş kişilerdür, her birini bir hıdmete taʿyīn itdi ve her ʿarafa cāsūslar gönderdi ki ʿayşerden haber alalar. Andan buyurdi münādīler çağırup eyitdiler: “İşbu nihāyeti yok leşkerden beg olsun, pehlevān olsun her kim ki benüm didügüm yirde olmaya ve leşkerden her kim reʿāyādan birine zulm eyleye veyā bir yaramaz işde bulına anuñ ʿatını ʿara yire dokerler bilmiş olasız.” didi.

Üstād eydür, Nüşīrevān’uñ ʿādeti bu idi ki düşmen vilāyetine irdükde gicede ve gündüzde hıç ārām itmez idi, leşkerüñ ʿevresini tolaşur idi, nīk ü bed ne olsa görürdi ve cihānuñ kārından āgāh olur idi. Hıç bir nesneyi hı ʿār tutmaz idi, leşkerde her kişi yolda fevt olsa kendüsi muʿayyed olup defn ider idi, altundan ve gümüşden ve külāhdan ve kemerden ve kemendden her nesi ʿalsın cümlesin anuñ-ıla bile gömerdi. Cihān hālkı şāhuñ bu işinden ʿacebe ʿalardı ki niçün böyle ider diyü. Nüşīrevān ol vech-ile ululık tutmuş idi, her yirde ceng itmelü olsa ʿacele eylemezdi, ʿaql-ıla ve tedbīr-ile hareket ider idi ve düşmene ilçi gönderürse bir togru sözlü kişi gönderür idi. Eger şāhdan dād isteseler, amān dileyüp emrine muṭīʿ olsalar, anlara güç itmezdi. [275a] Eger ceng itmek istese anuñ-ıla maʿreke eyler idi, ol memleketi yıkup yağmāya virür idi. Cihānı kılıç-ıla ve ʿadl-ile kendüye rām eyledi. Aña ceng itmek ve bahşış kılmağ oyun gibi idi. Zīrā hıç nesneye ihtiyācı yoğ-ıdı. Bu resme şehriyār nice gün gitdi tā şol ʿalaya irişdi ki adına Şorāb dirler idi. Şāh gördi ki bir yüce ʿalā içi yarağ-ıla ve ādem ile tolmış, bir deriñ şu içinde binā olmış, burc u bārūsı şehāba irmiş. Şāh buyurdi, leşker ol hışārı ortaya aldılar, dört mancınıklar düzdiler, yir yirden yürüyüş itdiler. Gün öyle yirinden geçince ol ʿalayı yıkdılar, yirini bir şahrāya döndürdiler. Anda olan māl ü genci alup pīllere yükletdiler. Nüşīrevān ol aradan dahı leşkerini çeküp birkaç gün gitdükden soñra bir ʿalaya irişdi ki ʿayşeruñ hazīnesi anda idi. Ol ʿalanuñ adına Ārāyiş-i Rūm dirler idi. Leşkerden öñürdi, şāh niçe kişiler ile ol ʿalaya irişdi, tīr bārān kıldılar. Leşkerüñ soñı gelince şāh ol ʿalayı aldı, ʿayşeruñ hazīnesini yağmā buyurdi. Her kişiye bedre ile altunlar dökdi. ʿalā hālkı amān dilediler, Şāh anları kırmadı ve her birine bī-kıyās nesne bağışladı. Ol aradan dahı leşker çekdi, Ārāyiş-i Rūm’dan ilerü geçince cāsūslar geldiler, ʿayşeruñ leşkeri gelür diyü haber virdiler. Nüşīrevān nazar itdi, nā-gāh ʿarşudan tozlar belürdi, toz içinden kūs u taḥl ü nefīr āvāzı işidildi. ʿayşeruñ leşkeri

irişdi, önlerince bir pehlevān var idi, adına Ferforyūs dirler idi. Şāh ol leşkeri göricek kendü leşkerine buyurdi, şaflar çekdiler ve alaylar bağladılar, Rūmīlerle cenge tırdılar. Firdevsī eydür, bir peleng āhū tutduğı kadar zamān eglenmeyüp ol sâat Rūm leşkerini yirinden götürdiler. Ādem gövdesini tağlar gibi yığdılar. Ceng içinde Ferforyūs'ı zahmdār idüp kaçurdılar. Ahşam olmadın Rūmīlerūn bi't-tamām maşlahatın gördiler. Nūşīrevān yir götürmez müretteb ü müsellaḥ leşker ile ol aradan gidüp bir şahrāya irişdi. Şahrānuñ ortasında bir mu'azzam ḳal'a gördi, burc u bārūsı muḥkem ve yüksekligi hevāya irişmiş. Ol ḳal'anuñ adına Ḳalīnus dirler idi, çevresine bir büyük ḥandaḳ kazılmış, içi toptolu şu idi. **[275b]** Ḳal'anuñ aşağı tarafında bir ulu şehir var idi, içinde ḳasr u eyvānlar ve bağ u bostānlar nihāyetsüz idi. Rūm'dan ol ḳal'anuñ ve ol şehruñ içinde bī-ḥesāb leşker var idi ki her biri nāmdār pehlevān idi. İki ferseng yir ki şāh ol gice gitmiş idi, Ḳalīnus'dan ḡavḡa şöyle yakın işidilür idi ki kūś āvāzın başlamış idi. Şāh bir yüksek yire çıkup ol şehristānı teferrüc eyledi, varduğınca şāhun leşkeri geldi, yığıldı. Andan şāh buyurdi her taraftan savaş yürütdiler, ḳal'anuñ içine oklar ve neft şışelerin atdılar. Gün daḡı şararup tolanmaḡa yakın oldu, ḳal'anuñ sehilce yiri bütün ḳaldı, şehir ḡod yir ile bir oldu. Pes, şāh emri-y-ile münādīler çağırdılar ki: "Ey Īrān leşkerinūn nāmdārları! Şāhuñ ḡükmi oldur ki cümleñüz şehrdan ṭaşra çıkasız, bu ḳarañu gicede biriñüz şehir içinde bulunmaya. Eger gice içinde °avratdan ve oḡlandan kimse rencīde idesiz, ḡod kimsenūn mālına ve tavarına el şunasız, yarın bulup derisi yüzerler ve içine ot tıldururlar." didi. Ol gice leşker çıkup şahrāda ārām itdiler. Çünkü şabāḡ oldu, şāh dergāhından kūś āvāzı geldi, cümle leşker bendi (?) yürüyüş idicek maḡalde ḳal'ada ve şehirde ne ḳadar ulu kişiler var ise ve ne ḳadar °avrat ve oḡlan var ise cümlesi Nūşīrevān-ı °Ādil'ūn dergāhına gelüp du'ālar eylediler ve feryād ü fiḡānı āsumāna ırgürdiler, eyitdiler ki: "Ey şāh-ı °ādil ki ḡūrşīd-i °adāletūn-ile zemīn ü zamān pūr-envārdur. Ma'łūmuñ olsun ki şehir içinde bir nāmdār ḳalmadı, cümlesi bī-ḡünāḡ yire tu'me-i şimşīr ü hedef-i tīr oldu ve niçesi ḡod zahmdār u ḡaste ve zār u nā-ḡār oldu. Demidür ki şāhdan bir °ināyet ola, ḡünāhumuz bağışlaya, °avratumuz ve oḡlancuḡlarımız esīr itmek şāhuñ luṭfına lāyık degüldür. °Arz şehir ü ḳal'a ise yığıldı ve ḡarāb oldu, ḡünāḡı ḡod ḳayşer işledi. Bizüm ne suçumuz vardur? Bize lāzım olan pādīşāhumuza tābī° olmaḡdur. Çünkü senūn °adāletūn berekātında devletūn ḡālib oldu, bunuñ gibi °azīm ḳal'aya ve böyle şehre ḳılıcuñ-ıla yol açduñ, bizüm suçsuz yire ḳanumuza girme." didiler. Nūşīrevān anlardan bu resme **[276a]** feryādı işidicek, esirgeyüp ḡünāḡların bağışladı, anları helāk itmedi. Andan soñra ceng içinde giriftār olanları pīllere yükletdiler **[Minyatür]** ve ol amān dileyenlere ḡok māl ü tavar ḡodılar. Pes, Nūşīrevān ol aradan leşker çeküp şitāb-ıla Anṭākiyye üzerine gitdi ki ḳayşerūn **[276b]** kendü şehridür. Ḳayşer, Kisrā'nuñ geldüḡin işidüp ḡayrı yire gitmiş idi, ne tafşīl olına. Şāh irişüp Anṭākiyye'yi daḡı feth eyledi, ḳayşerūn māl ü ḡazīnesini zabṭ idüp tevābi° ve levāḡıḡın esīr eyledi ve niçe gün

Anṭākiyye’de karar idüp her gūşesin temāşā kıldı. Ol şehrūñ tarhını ve bināsını begendi. Üstād eydür Nūşīrevān buyurđı, Anṭākiyye tavrında Īrān’da bir şehir binā kıldılar ve ol şehrūñ adını Zeyb-i Hüsrev kodılar. Ol esīrlər ki tutmışlar idi, şāh buyurđı ol şehre getürüp cümlesinūñ bendlerini aldılar, ol şehrūñ içine şalıvirdiler. Şāh anlara eyitdi: “İşbu şehir-i hazemde her birūñüz gözūñüz sevdüğü yiri maḳām idinūñ.” didi. Her birine māl ü ḳumāş virdi, evlerden ve bāzārgāhlardan yiryüzinde yürüycek yol ḳalmadı. Meger ol esīrlər arasında bir başmaḳçı kişi var idi, ol alup ḳabul itdüğü evleri begenmedi, sürüp şāhuñ ḳatına geldi, eyitdi: “Ey zūlm idici şāh! Benüm Ḳalinos şehrinde olan ḥānemūñ öninde bir bāğçe var idi, bundağı ḥānemūñ öninde bāğçe yok.” didi. Şāh güldi, buyurđı anuñ ḳapusu öninde bir ḥūb bāğçe eylediler ve dürlü ağaḳlar dikdiler. Andan şāh tersādan birini ol şehre beg eyledi. Çünkü Şāh Nūşīrevān Anṭākiyye şehrinden leşkerini ḳaldurđı, bu tarafda Ḳayşer-i Rūm’a ḥaber yitişdi, Ferforyus’uñ başına gelen zevāl ve Ḳalinos şehrine olan ḥālī söylediler. Ḳayşer-i Rūm āh eyledi ve itdüğü işe peşīmān oldu, Kisrā’dan gönli ḳorḳdı. Pes Rūm’uñ ulularını ve ‘uḳālāsını cem’ eyledi: “Nūşīrevān içün bir tedbīr eyleñ.” didi. Vezīr eyitdi: “Bu sen itdüğün fikir maḳūl degüldür. Sen Kisrā’yla ceng idemezsin ve anuñ-ıla muḳābeleden fāyide ḳılmazsın. Yok yire bu memleketi ḥarāba virürsen senden evvel gelen ḳayşerlerūñ itdüğü eyülikleri yire depersin. Zīrā bu ana dek ne ḳadar ḳayşer geldi ise cümlesi Īrān şāhlarına āferīn kıldılar ve bu memleketden ḥarāc virdiler ve her biri Īrān pādīşāhına bir ḳul gibi oldılar. Böyle olmağ-ıla ḥalāyık emn ü emān içinde rāḥat bulur idi. Sen şehriyār benem dirsın, Īrān şāhına iṭibār itmezsin! ‘Aceb midür ki ol daḥı gelse ḥışm-ıla bu vilāyeti ḥarāb eylese?” didi. Ḳayşer bu sözi işidicek gönli perīşān oldu, Rūm’uñ feylesefolarından [277a] ‘aḳl ıssı ve söz ehli kişilerden altmış kişi ihtiyār itdi, Mihrīs-nām vezīrini anlara baş eyledi ki yaşda civān ve ‘aḳlda pīr idi. Rūm’uñ metā’larından ve māl ü gencinden bī-ḥesāb nesneler virdi ve aña eyitdi: “Yūri, Īrān şāhına benden du‘ā vü āferīn eyle ve vekīlüm ol. Ne ḳadar ḥarāc dilerse virmege ‘ahd eyle ve ta‘alluḳātumdan ne ḳadar ādem rehin isterse getürmegi boynuña al ve benüm tarafumdan çok yalvarup iṭizār eyleñ.” didi. Pes, Mihrīs yirinden тұrup ulular ile şāhdan yaña revāne oldu, gelüp Rūm dilince du‘ā vü āferīn kıldı ve öninde baş kodı ve eyitdi: “Ey Şāh-ı Īrān, gönlüñi hevāya virme! Şimdi ki sen Rūm’a geldūñ Īrān mülki cānsuz beden gibi ḳaldı, sensüz ol iḳlīmūñ revnaḳı yokdur. Rūm’da daḥı ḳayşer olmayıcak, bu iḳlīmūñ luṭfı olmaz. Her yirūñ müşerrefi ādem iledür, ādem olmaduğı yirde eyülik olmaz. Eger işbu ḳıyāmet ḳoparduğūñ māl ü gencden ötürü işte Rūm’uñ cümle māl ü gencini ḳatına getürdüm ki gönül ḥōşlığı māldan ve memleketden yegdür.” didi. Çünkü şehriyār andan bu sözi işitdi, gönli bahār eyyāmı gibi rüşen oldu, ne getürdi ise ḳabūl eyleyüp anuñ sözine taḥsīn ü āferīn kıldı. Andan eyitdi: “Ey merd-i rüşen zamīr! Eger Rūm’uñ toprağı müşk olup taşları altun olursa senūñ ‘izzetūñe bağışladum.” didi. İlçilere ḥil‘at ü külāh u kemer buyurđı.

Yıldı Rûm'dan on şu şıgırı derisi tolusu altun harâc viricek oldılar, ol kavlı üzerine şulh idüp ilçiler yine makâmına gitdi. Şâh kûs u nakkâre çaldırdı, ol aradan leşkerini çeküp Şâm'a geldi, Şâm'da niçe gün eğlendi. Şâh şol kadar leşker getürmiş idi ki hesâbı yoğ-ıdı. Sîm ü zer ve tâc u taht ve metâc getürmekden zemînüñ beli bükilmiş idi. Çünki şâhuñ hâtırı ol vilâyetden gitmek diledi, ol yiri Şîrûy bin Behrâm'a ısmarladı, eyitdi ki: "Sen bu arada karar eyle, kayşerüñ harâcını al, maşlahatuñda tekâsül ü ihmâl eyleme." didi. Şîrûy dahı şâh öninde yir öpüp duâ kıldı. Andan şâh kapusunda kûs döğildi, ʿalem çeküp Erden tarafına ʿazm itdi. Nüşîrevân-ı ʿÂdil şol güneşe beñzer idi ki cihānuñ andan hem ümîdi ve hem havfı olurdu. Nitekim güneş bir elinde kılıç ve bir elinde şefkat tutar. Ne hışm zamânında [277b] luğ ider ve ne luğ idicek yirde hışm ider. Şâh-ı Kısra dahı böyle idi, cihānı ʿadl-ile müzeyyen kılmış idi. Firdevsî-i dānā bu maḥalde eydür: "Eger şâh olsun ve eger sipāh ü reʿāyā olsun, eger şālih ü eger fāsık olsun, elbette kişiye çift olmayınca olmaz. Yimekden ve içmekden ve giyicek ve yatacak yirden ötüri kişi ḥatunına meyl itmeyince olmaz. Kişinüñ helāli eger mestûre vü tedbîr ehli olup ʿayāl şāhibi olursa bir tolu gencdür ve ulu niʿmetdür. Ḥuşûsā ki serv boylu ve gül yañaqlı, beyāz tenlû ola ve müşkîn saçı toprağa irişmiş ola, ʿaql ıssı ve tedbîr ehli ve tatlu sözlü ve yumuşak āvāzlu ve gözi açuk, edeblü ḥatun ola, dünyāda andan ulu niʿmet yokdur.

Dāstān-ı Nüşzād bā-Pedereş Nüşîrevân

[Feʿûlün / Feʿûlün / Feʿûlün / Feʿûl]

Be-dîn sâñ zenî dāşt pormāye şāh

Be-bāla-yı serv u bedîdār-ı māh

Be-dîn-i Mesîhā be-dāñ māh-rûy

Zi-dîdār-ı ü şehir por-goft u gûy⁴²¹

Nesr: Firdevsî-i üstād muḳaddemen ʿavrat ḥuşûsında böyle baş-ı muḳaddime itmekden maḳşûdını beyān eyleyüp eydür; Nüşîrevân-ı ʿAdl'üñ zikr olınan ḥaşletler ile ârāste bir ḥatunı var idi. Boyı serve ve yüzi māha beñzer idi ammā Rûm kıızı idi, Mesîhā dînin tutar idi. Şâh

⁴²¹ Çok değerli İran hükümdarının da böyle bir karısı vardı. Servi boylu, ay yüzlüydü. O ay yüzlü Mesîh dinine inanırdı; güzelliği dillere destandı, güzelliğiyle şehre bir kasırğa salmıştı.

Nüşîrevân'ın ol mâh-peykerden bir hûb oğlu var idi ki şüreti Zühre yıldızından dağı münevver idi. Şâh anuñ adını Nüşzâd kômiş idi ve anı nâz ü na'im-ile besletdürmiş idi. Serv gibi kad çeküp şâhib-i hüner olmuş idi, hüsnde ve hünerde nazîri yoğ-ıdı. Çünkü 'aklı kemâle irişdi, cennet ü cehennem yolını bildi, 'Uzeyr ve Mesîhâ dînini ve Zerdhüşd dînini fark eyledi. Zerdhüşd dîni hâtırına dürüst gelmedi, yüzini Mesîhâ şuyı ile yudı, ya'nî âteşperestler dînini koyup anası dînine girdi ve Rûmîler erkânın tutdı. Cihân halkı anuñ hâlerinden 'acebe kalmış idi, şehriyârın gönlü andan be-gâyet tarılmış idi ve anı Şâbûr Kâl'ası'nuñ zindânında habs itdürmiş idi. Niçe eli bağı ve boynı bağı, anuñ-ıla bile zindânda olurlar idi. Şol zamân ki şâh Rûm'dan yine döndi, seferden ve yol zahmetinden bedenine bir pâre za'af gelmiş idi. Gitdükçe elemi ziyâde oldu, ata binmege mecâli kalmadı. Ol sebebden Erden şehrinde haylî zamân kaldı. Bir gün bir kişi Nüşzâd'ın katına geldi [278a] eyitdi: "Ol şehin-şâhlık nûrı söyündi, Nüşîrevân-ı 'Âdil cihândan gitdi, 'âlemi gayrılara ısmarladı." didi. Nüşzâd pederinüñ ölüsü haberin işidicek şâd oldu, zindândan çıktı. Köşkinüñ ve sarâylarınıñ kapusını açdı, her taraftan katına leşker cem' oldu. Şunlar ki Nüşîrevân'ın bendinden 'âciz ü haste zindân içinde yatur idi, bu haberi işidicek dîv gibi bendden çıkdılar, Nüşzâd'ın katına cem' oldılar ve şehir içinde ne kadar tersâ var ise cümlesi anuñ yanına geldiler, otuz biñ nâmdâr cem' oldu. Pes Nüşzâd'ın anası hazîne açup ol leşkerüñ cümle yarağını gördi, her birine bî-nihâye mâl virdi. Ol etrâfda ne kadar şehir var ise cümlesi Nüşzâd'a tâbi' oldu, Ahvâz'dan ve Term'den(?)⁴²² harâc aldı, hiç kimse aña karşı turmağa mecâl olmadı. Çünkü Nüşzâd kuvvet buldı, kayser katından bir gün bir nâme geldi ki: "*Şâbûr'ın pâdişâhısın ve benüm râzdârum ve dîndâşumsın. Çünkü Nüşîrevân ortadan gitdi, gerekdür ki eglenmeyüp tahta varasın, erlik ile cülûs idesin ve düşmenlere şevket gösteresin. Senden gayrı tahta lâyıķ kimdür ki 'İsâ dînindesin. Sen ki Mesîhâ dînini 'âleme âşikâr kılasın, cihâna ser-tâ-ser pâdişâh olasın.*" Kayserden Nüşzâd'a böyle nâme gelicek cümle halk anuñ emrine râm oldılar. Âhir Medâyin şehrinüñ begi ki adına Râm-ı Borzîn dirler idi, tîz şâh katına bir nâme yazup bir süvâr-ıla gönderdi, ahvâli i'âm eyledi. Şâh Nüşzâd'ın kârına hânde kıldı, gâzab itmedi, şabr eyledi ve Râm-ı Borzîn'e nâme yazup eyitdi: "*Ey merd-i dâñ! Oğlumun ahvâli ma'lûmum oldu. Aña lâyıķ olan böyle kâr eylemek idi. Zîrâ yaramaz tamardan idi. Ben öldükden soñra andan gayrı hâd şehriyâr olacak yoğ-ıdı. 'Âkıbet anuñ fesâdı muķarrer idi, bundan benüm gönlümde hiç endîşe yokdur ve aña tâbi' olup benüm hürmetüm şaķınmayan leşker hayırlı kişiler degüldür. Anları baña tanışmayasın, ne dilerseñ işleyesin. Benüm havfım hemân Allâh'dandur, korkum oldur ki anuñ virdügi ni'metüñ şükrini yirine getürmeyem. Eger Hâķ şükrini edâ itmege cehd itmeye-y-idüm gitdükçe devletüm ziyâde olur*

⁴²²Bu bölgenin ismi Şahname'de "Şuşter" şeklinde geçmektedir. Nimet Yıldırım, Şahnâme II, s.783.

idi ve benüm belümden bunuñ gibi oğlan gelmez idi. Hele neyleyelüm Hudā'nuñ bunda bir hikmeti var gibi. Sen leşker düzüp anuñ-ıla ceng yarağını gör ve müdürā eyle ve çok naşihat kıl. [278b] Eger ol hışm idüp ceng itmek ister ise, yine tizlik eyleme. Anı öldürmekden tutup habs itmek yegdür. Vakt ola ki itdügine peşimān ola, yine anuñ günāhından geçile. Zīrā oğlumdur, aña ziyān irișdügin istemem. Benüm mālumu ve hazīnemi andan dirīg itmeyesin, örtüsün ve döşegin ve cümle levāzımını bi't-tamām göresin ammā anuñ-ıla ne kadar begler ve askerler var ise zafer buldığuña hīç amān u zamān vormeyesin, katl idesin. Her kiși ki pādīșāhına aşı ola, anı ejdehālar ağızına bıraksañ lāyıkdur.” didi. Nāme Rām-ı Borzīn'e varıcağ şāhuñ emri-y-ile Rām-ı Borzīn leşker cem° idüp şitāb-ıla Nūşzād'dan yaña gitdi. Nūşzād anuñ geldügin işidince yanında olan leşkeri kaldırdı, Tefte-nām bir şehir öninde iki leşker mukābil oldu, alaylar bağlayup tırdılar. Rām-ı Borzīn at sürüp ilerü geldi, Nūşzād'a çok naşihat eyledi. “Atuñ sağrısını münāfıklar aldemişlar, gel bu kārden fāriğ ol.” didi. Ne deñlü ki cehd eyledi, mümkün olup Nūşzād sözinden dönmedi. °Ākıbet cenge āğāz itdiler, ceng içinde nā-gāh Nūşzād'a bir ok tıktı, zaḥmdār oldu, Nūşzād'ın cenge mecālī kalmadı. Āḥir ol zaḥmdan helāk oldu. Yanında olan leşker tağıldı, ekseri kılıçdan geçdi. Nūşzād'ın helāk olduğunu şāh işidicek bir miqdār elem çekdi ammā yine Hudā'ya ḥamd eyledi. Rūm ve Īrān memleketleri şerr ü şūr u gavğadan emīn oldu.

Ḥāb Diden-i Nūşīrevān u Āmeden-i Bozorcmihr be-Ta'bīr-i Ḥāb

[Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül]

Şebī ḥofte bed çeşm-i Nūşīrevān

Ḥiredmend u bīdār u rūşen-revān

Çonān dīd der-ḥāb kez-pīş-i taht

Be-rostī yekī ḥosrevānī dıraht⁴²³

Nesr: Firdevsī-i üstād eydür, meger bir gice Nūşīrevān-ı Ādil yaturken düşinde gördi, taht öninde bir şāhāne ağaç bitmiş. Şāhuñ ḥatırı aña şād olur, buyurur meclis ārāste kılurlar.

⁴²³ Bir gece hükümdar Nuşinrevan olgun aklı ve genç bahtıyla derin uykuya dalmıştı. Düşünde; tahtının karşısında bir hükümdarlık ağacının yüceldiğini gördü.

Güyendeler ve sâzendeler cümlesi ol meclisde hâzır olurlar. Şâh görür ki taht üzerinde kendünün katında bir azılı toñuz oturur, şâhuñ cāmından şarâb içmek ister. Şâh dañı elinde bir tolu cām tutar. Ol cānver gelür şâh elindeki cāmdan biraz içer. Şâh bu nesneye be-ğāyet melûl olur, uyhusından uyanur, gördüğü düşi bir zamān fikr ider. Göñlinden eydür: “İrte bu düşi dānişmendlere şoram.” dir. Ol melālet-ile yine uyur. Şabāh olur, şâh uyhudan uyanur, gördüğü [279a] düşi şormağı unudur. Tā ki aḥşam oldu, şâh yine döşeginde yatdı. Hemān ki uyhuya vardı, bi-‘aynihi ol düşi gördi. Ol gün dañı söyleyemedi. Üçünci gice yine öyle gördi, bu nesneden göñli be-ğāyet melālete düşdi. Üçüncü gün şabāh uyhudan tırdı, ne kadar ‘ālimler ve dānişmendler var ise katına hâzır oldu. Şâh taht üzerinde oturup ol gördüğü düşi anlara söyledi ve bu düşi ta‘bīr idüñ diyü emr itdi. Ol dānişmendlerüñ cümlesi ol düşüñ ta‘bīrinde ‘āciz kaldılar. Şāhuñ göñli be-ğāyet perīşān oldu. Ol oturan ḥalka ḥışm eyledi. Şāhuñ ḥışmını görüp eyitdiler: “Ey şehriyār! Bize birkaç gün mühlet vir. Yā fikr-ile bu düşüñ ta‘bīrin bulayuz yā vilāyetinde arayup bir bilür kişiyē rāst geleyüz.” didiler. Pes, şâh emr itdi ki anlaruñ her birisi bir ṭarafa gide ve ol düşüñ ta‘bīrin bilür kişi isteye. Her birine bir bedre altın ve on biñ akçe virdi ki her ki ol düşi ta‘bīr ide, ol akçeyi ve altını aña vireler. Şâh bunları gönderdi, kendüsi melûl ü maḥzūn sarāyına girdi. Meger ol dānişmendlerden bir ‘āqıl kişi var idi ki adına Serv-i Āzād dirler idi, ol kişi mu‘abbir isteyü Merv’den yaña gitmiş idi. Hemān ki Merv’e geldi şehir ucına yakın yirde gördi ki bir pīr dānişmend oturmuş, bir niçe oğlancuḳlara şuhuf-ı İbrāhīm ta‘līm ider. Ol oğlancuḳlaruñ kimini döger ve kimine söger. Ol kimse anı göricek eyitdi: “Hiç degül bu kişi bir ulu dānişmende beñzer.” Aña Kisrā’nuñ vāḳ‘asını naql eyledi ve anuñ ta‘bīrin istedi ve akçe ve altını aña ‘arz eyledi ve: “Elbette bilürsüñ toḡrusını söyle, yoksa başuñı keserem.” didi. Mu‘allim bu resme ḥaber işidicek ‘aḳlı şaşdı ve ‘ālemde bīzār oldu, eyitdi ki: “Ben bir mu‘allim kişiyem, cihānda işbu kitābdan ḡayrı nesne bilmezem. Düş ta‘bīrin itmek benüm işüm degüldür. Benüm şan‘atum hemān oğlancuḳlar öğretmekdür.” didi. Meger ol mu‘allimüñ katında bir oğlancuḳ okur idi, adına Bozorcmihr dirler idi, be-ğāyet zīrek idi, sa‘ādet eşeri üzerinde āşikārā idi. Hemān ki ol oğlancuḳ Serv-i Āzād’dan bu düşi işitdi, ferāset-ile anuñ ta‘bīrin bildi, ḥ‘ ācesine eyitdi: “Ben bu düşüñ ta‘bīrini bilürem. [279b] Düş ta‘bīrin itmek benüm işümdür.” didi. Mu‘allim, Bozorcmihr’den bu sözi işidicek ḳaḳıyup ḥışm-ıla eyitdi ki: “Sen elüñdeki defterüñi okıyup dersüñi bilmezsin! Bunuñ gibi düşüñ ta‘bīrin ḳanda bilürsin?” didi ve: “Bilürseñ söyle imdi görelüm.” didi. Bozorcmihr eyitdi: “Ben bunu şâh öñinden ḡayrı yirde söylemezsin ammā şol vāḳt ki şâh ḳatına varam, taht öñinde anuñ fermānı-y-ıla oturam, ol zamānda bu düşüñ ta‘bīrini söyleyem.” didi. Pes Serv-i Āzād, Bozorcmihr’e bir at virdi ve cümle ḳaydını gördi. Bozorcmihr’üñ ta‘alluḳātından hemān bir anası var idi, Bozorcmihr içün elem çekmesün diyü Serv-i Āzād aña bī-ḥesāb sīm ü zer virdi. Anasınuñ ḥātırı ḥoş olup

Bozorcmihr'i şāh katına gönderdi. Serv-i Āzād, Bozorcmihr'i alup ta'accüb-ile Merv'den Medāyin yolın tutup gitdi. Yolda Bozorcmihr ile şāhuñ 'azametinden ve şevketinden ve tāt u tahtından söyleşüp giderler idi. Yimek vaktinde bir şu kenārına irişdiler, bir ağaç gölgesinde kōndılar, yidiler ve içdiler ve bir pāre yatup diñlendiler. Bozorcmihr'üñ ol gölgede uyhusı geldi, yüzini bir nesne ile örtüp uyhuya vardı. Serv-i Āzād'üñ teşvīşden gözine uyhu gelmedi. Nā-gāh bağıdı, gördi ki ol mīşeden bir büyük kara yılan çıka gelüp Bozorcmihr'üñ örtüsini çekdi, anı başından ayağı dek kōkladı ve yüzini sürdi. Tā Bozorcmihr uyanmağı başlayınca ol yılan öyle itdi. Hemān ki Bozorcmihr uyanmağı yakın oldu, yılan anuñ katından gidüp ol ağaca çığıdı, budakları arasında belürsüz oldu. Serv-i Āzād bu hālī görüp hayrān kaldı, gönlinde eyitdi: "Bu oğlan tehī degüldür." didi. Pes, ol aradan kākup yola düşdiler, Medāyin şehrine irişdiler. Serv-i Āzād şād ü handān Bozorcmihr'i alup evine getürdi, kendüsi segirdüp şāh katına geldi, du'ā itdi ve Bozorcmihr'üñ ahvālın beyān eyledi ve ol yılanuñ hikāyetin söyledi. Şāh işidüp 'acebe kaldı: "Var ol oğlanuğı getür." didi. Serv-i Āzād varup getürdi. Bozorcmihr şāh katına gelicek du'ā vü āferīn kıldı. Şāh aña taht karşusunda yir gösterdi, geçüp oturdu. Andan şāh ol gördüğü düşi söyledi. Bozorcmihr eyitdi: "Ey şāh! Öyle gerekdür ki sarāyı hālvēt idesin, cāriyelerüñi ve hātunlaruñı arayasın ki anlaruñ arasında bir yigit vardır ki kendüyi [280a] 'avrat şüretine koyup hātunlar sarāyında gizlenmişdür. Ol sarāyı hālvēt eyle, bu sırrı kimse tuymasun. Andan ne kadar hātun var ise buyur, cümlesi öñünden geçsünler. Anlara şor ki; ol nā-merd ne vech-ile senüñ döşegüñe kash itmişdür. Andan soñra sarāyuñ kapusını bend eyle, bīgāneyi içerü koma. Senüñ gönlüñ şāfi olup Allāh'a toğrı olduğı içün bu sırrı Hāk te'ālā saña göstermişdür." didi. Pes, şāh sarāyı hālvēt eyledi, andan hādımlerine buyurdu ki: "Tīz yürüñ, ne kadar 'avrat var ise getirüñ, cümlesi öñümden geçsün." didi. Pes, Nūşīrevān'üñ ol sarāyda serv-kadd ü semen-büy hātunları hezār nāz u şerm ile cümlesi öñinden geçdiler. Hīç anlaruñ arasında Bozorcmihr didüğü gibi kimse görmedi. Hātunlar arasında yād bulunmaycağ Nūşīrevān hışm eyledi, diledi ki Bozorcmihr'i helāk ide. Bozorcmihr eyitdi: "Ey şehriyār! Benüm sözüm gerçekdür ve düşüñüñ bundan artuğ ta'bīri yokdur. Revā degüldür ki senüñ hātunlaruñ arasında yād oğlan tura. Eger bu düşi gerçek gördüñ ise bunuñ bundan ğayrı ta'bīri yokdur. Tekrār yine anları bir bir öñünden geçür ve her birine bir hōşça nāzar eyle, hem söyle ki pekçe yürisünler ve hem yüzlerini açsunlar." didi. Çünkü 'avratlar şāh öñinden bu kerre dahı geçdiler, geçerken nā-gāh ortalarında bir serv boylu şāh şüretlü oğlan çıka geldi. Gövdesi söğüd yaprağı gibi ditredi. Ol oğlan tırdüğü hücrede yetmiş cāriye tırrur idi ki her biri bir serv-i āzāda beñzer idi. Anlaruñ içinde bir ulu beg kıızı var idi, oğlan atası evinde iken ol kıız ile sevişür idi. Kıız anı sevdüğinden bir cāriye şüretinde koymış idi. Her kanda olsa ol oğlanı katından gidermez idi. Çün hātunlar arasında bu vech-ile yigit zāhir oldu, Kısra ol işe mütehayyir kaldı ve ol hātuna eyitdi: "Ey

hāyin! Bu ne kişidür ki senüñ катуңda olur? Buncılayın yigit benüm hatunlarum arasında neyler?” didi. Kız eyitdi: “Ey şehriyâr! Bu yigit benüm kiçi karındaşumdur. Biz bunuñ-ıla ata bir karındaşuz, sevdüğümden sarâyumdan gitdügüm zamân bile aldum gitdüm. Şâhdan utandüğundan yüzini örtmişdür ve kendüyi ‘avrat şüretine kômışdur. Eger gayrı bahâneñ yoğsa bundan baña **[280b]** yaramazlık gelmez ve bizüm saña hāyinliğümüz yokdur.” didi. Şâh kıızdan bu sözi işidicek hışm itdi, bildi ki sözi yalandur, bir cellâda buyurdi ikisini bile Nüşîrevân’uñ perdesi ardında boğazladılar tâ ki bir dahı kimse ancılayın günâh kılmaya. Andan Bozorcmihr’e bedreler ile altun virdi ve hâş atlar ile ve ağır hil’atlar ile hâtırını şâd kıldı. Buyurdi anuñ adını defterde cümle vezîrlernüñ adınıñ üzerine yazdılar. Şâh anı vezîr-i a’zâm eyledi. Andan soñra Bozorcmihr’üñ vardukça tâli’i sa’d oldı, rûzgâr anuñ devletine yüz tutdı, gün günden şâh katında mertebesi ziyâde oldı ve her ne kim didi ise râst geldi. Şâh aña şol kadar mahabbet kıldı ki hîç bir sâ’at katından gidermez idi ve anuñ sözinden gayrı iş itmez idi. Nüşîrevân-ı ‘Âdil’üñ gönli dâd-ıla tolmış idi, ‘âlimleri gâyetde sever idi, her dürlü fende ne kadar üstâdlar ve kâmiller var ise cümlesi katında hâzır idi. Yetmiş ulu dânişmendi var idi ki gice ve gündüz şâh katından eksik olmazlar idi. Her gâh ki şöhetden ve şikârdan fâriğ olsa ve halkuñ maşlahatını tamâm kılsa şöheti ol dânişmendler ile kılur idi, her birisine dürlü dürlü nesneler söyletdürür idi ve her birisinden bir dürlü nesne öğrenür idi. Şol dem ki Bozorcmihr, şâh katına tâze gelmiş idi, ‘akılda ve ferâsetde ve ‘ilm-i nücûmda ve tıbdâ ve hikmetde ve her dürlü ‘ilimde cümle hekîmlerden ve dükeli feylesoflardan ‘alâ çıkdı, her ne tedbîr itdi ise râst geldi, cümle hünerde kimse aña harîf olmadı. Meger bir gün Şâh Nüşîrevân buyurdi ki bir ‘âlâ ziyâfet itdiler, ne kadar fâzıl dânişmendler ve söz ehli kişiler var ise cümlesi ol meclisde hâzır olalar. Pes, şâh emri-y-ile cümlesi anda geldiler, her birine mertebesince yir gösterdi. Çünkü ta’âm yendi ve götürildi, andan şâh buyurdi meclis ârâste kılup ‘işrete başladılar. Bir zamândan ki şöhet germ oldı, şâh baş götürüp ol oturan dânişmendlere eyitdi: “Her biriñüz ne bilürseñüz söyleñ ve her gizlü ne var ise âşikâr eyleñ, baña naşîhatler kılun.” didi. Pes ol dânişmendler şâhdan bu vech-ile söz işidicek her birisi bildüklerince şâha bir söz söyledi ve naşîhatler eyledi. Şâh anlaruñ sözünü hoş vech-ile diñledi ve her birini tahsîn kıldı. **[281a]** Çünkü Bozorcmihr ol dânişmendlerüñ sözlerini işitdi ve şâhuñ rağbet ü hürmetini gördi, ayağ üzre turup evvel şâha âferîn kıldı, andan eyitdi ki: “Ey toğrı itikâdlu ‘adl idici şehriyâr! Felek senüñ tâcuñdan rüşen olsun, yiryüzi ‘adlün ile gülşen olsun ve dükeli şâhlar senüñ kapuñda kıl olsunlar. Eger buyurursañ ben bende dahı hâzretüne birkaç söz diyeyin. Gerçi sermâyem azdur ve ‘ilm cihetinden mertebem yüce degüldür. Hünerde fazl ü kemâlüm yoğ-ısa dahı çünkü pâdişâhuñ hidmetindeyem, bunca ‘âlimler her biri şâha bir yol gösterdiler ve hoş naşîhatler itdiler küstâhlık olmaz ise şâh katında ben de bildüğüm kadar söyleyeyin.” didi. Şâh eyitdi: “Ey civân-ı dâñâ! ‘İlmüñi ve hünerüñi

niçün gizlersin? Söyle işidelüm.” didi. Pes, h̃ āce Bozorcmihr dahı oğlan iken söz tahtında pādīşāhlık gösterdi, meclis içi anuñ rüşen sözlerinden nūr ile taldı ve ol hūb naşḥatleri meclis ehlinuñ gönlinde yir eyledi. Evvel ki Hāk teālāyı medḥ itdi, andan eyitdi: “Akl nūrı-y-ıla şol kişinuñ cānı rüşen olur ki sözi az söyleye ve ma’nāsı çok ola ve anuñ ṭabīatında tizlik ola, söz çok söyler ve bir nesneyi güç fehm eyler ve anuñ ki bī-fāyide sözleri çok ola, ol halk katında h̃ ār olur ve gerekdür ki kişi hüner öğrenmekde cehd eyleye, ululuk içün gūşsa yimeye. Bu dünyā bir ‘āriyetī evdür, kimse bunda muḳīm olur degüldür ve toğrılıktan kişi dāyimā şād olur. Egri kişiler h̃ ārlıktan ve perīşānlıktan kurtılmaz. Her kişi ki gönül hevāsına kul olmuşdur ve hātırı diledüğine uymuşdur, ol kişi felāḥ bulmaz ve cihān ehlinuñ ṭabīatı biribirine muḥālifdür, saña gerekdür ki her kişinuñ mizācın bilesin ve aña münāsib iş kılasın. Toğrılığın başı Allāh’ı bilmekdür ve andan korkmağdur. Her kişi ki işinde kāhil olmaya ve bugün olacak işi irteye komaya, ol kişi maḳşūdına tiz yitişür. ‘Āķilleruñ ve gönli pāk kişileruñ gerçi tenleri bu cihāndadur velī cānları ve gönülleri ol cihāndadur ve dahı kişi olmaduk nesnenüñ gūşsasın yimek, gönlini yok yire rence ve miḥnete bırakmağdur. Şol kimsenuñ ki kuvveti ve gayreti ola, her işde toğru olur. Egrilik ve yalancılık ‘ācizlikden gelür. Bir kişinuñ ki bilgüsi olmaya aña epsem olmağdan yeg nesne yokdur. Şol kişi ki kendü [281b] hūyına hōşnūd ola ve kendü bildügi kendüye hōş gele, anuñ ‘ağıldan naşibi azdur. Cāhil kişinuñ dōstlığından ‘āķil kişinuñ düşmenliği yegdür. Ol kişi ki Allāh virdüğine rāzī ola, ğanīdür ve cihānuñ ğamından āzāddur. Eger ‘ilimde ve hünerde ziyādelik dilerseñ sözi ehlinen işit ve bilür kişiler-ile muşāḥabet eyle, inşāfı elden koma, bir nesnede bildüğüm işleyeyin dime. ‘Āķil oldur ki sözi yirinde söyleye ve çok söylemeye. Kaçan ki elünde māl ola ve sīm ü zere gücün yite, ‘āķilāne depren, igen ḥasīs olma ve igen dahı isrāf eyleme. Hālince dirilenler peşīmanlık yüzini görmez. Bir kişi ki kendü nefsine ‘adl ide ve nefsi kendü ḥükminde kıla, ol kişi cümle düşmenlerine ğālib olmuş gibidür. Anuñ ki ‘aklı ola, ‘ilmi ve ululığı artduqça meskeneti ve ādemīligi artar. Şol kimse ki her işi Allāh’dan bile, ol Allāh’a çok ‘ibādet kılar ve şeyṭanı gönline ğālib eylemez, itmeyicek işlerden şakınur, kimseyi incitmez. Gerekdür ki her nesnede teveccühümüz Allāh’a ola ve ḥavfumuz Allāh’dan ola ki ‘ālemleri yaradan oldur, dükeli nesneye rızkı ol virür.” didi. Bozorcmihr’uñ hūb sözlerinden oturan ḥakīmleruñ çihreleri güle döndi. Nūşīrevān anuñ sözlerinden be-ġāyet şād oldu. Meger şāhuñ ‘ādeti bu idi ki bir söze bir kerre zihī dise ya’nī taḥsīn eylese, ol sözi diyen kişiye dört bedre aqçe virürler idi ki her bedre on biñ aqçedür. Bozorcmihr’uñ sözine ol gün niçe kerre zihī didi. Pes, ḥazīnedār ol bedreleri Bozorcmihr’uñ öñine getürdi, meclis dahı ol arada āḥir oldu. Şāha du‘ā idüp kalkdılar, her biri maḳāmı maḳāmına gitdiler. İşte ‘aql şöyle olur ki didüm ve ‘ilm dahı bu vech-ile olur ki söyledüm. Şimden soñra bir hūb dāsītān dahı zikr olunur.

Dāstān-ı Mehbūd u Zavrān

[Fe^cülün / Fe^cülün / Fe^cülün / Fe^cül]

Zi-dihkân kinûn bi-ş'nev īn dāsītān

Ki ber-h'ānd ez gofte-i pāsītān

Çonīn goft mūbed ki ber-taht-ı ^cāc

Çu Kīsrā kesī nīz ne-nihād tāc⁴²⁴

Nesr: Firdevsī-i rūşen-beyān eydür, hālā bu dāsītānı dihkâniden naql iderin, sen dahı diñle ki ol dihkânī bu hikāyeti eski zamānda gelenlerūñ sözinden oqıdı ve hakīm-i dānā şöyle didi ki: Şāhlık tahtına bünyād urılaldan berü Nūşīrevān gibi şāh dahı cihāna gelmemişdür. Cengde ve ^cişretde ve ^cadāletde ve zühd ü şalāhda kimse anuñ mānendi şāh görmemişdür ki ^cālimleri be-ğāyet severdi, [282a] hīç bir vaqt ^cilm öğrenmekden hālī olmaz idi, gice ve gündüz şöhbeti ^culemā-y-ıla idi. Bir kişinūñ ki esbābı müheyyā ola ve ^cilm öğrenmege fırsat dahı bula, hayf ola ki ^cilimden ğayrı nesneye sa^cy ide. Dime ki ben ^cilmūñ hakkından geldüm ve ne kadar hüner var ise öğrendüm. Bir gün rūzgār saña bir hūb oyun göstere ki anuñ aşlında ^cāciz qalursın. Bilürsin ki dahı ^cilmūñ evvel mertebesindesin ve dahı niçe yıl ^cilm öğrenmege lāyıqsın. Çünki bu dāsītānı işidesin, rūzgāruñ dürlü dürlü işinden ğāfil olmayasın ve ^cilm ü hüner öğrenmekde takşīr itmeyesin. Firdevsī-i dānā eydür, meger Nūşīrevān-ı ^cĀdil'ūñ bir ^cākil ü dīndār vezīri var idi. Hem şāhuñ ket-hūdāsı idi, dāyimā işi eyülik idi ve niyyeti hayr idi, toĝrı fikirlü ve ^caql ıssı kişi idi, adına Mehbūd dirler idi. Anuñ iki arslan gibi yigit oĝulları var idi, yüzleri bahār günine beñzer idi, dāyimā şehriyāruñ hīdmetinde olurlar idi. Kaçan ki şāh bezm ü ^cişret kılsa yā ^culemā ile şöhbet itse Mehbūd'dan ğayrı kimsenūñ elinden nesne yimez idi. Hem iki oĝulları dahı şāhuñ emīnleri idi, şāhuñ hāş kendü yiyecek ta^cām anlaruñ evlerinde pişer idi. Şāh anlara be-ğāyet inanmış idi, her vaqt ki şāh katına yimek ol iki yigit getirür idi, ulular Mehbūd'ūñ ol hālne hāsed iderler idi ve anuñ mertebesine reşk eylerler idi. Şāhuñ kapusunda bir kapucı var idi ki eskiden qalmış kulu idi, ğāyet ulu kişi idi. Anuñ adına Zevrān dirler idi, şāh katında muqarreb idi, hīç bir vaqt hīdmetinden eksik olmaz idi. Ol kişi Mehbūd'a ve iki oĝluna gönülden

⁴²⁴ Şimdi sen dihkandan, eskilerin sözlerinden okuduĝu bu hikayeyi dinle. Mubed şöyle dedi: Kısra gibi bir hükümdar asla fildişi tahta çıkıp da başına taç giymedi.

düşmen idi. Bir fırsat ister idi ki anı şāha yaramaz ahlada idi ammā hīç mecāl bulmaz idi. Mehbūd daḥı anuñ ḥālını bilür idi ammā muḳayyed olmaz idi. Bu ḥāl üzerine niçe zamān geçdi. Bir gün ittifāk bir cehūd gelüp Zevrān’dan bāzārgānlık içün ödünç akçe istedi. Ol sebebdan Zevrān’la dōst oldu ve münāsebet ḥāşıl kıldı. Her gün Zevrān’a gelür gider idi. Şāh ḳapısına daḥı Zevrān’la bile varur idi. Cehūd şol ḳadar Zevrān’la iḥtilāt eyledi ve toḡrılık gösterdi ki Zevrān andan hīç rāz şaklamaz oldu **[282b]** ve ne maşlahatı olsa Cehūd’a tanışur idi. Bir gün ḥalvet yirde Cehūd’la oturup cādūlıḳdan ve siḥirden ve mekr ü ḥileden nesne söyleşürler idi. İttifāk Zevrān, Mehbūd’ı yād eyledi, eyitdi: “Ḳardaş, bu Mehbūd’uñ ḥālını görür misin? Şāh ḳatında şol ḳadar mertebe buldı ki hīç kimseyi gözine göstermez oldu ve bizi ādem ḥesābına şaymaz oldu. Bize şöyle važ^e ider ki şanasın Nūşirevān kendüdür ve şāh daḥı aña şöyle iṣtikād itmişdür ki anlaruñ oḡullarınuñ elinden ḡayrı ḳişiden yimek yimez. Şāh anlaruñ elindedür ve anları şol vech-ile ululıḡa ve devlete yitişdürmişdür ki felegüñ ayaḡın almaḡa ḳaşd itseler ellerinden gelür. Bu nesneden benüm cigerüm ḥün olmuşdur. Hīç sen bu nesneye siḥr-ile ve cādūlıḳ ile çāre idemez misin ki Mehbūd’ı bu ḳapudan gidereyüz.” didi. Cehūd, Zevrān’a eyitdi: “Bunda melül olacaḳ ne iş var! Benüm ḳatımda bu ḡāyetde āsāndur. Bir gün ki şāhuñ şoḡbeti ola kendünüñ önüne varıcaḳ taʿāmlardan gör. Eger südlü aş var ise ırāḳdan baña ol aşuñ yüzini göster. Ben aña bir efsün okıyayın ki ol aş zehr olsun. Eger taş ve demür üzerine dökseñ ol zehre döymeyüp eriyen.” didi. Zevrān, Cehūd’dan bu sözi işidiceḳ ḳatı şād oldu. Bunuñ üzerine niçe gün geçdi, her gün Zevrān bu işüñ tedbīrinde idi. Mehbūd’uñ ol iki oḡlı her şabāḥ şāhuñ ḳatına gelürler idi, bir pāk ḡöñüllü anaları var idi, şāhuñ yimeğini ol ḥatun bişürür idi. Yimeḳ vaḳti olıcaḳ bir altun sininüñ üzerine gevherden ḫabaḳlar ile yimeḡi ḳor idi ve üstini bir altunlu bez ile örter idi. Ol iki yigit ḡötürüp şāh ḳatına ḡetürürler idi. Şāh anlaruñ ḡötürdüḡi taʿāmdan ḡayrı yiyecek yimez idi. Her gün ol ḥatun şeker ile süd ile ve ḡül-āb-ıla şāh içün dürlü dürlü taʿāmlar bişürür idi. Bir gün ittifāk yine ol yigitler ādetlerince ḥ^ı ān ḡetürüp üstini örtüp şāh ḳatına gelürler idi, Zevrān daḥı Cehūd’la ḳapuda oturlar idi. Zevrān anları ḡoriceḳ ḳarşu vardı, ḡülerek ol yimeḳ ḡetüren yigitlere eyitdi: “Ey şāhuñ emīnleri! İşbu taʿāmı ki şāha iletürsüz, ne laṭīf ḳoḡusu vardur. Aç bārī yüzini ḡorelüm, şāhuñ taʿāmı **[283a]** ne şūretlü nesnedür.” didi. Ol yigit Zevrān ḫātırı içün yimeḡüñ üzerinden örtüyü ḡötürdi. Zevrān ol taʿāma ırāḳdan naḡar kıldı, Cehūd daḥı ol taʿāma baḳdı. Ol yigit yine tizcek üzerini örtüdi, şāhuñ ḳatına ḡötürdi. Cehūd, Zevrān’a eyitdi: “Di imdi, ne dilerseñ eyle. Ol maḳşūduñ ḥāşıl oldu.” didi. Çünki ol yigitler taʿāmı şāh önüne ḡötürdiler, Zevrān segirdüp şāhuñ ḳatına ḡeldi, eyitdi: “Ey yiryüzinüñ şāhı! İşbu taʿāmı çeşnisüz yime ki aşçı bunuñ südine zehr ḳatmışdur. Ol zehr saña yavuz şananlaruñ naşibi olsun.” didi. Zevrān bu sözi diyiceḳ, şāh ḡülerek ol yigitlerüñ yüzine baḳdı. Ol yigitler çünki toḡrılar idi ve ḡöñüllerinde şübhe yoḡ-ıdı ikisi bile ilerü gelüp ol aşdan birkaç şundılar.

Hemân ki bir iki lokma yidiler, şol oğ-ıla urulmuş gibi ikisi bile şâh öninde düşüp cân virdiler. Şâh bu hâli göricek hışmından beñzi şarardı, buyurdi ki Mehbūd’uñ evini yıkalır, kendünün ve ‘avratınun başını keseler ve anuñ ta‘allukâtından kim var ise kılıçdan geçüreler ve māl ü esbābını yağmā ideler. Pes, ol sâ‘at şāhuñ hükmini yirine getürdiler. Ol hānedāndan bir kimseyi sağ komadılar. Çünkü Mehbūd katl olındı, Zevrān’uñ maqşūdı hāşıl oldı ve gönli şafā-y-ıla tıldı. Ol Cehūd’a hezār tahsīn kıldı ve anı gāyet muqarrib idindi. Andan soñra niçe zamān geçdi, Zevrān ol sebebdan şāh katında ‘izzet buldı. Meger bir gün şāhuñ hātırı şikāra gitmek diledi. Av içün atlar eyerleyüp getürdiler, şāh ol atlara nazar kıldı, üzerinde Mehbūd’uñ nişānlarını ve dağlarını gördi. Şāh anları göricek Mehbūd’ı yād idüp çok ağladı. Mehbūd’a özi göyinüp ağlamakdan kendüi yeñemez idi, eyitdi: “Kanı anuñ benümle dōstlığı ve toğrulığı ki ben anı sevdüğümde niçe manşib virdüm ve bu kadar mertebeye ırgürdüm. Bilmezem ki āhir ne oldı ve şeytān anı niçe yoldan çıkardı. Bu işüñ haqıqatını Allāh’dan gayrı kimse bilmez idi.” didi. Andan atına binüp gönli perīşān bir zamān gitdi, hīç açılmadı ve begler şāhuñ katına cem‘ oldılar. Her birisi bir hikāyet dirler idi ve dürlü dürlü haberler naql iderler idi. Şāhuñ gönlini ol vech-ile eglerler idi **[283b]** ya‘nī hīle ile ol yolu şāha tıyurmazlar idi. Şāhuñ bir yanında bir vezīr ve bir yanında Yezdigird yürir idi ki re‘isü’l-küttāb idi ve Zevrān dağı bile idi. Bunlar āhestece söyleşüp giderler idi ve dürlü garāyib naql iderler idi. İttifāk söz arasında hīleden ve cādūlıqdan ve mekrden söz açıldı. Şāh vezīre eyitdi: “Bu cādūlıq didükleri hemān bir sözdür, söylenür. Yohsa hīç aşlı yokdur ve anı bilür kimse yokdur. Her işi sen Tañrı’dan bil, cādūlıq var idüğine inanma.” didi. Şāh bu sözi diyicek hemān Zevrān eyitdi: “Ey şehriyār! Hudā senün gönlüñi şād ve ‘ömrüñi dā‘im eylesün. Bu cādūlıqdan ki haber söylediler anuñ aşlı vardur ve haqıqati ehli katında ma‘lūmdur. Ol ‘ilmi yine anuñ tālibleleri bilür, ellerinden gelür ki bir süd ile pişmiş pāk ta‘āmı ırakdan bakmak ile zehr eyleyeler.” didi. Şāh bu sözi işidicek ol eski hikāyet hātırına düşdi, Mehbūd’ı ve oğullarını añup gögsin geçürdi, bir kerre Zevrān’uñ yüzine bakdı ve dağı tınmadı ve atını ziyāde aşdurdı, derünü endīşe ile tıldı, gönlinde eyitdi ki: “Bu Zevrān ol Mehbūd’ı sevmez idi, kim bilür ki aña ne mekr itmişdür ve ol aş ne vech-ile hīle kılınışdur ki yok yire Mehbūd benüm elümde helāk oldı. Meger Haq te‘ālā bu nesneyi āşikār kıla ve bu gizlü işi bize bildüre. Hele Zevrān’uñ sözini katı perīşān gördüm.” didi. Bu fikr ile bu guşsa ile Nüşīrevān bir zamān gitdi, gözleri tolu yaş ve gönli perīşān āhir bir maqāma irişdi. Şāhuñ serā-perdesin bir şu kenārında tıtdılar. İndi, oturdı, tız buyurdi Zevrān katına geldi ve meclis halvet kıldı, yine Zevrān’a cādūlıqdan ve süd hikāyetinden aındı, eyitdi: “Bu sözi ‘aql kabūl ider, anuñ gibi kār itseler olur.” didi. Andan eyitdi: “Yā Zevrān! Mehbūd’uñ hālī ne idi ve oğulları niçün helāk oldı?” didi. Zevrān, şāhdan bu sözi işidicek cevāb virmeke şaşdı ve vücūdını ditremek tıtdı. Şāh hikāyet ne idügin bilüp eyitdi: “Toğru söyle, yalan söyleme ki yalan sözden saña

yaramazlık gelür.” didi. Zevrân nâ-çâr olup evvel ü âhîr hâl ne olduğunu beyân eyledi ve dükeli günâhını Cehûd’uñ üzerine düşürdi, kendüsi Mehbûd derdinden ğuşşalu çıkdı. Şâh bu sözi [284a] Zevrân’dan tamâm işitdi, buyurdi Zevrân’ı bende çekdiler. Tîz iki atlu irişüp Cehûd’ı dañı şâh katına getürdiler. Şâh Cehûd’da mülâyemet-ile şorup eyitdi ki: “Ol iş nice olmışdur? Toğrı söyle ki yalan söz ile elümden kurtılacak degülsin.” didi. Cehûd, şehriyârdan amân dileyüp hikâyet ne olduğunu ve Zevrân kendüye ne vech-ile söyledüğünü ve ol işe nice sihr itdüğünü tamâm şâha söyledi. Şâh ol hâli işidüp mütehayyir kaldı, buyurdi cümle ulular ve begler katına geldiler. Şâh anlaruñ katına Cehûd’la Zevrân’a ol işi ki söyletdürdi, cümlesi ‘acebe kaldılar. Andan buyurdi; iki yüce dâr ağacın dikdiler, leşker cümlesi temâşâyâ çıkdılar. Zevrân’la Cehûd’ı birbirine karşı ber-dâr itdiler, oğ-ıla ve taş-ıla helâk eylediler. Cihânda kimse haqqına yavuzluk itmek olmaz, bed-hû kişiler yavuzlıktan kurtılmaz. Andan soñra şâh Mehbûd’uñ ta‘allukâtından çok istedi kimse bulunmadı. Bir kıızından ğayrı kimsesi kalmamış idi ve üç kişi dañı bir vech-ile kaçup kurtılmış idi. Şâh anları getürtdi, Zevrân’uñ ve Cehûd’uñ ne kadar māl ü genci var ise anlara virdi. Mehbûd’dan ötüri cigeri yandı, ol gice şabâha dek ağladı, Hâk te‘âlâdan günâhın diledi ve fuğarâyâ çok şadağa eyledi tâ ki Hâk te‘âlâ ol günâhı andan şormaya ve adı ‘âlemde zâlimlik ile añlmaya. Nüşîrevân ‘adl-ile ‘âlemi ma‘bûd eyledi, bundan soñra bir ‘azîm şehr bünyâd eyledi, adına Südsân didiler ve cümle ulu sultânlar fermânına muftî ve münkâd olup ‘âlem şerr ü şûr u fitneden emîn oldı. Sipâh ve pehlevânlar ceng itmekden diñlendi, cihân emn ü âsâyiş ile tıldı.

Dâstân-ı Hâkan-ı Çîn bâ-Hitâl u Nüşîrevân

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Çonîn goft pormāye-dihkân-ı pîr

Soğen her çi zu be-ş’nevî yād-gîr

Ki ez-nāmdārān-ı bā-ferr u dād

Be-merdān-ı cengî vu genc u nejād⁴²⁵

⁴²⁵ Şöyle dedi yaşlı ve soylu dihan –ondan dinlediğin her sözü iyi öğren ve aklından asla çıkarma- : Güçlü ve adaletli ünlü kişilerden ...

Nesr: Firdevsî-i dānā yine dihkān-ı pîr ağzından bir dāsītān dahı naql idüp eydür ki: “Adl ü sa’adet ehli nāmdārlardan ve aşıl-zāde şehriyārlardan leşkerde ve pehlevānlar çoklığında hākan-ı Çîn gibi kişi ‘āleme gelmiş degül idi. Kistrā’dan ve cemî‘ şāhlardan ol uludur. Çîn’den tā Ceyhūn’a gelince ne kadar vilāyet var ise anuñ elinde idi, leşkerinüñ ve gencinüñ [284b] haddi yoğ-ıdı, tahtı Cāc Irmağı’ndan öte Golzeriyūn’da olur idi. Hüküm itdügi yirler anuñ ‘adli ile müzeyyen olmuş idi. Çünkü Kistrā’nuñ adı ‘āleme yayıldı ‘aql-ıla ve ‘adl-ile ‘ālemde şöhrat buldı. Anuñ ululığı ve şehen-şāhlığı ve merdāneligi cümle memleketde bilindi. Hākan-ı Çîn, Nüşîrevān’uñ bu vech-ile adın işidicek anuñ ile dōst olmak için vezîrler-ile tanışdı, cümlesi ol nesneyi şavāb gördiler. Pes, Nüşîrevān için bir armağan düzdi ki anuñ hesābında ‘ākîller ‘āciz kalur idi ve diller anı vaşf idemez idi. Hāş atlardan ve Çînî dībālardan ve taht ü tāt u kılıçdan ve Çîn metā’larından ne kadar kıymetlü nesne var ise develere yükletdi. Andan soñra şāha nişār için yüz yük filori ve on biñ deve yüki akçe götürüp ululardan bir söz ehli kişiye ısmarladı ve kātibe emr eyledi bir harîr üzerine hākan-ı Çîn’den Nüşîrevān-ı ‘Ādil’e yüz biñ āferîn-ile bir hūb nāme yazdı. Çîn şāhı ol nāmeyi ve ol hesābı yok armağanları ol ‘aql ıssı kişiye ısmarlayup Nüşîrevān-ı ‘Ādil’e gönderdi. Meger elçinüñ yolu Hitāl’e uğrar idi, Soğd’dan tā Çîn’e varınca Hitāl Şāhı’nuñ leşkeri idi. Ol şāhuñ adına Ġātfer dirler idi, ulu nāmdār idi ve kavî pehlevān idi. Çünkü Ġātfer, hākan-ı Çîn’üñ işinden haberdār oldu, ol Ġrān şāhına gönderdügi armağanları bildi, beglerini ve ulularını katına cem’ eyledi, ol hikāyeti anlara söyledi, pehlevānlarına eyitdi: “Hākan bu işi itdügi bizüm üzerümüze hayr degüldür. Şimdi eger Ġrān şāhı-y-ıla hākan dōst olursa ve gönülden biribirine maḥabbet kılsa bize ‘ālemde rāhatlık kalmaz ve katı korḥuya düşerüz ve cemî‘ vilāyetümüz ḥarāb olur. Bu nesneye bir çāre eylemek gerek ve ilçinüñ zerāfet-ile kaydını görmek gerek.” didi. Pes, bir pehlevāna biraz atlu koşdı, gelüp hākanuñ ilçisini başdılar ve ol armağanları ġāret itdiler ve ilçinüñ başını kesdiler ve ol halkdan bir kimseyi kırtarmayup cümlesini kılıçdan geçürdiler. Bu tarafda hākan tahtında oturur-iken haber yitişdi ki Ġātfer ilçiyi öldürmiş, ol armağanı yağmā kılmış. Ġātfer’üñ ol işine Çîn şāhı be-ġāyet kaķıdı, buyurdi Çîn ve Hoten’de ve cemî‘ [285a] hüküm itdügi memleketde ne kadar leşker var ise cem’ oldu, Ercāsib’uñ ta’allukātından ve Efrāsıyāb aşlından kim var ise katına geldi. Hākan ol ‘āzametlü leşkeri hışm u kîn-ile Golzeriyūn’dan kaldurdi, sancaķlar çözüp Ġātfer kaşdına yürüdi. Hākanuñ beş ser-leşkeri var idi ki her biri ulu pehlevānlar idi, leşkerinüñ ḥod hesābı yoğ-ıdı, at ayağından Golzeriyūn’uñ şuları balçıġa dönmiş idi, Cāc vilāyetinde leşkerden ayak başacak yir bulunmaz idi. Çünkü Ġātfer, Çîn şāhınuñ işinden haberdār oldu, Hitāl leşkerini cem’ eyledi Belḥ’dan Āmūy’dan Hetlān’dan Tirmez’dan Viseġird-nām şehirden şol kadar sipāh cem’ eyledi ki tozdan güneş belürmez oldu. Taġ ve taşu ve şahrāları ādem tutmuş idi, leşker yiryüzinde karınca gibi kaynar idi. Bu taraftan hākan-ı Çîn ol deryā gibi leşker-ile gelüp Māy-nām şahrāda

kondu. Pes, Ğātfer dahı ol demürden tağ gibi leşkeri çeküp Çın şāhına yakın irişdi. İki leşker birbirine muķābil oldu, gerd ü ğubārdan hevā görünmez oldu, nīzelerden bād güzār idicek yir bulunmaz idi. Alay-ıla bağlanup şāflar çekildi, bahādur yigitler ilerü şafa çıkup gürz-ile ve nīze ile şimşir ile birbirlerine hamleler kıldılar, kılıçlar şu'lesinden güneşün gözi kamaşdı, gürzler darbından şanki demür dile gelmiş idi, ok arada tercemānlık ider idi. At ayağından bir 'aceb toz kopmuş idi ki kara bulut gibi hevā yüzini tutup güneşün ve ayuñ nūrı belürmez olmuş idi. Keşān'dan ve Soğd'dan ne kadar merd ü zen var ise bir araya cem' olup gözlerinden yaş akıdıp ol iki leşkeri temāşā iderler idi. Bu cengin āhiri ne ola ve devlet kanķısına yüz tuta dirler idi. Yedi gün tamām iki leşker birbirlerinden ayrılmadılar, ādem gövdesi depeler gibi yığıldı, kandan tağ ve taş ergüvāna döndi, kılıçlar nīzeler zahmından ve pülād gürzler darbından ādem şol resme kırıldılar, gökden yire taş yağar şanıduñ. Oklar 'uķāb gibi hevā yüzini tutmuş idi. Sekizinci gün olıcaķ bir şedīd rüzgār çıktı, ol kara tozu Ğātfer leşkerinün üzerine bıraktı, ol leşker karañulık içinde kaldı. **[285b]** Çın halkı anı görüp şād oldılar. Bir aradan Hitālilerün üzerine hamle kıldılar. Ol arslan yürekli kaplan pençelü yigitler her biri ejdehā gibi na'ralar urup kılıç-ıla ve gürz-ile ol mağlūb olmuş leşkere hücūm itdiler, mecāl vormeyüp ol tağ gibi leşkeri yirinden götürdiler. Hitālileri bir vech-ile şıdılar ki niçe yıllar geçe ol sınıķ bütün olmaya. Ğātfer gördi devlet kendüden yüz döndürdi, at başın çevirüp kaçdı. Çın leşkeri niçe ferseng yir ardlarında koğdılar, Hitālileri şol kadar kırdılar ki hesābını Allāh'dan ğayrı kimse bilmez idi. Hitālilerün uluları kaçup kurtulacaķ bir araya cem' oldılar, eyitdiler: "Ğātfer'ün başından devlet gitdi, bu vilāyet anuñ ucından harāb oldu. Bizüm Çın şāhına cevāb virmege gücümüz yitmez ve erlik ile aña berāber dirilmek olmaz. Bu derde dermān Īrān Şāhı'ndan ğayrı kimseden olmaz. Eger Ğātfer, Nūşirevān'a varup anuñ karşusunda kemer kuşanup turmağa rāzī olursa yine şāhumuz ola, yok dir ise Hōşnevāz aşlından bir sa'ādet ehli yigidi şāh idinürüz, varur Īrān şāhı-y-ıla dōst olur ve haķanuñ hālini aña söyler. Biz dahı sāyesinde rāhat oluruz. Şimdi devlet ü baht Nūşirevān-ı 'Ādil'e yüz tutmuşdur, dükeli kayşerler aña harāc virürler, cihānda kimse aña ğarīm olmaz ve anuñ-ıla kimse düşmen olup başa varmaz." didiler. Çün ol ulular bu sözi tanışdılar cümlesi anı maşlahat görüp ittifāk-ıla Ğātfer'den vaz geldiler. Meger Hōşnevāz aşlından ve Cağānilerden bir pehlevān-ı 'ādil ü saħı yigit var idi ki 'aķlda ve tedbīrde anuñ mānendi yoğ-ıdı, adına Fogāriş dirler idi. Cümle Hitāl uluları ittifāk idüp Figāriş'i şāh idindiler. Çünki bu haber Nūşirevān-ı 'Ādil'e irişdi bildi ki haķān-ı Çın Hitāl şāhını sımış ve Hitāliler Figāriş'i şāh idinmişler, şāhuñ hātırına bu sözden teşvīş düşdi. Buyurdi, cümle vūzerā vū 'uķelā katına cem' oldılar. Erdeşir-i 'aķil ve Şābūr ve Yezdigird gelüp şāhl-ıa taht üzerinde oturdılar. Andan Kistrā eyitdi: "Ey 'āķiller ve ey iş görmiş kişiler! **[286a]** Bir yaramaz haber işitdüm ki katı ziyān olacaķ sözdür." diyüp Ğātfer ve haķan kışşasın naķl eyledi ve eyitdi: "Bu

huşuşdan haķan-ı Çın katı maġrūr imiř ve başını felekden yukarı tutar-imii. İmdi Keřān vilāyetinūn řāhlığı benūmdır. Ben dilemezem ki haķān buncılayın kār eyleye. Siz ne maşlahat görürsüz, haķan-ıla nice idelüm?” didi. řāh bu sözi diyicek ulular ve vezīrlar ayaġa turup řāha duā kıldılar ve eyitdiler: “Ey řāh-ı ādil ü āķıl! Hitāl iķlīmi cümle dīvlardır. Katı göñüllü amān bilmez ifritlerdür. Evvelden bu vilāyete düşen öle gelmişlerdür, anlara buncılayın iř olmak lāyık idi. řehriyār bu işden ötüri haķana tařsīn itse revādur. řāh bilmez mi ki ol āzāde řāhı ki Pīrüz řehriyārdur, Hitālīler nā-haķ yire öldürdiler. Anların gibi zālīmler bir gün řādīlık yüzini görmesünler. Haķ teālā intikām ıssıdur, her kiřinūn itdügi kendüye kıalmaz ammā haķan çünkü bu deñlü leşker cem idüp itdüğine maġrūr olup Cāc şuyının öte yanında oturmışdur, āķl-ıla ve tedbīr ile anuñ kaydı görilse revādur. Sen bir āķıl pādīřahsın ki cihānda nazīrūn yokdur, cümle āķīller rāy u tedbīri senden öğrenürler. Ammā bizüm daķı bildüğümüz budur ki eger řāh Ĥorāsān’dan yaña leşker çeküp gidicek olursa bu řāhlıķdan aña ķorķu vardur. Zīrā Kayřer-i Rūm gibi düşmen bu vilāyete fırsat gözedür, hemān ki bu iķlīmi řāhsuz göreler Īrān’da yıķmadık yir ķomayalar ve bu vilāyeti bi’l-küllīye ĥarāb idüp ĥalkı eřir ideler ve eger řāhuñ ķasdı haķan-ıla ceng itmek ise deñizdeki nehengler bile řāhuñ cenginden bař çekmezler. Bu serverleri gönderür leşker ile varsınlar, onların ĥaķķından gelsünler ammā řāh dōřtlık üzere haķana bir nāme gönderüp anuñ-ıla řulĥ řūretin gösterür-ise maķkūldür. řāhuñ tācı felekden yüce olur.” didiler. Çünkü Nūřīrevān Īrānīlerden bu sözi işitdi, řulĥden ve cengden ĥatīrlarında ne var idüğini bildi, gördi ki hīç birinūn cengden şafası yok, yimegi içmegi ve dāyimā işret itmegi ādet idinmişler, nāmūs u ġayreti elden ķomıřlar, ceng işini tamām unıtmışlar, eyitdi: **[286b]** “Minnet ol Allāh’a ki benüm andan ġayrı kimseden ĥavfum yokdur. Siz yimege ve içmege muēād olmışsınız, işret itmekden bařuñuz aġrılanmıř, ceng içinde kāhil olmışsınız. İmdi, kiři zaĥmet çekmeyince rāĥat olmaz, renc çekmeyen kiři gence yitişmez. Allāh fırsat virür-ise bir ay içinde leşker cem itsem gerek, Ĥorāsān’a varsam gerek, cümle begler ve serverler ĥāzır u āmāde olsunlar ki ben ne haķanı ve Hitālīleri ķoram.” didi. Ol nāmdārlar bu sözi işidicek bař ařaġı şalup cümlesi řāha özr idüp āferīn kıldılar. “Biz senūñ kıllarūñuz, fermān senūñdür, ne buyurursañ dönmezüz.” didiler. Andan řāh vezīr ile oturdı, tedbīr bunun üstine ķararlandurdılar ki yeñi ay gördükde āzm-i Ĥorāsān ideler. Herkes tedārūk itmege meřġöl oldu. Çünkü ay başı irişdi, řāh dergāhından kūs u nefīrlar ķalındı, leşker bölük bölük direng yirine derildi. Bir gün Nūřīrevān āzamet-ile ķalkup āzm-i rāĥ eyledi, Gurgān taraşına geldi, anda ķarār idüp haķana bir nāme yazdı, üzerine leşker çeküp geldüğün bildürdi. Bu cānibde ise haķan-ı Çın Soġd’da oturur idi. Ol vilāyeti tamām haķan-ı Çın’ūn leşkeri tutmış idi. Haķan leřkerinūn çoklığın görüp eyitdi: “Bu ķadar sipāh ki benüm vardur, baña cihānda kim ġarīm olur? Gerekdür ki bu leşker-ile Īrān’a varam, anuñ taşını ve topraġını Çın’e götürerem.” didi. řāh bu sözde ve bu iř fikrinde

idi ki Nüşîrevân'ın haberi ve nâmesi yitişdi. Hâkan bildi ki Īrân şahı 'azamet-ile yirinden deprenmiş ve kendünün kaşına kemer kuşanmış. Bu haberi hâkan işidicek kendüyü cem'e eyledi, ulular da'vet idüp Nüşîrevân'ın leşker ile Gurgân'a geldüğün söyledi ve biraz lâf u güzâf eyledi. Her kişi bir söz didiler, netice-i kelâm anuñ-ıla ceng itmegi ma'kul görmediler. Sözi bunuñ üzerine muqarrer kıldılar ki şahı bir nâme yazup ilçi göndereler ve bî-had armağanlar vireler ve şahla döstlik ve barışıklık ideler ve hem öyle idüp bir 'âkil kişiyi ilçi idüp Nüşîrevân'a gönderdiler. İlçi gelüp şahı irişdi ve hâkanuñ [287a] nâmesin virdi, ne tafşıl olına. İki cânibden şulha râzî oldılar. Andan Nüşîrevân, hâkana bir maḥabbet-nâme gönderdi, yine hâkan bî-nihâye armağanlar düzüp tekrâr bir nâme daḥı yazdı ki: *“Ey şehriyâr-ı cihân! Kişiniñ oğlından ve kızından sevgilü nesnesi olmaz. İmdi şahı lâyıḳ pāk-dâmen ve ḥüsn içinde bî-mânend bir duḡterüm vardır. Egerçi kızlarım çoḡdur velî katumda andan sevgilüsü yoḡdur. Dilerem ki şah anı benden kabûl eyleye ve bu murâd-ıla bizüm ḡatırımızı şâd kıla. Çîn memleketi daḥı Īrân'dan ḡayrı olmaya. Bizden şehriyâra selâm olsun ve cihân anuñ emrine râm olsun.”* diyüp nâmeyi tamâm eyledi, üzerine hâkan kendü mührini urup üç kişiye virdi ki söz ehli kişiler idi ve hem hâkanuñ akrabâsından idiler. Ol serverler nâmeyi alup şah dergâhına geldiler. Kisrâ işitdi ki hâkandan yine ilçi geldi eyvânı ârâste kılup başına şahâne tâc koyup taḡt-ı 'âc üzerinde oturdu. Destûr oldu, ilçiler içeri girdiler. Her biriniñ elinde şahâ nişâr için yüz biñ filori var idi. Şahı göricek ol filorileri nişâr itdiler, sîm ü zer ü gevheri ve Çînî dîbâları şol kadar 'arz itdiler ki anlaruñ şevkinden güneşüñ nûrî belürmez oldu. Çünkü ilçiler oturdılar Çîn dilince şahâ âferîn kıldılar. Andan vezîr anları bir ḡüb yirde ḡondurdu, ol gice râḡat oldılar. İrtesi şabâḡ vâktinde yine şah başına pîrûzeden tâc koyup taḡt üzerine oturdu, buyurdu vezîrler ve begler cümlesi ḡazır oldılar. Andan ilçiler daḥı geldiler, nâmeyi şahuñ öninde ḡodılar. Şah buyurdu Yezdigird-kâtib nâmeyi açup âşikârâ okıdı. Ol oturan ḡalk işidüp 'acebe ḡaldılar, hâkanuñ tatlu sözine ve şah-ıla maḥabbetine âferîn kıldılar, eyitdiler ki: *“Ey şehriyâr! Ḥaḡ te'âlânuñ 'inâyeti senüñledür ve saña Allâḡ bir sa'âdet virmişdür ki cihânda saña mânend bir şah yoḡdur ve ol devlet ve ḡüner ki sende vardır cümle şahlar saña baş indürseler revâdur ve dükeli düşmenler saña ḡul olsalar lâyıḡdur ki cengde [287b] pîl-i meste beñzersin ve şöḡbetde tatlu söz ile cânlar şikâr idersin. Cihânda Īrân vilâyetine ḡorḡu Câc leşkerinden olur idi ki hâkan tâc u taḡt ıssı pehlevân idi. Şehen-şah devletinde çünkü şahla döst olmak ister ḡoş, 'âkilâne fikr ḡılmış ve râst tedbîr eylemiş. Bildi ki yavuzluk ile şahı ḡarîm olmaz, döstlik yolın tutmuş. Gerekdür ki şehriyâr daḥı bu işi teḡḡir itmeye ki anuñ-ıla peyvend olmaḡdan şahı 'âr gelmez. Çîn'den tâ Buḡârâ'ya varınca anuñ leşkeridür.”* didiler. Çünkü şah 'âkıllaruñ sözlerin işitdi, sarâyı bî-gânededen ḡalvet eyledi, ilçileri yanına getürdi, her birine ḡulḡ u luḡ-ıla söyleyüp anlaruñ tamâm haberlerin aldı, şâd olup Yezdigird-kâtib'i da'vet itdi, buyurdu ki hâkan-ı Çîn'ün nâmesine bir ḡüb cevâb-nâme inşâ

eyleye ve şāhuñ hātrında ne var ise ol nāmede şerh eyleye. Pes Yazdigird eline kâğız ve kalem aldı, nāmenüñ evvelinde Hāk te^cālāya āferīn kıldı, andan kıızı cān-ıla qabūl itdügin beyān eyledi ve mühürleyüp ilçilerūñ eline virdi. İlçiler gelüp şāh öñinde baş qodılar, gitmege icāzet taleb itdiler. Şāh anlara izzet idüp gönderdi, gelüp hākana irişdiler, şāhuñ nāmesin virdiler. Hākān okıyup şād ü hāndān oldu. Andan hākān ukelāyı ve hükemāyı ve ahter-şināsları cem^c idüp anlara eyitdi: “Görüñ, görüñ benüm kızum Nüşīrevān’la hem-ser olmağda hayr var mıdır, baña beyān eyleñ.” didi. Anlar dağı üstürlāba nazar idüp eyitdiler: “Ey şehriyār! Hiç bu işden gönölüne melālet gelmesün ki bu maşlahatdan çok dürlü fāyide olacağdur ve bu nesnenüñ āhiri hayrdur ve mübārekdür. Çerhüñ rāzını şöyle gördük ki bu kızuñ Īrān şāhından bir oğlı olur ve devletle şāhlık tahtına cülūs eyler. Āhir Rūm’dan bir ağır leşker gelicekdür, anuñ şāhlığına andan çok qorhu olacağdur ammā soñra ol leşkere gālib olacağdur ve anuñ kapusunda bir bahādur kulı olacağdur, Rūm’uñ leşkerini ol kul erlik ile sıyacağdur. Āhir ol kul şāha āsī olacağdur ve pādīşāhlığına qaşd eyleyüp tahtını elinden alacağdur ammā [288a] şehen-şāhlık anuñ elinde pāydār olmaya yine bu aşla yitişe, tāt u taht ü vilāyet anuñ elinde ola.” didiler. Hākān şād olup anlara tahtsīn ü āferīn kıldı. Andan Mehrān-nām bir hākīm Nüşīrevān cānibinden vekīl olup ayağa tırdı, hākāndan kıızı aldı, Nüşīrevān nāmına qabūl eyledi. Hākān dağı virdi, kāideleri üzre nikāh itdiler, cümle ulular gelüp ol beşāretde hākān üzerine gevher nişār eylediler. Pes, hākān-ı Çīn kıız içün bir genc ārāste kıldı ki altunuñ ve gevherüñ tātūñ ve dürlü dürlü metā’laruñ hesābı yoğ-ıdı ve üç taht virdi, biri pīrūzeden ve biri üd ve biri şandaldan ve üzerinde gevherler var idi ki hesābını ve kıymetini kimse bilmez idi ve iki yüz Çīnī kul ve iki yüz cāriye virdi ki her biri serv boylu ve ay yüzlü idi ve her birinüñ başında bir şāhāne tāt var idi ve dağı yüz altun eyerlü hāş at ve yüz qatır virdi ki yükleri kıızıl altundan idi ve yüz deve yüki dībā-yı Çīnī ve kırk biñ dağı altun-ıla tōkınmış kumāş ve la’l ü zerberced-ile muraşsa^c dībā-yı hāş virdi ve yüz deve yüki dōšek ve örti kısmından virdi. Andan hākān buyurdi, bir pīrūzeden tahtı bir pīl üzerine berkitdiler ve bir altun-ıla tōkınmış ve kıymetī taşlar-ıla bezenmiş perde tıtdılar ve dağı üzerine dībā-yı Çīnden bir sāyebān tıtdılar ki gölgesi yiryüzini tıtmış idi. Anı yirinden yüz kışı götürür idi ve bir altun muhāfe dağı ārāste kıldılar ki üzerinde olan gevherüñ hesābı yoğ-ıdı ve kırk hādem kızuñ ardınca ve öñince yürirler idi. Çünkü hākān-ı Çīn kızuñ yarağını gördi, andan kātibe buyurdi bir hūb nāme yazdı. Evvelinde Hudā’ya āferīn kıldı, ba^cdehū eyitdi: “Ey şāh-ı cihān! Bizüm senüñle dōstlığumuz ve maḥabbetümüz kıızdan ötürī degüldür. Şol zamāndan berü ki şāhuñ ‘adāletini ve ‘aql ü devletini ve ululıgını işitdüm, cān u dilden aña şādık dōst oldum. Ol hüneri ve ol erligi ve ol ferāseti ki Tañrı saña virmişdür cihānda kimseye naşīb olmamışdur. Minnet Allāh’a ki sencileyin şāh-ı ‘adālet-penāh ile peyvend hāşıl kıldum, ulu devlete irdüm. [288b] İşte şimdi gözüm nūrını ve gönölüm serverini hāzretüne gönderdüm ve saña ısmarlaram

ki cāriyeler gibi hıdmetüñde ola. Ümîd oldur ki şehriyāruñ perdesine dāhîl olıcağ anuñ āyîn ü erkânını tuta ve şāhdan edeb ü ‘aql ögrene ki devlet ü ‘aql dāyimā mürşidüñ olsun ve ‘ilm-ile ululık hemîşe yoldaşuñ olsun.” didi. Çünkü nāme tamām oldu, üzerine hākan kendü mührini urdı ve dahı hesābsuz armağanlar virdi ve gönlini şād kıldı ve kendüsi dahı leşker ile Ceyhūn kenārına dek bile geldi. Ol arada kızı ile esenleşdiler, vedā‘laşdılar. Hākan aña çok pend ü naşihat eyledi. Andan kız Ceyhūn’ı geçüp görünmez olup gidince hākan ol arada tırdı, ba‘dehū hasret ü firāk-ıla girü döndi. Bu cānibde kızuñ yanında olan Çîn uluları ve Īrān’dan kız almağa gelen mîr ü mihterler Ceyhūn’dan geçüp ser-hadd-i Īrān’a ayak kodılar. Bu haber Nüşîrevān’a irişdi, buyurdı mîr ü mihterler armağanlar ve nişārlar ile karşı vardılar, Īrān şāhına ve Çîn sālārına āferîn kıldılar, dükeli şehirleri ve yolları tonatdılar ve kızuñ üzerine saçular saçdılar ve Āmūr’dan tā Bisām’a ve Gurgān’a varınca yolları ve şehirleri tāvus gibi zeyn itmişlerdi. Hārîrden ve dîbādan ve altunlu ra‘nā [...] gök ile yir fark olunmaz idi. Īrān’uñ ‘avratı ve oğlanı tamlar üzerine çıkup fîl üstinde nigār-ı ‘ālemi muhāfe ile ve çetr-i hümāyūn u sāyebān altında temāşa iderler idi ve üzerine müşk ü ‘anber ü sîm ü zer nişār eylerler idi, müşk ü ‘anber қоhуsı cihānı tutmuş idi, kūs u nefîr āvāzından kulaklar tutulmuş idi, atla müşk ü ‘anber üzerinde yürirler idi ve altun, gümüş üstine başarlar idi. Cihān içi şādılık ile tölmiş idi, her yirde bölük bölük nāylar ve çengler ve rebāblar çalınur idi. Banū-yı cihān ise fîl üzerinde pîrüzeden muhāfe içinde idi ve üzerine çetr-i hümāyūn kurulup dahı üzerine sāyebān açılmış idi. Pîlūñ etrāfında hādemler yürir idi ve önce kullar ve cāriyeler tertîb ile giderler idi, dahı ilerüde begler ve ulular atlar ile dizilüp yürirler idi ve anlaruñ ardınca develer [289a] üzerinde kūs u nefîr ü tabl ü surnā çalınur idi ve dahı ardınca yine develer üzerinde cihāz esbābı yüklenüp niçe dürlü metā‘ ve kumāş ve niçe tuhaf ve yādigār gelür idi. [Minyatür] Bu vech-ile niçe menzil gittiler. Her yire geldüñ ol yirüñ halkı karşı çıkup saçular saçarlar idi ve tamlara çıkup seyr iderler idi. Tā ki şehriyār katına geldiler [289b] çünkü Kısra Şāh perde içine nazar itdi, bir şun‘i-ilāhî gördi ki boyı serve, yüzi aya beñzer, saçı māh üzerine konılmış külāha beñzer, belki cān boynına bırağılmış müşkîn kemende beñzer. Nüşîrevān anı göricek hayrān kalup Hāq te‘ālānuñ kemāl-i şun‘ına āferîn kıldı, anı bir kendüye lāyık makāma kondurdu ve bir gevher-ile muraşsa‘ taht üzerine geçürdi. Bu taraftan hākan işitdi ki kızına her vech-ile ta‘zîm olmuş be-gāyet şād ü handān oldu. Andan ol vilāyet halkı cümle, Şāh-ı Nüşîrevān’uñ āyîn ü erkânın tuttılar. Īrān’la Tūrān bir olup Nüşîrevān’uñ ‘adli-y-ile cihān tāze oldu ve cümle ‘ālem Īrān Şāhı’na āferîn kıldı. Cümle ‘ālem halkı el götürüp du‘ā iderler idi ki; Hudāyā, bu ‘adl ü dādı Nüşîrevān üzerine dā‘im eyle ve yavuz günleri anuñ cānından ırağ eyle ki anuñ devletinde cihāndan yavuzlık götürilmişdür dirler idi. Andan Nüşîrevān birkaç gün şikārda oldu. Bu taraftan ki şāh-ı Çîn, Hitālîleri şımış idi, ol halk Figāriş’i şāh idinmişler idi. Hākan, ol memlekete begler ve leşker gönderdi, üç kez yüz biñ

Türk ol vilâyete tağılmış idi. Hindîler, Çînîler evlerinden âvâre olup zebûn u bî-çâre olmuşlar idi. Bir zamân bu hâl üzerine geçdi, andan sonra ol vilâyetüñ uluları ve begleri Âmüy'dan ve Câc'dan ve Hoten'den cümle derilüp bir araya geldiler, eyitdiler: “İşbu vüs'atlı iklim ki bağlarla ve meydānlarla müzeyyen olmuşdur, Câc ve Semerkand ve Soğd ve Cağan ve Hetlān ve Belh ve Buḥārā ve H̱ārezm ve Amūy gibi vilâyetler zālīm şāhlar ucından niçe kerre yıkılmış ve baykuş yuvası olmuşdur, şimden girü bize bunda turmak lāyık degüldür.” diyüp bu ittifāk-ıla yirlerinden tūrdılar. Armağanlar ve nişārlar düzüp cümlesi Nūşīrevān'a geldiler ve öninde baş koyup du'ālar itdiler, kul oldılar. Figāriş dahı gördi ki cümle leşkeri varup Nūşīrevān'a kul oldılar, ol dahı gelüp şāha baş kodı ve kullığın ihtiyār itdi. Andan sonra Nūşīrevān ol yirden kalkup Āzerbāygān'a geldi, anda niçe zamân 'ibādet eyledi. Ol yirde etrāf u eknāfda olan şāhlardan çok ḥarāclar ve armağanlar geldi. Şāh anları görüp [290a] şād oldı. Cümle ser-keşler şāh öninde toğrı yola geldiler. Ḥalāyık anuñ 'adl-i berekātında rāḥat oldılar. Her ne yirde ki leşker uğradı, kimüñ ne cānı var idi ki bir kimsenüñ tavarın incide ve destürsuz bir kimsenüñ etmegine ve şuyına şunaydı. Bu resme cihānı tolaşdı, gördi ki cümle memleket ma'mūr olmuş, hergiz tahıl ekilmeyen yirler toptolu ekin olmuş, tağlar ve şāhrālar koyun-ıla ve şıgır ile tolmış, şāh devletinde ağaclar yimişden egilmiş. Şāh ol hāli görüp Allāh'a şükr kıldı. Andan sonra yine menziline ki geldi, kayserden nāme ile ve nişār ile ve bî-ḥad armağanlar ile ilçi geldi, altundan ve gümüşden ve Rūmī dībālardan şol kadar nesne getürdi ki ḥesābı yoğ-ıdı ve on şu şıgırı derisi tolu altun ki tamām bir yıllık ḥarācdur getürdi, şāha vāşıl eyledi. Īrān memleketi Nūşīrevān'ın 'adl-i berekātında cennetden bir numüne olmuş idi. Toprağı 'anbere dönmiş idi ve taşu altuna beñzer idi. Hevādan yağmur yirine gül-āb yağar idi. Otlar kuşağa çıkmış idi, ırmaqların şuları ziyāde olmuş idi, cümle 'ālem Īrān'a taḥsīn kıılır idi ve anı görmege arzū iderler idi. Her kişinüñ ki 'ilmden ḥazzı olaydı, şāh kapusına gelürdi, 'aql ü hüner şāhibleri be-ğāyet 'izzetde idi ve yaramaz kişiler belā ve miḥnetde idi. Her şabāḥ şāhuñ kapusından münādiler çağırur idi ki: “Ey şāhuñ ra'yyetleri! Kimsenüñ gönlinde yaramazlık olmasun ve her kimse ki borçlu ola virecegi olmaya, benüm ḥazīnemden borcını edā itsünler. Sermāye olmayan gelsün, sermāye virsünler. Bir kişi ki bir kimsenüñ destūrı olmayınca evine bakdı yā 'avratına ve oğlanına yaramaz nazar kıla, ol kişi benüm kapuma şikāyete gele, ol yaramazlık ideni zindānda çüridürem yā boğazından aşaram ve bir kişinüñ ki tavarı yabanda yürir-iken kimsenüñ terekesine gire, ol kişi baña şikāyete gele, ol tavarı boğazlandururam, etini ol tereke ıssına virürem. Şöyle gerekdür ki her kişi kārına ve 'ibādetine meşğūl ola ve kimse incinicek yirde olmaya. Ol kişi ki bizüm yolumuzu ve erkānumuzu gözetmeye, olmasun ki bizüm dergāhumuza gele.” dir idi. [290b] Şāh bu vech-ile 'ālemde 'adl ü dād gösterdi ve her gün ḥaḳan-ı Çīn kızı ile zevk ü 'işret ider idi. Çünkü bunun üzerine biraz vakt geçdi, ol duḡter şehriyārdan ḥāmile oldı. Toḡuz ay olıcak bir

oğlan vücūda geldi ki yüzi bedr olmuş aya beñzer idi ve çihresinde saʿadet nişānı görünür idi. Hādemler şāha gelüp muştuladılar. Şāh anı işidüp şafāsından içerü, hatunı katına girdi. Bir oğlan gördi ki cemālî nūrından mihr ü māh hacil olur, sevdüğinden gözini yüzinden giderecegi gelmez idi. Şāh ol oğlanuñ adını Hürmüzd kodı. Andan anı dāyeler hūblık ile şakladılar, üzerinden katı yel esdürmezler idi. Bunuñ üzerine niçe zamān geçdi, Hürmüzd büyüdi ve okımağa lāyık oldu. Şāh buyurdı anuñ içün muʿallimler getürdiler, aña ʿilm ü edeb öğretdiler ve her dürlü hünlerden gösterdiler. Şöyle oldu ki erlikde ve hünlerde atasından dağı yeg oldu. Şāhuñ varduğınca aña maḥabbeti ziyāde oldu, sevdüğinden bir laḥza katından gidermez idi.

Üstād eydür, bir gün Nüşîrevān-ı ʿĀdil şād ü hürrem olup taht üzerinde oturdu, ne kadar ulu ʿālimler ve ʿākıller var ise katına daʿvet eyledi. Niçe ulular ile ve Bozorcmihr ile taht üzerinde oturup şoḥbet ider idi. Rūzgāruñ esrārından ve devlete lāyık nesneden her birine bir maʿnā şorardı. Anlar dağı şāha hōş cevāblar virürler idi ve naşīhatler iderler idi. Ol maḥalde Bozorcmihr ayağ üzerine tırup şāha duʿā vü āferīn kıldı, eyitdi ki: “Ey güler yüzlü şehriyār! Ol hünleri ve ol dānişi ve ol ʿaql ü devleti ki Hāḫ teʿālā saña rūzī kılmışdur kim ola ki senüñ kārūña bahāne bula ve firkūnde ʿayb u ḫaṭā göresin, devlet ü ʿaql-ıla ārāstesin ammā ey şehriyār birkaç naşīhatler deftere yazdum, getürdüm. Ümīdüm oldur ki bu naşīhatler dāyimā ḫazīnede tura, şāh katından eksik olmaya, aylar ve yıllar geçmek ile bu söz eskimeye ve hem unudılmaya. Ey şāh-ı ʿālem! Gördüm ki bu vefāsuz cihān hīç kimseye rāzını bildürmez. Ol şāh ki şoḥbetden el çeke evvel ceng içün bel bağlayup cihānı düşmenden pāk ide, **[291a]** ol kimse rūzgāruñ fitnesinden emīn ola ve yiryüzine ser-tā-ser pādīşāh ola. Andan soñra her nesneye eli yitişe ve ḫūkm ü genc ü ḫazīne, oğul şāḫibi ola, gerekdür ki ʿadli ve seḫāyī ʿādet idine ve faḫīrlereñ nā-ḫaḫ yire ḫātırına ırmeye ve kimseye ḫaḫāret gözi-y-ile bakmaya ki bu dünyā kimseye vefā itmez. Ol cemʿ olınan mālār ve ḫazīneler ḡayrılarā ḫalur, cihānda ne oğul ḫalur ve ne taht ü külāh ḫalur. Kişiye ḫalan eyü ad-ıla itdügi eyülikdür. İki nesne cihānda dāʿim olur ve ebedī ḫalur. Gerçi Hāḫ teʿālādan ḡayrı cihānda ne var ise fenā olacaḫdur, illā ol iki nesne dünyā tırduḫça tırur ve hergiz unudılmaz. Ol iki nesnenüñ biri eyü ḫūdur ve birisi eyü sözdür. Bu iki nesne dünyā olduḫça pāydārdur. Āḫiretde dağı rāḫata sebebdür. Saʿadet ol kişinüñ ki şālīḫ ola ve ḫayā ehli ola. Ey şehriyār! Gücün yitdükçe günāḫ işlemekden şaḫın, dāyimā fāyidelü işlerde ol ve hergiz kimseyi incitme ki dīne ve ʿaḫla lāyık olan budur. Bu sözler saña benden yādigār ola ve ḫātırūndan gitmeye.” didi. Andan soñra Şāh Nüşîrevān, Bozorcmihr’e çok nesneler şordı. Evvelā eyitdi: “Ey ʿaḫlı kāmīl! Baña söyle ki cihānda devlet ü saʿadet ehli kimdür?” Bozorcmihr eyitdi: “Oldur ki günāḫ itmemiş ola ve şeyṭān anı azdurmağa yol bulmamış ola.” Nüşîrevān eyitdi: “Şeyṭānuñ yolu nedür ki kişi ol yola gidicek azar?” Bozor-Mihr eyitdi: “Yoluñ toḫrusı Allāḫ buyruğundan

çıkılmamağdur, egrisi ve yaramazı tizlik eylemekdür ki tizlik ʿaqluñ düşmenidür ve devletlü oldur ki yavaş ola ve hayā ehli ola, itdügi işi fikr ile işleye ve on dīv vardır ki kişinüñ cānna ve ʿaqlına düşmendür.” Kısra eyitdi: “Ol on dīv nedür?” Bozorcmihr eyitdi: “Birisı tamaʿdur, birisi ihtiyācdur, birisi hışmdur ve birisi haseddür, birisi ʿarlanmakdur ki gayret-i cāhiliyyedür, birisi ğammāzlıkdur ve iki yüzlüklükdür, birisi dīninde pāk olmamağdur, onuncısı niʿmetin yidügi kişiye minneti olmamağdur.” Kısra eyitdi: “Bu on dīvüñ kankısı ziyānludur?” Bozorcmihr eyitdi: “Tamaʿ katı kuvvetlü dīvdür ki hiç nesne ile hoşnūd olmaz.” Kısra eyitdi: “Ya bu dīvlerden kişi ne ile kurtulur?” Bozorcmihr eyitdi: “ʿAql-ıla ve fikr-ile ve eyü hüý tutmağ ile ve naşihat işitmek ile kişi anlaruñ elinden amān bulur. Şāh eyitdi: **[291b]** “Hünerlerüñ kankısı yegdür?” Bozorcmihr eyitdi: “Cömerdlik yegdür. ʿAqlı hōd hünerler üzerine pādīşāhdur, kişi devleti māl-ıla bulmaz, hüner ile ve ʿaql-ıla bulur.” Şāh eyitdi: “Devlet baht ile mi olur yoğsa saʿy itmek ile mi olur?” “Devlet-ile ikisi karındaşlardur ki hiç biribirinden ayrılmaz. Saʿy itmek anları dāyim eyler ammā devlet olmayınca saʿy itmekden fāyide olmaz ve bu cihān bir hayāl gibidür, bundağı devlet ü miñnet tiz geçer. Kişinüñ ki gönli ğuşāde ola, dünyā devletine mağrūr olmaz. Bir nesne içün saʿy ider ki kendüye gerek ola ve derdine dermān yitişe.” didi. Şāh eyitdi: “Medh itmege ne nesne lāyık olur?” Bozorcmihr eyitdi: “Şol şāh ki taht üzerinde ola ve ʿālem anuñ ʿadli-y-ile ve luṭfi-y-ıla maʿmūr ola, anuñ gibi şāh eyü ad ile cihānda şöhet bulur ve cemī ʿālem anı medh itmege lāyık olur.” Şāh eyitdi: “Benī ādemde eyülik ummağa lāyık olan kimdür?” Bozorcmihr eyitdi: “Oldur ki işinde süst olmaya ve hayr itmege saʿy ide ve ʿilm öğrenmekden hālī olmaya.” Şāh eyitdi: “Cihānuñ sırrı bilinür mi ve kişinüñ hālī āhiretde nice olacağı maʿlūm olur mı?” Bozorcmihr eyitdi: “Anda ʿākilller ʿācizdür velī şol kimsenüñ ki işi hayr ola anuñ eyüligi zāyī ʿolmaz. Kişi her ne iderse āhiretde cezāsın bulacağdur.” Şāh eyitdi: “Cihānuñ maʿmūrlığı ne iledür?” Bozorcmihr eyitdi: “Şāhlaruñ ʿadliyledür.” Şāh eyitdi: “Ol ne kişidür ki cihānda anuñ ğuşşasından büyük ğuşşa olmaya?” Bozorcmihr eyitdi: “Ol pādīşāhdur ki tahtından düşe ve memleketinden ayrıla.” Şāh eyitdi: “Ġāyetde şabr idici kimdür?” Bozorcmihr eyitdi: “Ol şāhdur ki taht ü vilāyet elinden gitdüğine perīşān olmaya.” Şāh eyitdi: “Kişinüñ gönlinde ne nesnenüñ endişe ve havfı çok olmağ gerek?” Bozorcmihr eyitdi: “Kişi üç nesneden dāyimā hāzer itmek gerek ve anları hātırından gidermemek gerek. Biri oldur ki selāmet günlerde yavuz günleri fikr itmek gerek. Rūzgāruñ gizlü işlerinden ğāfil olmamağ gerek ve birisi oldur ki aldaticı dōstdan şakınmağ gerek ki dōstlık şüretinde senden rāz alur, soñra kişinüñ başı gidicek işler kılur ve biri dahı zālim şāhlaruñ zulminden korkmağ gerek ve anlaruñ hışmından emīn olmamağ gerek.” Andan şāh eyitdi: “ʿAdlde ve toğrulukda **[292a]** ne nesne eyüdür?” Bozorcmihr eyitdi: “Dünyāda pāk olmağ ve Tañrı buyruğından çıkılmamağ ve dahı itdüğini halk görsün diyü itmemek ve her

nesnede Allāh’uñ rızāsın gözetmekdür.” didi. Andan şāh eyitdi: “Tahta neniñ gibi şāh lāyıkdur?” Bozorcmihr eyitdi: “Ol kişi şāhlığa lāyıkdur ki anda ‘aql ola ve hūner ola.” Andan şāh eyitdi: “Ne nesnedür ki dünyādan vāsi‘ ola?” Bozorcmihr eyitdi: “Cömerd şāhlaruñ eli ve dīndār pādīşāhlaruñ gōñlidür. İkisi dahı dünyādan vāsi‘dür.” Şāh eyitdi: “‘Acebden ‘aceb nedür?” Bozorcmihr eyitdi: “Andan ‘aceb ola mı ki bir kişiyi görürsin nā-dāndur ve şağından şolını fark itmez ve ādemlik, kişilik nedür bilmez. Böyle iken Hāk te‘ālā aña hesābsuz māl virmişdür ve devlet-ile kadrini felege ırgürmişdür ve niçe kāmilleri aña muhtāc kılmışdur ve niçe kişiler görürsin ki çerhūñ esrārından haber bilür ve cümle hūnerler elinden gelür, böyle iken yine bir pūla muhtāc ve aç u ‘üryāndur, bir pāre etmek ele getürince cānı çıkar. İşte cihānda bundan ‘aceb nesne yokdur.” didi. Şāh eyitdi: “Ol nedür ki kişiyi gāyetde ‘ayb ola?” Bozorcmihr eyitdi: “Şāhlara bahıl olmak ve merhametsüz olmak ‘aybdur.” didi. Andan şöña şāh, Bozorcmihr’uñ cevāblarına taḥsīn itdi ve bedreler altun virüp ḥil‘at geyürdi.

Peydā Şoden-i Şaṭranc der-Hind u Āmeden be-Īrān

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Çonīn goft mübed ki yek rüz şāh

Be-dībā-yı Rūmī be-yārāst kāh

Be-yāviḥt tāc ez-ber-i taḥt-ı ‘āc

Heme şāḥ-ı ‘āc u heme ‘āc-ı sāk⁴²⁶

Nesr: Şaṭranc-bāz-ı bisāt-ı sūḥan-dānī, nerd-sāz-ı taḥta-yı meā‘nī ya‘nī Firdevsī-i üstād böyle naql ider ki; bir gün Şāh Nūşīrevān dībā-yı Rūmī ile taḥtını ārāste kılup ‘uḳalā ve ḥükemā ve vūzerā ile ve pehlevānān-ı Tūrān ve Īrān’la dīvān idüp oturur idi. Şāh anlar ile muşāḥabet iderken ḳapudan bir kişi içerü girdi. Şāh öñinde yir öpdı, eyitdi: “Ey şehriyār! Hindūstān Şāh’ından bir ‘aẓīm ilçı geliyor, pīller ile ve çetrler ile ve Hind’dan ve Sind’dan niçe serverler ile ve biñ deve yüki armağan-ıla.” didi. Şāh ol sözi işidicek buyurdı, ol ilçıye ḳarşu çıḳdılar. Anı ta‘ẓīm-ile şehriyāruñ ḳatına getürdiler. Çünki ilçı şāh ḳatına geldi, āyīn ü erkān ne ise yirine

⁴²⁶ Mübed şöyle anlatır: Bir gün hükümdar sarayını Rum ipeğiyle süslemişti. Fildişi tahtının başına tacını asmıştı; Hint ardıcı ve fildişi tahtlar ısıt ısıldı.

getürdi, şāha çok gevherler [292b] nişār itdiler ve bir Hindī çetr getürdi ki altun-ıla ārāste olmuş idi ve üzeri laʿl ü gevher ile zeyn olunmuş idi ve daḥı niçe pīller getürdi. Andan yüklerini açdı, şāhuñ öñine şol kadar altun ve gümüş dökdi ki ḥesābını kimse bilmez idi. Müşkden ve ʿanberden ve yāḳūtdan, elmāsdan ve Hindī kılıçlardan ve ḥarīrlerden ve Ḳannūc’uñ ḥāş metāʿlarından şāh öñine şol kadar getürdiler yıǵdılar ki sarāy içini tamām tıttı. Şāh ol armağanlaruñ cümlesini gördi ve buyurdi, ḥazīneye iletdiler. Andan ol ilçī bir nāme çıkardı ki ḥūb ḥaṭṭ-ıla ḥarīr üzerine yazılmış ve bir şaṭranc getürdi ki anuñ naṭʿını üstadlar taşnīf itmekde niçe ʿaḳıllar ḥarc itmişler idi. Ol şaṭrancı şāhuñ öñinde ḳodı, Hind Şāhı’ndan evvel Nūşīrevān’a selām eyledi, andan eyitdi: “Ey şehriyār! Şāhumuzuñ sözi budur ki ḳatuñda ḡāyetde ʿaḳl ıssı kişi kim var ise buyurasın ki geleler, bu şaṭranc taḥtasını senüñ öñinde ḳoyalar, bu ḥūb oyunu ʿaḳl-ıla başara ve her mūhreyi adı-y-ıla neydüğünü bileler ve nice sürmek gerek ve her birinüñ ḥānesi ḳanḳısıdur, piyādeler nice sürülür idüğün ve şāh ve ferz ne vech-ile yürir, at ve fīl ve ruḥ ḳanḳı ḥāneye oynar bileler. Bunları fīkr idüp bildükden soñra senüñ naḳaruñda benümle oynayalar. Eger bu nāzik oyunuñ aşlını bilürler ise ve ne vech-ile oynandığına ʿaḳl yetürürler ise şāh buyurduğu gibi ḥarāc virelüm, belki daḥı ziyāde gönderelüm. Eger Īrān’uñ ʿaḳılları ve dānişmendleri bu oyunu bilmekde ve oynamakda ʿāciz olurlar ise maʿlūm ola ki bizüm ʿaḳıllarımız sizünden ziyādedür ve artuḳ bizden ḥarāc istemeyesiz, belki siz bize ḥarāc gönderesiz ki ʿālemde ʿilimden yeg nesne yoḳdur. Bizüm ʿālimlerimiz sizünden yeg olıcaḳ inşāf odur ki siz ḥarāc viresiz.” didi. Şāh anuñ sözlerine ʿacebe ḳaldı, buyurdi şaṭrancı ḳatına getürdiler. Gördi ve bir zamān teferrūc itdi. Ol mūhreleri gördi ki birisi aḳ fīl kemüğinden ve birisi siyāh ābonosdan, şāh ilçīye ol mūhrelerüñ renginden ve şīfatından şordı. İlçī eyitdi: “Ey şehriyār-ı cihān! Bu düşmenle şaf bağlayup ceng itmek ṭarīḳidür. Eger bunuñ oyunun bilicek olursañ göresin [293a] ki bunda ne şanʿatlar ḥarc olunmuşdur.” didi. Şāh eyitdi: “İmdi bize bir hefte mūhlet vir ki anı fīkr itsünler.” didi. Andan buyurdi, ilçīyi bir ḥūb sarāyda ḳondurdılar. ʿĀlimler ve ʿaḳıllar cümlesi şāhuñ ḳatına geldiler ve ol şaṭrancı ortaya ḳoyup dürlü fikirler itdiler, her birisi bir dürlü söz söyledi ve ʿaḳlı irişdüğince cehd eyledi. Hīç anuñ oyunun ve ḥānelerin bilmediler, ʿāciz olup perīşān-ḥāṭır şāh ḳatından gitdiler. Cümlesi gitdükden soñra Bozorcmihr geldi, gördi ki şāh ol ʿaḳıllarüñ ol nesneyi bilmedüklerine melūl olmuş, oturur. Bozorcmihr daḥı ol naṭʿa ve mūhrelere naḳar ḳıldı, biraz fīkr itdi, andan eyitdi: “Ey şehriyār! Senüñ devletünde ben bu ḥūb oyunu yirine getüreyin, ʿaḳl ḳuvveti-y-ile bunuñ aşlını bileyin.” didi. Şāh anuñ sözinden şād oldu, eyitdi: “Bu nesne senüñ elünden gelürse ʿaḳlda ve ʿilmde mānendüñ yoḳdur. Şimdi ki Hind Sulṭānı’nuñ ilçisine cevāb virilmeye, eydür ki Şāh-ı Īrān ḳatında bir ʿaḳıl kişi yoḡ-ırmış ki bu kadar nesneyi bilmediler dir.” didi. Bozorcmihr şaṭrancı aldı, bir ḥalvet yire geldi, bir gün bir gice ol oyunu fīkr eyledi, sağına ve şolına her birini sürdi, evlerini tamām mūlāḥaza ḳıldı. Bu fīkr-ile şabāḥ

tırup şāh atına geldi, eyitdi: “Ey şehriyār! Bu m hreleri fikr eyledüm ve her birinün h nesini ve sürmesini bildüm. Evvel shehen-şāh daı görsün bilsün ki bu nac hem n yiry zid r, bu bey z-ila siy h iki ş hdur ki biribiri-y-ile savaş ider. İmdi gerekdür ki Hind ilisini get rdesin, senün n zaru nda anu n-ila oynayam.” didi. Ş h anu n sözinden be-g yet ş d oldu, buyurdu cümle ulular ve   k ller ol meclise h z r oldılar. Andan Hind Ş h ’nu  ilisi gelüp ş h arşusında yir gösterdiler, oturdu. Andan Bozorcmihr eyitdi: “Ol vat ki Hind Ş h  seni göndericek bu ş tranc i n ne didi?” Ol daı y karuda z kr olunduğı gibi bey n itdi. Andan ş h buyurdu, tat üzerinde ş trancu n nac n  döşediler. Bozorcmihr ile Hind ilisi biribirine arşu oturdılar. Bozorcmihr, Hind ’ye eyitdi: “Şehriy r atında senünle ş tranc  inş f-ila ve maabbet ile oynayalum ve hem senünle ş rtumuz şöyle olsun ki eger sen beni [293b] bu oyunda ye nicek olursa  artu biz cih nda  ilmden ve  aldan dem urmayalum, eger ben seni ye nersem  ilmden ve  aldan söz amayas z.” didi. Bozorcmihr’ n sözinden ilin n gönli per ş n oldu ve yüzini burtardı: “ yle olsun.” didi. Pes ol söz üzerine iki   k l  ahd itdiler. Cümle ulular ile ş h t rup tem ş  ider idi. Andan ş tranc nac n  ki ortaya odılar Bozorcmihr, Hind ’ye eyitdi: “Ey server! G z n a ve  alu n  cem  eyle.  n bu oyunu sen bizden evvel gördün, gerekdür ki ş tranc  nac üzerine evvel sen oyas n.” didi. Hind  mühreyi ki nac üzerine od  Bozorcmihr daı kendü öninde a a göre dizdi. Bu vech-ile bir la f meyd n düzdiler, g y y  iki leşker birbirine arşu alaylar bağladılar, ş hu n yirini albg hda ve leşker n ortasında eylediler. Andan vez r ki ş ha her nesnede yol g stericid r, an  ş hu n ş ağ yanına odılar. Andan iki ceng idici p l n birini ş h yanında ve birini vez r yanında odılar. Andan ş hu n ş ağında ve ş olunda bah dur atlular t rdılar,  asker n iki yanında iki rular anad ıldılar. Andan piy deler  n ş fda alay bağlayup t rdılar.  nki ş flar ve alaylar düzildi ve leşker tam m  r ste oldu, andan ş nra oynamağa başladılar. Her mühreyi ki Hind  bir h ne sürdi, Bozorcmihr niş nladı ve bildi şöyle la f   dürüst oynadı ki her t ran halk  acebe aldılar. Hind , Bozorcmihr’ n işine at  mel l oldu, g n linden eyitdi: “Ne  aceb kişi olur ki ömrinde ş tranc görmedin ve adını işitmedin,  al-  k mil ile bu oyunu dürüst oynadı. Bunu   al na ve fer setine  fer n olsun.” didi. Hind  şöyle ş andı ki ol oyunu evvelden bilür. Bilmedi ki kendüden a a ş atdı.   hir Bozorcmihr, Hind ’yi avutdu. Kisr , Bozorcmihr’den ş l adar ş d oldu ki ş anas n ki devlet   bat kendüye t ze yüz gösterdi. Andan şehriy r buyurdu, bir altun c m  la l ile t oldurdılar ve bir altun eyerlü h ş at getürdiler, Bozorcmihr’e virdi ve ağa taħs n ıldı ve b -ad  fer n eyledi.

S hten-i Bozorcmihr Nerd-r 

[Fe  l n / Fe  l n / Fe  l n / Fe  l]

Be-şod merd-i dānā be-ārām-ı ẖĩş

Yekī taht u pergār be-nihād pīş⁴²⁷

[294a][Nesr:]Çünkü şatıranc işi tamām oldu, Bozorcmihr tıurup kendü maķāmına geldi, öñine bir tahta getürdi, Hindīler oyunından daķı laťif ve anlaruñ fikründen daķı ince ve daķı müşkil nerd oyunun taşnīf kıldı. Hindīleruñ şatırancı fikr eyledi, ‘aql-ıla nerdı andan ziyāde kıldı. Buyurđı pīl kemüģinden iki mühre düzdiler ki altı ciheti var idi, üzerine hesābla kara noķtalar ķodı. Ol iki mühreyi şatırancuñ şāhı yirine ķodı. Andan otuz mühre daķı düzdi ve anları nerd tahtasınuñ üzerine yirlü yirince ķodı ve bir laťif ceng meydānı düzdi, ol otuz mühreyi iki ceng idici leşker gibi birbirine karşı ķodı ve ol iki mührenüñ hükmi-y-ile meydāna girdiler, birbiri-y-ile hōş ceng itdiler. Vaķt olur ki bir kişı ikisini tutar ceng içinde tutılanlaruñ, vaķt olur ki ba‘zısı yine āzād olur, yine saĝ u selāmet yoldaşları ķatına gelür ve niķesi şāh öñinde cān u baş ķurbān ider. ‘Aceb budur ki her kim ol cengde tīz deprene ve süst olmaya düşmene ĝālib olur. Çünkü bu vech-ile nerd tamām oldu, alup şehriyāruñ ķatına geldi ve ol oyunları şāha gösterdi. Şāh Bozorcmihr’uñ ‘aqlına taħsīn kıldı ve anuñ fikrine hayrān ķaldı. Andan buyurđı Rūm’dan ve Çīn’dan ve Hitāl’dan ve Mekrān’dan ve Īrān-zemīnden hāşıl olan mālłardan ve metā‘lardan ve daķı hāzīnede olan kıymetī nesnelerden iki yüz deve yükletdiler. Andan şāh, Hind ilçisini ķatına da‘vet itdi ve Hind Şāhı’na bir nāme yazup eyitdi: “Sizüñ gönderdüģüñüz şatıranc içün ne kim didüñüz ise yirine geldi. Bizüm daķı hakīm-i dānāmuz nerd oyunın īcād itdi ve iki yüz yük tuhfı ile ķatuñuza gönderildi. Eger sizüñ ‘aķıllarıñız ol oyunu bilürler ise ol deve yükleri sizüñ ola ve eger bilemezler ise biz size her vech-ile ĝālib olmuş oluruz. İki yüz yük metā‘ daķı zamm idüp bize gönderesiz.” didi ve nāmeye mühı urup Bozorcmihr’uñ eline virüp ilçı bile Hindüstān’a gönderdi. Çün Bozorcmihr, Hind Şāhı’nuñ ķatına geldi, āyīn ü erkān ne ise yirine getürdi. Andan ol nerd tahtasını çıkarup Hind Şāhı’nuñ öñine ķodı ve yükleri ‘arż idüp şart ne ise beyān itdi. Pes Hind Şāhı, [294b] Bozorcmihr’dan bir hefte mühlet aldı. Andan ‘uķalāsını cem‘ idüp ol bāzīķeyi anlara söyledi. Cümlesi bir araya gelüp bir hefte tamām fikr itdiler, herģiz ‘aql irģüremediler, cümle ‘acılarına iķrār eylediler. Şāh-ı Hind ĝama düşdi. Toķuzuncı ĝün Bozorcmihr gelüp cevāb istedi, anlar bilmediklerin diyicek Bozorcmihr ol nerd tahtasını ortaya getürdi, ol mühreleruñ yüriyişini ve ol pūllaruñ oynamasını anlara gösterdi. Hind uluları ‘acebe ķaldılar ve anuñ ‘aql ü fikrine taħsīn itdiler. Şāh-ı Hind iki yüz yük pīşķeş düzüp ve bir yıllık

⁴²⁷ Bilge Bozorcmihr sarayına, odasına dinlenmek üzere çekildi; önüne bir tahta ve pergel koydu.

ḥarāc virüp evvelden gelen yüklerle yine Bozorcemihir'i Īrān'a gönderdi. Kısra bu aḥvāli işidicek şād oldu, Hüdā'ya şükr eyledi.

Üstād eydür, bu şatrancuñ düzilmesine sebep oldur ki Hind iklîminde bir pâdişāh var idi, Sandal didükleri vilāyete ḥükm iderdi, nāmına Camhūr Şāh dirler idi ve ol şāhuñ bir ʿākile ḥatunı var idi. Bir gün ol ḥatundan bir oğlan vücūda geldi, Camhūr Şāh şād oldu ve ol oğlanuñ adını Gov ḳodı. Andan soñra çok zamān geçmedin Camhūr Şāh vefāt eyledi, ulular bir araya gelüp tedbîr eylediler, şāhuñ oğlı Gov tıfl olmağın anı tahta geçürmege lāyık görmediler. Meger Camhūr Şāh'uñ bir ḳarındaşı var idi, adına May dirler idi, Camhūr yirine anı pâdişāh itdiler. Māy daḥı ḳarındaşınıñ ʿavratına nikāh itdi. Bir yıldan soñra andan bir oğlan toğdı, adını Ṭalḥand ḳodılar. Ṭalḥand iki yaşına irişdi Gov daḥı yedi yaşına vardı, ittifāk bir gün Māy daḥı dünyādan gitdi, yine ulular bir araya gelüp müşāvere itdiler. Gov ile Ṭalḥand kūçek olmağın anları şāh itmediler. Tedbîri bir yire getürüp ol ḥatunı şāh itdiler, bu şart-ıla ki; iki oğlancuḳlar büyüyüp şāhlığa lāyık olduğı zamānda ḥatunı ḳaldurup anlardan birini pâdişāh ideler. Rūzgār-ıla ol iki oğlancuḳlar büyüdiler, her biri analarına gelüp ḳanḳımız şāh olmağa münāsibdür dimege başladılar. Ḥatun daḥı her birine bir dürlü cevāb virüp ikisini daḥı ümîdvār ider idi. Bu iki birāder tāt u taht içün ğayrete düşdiler. Bir gün hışm-ıla ikisi bile analarınıñ ḳatına geldiler: “Şāhlığa ḳanḳımız lāyıḳdur, bize ḥaber vir.” didiler. Anası anlara niçe söz söyledi, ḳabûl itmediler. **[295a]** Andan şehriñ ulularını cemʿ eylediler. Ḥatun anlara bu ḥālî söyleyüp ol iki şāhdan ḳalan ḥazîneleriñ kilîdini gönderdi. Atalarından ḳalan māl ü genci anlara ışmarladı ve kendüsi aradan çıḳdı. Andan iki birāder biribirine düşdiler, ḥaseb ü neseb dʿavāsın itdiler. Pes vilāyet ḥalkı daḥı tarafeyn oldu, kimi Gov istedi ve kimi Ṭalḥand'ı istedi. Cihān fitne ile ṭoldı. Bir gün ikisi bile cülūs eylediler, her birinüñ tevābiʿi başḳa ayrıldı. Yine bir ḳarāra ḳomadılar, tahtdan indiler. Bir yirde ki iki şāh ola fitne eksik olmaz. ʿĀḳıbet şehirlü ve sipāhi iki bölük oldılar, her biri bir şeh-zādeye tābiʿ olup ceng yirine geldiler, niçe kerre biribirlerine ilçiler gönderdiler, hergiz birinüñ sözine biri ḳāyıl olmadı. Āḥir ceng itdiler, Gov ğālib oldu, Ṭalḥand şındı, leşkeri tarmār olup kendüsi ḳaçup şehre geldi, yine Gov'a ilçî gönderdi. Gov anuñ sözine rāzî olmadı. Ṭalḥand yine ḥazîne açup leşker cemʿ eyledi, Gov ile cenge ṭurdu. Ceng iderler iken bir rūzgār esdi, zemînüñ gerd ü ğubārın Ṭalḥand'uñ üstine bıraḳdı. Ṭalḥand zebûn oldu, ardı ḥandaḳ ve öñi ḳılıç idi, ḳaçmağa mecāl olmadı ve ḳarındaşından amān dilemege ʿār itdi. Ol ḥāl-ile Ṭalḥand'uñ pîl üzerinde ödi şınup helāk oldu. Pes, Gov pâdişāh olup, ḳarār itdi ammā anaları olan ḥatun Ṭalḥand'uñ helāk olduğına ğamnāk oldu. Bir ān yas u mātemden ḥālî olmadı. Andan Hind uluları bir araya gelüp Gov ile Ṭalḥand'uñ ḥālîni beyān itmek içün bu şatrancı taşnîf itdiler. Her zamān ki Ṭalḥand'uñ anası bu oyuna nazar ḳılurdu, Ṭalḥand'uñ derdinden cigeri ḥûn

olurdu, gice ve gündüz derd-ile oturup şatranc oyunun temâşâ ider idi ve gözlerinden kanlı yaş döker idi. Tâ ölinceye dek ömri bu h  l üzerine geçdi. İşte şatranc peyd   olmağa b     ne id  gi icm  l üzre bey  n olundu. Egerçi Firdevs   bu h  k  yete taf   il virmiş  d  r amm   net  ce budur ki z  kr olundu. Keşret-i kel  mdan i  htis  r her vech-ile evl  dur. Hu      a ki ma     d ne id  gi az söz ile ma  l  m ola, andan yeg olmaz. [295b]   st  d eydür meger bir gün N    rev  n-ı     dil, Med  y  n   hrinden     up   ik  ra gitmiş idi.   ik  rdan u  anıca   bir la  f mer  z  ra yitişdi, anda gölgeler ve   b-ı rev  nlar görüp ol gölgede h  at  r   biraz uyuma   diledi. Bozorcmihr dağı     h ile bile idi.     h anı sevdi  ginden bir la  z  a katından gidermez idi, d  yim       hu  n h  dmetinden ayru olmaz idi. İ  ttif    ol demde     h katında bir ma  b  b o  lanla Bozorcmihr’den ğayrı kimse yo  -ıdı. Pes, ol arada     h bir p  re yatdı ve uy  uya vardı. Meger Bozorcmihr’  n k  linda h     gevrherden ve la  l    y     tdan bir b  z  -bendi var idi.     h ol gölgede uyurken ka  z  -y-ıla Bozorcmihr’  n ol k  linda olan la  l dizisi uzaldı,     hu  n ya  du  n  n üstine düşdi. Bozorcmihr,     h uyanmasun diyüp ya  du   yanına varmadı ve tınmayup oturdu. N  -g  h hev   yüzinden bir kara ku   geldi. Ol dizilmiş gevrherleri ya  du   üstinden kapdı, cümlesini Bozorcmihr’e kar   u bir bir yutdı. Andan uçup n  -bed  d oldu. Bozorcmihr ol h  li göricek katı per     n oldu ve   er    n i  inden     iz kıldı, bildi ki ol nesneden kendüye bir zarar gelse gerek. H  yr  n olup t  ta  n ı  ırup end    e ile otururken n  -g  h     h uyandı ve Bozorcmihr’i ol h  lde göricek     hu  n g  n  li     helendi ve h  at  r  na yaramaz fikir düşdi.   andı ki kendüsi uy  huda iken Bozorcmihr ol t  ze o  lanla bir mu    mele itmiş ola. Bu nesneye v  c  d virüp     yet h    mn  k oldu, Bozorcmihr’e   a  ab-ıla eyitdi: “Bu ne i  d  r ki k  ldu  n? Bir kimsenün ki tab   atında yaramazlık olsa elbette     ik  r olur. İşte senün dağı m  hiyyet  n bilindi.” diyüp çok d    n  m eyledi. Bozorcmihr,     hu  n hışmından ve   er    n i  inden     iz kıldı.     ha h    cev  p virmedi, korkusından ba   aşağı   aldı. Meger r  z   ar başına ne h  l get  recegin evvelden bilmiş idi. Pes,     h ol h    m-ıla yirinden t  rdı, ata binüp sar  yına geldi. Hem  n ki atdan indi, buyurdu [296a] Bozorcmihr’  n elin ve ayağın demürlediler, anı sar  y içinde h  abs itdiler. Pes, Bozorcmihr’  n bir karındaşı oğlı var idi, h  o   bah  dur yigit idi, gice ve gündüz     hu  n hıdmetinde idi, bir s   at   ehriy  ru  n kapusından eksik olmaz idi ve     hla nice gerek ise söyleşür idi. Bozorcmihr’  n i  inden     hu  n g  n  li per     n idi. Bir gün Bozorcmihr ol yigide eyitdi: “  a  n     h katında k  st     ne va    eyleme,   d  b-ıla ol.” didi. Ol yigit eyitdi: “Ey merd-i d  n  ! Bu gün N    rev  n benüm yüzüme bir vech-ile ba  dı ki şöyle   andum ki     mr  m     ir oldu. T     m yendükden     ra ibr    ile   u getürdüm ki     h elin yuya. Benüm depreni    me ka  ıyup yüzüme şöyle ba  dı ki anu  n heybetinden el  mdaki ibr   i unuttum, yire düşdi. Bilmezem ki benüm i    mi ni    n begenmedi.” didi. Bozorcmihr eyitdi: “T  r yu  aru ibr    ile   u getür.     h eline nice d  kerse  n, benüm elüme dağı   yle d  k göreyin.” didi. Pes, ol yigit yirinden t  rup ibr    ile ı  ıca     u getürdi, Bozorcmihr’  n eline dökdi.

Bozorcmihr eyitdi: “Şāh kaçıduğınca var imiş. Bu kerre ki şāhuñ eline şu koyasın zinhār yukarudan dökme ve hem eyüme. Şāh elindeki şuyı ağzına alacak sen ibriķdeki şuyı döküp turma.” didi. Civān ol sözi hātırında tutdı ve şāh katına geldi. Yine çünki ta‘ām yendi, tiz ol yigit legen ve ibriķ getürdi, bu kerre şuyı hāce didügi gibi āhestece alçaķdan dökdi. Şāh anuñ yüzine bakıp güldi, eyitdi: “Bu nesneyi saña Bozorcmihr’den ğayrı kimse dimemişdür.” Civān eyitdi: “Belī, ol dimişdür.” Şāh eyitdi: “Yüri, ol ‘āķilüñ katına var, di ki; niçün mertebeli şaklamaduñ ve yüzüñ şuyını yire dökduñ? Ululıķdan niçün kendüñi aşığı eyledüñ digil.” didi. Civān bu sözi işidicek segirdüp tayısınıñ katına geldi, şāhdan ne işitdi ise aña söyledi. Bozorcmihr eyitdi: “Yüri var şāha söyle ki benüm yerüm anuñ yirinden çok yegdür.” Pes, civān ol sözi gelüp şāha söyledi. Şāh anı işidicek hışm eyledi, buyurdı ki anı muhkem bend-ile bir çāha indürdiler. Andan şāh eyitdi: “Yüri imdi bu kerre daħı [296b] sor ki şimdi hāli nedür ve rüzgār elinden nicedür.” Civān ağlayarak yine gelüp şāhuñ sözini aña söyledi. Hāce eyitdi: “Yüri şāha eyit ki; anuñ güninden benüm günüm hoşdur.” Bu söz ile civān yine şāhuñ katına geldi. Bozorcmihr’üñ cevābın söyledi. Bu kerre şāh ğāyet ğazaba geldi, buyurdı Bozorcmihr’i bir tar demürden tennür içine ķodılar, daħı dört yanından mihler ve sihler toķıtdılar ve ağzını daħı demür-ile berkitdiler. Şöyle oldu ki ne gice uyhu görür idi ve ne gündüz rāhat olur idi. Bir gün yine şāh ol civāna eyitdi: “Yüri var, Bozorcmihr’e di ki; bu kerre hālüñ nicedür ki yirüñ demür olmışdur ve bedenüñ mihler arasında kalmışdur di. Görelüm şimdiki hāline ne cevāb virür.” didi. Civān yine gelüp şāhuñ sözünü söyledi. Bozorcmihr eyitdi: “Yüri şāha söyle ki benüm işüm anuñ işinden yegdür.” Çünki civān bu sözi işitdi ‘aceble dönüp yine şāh katına geldi, bu haberi söyledi. Hışmından şāhuñ beñzinde kan kalmadı. Tiz sarāyından bir toĝru sözlü kiři gönderdi ve bir yavuz cellādı bile ķoşdı, eyitdi: “Varuñ ol bed-bahta söyleñ ki eger bu didüğüñ sözden bir veche bilürseñ seni bu tar yirden çıkaralum, yine evvelki yirüñe iletelüm ve ger ne şāhuñ buyurĝı şöyledür ki seni ķatl ideyüz. Ne sözdür ki zindān şāhuñ tahtından yegdür diyesin? Sen ki demürden tennür içinde mihler arasında yatasın, yine benüm hālüm şāh hālinden hoşdur diyesin! Bunı hiç ‘aķlı olan söyler mi?” didi. Çün ol kişiler şāh fermānı-y-ıla Bozorcmihr’üñ katına geldiler şāh ne buyurdı ise söylediler. Ol ‘āķil kiři bu sözi işidicek eyitdi: “Rüzgār bize eyü şüret göstericek degül imiş. Ey kişiler varuñ şāha söyleñ; ben ki tennür içinde bend ile mihler arasındayam ve ol devletlü şāh ki ‘izzet-ile taht üzerinde rāhatdur, rüzgārda ne olacaktadır ve çerh ne kılacaktır, şübe yokdur ki eyü ve yaramaz günler bizüm üzerümüzden geçicekdür. İmdi ‘āķiller katında bu ma‘lumdur ki kiři rencden ve mihnetden ķurtılmak āsāndur ammā tācdan ve tahtdan ve hāzineden ve memleketden ve māh-peyker hūblardan ayrılmak be-ĝāyet müşkildür. [297a] Benüm her tarafum demür bend-ile mihler arasında giriftārdur, ölmek benüm katumda rāhatlıkdur. Şehriyāruñ ‘ömri çok olsun. Āħir bu cihānı terk itmek aña ķatı hāset ü

bilmedüklerine şāh katında ikrār kıldılar. Şāh anlardan bu sözi işidicek be-gāyet incindi, ilçie ne cevāb virecegin bilmedi. **[297b]** Andan eyitdi: “Bu nesneyi Bozorcmihr’den gayrı kimse bilicek degüldür.” didi ve buyurdı tiz hāzineden bir hāş hil’at getürdiler ve şāh kendü bindügi ata altun eyer urdılar, hezār dürlü ‘özü-ile Bozorcmihr’ün katına gönderdi, eyitdi ki: “Bizüm itdügümüze kalmasun, bu nesneyi takdirden bilsün. Ezelde böyle imiş ki bizden bu kadar renc ü miñnet göre ve hem bu işler kendüye kendü ucından oldı. Hele geçen geçdi, şimdiki hālde kayşer bize ilçi göndermiş ve bir hoşka gönderüp ağzına mühr-ile kilid urmuş, içinde ne var idüğini bilsünler dimiş. İmdi ne kadar dānişmendler ve ‘ākıllar var ise bilmekte ‘aciz kaldılar. Göñlümde şöyledür ki bu nesneyi senden gayrı kimse bilmez. Gerekdür ki bu işe nazar kılsun, ‘ilm-ile bu hoşkada ne vardur bilsün.” didi. Bozorcmihr-i hakīm bu sözi işidicek şād oldı, zindāndan çıkup hāmmāma geldi. Andan hezār dürlü endişe ile şāhuñ katına vardı. Şāh anı görüp ‘izzetler eyledi. Andan ol gice bir hālvat maķāmda oturup ol nesneyi fikr kıldı. Çünkü şabāh oldı, bir sa’d vaktde ve kıtlu sātde remil eyledi. Gerçi kendünün gözleri görmez idi ammā bir kılina ol ‘ilmi öğretmiş idi. Ne görindi ise ol kula şordı. Kul h’āceye haber virdi, hāce hāl neydüğün göñül gözi-y-ile görüp bildi. Andan bir ‘ākıl kişi ile evden yol üzerine taşra çıkıdı, ol kişiye eyitdi: “Benüm gözüm görmez. Sen nazar it, gör ki bu yoldan kim gelür gör.” didi. Ol kişi gördi ki yoldan bir hatun gelür, gāyetde güzel, h’āceye haber virdi. Bozorcmihr eyitdi: “Sor ol hatunuñ eri var mıdur?” Ol kişi şordı, hātūn eyitdi: “Erüm vardur ve hem erümde hāmileyem.” didi. Andan eyitdi: “Gör dahı kim gelür.” Ol kişi nazar kıldı, gördi ki bir güzel ‘avrat dahı gelür. Yine Bozorcmihr’e haber virdi. Bozorcmihr eyitdi: “Aña dahı şor ki eri var mıdur.” Çünkü ol kişi hatuna şordı, hatun eyitdi: “Erüm vardur veli dahı oğul kız getürmemişem.” didi. Anuñ ardınca bir hatun dahı geldi, aña dahı şorup eyitdi: “Bu hüsn ü hulk-ıla ki böyle ārāstesin hıç bir erün var mıdur?” Ol hātūn eyitdi: “Ben ‘āleme pāklik ile geldüm dahı er yüzini görmedüm ve göricek dahı degülem.” didi. H’āce Bozorcmihr çün bu rumūzı bildi, göñlinde eyitdi: “Bu hoşkadaki nesne incüdür. **[298a]** Sağışda hemān üçdür. Biri tamām delinmişdür, birisi nışfına dek delinmişdür ve birine demür tokınmamışdur.” didi. Andan tırup şāhuñ katına geldi. Şāh anuñ gözi görmez olduğına gāyet perişān olmuş idi. İtdüğine peşimān olup Bozorcmihr’e ‘özr eyledi, andan kayşerün hikāyetini aındı. Bozorcmihr eyitdi: “Ey şehriyār! Gözüm görmez ise n’ola! Göñlüm rüşendür. Buyur cümle ulular gelsün. Senün devletünde, cümlesinün katında, ol hoşkada ne var idüğünü bilüp cevāb vireyin.” didi. Şāh bu sözi işidicek be-gāyet şād oldı, göñli endişeden āzād oldı, buyurdı cümle ulular katına hāzır oldılar. Şāh bir ‘ālī dīvān eyledi, sağında ve solında vūzerā ve hükemā oturdı. Andan bir niçe ulular gönderüp kayşerün ilçisini da’vet eyledi. İlçi gelüp şāh öninde baş kodı. Şāh buyurdı karşuya bir zerrin kürsī kodılar, ilçie geçüp oturdı. Andan şāh ilçie eyitdi: “Ey nāmdār! İmdi

ķayşerũñ ħaberin söyle, cevābuñ al.” didi. İlçi evvel ħoķķayı çıkarup eline aldı, andan eyitdi: “Ey şehriyār! Ululıķ  ilm-ile ve  aķl-ıla olur. İmdi Ĥaķ te ālā saña ululıķı ve devleti tamām virmişdür, şol  alimler ki senũñ ķatuñda vardur ħiç bir şāĥ ķatında yokdur. Ĥayşerũñ sözi budur ki senũñ ķatuñda olan  alimler eger bu ħoķķanuñ içinde olanı  ilm-ile bilicek olurlar ise ne ķadar buyurursañuz size ħarāc virelüm. Eger bilmezler ise bizden ħarāc istemeyesiz.” didi. Rũm ilçisi bu sözi diyicek Bozorcmihr eyitdi: “Ĥaķ te ālā şāĥumuzuñ  ömrini dā im kılsun ve ilçiyeye baĥt u devlet yār olsun. Minnet Allāĥ’a ki cānları  aķl-ıla perverde kılup  ilmi cāna rehber idicidür. Ma lũmuñ olsun ey Rũmĩ ki bu ħoķķanuñ içinde üç ĥāş incü vardur ki bir ĥar re şarup bu ħoķķa içine ķomışlardır. Birisi tamām delinmişdür ve biri nişfina dek delükdür ve biri ħiç demür degmemişdür.” didi. Bu sözi işidicek ilçiyirinden tırup ħoķķanuñ kilidini açdı, ĥar r ile üç ĥāş incü çıkardı. Gördiler ki Bozorcmihr didüĥi gibi biri tamām delinmiş ve biri ħiç delinmemiş **[298b]** ve biri yarısına dek delinmiş. Ol ĥālĩ göricek cümle oturan ulular Bozorcmihr’e āfer n kıldılar ve üzerine la l ü cevāĥir nişār itdiler. Şāĥ anuñ  ilminũñ kemāline ĥayrān ķaldı **[Minyatür]** ve aña itdüĥi cefāya peşimān oldu. Bozorcmihr, şāĥuñ elemin göricek ol bāz bend-ile ķuş ĥikāyetini söyledi. Şāĥuñ göñli şād ü ĥandān oldu. Üstād-ı dāna eydür, **[299a]** Bozorcmihr bu sözde iken Allāĥ’uñ taķd ri ile ol ş m ķara ķuş ki şāĥrāda ol ge herleri ķapup yutmış idi, yine şāĥuñ ķatına geldi. Ol maĥb b oĥlan ki ol demde şāĥuñ ķatında idi, ol ķuşı gördi revān yirinden tırdı, oķla ol ķuşı urdı, şehriyāruñ ķatına getürdi. Şāĥ buyurdı ol ķuşı kebāb eylediler. Ol kebābdan Bozorcmihr yidi, Allāĥ  ināyetinde gözlerinũñ n rı yirine geldi. Sen ey  āķil! Ol Ĥudā-yı yektānuñ işlerine  acebleme. Müşkil işler, anuñ ķatında āsāndur, ķudretine  aķl irişmez.

Ĥaber Yāften-i Nüşirevān ez-Merg-i Ĥayşer-i Rũm

[Fe  l n / Fe  l n / Fe  l n / Fe  l]

Ĥon n g yed ān nāme-i pāstān

Zi-goftār u ez-dāniş-i rāstān

Ki āĥāĥĩ āmed be-ābād-ı b m

Nesr: Üstād eydür, çünki Kayşerüñ ilçisi Nuşirevān katından gitdi, bunuñ üzerine çok zamān mürür eyledi. Bir gün Nūşirevān-ı ʿĀdil tahtında oturur idi, nā-gāh kapudan bir kişi içeri girüp şāh öninde yüz yire kodı, eyitdi: “Ey şehriyār-ı cihān! Allāh saña çok ʿömr virsün. Kayşer-i Rūm cihāndan gitdi, tāt u tahtı gayrılara kodı.” didi. Şāh bu sözi işidicek be-ğāyet perīşān oldu, guşşadan laʿl gibi yañaqları şarardı. Buyurdi, derd-ile ve göz yaşı-y-ıla bir ʿazā-nāme yazdılar. Nāmenüñ evvelinde yazdı: “*Benüm katumdan ki Nūşirevān-ı ʿĀdil’em, ʿālemi kendüme müsahhar kılmışam, senüñ katuña ki Kayşer-i Rūm’sın. İşitdüm pederüñ āhrete gitmiş, Allāh teʿālā saña çok ʿömr vire ve murādılarına ırgüre. İmdi bilesin ki bu cihān bir ʿāriyetī evdür, kimse bunda muķīm olur degüldür. Dünyāya gelen yine gidicekdür. Bu cihānda ne kayşer kurtılacaķdur ve ne haķan kalacaķdur. Āhirümüz toprağ olacaķdur. Tañrı saña şabr-ıla şevāb virsün ve Mesīhā’nuñ cānı-y-ıla yār olsun. İşitdüm ki atañuñ tahtına geçüp Rūm-ı kayşer olmuşsin. Gerekdür ki anuñ yolın gözedesin, sen daħı ancılayın dirlik idesin ve bizi arķa idinesin. Atdan, silāħdan ve hazīne ve leşkerden ne hācet olursa bizden isteyesin.*” didi. Çünki nāme bu vech-ile yazıldı, Īrānilerden bir ʿaql ıssı pīr kişiyi nāme ile Rūm’a gönderdi. Taʿcīl-ile ilçī şāh kapusından çıkup kayşerüñ katına geldi, ʿazā haberin söyleyüp nāmeyi öninde kodı. **[299b]** Kayşer ol nāmeyi göricek Nūşirevān’uñ ululandığı aña katı güç geldi. Tāze civān idi, cihānda kendüden ulu kimse yok şanur idi. Şāhuñ sözlerine incinüp ilçiyeye ʿtibār itmedi, gönüllü gönülsüz bir iki söyledi, hālını ve hātırını şordı. Andan buyurdi, ol ilçiyi bir ırak yirde kōndurdılar. Andan Rūm’uñ uluları ve ʿāķilleri kayşer katına cemʿ oldılar, bir hefte bu nāmenüñ cevābı içün kayşere naşīhat şüretinde her biri bir söz didiler. Āhir bir araya gelüp eyitdiler ki: “Biz şāhuñ kulıyuz ve anuñ hükminden baş çekmezüz. Şāh kendüye lāyık nāme yazmış velī kayşer daħı oğlandur, nesne bilmez. Anuñ içün şāhuñ sözi aña güç gelür ve aña harāc virmege incinür.” didiler. Bir ʿāķil kişi eyitdi: “Şāha şöyle gerekdür ki sırla bir hūb nāme yazayuz ve kayşerüñ bilmezliğini diyeyüz.” Ve bir nāme yazdılar, andan soñra kayşer buyurduğu üzere şāhuñ nāmesine cevāb yazdılar. Evvelinde yazdı ki: “*Benüm katumdan ki kayşer ü sālār-ı Rūm’am, Īrān Şāhu’nuñ katına ki tāt u taht ıssıdur. Ey şehriyār! İlçī göndermişsin, geldi. Guşşadan ve şādīlıķdan ne kim didüñüz ise maʿlūm oldu. İmdi bilesiz ki kayşer gitdi, yirine beriki kayşer geldi ki cihānda kimseye ādem dimez ve hīç bir şāhu gözine göstermez ve dünyāda kimseye baş egdürmez.*” didi. Çün bu vech-ile nāme yazıldı ve üzerine kayşerüñ nişānı uruldi, andan ilçiyi kayşerüñ katına okıdılar. Anuñ buyruğı-y-ıla bir oldukça hīlʿat geyürdiler ve

⁴²⁹ O dosdoğru bilgelerin sözlerinden yazılan eski kitapta şöyle gördüm ve okudum: Rum ülkesinden bayındır İran’a yeryüzü hükümdarı Kısra’ya haber geldi, erişti.

nāmeyi eline virdiler. Andan kayşer eyitdi: “Ey kişi, tutayın ki senüñ şāhuñ ‘āleme pādīşāhdur, ben daḥı kimsenüñ kulu degülem. Şāhuñ bize igen daḥı ululanmasun. Ben düşmenlerümün ḥaḳḳından gelürem. Kimsenüñ yardımına muḥtāc degülem. Benden aña selām idesin ve eyü gördüğün söyleyesin. Ben anı şehriyār bilürem ve atamdan yādigār bilürem.” diyüp ilçiyē destür virdi. Çünkü ilçī taşra çıkdı, ol ulular cümle anuñ katına geldiler ve ilçiyē çok ‘özlrlr itdiler ve her biri bir nāme virdiler, eyitdiler ki: “Biz şāhuñ kuliyuz, dirliğümüz anuñ fermānı-y-ıladur. Kayşer egerçi tızlık eyledi ammā yigıtdür, daḥı nesne görmemişdür, ‘ālemde kendüden ğayrı şāh yokdur şanur. Şehin-şāhuñ keremine lāyık oldur ki anuñ sözine ḳalmaya.” didiler. İlçiyē ‘izzet-ile gönderdiler, gitdi. Niçe günden soñra şāhuñ katına geldi. **[300a]** Kayşerden ne gördi ise ve ne işitdi ise ḥaber virdi. Anuñ sözlerinden şāhuñ göñli ṭaraldı, eyitdi: “Nefsi hevāsına uyan kişi soñra peşimān olııardur. Kayşer kendüzin gördüğü-içün bunuñ gibi söz söyler, düşmenden dostını bilmez. Allāh ḥaḳḳı-çün ve ay ve gün ‘izzeti-çün, tāt u taḥt ḥürmeti-çün ve Goşesb Āteşkedesi’nün āteşi nūrı içün Rūm taḥtında kayşer aşıından bir kişi ḳomayam, meger ki istediğüm ḳadar ḥarāca rāzī olalar. Şimden soñra benüm kılıcum ḳında yaraşmaz, yarağ idüñ ki kayşerün üstine yürürem, Rūm’ı yıḳam gerek, mālını tārāc idüp ‘avratını ve oğlanını esīr itsem gerek.” didi. Çünkü şāh bu sözleri söyledi, ol sāt buyurdi surnā vü nefīr ḳalındı, pīller üstine kūsar berkitdiler, Hindī ḳañlar üninden (?) ve zīc ü nefīr şadāsından ḳulaḳlar tıutıldı, ‘ālemler ḳözildi, sancaklar ḳekildi, Medāyin’dan şol ḳadar leşker çıkdı ki ḥesābını Allāh’dan ğayrı kimse bilmez-idi. Yiryüzinde leşker demürden deryā gibi mevc urur idi. Hindī kılıçlar ve altın tātclar şavḳı gicede şu içinde yıldızlar gibi görünür idi. Çün kayşere ḥaber yitişdi ki Īrān Şāhı ḥışm-ıla yirinden deprendi, kayşer buyurdi Rūm serverlerinden üç kez yüz biñ kişi at arḳasına geldiler, ‘Amūriyye şehrinden leşkerini ḳeküp Ḥaleb üstine geldi, cihān içi fitne ve āşüb-ıla ṭoldı. Kayşer leşkeri Ḥaleb’i ḳuşadup yanından mancınıḳlar ḳurup ve ṭoplar ṭarraḳalar atup cenge başladı. Ḳal’adan daḥı Ḥaleb ḳavmi Rūm leşkerine neṭ ü taş atup urduḳların zīr ü zeber iderler idi. Bu ṭarafdan Şāh Nuşīrevān daḥı ‘azīm leşker ile irişdi ve uğraduğı ḳal’aları aldı ve önüne gelen leşkere mecāl vermeyüp ḳırdı. İki hefte içinde Rūm leşkerinden otuz biñ kişi esīr itdiler, helāk olıñ ḥod ḥesābı yoğ-ıdı. Bu ḥālī göriceḳ kayşerün ‘aḳlı şaşdı ve itdüğü işe peşimān oldı ve ḥāl neydüğünü bildi. Buyurdi bir gice iki leşker arasında bir ulu ḥandaḳ ḳazdılar, içine şu şaldılar. İki leşker ḥandaḳuñ iki ṭarafında ḳaldılar. Şāh Nuşīrevān uluları da’vet itdi, eyitdi ki: “Bu iş uzadı ve zaḥmet ḥadden geḳdi. Leşkere yaraḳ olmazsa bu ḥandaḳdan geḳilmez. **[300b]** Ḥazīne açup yaraḳ ḳaydını görmek gerek.” didi. Pes, şāhuñ emīnleri ve ḥazīnedārları ḥazīneye geldiler, leşkere yiticeḳ ḳadar māl ü genc ḥesāb eylediler. Ḥazīnede olan mālдан ğayrı dört kez yüz biñ daḥı ḥācet oldı, vezīr gelüp şāha bildürdi. Şāhuñ göñli ol sözden perīşān oldı. Bozorcmihr’e eyitdi: “Genc olmayınca şāhlıḳdan ne fāyide olsun ve yaraḳsuz ‘asker ne iş buyursun? Yürī tız

hecine bin ve develer al, Māzenderān'dan ve 'Irak hāzīnesinden dört yüz deve yüki altun getir.” didi. Bozorcmihr eyitdi: “Ey šāh-ı ‘ākil ü ‘ādil! Hāzīne ırakda kaldı, Māzenderān'dan 'Irak'dan bunda māl gelince leşker zebūn olur. Dört yanumuzda şehirler çok ve māl dār kişilerūn hēsābı yok. Bunda ancılayın bay kişiler vardır ki eger mālının yüz bahşından bir bahşını dahı viricek olurlar ise leşkerümüze yiter. Ol bāzergānlardan ödünç māl isteyelüm, bu iş bitdükden soñra hāzīneden edā ideyüz.” didi. Šāh dahı bu söze rāzī oldı. Pes, Bozorcmihr bir ‘aql ıssı ve söz ehli kişi buldı, aña eyitdi: “Yüri yanuña üç yoldaş al, işbu şehre var, bāzergāndan Türk'den bir bay kişi sor, andan ödünç māl iste, eyit ki; şimdi katı hācet oldı, mālunu eglemezüz, tizcek hāzīneden māl yitişür, yine virürüz digil.” didi. Pes, ol kişi ol yakında olan şehre geldi ki šāh için ödünç māl isteye. Pes, şehriñ bayları anuñ katına cem' oldılar. Meger ol ortada bir başmağçı kişi var idi, šāhuñ ādemine eyitdi: “Ne kadar māl istersin, söyle görelüm.” didi. Ol kişi eyitdi: “Dört kez yüz biñ akçe gerek.” Başmağçı eyitdi: “Ey hūb şüretlü kişi! Bu kadar māl için bay kişiler sorup nidersin? Gel ne kadar māl hācetüñ ise ben vireyin.” diyüp tiz terāzu ve dirhem getürdi, didügi kadar māl tartdı, ol kişiye virdi. Çünkü akçe işi bitdi, başmağçı eyitdi: “Ey kişi! Eger zahmet olmazsa Bozorcmihr'e diyesin ki benüm cihān içinde bir oğlancuğum vardır ki katı zīrekdür. Luṭf eylesün bir hōş vaktde şehriyāra söylesün ki destür vire, ol oğlancuğı okıtduram. Vakt ola ki bir dānişmend ola, šāhuñ devletine [301a] du'ā ide.” didi. Ol kişi eyitdi: “Sen bizi bunca zahmetden kurtarduñ. Bu kadar söz nedür! Varduğum gibi ben bu kaydı göreyin.” didi. Ol gice içinde cümle māl alup Bozorcmihr katına getürdi ve başmağçınuñ haberin söyledi. Bozorcmihr ol māl alup šāhuñ katına geldi, šāh ol mālā nazar kırup başmağçınuñ işine ‘acebe kaldı. Andan eyitdi: “Şükr ol Allāh'a ki benüm zamānumda bir başmağçı bu kadar māl ıssı olmışdur. Olmasun ki bizden aña güç ola ve aña soruñ hīç bizden bir murādı var mıdur, hem şol vakt ol māl ki ödeyesiz, yüz biñ akçe artuk viresiz ki bizüm ucımızdan fāyide tuta ve bizden hātırını incinmeye.” didi. Bozorcmihr eyitdi: “Ey sa'ādetlü şehriyār! Başmağçınuñ šāh katında bir dilegi vardır. Eger şehriyār kabül iderse söyleyem. [...] imiş, Allāh te'ālā šāhuñ cānını ‘aql-ıla yār kılsun. Bir erişmiş oğlancuğum vardır, ‘ilm öğrenmege katı tālibdür. Dilerem ki šāhuñ destürü ile ol oğlancuk bir mu'allimden ‘ilm öğrene ve yazı ta'lim ide ki ‘ömri oldukça šāhuñ du'ācısı ola dimiş.” didi. Šāh, Bozorcmihr'e eyitdi: “Ey ‘ākil kişi! Şeyṭān senüñ ne ‘aceb gözleriñ örtmiş. Yüri tiz andan ne kadar māl alduñ ise yine ilet. Olmasun ki biz anuñ sīm ü zerīn alayuz. Bir aşısuz başmağçınuñ oğlu ki ‘ilm öğrene ve yazıcı ola ve hūner kesb eyleye, bizüm oğlumuz tahta oturacak anuñ hūnerlerinden görüp anı ileri çeke ve katında muḳarrib kişi idine ve ne dirse sözinden tuta, kişi zādeler h'ār olup ayakda kıla, aşısuzlar ileri gele ve ululık bula. Ben ‘ālemde bu resme erkān koyıcağ öldüğümden soñra baña la'net iderler. Bir dahı anı benüm katumda yād eyleme! Var, hāzīneden māl getir, artuk

bunuñ gibi kişilerden nesne isteme.” didi. Şāh bu sözi diyicek tiz başmağcınıñ mālını yükledüp yine katına götürdiler. Başmağcı anı görüp melul oldu. Çünkü ahşam yitişdi şāhuñ bārgāhından kūs u nefir āvāzı belürdi, gözciler her tarafa tağıldılar, qaravullar çıqıp şubha dek leşkeri tolaşdılar. Hemān ki güneş şark tarafından baş götürdi, şehriyāra kayşerden ilçi geldi, Rūm’uñ feylesōflarından kırk ulu hakīm geldi, her birinüñ elinde şāha nişār içün otuz biñ filori var idi. Göñülleri ğamgīn, günāhlarından özr dileyü şāhuñ katına geldiler. **[301b]** Çünkü Rūm’uñ uluları şāhuñ tāt u tahtını gördiler, her biri gögsin geçürüp eyitdiler: “Şāhlık buña yaraşur ki bunca leşkeri var ve bu resme ‘azm şānı var.” didiler. Hezār endīşe ile şāhuñ katına geldiler, ellerindeki altunı şāha nişār kıldılar. Şāh anlara hoş geldüñüz, didi ve hayli ‘izzet eyleyüp kendü yakınında yir gösterdi, oturdılar. Andan anlaruñ uluları baş götürüp şehriyāra du‘ā eyledi ki: “Ey şāh-ı ‘ādil! Bu kayşer dahı oğlandur ve şāhlığa yakın zamānda kadem başmışdur, dahı gizlüyi aşikārāyı bilmez ve dōstından düşmeni fark eylemez. Biz cümlemüz senüñ kullaruñuz, senüñ amānuñdayuz, saña dā’im harāc viricilerüz. Sen ‘aql ıssı pādīşāhsın, kayşerüñ bilmezligine kalma. Kayşer dahı, haķan dahı, Hind Şāhı dahı senüñ kullaruñdur ve hükümüñ-ile muṭī‘ olup baş indiricilerdür. Kayşer oğlanlık ve nā-dānlık itdi ise şāhuñ keremine ve kemāl-i ‘aqlına lāyık oldur ki anuñ suçını bağışlaya ve göñlinden bu kīni çıkara. Evvelden ne vech-ile harāc vire geldi ise yine virelüm ve ‘ahdümüze turalum.” didi. Şāh bu sözi işidicek eyitdi: “Tutayın ki kayşer oğlancukdur, ben andan ötüri göñlümde kīn tutmayam. Kayşer kimdür ki ben anuñ içün göñlümi perīşān kılam? ‘Aceb budur ki Rūm’uñ cümle ‘aķilleri anuñ sözine uydılar ve bizüm ‘ahdümüzi şıdılar. Şol kişiler ki benüm ‘ahdümi şımışdur ve emrümde baş çekmişdür ve benümle ceng itmege kemer bağlamışdur, anları Rūm’da komasam gerek, belki göklerin kırsam gerek.” didi. Rūmīler bu sözi ki işitdiler şāhuñ öñinde yüz yire kōdılar ve çok yalvarup eyitdiler ki: “Ey keremi çok sa‘ādetlü şāh! Geçen nesneyi bizüm başumuza kaķma. Cümlemüz senüñ ayağuñ toprağıyuz. Eger şehriyār suçumuz bağışlaya, bizden hātırı şād olacak olursa bu seferde çekdügi zahmet içün on şıgır derisi tolu altun virelüm ve dahı ne kadar buyurursa harāc gönderelüm. Gerçi bu kadar nesne size lāyık degüldür ammā kerem idüp bu nesneyi bizden kabül idesiz.” didiler. Şāh eyitdi: “Bu işi vezir bilür, varuñ aña söyleñ.” didi. Pes, Rūmīler turup vezir katına geldiler ve çok yalvarup zārılık itdiler ve her dürlü sözden söyleşdiler, kayşerüñ göñlinde ne var ise didiler, ol evvelden vire geldükleri şıgır derisi ile mālı ańdılar. Vezir eyitdi: “Sizüñ hātıruñuz içün **[302a]** on şu şıgırı derisi altunı kabül itdük ammā şehriyār döndügi vaķtin bize biñ altunla toķınmış dībā gerekdür ki şāh beglere ve pehlevānlara hil‘at vire ve ol şāh-ı nev-civān ki Rūm’uñ kayşeridür, şāhuñ katına gelmek gerek, her nesne ne kadar harāc viricekdür demek gerek ve şāh-ıla ‘ahd itmek gerek tā kayşer şāh katına gelince şāhuñ bu vilāyetden gitmesi yokdur.” didi. Rūmīler bu sözi işidicek kayşerüñ katına geldiler,

hāl ne olduğın bildürdiler. Kayşer ol ‘ākıllardan bu sözi işidicek Kısra katına varmağlığını maşlahat gördi, eyitdi: “Ben bu söze uyaram. Kısra’nun katına varmağdan niçün ‘ār iderem ki şimdi cihān aña yüz tutmuşdur ve felek anuñ hūkmine münkād olmuşdur. Kimuñ ki arķası Nüşirevān-ı ‘Ādil ola, cümle murādları hāşıl olur.” didi. Pes, yarağ görüp cümle leşker ile ve Rüm’uñ ‘ākılları ile şāhuñ katına geldi. Kısra’nun tātını göricek iki kat olup öninde yir öpdü, devletine ve ‘azametine āferīn kıldı. Şāh dağı aña ‘izzet eyleyüp yanına geçürdü. Andan kayşer eyitdi: “Ey şehriyār! Ben kuluñ günāhına bakma, kerem eyleduñ bahāne ile Rüm vilāyetini müşerref kıldıuñ. Senuñ devletüñ-ile bu iklīm şād oldu. Şahrānuñ çemenleri şanki serv-i āzād oldu.” didi. Şāh eyitdi: “Ey kayşer! Üşenme ki bu işden benüm gönümde kīn yokdur. Hātıruñ ne dilerse iste. Tācdan tahtdan ve leşkerden ve hazīneden ne deñlü murāduñ var ise söyle.” didi. Kayşer, Şāh Nüşirevān’dan bu sözi işidicek yir öpdü ve hātırı be-gāyet şād oldu, maķşūdı ne ise söyledi ve şāhla tāze ‘ahd eyledi. Çünkü ol kayd tamām oldu, kayşer yine Rüm’uñ uluları ile tanışdı ki destūr dileyüp maķāmına gide. Şabāh olıcak yine kayşer şāhuñ katına geldi. Şāh, kayşere ‘izzet eyledi ammā kayşeruñ hātırını bir pāre perīşān gördü, eyitdi ki: “Ey kayşer! Gönluñ hemīşe şād olsun. Eger hātıruñ gitmek dilerse destūrdur. Şabāh hātır hōşlığı ile yine tahtuña var.” didi. Rümīler şāh öninde yir öpdiler ve du‘ā vü āferīn kıldılar. YaraĖ görüp yine maķāmlarına gitdiler. Şāh ol arada nice gün tırdı. Tā ki leşker tamām diñlendi, andan şāh leşkerden [302b] bir ‘ākıl kişi ihtiyār kıldı. Aña leşker koşup kayşeruñ katına gönderdi ki Rüm’uñ harācını ala ve kendüsi bākī leşker ile Tıfsūn’a geldi. Cümle şehir halkı şāha karşı çıkdılar, şāhuñ ‘azametini ve şevketini görüp āferīn kıldılar. Ulular varup şāhuñ öninde yir öpdiler ve üzerine la‘l ü yāķūt ve cevāhir nişār itdiler. Çünkü şāh tahtına geçüp oturdu, ulularuñ her birine ‘aṭalar ve bahşışler kıldı ve cihān içi şādılık ile tıldı, ‘ālem pür-emn-i āsāyiş olup cihān şād oldu.

[Fe‘ulün / Fe‘ulün / Fe‘ulün / Fe‘ul]

Çu güyed kinün merd-i rüşen-revān

Zi-rāy-ı cihāndār-ı Nüşirevān

Çu sāl ender-āmed be-heftād u çār

[**Nesr:**] Üstād-ı sühen-ārā Firdevsî-i dāna eydür, çünkü Nüşîrevân'ın ömri yitmiş dörde irişdi, bir gün hâtırına ecel endîşesi düşdi, eyitdi ki: “Ben şimden sonra ne kadar sağ olam! Elbette bu cihāna bir şāh gerekdür ki benüm āyînümi ve erkānumı gözede ve halāyık anuñ sāyesinde rāhat bula, ādil olup fuķarāya şefkat idici ola.” didi. Meger şāhuñ altı oğlu var idi, her biri kerîmü'n-nefs u güşāde-dil yigitler idi. Erlikde ve āklde ve rāy u tedbîrde kāmiller idi. İlmi ve şalāhiyyeti kemāle ırgürmişler idi. Anların cümlesinden güzīdesi ve yaşda ulusu Hürmüz-i tācdār idi. Erlikde ve keremde nazîri yoğ-ıdı. Şehriyār şöyle fıkı eyledi ki anı yirine pādîşāh kıla ve tāt u tahtı aña ısmarlaya. Pes, Bozorcmihr'e eyitdi: “Benüm ömrüm yetmiş dörde irişdi, müşk gibi kara saçum kāfūra döndi. Şimden sonra ne kadar ömr sürem! Benden sonra bu cihāna bir ket-hudā gerekdür ki ādil ve cömerd ola. Altı oğlum ki vardur cümlesinden Hürmüz'i yeg görürem, āklde ve ādlde ve ātāda anı artuk bilürem. Dilerem ki taht ü memleketi aña ısmarlayam.” didi. Çünkü şehriyār bu sözi söyledi, Īrān uluları cümle ol arada hāzır olmuşlar idi. Zerdüşti gibi ve Māh-āzer gibi ve Bozorcmihr gibi ve Īzed-Goşesb gibi Şābūr gibi ve Erdeşîr gibi ve Behrām gibi ve Sîmāre-i Borzîn gibi bunlardan gayrı çok ālimler ve āķiller ki ol meclisde oturmuşlar idi, şāhdan bu sözi işidecek biribirine bakişdılar. Bu maħalde söz çok, netice-i kelām Hürmüz, hāķān kızından olmağla şāhlığa istemediler, [303a] Her biri bir bahāne buldılar ammā Sîmāre onların sözinden baş çeküp Hürmüzd'i vaşf eyledi ve anı pādîşāh olmağā lāyık gördi. Kisrā daħı anuñ sözinden şād oldu. Çünkü Sîmāre ile Kisrā muvāfaķat idi, sāyir uķalā sūkūt itdiler. Ammā Nüşîrevân yine eyitdi: “Ey ulular! Hürmüzde da'vet olınsun, cümleñüz andan niķe su'āl eyleñ, anuñ āķlını ve hünerini imtiħān idüñ, görüñ ki ne vech-ile kemāli vardur.” didi. Pes, ne kadar ālimler var ise bir araya geldiler, Hürmüzd'i da'vet itdiler. Geldi, cümlesinüñ üsti yanında yir gösterdiler, geçüp oturdı. Andan Bozorcmihr eyitdi: “Ey sa'd-ťali'lü ve hūb-şüretlü şeh-zāde! Ol nedür ki āķl ü cānı rüşen idüp ve beden anuñ sebebi ile rāhat bula?” didi. Hürmüzde eyitdi: “İlmdür ki ālemdede ilmden yeg nesne yokdur ve daħı def-i zulm itmekdür ve şehādur ve āldür ve ķanā'atdür ve dīn ehli olmaķdur.” didi. Yine Bozorcmihr eyitdi: “Ol nedir ki fāyidesi çok ola ve ķişı anuñ-ıla ululıķ ve izzet bula?” Hürmüzde eyitdi: “Oldur ki kimsenüñ hātırını incitmeye ve ırzını yıķmaya ve her ķişıye hürmet eyleye ve tekebbür kılmaya ve serd söylemeye.” didi. Yine Bozorcmihr eyitdi: “İtdügi işden kimler şād olur?” Hürmüzde eyitdi: “Ol ķişıler ki işleri dād ola, iki cihānda gōñülleri şād olur.” didi. Bozorcmihr, Hürmüzd'ün āķl-ıla cevāb virdügin göriceķ hayrete vardı ve bir kāğıd üzerine niķe su'āller yazup Hürmüzde virdi.

⁴³⁰ Şimdi bak bakalım aydınlık ruhlu ķişı, Nuşinrevan'ın düşünceleri konusunda neler söyleyecek: Nuşinrevan'ın yaşı yetmiş dörde eriştiğinde, hükümdar ölümü düşünmeye başladı.

Hürmüzd daḡı cümlesinüñ yirlü yirince cevābını edā eyledi. Nūṣīrevān anuñ sözlerine ḡayrān ḡaldı ve çok taḡsīn ü āferīn ḡıldı ve dükeli oturan ḡalkḡ Hürmüzd'üñ sözlerinden ṣād oldılar. Ṣehriyāruñ ḡöñli ḡuşṣadan āzād oldı. Pes buyurdı, bir ḡūb ʿahd-nāme yazdılar. Anuñ içinde niçe naṣṡḡat derc itdiler. Ṣāḡ Kistrā, ol nāmenüñ üzerine müḡr urup ulular arasında vezīre ıṣmarladı tā kendüden ṣoñra Hürmüzd ṣāḡ ola ve cümle ʿālem anuñ fermānına iṡāʿat eyleye ve bu ʿahd-nāmeden ṣoñra yine Nūṣīrevān buyurdı, bir vaṣiyyet-nāme yazdılar, cümle ıṣmarlayacaḡı anda derc eylediler, anı daḡı Hürmüzd'e virdiler. Ṣāḡ Nūṣīrevān bundan ṣoñra bir yıl daḡı ṣaḡ oldı, ʿāḡıbet bu cihāndan ḡitdi. [303b]

Āḡāz-ı Dāstān

[Feʿülün / Feʿülün / Feʿülün / Feʿül]

Budur resm ü kirdār-ı dār-ı cihān

Budur ʿādet ü ṡavr-ı devr-i zamān

Ki ne ṣāḡ bāḡı ḡalur ne gedā

Bulur ʿāḡıbet cümle ʿālem fenā

İder merg ṡāḡ-ı vücdı ḡarāb

Olur kistrā-yı cāna menzil turāb

ḡayāta denilirdi nūṣ-i revān

Memāt olmasa ʿāḡıbet nīṣ-i cān

Odur merd-i dānā-dil ü kār-dān

ṡola nām-ı nīkūsı ile cihān

Odur pādişāh-ı saʿādet-ķarīn

Ṭola ʿadl ü dād ile iķlīm-i dīn

ʿAdāletle dehre vire intizām

Bula gevher-i silk-i ʿadli nizām

N’ola Hakk’a ħamd itse ħalk-ı cihān

Ki ʿadl ıssıdur pādişāh-ı zamān

Ki Sulţān Oşmān Hān-ı güzīn

ʿAdāletle dünyāyı kıldı emīn

Eger gelse devrinde Nüşīrevān

Olurđı ķapusında bir pāsbān

Dem urmazdı hergiz ʿadāletden ol

Ĥalāş olmaz idi ĥacāletden ol

Ĥudā ol şehūñ ide ʿömrin ziyād

İde luţf u cūd ile dünyāyı şād

Vire kevkeb-i baĥtı dünyāya nūr

Zamānında nā-būd ola şerr ü şūr

Pādişāhī-i Hurmuzd-i Tācdār Devāzde Sāl Būd

[Fe[°]ülün / Fe[°]ülün / Fe[°]ülün / Fe[°]ül]

Yekī pīr bud merzbān der-Herī

Pesendīde vu dīde ez-her derī

Cihān-dīde vu nām-ı ü būd māh

Soḡen-dān u bā-berg u bā-borz u şāḡ

Be-porsīdemeş tā çi dārī beyān

Çu Hurmuzd be-n'şest ber-taht-ı dād⁴³¹

Neşr: Bālā-nişīn-i evreng-i sühen-dānī, vālā-nişān-ı mesned-i ma[°]ānī, tācdār-ı tācdārān-ı ma[°]ārif, nāmdār-ı dāmdārān-ı [°]avārif, iqlīm-i hünerüñ sultān-ı şāḡib-i ṭabl u kūsi, ya[°]nī Firdevsī-i Tūsī, dāstān-ı [°]adl ü dād ve bezm ü rezm-i Nūşīrevān'ı encāma irüp kışsa-yı pādişāhī-i Hürmüz-i tācdāra bu üslūb üzre āḡāz ider ki; Herī şehrinde bir ulu kişi var idi. [°]İlm ü kemāle pesendīde ve her bābdan ḡaberdār idi. Ol pīr-i cihān-dīdenüñ nāmına Māḡ dirler idi. Şāḡhlaruñ ḡikāyetlerin ḡūb bilür-idi. Anuñ dilinden şöyle naḡl olındı ki; çünkü Nūşīrevān-ı [°]Ādil, pādişāḡlık cāmını Hürmüz'e nūş idüp bezmgāḡ-ı fenādan ayak çekdi, Hürmüz-i Tācdār iki ay ḡumār-ı mātem-i peder ile ser-girān olup ḡ[°]āb-ı ḡasretten çeşmini ḡuşāde itmedi. Çünkü ālām-ı mātem def[°] ü ref[°] oldı, bir sā[°]at-i ferḡundede ulular encūmen olup Hürmüz-i Tācdār'ı pederi taḡtına cülūs itdürdiler, ana du[°]ā vū āferīn idüp üzerine zer ü gevher nişār eylediler. **[304a]** Çünkü Hürmüz, Īrān mülkine pādişāḡ oldı, bir niçe ḡün [°]adālet şūretin ḡösterüp soñra ḡulme meyl eyledi. Atası ḡatında ne ḡadar ulular ve mu[°]teber kişiler var ise cūmlisini nā-ḡaḡ yire helāk itdi. Meger Nūşīrevān'ıñ kātiblerinden üç kişi var idi ki her birisi dānā-yı rüzḡār idi, ikisi

⁴³¹ Herat'ta sınır görevlisi bir kişi vardı; herkesin beḡendiḡi ḡüḡörmüş biriydi. Dünya ḡörmüş bir deḡerli kişiydi; adı da Māḡ idi. Söz söylemesini bilen ḡüçlü, ḡörkemli yapıda biriydi. Ona; Hürmüz'dün tahta çıkışından, adaletinden neler bildiḡini sordum.

pîr olmuş idi, birinüñ adına Īzed-Goşesb ve birine [Bo]rzmıhr dirler idi ve biri daħı yigit idi, adına Māh Āzer dirler idi. Bunlar ġāyet ulu kişiler idi, dāyimā şāhuñ tahtında bile otururlar idi ve her müşāverede bile bulunurlar idi, anlar hem vezîr idi ve hem ket-ħudā gibi idi. Hürmüz diledi ki ol üç kişiyi helāk eyleye, zîrā anlardan üşenür idi ki kendünün bir ħūyından incineler, kardeşlerinden birini kendü yirine pâdişāh eyleyeler. Bu korħu Hürmüz'ün ġöñlinden çıkmaz idi. Pes, bir bahāne ile Īzed-Goşesb'i tutdı, elini ve ayağını demürleyüp zindāna koydı. Baş vezîr ki adına Zerdüşť dirler idi, Īzed-Goşesb'ün ol ħālını işidicek katı perîşān oldu. Bunun üzerine birkaç gün geçdi, zindān içine Īzed-Goşesb'e ne yimek ve ne örti ve döşek virürler idi. Aç ve şusuz ve yaluñuz zindānda yatur idi. Bir gün açlıktan ġāyet zebün oldu, Zerdüşť'e ħaber gönderüp eyitdi ki: “Ey benüm döstum ve karındaşum! Eger benüm ħālümünden şorarsañ bilesin ki açlıktan tākātüm kalmadı ve bir kimse yokdur ki benüm katuma gele, benümle bir sa'at oturup ġöñlüm egleye. Bilürem ki artuğ baña sağ olmağ yokdur ammā kerem idesin bir pâre yimege çāre eyleyesin ve hem benüm için kefen tedārük idesin.” didi. Vezîr bu ħaberi işidicek cihān ġözine tar oldu, melāletden ne idecegin bilmedi, eyitdi: “Şimdi eger ben aña nesne gönderürsem bu devleti gitmiş şāh-ı zālīm anı işidicekdür, baña daħı ziyān idicekdür. Buncılayın tādār olmasun.” didi. Īzed-Goşesb'ün derdinden yandı ve beñzi şarardı. Andan eyitdi: “Allāh'dan ne gelürse ħoşdur. Īzed-Goşesb ki ol vech-ile belādadur ħiç tınmamağ olmaz. Ne olursa olsun.” diyüp buyurdı, laţif tā'amlar ħāzır kıldılar. Bir tāzî ata süvār olup toġru zindānuñ kapusına geldi. Atdan inüp zindān kapusını açdı, ağlayarak **[304b]** içeri girüp Īzed-Goşesb'i belā vü miġnet içinde gördi. Birbiri-y-ile kocuşdılar ve çok zamān ağlaşdılar, şāhuñ eyü yavuz ħūyından niçe niçe söyleşdiler. Çünkü söz āħir oldu, Īzed-Goşesb'ün öñine tā'am kodılar, yidi ve bir zamān anuñ-ıla oturdı. Pes, Īzed-Goşesb vaşıyyet kıldı ve ne murādı var ise vezîre söyledi. Andan vezîr vedā'laşup yine maķāmına geldi. Ġammāzlar bu ħālî Hürmüz'e bildürdiler. Hürmüz anı işidicek ġöñline yaramaz endişeler düşdi. Ol sâ'at âdem gönderdi, zindān içinde Īzed-Goşesb'i katl eylediler. Andan bir çāre fikr itdi ki Zerdüşť'i daħı öldüre. Pes, ne tafşîl olına. Anuñ daħı tā'amına zehr katdırup helāk eyledi. Andan soñra ol işin bilmez pâdişāh kan dökmege bel baġladı. Bu kerre Behrām-ı Āzer-Mehān didükleri nāmdāra el uzatdı. Bir gice bir fikr eyledi, irtesi dīvān idüp uluları katına da'vet kıldı. Andan şāh ulular ortasında Behrām-ı Āzer-Mehān'a eyitdi: “Sîmāre-i Borzîn'ün ħaķķında ne dîrsin? Benüm bârgāhumda ululıġa ve gence lâyıķ kişi midür yoħsa yaramazlıġa müstahāķ mıdır?” didi. Şāh bu sözi diyicek Behrām bildi ki maķşûdı Sîmāre'yi helāk itmekdür, bugün aña ise ırte bañadur diyüp kendü cānından ümîdi kesüp eyitdi ki: “Ey şāh! Sîmāre-i Borzîn gibi bir şerîr kişi yokdur ki bu vilāyet anuñ ucından ħarāb olmuşdur. Ĥiç eyilüğe ve ululıġa lâyıķ kişi degüldür. Anuñ gibi kişinün cihānda ne başı ve ne cānı olsun.” didi. Sîmāre çünkü bu sözi işitdi Behrām-ı Āzer-Mehān'a

eyitdi: “Ey yār-ı kādīm! Buncadan berü senüñle tuz etmek yirüz. Benden ne kemlik gördüñ ki benüm haqqumda böyle şehâdet idersin?” didi. Behrām eyitdi: “Senüñ haqqında ben bu sözi nice diyeyüm ki cihānda sen bir yaramaz tohm ekdüñ ki dünyā tırdıqça anuñ şerri gitmeye ve dünyāya bir âteş bırağduñ ki duḡānı kıyāmete dek qala. Şol demde ki Nüşîrevān-ı ʿĀdil bizi katına okıdı cümle ulular katında oğullarından birini yirine şāh kılmak istedi, Hürmüz’i yād idicek cümlemüz ayağ üstine tırup didük ki; ey şehriyār, Hürmüz Türk aşlındandır, andan hayr gelicek degüldür. Zinhār anı şāh eyleme ki ʿālemi fesāda viricekdür ve Īrān iklîmini ḡarāb idicekdür didük. Sen eyitdüñ ki; Hürmüz şāhlığa lāyıkdur, andan yeg kimse bulmazsız didüñ. **[305a]** Bu fitneye sen sebeb olduñ. Ol itdügüñ işüñ cezāsı budur. Senüñ haqqında bu vech-ile nice söyleyeyin.” didi. Hürmüz, Behrām’dan bu toğrı sözleri işidicek kağıduğından ne idecegin bilmedi, buyurdi ikisini daḡı zindāna iletdiler. Üç güne dek anları añmadı, aç ve şusuz zindān içinde yatdılar, dördüncü gün şabāḡ âdem gönderüp Sîmāre-i Borzîn’i katl itdürdi. Behrām-ı Āzer-Mehān ol ḡālî görince Hürmüz’e bir âdem gönderüp eyitdi ki: “Ey şehriyār! Bunca zamāndur ki atañuñ niʿmetin yidüñ ve senüñ haqqına yaramaz şanmadıq çünki nā-ḡaḡ yire bize kıyduñ. Ey şehriyār, dilerem ki beni bu zindāndan çıkarup katına iletisin tā ki saña bir ḡūb sözüm vardır ve bir naşîḡatüm vardır ki saña ve cümle Īrān’a ol sözüñ fāyidesi vardır. Andan soñra fermān senüñdür.” didi. Hürmüz bu ḡaberi işidicek buyurdi ol gice Āzer-Mehān’ı zindāndan çıkarup katına getürdiler. Hürmüz aña çok söz söyledi ve katı ʿizzet eyledi. Andan eyitdi: “Ol diyeceğüñ söz nedür, söyle işideyin.” didi. Behrām eyitdi: “Ey şehriyār! Atañuñ ḡazînesinde bir sâdece qaraca şandūḡ vardır. Ol şandūḡuñ içinde bir mühlrlü ḡoḡka vardır. Ol ḡoḡkanuñ içinde bir aḡ ḡarîr üzere Nüşîrevān-ı ʿĀdil kendü eli-y-ile birkaç sözler yazmışdur. Buyur ol şandūḡı getürsünler, gör ki anda ne yazılmışdur.” didi. Hürmüz bu sözi işidicek tîz ḡazînedārı daʿvet itdi, ol şandūḡı getürdi. Hürmüz anuñ kilîdini açup içinde ol mühlrlü ḡoḡkayı gördi. Andan ḡoḡkayı açup içinden ol ḡarîri çıkardı, gördi ki kendü atası dest-i ḡaṡṡı-y-ıla şöyle yazmış ki: *“Hürmüz on iki yıl şāhlık idicekdür. Andan soñra ʿālem fitne ile tılacekdür. Her taraḡdan düşmenler belüricekdür. Bir yavuz aşılı dīv şıfatlu kışı ol gelen düşmen leşkerinüñ cümlesini tār-mār idicekdür. Āḡir Hürmüz’i daḡı taḡtından indürüp yirine şāh olacekdür. Andan soñra Hürmüz’üñ ʿavratıñuñ aḡrabāsı Hürmüz’üñ iki gözlerini kör idicekdür.”* dimiş. Hürmüz ḡazabından ol rıḡaʿyı pāre pāre eyledi. Andan Behrām’a eyitdi: “Ey bed-nejād! Bu nesneyi baña göstermekden maḡşūduñ bu mıdır ki elümden kırtulasın?” didi. Behrām aña çok naşîḡat eyledi, çāre olmadı. Hürmüz emr eyledi, Behrām’ı yine zindāna gönderdiler. Īrtsi gice âdem gönderüp zindānda anı daḡı katl itdürdi. Ve’l-ḡāşıl Īrān vilāyetinde atası zamānındaḡı ululardan bir nāmđār ḡomadı. **[305b]** Cümlesini bu vech-ile helāk eyledi. Atasıñuñ vezîrlerinden hemān Bozorcmihr ḡaldı. Andan soñra diledi ki anı daḡı öldüre. Āḡir tıtdurup

zindāna gönderdi. Emr eyledi bir hefte aş ve şu virmediler. Sekizinci gün ol daḥı zebūn olup cihāndan gitdi. Andan soñra Hürmüzd'ün vaḳti ḥōş olmadı ve dünyāda rāḥat görmedi, hergiz guşşadan kurtılmadı. Meger Hürmüzd'ün ʿādeti bu idi ki kış zamānı üç ay leşker ile Tıfsūn'da olur idi, bahār olıcaḳ üç ay daḥı Ervend Şahrāsı'nda olur idi ve yaz günü üç ay İştahr şehrinde olur idi. Hemān ki güz faşlı olur idi, İşfahān'a gelür idi, üç ay daḥı anda olur idi. Bu vech-ile cihānda dirlik ider idi. Nūşīrevān'ın ol yazup şandūkda ḳoduḡı nāme ve daḥı ol ʿāḳillerün didüḡi sözler Hürmüzd'ün ḥātırından gitmez idi, cānı dāyimā ḳorḫuda olur idi, itdüḡi işlere peşīmān olup her gicenün üç bahşını Ḥaḳ teʿālāya ʿibādet ḳılur idi ve tazarruʿ ve niyāz ider idi. Zulmi terk idüp ʿadālet yolını tıtmış idi. Andan soñra hergiz ḳan dökmege meyl itmemiş idi. Her gün şabāḥ vaḳtinde münādīler çağırurlar idi ki: “Ey nāmdārlar ve ey ʿaḳl ıssı ḳişiler! Olmasun ki kimseyi rencīde idesiz ve bir ḳişinün nesnesine el şunasız. Şāhuñ yaşıḡından ḳorḳasız ki eger bir kimsenün ṭavarı bir ḳişinün ekinine girse ol ṭavaruñ ḳuyruḡı ve ḳulaḡı ekin şāḥibinündür ve ne ziyān itdi ise ödemek gereḳdür, bilmiş olasız. Bir ḳişi bir ḳişiye zulm-ile incitse yā zulm-ile nesnesin alsa aña amān yoḳdur, boḡazından aşılır.” dirler idi. Bu resme iki ay tamām her memleketde çağırdılar, cümle ʿālem şāhuñ ʿadlini bildiler, ekinciler şād olup āferīn ḳıldılar ve ne zehresi var idi ki bir sipāḥnün atı ekine gireydi yā bir ḳişi destürsuz bir kimsenün baḡına ayak başaydı, anuñ ḳuyruḡın ve ḳulaḡın keserler idi ve ol ḳişiye boḡazından aşarlar idi. Meger Hürmüzd Şāh'ın bir oḡlı var idi, adına Pervīz dirler idi. Hürmüzd Şāh ḡāḥi aña Ḥusrev dir idi. Ol ecilden Ḥusrev-i Pervīz dimekle şöḫreti var idi. Bir sāt atasından ayru olmaz idi. Hürmüzd Şāh anı cānı gibi sever idi. Ḥusrev-i Pervīz'ün bir sevgilü ḥāş atı var idi, ʿArab diyārında anuñ öñine geḳer at yoḡ-ıdı. Ḥusrev anı be-ḡāyet sever idi. Bir gice ittifāḳ ol at aḡurdan boşanur bir ḳişinün ekinine girer. [306a] Sāyis ardınca segirdür ki ekinden ḳıḳara. Ol varınca nā-ḡāḥ ekin şāḥibi daḥı irişdi, feryād eyledi, diledi ki anuñ ḳuyruḡın ve ḳulaḡın kese. At oḡlanı eyitdi: “Ey ḳişi! Hīḳ bilür misin ki bu at kimündür? Her ādemi bir görme. Bunuñ ḳuyruḡı ve ḳulaḡı kesiliceḳ degüldür. Şāḥlar gerḳi dād iderler velī baʿz ḳişiye ḥürmet itmezler.” didi. Ekin şāḥibi eyitdi: “Bilürem ki bu at Pervīz'ündür lākin çün bu vech-ile günāḥ itdi revā degüldür ki devletlülerün atını ḳoyavuz, faḳīrlere ṭavarından bahā alavuz. Şāhuñ oḡlı niçün fuḳarāyı şaḳınmaya ve atasınıñ yaşıḡını tıtmaya? Hürmüzd Şāh bu nesneye rāzī olur mı?” didi. Andan Hürmüzd ḳatına varup şikāyet eyledi. Hürmüzd ol ḥālī işidiceḳ ḡāḡab itdi: “Yüri tīz ol atun ḳuyruḡını ve ḳulaḡını kes.” didi ve ne ḳadar ziyān itdi ise Ḥusrev edā eylesün, didi. Ḥusrev-i Pervīz bu ḡaberi işidüp atına özi göyindi, ortaya ulular bıraḳdı, gelüp şāḥ öninde yir öpdiler, Ḥusrev'ün atını dileḳ itdiler, ḳuyruḡı ve ḳulaḡı kesilmesün Ḥusrev anuñ bahāsını virsün, didiler. Hürmüzd ḥışm eyledi. Āḫir şāhuñ ḡāḡabından ḳorḳup atun ḳuyruḡını ve ḳulaḡını kesdiler ve ne ziyān oldı ise ḥesāb idüp ekin şāḥibine virdiler. Andan soñra bir gün şehriyāra şikāra gitmiş idi.

Meger bir ulu kiři var idi ki řāh anı gāyetde sever idi, řatında andan izzetlū kimse yoę-ıdı. Yolda giderken bir bāęa tuř oldu, ııdan yūregi yanmıř idi, bir řulına buyurdı ki ol bāędan bir iki řalkım űzüm getüre. Pes, ĥidmetkār ięerū girdi, birķaę řalkım űzüm dūřūrūp ol serverūñ řatına getürince nā-gāh bāę řāĥibi ęıkageldi. Bu ĥālī görūp feryād eyledi, eyitdi ki: “Ben bu bāęuñ zaĥmetini ęekerem ve tīmār iderem. Sen ne řayduñ ki destūrsuz bāęumdan űzüm alursın? Elbette řāha řekvā iderem ki beglerūñden bir ulu pehlevān baña zūlm eyledi, bāęumdan güç-ile űzüm aldı direm.” didi. Ol serverūñ meger belinde bir zerrīn kemer var idi, la’l ű yāķūt-ıla ve incüler ile zeyn olınmıř idi. řāh řorĥusından ol kemeri belinden ęözūp bāę ıssına eyitdi: “Kiři kerem eyle, bu kemeri ķabūl eyle. Bu ĥālī řāha söyleme.” didi. Bāę ıssı eyitdi: “Ben bu kemeri neylerem? Sen řāhuñ řatında [306b] muķarrib kiři olasın. Benūm gibi faķīre zūlm idesin, destūrsuz bāęa giresin, elbette řāha söyleyem ve seni boęazuñdan ařdururam.” didi. Nięe ulular ve begler araya girūp bāę řāĥibinūñ boynın ve ķulaęın öpdiler, řāha tıyurma diyū ęok yalvardılar. Ol kemeri virdi ve daĥı nięe altun virdiler, hezār dūrlū minnet-ile rāzī ķıldılar. İřte Hūrmūzd řoñra řol mertebe ʿadālet ķıldı. Hūrmūzd řāh bir vech-ile ad ęıkarmıř idi ki anuñ ʿadli ve siyāseti her memlekete yayılmıř idi ve ululık taĥtını göge irgürmiř idi. Medāyin řehrinde ęok eglenmez idi, dāyim vilāyetini temāřā ider idi, neniñ gibi ĥāl vāķı ʿ olsa kendūsi görür ve kendūsi bilür idi.

Dāstān-ı Sāve řāh bā-Hurmuzd u Āmeden-i Behrām-ı Ćūbīne

[Feʿūlūn / Feʿūlūn / Feʿūlūn / Feʿūl]

Ću deh sāl řod pādiřāĥīř rāst

Zi-her ķiřver āvāz-ı bed-ĥāĥ ĥāst

Be-yāmed zi-rāh-ı Herī Sāve řāh

Ebā genc u pīlān u ķūs u sipāh⁴³²

Neřr: Firdevsī eydür, ęunki Hūrmūzd bu resme on yıl řāĥlık itdi, on yıldan řoñra her řarafdan fitneler belürdi ve dūřmenler āřikār oldu. Ćīn řarafından Tūrk ve Ĥıtā leřkeri ile biñ iki yūz altun

⁴³² Hūrmūzd’ün ĥükūmdarlıęının tam onuncu yılında her taraftan kötü dūřüncelilerin sesleri yükselmeye bařladı. Herat tarafından Sāve ĥükūmdar ķösūyle, filleri, hazinesi ve orudusuyla ęıkageldi.

halhällu ve muraşsa° geyimli pïller ile dört kez yüz biñ atı tonlu ve kendü tonlu sipāh-ıla Sāve Şāh yürüdi ve Rūm tarafından dañı kayşer yüz biñ müsellaḥ süvār ile kaşd-ı Īrān kıldı. Bir taraftan Hāzar pādīşāhı bī-kıyās leşker ile yürüdi ve °Arab diyārından dañı niçe biñ nīzedār °Arab leşkeri ile °Amr’la °Abbās yürüdi ki Hürmüz anlardan ḥarāc almış idi ve ol vilāyeti katı incitmiş-idi. Sāve Şāh leşker ile Merv şehrine irişdi, bir nāme yazup Hürmüz Şāh’a gönderdi, eyitdi ki: “Ey Hürmüz! Vaktüñe ḥāzır olasın ve leşkerüñ var ise cem° idesin ki işte bī-ḥesāb leşker ile irişdüm.” didi. Çünkü Hürmüz bu ḥāllerden āgāh oldu, bildi ki dört taraftan yağılar belürdi, ara yirde °āciz ü ser-gerdān ḳaldı. Hīç ḳanķısına cevāb virecegin bilmedi. Īrān vilāyetinde ne ḳadar begler ve serverler var ise ḳatına da°vet itdi, ḥikāyeti anlara bildürdi: “Ne dursiz? Bu işde nice maşlaḥat görürsiz?” didi. Cümlesi bu işüñ tedbīrinde °āciz ḳaldılar, hīç bir işe yarar söz dimediler, eyitdiler ki: “Sen şāhsın, senüñ °aḳluñ cümlemüzden ziyādedür. [307a] Bu işüñ çāresini sen bizden yeg bilürsin.” didiler. Hürmüz anlardan bu vech-ile cevāb işidicek ḡuşşadan belı bükildi ve cigeri ḡūn oldu. Ol ḳatındaḡı °āḳılleri ve tedbīr ehli vezīrleri öldürdüğine peşīmān oldu. Āḡir vezīrllerinden birisi eyitdi: “Ey şehriyār-ı cihān! Hāzar °askeri gerçi ceng itmege gelmişdür ammā anlar bizüm leşkerümüze ḳarşu ṫurdıḳları yokdur. Anlar bizümle başa baş ṫurup ceng itmediler ve idemezler ammā Rūm sipāhı ile şulḥ idelüm. Ol ki gide °Arab’la çıkışmak ḳolaydur. Bizüm müşkil işümüz Çīn leşkeri iledür, dāyimā bu vilāyetüñ ḥarāblıḡı anlardan olur ve bu iḳlīme ḳara günler anlardan gelür. Türk, Ceyḡūn şuyını geḳüp bu vilāyete ılgār itdükden soñra anlara cevāb virmek ḳatı müşkildür. Şimdi bizüm anlardan yakın düşmenümüz yokdur. Evvel anlaruñ ḳaydını görmek gerek ve anlara bir vech-ile tedbīr ḳılmaq gerek.” didi. Hürmüz eyitdi: “Şimdi Sāve Şāh’a ne çāre idelüm? Meger kendüsi kerem eyleye bizümle barışa ve toḡrılıḳ ḳıla. Yoḡsa şimdiki ḡādde Īrān-zemīnde kimümüz var ki Çīn pehlevānlarına ḳarşu ṫura ve anlara cevāb virebile.” didi. Vezīr eyitdi: “Ey şehriyār! Leşker cem° idüp ceng yaraḡını görmeñ gerek. Şāhlaruñ ser-efrāzlıḡı leşker iledür.” didi. Pes, şāh vezīre emr eyledi ki leşker ḡāzır kıldı. Sehl zamān içinde şāhuñ ḳatına yüz biñ adı bellü müretteb yaraḳlu süvār cem° oldu. Piyādenüñ ḡod ḡesābı yoḡ-ıdı. Vezīr eyitdi: “Ey şehriyār! Bu ḳadar leşker ile biz Sāve Şāh’a cevāb viremezüz. Dilerseñ ki vilāyetüñde şād olasın gerekdür ki anuñ-ıla barışmaḡa cehd idesin tā ki bu vilāyeti düşmenden ḳurtarasın. Ol ḡikāyeti işitmedüñ mi ki Ercāsb dīn ḡayretine Goştāsb ve Lohrāsb’a ne ḳılmışdur ve Belḡ vilāyetini ne vech-ile ḡarāba virmişdür. Eger İsfendiyār bendden çıkup aña ḳarşu ṫurmaya idi, Īrān’da bir nāmdār ḳalmaz idi. Ol intīḳāmı andan kimse almaz idi. Eger benüm sözüm işitmezseñ Çīn leşkerinden ḳoḡ zahmet görürsin. Ey şehriyār! Ben bildüḡüm bu ḳadardur.” didi. Hürmüz eyitdi: “Ey vezīr! Bilürem ki kayşerüñ bizümle ceng eksigi degüldür. Murādı oldur ki atam anuñ elinden aldūḡı şehirleri yine almak ister. Dilerem ki ol şehirleri yine aña virem ve anuñ vilāyetinden artuḡ [307b] bāc

u hārāc alınmaya.” didi. Pes, buyurdi bir hūb nāme yazdılar, bir ‘ākıl kiři-y-ile gönderdiler. Çünkü ilçi kayşer katına irişdi Īrān Şāhı’nuñ haberini söyledi, kayşer ol sözi işidicek yoldan yine döndi. Hürmüzd, kayşerden emīn oldu, diledi ki ceng yarağını göre, ol kalan düşmenler ile ceng eyleye. Vezīr eyitdi: “Ey şehriyār! Sen ki ceng itmege kaşd idersin meger cümle Īrān vilāyetinüñ yıkıldıuğın istersin. Şimdiki hālde dört yanuñdan düşmenler hücum itmişdür, katuñda bir pehlevān yokdur. Leşker ile kankısına cevāb viriceksin? Ammā eger şāh diñler ise ben bir fikir kıldum. Çünkü kayşerden emīn olduk veche oldur ki leşker seçeyüz, bir pehlevānla Hazar leşkerine karşı göndereyüz, yıldırım gibi vara ol leşkeri bulut gibi tār-mār eyleye. Anuñ işini tamām idicek ‘Arab’dan hīç guşşamız yokdur. Sāve Şāh’a dağı ilçi gönderelüm, ne isterse rāzī olup şimdilik şulh idelüm. Leşkerümüz āzdur, Çīn leşkerine tākat getüremez.” didi. Meger Hürmüzd’üñ bir pehlevānı var idi, adına Hōrrād dirler idi, aña biraz leşker koşup Hazar leşkerinüñ üstine gönderdi. Ermeniyye’ye gelüp ol leşker ile ceng itdi, Hazar leşkerini şıyup tağıtdı, niçesini kırdı ve niçesini esīr kıldı. Hürmüzd Şāh anı işidüp ferahdan beñzi erguvān rengine döndi. ‘Arab hayli ol hāli istimāc idince dem-beste kaldılar, yüz şuyı-y-ıla geldükleri yola girü döndiler. Hürmüzd’e düşmenlik iden hemān Sāve Şāh kaldı. Andan soñra anuñ tedbīrine meşğul oldu. Meger Hürmüzd Şāh’uñ bir kulu var idi, bīdār-dil ve dānā idi, adına Tenüre dirler idi. Ayağ üzre turup Hürmüz’e duā kıldı, eyitdi: “Ey şehriyār! Ol pīr-i ‘ākıl ki benüm atam Mihrān-ı Sitād’dur şimdi be-gāyet pīr olup bir guşede oturmuşdur, elinde şuhuf-ı İbrāhīm durar, gice ve gündüz anuñ şerhlerine mütāla‘a ider, hīç kimseye karışmaz, cümle ‘ālem halkından ‘uzlet itmişdür. Yakın zamānda anuñ katına vardum, bir gün bir gice anuñ-ıla oldum. Sāve Şāh’uñ hikāyetini ve anuñ pīllerini ve leşkerinüñ çoklığını aña söyledüm. Eyitdi ki; benüm eski zamāndan bir sözüm vardur ki bu işüñ çāresi anuñ-ıla hāşıl olur. Ben didüm ki; ey pīr-i ‘ākıl! Ol söz nedür? Eyitdi; eger şehriyār beni katına iletüp [308a] şorarsa diyem didi. Ey şāh-ı ‘ālem! Veche oldur ki evvel ol pīrden haber alavuz, tedbīri aña göre ideyüz.” didi. Şehin-şāh buyurdi, ol sāt bir ulu server Mihrān-ı Sitād’uñ katına geldi, anı bir muhāfeye koydılar, Hürmüzd Şāh’uñ katına getürdiler. Şāh anı göricek ‘izzet kıldı, andan eyitdi: “Ey pīr-i ‘ākıl! Bu ceng idici Türk’üñ hālinden ne haber virürsin?” Pīr eyitdi:” Ey şeh-zāde! Benüm bildügüm oldur ki şol vaqtin ki hākan-ı Çīn senüñ pederüñ Nüşīrevān’a kız virmek diledi, şehriyār yüz altmış ulu beg-ile ve pehlevānlar ile beni gönderdi ki hākandan kız dileyem. Çünkü hākanuñ katına varduk senüñ vālideñi pederüñe nikāh itdük, hākan ‘ālimler ve müneccimler getürdi, şāhla ol kızuñ tāli‘ini gördürdi. Eyitdiler; bu kızuñ Īrān şāhından bir oğlu vücūda gele, uzun boylu, kara gözlü, yaşşı yağrınlu ve arslan sīnelü oğlan ola ve erlikde kaplan gibi ola, şehāda ebr-i bahāra beñzeyeye ammā tīz-ṭab’ u tünd-hūy ve hışmnāk kiři ola, hīç kimsenüñ sözün götürmeye, atasından soñra ol şehriyār ola. Andan soñra Çīn’dan bir yavuz hākan zuhūr eyleye,

Türk leşkeri-y-ile ol şāhuñ üstine vara, Īrān-zemīni almağa kaşd eyleye, Īrān şāhı anuñ elinden ‘āciz kala. Ol demde Īrān şāhınuñ ırakda bir kulu ola, uzun boylu ve arık tenlü, yoğun kemüklü, büyük burunlu, yavuz sözlü, hışmnāk kişi ola, gāyetde gürbüz pehlevān ola, hem pehlevān-zāde ola, şāh aña Çübīne diyü laķab vire. Çünki şāhuñ kātına gele, az leşker ile Türk şāhını şikest eyleye. Gerçi ol leşkeri şıya ammā ‘ākıbet şāha ‘āşī ola didiler. Hāķan ol müneccimlerden bu sözi işidicek be-gāyet şād oldu, ol şādılık ile kızını Nūşīrevān’a virdi. Ey şehriyār! Ben bildüğüm bu kadardur ki saña söyledüm ve ol kişinüñ nişānlarını didüm. Vilāyetüñe ādemler gönderüp ol didüğüm nişānlu kişiyi kātına getür, bu işde ‘acele eyle ki bu düşmenüñ def’i ol kimsenüñ elindedür.” didi ve ol pīr ki hemān bu sözi söyledi ‘ömri āhīre irmiş idi, cānı hāzrete teslīm kıldı. Şāh bu kāra ta‘accüb itdi ve çok ağladı ve ol tūran hāķ cümle ağlaşdılar. Andan soñra şāh eyitdi: **[308b]** “Görün bu pīr Mihrān-ı Sitād ki hemān ‘ömri bu hikāyeti bize diyince imiş, şükür Allāh’a ki bu hūb sözi söyleyüp öldi. İmdi tırmañ, her biriñüz bir memlekete varuñ, ol nişānlu ādem kanda bulursañuz ulu eger kiçi benüm kātuma getürün.” didi. Meger şāhuñ bir hāş kulu var idi, hem mīr-āhūr idi, adına Ferruh-zād dirler idi. Ol kul şāh kātına geldi, eyitdi: “Ey şehriyār! Ol nişānlar ki bu merhūm pīr söyledi, hemān Goşesb oğlu Behrām’da vardur ki Berda’la Erdebīl’i sen aña virüp tūrursın. Şimdi anda ulu beg olmışdur. Eger ādem gönderüp da‘vet idersen yine kātına gelür.” didi. Şāh tīz nāme ile bir ilçi gönderdi. İlçi yıldırım gibi Behrām’uñ kātına irişdi, hikāyeti muştıladı ve Mihrān-ı Sitād’uñ haberini virdi ve şāhuñ nāmesini şundı. Behrām ol haberi işidüp gāyetde şād oldu, hīç leşker ü pehlevān almağa mukayyed olmadı. Birkaç nefer hāş kulları ile süvār olup Hürmüzd-i Tācdār’a revāne olup gitdi.

Muşāvere Kerden-i Hurmuzd bā-Behrām-ı Çübīne

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Çu Behrām teng ender-āmed zi-rāh

Be-fermūd tā bāz-dārend şāh

Cihān-cūy-ı rüy-ı şehin-şāh dīd

Nesr: Çünkü Behrâm-ı Çübîne şâha yakın irişdi Hürmüz'e haber virdiler. Âdem gönderüp istikbâl itdürdi, varup ta'zîm-ile getürdiler. Çünkü Behrâm-ı Çübîne şahuñ katına geldi şâha âferîn kıldı. Şâh bir zamân Behrâm'ıñ yüzine bağıdı, Mihrân-ı Sitâd didügi nişânlaruñ cümlesini anda gördi, be-ğâyet şâd olup hânde kıldı. Pes, Behrâm'a şâh 'izzetler eyledi, hâtırını ve hâlini şordı, andan bir hûb sarāya kondurdu. Çünkü yiryüzinden gicenüñ müşkîn çadırı düridi, güneş yüzünden niķābın götürdi, 'âlem yine münevver oldu. Hürmüzd Şâh 'azîm dīvân idüp cümle begleri ve pehlevânları da'vet kıldı. Ulular gelüp yirlü yirlerinde karar itdiler. Andan Behrâm-ı Çübîn'i da'vet eyledi. Cümle serverlerden yukarı aña yir gösterdi. Behrâm geçüp pây-ı taht-ı şâhîde karar kıldı. Ba'dehü ni'met çekildi, yinilüp şükri dinildi. Andan söz açıldı, Hürmüz Şâh Īrân'ıñ hâlini söyledi. Andan sonra Mihrân-ı Sitâd'ıñ didügi sözleri yâd eyledi. **[309a]** Andan sonra Behrâm-ı Çübîne şordı ki: "Ey Behrâm! Sen ne maşlahat görürsin, Sâve Şâh'la şulh idelüm mi yoħsa ceng idelüm mi?" didi. **[Minyatür]** Behrâm-ı Çübîne eyitdi: "Sâve Şâh'la nice şulh itmek istersin ki bir kişi senüñle ceng kaşdına gele, sen anuñ-ıla şulh idelüm demek zebûnlıķdur **[309b]** ve daħı sen bu sözi diyicek düşmen seni kolayına alır. Senüñ üzerüñe ğâlib olur. Bu fikr midür ki ceng vaķtinde barışmak añarsın?" didi. Hürmüzd eyitdi: "Pes fikr nedür? Nice itmek gerek?" Behrâm-ı Çübîn eyitdi: "Āķiller bu ğün olacaķ işi irteye ķomazlar. Çünkü düşmen üzerüñe gelmiş ve senüñ cânuña kaşd kılmış, yaraķ görüp aña cevâb virmek gerek, yâ leşkeri bir kişiye ışmarlamak gerek ki anuñ haķķından gele. Biz ki var ķuvvetümüzi izhâr idüp ne hûnerümüz var ise âşikâr kılayuz, ne Haķ katında ğünâhkâr oluruz ve ne pehlevânlar katında utanuruz. Allâh 'inâyetinde yüz aķlığı hâşıl kılruruz. Bir kiřinüñ ki Īrân leşkerinden on biñ kişisi ola er midür ol ki düşmeden yüz çevire? şimdi ğod yüz biñ yaraķlu er hâzır olmuşdur, buyur düşmene karşu varalum, ğürz-ile ve tîğ-ile ceng idelüm, oķları tolu gibi yağduralum. Bu ķadar leşker ile bu düşmene fırsat bulmaz isek cihânda erlik adını añmayalum ve eyülik yüzini görmeyelüm, düşmeden yüz döndürürsek dünyâda daħı şağ olmayalum." didi. Çünkü Hürmüzd, Behrâm-ı Çübîne'den bu vech-ile söz işitdi, feraħdan yüzi bahâr ğülü gibi açıldı ve ğöñli be-ğâyet şâd oldu. Andan sonra meclis tağıldı, cümle ulular şâh katından taşra çıķdılar. Behrâm-ı Çübîne'nüñ sözinden cümlesinüñ cigeri hûn oldu. İttifâķ idüp Behrâm-ı Çübîne eyitdiler: "Şâh katında sözi edeb-ile söylemek gerek. Şâh bir nesne řorıcaķ sözde iken çok cür'et itmemek gerek ve ğadden ziyâde bahâdurlanmamak gerek. Sâve Şâh'ıñ şol ķadar leşkeri

⁴³³ Behram-ı Çübîne, Berda'dan atını sürdürü; ordusunun kahramanlarından hiç kimseyi yanına almadı. Yolu hızla alıp hükümdarın huzuruna çıktı; Hürmüzd huzura alınmasını emretti. Behram yeryüzü hükümdarının yüzünü görünce, övgü dolu sözleriyle saygılarını sundu.

vardur ki yiryüzini anuñ pïlleri ve leşkeri tutmuşdur. Bizüm sipāhumuz aña kanda cevāb viricekdür? Hem şāha didük ki leşkeri bir kişiye koş ki düşmenüñ hāqqından gele didük. Kani ol pehlevān ki şāh aña leşker koşa? Bu kadar kişi ile vara, yüz ağarda.” didiler. Behrām-ı Çübīn eyitdi: “Ey nāmdārlar ve ey pehlevānlar! Bu kadar iş ne nesnedür? Şāh eger buyurur ise bu leşkere ben serdār olayın ve ol düşmenüñ hāqqından geleyin.” didi. Şāhuñ ādemleri çünki Behrām’dan bu sözi işitdiler, birbirinüñ dilinden şehriyāra haber virdiler. Şāh işidüp be-gāyet şād oldu, ser-leşkeri Behrām-ı Çübīn’e virdi, anuñ tacinı göge ırgürdi. Cümle nāmdārlar Behrām’ı ser-leşker bildiler. Andan Behrām kemer kuşanup **[310a]** ceng yarağı-y-ıla şāhuñ katına geldi, eyitdi: “Ey şehriyār! Benüm sözüme uyarsañ işbu leşkeri hesāb idelüm, hem elinden iş gelür cenge yarar ne kadar kişi var görelüm.” didi. Şāh eyitdi: “Leşkerüñ sālārı sen olduñ, var cümlesini gör, begendügüñüñ adlarını deftere yaz.” didi. Pes Behrām-ı Çübīn, şāhuñ görecegi yire geldi. Leşkere buyurdi, cümle anuñ öñinden geçdiler, cümlesini gördi, Īrān leşkerinden on iki biñ pehlevān kişi güzīde eyledi, her biri bahādur kişiler idi; atları giyimli ve kendüleri tonlu, yaraqları tamām yirinde ve her biri kırkar yaşında. Çünki ol on iki biñ eri begendi ve ihtiyār eyledi, Yelān-ı Sīne-nām bir pehlevān var idi, anı leşkere pīşrev eyledi ki dāyim sipāhuñ öñince kona ve göçe ve leşkerüñ öñince düşmene kılıç ura ve bir pehlevān dahı var idi, anuñ nāmına Īzed-i Goşesb dirler idi ki āteş-i sūzāna dahı uğrasa yüz çevirmez idi, anı leşkere kafağar eyledi ki leşkerüñ sağını ve solını gözede ve düşmenden şaklaya. Andan soñra leşkere eyitdi: “Ey nāmdārlar! Ādem incidici olmañ ve kimseye ziyānuñuz toķınmasun. ‘Aķluñuzı cem’ eyleñ, vaķtūñuze hāzır oluñ. Dilerseñüz ki Allāh sizūñ yardımcuñuz ola ve şāh katında yüzūñüz ağ ola hemān ki gice içinde surnā vü nefīr şadāsını işidesiz, cümleñüz bir kezden тұrup ceng yarağına girüp at arķasına gelesiz, vaķtūñuze hāzır bulınasız, eglenmeyüp ol sādte sancaķ dibine gelesiz.” didi. Behrām’uñ bu tedbīrini şehriyār işidüp begendi, bu vech-ile leşker düzdüğine ve böyle ögüt virdüğine hātır şād oldu, hazīneler kapusın açup ol leşkere yaraķ virmedi ve dahı Hürmüzd Şāh’ uñ ne kadar yabānda yürir, ceng günine yarar atları var ise cümlesini getürtdi, pehlevāna eyitdi: “Ne kadar at lāzım ise ve ne kadar yaraķ hacetüñ ise hātıruñ diledügi kadar leşkerüñi ārāste eyle.” didi. Andan eyitdi: “Ey pehlevān! Cengin ahvālını bilürsin ve Sāve Şāh’uñ vaşfını işidüp тұrursın ki ne kadar leşkeri vardu ve ne vech-ile yaraģ ve genci vardur ve hem Türk leşkerini bilürsin ki meydānda cenge giricek anlaruñ heybetinden yir ditrer. Sen hemān on iki biñ kişi alduñ, bu kadar leşker ile aña nice cevāb virürsin **[310b]** ve hem leşkerden kırk yaşında kişiler öğretildüñ, kılıç eri genc yigitler almaduñ. Bilmezem ki bunuñ gibi leşker ile maşlahat göre misin.” didi. Behrām eyitdi: “Ey sa’d tāli’lü şāh! Kişinüñ yaşında devlet olup Allāh’dan ‘ināyet olıcaķ leşkerüñ çok olduğı hacet degüldür. İşitmedüñ mi ki Keykāvus’ı Hāmāverān’da tutduķları zamānda ne kadar leşkeri var idi, soñra Rüstem bin Zāl

on iki biñ yarar kiři-y-ile varup ol vilāyeti feth itdi ve Keykāvus'ı bendden kırtardı ve dağı Gūderz-i Gūşvād on iki biñ kiři ile Siyāvūş'ın kīnini nice aldı ve dağı İsfendiyār-ı Rūyīn-ten on iki biñ kiři ile Ercāsb Şāh'a ne işler kıldı ve Qal'a-yı Rūyīn'i nice aldı. Leşkerūñ çoklığına i'tibār yokdur, hem az leşkeri zabt itmek dağı āsāndur ve dağı kırk yaşında kişiler intihāb itdūğıme bā'as budur ki anlar çok iş görmişler ve niçe kerre cenge girmişlerdür ve her nesneyi tecrübe itmişlerdür ve tuz etmek hakkını bilürler, adlarını ve şanlarını şakınurlar ve düşmenūñ lāfından korkmazlar ve sözlerine inanmazlar, her biri 'avratı ve oğlanı-içün duruşurlar. Tāze yigitlerūñ ne 'avratı ve ne oğlanı var, ne ekini ve ne tarlası var. Qolaylarınca olursa ceng iderler, olmayacak qolaylarına giderler. Ne ad ve şan gözedürler ve ne işūñ soñını fikr iderler. Hem anlar her işde bun düşerler ve nerde gerekse aldanurlar ve her sözi gerçek şanurlar." didi. Hürmüzd'ūñ bu sözlerden beñzi bahār güline döndi, Behrām'a eyitdi: "Yüri cebe vü cevşen geyüp ālāt-ı harb-ile meydāna gel, göreyin." didi. Pehlevān gelüp cebesini geydi ve başına miğfer urındı, fitrākine kemend bağlayup mürettep yarağ-ıla şāhuñ meydānına geldi, şāh dağı top-ıla ve çevgān-ıla ve tır ü kemān-ıla meydāna vardı, Behrām-ı Çübīn'i cebe ile ve Rūmī külāh ile elinde gürzini ve kılıcını gördi, anūñ heybetine ve kıdd ü kāmetine āferīn kıldı. Behrām, şāhı göricek atından inüp şāh öñinde yir öpdı. Andan ol meydān içinde ok atmağda ve top oynamakda ve nīze çevirmekde ve at segirtmekde şol kıdar hūnerler gösterdi ki Hürmüzd Şāh mütehayyir kıldı; anūñ erligine ve hūnerine āferīn kıldı. Andan şehriyār bir ejdehā-peyker 'alem getürtdi ki ceng günlerinde o sancağ Rüstem'ūñ öñinde olur idi. Ol 'alemi Behrām-ı Çübīne'ye viridi, eyitdi: "Ey pehlevān! Bu sancağ Rüstem bin Zāl'ūndür ki [311a] erlik ile cihānı tutmuşdur. Al bu sancağı ki Allāh saña fırsat vırsün ve ne iş tutarsañ qolay gelsün. İ'tikādum budur ki sen dağı Rüstem gibi pehlevānsın." didi. Behrām, pādīşāha du'ā vü āferīn kıldı, andan ol sancağı alup girü döndi, maqāmına geldi. Çün ol gice geçdi şabāh yirinden turup şāhuñ sarāyına geldi ve şāh öñinde yir öpüp eyitdi: "Ey şehriyār! Artuğ bahānem kılmadı, senūñ devletūñde tācum felege irişdi. Hemān destūr gele giderem ammā şāhdan bir dileğüm var ki benümle bir emīn kiři gönderesin, her kim ki meydān içinde düşmeden bir er yıka ve başın kese anūñ adını deftere yaza tā ki soñra şehriyāra 'arz ideyüz." didi. Şāh eyitdi: "Mihrān-ı kātīp tāze kışidür ve hem zīrekdür, her nesneyi hātırında tutıcıdur. Senūñle bile gitsün." didi. Behrām-ı Çübīn hemān ki şehriyārdan destūr aldı, Tıfsūn vilāyetinden çıkup aç arslan gibi leşkerūñ öñine düşüp Sāve Şāh'ūñ cengi kısdına yüridi. Çünki şāh anı gönderdi vezīr ile bir araya gelüp oturdı, eyitdi: "Ey vezīr! Bu pehlevānı görürsin ki nice bahādurdur ve ceng işinde nice şāddur. 'Aceb bu işūñ soñı nice ola? Sen ne dirsın?" didi. Vezīr eyitdi: "Ey şehriyār! Allāh senūñ 'ömrūñi dāyim kılsun. Bu kıdd ü kāmetsin ve bu kuvvet ü heybet ki bu pehlevānda vardır, hem işinde cüst ve tedbīrinde dürüstdür, şöyle bil ki hemān fırsat bunuñdur. Ammā sözlerini igen

cür'et ve pehlevānlıgla söyler, hīç şehriyārdan üşenmez ve korkmaz. Ben andan korkaram ki
şoñra bu pehlevān şāha ‘āşī ola.” didi. Hürmüzd eyitdi: “Ey bed-gümān! Niçün tiryākumuz zehr
idersin? Eger ol Sāve Şāh’ı şikest idicek olursa cümle tāt u tahtumı aña virsem lāyıkdur, tek bu
iş ol hāşıl eylesün. Andan şoñra Īrān-zemīne şāh olsun.” didi. Vezīr bu sözi işidicek baş aşığı
kıldı, ırak tınmadı ammā bu söz şāhuñ göñline eşer kıldı. Meger katında bir kişi var idi ki fāl
söyleyici idi ve her nesnenüñ ‘alāmetinden şoñı ne olacāgın bilür idi. Hürmüzd aña eyitdi:
“Yüri, pehlevānuñ ardından yitiş, gör ki nice hareket kıılır. Baña gel haber vir ammā bu rāzı
kimse bilmesün.” didi. Pehlevān şehirden çıkınca ol kişi dağı erişdi, pehlevānuñ ardınca göreyin
ne vāqı‘ olur diyüp gider idi. **[311b]** Nā-gāh qarşudan bir kişi çıka geldi. Bir tablanuñ içine biraz
koyun ve keçi başı koymış başına koyup şehre götürürken leşkere tuş geldi. Korkusından bir
arada tırdı ve leşkери temāşā kıılır idi ki Behrām’uñ gözi aña tuş oldu. Anı göricek katı sevindi,
nīzesini çevirüp atına mahmuz urdı, yıldırım gibi irişdi, nīze ucı-y-ıla ol tablanuñ içinden bir
baş kapdı, yukarı kaldırdıktan şoñra leşkerüñ öñine atdı, eyitdi ki: “Allāh fırsat virürse Sāve
Şāh’uñ başını şöyle kesem ve leşkerini birbirine uram.” didi. Hemān ol kişi Behrām’dan bu hālī
gördi, eyitdi: “Bu pehlevān varduğı yerde maşlahat göricekdür ammā şoñra şāha ‘āşī olacaqdır.”
didi. Ol aradan yine dönüp şāh katına geldi ve bu sözi şāha söyledi. Şāh bu sözden katı perişān
oldı, guşşadan ne idecegin bilmedi, tīz bir kişi gönderdi, eyitdi: “Yüri var pehlevāna di ki; bu
gice yatduğı yirden ilerü gitmesün. Şabāh yine katuma gelsün, aña fāyidelü birkaç sözler
hātıruma geldi diyeyin.” didi. Ol kişi yıldırım gibi pehlevānuñ katına irişdi ve şāhuñ haberini
söyledi. Behrām eyitdi: “Ey ‘āqıl! Yüri şehriyāra söyle ki bir yire gidildükden şoñra yine
dönmek eyü fāl degüldür. Hem düşmenler bizi korkdı şanur, bizüm üzerümüze kuvvet bulur.
Düşmenüñ kaydın görüp sağılık ile ve yüz aklıgı ile katına geldüğüm zamānda ne sözi var ise
söyleye.” didi. Ol kişi pehlevāndan bu sözi işidicek yine dönüp şāh katına geldi ve işitduğı sözi
şāha söyledi. Şāh anuñ sözine rāzī oldu, dağı tınmadı. Şabāh olıcaq pehlevān leşkerini çeküp
Hudā’ya şıgınuş gitdi tā ki bir gün Cūzyān vilāyetine irişdi. Her ne yire ki uğrasa ‘adl ü dād
ider idi, kimse kimseyi incitmez idi. Ol iklīme varıcaq ittifāk bir hātūn kişi bir eskice çuvāla
şaman koyup leşkere getürdi ki şata. Behrām leşkerinden bir kişi ol hatunuñ çuvāl-y-ıla
şamanın aldı, bahāsın virmedi. Ol ‘avrat çuvālın istedügi için kağıyup ‘avrata sögdi. ‘Avrat
hışm-ıla gelüp Behrām-ı Çübīne’ye şikāyet kıldı. Behrām-ı Çübīn buyurdi, tīz ol kişiyi buldılar,
sūriyerek Behrām’uñ öñine getürdiler. Behrām eyitdi: “Ey nā-bekār! Benüm yaşağımı bilmez
mi idüñ ki böyle zulm eyledüñ.” didi. Tīz buyurdi, serā-perde öñinde iki yerde od yaqdılar.
[312a] Evvel ol kişinüñ hançer ile elin ve ayağın kesdiler, andan iki pāre eyleyüp iki yerde āteşe
yaqdılar. Leşker içinde çağırdılar ki; zulm-ile bir çuvāl şaman alanuñ cezāsı budur. Her kişi ki
zulm-ile bir hābbeye tama‘ kıla anı belinden iki biçerem.” didi. Bu yaña Hürmüzd Şāh endīşe

ve renc ü ğam-ıla oturmuş idi. Sāve Şāh için göñli ğuşsa ile tölmiş idi ve Behrām için didükleri sözlere katı perīşān olmuş idi. Bir gice Ḥorrād-ı Borzīn-nām dilāveri katına daʿvet itdi, aña eyitdi: “Tedārük gör, ʿacele eyle, düşmenden yaña var. Yolda eglenme ve ārām kılma, gör ki Sāve’nün leşkeri ne kadardur ve pehlevānı kimlerdür.” didi. Andan buyurdı bir hūb nāme yazdılar ve nihāyetsüz armağanlar kaydın gördiler. Nāmeyi ve armağanları Ḥorrād’a virüp eyitdi ki: “Herī’den yaña var, şol vaqt ki Behrām-ı Çübīne’yi yolda göresin anuñ katına varasın, benüm haberümi söyleyesin ki ben Sāve Şāh katına giderem ki aña hūb sözler söyleyem ve bir luʿb-ıla anı senüñ dāmuña düşürem. Sen ʿacele eyle, Herī şehrine var ki Sāve Şāh ile ceng idicek şehir halkı saña yardım ideler. Sen Herī’ye varınca ben nezāket-ile Sāve Şāh’ı egleyem diyesin.” didi. Pes, Ḥorrād yarağ görüp ʿazm-i Sāve Şāh kıldı. Yolda Behrām-ı Çübīne’ye buluşdı, şāh ne buyurdı ise aña bildürdi. Andan geçüp kendüsi Sāve Şāh katına gitdi. Sāve Şāh’ı göricek atından inüp yir öpdi, şāhuñ nāmesini ve armağanlarını virdi, dürlü dürlü sözler-ile anı şol kadar egledi ki Behrām, Herī Şāhrāsı’na irişdi. Çünkü Behrām-ı Çübīn ol şāhrāya gelüp ırmağ kenārında serā-perde kūrur oturdu, gözciler görüp Sāve Şāh’a haber virdiler, eyitdiler: “Ey şāh! Bir ulu beg ile biraz leşker geldi, işte Rey Şāhrāsı’nda kōndı.” didiler. Sāve Şāh bu sözi işidicek göñline kōrku düşdi. Andan tiz ādem gönderüp Ḥorrād’ı çadırından getürtdi, hışm-ıla eyitdi: “Ey nā-bekār mekkār! Baña hīle mi idersin? Yaʿnī ol h̄ ʿār u zelīl şāhuñ katından geldüñ ki āl-ile beni dāma düşürmek dilersin. Baña bir dürlü söylersin, dōstlık yüzün gösterürsin! Yā bu Herī Şāhrā’sına gelen leşker nedür?” didi. Ḥorrād eyitdi: “Ey şehriyār! Bu ne sözdür ki zerre leşker senüñ deryā gibi leşkerüñ ile ceng itmege gele, sen anı cenge gelmiş diyü fikr itme. [312b] Şāyed ki bir begdür, yolca geçüp gider. Yā bir adın şakıncı kimsedür şāhdan amān ister. Yāhūd bāzergānlardur ḥarāmī ḥavfından derilüp bir leşkere dönmişdür. Yohsa denizler tağlar yüze yüz olup senüñle ceng idemiyeler.” didi. Sāve Şāh anuñ sözinden şād oldu: “Şāyed ki öyle ola.” didi. Andan soñra fikre varup göñlinden eyitdi: “ʿAklı olan düşmeni h̄ ʿār görmez ve işinüñ öñinden ğāfil olmaz. Şol kimsenüñ ki ʿaklı eksik ola her kişinüñ sözine inanur, göñli şād olur ve fikri süst olur ve yalan sözleri gerçek şanur, dōstını ve düşmenini bilmez ve kendü devletine ve şevketine mağrūr olur. Āḥir hīle ile düşmenüñ dāmına giriftār olur.” didi. Sāve Şāh ʿākıl kişi idi, bu fikri idicek Ḥorrād’a eyitdi: “İmdi bir ādem göndereyin, göreyin ki ol leşker kimdür ve ne işe gelmişdür.” didi. Ḥorrād bu sözden katı üşendi, endīşe ile yine çadırına geldi, gün tölünince şabr eyledi. Hemān ki aḥşām oldu, atına binüp Pārs yolın tutup kaçdı. Aḥşām olıcak Sāve Şāh oğlu Fağfūr’ı katına okıdı, eyitdi: “Yüri var ol gelen leşkeri gör ki ne t̄āyifedür ve niye gelmişdür bil.” didi. Fağfūr-ı Çīn dahı Īrān leşkerinüñ katına bir süvār gönderdi ki ne kişisiz ve niye geldüñüz diyü şora. Pes, ol süvār leşkere yakın gelüp çağırdı ki: “Ey kişiler! Ne kavmsiz? Sālāruñuz kimdür? Sāve Şāh oğlu

Fağfūr gelmişdür ki anı göre ve haber şora. Gelsün berü haber virsün.” didi. Leşkerden bir kişi gelüp Behrām-ı Çübīne’ye ol haberi bildürdi. Behrām-ı Çübīn serā-perdeden taşra çıktı, atını çekdiler bindi, Fağfūr’uñ katına geldi. Fağfūr gördi ki Behrām’uñ atı derlemiş ve katı ılğar-ıla gelmiş, eyitdi: “Ey kişi! Kandan geldüñ ki atuñ ve sen bu hāle geldüñ? Meger Pārs Şāhı’ndan incinüp kaçup gelmişsin!” didi. Behrām eyitdi: “Hāşā ki ben şāhdan incinmem yā andan kaçmış olam. Ben Bağdād’dan şāh fermānı-y-ıla bunda ceng itmege geldüm. Bizüm ol ulu şāhumuz Sāve Şāh’uñ leşker ile bu vilāyete geldüğün işitdi, baña eyitdi ki; yūri var anlaruñ yolını bağla ve kayıdlarını gör didi. Ben anuñ-çün leşker ile ve ālāt-ı harb-ile geldüm ki anuñ-ıla ceng idem ve haqqından gelem.” didi. Çünkü Fağfūr, Behrām-ı Çübīne’den bu haberi işitdi, girü dönüp atasınuñ katına geldi ve ne işitdi ise haber virdi. [313a] Sāve Şāh ol haberi işidicek be-gāyet kağıdı. Tiz ilçiyē ādem gönderdi ki katına getüreler. Bir kişi ilerü gelüp eyitdi ki: “İlçi ilk aḥşamdan kaçmış.” didi. Sāve Şāh melūl oldu. Bu maḥalde Behrām’a ilçī gönderdi, kendünūñ şevket ü °azametini ve leşkerini ve pīllerini bildürdi. Behrām daḥı merdliğin ve dilāverliğin bildürdi. Biribirlerine bir niçe kerre haberler gönderdiler. °Āķibet ceng itmeler[i] muķarrer oldu. Ol gice Behrām yaturken bir korkulu düş gördi. Türk leşkeri-y-ile ceng iderken düşmen kendünūñ üzerine gālib olmuş, Īrān leşkeri sınımış ve Behrām kendüsi atından yıkılmış, piyāde kalmış, Türkler hücum idüp kendüyī öldürmek isterler, Behrām zebūn olup anlardan amān diler. Bu hāde iken uyḥusından belinleyüp uyandı. Karañu gicede gönli ḡuşsa ile ve derd-ile tıldı, melāletden ne ideceğin bilmedi ve kimseye bu düşi söylemedi. Şabāḥ olunca bu hāl-ile dürlü dürlü endīşe ile yatdı. Henüz şabāḥ olup Behrām yirinden kalkmadın Ḥorrād yitişdi ki Sāve Şāh’uñ dergāhından kaçmış idi. Geldi gördi ki Behrām daḥı yatur, eyitdi: “Ey pehlevān! Ne yaticak zamāndur. Hiç bilür misin ki neniñ gibi düşmene tuş olduñ ve nice belā dāmına düşdüñ? Cihānda ne Sāve Şāh gibi ḥān vardur ve ne anuñ leşkerinden çok leşker vardur. Kerem eyle kendü cānuña kıyma ve Īrānīleruñ ḡanına girme ki bu kadar ḥalk-ıla ceng itmekden ıṣṣı görünmez, didi. Behrām, Ḥorrād’a ḥışm idüp düşnām eyledi.

Rezm-i Behrām-ı Çübīne bā-Sāve Şāh

[Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ül]

Çu be-zed ser ez-çeşme-i şīr-i şīd

Cihān geşt çun rūy-ı Rūmī sepīd

idi. [314a] Pes, Behrām-ı Çübîn kılıç çeküp Sāve leşkerinüñ şol kolına hamle kıldı. Şol aç kurd, koyun sürisine ne resme girer-ise öyle girdi, alaylar tağıdup şāh kalbinüñ üzerine bıraktı. Andan diledi ki kendüyi kalbe ura. Behrām kendü leşkerinden üç kişi gördi ki seçilüp alaydan çıkmış, hışm-ıla irişdi, ol kişi eyerden nīze ucı-y-ıla kapup yire çaldı, eyitdi: “Ey nā-bekārlar! Niçün yirüñüz beklemezsiniz? Tañrı’dan korkmaz mısınız ve nāmuñuz şakınmaz mısınız, cengi böyle mi idersiz? Siz tağılıcak hod biriñüz düşmenden cān kurtarmaz.” didi. Andan soñra sağ kola hamle kıldı, şīr-i dijem gibi ol şafları yırtup alayları birbirine katdı. Andan Behrām yıldırım gibi ‘alem dibine irişdi, ‘alemdārı depeleyüp ‘alemi yire bıraktı. Andan dönüp kendü sancağı katına geldi, kalbgāhda karar eyledi. Leşkerine eyitdi: “Ey serverler! Eger düşmen bize gālib olursa leşkerüñ çevresini görüñ hiç kaçmağa yol var mıdır?” didi. Birkaç kişi leşkeri tolaştılar, vāk‘ā hiç yol bulmadılar. Behrām eyitdi: “Çünkü kaçmağa yol yokdur gayret kuşağını berk idüñ, kılıçlar çeküp düşmene bir aradan hamle kılıñ. Görmez misiz ki bizüm öñümüzde bir demürden dīvār vardır? Her kim ki bu dīvāra bir gedik açup öte yanına çıkıcağ olursa selāmet ile Īrān’a cān iletür yoğsa düşmen elinde zebūn olup cān virürsiz. Korkmañ, üşenmeñ, Allāh’a sığınuñ. Tañrı ‘ināyetinde bu leşkeri tağıduruz.” didi. Bu taraftan Sāve Şāh çünkü Behrām’dan ol vech-ile erlik gördi buyurdı, ilerü şafa ceng idici pīller çekdiler. Sağ ve şolına bī-kıyās pīller kodılar ve emr eyledi ki bir aradan pīlleri Behrām leşkerinüñ üzerine süreler ve ardınca leşkerden dilāverler yüriye tā ki Īrāniler pīller ayağı altında helāk ola. Behrām ırakdan ol pīlleri göricek katı perīşān oldu, leşkerine eyitdi: “Ey nāmdārlar! Bu gün ol gündür ki şehriyār ‘aşkına gayret idesiz. Bilüñüzden Çāçī kemānlarıñuzu çıkarup kan dökici okları ele alasız. Her üç kişi bir pīli gözede, hortūmına üçer ok urasız.” didi. Bu taraftan Sāve Şāh işāret kıldı, ol cengī pīlleri Īrān leşkerinüñ üzerine sürdiler. Behrām dahı buyurdı, sipāh-ı Īrān ellerine tīr ü kemānların aldılar, her pīlün hortūmın gözedüp üçer ve dörder [314b] ok urdılar, pīllerüñ kanını seyl-āb gibi meydān içinde akıtdılar. Çünkü pīller ol vech-ile yara yidiler, artuğ bir adım ilerü varmadılar, dönüp yine Sāve Şāh’uñ üstine kaçdılar. Pīlbānlar cehd idüp döndiremediler. Ol yirde Sāve Şāh leşker aralamağa mecāl bulmadı, pīl ayağı altında hesābsuz kişi helāk oldu. Meger ol arada bir yüksek depe var idi, Sāve Şāh anuñ üzerinde altun taht kurdurup oturmuş idi. Ardını ve öñini pehlevānlar kuşatmış idi. Behrām’uñ cengini temāşā ider idi. Gördi ki ol mest pīller kendü leşkerinüñ üzerine segirttiler, ol nihāyeti yok leşkeri qarınca gibi ayağ altına aldılar. Sāve Şāh anı göricek ah eyledi ve cihān gözine karañu oldu. Gözinden kan akıtdı. Andan baht ü tāli‘inden şikāyet idüp tağdan aşağı indi. Buyurdı at gönderdiler.

Košte Şoden-i Sāve Şāh ber-Dest-i Behrām-ı Çübīne

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Nişest ez-ber-esb-i tâzî-i semend

Hemî taht-ı tersân zi-bîm gozend

Pes-i Sâve Behrâm çün pîl-i mest

Kemânî be-bâzû kemendî be-dest⁴³⁵

Nesr: Ol dem Sâve Şâh bir ‘Arabî kula ata süvâr oldu. Cân korkusundan tâc u tahtını koda ve firâr eyledi. Behrâm ol hâli görüp leşkere eyitdi: “Ne turursız? Furşat bulmuş iken düşmeni kırmağ ardınca oluñ.” didi. Andan kendüsi mest pîl gibi Sâve Şâh’uñ tahtı olduğı depeye çıktı. Gördi ki Sâve Şâh at boynına düşüp şahrâda kaçır, tîz terkeşinden yayını çıkardı ve bir elmâs demrenlû ‘ukâb perlû okı eline aldı, gez ve kirişi râst kılup yayı iki kât eyleyüp çekdi. Kiriş âvâzesinden kulağlar tutıldı. Çünkü demren tırnağa ve gez kulağa irişdi, ol şâhîn gibi ok Behrâm’uñ elin öpüp uçdı, irişüp Sâve Şâh’uñ bağırını tahtasına konda, cebede eglenmeyüp ucu gögsine irişdi. Mürğ-i cânını öñine kâtip taşra perrân oldu. Andan zemîne gark oldu. Sâve Şâh atdan yıkılıp cân virdi. Hîç ol çok leşkerüñ ve tâc u tahtuñ aña fâyidesi olmadı. Cihânuñ işi dâyimâ böyledür. Gerekdür ki kişi devlete mağrûr olmaya ve tâc u tahta aldanmaya. Ululığa fahr kılmaya, selâmet günlerinde melâmet eyyâmını **[315a]** unutmaya. Çünkü Behrâm, Sâve Şâh’uñ düşdüğü yire irişdi, atından inüp başını kesdi. Çîn halkı Sâve Şâh’ı ol hâl-ile göricek gırî[v] kılup yiryüzünü feryâd ü figân-ıla taldurdılar, leşker perîşân oldu. **[Minyatür]** Sâve Şâh’uñ oğlu Fağfûr eyitdi: “Bu nesne Allâh’uñ taqdirinde var imiş. Behrâm’uñ başı devletlû imiş, elümüzden ne gelür? Kemend ü pîllerümüz leşkerümüzü şıdı ve bunca kişiler ayağ altında helâk oldılar.” didi. Bunlar **[315b]** bu sözde iken Behrâm irişdi. Fağfûr anı göricek korkusundan ditremek tutdı. Kaçmağa yol ararken Behrâm irişüp bir Hindî kılıç-ıla depere çalup iki pâre eyledi. Ol dağı helâk oldu. Üstâd eydür, cümle tokuz sâ‘at içinde ol deryâ gibi leşkери on iki biñ âdem ile Behrâm târ-mâr eyledi. Kimin kırıp kimin giriftâr eylediler. Âdem kanından ol şahrâ deryâyâ dönmiş idi. Küşteler tağlar gibi yığılmış idi. Behrâm leşkerüñ çevresini tolaşur idi, tâ ki Īrânîlerden kimler helâk olmuşdur göre. Ĥorrâd’a eyitdi: “Yürî bu leşkerüñ arasını yokla, görk ki Īrânîlerden kimler eksikdür.” didi. Ĥorrâd her yiri aradı, cümle haymeleri ve hargâhları cüst ü cû kıldı, Īrân serverlerinden bir nâmdârı bulamadı ki Siyâveş Şâh tohmından idi ve

⁴³⁵ Hemen sarı renkli bir Arap atına bindi; kendisine bir zarar gelir diye korkarak gidiyordu. Sâve’nin arkasından Behrâm kükremiş bir fil gibi kolunda kemendi, elinde yayı ordusuna şöyle dedi.

İrân'ın pehlevânlarından idi. Hırrâd anı görmiyicek 'aklı şaşdı ve cümle yirleri aradı, küşteler ve hasteler arasını gördi, andan nişân bulmadı, melûl ü ğamnâk yine Behrâm-ı Çübîn'ün katına geldi, ol hâli bildürdi. Behrâm dağı perîşân oldu.

Bir zamândan sonra ol server çıkageldi. Meger Sürh-i Türk dirler idi, Tûran'da bir naḥs şüretlû cādû var idi, ol server anı tutmuş bağlamış, Behrâm-ı Çübîn'ün katına getürdi. Behrâm anı göricek âferîn kıldı. Andan sonra ol cādûya sorup eyitdi: "Ey mel'ûn! Ne kişisin ve aduñ nedür?" didi. Cādû eyitdi: "Üstâd cādüyem. Pâdişâhlar işine ğâyet gereklüyem. Benüm hünerüm oldur ki kişiye gicenüñ içinde kara düşler gösterürem, anuñ gönline korḫu bırağuram. Ol gice ki sen korḫulu düş gördüñ, anı saña ben gösterdüm tâ ki senüñ cânuña korḫu düşüp cânuña bir âfet irişe. Hele devletüñ yarı kıldı, bu cengden saña ziyân olmadı. Benüm ta'li'üm şümlüğünü gör kim sihrüm eşer kılmadı, âhîr şöyle belâya giriftâr oldum." didi. "Eger benüm cânuma amân virürseñ saña gönülden döst olam ve nice işleründe bulınam." didi. Behrâm anuñ sözünü işidüp bir zamân fikre vardı, gönünden eyitdi: "Bu bir cādûdur ki hergiz hayrda bulunmaz. Benüm ne kâruma yarar? Bunca zamân Sâve Şâh'ın katında oldu, ecel irince anuñ cādulığından ne ıssı eyledi. Her iş Allâh te'âlâ elindedür." didi. Pes buyurdi, cādûnuñ başını kesdiler, 'âlemi anuñ şerrinden emîn kıldılar. Andan sonra Behâm [316a] ayağ üzerine tırup Hudâ'ya ḥamd ü şükr eyledi. Andan Mihrân-ı Kâtib'i da'vet idüp Hürmüz'e bir feth-nâme yazdurdı ve Sâve Şâh'ın başını ve Fağfûr'ın başını birer nîze degdirüp bir peyk-i şabâ-reftâr ile Hürmüz katına gönderdi.

Üstâd eydür, bu yañadan Tûrân leşkeri ki şındılar, baş açuk ve yalın ayak Tûrân-zemîn'e irişdiler. Meger Sâve'nün ulu oğlu ki nāmına Bermüde dirler idi, ol hâli bilüp tâcını yire urdı. Cümle serverler feryâd kıldılar. Andan sonra Bermüde ol pehlevânları katına da'vet itdi. Ol dem yüz biñ mükemmel yaraklu leşker cem' eyleyüp hışm-ıla şahrâya çıkdı, Ceyhûn kenârına gelüp kondı. Bu taraftan Hürmüzd Şâh melûl ü ğamnâk oturmuş idi. Behrâm-ı Çübîn'den hiç haber bilmemiş idi. Bir gün yanında olan beglere eyitdi: "Ey serverler! İki heftedür hiç Behrâm'dan haber bilmedük. 'Acabâ hâli ne iki bu işüñ soñı neye irişe? Ne dersiz?" dir iken nâ-gâh kapucı içerü girdi, eyitdi: "Ey şehriyâr müjde olsun! Düşmen başılmış, devletünde Behrâm ğâlib olmuş. Hemîşe düşmenlerün kahr olsun ve döstlaruñ şâd olsun." didi. "Aḫabince peyk dağı içerü girdi, şâhün kademinde baş koyup nâmeyi önüne kodı. Şâh peyke bî-ḥad nesneler virdi. Andan pehlevândan haber şordı ve İrân serverlerinin hâli nedür didi. Peyk eyitdi: "Ey şehriyâr! Senüñ devletünde cümlesi sağ u selâmetdür. Āsân vech-ile düşmene fırsat buldılar, murâd ne ise cümle ḥâşıl oldu. Sâve Şâh'ın başı ile küçek oğlu Fağfûr'ın başını getürdüm." didi. Şâh ayağ üzerine geldi ve Hâk te'âlâya çok şükr ü âferîn kıldı ve fuḫarâya

in°ām ü ihsān eyledi. Bir هفته tamām bezl ü °atā kıldı, sekizinci gün şabāh vaktinde yine tahta çıkdı. Tīz buyurđı, Behrām’uñ nāmesine cevāb yazdılar. Andan Behrām’a bir gümüş taht, iki altun na°leyn virdi ki gevherler ile muraşsa° idi. Hitāl memleketinden tā Ceyhūn kenārına varınca Behrām’a virüp menşūrın yazdurdı. Andan buyurđı ki ol leşkerden ne kadar māl ü genc cem° itdiler ise Sāve Şāh’uñ hāzīnesinden ğayrısın leşkere bahş eyleye ve Sāve Şāh’uñ hāzīnesini göndere. Andan soñra eglenmeyüp leşker çeküp **[316b]** Bermüde’nüñ üstine yürıye, anı leşker cem° idüp kuvvetlenmege komaya ve dahı ol serverler ki Behrām’a yoldaşlık itmişler idi, her birine bir vilāyetüñ şāhlığını virdi, menşūrların yazup ilçi ile bile gönderdi. İlçi Behrām’uñ katına geldi, şāhuñ nāmesin virüp selāmın degürdi ve şāh ne emr itdi ise söyledi. Behrām işidüp şād oldı, ol ğanīmet mālınuñ cümlesini leşkere bahş eyledi ve Sāve Şāh’uñ hāzīnesini emīn kişilere ısmarlayup şehriyār katına gönderdi. Ol aradan leşker çeküp Bermüde’nüñ üstine yürıdi. Üstād eydür, şol vakt Bermüde atasınuñ hālinden āġāh oldı, Sāve Şāh’dan ne kadar sīm ü zer ve dürr ü cevāhir ve kıymetlü nesneler qaldı ise cümlesini cem° eyleyüp bir şarp qal°ası var idi ki adına Āvāze dirler idi, herġiz ol qal°aya düşmen ayak başmamış idi, cümlesini ol qal°aya koydı. Andan leşker çeküp Ceyhūn şuyını öte geçüp atasınuñ kīnini almak için Behrām-ı Çübīn’uñ qaşdına yürıdi. Çün iki leşker birbirine yaklaştı aralıkları iki menzil yir qaldı, ol gıce anda qondılar. Şabāh vaktinde Behrām geçüp Bermüde’nüñ beglerini ve pehlevānlarını görmege qaşd eyledi. Meger Bermüde dahı bir yüksek yire çıkup Behrām’uñ leşkerini temāşā kıılır idi. Hemān ki Behrām irişdi, Bermüde leşkerine qarşu bir laţif şahrāya qondı, Bermüde kendü leşkerine nazar kıldı, gördi ki taġları ve şahrāları tutmış. Behrām leşkeri gerçi az görinür, illā her biri göġüs gerüp boyun uzadup cān u dil birle cenge bel baġlayup tururlar. Anı göricek Bermüde kendü leşkerine söġdi, eyitdi: “Bunca leşkerüm var ki hesābın bilmekde °aķiller °aciz qalur, içinde bir cenge heves eyler kimse yokdur. Behrām’uñ leşkerini gör ki her birinüñ hışmından ayaġ altında yir qan olur yā ol pehlevānı görüñ ki şavletinden nerre-şīrler ürker. Qorqaram ki benüm leşkerüm bunuñ-ıla ceng itmege tākat getürmege. Gıceye dek şabr idelüm, aħşam oldıqda şeb-i hūn eyleyelüm.” diyüp göñlinde bu işe qarār virdi. Dönüp serā-perdesine geldi, pehlevānlarını ve beglerini katına da°vet eyledi, eyitdi: “İşbu pehlevān şimdi Sāve Şāh’uñ leşkerini şımaķ ile kuvvet bulmuşdur ve qan dökmeķ ile **[317a]** ser-mest olmuşdur. Hem leşkeri mükemmel ve müsellaħdur, bunuñ-ıla āşıkāre ceng itmek olmaz. Hīle itmek dahı hünerdür. Anuñ leşkerine şeb-i hūn itmek gerek. Allāh’dan °ināyet olursa atamuñ kīnini andan almak gerek.” didi. Meger Behrām-ı Çübīn, Īrān’dan ceng qaşdına gitdüġi vakt müneccimler aña dimişlerdi ki; zinhār çehārşenbih ġünü cenge qadem başmayasın ki çehārşenbih ġünü üzerüñe naħsdur. Qaçan ol ġünde düşmen-ile ceng itseñ düşmen saña ġālib olacaħdur. Saña andan ziyān gelecekdür dimişler idi. Meger iki leşkerüñ arasında bir laţif baġ

var idi. Ol gün ki buluşdılar, çehârşenbih günü idi. Behrām eyitdi: “Bu gün şol bāğda şöhet idelüm, cengi yarın göreyüz.” didi. Buyurdı ol bāğ içinde meclis ārāste kıldılar, ağaçlar dibinde oturup şarāb içüp ‘işret itmege meşgūl oldılar. Nıšfū’l-leyl geçicek Bermūde’nūñ gözcileri Behrām’uñ ol işinden āgāh oldılar, gelüp Bermūde’ye haber virdiler. Bermūde sözi işidicek yirinden тұrup leşkerūñ içinden altı biñ bahādur yigit intiḥāb eyledi. Buyurdı, gelüp ol bāğı kuşatdılar. Behrām bu işden gāfil cām-ı şarāb-ıla ser-mest oturur idi. Nā-gāh bir cāsūs içerü girüp eyitdi: “Ey pehlevān! Ne gāfil oturursın? Düşmen seni ortaya aldı, ne çāreñ var ise kıl.” didi. Çünkü Behrām bu haberi işitdi, revān yirinden тұrup Yelān-ı Sīne-nām dilāvere eyitdi: “Ey ser-firāz! Bāguñ bir yanından gedik eylemeñ gerek. Tīz ol тұrma.” didi. Pes, Yelān-ı Sīne fi’l-ḥāl bāguñ yanından gedik eyledi. Behrām ve niçe serverler atlarına sūvār olup cümlesi ol gedikden taşra çıkdılar. Hemān Behrām ki çıkdı Bermūde leşkeri bāğa koyıldı. Anlar Behrām’ı aramağa meşgūl iken Behrām buyurdı, tabl-ı ceng çaldılar. Eline gürz alup pīl-i mest gibi ol altı biñ leşkere ḥamle kıldı, niçesini kırdı, қalanını sıyup Bermūde leşkerinūñ üzerine bırақdı. Cümle Behrām’uñ leşkeri at arқasına geldiler, ol қараñu gice içinde Behrām leşkerini çeküp şeb-i ḥūn itmek қаşdına Bermūde’nūñ üzerine geldi. İttifāk gözcilerden Behrām’uñ leşkerini kimse görmedi. Hemān ki leşkere yakın geldi, Behrām buyurdı surnā vü nefīr çaldılar. Añsızdan ol gāfil leşkerūñ üstine yir yirden kılıç қoydılar. Bermūde’nūñ leşkeri [317b] beliñleyüp yirinden тұrdı, her kişiyе başı қayusı oldı, ‘ālem içi ḥāy u ḥūy-ıla tıldı. Erenler na‘rasından ve kūs u nefīr āvāzesinden arslanlaruñ zehresi çāk olmışdı. Leşkerūñ ḥurūşından қulaқlar tıtılmış idi. Behrām аç arslan gibi ol leşkeri birbirine қатup қırмаğa başladı, gice içinde ancılayın ‘azīm ceng itdiler ki şabaḥ vakti оlınca Bermūde’nūñ leşkerinūñ çoғını kılıçdan geçürdiler. Çünkü şabāḥ oldı, Bermūde leşkerinūñ ḥālını gördi, beñzi şarardı, at başını çevirüp қаçdı. Nā-gāh Behrām-ı Čübīn šāḥīn gibi irişdi, eyitdi: “Ey Bermūde! Sen daḥı oғlancuқsın, anañ südünden ḡayrı nesne bilmezsin. Yā niçün merdānelerle ceng itmek ister idüñ? Ya‘nī şimdi қаçмақ ile elümden қurtılam mı dirsın?” didi. Bermūde eyitdi: “Ey pehlevān-ı šīr-dil! Қан dökmege iğen ḥarīş olma. Deñizdeki nehengler ve tağda olan pelengler ādem қanına tıoydı. Sen daḥı tıoymaz mısın ve uşanmaz mısın? Sāve Šāḥ gibi pādišāhuñ başın kesdüñ, şunuñ gibi leşkeri қırup helāk eyledüñ ki yir ve gök anlaruñ ḥālince esirgedi. Şimdi ol şehriyāruñ yādigārı ben қaldum. Tıut ki beni daḥı zārīlık ile öldürdüñ idi. Gerçi anadan tıoğan ölecekdür ammā ey pehlevān benüm cānuma қıyma, kerem kıl beni āzāde eyle ve cānumı baña bağışla ki dūnyāya tıoymamışam. Anca āzāde olmış қullaruñ var, ben daḥı birisi olayın.” didi ve: “Beni āzād ider iseñ senüñ šāhuña қul olayın.” didi ve çok yalvarup minnet eyledi. Behrām-ı Čübīn ol şeh-zādeden bu sözleri işidicek özi göyindi, eyitdi: “Ey şeh-zāde! Çünkü miқdāruñı bildüñ ve benden amān istedüñ, saña amān virürin ammā soñra oғlanlıқ idüp benüm emrүmden baş çekme. Yүri šādīlık

birle bārgāhuña var ki saña amān virdüm ve cānuñı bağışladum.” didi ve dönüp gitdi. Bermüde dağı serā-perdesine gelüp ārām kıldı. Andan Behrām mest pīl gibi eline bir Hindī kılıç alup ceng yirine geldi. Bulduğu ser-leşkerüñ başını kesdi ve leşkerine emr eyledi; ne kadar ölmüş ādem var ise cümlesinüñ başını kesdiler. Ol arada bir depe var idi, ol depenüñ üzerine ol başları tağ gibi yıgdılar. Ol sebebden şimdi dağı ol depeye Behrām Depesi dirler. Andan ol leşkerüñ cümle yarağını **[318a]** ve mālını ve gencini cümle ol depeye çıkarup yıgdılar. Andan şehriyāra bir nāme yazdı, Bermüde’nüñ hālını bildürdi. Andan Behrām geçüp Āvāze Ɣal‘ası’nuñ üstine geldi. Meger Bermüde ol Ɣal‘aya girmiş idi, Ɣapusını berkidüp oturmuş idi. Çünkü Behrām ol araya irişidi, Türk ü Çīn leşkerinden ve hāƔandan hīç nişān bulmadı. Behrām ol hāle ğāyet perīşān oldu ve ceng yirinde eglendüğine peşimān oldu. Andan şöyle fīkr itdi ki ol diyārda ne kadar şehirler var ise yıƔa ve ādemlerini kıra tā ki hāƔan Ɣatlanmayup Ɣal‘adan taşra çıkā. Andan Yelān-ı Sīne’ye üç biñ kişi Ɣoşdı ve dört biñ er dağı Ġzed-i Goşesb’e ışımarladı tā ki buldıklarını helāk ideler ve şehirler ve köyler Ɣomayalar, yıƔalar. Bu vech-ile üç gün ol vilāyeti ğāret kıldılar, niçe kişileri başdan ve mālдан ayırdılar. Behrām gördi ki ol işden Bermüde hīç Ɣayırmadı, dördünci gün Bermüde’nüñ Ɣatına ilçi gönderdi, eyitdi ki: “Ey hāƔan, niçün cihānda bir Ɣal‘ayı ihtiyār itdüñ ve Ɣalan nesnelerden el çekdüñ? Ɣanı Sāve Şāh’uñ ululığı ve anuñ leşkeri ve genci ve memleketi ve ol kūsaları ve pīlleri yā ol cādūları? Şimdi anlaruñ cümlesi saña Ɣalmadı mı ki tınmayup ‘avratlar gibi bir eve girüp oturursın? Cihānda senüñ pederüñ gibi şāh yoğ-ıdı. Senüñ ğāyetüñ Ɣanda gitdi? Ɣal‘anuñ Ɣapusını aç, benden amān dile ve Ɣal‘a içinde ne kadar māl ü genc var ise benüm Ɣatuma gönder. Şāhlar Ɣatında mālдан ve gencden iƔlīm ü vilāyet yegdür. Senüñ suçunuñ şehriyārdan dileyem ve seni dükeli serverlere baş Ɣılam. Yok eger yine ceng itmek ister iseñ Ɣal‘adan taşra çık.” didi. İlçi gelüp Bermüde’ye Behrām’uñ haberin bildürdi. Bermüde ol sözi işidicek eyitdi: “Yüri var Behrām’a eyit ki; cihānda iken dağı küstāh olmasun ve çerhüñ rāzını bilem şanmasun. BirƔaç gün cihān anuñ yüzine güldi ise hādden geçmesün. Ululara ta‘n-ıla söz söylemek hōş degüldür. Bir zamān idi ki leşkerüm ve kūsüm ve pīllerüm çoğ-ıdı. Bu yalancı çerh bizüm yüzümüze güldi, şimdi hālümüzi şuña irgürdi ve dağı belki sen bir Ɣul kişisin ben bir şehriyāram, senüñ gibi Ɣuluñ Ɣatına hū‘ārılık ile varmağa ‘ār iderem, hem ƔorƔaram ki nā-ğāh **[318b]** helāk idesin. Leşkersüz hōd ceng itmek elümden gelmez. Şol zamān ki senüñ şāhuñdan amān bulam ve anuñ Ɣatına varmağa ‘ār itmezem, andan nāme gelüp suçumu bağışlar ise ben anuñ Ɣatına varam, andan Ɣal‘a ve genc ü memleket cümlesi senüñ ola.” didi. İlçi Behrām Ɣatına gelüp hāƔandan bu vech-ile haber virdi. Behrām ol haberi işidüp şād oldu. Andan Hürmüz’e ol hāli bildürdi. Çünkü nāme Hürmüz Ɣatına vardı, Hürmüz Şāh bu haberi işidicek şād oldu. Andan buyurdı Behrām’uñ nāmesine cevāb yazdılar. Hürmüz nāmede eyitdi: “Yā Behrām! Bermüde benüm yār u Ɣarındaşumdur. Ben aña amān virdüm. Bu

mühür ve bu menşûr üzerine Tañrı şanuk olsun ki benden aña ziyân olmaya. İmdi Bermûde'ye leşker koşup izzet-ile benüm katuma gönderesin. Anuñ leşkerinden bulduğun ganimeti şol ki benüm hazîneme lâyıkdur gönderesin, bākisini andağı leşkere bahş idesin. Andan soñra göresin her ne yirde düşmen var ise üstine varasın, kendüyi öldürüp vilâyetini harâb idesin. Eger dahı leşker hâcet olursa baña bildüresin ve dahı katuñda olan Īrân leşkerinden kim ki saña toğrılık itdi ise ve öñiñde kılıç urdı ise yâ bir hüner gösterdi ise adlarını deftere yazup baña bildüresin tâ ki her birine bir ulu beglik virem ve seni cihân-pehlevân eyleyem.” didi. Çünkü bu vech-ile nâme pehlevānuñ katına irişidi şād ü handān olup Īrân serverlerin daʿvet itdi. Şāhuñ nâmesini şavt-ı bülend ile okıtdı. Cümle dilâverler işitdiler, şehriyâra duʿâ vü âferîn kıldılar ve Bermûde'ye bu haberi bildürdiler. Bermûde şād oldı, yarağ görüp kalʿadan taşra çıkdı. Ne kadar māl ü genci var ise cümlesini Behrām'a ısmarladı. Berhām dahı kalʿaya âdem koyup şaklatdı ve içinde ne kadar yarar kimse var ise deftere aldurdu. Çünkü Bermûde kalʿadan taşra çıkdı hiç Behrām'dan yaña bakmadı ve katına varmadı ve bir kimse ile haber göndermedi ve hergiz iʿtibâr kılmadı. Atına binüp niçe serverler-ile ve kendünün leşkeri-y-ile ʿazm-i şehriyâr kıldı. Bermûde'nün öyle itdüğü Behrām'a güç geldi ve anuñ ol işine ʿarlandı ve kaçadı. Âdem gönderdi ve atından indürüp piyâde yürüyerek Behrām'ın katına getürdiler. Çünkü hâkan Behrām'ın katına geldi, eyitdi ki: “Ey Behrām! **[319a]** Ben ulu şâh idüm, her meclisde hizmetüm ve ʿizzetüm var idi. Şimdiki hâlde devlet benden yüz döndürdi, rûzgâr beni işbu hâle getürdi. O ʿazamet ucından şimdi şuncalayın zillet mertebesine geldüm ve cânuma amân dileyüp tâc u taht ü mülk ü mālumu cümle saña ısmarladum. Çünkü şehriyârdan amân buldum başum alup anuñ katına gitmek isterdüm. Vakt ola ki şehriyâr baña karındaşlık eyleye, ben itdügüme kalmaya. Baña çerhün cevri ü cefası yiter. Ey bed-hû! Sen dahı benden ne istersin? Şimden soñra benümle [ne] işün vardır?” didi. Behrām anuñ sözinden gâzaba geldi, yirinden turup Bermûde'ye bir tâziyâne urdı. Andan buyurdu elini ve ayağını muhkem demürlediler ve bir taracık çâder içinde habs itdiler. Horrâd, Behrām'ın ol işini göricek gâyet incindi: “Bu pehlevānuñ hiç ʿaklı yoğ-ımuş.” didi. Turup Mihrân-ı kâtibün katına geldi, eyitdi: “Bu Behrām'ın bir sivri siñek kadar ʿaklı yok. Ne ulu bilür ve ne kiçi bilür. Hiç kimseye iʿtibâr itmez ve merdüm-zâdeleri âdem hesâbına şaymaz. Anuñ katına varup öğüt virmek gerek ve ol şehzâdeyi anuñ bendinden kurtarmak gerek.” didi. Pes, ikisi bile turup niçe naşihatler fıkı eyleyüp Behrām-ı Çübîn'ün katına geldiler, eyitdiler ki: “Ey pehlevân! Bunca itdüğün eyülikleri ve çekdüğün zahmetleri yeledirdün. Ulular her nesneye kaçımak revâ degüldür.” didiler. Behrām bildi ki toğrı söylerler, şabr şuyı ile hışm odını söyindürdi ve itdüğü işe peşimân oldı. Tiz bir altun eyerlü at ve bir zerrîn gılâf tığ-i Hindî alup ʿözri dileyü Bermûde'nün katına geldi. Buyurdu, bendini götürdiler. Tâ Bermûde geyinüp kuşanınca Behrām ayağ üzerine tırdı.

Andan Bermüde'ye ol hâş atı çekdiler, bindi. Behrām yanınca niçe ferseng yir anı gönderdi. Gitdi ve çok lütuflar ve keremler gösterdi tā ki anuñ hâtırını yine hōş kıla. Ammā hîç haķanuñ göñli açılmadı. Çünki ayrılacak vakt oldu, Behrām eyitdi: “Ey hāķan! Gerçi benden göñlüñ incinmişdür velī erlik budur ki şāh ķatında beni yaramazlığum añmayasın, eyü gördüğün söyleyesin.” didi. Haķan eyitdi: “Ey Behrām! Benüm şikāyetüm kendü şüm baķtumdandır ve naķş tālī'ümdendür. Ben anlardan degülem ki ulular ķatında kimi olursa dilüme getürem. **[319b]** Ammā şehriyāruñ ululığına lāyık degüldür ki bu nesneyi şormaya ve yād eylemeye ve bu bendi benüm ayağuma çerķ-i gerdān urmuşdur, dimezem ki bir ķul itmişdür.” didi. Anuñ sözinden Behrām'ın beñzi şarardı, hışmından derünü çüş kıldı, ne tafşıl olına.

Bu maħalde Bermüde ile Behrām biribirlerine ol ķadar ta'n-āmız ve 'itāb-engīz sözler söylediler ki ta'bīre gelmez. Hōrrād, Behrām'ın yüzine baķdı, anuñ tīzliginden ve hūn-h' ārılığından ķorķdı ki nā-gāh haķanı tīzlik ile depeleye. Ol dem Behrām-ı Çübīne eyitdi: “Ey cihān-pehlevān-ı şāh-ı cihān ve ey şāhib-ķırān-ı zamān! Hışmuñı az eyle ve şabr kııl. Dön gidelüm ki haķan toğrı söyler. Sen taħammül eyle ve göñlüñden yaramaz fikri gider. Gerçi arañuzda şovuk sözler vāķi' oldı. Sen aña ķalma ve andan ötüri göñlüñi derde bıraķma.” didi. Behrām eyitdi: “Bu hünersüz nā-bekārı gör ki atasıñın ķanını ve toprağını yād eylemez, tırmış benümle ne söyleşür.” didi. Haķan eyitdi: “Yüri, sen yabana söyleme. Ben zamānla atamuñ yirine gelem ve haķķını yirine getürem. Toprak ol kişinüñ başına ki sencileyin tīre-dil ve bed-gümān ola, kimsenüñ haķķını bilmeye. Şimdi bizüm ħavfumuz Hürmüz-i Tācdār'dandır, zaķmet eger rāķat andandır. Her ne olursa rāzıyam ki ol daķı bencileyin ulu şāhdur, senüñ gibi bir aşılısuz ve belürsüz bed-gümān köle degüldür. Ey Behrām! Īrān Şāhı'nı severseñ anuñ başı içün yoldan yine dön, bizümle sözi artuķ eyleme ki yaramaz-hūyuñ ucından yaramaz sözler işitmeyesin.” didi. Āķir Behrām perīşān-hātır ile döndi, leşkerghāhına geldi. Andan Hōrrād, Borzīn ve Mihrān-ı kātib ve daķı ne ķadar ulular var ise cem' olup şehriyāra bir nāme yazdılar. Behrām'la haķan arasında geķen sözleri bildürdiler. Andan soñra Behrām anlara eyitdi: “Ey dānālar! Varuñ ķal'aya çıķuñ, māldan ve metā'dan ne var ise deftere yazuñ. Görüñ ki ne ķadar genc vardır.” didi. Pes, kātibler hezār endīşe ile ķal'aya çıķdılar, şabāħdan anda olan ħazīneleri yazmağa başladılar. Gicenüñ üç baķşı geķince yazdılar. Ol ħesābda niçe defterler ķaraladılar ve ol işi henüz āķir idemediler. Ķal'ada ħod māl ü gencüñ ħesābı yoğ-ıdı. Ercāsb-ı Türk ve Efrāsiyāb zamānından ķalmış anda sīm ü zer ve gevher ile tölmiş ħazīneler var idi. Bunca zamāndan berü geķen şāħlaruñ ne ķadar māl ü ħazīnesi var ise ol Āvāze-nām ķal'ada idi. **[320a]** Siyāveş zamānından ķalmış bir kemer var idi ki her mūhresinde üç pāre gevher var idi ve bir küpe daķı var idi, hîç kimse anuñ gibi küpe görmüş degül idi. Soñra ol kemer ile küpeyi Keyķusrev,

Lohrāsb'a virmiş idi. Lohrāsb, Goştāsb'a virmiş idi. Ercāsb, Lohrāsb'ı öldürüp Belh'i yıkdıkdā ol küpe ile kemeri alup Āvāze Qal'ası'na kōmıř idi. Ol vāqtden berū anı kimse almamış idi. Andağı gevhlerlērūn kıymetini hış kimse bilmez idi. Pes, ol kātibler niçe zahmet-ile ol qal'a iēindeki mālārı yazup zabt eylediler. Andan řoñra ol leşkerden alınan māldan dağı ne var ise yazdılar. Meger ol metā'larūn iēinde iki küpe ve iki altun edik var idi ki üzeri la'l ü yāķūt-ıla ve dürr ü cevāhir ile bezenmiş idi. Behrām-ı Čübīn řāh kātında nāzı geēdūđine ve pehlevānlıđına inandı, anları deftere yazdurmadı ve ol Siyāveř'ūn kúpesini ve kemerini yazdurmadı. Anları kendü alıķodı, bāķi ne var ise Īzed-i Gořesb'e ışmarladı ve biñ kiři yoldaş koşdı, řaķandan yüz řatār deve aldı, ol mālārı ve metā'ları develere yúkladüp řehriyār kātına gönderdi. Bunlarūn öñince řaķan kendü nāmdārları ile gitdi, bir gün řehriyārūn kātına irişdi. Hürmüzd řāh'a şaber virdiler. Hürmüzd başına bir kıymetlü tāc ķodı ve eline bir gürz aldı ve řehrūn şapusına dek şarşu çıķdı. Irakdan řaķanı gördi, anda bir yirde tırdı. Pes, řaķan dağı řāha yakın gelicek Īzed-i Gořesb ile atlarından indiler. řāh dağı indi, řaķan-ıla görişdi. Andan řāh yine tızcek atına bindi, řaķan dağı süvār olup řāhuñ ardınca gitdi. Hemān ki sarāya yakın geldiler, řāh öñce atla sarāy şapusından iēerü girdi. řaķan dağı řařd itdi ki at-ıla gire, şapucılar atını tıtdılar. Ol arada Bermüde atdan inüp piyāde olup tařt kātına geldi. şehin-řāh aña ģāyet 'izzet eyledi ve tařt üzerinde kendü kātında yir gösterdi, řālını ve řātırını şordı. Andan řaķan iēün bir hūb sarāy tōnatdılar, Bermüde'yi ol sarāyda ķondurdılar ve aña lāyık şayıdlar gördiler ve şidmetler itdiler ve leşkeri iēün dağı aña yakın yirde yir itdiler. Yedi gün zıyāfet olındı. Čünki řaķanuñ ķonuklıđı tamām oldı ve hem yol zahmetinden emīn oldı [320b] andan řoñra ol gelen mālārı řehriyāra 'arz eylediler. Ulular öñinde iki biñ deve yúķi māl deftere yazdılar. Ol gün řehriyār bir ulu řāhāne meclis tōnatdı, řaķana bir hāř şıl'at ve bir zerrīn kemer virdi ki gevhler ile muraşşa' idi ve bir gevhlerden küpe virdi. Hürmüzd'ūñ luşfından řaķanuñ řātırını be-ģāyet řād oldı. Ol meclis ehli řehriyāra āferīn kıldılar. Andan řāh, Īzed-i Gořesb'e Behrām-ı Čübīn'ūñ řālinden ve işinden şordı. Īzed-i Gořesb eyitdi: *"Ey řehriyār-ı rúřen-dil! Ol düđünūñ ki ādemīsi Behrām-ı Čübīn ola, yimeği cümle erkāndan şaşra olur."* didi. Īzed-i Gořesb'ūñ sözinden řāhuñ göñline şübhe düşdi ve bir zamān řātırını endişe ile tōldı. řāh bu fıkr-ile oturur-iken nā-ģāh şapudan bir peyk iēerü girdi. Mihrān-ı kātibden bir nāme getürdi, řāhuñ öñinde ķodı. řāh buyırdı ol nāmeyi okıdılar. Yazılmış ki: *"řehriyār dāyimā řād olsun ve anuñ devletlü tācınıñ maşabbeti kıllarınıñ řātırından gitmesün. Andan řoñra ma'lūm ola ki iki būrd-i Yemenī var idi ve iki dağı gevhler ile bezenmiş altun edik var idi ve dağı Siyāveř'den yādigār ķalmıř bir küpe var idi, Behrām anları řehriyāra göndermedi. Bunca zahmet ki ol çekdi ol ķadar nesneyi alıķosa 'aceb olmaya. Bu sözi řehriyāra anuñ iēün didüm ki ben ķulından rúřen řātırına toz ķonmaya, bāķi ne vāķi' oldı ise varan kışilere şorıla."*dimiş. Čünki bu nāme řehriyār kātında okındı, řāh

Behrām’uñ işine kaçıldı, eyitdi: “Bağ ol Çübîn-i nâ-bekâra kim kulluğı yolın gözetmez, başını felekde mi tutar? Bir budur ki haķan gibi kişiyi kamaçı-y-ıla urur ve bir dağı ancılayın küpeyi alıķor. Meger ol şehriyâr olmağa kaşdı ider!” didi. Bu sözi söyledükden soñra Bermüde’yi da’vet itdi, buyurdi h’ân geldi ve meclis ârâste kılındı. Ol gün giceye dek haķan-ıla ‘işret itdiler. Çünkü şöhet tağılacak vakt oldu, şehriyâr haķanuñ elini eline aldı, eyitdi ki: “Ey haķan! Benümle ‘ahduñi tâzele ve katumda yemîn eyle ki baña ‘aşı olmayasın.” didi. Haķan eyitdi: “Ey şehriyâr! Allâh haķkı-çün ve şâhlar cânı-çün ve tâc u taht ‘izzeti-çün ve ay ve güneş hürmeti-çün ve Goşesb-i nârînüñ nûrı-çün ve yir ve göküñ ve seb’a-yı seyyâre havâşı haķkı-çün yirüme varduğumdan soñra senüñ emründen baş çekmeyem ve senüñ sayir kullaruñ gibi hıdmetüñe bel bağlayam ve sen ne dirseñ anda olam.” didi. [321a] Şehin-şâh dağı and içüp eyitdi: “Gice ve gündüz haķkı-çün seni karındaş bilem ve bu ‘ahdden baş çekmeyem ve senüñ haķkuñ yaramaz şanmayam.” didi. Çünkü Hürmüzd Bermüde ile bu resm üze el tutuşup ‘ahd itdiler, andan turup maķâmlu maķâmına gitdiler. Hemân ki şabâh oldu, şâhlar yirinden tırdı. Hürmüzd Şâh, Bermüde içün bir hil’at ve bir altun eyerlü hâş at ve bir gevher-ile muraşsa’ tâc ve bir zerrîn kemer ki la’l ü yâķût-ıla bezenmiş idi ve bir gevherden tavķ ve bir küpe ve nice ‘Arabî atlar ve zerrîn-niyâm tığlar ve gümüş siniler ve tebsiler ve cevherler ile muraşsa’ altun kadehler hazînedan haķanuñ katına gönderdi ve iki menzil yir haķanı gönderigitdi, üçünci menzilde haķan-ıla esenleşüp yine döndi. Bermüde ol aradan Çîn’e gitdi, bu yañadan Behrâm-ı Çübîn işitdi ki şehriyâr, haķana gâyet ‘izzetler itmiş ve çok nesneler virüp yine maķâmına göndermiş pes, pehlevân leşker ile haķana karşı çıkdı, itdügi işden utanup ‘özrleri diledi. Her şehirde ve her menzilde aña ziyâfetler itdi ve çok hıdmetler ve eyülikler gösterdi ammâ haķan hıç anuñ yüzine baķmadı ve hıdmetine ittibâr itmedi ve hıç bir nesnesin kabûl eylemedi. Bu resm üze üç menzil haķanuñ yanınca gitdi. Bir gün Behrâm’ı katına da’vet itdi, andan yaña nażar kılmadı. Âzâdeler ‘özr idenleri kabûl iderler idi ve şeh-zâdeler günâhından ötüri yalvaranuñ yüzine gülebaķarlar idi. Haķan, Behrâm’dan şol kadar incinmiş idi ki hergiz anuñ ‘özrini kabûl itmedi, âdemliğı ve kişiligi gônline getürmedi. Dördüncü gün olıcaķ haķan, Behrâm’uñ katına bir kişi gönderüp eyitdi ki: “Eyü zaķmet çekdüñ, hemân tamâmdur dönesün.” didi. Behrâm ol sözi işidicek melûl ü gamnâk döndi, itdügi işlere peşimân olup Belh’e geldi. Bu taraıdan şehriyâr dağı Behrâm’a gâyetde hışm itdi. Haķanı urduğına ve kendüden destürsuz nesne alduğına katı incinmiş idi. Anuñ itdügi eyülikleri ve çekdügi zaķmetleri şol deñlü nesne içün unuttı ve iki haķanuñ şerr ü fitnesini ĩrân üzerinden ber-taraf itdüğini ferâmüş eyledi, Behrâm’dan yüz döndürdi.

[321b] ‘İtâb-nâme-i Hurmuz bâ-Behrâm u ‘İşyân Kerden-i Behrâm

[Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ülün / Fe’ül]

Yekī nāme be-n'vist pes şehriyār

Be-Behrām k'āy dīv-i nā-sāzkār

Ne-dānī hemī ḥ'īšten-rā to bāz

Çonīn ez-bozorgān şodī bī-niyāz⁴³⁶

Nesr: Pes Hürmüz Şāh, Behrām-ı Çübīne'ye bir nāme yazdı, eyitdi ki: “*İş bilmez dīv! Evvelki ḥālūñi añmaz mısın ki şimdi ululığa irişdüñ ise Allāh yolından çıkarsın ve kendüñi evc-i felekde tutarsın. Bilmez misin ki senüñ için ne zahmet çekdüm, saña bunca leşker ü genc virüp pehlevān idindüm. Sen pehlevānlık yolın gözetmezsin, benüm emrümde baş çekersin ve başuña bir kimse geçer sen Bermüde gibi şehriyārı dögersin ve bende urarsın ve daḥı benüm dedelerümde kalmış küpeye tama^c idersin. Meger sen kendüñi şāh görmişsin ki küpe istersin. İşte ben saña lāyık bir ḥil^cat gönderdüm, geyüp bir daḥı anuñ gibi işe el uzatmayasın.*” didi. Çünkü nāme tamām olup üzerine şāhuñ mühri urıldı, andan şāh buyurdi bir panbuḫ egiricek çıkırıḫ getürdiler ve bir şaru çārşaf getürdiler ve bir daḥı kıldan tokınmış peçe getürdiler ve bir iki daḥı ‘avratlara münāsib etek ve koḫu ne var ise getürdiler. Andan bir seped getürüp içine biraz panbuḫ ḳodılar ve ol ma^cnāları daḥı seped içine ḳodılar ve bir naḳışlu kızıl ṭon getürdiler. Andan şehriyār bir çirkin ḥūylu ve naḥs şüretlü ancılayın işe yarar kişi buldı, nāme ile ol esbābı ol kişiyeye virüp eyitdi ki: “Var bunları Behrām’a ilet ve söyle ki; ey uşlanmaz ḥarām-zāde, sen ne ululığa lāyık kişisin? Bir ḥaḳ-şinās gelüp üç yüz senüñ gibi nā-merdden yegdür. Şimden sonra seni bir kelb ḥesābına şaymazuz diyesin.” didi. Pes ilçi yel gibi Behrām’uñ ḳatına irişdi, şāhdan ne işitdi ise Behrām’a söyledi. Behrām ol nāmeyi ve ol alçaḳ ḥil^cati gördi, şabr eyleyüp tınmadı. Bir zamāndan sonra baş götürüp eyitdi ki: “Şāh yolına baş ve cān terkinu urup bunca zahmetler çekdüğümüñ cezāsı bu mıdur? Ben bir pehlevānam ki ḳılıcum ḥavfindan mışede arslanlar yatmazlar. Bunuñ gibi nāme ve ḥil^cat baña lāyık mıdur? Bu işi baña şehriyār itmemişdür. Benüm ḥaḳḳuma düşmenlik itmişlerdür ve şāha beni yavuz añlatmışlardır. Hele nidelüm, biz şāhuñ ḳulıyuz, ne eydürse anuñ ḥükminden tecāvüz itmeyüz. Şāh, ḳullarına nice ḥ'ārılık iderse revādur ammā şāhdan benüm umduğum bu idi ki benüm ḥaḳḳuma yaramaz [322a] daḥı söylesele uy maya idi. Zīrā ben bu ḳadar leşker ile şāh ḳatından gitdüm, anuñ yolında cānlar

⁴³⁶ Bunun ardından İran hükümdarı Behram’a bir mektup yazdı: “Uyumsuz dev! Kendini o kadar kaybetmişsin ki ulu kişilere bile hiçbir ihtiyacın olmadığını sanıyorsun!

arıtıdım, haşan gibi düşmenün başını kesdim. Bunca çekdiğüm belâların ivaızı bu vech-ile hı^ı arılık mı idi? Bu çerh elinden Allâh Hâzretine çok inileyem, hele Allâh’dan ne geldi ise hoş geldi.” diyüp ayağ üzerine tırdı. Ol şâh gönderdiği alçak hil^{at}ı geydi ve çarı başına örtti ve çıkruğı önüne kodı. Andan buyurdu dükeli serverler ve ulular katına cem^e oldılar, pehlevânı ol hâl-ile görüp ‘acebe kaldılar. Hâş u ‘âm ol hâli görüp yürekleri yandı ve her birinün gönlüne bir dürlü endişe düşti. Andan pehlevân eyitdi: “İşte şâhumuz bize şuncalayın hil^{at} göndermiş, benüm şâh katında toğrılığımı bilürsüz ve itdiğüm işleri cümleñüz görüp turursız ki benüm kılıcum ve nîzem korkusından düşmenler gizlenicek yir bulıamaz idi, şehriyâr tâc u tahtından ümîdi kesmiş idi ve cihân gözine karañu olmuş idi. Ol kara günleri üzerine ağ eyledüm. Şimdi işte anuñ hükmi-y-ile şuncalayın hil^{at} geydüm. Hele ol şâhdur, biz anuñ kullarıyuz, gönlümüz ve cânımız anuñ maḥabbeti ile tolmışdur, ne buyurursa fermânına muṭî^{üz}. Ey ‘akl ıssı kişiler! Siz ne dırsız, ne revâ görürsüz?” didi. Cümlesi ağız açup eyitdiler ki: “Ey pehlevân! Hürmüzd gibi şehriyâr cihânda olmasun ki senün bunca zahmetlerün anuñ katında berbâd oldu. Saña böyle idicek bize ḥod bir it kadar i^tibâr itmez. Böyle şâh yok olsun.” didiler. Behrâm eyitdi: “Öyle dimeñ. Şâhsuz leşkerün ne i^tibârı olur? Cihânun düzenligi şâhladur, cümlemüz anuñ kulıyuz. Ol bizüm velî-ni^{met}ümüzdür.” didi. Īrânîler eyitdiler: “Ey pehlevân şöyle bil ki biz cümlemüz işbu nesneye bil bağladuğ ki şimden soñra Īrân Şâhı’na şâh dimeyeyüz. Ol ki senün bu kadar eyilüğünü bilmedi, şimden girü Īrân’dan bir kişi aña şehriyâr dimez.” didiler. Behrâm eyitdi: “Hele birkaç gün şabr idelüm, göre iş neye varur.” didi. Çünkü bu hâl üzerine iki hefte geçdi bir gün Behrâm-ı Çübîn bir pâre gönlüm açıla diyü bir niçe kişi ile şikâra çıktı. Biraz giderek bir laṭîf yire çıkageldi, bir ḥüb merğzâr gördi. Ol merğzârın [322b] içine nazar kıldı, bir gür gördi ki cümle nakışlar anuñ üzerinde bezenmiş, şöyle güzel ki ancılayın cânveri gözler görmüş degül idi. Behrâm anı görüp ‘acebe kaldı, diledi ki anı dirile tuta. Atını anuñ üzerine depdi, gür kaçdı ve Behrâm ardınca segirtti. Gür ol merğzâr içinden bir incecik yola düşüp kaçdı. Behrâm anı bir zamân koğdıktan soñra bir tağ eteginde bir şahrâya çıkageldi. Ol arada arkurı bir şuya uğradı, gür ol şudan öte geçdi, Behrâm daḥı ardınca bile geçdi. Şuyı geçdükden soñra ol şahrâya nazar kıldı, gördi ki orta yirde bir laṭîf kaşır yapılmış, gür ol kaşruñ önüne vardı ve kapusından içeri girdi. Behrâm daḥı atından indi. Meger Yelân-ı Sîne-nâm dilâver ile Īzed-i Goşesb, Behrâm’un ardınca idiler. Behrâm atını Īzed-i Goşesb’e virdi, kendüsi gürün ardınca kapudan içeri girdi. Bir zamân ol kaşruñ içinde piyâde ve yalunuz gitdi. Īzed-i Goşesb, Yelân’a eyitdi: “Sen daḥı pehlevânun ardınca biraz git, gör ki hâl nedür.” didi. Pes, Yelân-ı Sîne biraz yir gitdi, ol kaşruñ içinde bir yirde geldi, gördi ki bir yüksek eyvân yapılmış, içinde bir Süleymânî altun taht kurulmuş, cevâhir ile bezenmiş, üzerine Rûmî dībâlar döşenmiş ve taht üzerinde bir hatun oturmuş, başına gevherden bir tâc komış. Ol nigârın boyı serve beñzer ve ol serv gibi boydan

bir kemend aşılmış ki her bir kılına biñ ‘āşık cān virmiş ve nice nāmdārlaruñ gōñli ol kemende bağlanmış. Ay ve gün ol şüretüñ hüsine hayrān kalmış ve taht üzerinde nigār yanında yir eylemişler. Behrām dahı oturmuş ay yüzlü cāriyeler tahtuñ çevresinde ayağ üzre tırmış, hemān ki ol nigār Yelān-ı Sīne’yi gördi, tiz bir cāriye gönderüp eyitdi: “Var ol şir-dil civāna söyle ki bu araya gelmege aña yol yokdur, yoldaşları ile biraz vakt eglenetursun. Uş Behrām dahı varur.” didi. Yelān-ı Sīne yine taşra çıkınca leşkerden niçe kişiler dahı yitişdi. Sarāy içinden hādemler ve cāriyeler çıkıldılar, ol serverlerüñ atlarını ahura çekdiler. Andan nigār buyurdi bağçe kapusın açdılar, ol serverler bağçe içine girdiler, bir laṭif yirde oturdılar. **[323a]** Bāgbān gelüp şöhet yarağın gördi, bir meclis ārāste kılup dürlü ni‘metler hāzır kıldı. Çünki yimek yendi, destūr oldu taşra çıkıldılar, atlarına bindiler. Öyle zevālı olınca Behrām ol hatun-ıla şöhet kıldı. Andan soñra Behrām’a dahı destūr oldu, kalkup gidicek hatuna eyitdi: “Ey nigār! Tācuñ Müşterī ile berāber olsun.” Hatun eyitdi: “Ey pehlevān! Devletüñ ve furşatuñ ziyād olsun ve cihān senüñ murāduñca olsun ve nāmuñ ‘āleme tılsun. Yüri ki şimden soñra Īrān’uñ şahı sensin, tāt u taht senüñdür. Var, cihānı kılıcuñ-ıla müsahhar kıl ki ‘ālem emrüne muṭī‘dür. Eger yardım hācetüñ olursa buñ yirlerinde ve ceng vakitlerinde ben saña yārlik eyleyem.” didi ve dahı sırr-ıla çok sözler söyleşdiler. Ammā ol sözleri ikisinden gayrı kimse işitmedi. Çünki Behrām ol bağçeden taşra çıkdı, şafāsından beñzi lāleye dönmiş idi. Hemān dem ol gūr-ı münakkaş-beden yine çıkageldi, pehlevānuñ öñine düşdi, kılavuz olup mışeden taşra çıkardı ve ol gūr ol arada belürsüz oldu. Cümle begler ol hāle hayrān kaldılar, hīç bir kimse Behrām’a ol işüñ aşı nedür diyü şoramadılar. Behrām yine şehre gelüp kimseye haber söylemedi. Andan Horrād-ı Borzīn, Behrām’a eyitdi: “Ey server! Bu işi ki biz bugün şikārda gördük, ‘ömri içinde kimse görmüş ve işitmiş degüldür. Bu ne hikmetdür?” didi. Horrād öyle didüğine Behrām yüzini burtardı ve hīç cevāb virmedi, toğrı sarāyına gitdi. Artuk kimse dahı şormağa mecāl bulmadı. Çün gice geçüp şabāh oldu, Behrām buyurdi; köşk içinde altun kürsiler kōdılar ve üzerine dībālar dōşediler ve bir altun taht tonatdılar. Behrām geçüp şahāne oturdi ve başına şahlar tātını kōdı. Mihrān-ı kātib, Behrām’uñ ol hāline nazar kıldı. Bildi ki ol ‘ākıllardan işitdügi sözler vāki‘ olacaqdur, pehlevān şahlığa el uzadicaqdur, gelüp Horrād’a eyitdi: “Ey ‘ākıl! Şöyle bil ki şah kendü eli-y-ile işini azdurdı. Behrām’ı nā-hak yire incitdi.” didi. Horrād eyitdi: “Ey yār, sen bu işi āsān şanma ve bu sözi **[323b]** çıkarup kimseye fāş itme. Belki bu gice şehriyārdan yaña gitmek gerek, şah-ı cihāna bu hāli bildürmeñ gerek. Behrām’uñ gōñline tāt ārzūsı düşdi ve taht-ı ‘āc üzerinde oturur oldu. Şehin-şah bilmezlik ile kendüye buncılayın düşmen kazandı, buña şunuñ gibi hil‘at gönderdi. Bilmedi ki bu pehlevān anuñ emrinden baş çekiserdür. Ey nāmdār! Ben bu rāzı ol vakt bildüm idi ki dīvler bunı şikār yirinde dāma tutup çok dürlü nesneler söylediler ve bunuñ gōñline şahlık ārzūsın anlar bıraktılar. Hemān bu işüñ çāresi bu gice şehriyār katına

gitmekdür.” didiler. Ol iki ‘âkilûn ittifâkları anuñ üzerine oldı ki ol gice kaçalar. Pes, ahşam olunca şabr itdiler. Hemân ki karañu oldı, ikisi dahı yarağ görüp şehriyârdan yaña kaçup gitdiler. Çünkü şabâh oldı, Behrâm anlaruñ kaçduğunu bildi. Yelân-ı Sîne’yi ardlarından yüz kişi ile gönderdi. Pes, Yelân-ı Sîne yıldırım gibi Mehrân-ı kâtibûn ardından irişdi, hışm-ıla tutdı, ağır bend-ile pehlevânûn katına getürdi ve nesi var ise aldı. Şanurdu ki anı pehlevân geldügi gibi helâk eyelye. Pehlevân, Mehrân’ı göricek eyitdi: “Ey nâ-dân! Niçün destûrsuz benüm katumdan gitdün?” didi. Kâtib eyitdi: “Ey pehlevân! Horrâd benüm gönlüme korku bırağdı. Baña eyitdi ki; şimden soñra bunuñ katında tırmağ olmaz. Çünkü pehlevân şehriyâra ‘âşî oldı, tırursaq ikimüzi dahı öldüricekdür didi. Ol sebebden gitdüm.” didi. Behrâm aña çok luţuflar gösterdi, eyitdi ki: “Sen bir ‘âkil kişisin, revâ mıdur ki benüm katumdan gidesin? Her vaktde yanumda olmağ gereksin ve her müşkil işlerde ‘aql-ıla ve ‘ilm-ile baña rehber olmağ gereksin.” didi. Andan anı yanına getürdi ve gâyet hōş tutdı ve niçe māl ü esbâb virdi ve anı yine kitâbet hıdmetine buyurdi ve hâzîne ve leşkerûn defterlerini aña ısmarladı. Bu taraftan Horrâd giceyi gündüze katup gitdi, bir gün şehriyâr katına irişdi. Cümle râzlarını şehriyâra söyledi, şikâra çıkdıklarını ve ol mergzâr içinde Behrâm’uñ vâki° olan kışşasını söyledi. Şâh işidüp ‘acebe kaldı. Ol ‘âlimlerûn didügi sözler ve Bozorcmihr’uñ söyledügi haber hâtırına geldi ve bir kerre gögsin geçürdi, [324a] tîz ulu dânişmendi katına okıdı. Andan Horrâd’a eyitdi: “İmdi ol didüklerüni söyle.” didi. Horrâd ağız açup ne vâki° oldı ise cümlesini yine söyledi. Şâh eyitdi: “‘Aceb bu ne ola? Bunı ‘aql-ıla bilmek gerek. Mişe içinde bir gür ola ve anı bir sarâya ilet. Ol sarây yabân yirde ola! Bu hemân düşe beñzer.” didi. Dânişmend eyitdi: “Ey şehriyâr! Ol gür şeklinde görinen bir dîvdür ki Behrâm’ı toğrı yoldan çıkarmışdur ve ol sarây gibi gördükleri güristândur. Ol ‘avrat bir cādûdur ki aña tâc u taht göstermişdür, göñline ululık sevdâsını bırakmışdur ve Behrâm’uñ yüregine ol gönderdügüñ panbuk ile seped dâğ olmuşdur. Şimdiki hâlde bir çäre eyle ki anuñ katında olan leşkeri katuña getüresin. Ol mühmel hil°ati ol bî-vefânûn katına göndermek hod münâsib degül idi. Īrânîler dahı ol ecelden şâhdan ümîd kesüp baş çekmişler, cümlesi senden korkup saña ‘âşî olmuşlardur.” didi. Hürmüzd egerçi itdügi işe peşimân oldı ammâ hîç fâyide itmedi. Bir hâl üzerine çok zamân geçmedin bir gün Behrâm katından bir kişi geldi, şâhuñ öñine bir seped kodi ki içine hançerler ve kılıçlar konılmış ve ol kılıçlaruñ cümlesi başı yukaru dikilmiş idi. Şâh ol sepede nazar kıldı, gâyetde melûl oldı, buyurdi ol kılıçları päre päre itdiler. Yine sepedüñ içine tıdudurup Behrâm’uñ katına gönderdiler. Çünkü seped Behrâm’uñ katına irişdi, ol kılıçları päre päre olmuş gördi, Īrânîleri cümle katına da°vet itdi. Andan soñra ol sepedi ortaya getürdi, eyitdi: “Şehriyârûn bize armağanını gördün. Bu işi h°âr tutmañ, şâhuñ remzi bu olur ki; ol bahâsuz h°âr leşkeri şöyle kırsam gerek, hîç birini sağ komasam gerek dimiş. Bu kılıçları päreleyüp bize gönderdügünüñ ma°nâsı oldur.” didi.

Şāhuñ işinden, pehlevānuñ sözinden leşkerüñ gönli endîşe ile tıldı, eyitdiler ki: “Bu ne ‘aceb hāldür? Bir gün şāh bize ‘avratlar tının gönderür, bir gün dağı şınmış kılıçlar gönderür. Böyle pādīşāh hergiz olmasun. Eger Goşesb oğlu Behrām dağı anuñ kapısına varıcağ olursa ‘ālemde adı añılmasun.” didiler. Çünkü Behrām anlaruñ sözün işitdi, gönülllerini şāhdan be-ğāyet incinmiş gördi. Pes, ol leşkere eyitdi: “Gözünüzi açuñ ve ‘aqluñuzu dirüñ. Şimdi Hırrād şehriyār katına [324b] varmışdur, gizlü ve aşikār ne söz var ise bir bir dimişdür. İmdi her biriñüz başuñuz tedārükini görüñ ve benümle ‘ahd ü peymān idüñ ki ben yolları beklemeye ādemler koyam, dāyimā ol tarafı gözedeler ve sizi bu belādan şaklayalar. Yohsa añsuzın leşker gelür, ne sizi kor ve ne beni kor.” didi. Leşker uluları eyitdiler: “Ey pehlevān! Tedbīr senüñdür. Biz senüñ fermānuña muṭī‘üz.” didiler. Meger Behrām andan korçar idi ki şāhdan Īrānīlere nāme gele, anlar yine şāha varalar ve kendüden yüz döndüreler. Pes, ol yollarda kendüñüñ hāş ādemlerinden niçe leşker kodı ki yolu bekliyeler, gelen nāmeyi alalar, Īrānīlere göstermeyeler. Bunuñ üzerine hayli zamān geçdi, Īrānīler şehriyāruñ nāmesin görmediler, her biri şehriyārdan tamām yüz döndürdiler.

Üstād eydür, bir gün Behrām-ı Çübīn cümle leşkerüñ ulularını katına da‘vet eyledi ve anlara itdüğü erlikleri söyledi ve şāhdan kendüye olan hākāreti yād eyledi. Ulularuñ ağzın arayup derūnlarını yokladı. Zīrā henüz anlardan gönli emīn degül idi. Çünkü bunlar Behrām’uñ erligine taḥsīn idüp sözünü taşıdık itdiler ve şehriyāra nefrīn idüp andan rū-gerdān olduklarını taḥkīk eylediler, andan soñra Behrām her birine su‘āle başladı: “Beni pādīşāhlığa lāyık görmeyesiz, Īrān taḥtı baña sezāvār degül midür? Şimden girü da‘vā-yı saltanat itmek hākķum olmadı mı? Ne dırsız ve bu huşuşda ne cevāb virürsüz ve ne maşlaḥat görürsüz?” didi. Ol arada olan ulularuñ her birisi bir söz söylediler; kimi cevāz gösterdi ve kimi bu tedbīr ma‘ķül degüldür didi. Kimi bu kārda sen a‘lemsin, didi. Üstād eydür, Behrām-ı Çübīne’nüñ bir hemşīresi var idi, nāmına Gordiyye dirler idi, ‘aql ü dānişde ve söz söylemekde hezār merd-i dānāya gālib idi. Ol dağı bu müşāverede perde ardında idi, hergiz karındaşuñ bu fikrini ma‘ķül görmedi ve bu maşlaḥata rızā göstermedi ve bu ma‘nāya rāzı olanlaruñ her birini bir temsīl ile ilzām eyledi, hiç bir vech-ile Behrām rāyına kāyıl olmadı. ‘Āķıbet bir niçe münāfıķlar Behrām’a muḥarrik olup, şāhlık sevdāsına meylini gālib eylediler. Behrām anlardan hevāsına muvāfık söz işidince bu maşlaḥata meyān-beste oldu. Ol gün aḥşama dek bu keş-ā-keş sürildi, gice irince herkes yine maķāmlarına gitdiler.

[325a]Meşğul Şoden-i Behrām-ı Çübīn be-Pādīşāhī

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Çu ber-zed sinān-ı bolend āfitāb

Ser-i nāmdārān ber-āmed zi-ḥ̣āb

Sipehdār-ı Behrām-ı gord-ı sotorḡ

Be-fermūd tā şod debīr-i bozorg⁴³⁷

[Neşr:] Firdevsī-i Tūsī eydür, çünkim ol gice geçüp şabāḥ oldı, āfitāb nīze-i bülendi şahın-ı āsumānda ‘ayān oldı, nāmdārān-ı cihān ḥ̣ābdan bīdār oldılar. Ol dem Behrām-ı Çübīn, Mehrān-ı kātibi katına da‘vet idüp buyurdı, ḥaḡan-ı Çīn’e bir ḥūb nāme yazdı ve çok ‘özr eyledi, eyitdi ki: “*Ey devletlü ḥaḡan! Ol itdügüm işlere şimdi peşimānam. Şimden şoñra seni cānumdan ‘azīz bilem ve senüñ vilāyetüñe ve leşkerüñe kılıç şalmayam ve yaramaz şanmayam. Eger cihāna ulu pādişāḥ daḡı olursam senüñ kiçi qarındaşuñ gibi olam. Ricā olunur ki göñüldeñi kīni gideresin. Bu iklīmi Çīn iklīminden ayru görmeyesin, geçenden geçesin.*” didi ve nāmeyi ḥaḡanuñ katına gönderdi. Ḥaḡan ol nāmeyi görüp be-ḡāyet şād oldı ve Behrām’a taḡsīn kıldı ve tīz bir laṡīf cevāb-nāme yazdı, eyitdi ki: “*Geçen geçdi, şimden şoñra ben seni ulu qarındaşum bildüm.*” diyüp Behrām’a atlar kullar ve altunlar ve gümüşler ve dürlü metā‘lar gönderdi. Çünki Behrām’uñ her işi yirlü yirince düzildi, ḥazīne açup leşkerinüñ dükeli yaraḡın gördi. Andan şoñra nihānī şāḡlık tedbīrine meşḡul oldı. Leşkerde bir pehlevān ihtiyār kıldı, Ḥorāsān taḡtını ve Nişābūr’ı ve Belḡ’i ve Merv’i ve Herī’yi aña ışmarladı ve biraz leşker virdi ve kendüsi Belḡ’den çıkup Rey’den yaña ‘azm kıldı. Behrām hemān ki Rey vilāyetine geldi, ḡarb-ḡāne ehline emr eyledi ki; şimden şoñra aḡçenüñ sikkesini Ḥusrev adına eyleñ, Hürmüz aḡçesi-y-ile şatu-bāzār olmasun didi. Anlar daḡı başlarından ḡorḡup sikkeyi Ḥusrev adına urdılar. Behrām ol yeñi aḡçeden bāzergānlara bedre ile aḡçe virdi ki: Tīfsūn’a varuñ benüm içün altunlu ḡaṡīfeler ve Rūmī dībālar aluñ ve cehd idüñ ki bu aḡçeler Hürmüz’üñ katına irişe ve bu sikkeyi göre didi. Andan şoñra Hürmüz’e bir nāme yazup eyitdi: “*Ey bed-nejād ve bed-ḡū, eyülik bilmez şāḡ-ı nā-dān! Kılıç örtici arslanlara panbuḡ ile ig gönderürsün ve ‘avratlar ṡonın virürsin. Meger ḡabāḡatümüz senüñ yoluña cān terk idüp düşmene kılıç urduḡumuzdur! Ey bī-vefā! Çünki bu eyüligümüz senüñ ḡatuñda ḡār oldı, şimden şoñra saña şehriyār dimezüz. [325b] Ol vaḡt ki senüñ sa‘ādetlü oḡluñ Ḥusrev-i Pervīz taḡta otura, anuñ emri ile ṡaḡları şaḡrā iderüz ve*

⁴³⁷ Yüce güneş ışıldayan mızrak gibi ışınlarını saçmaya başlayınca, (ünlü kahraman uyandı). Kumandan Behram güçlü kahraman, başdanışmanını huzura çağırdı.

düşmenlerün kanını Ceyhün gibi akıdıruz. Husrev oğlan olduğu-çün nedir, şehriyârlık aña lâyıkdur ki vefādârdur, sencileyin bî-vefâ degüldür. Şimden soñra anı şehen-şāhlığa kabûl kılduğ. Andan gayrı kimsenün emrine baş indürmezüz.” didi. Bu işden Behrām’uñ maqşudı ol idi ki şehriyâr hışm idüp nā-ḥaḳ yire Husrev’i öldüre idi. Zīrā Behrām’uñ qorqusı andan idi ki Husrev ḥüsn-i ḥulḳ ıssı ve mürüvvet ehli şehzāde idi. Dir idi ki: “Eger Husrev aradan gider ise nîzemi yire uram, Sāsāniler’uñ kökini kıram, yiryüzinde anlaruñ nām u nişānını qomayam. Tañrı cihānı anlaruñ içün yaratmadı. Niçeye dek şehriyâr olalar?” dir idi. Bu bātıl fikr ile çünki nāmeyi gönderdi, Hürmüz Şāh nāmeyi göricek çihresi şarı güle döndi. Anuñ ‘aḳabince aḳçenün sikkessin gördi, guşsa biribirinün üstine oldı. Oğlana bed-gümān olup Āyīn-i Goşesb’i da‘vet idüp eyitdi ki: “Husrev erlikde ol ḥadde mi irişdi ki bizüm emrümüzden baş çeker oldı? Bundan ulu günāh ne var kim benüm zamānumda kendü adına aḳçe kesdüre?” didi. Āyīn-i Goşesb eyitdi: “Ey şehriyâr! Oğluñ olduğu-çün nedür bu işden ötürü anı bend ile te‘dīb itmeñ gerek.” didi. Hürmüzd eyitdi: “Ol bend ile uşlanmaz. Anuñ gizlüce qaydını görmek gerek ve nāmını cihāndan götürmek gerek.” didi. Pes, ol gice şāh bir ser-hengi da‘vet idüp emr eyledi ki; varup nihānī Husrev’uñ işini bitüre ve ne vech-ile öldürebilürseñ öldür didi. Ol kişi eyitdi: “Çün ḥātırıñ öyle diler, baña ḥazīneden bir pāre zehr virsünler ki şimdi ol mestdür, şarāba qatalum, içirelüm. Şāhuñ maqşudı ḥāşıl ola.” didi. Husrev’uñ ise ne sikkeden ḥaberi var ve ne kendüye gelicek qazādan āgāhı var, kendü şafāsında. Çünki Hürmüz bu tedbiri kıldı, ol kişi Husrev’den yaña gitdi. Meger bir ser-heng daḥı bu ḥālden āgāh oldı, cān atup ol bir serhengden evvel Husrev’uñ qatına irişdi ve ḥāli bildürdi. Hemān Husrev ol gice şüret-i tebdil idüp Tıfsün’dan çıqdı ve nā-bedīd oldı, tā Āzerbāycān’a varınca segirtti. Çün ol iqlīmüñ begi işitdi ki Husrev atasından incinüp qaçmış ve daḥı Behrām-ı Çübīn, şāhuñ tahtına qaşdın eyleyüp Belḥ’dan Rey’e gelmiş [326a] Husrev qanda idügin bilmek ardınca oldılar. Āḥir Āzerbāycān’da nişānın bulup begler ve pehlevānlar cümlesi anda geldiler. Husrev’uñ qatına ululardan çok kişi cem‘ oldı. Āzer-i Pervīz gibi ve Zeyl-i Şīr gibi ve Destān-ı Sīrān gibi ve Pīrüz-ı Kirmānī ve Sām-ı Şīrāzī ve İsfendiyār-ı Şīrāzī gibi ve daḥı bunlardan gayrı niçe begler Pervīz’uñ qatına geldiler. Her biri eyitdiler ki: “Ey şeh-zāde! Şimden soñra tāc u taht saña yaraşur, hiç pederünden qorqma ve üşenme. Īrān serverlerinden ve ‘Arab pehlevānlarından ne qadar ister iseñ qatuña getürelüm.” didiler. Husrev eyitdi: “Ben pederümden qorqaram ve Īrān leşkerinden üşenürem. Eger begler ve eger pehlevānlar Goşesb odınuñ öñinde and içerler ise ki benüm ‘ahdümi şımayalar ve benden yüz çevirmeyeler, ol vaḳt benüm gönlümden qorḥu gider.” didi. Çünki pehlevānlar Husrev’uñ sözünü işitdiler, cümlesi āteşkedeye gelüp and içdiler ki Husrev’uñ sözünde olalar ve anuñ emrinden baş çekmeyeler. Çünki Husrev qorqudan emīn oldı, bir tarafa cāsūslar gönderdi ki atasınuñ fikri nedür, kendü içün ne tedbīr iderler bileler ve kendüyi ol işde

āgāh ideler. Bu tarafda Hürmüz Şāh hemān ki Husrev'ün kaçduğunu işitdi tiz ādem gönderdi. Bendüy-nām dilāver ile Gostehem'i tutdılar ki Husrev'ün tayılarıdur, anları ağır bendler ile zindāna koydılar ve daḥı Husrev'ün ta'allukātından kim var ise cümlesini demürleyüp zindāna bıraktı. Andan soñra Āyīn-i Goşesb'e eyitdi: "Bizüm tedbīrümüz tağıldı, be-ğāyet müşkil oldu. Hele Husrev'i yine bulayuz ammā bu Behrām-ı Çübīn-i bed-āyīne ne çāre eyleleyüm?" didi. Āyīn-i Goşesb eyitdi: "Ey devletlü şāh! Behrām'ün sözini uzatmamak gerek ki Behrām'ün göñli evvelde baña incmişdür, zīrā anuñ taḥkīrine ben sebeb oldum. İmdi şehriyār benüm elüm ve ayağum demürlesün, anuñ katına gönderün, beni öldürmek ile anuñ ḥātırı ḥōş olur." didi. Şāh eyitdi: "Bu kaçan olacaḥdur ammā çünki kaşdı sañadur seni leşkere serdār ideyin, var anuñ-ıla ceng eyle." didi. Pes, şāh fermānı-y-ıla Āyīn-i Goşesb tedārük görüp gitmegi muḥarrer eyledi. Andan şāha eyitdi: "Pādişāhum, senüñ zindānuñda bir ādem vardur ki benüm şehrümdür, dilerem ki şehriyār anı baña bağışlaya." didi. Şāh eyitdi: "Ol bir nā-bekār ḥırsızdur, saña [326b] andan ne fāyide olacaḥdur? Bir ḳan dökici uğrıyı kurtarmaḥdan ne şevāb umarsın? Anuñ ḥayrı şerrine degmez. Ben anı öldürsem gerek idi. Çünki anı dilersin, öyle olsun." didi ve ol ḥūn-rīz ḥırsuzı zindāndan çıkarup Āyīn-i Goşesb'e yoldaş ḳoşdı. Andan Āyīn-i Goşesb ol leşkeri alup niçe gün gitdi. Bir gün Hemedān şehrine irişdi, anda ḳonup bir remmāl istedi ki tāli'in tutdura ve Behrām'la ḥālī nice olur bile. Meger ol yirde bir mūneccim °avrat var idi, anı getürdiler, Āyīn-i Goşesb tāli'in tutdı. °Avrat eyitdi: "Server, senüñ °ömrüñ az görünür ve ecelüñ bir kimsenüñ elinde ola ki sen anı zindāndan ḥalāş itmiş olasın." didi. Āyīn-i Goşesb melül oldu. Hemān Hürmüz'e bir nāme yazup eyitdi: "*Ey şāh! Gerçi ol kimseyi zindāndan çıkardum ammā yine nādim oldum. Aşlinda öldüricek imiş yine nāme ile senüñ ḳatuña gönderdüm, varduğı gibi ḳatl iderseñ işābet olur.*" didi ve ol nāmeyi ol zindāndan çıkardığı ḥarīfe virüp eyitdi: "Bir mūhimmm maşlahat lāzım geldi, senden ḡayrı mu°temed ādem bul[ma]dum. Yüri tiz bu nāmeyi Hürmüz'e ilet." didi ve nāmeyi virdi. Ḥarīf yola düşdi, gider-iken göñline yaramaz efkār düşdi. Āḥir nāmenüñ mührin bozup açdı, okıyup ḥālī bildi. Yoldan yine döndi, kendüyi kimseye göstermeyüp leşkere geldi. Aḥşamdan soñra Āyīn-i Goşesb'ün çadırına irişdi, gördi ki yaluñuz oturur, ḥışm-ıla içerü girüp belinden ḳılıcın çıkardı. Āyīn-i Goşesb neye uğraduğın bildi, yanında yaraḳ yoğ-ıdı, nā-çār olup ḥarīfe çok yalvardı. Ḥarīf diñlemedi, ḳılıç-ıla pāre pāre eyledi. Andan başını daḥı kesüp eline aldı, çadırdan taşra çıkdı, ol yirden gidüp Behrām-ı Çübīn'ün katına irişdi, eyitdi: "Bu senüñ düşmenüñün başıdur, Āyīn-i Goşesb'dür. Şāh emri ile leşker çeküp senüñ üzerüne gelür idi. Ben senüñle dōstlık murād idinüp başını kesdüm, saña getürdüm." didi. Behrām eyitdi: "Bu bir ḥayırlı ḳişi idi, beñzer ki şāh ḳatından benümle şulḥa gelür idi. Ey uğrı, uyur-iken sen anuñ başını kesmişsin, imdi sen daḥı anuñ cezāsın benden gör." didi. Buyurdi ḳapu öninde bir tār ağacı dikdiler, ol ḥarīfi boğazından aşdılar. Öte taraftan

[327a] Āyīn-i Goşesb’uñ leşkeri anuñ öldüğün bilicek çöbānsuz koyun gibi tağıldılar. Çoğı Behrām katına geldiler ve niçesi Husrev katına vardılar, niçesi dağı dönüp şah katına gitdiler. Çünkü şehriyār bu hālden āgāh oldı, gözi yaş-ıla ve gönli guşsa ile tıldı, yimekten ve içmekden kesildi ve hergiz rāhatı kalmadı. Vardugınca her yañadan düşmenler çoğaldı, Hürmüz’uñ kapusunda bir tedbīr ehli kimse kalmadı. Pes, şehriyār bu ortada ‘āciz kaldı, guşsadan kapuyu berkitdi ve niçe gün taşra çıkmadı. Çün şahuñ bu işi halk arasında yayıldı ki bārgāha perde aşmış, taşra çıkmaz imiş, kimi dir ki “Behrām-ı Çübīn tahta kaşd eylemiş, gelür-imiş” ve kimi dir ki “Husrev leşker cem’ eylemiş, Hürmüz’uñ üstine yürümiş”. Bu resme ‘ālem içinde dürlü dürlü haberler çoğaldı. Īrān halkı ara yirde ‘āciz ü mütehayyir kaldılar. Çünkü bu sözler Tıfsūn içine tıldı, her kişi eydür idi ki; Hürmüz’uñ başından devlet gitdi, kapusunda turan leşker dağı tağıldı. Kimi Behrām katına vardı ve kimi Husrev’e vardı. Bendūy ile Gostehem bu hālden āgāh oldılar, zindān içinde ne kadar maḥbūs var ise bir araya geldiler ve bir kişi gizlü taşra çıkardılar ki hāl nedür göre ve şehriyār katında pehlevānlardan kim kalmışdur göre. Çünkü hāl ne olduğunu bildiler hemān zindānı bozup cümlesi taşra geldiler. Şehr içinde olan leşker anlaruñ elinde ‘āciz ü bī-çāre oldılar. Andan Bendūy ve Gostehem cebeler geydiler, her biri ta‘allukāt-ile şehruñ içine girdiler, çağırdılar ki; şimden soñra Hürmüz’uñ zamānı geçdi, devlet yeñilendi ve şahlık Husrev-i Nev-civān’uñ oldı, didiler. Şehirlerde ne kadar leşker var ise cümlesi ol ikisinüñ katına cem’ oldılar ve şehriyārdan yüz döndürdiler. Bunuñ gibi kan dökici şah cihānda olmasun ki kendü oğlını öldürmek kaşd ider didiler. Cümlesi yarağa girüp Hürmüz’uñ kapusına geldiler. Fi’l-hāl kapuya āteş urup yaqdılar. Andan şehriyāruñ katına girdiler, h’ ārılık ile Hürmüz’i tahtdan aşağı indürdiler, tācı başından giderdiler, iki gözlerine mil çeküp kör eylediler. Andan soñra şehr içinde bulduklarını yağmā kıldılar. Gostehem ile Bendūy çünkü bu hāli itdiler, andan bir süvār merdi ta‘accüb-ile Husrev katına gönderdiler. Husrev ki ol hāli işitdi, beñzi [327b] sarı gül yaprağına döndi. Ol sâ‘at süvār olup leşkerini alup Tıfsūn’dan yaña revāne oldı. Korkardı ki Behrām, Hürmüz’uñ vaqa’sın işidüp Rey’den tahta ‘azm eyleye. Husrev’uñ katında Berda’-dan ve Erdebīl’den ve Ermeniyye’den hayli leşker var idi. Husrev ol leşker ile Tıfsūn’a irişdi. Bağdād halkı Husrev’uñ geldüğün işidüp karşı çıkdılar, ‘izzet-ile anı tahta geçürdiler ve şehriyāra el uzatduklarına i‘tizār itdiler. Hürmüz’uñ hikāyeti bu arada tamām oldı. Şimden soñra Husrev-i Pervīz’uñ dāstānıdur ki Firdevsī kavli üzre zikrolınur.

Pādīshāhī-i Husrev-i Pervīz Sī vu Heşt Sāl Būd

[Fe‘ūlün / Fe‘ūlün / Fe‘ūlün / Fe‘ūl]

Çu Hosrev nişest ez-ber-i taht-ı zer

Be-reftend herkes ki bûdeş honer

Girānmāyegān-rā hemī hāndend

Ber-ān taht-ı zer gevher efşānend⁴³⁸

Nesr: Firdevsī-i dānā eydür, çünki Husrev-i Pervīz taht-ı zerrīne geçüp ‘āleme şāh oldı, dükeli ulular anuñ katına cem‘ olup şāhlığına āferīn kıldılar ve tēcı üzerine gevher saçdılar. Ol dem Husrev serverlere hıl‘at geyürdi ve hazīne açup kula bahşış virdi. Ol gün geçüp aḥşam olduḡda atasınuñ katına geldi. Hürmüz’i ol hāl-ile göricek kan ağladı ve öñinde yüzini yire ḳodı ve i‘tizār eyledi. Hürmüz aña du‘ā kılop eyitdi: “Ey oḡul, bu işler baña ezelden muḳadder imiş ve baña bu işi idenler cihānda ḳalmayıcāḡdur. Hālā tēc u taht saña mübārek olsun ammā senden dilegüm oldur ki her şabāḥ beni ziyāret idesin ve bir laṭīf āvāzlu muṭrib viresin ve bir ‘aḳl ıssı dānişmend gönderesin ki bunlar her gün yanumda turalar ve beni egleyeler ve baña bu hālī idenleri sağ ḳomayasın, anlardan intikāmum alasın.” didi. Husrev eyitdi: “Ey şehriyār! Anlara senüñ intikāmuñı ḳoyıcāḡ degülem ammā şimdi fikr eyle ki Behrām gibi pehlevān ḥesābsuz leşker ile üzerümüze gelmek ḳaşındadır. Eger bu maḥālde Gostehem’e el uzadursam cihānda turalacāḡ yirüm ḳalmaz. Düşmeni üzerümüzden şavduḡdan soñra ki şāhlık tahtında istiklāl bulam, ol vaḳtde anlaruñ ḥaḳḳından gelem.” didi ve taşra geldi. İrtesi gün pederinüñ istediḡi gibi bir sāzende ve bir dānişmend bulup katına gönderdi ve kendüsi uluları katına da‘vet idüp Behrām-ı Çübīn içün tedārük görmege muḳayyed oldı. [328a] Çünki Husrev cihāna pādīşāh oldı, bir gün Behrām-ı Çübīn’e ḥaber virdiler ki Hürmüz’üñ başına şöyle hāl geldi, Husrev tahta cülūs eyledi didiler. Behrām-ı Çübīn rüzgāruñ işine ‘acebe ḳaldı ve bir zamān fikre vardı. Andan eyitdi: “Şimden soñra cenge āmāde olmaḳ gerek, erlik-ile cihānı ele getürmek gerek.” didi. Buyurdi leşker ḥāzır oldılar, kūs u sancaḡı şahrāya ḳıḳardılar. Ol demürden taḡ gibi leşkeri yirinden ḳaldurup gitdi tā Nehrevān kenārına irişdi. Çünki Husrev anuñ işinden āḡāh oldı, gönli be-ḡāyet perīşān oldı. Ol dem cāsūslar gönderüp eyitdi: “Varuñ Behrām-ı Çübīn’üñ leşkeri ne ḳadardur ve yanında kimler vardır görüñ.” didi. Cāsūslar varup gördiler yine Husrev’e ḥaber getirüp Behrām’uñ şevket ü dārātını ve leşkerinüñ ḳoḳlığını bildürdiler. Andan Husrev buyurdi leşkeri müheyyā oldı, Bağdād’dan ḳıḳup Behrām’dan yaña revāne oldı. Bir gün gelüp Nehrevān

⁴³⁸ Hüsrev altın tahta oturunca, bütün sanatkārlar onun huzuruna vardılar. Bütün deḡerli ve yetenekli kişileri çağırdılar, onlar da gelip o yeni taca mücevherler saçtılar.

Köprisi’ni geçdi, şahrâda kondı. Andan bârgâh içinde dīvân idüp cümle uluları kıtına okıdı, eyitdi: “Ey serverler ve ey iş görmiş kişiler! Bilürsüz ben henüz pâdişâh oldum. Gerçi benden size dahı bir luğf olmadı ammâ çünki atamuñ ve dedemuñ kullarısız size bir râz söylemek isterem lâkîn şaķınıñ, bu râzı ortaya çıkarmañ ve leşkerden kimse tuymasun. Ben Behrâm’ı bilürem ki ulu pehlevândur ve hâlâ qarşumuzda leşkerini görürsüz ki ne kadardur. Bizüm leşkerümüz aña tırıcak degüldür ve hem anuñ başında ‘aql eşeri yoķdur ve söz tutıcak degüldür, dimağı kibr ü kîn-ile pür olmuşdur. Fikrüm oldur ki bu gice anuñ leşkerine şeb-i hün kılavuz. Eger benümle yâr olursañuz bu gice tedârük görüñ, aħşam olup halk uyħuya varduğı gibi düşmene kılıç kıoyalum.” didi. Begler râzî oldılar ammâ Bendüy ile Gostehem ka’ıl olmadılar, eyitdiler ki: “Şâhâ, bu nice mümkündür! Leşkerüñüñ çoğı düşmen leşkeri-y-ile birdür. Kimüñ oğı ve kiminüñ babası ve kimüñ kıardaşı bundadur. Bunlar birbirlerine kılıç urmazlar. Hele bildüğümüz budur ki bu gice sen bunda olmamak gereksin. Göñlümüz şehâdet ider ki şimdi bu râzı Behrâm’a tuyurmışlardır. Vaķt ola ki gâfil iken leşkerümüz başalar.” didi. Ėusrev bu sözi gâyet begendi. Ol dem emreyledi Ferhâd ve Borzîn ve Gostehem ve Şâbür ve Bendüy ve Endiyân [328b] ve Şâbür ve Ėorrâd gibi serverler ve bundan ġayrı bir nice serverler dahı aħşamdan soñra tırup bir yüksek depe var idi ki ol aradan Behrâm’uñ leşkeri görünür idi, bu serverler müretteb yarağ-ıla ol depeye çıkđılar. Bu tarafdı Behrâm-ı Çübîn uluları kıtına okıyup eyitdi: “Ėusrev yanında her birinüz akrabâ ve ta’alluķâtı vardur. Bir âdem gönderüñ gizlüce anları bu cânibe da’vet idüñ, anlara ri’âyet ideyin ve mâl ü genc vireyin.” didi. Pes, ol serverler Behrâm sözi-y-ile aħşamdan soñra Ėusrev’üñ leşkerine bir söz ehli bahâdur gönderdiler, gelüp Ėusrev leşkerine ol ġaberi sırr-ıla bildürdiler. Anlar eyitdiler: “Şimdilik biz ol cânibe varamazuz ammâ gâfil olmañ. Bu gice şeb-i hün iderler.” didiler. Ol kışı bu vech-ile ġaber işidicek cân atup yine Behrâm’uñ kıtına irişüp ġaberi bildürdi. Behrâm buyurđı cümle leşker yarağ girüp hâzır oldılar ve her yerde mümlar ve meş’aleler yakđılar.

Bu maħalde Behrâm’uñ yüz biñ kılıç eri leşkeri var idi. Andan Behrâm, Türkân ta’ifesinden üç kışıye emreyledi ki tavuķ ötdüğü zamânda leşkerüñ önüne geçüp tabl ü kūs çaldurup Ėürmüz leşkerinüñ üstine yüridiler. Her tarafdı na’ralar urup kılıç urđılar. Meger Ėusrev dahı ol depe üstine çıkup Behrâm’uñ leşkerini temâşâ ider idi. Bu hâli göricek ‘aklı başından gitdi ammâ çâre bulmadı ki inüp bir tedârük göre. Behrâm leşkeri Ėusrev ‘askerine şabâħ olınca kılıç urđılar. Ėusrev’üñ beñzinde kıan kıalmadı. Ol kıatında olan pehlevânlara eyitdi: “Baña yardım eyleñ Ėudâ’ya sığınalum. Şimdi göz gözi görđi, biz dahı düşmene bir kere ġamle idelüm.” didi. Andan ol dilâverler ile depeden aşığı inüp düşmene at şaldılar. Ol üç Türk’üñ birisi Ėusrev’i görđi, belinden bir Hindî kılıç çıkardı, irişüp Ėusrev’i kıılıçladı. Ėusrev başına siper şalup

elindeki tîğ-i zehr-âb-dâde ile ol pelîdi kemerinde çalup iki pâre eyledi. Anuñ ‘aķabince ol iki Türk daķı irişdi, iki taraftan H̡usrev’e ĥamle kıldılar ve şehriyârı ortaya aldılar. Leřker, H̡usrev’i ol ĥâlde göricek cümlesi yüz döndürüp kaçdılar. Ol demde şehriyâr, Bendüy ile Gostehem’e eyitdi: “şimdi bildüm ki **[329a]** cihānda benden ġarīb yoğ-ı mış ki leşkerüm beni bıraķdı. Ne bir irişmiş oğlum var ve ne bir ħarındařum var ki ben ölürsem benden řoñra tâcdār ola ve benüm kīnemi bu dūřmenlerümden ala.” didi. Bendüy eyitdi: “Ey şehriyâr! Bu tehlikede yaluñuz tırmaķdan saña ne fāyide olur? Yüri gidelüm, tırma.” didi. řāh eyitdi: “Yüri imdi sen muķaddem serā-perdeyi ve tâc u taĥt ü genci ne var ise yükledüp şehre irişdür, dūřmene ħalmasun.” didi. Bendüy ol mařlaĥata gitdi. H̡usrev ol Türkler ile ceng iderken Behrām-ı Ćübīn ‘alem-i ejdāhā-peyker-ile irişdi. Hemān dem H̡usrev nā-ĥār olup Behrām’a muķābil oldı. H̡usrev ile Behrām ol dilāver-i řīr-i dijem gibi birbirlerine girişdiler, kılıĥlar ve gürzler ile uruşdılar. Behrām, H̡usrev’e dirīğ itmeyüp ve merĥamet kılmayup kılıĥlar urdı ammā H̡udā’nuñ ‘ināyetinde anuñ silāĥları H̡usrev’üñ vüçüdına kār itmez idi. Bu resm üzre tâ gün öyle yirine varınca ceng itdiler. Altında olan atları yorıldı ve kendüler kılıĥ ve gürz řalmaķdan ‘āciz ħaldılar. Tā řol zamāna dek ki Bendüy ağırıķ esbābını Nehrevān Köprüsi’nden geĥürdi. Bu maĥalde H̡usrev’üñ ħafāsında Gostehem’den ġayrı kimse yoğ-ıdı. H̡usrev ise Behrām’la ceng itmekden yorılup bir miķdār iki dilāver atlarını meydānda ileklendürüp yine ceng idicek maĥalde Gostehem, H̡usrev’e eyitdi: “Zebūn olduñ daķı ne tırursın? Ağırıķ tamām köprüden geĥdi.” didi. Hemān H̡usrev, Behrām öñinden at başını ĥevirüp gitdi, Nehrevān Köprüsi’nüñ üzerine gelicek Behrām-ı Ćübīn H̡usrev’[e] irişdi. H̡usrev gördi ki kaçmağ-ıla olmaz hemān tırup Gostehem’e eyitdi: “Ķaçmaķ iři tamām oldı, yayımı geťürüñ.” didi. Gostehem yayı silāĥdārdan alup H̡usrev’üñ eline şundı. Gostehem oķ şunar idi, H̡usrev ardınca geleni bir bir oķ-ıla helāk ider idi. Oķ cebede ve cevşende eglenmez idi. Behrām ol ĥālī görince at deġiřdürdi, bir boz ata bindi ki ejdehāya beñzer idi. Ammā üzerinde geyimi yoğ-ıdı. Eline tīr ü kemān alup H̡usrev’e gelür-iken H̡usrev anuñ atını geyimsüz göricek řād oldı, eline bir elmās demrenlü oķ aldı, atınuñ alnını gözetdi, yayuñ iki yaġrını bir araya geťürüp gez ħulaķ ve demren tırnaķ eyledi **[329b]** Behrām’uñ atına bir oķ urdı ki oķ atdan geĥüp yire ġarķ oldı, at dūřüp Behrām yıķıldı. Tīzye tırup piyāde siper yapınup H̡usrev’üñ üzerine yüridi. H̡usrev bir oķ daķı Behrām’a urdı, cebesinden geĥdi ammā vüçüdına ħazar itmedi. Behrām ol aradan daķı ilerü varmadı. **[Minyatür]** Behrām’uñ ardınca Yelān-ı Sīne-nām dilāver irişüp H̡usrev’e ĥamle kıldı. H̡usrev bir oķ-ıla anuñ daķı atını dūřürdi. Ćünki ikisi atdan yıķıldı bāķī leşker anlaruñ üstine yıġıldı, kimse ol aradan ilerü geĥmedi. H̡usrev bu maĥalde cān atup tâ Tīfsūn Ķal‘ası’na dūřdı. Buyurdı **[330a]** ħapuyı demürlediler ve her burca pāsbanlar ĥıkıldılar. Andan H̡usrev ħan aġlayarak atası Hürmüz’üñ ħatına geldi ve öñinde yüz yire ħodı ki: “Ey şehriyâr! Behrām-ı nā-bekārı ilerü

çekdik. Şimdi şâhlar erkânın tutdı, hesâbı yok leşker ile benüm üzerüme geldi.” diyüp vâkı^o olan ahvâli nakl eyledi ve eyitdi: “Ey peder! Baña Īrân leşkerinden fâyide yokdur. Eger şâh destür virür-ise ‘Arab serverlerinden bî-kıyâs leşker getürelüm, ola ki anlar ile düşmenden intikâm alayduk.” didi. Hürmüzd eyitdi: “Bu fikir degüldür. ‘Arab halkı aç ve yohsül tâyifedür. Anlar saña yardım kılmazlar. Belki anlardan ziyân göresin. Çünkü bir cânibe gitmek istersin, seni Hudâ’ya ısmarladum. Bu aradan toğrı Rûm’a var, Kayşer-i Rûm’a benüm selâmum ilet. Kayşer saña hazîne ve leşker ile yardım idicekdür.” didi. Husrev atasından bu sözi işidicek öninde yir öpüp taşra çıktı, dil-teng ü hâtır-perîşân Rûm’a gitmege tedârük gördi. Ol maħalde gözcileren feryâdcı geldi, didiler ki: “Ey şâh-ı cihân! Nehrevân Köprisi’nden bir ejderhâ-peyker ‘alem belürdi, ardınca Behrâm-ı Çübîn deryâ gibi leşker ile irişdi.” didiler. Husrev bu sözi işidicek tîzye atına bindi, yoldaşlarından bir niçe kişi alup şitâb-ıla Rûm’dan yaña gitdi. Husrev gitdükdən soñra döndi, ardına bakdı, gördi ki Gostehem ile Bendüy ardınca âheste yürüyüp gelürler. Husrev çağırıp eyitdi ki: “Ne тұursız? Beñzer ki ecelüñüz yakın gelmişdür. Bu resme âheste yürimege sebeb nedür?” didi. Bendüy eyitdi: “Ey şehriyâr! Hîç üşenme ki Behrâm bizi göricek degüldür. Bizden hayli ırakdur ammâ beglerüñ bir nesneden қорқарlar, dirler ki; biz şimdi Rûm’a gitmenüñ vechi yokdur, me-bādâ ki Behrâm bunda gelicek yine tâc u tahtı Hürmüz’e vire, kendü vezîr gibi anuñ katında ola ve қайşere bir nâme gönderüp bizi esîr itdüre. Bu işde hayr görmezüz, anuñ içün âheste giderüz.” didi. Husrev bu sözi işidicek eyitdi: “Baht-ı menhûsumuz başumuza bunuñ gibi işler getürse ‘aceb olmaya. Hudâ’ya sığınduk қазâya rızâ.” diyüp gitdi. Ammâ ol iki bed-nişânlar girü kaldılar, Husrev uzaduğı gibi yine döndiler, şitâb-ıla Hürmüz’üñ katına geldiler. Allâh’dan қорқmadılar ve şehriyârdan utanmadılar, tutup Hürmüz’üñ iki elini bağladılar, yay kirişi-y-ile boğazından aşakodılar. Hürmüzd şehriyâr [330b] cihâna gelmedüğe döndi. Çünkü ol bedkârlar ol tâcdâra bu kârı itdiler, hemân sâ‘at kûs âvâzın işitdiler. Bildiler ki Behrâm yitişdi, cân kayusu ile sarâydan çıkup Husrev’üñ ardından irişdiler. Husrev anları gördi ki beñzleri şararmış ve şitâb-ıla geldiler Husrev ‘aql-ıla anlaruñ girü қалмақdan murâdları neydügin bildi, beñzinden қан қалmadı ammâ anlar bu sırrı kimseye bildürmediler. Andan Husrev buyurdı, şâh râhdan şapup uğrın yollardan gitdiler. Bu taraftan çünkü Behrâm-ı Çübîne şâhuñ sarâyına irişdi, Hürmüz’i ol hâl-ile görince ah itdi. Tîz leşkerden altı biñ er seçdi, Siyâveş oğlu Behrâm’ı baş dikdi, Husrev’üñ ardınca gönderdi: “Eger ölü ve eger diri Husrev’i tutup getürmege cehd eyle, yolda eglenme, şitâb-ıla git.” didi. Hemân dem Siyâveş oğlu süvâr oldu, Husrev’üñ ardına düşdi. Bu taraftan Husrev segirtmekden atları yorıldı ve kendüleri ‘âciz kaldı. Âhir bir kelîsâya irişdi, rehbânlardan etmek istedi. Virdiler, yidi. Andan şarâb diledi. Getürdiler, içdi. Mest olup bir miqdâr uyhuya vardı, başını Bendüy’üñ dizine kodı. Rehbânuñ birisi kelîsâ tamından şahrâya nazar ider idi. Tîz aşığı inüp Husrev’i uyandurdi ve

eyitdi: “Bağdād yolından bir kara toz belürdi, çok sipāh geliyor.” didi. Hüsrev bu sözi işidicek beñzinde kan kalmadı, şaşduğundan ne idecegin bilmedi. Hemān Bendūy bir çāre fikr idüp Hüsrev’ün başında olan tācını aldı ve arkasından libāsını çıkardup ol tācı ve kaftānı kendüsi geydi, kelīsānuñ demür kapusını muhkem bağlayup tam üzerine çıktı. Gördi ki leşker yakın gelmiş, kelīsā tamında şol kadar tırdı ki leşker tamām irişdi, cümlesi ırakdan tam üzerine bakup turan Hüsrev şandılar. Bendūy kendüyü Hüsrev şüretinde ol kadarca gösterüp yine tiz aşağı indi. Ol tācı ve hāftānı çıkarup kendü esbābı ile yine tam üzerine çıktı, çağırup eyitdi: “Ey serverler, sālāruñuz kimdür ki Hüsrev Şāh’dan aña haber virem?” didi. Siyāveş oğlu Behrām ol sözi işidicek ilerü geldi, eyitdi: “Ne dirsın? Hüsrev’den ne haber virürsın ki ben Siyāveş oğlu Behrām’am.” didi. Bendūy eyitdi: “Ey server! Hüsrev’ün haberi oldur ki şimdiki hālde atlarumuz [331a] yorulmuşlardur ve biz yol zahmetinden yorgun olduk. Hālā bu kelīsāda konduk ki bir pāre ārām ideyüz. Bu gicelik baña mühlet virsünler ki hiç deprenmege mecālüm yokdur. Şabāh olıcağ anlaruñ emrine muṭī oluruz, ne dilerler-ise eylesünler diyü minnet ider.” didi. Behrām anuñ sözün işidicek ol işe rāzī oldı, leşker ile kelīsāyı kuşadup yatdı. Hemān ol gice içinde Bendūy, Hüsrev’i bir ata bindirüp bir uğrın yoldan çıkardı. Hüsrev şitāb-ıla Rūm cānibine revāne oldı. Çünkim yine şabāh oldı, Bendūy yine gelüp tamuñ üzerine çıktı. Behrām’a eyitdi: “Şāh bu gice şabāha dek uyumadı, Hāğ te’ālāya ‘ibādet ve tazarru’ kıldı. Şimdi dağı namāz içindedür, ol namāzdan fāriğ olunca gün kızar yola gidilmez. Hem siz dağı yorgunsız, bu gün bu arada ārām idüñ. Şāh dağı murād üzre ‘ibādet ve niyāz itsün, yarın ne dirseñüz idesiz.” didi. Behrām tedbīr idüp müşāvere kıldı, āhīr ol gün dağı şabr itdiler. Şabāh yine Bendūy tam üzerine çıktı. Behrām’a eyitdi: “Ey Siyāveş-zāde! Şöyle ma’lūmuñ olsun ki Hüsrev şahrādan sizüñ tozuñuz görince atına binüp Rūm’a kaçdı. Şimdi eger ‘uqāb gibi uçarsañuz aña irişmek mümkün degüldür ve eger benüm cānuma amān virürseñ senüñle Behrām-ı Çübīn katına varam ve ne şorarsa toğrı haber virem. Yok dirseñ cebemi geyüp atuma binem ve senüñle ceng eyleyem.” didi. Behrām bu sözi işidicek gönli ğam-ıla tıldı, refiklerine eyitdi: “Hüsrev’i tutmak işi tamām oldı. Zīrā bir gün iki gicedür ki ol gitmiş, vāqī’a aña irişilmez. Bunı dağı öldürmekden ne fāyide ola? Ol yegdür ki bunı pehlevān katına ileteyüz, Hüsrev’den ne bilürse söyleye. Andan soñra dilerse öldüre ve dilerse kıya.” didi. Andan Bendūy’a eyitdi: “Ey bed-hū! Gel imdi ne istedüñ ise Behrām’a söyle.” didi. Bendūy aşağı inüp anlar ile Tıfsūn’a geldi. Behrām-ı Çübīn bu hālī işidince Siyāveş oğluna hışm eyledi ve Bendūy’ı nazarına getürdüp vāqī’ olan söyletdi. Andan soñra anı habs eyledi. Üstād eydür, çünki Behrām-ı Çübīn Īrān tahtını hālī buldı, bir seher ‘azīm dīvān eyledi, Īrān’uñ ulularını ve pehlevānlarını katına da’vet kıldı. [331b] Buyurdı, eyvāmī ārāste kıldılar ve sarāyuñ içine altun kürsiler kıldılar. Ulular mertebesince her biri bir kürsīde karar itdiler. Behrām-ı Çübīn şāhāne oturdı. Andan

çağırıp ol serverlere eyitdi: “Ey serverler! Şöyle bilün ki cihāna Dahhāk’dan zālīm şehriyār gelmemişdür ki şahlıkdan ötüri atasını öldürmüşdür. Andan soñra işbu Husrev’den zālīm ü şüm kimse gelmemişdür ki evvel atasını öldürmüşdür, andan Rüm’a gitmişdür. Şimdi cihānda şah oğlanlarından bir kişi yokdur ki tāca ve tahta lāyık ola. İmdi ey begler ve ey ulular! Şimdiki hālde şahlığa lāyık kimi bilürseñüz söyleñ. Allāh haqqı-çün ben size yār olayın ve anı tahta şah eyleyeyin.” didi. Pes, ol pehlevānlar Behrām-ı Çübīn’den bu sözi işidince başların aşağı şaldılar, bir zamān fikre vardılar. Behrām yine anlardan cevāb isteyince içlerinden biri ayağa kalkup eyitdi: “Ey pehlevān! Şimdiki hālde şahlığa lāyık senden gayrı kim vardır? Hemān cülūs eyle zīrā hem dilāver ve hem serversin.” didi. Biri dağı eyitdi: “Bu ne sözdür? Şuhuf-ı İbrāhīm’de hod görmedüñüz mi ki; bir kişi şahına ‘āsī olsa, amān virmeyüp öldürmek gerek.” didi. Biri dağı eyitdi: “Ey Behrām! Eger inşāf yolın gözedürseñ lāyık olan budur ki Husrev’e bir ādem gönder, anı luṭf-ıla getürsün, tahta geçürelüm. Sen dağı ‘özü dileyüp hīdmetinde ol.” didi. Ve’l-hāşıl bu huşūşda çok güft ü gū oldu. Her biri bir söz söyledi, begler tarafeyn oldılar. Andan soñra Nesnāy (?) nām bir dilīr ayağ üstine tırdı ve belinden bir Hindī kılıç çıkardı, eyitdi: “Behrām, rüşen-dil ve ‘ādil pehlevāndur. Ol yegdür ki şahlar aslından bir kişi gelüp tahtı taleb eyleyince ol tahtda otura. Pehlevānlığa tahtı ve memleketi şaklamak elinden gelür.” didi. Bir bölügi bu söze kāyıl olmayup yirlerinden tırdılar, kılıçlar çekdiler. Bir bölügi eyitdiler: “Her kim bu meclisde el kılıca ura, elini keserüz.” didiler. Behrām bu keş-ā-keşi görünce yirinden kalkup içeri sarāya gitdi. Tā kim ol ulu cem’iyyet tağıldı, her kişi makāmına geldi. Çünkü aḥşam oldu Behrām, Mehrān-ı kātibi da’vet idüp kendüye şahlığa kāyıl olanlar ağızından bir mahzar yazdurdı ve gice içinde her birine gönderüp imzā ve mühr urdurdı. Behrām’ı şah idindük, didiler. **[332a]** Çünkü Behrām ululardan bu resme mahzar u ‘ahd-nāme aldı, irtesi şehir vaqtinde emreyledi eyvānı ārāste kıldılar ve bir altun taht kırdılar, üzerine şahlık tādını aşdılar, taht üstinde Behrām için yir düzdiler, geçüp şahāne cülūs eyledi ve başına şahlar tādını kōdı. Ulular cem’ oldılar, kendüye tābi’ olanlar bī’at itdiler ve anuñ şahlığına āferīn idüp tādına dürr ü cevāhir nişār eylediler. Tābi’ olmayanlar bu hālī göricek hayrete vardılar, Hüzmüzd için ve Husrev için hayf u dirīg idüp girye vü zārī kıldılar. Nā-çār olup āḥir sükūt eylediler. Ol dem Behrām Şāh buyurdi, Bağdād şehrinde münādīler nidā kıldılar: “Bu günden böyle taht-ı İrān ser-be-ser Behrām Şāh’uñdur ve Hüzmüz ve zamān-ı Husrev āḥire irişdi, Sāsānīyān’dan devlet münkati’ oldı. Anlar ki Hüzmüz’uñ ve Husrev’uñ tevābi’idür ve anlar ki benüm şahlığıma baş egmeyüp istemez, destürdür üç günden soñra bu vilāyetde görünmesün, bulduğuma siyāset iderin dimişdür. Behrām Şāh’uñ fermānı budur.” didiler. Ol demde üç güne dek isteyenler gitdi ve dileyenler kaldı. Tamām Behrām’uñ üzerine şahlık muḥarrer oldı. Üstād eydür, Husrev’uñ tayısı Bendüy ki bend içinde yatur idi, Siyāveş oğlu Behrām anuñ üzerine müvekkil idi. Bendüy

yetmiş gün ol habs içinde kaldı. Çok belâlar ve ‘azâblar çekti ammâ söyleyerek Siyâveş oğlını dağı Husrev cānibine meyl itdürdi. Aña çok temsîl getürdi ve niçe delîl edâ eyledi. Elbette Husrev’ün yine Īrân’a şâh olması muḳarrerdür, Behrām’uñ sebâtı yokdur didi. Behrām eyitdi: “Eger şehriyâr bu diyâra gelicek, baña amân virecegini bildüm, seni bu bendden ḳurtarur idüm ve ne dirseñ saña muṭî^c olur-idüm. Gel Āzergoşesb’e ve taḥt ü külâha yemîn eyle ki Husrev, Rûm leşkeri-y-ile bunda gelicek suçumu bağışlatdurasın, seni ḳurtarayın.” didi. Ol dem Bendüy rāzî oldı. Hemân Siyâveş oğlu Behrām Zend kitâbını ortaya getürdi, Bendüy ol kitâbı eline alup yemîn eyledi. Behrām’a tamâm i’timâd geldi, Bendüy’uñ bendlerin götürdi. Andan eyitdi: “Yâ Bendüy! Çünki benümle dōst olduñ, rāzımı saña beyân ideyin. Behrām yarın güy u çevgân oynamak içün meydâna çıkar. Murâdum oldur ki anı bir zehirlü kılıç-ıla depeleyem.” didi. Bendüy eyitdi: “Maşlahatdur, hemân tedârük üzere olmaḳ gerek.” didi. [332b] Pes, Behrām kendü maḳâmına geldi. Ol gice ḳarâr kıldı, irtesi ḥaftân altına zırh geydi, atına binüp yine Bendüy’a geldi: “Vaḳtüne ḥâzır ol. Bu gün özge tedârüküm vardur.” didi ve Behrām’dan yaña revâne oldı.

Üstâd eydür, meger Siyâveş oğlunuñ bir ḥatunı var idi, Behrām-ı Çübîn’i cān u dilden sever idi. Erinüñ ḥaftân altına cebe geydügin göricek nihānī Behrām-ı Çübîn ḳatına bir âdem gönderdi: “Bugün Siyâveş oğlu Behrām ḥaftân altına zırh geymişdür. Bilmezem ki murâdı nedür. Ġâfil olmayasın, ṭop oynar iken kendüñi andan şaḳınasın.” didi. Behrām-ı Çübîn bu ḥaberi işidicek göñline şübhe düşdi. Hele süvâr olup begler ile meydân cānibine çekildi. Yolda gider iken müte’ayyin ü nâmdâr u manşib şāḥibi olan serverleri birer birer yanına yanaşdurdı, her biri-y-ile ki muşāḥabet ider idi, mülâyim sözler söyleşüb ve laṭifeler idüp taḥsîn idercesine elini yanındaki serverüñ arḳasına ḳordı, nezâket-ile cebesi var mı diyü yoklar idi. Bu vech-ile tā nevbet Siyâveş oğluna geldi. Bir ser-heng segirdüp Siyâveş oğlunuñ dizin öpdı: “Buyuruñ, sizi şâh ister.” didi. Siyâveş oğlu dağı at başın çevirüp geldi Behrām’a yanaşdı. Behrām anuñ-ıla muşāḥabete āḡâz eyledi, laṭife iderek arḳasına el urdı. Gördi ki ḥaftânı altına zırh geymiş hemân Behrām ḡazaba gelüp ḳaşların çatup eyitdi: “Ey nâ-bekâr-ı bed-kirdâr! Kim görüpdür ki meydânda ṭop oynar-iken ḥaftân altına zırh giyile.” didi ve derḥâl dal tîḡ olup ol meydâna yakın yirde Siyâveş oğlını pāre pāre itdi. Bu ḥaber şehir içine yayıldı. Çünki Bendüy, Behrām’uñ öldüğinden āḡâh oldı, tîz yirinden ṭurup bir cebe geydi, ditreyerek ḳuşaḡın ḳuşandı. Meger aḥşam yakın olmuş idi. Bir ata bindi Īrânîlerden niçe serverler anuñ-ıla bile ḳuşandılar, şehrden çıkup Husrev’uñ ardınca gitdiler. Çünki aḥşam oldı, Behrām-ı Çübîn meydândan dönüp sarâyına geldi. Mehrüy-nām ḥâdeme buyurdı ki Bendüy’a pāsban ola. Ol dem bir kişi ilerü gelüp eyitdi: “Ey şehriyâr! Bendüy içün zaḥmet çekme. Behrām’uñ öldüğünü işidicek ol ḳaçdı.”

didi. Behrām-ı Çübīn anı işidicek gāyet perīşān oldu ve Behrām’ı öldürdüğüne peşīmān oldu. Bildi ki Bendūy’uñ pāresine atılmışdur [333a] te’essūf ile eyitdi: “Şuç benümdür ki Bendūy’ı habs itdüm, öldürmedüm. Hele neyleyelüm, muḳadder olan bu imiş. Yine Hudā anı benüm elüme virür-ise bilürem ki neylerem.” diyüp ol hāl-ile ḳarār eyledi.

Bizüm kışşamız Husrev-i Pervīz’e geldi. Ol zamān ki ol kelīsādan çıkdı gitdi, yanınca Gosthem ve nice kendüye müte’allik server bile gitdiler, uğrın yollardan şarp taḡlardan ve ḳorḳulu derelerden yüridiler. Husrev yollarda çok zaḥmet ve meşakḳat çekdi. Gāh aç ve gāh şusuz ḳaldı, gāh mīşezārlarda yatup gāh kelīsālarda misāfir oldu, gāh yolda bāzergānlara rast gelüp āb u nān aldı. Bu tarīḳ-ıla tā Rūm ser-ḥaddine irişdi, Rebīḡ-nām şehre geldi, anda āsāyiş eyledi. Yine üstād bu aradan şapup Bendūy dāsītānın naḳl ider ki; Bendūy ki bir nice Īrāniler ile Baḡdād’dan çıḳup ḳaçdı, taḡlara düşdi, bir an bir yirde eglenmedi. Bir gün bir vādīye geldi, gördi ki bir miḳdār leşker ḳonmuş, ilerü vardı. Meger bu leşker Muşil-i Ermenī-nām serverüñ idi ki Husrev’e tābi° idi ve Īrān’a Husrev içün mübārek bāda gelür idi. Bendūy Muşil-i Ermenī’yi görince öninde baş ḳodı. Muşil aña ri’āyet itdi ve hāl ü ḥātırın şordı ve Husrev’i sūāl eyledi. Bendūy ḳan ağlayup Husrev’üñ vaḳa°sını ve Behrām’uñ aḥvālını naḳl eyledi. Muşil eyitdi: “Ġam yime ḳünki Husrev Rūm’a gitdi, işi rāstdur. Elbette Rūm leşkeri ile geldükde yolu bu vādīye uğrar. Biz tā ol gelince bu arada ḳarār idelüm ve bu yire Behrām gelemiz zīrā şapadur ve hem yolları şarpdur.” didi. Bendūy daḥı Muşil-i Ermenī’ye du°alar ḳılup ḥuzūr-ı ḳalb-ile ol arada Husrev’e muntazır olup ḳarār itdiler.

Āmeden-i Husrev-i Pervīz be-Rūm

[Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ülün / Fe°ül]

Çu Pervīz çun berḳ-i raḥşān zi-mīḥ

Be-yāmed sūy-ı şehrisān-ı Rebīḡ

Pezīre şodeneş bozorgān-ı şehir

Kesī-rā ki ez-merdomī būd behr⁴³⁹

⁴³⁹ Sonra da Īrān hükümdarı bulutlardan çıkan ışıldak şimşek gibi Veriḡ şehrine doğru ilerledi. Şehrin uluları insanlıktan payını almış büyükler onu ḳarşıladılar.

Nesr: Firdevsî eydür, çünkü Hüsrev-i Pervîz, Rebîğ şehrine irişdi, ol şehriñ uluları haberdâr olup istikbâl itdiler, getirüp bir ‘âlî makâmda kondurdılar. Ol şehriñ begi tîz kayşere bir nâme yazup Hüsrev’üñ geldügin bildürdi. Kayşer dağı bî-ḥad pişkeşler ile Hüsrev’e; şafâ geldüñ Rûm diyârını müşerref eyledüñ, zinhâr gönül-ile endîşe getürme, Rûm halkı senüñ kullaruñdur diyü bir nâme gönderdi. [333b] Hüsrev ol nâmeyi görüp şād ü ḥandân oldı. Bir niçe gün ol şehirde diñlenüp tamâm yol zahmetin ber-tarâf eyledi. Andan bir nâme yazup cümle Behrâm’la geçen mâcerâsın bildürdi ve imdâd taleb eyledi. Ol nâmeyi kayşere gönderdi. Kayşer nâmeyi okıcağ Rûm’uñ feylesoflarını da‘vet kıldı. Bu ḥuşûs içün çok müşâvere olındı. Kimi eyitdi: “Hüsrev’e yardım virmek câyiz degüldür.” Kimi eyitdi: “İrân pâdişâhidur, şimdi bizden imdâd istedi, virmez isek me-bādâ ki bir gayrı yirden yardım irişe, soñra bizümle düşmen ola.” didi. Âḥir müneccimler getürdiler, Hüsrev’üñ tâli‘in tutdurdılar. Yine İrân’a pâdişâh olacağın bildiler, bir niçe gün tanışık itdiler. Andan kayşer-i Rûm buyurdi, bir nâme yazdılar. Evvelinde Mesîhâ’yı ve anuñ dîn ü âyîni[ni] medḥ eyledi, andan eyitdi: “*Ey şâh-ı İrân! Sözüñ başumuz üzre. Saña imdâd idelüm ammâ gerekdür ki sen dağı bizümle ‘ahd ü peymân eylesesin ki pâdişâh olıcağ bizüm zahmetlerümüzi unutmayasın ve Rûm’dan hergiz bâc u ḥarâc istemeyesin ve bizümle döstlik idüp bizüm dağı bir maşlahatumuz oldıkda göresiz, eski kîneleri yâd eylemeyesiz, Selm ve Tûr mâcerâsından geçesiz. Şimden girü Rûm’la İrân bir ola ve hem benüm perde ardında bir kızum vardur ki ḥüsn içinde anuñ mânendi yokdur. Ulu aşlındandur ve şehriyâra lâyıkdur. Dînüümüz ve erkânumuz üzere anı benden dileyesin tâ ki kayşer aşlından senüñ bir oğluñ ola, aradan kibr ü kîn ref‘ ola.*” didi. Nâmeyi tamâm idüp mührin urdı, Hüsrev’e gönderdi. Hüsrev dağı bu şartları kabûl idüp bir ‘ahd-nâme yazdı ve nâmeyi Ḥorrâd’uñ eline virüp kayşere gönderdi. Kayşer dağı Rûmîlerden yüz biñ sipâh seçüp mükemmel silâhla ḥâzır eyledi ve kızınıñ cihâzın görüp çıkardı ve Rûm serverlerinden Niyâtüş (?) nâm bir dilâveri serdâr idüp yüz biñ leşker ile ve kızı ile Hüsrev’e gönderdi. Yanınca Berkud-ı (?) Rûmî ve Serkud-ı (?) Rûmî bile gitdiler ki bunlar dağı Rûm’uñ nâmdâr bahâdurları idi ve anlardan mâ-‘adâ yetmiş nefer adı bellü Rûm bahâdurları var idi. Bir gün bunlar gelüp Hüsrev’üñ selâmın ırgürdi. Hüsrev şād oldı, hemân irtesi kûs u nefîr çaldurup ol yirden kalkdı, yine ‘azm-i İrân eyleyüp gitdi. [334a] Toğrı Âzerbâycân’a geldi, Dül (?) Şahrâsı’nda bâkî leşkeri kondı ve şâhuñ serâ-perdesi tutıldı. İki hefte Hüsrev-i Pervîz ol arada ârâm kıldı ve her taraftan katına leşker dirildi. Niyâtüş’ı leşkere serdâr eyledi. Ol aradan Ḥucend yolın tutup gitdi. Ol vâkt ki Hüsrev’üñ tayısı Bendüy, Muşil-i Ermenî katına gelüp qalmış idi, Hüsrev’üñ ḥâlî ne ola diyüp tururlar idi. Bir gün haber aldılar ki at boynına düşüp Hüsrev’e karşı gitdiler, gelüp bir şahrâda irişdiler. Hüsrev’üñ nazarında baş kodılar. Hüsrev, Bendüy’ı görünce ta‘accüb itdi: “Behrâm’uñ ḥabsinden nice kurtıldıñ?” didi. Bendüy aḥvâli nakl eyledi ve Muşil-i Ermenî’ye buluşduğın

söyledi. Muşil, Hüsrev'ün ayağın öpdü, Hüsrev anlara izzet eyledi. Andan ol yirden çekilüp Āzergoşesb'e geldi, anda niçe gün ibadet itdi. Ol yirde Zābil ve Kābil'den niçe leşker Hüsrev katına geldiler. Hüsrev ol aradan iki yüz biñden ziyāde leşker ile çekilüp Behrām cānibine gitdi. Çünkü Behrām, Hüsrev'ün leşker çekilüp geldüğün işitdi, ol dem Īrān beglerine bir nāme yazdı, içinde Hüsrev'i zemm idüp kendüyi medh eyledi ve ol begleri kendü cānibine da'vet kıldı ve her birine niçe va'deler itdi ve bir nāmdārı da'vet kılp ol nāmeyi aña virdi ve ısmarladı ki bu nāmeyi Hüsrev'den nihānī beglere vire. Ol nāmdār dağı nāmeyi alup gitdi, Hüsrev'ün leşkerine geldi. Çünkü anuñ ululıgını ve saltanatını temāşā itdi, gönlinde eyitdi: *“Bir kimse ki şunuñ gibi şehriyāruñ katında ola, Behrām'uñ yanına nice varur ve aña kul olmağa nice rızā virür? Hemān yegrek oldur ki bu nāmeyi Hüsrev'üñ eline virem ve eger kabūl ider-ise ben dağı bendesi olam.”* didi ve götürüp ol nāmeyi Hüsrev'e virdi ve aḥvāli cümle takrīr eyledi. Çünkim Hüsrev ol nāmeyi okıdı, getüren nāmdāra çok ri'āyet eyledi ve niçe nesneler va'de kıldı. Andan bir kātib da'vet idüp buyurdı ki nihānī Īrān serverlerininüñ ağızından bir nāme yaza, bu mazmūnla ki: *“Yā Behrām! Nāmeñ gelüp bize vāşıl oldı. Cümlemüz fermānuña muṭī'üz ammā sen dağı leşkerüñ-ile gelesin, Hüsrev'üñ yanında olan Rūmīlere kılıç urasın. Biz saña yardım iderüz ve andan soñra Hüsrev'i dest-beste kılp senüñ elüñe virürüz.”* didi. Nāme bu vech-ile yazılıp Behrām'a vāşıl oldı. Hüsrev bu rāzı hīç kimseye bildürmedi. [334b] Çünkü nāme Behrām'a vāşıl oldı, içindeki sözleri görüp şād oldı, Hüsrev'ün üstine yürimege yarağ gördi. Ba'z ulular Behrām'a naşīḥat itdiler, Hüsrev cenginden men' itdiler, kabūl itmedi. Buyurdı, leşker hāzır u āmāde oldılar. Bir seher kūslar döğildi ve ʿalemler çözüldi. Behrām leşker çeküp ta'accil-ile Āzerbāycān'dan yaña revāne oldı. Çün iki leşker birbirine yaklaştı, Behrām Yelān-ı Sīne-nām dilāveri ve Mihrāzer'i ve Īzed-i Goşesb'i Hüsrev leşkerine nihānī gönderdi. Gelüp ol ʿazametlü leşkeri ve Rūm'üñ pehlevānlarını gördiler, varup Behrām-ı Çübīn'e haber virdiler. Bu taraftan Rūm'üñ begleri ve pehlevānları dağı Hüsrev'ün katına gelüp eyitdiler ki: *“Ey şehriyār! Bize destūr vir, Īrānīler ile ceng idelüm ve anlaruñ ḥaḳlarından geledüm.”* didiler. Hüsrev şād olup anlara destūr virdi. Çün iki leşker birbirine karşı kondılar, iki taraftan karavullar çıktı, şubḥa dek tolaştılar.

Rezm-i Hüsrev u Pervīz u Rūmīyān bā-Behrām-ı Çübīne vu Īrāniyān

[Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül]

Çu ḥurşīd ber-zed ser ez tīre-kūh

Hurūṣī ber-āmed zi-her do gürūh

Ki goftī zemīn gešt girdān-sipih

Ger ez-tīghā tīre ṣod rūy-i mihr⁴⁴⁰

Nesr: Çünkü şabāh oldu, iki leşker at arkasına geldiler, ‐alemler çözüldü ve şaflar çekildi, alaylar bağlanup meymene ve meysere bezendi. Husrev’ün leşkerinden yiryüzi demür tağa döndü, atların şuhaylinden ve leşker arasından mīşe içindeki arslanlar tırıcak yir bulmaz idi. Behrām ol leşkerün heybetine nazar kıldı, hışmından el tīge urdu ve göñline hīç korku düşmedi. Īrānīlere buyurdu, Husrev’e karşı şaflar çekdiler. Husrev gördü ki yiryüzünü tamām leşker tutdu ve gerd ü gubār eflāke irişdi, Gostehem’le Bendüy’la ve Niyātūş’la bir tağun üzerine çıktılar ki ol aradan iki leşker dahı görünür idi. Atlardan inüp yire oturdılar, ol leşkerün cengini temāşā kıldılar. Çünkü iki cānibden kūsar dögildi ve ceng-i harbīler çalındı, bahādur yigitler at sürüp meydāna girdiler, gürz-ile ve nīze ve şimşir ile cenge āğāz itdiler. Ceng içinde Serkūd-ı Rūmī kara tağ gibi leşkerün otasından yürüdü, sürüp Husrev’ün katına geldi, eyitdi: “Ey şehriyār! Ol kul ki Īrān’da anuñ-ıla ceng eyledün ve öñinden şınup kaçduñ kanķısıdır, baña göster ki aña erlik nice olur göstereyin ve ceng itmegi aña öğredeyin, bend-ile katuña getüreyin.” didi. [335a] Husrev ol sözi işidicek hānde kılup biraz vakt cevāb virmedi. Andan eyitdi: “Sen dahı er iseñ yūri, şol tūran alma atlu beg evvel seni qarşudan göricek saña qarşu gelür ammā eger gayretün var ise sen dahı muhkem tūrup kaçma.” didi. Çünkü Serkūd şehriyārdan bu resme söz işitdi, hışm-ıla eline bir nīze alup pīl-i mest gibi meydāna yürüdü. Ortaya varıcak tūrdı ve Behrām-ı Čübīn’i cenge çağırdı. Yelān-ı Sīne, Behrām’a eyitdi: “Ey pehlevān! Gözüñ aç, gelen bir dīvdür ki mest olmuş pīle beñzer. Rūmīlerde bundan bahādur yokdur.” didi. Behrām bu sözi işidicek kılıç çeküp atına mahmuz urup meydāna çıktı, çağırıp eyitdi: “Hāzır ol ki Behrām-ı Cengī benem! İşte vardum.” didi. Husrev tağ başından anı göricek ayağ üstüne tūrup ol iki ejdehānuñ cengine nazar oldu. Serkūd-ı Rūmī, Behrām’ı göricek hışmından gözlerini kan bürüdü, nīzesini çevirüp Behrām’a havāle kıldı. Behrām siper şalup anuñ nīzesini men° itdi. Serkūd-ı Rūmī geçince Behrām rikāb üzerine tūrdı, tīğ-ile Serkūd-ı Rūmī’yi yire öyle çaldı ki tā sīnesine dek kalem gibi iki pāre eyledi. Behrām’uñ kılıcı āvāzını Husrev işidicek hānde kıldı. Niyātūş, Husrev’uñ güldüğüne elem çekdi ve gözlerini kan bürüdü, eyitdi: “Ey nāmdār! Ceng güninde gülmek eyü olmaz. Meger bu leşkeri sen āl-ıla kırmağa getürmişsin yohsa dedelerün tahtını almak senün

⁴⁴⁰ Güneş, karanlık dağın arkasından başını yükselttiğinde iki taraftan da bir gürültü koptu. Sanki yeryüzü dönen felek gibiydi, kılıçların çokluğundan güneşin yüzü kararmıştı. (y.ç.)

eksigün degül. Serküđ gibi pehlevān ki Īrān'da ve Rūm'da anuñ gibi bir dağı yokdur, anuñ öldüğine gülersin. Şöyle bil ki senuñ başuñda devlet yokdur.” didi. Ĥusrev eyitdi: “Anuñ öldüğine gülmedüm. Ol baña eyitdi ki bir kuldān kaçduñ, hüneruñ yoğ-ı mış didi. Āħir bunca lāf-ıla meydāna girüp şöyle olduğına güldüm.” didi ve bir kuluñ ki ceng güninde zağmı şöyle ola kişi andan kaçsa ‘ār olmaya.” didi. Bu tarağdan Behrām, Serküđ’ı öldürince çağırup Yelān-ı Sīne’ye ve Īzed-i Goşesb’e ve Rām-ı Borzīn-nām dilāvere eyitdi: “Ey nāmdār! Bu ölen kişiyi atına berkiduñ ve zağmını şaruñ ve leşkerine ileduñ, şāhı görsün.” didi. Pes, ilerü gelüp Rūmī’nuñ başın kemend-ile şardılar ve atına berkidüp Ĥusrev leşkerine getürdiler. Ĥusrev anuñ yarasın göricek melül oldu, buyurdı ol yarayı açdılar ve içine müşk tıldurdılar. Andan yine muhkem şardılar ve gönlegiñi dikdiler ve cebesini [335b] evvelki gibi üstine berkitdiler. Ol ĥāl-ile anı kayşeruñ katına gönderdi ve eyitdi: “Ol öñinden şınup kaçduğın kuluñ zağmını gör ki nicedür.” didi. Rūmīler ol ĥālī göricek gönülleri şındı ve cümlesinuñ cigerleri ĥūn oldu, derd-ile on biñ güzīde pehlevān arka bir eyleyüp bir aradan Behrām leşkerine ĥamle kıldılar. Gürzler çaķıldusından ve erenler na‘rasından zehreler çaķ olmış idi ve nīzeler ve şimşīrlər zağmından meydān içi kan deñizine döndi. Meydānda ādem leşinden yūriyicek yir bulunmaz idi. Īrānīler ol on biñ Rūm leşkerini şöyle kırdılar ki bir kişi sağ kurtılmadı. Anlaruñ derdinden Ĥusrev’uñ cigeri ĥūn oldu. Buyurdı tabl-ı āsāyiş çalındı, leşker birbirinden ayrıldı. Ol ceng içinde helāk olan ĥalkı bir yire getürdiler, ādem leşinden bir tağ peydā oldu. Ĥusrev bu ĥālī görince Rūmīlerden nā-ümīd oldu, eyitdi ki: “Yarın dağı Rūmīler böyle ceng iderlerse birisi sağ kalmaz.” didi. Andan şāh Berküđ-ı Rūmī’ye eyitdi: “Yarın siz ārām iduñ, ben kendü leşkerüm-ile ceng ideyin, düşmenden kīnūmi alayın.” didi. Andan Īrānīlere eyitdi: “Ĥāzır oluñ ki yarın ceng bizümdür, süstlik eylemeñ.” didi. Cümlesi cān-ıla eyitdiler ki: “Yarın cengi biz eyleyelüm, tağ u şāhrāyı kan-ıla tıldralum.” didiler. Çünkü ol gice geçdi, şabāĥ olıcaķ iki tarağdan kūs döğildi ve leşker atlandı, surnā vü nefīr āvāzından tağlar ĥarekete geldi, tozdan güneşuñ yüzi perr-i ‘uķāba döndi. Çünkü Īrānīler saf çeküp nīzeyeye el urdılar, nīzeler evcini seĥāba ırgürdiler. Ĥusrev kalbgāĥda ‘alem dibinde tu[r]dı, sağ kolda Gordūy-nām dilāver tırdı ki ulu pehlevān idi ve Behrām-ı Çübīn’uñ birāderi idi ve şol kolda Mūsīl-i Ermenī tırdı ve Gostehem ve Şābūr ve Endiyān bunlar Ĥusrev’uñ katında tıurlar idi, şehriyārı düşmenden şaķınurlar idi. Çünkü Behrām-ı Çübīn Rūmīleri gördi, kalan leşkeri ĥod kendüñüñ bilür idi. Buyurdı kūsı pīl üstine berkitdiler, kendüsi dağı bir aķ pīle süvār olup meydāna sürdi ve leşkeruñ sağ kolını gözetdi. Yakın gelicek Şābūr’a eyitdi: “Ey nā-bekār! Nāme içinde benümle ‘ahduñ bu mı idi ki baña karşı kılıç çekesin, kendü kanuña niçün girersin, āzādeleruñ erkānı böyle mi olur?” didi. Şābūr eyitdi: “Ey dīv şıfatlı! Bir kul iken sen dağı bir kimse mi olduñ ki [336a] nāme içinde senüñle ‘ahd ideyüz. Biz senuñ nāmeñi kanda gördük ki pehlevānlar arasında böyle söz söylersin?” didi.

Husrev, Şābūr'a eyitdi: "Ol nāme ye bir dürlü fikr olmışdur, andan saña ve leşkere fāyide çokdur. Maḥallinde anuñ ḥikāyetini saña diyem." didi. Behrām, Husrev'den bu sözi işidicek bildi ki mektüb Husrev'e yitişmişdür ve ol cevābı ḥile ile Husrev kendüsi yazmışdur. Ol nesne Behrām'a ʿār geldi, ḥışmından gözlerini ḵan büridi. Hemān dem pīl başına çengāl urdı, ḵalbgāḥda Husrev'ün üzerine ḥamle kıldı. Husrev gördi ki Behrām irişdi, Endiyān'a eyitdi: "Ne tūrursın, leşkere söyle pīle oḵ yaḡdursunlar." didi. Īrān serverleri ellerine yay alup Behrām'ın pīline şol ḵadar oḵ urdılar ki ḥortumından ḵan seyl gibi aḵdı, fi'l-ḥāl depesinün üstine yıkıldı. Behrām şıçradı, ayaḡ üstine tırdı. ʿAḵabince bir ḥāş at irişdürdiler, süvār oldı, yine ḥamle kıldı, oḵla Behrām'ın atını daḡı düşürdiler. Çünki Behrām atdan ayrıldı, ḵılıç çeküp siper yapındı. Cebe etegini beline şokup piyāde Husrev'ün tırdıḡı yire deḡin yüridi. Īrāniyānuñ birisi ḵarşu tırmadı, aḡ ḵurt ḵoyun sürisine girer gibi ol leşkeri taḡıtdı. Andan şaḡ ḵola yüridi, şaḡ ḵolda Behrām'ın ḵarındaşı Gordüy Behrām'ı görince el tīr ü kemāna urdı, ḵarındaşına oḵ sepdı. Behrām daḡı el tīr ü kemāna urdı, birbirlerine biraz vaḡt oḵ yaḡdurdılar. Çünkim terkeşleri boşaldı, ellerine nīzeler aldılar, iki birāder birbirlerine ḥamleler kıldılar. Andan el gürze urdılar, bir zamāndan şoñra ḵılıç ḵılıca oldılar. Tā gün zevāle varınca ol iki şīr birbirleri-y-ile elleşdiler, āḡir birbirlerine zafer bulmayup Īrāniler ol arada birbirlerine ʿitāb-āmīz niçe söz söyleşdiler. Andan Behrām dönüp leşkerine geldi, Gordüy sürüp Husrev ḵatına irdi. Husrev anuñ toḡrılıḡına ve kendü-y-ile dōstlıḡına āferīn kıldı. Ol gün daḡı leşker birbirinden ayrıldı, Gordüy'la Gostehem bir araya geldiler. Husrev, Gostehem'e eyitdi: "Eger cengi yarın Rūmiler iderler-ise Behrām'ı ya şikest idüp ya yaralarlar ise Rūmilerün başı felege iricekdür, endāzeden taşra söz söyleyeceklerdür. Ben Rūmilerün ser-efrāzlıḡın ve minnetin istemezem. Gerekmez ki bu cengde baña [336b] nāz ideler. Dün Rūmilerün ḥünerin gördüm ki vādide ḵalmış ḵoyun sürisine döndiler. Fikrüm oldur ki birḵaḷ ḵişi alam, varup Behrām'la kendüm ceng eyleyem, ḥiḷ ḵimseden yardım istemeyem. Ūmīdüm hemān Allāḥ'a tıtam ve başuma ne yazılı ise görem." didi. Gostehem eyitdi: "Ey şehriyār! Kendü cānuña niçün ḵıyarsın? Çünki öyle fikr idersin leşkerden birḵaḷ yarar pehlevānlar intihāb eyle ki saña buñ deminde yār olalar." didi. Husrev eyitdi: "Eyü dirsın. İmdi sen ḵimi ihtiyār idersün? İşe yarar ḵim var ise söyle." didi. Pes, Gostehem ulu pehlevānlardan on dört ḵişi begendi ve adlarını deftere yazdı. Evvel kendüyü yazdı, andan Şābūr ve Endiyān'ı ve Bendüy ve Gordüy ve Āzergoşesb ve Zīlşīr ve Zengevī-i Dilīr ve Toḡāre'yi yazdı ki Yelān-ı Sīne'nün düşmeni idi ve daḡı Ferruḡ-zād ve Husrev-i Serfirāz ve Pīrüz-i Sitādī ve Ḥūrşīd-i Ormuzd'u bu cümle serverlerün adlarını yazup Husrev'e gösterdi. Husrev anları bu maşlahat için ḵabūl eyledi, ādem gönderüp her birini ḵatına daʿvet kıldı. Leşkerden çıkup bir ḥalvet yire geldiler, Husrev ol pehlevānlara eyitdi: "Ey serverler! Allāḥ'a şıḡınuñ ve göñlüñüze ḵorḡu bırakmañ ki her iş Allāḥ elindedür, anuñ ḥükminden taşra

iş yokdur. Bir kıl bu kadar bizüm üzerümüze server olmakdan öldüğümüz hayırludur. Siz baña arka oluñ, Tanrı’dan ‘ināyet olursa Behrām’dan kīnemi alam.” didi. Ol pehlevānlar şehriyāra āferīn kıldılar: “Bizüm cānumuz senüñ yoluña qurbān olsun. Ne dirseñ başumuz üstine.” didiler ve šāh-ıla ‘ahd ü peymān kıldılar ki kimse cengden yüz çevirmeye ve şehriyāruñ kafāsından gitmeyeler. Ol cengden kim ki yüz döndürür-ise Tañrı anlardan yüz döndüre. Anlaruñ sözinden Husrev šād olup ol gice qarār eyledi. Çünkim šabāh oldı Husrev, leşkeri Behrām-ı Ferruḥ-nām dilāvere ısmarladı, kendüsi on dört süvār ile Behrām-ı Çübīn’den yaña yüridi. Gözciler anı görüp Behrām’a haber virdiler. Behrām tiz atına binüp fitrākine kemend bağladı, eline kılıç alup bir yüksek yire çıkdı. Gördi ki gelen azacuḡ kişidür, pes ol daḡı pehlevānlardan birkaç kişi da‘vet itdi ki biri Yelān-ı Sīne ve biri Rām-ı Borzīn ve biri Āzergoşesb idi. Behrām, Yelān-ı Sīne’ye eyitdi: **[337a]** “İşbu bed-nejād gör ki ceng kārında ne erlikler gösterür. Bilürem ki bu gelen Husrev’den ġayrı degüldür. Bu kadarca kişi ile niceleyin ejdehānuñ cengine bel bağlamak andan özge kimsenüñ kārı degüldür. Hele leşkeri yigirmiye yitişmez, bilmezem ki anuñ-ıla cenge gelen kimlerdür. Bu kadar kişiyeye yiterüz. Eger bu dört kişi anlaruñ yüzinden yüz döndürür-isek er degülüz.” didi ve: “Merdānelerde erlik gizlenmez, Husrev’den ġayrı kimseye ilenmezüz.” didi ve leşkeri bir pehlevāna ısmarladı, kendüsi ol üç kişi ile Husrev’üñ üzerine at şaldı. Husrev, Behrām’ı göricek yoldaşlarına eyitdi: “Hāzır oluñ, işte Behrām irişdi. Hiç üşenmeñ, anı ġürz-ile ve kılıç-ıla baña koyup siz ol kişilere qarşu tıruñ. ġayret eyleñ, siz on dört pehlevānsız, üç kişiden ġirü qalmaḡ erlik degüldür.” didi. Bu tarafdā Niyātūş-ı Rūmī gördi ki Husrev cenge gitdi, ol daḡı nā-çār olup Rūm leşkeri-y-ile bir taḡ üzerine çıkdı, ol cengi temāşā ider idi. Her kişi dir idi ki: “Şunuñ gibi devletlü šāh taḡtdan ötüri cānına niçün kıyar? Bu kadar leşkeri koyup yaluñuz ceng ider.” dirler idi. Her kişi el götüüp Allāh’a yalvarur idi. Kimse Husrev’i saḡ kırtula diyü ummaz idi. Zīrā Husrev daḡı ġerçi bahādur idi ammā Behrām’uñ ḡarīfi degül idi. Çünki Behrām-ı cengī ol üç pehlevān-ıla Husrev’üñ üzerine at şaldı, Husrev’üñ yoldaşları Behrām’uñ ḡamlesine taḡammül idemediler. On bir kişi yüz döndürüp kaçdılar. Şehriyār-ıla hemān Gostehem-i dilīr ve Gordüy ve Bendüy qaldı. Husrev gördi ki yoldaşları gitdi, kendüsi Hudā’ya şıḡınup Behrām’a qarşu yüridi, cenge başladılar. Behrām-ı Çübīn’üñ yanında olan üç pehlevān Husrev’üñ yanında qalan üç pehlevān-ıla başa baş cenge tırdılar, Husrev ise Behrām’la cenge āḡāz eyledi. ġürz-ile ve kılıç ile çok zamān döḡüşdiler, āḡir Husrev’üñ ġürz ü kılıç şalmaḡdan kılları yoruldı. Vardukça Behrām ḡālib oldı, Husrev nā-çār olup at başını döndürüp kaçdı. Behrām, šīr-i ner gibi eline bir yay alup bir ejdehā gibi ata süvār olup Husrev’üñ ardına düşdi. Giderken Husrev, Gostehem’e eyitdi: “Bu rüzḡār bize ne ‘aceb iş kıldı ki başumuza şöyle kıyāmet getürdi. Beñzer ki ‘ömrümüz āḡire irişdi.” didi. Gostehem eyitdi: “Ey şehriyār! Yoldaşlaruñdan kimse saña yār olmadı. **[337b]** Elinden ne

gelür?” didi. Husrev dönüp ardına bakdı, gördi ki Behrām ol üç kişinüñ öñine düşmiş gelür, düşmenden kaçup kendüyi kurtarmak ardınca oldu. Bendüy’la Gostehem dağı baş kayusından şehriyārdan ayru düşdiler, her birisi yol tutup kaçdılar. Husrev at boynına düşüp yel gibi segirdür idi. Düşmen kaplan gibi ardından irişmege az kalmış idi. Giderek Husrev’üñ atı yoruldı. Ol arada bir dere gördi ki ol derenüñ bir ucı tağa ulaşur idi. Atından inüp ol dereye düşdi, kaçdı. Biraz gitdükden soñra bir tağa irişdi, giderek şehriyāruñ yolu bağlandı ve öñine bir yüksek taş geldi. Husrev ol yirde ‘āciz ü bī-çāre kaldı. Ne tırabildi ve ne hūd kaçabildi. Mutehayyir tıurur-iken Behrām yitişdi, ırakdan çağırıp eyitdi ki: “Ey mekkār-ı nā-bekār! Şimden soñra nereye kaçarsın? Yā benüm elümden ne efsünla kurtılursın ki bu yirde senüñ cāduluğūñ kār itmez. Gör ol Rūm leşkeri saña fāyide kıldı mı? Ancağ ḥ’ār olup bunca zahmet çekdüğüñ kaldı. Neñe gerek idi ki benümle cenge geleydüñ? Ok atmak ve nīze tutmak ne bilürdüñ ki ‘aķılsızlık ile kendüñi bu belāya uğradur idüñ. Sen bir muħannessin ki işüñ ‘avratlar ile oturmağdur. Şehriyārılık senüñ işüñdür. İşte şimdi senüñ başuñı keseyin ve seni cihāndan uşandurayın.” didi ve elindeki kılıç ile Husrev’üñ üstine yüridi. Husrev gördi ki hīç kimseden dermān yok, ardı kılıç ve öñi şarp kaya, dirliğinden ümīd kesüp Hağ te‘ālā hazretine münācāt kıldı, eyitdi: “Ey dermāndelere meded yitişen pādişāh! Dükeli müşkil işler saña āsāndur. Ey ay ve günü yaradan Allāh! Ben za‘īf ü bī-çāre kuluñ senden artuğ penāhı yoğdur, dermānde kaldum, elüm tut. Ey her nesneye hūkmi geçen pādişāh! Ben kuluñdan bu zārılığı revā görme ve beni düşmenüm elinde helāk eyleme. Senden artuğ kimseden ümīdüm yoğdur. Bu bī-çārelikden beni sen kurtar.” didi. Husrev bu hāl-ile zārılık ider-iken nā-gāh ol tağdan bir gürüldi kopdı, bir ay yüzlü dilber şüretinde bir yeşil tonlu boz atlu kişi çıkageldi. Husrev anı göriceğ bir pāre yüreğlendi. Ol kişi yağın gelüp Husrev’üñ elini tıtdı, Behrām’uñ öñinden kapup bir selāmet yirde kōdı. Husrev şafāsından çok ağladı, eyitdi: “Ne kişisin? Aduñ nedür? Beni bu belādan kurtarduñ.” didi. **[338a]** Ol server eyitdi: “Ben bir ferişteyem ki Allāh emri-y-ile seni bu hālden kurtardum. Şimden soñra cihānuñ pādişāhı sensin. Yağın zamānda yine şāhlığa yitişürsin. Otuz sekiz yıl şāhlık idersin ammā ‘adāleti elden koma ve Hürmüz’üñ kanını unutma. Anı öldüren kişilerden intikām al.” didi **[Minyatür]** ve dağı eyitdi: “Allāh’ı unutma ve anuñ emrinden baş çekme ki soñra katında utanmayasın ve yağınlarda āhir zamān peygāmberi Muħammed Muştafā şallallāhu ‘aleyhi ve sellem seni dīne da‘vet ideceğdür. Anuñ dīnine dönesin ki hağ dīn oldur. Ey şāh, eğer ‘āşī olup dīne girmezseñ şöyle bil ki **[338b]** saña ne tağt ve ne tāc kalacağdur. Andan soñra tīz zamānda saña ecel iriceğdür. Hağ te‘ālā katında ḥ’ār olacağsın. Senden soñra yigirmi yıl dağı evlāduñ şāh olacağdur. Andan soñra sizüñ aşlıñuzdan şāhlık münkati‘ olacağdur ammā senüñ aşluñdan bir sa‘ādetlü kız peygāmbereüñ oğlına çift olacağdur ve anuñ bir oğlı olacağdur, anuñ aşlı tā kıyāmete dek kalacağdur.” didi ve bu sözleri şöyledükden soñra ol ferişte

ğāyb oldı. Behrām-ı Çübīn ol hālī göricek hayrān qaldı, cihānı Husrev’ün murādınca gördi, Tañrı’nuñ işine ‘acebe qaldı, eyitdi: “Eger önüme ejdehālar gelse kılıcum zahmından cān kırtarmaya idi velī perī ile ceng itmek elümden gelmez. Bilmezem ki ferişte midür yoħsa perī midür, erlik eylemek olmaz.” didi. Ol aradan melül ü ğamgīn yine döndi. Bildi ki ol işden kendüye bir ziyān gelicekdür, aña erlik fāyide olmayıcaqdur. Bu taraftan Niyātüş, Husrev’den ümīdi kesdi, derd ü ğuşşa ile tağdan aşığı indi. Kayşer kıızı Meryem, Husrev’ün derdinden yüzini yırtup saçını yolmağa meşğül olmuş idi ve leşkere dağı baş kayusu olup her kişi ‘aqlını yavu kılmış idi. Nā-ğāh Husrev tağıuñ bir yanından çıkağeldi. Niyātüş-ı Rūmī, Husrev’ün yüzini göricek şād oldı, Meryem’e eyitdi: “Ağlama, ol yiryüzinüñ şāhı irişdi.” didi. Çünkü Husrev leşkerine irişdi, leşker anı göricek şād oldılar ve Meryem’ün ğuşşadan gönli āzād oldı. Husrev vāķi° olan sergüzeştini Niyātüş ve Meryem’e söyledi. Andan soñra leşkere buyurdi ki ceng yarağına gireler, düşmenden kīn almağa cehd eyleyeler ve eyitdi: “Şimden soñra hīç üşenmeñ! Ben ferışteden işitdüm, şimden girü tāt u taht benümdür ve rüzgār bize yüz tutmuşdur.” didi ve her kişi eydür idi ki: “Şimden soñra Behrām tāt u taht göricek degüldür. Haķ te‘ālā Husrev’e ferişte gönderdi ki anı Behrām’uñ elinden kırtardı. Bunuñ gibi iş cihānda kime olmuşdur? Behrām’uñ başından devlet gitmişdür.” dirler idi. Behrām dağı ol işden gerçi korkmış idi ammā erliginden ve ğayretinden Husrev’den amān dilemege ‘ār ider idi. Pes, ol gice fikr-ile yatdı, şabāh olıcaķ yine iki leşker birbirine muķābil oldılar. Şaflar çeküp ve alaylar bağlayup tırdılar. Behrām’uñ gönli ğuşşa ile tölmiş idi ve itdügi işe peşimān olmuş idi. Nā-çār olup [339a] cenge ‘azm kıldı. Leşkerine eydür idi ki: “Siz üşenmeñ! Ben Husrev’ün haķķından gelürem.” dir idi. Bu söz-ile at depüp meydāna girdi ve yayını aldı. Añsuzın Husrev’ün beline bir oķ urdı. Haķķ’uñ luķfı-y-ıla oķuñ demreni Husrev’ün kaftānından dağı geçmedi. Oķ kaftānuñ ibrişimine şarılup aşıldı. Bir kul şāhuñ kaftānından çeküp ol oķı yabana atdı. Behrām anı görüben ağladı, eyitdi ki: “Benden baht yüz döndürdi. Elümden gelür ki oķum pülād kaķkanlardan kāğıda geçer gibi eglenmez idi, şimdi devletüm gitdi ise ibrişimden dağı geçmez oldı.” didi. Andan atını depdi, Husrev’ün gögsine bir nīze urdı. Nīze dağı Husrev’ün zırhından geçmeyüp iki pāre oldı. Ol işde Behrām’uñ gönli havf-ıla töldi. Şāh anuñ işine kaķıdı, irişüp Behrām-ı Çübīne bir gürz urdı. Behrām kaķkan tutınca gürz indi, miğferine tōķındı, yoğrıldı. Az qaldı ki Behrām yıķıla, yine ğayret idüp kendüyi cem° eyledi. Her kişi ki ol gürzüñ āvāzın iştidi Husrev-i Pervīz’e āferīn kıldı. Şāhuñ leşkeri gördiler ki Behrām’dan devlet gitdi, her biri bir ejdehāya döndiler, Behrām’uñ üzerine hücum itdiler. Behrām bildi ki çerh kendüden yüz döndürdi, nā-çār olup meydāndan döndi. Husrev leşkeri kılıç çeküp bir aradan hamle kıldılar. Behrām leşkerinüñ şaflarını ve alaylarını birbirine kıtdılar. Behrām ol hālī görüp elem ü ıztırāb-ıla dönüp çadırına geldi, belā ve miħnet içinde qaldı. Bendüy gördi ki Behrām’uñ leşkeri şınmağa yüz dutdı, sürüp

şāhuñ katına geldi, eyitdi ki: “Ey şehriyār! Bunca leşker ki tağ u şahrā tolmışdur, bir şāh kılı-y-ıla ceng idüp anı şımağdan şāhā ne hāşıl olur? Bunca leşkeri kırmağdan ne fāyide olur? Her kişi ki senden amān dileye, ol yegdür ki anı āzād eylesin. Bunlar saña ‘āşī olmışdur ammā senüñ ni‘metüñ-ile perveriş bulmuşlardur, anlara kıyma.” didi. Husrev eyitdi: “Bir kişi günāhuñ bildükden soñra ben andan kīn almak istemezem. Cümlesi āzād olsunlar.” didi. Pes, iki leşler birbirinden ayrıldı. Çünkü ahşam oldu, pāsbanlar ve gözciler iki leşkeri bekledi. Behrām leşkerinüñ çoğı endişeden uyumaz idi. Dün yarısı olıcağ Bendüy bir hōş āvāzlu pehlevān aldı, **[339b]** bir tazī ata binüp iki leşkerüñ arasına geldi, çağırdı ki: “Ey günāh iden kullar ve ey tahta kaşd idenler! Ne kadar günāhuñuz var ise şehriyār bağışladı. Eger Behrām dahı inşāf idüp şāh katına gelüp suçını diler-ise şāh aña günāhını bağışlar.” didi. Çün Behrām’uñ leşkeri karañu gice içinde bu resme rüşen āvāz işitdiler cümlesi ol āvāza kulağ tutdılar. Behrām katında ne kadar nāmdār var ise cümlesi kaçup Husrev Şāh’uñ katına geldiler. Çünkü şabāh oldu, Behrām’uñ leşkerinde kendü hāş yārından gayrı kimse kalmadı, ol şahrā içindeki çadırlar cümlesi issuz kaldı. Çünkü Behrām ol hālden āgāh oldu, çadırları bir bir gördi, andan yārenlerine eyitdi: “Şimden soñra yüz suyu-y-ıla kaçmak hayırludur.” diyüp buyurdu üç biñ yügrük hecīn gönderdiler, altundan ve gümüşden ve tācdan ve tahtdan ve her dürlü kıymetī nesnelerden getürmege lāyık ne var ise ol üç biñ deveye yükletdüirdi ve kaçdı. Çünkü güneş biraz kalkdı, hīç Behrām leşkerinden kimse deprenmedi. Husrev cāsūs gönderdi, gelüp Behrām’uñ leşkerin gördi ki çāder kurulu kalmış ve içinde bir kimse kalmamış tiz gelüp Husrev’e haber virdi. Şāhuñ gönli ol işden tarıldı, buyurdu üç biñ kişi cebe vü cevşen geyüp āmāde oldılar. Nestehū-nām dilāvere buyurdu ki: “Bu leşkerle var Behrām’uñ ardından iriş, tutup benüm katuma getür.” didi. Gerçi Nestüh, Behrām’uñ ardınca hışm-ıla gitdi ammā Behrām’a harīf olacağ kimse degül idi. Bu yaña Behrām kendü leşkerinden igen dahı emīn degül idi. Korkusından yolu koyup hazīneyi kendü-y-ile alup bir tarafa gitmiş idi. Ahşama yakın olıcağ Yelān-ı Sīne ile ve İzed-i Goşesb ile leşkerden ayrılup bir köye geldiler. Behrām itdügi işlere peşīmān olup guşsa ve derd-ile önlerince gider idi. Gāyet şuşayup bir karıcuğın evine geldiler, atlarından indiler, lutf-ıla ol karıcuğdan etmek ve şu istediler. Karı anlara bir eski ğalbīr içine birkaç bayat etmek pāresin bırağdı ve bir iki pāre dahı keş buldı, bir eskimiş pāre pāre olmuş kendirüñ içine koyup önlerine getürdi. Karınları aç idi, ol yimekten bir pāre yidiler andan soñra karıdan şarāb **[340a]** istediler. Karı eyitdi: “Şarābum vardır ammā bir eski kabağa koyup turuverin, cāmum dahı bir eski kabağ pāresidür. ‘Ayıblamazsañuz getüreyin.” didi. Behrām eyitdi: “Ey ana! Şarāb olduğdan soñra kadeh ne olursa olsun.” didi. Karıcuğ hicāb-ıla kabağı ortaya getürdi. Biraz içerek Behrām germ oldu, eline bir tolu cām aldı. Karınuñ gönli şād oldu. Behrām eyitdi: “Ey devletlü karıcuğ! Bu cihānuñ işlerinden ne işitdün bize haber vir.” didi. Karı eyitdi: “Çok sözler işitdüm ammā bugün

şehrden birkaç kişi geldi, Behrām-ı Çübīn'ün Hüsrev'le cengini söyledi. Eyitdi ki; devlet ve baht Behrām'dan yüz döndürdi, ne kadar leşkeri var ise şah katına gelüp Behrām başın alup yalunuz kaçdı didiler.” didi. Behrām eyitdi: “Eyü hatun, bize haber vir ki ol işi Behrām, ‘aklı olduğundan mı itdi yoḥsa nefse mi uydu?” didi. Karı eyitdi: “Ey kişi, şeytān senüñ ‘akluñı almış ve gözüñi ‘aceb görmez eylemiş. Bu kadarca nesneyi bilmez misin ki Goşesb oğlu Behrām, Hürmüz oğlu ile berāber dirilüp ceng itdüğine her ‘aklı olan kişi incinür, Behrām’ı ‘akılsuzluk ile yād iderler. Eger Behrām bahādur yigitdür ammā Hüsrev’ün devleti ilāhīdür. Behrām aña kanda ğālib olacaḳdır? Behrām şehriyār olmak toñuz boynına boncuḳ aşmak gibidür. Aña şahlık kanda yaraşur?” didi. Pes ol gice ol karınuñ evinde yatdılar, kılıçların bellerinden gidermediler ve cebelerin çıkarmadılar. Behrām’uñ ḥod gözine uyḥu gelmezdi. Çünkü şabāḥ oldı, Behrām-ı Çübīn yirinden tırup atına bindi, karıya çok nesne virdi. Andan birkaç tabl-bāz urdılar, leşker işidüp Behrām katına cem° oldı. Karı ol vaḳt bildi ki misāfiri Behrām-ı Çübīn imiş. Behrām leşkerini alup şitāb-ıla gitdi. Meger yolda bir neyistān var idi, niçe leşker anda ḳamış biçerler idi. Behrām’ı ırāḳdan göriceḳ bildiler, katına gelüp eyitdiler ki: “Bu yola niçün gider idüñ? Şimdi senden ilerü bir leşker gitdi. Beñzer ki seni isteyü gitmişlerdür.” didiler. Behrām eyitdi: “Ol gidenler şehriyār leşkerinden olmak var. Zīrā ben gitdügüm gibi Nestüh’ı ardumca üç biñ kişi ile göndermiş. Hele anuñ ḥaḳḳından gelürem.” didi. Andan emr itdi dilāverler ki yanında var idi inüp atlarınıñ kulakların çekdiler ve ellerine Hindī kılıçlar aldılar. Ol neyistānı başdan başa kesdiler ve āteş urdılar, yandı. İçindeki ḥaḳ cümle taşra çıḳdılar. Meger Nestüh daḥı leşker ile [340b] ol neyistān içinde kemīn itmiş idi. Behrām, Nestüh’ı görünce hemān dem üzerine at şaldı, yıldırım gibi irişdi, kemerine el şundı, eyerinden ḳapup yire urdı, elini ve ayaḡını muḥkem baḡladı. Nestüh yalvarup Behrām’dan amān diledi, eyitdi: “Ey dilīr! Benüm ḳanumı dökme, günāhumı baḡışla saña ḳul olayın. Kanda giderseñ öñüñce segirdeyin.” didi. Behrām eyitdi: “Ben senüñ gibi ḳişıyi ceng yirinde tutup başını kesmege ‘ār iderin ammā yūri Hüsrev’e var, benden ne gördüñ ise ḥaber vir.” didi. Nestüh yir öpüp Behrām’a du°ālar eyledi. Ol aradan Behrām Rey’e vardı, bir niçe gün anda diñlendi. Andan ḥaḳan-ı Çīn katına gitdi, bāḳī dāsītānı yine zikr olına.

Üstād eydür, bu taraḑdan Hüsrev Behrām’uñ leşkerḡāhına geldi, buyurdı ne var ise yaḡmā kıldılar. Ol aradan yine dönüp gider-iken Hüsrev bir şehre irişdi, leşkeri-y-ile ḳondı. Kendüsi bir ḥalvet yire gelüp yüzini Ḥaḳ te°ālā ḥazretine tutup çok şükr ü münācāt kıldı. Yine taşra çıḳduḳda Nestüh gelüp irişdi, leşkeri taḡılup ḳaçmış idi. Yalunuz şah katına geldi ve başına gelen ḥālī ḥaber virdi. Hüsrev eyitdi: “Ol sitemḳār-ı nākes senüñ ḥaḳḳuña ne ḥoş vefā itmiş.” didi. Ol aradan yine serā-perdeye geldi. Çünkü şabāḥ oldı, dükeli nāmdārılar ve begler katına

cem° oldılar. Andan kâtibe buyurdu, kayşer-i Rûm'a bir nâme yazup Behrâm'la cümle cengini ve ʿâkıbet manşûr u muzaffer olduğunu beyân itdi. Bir niçe kişiler-ile şâh ol nâmeyi kayşere gönderdi. Meger kayşer dahı tahtında melûl oturur idi, Hüsrev'ün hâlini fikr ider idi ki beşâret-ile şâhuñ nâmesi yitişdi. Kayşer çün ol nâmeyi gördi, şâd olup tahtından aşağı indi ve Hâk teʿâlâ hâzretine çok şükrler kıldı. Ol şükrâneye dervîslere çok altun u niʿmet viridi. Çün ol gice geçdi şabâh oldı, kayşer ʿazîm dîvân eyledi, Rûm'ün uluları ve feylesofları katına cem° oldılar. Andan bir debîr-i rûşen-tahrîre buyurdu, Hüsrev'e bir teniyet-nâme yazdı. Nâmenüñ evvelinde Hâk teʿâlâyı zıkr eyledi ki kullarına fetḥ ü zafer viricidür ve cümle kâyinât anuñ hükmindedir, andan sonra: *“Ey şâh-ı nâmdâr ki ebâʿan-cedd pâdişâhsın, şöyle bil ki bu devleti saña Allâh virmişdür. Sen dahı atañ şükrini yirine getir, ʿibâdet ü tâʿatda kuşûr eyleme. Her nesneyi Hudâ'dan bil, ʿadl ü dâdı elden koma.”* didi ve buyurdu hâzîneden bir tâc [341a] getürdiler ki kayşerlerden yâdigâr kalmış idi ve bir şâhâne tavḳ ve iki gûşvâre ve yüz altmış altunlu kaṭîfe ve otuz deve yüki dürr ü cevâhir ve sîm ü zer ve laʿl ü yâkût ve bir muraşşâ° taht-ı zerrîn ve bir muraşşâ° altun hâc ve bir yeşil kaṭîfe haftân ki lâʿl ü yâkût ve kıymetî gevherler ile zeyn olunmuşdı. Kayşer bunca metaʿları Rûm'ün feylesoflarından dört ulu hakîme ısmarladı, nâme ile alup Hüsrev'ün katına gitdiler. Bir gün Hüsrev oturur iken kapudan içerü bir ulu kişi geldi, kayşerüñ ilçisini ve ol gönderdügi mâl ü genci didi. Hüsrev buyurdu, Īrân'ün ulularından biñ kişi karşı çıkdılar, ʿizzet-ile Rûmîleri Hüsrev'ün katına getürdiler. Hüsrev anlara ikrâm eyledi ve kayşeri şordı. Andan buyurdu kayşerüñ nâmesin okıdılar, ol armağanları Hüsrev'e ʿarz eylediler. Hüsrev ol yâdigârları görüp ʿacebe kaldı ve ol hilʿati gördi hayrete vardı, ululara eyitdi: *“İşbu gevherler ile bezenmiş hilʿat bizüm erkânumuzca degüldür, Rûmîler ʿâdetince dikilmişdür. Üzerineki gevherler haç resminde nakş olunmuşdur. Anlaruñ haftânını geymek bizüm dînümüzde yokdur. Eger geymez-isem kayşer işidür, hâtırı kalur ve geyer-isem Īrân nâmdârları eydür kim şehriyâr gevher [ü] mâldan öturi dînini terk itmiş, tersâ olup dört yanını haç eylemişdür dirler.”* didi. Vezîr eyitdi: *“Ey şehriyâr! Kayşerüñ haftânını geymek dînine girmek degüldür. Zerdüş dîni üzerine sen kayşerüñ dâmâdı olduğı içündür, kayşer hâtırı-yçün geymeñ gerek.”* didi. Pes, şehriyâr ol haftânı geydi, ol Rûmî tâcı başına kodı. Andan buyurdu, perdeleri getürdiler, Rûm ve Īrân serverleri şâh katına hâzır oldılar. Şehriyârı ol Rûmî haftân içinde göricek anuñ ʿaklı var idi, bildi ki Hüsrev ol haftânı kayşer hâtırı-yçün geymişdür ammâ niçe kişiler didiler ki Hüsrev uğurlayın tersâ dînine dönmiş, atası ve dedesi dînini komış didiler. Çün ol gün meclis âhîr oldı, irtesi Hüsrev buyurdu tahtı ve dergâhı tonatdılar ve bir şâhâne bezm ârâste kıldılar. Buyurdu hâzîne kapularını açdılar ve ağır hilʿatler hâzır kıldılar. Niyâtüş'ı katına daʿvet eyledi, şol kadar laʿl ü gevher ü sîm ü zer ve tâc u esb ü perestâr u çâker viridi ki kayşerüñ gönderdügi armağan anuñ katında az nesne idi ve dahı Kabâd zamânında ve Kısra ve Hürmüz

devrinde kayserden ne kadar kalalar alındı ise [341b] cümlesini Niyātūş’a viridi ve anuñ üzerine bir ahd-nāme yazdı tā ki şimden soñra gelen şāhlar ol ahdı bozmayalar. Andan Niyātūş’ı izzet-ile ve hātır hōşlığı ile yine Rūm’a gönderdi ve iki menzil yir bile gitdi. Ol aradan vedālaşup ayrıldı, Niyātūş toğrı Rūm’a gitdi ve Husrev niçe aķıl ü dīndār kişiler ile Āzergoşesb’e geldi. Bir هفته anda ibādet eyledi ve çok ağlayup Hāķ teālāya niyāz kıldı ve anda olan dīn uluları Husrev’e çok naşihatler itdiler ve Zend u Pāzend kitābından hayli sözler söylediler. Husrev çok ağladı, sekizinci gün olıcaķ āteş içün ne kadar ki nezrler kıldı ise viridi, āteş üstine ol kadar sīm ü zer ü gevher saçdı ki hesābın kimse bilmez idi. Andan soñra ol āteşkedenün mücāvirlere ve dervīşlerine ve fuķarāsına bī-kıyās māl viridi, ol vilāyetde bir yoħsul kişi kımadı, cümlesini bay kıldı. Ol aradan Endīv-nām şehre geldi ki Şūristān vilāyetinde bir şehir idi, Nūşīrevān anda bir kaşır binā itmiş idi ve niçe zamān anda karar itmiş idi. Pes Husrev buyurdi ol kayseri zīnet itdiler ve altın taht kıdılar. Husrev oturdi, dükeli serverler kıtına hāzır oldılar. Husrev vezīr ile biraz söz söyleşüp andan kātibi önine davet kıldı, ol Īrān serverlerinin her birine ulu manşıblar viridi. Bendüy’ı ol işe ki Hudā eyledi, Hōrāsān vilāyetini tamām Gostehem’e viridi ve Borzmihr-nām merde vezāret viridi, Rām-ı Borzīn-nām servere Dārābgird vilāyetini ile İştāhr’ı viridi ve Cāc vilāyetini Bālūy’a viridi ve Rey vilāyetini Gordüy’a viridi ve dükeli hāzīnelerün kilidini Şābūr’a ısmarladı ve mühri Endiyān’a viridi ve bunların her birisine menşūrlar yazılıp Husrev üzerine mühür urdi ve tāk u taht ü sancağla her birini bir vilāyete gönderdi ve dahı buyurdi ki; leşkerde büyük ve küçük ve hāş u aām kim var ise Hōrrād’uñ hükminde olalar, kimse anuñ emrinden taşra iş itmeye ve her menşūruñ üzerine anuñ adı yazıla. Andan buyurdi, leşkerde ne kadar muṭteber kişiler var ise her birine hilatler geyürdiler. Andan münādīler çağırdılar ki: “Şehriyāruñ kılları ve raıyyetleri şimden soñra kimseye güc itmesün. Olmasun ki bir kişi bir kişiyē zulm eyleye anı cihānda sağ kımazam ve şol kimseler ki faķīrdür nesneye güci yitmez [342a] her şabāh benüm hāzīnemden yiticeķ harçlık alsun ve murādı üzre yiyecek alsun. Andan soñra üç batman şarāb anuñ vazīfesi olsun.” didiler. Cihān halkı işidüp şād oldı ve her kişi Husrev’e āferīn kıldı, aalem anuñ adlinden cennete döndi ve dünyā şafā ile taldı. Çünkü Husrev-i Pervīz’uñ hālī bu resme oldı, yine Behrām-ı Çübīn hikāyetine āgāz idelüm.

Resīden-i Behrām-ı Çübīne be-Hāķān-ı Çīn u Kışsa-yı Ū

[Feülün / Feülün / Feülün / Feül]

Çu Behrām bā-şehr-i Türkān resīd

Be-nezd-i dilîrân u şîrân resîd

Piser bâ-birâder be-pîş enderûn

Abâ her yekî mübedî reh-numûn⁴⁴¹

Nesr: Firdevsî-i üstâd eydür, çünkü Behrâm hâkân-ı Çîn vilâyetine irişdi, hâkân anuñ geldügin işidicek buyurdi cümle Çîn serverleri Behrâm’a karşı çıkdılar, ta‘zîm-ile ve ‘izzet-ile Behrâm’ı şehre getürdiler. Çünkü hâkânın katına yitişdi yir öpüp âferîn kıldı. Hâkân anı göricek ayağa tırdı, Behrâm’ın üstüne dürr ü cevâhir saçdılar. Andan elin alup taht üzerine geçürdi, hâlini ve hâtırını şordı, yol zahmetinden ve şâhuñ cenginden su‘âl eyledi. Andan İzed-i Goşesb ve Yelân-ı Sîne’yi ve Behrâm’ın yârânlerini hep şordı ve her birine ‘izzet ü ikrâm eyledi. Behrâm du‘â idüp eyitdi: “Ey sa‘âdetlü şâh! Bilürsin ki Husrev’ün katına senden kimse emîn olmaz. Eger beni kabûl iderseñ ve eyüde ve yavuzda baña dest-gîr olursañ bu iklîmde senün yârûnam ve her kârda gamkârûnam. Eger kabûl itmezseñ baña zâhirde döstlik gösterüp Efrâsiyâb, Siyâveş’e itdüğünü itme. Birkaç gün misâfirüñem, andan soñra bu aradan Hindûstân’a giderem, başuma ne hâl gelür-ise görem.” didi. Hâkân eyitdi: “Ey ser-firâz! Bu günlerde kimseye ihtiyâc gösterme. Ben seni oğlumdan ve qarındaşumdan yeg tutam ve seni cümle serverlerden ser-efrâz eyleyem ve nem var ise senden dirîğ itmeyem.” didi. Behrâm eyitdi: “İmdi ey şâh beni and ile inandur, gönümde şübhe kalmasun.” didi. Hâkân eyitdi: “Ol Allâh haqqı-çün ki cümle kâyinât anuñ hükmindedür ve saña ve baña yol göstericidür, zinde olduğumca saña döst u yâr olam ve senün her hâlüne hâldâş olam.” didi. Andan buyurdi Behrâm için bir sarây döşediler, dürlü dürlü nefis örtiler ve döşekler hâzır itdiler ve hâdemler ve kullar ve câriyeler kôdılar ve gün-â-gün ni‘metler ta‘yîn olındı ve sîm ü zer ü cevâhirden [342b] bî-hesâb nesne viridi ve Behrâm’la şol kadar ma‘habbet kıldı ki meydâna ve şikâra ansuz gitmez idi ve andan gayrı ile şöhbet itmez idi. Meger hâkân-ı Çîn’ün katında bir pehlevân var idi ki nâmına Mağature dirler idi, Tûrân’da ve Çîn’de ve Hıfâ’da ve Hotende andan ulu pehlevân yoğ-ıdı, her şabâh hâkânın katına gelür idi. Hâkân aña katı ‘izzet kılur idi, hâzînenen biñ filori alup yine gider idi. Bu nesneyi Behrâm birkaç gün gördi, sırrını bilmedi ve hâkânın ol işi Behrâm’ın hâtırına igen hōş gelmedi. Bir gün Behrâm, hâkân-ı Çîn’e eyitdi: “Ey şehriyâr! İşbu Türk, her şabâh gelür ve senden biñ filori alır, gider. Bu ne kişidür? Eger virdüğün bahşış ise sırf altun virmek neden ve bunun kemâli

⁴⁴¹ Behram, Türklerin ülkesine eriştiğinde, yürekli ve ulu kişilerin yurtlarına vardığında, uyanık gönüllü yiğitlerden on bin seçkin süvari onu karşılamaya geldiler. Hakan’ın oğlu ve kardeşi de yanındaydı, her birine kılavuzluk yapan birer mubed de onlarla birlikteydi.

nedür ki anı sâyir serverlerden yeg tutarsın ve katı i'tibâr idersin? Bu kâra sebep nedür?" didi. Hâkân eyitdi: "Bizüm erkânımız oldur ki kaçan vilâyetümüzde bir pehlevân olsa ki andan bahâdur kimse olmasa, ne dilerse anuñ emrine muṭî^c oluruz ve andan māl ü genc dirîğ itmezüz. Şimdi Tūrân'da ve Çîn'de bundan bahâdur yokdur, māl-ıla bunı eglerem. Eger virmeyicek olursam bu pehlevân başına baş çeker ve benüm leşkerümi ve vilâyetümi harâba virür." didi. Behrâm eyitdi: "Ey şehriyâr! Bunı kendü elüñ-ile kendüñe gâlib eylemişsin. Şâhlar kıllarına böyle yüz virmegüñ ne vechi vardur? Eger hâṭıruñ dilerse ben seni bunıñ zahmetinden kurtarayın." didi. Hâkân eyitdi: "Sen bilürsin, gönülün ne dilerse eyle. Eger beni anuñ elinden kurtarıbilürseñ gâyetde ulu hünerdür ki Çîn'de biz buña harîf olur pehlevân bilmezüz." didi. Behrâm eyitdi: "İmdi yarın ki Mağature yine altun almağa gele, sen anuñ yüzine gülme ve i'tibâr itme ve hışm şüretin göster. Ne dirse ben aña cevâb virem." didi. Çünkü şabâh oldu, Mağature-i Türk şahuñ katına geldi ammâ haķan hîç anuñ yüzine bakmadı ve i'tibâr itmedi. Türk eyitdi: "Ey nâmdâr! Baña bu h'ârılık bugün neden geldi? Beñzer ki bu Pârs serveri senüñ kulağıña söz bırakmışdur. Sen anuñ sözine uyma ki ol senüñ leşkerüñi yile virmek ister." didi. Behrâm eyitdi: "Ey pehlevân-ı ceng-cü! Niçün kaçırırsın ve tîzlenürsin? Hâkânla ben 'ahd itmişem ki benüm sözümde çıkıma. Öyle olsa ben istemezsin ki sen her şabâh gelesin, anuñ hazînesinden biñ altun alasın, ziyân idesin. Tutayın ki üç yüz biñ kişiye girer pehlevân imişsin [343a] aña degmez ki şabâh gelesin, şahuñ yükler ile altunun alasın." didi. Mağature, Behrâm'ın sözünden hışmnâk oldu, tîr-keşinden bir ok çıkardı, Behrâm'ın eline virdi, eyitdi ki: "İşbu oka nazar eyle ve hâṭıruñda tut ki ben sözi bunuñ-ıla söyleşürem. Bu ok benüm nişânumdur. Eger seni yarın daḡı bu bârgâhda görem, göresin ki başuña ne işler getürem." didi. Anuñ sözine Behrâm daḡı gâzabnâk oldu. Ol daḡı tîr-keşinden bir pülâd demrenlü ok çıkardı, Türk'ün eline virdi, eyitdi: "İşbu okı tut, er iseñ yarın meydâna gel ki seni cihân pehlevânlığından uşandurayın ve dünyâ teşvîşinden kurtarayın." didi. Mağature ol hışm-ıla çıkup gitdi, tîz makâmına geldi. Türk'ün ol gice gâzabından gözlerine uyḡu gelmedi. Hemân ki şabâh oldu, cebesini ve cevşenini geydi ve kılıcın kuşandı, eline tîr ü kemân alup Behrâm'ın kapısına geldi. Behrâm daḡı cebesini geydi, pür-silâh olup taşra çıktı. İkisi bir tenhâ yire geldiler ki ceng eyleyeler. Hâkân-ı Çîn anı işidüp süvâr oldu, cümle Çîn'ün serverleri-y-ile anlaruñ cengine geldiler, uzak yirden ol iki şîrûñ neberdini temâşâyâ tûrdılar. Çünkü iki haşım meydân yirine vardılar, Mağature Behrâm'a eyitdi: "Erlikden ne hünerüñ var ise getir, görelüm. Yohsa evvel hamleyi ben mi ideyin?" didi. Behrâm eyitdi: "Bu kîni ortaya sen bırakduñ, evvel hamleyi daḡı sen itmeñ gereksin." didi. Behrâm öyle diyicek Mağature geldi ve yayını eline aldı ve bir ok çıkarup gezledi, Behrâm'ın gögsini gözleyüp yayını çekdi. Gez kulağa, demren tırnağa yitişdürüp Behrâm-ı Çübîn'e bir ok urdı. Behrâm'ın cebesinden

Türk'ün okı geçmedi ammā Behrām, Mağature'yi imtihān için bir zamān kımlıdanmadı ve yirinden deprenmedi. Mağature şöyle şandı ki Behrām anuñ okından helāk oldu. Turduğı yerde biraz güldi, andan at başını çevirdi ki gide. Behrām ardından çağırıp eyitdi: “Ey nā-bekār, neyledün ki gidersin? Beni öldürdün mi şanursın? Katlan, suʿālüne cevāb vireyin eger cevābuñ aldukdan soñra sağ kalursañ!” didi ve el urup tir-keşinden bir elmās demrenlü ok çıkardı ki taşlar ve demürler anuñ önünde mūm idi ve yayını eline alup Mağature-i Türk'e bir ok urdı, **[343b]** derzi ignesi atlasdan geçer gibi Türk'ün cebesinden eglenmeyüp çıktı. Mağature ol zahmı yiyecek dünyā niʿmetinden uşandı ve hergiz kımlıdanmayup eyerün üstinde otururken cān virdi. Behrām-ı Çübīn çünkü hāl neydügin bildi, hāķānuñ katına geldi, duʿā kıldı, andan eyitdi: “Ey şehriyār! Ādem gönderün ol nāmdārı yirine kosunlar.” didi. Hāķān eyitdi: “Server, hele bir hoşça yokla. Belki ölmemişdür! Eyer üstinde uyumuşdur ola.” didi. Behrām eyitdi: “Ey sālār-ı Çīn! Düşmenlerün dāyimā öyle uyusunlar. Gözet ki at üzerinden yire düşicekdür.” didi. Ol dem hāķān bir ādem gönderdi. Geldi, gördi ki Mağature-i miskīn at üzerinde ölmüş ve cihānın teşvīşinden emīn olmuş. Pes gelüp hāķāna haber virdi. Hāķān anı işidicek, güldi ve anuñ işinden ʿacebe kıldı. Şafāsından külāhını göge ırgürdi, dönüp yine sarāyına geldi. Hāzīnedārına buyurdi, bir şāhāne hilʿat ve nice bedre altun ve laʿl ü cevāhir ve bir hāş at ve müretteb silāh Behrām'ın sarāyına iletirdi ve arduğınca hāķānuñ Behrām'a maḥabbeti ziyāde oldu. Hīç sāt Behrām'dan ayru olmaz idi ve Behrām'suz bir iş kılmaz idi. Üstād-ı ʿacībe-güftār eydür, meger ol zamānda Çīn tağlarında yırtıcı cānverler çok olur idi. Bir tağda bir cānver belürmiş idi ki gövdesi pīl gövdesinden büyük idi ve başında iki bölük saçı var idi ki her bir kıllı bir urğana beñzer idi. Teni şaru idi, ağız ve kulaqları siyāh idi, pençeleri arslan pencesine beñzer idi, āvāzı bir günlük yolda işidilür idi, taşları nefesi-y-ile çeker idi. Kuşluk vakitlerinde çıkar yürir idi, andan gayrı vakitte görünmez idi. Heybetine kimseler tākāt getürmez idi. Çīn vilāyeti ol cānverün elinden ʿaciz kalmış idi. Hīç kimse anuñ ne cānver idüğünü bilmemiş idi. Ancaķ şīr-i kıbbī diyü yād iderler idi. Piyāde ve süvāri her ne kadar uzak yerde görse nefesi-y-ile kendüye çeker idi. Gözi gördüğü kimse elünden kurtılmağa imkān yoğ-ıdı. Meger ol vakitlerde hāķānuñ bir kıızı var idi, hūsn içinde mānendi yoğ-ıdı. Eger hāķān ve eger vālidesi ol kıızı gāyet severler idi ve üzerine ditreşürler idi, bir sāt görmeseler helāk olurlar idi. **[344a]** İttifāk bir gün hāķān bir şāhrāya şikāra gitdi. Hātunı dahı bir niçe hātunlar ile sarāyda şöḥbete meşğül olur, ol kıız bir niçe ay yüzlüler ile seyrāna çıkar, her yiri teferrüc iderek ol cānver olduğı tağın yakınına uğrar. Görür ki bir laṭīf şāhrā, hīç kimse uğramış degül. Hātırına be-gāyet hoş gelür, ol cānveri unutup kıızlar ile anda otururdi ki biraz vakt şöḥbet ü işret kıla. Pes buyurdi, şarāb u niʿmet hāzır kıldılar, çengiler ve rakḳāşlar ile şādīlīga meşğül iken cānverün gözi anlara tuş oldu. Dört cāriyeyi ve hāķān kızını nefesi-y-ile çeküp yutdı ve yine tağa gitdi. Sāyir cāriyeler feryād ile

gelüp hatuna haber kıldılar. Hatun yüzini yırtup saçını yoldı, hağan dağı işidüp anuñ derdi-y-ile cigeri hūn oldu. Niçe zamān endūh u mātem ile qaldı. Ol cānverden kīn almağa çāre bulmadı ve bu hāli Behrām’a dağı tıyurmağa ‘ār eyledi. Üstād eydür, bu kışsa hem Behrām Çīn’e gelmezden evvel olmış idi. Behrām ki gelüp Mağature-i Türk’i öldürdi, Çīn vilāyetinde tamām Behrām’uñ adı yayıldı ve şöhet buldı. Hatun dağı Behrām’uñ anuñ gibi erligin işidicek hātırı Behrām’ı görmek diledi. Bir gün Behrām dağı Īrān nāmdārlarından yüz süvār-ıla ve niçe piyāde ile seyrāna gelür-iken hatunuñ gözi Behrām’a tuş oldu. Yanında olan cāriyelerden birine işbu gelen yigit ne kişidür diyü şordı. Cāriye eyitdi: “Bu ol pehlevāndur ki Mağature-i Türk’i bir oqla öldürmişdür, cihāna buncılayın nāmdār gelmiş degüldür. Bunuñ adına Behrām-ı Çübīn dirler.” didi. Hatun eyitdi: “Ol qadd ü qāmet ki bunda vardur, ne dirseñ elinden gelür.” didi ve eyitdi: “Bu pehlevānuñ elinden çok hūner gelür. Ol kıızı yudan cānveri dağı bu öldürmege kādirdür. Ben bu nesneyi hağana dirin.” didi. Cāriye eyitdi: “Bu kadar iş anuñ katında nedür? Eger ol hikāyeti bu işide idi, ol ejdehānuñ nām u nişānın qomaz idi.” didi. Hatun bu sözi işidüp şād oldu, sürüp hākānuñ katına geldi ve bu hikāyeti aña söyledi. Hağan eyitdi: “Ben bu sözi Behrām’a söylemege ‘ār iderin ki bunca [344b] vilāyetüñ şāhı iken kıızını bir cānver yidi, ol cānveri elinden gelmedi ki öldüre dirler. Kızumuz gitdi ise elümüzden ne gelür? Biz sağ olalum.” didi. Hağanuñ sözinden hatun incinüp eyitdi: “Baña andan ne ‘ār gelürse gelsün. Ben kızumuñ kīnin aldirmayınca qomazam.” didi. Bu hāl üzerine hayli zamān geçdi, hatun bu rāzı göñlinde şaklar idi. Bir gün ittifāk hağan-ı Çīn bir ‘azīm meclis ārāste kıldı, ne kadar ulular ve begler var ise ol bezme geldiler. Hağan, ādem gönderüp Behrām-ı Çübīn’i da‘vet eyledi. Gelicek ayağ üzre turup tahtda üsti yanına aldı, aralarında guşsa ve şādīden çok söz geçdi. Hağan-ı Çīn’uñ hatunu bu mağalde perde ardına gelüp Behrām-ı Çübīne’ye medh ü senā kıldı: “Bu Çīn vilayeti senüñle ma‘mūr olsun.” didi. Andan eyitdi: “Behrām Şāh’dan benüm dilegüm var. Ne ola ki ol hācetümi qabūl eyleye.” didi. Behrām eyitdi: “Fermān senüñdür. Elümden geleni dirīg itmeyem.” didi. Hatun eyitdi: “Ey dilāver-i devrān! İşbu şehre yakın yirde bir hūb mergzār vardur ki Çīn halkınuñ bahārıdur, vaqtinde teferrücgāhdur. Anuñ üsti yanında bir oq atımı yir ola, bir qara tağ vardur. Ol tağda bir cānver peydā olmuşdur ki Çīn vilāyeti anuñ elinden ‘āciz qalmışdur. Ol cānverüñ adına şīr-i kıbbī dirler, artuq adla bilmezler. Benüm hağan-ı Çīn’den bir kızum var idi ki güneş anuñ hūsnine āferīn kıılır idi. Bir gün tenhā birkaç kıızlar ile ol yirde seyre vardı. Hağan dağı leşker ile şikāra gitmiş idi. Nā-gāh ol cānver tağdan ol kıızları görür, benüm ol güzel kızumı nefesi-y-ile çeküp yutdı. Ol vaqtden berü cihān gözüme qarañu olmuşdur. Bu vilāyetde bir pehlevān yokdur ki anı helāk eyleye. Şimdi ol mergzāra ol cānverüñ qorqusından kimse varmaz. Niçe pīller ü pehlevānlar anuñ elinde helāk olmuşdur. Niçe kerre Çīn halkı derilüp ol tağı şikār eylediler, her kim ki gözi tuş oldu, mecāl virmeyüp helāk eyledi.

Āvāzına ejdehālar ve heybetine kimseler tākāt getürmez, bārī bu iklīmde [345a] bir kiři yokdur ki anuñ katına varabile.” didi. Behrām eyitdi: “Ey bānū-yı Çīn! Yarın şabāh ben ol mergzāra varayın, Allāh ‘ināyetinde bu iklīmi ol cānverūñ belāsından emīn kılayın.” didi. Hatun, Behrām’uñ sözine āferīn kıldı. Pes, ol gün ahşam olunca haķan-ıla şöhet itdiler. Ahşamdan şöra ehl-i şöhet mest oldu ve herkes maķāmına gitdi.

Koşten-i Behrām-ı Çübīn Şīr-i Kıbbī-rā der-Tūrān

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Çu peydā şod ez-kūh hūrşīd-i zerd

Be-pīçīd zūlf-i şeb-i lājıverd

Karākand⁴⁴² pūşīd Behrām-ı Gord

Girāmī teneş-rā be-Yezdān sıpod⁴⁴³

Nesr: Çünkim şabāh oldu, hūrşīd-i zerd tağdan peydā olup şeb-i lājıverdūñ zūlf-i siyāhı dūrıldı. Behrām-ı Çübīn yirinden tūrup cebesini geydi, vücūdını Allāh’a ışmarladı ve kemānını eline alup beline yüz elmās ve demrenlū ok şokdı ve bir kemend aldı. Birķaķ kiři ile ol tağ görünür yire geldi, yakın gelicek yoldaşlarına destūr virdi, yine döndiler. Kendüsi yaluñuz Allāh’a şıgıñup ol ejder tūrduğı yire vardı. Yakın varıcaķ kendüyi kemend birle bir büyük tařa belinden bağladı ve kemānın eline alup kurdı. Andan elini ol tařa urup bir kerre na‘ra urdı, Behrām’uñ āvāzından ol tağ u tař yanķulandı. Ol cānver yatduğı yirden belīñleyüp tūrı geldi. Meger ol cānver şöyle idi ki kaķan gövdesinde kılları yař olsa aña hergiz ok geķmez idi. Behrām’uñ āvāzın ışıdiecek bir çeşmenūñ içine girüp biraz řuya ağnadı. Andan Behrām-ı Çübīn’den yaña yüridi. Behrām anı görüp Allāh adını dile getürdi, cānver diledi ki Behrām’ı nefesi-y-ile çeke. Ol pehlevān karşudan iki çatāl demrenlū bir ok öyle urdı ki ol okuñ zaķmından cānver zebūn oldu. Bir ok dağı başına urdı ve iki ok dağı ağızına urdı. Bir iki ok dağı karnına urdı ve bir ok pençesine urdı. Yedi sekiz ok-ıla ol cānveri depeledi. Andan Behrām belinden kemendi giderdi ve ol cānverūñ katına varup bir nīze urdı ki kanı tağ u taşı ğarķ eyledi. Andan kılıç [345b] çeküp

⁴⁴² Karakand: Cebe ve çuķal.

⁴⁴³ O sapsarı güneşin gücü ve ışığı, lacıvert gecenin kapkara zūlūfleri kıvrılıp yok olunca, Behram zırhını giydi, silahlarını kuşandı. Çok değerli canını Yezdan’a emanet etti.

gövdesini päreledi ve başını kesüp gövdesinden ayırdı. Çün ol iş tamām oldu, Allāh’a şükr eyleyüp haķanuñ katına geldi ve ne itdüğünü söyledi. **[Minyatür]** Haķan şād olup hatun-ıla ol tağa vardılar. Cānveri helāk olmuş görüp Hudā’ya şükr eylediler. Niçe kerre Behrām’a āferīn kıldılar. Çīn halkı ol haberi işidicek **[346a]** niçe gün düğünler ve şādılıklar kıldılar, Behrām’a du‘ālar eyleyüp üzerine dürr ü cevāhir nişār eylediler. Haķan, Behrām’ı alup sarāya geldi. Ol şafā ile buyurdu, Behrām-ı Çübīn’ün katına on bedre filori ve bir hāş hil‘at ve niçe la‘l ü cevāhir gönderdi. Andan kātibi katına da‘vet idüp buyurdu, bir menşūr yazdı ki: “*Cümle Çīn vilāyetinüñ hūkümeti şimden şoñra Behrām-ı Çübīn’üñdür. Eger şehrlü ve eger sipāhī kimse Behrām’uñ emrinden baş çekmeye.*” didi. Andan Behrām’ı da‘vet kılop eyitdi: “Şimden girü hūkümet senüñdür. Şol leşker ki Īrān’dan senüñle bile geldiler her birine mertebesince manşīb vir ve kimse benüm hazīnemden maħrūm kalmasun.” didi. Pes, Çīn uluları cümle gelüp Behrām’uñ öñinde baş kodılar. Andan şoñra haķanuñ bir kıızı daħı var idi, Behrām’a virdi. Ol hāl üzerine hayli zamān geçdi, bu haber Īrān-zemīne yitişdi. Husrev yine Behrām’uñ devlet ü rif‘atin işidince bī-huzūr oldu. Eski derdleri hātırına geldi, haķanuñ işinden göñli kīn-ile tıldı. Uluları katına okıyup ol haberi yād eyledi ve bu işe ne çāre olacaķdur didi. Her biri Husrev’e bir dürlü cevāb virdiler. Pes ol gice Husrev kātibe buyurdu, haķan-ı Çīn’e bir nāme yazdı. Nāme evvelinde Hudā’yı medħ idüp andan eyitdi: “*Ey haķan-ı Çīn! Çünkü ‘aql ıssı ve ferāset ehli geçinürsin pes niçün yaramaz işlere el uzadursın ve Haķ te‘ālā katında pesend olmayıcak iş idersin? Behrām-ı Çübīn gibi nān u nemek haķķını bilmez bir kula ri‘āyet idersin! Meger sen anuñ bed-hūyını ve başuña tāziyāne urduğın unutduñ, anuñ-çün aña bu resme i‘tibār kılduñ. İmdi bilesin ki ben bu işe rāzī degülem. Nāme saña iricek, ol kuluñ elin ve ayağın bağlayup benüm katuma gönderesin tā ki elümden kırtılasın. Yok dirseñ Tūrān-zemīne bir leşker gönderem ki cümleñüzüñ hākisterini ber-bād ideler.*” didi. Nāmeyi tamām idüp mühürledi, haķan katına gönderdi. Nāme gelüp haķana vāşıl oldıcak okıdı, mażmūnı bildi ve bir cevāb-nāme yazup eyitdi: “*Ey Husrev! Ben ki Tūrān ve Çīn pādişāhıyam, sen baña bunuñ gibi söz söyleme. Ben ol şāhlardan degülem ki ‘ahdüme şikestī irgürem. Çünkü Behrām’uñ elin tutdum ve anuñ-ıla ‘ahd ü peymān eyledüm, pes ‘ahdümi şıyıcak [346b] ulular baña ne dirler? Yā Haķ te‘ālā katında ne cevāb virürem? Behrām saña gerek ise n’ola! Çīn leşkeri-y-ile göndereyin, kanları cūybār gibi revān idicek Behrām’ı göresin.*” didi ve nāmenüñ üzerine mühür urup ilçiyi yine gönderdi. Çünkü ilçī şehriyār katına geldi, haķanuñ nāmesini virdi. Husrev ol nāmeyi okıyıcak perīşān oldu ve rüzgāruñ işinden korkdı. Īrān uluların da‘vet idüp haķanuñ sözünü anlara bildürdi. Cümlesi perīşān-dil olup eyitdiler: “*Ey şehriyār! Sen bu işi h̃ār görme. Tizcek bu kārūñ kaydını gör. Īrān’dan bir ‘aql ıssı dānişmend-i pīr bulup haķanuñ katına gönder tā ki varup hoş sözler ile ve Behrām’ı zemm itmek-ile haķanuñ göñlin uğurlaya. Eger bir aya dek bu*

iş bitmez-ise şöyle bil ki niçe yıl geçse bu maşlahat tamām olmaya ki ḥaḳān Behrām'ı dāmād idinmişdür, anı ḥaḳāndan kesebilmek āsān iş degüldür.” didiler. Çünki şāh, Īrānīlerden bu sözi işitdi bir ḥūb nāme yazdı, bir ‘aql ıssı kişi-y-ile ḥaḳāna gönderdi. Çün ilçī ḥaḳānuñ ḳatına irişdi ve şehriyāruñ ḥaberin virdi ḥaḳān eyitdi: “Söz bir olur, ben ‘ahdümi şikest itmezin.” didi. Meger Behrām-ı Çübīn işitdi ki Īrān Şāhı’ndan ḥaḳāna mektüb gelmiş, tiz ḥaḳānuñ ḳatına gelüp eyitdi: “Ey sa‘ādetlü şāh! İşitdüm ki ol hünersüz ḥīle-bāz Ḥusrev Şāh’dur, biribiri ardınca nāmeler göndermiş. İmdi Çīn leşkerinden baña leşker ḳoş ki kılıcum ile Rūm ve Īrān’ı alayın, yiryüzine seni şehriyār kılayın. Ol bī-hüner Ḥusrev’üñ başını keseysin ve Sāsānīler’üñ kökünü yirden çıkarayın.” didi. Ḥaḳān bu sözi işidicek göñline dürlü dürlü endişeler düşdi. Çīn ulularını da‘vet idüp Behrām’uñ sözünü anlara söyledi. Eyitdiler: “Ey şāh! Bu iş ḳatı müşkildür ki yiryüzünden Sāsānīler’üñ toḥmı kesile. Ammā Behrām leşkerle anda varıcak ol yirde Behrām’uñ dōstları çokdur ve daḥı ḥaḳān gibi arḳası olıcak ol işi itmek elinden gelür. Behrām’uñ sözünden çıkmamak gerek ve didügi işi itmek gerek.” didiler. Ḥaḳān-ı Çīn ululardan bu vech-ile ḥaber işidicek şād oldı. Buyurdi, Çīn leşkeri cümle ḳatına ḥāzır oldılar. Meger Çīn’de iki nāmdār pehlevān var idi, birinüñ adına Gerdüy ve birinüñ adına Zengevī dirler idi. Ḥaḳān ol iki pehlevānı [347a] Behrām’a yoldaş ḳoşdı ki her işde Behrām’dan ayru olmayalar ve ceng güninde anuñ ḳafādarı olalar. Andan leşkerüñ cümle yaraḡın gördi. Bir gün şabāḥ vāktinde Behrām’uñ sarāyından kūs dōgildi, leşker at arḳasına gelüp Behrām-ı Çübīn Īrān-zemīn üstüne yüridi. Bu taraftan Ḥusrev-i Pervīz işitdi ki ḥaḳān-ı Çīn leşker ḳoşup Behrām’ı Īrān-zemīn üstüne göndermiş, Ḥusrev āh eyledi ve Īrān-zemīn içine ol sebebdan ḡulgüle düşdi. Pes, Ḥusrev Īrān’uñ ulularını ḳatına okıdı. Bu ḥālī anlar ile tanışdı ve bir nāme yazup Ḥorrād-ı Borzīn’e virdi, ḥazīne ḳapuların açup ḥaḳān-ı Çīn’e armağanlar düzdi ve eyitdi: “Ey Ḥorrād! Şimdi Īrān’da ve Tūrān’da senden ‘āḳil ü dānā kimse yokdur. İmdi bu armağanları alup ḥaḳānuñ ḳatına var, ne bilürseñ vāḳt ola ki bu işi bitüresin ve bu belāyı bizüm üzerümüzden def‘ idesin.” didi. Pes Ḥorrād yaraḳ görüp ‘azm-i ḥaḳān kıldı. Behrām’a buluşalar diyü ihtiyāt itdi. Bir belürsüz yoldan gitdi, niçe günden soñra Çīn ser-ḥaddine irişdi, ne tafşıl olına. Gelüp ḥaḳāna buluşdı ve Ḥusrev’üñ armağanlarını ‘arz eyledi. Ḥaḳān, Ḥorrād’a ‘izzet kıldı ve bir laṭīf maḳāmda ḳondurdi. Her gün Ḥorrād’ı da‘vet idüp nice sözler ve dīn ü devlete müte‘allik cevāblar söyleşür idi. Ḥorrād daḥı bir fırsat ister idi ki Ḥusrev’üñ sözlerini tenhā ḥaḳāna söyleye. Bir gün ittifaḳ şöḥbet iderken ḥaḳān-ı Çīn’e Behrām-ı Çübīne’yi aındı, eyitdi: “Ey Şāh-ı Çīn! Behrām bir dīv-sīret ve bed-nejād kişidür, ulu ve kiçi bilmez, dīnini daḥı dünyāya şatar. Andan kimseye ḥayr gelmez. Bir adı şanı belürsüz kimsedür.” didi ve bu ḥālde iken anı Hürmüz-i tācdār ilerü çeküp ādem eyledi. Bir miḳdār devlet bulduḡı gibi gör şehriyāra neyledi. ‘Āşī olup anuñ taḥtına ḳaşd eyledi, ḳullıḡa rāzī olmayup şāhla ‘ahdini şikest itdi. Egerçi şimdi saña eyülik gösterür, āḥir

senüñ dağı ‘ahdüñi şikest idicekdür. Ol ne Hudā’ya ve şāhlara toğrudur. Eger anı tutup şehriyāra gönderürseñ şāhuñ kadrini felege ırgürür idüñ. Andan soñra Īrān dağı Tūrān gibi senüñ hükümüñde olur idi.” didi. **[347b]** Hākan, Horrad-ı Borzīn’den bu vech-ile söz işidicek gāzabnāk oldı, Horrad’ı göricek gözi kalmadı, eyitdi ki: “Baña bunuñ gibi söz söyleme ki benüm katumda āb-ı rüyuñ dökersin ve kendüzüñi itibārdan düşürürsin. Bu ne sözdür ki baña söylersin? Ya’nī ben ‘ahdümi şımayam, ‘ahd-şiken olanlaruñ ser-encāmı kabır ü kefendür.” didi. Horrad eyitdi: “Ey şāh-zāde! Niçün böyle söylersin? Behrām-ı Çübīn saña Husrev’den yegrek mi oldı? Şāh senüñ eski dōstuñ ve hem hışmuñ degül midür? Behrām neñdür?” didi. Hākan eyitdi: “Yabana söyleme! Ol benüm hem dāmādum hem cihān pehlevānumdur. Ben anı cānumdan yeg severin. Eger baña buncılayın bir söz dağı diyicek olursañ Allāh hākkı-çün senüñ başuñı keserem.” didi. Horrad’uñ bu sözden cigeri hūn oldı. Gördi ki söylemekden çāre yok bir dürlü tedbīr dağı eyledi, gönünden eyitdi: “Şimden soñra hākana söylemek ‘ākılāne degüldür, me-bādā ki baña hışm eyleye. Eger çāre olursa hākanuñ hatunı tarafından olur.” didi. Meger hatunuñ bir ked-hudāsı var idi ki cümle esrārını bilür idi. Horrad’la bir gün şöhet iderler idi, münāsebetle bu aḥvālī ked-hudāya söyledi: “Acabā baña hatun dest-gīr ola mı?” didi. Ket-hudā eyitdi: “Bu ne sözdür? Behrām hākanuñ dāmādıdır. Anı cānından yeg sever. Bu sen didüğüñi kanda idicekdür? Bir ‘aql ıssı kişisin, bir dürlü tarīk-ıla dağı çāre eyle.” didi. Horrad-ı Borzīn, ked-hudādan bu sözi işidicek bir dürlü dağı fīkr eyledi. Meger ol vilāyetde bir cimrī Türk kocaı var idi, adına Kōlun dirler idi, Türkler arasında h̄ār u zebūn idi, bir eski kürkden gayrı arkasında giyecegi yoğ-ıdı, ‘ömrinde buğday etmegi yimemiş idi, yidügi arpa ve tarı itmegi idi ve Mağature-i Türk ile hışımlığı var idi. Behrām-ı Çübīn, Mağature’yi öldürelde berü gönlinde Behrām’a kīn tutmuş idi, her yirde ki Behrām’uñ adı añılsa nefrīn ider idi ve gice ve gündüz anuñ guşşasından rāḥat olmaz idi. Çünki Horrad-ı Borzīn ol Türk’i işitdi, ādem gönderüp anı katına da’vet eyledi, çok akçeler ve filoriler virdi ve laṭīf kumāşlardan haftānlar geyürdi, yimege kendü ile bile şundurdi ve Īrān nāmdārlarınuñ üzerine geçürdi. Niçe gün bu vech-ile Türk’e iltifāt eyledi tā ki Türk’üñ gönlini ele aldı ve hatunuñ ked-hudāsı ile de dōstlığı ziyāde itdi ve dāyimā hākanuñ **[348a]** katına varur idi ammā hīç Behrām’ı añmaz idi. Bir gün hatunuñ ked-hudāsı Horrad-ı Borzīn’e eyitdi: “Bu kadar dānişmendlik ki sende var, ṭabīblik dağı bileydüñ cihānda senden ulu kimse olmaz idi. Zīrā şimdi hatunuñ kızı hasta olmuşdur, bu yirüñ ṭabībleri anuñ ‘ilācında ‘āciz kaldılar. Eger ol kızuñ hastalığına bir çāre olaydı hatun aña cānını dağı harc ider idi.” didi. Horrad eyitdi: “Ey kişi, ben ṭabīblik dağı bilürem. Hatuna dirseñ ben ‘ilāc ideyin.” didi. Tīz ket-hudā hatunuñ katına gelüp eyitdi: “Şehrümüze bir garīb ḥekīm gelmişdür, her dūr ‘ilāc itmek elinden gelür.” didi. Hatun eyitdi: “Ey nāmdār! Çāre eyle, anı benüm katuma getür. Vakt ola ki bu derdden beni kurtara.” didi. Ket-hudā gelüp Horrad-ı Borzīn’e eyitdi:

“Seni Һatunuñ Һatına iletetin ammā zinhār aduñı dime, Behrām’dan söz añma, Һatunuñ kızına hoş vech-ile tīmār eyle.” didi. Pes Һorrād, Һatunuñ Һatına vardı, kızını be-ğāyet Һasta gördi. Buyurdı, enār şerbetin getürdiler ve kāsni ve marul şuyın getürdiler ve niçe edviyyeler getürdiler. Kıza tamām yedi gün ‘ilāc eyledi, sekizinci gün kız şağaldı, tūrı geldi. Һatun şafāsından ne idecegin bilmedi. Pes, Һazīneden bir bedre altun ve beş altunlu Һatıfe getürüp Һorrād’uñ öñinden Һodı, eyitdi: “Bu Һadarca nesne gerçi azdur ammā ma‘zūr tūt ve daҺı benden ne Һācetüñ var ise dile.” didi. Һorrād, Һatuna du‘ā eyledi, eyitdi: “Ey Һatun! Bunlar Һatuñda tursun. Hem senüñ Һatuñda bir Һācetüm vardır ve Һatı olacaҺ diyem.” didi. Bu yaña Behrām-ı Çübīn, Merv şehrine gelmiş idi. Ol aradan ҺaҺana ādem gönderüp eyitdi: “Olmasun ki Çīn’den Īrān’a vara, vaҺt ola ki Һusrev benüm geldüğüm işide firār eyleye.” didi. ҺaҺan ol sözi işidicek Çīn ikliminde çağırttı ki; her kim benüm mührüm olmayınca Īrān’a gide, anuñ başını keserin didi. Bunuñ üzerine iki ay geçdi, Һorrād-ı Borzīn tutsaҺ olup Çīn’de kaldı, gitmege destūr virmezler idi. Bir gün Һorrād, Һolun-ı Türk’i tenhā Һatına da‘vet itdi, eyitdi: “Ey Һolun! Bunca ‘ömri ki bu Çīn vilāyetinde geçürdüñ Һarudan ğayrı etmek yimez idüñ ve eski kürkden ğayrı giyeceğüñ yoğ-ıdı. Şimdi laťif ni‘metler yirsın ve nefīs libāslar giye[r]sın, ‘ālemde bunca rüzgār geçürdüñ, cihānuñ nīk ü bedīn çok gördüñ. Şimdi yaşuñ seksenden geçdi [348b] ve ‘ömrüñ āħirine yaҺlaşdı. Gel saña bir ҺorҺulu iş diyeyin; ya baş viresin ya baş alup bir ulu devlete iresin, senden soñra oğlancuҺlarıñ her birisi bir ulu beg ola. ҺaҺandan bir mühr alayın, yıldırım gibi Merv şehrine iriş, Behrām’uñ Һatına var, yine evvelki siyāh kürküñi geyüp ve kürk içine bir zehr-ile şıvarılmış Һançer al. Çehārşenbih gün olıcaҺ bir yire gitmez ve Һatında hīç kimse Һomaz, bir Һalvet yirde epsem oturur. Zīrā müneccimler aña dimişlerdür ki çehārşenbih gün senüñ üzerüñe naҺsdur ve senüñ ecelüñ ol günde olur. İmdi sen ol günü gözet, Behrām’uñ Һapusına var, di ki; Çīn’den gelürem, ҺaҺanuñ kızı Һasta oldu ve Behrām’a Һaber işmarladı. Anuñ Һaberin Behrām’a dimege geldüm. Destūr var ise gireyin diyesin. Hemān ki içeri giresin, diyesin ki; diyeceğüm sözi kimse işitmesün. Hemān ki destūr vire, yanına varasın, Һançeri yeñ içinden çıkarasın, ğāfil iken anuñ Һarnına Һançer urasın, hīç ҺorҺımayasın ve üşenmeyesin ve anı öldürdükden soñra Һačasın. Zīrā Behrām helāk olıcaҺ her kişiyeye başı Һapusı düşer. Ol maҺalde fırsatdur sen de Һaçar Һurtılursın. Eger ölicecek olursañ bunca ‘ömr geçürdüñ şimden soñra ne Һadar sağ olsañ gerek. Bir daҺı buña Mağature’nüñ Һanın alursın. Eger sağ u selāmet Һurtılursañ Һusrev seni bir ulu beg eyleye. Şimden soñra ‘ömrüñi şafā-y-ıla geçüresin. Hem oğluñ, kızıñ ve ta‘alluҺātuñ tāt u kemer şaħibi olalar. Dilersen şimdi saña on biñ filori vireyin, bunca oğlancuҺlarıña Һo git.” didi ve on bedre filori çıkarup Türk’üñ öñinde Һodı. Һolun altunu göricek meyl eyledi, Һorrād’a eyitdi: “Tūt ki ‘ömrüm bu Һadar idi, cihāna tıydum ve uşandum. Senüñ Һāturuñ içün ol işi ideyin ve cānumı senüñ yoluña fedā kılayın.” didi. Һorrād bu sözi

işidicek segirdüp hatunuñ katına geldi, eyitdi: “Ey bānū! Ol ricā ki senden istesem gerek idi vaqtidür ki qabūl idesin. Bunca zamāndur ki bu vilāyete gelmişem eger baña haqandan bir mühr alıviresin ki yoldaşlarum ile Īrān’a gidem, şanki baña bir tāze cān bağışlarsın.” didi. Hatun eyitdi: “Şimdi haqan mest olup uyumuşdur. Mühr yüzügi anuñ barmağındadır.” didi. Pes bir pāre mūm alup haqanuñ katına geldi. Hākān tuymadın barmağındaki yüzügi mūma başdı, götürüp [349a] mühri Hōrrād’uñ eline viridi. Hōrrād hatuna duā eyleyüp döndi, mühri götürüp Qolun’a viridi. Türk mühri alup cān atup Merv şehrine irişdi. Hōrrād dañı tedārük görüp ol gice firār eyledi. Tā Merv şehrine geldi, bir niçe gün ol şehir içinde gizlendi tā ki Behrām helāk olduğın bilüp hātır hoşlığı-y-ıla Husrev katına gelüp haber vire. Çünkim Qolun-ı Türk Merv’e geldi çehārşenbih günine dek şabr eyledi. Pes, ol gün olıcağ Qolun yaluñuz Behrām’uñ kapusına vardı. Meger Behrām dañı bir halvet yirde bir hıdmetkār ile oturup tenhā şöhet kılur idi. Qolun-ı Türk kapuya gelüp kapucıya eyitdi: “Ey server! Beni göryorsın ki bir pīr kişiyem. Haqan kızınıñ katından gelürem. Anuñ Behrām’a gizlü haberi var dimege geldüm. Şöyle bil ki irteye komalu degüldür. Ol nigār katı hastedür ve hem bir oğlancuğ dünyāya getürmişdür. Tiz benüm haberüm bildür yine gitmelüyem.” didi. Kapucı şitāb-ıla içerü girdi, Behrām’a eyitdi: “Haqan katından bir kişi geldi, haqanuñ kızından haber getürdüm dir. Buyurursañ gelsün, söylesün.” didi. Behrām eyitdi: “Var söyle gelsün, haberi kapudan söylesün. İçerü koyma.” didi. Çünki Qolun kapuya geldi, kapu aralığından Behrām’a görindi, Behrām gördi ki bir za‘f pīr kişidür eger nāmeñ var ise getür görelüm.” didi. Qolun eyitdi: “Söyleyecegüm ağız haberidür ammā kimse katında diyicek söz degüldür. Senden artuğ kimse işitmek olmaz.” didi. Behrām, Türk’uñ āvāzın işidince gövdesinüñ tüyi ürperdi, eyitdi ki: “Aceb ne belādur, ola! Tiz berü gel, imdi haberüñ ne ise kulağuma söyle.” didi. Bir kişiyecel iricek gözi görmez ve kulağı işitmez olur. Çün każā irişdi Behrām’uñ dañı gözi örtildi ve kulunuñ hilesinden gāfil oldu. Pes Behrām “ilerü gel, söyle” diyicek Qolun-ı Türk haberi virür şüretinde ilerü yüridi, yeñinde bir hançer gizlemiş idi; hemān ki katına vardı hançeri ile Behrām’uñ karnına öyle urdı ki bir yanından çıkdı. Behrām bir kerre haykırdı ve āh eyledi, sarāy içinde kim var ise katına segirdiler. Behrām eyitdi: “Kocayı tutuñ, bu işi aña kim itdürdi haber aluñ.” didi ve kendüsi cān viridi. Pes, cümle halk üşdiler, kocayı sille ile ve muşt-ıla döğüp lā-ya‘kıl itdiler, elini ayağını kesüp sarāy içinde bıraktılar. Andan leşkere haber oldu, Yelān-ı Sīne [349b] ve Īzed-i Goşesb ve ne kadar Behrām’uñ yārları var ise cümlesi feryād ü figānla Behrām’uñ katına geldiler. Kız karındaşı Gordiyye ol hāli işidicek yüzini yırttı ve saçını yoldı. Girye vü zārī ile Behrām’uñ katına geldi, başını dizi üstine kodı, zārılık idüp eyitdi: “Ey bāhādır arslanlar hamleñe döymez iken senüñ [gibi] tağı kim ser-nigün eyledi ve bu günleri bizüm üzerümüze kim kara eyledi? Ey kılıcı-y-ıla dünyāyı tutam diyen server ve ey na‘rasına şīrler döymeyen

dilâver ve ey şehriyârlara baş indürmeyen ser-efrâz ü mihter! Bu pîl gibi tenüñ kim haste eyledi ve ser ü kâmetüñi kim ham kıldı?” diyüp mâtem eyledi. Cümle leşker ve begler feryâd ü figânı çerhe çıkardılar. Her kişi anuñ için kan ağladı. Kız karındaşı bir gümüşden tâbût düzdürdi ve içine dîbâlar ve harîrler döşediler ve çevre yanına müşk-ile kâfûr dökdiler, andan defn eylediler. Gordiyye niçe mâtem içinde kaldı. Bir gün haķan-ı Çîn bu işden haberdâr oldu, ğuşşadan gözleri kan-ıla tıldı. Tûrân’da ne kadar iş görmiş kişiler var ise katına da’vet kıldı, Behrâm’a olan işi anlara bildürdi. Cümle Çîn halkı Behrâm için yas tutup karalar geydiler. Haķan bu işüñ aşlın yoklayup bildi ki Kalon’la hatundan oldu ve sebep Horrâd oldu, Kılun-ı Türk’üñ Tûrân’da iki oĝlı var idi, ol iki oĝlını ve evlerini ve cümle ta’allukâtını âteşe yakdırdı. Andan sonra kendü ‘avratını saçından süriyü taşra çıkardılar, andan saçını boĝazına bağlayup aşı kodılar. Andan sonra her tarafa yüĝruk hecînler ile âdemler şaldı tâ ki Horrâd-ı Borzîn’i ele getüreler, mümkün olmadı ve’l-hâşıl şimden ĝirü ne tafşıl olına. Haķan, Gordiyye’[ye] bir nâme yazdı, içinde vâfir tesellî virdi ve helâllığa taleb eyledi. Nâme Gordiyye’ye varınca: “Karındaşumuñ yasını tutaram, tamâm oldıķdan sonra görelüm iş neye varur.” diyü ‘avķ eyledi. Andan Behrâm’uñ develerinden üç biñ hâş deve aldı, ne kadar kıymetlü esbâbları var ise yükletdi, ahşam olıcaķ arkasına cebe ve başına miĝfer geyinüp tevâbi’ni yanına alup Ġrân yolını tıtdı. Şabâh olıcaķ Çîn leşkeri Gordiyye’nüñ kaçduĝını tıydılar, ardına düşdiler. Haķanuñ karındaşı cân atup haķana irişdi ve Gordiyye’nüñ kaçduĝını bildürdi. Haķan daķı leşker seçüp ardınca gönderdi. Üç gün üç gice gitdiler, dördinci gün olıcaķ [350a] Gordiyye’nüñ ardından irişdiler. Bunlar bunda, bizüm hikâyetümüz Horrâd’a geldi. Çünkü Behrâm’uñ öldüğünü işitdi cân atup Husrev’e irişdi, yüz urup Behrâm’uñ hâlin didi. Husrev şâd oldu, etrâf u eknâfa nâmeler yazup bu ahvâli bildürdi ve renc ü ĝamdan âzâde olup ‘iyy ü nûşa meşĝül oldu.

Üstâd eydür, bu taraftan çünkü Gordiyye’nüñ ardından irişdiler Gordiyye ceng idüp ol leşkeri taĝıtdı, andan yine Ġrân yolını tıtdı. Dört günden sonra Āmüy şehrine irişdiler, bir niçe gün ol şehirde ârâm kıldılar. Gordiyye hezâr derd-ile karındaşı Gordü’ya bir nâme yazdı, eyitdi: “Bilesin ki Behrâm-ı Şîr derd ü ĝam-ıla cihândan gitdi. Bizüm hâlümüzü şehriyâra söyleyesin. Çünkü ol gitdi biz anuñ kullarıyuz, işte Tûrân-zemînden kaçup geldük. Haķan gitdügümüz işidüp ardumuzdan leşker göndermiş. Anları kılıçdan geçürdüm, şimdi niçe serverler ile Āmüy şehrine geldüm, nâmenüñ cevâbına muntazıram.” didi ve bir kimse ile gönderdi. Ammâ üstâd eydür, Behrâm-ı Çübîn öldükden sonra Husrev’üñ işi dâyimâ ‘işret itmek idi. Lâkin atasınuñ derdi ile cigeri hûn olmışdı. Her ĝâh ki tayıları Gostehem’i ve Bendüy’ı ĝörür idi ol derdi tâzelenür idi. Bir gün Husrev mest-i şarâb-ı nâb olup oturur idi, vezîrine eyitdi: “Ey vezîr! İşbu kişiler ki benüm atamı öldürmüşlerdür yine benüm karşımda yürirler. Anları ĝördüğümce baña derd hâşıl

olur. Ben nice pâdişâham ki atamuñ intikâmını almayam?” didi. Hemân dem Bendüy’ı tutdurup bende çekdürdi. Andan cellâda emreyledi ki anuñ elin ve ayağın kese tâ ki şehriyârlara kimse el uzatmaya. Pes, şahuñ fermânın yirine getürdiler, ol hâl-ile Bendüy cân virdi. Andan Husrev tîz bir nâme yazup Horāsân’a gönderdi ki Gostehem gele. Gostehem ol nâmeyi göricek Horāsân leşkerini katına cem^c eyledi, leşker ile ve sancağla şehriyârdan yaña gitdi. Gurgân vilâyetini geçüp Amul şehrine gelince Bendüy’uñ katl olunduğın işitdi, karındaşı derdinden başına toprak saçdı. Bir zamân feryâd ü figân eyledi, atına binüp leşkerini döndürüp kaçdı. Amul Tağı’nda bir şarp mîşeyi makâm idindi, etrâfında olan şehirleri gâret eyledi. **[350b]** Husrev’uñ kîni ile kanda vardı ise yakdı ve yıkdı ve âdemlerini kırdı. Gostehem’uñ Husrev’e ʿaşî olduğunu işidicek her kanda ki bir battâl-ı bî-devlet kimse var ise anuñ katına derildi ve sehl zamân içinde çok leşker ü māl cem^c eyledi. Gice ve gündüz karındaşı Bendüy için ağlar idi ve bir sâʿat anı dilinden ve hâtırından gidermez idi. Bu tarafda Gordiyye Bânü ki karındaşı Gordü’ya nâme göndermiş idi, Gordüy ol nâmeyi göricek şehriyâruñ katına geldi ve kız karındaşınıñ Merv’den kaçduğın ve ardınca hâkan leşker gönderüp Gordiyye leşkeri kırduğın şâha söyledi. Şâh ki Gordiyye’nüñ şuçını bağışladı Gordüy tırı gelüp şehriyâr öninde yir öpdı. Tîz Gordiyye’ye âdem gönderdi, ol makşûd hâşıl oldı, tîz gelsün didi. Üstâd eydür, Gostehem ki ol tağda oturmuş idi, bir gün işitdi ki Behrâm-ı Çübîn ölmüş ve Gordiyye hâkanuñ leşkerini şikest itmiş, şimdi çok leşker ile Husrev’uñ katına gelmek istemiş; hemân ki bu sözi işitdi leşkerini alup Gordiyye’ye karşı gitdi. Bir gün Gordiyye, Āmüy şehrinde oturur iken işitdi ki Gostehem gelür, leşkeri-y-ile Gostehem’e karşı çıkdı. Gostehem, Gordiyye’yi göricek Behrâm için çok ağladı ve kardeşi Bendüy derdini dahı aındı. Andan Yelân-ı Sîne ve Īzed-i Goşesb’le görüşdi, gözlerinden yaş yirine kan akdı, eyitdi: “Görün Husrev’uñ bî-vefâlığını ki Bendüy anuñ yolına cânını fedâ itmiş iken aña kıydı. Şanki Bendüy’uñ kız karındaşından toğmadı yâ Bendüy anı küçükden omuzında götürmedi, anuñ üzerinde bunca hâkları var iken helâk eyledi. Husrev’den kimseye vefâ mı gelür? Siz anuñ katına varmak istersiz, hod anuñ hâkkına bunca işler itdünüz, kînüñüzle derünü tolmışdur. Andan ne hayr umarsız ki anuñ katına varmağı fikr idersiz? Bendüy’a ne itdi ise size dahı anı ider.” didi. Gostehem şol kadar söyledi ki ol hâkuñ cümlesini inandurdı ve kendüye uydurdı. Gordiyye’yi Husrev katına varmağdan peşimân eyledi, ne tafşîl olına! Āhir Gostehem, Gordiyye’ye nikâh eyleyüp aldı. Bunuñ üzerine bir nice gün geçdi, Husrev bu hâlden haberdâr oldı, derünü derd-ile toldı. Ol dem bir nâme yazdı, içinde çok sitâyişler ve ʿahdler kıldı ve eyitdi: “*Yâ Gordiyye! Eger bir tarîk-ıla Gostehem’i öldürürseñ saña [351a] çok riʿâyet ideyin.*” didi. Nâme Gordiyye’ye vâşıl oldı, Gordiyye dahı bir gice fırsat bulup Gostehem’i katl eyledi. İrtesi kâr u bārın yükledüp Husrev’den yaña çekildi, gelüp öninde baş kodı. Husrev aña çok ʿizzet eyledi ve nikâh idüp aldı, cümle hatunlarına anı baş eyledi. Bu

meclisde Şîrîn dahı Husrev'ün sarâyında idi, bunuñ üzerine bir niçe zamân geçdi. Gitdükçe şāhuñ devleti ve şevketi ziyāde oldı. Meger bir gice Husrev-i Pervîz ulular ile ve ʿākiller-ile oturup şöhet ider idi, ittifāk ol meclisde bir cām var idi ki anuñ üzerinde Behrām'uñ adı yazılmış idi. Husrev'ün gözi ol cāma tuş oldı, buyurdı ol cāmı meclisden taşra atdılar. Andan Behrām'uñ adına ve kopduğı vilāyete laʿnet itdiler. Andan Husrev eyitdi: “Hâtırum şöyle diler ki Rey vilāyetini yağmā kılduram ve şehirlerini ve köylerini pıller ayağı altında yıkam ve halkını kılıçdan geçürem ki Behrām ol şehrden kopmışdur.” didi. Vezîr eyitdi: “Ey şehriyār! Senüñ ʿadlüne ve mürüvvetüne düşer mi ki Rey gibi muʿazzam şehri yıkasın ve ol bî-günāh halkı kırasın. Haq teʿālā katında utanıcaq iş itme.” didi. Husrev eyitdi: “Ey vezîr! Çünkü böyle dirsın, bir zulm idici ve âdemler incidici şerîr kişi bul ki hiç hayr gelicek kişi olmasun. Ol vilāyetüñ begliğini aña vireyin, varsun anda ne bilürse işlesün.” didi. Vezîr eyitdi: “İmdi şehriyāra anuñ gibi hayr gelmeyecek kişinüñ nişānların söyleyesiz ki bulup şāh katına getürelüm.” didi. Husrev eyitdi: “Bir naḥs yıldızlu, kızıl şakallu, sarı tenlü ve çok söyleyici, egri burunlu ve çirkin şüretlü ve yavuz endişelü olsun. Göñlinde rahmet ü şefkat eşeri olmasun ve gāyetde hışmnāk u tîz söyleyici ve yalancı ve kîne-cüy olsun.” didi. Husrev'den bu sözi işidicek oturan vezîrler ve dānişmendler ʿacebe qaldılar. Bu nişānlu kişi kanda bulunur didiler. Pes, her vilāyete âdemler şaldılar, bu nişānlu bir kişi isteyü gitdiler. İttifāk bir gün ancılayın bir âdem bulup şāhuñ katına getürdiler. Şāh anuñ yüzine bakup güldi, aña eyitdi: “Çirkin hūylardan ve yanlu sözlerden ne haberüñ var, söyle görelüm.” didi. Ol kişi eyitdi: “Cihāna geelden berü hayr söylemedüm ve hayrlu işde bulunmadum. ʿÖmrüm içinde toğrı söylemedüm [351b] ve kimse ile ʿahd idüp ʿahdüme tırmadum ve hergiz kimseyi esirgemedüm. ʿĀdetüm dāyimā bulduğımı incitmekdür ve sermāyem yalan söylemekdür ve toğrılığa hergiz meylüm yokdur.” didi. Husrev eyitdi: “Hoş didüñ. Bunuñ gibi şürete ol yaraşur.” didi. Hemān dem buyurdı menşūr yazdılar, Rey vilāyetini aña virdi ki ne dilerse işleye, kimse aña māniʿ olmaya. Andan şehir içinde ne kadar battāl ü bî-devlet var ise cümlesini aña leşker koşdı. Ol şüm kademlü nā-bekārı Rey şehrine gönderdi. Hemān ki ol pelîd şehre girdi, tamlar üstinde ne kadar oluq var ise yıkdırdı ve şehir içinde bir kedi kımayup kırdırdı ve münādılere emr eyledi; şehir içinde çağırdılar ki: Her kimüñ tāmı üzerinde oluq bulına evini başına yıkaruz ve kendüyi taşla depelerüz, didiler ve her kişide ki akçe sezer idi güçle alup dahı akçe bul diyü işkence eyler idi ve ol şehrde ne kadar şālihler ve dīndār kişiler var ise kimini öldürdi ve kimini habs eyledi. Kaçan bir kişi bir yüce iş itse anı getürdürdi ve dögerdi ve bir devletsüz ki bir âdem öldürse yā gözin çıkarsa veyā başın yarsa anlaruñ gibiye hilʿat geydürür idi ve katında muḥarreb kişi idinür idi ve şehir içinde bir güzel kız görse veyā işitse kimüñ gerekse olsun anı çekdürür getürdür idi ve ne kadar güzel oğlan var ise getürdüp hâtırını ne dilerse ider idi. Anı işidüp her memleketde ne kadar hırsız u şerîr u ḥarām-

zāde var ise anuñ katına cem^c olurdılar. Heftede bir gün bir ulu meclis kırar idi, şehir içinde ne kadar kıız oğlan ve güzel ‘avrat var ise cümlesini ol meclisde getürdür idi. Kimine kadeh sürdürür idi ve kimi karşıusunda ayağın tırur idi. Ser-hōş olıcağ hâtır diledüğünü kendüsü alır idi ve sâyirini yağmā ider-idi. Ol yanında olan bed-bahtlar bir bir ulaşup ne dilerler ise iderler idi. Şol kadar mühmel işler ve dürlü dürlü zālîmlîkler ider idi ki şeytân-ı la‘înüñ dağı hâtırından ancılayın fesād geçmez idi. Bunuñ üzerine niçe zamān geçdi, evler içinde şıçandan yatılmaz oldu ve yağmur yağdukça oluk yirlerinden şu inüp dīvārları yıkdı, niçe evler ve sarāylar harāb oldu. Ol halk anuñ zulminden ‘aciz ü fūrū-mānde oldılar. Ne Husrev’e şikāyete gelebilürler idi ve ne şehirden çıkup **[352a]** kaçabilürler idi. Kim ki şehirden gitmek dilese fi’l-hāl tutup depeler idi. Ol halk derd ü miñnet içine kaldı. Her biri cānından bızār olmuş idi. Bunuñ üzerine niçe rüzgār geçdi, ol vilāyetde bir kişi eyülik yüzün görmedi. Bir gün bahār vaktinde tağlar ve şahrālar lāleler ile zeyn olmuş idi ve bāğçelerde dürlü dürlü çiçekler açılmış idi, Husrev ulular ile temāşā için bāğa çıkdı. Buyurdi bir hūb çemen üzerinde bezm ārāste kıldılar, sāzendeler ve güyendeler cümle ol meclisde hāzır oldılar. Şād ü handān her biri ‘işrete gönül virdiler. Ol gün şehriyār be-gāyet şād idi, eline cām alup zevk ü şafā-y-ıla ‘işrete meşğul olmuş idi. Bir yanında Gordiyye ile Şīrīn oturur idi ve bir yanında bir ulu dānişmend var idi. Andan aşāğa Horrād-ı Borzīn ve Yelān-ı Sīne ve Gordūy-ı Nāmdār ve dağı anlar gibi niçe kişiler oturmuş idi ve altmış güzīde pehlevān cebeler geyüp el hançerlere urup şāhuñ kafāsında tıururlardı ve Rūm’dan ve Çīn’dan niçe maħbūb kıllar karşıusunda ayağın tıurmuşlar idi.

Üstād eydür, meger Gordiyye’nüñ bir kara kedisi var idi, şāh kıatından tıurup bir halvet yire geldi, ol kedicügi bir oğlancuk şüretine kıoydı, başına bir altun tāk kıodı ve arkāsına bir altunlu kıatife geyürdi ve kıulağına bir gevherden kıupe tākdi. Andan bir altun eyerlü hāş ata bindürdi, bāğ içinden bir niçe kıullar ile öñince anı şehriyāruñ kıatına getürdiler. Gordiyye şāhuñ karşıusunda tıurdi. Şāh ol kediyi ol şüret-ile göricek güldi ve hâtırına beğāyet hōş geldi. Gordiyye’ye: “Benden ne dilerseñ dile.” didi. Gordiyye şāh öñinde yir öpdı, eyitdi: “Ey şehriyār! Kedi ucından Rey şehri harāba varmışdur, şıçandan tıurıcağ yir kıalmamışdur. Dilerem ki ol şehri bu kedicüğe bağışlayasın ve ol şüm kııdemlü bī-dīni ol vilāyetden gideresin. Zīrā ol mel‘ūn şehrüñ kedilerini kıırmışdur ve tamlarınıñ oluğın giderüp evlerin harāba virmışdür ve ne kadar ‘akl ıssı kişiler var ise kıırmışdur ve ‘avratlarını rüsvāy itmişdür. Eger anuñ itdügi zulmleri şaysam şehriyāruñ ol halka özi göyinürdi.” didi. **[352b]** Husrev anuñ sözünden güldi, eyitdi: “Ey arslan şıfatlu kıatun! Ol vilāyet-i şehir cümle senüñ olsun, kimi hâtıruñ dilerse gönder.” didi. Pes, Gordiyye ādem gönderüp ol dīv şıfatlu mel‘ūnı ol vilāyetden sürdürdi. Bunuñ üzerine bir zamān dağı geçdi. Üstād eydür, Husrev’üñ saltanatından beş yıl geçicek

altıncı yılda kayşer kıızı Rābi‘a’dan bir oğlu toğdı. Husrev anuñ adını Şırüye kodı. Andan buyurdı ne kadar ‘ālimler ve müneccimler var ise da‘vet eyledi; emr itdi oğlanuñ tālī‘in tutdılar. Şehriyāra eyitdiler: “Ey şehriyār! Çerhūñ işinden geçmek olmaz. Şöyle bil ki bu oğlan büyüdükdən soñra bunuñ ucından cihān fitne ile tolacakdur ve gāyetde zālīm olacakdur. Tañrı’nuñ emrine ‘āşī olup tāt u tahta bunuñ sebebi ile ziyān iricekdür ve leşker-i vilāyet bundan hoşnūd olmayıcakdur. Biz bildigümüz bu kadardur ki şehriyāra söyledük.” didiler. Husrev bu sözi işidicek gāyet perīşān oldı, müneccimlere eyitdi: “Bu rāzı şaklañ, eger bir kimseden işidicek olursam başuñuzı keserem.” didi. Şehriyār bu melāletden bir hefte taşra çıkmadı ve şikāra ve teferrüce gitmedi. Īrān serverleri şāhuñ öyle itdügine ‘acebe kaldılar, ol vaz‘uñ aşlını bilmediler. Andan cümlesi derilüp bir ulu dānişmend var idi, anuñ katına geldiler: “Şāhuñ hālī nedür ki bir hefte oldı taşra çıkmaz.” didiler. Ol dānişmend turup şāhuñ katına vardı, leşkerūñ haberin virdi. Şāh eyitdi: “Rūzgāruñ işinden ve müneccimlerūñ sözinden hātırum perīşān oldı.” Dānişmend eyitdi: “Ey şehriyār! Anı ki Allāh bilür aña hīç kimsenūñ ‘aqlı irişmez ve eger bu nesne olacık olursa gūşsa çekmenūñ fāyidesi yokdur.” didi ve şehriyāra niçe dürlü tesellī virdi. Andan şehriyār kātib da‘vet idüp kayşere bir nāme yazdı, eyitdi ki: “*Yā kayşer! Kızıñ Meryem bir māh-peyker oğlan toğurdı ki zīver-i tāt u tahtdur. Ol sebebden hātırumuz gāyetde şād oldı. Siz dahı şād ü hāndān olasız.*” didi. Bu resme nāmeyi tamām idüp üzerine mühr urup kayşerūñ katına gönderdi. Kayşer ol nāmeyi göricek be-gāyet şād oldı, buyurdı tabl-ı şādmānī çaldılar ve Rūm vilāyetini ser-be-ser tonatdılar. Bir hefte [353a] tamām Şırüy nāmına şādılıklar itdiler. Sekizinci gün olıcık hāzīne kapusını açdı, yüz deve yüki sīm ü zer yükletdi. Elli yüki armağan içün ve elli yüki şāha nişār içün ve iki yüz deve yüki altunlu kumaşlar ve kırk altun sini ki dipleri mercān idi ve niçe altundan, gümüşden düzilmiş cānverler ki gözleri yirine la‘l ü yāķūt kumaşlar idi ve Meryem içün nice gevherler ve Rūmī harīrlar tedārük itdi ve Rūm vilāyetinūñ harācı içün dört kez yüz biñ filori bu cümlesini develer[e] yükledüp Rūm’da bir pehlevān var idi, adına Hānegi dirler idi, ‘aql ıssı kişi idi, ol pehlevānı ve kırk ulu nāmdārı bile gönderdi. Bunlar Īrān sınırına gelicek Husrev’e haber yitişdi ki kayşerden ilçı gelür. Pes, Husrev-i Ferruḥ-zād’a buyurdı ki cümle Īrān uluları ile Hānegi’ye karşı çıkalar. Üstād eydür, Ferruḥ-zād didükleri nāmdār Nīm-rūz vilāyetinūñ sālārı idi. Şevket-ile kayşer ilçisine karşı çıkdı, ‘izzet ü ikrām-ıla Husrev’ūñ katına getürdi. Hānegī gelüp şāh nazarında baş kodı, du‘ā eyledi, kayşerūñ nāmesini ve armağanlarını ‘arz eyledi ve harācı virdi. Husrev eyitdi: “Bizüm anuñ-ıla ‘ahdümüzde bu nesne yoğ-ıdı ki biz andan harāc alayuz velī çün tāt u taht şāhibi şāhdur bize armağan göndermiş, kabūl kılduk. Ammā harāc almazuz, ulular bizi ta‘yīb iderler, kayşer ile ‘ahdine tırmadı dirler.” didi. Hānegī eyitdi: “Ey şehriyār! Kayşer şöyle dimişdür ki; çünkü şehzāde bizüm aşlumuzdan oldı, şöyle bil ki Rūm’uñ ve Īrān’uñ şāhı bir oldı, kayşer-ile yād

gibi deprenme ki kayşer senüñ kan karışmış hışmuñdur. Anuñ cümle māl ü hazīnesi senüñdür. Bu gelen māl cümlesi kayşerüñ hazīnesinden gelmişdür, Şirüy şeh-zādenüñdür ve anuñ şehriden hāşıl olmuşdur ki birkaç gün ol büyüyince bu vilāyeti anuñ için şaklaram, sonra Rüm vilāyeti cümle anuñ ola dimişdür.” didi. Şāh bu sözi işidicek hānde kıldı, ol gelen māl hazīneye gönderdi. Andan kayşerüñ nāmesini açdı, okıdı, medh ü senādan sonra yazılmış ki: “*Ey şehriyār! Senden benüm bir ulu hācetüm vardur ki cihānda benüm katumda andan izzetlū nesne yokdur. Hāl budur ki ol hācet şehriyār katında igen h̃ ārdur. Bizüm hazret-i Ğsā’nuñ [353b] beşigi ki bunca zamānlar geçmişdür, sizüñ hazīneñüzde kalmışdur, ne ola ki anı yine bize virsen ki Rümiler cümlesi size duā ideler. Bizüm murādumuzu yirine götürürseñ gicenüñ üç bahşı senüñ için Tañrı’ya duā vü tazarru c kılam ve katuña dāyimā harāc u armağan gönderem ve cānumı ve mālumu senden dirēg itmeyem ki bizüm dīnümüziñ revnaķı anuñ-ıla kemāl bulur. Bizüm bu pāk dinümüzde kelīsālarda mu tekif olan rāhibler ve Meryem ašķına oturan hatunlar ve dūnyādan el çeken karıcuklar ağlayup ol beşige yüz süricek, dükeli günāhları yarlıganur ve ol sevābda sen daķı bile bulunursın. Bu hāceti kabūl idicek Rüm’la Ğrān arasında hergiz kīn kalmaz.*” didi. Şehriyār ol nāmenüñ mefhūmını göricek şād oldu, andan buyurdi kayşerüñ nāmesine bir cevāb-nāme yazdılar: “*Netice bu ki ey Kayşer-i Rüm, gönderdügüñ armağanları kabūl itdük ammā ol beşik ki istemişsin imdi bilesin ki ol bizüm katumuzda hīç nesne degüldür. Biz aña i tībār itdügümüzden şaklamazuz ammā Erdeşir Şāh ol beşigi şāhlığı zamānında alup hazīnede şaklamışdur. Şimdi biz anı arayup çıkarmağa cār iderüz ve hem biz anı Ğrān’dan Rüm’a göndericek bizi tersā dīnine meyl itdi şanurlar, bu nesneden cār iderem. Sen daķı bir cākıl şāhsın, benden bunuñ gibi bātıl nesneyi taleb itmeyesin. Ben ki Ğrān ve Tūrān şāhiyam benden bir nesne iste ki işidenler taķsīn ideler.*” didi ve nāmeyi mührelyüp ilçiyे viridi ve bī-hād sīm ü zer ve dürr ü gevher virüp yine Rüm’a gönderdi. Cümle serverler şāhuñ ol işine taķsīn ü āferīn kıldılar. Andan sonra Husrev-i Pervīz’üñ cādı ü dādı-y-ıla cihān ma c mūr oldu, dükeli şāhlar anuñ emrine rām oldılar, cümlesi hāk-i pāyine yüz sürmege teveccüh itdiler. Her vilāyetden bāc u harāc gelüp cihān ser-keşleri aña baş indürdi, günden güne şevket ü devleti ve cāzamet [ü] rifati ziyāde oldu. Allāh subhānehu ve te cālā devletlū ve sa cādetlū pādīşah-ı cālem-penāh olan zıll-ı İlāh es-sultān ibnü’s-sultān es-sultān cOsmān Hān hazretlerinüñ cōmrini ve cādı ü dādını günden güne ziyāde eyleye, ol pādīşahuñ himmeti-y-ile şimden girü Husrev ile Şirīn hikāyetine āgāz olunur. Allāh te cālā hazretinden ricāmuz budur ki cān-ķarīb bu terceme hayr ile itmāma irişe bi-mennihī ve keremihī.

[354a] Ğgāz-ı Dāstān-ı Husrev u Şirīn

[Fe cūlūn / Fe cūlūn / Fe cūlūn / Fe cūl]

Çu Pervîz nâ-bâk bûd u cevân

Peder zinde vu pûr çun pehlevân

Ve-râ ber-zemîn dûst Şîrîn budî

Ber-û ber çu-rûşen cihân-bîn budî⁴⁴⁴

Nesr: Hüsrev-i memâlik-i sühen-dânî, nesak-sâz-ı iklim-i me'ânî, üstad-ı belâgat-intizâm ya'nî Firdevsî-i şîrîn-kelâm böyle takrîr ider ki; Hüsrev-i Pervîz yigitlik evvelinde ve atası Hürmüzd Şâh zamânında bir nigâr-ı nâzikter sever idi ki adına Şîrîn dirler idi. Ulular kızlarında ve cihân hûblarında Hüsrev'ün gözine andan gayrı kimse görünmez idi ve bir sa'ât Şîrîn'den ayru olmaz idi. Eger ayru olsa hergiz ârâm u râhatı kalmaz idi. Şol zamân ki Hüsrev cihâna şehriyâr oldu, Behrâm-ı Çübîn cenginden ve niçe gün âvârelik sebebinden Şîrîn'den gönli şovumuş idi. Ammâ Şîrîn, Hüsrev derdinden gice ve gündüz gözlerinden yaş akıdur idi ve Hüsrev'den ayru ve hasret-ile yanup yakılır idi. Meger bir gün Pervîz Şâh'ın hâtırı şikâra gitmek istedi, buyurdu şehen-şâhlar erkânınca şikâr yarağın gördiler. Üstad eydür, ol demde Hüsrev'ün katında sekiz ulu pâdişâh var idi; fağfûr-ı Çîn gibi ve hağan gibi ve şâh-ı Mekrân gibi ve sâlâr-ı Hind gibi ve kayşer-i Rûm gibi ve Bâhter şâhı gibi ve Mısır ve Berber sultânları gibi. Bu deñlü şâhlar Hüsrev'ün katına cem' olmuşdı. Hüsrev-i Pervîz ol şâhlara buyurdu ki cümlesi şikâra bile gideler ve Hüsrev'ün erkânı böyle idi ki kaçan şikâra çıksa yanınca üç yüz altun eyerlü yedek yedilür idi ve pîl üzerine bir altun taht konulup Hüsrev ol tahtın üzerinde oturur idi. Bu def'a dağı ol tarz-ıla süvâr olup bir yanında Fağfûr-ı Çîn ve hağan ve Mekrân-zemîn şâhı yürirler idi ve bir yanında kayşer ile Hindüstân şâhı yürir idi ve öñce Mısır sultânı ve Harze[m] şâhı yürir idi ve ardınca otuz altı ulu serverler ile Bâhter şâhı yürir idi. Pervîz Şâh'a ta'zîm için bunca şehriyârlar cümlesi piyâde yürirler idi ve biñ yüz altmış pehlevân ellerine nîzeler alup Hüsrev'ün öninde piyâde yürirler idi ve ardınca bir saf dağı biñ yüz kırk nefer pehlevân ellerine gürz ü kılıç alup yürirler idi ve anların ardınca yedi yüz kişi toğan götürürler idi ve anların ardınca üç yüz kişi Pârs yederler idi ve anların ardınca kırk arslan ve kırk kaplan [354b] yederler idi ki her birinün Çîn dîbâsından cüllî var idi ve ağızları altun zencîrler ile bağılı idi ve anların ardınca sekiz yüz altun hil'atlı tâzî yedilür idi. Andan iki biñ güyende ve sâzende var idi ki her biri altun tâclar

⁴⁴⁴ Perviz korkusuz ve güçlü bir delikanlı olduğu zamanlar, babası da hayatta iken iyi bir pehlivan idi. Dünya üzerinde Şirin onun tek dostuydu, onun aydınlık gözleriydi.

geyerler idi ve altun rahtlu katarlar binerler idi ve bunlardan ğayrı leşker ki řāhla bile atlanmış idi yüz biñden ziyāde idi. Sekiz yüz deve ğayme vü ğargāh ve serā-perde vü kürsī getürürler idi ve maṭbaḡ için iki yüz çāder var idi ve biñ yüz yigirmi aşçı var idi ve yedi kıızıl altundan řiř var idi ve biñ altun ṭabaḡ var idi. İki yüz ṭabaḡ ğod gevhler ile ārāste olinmiş idi, yaldızlu kazarlaruñ ğesābı yoğ-ıdı ve iki yüz nefer ğulām řāhuñ dōrt yanında micmerler ile āteř götürürler idi ki içinde ʿūd ü ʿanber yanar idi ve iki yüz nefer ğulām dağı nergis ü zaʿferān ve mūřk ü reyḡān götürürler idi. Her ne cānibden ki rūzgār esse o laṭif koḡuları řehriyāruñ üzerine iletür idi ve řāhuñ öñince yüz saḡka yürüyüp yolu şularlar idi ki nā-ġāh bir katı yel gelüp řāhuñ üzerine toz kondurmaya ve üç yüz nefer zerrīn kemerlü ve muraşsa° libāslu řeh-zādeler öñince piyāde yürirler idi ve direş-i kāviyānī řāhuñ yanınca götürürler idi ve řāh kendüsi gevhlerden tāc-ıla ve ğūřvāre ile ve altunlu esbāblar ile ki üzeri laʿl ü yāḡūt-ıla bezenmiş idi bu üslūbla fīl üzerinde taḡtda oturur idi. İşbu ʿāzamet-ile ve tertīb ile Ğusrev-i Pervīz řikāra çıkdı.

Üstād eydür, meġer řīrīn’uñ kařrı ol yol üstinde idi. řehriyārdan ayru řīrīn āh u vāh-ıla ol kařr içinde oturmuş idi. řehriyāruñ leřker ile ol yoldan gitdüġin işidince Ğusrev’le gečen ġunleri řīrīn’uñ ḡātırına düşdı. Ol zamānı fīkr eyledi ki Ğusrev anuñ derdinden ḡaste olmuş idi ve cānı řīrīn’uñ dām-ı zūlfine tūtlmuş idi ve cihānuñ varlıġın anuñ ʿaşkına řatmış idi, řīrīn’i sevdüġi ʿāleme mūnteřir olmuş idi. Hem ol zamān ki Ğusrev, řīrīn’e ʿāřık olmuş idi, ġözine ne tāc ve ne taḡt ġorinür idi, ġice ve ġündüz řīrīn’den ayrılmaz idi tā řol zamāna dek ki Behrām-ı Çübīn ġeldi, Ğusrev řāh [355a] andan kaçup Rūm’a ġitdi. řīrīn andan ayru düşicek bařına ṭopraḡ koypuġ ġice ve ġündüz āh ü feryād ider idi ve hīç bir sāʿat aġlamaḡdan ḡālī olmaz idi. Yimekten ve içmekten kesilmiş idi ve řabr u řarārı ḡalmamış idi. Ğusrev’uñ ḡayālī ḡātırından ġitmez idi. Çūnki ol ġūn Ğusrev bu tertīb ü ʿāzamet-ile řikāra řīrīn’uñ kařrı yolından ġitdi, řīrīn bildi ki Ğusrev kařr öñine uğrayıcaḡdur, yirinden ṭurup bir řarı vālādan pīrāhen ġeydi ve üstine bir Rūmī kıızıl ḡarīr ġeydi ve bařına bir altun tāc kođı, kendüyī murād üzre zeyn eyledi, andan gelüp kařruñ pencerelerini açdı, bir nice māh-peyker cāriyeler ile pencerede ṭurdı. Ğusrev gelince ġāh ṭurur ve ġāh oturur idi. Çūnki Ğusrev ol araya iriřdi, řīrīn ayaġ üzere ṭurup ol serv ġibi boyını Ğusrev’e ġösterdi. Sūnbül ġibi ḡara řačını ġül yañaġı üzerine taġıtdı. Nergislerinden erġuvān üzre lūleler niřār eyledi ve yāḡūt ġibi řīrīn ṭuṭaġından āb-ı ḡayāt āřıkāre ḡıldı. Evvelā ki Ğusrev řāh’ı ġörince el sīneye koypuġ iki kat oldı, taʿzīm-ile: “Ğōř ġeldüñ, uğuruñ ḡayr olsun ey pādīřāh-ı bī-vefā!” didi. Andan eyitdi: “Ey pīl-ten ü saʿd-aḡter, ey ejdeḡālar zebūn idici řīr-i ner, ey pādīřāh-ı heft ḡiřver! Ḳanı ol ġūnler ki derdüñe řīrīn’den özge ṭabīb bulınmaz idi ve ḡanı ol demler ki çeřmūñe řīrīn’süz cihān ġorinmez idi? Ḳanı ol zamānlar ki senūñle maḡabbetümüz dillerde dāsītān idi ve mihrümüz ġūn ġibi meřḡūr u ʿayān idi veyā ḡanı mā-

beynümüzde olan ‘ahd ü peymān? Kānı aramızda söylenilen sevgend ü eymān? Kānı pādīşāhuñ bizümle dōst geçindükleri yā āteş-i ‘aşkınuñ hāreterleri? Şimdi ne oldu ki germiyyet-i bāzār maḥabbet-i kesāda irişdi? Kānı ol çok çok yalvarduklarıñ ve derdüñe dermān istediklerüñ? Ne vāki° oldu ki şimdi bu mertebe şovuk deprenürsin? Düşde daḥı yüzüñi göstermegi bizden şakınursın? Nolduñ ki Şīrīn’den böyle tez uşanduñ? **[355b]** Ol eski maḥabbeti neden unuttuñ? Niçün evvelki ‘ahd ü peymānı hātırıña getürmezsin? Ey bī-vefā! Sen Şīrīn’den uşanduñ ise ben senüñ ‘aşkıñ odına yanmaḥdan uşanmazın.” diyüp gözlerinden kanlı yaş akıtdı. **[Minyatür]** Çünkü Şīrīn’üñ āvāzını Husrev işitdi baḥup Şīrīn’i gördi, beñzi şararup ve gözinden yaş geldi. Tīz kırk ḥādemle bir altun eyerlü at gönderdi, Şīrīn’i alup Husrev’üñ kaşırına iletdiler. **[356a]** Kendüsi ol aradan geçüp şikāra gitdi, niçe gün ol şahrālarda ‘iyy ü ‘işret ve şayd ü şikār eyledi. Andan dönüp yine şehre ‘azm itdi. Şāhuñ gelecegin işidicek şehirde şādīlıklar itdiler, yolları ve şehri tōnatdılar. Çünkü şāh şehre geldi Şīrīn, Husrev’üñ yüzini göricek şād oldu ve ayaḡın öpdı. Andan derāḡuş eyledi yine ol evvelki maḥabbet iki taraftan tāzelendi. Çün Īrān’uñ uluları işitdiler ki Husrev Şīrīn’i sarāya getürmiş ve evvelki maḥabbeti tāzelemiş, ol işden katı incindiler. Ululardan üç gün tamām Husrev’üñ katına kimse varmadı. Dördünci gün olıcaḥ Husrev ādem gönderüp cümle uluları da°vet eyledi, eyitdi: “Sebeb nedür ki bunca günden berü katuma gelmedüñüz? Benüm ne işümden incindüñüz? Benüm gönülüm endīşe ile tōldı.” didi. Husrev bu sözi diyicek kimse cevāb virmedi, cümlesi baş vezīrüñ yüzine baḥdılar. Vezīr gördi ki cevābı kendüden umarlar ayaḡ üzerine tūrup Husrev’e du°ā eyledi, andan eyitdi: “Ey şāh-ı ‘ādil! Gerçi oḡlanlık çağında şehriyār olduñ velī cihānuñ tatlusın acısın çok gördüñ ve nīk ü bed ḥaberler çok işitdüñ. ‘Ākilller dirler ki kaçan ulularuñ aşlı qarışık olsa ol aşldan ululıḥ eksilür. Şöyle bil ki ata ve ana pāk olıcaḥ oḡuldan yaramazlıḥ gelmez. Daḥḥāk-ı Tāzī ki atasını öldürdi ve daḥı Īskender-i Rūmī ki niçe begler depeledi anaları yad toḥumdan olduḡı içün idi. Biz ol nesneye ‘ācizüz ki şehriyāruñ gönline şeytān ḡālib oldu, Īrān-zemīnde Şīrīn’den ḡayrı ḥatun yok mı idi yā şāhun sarāyında andan güzel kimse bulunmaz [mı] idi ki şehriyār aña bu vech-ile gönül virür ve anuñ gibi adı çekilmiş ‘avratı sarāyına getürür, dükeli ḥatunlarından anı yeg tutar? Meger şehen-şāh ol zamānı añmaz ola ki bu vilāyetden gitdükde şāhuñ ‘aşkından Şīrīn kendüyi ‘āleme niçe rüsvāy itmiş idi. Bir ḥatun ki erden ötüri kendüyi böyle melāmet kıla andan pārsālīḥ gelmez. Anı sarāya getürmek degül cihānda sağ ḳomalı degüldür.” didi. Vezīr bu sözi diyicek Husrev baş aşāḡı eyledi ve hīç cevāb virmedi. Pes vezīr eyitdi: “Bugün aḥşam oldu, vaḳt ola ki yarın şāhuñ cevābın işideyüz.” didi. Pes, ol gün meclis taḡıldı. Çün ol gice geçdi **[356b]** şabāḥ olıcaḥ yine ulular bir araya cem° oldılar. Kimi eyitdi: “Dün ol sözi şāha demek gerek idi.” Kimi eyitdi: “Katı ḥōş varıldı.” Kimisi: “Şehriyār ‘aceb ne cevāb vire?” didi. Pes, bu endīşe ile tūrup şehriyār katına geldiler ve her biri yirlü yirinde oturdılar. Anı gördiler daḥı söz söyleşilmedin

bir kişi bir altun taşuñ içine biraz kan kômıř ortaya getürdi, Husrev’uñ öninde kodı. Ol taş içinde ol kanı görenler yigrendiler. Husrev eyitdi: “Bu ne kandur ve bu murdârı benüm önüme komağdan murâd nedür?” Vezîr eyitdi: “Bu ol murdâr kandur ki her kişi bunu göricek yigrenür.” Vezîr bu sözi diyicek Husrev ol remzi fehm eyledi ve murâd neydüğini bildi. Buyurdı, ol taşı getürdiler. İçinde olan kanı giderüp taşı şu-y-ıla ve toprağ-ıla yudılar ve içine müşk ü gül-âb ile şarâb koydılar. Şöyle ki ol taş güneş gibi münevver oldu. Husrev tecâhül idüp eyitdi: “Bu ol taş degil midür ki şimdi görenler andan yüz döndürdiler? Yine şimdi her kişi aña meyl ider.” didi. Vezîr eyitdi: “Ey şehriyâr! Allâh seni dâyimâ şâd eylesün. Âdemün teni şol altun taş gibidür ve nâ-pâklık kendü fi’lindendür. Vağt olur ki bir mühmel iş ucından cümle âlem andan yigrenür. Vağt olur ki yüzün görmege her kişi müştâk olur.” didi. Husrev eyitdi: “Ey vezîr, râst söylersin. Bizüm Şîrîn’le esrârumuzu bilmez iken ahvâlümüze ta’an idersiz ve anı bed-nâmlık ile yâd eylersiz. Şol zamân ki Şîrîn benden ayru idi ol zehr-ile ve kan-ıla tölmiş tase beñzer idi. Şimdi ki benüm sarâyuma geldi gül-gün şarâb koyulmuş pâk tase döndi ve şol dem ki Behrâm-ı Çübîn benüm nâmuma akçe kesdürdi, benüm pederüm havfından kaçup gitdüm, ol vağt benüm yolum Şîrîn’uñ şehrine uğradı. Hemân ki ben Şîrîn’i gördüm hezâr cân-ıla aña ‘âşık oldum. Şöyle oldum ki bir sâ’at şabr u ârâm kalmadı, anı görmiyicek cihân gözüme karañu olur idi. Ol vağt benüm katumda olan dânişmend benüm hâlümü göricek esirgedi, Şîrîn’i varup atasından diledi. Bizüm âyînümüz ve erkânumuz üzre anı baña alıvirdi ve nikâh eyledi. Benüm pederüm havfından anı kimseye bildürmez idüm. İmdi Şîrîn benüm helâlümdür ve benüm ‘aşkımdan kendüyi melâmet itmişdür. Benden ğayrı kimsenüñ [357a] ol yüzün görmemişdür. Bir kişi helâline ‘âşık olsa ‘ayb degüldür. Şöyle bilüñ ki Şîrîn pâk u pârsâdur, cihânda bu işi hemân ben itmedüm. Erdeşîr Şâh Erdevân kıızı Gülnâr’a ‘âşık olıcağ anı alup kaçdı, sonra ki cihâna pâdişâh oldu âyîn ü erkân üzerine anı aldı ve Şâbûr Şâh Rûm’dan kaçıcak ol bir cârîyeyi alup gitmedi mi? Şoñra anı dükeli hatunlarından ulu eylemedi mi? Bunuñ gibi işler cihânda çok olmuşdur. Bundan ötüri bizi ‘ayb itmeñ ve Şîrîn’e yavuz gümân eylemeñ ki hatun erine ‘âşık olsa adı yavuz olmaz.” didi. Husrev bu sözi diyicek cümle oturanlar âferîn kılup didiler ki: “Hağ te’âlâ saña çok yıllar ‘ömrler virsün ki hem şâhsın, hem dânasın ve yiryüzinde devlet âgehisin.” didiler. Çünkü bunuñ üzerine çok zamân geçdi varduğınca şâhuñ ululuğı artdı, dükeli vağti kayşer kıızı-y-ıla geçer idi ve sarâyda andan ulu hatunu yoğ-ıdı. Şîrîn, kayşer kıızı Meryem’uñ ucından derdlü olmuş idi. Âhîr kayşerüñ kızına nihânî zehr yidirüp helâk eyledi. Andan şoñra Gordiyye dağı haste oldu. Bir yıl içinde ikisi dağı helâk oldu, sarây Husrev ile Şîrîn’uñ başlarına kaldı. Gitdükçe mağabbetleri ziyâde oldu. Üstâd eydür, Şîrüy on altı yaşına irişdi, Husrev anuñ içün mu’allimler ve hüner ehli kişiler getürdi, dâyimâ aña terbiyet iderler idi. H’ âcesi gice gündüz anuñ hâlin gözedür idi ve her ne iderse Husrev’e bildürür idi. Bir gün ittifağ mu’allim

Şîrûye'nün katına geldi, gördi ki Şîrûye yârları ile oturmuş öñine Kelile ve Dimne koymış arslanla öküz hikâyetin okur, sağ eline bir geyik boynuzunu almış ve şol elinde bir kurumuş kurd pençesin tutar, pençe ile boynuzu biribirine urup oynar, oturur. Mu'allim bu nesneyi Şîrûye'den göricek gâyetde perîşân oldu. Ol fâl aña mübârek görünmedi. Zîrâ oğlanuñ tîlî'ini müneccimlerden sorup bilmiş idi. Bildi ki şimden sonra oğlan yaramaz işlere el uzadıcakdur. Pes mu'allim melâlet-ile turup ulu dânişmendüñ katına geldi. Oğlandan gördüğü hâli söyledi. Ol dağı gelüp Pervîz'e bildürdi **[357b]** Husrev ol sözi işidicek beñzinde kan kalmadı. Bildi ki ol müneccimler didüğü vâkı' olacakdur hiç tınmadı: "Görelüm rûzgâr ne şüret gösterür." didi. Bunuñ üzerine bir zamân dağı geçdi, Pervîz'üñ şâhlığı yigirmi üç yıla yitişdi, varduğınca Şîrûye'den dürlü dürlü yaramaz işler belürdi. Anuñ işlerinden Husrev katı incindi, gördi ki naşhat kabûl itmez oldu Şîrûy'ı sayir karındaşları ile ve cümle ta'allukât u yârları ile tutup ayakların demürledi, buyurdi sarây içinde anları habs itdiler. Şîrîn'üñ yârlarından ve dağı ulu beg-zâdelerden ki Şîrûy'la tutup habs itdiler, iki biñ kişi deftere aldılar, cümlesinüñ örtüsini ve döşegini ve giyeceğini ve yiyeceğini vahtlü vahtlerinde hâzır kılurlar idi ve kırk kişi anlaruñ üzerine müvekkil konmuş idi, her ne hâcetleri var ise görürler idi ve ne işlerler ise şâha bildürürler idi.

Bu hâl üzerine dağı bir niçe zamân geçdi. Husrev'üñ vardukça devleti ve şevketi ziyâde oldu, māl ü hazînesi gündend güne terakkî buldı. Husrev'üñ ululığı ol mertebe idi ki Tûrân'dan ve Hind'den ve Çîn'den ve Rûm'dan harâc gelür idi. Yiryüzinde ne kadar insân var ise emrine râm olmuş idi. Leşkerinüñ ve hazînesinüñ nihâyeti yoğ-ıdı. Bir hazîne bağlamış idi ki aña genc-i 'arûs dirler idi ve bir dağı yığmış idi ki bālâsına ok irmez idi, hâş incüler ile tolu idi ve bir hazîne dağı bağlamış idi adına hağrâ dirler idi, toptolu zümürürüdi. Bir hazînesine dağı bād-âver dirler idi ki toptolu gevher idi. Ol hazîneyi Deryâ-yı 'Ummân'dan iki yüz gemi ile rûzgâr kenâra getürmüş idi. Husrev ol hazînenüñ nısfını fuğarâya ulaşıdırup nısfını hazîne bağlamış idi ve bir hazînesine dağı sūhte dirler idi, şâfî tavlanmış altun idi ve dağı Efrâsiyâb'üñ hazînesini ele getürmüş idi ve dağı anuñ zamânında bir altun ma'deni bulmuş idi ki altunu mûm gibi yumuşak idi, âteşe göstermedin üzerine mühr başarlar idi ve her ne dileseler âteşsüz el ile iderler idi ve Horrad-ı Borzîn gibi 'âkıl vezîri var idi ve sarâyında biñ iki yüz mäh-peyker cârîye var idi ve on pâdişâh kıızı hatunı var idi, cümlesinüñ ra'nâsı Şîrîn idi **[358a]** ve biñ iki yüz hâş atı var idi, atlarınuñ içinde bir at var idi ki şâh gâyet sever idi, adına Şebdîz dirler idi ve biñ 'Arabî atı var idi ve biñ iki yüz cengî pîlleri var idi ve on iki biñ bâr-keş katarı var idi ve otuz biñ kıızıl tülû, kara gözlü devesi var idi, leşkerinüñ hesâbı yoğ-ıdı. Âhîr ululığına mağrûr olup Tañrı'dan korkmayup âhîr zamân peygâmberi Muhammed Muştafâ'nuñ şallallâhu 'aleyhi ve sellem

mektübünü pâreledi. Meger Resûl hâzreti ‘aleyhi’s-selâm aña nâme gönderüp dîne da‘vet eyledi. Nâmede yazdı ki: *“Benüm katumdan ki Tañrı’nuñ resûli ve peygamberlerüñ güzîdesi Muhammed ‘aleyhi’s-selâmam senüñ katuña ki ‘Acem diyârınuñ şehriyârı Pervîz Şâh’sın. Nâme saña iricek Allâh’ı bir bilesin ve beni haq peygamber bilesin. Ol bâtıl dînden dönüp benüm haq dîñüme giresin; dilerseñ ki âhîretde cehennem ‘azâbından emîn olasın.”* Bu vech-ile nâme Pervîz’üñ katına varıcak kendü adı aşağı yazıldığına ‘âr itdi, Resûl’ullâh’uñ nâmesin yırttı ve niçe herzeler söyledi. Resûl’ullâh’uñ nâmesin yırttığıçün Hâk te‘âlâ dahı anuñ cigerini hañçer ile yırttı. Devletlü oldur ki ululığı ziyâde oldıkça şefkati ve inşâfı ziyâde ola ve Hâk te‘âlâ virdüğü ni‘metüñ şükrini bile. Çünki cihân kimseye qalmayıcakdur, yegrek oldur ki kişi eyülik yolını tuta ve âhîret içün sa‘y eyleye, kâdir oldukça yaramaz işlerden şakına. Çünki Husrev-i Pervîz Rasûl’ullâh’uñ nâmesini yırttı ve Allâh’uñ emrine ‘âsî oldu, ol sebebeden Husrev’üñ başından devlet gitdi ve ‘adl ü inşâfı unuttı, halkuñ mālına el şunmağa başladı ve şol kadar zulm kıldı ki yanında olan ulular ve pehlevânlar tağıldı, kimi Rûm’a ve kimi Çîn’e gitdi. Her kişi aña yaramazlık ile dil uzadur oldu. Meger Husrev’üñ katında bir pehlevân var idi adına Gorâze dirler idi, dîv-şıfatlu zâlim kişi idi. Husrev Rûm tarafını aña işmarlamış idi. Leşker ile ve yarağla Rûm ser-haddinde olur idi. Husrev zulme başlayıcak evvel Goraz’a ‘âsî oldu ve cihânda Zâd-ferruh’dan özge döstü qalmamış idi. Âhîr ol dahı Gorâz’la ittifâk idüp Husrev’e el uzatdılar. Gorâze kayşere nâme gönderdi, aña eyitdi:**[358b]** *“Ne тұrursın? Īrân üstine yürі! Evvel döstüñ benem.”* didi. Kayşer şâd oldu, leşker cem‘ eyledi, ‘alem ü sancağ çeküp Īrân-zemîne yüridi. Bu haber Husrev’e yitişdi bildi ki Gorâz’la ittifâk itmişlerdür, perîşân oldu. Meger Gorâz’ı niçe kerre katına da‘vet itmiş idi, Gorâz Husrev’den korpup gelmemiş idi. Hüstev ol hâli ululara bildürdi cümlesi ol tedbîrden ‘âciz qaldılar ve hîleden gayrı çäre bulmadılar. Pes, Husrev buyurdi Gorâz içün bir nâme yazdılar, eyitdi: *“Ey Gorâz! Senüñ bu işüñi gâyetde begendüm ki kayşeri başdan çıkarmış. Sen kayşer Īrân sınırına geçdügi gibi, sen Rûm cānibini bağlayasın. Ben leşker ile berüden varam, kayşeri aradan getürem ve Rûm’ı gâret idem.”* didi. Çünki nâme tamâm oldu, bir kişinüñ eline virdiler. Husrev eyitdi: *“Bu nâmeyi getürdükde kendüñde gizle, Gorâz katına gider gibi ol kayşerüñ leşkerine uğra. Seni cāsūs diyü tutsunlar, eyit ki; şehriyâr katından gelürem, Gorâz’a giderem. Nâmem var diyesin.”* didi. Bu tedbîr ile ol kişi nâmeyi alup kayşerüñ leşkerine uğradı. Vâkıâ harîfi cāsūs diyü tutup kayşerüñ katına iletdiler. Harîf şaşdı, cevâb virmedi. Kayşer buyurdi esbâbı aradılar, nâmeyi bulup çıkardılar. Kayşer ol nâmeyi okıyup korpdı, eyitdi: *“Göre Gorâz bizi aldayup hîle itmiş.”* didi. Ol aradan leşkerini döndürüp yine Rûm’a geldi. Gorâz bu işe ta‘accüb itdi, tîz nâme yazup kayşere gönderdi, eyitdi: *“Ne revâdur ki Īrân’a gelmiş iken yine dönesin? Şehriyâr bu işi benden bilmişdür. Umardum ki senüñ sebebüñle anuñ şerrinden kurtılaydum.”* didi. Kayşer ol

nāmeyi görüp kaķıdı, tiz cevāb-nāme yazup eyitdi: “*Ey bed-baħt! Ben saña ne ziyān itdüm ki beni āl-ıla Husrev’ün eline viresin? Niçün bunuñ gibi zālimgiye kaşd itdün?*” didi. Gorāz nāmeyi göricek hāl neydüğünü bildi, niçe ki and içüp   zr eyledi. Kayşer inanmayup sözün kab  l itmedi. Andan soñra Husrev bir nāme yazup Gorāz’a gönderdi, eyitdi: “*Ey şeytāna uymış   aķlsuz bed-baħt! Niçe kerre seni da  vet itdüm, gelmedün. Yanuñda olan leşker kayşer ile bir olmuşlar, ol leşkeri benüm katuma [359a] gönderesin.*”    n Gorāz nāmeyi gördi, gönline endişe düşdi.   r  n serverlerinden on iki bin bah  dur kişi çıkarup řahuñ katına gönderdi.    n ol leşker řāha irdi Husrev, Z  d-Ferruħ’a buyurdi ki anlardan Gor  z’la kayşer aħv  lin şora. Ferruħ ol leşkere gelüp eyitdi: “Siz ol tarafı bekler id  n  z, ni  n kayşere yol vird  n  z ve şehriy  ra h  yin oldu  nuz?” didi. Ol halk bu sözi işidicek   aķılları tağıldı amm   Gor  z’uñ r  zını řaķladılar, cev  b virmediler. Ferruħ anlaruñ aħv  lini t  ydi, bir ni   ulular ile bir yire geldiler. Ferruħ eyitdi: “Ey serverler! Ni  n korķarsız? Sizün şu  nuz yok. G  n  n  z bir olsun, r  zı s  yleme  . Ben daħı sizünle biley  m.” didi. Ol begler Z  d-Ferruħ’dan bu sözi işidicek ayağ üstine t  rdılar, ol   ahd-ile cev  b virdiler. Z  d-Ferruħ ř  h katına gelüp anlaruñ haberin söyledi. Husrev eyitdi: “Var söyle aralarında Gor  z’uñ sözi-y-ile baña    ř olmuş kimse var ise disünler, anlaruñ haķķından geleyin. Yoħsa cümlesin kırarum.” didi. Ol leşker yine ş  hdan bu haberi işidicek korķularından cev  b virmediler. Z  d-Ferruħ eyitdi: “Ey serverler! Kimden korķarsız?   r  n’da sizden bah  dur kimse yokdur. ř  h yanında kim   alubdur ki böyle h  vf idersiz? Hiç   řenme   ki benüm   arındaşum, d  st  m şimdi ş  ha düşmen olmuşdur. Bah  ne istersiz benüm sözümden   řenme  , baña kılıç   eke   beni öldürmek iste  .” didi. Ol leşker yirlerinden t  rup el kılıca urdılar. Ferruħ kaçup ř  h katına geldi, h  li haber virdi. Husrev bildi ki Z  d-Ferruħ’uñ sözi yalandur, b  iş kend  d  r. Meger Z  d-Ferruħ’uñ Rüstem-n  m bir   arındaşı var idi, ziy  de bah  dur idi. Husrev anuñ h  vfından tınmadı ki on iki biñ g  z  de leşker ile Rüstem, Husrev’e    ř olmuş idi. Ferruħ’a biraz d  şn  m eyledi ve artuķ tınmadı. Ferruħ bildi ki ř  h leşker aħv  lin kendüden bildi, taşra   ıķup beglere nih  n   söyledi, cümlesini ş  ha h  yin eyledi. Meger Husrev’uñ katında bir p  r kişi var idi ki   r  n’uñ mu  teber beglerinden idi, Z  d-Ferruħ’a eyitdi: “  řbu işleri Husrev cümle senden bilmişd  r. Eger evl  dından birini ř  h itmez ise   ne seni ve ne bizi kor.” didi. Bunlar bu tedb  rde iken işitdiler ki Toħ  r nice begler ile ve nice biñ leşker ile řahuñ katına gelür [359b] Z  d-Ferruħ, Toħ  r’a   arřu varup eyitdi: “Husrev’uñ katına ne varursın ki şimdi cümle leşker andan yüz d  nd  rmişd  r? Husrev z  limd  r.” didi. Toħ  r eyitdi: “Leşkerün fikri nedür?” Ferruħ eyitdi: “Husrev’e düşmen olmuşlardur.” Toħ  r eyitdi: “Benüm elümden gelür ki ş  hdan baş   ekenler  n başını kesem, yine vil  yeti ş  ha r  m eyleyem.” didi. Ferruħ-Z  d eyitdi: “Ey server! Ne söylersin ki bir kişi ululardan ki  yi bilmeye ve kimseyi esirgemeye zulm eyleye, andan hçyr mı gelür? ş  r  y bunca zam  ndur ki zind  n   eker anı çıkarup taħta ř  h idelüm.” didi ve

niçe söz söyleyüp Toḥār'ı uydurdu. Pes, ol ittifāk-ıla Toḥār leşker ile zindāna geldi. Zindān bekleyen pehlevānı öldürdi ve ol altı biñ kişiyi tağıtdı. Andan zindāna girüp Şīrūy'a çağırdı. Şīrūy, Toḥār'ın sözünü işidicek bildi ki kendüyi çağırmağa geldi, ağlayarak: “Kanı Husrev ne oldu ki beni çağırursız?” didi. Toḥār eyitdi: “Ağlama! Kuşağını muhkem kuşan, bizüm sözümüzden çıkma yoḥsa altı qarındaşuñdan birini atañ yirine şehriyār iderüz.” didi. Pes, Şīrūy zindāndan taşra geldi. Zād-Ferruḥ Husrev'ün kapusunda tırmış idi, kimseye içerü yol virmez idi, şāh yanında hemān perdedār var idi, bu işlerden gāfil idi, katında kimse olmaduğın acebler idi, sebeb neydüğün bilmez idi. Çün aḥşam oldu, Zād-Ferruḥ şāhuñ pāsbanlarını cem' itdi, eyitdi: “Şimden girü Husrev'ün zamānı geçdi. Bu gice burclar üstinde Şīrūye'nün adını çağırın.” didi. Pes, ol gice pāsbanlar Şīrūy'ı şehriyārlığa āferīn kılup çağırıldılar. Meger Husrev uyḥuya varup Şīrīn yanında oturur idi. Ol āvāzları işidicek gönline endīşe düşdi, eyitdi: “Ey şehriyār! Bu ne ḥikāyetdür?” Şīrīn'ün sözinden Husrev uyandı, kulaḥ urdı. İşitdi ki Şīrūy adın çağırurlar beñzinde kan kalmayup eyitdi ki: “Şimdi gice içinde elümüzden ne gelür? İrte yarak görüp fağfūr-ı Çīn katına gitmek gerek.” didi. Şīrīn eyitdi: “Ey şehriyār! Şimdi kaçabilürseñ kurtılursın. İrte me-bādā ki saña bir ziyān ideler.” didi. Ol söz ile Husrev yirinden tırup cebe geydi ve iki kılıç kuşandı. Bir bahādur kulu var idi bile aldı, sarāyuñ bir tarafındağı [360a] bāğçeden çıkup gıtdiler. İrte olıcaḥ tenhā yirde geldiler tā ki aḥşama dek anda olup aḥşamdan soñra çıkup Tūrān'a kaçalar. Bu tarafda leşker şabāḥ olıcaḥ Husrev'ün sarāyını ortaya aldılar, girüp sarāyı yağmā kıldılar, şāhı bulmaduklarına melūl oldılar. Husrev öyleye dek ol yirde oturdu, gāyet acıkdı, kemerinden bir gevher kıparup yanındaki ḡulāma virüp eyitdi: “Var bu gevheri bāgbāna ilet, ola ki bize yimeḥ vire.” didi. ḡulām ol gevheri alup bāgbāna getürdi. Bāgbān gevheri etmekçi katına getürdi, etmekçi bāgbān-ıla tırup bir cevher-furūşuñ katına geldiler. Cevher-furūş eyitdi: “Buncılayın gevher Husrev'ün ḥazīnesinden ḡayrı yirde yoḥdur. Siz bunu uğurlamışsınız!” diyüp ikisini bile tutup Zād-Ferruḥ'a getürdi. Ferruḥ-Zād ol gevheri gördi ki kemerden kesilmişdür, tırup ol leşker ile Şīrūye'nün katına geldi, eyitdi: “Bu gevher Husrev'ün kemerinden alınmışdur.” Şīrūy, bāgbāna eyitdi: “Bu gevheri kanda bulduñ?” Bāgbān eyitdi: “Bunu baña viren kişi şimdi bāğ içinde oturıyor. Boyı serve beñzer, yañağı verde beñzer. Karşusunda bir altun kemerlü kul tırup.” didi. Şīrūy bildi ki Husrev'dür, buyurdu üç yüz kişi atlandılar, Husrev'ün üzerine vardılar. Husrev anları göricek beñzi şoldı, kılıç çeküp karşı yüridi. Üç yüz erden birisi Husrev'e karşı tırmayup kaçdı, yine Şīrūy katına geldiler, eyitdiler: “Biz şehriyāra karşı tırabilmezüz. Ol Husrev'dür, biz anuñ kullarıyuz. Ne cānumuz var ki aña karşı kılıç çekeyüz?” didiler. Pes Zād-Ferruḥ niçe leşker ile Husrev'ün katına geldi, eyitdi: “Ey şehriyār! Eger destūr virürseñ saña birkaç dōstāne ḥaber söylemege geldüm. Yoḥ dirseñ yine giderüm.” didi. Husrev eyitdi: “Ey vefāsuz! Ne dirsın?” Ferruḥ-zād eyitdi: “Ey şehriyār! Cümle

‘ālem saña düşmen olmışdur. Şimdi yalunuz bunca leşkere niçe cevāb virürsin? Ol yegdür ki tutılmağa rāzī olasin. Vakt ola ki zamānla yine cihān saña yüz tuta.” didi. Husev eyitdi: “Senün didüğüne rāzī olurdum ammā baña haķāret iderler diyü korķaram.” didi. Zād-Ferruķ eyitdi: “Ey işin bilmez şehriyār! Bundan beter h̄ārılık ne ola ki cihān emrüne rām iken sağılğıuñda Şirūy cihāna şehriyār oldı ve senün başuña bu hāl geldi?” didi. Husev bu sözi işidicek korķdı. Meger aña dimişler idi ki; senün ecelün iki tağ ortasında olacaķdur [360b] ve bir yad yirden gelmiş kuluñ elinde öliceksin dimişler idi. Meger Husev ol yirde oturmuş idi ki iki yanında iki hazine defn olunmuş idi. Ol defneleri Husev kendüsi komış idi. Hemān dem bu zıkr olunan ahvāl hātırına düşdi, gönlinde eyitdi: “Hayf ki ‘ömrüm āhirine varmış.” Andan eyitdi: “Ey Zād-Ferruķ! Emrüne muṭī oldum ne dilerseñ.” Pes Husev’i bir pīl üzerine bindürdiler, bağdan çıkup Husev ol hazine defn itdüğü yire bakdı, Pehlevī dilince eyitdi: “Ey genc! Çünkü Husev’e düşmen olduñ dilerem ki benüm düşmenümle döstlük itmeyesin.” Hem andan soñra ol genci kimse bulmadı. Şirūy buyurdı Husev’i Tifsūn’a iletdiler. Çünkü Şirūy şād ü handān tahta cülūs eyledi begler gelüp du‘ā vü āferīn kıldılar. Şirūy eyitdi: “Hemīşe şād ü handān oluñ, cihānda işümüz ‘adl ü dād olsun. Şimdi baña iki ‘aql ıssı kişi buluñ ki Husev katına göndereyin, ideyin ki; bu iş baña benden ve Īrān halkından olmadı. Kendü itdüğüñ zulmüñ cezāsıdur ki başuña geldi diyeyin.” didi. Īrānīler Horrād-ı Borzīn’le üstād Goşesb’i lāyık gördiler. Pes Şirūy-i Şehriyār buyurdı ki geldiler. Horrād-ı Borzīn’e eyitdi: “Bilürem ki Husev’ün hālīş döstısın. Var aña benüm haberüm ilet. Söyle ki; her kişi ne iderse cezāsın bulacaķdur. Bu iş ki saña oldı, anda benüm ve Īrānīlerün günāhı yokdur. Belki sen itdüklerünün cezāsıdur ki Tañrı başuña getürdi. Bir budur ki; atañuñ kanın dökdüñ, şol oğlan ki atadan pākılık ile toğa atasına el uzatmaz. İkinci bu ki; yiryüzi senün māluñ ile tolu iken yine fuķarānuñ mālın alup zulm itdüñ. Üçüncü bu ki; Īrān uluları senün ucından rāhat olmadılar; oğuldan, kızdı ve hānumāndan āvāre oldılar. Dördüncü bu ki; kayşer saña bunca eyülikler idüp mālını ve leşkerini ve kızını virdi, āhir ‘Īsā’nuñ beşigin aña göndermedüñ. Beşinci ol ki; on oğluñuñ ‘ömrini zindānda geçürdüñ. Kanķı ata oğlına sen itdüğüñ itmişdür? İtdüğüñ işleri fikr eyle ve Tañrı’dan bil ve beni arada bir bahāne bil, tevbe eyle, vakt ola ki yine Haķ te‘ālā senün dest-gırūñ ola.” didi. Pes ol iki kişi Husev’ün katına geldiler. Ol beş kişi ki Husev’i bekler idi, dāyım müretteb yarağla turlar idi, pehlevānları Gelinüş idi. Horrād-ı Borzīn’le üstād Goşesb atlarından indiler. [361a] Gelinüş dağı Horrād’ı görüp ayağ üzerine tırdı, ‘izzet idüp yir gösterdi. Horrād eyitdi: “Ey pehlevānlar! ‘Ālem bildi ki Şirūy şehriyār oldı. Bu cebe vü zirih içinde ne zahmet çekersiz.” didi. Gelinüş eyitdi: “Hiç bir sâ‘at gönlüm endişeden hālī olmaz. Benüm hālümü koyalum, siz ne maşlahata geldüñüz bildürüñ.” didi. Horrād eyitdi: “Şehriyār Husev’e birkaç haber gönderdi, aña dimege geldük.” didi. Gelinüş eyitdi: “Sizi Husev’le söyleşdüremeyem. Meger ben dağı dinleyem.”

didî. Horrâd eyitdi: “Gizlû söz degül âşikâra birkaç naşihatdûr.” Gelinûş yirinden tûrup Husrev’ûñ katına girdi, eyitdi: “Allâh bu yavuzlıkları senden ırağ eylesün. Şâh katından Horrâd-ı Borzîn geldi. Senûñle sözleri var, destûr var ise gelsünler.” didî. Pes, Husrev icâzeti-y-ile ol iki ‘âqıl ğamġin Husrev’ûñ katına girdiler. Gördiler ki Husrev la’l ü yâķût-ıla ârâste döşekler üzerinde oturmış, yüz yire ķodılar. Meger ol vakt Husrev’ûñ elinde bir laťif ayva var idi, anlara haber şormaġ-ķun yaşıduġı üzerine ķodı. Ayva yaşıduġdan yuvalanup yire düşdi. Horrâd-ı Borzîn yirden götürüp topraġın sildi ve yaşıduġı üzerine ķodı. Husrev’e ol fâl eyü gelmedi, yüzini göġe tutup eyitdi: “Ey pâdişâhlar pâdişâhı! Anı ki sen h̄âr eyleyesin ‘izzet bulmaz.” Andan Horrâd’a eyitdi: “Ol bed-hû oġlandan ne haber getürdünüz?” Pes, Horrâd-ı Borzîn aġzın açup Şîrûy’dan ne haber işitdi ise söyledi. Husrev diñleyüp başını aşāġı eyledi ve bir kerre göġsin geçürdi, andan eyitdi: “Ķün sözünüzi tamâm eyledünüz benüm daġı cevâbum işidünüz. Varuñ ol ‘aklı yok oġlana ve ol saġlık yüzin görmiyicek nâ-ġalef u nâ-dâna söyleñ ki; herġiz kimsenünüz işine bahâne bulmasun ve kendüsini rûsvây eylemesün. Ol kişiler ki anda olmışlardır bize yalan ‘ayblar bulmaġla ulular katında raġbet mi buluruz şanurlar? Evvel dimiş ki atañuñ ķanını dökdüñ. Cümle ‘âlem bilür ki Behrâm ve Bendüy’la Gostehem ben yabanda iken atamı kör itdiler. Âġir anuñ emri-y-ile taġta geçdüm. Şoñra ki Behrâm benüm üzerüme geldi nâ-ġâr olup Īrânîlerden baña kimse yardım itmeyüp kaçdum. Tayılarum atamı öldürmüşler, Bendüy cânını benüm yoluma fedâ itmiş iken elini ve ayaġını kesüp ‘azâb-ıla depeledüm. Gostehem kaçıcak, bir sözle anı daġı depletürdüm. Bu nesnede benüm ne ġünâhum var idi **[361b]** ve daġı dimiş ki oġullarñuñ ‘ömrini zindânda geçürdüñ. İmdi ol işi anuñ içün itdüm ki toġduġı vakt dânişmendler anuñ tâli’-in gördiler, baña eyitdiler; bu oġlan saña ve memlekete ziyân ider didiler. Ol sebebden bu sarâyı aña zindân itdüm ammâ şâhlar erkânından nesne eksik eylemedüm ve ol ġuşuşda müneccimler aġzından bir mektûb yazdırdum, mührledüm. Henüz Şîrîn’dedür, dilerse ki görsün bilsün ki yazılan nesne elbette olacaktadır. Bu şâhlık aña daġı çok zamân ķalacak degüldür ve bu aşıldan ululuk kesilicekdür.” didî ve daġı eyitdi: “Dimiş ki; ġalka zûlm eyledünüz ve ġalkuñ mâlı-y-ıla ġazîneler toldurduñ. Bu sözden ġünâha girmiş. Bilsün ki ben kimsenünüz zûlm-ile mâlın almadum. Ĥaķ te’alâ baña bir devlet virmiş idi ki cihânuñ şâhları baña ķul olup ġarâc virürler idi. Ol ġazîneler andandur ammâ bilsün ki bu sözi aña diyen kişiler sîm ü zer esîridür. Ġâfil olmasun ki baña itdüklerin aña idiceklerdür. Mâl ü ġazîne cem’ etmek pâdişâhlara ‘ayb degüldür ki şâhlaruñ ululuġı leşker ile ve ġazîne iledür ve daġı eyitmiş ki; dünyâya ve mâla ġarîş olduġuñ içün ġiġ râġat olmazduñ. Bilsün ki pâdişâhlara süstlik yaraşmaz. Ben vilâyetümi düşmenden şaķınduġum içün kırķ sekiz biñ kişiyi dört bölük eyledüm, dört pehlevâna on ikişer biñ kişi ķoşup memleketüñ dört tarafın anlara ışmarladum ki ġaflet-ile ra’iyyete düşmenden ziyân irişmeye. Cihânda baña düşmen olur kimse ķalmadı. ġünâhum

memleketi düşmenden şakınduğum mıdur ve dağı kayşeri yād eylemiş; ol saña vefā itdi, sen aña cefā eyledüñ dimiş. Diyesüz ki; ey ‘aqlı ve devleti yok! Sen cefāyı ve vefāyı ne bilürsin? Ol vaqt ki Behrām’dan kaçup Rüm’a gitdüm kayşer dānişmendlere sorup devlet yine baña yüz tutacağın bilince baña leşker virmedi. Bildi ki cihānuñ şāhlığı benüm olacaqdur, ol sebebdan baña kızın virmedi. Īrān şāhınuñ dāmādı olmağ aña faħr degül midür ve dağı ol Rüm leşkeri ki benümle geldi, ben anlardan fāyide itmedüm. Birisi Behrām’uñ ɗarbına ɗurmadı, āħir Behrām’la ben ceng eyledüm. Benüm dağı başuma bunca hāl geldükden soñra Haq te‘ālā baña ferişte gönderüp düşmen elinden hālāş itdi ve düşmeni zebün eyledi. Andan soñra benüm pāk vezīrüm Īzed-i Goşesb’e sorasız ki Niyātūş’a ne eyülikler itdüm ve kayşere yüz şanduk ɗolusı incü gönderdüm ki **[362a]** her biri elli biñ aqçe ider idi, sāyir esbābdan gayrı ve ol ‘İsā beşigini ki kayşer istedi anuñ-çun göndermedüm ki anlar ‘İsā’ya Tañrı’nuñ oğlıdur dirler ve bir çürimiş ağaca niçe yıllar geçdükden soñra ‘izzet iderler. Ol bāṭıl dīne bu kadar rağbetlerin göricek ben dağı dīn gayretine düşdüm, virmedüğüme sebep ol idi ve dağı itdügün günāh için çok ‘özr eyle ve tevbe kıl dimiş idi. İtdüğüm günāhlara istiğfār itdüm ve gönülde Haq te‘ālāya teveccüh eyledüm. Cihānuñ eyüsin, yatlusın çok gördüm. Allāh’dan ne geldi ise rāzīyam. Ey ‘aqlı! Sen bu cihānda qalacaq degülsin. Rūzgār saña çok şāhlık itdürmez. Bu bed işlerüñ ucundan ‘ālemde nāmuñ yaramazlık ile yād olınacaqdur. Ey ‘āķiller! Bu sözleri hāṭıruñuzda ɗutasız, varup Şīrüy’a naql idesiz. Cihāna gelen gidicekdür.” didi. Ol iki ‘āķıl Husev’den bu sözleri işidicek cigerleri yanup söyledükleri habere peşimān oldılar, ağlayarak şehriyār öninde yir öpüp ɗaşra ɗıkdılar, gelüp ne işitdiler ise Şīrüy’a haber virdiler. Şīrüy itdüğü işlere peşimān olup ɗaṭtdan aşāğı indi, gözlerinden kanlu yaş akıtdı. Şīrüy’uñ zārılığın leşker işitdiler, ulular bir araya gelüp eyitdiler: “Bu oğlan ki Husev’den ötüri bu vech-ile yana ‘acebdür eger yine anı ɗaṭta geçürmez ise! Ol ɗaṭta geçicek bizüm hālümüz ne olacaqdur?” didiler. Cem‘ olup Şīrüy ɗatına geldiler. Şīrüy anlaruñ melāletin bildi, eyitdi: “Şol oğul ki atasına buncılayın iş eyleye, āħiretde ne cevāb vire?” Īrānīler eyitdi: “Bir şāh ki zālīm ola aña bunuñ gibi iş olursa lāyıqdur.” Şīrüy eyitdi: “Ey serverler! Şöyle bilün ki leşkersüz şāh olmaz. Şimdi yiryüzi Husev’uñ hāzīnesi ile ɗolmuşdur. Ol hāzīneler ɗanda idügin andan gayrı kimse bilmez. Şimdi eger ki Husev helāk olursa ol hāzīneler yirde qalur. Ol yegdür ki aña bir niçe gün ‘izzet kılayuz. Ola ki eyülik ile aña ol mālları söyledeyüz.” didi. Īrānīler bu sözi işidicek qalqup maqāmlarına gitdiler. Şīrüy buyurdi, Husev’i zindāndan ɗıkarup bir hūb sarāy içinde şakladılar. Qulları ve cāriyeleri yine hıdmetinde oldılar. Şīrīn bir sāt Husev’uñ yanından gitmez idi ve Husev Şīrīn’den gayrı kimsenüñ elinde nesne yimez idi. Bu hāl üzerine bir ay geçdi. **[362b]** Bir gün cümle ulular bir araya gelüp Şīrüy’uñ ɗatına geldiler, eyitdiler: “Ey şehriyār! Biz diler idük ki sen bizümle yār olasın. Bir ɗaṭtda iki şehriyār şığışmaz.” didiler. Şīrüy henüz şāhlıqda qarār ɗutmamış idi.

Anlardan bunun gibi söz işidicek k rk p eyitdi: “   rev gibi arsl na  ıyup öyle     hel k itmege bir ta  ba ırlu pel d gerek. Varu  siz ne iderse  z id  .” didi.           ’dan dest r buldılar     olup taşra    dılar. Niçe gün     -zem nde aradılar,    rev’i     rmege      ider bir    i bulmadılar. Meger bir gök gözlü,    ı be  zli  ve arı  tenli  ve kılıllı ve    zıl    allı ve egri burunlu ve     ı gebe  ve d  v    retli      dişleri to  uz azusına be  zer bir na      retli , a        , yal n       i buldılar.     le ki anu  n  m u ni    n kimse bilmez bir b  -d  n idi. Z  d-Ferru  eyitdi: “   bu    retli     ide      at olmaz.    rev’e    ıyarsa hem  n bu    ıyar.” didi. Pes Ferru , ol c  nına la net olacak pel di    tına okıyup ne     sin ve adu  nedür diyü     . Eyitdi: “Bir g       . Adum Mihr-i H  rm   ’d  r.” Ferru  a  a    rev’i      rme  te     n eyledi. Ol    i eyitdi: “Bu i  benüm      atumdur. Siz benüm        ı to  uracak oluş bu işi ben bit  re  n.” didi. Ferru -Z  d eyitdi: “Y  ri imdi bu r   ı kimse bilmedin bu işi tam  m eyle. Sağa bir kise filori virey  n.” didi. H    f     d oldu ve eline bir h     er alup    rev’   sar  yına geldi.      anı g  rice k ditredi, g   lerinden ya  rev  n oldu. Ne işe geldüğün bildi. Ol demde    rev’   yanında bir o  lancu     urdu, a  a eyitdi: “Y  ri bir taşla   u getür ve m            er ve bir p       n getür.” didi. O  lancu  c       n i h     r itdi.    rev ol   u-y-ıla y    n i ve elini ve g       n i yudı, m               n tenine sürdi ve ol    n-ıla ba    n i      t   t   ki ol c  n alı    n y    n i görmeğe. Mihr-i H  rm    didüğü mel   n hem  n ilerü varup       n       ne bir h     er urdu ki ba    n an       .    rev ol za    n an bir kerre     idüp       c     n i Ta    ’ya i        . Bu vef            n i i d        budur.          rev’         i ma     m oldu, bir niçe z          rev’   o      n  n sar  yına vardılar. Ol beş    z       n  -h    yire depelediler.       e i     p biraz a     .    rev gibi          n       bu h   e iri    .     le bil ki cih  n an d              eylemek s      a    n an h       istemek gibidür.     n    rev [363a]        n      a elli gün ge    ,       e      n’e      m g       p eyitdi: “Ey me      ! Si  r-ile    rev’i kend    ne musa     ar       n            benüm       a gel.” didi.      n       e’n  n bi-g       yire sevind    ne        , eyitdi: “Bir    i atası  n  n     n n d   e ber-h      r olmasun. Ben          de anu  y    n g  rme    . Bu ne sığır ki ba   a g       r.” didi. Andan k             p nesi var ise de     e yazdu    ve bir p   e zehr alup kend   de        . Andan       e’ e cev   b g       p eyitdi: “   i cih  n an h     r olsun ol    i ki c         bile. Bu            ki bizi görmeğe m        ge        n, yine c         -ıla b      n idersin. All   ’dan h    f eyle ve        n          s    s        e.” didi.     n        bu s   i i             : “Elbette      n benüm       a gelme  n gerek.” didi.     n      n bu s   i i      g       n be   i      p eyitdi: “Ben anu       n i varmazam. Meger      n an niçe ulular ola.” didi. Pes,       e ululardan elli    i da      eyledi.      n            geyüp       e’n  n      n i geldi, perde ardına geçüp otundu.       e      m g       p eyitdi: “Atam       n iki ay ge    , yası tam  m oldu. Başa gelmeğe ic      viresin. Seni atamdan yeg        n.” didi.      n eyitdi: “Benüm bir g     m var,      anı d    eylesün

andan sonra ne buyurursa öyle olsun. Ey şehriyâr, bânâ cādū diyü bühtân idersin. İşbu ulular katında söyle! Benüm ne cādulıgum gördün?” dedi. Şîrûye eyitdi: “Ey nigâr! Mestlik germiyyeti ile bir söz idi, didüm.” Pes, Şîrîn eyitdi: “Hatunlaruñ yaraşuğı üç nesne iledür. Evvel hûyî laţîf olup hayâ ehli ola. İkinci güzel oğlan toğura. Üçünci güzel ola. İmdi bunca zamândur ki ben Hüsrev ile dirildüm, dükeli hâline hâldeş oldum ve dağı Hüsrev’den dört oğlum oldu. Şimdi anlar yire girdiler, hemân Yezdigird kaldı ki dağı kendüzin bilmez oğlandur.” dedi. Andan yüzinden niķâbın götürdi. Şanki ebr-i siyâh içinden âfitâb âşikâr oldu. Cümlesi anuñ hüsne hayrân kaldılar. Andan zâr zâr ağladı. Ol zamâna dek Şîrîn’i kimse görmemiş idi. Şîrûye hemân Şîrîn’e ‘âşık oldu: “Bânâ senden gayrı hatun gerekmez.” dedi. Şîrîn eyitdi: “Ey Şâh-ı Īrân! Benüm senden üç dilegüm var. Kabûl eyle, andan sonra ne dirseñ öyle olsun.” Şîrûye kabûl itdi. Şîrîn eyitdi: [363b] “Evvel dilegüm oldur ki ne kadar māl ü esbâbum var ise hâţırum ne dilerse öyle idem.” Şîrûye icâzet virdi. Pes, Şîrîn cümle mālını dervîşlere ve fakîrlere ulaştırdı. Ne kadar kûlî ve cârîyesi var ise âzâd itdi ve her birine ölince yiticek māl virdi. Andan Şîrîn, Hüsrev’ün kabrine geldi, bir zamân şağı şağıp ağladı. Andan ol zehri yidi, ol arada Hüsrev’ün ‘aşkına cân virdi. Hezâr âferîn ancılayın hatuna ki yârlık hakkını hoş gözetdi. Şîrûy ol hâli işidicek âh eyledi. Buyurdu, anı dağı Hüsrev’ün yanında defn itdiler. Bunun üzerine çok zamân geçmedin Şîrûye’ye dağı zehr yidirüp helâk itdiler. Bed-hûlîğı ucından atasını öldürdi, andan sonra yedi ay şâhlık eyledi, sekizinci ayda ol dağı gidüp hemân kendü itdüğü günâha kaldı. Bir kişi şanmasun ki kimsenün hakkına yaramazlık ide, anuñ cezâsını görmeye. Çünkim Şîrûye cihândan gitdi anuñ bir kûçek oğlu var idi adına Erdeşîr dirler idi ulular bir araya gelüp anı tahta geçürdiler.

Pâdişâhî-i Erdeşîr bin Şîrûye Yek Sâl u Şeş Mâh Bûd

[Fe’ûlün / Fe’ûlün / Fe’ûlün / Fe’ûl]

Çu be-n’şest ber-taht Şâh Erdeşîr

Ez-Īrân be-reftend bernâ vu pîr

Besî nâmdârân geşte kohen

Neşr: Firdevsī üstād eydür, çünkü Erdeşîr şāhlık tahtına geçdi ulular cem^c olup üzerine zer ü gevher nişār itdiler. Erdeşîr eyitdi: “Her kişi ki şāhlık tahtına otura gerekdür ki Hudā’dan havf idici ola, şefkati ziyāde olup ‘adli çok ola.” Andan Pîrüz-ı Husrev dirler bir pehlevān var idi, cümle leşkeri aña ışmarladı. Bir gün Gorāz işitdi ki Husrev’den soñra Şîrūye dağı ölmüş, Rūm’dan Īrāniler atına bir ilçi gönderüp eyitdi: “İşitdüm ki ol şūm ademli Şîrūye toprağı düşmüş, cānı cehennem odına giriftār olsun ki Husrev gibi şehriyār anuñ elinde helāk oldu. Ol kīni rüzgār aña omadı. Eger Allāh’dan ‘ināyet olursa Husrev’uñ kīnini Zād-Ferruḥ’dan alam. Uş Rūm’dan Īrān’a ağır leşker ile varayın, şehriyār kim olmuştur bileyin, anuñ haḳından gelüp kökini keseyin.” didi. Bu vech-ile Īrān’a ilçi gönderdi, andan bir nāme yazup Pîrüz-ı Husrev’uñ atına gönderdi, eyitdi ki: “*Sāsānileruñ devleti gitmişdür, Īrāniler Şîrūye’nüñ oğlını pādişāh itdüklerini haṭā eylemişler. İmdi bu iş senüñ elüñden gelir ki Erdeşîr’i helāk idesin. [364a] Ol gitdükden soñra bir şehriyār bulam ki ‘ālem anuñ sāyesinde şād ola. Eger bu rāzı fāş iderseñ şöyle bil ki kendü anına girersin. Benüm sözlerümi ḥ’ār tütme, tīze bu işüñ ardınca ol.*” didi. Pîrüz-ı Husrev bu resme nāmeyi göricek göñli endīşe ile oldı. Ferruḥ-Zād’uñ atına varup Gorāz’uñ nāmesin aña bildürdi. Ferruḥ-Zād eyitdi: “Sen dağı bir nāme yazup di ki; eger bu şāhı biz helāk idersek ‘ālem fitne ile olacaḳdur. Pervīz Şāh’uñ helākine sen sebep olduñ ve Şîrūy’uñ nesinden incindüñ ki aña bu vech-ile kīn idersin? Korkaram ki bu işden Īrān vilāyetine Haḳ te‘ālā hışm eyleye.” didi. Pes, Pîrüz-ı Husrev bu vech-ile bir nāme yazup Gorāz’a gönderdi, Gorāz evvel nāmeyi görüp akadı, leşkerin cem^c idüp ‘azm-i Medāyīn ıldı. Pîrüz, Toḥār’a nāme gönderüp ol ḥālî bildürdi. Toḥār eyitdi: “Bu işde benüm Gorāz’la ittifāḳum birdür. Ol ne dirse anda olurun.” didi. Pîrüz bu sözi işidicek nā-tüvān oldu, leşkerüñ uluların atına okıyup ḥālî bildürdi. Cümlesi Erdeşîr’i öldürmek senden gayrı kimsenüñ elinden gelmez didiler. ün aḥşam oldu, Pîrüz Erdeşîr’uñ atına geldi, gördi meclis ārāste olmuş biraz şarāb içdiler. Birazdan Pîrüz ayağı şurup şāha bir olu içdi. Çünkü meclis ehli anuñ-ıla birer olu içdiler, cümlesi mest olup ağıldılar. Ancaḳ Pîrüz ile Erdeşîr Şāh aldı. Āḥir şāh mest olup yatdı. Pîrüz yirinden şurup şāhuñ boğazın muḥkem tütüdü. Erdeşîr ol ḥāl-ile helāk oldu. Erdeşîr öliceḳ leşker Pîrüz ile yār oldılar. Pîrüz bir nāme yazup Gorāz’a gönderdi. Gorāz ol ḥālî işidüp şād oldu, şurup leşkeri ile Tīfsūn’a geldi. Īrān leşkeri Gorāz’a arşu çıkıldılar, ‘izzet-ile şehre getürdiler. Kimsenüñ ağız açmağı mecālî yoğ-ıdı. Pes Gorāz şehin-şāhlar gibi tahta oturdu. Andan Pîrüz eyitdi: “Ey pehlevān! Şāhlıḳa kimi ihtiyār idersin?” Gorāz eyitdi: “İrte geiceḳ göresin.” Pîrüz başın aşığı

⁴⁴⁵ Hükümdar Erdeşîr tahta geçip oturunca yaşlı genç herkes Īran’dan kalkıp huzuruna gittiler, ergin ünlülerle birlikte huzuruna ıkıldılar; neler konuşacağıni merak ediyorlardı.

idüp gönlinde eyitdi: “Ben ne ulu günāh itdüm ki Erdeşir Şāh’ı öldürdüm?” didi. Andan Gorāz’la müdürā kılmāğa başladı. Çün şabāh oldu, Gorāz tahta geçdi, anuñ nāmını Ferāyīn okudılar. Ferāyīn tahta geçüp Īrān-zemīne şehriyār oldu, Īrānīler āferīn kıldılar. Meger Ferāyīn’uñ iki oğlu var idi, ulu oğlu atasına eyitdi: “Ey ata, vaqtüñe hāzır ol ki cihāna şehriyār olduñ! Şehriyārıların erkanın gözet, düşmenden emīn olma. **[364b]** Eger şāh oğlanlarından biri belüre saña şāhlıktan hemān derd ü gām qalur.” didi. Kiçi oğlu eyitdi: “Ey ata, ‘āleme şehriyār olduñ gerekdür ki tāt u taht hürmetin gözedesin ve senden öñdin geçen şāhların erkānın tutasın.” didi. Ferāyīn’e kiçi oğlanuñ sözi hōş gelmedi. Andan Ferāyīn lāyık olmayan kişilere hil’atler bağışladı ve ednā kişilere hādsüz māl virdi ve dā’im ‘işret ider idi. Ol şāhāne gencleri isrāf itdi, iki hefte içinde hazīnede bir akçe komadı. Çünkü māl dükendi andan halka zulm itmege el uzatdı. Kimde ki māl sezse güçle alur idi ve nā-hāk kanlar döker idi. Bu resme iki yıl şāhlık eyledi, Īrān halkı andan şol kadar incindi ki adı añılsa la’net ider oldılar. Meger İştāhr şehrinde bir pehlevān var idi adına Şehrān-ı Gorāz dirler idi, bu hālden qatı incindi, leşker cem’ idüp şikāra gider gibi çıkdı. Īrān pehlevānları qaftanları altına cebeler geydiler. Şehrān-ı Gorāz Ferāyīn’uñ ardınca gider idi. El urup yayını çıkardı, gāfil iken Ferāyīn’e ol şir-i merd bir ok öyle urdı ki göğsinde çıkdı. Īrānīler kılıç çeküp leşkerin dahı kırıp iki oğlan depelediler ve hazīnesin yağmā kıldılar. Nice zamān Īrān tahtı ıssız qaldı. Şāh oğlanlarından kimse bulunmadı. Kimi qorhısından gitmiş idi ve kimi ırak yirde bulunmuş idi. Meger Husrev-i Perviz’uñ Şirīn’den bir duhter-i māt-peykeri qalmış idi. ‘Aql ü ferāset ıssı hatun idi, adına Tūrān-Duht dirler idi. Anı tahta geçürüp şāh itdiler. Tūrān-Duht eyitdi: “Ey serverler! Tañrı’nuñ emrinden çıqmañ. Ben ‘avrat isem n’ola? İşi merdāne işlerem ammā ol kişi ki Erdeşir Şāh’ı öldürmüşdür benüm gönüm anuñ kīni ile tölmişdur. Şimdi ol şüm u bed-baht qandadır söyleñ?” didi. Eyitdiler: “Şimdi Pīrüz-ı Husrev, Toḡār qatına varmışdur.” Tūrān-Duht Īrān-zemīn pehlevānlarından Behmen nāmdārı qatına da’vet itdi. Leşkerden niçe bahādur yigitler seçüp yaraq virdi: “Varuñ Pīrüz’ı ve Toḡār’ı benüm qatuma getürüñ.” didi. Pes, Behmen leşkerin çeküp gitdi. Toḡār bu hāli işidüp ceng yarağın gördi, iki leşker biri birine muqābil oldu. Behmen ki meydāna girdi aç arslan gibi ol leşkere hamle kıldı, birbirine urdı. Toḡār kaqıyup gürzin eline alup Behmen’uñ önün bağladı, gürz havāle kıldı. Behmen anuñ gibi pehlevānuñ **[365a]** gürzini yağrını-y-ıla şavurdı, dönüp Toḡār’a bir kılıç urdı ki başını cebesi-y-ile beline degin iki pāre kıldı. Behmen leşkeri bir kezden hamle kıllup ol leşkeri şıdılar. Pīrüz bu hāli göricecek el kılıca urdı, Behmen’e hamle kıldı. Ol iki ejdehā gürz-ile nize ile niçe zamān dögüşdiler. Āḡir Pīrüz, Behmen’uñ atın düşürdi. Behmen şıçrayup ayağ üzerine tırdı. Pīrüz diledi ki at şala, Behmen dahı bir okla Pīrüz’uñ atın düşürdi. Pīrüz qalkınca Behmen irişüp başına bir gürz urdı, depesi üzerine yıkılup Behmen muhkem bend idüp Pīrüz’ı h’ ārlık ile Tūrān-Duht qatına getürdi.

Tūrān-Duht buyurdu bir yavuz tay getürdiler, Pîrüz'ı üzerine muhkem bağlayup ol tayı bir ulu meydāna şalıvırdiler. Tay şol kadar segirtti ki sürtinmekden Pîrüz pāre pāre oldu ve itdügi işüñ cezāsın buldı. Çünkü Tūrān-Duht'ıñ şāhlığından altı ay geçdi, bir gün nāgihān hastelik yitişdi, bir هفته yatdı, sekizinci gün āhirete gitdi. Bu fānī dünyānuñ ‘ādeti oldur, kişiyi hemān itdügi eyülik kalacaqdur.

Üstād eydür, Tūrān-Duht dünyādan gidicek kız karındaşı Āzerm-Duht-ı Bānū'yı yirine şāh eylediler. Çün Āzerm-Duht tahta çıkdı ‘ālemi ma‘mūr kıldı. Çîn'den ve Rüm'dan ve Hind'den aña armağanlar geldi. Dört ay şāhlık eyleyüp beşinci ay eyü ad-ıla āhirete gitdi. Andan soñra Īrān tahtı hālī kaldı. Ulular kimi şāh idelüm diyü tedbîr itdiler. Meger İşfahān'da bir fakîr kişi var idi, anuñ Şeker adlu bir güzel kıızı var idi. Husrev-i Pervîz ol kıızı begenüp almış idi. Husrev'üñ ol kıızdan Ferruh-Zād adlu bir oğlu olmuş idi. Cehrüm şehrinde uğurlayın beslerler idi. Maşlahatı şöyle gördiler ki anı şāh eyleyeler. Āhir Ferruh-Zād'ı getürüp şāh kıldılar. Çünkü Ferruh-Zād şāhlık tahtına oturdı, eyitdi: “Ben ki Husrev-i Pervîz'üñ oğlıyam dilerem ki ‘adl-ile cihānı ābād eyleyem.” Īrāniler aña āferîn kıldılar. Çün birkaç gün geçdi bir freng bāzergānı var idi, dād isteyü şāh katına geldi, feryād-ıla eyitdi: “Ey şehriyār! Ben bir bāzergān idüm, mālumuñ nihāyeti yoğ-ıdı. Çîn iklimine geldüm, Çîn şāhı benüm māluma tama‘ kıldı. Ardumca harāmî leşker gönderdi, mālumu alup baña ağaclar urdılar. Şimdi ol mālum olan harāmîler bu araya yakın gelmişlerdür. Benüm gücümü dād eyle.” didi. Ferruh-Zād kaçıyup Şîrüy-ı Ser-efrāz'a eyitdi: “Yüri leşkerden biñ güzide er al, ol harāmîlerüñ [365b] hakkından gel.” didi. Pes Şîrüy, biñ kişi ile frengi önine katup harāmîler olduğı yire geldi, niçesini kırdı ve niçesini bağladı. Frengin giden mālını buldı, giriftār itdüklerin şāh katına getürdi, cümlesin ber-dār itdiler. Ferruh-Zād dahı bir ay şāhlık eyledi, bu cihān andan dahı uşandı. Öldüğine sebep ol oldu ki Ferruh-Zād'ıñ bir gāyetde maḥbûb oğlan kulu var idi, adına Siyeh-Çeşm dirler idi, ol oğlan Ferruh-Zād'ıñ cāriyelerinden birine ‘āşık oldu. Cāriye oğlana meyl itmez idi. Cāriye şāhuñ katına gelüp oğlandan işitdügini didi. Şāh oğlanı habs itdürdi. Āhir ulular dilek idüp suçını bağışlatdurdılar. Çünkü oğlan kurtuldu bu kîn hātırından gitmedi. Bir gün şāhuñ şarābına zehr katup helāk itdi. Çün Īrān şāhlarından kimse kalmadı Sāsānîler'üñ devleti āhir oldu. Her taraftan düşmenler belürdi. Ulular şāh oğlanlarından çok istediler. Meger Husrev-i Pervîz'üñ Şîrîn'den bir devlet ü ‘aql ıssı küçücük oğlancuğı kalmış idi, adına Yezdigird dirler idi. Ulular bir araya gelüp ittifāk-ıla anı tahta geçürüp şehriyār eylediler.

Pādīşāhī-i Yezdigird Āhir-i Mulūk-i ‘Acem Şānzdeh Sāl Būd

Çün Yezdigird Īrān tahtına pādişāh oldu, eyitdi: “Ben Nūṣīrevān’uñ oğluyam, atadan ataya şāhlığı andan dilerem ki anuñ adını tāze kılam. Fikrüm oldur ki dünyāya gönül bağlamayam ve cihān şādīlığına mağrūr olmayam.” didi. Ulular anuñ ‘aqlına āferīn kılup üzerine la’l ü cevāhir nişār itdiler. Andan ‘ālemde on altı yıl şāhlık eyledi. ‘Ālem halkı anuñ sāyesinde rāḥat bulmuş idi. Çünki ‘Arab devleti ‘Acem üzerine gālīb oldu, Sāsānīler’uñ tahtı bulandı. Çünki ‘Arab serverleri dīn çerāğını ‘ālemde yandurdılar, başında devlet olanı cihānuñ qarañlılığından kırtardılar; ḥaḳ dīn āşikārā oldu. Bir gün Ḥaẓret-i ‘Ömer ibn-i Ḥaṭṭāb raḍiyallāhu ‘anhu Sa’d-ı Vaḳḳāş’ı leşker ile ‘Acem şāhi Yezdigird’uñ üstine gönderdi ki anı ḥaḳ dīne da’vet eyleye. Yezdigird ol sözden āgāh olup ‘Acem leşkerini cem’ eyledi. Meger Hürmüz’uñ iki oğlu var idi, birinüñ adına Rüstem dirler idi, gāyet pehlevān idi ve hem ‘ilm-i nücümü hūb bilür idi. Yezdigird Şāh ol leşkeri Rüstem’e ısmarladı, ‘Arab üzerine gönderdi. Kādiş üzerinde iki leşker [366a] birbirine buluşdılar, bir ay tamām ceng itdiler. Egerçi ‘Acem’uñ leşkeri ve pehlevānları çok idi ammā çerḥüñ işinden geçilmez. Rüstem ‘Arab leşkerinüñ işinden ‘acebe ḳaldı, eline usturlāb alup iki leşkerüñ tāli’ini gördi, eyitdi: “*Ḥayfā ki bizüm işümüz derd olisardur, rūzqār bizden yüz döndüriserdür.*” Andan derd-ile ḳarındaşına bir nāme yazdı, aḥvāl-i çerḥi i’lām eyledi ve eyitdi: “*Şimdiki ḥālde ‘Arab’dan baña ilçi geldi, dilerler ki şehriyārlar cihānı iki bahş ideler; Fārs’dan tā Māverāü’n-nehr’e varınca ‘Arab’uñ ola ve hem şehriyār anlara ḥarāc vire. Bundan gayrı nesne ile barışmazlar, hem anlaruñ murādı ḥāşıl olacaḳdur. Nāme saña iriceḳ ulular ile meşveret idesin, ma’ḳūlı ne ise gözedesin ve şimden girü ‘ālemde rāḥat ḳalmamışdur bilesin.*” didi ve nāmeye mühr urup ḳarındaşına gönderdi. Bir nāme daḥı Sa’d-ı Vaḳḳāş’a yazdı, eyitdi: “*Ey sālār-ı ‘Arab! Niçün bātıl yire bizümle ceng itmek istersin? Biz dünyāya būnyād urılaldan berü şāhlık ile geldük. Sen söyle görelüm şāhuñ kimdür? Bizüm şāhlarımız ‘Arablaruñ başı bahāsın bağışlarsa ḥazīnesinden nesne eksilmez. Her yılda ‘Arab diyārından gelen ḥarācı tāzīlerine ve toğanlarına ḥarc ider. Sizüñ neñüz var ki utanmadın şāh olmaḳ istersiz? Eger inşāfuñ var ise ḳatuñdan bir ‘aql ıssı kişi gönder, bilelüm ki fikrüñ nedür. Bu şehriyār ki Nūṣīrevān-ı ‘Ādil’uñ nebīresidür, anı rencīde idiceḳ cihān halkı saña nefrīn ḳılacaḳdur.*” diyüp nāmeyi tamām eyledi. Şābūr oğlu Pīrüz’a ısmarladı ve Īrān ulularından niçe kişi-y-ile ‘Arab’a iḥtişām göstermek için altun cebeler geydiler, tāc u tavḳ-ıla ve şāhāne ṭonlar ile Sa’d-ı Vaḳḳāş ḳatına geldiler. Sa’d işidüp ḳarşu çıḳdı, getürüp bir hōş yire ḳondurdi. Andan nāmeyi okıdı, ne ḥaber var ise bildi. Cevāblarında Sa’d-ı Vaḳḳāş eyitdi: “*Bizüm maḳşūdumuz māl ü genc degüldür. Garezümüz ḥaḳ dīni āşikāre itmekdür ve işümüz Allāh içündür. Ölür-iseḳ şehīd oluruz, öldürür-iseḳ gāzīyüz.*” didi. Andan anlaruñ nāmesine cevāb yazdı. Nāmenüñ evvelinde yazdı ki: “*Allāh birdür, Muḥammed ḥaḳ peygāmberdür, cümle maḥlūḳuñ eşrefidür. Her kim anuñ dīninden baş çeke dünyāda ve āḥiretde mağbūndur. Eger şāh-ı ‘Acem bu ḥaḳ dīni*

ķabŭl iderse pādīšāhlığında muķarrer ola ve Muķammed [366b] ŧefā^catcisi ola ve ķabīb-i Hudā ħazret-i Muķammed Muŧŧafā ŧallallāhu te^cālā ^caleyhi ve sellem ŧöyle buyurmuşdur ki; bir ķiŧi Allāh'ı bir bilŭp beni ħaķ peyķāmbir bilse Ħaķ te^cālā aña cennet ŭ ħŭr u ħılmān viricekdŭr. Eger ^caķluñ var ise bu ħaķ dīni ķabŭl eyle, dŭnyā ululığına maķrŭr olma. Eger sŧzŭmden baŧ ķekerseñ ħŧresin ki baŧuña neler gele.” didi. Andan nāmenŭñ ŭzerine mŭhr urup ^cArab serverlerinden Muķīre ibn-i ŧu^cbe^cye irdi, alup Rŭstem ķatına geldi. Rŭstem ħŧrdi ki ilķinŭñ ne atı ve ne yaraķı ve ne ķaftānı var buyurdı serā-perdeyi altun-ıla ve la^cl-ile ārāste ķıldılar. Muķīr anlara i^ctibār itmeyŭp bir ķurı yir ŭzerinde oturdı: “Eger Mŭselmān olursañ selām ^caleyk!” diyŭp nāmeyi Rŭstem^cŭñ ŧñinde ķodı. Rŭstem ol nāmeyi oķıyup ħıŧmnāķ oldu, eyitdi: “Var ol cimri ^cArab’a sŧyle ki biz anuñ-ıla ceng itmekden ^cāciz degŭlŭz. Muķammed kendŭsi gelse bizi dedelerŭmŭzŭñ dīninden dŧndŭremeye idi. Bilŭrem ki rŭzgār bizden yŭz dŧndŭrmiŧdŭr, dŭŧmene zebŭnlıķ ħŧstermekden eyŭ adla ŧlmek yegdŭr.” didi. Muķīre ol sŧzi iŧidiceķ gelŭp Sa^cd-ı Vaķķāŧ’a ħaber virdi. Andan iki ħarafdan binŭp cenge ħurdılar. Ćŭn iki leŧker muķābil oldu, ŭķ ħŭn muttasıl ceng itdiler. Ceng iķinde Rŭstem be-ħāyet ŧuŧadı, leŧkerine iŧāret ķıldı, bir aradan ^cArab ^caskerine ħamle ķıldılar. ^cArab ^caskeri teķbīr ħetŭrŭp ķarıŧdılar, bir ^caķīm ceng itdiler, ħŭyā ki ol ħŭn ķıyāmet ķopdı. Ceng iķinde Sa^cd-ı Vaķķāŧ, Rŭstem’e ħuŧ oldu. Leŧker iķinden ķıķup bir meydāna geldiler. Nice zamān ceng itdiler, āķir Rŭstem ķaķıyup iriŧdi Sa^cd-ı Vaķķāŧ’a bir ķılıķ urdı. Sa^cd kendŭyi ŧaķladı, ķılıķ atınuñ boynına ħoķındı. At yıkılup Sa^cd-ı Vaķķāŧ atuñ altında ķaldı. Rŭstem atından indi, atınuñ ķılbırını ve ķuŧaħını baħladı, tīzye Sa^cd-ı Vaķķāŧ^cŭñ ŭzerine geldi. Sa^cd yirinden ķalkmadın ħŧħsinŭñ ŭzerine ķıķdı, ķılıķ ķekdi ki Sa^cd-ı Vaķķāŧ^cı ŧehīd kıla. At ķılıķ ŧavķını ħŧriceķ beliñledi, Rŭstem^ci ķekŭp Sa^cd^cŭñ ŭzerinden giderdi, sŭrŭyŭp meydānuñ ŧte baŧına iletđi. Sa^cd yirinden ħurup Ħaķ te^cālāya ŧŭkr eyledi, ķılıķ ķekŭp Rŭstem^cŭñ ŭzerine yŭridi, depere ŧyle ķaldı ki Rŭstem^ci ħŧħsine deħin iki pāre eyledi. Ćŭnki Sa^cd-ı Vaķķāŧ, Rŭstem^ci helāk eyledi leŧkerden ol ħālī ķimse bilmedi. Āķir ^cAcem leŧkeri pehlevānların arayu ol yire geldiler, Rŭstem^ci ol ħāde [367a] ħŧriceķ āh itdiler. Bildiler ki ^cArab leŧkeri ķuvvet buldı, vālā-ħayret cengin idŭp ķoķ mŭselmān ŧehīd itdiler. Āķir ^cAcem leŧkeri ŧikeŧ olup firār eylediler. [Minyatŭr] Ŭstād eydŭr, ol demde Yezdigird-i ŧehriyār bī-ķıyās leŧker ile Baħdād ŧehrinde oturur idi, bu ħālī iŧidiceķ yine Rŭstem^cŭñ ķarındaŧı Ferruķ-Zād’a bī-ķıyās leŧker ķoŧdı: [367b] “Var ^cArab^cŭñ ħaķķından gel ve Rŭstem^cŭñ ķīnini anlardan al.” didi. Ferruķ-Zād ķīn-ile leŧker ķekŭp Kerķ ŧehrine geldi. ^cArab serverleri alaylar baħlayup ķarŧu ķıķdılar, ^caķīm ceng itdiler. Āķir Ferruķ-Zād ŧınup ķaķdı, gelŭp ŧāha eyitdi: “Ne otursın? ^cĀlem fitne ile ħoldı, ŧāħlar aŧlından senden artuķ ķimse ķalmadı. Leŧker cem^c idŭp dŭŧmene ķarŧu varmaķ ħerek, ola ki dŭŧmendenden ķīnŭmŭz alayuz.” didi. Yezdigird Īrān ulularına Ferruķ-Zād^cŭñ ħaberin sŧyledi, cŭmlesi maŧlaħat ħŧrdiler. Pes, Yezdigird buyurdı her ħarafdan

leşker cem^e oldu, derd ü kîn ile ‘Arab’a karşı yürüdiler. İki deryā gibi leşker birbirinden yüz çevirmeyüp bir ceng itdiler ki şahrā ādem başı-y-ıla tolmış idi. Ol gün cengden dönüp ölenleri hesāb kıldılar. ‘Arab’dan on iki biñ nāmdār toprağa düşmüş ve Īrānilerden otuz biñ pehlevān helāk olmuş. Īrāniler katı perīşān oldılar, bākī pehlevānlar and içdiler ki irte arka bir idüp ‘Arab’a kılıç uralar. Çün irte oldu alaylar bağlandı, andan birbirlerine hamle kıldılar. Yezdigird-i Şehriyār bile binüp kalbgāhda tırdı, ‘Acem leşkeri ‘Arab üzerine gālib oldu. ‘Arab serverleri ‘āciz olup sınmağa yüz tıtdılar. Yezdigird Şāh pīl üzerinde tıturken gözine uyhu geldi, biraz ımızgandı. ‘Acem leşkerinden ‘Arab’uñ zebūnlıgını bir kişi göricek Yezdigird’uñ katına geldi, eyitdi: “Ey şehriyār! Gözüñi aç ki devletüñde ‘Arab leşkeri şındı.” didi. Yezdigird kendüyi uyğudan uyandırdıgına kaçıdı, vezīre eyitdi: “Ey ‘ākil! Bu uyğuda görürem ki beni Hāk te‘ālā hāzretine iletürler. Ağlayup tazarru^e ile eydürin ki; ey yiri ve gögi yaradan Allāh! Ne kadar günāh dağı itdüm ise senüñ rahmetüñ bī-nihāyetdür. Beni bu h̄‘ārılığdan kırtar, düşmen elinde zebūn kıılma diyü ağlar idüm. Yakın idi ki bir cevāb işide idüm, işbu nā-bekār beni uyardı. Çünki cevābdan men^e olduğ ma‘lūmdur ki bize dağı dirlik yokdur.” didi. Vezīr eyitdi: “Allāh’uñ rahmetinden ümīdünü kesme, görelüm bu iş neye varur.” didi. Pes, ol gün aḥşam olunca gāyet ceng oldu, ‘Arab’da ve ‘Acem’de sağ kişi kalmadı. Sa‘d-ı Vakḥāş ol hāle perīşān olup tiz bir nāme yazup hāzret-i ‘Ömer katına gönderdi. Çünki nāme ‘Ömer’e irişdi [368a] ‘Arab’dan niçe pehlevān çıkarup ‘Amr Mu‘adī’yi [...] baş dikdi, ta‘cīl-ile gönderdi. Bir gün şabāḥ iki leşker muḳābil oldu, Īrān begleri bir aradan hamle kıldılar. Az kalmış idi ki ‘Arab leşkeri şındı, nā-gāh Mekke tarafından leşker ile ‘Amr-ı Mu‘adī irişdi. Hemān dem ‘Acem’e hamle kıldılar. Sa‘d leşkeri anı görüp kuvvetlendi, tekbīr getürüp ‘Acem’e kılıç koydılar. Üç gün muttasıl ceng itdiler, dördüncü gün Yezdigird hālī ayruksı görüp Īrān beglerinden ve pehlevānlarından katında kimse görmedi ki hep kırılmış idi. Pes ol gice Yezdigird Şāh bākī kalan leşkerin alup Ḥorāsān’a gitdi. Ekinciler ve şan‘at ehli kişiler ağlayup şāhuñ katına gelüp eyitdiler: “Sen gidersen bizüm hālümüz ne olacaḳdur? Biz senden ayrılmazuz.” didiler. Yezdigird eyitdi: “Gelüñ baña arka ve yardım oluñ, görelüm rüzgār ne gösterür.” didi. Andan Īrān vilāyetinde ne kadar Çīn’den gelmiş bāzergān var ise katına okıyup eyitdi: “Bizüm başumuza şunuñ gibi iş geldi. İşte taḥtumu koyup giderem. Siz de iḳlīmünüze gitmek ardınca oluñ ki ‘Arab’dan ziyān görmeyesiz.” didi. Andan Yezdigird Şāh Īrān’dan gidüp müddet-ile Rey’e geldi. Andan Best şehrine geldi. Ol aradan derd ü ḥasret-ile Māhū-i Sūrī katına bir nāme gönderdi. Nāmenüñ evvelinde Hāk te‘ālāya āferīn kıldı, andan eyitdi: “*Benüm ḳatumdan ki Yezdigird-i şehriyāram, senüñ ḳatuña ki Merv’üñ sālārı Māhū-i Sūrī’sin. Bilesin ki rüzgār bizden yüz çevrdi. Üzerüme ‘Arab leşkeri geldi, Tıfsūn’a varınca toptolu oldu. Şimdiki hālde nā-çār olup taḥtumu terk eyledüm. Leşker ile Gorgān’a geldüm. Fikrüm oldur ki Merv’e varam, andan ḥākana ve fağfūra nāme gönderüp yardım*

isteyem ve sen daḥı leşkerüñ cem^c idüp vaḳtüñe ḥāzır olasın. Ben Nişābūr'da bir hefte eglenürem andan Merv'e varuram.” diyü nāme gönderdi. Bir nāme daḥı Ṭūs vilāyetinüñ beglerine gönderdi. Evvelinde Ḥaḳ te^cālāya āferīn kıldı, andan eyitdi: “Benüm ḳatumdan ki Yezdigird-i şehriyāram, sizüñ ḳatunuza ki Ṭūs vilāyetinüñ beglerisiz. Bilürsüz ki benüm ecdādum cihāna ululıḡla gelmişdür. Şimdiki ḥālde bu çerḥ bizümle kīn bağlamışdur. Dedem Nūşirevān-ı ^ıĀdil meger düşinde görmüş ki ^cArab'dan yüz biñ kişi Ervend şuyını geçer Īrān vilāyetini ḡaret ider, **[368b]** āteşkedelerüñ nārını söyindürür. İşte şimdiki ḥālde vākı^c oldu, adı şanı belürsüz kişiler ululıḡ buldı. Ne ḳadar māl ü genc var ise ḳal^cada ḳodum. Ben leşker ile Ḥorāsān'a varmaḡa ^cazm kıldum. Siz daḥı ol taraḑda olan leşkeri cem^c idesiz, arḳa bir idüp ^cArab'a ḳılıç urayuz. Her kişi ki benüm ḳatuma gele, benüm ḥazīnemden beş Pārsī ḥil^cat geyüp günde kırḳ filori ala tā ki bu gitmiş taḥt yine elüme gele.” diyüp nāmeye mühr urup Ṭūs'a gönderdi. Birḳaç gün içinde Yezdigird'üñ ḳatına bī-nihāye leşker cem^c oldu. Ol ḥāzır olan leşkeri Ferruḥ-Zād'a ḳoşup yine Sa^cd-ı Vaḳḳāş'a ḳarşu gönderdi. Ol aradan kendüsi Merv'e geldi. Bu taraḑdan Māhū-i Sūrī işitdi ki Yezdigird Şāh gelür leşkerle ḳarşu ḳıḳdı, yir öpüp ḥidmet gösterdi. Meger ol demde Ferruḥ-Zād yine şāhuñ ḳatına geldi, eyitdi: “Ey şehriyār! Ben ḳuluñı ^cArab'dan kīn almaḡa gönderdüñ. Yolda ḥatıruma bu endīşe düşdi ki şāhla Māhū-i Sūrī'nüñ işinden ḳorḳdum, diledüm ki yüzüñi bir daḥı görem, şāhı Māhū'ya ışmarlayam.” didi. Andan Māhū'yuñ ḳatına varup eyitdi: “Şāhlar aşılandan hemān bu ḳalmışdur. Anı saña ışmarladum. Yolına muḥkem ḳuşan, ben ^cArab'la cenge giderem. Ya ḳarındaşum Rüstem kīnini alam ya şāh yolına ben daḥı baş virem.” didi. Māhūy eyitdi: “Ey pehlevān! Şāh benüm cānumdan ^cazīzdür. Ben bu ḥazīne ve leşkeri anuñ sāyesinde bulmuşam. Anuñ yolına cānumı dirīḡ itmeyem.” didi. Ferruḥ-Zād ol aradan dönüp ^cArab leşkerine gelüp ceng eyledi. Ol cengde ol daḥı baş oynadı. Bir gün Yezdigird işitdi ki Ferruḥ-Zād daḥı ^cArab elinde helāk olmuş be-ḡāyet ḫarıldı, Māhūy gördi ki Yezdigird'üñ başından devlet gitdi ol pelīd çobān şehriyārılıḡ arzūsına düşdi. Birḳaç gün kendüyi ḥasteliḡe urup şāh ḳatına gelmedi. Meger Efrāsıyāb aşılandan bir merdāne Türk var idi ki ḡāyet pehlevān idi, adına Bījen dirler idi, Semerḳand şāhı idi, Māhūy aña nāme gönderüp eyitdi: “Bilesin ki şāh şimdi leşkersüz Merv'e gelmişdür. Be-ḡāyet fırsatdur, tiz leşker ile gelesin, ecdāduñuñ ve atañuñ kīnini andan alasın. Īrān vilāyetine sen şāh olasın.” didi. Şehriyār bu işlerden ḡāfil idi. **[369a]** Çün Bījen nāmeyi gördi yüregi cüş idüp vezīrine: “Ne maşlahat görürsin?” didi. Vezīr eyitdi: “Saña varmaḡ düşmez. Veche oldur ki Bersām'a buyurasın, leşker ile varup ol işi bitüre.” didi. Pes, leşkerden Bersām'a on iki biñ er ḳoşdı, eyitdi: “Yürü Merv'e revāne ol ki Īrān şāhıñuñ tācını ele getüresin.” didi. Pes, Bersām leşker ile Merv'e geldi, Māhūy-ı Sūrī ol ḥālden āḡāḡ olup gice içinde Yezdigird şāha eyitdi: “Vaḳtüñe ḥāzır ol ki Tūrān-zemīnden düşmen irişdi.” didi. Yezdigird, Māhūy leşkerini alup

Tūrān sipāhına muqābil oldı, hemān dem hamle kıldı. Çün şāh kendüyi düşmene urdı Māhūy-ı Sūrī leşkerini alup döndi, Yezdigird yaluñuz düşmen içinde qaldı. Bildi ki Māhūy’uñ fitnesidür ğayretinden çok durısup düşmene erlik gösterdi. Yaluñuz on iki biñ leşkerüñ şafların ve alayların bozdı. Āhīr yoruldu, gördi ki kimseden meded yok nā-çār olup kaçdı. Aħşama dek segirtti, bir degirmene geldi, kendüyi gizledi. Türk leşkeri şāhı arar iken ol altun eyerlü atı buldılar. Gör bu yalancı rüzgārı ki Yezdigird’üñ başına ne hāl getürdi. Pes, ol gice Yezdigird Şāh aç ve yorgun ol degirmen içinde yatdı. Meger ol degirmenüñ şāhibine Hüsrev-i Āsyābān dirler idi, bir şüm qadamlı cimri kişi idi. Ol degirmenüñ hāşılı ile dirlik ider idi. Şabāh degirmene geldi, gördi bir kişi oturur; boyı serve yüzi aya beñzer, başında tāt, arkasında la‘līn cāmeler, yüzünüñ nūrı-y-ıla degirmen içi rüşen olmış, anı göricek şaşdı, eyitdi: “Ey güneş yüzlü şāh! Bu degirmene ne içün geldüñ?” Şāh eyitdi: “İrān halkından bir sipāhiyem. Tūrānilerden kaçup bu arada gizlendüm. Be-ġāyet karnum açdur, yimegüñ var ise getir. Eger sağ olursam saña fāyidem toķına.” didi. Degirmenci evine varup şāha etmek ve yoğurd getürür-iken bir sipāhiye buluşdı ki Māhūy halkından idi, Yezdigird’i arar idi, eyitdi: “Ey kişi! Bu yimegi kime iletürsin?” Hüsrev eyitdi: “Degirmende bir konuğum var ki sen anı görseñ ‘acebe qalurduñ.” didi. Sipāhī degirmenciye Māhūy-ı Sūrī [369b] katına getürdi. Māhūy eyitdi: “Ey toğrı sözlü kişi! Bu yimegi kime iletir idüñ?” Degirmenci eyitdi: “Bir mihmānum var ki saçından müşk koķusu gelür. Devlet-i muşavver göreyin diyen anuñ yüzini görsün.” didi. Māhūy bildi ki Yezdigird-i şehriyārdur eyitdi: “Yürü var ol kişinüñ başını kes, benüm katuma getir. Yok dir iseñ senüñ başuñı kesem, oğluñı ve kızuñı kılıçdan geçürem.” didi. Māhūy bu sözi diyicek katındağı ulularuñ içi yandı, bir dānişmend var idi eyitdi: “Ey Tañrı düşmeni! Niçün şehriyāra kaçd idersin? Şöyle bil ki ebedī cehennemden kırtılmayıcaksın.” didi. Ol oturunca bir ‘āķil kişi var idi, adına Hürmüzd-i Hordād dirler idi, ayağ üzerine tırup eyitdi: “Ey zālīm! Niçün şeytānı kendüzüne ğālib idersin? Şehriyāra niçün kıyarsın? Anı öldüricek sen daħı helāk olursın.” diyüp gözinden kanlı yaş akıdup oturdı. Andan Serhāb eyitdi: “Niçün şehriyāra bunuñ gibi cür‘et idersin? Ol seni dōst bilüp saña geldi, haķana varsa aña arķa ve yardım olur idi. Bu işi itme ki saña kıyāmete dek la‘net iderler.” didi. Andan Mihr-nüş eyitdi: “Ey bed-hū! Deñiz içinde nehengler şāhuñ kanın içmege utanurlar. Sen anı öldürüp yirine şāh mı olam dirsın? Bilmez misin ki Daħhāk-ı Tāzī Cemşid’i öldürdüğü-yçün soñra başına ne hāller geldi ve daħı Tūr-ı nāmdārı İrec hikāyetin iştmedüñ mi ve Efrāsiyāb’la Siyāveş hikāyetin bilmedüñ mi ve daħı Gostehem’le Bendūy Hürmüzd’i öldürdiler soñra ikisi daħı helāk oldılar. Yezdigird gibi şāh ki cengde bir arslana beñzer, atadan ataya şehriyārdur, seni bu mertebeye ol ırgürmişdür. Bilmez misin ki Behrām-ı Çübīn dört kez yüz biñ eri bir oķ-ıla şımışken şāhına ‘āşī olduğı-çün āhır ne oldı.” diyüp gözlerinüñ yaşın silüp oturdı. Çobān-zādenüñ gönlinde şāhlık maħabbeti muħkem

olmuş idi. ‘Āķillerüñ sözi hoş gelmedi, hem taķdīr-i Rabbānīde böyle idi ki Yezdigird anuñ elinde helāk olaydı. Pes dīvānın taķıdıp kendü ta‘alluķātın ķatına okıyup eyitdi: “Eger Yezdigird’i sağ ķorsam bizüm rāzumuz fāş olur. Ol yegdür ki anı öldürem.” didi. [370a] Oğlı eyitdi: “Düşmen ele girmiş iken kaydını görmek gerek. Eger bu def‘a ķurtılır ise senüñ aşluñı kesecekdür.” didi. Māhūy ol sözi işidicek degirmenciye: “Sana didüğüm işi bitür.” didi. Hıusrev-i Asyābān eline bir hañçer aldı, Māhūy-ı Sūrī havfından ağlayarak degirmene geldi. Hıusrev ardınca Māhūy niçe ādem gönderüp hāftānını ķana bulaşdırup benüm ķatuma getürüñ didi. Degirmenci, Yezdigird’i göricek yüregi yandı. Haber söyler gibi Yezdigird’üñ ķatına varup ķarnına bir hañçer urdı. Ol şehriyār hasret-ile cān virdi. Bu fānī ve vefāsuz cihāndan vefā mı ararsın? Ol Māhūy gönderdüğü ādemler gördiler ki ol [...] ağaç yıkıldı, bir zamān ağlaşup andan tācını ve kemerini ve ķaftānlarını cümle Māhūy ķatına getürdiler. Cümle halk Māhūy’a la‘net itdiler. Meger ol degirmene yakın yirde bir kelīsā var idi, içinde papaslar olur idi, gelüp Yezdigird’üñ zahmına müşk ü kāfūr koydılar. Andan bir bāğ içinde bir türbe itdiler, harīrlere şarup altun tābūtla anda koydılar. Niçe zamān üzerine ağlaşdılar, biri eyitdi: “Ey dünyāya benüm diyen şehriyār! Ne fāyide ki āhır bu hāle irişdüñ? Dünyā birkaç gün yüzüñe güldi, soñra başuñı buncılayın iş getürdi.” Biri eyitdi: “Siz ol kişilere ‘āķil dimeñ ki dünyāya maħabbet kıla, soñra hāli ne olacaķdur fikr itmeye.” Biri eyitdi: “Ķanı senüñ tāc u taht ü salţanatuñ ve nihāyeti yok leşker ü hazīneñ? Şimdi güyīyā dünyāya gelmedüñ ve şāhlıķ itmedüñ.” didi. Biri eyitdi: “Ey şehriyār! Ben seni nice vaşf ideyin ki cennet bāğında bitmiş bir serve beñzer idüñ. ‘Ālem senüñ sāyeñde hoş geçer idi. Saña buncılayın hāl yaraşmaz idi.” Biri eyitdi: “Ey şāh! Saña bu işleri idenler ebedī ‘azābdan ķurtılmayıcāķdur. Sen h̃‘āba varduñ ise cānuñ bīdār oldu. Senüñ zebānuñ lāl oldu ise cānuñ pür-maķāl oldu.” Biri eyitdi: “İtdüğün ‘ameller şimdi saña rāh-ber olmuşdur.” Ķünkü bu resme mātem itdiler andan Īrānīler erkānınca ķabrine ķodılar. Bu vech-ile cihāndan kim vefā buldı ve bu dünyādan kim hoşnūd oldu, devlet anuñ ki āhireti unutmaya ve eyülik etegini elden ķomaya. Kişi ne iderse anı bulacaķdur. Üstād eydür, Māhūy-ı Sūrī Ķünkü işitdi ki Rūm’uñ ruhbānları Yezdigird’i [370b] degirmen şuyından çıkarup üzerine yas idüp tābūta koymışlar, eyitdi: “Şimdiye dek Rūm ile Īrān’uñ ne dōstlığı var idi ki aña bunca maħabbet göstermişler?” Buyurdı, ol kelīsāyı yıkup ne ķadar ruhbān var ise başların kesdiler. Māhūy gördi ki cihānda şāhlar aşlından kimse ķalmadı, ol ķobān-zāde diledi ki ‘āleme şāh ola. Yezdigird Şāh’uñ mühri ve tācı anuñ elinde ķalmış idi. Uluları da‘vet idüp tanışdı, vezīre eyitdi: “Baña ne naşīhat kılursın ki şimdi benüm ne gencüm var ve ne eyü ādem var ve ne ulu nesebüm var. Mührde Yezdigird’üñ adı yazılmışdur, Īrān vilāyeti cümle Yezdigird’e tābī‘dür, kimse baña muţī‘ olmaz. Hayf ki anuñ gibi şehriyāra kıydum.” didi. Vezīr eyitdi: “Olacaķ oldu ve bu iş ‘āleme yayıldı. Şāhlıģa ķāre oldur ki ne ķadar ulular ve begler var ise cem‘ idüp diyesin ki;

Yezdigird Şāh, Türkistān'dan üzerine leşker geldügin işidicek baña eyitdi; bilürem ki benüm hālüm ne olacaktı. Sen bu şāhlık tēcını ve mühür yüzüğünü şakla. Benüm hemān bir kızum vardur ki ‘Arab’dan gizleyüp tıururam. Sen benüm vilāyetümü zabt idüp tahtımı düşmenlere virmeyesin dimişdür. Anuñ hükmiyle tēc u taht benümdür diyüp bu çāre ile ‘āleme şāhlık eyle.” didi. Māhūy şād olup vezīre āferīn kıldı ve uluları kıatına da‘vet idüp bu resme anlara söyledi. Egerçi yalan idüğün bildiler nā-çār olup kıabül eylediler. Pes, Māhūy şāhlık tahtına oturdı, kendünün ta‘allukātına iklīmler virdi. Hünersüzler ilerü çeküp hünerrülür hākır oldu. Belh’i ve Herī’yi oğluna virdi. Andan leşker cem‘ idüp yarağ gördi, kıaşd itdi ki Bījen’i dağı tıutup öldüre. Bir seher ‘ālem ü sancağ çeküp ‘azm-i Buḥārā kıldı. “İrān şāhının kınini Bījen’den alsam gerek.” didi. Bu taraftan Bījen’e haber yitişdi ki: “Māhūy şehriyār olup vilāyet anuñ emrine rām oldu, şimdi kıaşd kıldı ki Ceyhūn’ı geçe, bu vilāyeti dağı tıuta.” didiler. Bījen eyitdi: “Aña mühri kim virdi? Yalan söylersiz.” Bersām eyitdi: “Ben ki Cāc’dan leşker çeküp Merv’e vardum, ol vaktin Yezdigird yalunuz başın almış kıaçmış idi. Bilmezem ki ol zālīm, Yezdigird’i kıanda bulup öldürdi ki anuñ tēcını ve mühri aldı.” didi. Bu taraftan Māhūy-ı Sūrī, Ceyhūn kenārına geldi. Bījen işidüp kıakıdı, eyitdi: “İrān şāhının aşlından kim kıalmışdır?” Eyitdiler: **[371a]** “Bir kıızı kıalmışdır. Bilmezüz ki ol dağı kıanda gizlenmişdür.” Andan Bījen leşkerin şāhrāya çeküp eyitdi: “Ne hācet ki biz bu işde ‘ācele ideyüz? Māhūy leşker ile bizüm üzerümüze gelür. Kıoyalum Ceyhūn’ı berü geçsün. Andan soñra anuñ hākıından gelüp İrān şāhının kını alam.” didi. Pes, bir niçe gün ol arada oturdı. Gözciler gelüp haber virdiler ki: “Māhūy-ı Sūrī yir götürmez leşker ile Ceyhūn’ı geçdi.” didiler. Bījen şaflar ve alaylar bağlayup Māhūy leşkerine kıarşı yürüdi. Māhūy, Bījen leşkerini göricek kıorkıdı, şuyı geçdüğine peşīmān oldu ammā çāresüz olup hemān Bījen leşkerinün kıalbine hāmle kıldı. Bījen anı göricek ayrıldı, Bersām’a eyitdi: “Şimdi eger biz buña kıarşı tıurursak kıorqaram ki kıaça. Gemiler hāzır tıurur yine şuyı öte geçe. Tedārük oldur ki aña şınmak şüretin göstereyüz, anı şı kenārından şāhrāya çekeyüz. Sen leşker ile anuñ önince kıaç.” didi. Bersām-ı Çīnī biraz ceng ider gibi olup hemān at başını çevirüp kıaçdı. Māhūy şād olup ardına düşdi tā şıña dek ki Farab şehrinün kıurbına irişdi, ol yirde Māhūy leşkerinün atları yoruldu. Hemān dem Bersām leşker ile dönüp hāmle kıldı. Māhūy kendüyü cem‘ idince yıldırım gibi irişdi el kemerine urup eyerden kıapdı, başının üzerine çevirüp yire çaldı, atından inüp bende çekdi. Bījen’e haber itdiler, şād olup buyurdu, ol arada çadır tıutdılar ve Māhūy-ı Sūrī’yi h̄‘ārılık ile kıatına getürdiler. Māhūy, Bījen’i göricek ‘āklı şaşdı, ditremek tıutdı. Bījen aña çok ‘itāb eyledi: “Ey bed-baht! Sen niçe bende idün ki şehriyāruña kıaşd itdün ve Nüşīrevān-ı ‘Ādil yādigārını Tañrı’dan kıorqmadın öldürdün ve Sāsāniler’ün kökünü kesdün?” didi. Māhūy-ı Sūrī cürmine itirāf itdi, kendüye ‘ikāb u cezā olınmağı revā gördi. Bījen bir zamān fikre vardı, andan eyitdi: “Ey bed-baht! Hıoş ola, öyle

idelüm. Īrān šāhının kīnini senden alalum. Ol devletlū šāhuñ yūregini şovudalum. Ey şūm-ı bī-hüner! Bu ‘aql-ıla ve bu erlik ile mi šāh olam dir idüñ? Īrān šāhının tahtına kaçd ider idüñ?” didi. Pes buyurdı evvel iki elini, andan iki ayağını kesdiler. Andan depesinden tā göbeline varınca bir kayış çekdiler ve bir kayış dağı arkasından topuklarına varınca çekdiler. Andan buyurdı, ol hāl-ile anı bir at üzerine berkidüp çalgu-y-ıla leşkeri tamām gezdürdiler. [371b] Münādiler önince çağırurlar idi ki: “Şāhına yavuz kaçd eyleyenüñ hāli Māhūy-i Sūrī gibi olur.” dirler idi. Çünkü leşkeri gezdürdiler andan getürüp başını kesdiler. Māhūy’uñ üç oğlu var idi, ol cengde bile idi. Tāc u taht ıssı šāhlar olmışlar idi. Üçini dağı tutup getürdiler, bir ulu āteş yakup Māhūy’la üç oğlını iḥrāk itdiler ve anuñ aşlından bir kimseyi sağ komadılar ve cümle ‘ālem anlara la‘net kıldılar. Çünkü Māhūy işi tamām oldu, Bījen dağı andan soñra çok yaşamadı. Şöyle ḥikāyet iderler ki; Bījen dīvāne oldu, kendü eli-y-ile kendüsini helāk eyledi. Ol dağı šāh ḥaqqına itdüğünüñ cezāsın buldı. Eger ḥayr u eger şer, kişi her ne iderse bulacaqdur. Çünkü ‘Acem šāhlarının derdi āḥir oldu, andan soñra cihāna bi’l-cümle emīrū’l-mü‘mīnīn ‘Ömer ibn-i Ḥaṭṭāb raḍiyellāhu ‘anh ḥükm eyledi. Dīn-i İslām ‘ālemde kuvvet buldı, küfr ü ḍalālet yiryüzinden götürildi ve bu arada Šāh-nāme dağı tamām oldu. Allāh te‘ālā pādīşāhumuzuñ ‘ömrini dāyim ve şalāhını kāyim kılsun. Āmīn, Yā Mu‘īn.

Ḥātūme-i Kitāb der-Vaşf-ı Şehin-şāh-ı Zamān Ḥazret-i Sulṭān ‘Oşmān Ḥān ibn-i Aḥmed Ḥān

[Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ülün / Fe‘ül]

Lek’el-ḥamd ey Kirdigār-ı enām

Ki luṭfuñla şeh-nāme oldu temām

Kemālūñle irdi kemāle kitāb

Sözüm oldu bir bī-zevāl āfitāb

Zehī āfitāb-ı sipihr-i hüner

Ki oldu ziyāsıyla pür baḥr u berr

Sühûletle buldı sözüm intihā

Ki nāmuñla kıldum anı ibtidā

Ne kāra ki nāmuñla āğāz olur

Ser-encāmı hayr ile mümtāz olur

Meded kılmasa feyz-i cūduñ eger

Olur mıydı perverde bunca güher

İdersem n'ola şükr ü minnet saña

Ki luṭfuñla kılduñ hidāyet baña

Virüp nuṭkuma kuvvet-i bī-girān

Beni eyleduñ hem güşāde-zebān

Kelāmum cevāhir-feşān eyleduñ

Kemālüm cihāna ‘ayān eyleduñ

Senüñ feyz-i iḥsānuñ ey Kirdigār

Güneş gibi virdi baña iştihār

Ne meclisde açsam kelāma dehān

Sözüm olur ol yirde gevher-feşân

Ne maḥfilde naql eylesem dâsitân

Olur müstemîc cân-ile ʿârifân

Benem bülbül-i gülsitân-ı kışaş

Hoş-elhân-ı şerḥ u beyân-ı kışaş

Sözüm oldu şîrîn gibi dil-sitân

N'ola tâlib olsa aña ḥusrevân

Tevârîḥe tabʿum kütüb-ḥânedür

Sözüm bilmeyen şanur efsânedür

Ḥuşûşâ ki şeh-nâme-i bî-mişâl

K'odur nazm-ı Firdevsi-i hoş-ḥişâl

O nazmı idüp Ḥaḳ müyesser baña

[372a]

Naşîb oldu ol genc-i gevher baña

Mezâyâsı oldu ğidâ rûḥuma

Meʿānīsi virdi şafā rūḥuma

Dutup dehri ḥūrşīdveş şöhretüm

O fende ʿayān oldı māhiyyetüm

Kemālüm bilüp pādişāh-ı cihān

Baḥa (?) virdi ʿünvān ile ʿizz ü şān

Buyurdı o sulṭān-ı ʿālī-cenāb

K'ola Türkīye terceme ol kitāb

İdüp ben de fermānına inḳıyād

Bu ḥidmetde kıldum niçe ictihād

Çü saʿy-ile şarf eyledüm varumı

Ser-encāma irgürdi Ḥaḳ kārımı

Olup terceme ol şehūñ nāmına

Niçe himmet olındı itmāmına

Olup zinde nām-ı şehān-ı selef

Selāṭīnūñ ervāḥı buldı şeref

[S]evāba girüp husrev-i dādger

Cihānda qodı bir güzīde eſer

Bulup salṭanatda bu ſāh imtidād

Olur nāmı  ālemde ḥayr ile yād

Cihān-gīr-i Sulṭān  Oſmān Ḥān

Olur tiĝ-i himmetle kiſver-sitān

O ſāhen-ſeh-i dādger kim qazā

Virür her ne fermān iderse rızā

O ſāhen-ſeh-i baḥr u berr kim qader

Ne ḥükm eylese anı icrā ider

O ḥāqān-ı a zām ki faĝf r-ı   n

Olur āsitānında  abd-ı kem n

O sulṭān-ı ekrem ki mülk-i cihān

Olur z b-i(?)  adliyle reſk-i cinān

Felek qaſr-ı cāhında ednā kemer

Melek bārgāhında derb n-ı der

Zemîn āb-ı  adliyle ser-sebz ü ter

Zemân tâb-ı feyziyle pür-nûr u fer

Cemâli gül-i gülşen-i salţanat

Cebîni meh-i rûşen-i salţanat

Vücûdı şeref-güster-i ma delet

Dili rûşenâ gevher-i ma delet

Kemâl ü fażiletle ârâste

Hünerle ma  rifle p râste

Hezâr âfer n  aql-ı derr kına

 rişmez h red  ab -ı ç l kına

Sözinden irüp dehre feyz ü f t h

Vüc dıyla  ilm ü hüner buldı r h

Virüp  adl ü d dı cih na h y t

Zam nında  s ded r k yin t

 ul oldu  apusında   lem  amu

Aña eyledi şāhlar ser-fürū

Şalup havf-ı şimşīri a°dāya bīm

Dilin düşmen-i dīnūñ itdi dü-nīm

Cihāndār-ı şāhen-şehā serverā

Felek-mertebe husrevā dāverā

Sen ol şāhsın kim zemīn ü zemān

Bulur °adl ü dāduñla emn ü emān

Cihān nām-ı pākūñle tıldı temām

Belī şimdi sensin şeh-i nīk-nām

Cihāndan garež çün eyü nāmdur

Dü °ālemde nām ıssı bā-kāmdur

Cihāna gelen şāhlar gitdi hep

Senüñdür bu gün saltanat bī-ta°ab

Qanı ol cihāna gelen şāhlar

Qanı anlaruñ sürdügi cāhlar

Ḳanı yā Keyūmers̲ bā-rāy u huş

Ya Hūşeng ü Tehmüres̲-ı dīv-küş

Cihāndār-ı Cemşīd-i dānā ḳanı

Ya Dahḥāk-ı pūr-şūr-ı ğavğa ḳanı

Ḳanı yā Ferīdūn-ı pūr-ʿadl ü dād

Ḳanı yā Menūçehr-i ʿālī-nejād

[372b]

Ḳanı n’oldı yā İrec ü Selm ü Tūr

Ki anlardan oldı cihān pūr-fütūr

Ḳanı yā Peşeng ile Efrāsiyāb

Ḳanı Nevder ol şāh-ı pūr ferr ü tāb

Ne ḥāl oldı Tahmāsb u Zev ḳanı

ʿAceb anları nitdi dehr-i denī

Ḳanı Zāl ü Rüstem ḳanı Keyḳubād

Ḳanı Şāh-ı Ḳāvūs bā-ferr ü dād

Ḳanı yā Siyāveş-i nīkū [...]

Ḳanı n’oldı Keyḥusrev-i dādger

Ḳanı ḳanda ʿazm itdi Lohrāsb Şāh

Ne yirde ḳarār itdi Goştāsb [Şāh]

Ḳanı n’oldı rŭyīn-ten İsfendiyār

Ecel tīri itdi vŭcūdın fikār

Ḳanı Şāh Behmen ḳanı yā Hŭmāy

Ya Dārāb u Dār-ı (?) şeh-i nīk-rāy

Şeh-i heft-kişver Sikender ḳanı

Aña virilen taht ü efser ḳanı

Ḳanı Erdevān u ḳanı Erdeşīr

Ḳanı Şāh Şābūr-ı gerdŭn-serīr

Ḳanı bunca Şā[bŭ]r u Behrāmlar

Ḳanı Yezdigirdān-ı ḥod-kāmlar

Ḳanı yā Ḳabād ile Nŭşīrevān

Ḳanı Hŭrmŭz ü Ḥusrev-i kāmran

Cihān bunları cŭmle ḥāk eyledi

Ecel tîgi ile helāk eyledi

Cihāndan çü almadı [bir] kimse kām

Sa°adet anuñ kim ola nîk-nām

Cihān kimseye hîç virmez emān

Bu maẓmūnı Firdevsî kılmıř beyān

Çu bir kes ne-māned cihān pāyidār

Hemān bih ki nîkî buved yādigār

Bu deñlü yeter Medhîyā güft ü gū

Du°a kıl o sulṭāna şimden girü

İlāhî bi-ḥaqq-ı Resûl-i güzîn

Ki oldur fîrûzende-i şem°-i dîn

Be-ervāh-ı pākîze-i çār-yār

Ki anlarla tutdı şerî°at qarār

Bu řāh-ı cihāndār-ı fîrûz-baḥt

Ola ḥařre dek zîver-i tâc u taḥt

Bu sultān-ı ʿādil-dil-i dādger

Vire tā ebed ʿāleme zīb u fer

Şehān-ı selef yirde yatduqça tā

Ola zinde ʿizzetle bu pādişā

Vücūdı saʿādetle mevcūd ola

Güneş gibi hem bahtı mesʿūd ola

Temmeti'l-kitāb bi-ʿavnilāhi'l-Meliki'l-Vehhāb

Tahrīren fī evāsıtı şehri Rebīʿu'l-evvel min-şuhūri sene selāşūn ve elf mine'l-hicreti'n-nebeviyye ʿaleyhi efzālu't-taḥiyye ḥarrerehu el-fakīru'l-ḥakīr İbrāhīm eş-şehīr bi-Cevrī, ğufira zenbuhū.⁴⁴⁶

⁴⁴⁶ Vehhāb ve Melik olan Allah'ın yardımıyla tamamlanan bu kitap selamların en faziletlisi üzerine olan Peygamber'in hicretinden 1030 sene sonra Rebiülevvel ayının ortalarında Cevrī nâmıyla meşhūr, fakir ve hakir İbrāhīm tarafından yazıldı. Allah günahlarını affetsin.

SONUÇ

Medhî tarafından hazırlandığı bilinen Şehnâme tercümesinin ikinci cildini konu alan çalışmamızda, söz konusu metnin tamamının St. Petersburg State Üniversitesi Kütüphanesi, 1378 numaradaki bilinen tek nüshası üzerinden neşri yapılmış; müellifin yazdığı metne en yakın metni oluşturabilmek hedeflenmiştir. Fakat eserin ikinci cildine ait başka bir nüsha tespit edilemediğinden transkripsiyonlu metin hazırlanırken farklı bir nüsha ile karşılaştırma imkânı olmamıştır.

Çalışmaya konu eserin mütercimi olan Derviş Hasan Medhî'nin hayatı hakkında yeterli malûmata ulaşılammış olsa da *Rıza Tezkiresi*'nde Derviş Hasan adıyla bahsedilen kişinin Medhî olduğu tespit edilmiştir. Böylece Medhî'den bahseden herhangi bir kaynak olmadığı görüşü geçersiz kılınmıştır. Bununla birlikte Peşteli Hüseyin Hisâlî tarafından hazırlanan *Metâliü'n-Nezâir* adlı nazire mecmuası, Berlin Devlet Kütüphanesi'nde kayıtlı *Mecmûa-i Nezâyir* adlı nazire mecmuası, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi ve Çorum İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan bir şiir mecmuasında Derviş Hasan Medhî'ye ait beyitler olduğu görülmüştür.

Çalışmanın temel hedeflerinden biri, eseri tercüme yönüyle incelemek ve mütercimin tercüme stratejisini ortaya koymaktır. Bu maksatla metin, çeviri bilimin sunduğu imkanlar dahilinde değerlendirilmiş ve bu değerlendirme neticesinde erek metne dair yeni bulgular elde edilmiştir.

Eser tercüme yönüyle incelenirken önce kaynak ve erek metnin tamamı karşılaştırılmış; bu karşılaştırma neticesinde iki metin arasında bazı farklar olduğu anlaşılmıştır. Bu farklardan biri kaynak metindeki Behrâm-ı Gûr ve Âzâde hikâyesinin erek metinde farklı bir kurguyla yer almasıdır. Başlangıçta bu kurgunun mütercime ait olabileceği düşünülmüşken, hikâyenin Nizâmî-i Gencevî'nin *Heft Peyker* eserinden alındığı anlaşılnca bu ihtimal ortadan kalkmıştır. Medhî'nin kaynak metindeki bir hikâyeyi farklı bir metinde yer alan bir hikâye ile değiştirmesinin anlaşılması üzerine, bu durumun nedenleri üzerinde durulmuş ve Osmanlı döneminde yapılan diğer Türkçe tercümelerde bu hikâyenin nasıl yer aldığı araştırılmıştır. Eserin altı tercümesi üzerinde yaptığımız inceleme neticesinde, Şerifi tarafından yapılan manzum *Şehnâme* tercümesi ile II. Murad dönemine ait mütercimi belirsiz tercümede Behrâm-ı Gûr ve Âzâde hikâyesinin Medhî'de olduğu gibi Nizâmî-i Gencevî'nin eserinden alındığı görülmüştür. Yani Firdevsî'nin eserinde yer alan bir hikâye

önce Nizâmî-i Gencevî'nin eserinde yeniden kurgulanmış, bu kurgu üç farklı mütercim tarafından benimsenerek kullanılmıştır. Gencevî'ye ait kurguyu Firdevsî'nin eserinden ayıran bölüm, hikâyenin sonunda görülmektedir. Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinde yer alan Behrâm ve Âzâde hikâyesinde Âzâde, Behrâm tarafından öldürülür ve cariye hikâyesi bitirilerek Behrâm'ın yeni maceralarına geçiş yapılır. Gencevî bu noktada, bir kadını öldürmek hükümdara yakışmaz diyerek Firdevsî'nin bitirdiği yerden yeni bir kurguyla hikâyeyi devam ettirir. Söz konusu hikâyede gözlenen bu değişikliğin iki müellifin kültürel çevresi arasındaki farktan ileri geldiği düşünülmektedir. Gencevî'nin yaşadığı kültürde bir kadının hükümdar tarafından öldürülmesi yadırganan bir durumken, Firdevsî'nin yaşadığı kültürde herhangi bir sorun teşkil etmemektedir. Bu durumda her üç mütercimin de Firdevsî'nin hikâyesini tercümelerinden çıkartarak kendi kültür havzalarına daha uygun olan Gencevî'nin hikâyesini kullanmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Şerifî, bilinmeyen mütercim ve Medhî tarafından yapılan tercümede mezkûr hikâyenin yer alması, söz konusu tercümeler arasında bir ilişki olup olmadığı sorusunu akla getirmiş; bu nedenle önce Şerifî'nin manzum tercümesi ile Medhî'nin tercümesi belli bölümlerle sınırlandırılarak karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma neticesinde iki metin arasında belirgin bir benzerlik olmadığı görülmüştür.

Kaynak metin ve erek metin arasındaki karşılaştırmada görülen farklardan bir diğeri, kaynak metinde yer almayan bazı kavramların erek metinde yer almasıdır. Metnin tamamında görülen bu farklar bir araya getirildiğinde, mütercimin bazı kültürel öğeleri tercüme ederken tutarlı şekilde değişiklik yaptığı anlaşılmıştır. Başlangıçta bu durum, kaynak metnin erek kültürün değerleri dikkate alınarak tercüme edildiği şeklinde yorumlanmış olsa da çalışmaya konu tercüme II. Murad dönemine ait mütercimi belirsiz tercüme ile bir de bu yönden mukayese edilince erek metin hakkında bazı soru işaretleri açığa çıkmıştır. Bu soru işaretlerinin nedeni, Medhî'nin tercümesinde kültürel unsurların çevirisinde görülen farkların, II. Murad dönemine ait tercümede aynı şekilde yer almasıydı. Bu sonuç üzerine Medhî'nin tercümesi ve II. Murad dönemine ait tercüme belli bölümlerle sınırlandırılarak yeniden karşılaştırılmış, iki tercüme arasında büyük bir benzerlik olduğu fark edilmiştir. Bu benzerlik nedeniyle incelenen metnin bir diliçi çeviri olması ihtimali üzerinde durulmuş ve bu bağlamda yeniden incelenmiştir. Kelime tercihi bazında yapılan ilk karşılaştırmada, iki tercüme arasında bazı farklar olduğu görülse de, bu farkların anlamda değişikliğe sebebiyet vermediği anlaşılmıştır. Bununla birlikte Medhî tarafından hazırlanan metinde Türkçe tamlamalar yerine Farsça tamlamalar kullanıldığı görülmüştür.

Bu nedenle mütercimın kendisinden önce yazılan tercümeı 17. yüzyılın dil ve anlatım özelliklerine göre yeniden yazmış olma ihtimali doğmuştur.

İki tercüme arasındaki ilişkiı netleştirmek için Türkçe tercümele, Farsça kaynak metinle yeniden karşılaştırılmış ve hatalarda ya da farklılarda ortaklık olup olmadığı araştırılmıştır. Bu araştırma neticesinde kaynak metindeki bir beytin, her iki tercümede aynı şekilde hatalı ya da değiştirilerek yer aldığı görülmüştür. Farklı dönemlerde yaşayan iki mütercimın kaynak metinde yer alan bir ifadeı aynı hatayla ya da değişiklikle tercüme etmiş olmaları düşük bir olasılık olduğundan Medhî'nin kendisinden önce yapılan II. Murad dönemine ait tercümeı görmüş olma ihtimali artmıştır. Medhî'nin bu tercümenin hangi nüshasını gördüğü bilinmemekle beraber, verilen örneklerde nüsha farkından ileri gelen başka farklılar olması da muhtemeldir.

İki Türkçe tercüme arasında fark edilen başka bir husus, II. Murad dönemine ait tercümede yer alan bir manzumenin Medhî'nin tercümesinde nesren yer almış olmasıdır. Bu durumda Medhî'nin, II. Murad dönemi tercümesini olduğu gibi almadığı; bazı manzum kısımları nesren yazdığı, Türkçe tamlamalar yerine Farsça tamlamalar kullandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte II. Murad dönemine ait tercümede, kaynak metinde geçen *Zend Avesta* ifadesinin çeviriye dahil edildiği fakat Medhî'nin tercümesinde metnin sonlarına tekâbül eden bir yer dışında tamamen metinden çıkarıldığı görülmüştür. İki tercüme arasındaki bu farklılar, Medhî'nin II. Murad dönemi tercümesini dönemin sosyal şartları, üslûp ve anlatı özelliklerine uygun olarak yeniden yazmış olma ihtimalini akla getirir de sebeb-i tercüme bölümünde defaatle eseri Farsçadan Türkçeye çevirdiğini söylemesi bir intihal durumuyla karşı karşıya olma ihtimalini değerlendirmeyi de gerekli kılmıştır. Nitekim Medhî, kendisinden önce yapılmış bir tercümeı yeniden çevireceğini belirtseydi, Osmanlı tercüme geleneğinde daha önce bu tarz uygulamaların olması hasebiyle bu durum olağan karşılanabilirdi. Fakat Medhî'nin Türkçe bir çeviriden istifade ettiğini söylemekten imtinâ etmesi, metnin intihal şeklinde değerlendirilmesini de mümkün kılmaktadır. Hazırlanan tercümenin II. Osman'a sunulacak olması intihale teşebbüs noktasında engel teşkil edecek bir husus gibi görünse de III. Murad döneminde benzer bir hâdisenin vuku bulduğu, *Bedâiyü'l-Âsâr* adlı eserin telif hikâyesinden anlaşılmaktadır. Bu bilgiler ışığında incelemeye konu olan tercümede Medhî'ye ait kısımların metin dışı tabir edilen bölümler olduğu, kalan kısımların ise eserin daha önce yapılmış Türkçe tercümesinden istifade edilerek yazıldığı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahdî, Bağdatlı. *Gülşen-i Şu'arâ*. Hazırlayan Süleyman Solmaz. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Âlî, Gelibolulu Mustafa. *Künhü'l-Ahbâr*. Hazırlayan Mustafa İsen. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Ârûzî, Nizâmî. *Çehâr Makâle*. Tahran: İntişarat-ı Emir Kebir, 1364.
- Atâyî, Nev'îzâde. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî's-Şakâ'ik II*. Hazırlayan Suat Donuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Aytaç, Gürsel. *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1997.
- Beliğ, İsmail. *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*. Hazırlayan Abdülkerim Abdülkadiroğlu. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1985.
- Beyânî. *Tezkîretü's-Şu'arâ*. Hazırlayan Aysun Sungurhan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Bloch, Edgard. *Catalogue des Manuscrits Turcs II*. Paris: Bibliotheque Nationale, 1932.
- Cao, Shunqing. *The Variation Theory of Comparative Literature*. Berlin: Springer Verlag, 2013.
- Çakır, Müjgan, ve Hanife Koncu. XVI. *Yüzyıldan Bir Aşk Hikâyesi: Medhî'nin Şîr-i Dilîr bâ-Mihr-i Münîr'i*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.
- Çelebi, Âşık. *Meşâ'irü's-Şu'arâ*. Hazırlayan Filiz Kılıç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Değirmenci, Tülün. «Chapter 8 A Storyteller's Shahnâme: Meddâh Medhî and His Şehnâme-î Türkî.» *Shahnâme Studies III* içinde, yazar Charles Melville ve Gabrielle van den Berg, 199-215. Leiden: Brill, 2018.
- Devletşâh. *Tezkîretü's-Şu'ara*. Çeviren Necati Lugal. İstanbul: Kervan Yayın ve Kitapçılık Neşriyat, 1977.
- Efendi, Riyâzî Muhammed. Hazırlayan Namık Açıkgöz. *Riyâzü's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Fidan, Mehmet Âkif. Eyüp Sabri Paşa ve Tarihçiliği. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Flemming, Barbara. *Fahrîs Husrev u Sirin Eine Türkische Dichtung Von 1367*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1974.
- Gelibolulu, Mustafa 'Alî. *Mirkâtü'l-Cihâd*. Hazırlayan Ali Akar. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2016.
- Gencevî, Nizâmî. *Heft Peyker*. Hazırlayan Aytekin Yıldız. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2013.
- Karatay, Fehmi Edhem. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, 1961.

- Kartal, Ahmet. *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2010.
- Kaya, Hasan. *Derviş Hasan Medhî Menâkıb-ı Derviş Hâkî (İnceleme- metin- tıpkıbasım- dizin)*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2013.
- Keykavus. *Kâbûsnâme*. Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Meb Yayınları, 1974.
- Kınalızâde, Hasan Çelebi. Hazırlayan Aysun Sungurhan. *Tezkiretü's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Köprülü, Fuad. *Meddahlar: Türklerde Halk Hikayeciliği Tarihine Aid Bazı Maddeler*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1925.
- Kültürel, Zühal, ve Latif Beyreli. *Şerîfî Şehnâme Çevirisi I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- Latîfî. *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. Hazırlayan Rıdvan Canım. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Lugal, Necati. *Şahnâme I*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2017.
- Mutlak, Celal Halikî. *Şâhnâme*. California: Mazda Yayınları, 1997.
- Newmark, Peter. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall, 1988.
- Newmark, Peter. «Translation and Culture.» *Meaning in Translation* içinde, yazar Barbara Lewandowska-Tomaszczyk ve Marcel Thelen, 171-182. Frankfurt: Peter Lang, 2010.
- Nutku, Özdemir. *Meddahlık ve Meddah Hikayeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1997.
- Paşa, Şemsi Ahmed. *Şehnâme-i Sultân Murâd*. Hazırlayan Günay Kut ve Nimet Bayraktar. Cambridge: Harvard Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Rieu, Charles. *Catalogue Of the Turkish Manuscripts in the British Museum Primary Source Edition*. London: Printed By Order of the Trustees, 1888.
- Rızâ, Mehmed. *Rıza Tezkiresi*. Hazırlayan Gencay Zavotçu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Safâ, Zebîullâh. *İran Edebiyatı Tarihi I*. Çeviren Hasan Almaz. Ankara: Nüsha Yayınları, 2002.
- Schmidt, Jan. «The Reception of Firdausi's Shahnama Among the Ottomans.» *Shahnama Studies* içinde, yazar Charles Melville ve Gabrielle van den Berg, 119-139. Leiden: Brill, 2012.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmânî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308.
- Tahir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri III*. Hazırlayan İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.
- Türk, Vahit. *Esrâr-ı Hikmet (İbn-i Sînâ'nın Maceraları)*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2014.
- Venuti, Lawrence. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 1995.
- Yazar, Sadık. «Osmanlı Telif Geleneğinde Diliçi Çevirinin Sınırları.» *Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri* içinde, yazar Sadık Yazar ve Mücahit Kaçar, 55-120. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022.
- Yıldırım, Nimet. *Şâhnâme II*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016.

Makaleler

- Akarvardar Koçak, S. Zehra. «Derviş Hasan Medhî'nin Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî Adlı Eserinin Bilinmeyen Bir Nüshası.» *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Kemal Yavuz Armağanı*, 2022: 957-974.
- Ambros, Edith Gülçin. «So Many Medhîs.» *Türkische Miszellen Robert Anhegger Festschrift Armağanı*, 1987: 24-33.
- Ateş, Ahmed. «Şâh-nâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında.» *Belleten*, 1937: 159-168.
- . «Türk Halk Hikâyelerinde İbn-i Sînâ.» *Türkiyat Mecmuası XII*, 1955: 265-276.
- Cao, Shunqing, ve Zhoukun Han. «The Theoretical Basis and Framework of Variation Theory.» *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*. 2017. <https://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol19/iss5/2/>.
- Ersoy, Ersen, ve Ümran Ay. «Hoca Dehhânî Hakkında Yeni Bilgiler.» *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2015: 1-26.
- İnce, Adnan. «Medhî'nin Rıdvan Şah Hikâyesi.» *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Prof. Dr. Kemal Eraslan Armağan Sayısı*, 1998: 273-308.
- Kaya, Hasan. «Derviş Hasan Medhî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Menâkıb-ı Dervîş Hâkî.» *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 6*, 2013: 275-297.
- Köksal, Fatih. «Berlin Devlet Kütüphanesi'nde XVI. Yüzyılda Derlenmiş Kıymetli Bir Mecmua: 'Mecmûa-i Neẓâyir.» *Kültürk Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1*, 2020: 49-71.
- Köprülü, Fuad. «Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları.» *Belleten*, 1943: 379-522.
- Mirzaoğlu, F. Gülay. «Savaş Alanlarından Musıkî Meclislerine 'Ceng-i Harbî.» *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi 3*, 2002: 45-52.
- Okuyucu, Cihan. «Mustafa Cinânî ve 'Bedâyi'ü'l-Âsâr'ı.» *Tarih Enstitüsü Dergisi 13*, 1983-1987: 351-385.
- Özcan, Abdülkadir. «Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü.» *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2003: 55-62.
- Özgüdenli, Gazi Osman. «İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmaların Öyküsü: Bir Giriş.» *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2008: 1-75.
- Paker, Saliha. «Terceme ve Nazire Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak.» *Türklük Bilgisi Araştırmaları II*, 2009: 89-110.
- Parmaksızoğlu, İsmet. «Yeni Bir Şehnâme.» *Belleten*, 1982: 319-322.
- Piyadeoğlu, Cihan. «Gazneliler ve Büyük Selçuklular'da Bayramlar ve Bayram Kutlamaları.» *Türklük Bilgisi Araştırmaları Journal of Turkish Studies 5*, 2010: 1412-1420.
- Şahin, Esmâ. «Hamilik Faaliyetleri Çerçevesinde Gazanfer Ağa (ö. 1603)'ya Yazılan Manzumeler.» *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2019: 168-193.
- Taş, Seda. «Kültürel Unsurların Çevirisi ve Çeviri Stratejileri.» *Humanitas*, 2017: 1-14.

- «Çeviribilimde İkili Karşıtlıkları Yeniden Değerlendirmek: Çevirmenin “Görünürlüğü”/“Görünmezliği” ve “Yerileştirme.» *Tarih Okulu Dergisi*, 2019: 94-121.

Timurtaş, Faruk Kadri. «Fatih Devri Şairlerinden Cemâlî ve Eserleri.» *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 4, 1951: 189-213.

Yıldırım, Ceylan. «Amin Maalouf’un Afrikalı LEO ve Semerkant Romanlarında Kültürel Unsurların Çevirisi Üzerine Bir İnceleme.» *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015: 222-232.

Yıldırım, Nimet. «Zerdüş ve Öğretisi.» *Doğu Araştırmaları*, 1 1 2009: 6-24.

- «Zerdüş Mitolojisi.» *Doğu Esintileri, İranoloji Fars Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 27 7 2021: 75-99.

Yazma Eserler

Derviş Hasan Medhî, *Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî I. Cilt. Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi, Celsing nr.1.*

Derviş Hasan Medhî, Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî I. Cilt. Paris Bibliotheque Nationale, Suppl. Turc.326.

Derviş Hasan Medhî, Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî I. Cilt. University of California Los Angeles Library, Special Collections, 332.

Derviş Hasan Medhî, Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî II. Cilt. St. Petersburg State Üniversitesi Kütüphanesi, 1378.

Derviş Osman, Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî. Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 2070.

Derviş Osman, , Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî. Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, 268.

Eyyûbî, Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî. Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa 370.

Eyyûbî, , Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî. Millet Kütüphanesi, Ali Emiri 270.

Mecmûa, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 398.

Mecmûa-i Nezâyir. Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. oct. 3652.

Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî. İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, T.Y. 6131; 6132; 6133.

Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî, TSMK, 1116; 1518.

Ansiklopedi Maddeleri

Afyoncu, Erhan. «Şemsi Ahmed Paşa,» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/semsi-ahmed-pasa>.

Aksoy, Hasan. «Celîlî, Hamîdîzâde.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/celili-hamidizade>.

Ayan, Hüseyin. «Cevrî İbrahim Çelebi.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cevri-ibrahim-celebi>.

Aynur, Hatice. «Mahremî.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2003. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahremi>.

- Bozkurt, Nebi. «Mihrican.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mihrican>.
- Cömert, Eray. «Kopuz.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kopuz>.
- Gündüz, Şinasi. «Nevruz.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2007. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nevruz>.
- Harman, Ömer Faruk. «İslâm.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2001. <https://islamansiklopedisi.org.tr/islam#2-vahiy-gelenegi-icinde-islam>.
- Kanar, Mehmet. «Şâhnâme.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahname>.
- Karakaya, Fikret. «Tambur.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tambur>.
- Kurtuluş, Rıza. «Kanî-i Tûsî.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2001. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kanii-i-tusi>.
- Kültüral, Zühal. «Şâhnâme.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahname#2-turkce-tercumeleri>.
- Merçil, Erdoğan. «Utbi, Muhammed b. Abdülcebbâr.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2012. <https://islamansiklopedisi.org.tr/utbi-muhammed-b-abdulcebbar>.
- Özcan, Azmi. «Eyüp Sabri Paşa.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1995. <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyup-sabri-pasa>.
- Özkan, İsmail Hakkı. «Ceng-i Harbî.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ceng-i-harbi>.
- Terzi, Mustafa Zeki. «Ordu.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2007. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ordu#1>.
- Uzun, Mustafa İsmet. «Ârif Ali, Molla.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1991. <https://islamansiklopedisi.org.tr/arif-ali-molla>.
- Woodhead, Christine. «İbrahim Mülhemî.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-mulhemi>.
- . «Şehnâmecî.» *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehnameci>.

Tezler

- Albuz Aksay, Sevinç. “Derviş Hasan Medhî'nin Esrâr-ı Hikmet Adlı Eseri (İnceleme-Metin).” Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2021.
- Altar, Hande. “Doris Lessing’in Hayatta Kalma Güncesi ve Tahsin Yücel’in Gökdelen Adlı Romanlarında Modernite Eleştirisi Olarak Distopya.” Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2018.

- Aydın, Kerem. "Derviş Hasan Medhî ve Terceme-i Şeh-nâme Adlı Eseri (1b-110a Varaklar Arası)(İnceleme-Tenkitli Metin)." Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Velî Üniversitesi, 2019.
- Aynur, Hatice. "Mahremî ve Şehnâme'si I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi, İnceleme-Metin- Sözlük-Dizin." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993.
- Bölük, Ramazan. "18. Yy. Mensur Şehnâme Çevirisi, II. Cilt (284b-419b Varaklar Arası) İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım." Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2017.
- Budak, Fatih. "Firdevsî Şâhnâme'sinin Türkçe İlk Mensur Çevirisi (1b-56a) (Metin-Dil İncelemesi-Dizin)." Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2020.
- Dikici, Duygu. "Derviş Hasan Medhî'nin Esrâr-ı Hikmet'i (Metin-İnceleme)." Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2015.
- Evenen, Doğan. "17. Yüzyıldan Üç Mecmua-i Eş'âr." Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2011.
- Kalyon, Abuzer. "Peşteli Hisâlî Metâl'i'ün-Nezâ'ir (II.Cilt) İnceleme-Metin." Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011.
- Kaya, Bilge. "Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâliü'n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)." Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2003.
- Kuğu, Mustafa. "15. Yüzyıla Ait Şehname Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük)." Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2017.
- Külekçi, Numan. "Gânî-zâde Nâdirî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Dîvânı ve Şeh-nâmesi'nin Tenkidli Metni." Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1985.
- Lidar, Veysel. "Edebiyat ve Modernite İlişkisi: 20. Yüzyıl Edebi Metinlerinde 'Bahçe Kültürü' ve Ötekinin Konumlandırılması." Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2019.
- Seyhan, Nezihe. "Medhî Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.
- Yazar, Sadık. "Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.

Elektronik Kaynaklar

- Atik, Arzu. «Celîlî, Hâmidî-zâde Abdülcelîl Efendi.» *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 14 Temmuz 2022. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/celili-hamidizade-abdulcelil-efendi>.
- Çakır, Müjgan. «Kıssa-i Nev-bâve/Târîh-i Yemînî Tercümesi/Hikâyet-i Âl-i Sâmân.» *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim 6 Haziran 2022. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/kissa-i-nev-bave-tarih-i-yemini-tercumesi-hikayet-i-al-i-saman-medhi-dervis-hasan-meddah-medhi>.
- MESTAP. Şiir Mecmualarının SistematiK Tasnifi Projesi. Erişim 13 Eylül 2022. <https://panel.mestap.com/ara.php>.
- Morony, Michael. «Arab ii. Arab Conquest of Iran.» *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 7 Haziran 2022. <https://www.iranicaonline.org/articles/arab-ii> (erişildi: 17, 2023).

Motlagh, Jalal Khaleghi. «Ferdowsi, Abu'l-Qâsem.» *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 8 Temmuz 2022.
<https://www.iranicaonline.org/articles/ferdowsi-i>.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Erişim 1 Ocak 2021. <http://www.yazmalar.gov.tr>.

Sözlükler

Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press, 1972.

Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 2013.

Kanar, Mehmet. *Türkçe-Farsça Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları, 2010.

Mütercim, Asım Efendi. *Kamus Tercümesi*. İstanbul: Bahriye Matbaası, 1305/1887.

Redhouse, Sir James. *A Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011.

Sâmi, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010.

Steingass, F. *Persian-English Dictionary Including The Arabic Words and Phrases To Be Met With In Persian Literature*. Lebanon: Librairie Du Liban Publishers, 1998.

Şemseddin Sâmi. *Kâmus-i Türkî*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.

Şu'ûrî, Hasan Efendi. *Ferheng-i Şu'ûrî*. İstanbul: Dârü't-Tıba'atü'l-Âmire, 1155/1742.

Tulum, Mertol. *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yayınları, 2011.

Türk Dil Kurumu. *XII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1995.

Sempozyumlar

Akarvardar Koçak, Zehra. “*Derviş Hasan Medhî'nin Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî Eserindeki Kültürel Unsurların Tercümesi*.” (Sempozyum: Türk Dili ve Edebiyatı Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, 5 Haziran 2021.

ÖZEL ADLAR VE YERLER DİZİNİ

A

Āb-ı Zirih, 146
Abtîhiş, 415
Ādem, 108, 143, 172, 193, 211, 215, 225, 258, 383, 461,
506, 554, 562, 602
Ahmed, 102, 103
Aḥvāst, 120
Aḥvāst-ı Türk, 120
Ahvāz, 494, 509
°Alī, 104, 388
Allāh, 150, 183, 185, 189, 193, 205, 216, 218, 219, 220,
224, 225, 229, 233, 237, 241, 246, 250, 263, 268, 272,
350, 361, 364, 371, 374, 380, 384, 389, 406, 420, 426,
437, 441, 446, 455, 465, 476, 481, 486, 490, 501, 509,
512, 517, 520, 537, 538, 547, 553, 554, 560, 562, 571,
583, 592, 600, 604, 619, 629, 632
Āmil, 503
°Amr Mu°adī, 634
Amul, 611
°Amūriyye, 364, 374, 539
°Amuriyye Qal°ası, 364
Āmūy, 519, 610
Anṭākiyye, 506
Ārāyīş-i Rūm, 505
Aristo, 366, 374
Aristotālīs, 410
Āvāze, 564
Āvāze Qal°ası, 566
Āzādçehr, 355
Āzāde, 451
Āzād-ı Serv, 272
Āzarçehr, 307
Āzerbāycān, 473, 499, 504, 577, 588
Āzerborzīn, 321
Āzerefrentiyūş, 200
Āzerefrüz, 314
Āzergoşesb, 586, 589, 592
Āzerm-Duht-ı Bānū, 631
Āzer-Mehān, 547

B

Bābek, 415, 502
Bābil, 284, 285, 339, 409
Bağdād, 148, 339, 415, 428, 435, 559, 579, 580, 633
Bahānrūz-ı Dilmī, 284
Bahla, 308
Bālūy, 599

Bānū Goşesb, 281, 286, 287, 293, 304, 307, 321, 325,
329, 344
Bārmān, 120
Behmen, 200, 208, 235, 241, 243, 244, 245, 246, 251,
262, 269, 278, 284, 285, 286, 292, 295, 298, 301, 303,
306, 314, 318, 323, 326, 330, 335, 337, 338, 347, 349,
350, 352, 354, 355, 356, 363, 415, 428, 630, 647
Behrām, 157, 179, 415, 438, 448, 449, 456, 462, 464,
472, 477, 483, 490, 500, 505, 543, 547, 550, 553, 554,
559, 560, 561, 562, 570, 571, 575, 576, 580, 588, 589,
590, 599, 600, 604, 616, 636
Behrām Depesi, 566
Behrām-ı Çübīn, 554, 561, 563, 572, 575, 576, 580, 589,
590, 601, 604, 616, 636
Behrām-ı Gür, 50, 77, 84, 454, 457, 462, 464, 472, 477,
478, 483, 500
Belāş, 50, 415, 490, 491
Belḥ, 110, 126, 158, 182, 186, 197, 202, 204, 228, 254,
284, 285, 291, 326, 333, 338, 475, 519, 551, 569, 576,
638
Belūc, 504
Benyāl, 309
Berāhām, 463, 464
Bermūde, 563, 571
Bersām, 635
Berte, 120
Berzū, 44, 108, 109
Berzūy, 481, 483
Best, 634
Beşūten, 183, 195, 216, 217, 218, 220, 221, 223, 225,
227, 240, 247, 255, 261, 268, 280, 285, 288, 292, 308
Beykend, 125
Bīdirefş, 186, 190, 194
Bihrām, 179
Bījen, 109, 120, 153, 252, 635
Borzīn, 158, 184, 315, 319, 322, 323, 326, 328, 329, 333,
337, 338, 347, 349, 350, 352, 473, 509, 543, 547, 558,
568, 573, 581, 591, 606, 620
Bozorcmihr, 510, 511, 526, 529, 530, 531, 536, 539, 543,
548, 574
Brehmen, 396, 397, 398
Buḥāra, 135
Buḥtu'n-Naşr, 307

C

Cāc, 519, 599, 638
Cāc Irmağı, 519
Ca°vān, 409
Cādūstān, 472, 478

Cağān, 494
 Cāmāsb, 187, 189, 192, 200, 206, 237, 253, 270, 281,
 285, 287, 296, 300, 302, 304, 306, 315, 319, 326, 332,
 338, 349, 350, 352, 493
 Camhūr, 532
 Candal, 485
 Cānūşyār, 371
 Cehn, 127
 Cehn-i Rūyin, 135
 Cehn-i Türk, 134
 Cehrum, 370, 425, 458, 467
 Cehrūm, 420
 Cehūd, 464, 516
 Cem, 135, 241, 321, 324, 326, 469, 626
 Cendāl, 307
 Ceng-i Peşen, 111
 Cengīs-i Hindī, 307
 Ceyhūn, 110, 126, 186, 189, 490, 519, 551, 563, 577, 638
 Cidde, 388
 Covānūy, 457, 462

Ç

Çehrāsb, 293
 Çehrāzar, 307
 Çīn, 130, 158, 181, 184, 185, 190, 192, 202, 204, 215,
 231, 234, 238, 250, 284, 291, 296, 335, 338, 366, 380,
 384, 398, 407, 424, 447, 449, 457, 472, 477, 485, 490,
 491, 493, 502, 503, 518, 519, 531, 550, 558, 562, 576,
 597, 599, 600, 605, 616, 631, 634, 643

D

Ḍaḥḥāk, 252, 279, 317, 618, 636, 646
 Daḳīkī, 181, 182, 191, 192, 199, 202, 203
 Dārā, 293, 365, 366, 374, 378, 385, 389, 413
 Dārāb, 358, 363, 365, 366, 647
 Dārābgird, 599
 Demāvend, 286
 Deryā-yı ‘Ummān, 620
 Destān, 108, 109, 138, 154, 237, 249, 250, 264, 268, 298,
 303, 321, 577
 Deylem, 504
 Dīlem, 304, 338
 Dīv-i sepīd, 250

E

Ebū Bekr, 103
 Efrāsiyāb, 44, 67, 108, 109, 121, 149, 194, 235, 252, 318,
 409, 568, 600, 620, 635, 646
 Ehren, 170
 Ehrimen, 132, 173, 288, 299, 341
 Ejderhā, 218, 219, 220, 400
 Elmās-ı Cengī, 293

Elvā, 262
 Enderīmān, 120, 188, 232, 233
 Endīv, 599
 Endiyān, 581, 591
 Endülüs, 389
 Ercāsb, 183, 185, 190, 191, 192, 202, 204, 215, 226, 233,
 236, 241, 253, 279, 519, 551, 556, 568
 Erceng, 312
 Erdebīl, 292, 474, 490, 499, 503, 553, 579
 Erden, 508, 509
 Erdeşīr, 190, 192, 211, 272, 280, 293, 354, 416, 424, 432,
 436, 448, 460, 491, 498, 520, 543, 615, 619, 628, 629,
 647
 Erdevān, 415, 428, 619, 647
 Estekīlā, 135
 Eşkes, 146

F

Fāşkūn, 165, 168
 Fefistān-ı Bānū, 381
 Ferāḥān, 109
 Ferāmürz, 110
 Ferāyīn, 630
 Fercām, 332
 Ferforyūs, 506
 Ferhād, 109, 292, 307, 505, 581
 Ferhād-ı Nīv, 111
 Ferhād-ı Sengī, 293
 Ferḥunde, 134
 Ferīborz, 111, 112, 120, 138, 153, 155
 Ferīdūn, 108, 130, 149, 163, 184, 249, 252, 279, 315,
 469, 476, 494, 646
 Ferrüh-zād, 176, 178
 Ferşīd, 118, 122
 Ferşīdverd, 111, 125, 199, 206, 226
 Feryān, 390
 Fırāt, 357, 367
 Filiḳos, 364, 384, 390, 411
 Firdevsī, 108, 109, 120, 149, 181, 202, 204, 215, 219,
 236, 272, 278, 356, 374, 376, 387, 389, 396, 398, 404,
 406, 415, 422, 432, 441, 447, 455, 499, 506, 508, 510,
 515, 519, 528, 533, 543, 546, 550, 576, 580, 588, 600,
 616, 629, 648
 Fīrūz, 473, 489, 490, 491, 492, 500
 Fūr, 371, 383, 384, 385, 389, 409
 Fūrūhel, 120

G

Ġātfer, 519
 Ġazneyn, 110
 Ġaznīn, 238
 Gejdehem, 109
 Gence, 503

Gendez, 125
 Geng, 136
 Gerdesb, 293
 Gergūy, 331
 Gersīvez, 109, 135, 150
 Gerūy, 119, 120
 Geşmāre, 111
 Gīlān, 321, 323, 499, 504
 Gīlbād-ı Sütürk, 111
 Girūy, 468
 Gīv, 109, 120, 149, 252, 282
 Giyānşīr, 307
 Golzeriyūn, 519
 Gorāmī, 190, 192
 Gorāz, 621, 629
 Gorāze, 111, 120, 159, 621
 Gordasb, 313
 Gordiyye, 575, 609, 619
 Gorezm, 191, 199, 206, 253
 Gorgsār, 89, 191, 210, 214, 215, 216, 218, 220, 222, 223, 225, 226
 Gorşāsb, 299, 304, 314, 316, 319
 Gorzem, 208
 Gostehem, 109, 122, 155, 456, 473, 578, 580, 590, 610, 625, 636
 Goştāsb, 158, 160, 161, 164, 166, 167, 168, 170, 172, 177, 181, 182, 185, 189, 191, 192, 198, 199, 204, 221, 229, 232, 233, 236, 238, 241, 243, 244, 253, 264, 268, 338, 350, 416, 551, 569, 647
 Gūderz, 109, 120, 149, 179, 252, 280, 307, 415, 431, 556
 Gūderziyān, 180
 Gurgān, 474, 503, 521, 611
 Gurgīn, 109, 120
 Gurgīn-i Zenge, 109
 Ġūristān, 286
 Gūlbād, 120
 Gūlbād bin Vīse, 120
 Gūlnār, 417, 619

H

Ĥārezm, 131, 503, 525
 Ĥabeş, 399
 Ĥaqq, 209, 269, 275, 401, 409, 545
 Ĥaleb, 179, 428, 539
 Ĥalep, 539
 Ĥalid, 344
 Hāmāverān, 239, 252, 555
 Hārūn-ı Bağdādī, 340
 Ĥaşāş, 188
 Ĥavāz, 498
 Ĥāver, 222, 406
 Ĥavvā, 44, 108
 Ĥazar, 175, 178
 Hecīr, 111

Heft-ĥ ān, 214, 216, 228, 233, 245, 314
 Heftvād, 422, 423
 Heftvār, 423
 Ĥelluĥistān, 198, 202, 204
 Herī, 546, 550, 558, 560, 576, 638
 Herī Şahrāsī, 558
 Heron, 401
 Ĥetlān, 519, 525
 Ĥızır, 404
 Hind, 34, 51, 110, 157, 199, 241, 254, 277, 306, 317, 366, 375, 376, 380, 384, 386, 401, 411, 431, 449, 457, 472, 478, 483, 502, 504, 528, 531, 541, 616, 631
 Hindūstān, 50, 110, 376, 381, 387, 477, 478, 483
 Hīrmend, 240, 244, 247, 259, 260, 279, 285
 Hīşvī, 161, 164, 166, 167, 168, 171
 Hitāl, 489, 494, 518, 519, 531, 564
 Ĥodā, 102
 Ĥorāsān, 153, 475, 499, 503, 521, 576, 599, 611, 634
 Ĥorrād, 228, 552, 558, 560, 562, 573, 581, 588, 599, 606, 620
 Ĥōşnevāz, 490, 491, 494, 520
 Ĥoten, 144, 472, 519
 Hūm, 149
 Hūmān, 111, 128, 294
 Ĥurrem-ābād, 412
 Ĥurşīd-i Ġrānī, 293
 Ĥurşīd-i Zāvīlī, 299
 Ĥusrev, 52, 110, 124, 149, 185, 415, 457, 462, 478, 507, 549, 576, 579, 580, 587, 588, 589, 590, 600, 605, 615, 616, 629, 636, 647
 Ĥusrev-i Pervīz, 549, 579, 587, 588, 599, 612, 616, 630
 Hūşen-i Dīv, 188
 Hūşeng, 152, 293, 646
 Ĥuzā'a, 388
 Hūcīr, 120
 Hūmā, 195, 208, 321, 357, 473
 Hūmāy, 205, 229, 233, 321, 354, 355, 356, 415, 647
 Hūrmūzd, 489, 490, 498, 526, 543, 546, 550, 554, 563, 572, 577, 583, 616, 636

I

İştahır-ı Cinnī, 341

İ

İblīs, 183
 İbrāhīm, 387, 420, 488, 511, 552, 649
 İlā, 135
 İlyās, 175, 178
 İrān, 109, 224, 379, 503, 587
 İrāniyān, 109
 İrec, 117, 187, 252, 636, 646
 İşfahān, 153, 549, 631

İsfendiyār, 183, 187, 189, 195, 198, 199, 204, 214, 215,
 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226,
 232, 233, 235, 236, 240, 243, 244, 245, 246, 249, 250,
 260, 261, 266, 267, 268, 279, 302, 310, 319, 327, 338,
 349, 372, 416, 426, 551, 556, 577, 647
 İskender, 365, 366, 373, 374, 377, 379, 383, 384, 385,
 387, 388, 389, 396, 398, 401, 403, 404, 405, 406, 412,
 415, 618
 İsmā'īl, 388
 İştāhr, 367, 418, 447, 475, 492, 498, 549, 599, 630
 İtāş, 307
 İzed-Goşesb, 543, 547

K

Ḳabād, 490, 491, 492, 495, 496, 598, 647
 Kābil, 116, 153, 272, 276, 277, 285, 290, 297, 300, 304,
 330, 485, 589
 Kābilistān, 150, 273, 277, 290, 326, 491
 Ka'be, 387, 388
 Ḳaçkar, 147
 Ḳādiş, 632
 Kāf, 281
 Ḳāf, 116
 Ḳaḥtān, 388
 Ḳal'a-yı Rūyīn, 215
 Ḳalinus, 506
 Ḳālūs, 178
 Kāmūs, 250
 Ḳandehār, 116
 Ḳandūc, 312, 316, 318
 Ḳannūc, 383, 384, 472, 479, 483, 529
 Ḳaraḥan, 126
 Ḳāren, 128, 473
 Ḳāren-i Kāve, 128
 Ḳārūn, 456
 Kāşān, 153, 499
 Kāvus, 124, 149, 179, 238, 252, 318, 329, 338, 351
 Ḳaydrūş, 390
 Ḳaytūn, 388, 389
 Kendrevān, 252
 Kerḥ, 633
 Keşān, 520
 Keşmīr, 116, 307, 308
 Ketāyūn, 236
 Kettāyūn, 163, 165, 169, 173, 180, 183, 236, 270
 Keyāniyān, 108, 129
 Keyd, 375, 376, 377, 379, 411, 431, 434
 Keyd-i Hindī, 375, 376, 377, 379, 411, 431, 434
 Keyḥusrev, 108, 109, 121, 150, 186, 235, 238, 246, 251,
 308, 315, 320, 409, 568, 646
 Keykāvus, 135, 154, 238, 251
 Keyḳubād, 151, 238, 241, 246, 255, 318, 356, 646
 Keyūmers, 108, 285, 341, 646
 Kirmān, 370, 421, 424

Kirūş, 407
 Kisrā, 494, 497, 499, 503, 504, 511, 515, 519, 530, 532,
 538, 542, 543, 544, 598
 Kişvād, 156
 Kohrem, 188, 191, 192, 204, 226, 233
 Ḳolun-ı Türk, 608
 Ḳubād, 130, 153, 252, 415, 491, 492
 Kūh-ı Geng, 127
 Kūh-ı Kūnābed, 111, 124
 Ḳuhistān, 415
 Kūhyār, 294, 300
 Kulzüm Deñizi, 504
 Ḳum, 153, 499
 Kūhrem, 120
 Kürd, 421

L

Lehhāk, 111, 122
 Levāye, 286, 287
 Lohrāsb, 153, 161, 177, 181, 182, 185, 194, 202, 204,
 230, 233, 236, 241, 253, 279, 294, 551, 569, 647
 Lünbek-i Saḳḳā, 464

M

Maçīn, 215, 291, 411
 Mağature, 600, 607
 Mağīre, 345
 Mağrib, 403, 404
 Māhāferīd, 205, 229, 233
 Māhān Ḳal'ası, 322, 323
 Maḥmūd, 181, 203
 Māhyār, 371
 Mālike, 439
 Mandal, 485
 Maşrıḳ, 405
 Māy, 519, 532
 Mazdek, 50, 495, 496
 Māzenderān, 153, 252, 292, 540
 Medān, 495, 504, 509, 512, 533, 539, 550
 Medhī, 108
 Mehbūd, 515
 Mekke, 182, 388, 634
 Mekrān, 144, 424, 531, 616
 Menūçehr, 238, 252, 279, 646
 Merv, 272, 474, 491, 511, 551, 576, 608, 634
 Merzbān, 281, 291, 293, 319, 328, 329, 333, 345, 456
 Mesīhā, 378, 442, 508, 538, 588
 Mısıır, 252, 367, 385, 388, 389, 401, 428, 616
 Mihr Azer-i Pārsī, 498
 Mihrān-ı Sītād, 552, 554
 Mihrās, 175
 Mihrek-i Nūşzād, 425, 432, 433
 Mihr-i Hürmüz, 627

Mihriş, 507
 Mihrnüş, 200, 262, 279
 Mihrüy, 438
 Mîlâd, 136, 379, 383, 384, 456
 Minûçîhr, 109, 151
 Mîrîn, 164, 165, 167, 168, 170
 Moltan, 485
 Muḥammed, 41, 103, 109, 388, 594, 620, 632
 Mūsā, 378
 Muşîl-i Ermenî, 587, 588
 Münzîr, 449, 456, 462, 504
 Müşterî, 379, 449, 573

N

Nāhid, 364, 375
 Nāmḥ ʿast, 186, 191, 192
 Naşr, 280, 308, 388
 Naşr-ı Ḥāris, 280
 Nehrevān, 485
 Nehrüvān, 580
 Nehrüvān Köprisi, 581
 Nerîmān, 250, 272, 316, 319, 326
 Nersî, 415, 438, 439, 462, 473, 485
 Nestāv, 162
 Nestehîn, 115
 Nestüh, 190, 193, 206, 280, 596
 Nevder, 109, 129, 153, 252, 646
 Nevşadır, 340
 Nevşadır-ı cādū, 340
 Nicāb, 485
 Nigār, 164, 348, 418, 440
 Nîkaṭûn, 390
 Nîkûbahş, 281, 291, 293, 297, 319
 Nîl, 167, 193, 246
 Nîrem, 289, 316, 350
 Nişābūr, 148, 355, 415, 576, 635
 Niyāṭûş, 588, 590, 626
 Nuʿmān, 449, 457, 462
 Nüşāzer, 200, 207, 230, 262, 279, 310
 Nüşe, 439
 Nüşîrevān, 499, 502, 503, 508, 510, 515, 518, 519, 528,
 533, 535, 537, 538, 542, 543, 545, 546, 552, 599, 632,
 647
 Nüşzād, 426, 434, 508, 509

O

ʿOşmān, 104, 388, 413, 501, 615, 639, 643
 Oşmāniyān, 104

Ö

ʿÖmer, 103, 388, 632

P

Pārs, 158, 284, 320, 332, 335, 338, 415, 422, 439, 441,
 450, 456, 473, 490, 492, 558, 601, 616
 Perviz, 286, 577, 616
 Pervîz, 287, 473, 549, 576, 579, 580, 587, 588, 589, 595,
 606, 616, 629
 Peşeng, 118, 130, 646
 Pîrān, 109, 120
 Pîrûz, 287, 456, 489, 490, 505, 521, 577, 592, 629, 632
 Pîşdādiyān, 108
 Pûrāb, 162
 Pûresb, 335, 338, 351

R

Rām-ı Borzîn, 509, 593
 Rebîğ, 587, 588
 Rehhām, 109, 120, 280, 288, 300, 307
 Reşnevād, 359
 Rey, 428, 490, 499, 503, 558, 576, 597, 612, 634
 Rîvnîz, 179
 Rūdābe, 265, 277, 356
 Rûm, 139, 157, 160, 161, 166, 169, 170, 177, 183, 198,
 199, 221, 241, 252, 292, 296, 335, 338, 359, 363, 366,
 377, 381, 384, 386, 391, 397, 401, 408, 415, 428, 439,
 441, 446, 449, 457, 462, 472, 494, 499, 503, 508, 521,
 531, 535, 537, 538, 551, 583, 587, 588, 591, 606, 616,
 629, 637
 Rustem, 235
 Rüşenek, 372, 374, 411
 Rüş-ı Ehrimen, 341
 Ruyîn, 117
 Rûyîndij, 214, 215, 226
 Rûyîne, 116, 120
 Rüstem, 108, 109, 126, 150, 202, 211, 235, 236, 241,
 243, 244, 246, 250, 260, 266, 267, 268, 272, 277, 279,
 286, 302, 304, 306, 314, 319, 322, 326, 329, 333, 338,
 347, 350, 353, 356, 555, 560, 622, 632, 646

S

Saʿd-ı Vakḳāş, 632
 Saḳlāb, 171, 284, 292, 479
 Sām, 154, 243, 249, 250, 272, 281, 290, 293, 316, 319,
 326, 350, 577
 Sārî-i Kûhsārî, 325, 341
 Sāsān, 294, 355, 415, 425
 Sāve, 180, 550, 551, 554, 559, 560, 561, 562
 Sāve Şāh, 550, 551, 554, 559, 560, 561, 562
 Sebînûd, 482, 483
 Seḳlāb, 410
 Selm, 117, 161, 166, 169, 253, 279, 476, 588, 646

Selmān, 284, 289
Selmān-ı Berberī, 289
Semerkand, 525, 635
Serfizāy, 490, 491, 492
Serkūd-ı Rūmī, 590
Seyhūn, 186
Sigzī, 268
Simāre, 543, 547
Sīmorǧ, 215, 222, 223, 225, 251, 265, 266, 269
Sind, 317, 366, 384, 409, 478, 485, 528
Sipihrem, 120
Sistān, 110, 150, 205, 239, 240, 251, 269, 272, 279, 297, 326
Siyāmek, 120
Siyāveş, 112, 120, 149, 238, 247, 260, 315, 562, 583, 600, 636, 646
Siyeh Merdgīli, 284
Siyeh-Pīl, 187
Soǧd, 148, 519
Sohrāb, 109, 252
Şūr-ı Keşmīrī, 307
Südsān, 518
Sürh-i Türk, 563
Sürüş, 449
Sütüh, 202

Ş

Şābūr, 415, 430, 432, 436, 438, 439, 441, 445, 447, 448, 456, 493, 509, 520, 543, 581, 591, 619, 632, 647
Şāhūy, 283, 424
Şām, 254, 339, 508
Şeǧād, 272, 277
Şehr-i Derbend, 504
Şehr-i Gūr, 421, 427
Şengül, 477, 483
Şermzen, 344
Şīde, 109, 126
Şīdesb, 190, 192
Şīdveş, 109
Şīrāz, 415, 491
Şīrhūn, 242
Şīr-i Cengī, 325
Şīrīn, 52, 612, 615, 616, 630
Şīrv, 193
Şīrzād, 307
Şorāb, 505
Şūristān, 457, 599

T

Ṭalḥand, 532
Taḥrī, 185, 187, 195, 208, 221, 229, 237, 248, 253, 262, 272, 277, 280, 345, 362, 364, 372, 402, 407, 421, 430,

446, 451, 469, 481, 487, 496, 517, 523, 535, 538, 561, 567, 577, 593, 614, 620, 630, 636
Ṭarḥān, 230
Tatar, 198
Ṭāyir-i Yemenī, 439
Ṭifsūn, 428, 438, 439, 444, 445, 457, 475, 492, 542, 549, 556, 576, 582, 629, 634
Ṭinūş, 393
Tirmez, 519
Tobak, 420
Toḥār, 281, 291, 293, 300, 319, 328, 333, 345, 622, 629
Ṭorok Ḥān, 387
Tūrān, 52, 110, 120, 183, 187, 194, 205, 215, 224, 226, 233, 241, 250, 335, 475, 491, 524, 528, 560, 563, 600, 604, 605, 620, 630, 635
Tūrān-Duḥt, 630
Tūrāniyān, 109, 120
Ṭūs, 109, 134, 152, 251, 455, 635
Türkān, 109, 130, 184, 193, 202, 206, 475, 490, 581, 599
Türkistān, 194, 202, 238, 410, 457, 472, 503, 638

U

Urmuzd, 190, 433, 438

Ü

Üstüvān, 325, 341, 351
Üstüvān-ı Dīlīr, 325, 341

V

Vīsegird, 519

Y

Yelān-ı Sīne, 555, 565, 572, 582, 589, 590, 600, 609
Yemen, 78, 199, 388, 409, 439, 449, 457
Yezdād, 341, 351
Yezdān, 148, 149, 172, 180, 182, 220, 349, 363, 463, 464, 490, 604
Yezdigird, 448, 449, 455, 462, 480, 485, 500, 517, 520, 628, 631, 632

Z

Zābil, 153, 277, 283, 291, 293, 297, 298, 304, 330, 491, 589
Zād-ferruḥ, 621
Zāl, 147, 150, 202, 238, 242, 247, 250, 264, 265, 266, 268, 272, 277, 279, 285, 286, 293, 298, 301, 302, 303, 310, 318, 322, 326, 342, 356, 555, 560, 646
Zāvil, 260, 261, 270, 276, 280, 285, 290, 292, 293, 297, 298, 301, 304, 318, 328

Zāvilistān, 202, 237, 240, 248, 254, 261, 269, 273, 277,
280, 318, 326, 356
Zengāle-i Gord, 111
Zenge-i Şāverān, 120
Zengele, 120
Zerdhūşt, 183, 198, 199, 205, 221, 253, 268, 372, 378,
509
Zeresb, 134, 179
Zerhūy, 293

Zerīr, 158, 173, 178, 183, 187, 189, 193, 237, 241, 248,
270
Zermihr, 493
Zerpūş, 366
Zevāre, 238, 242, 244, 247, 257, 260, 266, 270, 274
Zevrān, 515
Zū'l-ķameyn, 373, 374, 383, 388
Zühre, 509, 565

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı : S. Zehra
Soyadı : Akarvardar Koçak
Uyruğu : T.C.

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans (Bölüm Birincisi)	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı	2013
Lisans (Çift AnadalProgramı)	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe	2014
Yüksek Lisans	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı	2016
Doktora	İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı	-
Pedagojik Formasyon	İstanbul Üniversitesi, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2020-2021	IRCICA Kütüphanesi	OCR Projesi Çalışma ve Uygulama Asistanı
2021-2023	Translate Turk	Mütercim

YABANCI DİLLER

-İngilizce

-Farsça

YAYINLAR

Akarvardar Koçak, S. Zehra. «Güneşin Kanatları: Sîmurg.» Sözeltili Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Dergisi, 2021: <https://www.sozelti.com/2021/09/01/gunesin-kanatlari-simurg/>

Akarvardar Koçak, S. Zehra. «Derviş Hasan Medhî'nin Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî Adlı Eserinin Bilinmeyen Bir Nüshası.» Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Kemal Yavuz Armağanı, 2022: 957-974.

Akarvardar Koçak, S. Zehra. «Medhî'nin Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî Eserinde İskender ve Behrâm-ı Gûr'a Ait Tebdîl-i Kıyafet Hikâyeleri» *Tebdil-i Kıyafet* içinde, hazırlayan Emine Gürsoy Naskali, 255-276. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2023.

Akarvardar Koçak, S. Zehra. « Derviş Hasan Medhî'nin Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî Eserindeki Kültürel Unsurların Tercümesi» İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu, İstanbul, 5 Haziran 2021.

